

THEOLOGIAI SZEMLE

A MAGYARORSZÁGI EGYHÁZAK ÖKUMENIKUS TANÁCSÁNAK FOLYÓIRATA

ALAPÍTVÁ 1925

A TARTALOMBÓL

A Krisztus feltámasztása – döntő fordulat

Előadások az iszlámról

Pál apostol nyomában

Teológiai fordulat az ökumenikus
gondolkodásban?

A reformátori és az ébredési teológia
közti feszültség

Transzcendentális Meditáció

Protestáns prédikátorok Rákóczi
szabadságharca idején

Az Országos Protestáns napok
programjából

Vallások egy jobb gazdasági rendért

Ülésezett az EVT KB

A protestáns egyházak és az Európai Unió

Könyvszemle

Hírek

ÚJ FOLYAM (XL)

1997
1

THEOLOGIAI SZEMLE

1997. január-február

Felelős kiadó:

Magyarországi Egyházak
Ökumenikus Tanácsa

Szerkesztőség:

Ökumenikus Tanács Irodája
1026 Budapest, Bimbó út 127.
Telefon: 176-4847

Kiadóhivatal: Kálvin Kiadó

1113 Budapest, Bocskai út 35.
Telefon: 186-8267, 186-8277

Index: 26 842

HU ISSN 0133 – 7599

Felelős szerkesztő:

dr. Bóna Zoltán

Szerkesztő bizottság

elnöke: Horváth Barna

tagjai: dr. Berki Feriz

dr. Bolyki János

dr. Cserhádi Sándor

Lukács Tamás

dr. Reuss András

Szuhánszky Gábor

Olvasószerkesztő:

Tegez Lajos

Nyomás: *Ráday Nyomda*

Felelős vezető: Demeter Levente

Szedés, tördelés:

Tószegi László
stúdióvezető
Telefon/Fax
140-9388

Számlástechnikai Stúdió

Terjeszti a Kálvin János Kiadó.
Előfizethető a kiadóhivatalban,
vagy postautalványon, vagy átuta-
lással a Kálvin János Kiadó – Bu-
dapest OTP 11714006-22098038
csekk számlájára.

Árusítja:

Református könyvárúsítás:

Budapest, XIV., Abonyi u. 21.

Protestáns Könyvesbolt:

Budapest, IX., Ráday u. 1.

Református Könyvesbolt:

Debrecen, Piac u. 4-6.

Előfizetési díj egy évre: 1560,-Ft

Egyes szám ára: 260,-Ft

Előfizetés külföldre:

27 DM vagy 17 USD

Egyes szám ára:

5 DM vagy 3 USD

Megjelenik kéthavonként

TARTALOM

SZÓLJ, URAM!

LENKEYNÉ, SEMSEY KLÁRA: A Krisztus feltámasztása
– döntő fordulat 1

TANÍTS MINKET, URUNK!

GOLDZIHHER IGNÁC: Előadások az iszlámról
(Németh Pál) 2
MÉSZÁROS KÁLMÁN: Pál apostol nyomában 11
VISCHER, LUKAS: Az ökumenikus gondolkodásnak
teológiai fordulatra van szüksége 16
SZÜCS FERENC: Reformátori teológia és az ébredési
teológiák feszültsége 21
FUKK LÓRÁNT: Transzcendentális Meditáció 24
SEGESVÁRY VICTOR: Protestáns prédikátorok
Rákóczi Ferenc szabadságharca idején 28

KITEKINTÉS

Országos Protestáns Napok 37
BÓNA ZOLTÁN: Protestantizmus és Millecentenárium 38
HARMATI BÉLA: Protestantizmus és nemzeti
azonosság tudat 38
FÜR LAJOS: Protestantizmus és hazafiság 40
DIENES DÉNES: A protestantizmus szerepe a magyar
azonosság tudat kialakulásában és fennmaradásában, helyi
– sárospataki szempontból 42
Id. FABINYI TIBOR: A protestantizmus szerepe ...
spirituális – egyházi szempontból 43
KISS EMIL: A protestantizmus szerepe ... ökumenikai –
gyakorlati szempontból 46

VILÁGKERESZTYÉNÉSÉG

ALTES, EDY KORTHALS: Vallások az igazságos és
fenntartható gazdasági rendért 47
A Hit és Egyházszervezet Bizottság plenáris ülésének
jelentése az egyházaknak 49
ALMÁSI MIHÁLY: Az EVT Központi Bizottságának
1996. évi üléséről 53
RAISER, KONRAD: Ülészett az EVT Központi Bizottsága ... 54
GERGELY ANDRÁS: A protestáns egyházak és az
Európai Unió 56

SZEMLE

SZIGETI JENŐ: Tallóztatás teológus szemmel 57
VEÖREŐS IMRE: Az Újszövetség szingardagsága
(Vladár Gábor) 60
ZÁGONI JENŐ: Baptista egyháztörténeti tanulmányok 62

HÍREK

Gyászjelentés B3
Felhívás B3

KÉZIRAT NYOMDÁBA ADÁSÁNAK IDEJE: 1997. II. 10.

A szerkesztőség közleménye

Kérjük kedves munkatársainkat, hogy lapunknak szánt kézírataikat két példányban (egy másolattal) és a szabványnak megfelelő gépeléssel (oldalanként 30 sor, soronként 60 leütés) küldjék be. Ettől eltérő formátum a közlés elmaradását okozhatja. Kéziratokat, melyeket nem mi kértünk, vagy előzetesen meg nem beszéltünk, nem önzünk meg és nem küldünk vissza.

A Krisztus feltámasztása – döntő fordulat

Mt 28,5-7

A Krisztus feltámasztásáról szóló hír közlésében mind a négy evangélium mutat egyéni sajátosságokat, azonban, ami a lényegét illeti, valamennyinek a híradása megegyezik. A híradás tartalmi azonossága szerint az asszonyok veszik először a Jézus feltámasztásáról szóló bizonyágtételt, és megbízást kapnak Jézus feltámasztásának hirdetésére. Jézus feltámasztásának jele az üres sír. Fontos az *aggelos kyrion* jelentősége, aki szava által világítja meg az üres sír titkát. Megjelenik a feltámadt Úr. Ő az eljövendő, teljes váltságát jelentő új világ reprezentánsa, aki annak jeleként, az új teremtés jegyében indítja el az asszonyokat a felszabadító, örömet jelentő evangélium hirdetésére.

Rendkívüli események történtek Jézus kereszthalála után, kora reggel a harmadik napon, rendkívüli megbízásra került sor, rendkívüli élményben volt részük Jézus követőinek.

1. A mozgalmas hajnal

1.1 Mozgolódás az emberek között. Alig virradt, már az asszonyok talpon voltak, és úton voltak, igyekeztek a szeretett Mester sírjához. Ha őt már nem is, de legalább a sírt hadd lássák. A Jézus iránti szeretet mozgósította őket, akik ott voltak mellette földi napjaiban is. Nem lehet azt elfelejteni, ahogyan tanította a sokaságot, gyógyította a betegeket, vakok szeméit megnyitotta, még akkor is, amikor utoljára igyekezett Jeruzsálembé, pedig el akarták némítani a segítségét kérő vakot, mint ahogyan a kisgyermekeket is el akarták tiltani tőle, de ő megáldotta őket. Még halottakat is feltámasztott, pedig Lázár, már negyednapos volt. – Az asszonyok szeretete Jézus iránt megmaradt akkor is, amikor halott volt, és elindította őket kora reggel Jézus sírjához. A Jézus iránti szeretet jó tanácsadó. Igyekezzünk ismerni és megismertetni, szeretni és megszerettetni őt. Ha az iránta való szeretet életünk mozgató rugója, akkor jó irányba teszünk lépéseket.

1.2 Megmozdul a föld. A biztos, a szilárd tere az emberi életnek olykor-olykor mozgásba jön. Nem a föld és a rajta lévők jelentik az ember számára a legszilárdabb alapot, a végső valóságot. A föld mozgásai időnként eszméltető jelek a földön túl lévő létezőkre, arra az Úrra, aki a földnek és az embernek, minden létezőnek az Ura. A sokszor nagyon is csak a földre szegzett emberi tekinteteknek szükségük van arra, hogy a földről a föld Urára hívják fel rendkívüli események a figyelmüket, a figyelmünket.

1.3 Megmozdul az angyal. Leszállt Jézus sírjához. Elhengeríti a követ, amellyel sírba zárták, örökre ki akarták kapcsolni Jézust a világból. Kinyitotta Jézus sírjának az ajtaját. Ember tervez, Isten végez. Jézust nem lehet sírban tartani. Isten ereje nagyobb, mint az ember gonoszsága. Isten ereje nagyobb, mint a bűn hatalma. Isten erejét a szeretet hatalma határozza meg,

amely legyőzte a halált. Vannak mennyei lények, akiket a mindenható Úr mozgósít az ember üdvösségének szolgálatában. Sőt Isten ellenségeinek is az a tragédiája, hogy a maguk Isten és ember ellenes döntéseikkel is az ő üdvözítő tervét szolgálják.

A mozgalmas hajnal Isten hatalmát hirdeti. Jézus szeretete nélkül viszont félelmetes dolog Isten hatalmával találkozni. A katonák esete jelszerűen hirdeti, hogy mi vár arra az emberre, aki nem ismeri, nem szereti Krisztust.

2. Rendkívüli megbízatás

Az asszonyok nemcsak rendkívüli eseményeknek voltak tanúi kora reggel, hanem rendkívüli feladatot is kapnak. Hallották az angyal szavát, az első húsvéti igehirdetést: „Nincs itt, mert feltámadt. Nézzétek meg a helyét, ahol feküdt. Gyorsan menjetek el és mondjátok meg a tanítványainak is, hogy feltámadt a halálból. Páratlan jelentőségű megbízatás. Jézus, aki halott volt feltámadt. A rendkívüli megbízatás alapja az a tény, amit mindenki láthat: az üres sír ténye. – Vannak jelentős vallásalapítók, akiknek a sírjaikhoz követőik időnként elzarándokolnak. Nincs közöttük azonban senki, akinek a sírja üres lett, nem kis gondot okozva azoknak, akik le akartak számolni egyszer s mindenkorra a názáreti Jézussal. Az üres sír titka: Jézus feltámasztása. A halál legyőzött ellenség lett. Jézus a halálból való életet hirdeti, a halálból való létmód távlatának ígéretes jele. Az asszonyok olyan üzenet hirdetésére kaptak megbízatást, amit előttük még senki nem mondott, mert nem is mondhatott szomorú, a halál miatt szomorú, gyászoló, reménytelenné lett embereknek. – Minden ember számára ez a legfontosabb üzenet, mert Jézus sírjának a megnyílása azt hirdeti, hogy őt ezen az úton, a halálból életre vezető úton követi mindaz, aki a sír lakója lett.

3. Rendkívüli élmény

A mennyei útmutatásnak engedelmessé válni, rendkívüli élmény, mert a feltámadt Jézussal való személyes találkozással párosul. Az asszonyok nemcsak hallották Jézus feltámasztásának hírét, nemcsak látták az üres sírját, hanem miközben elindultak az örömhír hirdetésére, találkoztak a halálból feltámasztott Úr Jézussal. Ő erősítette meg megbízatásukat. Ő hatalmazza fel őket a legjelentősebb üzenet hirdetésére. Megjelenésével erősíti hitüket, megalapozza küldetésüket. – A feltámasztott Úr erősíti meg a küldetést teljesítő tanítványokat.

Krisztus feltámasztása döntő jelentőségű a föld, a menny, az emberek és angyalok számára. Ez az esemény változtatta meg a halál jegyében való életet úgy, hogy abban már itt van az eljövendő világ ereje. Krisztus feltámasztása a mi feltámasztásunk ígéretes jele.

Dr. Lenkeyné dr. Semsey Klára

Előadások az iszlámról*

Goldziher Ignác (1850-1922; más adatok szerint: 1921) „orientalista, egyetemi tanár, akadémikus, több külföldi egyetem disz doktora, minden jelentősebb külföldi akadémiának is tagja, az iszlám világhírű kutatója. Nagy irodalmi munkássága hazai és külföldi szaklapokban jelent meg, azonfelül kötetekben” is – írja egy 1925-ben „Világlexikon” címmel napvilágot látott kislexikon. A szerző 1908 őszére meghívást kapott Amerikába, hogy ott az iszlámról előadássorozatot tartson. Az előadások megtartására azonban egészségi állapota miatt nem került sor. Szakmabeli tudós barátai biztatására az angol fordításhoz előkészített német nyelvű szöveget megjelentetés végett átadta egy könyvkiadónak. Ezt a német szöveget fordította most újra magyarra Németh Pál református lelkész, aki az iszlámnak – Damaszkuszban folytatott, több évi tanulmányai alapján – kiváló ismerője. Az alábbiakban és a Theologiai Szemle későbbi számaiban, ennek a fordításnak a részbeni vagy egészbeni közlésével találkozunk az Olvasó. Goldziher Ignác tanulmánya máig standard mű, ennél jobb, alaposabb összefoglalás az iszlámról azóta sem született. Közlését az teszi aktuálissá, hogy az iszlám vallás – de vele együtt az iszlám állam is – világszerte terjedőben és hatalma megerősödőben van. Európába a menekültek és a vendégmunkások hozták magukkal vallásukat, lassan felépítik szent helyeiket is. Német- és Franciaországban egyaránt 3-3 millió mohamedán él. Számolni kell velük, jelenlétükkel, vallási missziójukkal. Nem árt ha közelebbről is ismerjük őket. – A jegyzeteket, melyek elsősorban a tudományos kutatót érdeklik, ezúttal elhagytuk. (Szerk.)

I. Muhammed és az iszlám

1. Mióta a vallást független tudomány tárgyává tették, a kutatók különféle válaszokat adtak arra a kérdésre, hogy mit kell lélektani szempontból a vallás eredetének tekinteni.

C.P. Tiele holland vallástörténész egyik edinburghi Gifford-előadásában ezeknek a válaszoknak egész sorát tette kritikai vizsgálódás tárgyává. Egyszer az ember belső oksági tudatát, máskor a függőségi érzést, aztán a végtelenről való tudást, s végül a világtól való elfordulást tekintik olyan uralkodó indulatnak, amelyből a valóság magva keletkezett.

Azt gondolom, hogy az emberiség lelki életének ez a jelensége sokkal összetettebb annál, mintsem működését egyetlen indítékból lehetne származtatni. A vallás sohasem jelent meg határozott történelmi feltételektől független elvontságban; kezdetleges vagy fejlettebb alakzataiban mindig a tényleges és társadalmi feltételek változatai szerint módosuló megjelenési formákban él. A vallás különböző megjelenési formáiban a vallásos hajlamot kiváltó tényezők közül a már említettek mellett

még több más is uralkodó helyet foglalhat el, anélkül azonban, hogy egyéb tényezők közreműködését teljesen kizárná. Már fejlődésének első fokain egyetlen indíték túlsúlya kiemeli alapvető jellemvonását, amely további alakulásában, tehát egész történelmi életében megőrzi uralmát minden egyéb indíték felett. Ez a vallásnak azokra a formáira is érvényes, amelyek egyéni megvilágosodás eredményeként jöttek létre.

Az a vallás, melynek történelmi életével ezekben az előadásokban foglalkozni fogunk, már nevével is, melyet alapítója a kezdet kezdetén adott neki, és amelyet immár 14 évszázados történelmi útján át visel, kifejezésre juttatja, melyik lényegének alapvető jellemvonása.

Az *iszlám* szó odaadást jelent; a hívő odaadását Allah iránt. Ez a szó minden más kifejezésnél pontosabban jelöli annak a viszonynak a tartalmát, melybe Muhamed a hívőt imádatának tárgyával helyezte; ebben a szóban főként a *függőségi érzés* nyer kifejezést egy korlátlan, mindent felülmúló hatalomtól, melynek az ember saját akarataról lemondva kiszolgáltatja önmagát. Ez a szembeötlő alapelv hatja át ennek a vallásnak minden megnyilatkozását; eszméit, formáit, erkölcsét és vallásgyakorlatát, és elhatároló ismertetőjegyként megszabja azt a sajátos magatartást, amellyel ez a vallás az emberek nevelésére igyekszik. Íme a legjobb példa Schleiermacher elméletére, hogy a vallás a *függőségi érzés*ében gyökerezik.

2. Ezeknek az előadásoknak a célkitűzése nem rója ránk feladatul, hogy az iszlám vallás rendszerét részle-

* Amű eredeti címe: Vorlesungen über den Islam von Ignaz Goldziher o.ö. Professor an der Universität Budapest Heidelberg 1910 Carl Winter's Universitätsbuchhandlung Religionswissenschaftliche Bibliothek herausgegeben von Wilhelm Streitberg und Richard Wünsch

tekbe menően ábrázoljuk. Csak azokat a tényezőket kell kiemelni, amelyek történeti fejlődésére hatással voltak. Mert az iszlám, ahogy végső alakjában előttünk áll, különböző hatások eredménye. Ezek formálták erkölcsi világnézetét, törvények és hittételek rendszerévé, míg aztán el nem nyerte végérvényes ortodox formáját. Továbbá azokról a tényezőkről is szólnunk kell, amelyek az iszlám áramlatát különböző medrekbe terelték. Az iszlám *nem egységes vallási közösség*; történeti élete pont azokon a változatokon keresztül jut érvényre, amelyeket önmagából létrehozott.

Bármely intézmény történeti életét kétféle hatás befolyásolja. Először is a *belső*, az intézményből magából fakadó ösztönzések, amelyek hajtóerőként történeti kialakulását előmozdítják, aztán pedig a *kívülről befelé* irányuló szellemi hatások, amelyek az őseredeti gondolatvilágot megtermékenyítik, gazdagítják és történelmi fejlődését előidézik. Jóllehet az elsőként említett ösztönzések működése az iszlám története folyamán sohasem szűnt meg, történetének legfontosabb mozzanatait mégis inkább a kívülről jövő idegen hatások befogadása jellemzi. Hiitani tételei a hellenisztikus gondolkodás jegyében alakulnak, törvényrendszerének kiépítésében a római jog befolyására ismerünk, az államhatalom megszervezése, mint ahogy az 'abbászida kalifátusban alakot öltött, a perzsa állameszmék felhasználását mutatja, misztikája pedig az újplatonikus és indiai gondolkodásmódot olvasztja magába. Mindezekben a területeken az iszlám olyan különös képességet árul el az idegen elemek feldolgozásában és szerves elsajátításában, hogy ezek idegen jellege csak a kritikai kutatás pontos elemzése előtt tárul fel.

Ez a befogadó, *receptív* jellemvonása az iszlámnak már születésekor a homlokára volt írva. Alapítója, Muhammed, nem hirdetett új eszméket. Az embernek a természetfölöttihez és végtelenhez való viszonyáról szóló gondolatokat semmi újjal nem gyarapította. Ez azonban nem von le semmit vallási alkotásának viszonylagos értékéből. Ha az erkölcsök történetírójának a történelemben fellépő bármely jelenség *hatását* kell elbírálnia, az *eredetiség* kérdése nem állhat vizsgálódásának előterében. Muhammed életművének történeti értékelése nem azon áll vagy bukik, hogy igehirdetésének tartalma minden részletében eredeti, saját lelkéből merített úttörő alkotás volt-e vagy sem. Az arab próféta igehirdetése különféle vallási képzetek *eklektikusan* összeválogatott kompozíciója volt, amelyek a zsidókkal, keresztyénekkal és másokkal való érintkezések közben ébredtek benne. Ezek őt magát mélyen megragadták, és ezért alkalmasnak tünnek neki arra, hogy honfitársaiban komoly vallásos hangulatot ébresszenek. Idegen forrásból merítette rendelkezéseit is, melyeket az isteni akarat szándéka szerint való életforma megszilárdításához elengedhetetlennek vélt. Ami őt ily módon lelke mélyéig megindította, azt külső benyomásoktól támogatott, őszinte ihletben, isteni kinyilatkoztatásnak érezte, és hogy ennek ő az eszköze, nyíltan és meggyőződéssel vallotta.

Nem lehet feladatunk, hogy azokat a beteges vonásokat kutassuk, amelyek benne azt a tudatot ébresztették és erősítették, hogy ő isteni kinyilatkoztatás közvetítője. Csak emlékezetbe idézzük *Harnack* figyelemreméltó *kijelentését* azokról a „betegségekről, amelyek csak az

átlagfeletti embereket ragadják el, és amelyekből ők egy addig nem sejtett új életet merítenek, minden nehézséggel dacoló belső erőt, prófétai vagy apostoli buzgóságot”. Előttünk áll az iszlámra hívás hatalmas *történelmi hatása*; mindenekelőtt a Muhammedhez legközelebb állókra gyakorolt hatása, akiket közvetlenül szólított meg igehirdetése. Az eredetiség hiányát pótolja, hogy ezeket a tanításokat Muhammed hirdette legelőször az egész közösség belső érdekeként híveket toborzó kitarással, és önfeláldozó állhatatossággal dacolt a tömeg megvető gúnyolódásával. Mert semmiféle történelmi hatása nem volt annak a csendes, inkább étellel, mint szavakban kifejezett tiltakozásnak, amelyet kegyes érzületű emberek Muhammed előtt mutattak az arab pogányság életfelfogásával szemben. Nem tudjuk, hogy mi volt a tartalma a *Khálid ibn Szinán*hoz hasonló próféták igehirdetésének, „akit népe elveszített”. Az arabság *első*, történelmi hatású megújítója Muhammed volt. Ebben van az ő eredetisége, jóllehet igehirdetésének anyagában kevés önállóságot fedezhetünk fel. Azok a találkozások, amelyeket élete első felének forgolódásai tettek lehetővé számára, melyeknek gyümölcsét szemlélődő magányában belsőleg feldolgozta, beteges tépelődésre hajló lelkiismeretét honfitársai vallási és erkölcsi állapota ellen lázították. A korabeli társadalom teljesen az arabok törzsi életében és szokásaiban gyökerezett. Erkölcsi viszonyaiban nem lehetett várni lényeges javulást a durva és egyben sivár politeizmustól, melynek fétis-jellegű bálványimádata épp Muhammed szülővárosában és lakhelyén zajlott. Legfontosabb gyülekezőhelye a nemzeti szentély, a Ka'ba volt, a „fekete kővel”. Ezenfelül a város előkelőit erősen anyagiasság szemlélet jellemezte. Ők voltak a szentély felvigyázói, s ez nemcsak vallási kiváltságuk, hanem mindenekelőtt anyagi érdekük is volt. Muhammed panaszkodik a szegények elnyomása, a nyereszkesedés, a kereskedés tisztességtelensége és a tüntető közömbösség miatt, amivel az emberi élet magasabb érdekeit és feladatait fogadták és mindazt, ami a „földi élet káprázatával” szemben „maradandó és kegyes” (18. szúra 46. vers). Azokat a benyomásokat, amelyek a korábban szerzett ismeretekből még elevenen éltek benne, most az őt nyugtalanító megfigyelésekre alkalmazta. A városhoz közeli hegyszakadékok magányában, ahová vissza szokott vonulni, úgy negyven éves korában, víziók, élnken megélt álmok, hallucinációs jelenségek nyomán egyre inkább és egyre erősebben érezte az Isten elhívását, hogy népe közé menjen, intse a veszedelemre, amely felé cselekedetei sodorják. Ellenállhatatlan készletést érzett arra, hogy népének erkölcsi tanítója, „intője és igehirdetője” legyen.

3. Szemlélődései pályafutásának kezdetén *eszkatológikus* képzeteket váltottak ki benne, s ezek mind nagyobb mértékben hatalmukba kerítették lelki világát, és szinte az „idee mére”-i, vezéreszméi lettek igehirdetésének. Amit egykor a világra elkövetkező végítéletéről hallott, azt most azokra a viszonyokra alkalmazta, melyeknek tapasztalása iszonyattal töltötte el lelkét. A gondtalan és öntelt, ténykedésükben alázatot nem ismerő büszke plutokratákkal szemben meghirdeti „a küszöbön álló végítéletet, melyet lángoló színekkel ecsetel; a feltámadás és számonkérés részleteit csapongó látomásaiban borzalomkeltő módon jeleníti meg. Isten, a világ

bírāja, a »végítélet napjának« egyedüli ura, aki a szétrombolt világ omladékaik közül irtalmasságában előhozza azt a kevés alázatost, akik az »intő« vészkiáltásán nem csúfolódtak, hanem magukba szálltak és a földi gazdagságon alapuló hatalmuk gögjét hátrahagyva eljutottak arra a felismerésre, hogy a világ korlátlan hatalmú Istenétől függenek. Amikor Muhammed töredelemre és meghódolásra hívott fel, akkor elsősorban eszkatológikus képzetekből merített. Esmélkedésének nem oka, hanem következménye lett a bálványimádás elvetése, amellyel a pogányság Isten korlátlan mindenhatóságát a jelentéktelenségig aprózta és zsugorította. Az Allahal egy sorba állított lények „nem árthatnak, sem nem használhatnak”. „Az utolsó ítélet napjának bírāja” csak egyetlen lehet; senkivel sem osztozik az ítélethozatalban, melyet nem korlátoz s nem terhel semmi felelősség. A feltétlen függőségnek oly intenzív érzése, mint amilyen Muhammedet eltöltötte, csak *egyetlen* lény irányában érvényesülhet: az egy és egyedüli Allah iránt. Az utolsó ítélet rémületet keltő képét, amelynek alapvonalait az apokrif irodalomban használatos eszmék körében készen találta, nem ellensúlyozta az eljövendő „mennyország” reménysége. Muhammed a világ végének, a *Dies irae*-nek a hirdetője. Eszkatológiája világképének csak a sötét oldalát dolgozza ki; a világos oldalát a kiválasztottak számára teljesen a paradicsomba helyezi át. A földi élet számára nem hagyta meg a reménynek egyetlen sugarát sem.

A végidőkre vonatkozó ígéhirdetéseinek épületanyagát nyilvánvalóan idegenből átvett építőkövekből halmozza föl. Többnyire az agáda értelmében felfogott ószövetségi történetek szolgálnak neki intő például arra, hogy az ősi népek életében bemutassa azoknak sorsát, akik a hozzájuk küldöttek figyelmeztető szavával szembeálltak és őket kigúnyolták. Az ősi próféták sorát Muhammed önmagával zárja le.

Lángoló színekkel festett képek a világ végéről és az utolsó ítéletről; a készenlétre intő szó, hogy hagyjanak fel az istentelenséggel és a világias életmóddal; az ősi népek sorsáról és a hozzájuk küldött prófétákkal szemben tanúsított magatartásukról szóló elbeszélések; a világ teremtésére és az ember csodálatos megalkotására való utalás, hogy bizonyosága legyen Isten mindenhatóságának és a teremtett világ függőségének, amelyet ő tetszése szerint megsemmisíthet és új életre kelthet, ezek képezik legősibb részeit annak a kinyilatkoztatott könyvnek, amelyet a világirodalom is *Korán* (recitáció [hangos felolvasás, kihirdetés]) néven ismer. Egészében 114 teljesen különböző hosszúságú fejezetet (szúra) tartalmaz; ezeknek körülbelül egyharmada Muhammed prófétai tevékenységének első évtizedében, mekkai munkásságának idején keletkezett.

4. Sikereinek és kudarcainak történetét itt nem részletezhetjük. A 622. év zárja az iszlám történetének első korszakát. Honfitársainak és rokonságának gúnyolódása elől kivándorolt az északabbra fekvő Jathrib városába, melynek Dél-Arábiából származó népessége vallási hangulatok átvételére fogékonyabbnak bizonyult, s amely az ott többszörösen képviselt zsidóság jelenléte miatt a Muhammed által hirdetett eszméket megszokottak, legalábbis kevésbé idegenszerűnek érezte. Az a támogatás, amellyel ennek a városnak a

lakossága a kebelébe fogadott Muhammednek és híveinek segítségére sietett, Jathribot *Medinává*, „a (próféta) városává” tette. Azóta is ez a város neve. Itt aztán Muhammed továbbra is átengedte magát a Szentlélek ihletésének, és a Korán szúráinak nagyobbik része már az új otthon jegyeit viseli magán.

Amellett azonban, hogy az új viszonyok között is egyre érzi és gyakorolja az „intő” hivatását, ígéhirdetése mégis új irányt vesz. Általuk most már nem csupán a végidők fanatikusa beszél. Az új viszonyok egy fokozatosan kiteljesedő társadalmi közösség élharcosává, hódítójává, államférfijává és szervezőjévé tették. Az iszlám itt alakul át *intézménnyé*, itt képződnek társadalmi, jogi és politikai rendszerének első csirái.

„Azok a kinyilatkoztatások, amelyeket Muhammed mekkai viszonyok között hirdetett, még nem jelentettek új vallást. Csak vallásos érzéseket ébresztettek egy kicsiny körben és közelebről nehezen meghatározható, Istenre hagyatkozó világszemléletet alakítottak ki, amelyből nem emelkedtek ki határozottan elkülönülő tanok és formák. A kegyes érzület aszketikus gyakorlatokban nyilatkozott meg, amelyeket a zsidóknál és keresztyéneknél éppúgy meg lehetett figyelni: áhítatos szertartásokban (fennszóval elmondott imák, térdhajtás és arca borulás közben), önként vállalt lemondásokban (böjtölés) és a jócselekedetek gyakorlásában. Ezeknek módjait: formáját, idejét és mértékét még semmiféle előírás nem szabályozta. És végül a hívő közösség még nem határolódott el az őt körülvevő világtól egyértelműen és megállapítható módon. Csak most Medinába kap az iszlám »*intézményes*« formát.” Itt lesz *harcos* szervezetté, melynek csatariadója a későbbi iszlám egész történetén át visszhangzik. A nemrég még alázatosan szenvedő, aki a mekkai patríciusoktól kigúnyolt híveinek kicsiny csoportját a szenvedésben való kitartásra buzdította, most harci cselekményeket szervez, aki a vagyont és a gazdagságot megvetette, most a hadizsákmányban való részesedést szabályozza, örökösödési és tulajdonjogi törvényeket hoz. Természetesen továbbra is hangoztatja, hogy minden földi jó értéktelen és megvetendő. Emellett azonban már törvényeket hoz, intézményeket létesít a vallás gyakorlására és a társadalmi élet viszonyainak halasztást nem tűrő szabályozására. „Csak itt nyerne szilárd alakot az életmódot szabályozó törvények, amelyek a későbbi törvényhozói tevékenység alapját képezik. Jóllehet közülük néhánynak a kezdeményeit már a mekkai ígéhirdetésekből megtaláljuk, s ezeket a Mekkából kivándorlók kezdetleges formájukban magukkal vitték Észak-Arábia pálmáiról nevezetes városába.”

Az iszlám tehát lényegét tekintve Medinában születik csak meg, itt alakulnak ki történeti életének főbb irányvonalai. Ezért amikor az iszlámon belül a vallási megújulás szükségessége jelentkezik, mindig a medinai szunnához (hagyományos szokás) térnek vissza, amelyben Muhammed „társával” együtt az iszlám értelme szerint alakított életviszonyok első konkrét formáját teremtette meg. Erre később még vissza kell majd térnünk.

Az iszlám történetében ezért a Hidzsra (kivándorlás Medinába) olyan dátum, amely a hívő közösségnek nemcsak a *külső sorsában* hozott változást. Nemcsak azt az időpontot jelöli, amikor biztos révbe jut a próféta követőinek maroknyi csapata, s innen már támadólag léphet fel ellenségeivel szemben és olyan harcokat vívhat,

amelyeket 630-ban Mekka elfoglalása, s ennek következtében egész Arábia meghódítása koronáz meg, hanem korszakot jelöl az iszlám *vallási kialakulásában* is.

Még saját hivatásával kapcsolatos öntudata is a medinai időszakban lényegesen megváltozik. Mekkában prófétának érezte magát, aki küldetésével az Istentől küldöttek bibliai sorához csatlakozik, hogy hozzájuk hasonlóan óva intse embertársait a bekövetkező veszedelemre. Medinában a megváltozott körülmények közepette céljai is más irányba fordultak. A mekkaitól különböző viszonyok között prófétai hivatása tekintetében is más szempontok léptek előtérbe. Most úgy jelenik meg, mint helyreállítója és megújítója *Ábrahám* idővel megromlott és meghamisított *vallásának*. Igehirdetéseit át- meg átszövi Ábrahám személyéhez fűződő hagyományokkal; az általa bevezetett istentiszteleti rendet úgy tünteti fel, mintha egyenesen Ábrahám alapította volna, csak az idők folyamán megromlott és pogány utakra tévedt volna. Most ő az *egyetlen* Isten vallását (*din*) az ábrahámi minta szerint szeretné helyreállítani, mint ahogy ő általában azért jött, hogy legitimálja, igaznak hirdesse (*muszaddiq*), amit Isten korábbi kinyilatkoztatásaiban kijelentett.

Általában nagy hatással volt saját prófétai méltóságáról és feladatairól kialakult öntudatára annak kifogásolása, hogy az ősi isteni kijelentéseket rendre meghamisították és elhomályosították. A hozzá szegődők hízelkedése egyre inkább meggyőzték arról, hogy a régi vallások hitvallói szent irataik értelmét elferdítették, hogy titokban tartásuk az ígéreteket, amelyekben a próféták és apostolok az ő majdani megjelenését előre meghirdették. Ez olyan vád, amely koráni csírákból kikelve később az iszlám irodalomban egyre inkább felerősödött. A zsidó- és keresztyénellenes polémia most már tekintélyes helyet foglal el azokban a kinyilatkoztatásokban, amelyeknek Medinában engedi át magát. Korábban a kolostorokat, templomokat és zsinagógákat valódi istentiszteleti helyeknek ismerte el (22. szúra 40. vers); tulajdonképpen a keresztyén szerzetesek (*ruhban*) és a zsidó írástudók (*ahbár*) voltak az ő tanítómesterei, most ezek válnak támadásainak célpontjává. Sehogy sem tetszik neki, hogy meg nem érdemelt, szinte isteni tekintélyük van híveik felett (9. szúra 31. vers), valójában pedig haszonleső emberek, akik felebarátaikat Isten útjáról letérítik (9. szúra 34. vers); más alkalommal azonban az aszkézist gyakorló ruhban alázatos magatartását érdemnek tekinti és úgy tartja, hogy ők a hívők iránti rokonszenvükkel közelebb állnak hozzájuk, mint a zsidók, akik az iszlámot határozottan elutasították (5. szúra 82. vers); a zsidó írástudóknak (*ahbár*) szeméretét, hogy az isteni törvényhozást kiegészítésekkel toldották meg (3. szúra 72. vers).

A Medinában töltött első évtized tehát a fegyverrel és szóval történő védekezés és támadás időszaka volt.

5. Muhammed prófétai hivatástudatának átalakulása a Korán stílusán és retorikai előadásmódján is határozottan meglátszik. Már a szent könyv legkorábbi hagyományozói a 114 szúrára osztott szent szövegben jó érzékkel különböztették meg a kétféle alkotóelemet: a *mekkai* és *medinai* részeket. Ezt a kronológiai különbségtételt lényegében igazolja a Korán kritikai és esztétikai vizsgálata is. A mekkai korszakból valók azok az igehirdeté-

sek, amelyekben Muhammed lángoló buzgalmának alkotásait lelkének közvetlenségéből áradó fantasztikus előadásmóddal jeleníti meg. Nem csörteti kardját, nem szól harcosokhoz és legyőzöttekhez, hanem inkább el-lenségeinek hirdeti a lelkén uralkodó bizonyosságot Istennek a világ teremtésében és kormányzásában megnyilvánuló véghetetlen hatalmáról; az utolsó ítéletnek és a világ végének félelmetes közelségéről, melynek látomása nyugalmát megzavarja; elmúlt nemzedékek és zsarnokok megbüntetéséről, akik nem hallgattak az Istentől küldöttek intő szavára.

De lassanként alábbhagy a prófétai lendület a medinai igehirdetéseiben. Szónoki kifejezőmódjuk elszíntelenedik; már témáik hétköznapiságánál fogva is mind alacsonyabb színvonalra süllyed, és ezért néha-néha már a közönséges próza szintjére hanyatlik. Most már okos számíttatással és latolgtatással, óvatos ravaszsággal és mindenben kipróbált jártassággal uszít céljainak külső és belső támadói ellen. Szervezi híveit. Az imént említett módon polgári és vallási törvényeket hoz egy megszilárduló szervezet számára; szabályokat alkot az élet gyakorlati feladatainak megoldására. Még a mások számára teljesen közömbös, saját személyes és otthoni magánügyeit is bevonja alkalomadtán a hozzá intézett isteni kinyilatkoztatások körébe. A szónoki erő lankadását nem pótolja a Koránnak ezekben a részeiben is alkalmazott *szadzs*⁶, rímes próza, amely a körmondatok egyes részein végighúzódik. A régi jóvendőmondók ilyen formában hirdették ki jóslataikat. Más formában egyetlen arab sem fogadhatta volna el ezeket isteni jóslat gyanánt. Muhammed azonban mindvégig határozottan igényelte, hogy beszédeit ilyen eredetűnek ismerjék el. De mily nagy a távolság a korábbi mekkai és a majdani medinai beszédek rímes prózája (*szadzs*) között! Muhammed Mekkában rímes (*szadzs*) sorokban hirdeti látomásait, az egyes sorok mintha követnék szívének lázas dobbanásait, Medinában viszont ennek a kijelentésformának lendülete és ereje elvész, még oly esetekben is, amikor mekkai igehirdetésének témáit eleveníti fel.

Muhammed a Koránt utánozhatalan műnek nyilvánítja. Hívei anélkül, hogy egyes alkotórészei között értékbeli fokozatokat különböztetnének meg, a próféta által közvetített isteni csodának tekintik, a legnagyobbnak, amivel a próféta a maga isteni küldetését hitelesítette.

6. A *Korán* tehát az iszlám vallásnak mindent megelőző alapja, szent írása, kinyilatkoztatásának dokumentuma. Egészében véve egyfajta ötvözetét mutatja az iszlám gyermekora első két, lényegében egymástól elütő korszakának.

Az arabok szemlélete, lelkeségük és életfeltételeik folytán, nem csüggött különösebben a természetfeletti értékeken, a prófétának és első utódainak hatalmas *sikerei* az iszlám ellenségeivel szemben mégis megszilárdították az arabok között a belé és küldetésébe vetett hitet. Még ha ezeknek a sikereknek nem is volt olyan közvetlen történelmi hatása – amint még gyakran gondolják –, hogy magukkal hozzák a nemzeti szempontból megosztott és vallási tekintetben is a helyi kultuszok miatt el-különülő és a központi kultuszhelyek által egymással csak lazán összekapcsolt arab törzsek teljes egyesülését, mégis legalább szorosabb kapcsolatba vonták a széthúzó elemek nagy részét. A próféta eszménye az volt, hogy

tanítása szerint az egyetlen Istentől való függőség érzése tart egybe. „Óh ti, hívők! Féljétek Allahot igaz félelemmel, mielőtt még meghalnátok, legyetek muszlimok! Ragaszkodjatok mindnyájan Allah kötelékéhez és ne szóródjatok szét különböző csoportokra! Emlékezzetek Allah jótéteményére irántatok, aki mikor egymás ellenségei voltatok, egyetértést teremtett szíveitek között, úgy hogy – jótéteménye által – testvérek lettetek” (3. szúra 102-103. vers). Mostantól immár az istenfélelme alapján lesz valaki kiváló, nem pedig a származás és a törzsi élet szempontjai szerint. Ennek az egységnek fogalmi köre egyre jobban kibővült a próféta halálát követő hódítások folytán, melyekhez hasonló sikereket aligha találhat a világtörténelemben.

7. Ha Muhammed vallási alkotásában valami *eredeti*-nek nevezhető, akkor igehirdetéseinek *negatív* oldala lehetne az. Le kellett számolni az arab pogányság utálatosságával a vallási szertartásban és a társadalomban, a törzsi életben és a világnézetben. Fel kellett számolni a *dzsáhiliját*, a barbárságot, amint ő nevezte, szembe állítva az iszlámmal. Pozitív tanításai és rendelkezései, ahogy az imént említettük, *eklektikus* jellegűek. A zsidóság és keresztényiség egyaránt hozzájárult azokhoz az elemekhez, amelyekből kialakultak. Ezeknek részleteire most nem térhetek ki. Közismert, hogy végérvényes kialakulásában *öt* pont van, amelyek az iszlámhoz tartozás alappilléreit jelentik. Ezek kezdeményei (istentiszteletről és felebarátra vonatkozó) még a mekkai időkből származnak, de szilárd szervezeti formát csak a medinai korszakban kaptak. 1. Az egyetlen Istentől való *hit megvallása* és annak elismerése, hogy Muhammed Istentől küldött. 2. Az *istentisztelet* szertartása, melynek kezdetei: vigiliák és hangos felolvasások térdhajtás és földre borulás mozdulataival kísérve, és a megelőző rituális mosakodás, a keleti kereszténység szokásaihoz kapcsolódnak. 3. Az *alamizsna*, mely eredetileg önkéntes adomány volt, s csak később vált pontosan meghatározott mértékű hozzájárulássá a közösség szükségleteihez. 4. A *böjtot* eredetileg az első hónap 10. napján a zsidó engesztelési böjt (‘ásurá) mintájára tartották, később áttették Ramadánra, a mozgó holdév kilencedik hónapjára. 5. *Zarándoklat* az arabok ősi nemzeti szentélyéhez, a mekkai *Ka’bához*, amely az Isten háza. Ez utóbbi mozzanatot Muhammed a pogányságból megtartotta, de az egyistenhit szempontjából átalakította és az Ábrahám személyéhez fűződő legendák segítségével átértelmezte.

A Koránban szereplő keresztény elemek többnyire az apokrif tradíciók és a keleti kereszténységben elszórtan jelenlévő eretnkségek útján jutottak Muhammedhez. néhány elem azonban a keleti gnoszticizmusból származik. Muhammed mindenfelét magába fogadott, ami ismeretségi körén belül felszínes érintkezések útján eljutott hozzá, és ezeket többnyire rendszertelenül használta fel. Mily messze van az ő egyébként vallott istenfelfogásától a misztikusan csengő példabeszéd (24. szúrta 35. vers), amelyet a muszlimok a „fény versének” neveznek! A gnosztikus (markionita és egyéb) körökben uralkodó lebecsülése az ószövetségi törvénynek, mely eszerint a jóindulatot megtagadó szigorú Istentől származik, áttetszik azon a felfogáson, melyet Muhammed az Istentől a zsidóknak adott törvényről hirdet, különösen az étkezési

tilalmakról, melyekről azt mondja, hogy Isten azokat engedetlenségük miatt büntetésül róttá ki rájuk. Néhány kivételtől eltekintve ezek a törvények az iszlám által eltöröltettek. Isten a hívőket semmi élvezetéstől nem tiltotta el. A törvény terhes kényszerűség, amellyel Isten a zsidóságot sújtotta (2. szúra 286. vers; 4:160; 7:157). Ez a markionita elképzelésekre emlékeztet, bár nem azonos velük. Ugyanígy a tiszta, és a próféták működése nyomán ismét életbe lépő eredeti vallásról szóló elmélet, továbbá a szent iratok meghamisításának feltételezése, durvább megfogalmazásban bár, de a kelemen homfiakból ismert rokon gondolatokról közelében mozog.

Még a párszizmus is, melynek hívei a zsidók és keresztények mellett mint mágusok (*madzsúsusz*) Muhammed látókörén belül kerültek, és amit ő amazokkal együtt a pogányságtól élesen megkülönböztetett, nyomot hagyott az arab próféta fogékony szellemiségén. A párszizmusból merített komoly ösztönzést arra, hogy a szombat *pihenőnap* jellegét eltörölje. Heti gyülekezési napul a pénteket rendelte, de határozottan visszautasította a teremtés hat napjának átvétele mellett azt az elképzelést, hogy Isten a hetedik napon megnyugodott. Ezért sem a hetedik nap, sem az előtte lévő nem pihenőnap, hanem *gyülekezési nap*, melyen az istentisztelet végzetével minden evilági ügyes-bajos dolog intézhető.

8. Ha Muhammed életművét egészében vizsgáljuk és erkölcsi hatásából kiindulva annak belső értékéről kívánunk néhány szót ejteni, akkor természetesen messze el kell kerülnünk mindenféle apologetikai és polemikai célzatosságot. Még az iszlám modern ábrázolásai sem tudnak ellenállni a csábításnak, hogy az iszlám vallási értékét egy eleve meghatározott *abszolút* értékmérőhöz viszonyítva állapítsák meg és bíráló szemléletüket az iszlámnak ehhez az abszolúthoz való viszonyára alapozzák. Ezért szerintük az iszlám isteneszméje mindig alul marad, mivel az *immanencia* gondolatát a legszigorúbban elutasítja; etikája egyenesen veszedelmes, mert benne az engedelmesség és az alázatosság – ez fejeződik ki az iszlám szóban is – alapelve túlságosan uralkodik. Mintha a hívőket eltöltő tudat, hogy egy megmásíthatatlan isteni *törvény* alatt állnak, vagy mintha az isteni lényeg külön valóságában való hit akadályozhatná az iszlámhoz tartozókat abban, hogy hit, erény és jócselekedetek által az Isten közelébe jussanak és bebocsátást nyerjenek irlalmasságába (9. szúra 99. vers; mintha a kegyes imádkozó őszinte áhítata, aki függőségének, erőtlenségének és segítségre szorultságának alázatos beismerésekor lelkét minden erőnek és tökéletességnek kimeríthetetlen forrásához emeli; mintha mindez a vallásfilozófia osztályozási sablonjai szerint besorolható lenne. Hadd emlékeztessük azokat, akik a mások vallását szubjektív mértékkel méricskélik, A. Loisy nevű teológus találó szavaira (1906): „Minden vallásról elmondható, hogy hitvallóinak lelkiismerete számára abszolút értéke van, azonban relatív az értéke a filozófus és a kutató értelmezése számára.” Ezt a tényt többnyire szem elől szokták téveszteni, amikor az iszlámnak a híveire gyakorolt hatását értékélik. Hasonlóképpen igazságtalanul tették felelőssé a vallást – az iszlám esetében – olyan erkölcsi fogatkozásokért és gondolkodásbeli elmaradottsáért, melyeknek kiváltó oka azoknak a népfajoknak a természetes hajlamaiban keresendő, amelyek között az iszlám elterjedt, és amelyek faragatlanságát ez a vallás inkább

enyhítette, mintsem előidézte volna. Az iszlám sem valami elvont fogalom, amelyet el lehet választani történelmi fejlődésének szakaszai, elterjedtségének földrajzi határai, híveinek etnikai jellemzői szerint megkülönböztethető megjelenési formáitól és hatásaitól.

Annak érdekében, hogy az iszlám vallási és erkölcsi értékének fogyatékoságát bizonyítsák, még annak a nyelvnek a tényeit is felsorakoztatták, amelyen tanításai megfogalmazódtak. Például ilyeneket mondtak: az iszlám hiányzik az az etikai fogalom, amelyet *lelkiismeretnek* nevezünk, és ezt az állítást azzal igyekeztek bizonyítani, hogy „sem magában az arab nyelvben, sem pedig a muhammedánok által használt egyéb nyelvekben nincsen olyan szó, amellyel megfelelő módon ki lehetne fejezni azt, amit mi lelkiismereten (conscientia) értünk”. Ilyen következtetések más területen is könnyen tévútra vihetnek. Előítéletnek bizonyult az a vélekedés, hogy egyetlen szó önmagában hiteles bizonyosság lehetne bármely fogalom megléte vagy hiánya mellett. „A nyelvbéli hiányosság nem jelenti feltétlenül azt, hogy hiányosság van a szívben is.” Ha ez így lenne, akkor jogosan állíthatná valaki, hogy a Védák költői számára ismeretlen volt a hála érzése, mivel a védikus nyelvben nem találunk külön szót a „köszönet” kifejezésére. Már a IX. században egy Dzsáhiz nevű arab tudós megcáfolta egyik dilettáns barátjának a megjegyzését, aki abban, hogy a „bőkezűség” (dtsúd) szó állítólag nincsen meg a görögök (róm) nyelvében, bizonyosságot vélt találni ennek a népnek fősvény természetére; ugyanígy mások következtetéseit is, akik abban, hogy a perzsa nyelvnek nincs szava az „ősinteségre” (nasziha), kétséget kizáró bizonyítékát látták e nép veleszületett álnokságának.

A tanító célzatú mondasokban, melyek az erkölcsi tudatot tükröző alapelveket mutatják, nagyobb bizonyító erő van, mint egy szó vagy egy terminus technicus meglétében; és ilyeneket az iszlám a „lelkiismeret kérdésében” is szolgáltat. A „*Nawawí-féle negyven* (valójában negyvenkét) *hagyományos mondás*” között – ezek képezik az igazi muszlim fő vallási kötelességeinek rövid foglalátát – találjuk 27. mondásként a következőt, amely a legjobb gyűjteményekből származik: „A próféta nevében: Az erény a jó tulajdonságok (fogalata), a bünyőség az, ami a lelket nyugtalanítja és nem szeretné, ha az emberek megtudnák”. Wábisa ibn Ma'bad ezt mondja el: „Egyszer odamentem a prófétahoz, és ő nyomban kitalálta: jövetelem célja, hogy az erényről érdeklődjem nála. Így szólt: Kérdezd meg a szívedet (szó szerint: kérj *fetvát*, döntést a szívedtől); erény az, aminél megnyugszik a lélek és aminél megnyugszik a szív; bűn pedig az, ami nyugtalanságot kelt a lélekben és a kebelben háborgást, bármilyen véleménnyel legyenek is róla az emberek.” „Tedd kezdet a kebledre és kérdezd meg szívedet; ami nyugtalanságot okoz a szívednek, attól tartózkodjál!” Ugyanezt mondatja el az iszlám hagyomány Ádámmal halála előtt oktatásként gyermekeinek, ilyen befejezéssel: „Amint a tiltott fához közeledtem, mindjárt nyugtalanságot éreztem a szívemben”, azaz furdalt a lelkiismerete.

Ha nem akarunk lemondani az igazságról, akkor el kell ismernünk, hogy az iszlám tanításaiban is „a jó irányába ható erő” működik; így aki tanításai szerint él, az erkölcsileg kifogástalan életet élhet, amely meg-

követeli Isten minden teremtménye számára az irgalmasságot, az ügyes-bajos dolgokban a becsületességet, szeretetet és hűséget, az önző hajlamok megzabolozását és minden olyan erényt, amelyet az iszlám azoknak a vallásoknak köszönhet, melyeknek prófétáit saját tanítómestereiül fogadta el. Az igazi muszlimnak olyan életet kell élnie, amely a legszigorúbb etikai követelményeknek is megfelel.

Kétségtelenül az iszlám *törvény* is, ezért szertartások cselekményeket is megkövetel a híveitől. Azonban nemcsak az iszlám fejlődése által dokumentált hagyományos tanítások, hanem már a kezdeteknél meglévő alapokmánya: a Korán, a cselekedetek vallási értékmerőjének azt az *indulatot* tartja, amelyből azok fakadnak, és nagyon kevésre becsüli a törvényeskedést, amit nem kísérnek könnyörületességből és felebaráti szeretetből fakadó cselekedetek.

„Nem az a kegyesség, ha orcátokat Napkelet vagy Napnyugat felé fordítjátok. A kegyesség az, ha valaki hisz Allahban, az Utolsó Napban. az angyalokban, az Írásban és a prófétákban, és aki vagyonát iránta való szeretetből (’alá hubbihi) odaadja (szegény) rokonainak, az árváknak, a rászorulóknak, az úton levőknek, a koldusoknak és a foglyoknak; aki megtartja az istentiszteletet és alamizsnát ad; akik hűségesen megállnak a szövetségben, ha azt megkötötték; akik állhatatosak a szükségben, bajban és a megpróbáltatás idején. Csak ők igazak, csak ők istenfélők.” (2. szúra 177.) És amikor Muhammed a zarándoklat szertartásáról beszél, amit ő rendelt el (vagy inkább az arab pogányság hagyományaiból megtartott), ezt mondja: „Minden népközösség számára áldozati szertartásokat rendeltünk, hogy megemlékezzenek Allah nevével minden egyes alkalommal azért, amit nekik adott” (22. szúra 34. vers), a hangsúlyt mégis a szertartást kísérő kegyes indulatra helyezi. „Sem a húsuk, sem a vérük nem jut el Allahhoz, csak a ti istenfélelmetek juthat el hozzá.” (22:37) Legnagyobb értéke a szív áttetsző tisztaságának (*ikhlász*) (40:14), „a szívek istenfélelmének” (*teqwá al-qulúb*) (22:32), „a tökéletes szívnek” (*qalb szalím*) van, amely megfelel a bibliai Zsoltárok *lébh sálém* kifejezésének. Mind olyan szempont, melynek alapján az igazhitűek vallási értéke megvizsgálható. Ezeket a meggyőződéseket azután a hagyományos tanítások, mint azt mindjárt látni fogjuk, oktató jelleggel tovább bonyolították és a vallási élet egész területére kiterjesztették a *nija* fontosságának tanában. Ez azt az indulatot jelöli, amely mint a cselekvést irányító szándék, a vallásos cselekedet értékmerője. Bármely önző vagy képmutató indulatnak még az árnyéka is – e tanítás szerint – akármelyik jócselekedetet (bonum opus) megfoszthatja minden értékétől. Egyetlen pártatlan bíráló sem érthet egyet Tisdall tiszteletes megállapításával: „It will be evident, that purity of heart is neither considered necessary nor desirable; in fact it would be hardly too much to say, that it is impossible for a Muslim” („Nyilvánvaló, hogy a szív tisztasága nem azon múlik, hogy felismerjük a fontosságát vagy vágyakozunk rá; valójában nem lenne túlzás azt mondani, hogy elérése *lehetetlen* egy muszlim számára”)

És melyik az „a meredek út (talán összevethető „a szoros kapuval”, mely az életre visz – Máté 7,13), amelyen „a jobb oldal társai” (jobb kéz felől állók) járnak,

tehát azok, akik a paradicsom örömeiben részesednek? Ezen az úton nem kizárólag a szertartásos szenteskedéssel eltöltött, az istentiszteleti rend külsőségeinek, mindenféle gyakorlatának és formájának eleget tevő élet van, hanem – amennyiben persze jócselekedeteken múlik – „kiszabadítani a megbilincselte foglyot, vagy egy ínséges napon enni adni egy árva rokonnak, vagy egy porig süjtött nyomorultnak, akkor ő azok közül való, akik hisznek és türelemre intik egymást, és könyörületességre intik egymást: ezek a jobb kéznek társai” (90. szúra 12-18. vers, az Ézsaiás 58,6-9 parafrázisa).

A legközelebbi előadásunkban fogjuk részletezni, hogy a Korán tanítását rengeteg hagyományozott mondat egészíti ki és fejleszti tovább, amely ha nem is magától a prófétától származik, mégis elengedhetetlen az iszlám lelkiségének ábrázolásához. Ezek közül néhányat már az előbbieken felhasználtam, és mivel itt a bevezető előadás feladatának megfelelően, túl lépve a Koránon, a történeti iszlám etikai értékelésébe fogtunk, most már nem mondhatunk le ezen a ponton sem arról, hogy rávilágítsunk azokra az alapelvekre, amelyek a Koránban kezdetleges, mégis eléggé világos formában fogalmazódtak meg, és a prófétának tulajdonított későbbi tanítások egész sorában határozottabb módon fejlődtek tovább.

Abú Dzarr a következő tanítást kapta tőle: „Egyetlen imádság ebben a (medinai) mecsetben felülmúl ezret, amelyet másutt – a mekkait nem számítva – mondanak el. Az utóbbiban egyetlen ima százezerszer értékesebb, mint az, amelyet egyéb mecsetben mondanak el. De még ezeknél is többet ér az az imádság, amit valaki otthon mond el, ahol senki sem látja, csak Allah, és amellyel más célja nincs, csak az, hogy Allahhoz közeledjék” (vö. Mát 6,6). „Megmondjam nektek – idézik tőle másutt –, hogy melyik cselekedet áll magasabb fokon minden imádságnál, böjtölésnél és alamizsnaadásnál? Amikor valaki két ellenséget kibékít egymással.” „Ha imádság közben – ezt mondja ‘Abdallah ibn ‘Omar – annyit hajlongtok is, hogy testetek olyanná görbül, mint a nyereg, és annyit böjtöltök, hogy csontra szárad a bőrötök, Isten nem fogadja el ezt tőletek addig, míg ezekhez a cselekedetekhez nem járul alázat.” „Melyik az iszlám legjobb módja?” Erre így válaszolt a próféta: „Az iszlám legjava az, hogy az éhezőt tápláld és a békességet terjeszted ismerősök-ismeretlenek között” (tehát széles e világon). „Ha valaki nem tartja távol magát az igaztalan beszédtől, mit számít neked, ha ételtől-italtól tartózkodna is?” „Nem juthat be a paradicsomba, aki kárt okoz felebarátjának.” Abú Hurejrától származó híradás: Valaki mesélt a prófétának egy asszonyról, aki imádsággal, böjttel, alamizsnaadással kitént az emberek között, de nyelvével sok szenvedést okozott embertársainak. „A pokolba jut” – ítélte a próféta. Aztán ugyanez az ember egy másik asszonyról beszélt, aki hírhedt volt arról, hogy elhanyagolja az imádságot és a böjtöt, ugyanakkor azonban a rászorulónak nagy adaggal osztja a túrót és embertársait soha meg nem sérti. „A paradicsomba jut” – ítélte a próféta. Ezekben a mondasokban és számos hasonló tartalmú szövegben, melyeket könnyedén sorolhatnánk tovább, és amelyek egyáltalán nem az erkölcsileg kifinomultak különvéle-

ményét, hanem (talán vitázó szándékkal az elharapódzó szenteskedés ellen) a tanító iszlám közfelfogását mutatják be, nem hallani arról, hogy az üdvösség egyedül a törvények formális betartásától függene. „Istenben hinni és a jót cselekedni”, tehát a felebaráti szeretetet gyakorolni – ebben foglalják össze újra meg újra az Istennek tetsző élet tartalmát. Amikor pedig a vallásos magatartás külső megjelenését kiemelten emlegetik, akkor aligha kerül valami a közös istentisztelet (*szalát*) elé, amely az Isten mindenhatósága előtti nyilvános meghódolás, továbbá az alamizsnaadás (*zakát*) elé, amely anyagi részvételt jelent egy kötelező jótékonykodásban, amilyen mértékben azt a közösség érdekei megkövetelik; ezek közül is elsősorban a szegényekről, özvegyekről, árvákról és az úton levőkről való gondoskodás tartotta ébren a törvényadó lelkiismeretét. Természetesen az iszlám a maga további fejlődésének folyamán idegen hatásoknak engedve meghátrált a kazuisztika elmeifogtatásával és a dogmatikusok szörszálhasogatásával szemben, és hagyta, hogy az Isten iránti engedelmisséget és belé vetett bizodalmat spekulatív okoskodással eltorzítsák és mesterkeltté tegyék. A következő két fejezetben (II. és III.) tanúi leszünk ennek a fejlődési folyamatnak. De még a későbbi alakulásokban is újra olyan törekvésekkel találkozunk majd, amelyek az iszlám ellenszegülését jelentik e torzulásokkal szemben.

9. Most pedig valamit az árnyoldalakról is. Ha az iszlám a történelem bizonyosságaihoz szigorúan ragaszkodik, akkor erkölcsi útravalóul egyet nem adhat híveinek, s ez az „*imitatio Muhammedi*” („Muhammed követése”). Persze sohasem a történelmi kép az, ami hatással van a hívőkre. Helyébe már korán a hívő legendák eszményi Muhammedje lépett. Az iszlám teológiája megfelelt annak a követelménynek, hogy olyan képet rajzoljon a prófétáról, amely őt nem csupán az isteni kinyilatkoztatás és a hitetlenek közötti terjesztésének mechanikus eszközeként jeleníti meg, hanem mint a legfőbb erények gyakorlóját, hőst és példaképet. Úgy tűnik, hogy maga Muhammed nem törekedett erre. Isten elküldte őt, „hogy tanú és örömhírvívő és intő legyen, és hogy – az ő engedelmeivel – Allahhoz hívjon és világító lámpás legyen” (33. szúra 45-46. vers). Mutatja az utat, de nem ő a példakép; ő csak abban példakép, hogy reményét Allahba és az Utolsó Napba vetette és gyakorta megemlékezik Allahról (21. vers). Sőt inkább úgy tűnik, hogy emberi gyarlóságainak tudata becsületesen működött benne, ezért azt kívánta híveitől, hogy közönséges halandó emberi voltának minden fogyatkozásával együtt értsék őt. Alkotása nagyobb volt, mint személye. Nem érezte szentnek magát, de nem is akarta, hogy annak tekintsék. Erre majd később még visszatérünk a büntelenségét kimondó dogma tárgyalásánál. Talán épp emberi gyengeségeinek tudata volt az, ami visszautasított vele minden feltevést arról, hogy ő csodákat művelt volna, pedig ez az ő idejében és az ő környezetében a szentség szükségképpen ismertető jelének számított. És itt különösen is tekintetbe kell vennünk, miképpen járt el küldetésének teljesítésében, főképp medinai korszakában, amikor a körülmények a szenvedő aszkétát államfővé és harcossá változtatták. *Leone Caetani* olasz tudós érdeme, hogy „*Annali dell' Islam*” című nagyszabású

művében elvégzi az iszlám történelmi forrásainak átfogó kritikai vizsgálatát, sokkal alaposabban, mint az korábbi munkálatokban történt, és az iszlám korai történetének világi szempontjait ebben erőteljesen kiemeli. Ezáltal arra ösztönöz, hogy a próféta működéséről szóló nézetünket több lényeges ponton helyesbítsük.

Kétségtelen, hogy Muhammed működésének medinai időszakára nem lehet érvényes a mondás: „More slayeth Word than Sword” – [Jobban öl a kardnál a szó]. A Mekkából való kivándorlással elmúlt az az idő, amikor igyekezett „elfordulni a pogányoktól” (15. szúra 94. vers), vagy őket csupán „bölcsessel és szép buzdítással Isten útjára hívni” (16. szúra 125. vers) törekedett: most már annak az ideje jött el, hogy fölhangozzék a jelszó: „Ha tehát a szent hónapok letelnek, akkor öljétek meg a pogányokat, ahol csak föllelitek őket! Fogjátok el őket! Ostromoljátok meg őket! Állítsatok nekik csapdát az összes leshelyekről!” (9. szúra 5. vers) „Harcoljatok Allah útján!” (2. szúra 244. vers) E gonosz világ elmúlásának látomásából hirtelen átmenettel egy olyan országnak az eszméjét alkotta meg, mely nagyon is *ebből* a világból való. Jelleme kiegészült bizonyos negatív vonásokkal, melyeknek kialakulását az ő ígértetésének rendkívüli sikere által Arábia-szerte előidézett politikai változás és saját vezető szerepe elkerülhetetlenné tette. A *kardot* hozta a világba és nem csupán „szája vesszejével verte meg a földet”, s nemcsak „ajkának leheletével ülte az istentelent” (vö. Ézsaiás 11,4b); valóságos harci riadó az, amit megfúj; csupa vér az a kard, mellyel hadakozik, hogy megvalósítsa az ő országát. Az egyik iszlám hagyomány szerint, amely az ő életpályáját a valóságnak megfelelően fogja fel, a Tórában ez lenne az ő állandó jelzője: „a harc és a háború prófétája”. Azok a társadalmi viszonyok, melyeknek alakítására Istentől rendelt hivatást érzett, olyanok voltak, hogy nem kecsgethette magát azzal a reménnyel, hogy „Allah majd harcol értetek, ti csak maradjatok veszteg” (vö. 2M 14,14). Neki nagyon is valóságos földi küzdelmet kellett végigharcolnia azért, hogy ígértetésének, vagy még inkább ígértetése uralmának elismerést szerezzen. És ezt a valóságos evilági harcot hagyta örökségül követőinek. A béke számára nem volt erény. „Óh, ti hívők! Engedelmeskedjétek Allahnak és engedelmeskedjétek a küldöttnek és ne tegyétek semmissé a tetteiteket... Ne lankadjatok és (hitelent ne) szólítsatok a békére, hiszen ti fogtok feltűlkerekedni. Allah veletek van és nem fog megrovidíteni benneteket cselekedeteitek (jutalmában).” (47. szúra 33., 35. vers) Addig kell harcolni, amíg „Isten szava el nem foglalja a legmagasabb helyet”. A harctól való távolmaradás az Isten akaratával szembeni közömbösségnek számít. Békességre törekedni a pogányokkal, akik az Isten útjától visszatartanak, a legkevésbé sem számíthat erénynek. „A hívők közül azok, akik tétlenül otthon maradnak – kivéve azokat, akiknek valami (testi) károsodásuk van – nem érnek fel azokkal, akik Allah útján hadakoznak javaikkal és személyükkel. Allah a javaikkal és személyükkel hadakozókat egy fokkal magasabbra emelte az otthon ülőknél. Allah mindnyájuknak a legjobbat ígérte. De az (Allah útján) hadakozókat nagy jutalommal tüntette ki az otthon maradókkal szemben: tőle (adott) rangfokozatokkal, megbocsátással és irgalommal.” (4. szúra 95-96. vers)

10. A világi érdekekkel való összekapcsolódás, a szüntelen háborús készenlét állapota, amely Muhammed életpályája második szakaszának keretét képezi, egyrészt tulajdon jellemét a világiasság közelébe vonta. másrészt vallása főbb fogalmainak kialakulására is hatással volt. Harc és győzelem, mint prófétai hivatásának eszköze és célja, *Istenről alkotott felfogását* sem hagyta érintetlenül, melyet most már háborús eszközökkel igyekezett uralomra juttatni. Az Istent „akinek útján” háborúit viselte és politikai tevékenységét folytatta, a mono-teista isteneszme hatalmi tulajdonságaival ruházta fel. Isten feltétlen mindenhatóságát, korlátlan hatalmát az igazságtételben, szigorúságát a megrögzött gonosztevőkkel szemben, a könyörületesség és kegyes jóakarát (halím) tulajdonságával egyesítette; engedékeny a bűnösökkel szemben és a töredelmesek bűnét megbocsátja. „Mint megmásíthatatlan törvényt írta elő magának a ti Uratok a könyörületességét (alrahma)” – mondja a Koránban (6. szúra 54. vers). Mintha ezt magyarázná a hagyományos tanítás: „Mikor Isten a teremtéssel elkészült, ezt írta be abba a könyvbe, amelyet nála a mennyei trónus mellett őriznek: „irgalmasságom győzedelmeskedik haragom felett”. „Büntetésével sújtja azt, akit akar, könyörületessége azonban mindent magába foglal.” (7. szúra 156. vers) Ama tulajdonságok közül, melyekkel Muhammed Istent fölruházta, nem hiányzik a *szeretet* sem; Allah „szeretetteljes” (*wadúd*). „Ha Istent szeretik, akkor kövessetek engem és Isten is szeret majd titeket és megbocsátja bűneiteket.” Nyilvánvaló, „hogy a hitleneket nem szereti az Isten” (3. szúra 90-91. vers).

Viszont ő az *Istene* annak a *harcnak* is, melynek megvívását ellenségei ellen prófétájára és híveire bízta. Ez a jellemvonás elkerülhetetlenül néhány kicsinyes *mitológiai vonást* kevert Muhammed Istentől alkotott felfogásába, mintha ő hatalmas harcosként gonosz ellenségeinek ármánykodása és áruló cselszövése ellen védekezésre kényszerülne, mintha mindig hasonló, csak éppen hatalmasabb eszközökkel fogna ki rajtuk. Hiszen egy ősi arab közmondás szerint „a hadviselés cselszövése”. „Ők cselet szönek, ám én is cselet szövek” (86. szúra 15-16. vers). Isten a büntetésnek azt a módját, amelyet kinyilatkoztatása tagadóival szemben alkalmaz, egy „hatalmas” cselszövést mondja: „Azokra, akik hazugságnak mondják jeleinket, fokozatosan mérjük majd a büntetést, onnan, ahonnan nem is sejtik. Haladékat adok nekik, ám a cselekvésem elháríthatatlan.” (68. szóra 44-45. vö. 7. szúra 182.) Itt mindenütt a *kejd* szó szerepel az arab szövegben, amely a cselszövést és ármánykodásnak kevésbé ártalmas módját jelöli. Erősebb a *makr* szó jelentése, amely a cselvetés súlyosabb fokát jelöli; Palmer egyszer *craft*-nak, másszor *plot*-nak vagy *stratagem*-nek fordítja; de megfelel az ármánykodás fogalmának is (8. szóra 30. vers: „Ármánykodnak jeleink ellen. Mondd: Isten gyorsabb az ármánykodásban.”) És ez nemcsak azokkal szemben érvényes, akik Isten küldötte iránt abban az időben ellenségesen viselkedtek, s gyűlölségüket Muhammed elleni küzdelmükkel és üldözésükkel kifejezésre juttatták Hasonló magatartást tulajdonít Istennek a korábbi pogány népekkel szemben is, akik kigúnyolták a hozzájuk küldött prófétákat; Thamúd népével szemben, amely a hozzájuk küldött Szálih prófétát megvetette (27. szúra 50-51. vers); a midjánitákkal

szemben, akikhez a bibliai Jetróval azonosítható Su'ejb próféta küldetett (7. szúra 80-100. vers)

Természetesen nem gondolhatjuk komolyan, hogy Muhammed Allahot valóban ármánykodó isteni lénynek gondolta volna. A beszédeiből idézett fenyegetéseket inkább úgy kell érteni, hogy Isten mindenkivel saját eljárásának megfelelő módon bánik, s hogy emberi ármánykodás tehetetlen Istennel szemben, aki mindenféle hűtlen és becstelen tevékenységet megghiúsít, s az ellenség gonosz terveinek elébe vágva elhárítja a híveit fenyegető árulást és alattomoságot. „Bizony, Allah elfordítja (a rosszat) azokról, akik hisznek; bizony, Allah nem szeret senkit, aki áruló és hálátlan.” (22. szúra 38. vers) Az a mód, ahogyan Muhammed szóhasználata szerint a világok Ura a gonosztevők ármánykodására reagál, a próféta tulajdon politikai magatartását tükrözi azokkal az akadályokkal szemben, amelyek útját állták. A maga tulajdon elképzelését és módszerét a belső ellenség elleni harcban Istenre vetíti ki, aki által saját harcait vívja. „Ha valamely nép árulásától tartasz, *hárítsd vissza rájuk ugyanolyan módon!* Bizony, Allah nem szereti az árulókat. Ne gondold, hogy a hitetlenek megelőznek (minket)! Bizony, nem fognak gyengének találni.” (8. szúra 58-59. vers) A szóhasználat valójában sokkal inkább a mérlegelő diplomata, mint az állhatatosan szenvedő lelki irányultságra utal. Különösen is ki kell emelni, hogy ez az iszlám etikájára, mely a hitszegő magatartást (*ghadar*) még a hitetlenekkel szemben is szigorúan tiltja, nem volt komoly hatással. Mindazonáltal ezek olyan mitológiai visszasságok, amelyeket Muhammed istenszémje hurcolt magával, mihelyt Allahot a maga túlvilági magasságából az evilági küzdelmekbe bonyolódott próféta tevékeny munkatársává alacsonyította.

Így Muhammed munkásságának külső fejlődésében végbement az átmenet a komor eszkatológikus képzelektől, amelyek lelkét és igehirdetését prófétai hivatásának kezdetén betöltötték, az erélyes világi törekvésekhez, amelyek immár sikerei folytán egyre nagyobb befolyáshoz jutottak. Ez által a történelmi iszlámra teljes ellentétben a kezdetekkel, amikor tartós birodalom a pusztulásra szánt világ közepette amúgyis elképzelhetetlennek tűnt, a *harcos vallás* bélyege került. Amit Muhammed elsősorban arab környezetében munkált, azt hagyta örökségül gyülekezetének a jövőre nézve: harcot a hitetlenekkel, a hitnek, és főleg hatalmi körének kiterjesztését, amely egyúttal Allah hatalmi köre is. Eközben az iszlám harcosainak nem is annyira a hitetlenek megtérését, mint inkább a *meghódításukat* kell elérniük.

11. Egymással szemben álló nézetek látnak napvilágot abban a kérdésben, hogy vajon Muhammed közelebbi terve csak arab hazájára szűkült-e, vagy pedig prófétai hivatástudata átfogóbb volt ennél; más szóval: vajon egy nemzet prófétájának, vagy pedig az egész embervilág prófétájának vallotta-e magát? Azt hiszem, nincs akadálya annak, hogy az utóbbi föltevés elfogadását javasoljuk. Természetesen nem történhetett másképp, mint hogy a belső hívó szót, az aggodást a bűnösök elvárkozása miatt *mindenekelőtt* a legközelebbi körre vonatkoztatta, melynek szemlélete benne prófétai hivatásának tudatát kialakította. „Intsd a legközelebb álló nemzetiséget!” – ezt a parancsot kapja az Istentől (26. szúra 214. vers); azért küldetett, hogy „intse a városok anyját, s azokat, akik

körülötte élnek” (6. szúra 92. vers). Azonban nem lehet kétséges, hogy lelki szemeivel már küldetésének kezdetén tágabb körökre tekintett, jóllehet korlátozott földrajzi látóhatára egy világvallás körvonalait aligha sejtette még. Küldetését a legkorábbi kezdetektől úgy fogja föl, hogy Allah küldte el őt „irgalmasságából a világok iránt” (rahmatan lil-‘álamin – 21. szúra 107. vers); és egyenesen közhely a Koránban, hogy az isteni tanítást így jelöli: „figyelmeztetés a világoknak” (dzikrun lil-‘álamin – 12. szúra 104. vers, 38:87, 68:52, 81:27; eis ton kosmon hapanta... pasé té ktisei – „széles e világra... minden teremtménynek” – Márk evangéliuma 16,15). Az *‘álamin* szó mindig a világegyetemet átfogó értelemben használatos. Isten „az ‘álamin Ura”. Az emberi nyelvek és színek változatosságát oktató jelül rendelte az *‘álamin* számára (30. szúra 22. vers). Az emberiséget a legtágabb értelemben jelöli. Ugyanebben az értelemben vonatkozik az ő hivatása arra az egész körre, amelyet ez a szó az ő ismerete számára meghatároz. Közvetlen kiindulópontja természetesen tulajdon népe és hazája. Azok a kapcsolatok azonban, amelyeket pályafutásának vége felé külföldi hatalmakkal keres, valamint az általa szervezett vállalkozások az arabság körét meghaladó célkitűzésekre vallanak. Nöldeke megjegyzése szerint az ő céljai azokra a területekre is kiterjedtek, amelyeken biztos lehetett abban, hogy a bizánciakkal, mint ellenségekkel találja magát szemben. Az utolsó hadjárat, amelyet harcosainak lelkére kötött, a bizánci birodalom területére való behatolás volt. És a halála után mindjárt megindult nagy hódítások, melyeket szándékainak legjobb ismerői hajtottak végre, minden bizonnyal legjobb értelmezését adják tulajdon akaratának. Maga az iszlám hagyomány a próféta mondásainak bőséges és változatos sorában juttatja kifejezésre a próféta meggyőződését, hogy küldetése az egész emberiségnek, „mind vöröseknek, mind feketéknek” egyaránt szól. Ezekben küldetésének egyetemes jellege az elképzelhető legtágabb körre terjed ki. A világ meghódításának gondolatát is egyértelmű szavakkal mondhatja ki és jelképes cselekedetekkel hirdetteti előre a prófétával, sőt még magában a Koránban is (48. szúra 21. vers) ígéretet talált az iráni és bizánci birodalom küszöbön álló meghódítására. Ilyen messzire természetesen nem követhetjük a muszlim teológusokat. Még ha túlzásaikat kritikának vetjük is alá, annyit az itt jelzett szempontok alapján általában elismerhetünk, hogy már Muhammed az iszlámot az arab nemzet határain messze túllépő, az egész emberiséget átfogó hatalomnak képzelte.

Alapítójának halála után mindjárt el is indult diadalútján Ázsiában és Afrikában.

12. Súlyos hiba lenne, ha az iszlám átfogó jellemzése közben a fő súlyt a Koránra helyeznénk, sőt az iszlám megítélését a muhammedán gyülekezetnek *kizárólagosan* erre a szent könyvére alapoznánk. Ezt legfeljebb az iszlám fejlődéstörténetének első két évtizedére vonatkozóan lehetne megtenni. A Korán az iszlámnak egész története folyamán hívei számára isteniként csodált alapműve maradt; olyan csodálat tárgya, amelyben aligha részestül a világirodalom valamely más műve. Még ha világosan látjuk is, hogy a későbbi alakulások mindig reá vezethetők vissza, még ha a későbbi korok alkotásait szavain mérjük is le, és ha azt gondolják is, hogy vele összhangban vannak vagy legalábbis megtesznek ennek érdekében minden tö-

lük telhető: nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a tényt, hogy a Korán önmagában a történelmi iszlám teljes megértéséhez nem elégséges.

Már maga Muhammed saját belső fejlődése és a még életében tapasztalt változások folyamán arra kényszerült, hogy egyes koráni kinyilatkoztatásokon – nyilvánvalóan újabb isteni kinyilatkoztatások segítségével – túllépjen; és ezzel beismerje, hogy olyan isteni parancsot helyezett határon kívül, amely nemrég még isteni mondásként jelentetett

ki számára. Hát még mi mindent fog felmutatni számunkra az a kor, midőn az iszlám arab nemzeti határai közül kilép és arra készülődik, hogy világhatalommá váljék!

Az iszlámot a Korán nélkül megérteni nem lehet, de a Korán önmagában mégsem elégséges arra, hogy belőle az iszlámot történelmi folyamataiban teljesen megértstük.

Goldziher Ignác
(Fordította: Németh Pál)

Pál apostol nyomdokain

– Kisázsiai (törökországi) körúton –

A bibliai tájak látása régóta vonz, miután hosszú éven át Teológiánkon Bibliai földrajzot tanítottam. Már 20 éve 1976-ban jártam az európai újszövetségi gyülekezetek városaiban – Filippi, Thessalonika, Béresa, Athén, Korinthus, Akhája, stb. – Jártam a piramisok országában (Egyiptom), s a Szentföldön, Palesztinában, amikről jegyzeteimet annak idején közre is adtam. Ez év szeptemberében Isztambul-Ankarán keresztül jutottam el Kappadókia, Galácia területére, ahol az első keresztyén gyülekezetek alakultak az Antiókhiaiból kiküldött Pál és Barnabás, majd Timóteus és Silás, Epafrász, Péter munkálkodása által. Néhány gondolatban erről az utamról adok számot, különösen annak bibliai vonatkozásairól, a história figyelembevételével.

Törökország nevét meghallva először a történelem jut eszünkbe, hiszen a két ország múltja évszázadokon át összekapcsolódott. Amióta az utazási láz kerítette hatalmába az embereket, sokak számára Isztambul jelentette Törökországot. Még ma is kevesen tudják, hogy *Törökország más*. Az ország történelméből adódóan rengeteg ókori, középkori emlékhely várja az ide látogatókat. Jól elfér egymás mellett az időszámítás előtti időkből származó monolit szobor, erőd, a római, a bizánci vagy a törökkori építmény. A természeti látnivalókban is gazdag országban a kopár, magas hegyek, kiszáradt sós tavak, tengerbe szakadó sziklapart egyaránt megtalálhatók.

1.) Közép-Anatólia bibliai és egyéb nevezetességei

Kappadókia neve a Bibliában először az első jeruzsálemi gyülekezet megalakulása alkalmával fordul elő, akik Péter prédikációját hallgatva csodálkoztak el azon, hogy ők is értik a tanítást.

„Mimódon halljuk hát őket, kiki közülünk a saját nyelvén, amelyben születünk? Párthusok és médek, és elámiták, és akik lakozunk Mesopotámiában, Júdeaiban és Kappadóciában, Pontusban és Ázsiában, Frigiában és Pamfiliában, Egyiptomban és Libiának tartományaiban, amely Cziréne mellett van, és a római jövevények, mind zsidók, mind prozelitások.”¹

Előfordul a helységnév Péter apostol levelében is, mert körlevélnek szánt írását ide is címezi, ami arra utal, hogy gyülekezet itt is alakult, élt és üldöztetést szenvedett.

„Péter, Jézus Krisztus apostola a Pontusban, Galáciában, Kappadóciában, Ázsiában és Bitiniában

szétszóródott jövevényeknek. Akik ki vannak választva az Atya Isten eleve rendelése szerint, a Lélek megszentelésében, engedelmességre és Jézus Krisztus vérével való meghintésre: Kegyelem és békesség adassék néktek bőségesen.”²

Pétert a Kisázsiaiból érkező kedvezőtlen hírek indították a levélírássra. A keresztyének ugyanis hitük és erkölcsi életük tisztaságának megőrzése érdekében, mint másutt is, elhúzódtak a pogányoktól. Ez a magatartás ellenséges érzést keltett a pogányokban és különböző rágalomokban és üldözésekben nyilvánult meg (1Péter 2,12. 19-20; 3,14-17; 4,4.12-19).

A fiatal keresztyének kettős veszélyben forogtak: attól lehetett tartani, hogy a bántalmak, vagy gyűlölködésre és erőszakos ellenállásra indítják őket, vagy ha bátorságukat veszítik, alkalmazkodnak a pogány környezethez. Az apostol tehát vigasztalja és buzdítja őket levelében. A krisztusi hit örök üdvösséget ad annak, aki kiállotta a földi élet megpróbáltatásait (1,3-12).

Sajnos, a korai keresztyénségnek ma már itt csak a nyomait látjuk. A keresztyénség terjedése idején Kis-Ázsia a római birodalomhoz tartozott. A régi görög városokat pompás római palotákkal díszítették kolóniáikon. A terjedő keresztyénség sok problémát okozott, mivel tanításaiikkal kétségbe vonták a hivatalos pogány istenek és a császár szentségét. Pál apostol utazásai 40-56 között valamelyest csökkentették azt a titokzatosságot, ami olyan veszélyessé tette a keresztyénséget a hatalmasságok körében. Útja során sok gyülekezet alakult, aminek nevezetesebbjeit a Jel 2-3. fejezetben János is megemlíti, amikor Jézus Krisztusnak a kisázsiai gyülekezetekhez szóló üzenetét közvetíti. Efézusban, Smimában, Pergámumban, Thiatirában, Sárdisban, Filadelfiában és Laodiczeában alakultak gyülekezetek. Ezeknek egy része ma már jelentéktelen török település, másoknak pedig a neve is megváltozott. A török lakosság 99 %-a mohamedán, bár az iszlám nem hivatalos államvallás, mivel az állam elszakadt „Atatürk reformja” alapján az egyháztól az 1930-as években.

Akik turistaként ma keresik fel Anatóliát, azok inkább a római kori emlékek, a természeti látnivalók, vagy gazdasági okokért vállalják az utazás fáradalmait. Bár közben gyönyörködhetnek keresztyén festményekben, szobrokban, műkincsekben vagy épületekben is, mint pld. a korabeli Bizáncban épült „Aja Szófiá”-ban, mely az 500-as években – a VI. században – (527-656) épült és keresztyén bazilika volt 1000 éven keresztül. Majd 500

évig (1453-tól 1935-ig) török mecset, négy minaret hozzáépítésével. (Ma múzeum.) Lenyűgözőek a méretei, különösen ha az építése korát nézzük. A gigantikus bazilika hatalmas belső terét 31 m átmérőjű és 55 m magas páratlan kupola zárja le. Csodálatos látvány.

Kappadokiában is inkább a világhírű tufabarlang, és a földalatti városok látása vonzza a látogatókat, Ürgüpp, Zelve településekre, vagy Gömere az ókeresztyén kőbe vésett barlangtemplomaival lett mára érdekessé a világ turistái részére.

Tény, hogy itt olyan természeti csodával találkozik a látogató, amelyhez fogható élmény aligha van ezen a világon. A hely titka a vulkanikus hamuból több millió évvel ezelőtt kialakult tufatömegben keresendő. A tufát felülről kemény sziklatömbök védték a szél és a víz romboló hatásától, de az alsó részeknek ez nem nyújtott elegendő védelmet. Az erózió hatására hatalmas sziklasapkát viselő oszlopok képződtek. Amikor azután 1400 esztendővel ezelőtt arab fegyveresek támadtak e vidékre, a keresztyén telepesek rájöttek, hogy a porózus sziklába alagutat tudnak vájni, és azokat kényelmesen be is tudták rendezni. Ezt követően az arabok elől mindig idemenekültek a keresztyének s végül tíz várost építettek így a föld alá, amiket alagúttal is összekötöttek, és kb. 400 templomot és kápolnát alakítottak ki a föld alatt.⁵ A hagyományok szerint Pál apostol is járt itt a csodálatos természeti kincsek birodalmában, bár Ő nem ír külön róla.

2.) Pál első missziós körútja

A valóságban csak ezután érkeztem a Biblia és a történelmi feljegyzések szerint is Pál nyomába. Ugyanis az első körútját Ciprus után a kisázsiai Pergében, a mai Autalja mellett kezdi. Ide érkezett Barnabással és Márk Jánossal, ahonnan Márk János visszafordult Jeruzsálembe (ApCsel 13,13). Ők pedig innen mentek fel a

a.) *Pisizidiai Antiokhia* felé (a mai Yalavac mellett). Pál fellépését és tanítását Lukács megörökítette az ApCsel 13,38-39-ben. Innen jut keletre Ikoniumba a mai Konyába, majd a szomszédos Listrába és Derbébe. Ezek a Bibliából ismert helységeknek felmelegítették a szívemet.

b.) *Ikonium* (Konya) Törökország legrégebb városai közé tartozik. Az idegenvezető és a prospektusok kiemelten hangsúlyozzák, hogy itt és a környékbeli falvakban prédikált Szent Pál és Barnabás. De amikor a zsidó lakosság felfigyelt rájuk, el kellett menekülniük. Alakult azért gyülekezet, de nem erősödött meg annyira, hogy megmaradt volna. 1200 évvel később a misztikus filozófust Mevlanát már sokkal fogékonyabb hallgatóság fogadta, akiből megalakította szerzetes rendjét, amely táncoló Dervisek néven vált ismertté. Ő maga itt van eltemetve a várost uraló mecset zöld kupolája alatt. Egy róla szóló feljegyzés figyelemre méltó:

„Barátja elvesztésén szerzett fájdalmát Mevlána versek tömegében vezette le. A legtöbb alkotás zenétől ihletett extázisban fogant. Halála után öreg tanítványai csoportot alakítottak. Nyugaton Táncoló Derviseknek ismerik őket. Táncolási szertartásuk a „Sama”, az Istennel történő érintkezés egyik formája. Egyre gyorsabban forognak és ezáltal transzba esnek, elvesztik önmagukat, hogy feltétel nélkül egyesülhessenek a Mindenhatóval.”

Tehát nincs új a nap alatt ma sem...

Ikoniumhoz kapcsolódik az is, hogy Marcus Aurelius uralkodása idején keletkezett egy apokrif irat: Pál és Thekla cselekedetei címen. A görög nyelvű irat nem sok történelmi alappal, de elbeszéli Theklának, egy előkelő ikoniumi leánynak a történetét. Thekla lelkesedéssel követte az apostolt, s úgy prédikált, mint egy misszionárius, és saját magát megkeresztelte. A harmadik fejezetében Szent Pál külső megjelenésének leírása is megtalálható.⁵

Ikonium gazdag és jól öntözött síkság szélén fontos kereskedelmi központ volt. A város története mitikus időkre megy vissza. Amikor Perszeusz elindult Madussza lefejezésére, áthaladt Ikoniumon. Xenophon tízezer katonája bolyongás közben ebben a városban talált pihenőt. A perzsa háborúk idején Nagy Sándor itt ütött tábort. A város a Szeleukidák idején lett görög. A rómaiak virágzó kolóniát alapítottak itt. Ciceró, mint prokonzul, tíz napot töltött ezen a helyen, és seregszemlét tartott. Szent Pál ittlétekor a város nagyon szimpatizált a rómaiakkal. Claudius császár a „Claudiconium” nevet adta a városnak. Ikonium, a mai Konya a szeldzsuk-törökök uralma alatt érte el politikai fontossága nagyságát, mert fő táborhelyük, majd fővárosuk lett.⁶

Pál és Barnabás szokásukhoz híven a zsidók zsinagógájában prédikáltak. Egy felirat is bizonyítja, hogy a városban voltak zsidók. Hamar megszerzik első híveiket, de ellenségeiket is. Meg akarják őket kövezni, ezért kénytelenek elmenekülni a szomszédos Likaóniába. Fáradozásuk nem volt hiábavaló. Antiokhia mellett hosszú időn át ez a város lett Kis-Ázsia belsejében Krisztus Egyházának középpontja. Az első világháború előtt a városnak 60.000 lakója volt, és az ottlakó örmény keresztyének a nehézségek ellenére is kitartottak Krisztus mellett. Az örmények kiirtásakor haltak meg, és Pál öröksége ezen a vidéken ekkor pusztult el nyom nélkül.

Pál és Barnabás innen dél felé, *Lisztrába* ment (ma tell Zoldera). Római kolónia volt. Ma csak egy szerény domb, ami a város romjaiból alakult, s még feltárára vár. Kevés zsidó volt itt, ezért zsinagóga sem volt. Egy nagyobb téren beszélt Pál az egyszerű pásztor embereknek. Jólelkű, de babonás és műveletlen hallgatói voltak a város lakói.

Lisztrai hallgatói nagyon lelkesen fogadták Pálékat. A nyomorék lábú férfi meggyógyítása után történik meg az a kriminális eset, hogy isteneknek kijáró áldozatot akartak nekik bemutatni (ApCsel 14,6-18). Pál és Barnabás lisztrai igehirdetése sem volt hiábavaló. Számos pogány tért meg, közöttük egy család, akik – Lois és Eunike – úgy nevezték gyermeküket, hogy mire Pál a második útján ide visszatért, kész tanítványként kapta az ifjú Timótheust, akinek két levelet is küldött (ApCsel, 16,1-2). Megérte elszenvadni még a megkövezést is az ApCsel 14,19 szerint.

A megkövezés után már másnap elindult a két tanítvány *Derbébe* (ApCsel 14,20). Itt ér véget első missziós körútja. Megsodálhatjuk Pál fizikai teljesítőképességét; a megkövezés fájdalmai, a talán nagy vérvesztés ellenére képes a továbbgyaloglásra az akkori útviszonyok mellett is. Derbében is hirdették az evangéliumot, ahol senki nem zavarta őket (ApCsel 14,20).

A várost egy újabban talált felirat alapján azonosítani tudták a mai Kerti Hüyük helységgel, amely mintegy 20 km távolságra található észak-keletre a Karaman-tótól és

40 km-re dél-keletre Lisztrától. Derbe teljesen eltűnt, ma semmi sem található belőle.

Mi sem bizonyítja jobban azt a sötétséget, amely Kisázsiaira borult a török hódoltság nyomán, mint hogy a piszidiai Antiokhia településének teljesen nyoma veszett egészen a múlt századig; Lisztra ismeretlen volt 1885-ig, ugyanúgy Derbe települése is 1888-ig.

A három város közül elsőnek a piszidiai Antiokhia került feltárásra. Egy cornwalli egyházi ember Francis Vyvan Jagó Arundell, szmirnai angol káplán fedezte fel 1833-ban egy Törökország belsejében tett utazása során. Antiokhia felfedezése nagyban hozzájárult a különböző egyéb települések azonosításához.

3.) Pál második missziós körútjával való találkozásom.

A Bibliából ismerjük, hogy az első körút után vettek részt Pálék az első apostoli konferencián Jeruzsálemben, ahol megegyeznek, hogy nemcsak a zsidók, hanem a pogányok is lehetnek a keresztyén gyülekezet tagjai. Csupán három tiltott tételt tártak eljűk (ApCsel 15,29), ami máig érvényes.

Második apostoli útja úgy indult, hogy akarta látni újból azokat a városokat, és benne a hívőket, ahol előbb az evangéliumot hirdették (ApCsel 15,36). Pál most Szilásszal indult el, Barnabás pedig Márk Jánossal Ciprus szigetére hajózott. Antiokhiából indultak újra az Amanosz hegyen keresztül, a régi római úton. Itt nem jártam, de a leírásokból tudom, hogy Pál szülővárosán, Tarsuzon keresztül érkeznek Derbébe és Lisztrába (ApCsel 16,1).

Az újabb munkatárs, Timóteus Lisztrában csatlakozott hozzájuk, aki valószínűleg már az első út alkalmával megtért. Útirányuk tehát fordított. Előbb Derbe, majd Lisztra, és Ikonium (Konya), a piszidiai Antiokhia, ami már a Galaták földjén van s innen tartanak tovább Efézus felé.

Az apostol hosszabb ideig tartózkodott a.) Galáciában. Itteni szolgálata idején beteg lett, valószínűleg malária döntötte le a lábáról. Emiatt a tervezettnél is tovább kellett itt maradnia: Erről ír később a visszaemlékezésében (Gal 4,13), hogy a fáradságos munka meghozta a gyümölcsét.

Mivel az első útját ezen a tájon fejezte be, és a másodikat itt kezdte, boldog voltam, hogy e vidékre én is eljuthattam, s az eddig hallott, olvasott híreket, településhelyeket láthattam, tárgyasíthattam, fényképezhettem, s ezeknek segítségével jegyzeteimet készíthettem. Mielőtt Konyába (Ikonium) érkeztünk, útközben Sultán-Haniban megtekintettük a Karaván szerájt, majd onnan tovább menve két órát szenteltünk Aphrodisiás romjainak szemrevételezésére, amik a turista szemének drága kincsek. De engem következetesen az érdekelt, merre járt Pál apostol és hogyan bírta az akkori viszonyok közt ezeket a rettenetes nehéz úttalan utakat, hegyen-völgyön keresztül, sok száz kilométeren, gyalog.

Pál innen Ázsia tartományába, Efézus vidékére szeretett volna menni, de a Lélek megakadályozta ebben. Ezért Mízia vidékén hirdették az ígét. Amikor megkísérelték, hogy észak felé, Bithiniába menjenek, a Lélek újra más útra vezérelte őket. Bithiniába később más ige-

hirdetők mentek, hogy az ige terjedjen a föld végső határáig. Hogy elterjedt, azt onnan is tudjuk, hogy fél évszázad múlva az ifjabb Plinius ezt írhatta Traianusnak:

„Ez a babona nemcsak a városokba vonult be, hanem meghódította az egész síkságot is...”⁷

Amikor azután bejárák Miziát, Tiatirát, és Pergamumot, csak ezután mennek Troászba, ahonnan Európába indulnak a „Macedón férfi látomásbéli hívására” (ApCsel 16,9).

Szerettem volna mind a hét kisázsiai gyülekezet városába eljutni, de az több időt igényelt volna, így csak azokról szólok elsősorban, amelyeken ekkor Pál átment, amelyekben voltam, vagy legalább mellette elmentem.

b.) Pld. *Laodicea*, a Meandrosz folyó mellett. Ezt II. Antiochusz, Szíria királya alapította és jelentős kereskedelmi hely volt a nagy út mellett, amely Ázsia tartományból Ciliciába és Szíriába vezet. A másik ilyen két város, amiről tudjuk, hogy mellette elment, de csak később Epafrász nevű tanítványa alapított gyülekezetet

c.) *Kolossé* és Hierápolis. – Laodicea kereskedelmi riválisa volt. Ezzel el is volt foglalva annyira, hogy Jézus üzenetét (Jel 3,14-22) nem rakták vendégeik elé. Kolosszéba levelet írt az apostol Rómából, amelyben megemlíti Hierapoliszt is. A Lükosz völgye után

d.) *Szardesz* felé mentek (Sárdis), amely gyülekezetnek szintén nehezen emészthető üzenete volt az Úrtól (Jel 3,1-6): „Tudom a te dolgaiddat, hogy a neved, hogy élsz és halott vagy”. Van ennek kapcsolata a város és társadalmi életével. A Lídia tartomány egykori fővárosa valamikor szinte a világ leggazdagabb városa volt. Ebből elég logikusan következik az is, hogy itt találták fel a pénzérmét, legtöbbször a város királyi emblémája, oroszlánfej díszítette. Az utolsó király, Krózus uralkodása előtt (Kr. e. 560-546) a pénzérméket tiszta aranyból és ezüsből verték. Az aranyat mosással nyerték ki a Paktolusz folyóból. A görög történész Hérodotosz véleménye szerint a nemes fémdarabkákat a sekély vízbe kiterített, gyapjas báránnyal segítségével szűrték ki, feltehetően innen ered az Aranygyapjú legendája. Szardiszt lerohanták a perzsák és ezzel véget ért Krózus uralma és a lidiai monarchia virágzása. Ma a romok közelében Sart falucska áll. Impozáns látványt nyújt mellette egy Artemisz templomrom, amely a valaha felszínre hozott, legfinomabban megmunkált ion oszlopfőkkel dicsekedhet. A Lükosz völgye után észak-nyugatra találjuk

e.) *Tiatira* – a fehér várost, amely híres volt sokféle mesterségéről. A város egy széles völgyben a Hermosz folyásánál állt. A szeleukida királyok veteránjaik számára alapították. Innen származott a bíboráros Lídia, akít Pál apostol Filippiben térített meg, aki háznépével együtt lett Krisztus követőjévé, akinek házában megalakul az első európai keresztyén gyülekezet. Jézus ezt is megfeddi bűnéért, de a megtérőknek kegyelmez.

Utunkat folytatva, nyugat felé S. *Pergamonba* érünk, (Bergama). A bergamai modern város fölötti dombon épült Pergamon, fénykorát az Attalidák uralkodása alatt élte, akik hatalmukat Nagy Sándor generálisának, Lüsimumachosznak köszönhették. A városnak három fő látványossága van: az Aszklepeion, a városközpont és az Akropolisz. Az ókori világ egyik leghíresebb gyógyhe-

lyére, az Aszklepeionba vivő bejárat felett az írás azt hirdeti: „Az istenek parancsára itt tilos a halál.”⁸ A gyógyítási intézmény sikeresen kelt versenyre epidauruszi, koszi és efézusi kortársaival. Melegvizes fürdőkben masszázst is végeztek, ivókúrákat tartottak. Utóbb megállapították, hogy a forrás vize enyhén radioaktív, valamint egyfajta primitív pszichiátriai gyógymódot is használtak. Híres volt a pergamoni könyvtár 200.000 kéziratból álló gyűjteménye. Amikor az alexandriai könyvtár leégett, Antóniusz a pergamoni könyvtár teljes anyagát Kleopátrának ajándékozta. Az akropolisz leghatalmasabb építménye az istenként imádott két római császár tiszteletére – Traianus és Hadriánus – emelt II. századi Traianeum. A pergamumbeli gyülekezetnek is üzen Jézus; előbb pozitívumait elismeri, de van panasza a Nikolaiták tanításának hatása miatt. „Térj meg...” (Jel 2,16). Tovább menve időztünk néhány órát

g.) *Szmirna* (Izmir) és környékén is. Akár az országúton, vagy az Égei-tenger felől érkezünk a nyüzsgő városba, mindenképpen lenyűgöző látványt nyújt a gyönyörű öböl partja mentén elterülő harmadik legnagyobb mai török város. A II. században épült római piactéren, az agórán azonban már közel sem zajlik ilyen nyüzsgő élet. Itt inkább kellemes kis pihenőt tarthatunk. A hajdani oszlopsor maradványai még állnak, és egy szegényes körülmények között meghúzódó oszlopcsoportot is láthatunk az északnyugati sarokban. Az értékeesebb darabokat azonban már réges-rég elszállították a kultúrparkban lévő Régészeti Múzeumba (Arkeolaji Müzesi) Az ókori pagonhegyről a Bársonyos Kastélytól páratlan kilátás nyílik az agórára, és az öbölmenti Konak-térre. Innen kompjáratok húznak hosszanti csíkokat a túoldalra, ill. a szigetekre.

Az üdvöztető szinte legszebb üzenetét jegyzi fel János a szmirnai gyülekezet részére (Jel 2,8-11): „A hét kizsiai egyháznak szóló isteni üzenet tulajdonképpen isteni bírálata az egyházak akkori állapotáról.”⁹ Utunk során Szardesz mellett hagytuk el

h.) *Filadelfiát*. A hét gyülekezet közül ötöt megdorgált az Úr, kettőt nem. Ez az utóbbi kettő Szmirna és Filadelfia. Mindkét gyülekezet fő gondja a judaizmus. Szmirnának azt üzeni „hogy megpróbáltatások”, Filadelfiának, hogy a „megpróbáltatás órájában megtartalak.” A koszorú dolgában is hasonló a két üzenet. Szmirnának, hogy „Néked adom az életnek koronáját”, míg Filadelfiának: „Tartsd meg amid van, hogy senki el ne vegye a te koszorúdat, ill. koronádat.” Szép ez a befejezés.

Mindezek a városok, amelyekről röviden tárgyaltunk, jelenthettek az apostolnak egy-egy állomást azon az úton, amelyen a „felső tartományokból” Efézus felé tartott. De Efézusról a harmadik úton szöveg.

Pál missziós tevékenysége, mint fizikai teljesítmény is, bámulatba ejt bennünket. Az első útja kb. 1000 km volt. A második útjában magában Kis-Ázsiában Tarsustól Troászra 1400 km az út. Ha Észak-Galáciában is járt, akkor ez a távolság még 500 km. A harmadik útján Tarsustól Efézusig 1150 km, azaz összesen 4500 km gyalog. Én autóbusszal tettem meg 10 nap alatt 4000 km-t, s így is kimerítettem.

Pálék továbbmentek Troászba, onnan Európába, Filippi, Thessalonika, Bérea, Athén, Korinthus, ahol 20

éve jártam és írtam meg a települések történetét, illetve a gyülekezetek sorsának fellelhető adatait.

4.) *Pál apostol harmadik missziós útja*

A második körútról visszatér hajóval Cézareába, majd onnan Jeruzsálemba, hogy üdvözlje a testvéreket és beszámoljon útja eredményességéről. Valószínű Antiochiában töltötte 53-ban a telet és tavasszal indult harmadik körútjára.

a.) A „felső tartományokon át” *Efézusba* újra csak Antiochia a kiindulópontja. Az út célja talán – az efézusi tartózkodás kivételével, ahol 3 évet tölt – most nem is új területeken végzendő evangelizálás volt, mint inkább megerősíteni azokat a gyülekezeteket, amelyeket a kegyelem már megérintett.

Pál már a második körútról visszafelé bement Efézusba, prédikált a zsinagógában, és ígéretet tett a visszatérésre. Nem csodáltam, hogy Pál a nagyváros lelki szükségletét látva vágyódott a szent munkára. Az én utamnak is ez a város látása volt a zenitje. Lukács írása szerint (ApCsel 19,8-10 20-31) majdnem három évig maradt Pál Efézusban. Ez időben a városnak 200.000 lakója volt, s „Asia Provincia” székhelye. A római prokonzul innen kormányozta a tartományt. A város fontos útkereszteződésben, az Égei-tenger öblében épült kikötő volt. Bár a tenger azóta visszahúzódott, az öböl feltöltődött. Új város épült a tengerpartra Kusadasi, ami nemcsak kikötő, hanem turista központ is lett. Pliniusz „Ázsia szemének” nevezte politikai és gazdasági szempontból. S a híres Artemisz templom is vonzotta a zarándokokat, mint Athén és Jeruzsálem.

Az eperfákkal szegélyezett úton Selcukból percek alatt értük el az egyik legnagyobb ókori várost, ill. annak ma már a romjait. Pindaros, Sztrabón és Tacitus az amazonoknak tulajdonítja a város alapítását. Kr. e. 11. században jónok kötöttek ki partjain. A hagyományok szerint Kadrosz egyik fia vezette őket. Az őslakók az anatóliai istennő szentélye körül telepedtek le, az újonnan érkezettek várost alapítottak, akkor még a tengerparthoz közel, ők is tisztelték a helyi istennőt, de azonosították Artemisszel.

A városban a lídiaiak királya, Krózus, a perzsák királya, Kiroosz és az attalidák, Pergamón királyai felváltva uralkodtak. Az utolsó attalida azután átadta Efézust Rómának, Kr. e. 133-ban. A várost súlyos földrengés rázta meg Kr.e. 17-ben. Augustusz császár újjáépítette, Tiberiusz ezt folytatta. Efézus gazdagsága növekedett. Pál apostol már ezt a fényes, virágzó várost találta. Tevekaravánok szállították ide a Kelet egzotikus kincseit, a nyugatra fekvő Görögország pedig az imádni való isteneket szolgáltatta.

Királynőjük Artemisz (Diána) a termékenység istennője. Az ő tiszteletére emelték a világ hét csodájának egyikét az Artemisz templomot. Efézus volt intellektuálisan, szellemileg és kereskedelmileg a valaha is ismert egyik legragyogóbb város. Pál ekkor járt benne. Mivel azonban nagyságát kikötő-voltának köszönhetette, amikor a harmadik században az öböl eliszaposodott, a város hanyatlásnak indult. Helyét 1869-ben, hat évi kutatómunka után, egy brit mérnök-régész fedezte fel. A ma látható műemlékek legnagyobb hányada a római császárság idejéből

származik. A helyreállított részekből következtetve csak csodálni tudjuk a mérnöki képességüket, fantáziájukat és teljesítőkéességüket. Ezekből csak néhány adat.

A hátával a Pion hegyének támaszkodó nagyszínház 25.000 néző befogadására képes. Csodálatos akusztikája, a színpadon földre ejtett pénzt mindenütt hallhatóan visszhangozza. A drámát és zenét kedvelő közönség ma is zsúfolásig megtölti a színházat tavasszal a fesztivál idején.

A grandiózus Árkádok útja a színházról a kikötőig halad. A gimnázium mögött magasodik Mária iker temploma. Fent a hegyen pedig Mária kápolniját láttuk. Mivel Jézust Mohamed prófétának fogadják, így annak anyját is tisztelik, aki János itt-tartózkodása idején vele volt.

„Meryem Ana.

Joggal hisszük, hogy Mária földi életének utolsó éveit Kis-Azsiában, a mai Törökországban töltötte és onnan követte a mennybe fiát, Jézust. Szent János mondja evangéliumában, hogy attól a pillanattól kezdve, hogy Jézus rábízta anyját, János maga mellé vette őt. A jeruzsálemi keresztényüldözés miatt az apostolok közül senki sem maradt ott. Minden valószínűség szerint János magával vitte Máriát is Kis-Azsiába, Efézusba, a nagy kikötővárosba. Sok bizonyíték van, amely János és Mária jelenlétéről tanúskodik. Itt található a Mária bazilika, az első Máriának szentelt templom a világon, ahol 431-ben az Efézusi zsinatot tartották, amely kihirdette Mária istenanyaságát Nestorius tanításával szemben. Ugyancsak itt található a János bazilika, amely az apostol sírjára épült, aki a lábainál fekvő városnak adta a nevét: Hagios Theologos, a Szent Teológus, törökül Ayasuluk, ma Selcuk. Akkoriban a szentek tiszteletére emelt templomokat csak olyan helyekre építették, amelyek az életükhez vagy halálukhoz kapcsolódtak. Sok ókori író – különösen Ireneus – bizonyítja János és Mária jelenlétét Efézusban. Ezt a hagyományt XV. Benedek pápa hivatalosan is megerősítette, és a szíriai jakobita egyház is támogatta néhány ismert történéssel együtt. Egy olyan nagy, pogány város, mint Efézus légköre nem felelt meg Jézus anyjának, és ezért János a közeli hegyekben rátalált erre az eszményi menedékhelyre, Meryem Ana-ra, ahol csendben és békességben élehetett, távol a kíváncsiságtól és gyűlölettől. Az efézusi keresztények utódai, akik Kirkindjébe menekültek, már ösdök óta ide jöttek megünnepelni augusztus 15-én Mária Mennybemenetelét.

A múlt században a híres stigmatizált Annae-Catherine Emmerich útmutatásai alapján felfedezték és rendbe hozták Mária házát. Szigorú vizsgálatok, archeológiai kutatások és hivatalos beleegyezés után fejlődésnek indult a vallásos tisztelet és zarándoklat. Ide látogatott VI. Pál pápa és II. János Pál pápa is, valamint évente 200.000 turista és zarándok, keresztény és mohamedán, minden nemzetből. Szűz Mária, Jézus anyja, minden hívő anyja. Ő hívja, vonzza, egyesíti, összegyűjti szeretetében az egy Isten imádoit.”¹⁰

Minket közelebről érintő csodálatos látvány a helyreállított Celzusz Könyvtár homlokzata; Efézus ismert képe.

b.) *Pál apostol efézusi missziója.* Ideérkezése után három hónapon át bejárt a zsinagógába. A zsidók II. Antiochusz idejében (Kr. e. 261-247.) nyerték el a joni polgárságot. De az efézusiak gyűlölték őket, mert nem vettek részt istennőjük imádatán. Agustus azonban védte őket.

Pál igehirdetése a zsidók körében nem nagy eredményt ért el. Itt is elhagyta a zsinagógát és a pogányok-

hoz fordult. Tirannosz iskolájában kapott helyet, s évenként itt hirdette az igét, naponta 5-10 óra között. Ez megfelel a mi időszámításunk szerinti 11 és 4 óra közötti időnek. Ekkor volt a déli pihenőidő, amit sokan felhasználtak igehallgatásra. A nap többi részében, mint előbb Korinthusban, itt is munkával foglalkozott, hogy magát fenntartsa. Lukács feljegyzése szerint „Tirannosz iskolájában Ázsia minden lakója, görögök és zsidók, Efézus vidékén, tudomást szerzett az Isten igéjéről.”

Lukács egyszerűsít, amikor minden munkát Pálnak tulajdonít (ApCsel 18-20. rész). Munkatársai vannak Efézusban is. Kolossé evangelizálását pld. Epafrászra bízta, aki munkáját kiterjesztette Laodicea és Hierapolisz vidékére is (Kol 1,7; 4,12-13). Timóteus és Erasztusz, Gájus és Arisztarchusz szintén az apostol munkatársai voltak (ApCsel 19,22-29). Kedves tanítványa volt itt Titusz is (2Kor 12,18).

Pál igehirdetését Isten csodákkal is hitelesítette, ami fölébresztette a zsidók féltékenységét, meg is akarták verni. A zsidóknál gyakori volt az ördögűzés és most a „Jézus nevében” ők is meg akarták próbálni. Josephus Flavius is beszél egy Eleázár nevű zsidóról, aki Vespasianus jelenlétében szabadított meg megszállottakat a gonosz lélektől. Ezek után történt a Demetriusz által lázított zavargás is, amikor Pál egy időre Makedóniába utazott.

Efézus környékét figyelve, észak felé látható az Akropolisz a János apostol emlékére épített bazilika romjaival. Ez tulajdonképpen a harmadik Efézus. Artemisz templomának a helye az Akropolisz lábánál van, kissé nyugatra. Ez az első Efézusból maradt. Az Artemiszszionból mindössze egyetlen oszlop áll, a többi széthordták. Nagyobb részét a János bazilikába építették be. Nyugat felé menve találjuk a „Hét Szent Alvó” barlangját, a Pion hegyet. Itt terült el Lüszsimachosz városa. Ez volt a második Efézus, vagy az a város, amelyben Pál apostol is járt. Megfigyelhető a tenger fokozatos távolodásának nyoma. A jelenlegi part kb. 7 km-re van Efézus volt kikötőjétől.

A helyi hagyományok szerint Pál járt Aphrodisiás és Hierapolisz ókori városokban is, amely ugyanolyan romokban áll, mint Efézus. Az elsőnek – Aphrodisiásnak – nevezetessége, hogy színháza mellett van egy 228 m hosszú, 30.000 ülőhellyel rendelkező stadionja, amely a fesztiválok idején ma is meg szokott telni. A másik – Hierapolisz = Szent város – az előbbiekkal szemben nem hegyek közti völgyben, hanem kb. 1000 m magas hegy fennsíkján épült. Nevét számtalan templomáról kapta. A fennsíkon is volt, van fürdő, amit forrás táplál. Van színház, óriási nekropolisz = nagykiterjedésű temető, szarkofágokkal a szabadtéren. Erről azt állítják, hogy Fülöp apostol sírját is őrzi, sőt egy templomrom is fűződik a nevéhez.

Befejezés

Útibeszámolómat egy csodálatos természeti képződmény látásának leírásával zárom, hisz a leírtakat úgy sem fontos összefoglalni.

Afroditéből Efézus felé haladva, az országot, a laodicei út után tovább folytatódik. De innen már megpillanthattuk a síkság másik végén Pamukkále Sztalaktit oszlopokkal körülölelt, alabástrom palotaként fénylő tornyait. A mészkőből, a Cal Dagiból kiömlő forró víz

vájta ki a csipkézett medencéket és a magasból alázóduló víz¹¹, ami a cseppképződéshez fontos alapanyagokat magával hozza a föld mélyéből és a hegyoldalra lerakja – olyan hatást kelt, mintha egy angyali kéz formálta volna az egészet jégből és felhőkből. A felette magasodó Hieropolisz kolónia fürdői is ebből a forrásból táplálkoznak évezredek óta. Ennek látása az előbbiek után csak fokozta a Teremtő Isten iránti hálámat.

Dr. Mészáros Kálmán

Az ökumenikus gondolkodásnak teológiai fordulatra van szüksége¹

Mit tehet a teológiai gondolkodás a maga sokféle módszerével annak érdekében, hogy az egyházakat a megosztottságból a kölcsönös megértés jövője felé vezesse? Mi kell ahhoz, hogy a teológiai gondolkodás ne a felekezeti kizárólagosságot, hanem a kölcsönös nyitottságot kezdje el szolgálni?

Századunk folyamán már mélyrehatóan megváltozott a teológia szerepe. Feladatát ma már nem abban látják, hogy a saját hagyományt magyarázza, más hagyományoktól pedig elhatárolja. Elmúltak már azok az idők, amikor más felekezetek képviselőiről azt állíthatták, hogy semmi másra nem képesek, csak arra, hogy (mint egy 18. századi polémikus írásban olvasható) „szűnyogtáncot járjanak az igazság fénye körül”. A komoly teológustól ma azt várják, hogy képes legyen saját hagyományának határain túlra is tekinteni és azon fáradozzék, hogy a felekezetek sokszerűsége között feltárja az Una Sancta alapvető egységét. A polémia helyére a dialógus lépett, az elhatárolódás helyére a konszenzus, vagy a komplementaritás kimondásáért való fáradozás. Egyre inkább közösen tárgyalják meg a keresztyén bizonyágtétel kérdéseit.

Nyilvánvaló, hogy a teológiai gondolkodás hatása az egyházak szétszakadozottságával szemben csak korlátozott. Biztos, hogy az egyházak kapcsolataiban sok minden változott. A határok átjárhatóvá lettek. A különböző felekezeti teológusok közötti „adok-kapok” már régóta magától értetődő lett. A „valóban új”, amelyben az ökumenikus mozgalom úttörői reménykedtek, mégsem jött el. A teljes közösséghez vezető döntő lépésre – kevés kivételtől eltekintve – még nem került sor.

Miért? Elsősorban azzal kell tisztába jönnünk, hogy az egyház életében könnyen túlbecsülik a teológia szerepét. A teológiai gondolkodás nem képes elindítani ezt a döntő lépést. Legjobb esetben kritikai funkciót gyakorolhat. Tisztázhatja az előzményeket. Megmutathatja, hogy az egységet milyen alapon lehetne elérni. Bizonyosan nincs azonban birtokában annak a varázsszónak, amely megindíthatná az erjedést az egyházak között. Alkalmassint „ancilla unitatis” lehet. Az egység felé haladáshoz azonban a közös teológiai gondolkodáson túl egy sor feltételnek kell teljesülnie. Az egység felé tett lépés sohasem egyszerűen egy teológiai dokumentum átültetése, hanem szükségszerűen az egyes egyházak *életéből* kell kiindulnia. Ahhoz, hogy valódi közeledés legyen,

Jegyzetek

- 1.) Apostolok Cselekedetei 2. rész 8-10. versei. – 2.) IPéter 1; 1-2. versek. – 3.) Berlitz útikönyv. Törökország. 118. oldal. – 4.) Berlitz útikönyv. Törökország. 125. oldal. – 5.) Ókeresztény irodalomtörténet. Bp. 1947. 54. old. – 6.) Gyürki László Szent Pál apostol útjain. Bp. Ecclesia 1978. – 7.) Gyürki László, Szent Pál apostol útjain. 114. old. – 8.) Békés-Dalos Újszövetség. Jelenések bevezetője. – 9.) H.V. Morton. Pál apostol nyomában. Ford. Dr. Mannó Sándorné Bp. 1983. – 10.) Meryem Ana: Két oldalas brossura a szerző tulajdonában. – 11.) İlhan Aksit. Pamukkále, Hierapolis, Afrodisiás. Török Turizmus. kiadás 1994.

bizonyos történelmi konstellációkra és megfelelő szellemi-lelki kezdeményezésekre van szükség. Ha nincsenek ilyenek, akkor a legjobb teológiai munka is csak keveset változtat az egyházak szétszakadozottságán.

Mégis felvetődik a kérdés, hogy a teológiai gondolkodás jellege és módja szintén nem felelős-e az aránylag csekély hatásért. Valóban a legjobbak végzik az általa elvégezhető munkát? Az elmúlt évtizedek tapasztalatai tényleg azt mutatja, hogy ez nem így van. Az a tétel, hogy az első után ma a teológia *második átváltozása* szükséges az egyházak további közeledésének előmozdításához.

Két területen szeretném bemutatni, hogyan is gondolom ezt.

A.) Egység és történelmi múlt

1.) Mi választja el valójában az egyházakat?

A teológiai dialógusok mostanáig a tanításbeli különbségekre koncentráltak. Ama körülmények tisztázására, amelyek a felekezeti vitában az egyik, vagy másik felkezet jellegzetességének számítottak. Az eszmecsere az elmúlt három évtizedben figyelemreméltó eredményeket hozott. Egy sor dialógus annak megállapításával ért véget, hogy az örökölt különbségeket már nem kell az egyházakat elválasztó tényezőknek tekinteni. Sőt, egyes beszámolókból az egyházak közel kerültek ahhoz, hogy az elért konszenzus alapján kölcsönösen Jézus Krisztus egy egyházának részeként ismerjék el egymást.

Az egyes dialógusok folytatódnak, és a múltban az egyes egyházak által másokról tett elítélő nyilatkozatok felé fordultak. Megpróbálták megmutatni, hogy a megállapított konszenzus alapján ezek többé már nem tarthatók fenn. E konszenzus megerősítése érdekében az egyházak kimondják, hogy ezek „a mai partnerre már nem vonatkoznak.” Az ilyen nyilatkozatok fontos szerepe volt a Leuenbergi Konkordia elfogadásának folyamatában. Talán a bizánci és a nem kalcedoni ortodox egyházak közötti dialógusban is döntő jelentőségű lesz.

Bármilyen látványos előrelépés történt is az elmúlt három évtizedben, mégis visszamaradt valamilyen rossz közérzet. Nem lehet elfojtani azt a kérdést, hogy a teológiai dialógusokban érintették-e már azt, ami valóban elválasztja az egyházakat, nem szólva arról, hogy legyőzték azokat. Az elmúlt évek európai tapasztalatai

kijózanítóan hatnak. Régóta száműzöttnek hitt szellemek újra megjelennek. A partikularizmus (részlegesség) minden formája felbukkan, sőt egyes egyházak, amelyek sok éven át az ökumenikus mozgalomhoz tartozónak vallották magukat, hangsúlyozottan újra visszatérnek a felekezetieskedő magatartáshoz. Úgy tűnik, hogy hirtelen elfeledkeztek az elmúlt évtizedek biztató fáradozásairól. Ezeket nyilvánvalóan csak egy vékony réteg képviselte azon erők fölött, amelyek az egyházak reakcióit és döntéseit valójában irányították.

Az egyházakat, sokkal inkább, mint gondolnánk, a múltjuk jellemzi. Azok a tanításbeli különbségek, amelyek hivatalosan jellemzik létüket, a valóságban csak részei identitásuknak. Sajátosságukat sokféle történelmi tényező határozza meg, és minden egyház e tényezők keretei között törekszik a jövő felé. Egy ideje egyre inkább szó van a „történelmi emlékezet” megtisztításáról. Ez rendszerint azt jelenti, hogy az egyházak kifejezetten nevezzék meg a múltban elszenvedett sérelmeiket. Az elmúlt évtizedekben sok minden történt ebben a vonatkozásban. Az egyházi vezetők elismerték ezt, vagy azt a jogtalanságot, és kifejezetten bocsánatot kértek. Bármilyen fontosak is legyenek az ilyen nyilatkozatok, csak a kezdetet jelentik. Ahhoz, hogy megértsük az egyházak szétszakadozottságát, nem elég „tompítani” a fájdalmas emlékeket. Sokkal inkább az a kérdés, hogy valójában mennyire képesek az egyházak a múlt megértésére, amelyből minden egyház él.

A dialógusok még nem tárgyalták elég következetesen ezt a kérdést. Véleményem szerint többek között ezzel is összefügg, hogy hatásuk csak korlátozott. Ahhoz, hogy valóban tisztázzák, mi áll az egység útjában, az egyes egyházak történelmi tapasztalatainak az eddigieknél mélyebb elemzésére van szükség.

2. A múlt közös bemutatása

Hadd magyarázzam meg. Svájcban, mint Önök közül egyesek talán tudják, megpróbálták közösen megírni az egyházak történetét. Egy csoport református és római katolikus történész jött össze, hogy a kezdetektől mostanáig megírja azt a történelmet, amelyben minden egyház magára ismer. Az újrakeresztelők, a 19. századi szabadegyházak, az ókatolikus egyház és a svájci zsidó közösség is részt vett a vállalkozásban. A munka évekig tartott, és a vártnál sokkal bonyolultabbnak bizonyult. Végül mégiscsak sikerült közösen, felelős szemlélettel ábrázolniuk a múltat.

A közös történetírásra való készség természetesen nem jelenti azt, hogy az egyházak már egyesültek volna. A könyv nem ad többet az egyházak történeténél, évszázadokon át mindmáig. Segítség ahhoz, hogy minden egyes egyház kezdeteit és sajátosságait jobban megértsük, másrészt, hogy milyen kapcsolatban vannak a keresztyénség egész svájci jelenlétével. A vállalkozás nyeresége véleményem szerint abban volt, hogy új távlatok nyíltak az egyházak közötti párbeszédben. Olyan különbségek is láthatóan fontossá lettek, amelyekre alig figyeltek eddig. Az egyházak közötti párbeszéd új alapokra került. Fontosságuk lett eddig háttérben maradt teológiai témák.

Hadd említsek három példát:

a) *Az első* ilyen, amelyre az egyházaknak sokkal nagyobb figyelmet kell dialógusaikban fordítaniuk, az a

kérdés, hogy *mennyire jelentős a reformáció*, mint történelmi esemény. Az egyházakat nemcsak a tanításban és az egyházi rendben meglévő különbségek választják el egymástól. Spiritualitásuk szempontjából éppen olyan fontos, hogy a 16. században jött létre a szétválás és hogy az egyházaknak erre a szétválásra kellett berendezkedniük. Azóta kétféle lelkiség áll szemben egymással: a római katolikus egyház, amely magától értetődően minden idők egyháza örökösének tekinti magát, és a reformációból kinőtt egyházak, amelyeknek a szakítás látogatásával szemben az apostoli legitimitást mindig újra fel kell mutatniuk. Minden tanításbeli különbségen túl mélységesen jellemző ez a különféle egyházakra, meggyőződésükre, magatartásformáikra. Ahhoz, hogy valóban közelebb kerüljünk egymáshoz, szükség van annak a történelmi folyamatnak megértésére, amely a 16. században a szakadás intézményesítéséhez vezetett. Mi történt akkoriban? Tényleg azt kell mondani, hogy a reformáció egyházai elszakadtak a katolikus egyháztól, a reformáció így tehát egy egyházon kívüli esemény volt? Vagy fordítva is kimutatható, hogy a viták az egy egyház keretében zajlottak, és ezért minden egyház az apostoli hagyomány részese?

A kérdés döntő fontosságú. Hiszen, ha reformáció eseményét az egyház története eseményének tekintjük, komolyan mérlegelhetjük a teljes közösséghez vezető lépéseket. A hit tartalmáról szóló minden közös kijelentésnek hatástalannak kell maradnia mindaddig, amíg fennáll a szakadás egymással szembeállított kétféle lelkisége. Ezért különös, hogy a reformáció eseményének kérdését tudomásom szerint csak a római katolikus – református dialógusban vetették fel.

Az a kísérlet, hogy közösen ábrázolják a szakadás folyamatát, rögtön érthetővé teszi, hogy az események sokkal bonyolultabbak voltak, mint azt a teológiai eszmecserében mind római katolikus, mind protestáns részről tekintik. A szakítást nem határozták el előre. A két párt közötti határok sokáig képlékenyek voltak. A nyugati keresztyénség végleges szétszakadása mindkét részről egy sor kudarc, szerencsétlen egybeesések és a reformáció valódi lelki-szellemi tartalma elhomályosulásának következménye. Mégis világos, hogy ebből a változatos történetből az egész keresztyénség számára új meglátások származtak. Ezt pedig miért is ne tekinthetnénk az összes egyház közös történelmének?

b) *Második* példaként *a(z újra)keresztelők története* szolgálhat. Ez a reformáció történetének sötét és gyakran félresöpört eseményeihez tartozik. Mindenekelőtt az üldözéseket, amelyeket (az evangélikusok és a reformátusok részéről) a 18. századig el kellett szenvedniük, gyakran elhallgatják. Az elmúlt években egy sor kísérlet történt e jogtalanságok emlékezetbe idézésére. A Református Világszövetség és a mennoniták dialógusában az újrakeresztelők elítélését, ami több református hitvallásban megtalálható, tárgytalannak nyilvánították és egy sor nyilatkozatban bocsánatot kértek.

Bármilyen sokat is nyerünk ezzel, minden erőfeszítés ellenére megmarad a központi kérdés, azaz, hogyan hatottak az üldözések a két egyház spiritualitására? Az újrakeresztelő mozgalmat igen mélyen átjárta a ráment szenvedés. Az üldözések közepette olyan lelki tapasztalatokat szereztek, amelyek feltárták az evangélium bizo-

nyos szempontjait, ugyanakkor minden többség iránt bizalmatlanná tették őket. Mi az egyháznak, mint „kicsiny nyájnak” a lényege? Mindaddig, amíg a lelkiégi hagyomány nem lesz a dialógus témája, aligha képzelhető el igazi megértés reformátusok és mennoniták között.

c) *A legfontosabb példa azonban az újabb történelem közelebbi megfigyeléséből adódott. Hamar kiderült, hogy Svájcban mindenestre a 19. és a 20. század elejének fejleményei határozzák meg és jellemzik a felekezetek viszonyát. A 19. század lelki-szellemi vitái a reformációi és a római katolikus egyház ellentétének nagyfokú mutációját eredményezték. A reformáció egyházaiban a liberális teológia uralkodó helyet vívott ki magának és a modern államszövetség alapításakor a római katolikus egyház mind szellemileg, mind politikailag defenzívába szorult. Katolikus oldalon a kultúrharc mély sebeket hagyott. Fordítva: protestáns körökben a magába zárkózott katolicizmus megerősödése nyugtalansághoz vezetett. A felekezeti ellentétet elsősorban már nem a reformáció korának ellentétei, vagy a református ortodoxia, hanem a modernség eltérő megítélése határozta meg. A nagy kérdések: a hagyomány és az új fejlemények helyeslése, egyházi tekintély, engedelmség és önálló vélemény, az egyház igénye és a szekuláris társadalom elismerése. A református egyházban is persze különböző irányzatok voltak. Az első világháború után mindenekelőtt a dialektikus teológia széles körben az egyházi hagyomány ismételtelen helyesléséhez vezetett, és így megteremtette a római katolikus egyházzal folytatott termékeny párbeszéd előfeltételét. Gyakran figyelmen kívül hagyják azonban, hogy az új teológiai irányzat befolyása korlátozott maradt. A svájci protestáns egyházakat továbbra is mélyrehatóan jellemzi a liberális teológia korának hatása, és ha sok akkori álláspontot ma már aligha lehet képviselni, a római katolikus egyháztól való elhatárolódást messzemenően a múlt határozza meg.*

A II. Vatikáni Zsinat Svájcban mindenekelőtt azért váltott ki nagy visszhangot, mert a római katolikus egyház valamiképpen úgy kezdte el helyeselni a modern világ értékeit, hogy ez a frontokat egy darabig megkérdőjelezte. A modernség alapján egy pillanatig úgy tűnt, hogy lehetővé válik az együttműködés. Ha már visszalépésről beszélnek, ez mindenekelőtt amiatt van, hogy a remények nem váltak valóra.

Ez a tapasztalat azonban nem arra indít-e, hogy kifejezetten téma legyen a 19. században kialakult ellentét? A dialógusok eddig főleg a 16. század és más alapítási idők ellentéteivel foglalkoztak. Bármennyire is elkerülhetetlen volt ez az első lépés, ma kiderül, hogy a szakadás kezdeti időszakáról való konszenzus még nem képes igazi megértésre eljuttatni. A kétoldalú eszmecsere a maguk eredményeivel, úgy tűnik, ritka messze vannak azoktól az álláspontoktól és érzésektől, amelyek valójában elválasztanak bennünket. A továbblépéshez a dialógusok témáit bővíteni kell.

B) Az Una Sancta új kinyilvánítása?

Az ökumenikus mozgalom feladata, mint kezdettől fogva világos volt, nem egyedül annyi, hogy összehozza a meglévő egyházakat. Sokkal inkább arról volt szó, hogy a kor kihívásai között láthatóvá tegyék az egyház

egységét. Nem véletlen, hogy éppen századunk kezdetén lett egyre hangosabb az egységre szólító hívás. Megváltoztak a körülmények. A népeket összekötő háló egyre sűrűbb lett. Ha az egyházak egyáltalán lépést akartak tartani ezzel a folyamattal, maguktól is meg kellett kérdezniük, hogyan jelennek meg univerzális közösségként, és hogyan tehetnek minden határt átlépve közösen bizonyosságot. A missziói mozgalom révén a protestáns egyházak először lettek világméretben is valósággá. Most maguktól is meg kellett kérdezniük, hogy milyen formát akarnak adni ennek a közösségnek. Az ökumenikus mozgalom a felekezeti egyházak partikuláris létéből az univerzális egyház széles távlatába való átlépést hozta magával.

Ebből az következett, hogy nemcsak felekezeti, hanem más határokat is le kellett győzni. Az univerzális közösség csak úgy növekedhetett, ha az egyházaknak sikerült kérdéssé tenniük a nemzethez, fajhoz és nyelvhez való kötöttségüket, és így megnyílniuk a nagyobb közösség előtt. A felekezeti hagyományok milyen gyakran alakultak át szinte elszakíthatatlan kötelékké más partikularizmusokkal! Az ökumenikus mozgalom felhívás volt önvizsgálatra az egyházi élet minden területén: mennyire akadályozza szétszabdalt létünk az Una Sancta kinyilvánítását a mai korban?

Az ökumenikus mozgalom történetét meg lehetne írni ebből a szempontból. A missziói mozgalom és az új felekezeti egyházak általa teremtett sokasága, mint valami tükör felismertette a nyugati egyházakkal szakadásaik értelmetlenségét. Az első világháború pedig a szemük láttára mutatta meg, hová vezet a nemzeti kötöttség. A megbékélés feladata, amely „a nagy európai polgárháború” (Nehru) után jelentkezett, új lökést adott az ökumenikus mozgalomnak. A nemzeti szocializmussal való vita a harmincas években mind világosabban tudatosította, *mennyi rosszat képesek előidézni a nacionalista és rasszista elméletek. Lépésről-lépésre, kudarcok árán egyre nyilvánvalóbbá lett az egyház előtt, hogy csak akkor lehetnek Jézus Krisztus egyháza, ha következetesen abból indulnak ki, hogy először az egyetemes egyház iránt legyenek hűségesek.* Nemcsak az egyházban, hanem a társadalomban is azért kell fellépniük az egyházaknak, hogy a társadalom nyitott legyen.

A második világháború után az Egyházak Világtanácsának megalakítása a reménység jele volt. Most már megvolt a keret az egyházak közös cselekvéséhez és bizonyágtételéhez. Most lett égető a kérdés, hogyan válhat valódi közösséggé ez az egyre sűrűbben behálózott világ. Az ökumenikus mozgalom most abban látta feladatát, hogy kritikusan kísérje a globális társadalom felé vezető fejleményeket. Saját magát egyrészt e fejlődés részének tekintette, másrészt az igazságosság követelésével kísérelt meg szembeszállni vele. Az egy emberiség ne az emberség árán valósuljon meg. Az ökumenikus mozgalom a lehető legkövetkezetesebben lépett fel az új fejlődés áldozataiért, a hátrányos helyzetűek oldalára állt. Azok szószólójává lett, akiket a gazdasági növekedés kedvéért kizsákmányoltak. Harcolt a rasszizmus minden formája ellen, különösen akkor, amikor az a társadalmi rend igazságtalanságainak megszilárdítására szolgált. Eközben állandóan egy valóban egyesült világ látomásáról volt szó. A hátrányos helyzetűek pártfogo-

lása újfajta „partikularizmus” látszatát kelthette. A valóságban azonban az egyetemességet szolgálta. Bizonyos mértékig „stratégiai partikularizmus” volt ez az átfogóbb egység szolgálatában.

A teológia megkísérelte e folyamat tisztázását és támogatását. E tekintetben is sor került a teológiai gondolkodás megváltozására. A saját társadalom partikuláris érdekeinek szolgálata helyett a nagyobb egység nevében kritikai funkció ellátást kísérelte meg. A valóban egyesült világ víziója lett elgondolásainak kiindulópontjává. E tekintetben különösen is reprezentatív teljesítmény volt az egyház egységéről és az emberiség egységéről szóló tanulmány, amely az EVT Hit és Egyházszerkezeti Bizottságát a '70-es és a '80-as években foglalkoztatta. Ez kísérlet volt a két folyamat, az ökumenikus mozgalom és az emberiség növekvő kölcsönös függőségének megértésére. Az „emberiség egysége felé” vezető mozgást alapvetően, mint esélyt értékelték. Viszont a folyamat árnyoldalait sem hagyták figyelmen kívül. Az egyházak feladata az volt, hogy kritikusan, gyógyítóan és építően, azaz erjesztően, kovászként működjenek. Erre a feladatra a teológiának kellett kiképeznie őket. Egyrészt az egyetemesség szokásos fogalmainak háttéréről kellett kérdeznie, és az igazi egyetemesség feltételeit felmutatnia, másrészt pedig kritikai lehetőségeit a hátrányos helyzetűek szolgálatába állítania, és ellenállásukat az elnyomás és a kizsákmányolás ellen erősítenie.

Ez a nagyobb igazságosságért folytatott küzdelem kétségkívül gyümölcsöző volt. Különösen azok között, akik reménytelenül ki voltak szolgáltatva az elnyomásnak és kizsákmányolásnak, valamennyit felvillantott az evangélium erejéből. Az ökumenikus mozgalom Dél-Afrika iránti elkötelezettsége messzemenően ezeken az előfeltételeken nyugodott. Nekem mégis úgy tűnik, kérdés az, hogy ma mennyire tartható fenn a dolgok ilyenét szemlélete. Nyilvánvaló, hogy az ökumenikus mozgalomnak az a nyelvezete, amelyből a '60-as és '70-es években erő sugárzott, mára mind elfogadottságát, mind visszhangját elveszítette. Egyre inkább a tegnapi nyelvének tekintik, és alig vesznek tudomást róla. Mi ennek az oka? Annyira megerősödött az ellenállás az igazságosság követelésével szemben, hogy ez a nyelvezet már semmit sem nyom a latban? Vagy az kezd megmutatkozni, hogy a mai adottságok nem kielégítő elemzésén nyugszik?

Úgy gondolom, hogy az utóbbiról van szó. Ahhoz, hogy az ökumenikus mozgalomban előbbre lépjünk, véleményem szerint az egyház egyetemes küldetésére tekintettel is szükséges a *teológia második átváltozása*.

Ez nem jelenti azt, hogy végül mégiscsak igazuk lenne az ökumenikus mozgalom kritikusaiknak. A konzervatív álláspontokhoz való visszatérés, amely ma minden területen megállapítható, még kérdésesebb előfeltevéseken nyugszik és semmiféle engedménnyel nem szolgál. Szűkebb körökben egy ideig újra elfogadhatóvá teheti a teológiai kijelentéseket. Rövidebb-hosszabb idő múlva azonban megmutatkozik majd, hogy a mai bonyolult helyzetekre nem ad kielégítő válaszokat. A teológiának éppoly kevésbé kell szolgálnia a partikuláris érdekek és hagyományok igazolását, mint eddig. A felszólítás az Una Sancta kinyilvánítására nem szűnhet meg.

Hogyan képzelem el a teológia e második átváltozását? Ezt három példán szeretném bemutatni.

a) *Az első kérdés* úgy tűnik az, hogy az igazságosságban egyesült emberiség szemlélete nem számol eléggé a teremtett világ korlátozottságával. A modern ipari, technikai fejlődés abból a feltevésből él, hogy a rendelkezésre álló források de facto kimeríthetetlenek, és hogy mind nagyobb gazdagság hozható létre. A második világháború óta azonban minden évtizedben egyre világosabb, hogy ezt a feltevést komolyan meg kell kérdőjeleznünk. A jelenlegi gazdasági kurzusnak előbb-utóbb korlátokba kell ütköznie, amelyek már nem robbanthatók szét, azaz a határoktól már most sem lehet eltekinteni.

Folytatódik a pusztítás, amely megkérdőjelezi a földi élet alapjait. Az egyházak sokáig alig érzékelték ezt a folyamatot. Bármennyire is haladó volt egyes területeken az ökumenikus mozgalom, ebben az ügyben szintén kudarcot vallott. Csak késlekedve kezdett azokkal a következményekkel számolni, amelyek a teremtett világ korlátozottságának elismeréséből adódnak.

Az igazságosabb rendért való harc azon a követelésen alapult, hogy a javak termelésének mindenki javát kell szolgálnia. Messzemenően osztották azt a véleményt, hogy a gazdasági növekedés korlátlanul folytatható. A vita forró pontja a javak igazságos elosztása volt. Miután egyre inkább megmutatkozott, hogy a jelenlegi irányzat nem tartható, másként jelentkezik a kérdés. Az igazságtalanság növekedéssel nem győzhető le. Az igazságosabb rendért folytatott harcnak alkalmazkodnia kell azokhoz a korlátokhoz, amelyek az emberi nemnek, mint isteni teremtménynek állítva vannak.

A kérdések azonban folytatódnak... A nagy és még egyik részről sem megválaszolt kérdés úgy hangzik, hogy *milyen legyen az a nemzetközi rend, amely képes összekapcsolni a társadalmi igazságosságot a teremtett világ tiszteletével*. Igaz, hogy ma részleteiben alig tudjuk leírni ezt a rendet, mégis nyilvánvalónak tűnik, hogy feltételezi a lemondást sok, ma még természetesnek számító emberi tevékenységről. Az egyházak feladata, hogy az irányváltás folyamatát kritikusan és konstruktívan figyeljék.

A teológiai gondolkodás tanácsstalanságára az ökumenikus mozgalomban jó példa volt az „Igazságosság, Béke, Teremtett világ megőrzése” Világkonferencia Szöulban. Az 1983-as vancouveri nagygyűlésen elindított konciliáris folyamatban felismerték, milyen sürgős mind a két követelés, azaz az igazságosság és a teremtett világ megőrzéséé. A kettő igazi összekapcsolására azonban nem került sor a következő években. A szöuli világgyűlésen a kötelességek hosszú listáját állították össze, azt azonban nem kérdezték meg, hogy a társadalmi rendre nézve milyen következményekkel jár az, ha egyszerre kell figyelembe venni a szociális követelményeket és az ökológiai szempontokat. Így a jövőendő társadalom furcsán valószínűtlen képét vázolták fel. Bármennyi szó esett is az ökológiai felelősségről, a tárgyalás lényegében ugyanannyiban maradt.

b) A '60-as és '70-es évek nyelve azért is sokat veszített hitelességéből, mert a kölcsönös függés jelensége alapvetően megváltozott a legutóbbi időben. A számítógépek elterjedése és az új távközlési eszközök új helyzetet teremtettek a nagy távolságokat áthidaló adatszeré-

hez. A telefax, az E-mail és az Internet a világméretű egyidejűség látszatát kelti. Kérdés, hogyan ítéltető meg ez a „haladás”.

A következmények egyelőre még nem láthatók részletesen. Az utóbbi években mindenesetre lerakták az újabb hátrányos megkülönböztetés alapjait a technika boldog birtokosai és a birtoklásából kizártak között. A világméretű kölcsönös függés egyre keményebb vonásokat vesz fel. Mit jelentenek az elnyomás eme új formái az egyházak bizonyosságátétele szempontjából? Milyen következményekkel jár mindez az Una Sancta új kinyilvánítására nézve – hiszen ennek megvalósítását keresik az ökumenikus mozgalomban. Ma talán sokkal radikálisabb kritikával kell illetniük a globalizálódást, mint amennyire eddig szükségesnek tartották?

Míg korábban az a vélemény uralkodott, hogy az ökumenikus mozgalomnak a növekvő kölcsönös függés felé tartó mozgással párhuzamosan kell haladnia, most szükséges lehet, hogy az egyházak közössége valamilyen elensúlyt képezzen. Mégpedig úgy, hogy az élet és az emberiség érdekében célul tűzi ki az ökológiailag életképes regionális közösségek önállóságának erősítését. Bizony az Una Sanctának látható formát kell öltetnie! A globális döntések világában az egyház is a nemzetközi cserére van utalva. Kérdés azonban, hogy a széles egyetemes közösség felé vezető mozgással meg szabad-e elégedniük, vagy pedig ellenkezőleg, szembekerülnek-e azzal a feladattal, hogy a bázis felől ellenálljanak-e?

c) Ezzel már a harmadik példához jutottunk el. Hogyan fogadjuk azt, hogy nem teljesedett be az elmúlt évtizedekben megfogalmazott sok-sok reménység? Az újra meg újra kilátásba helyezett haladásra nem került sor. Ellenkezőleg, a korábbi évtizedekkel összehasonlítva nemcsak a széthullás kockázati tényezői, de jelei is szaporodtak. A '60-as és '70-es évek nyelvének aligha vannak erre válaszai. Abból indul ki, hogy az emberiség végül mégiscsak magasabb szintre jut. De bizonyára már ebben is tudatosult, hogy az igazság evangéliuma nem képes minden további nélkül érvényesülni. A jövőbe vezető úton vereségek érnek, az út vérrel és könnyel jár. Isten országa azonban jelen van a sötétségben is, és a maga idejében napvilágra kerül. Érdemes az igazságért fáradoznunk, hiszen ennek bizonyossága hordoz bennünket. Valóban megvilágosít ez a szemlélet a történelmi folyamat láttán? Növekszik a bizonytalanság. Valóban olyan helyzetben lesz az emberiség, hogy „tartós jövőt” építhet fel? Vagy talán azzal van elfoglalva, hogy azokat az alapokat, amelyek lehetővé teszik életét ezen a bolygón, lépésről-lépésre aláássa? Nem zárható ki csak úgy az a lehetőség, hogy a szétesés jelei az önpusztítás folyamatának részei. Még ha az a meggyőződés, hogy az emberi történelem felfelé ível, mélyen meggyökeresedett is a nyugati keresztyénségben, a történelem tényleges menete azt a következtetést sugallja, hogy a jövő valójában radikálisan nyitott. Az a reménység, amelyből élünk, Isten saját uralmában, az emberi történelmen túl van megalapozva.

Az igazság evangéliuma több, mintha az emberi történelem alkotórésze lenne. Legmélyebb értelmét az adja, hogy Isten országáról tesz bizonyosságot.

C.) A teológia szerepe

Mit jelent mindez a teológia és a teológiai képzés szerepét tekintve? Ahhoz, hogy az ökumenikus teológia újra elfogadottá váljék, véleményem szerint három dologban kell részére új irányt szabnunk:

a) Újra ki kell fejteni az Istenről, mint Teremtőről szóló bizonyosságtételt. Nem pusztán egy új témáról, hanem sokkal többről van szó. Arról, hogy egy új dimenziót tegyünk láthatóvá, amelyet eddig bizony elhanyagoltak. Évtizedeken át műveltük a teológiát anélkül, hogy tudatára ébredtünk volna, a valóságban a technikai és ipari haladás ideológiájához igazodtunk. Az emberközpontság a teológia aligha megkérdőjelezhető axiómáihoz tartozott. Meg kell tehát szabadulnunk ettől a köteléktől és az uralkodó ideológia ellenében vissza kell nyernünk a bibliai függetlenséget.

b) Újra fel kell fedezni és ki kell bontakoztatni a partikuláris közösséget a maga fontossága szerint. Hogyan lehet az Una Sancta-t nemcsak tanúsítani, hanem ténylegesen és valóságosan megélni, ha nem értékeljük le a partikuláris jelentőségét? Hogyan lehet a partikuláris fontosságát anélkül hangsúlyozni, hogy újra a kizárólagosságba süllyednénk? Bármilyen veszélyes is a partikuláris közösségek egoizmusa, a partikuláris pusztá elvetésével még semmit sem nyertünk. Az Una Sancta nem a partikuláris legyőzéséből, hanem kölcsönös kitarukozásából keletkezik. Az Una Sancta kinyilvánításának a „községek közösségének” formájában kell megtörténnie.

c) Végül pedig az eszkatológiáról van szó. Hogyan látjuk a jelen világ és az „eljövendő ország” közötti kapcsolatot? Vagyis az emberiség haladása és kudarcai, illetve az idők végén történő beteljesedés között? Ez a kérdés az ökumenikus mozgalom kezdetei óta mindig is közös gondolkodás tárgya volt. Mindig újra kifejtették Isten országának bibliai üzenetét, mint ami ítélet és beteljesedés. Az ökumenikus mozgalom nyelvezete mégis megmaradt annál, hogy az a várakozás jellemzi, amely szerint az emberi történelem és Isten országa átfedik egymást. Mivel Isten országa itt és most jelen van, az emberiség nem juthat a pusztulás sorsára. A teológia döntően hozzájárulhat a szívek felszabadításához, ha sikerül megmutatnia, hogy reménységünk nem történelmi sikereken és kudarcokon áll, vagy bukik, hanem maga Isten az alapja.

Egyes dolgok, amelyek a múltban fellendítették az ökumenikus mozgalmat, a jövőben el fognak tűnni. Aki az egyházak közeledéséért és közös bizonyosságtételéért harcba indul, nem számíthat arra, hogy a történelem előreviszi. A bizonyosságtétel nem attól lesz elfogadható, hogy a történelemben helyesnek tartják. – Lehetséges, hogy a bomlás feltartóztatható. – Elfogadhatóvá egyedül az Isten Igéjével való összhang teszi. Indítatásunk egyre inkább ebből az egyetlen forrásból táplálkozik. Ennek kibontakoztatása, úgy látom, hogy ma a teológia és a teológiai képzés fő feladata.

Lukas Vischer

(Fordította: Dr. Szentpétery Péter)

A reformátori teológia és az ébredési teológiák feszültsége

1996. szeptember 9-13. között tartotta az évenkénti 1989 óta immár hagyományos teológiai konferenciáját az Ökumenikus Evangélizációs Munkaközösség. A konferencia témája volt: *A tradíció és evangélizáció viszonya az ébredési mozgalmakban. Talán a téma időszerűsége, talán más oka volt, hogy a résztvevők száma meghaladta az eddig megszokottat (40 fölött), mindenképpen örvendetes volt, hogy először voltak közöttünk katolikus teológusok, lelkészek is a piliscsabai „Béthel” konferenciaterületen.*

A Munkaközösség a felekezeti korlátokat túlhaladóan szeretné összekötni az evangélizációban elkötelezett munkatársakat, és a közös eszmecsere, tapasztalatátadás és közösség alkalmait megteremteni ezeken a szakmai konferenciákon. A Munkaközösség tagjait év közben a havonta kiadott imakörlevél köti össze egymással. Közös meggyőződésünk, hogy a magyar ébredés és evangéliumi megújulás egyetemes ügy és a legsürgetőbb szolgálat, amire hazánkban ma szükség van.

Az alábbi előadás ezen a konferencián hangzott el.

Hecker Frigyes

Századunk elején az ébredési mozgalmak szívesen beszéltek töretlen kontinuitásról, amely szükségképpen áll fenn a 16. század óta a protestáns egyházak történetében. E felfogás szerint a reformáció maga a „nagy ébredés” (Great Awakening), amely a puritánizmus és pietizmus szálain közvetlenül kötődik a jelen tömeg-evangélizációs mozgalmaihoz.¹ Ennek az állításnak több vitathatatlan igazság mozzanata van. Mindenekelőtt az ecclesia semper reformanda elve, amely nem a reformáció felfedezése ugyan, de kétségtelenül erős hangsúllyal van jelen a reformátori teológiában. Az egyház úton járó nép, communio viatorum, amely történelmi vándorútján nincs biztosítva a tévedések ellen, ezért újra és újra hozzá kell mérnie magát a Szentírás normájához.

Továbbá, közös örökségnek foghatók fel a reformáció legfontosabb alapelvei, amelyeket némi hangsúly eltéréssel minden ébredési teológia vállal. A particula exclusiva, – tehát a solus, sola formula, olyan közös teológiai gyökérzetet jelent, amely a hajtások sokszínűsége ellenére is azonos. Az, hogy az ember elveszett bűnös, akit egyedül Krisztus szabadíthat meg és juttathat örök életre, olyan legkisebb közös többszörös, amelyeket valamennyi evangéliumi mozgalom magáénak vall.

Ez azonban csak olyan madártávlat, amelynek közelebbi történelmi elemzése már megmutatja azokat a törésvonalakat is, amelyek részben már a reformáció korában, részben éppen az ébredések mentén jelentkeztek e közös tradíción belül. Egyrészt megemlíthetjük azt a tényt, hogy maga a reformátori teológia sem volt egységes, feszültségektől mentes, de különösen nem volt a reformáció ún. radikális szárnya tekintetében. Ez utóbbit a nagy felekezeti hitvallások egyaránt szektákként ítélik meg, noha az ébredések történetében ezek szellemi örököszei jelentős szerepet játszanak.

Megítélésünk szerint azonban a legnagyobb feszültség a két teológiát elválasztó korszakos különbségből származik. A XVI. és a XX. századot számos ponton le-

hetetlen összehasonlítani. Azok a kulturális, politikai és gazdasági változások, amelyek a közbeeső négy évszázadban bekövetkeztek Európa és a világ életében, igazolják ezt, noha magához a hatalmas változáshoz éppen a reformáció járult hozzá.

A teljesség igénye nélkül összefoglalólag említsünk meg néhány különbséget:

1. *A keresztyénség társadalmi helyzete és befolyása az akkori Európában.*

Bármennyire is a reformációtól számítjuk az egyház és az állam tudatos megkülönböztetését, a XVI. században még nem beszélhetünk a Nagy Konstatin-i egység széthullásáról. A reformáció a közös nyugati keresztyén örökség folytatójának tudta magát. Ehhez elegendő érv, hogy mind Róma, mind a nyugati reformátorok kiemelik ebben a korban Magyarországnak védőbástya szerepét a pogány törökkel szemben. A „keresztyénség paizsát viselő” ország tehát keresztyén, noha romlásának és meggyengülésének okairól mindkét oldalon tudnak, még ha eltérően magyarázzák is. Az a történelmi teológia is igen figyelemre méltó, amely pl. a magyar nép sorsát az őszövetségi Izráellel állítja párhuzamba. Ebben az összefüggésben kell olvasnunk a XVI. századi hitvallások olyan kitételeit, amelyek a gyermekkeresztség mellett érvelnek. A Heidelbergi Káté 74. k. f. szerint pl. a keresztség, mint a szövetség jele a „hitellenek gyermekeitől” megkülönböztető jel. Korabeli olvasatban a hitetlenek a pogány törökök és a zsidók. Hitetlen magyar, német stb. fel sem vetődhet a Káté írói és olvasói számára. Ezt a hermeneutikai szituációt gyakran éppen az ún. történelmi egyházak nem veszik elég komolyan, amikor a reformátori írásokat idézik.

Természetesen hiba lenne a népnek és egyháznak összekeverését feltételezni a reformátori teológiában. A reformáció Isten népe, az egyház felől indult a nép felé. A kiválasztottak közössége felől érkezett meg az etnikumhoz.² Így az előbb említett Izráel-magyarság

párhuzam is megmaradt sors-analógiának, de sohasem vált azonosítássá.

2. Az előbbiekből viszont egyenesen következik, hogy az *egyén és közösség, az egyes hívő és az egyház* kapcsolatának szemlélete is teljesen eltér a legújabb korétól.

Igaz, hogy a tekintély, az autoritás értelmezésében a reformáció döntő fordulatot hozott a középkorhoz képest, amennyiben az intézményi tekintély helyébe léptette azt a szabad lelkiismeretet, amely egyedül Isten Igéjének foglya (Luther). Ez azonban nem jelentette azt, hogy a reformáció nem az egyház reformációja akart lenni elsősorban, vagyis nem egyének hitre térítésé mozgalma. Az egyén és a közösség viszonyát a reformatori teológia dialektikus egységben látta. Egyfelől a hit valóban a legszemélyesebb fiducia-ként szóla meg, amely biztos ismeretre (*certa notitia*) épül s ez kizárólag Isten ajándéka és nem emberi érdem. Ugyanakkor a hit, mint a kijelentésre reflektáló „objektív” tartalom (*fides quae creditur*) már nem az egyén szubjektív döntésének függvénye, hanem a helyes írásmagyarázati tradícióé, amely csak az egyház közösségében és hitvallásos konszenzusában képzelhető el. Ennyiben a reformátorok is osztották a Cyprianus-i megállapítást: *extra ecclesiam nulla salus*. A nyugati egyház tradíciójában természetesen Augustinus óta erőteljes hangsúlyt kapott az egyénnek, a léleknek közvetlen Isten-kapcsolata, Isten keresése és ismerete. „Deus, Deus meus” „Isten, én Istenem”, mondja gyakorta a Vallomásokban Augustinus. És ez a személyes hang van jelen a korai skolasztikusoknál (Anselmus), a középkori misztikában és a reformatori személyes hangvételű vallomásokban. A Káték egyes szám első személyben fogalmazódnak, mintegy az egyén szájba adva a helyes hitvallás szavait, jelezve ezzel is, hogy itt az egyház élő tagja beszél. Ebben az értelemben tehát igaz Schleiermacher megállapítása: „amíg a római katolicizmus az egyénnek a viszonyát a Krisztushoz az egyénnek az egyházhhoz való viszonyától teszi függővé, addig a protestantizmus az egyénnek viszonyát az egyházhhoz, függővé teszi az egyénnek Krisztushoz való viszonyától.”³ Am ha ez a német romantika nyelvén már az individualitás apoteózisához vezet, akkor Barth-tal együtt ki kell mondanunk, hogy ennek bizony a reformatori teológiához vajmi kevés köze van.⁴ Merthogy ez utóbbi felfogásban az egyházat nem a kegyes hívő egyedek konstituálják, hanem Isten Igéje hozza azt létre. Így ontológiailag az egyház léte megelőzi az én tagságot, s az egyház engedelmissége előbb van, mint az enyém (Ef 5,24). Az újkori gondolkodás individualizmusa először eltüntette a *korporatív személy* fogalmát a gondolkodásból, hogy azután az egyéni utilitarizmusnak rendelje alá még a vallást is. Az a jó, amit én hasznosnak tartok, tehát ÉN vagyok a dolgok mércéje. Ez az énközpontú gondolkodás már a Bibliában sem képes felfedezni, hogy az a TE, akit Isten megszólít, legtöbbször nem az egyén, hanem a nép. Vele van Istennek szövetsége és csak ezen a renden belül szól az ígért és intés a szövetséges nép valamennyi tagjának. Az újkori gondolkodásból nemcsak az egyháztudat tűnt el, hanem „minden egész eltört” (Ady). Az atomjaira hulló gondolkodásból így nemcsak az egyéniség vesz el és válik tömeggé, hanem a rész és egész viszonya alapjaiban zavarodik össze.

3. A reformáció korának alapvető evidenciái eltűntek az Újkor megjelenésével. Itt szükségszerű változásokra kell gondolnunk, melyre a *communio viatorum* kapcsán már utaltunk. Isten népe a történelem vándorútján jár, ezért nosztalgia nélkül veheti tudomásul, hogy csak Krisztus ugyanaz tegnap és ma, a történelem, vagyis a tegnap és ma nem ugyanaz. A változó világ más arculatát nem feltétlenül kell romlasként interpretálni. („Csak változást és romlást lát s szem”) Különben a mai világ szellemét a tegnaphoz mérjük és óhatatlanul a tegnapi látjuk tisztábbnak. A Szentírás szellemében azonban csak arról van szó, hogy a tegnapi világ másképpen bűnös némely ponton, mint a mai, és antropológiai vonatkozásban Goethének van igaza: „a világ halad, az ember marad”. Ez érvényes a teológiai tévelygések, herezisek változásaira is. Rátérve most már a teológiai különbségekre, néhányat emeljünk ki:

3.1 *A Szentírás-felfogás és értelmezés feszültségei*. Ez több síkon jelentkezik:

3.1.1 A bibliai és természettudományos világnépek összeütközése az ún. „kopernikuszi fordulat” kapcsán már a reformatori teológiát is érintette. A heliocentrikus világnépek (1543) megjelenésére a reformátorok sem egyformán reagáltak, de feltétlenül meg kell említenünk a litteralizmus hermeneutikai elvének elvetését, amely főképp Kálvin írásmagyarázatára jellemző.⁵ Ezen azt kell értenünk, hogy az ún. „másodlagos információk” esetében a reformátorok nem ragaszkodtak a betűszerintiséghez, azaz különbséget tettek a Biblia üzenete és világnépe között. A 20. századi ún. evangélikál irányzatok a liberális bibliakritikával szembeni védekezésükben az innerancia és infallibitás fogalmainak rigorózus alkalmazásával magát a Bibliát tették központi hitkérdéssé, megterhelve ezzel a keresztyén üzenetet. A konfliktus egyébként a csillagászatól az ember világának értelmezése irányában halad. Először a történelem, majd a biológia síkján zajlott, míg korunkban a mélylélektani irányzatok hatásaival szembeni polémiahoz, a teológia és pszichológia küzdelméhez vezetett. Érthető, hogy a legkényesebb határkérdések éppen az ember belső világával kapcsolatban jelentkeznek. A teológiai és pszichológiai terminológia keveredése mindenekelőtt tisztázandó feladat, de semmiképpen sem olyan lövészárók, ahol egymás legyőzéséért folyik a harc.

3.1.2. Az interpretáció másik problémája a bibliai üzenet alkalmazásának síkján jelentkezik. Elsősorban úgy, hogy az ébredési mozgalmak a bibliához való visszatérést gyakran azonosítják a bibliai gyülekezeti modellek valamelyikéhez való hasonlással, vagy éppen az első gyülekezetek élete megismétlődését várják. A reformatori hermeneutika mindkét veszélytől mentes maradt. Mindezenekelőtt azért, hogy az akkor és most üdvtörténeti-történeti különbségét komolyan vette. Ez legvilágosabban a karizmák értelmezésénél tűnik fel. A kezdetek idejét úgy tartotta normának, hogy nem lemásolni akarta az első gyülekezetek életét – így nem is idealizálta őket –, hanem Isten velük kapcsolatol munkájára, ítéletére figyelt, amit analógiaként alkalmazott a jelenben.

3.1.3. Ugyancsak az üdvtörténeti gondolkodás félreértésén alapul a millenarista, diszpenzácionista nézetek felelevenedése. Ennek magyarázata abban van, hogy a bibliai eschatológiát, és főképp annak apokaliptikus

üzenetét, lineáris, történeti menetrendként értelmezik. Végtelen formában ez odáig mehet, hogy a Biblia legfőbb kommentárjai a Közel-Keletről szóló újsághírek lesznek. Különös veszélyét az adja, hogy ez az aktuális történelemmagyarázat érdekesítően vonzó lehet, mégis eltereli a figyelmet az evangélium központi prófétái üzenetéről: Krisztus most áll az ajtó előtt. Ha az előző pontban azt emeltük ki, hogy a ma helyett a tegnap áll a gondolkodás fókuszában, itt a másik végre utalhatunk: a jövő iránti érdeklődés feledtetni az Igét: „Ma, ha az Ő szavát halljátok...” A reformatori teológia fő vonala már a maga korában megharcolta a harcot a maga radikális irányzataival. Ennek legfontosabb öröksége és tanulsága két máig érvényes hermeneutikai elvben foglalható össze: a tota Scriptura és a Scriptura sacra sui ipsius interpretis.

Mindkét elv szemben áll azzal a biblicizmussal, amelyik részgazságokat abszolutizál, ill. összefüggéséből kiragadott lókusokkal igazol teológiai konstrukciókat, vagy éppen keresztyén magatartásformákat. A teljes Írás összefüggése, a homályosabb helyeknek a világos és egyértelmű állításokkal való összevetése, az ún. „centrum-periféria elv” lehet az a közös és egyszerű reformatori hermeneutikai vezérfonal, amely megóvja a szélsőségektől. Természetesen ezt csak koncentráció és nem szimplifikáló elvként szabad alkalmazni. Az utóbbi dogmatikus sematizáláshoz vezet, mivel figyelmen kívül hagyja magának a bibliai tradíciónak a sokrétűségét, polarításait. Éppen a bibliai teológiai munka világít rá napjainkban, hogy az Újszövetség egyházát és teológiáját ne egy uniformizált egység szemüvegén át nézzük. A teológiai hangsúlyok eltérései éppen azt mutatják, hogy Krisztus egyháza a kezdetektől a gyülekezetek „ökumenikus közösségeként” élte életét (E. Schweizer). Hasonlóan jelenik meg ez a sokszínűség a leggyakrabban használt teológiai fogalmaknál is, mint pl.: a megtérés, újjászületés, megszentelődés, üdvösség, bűn stb. Ha ezek jelentéstartalmát csupán egyetlen vonatkozásra szűkítjük, megszegényítjük magát a bibliai üzenetet. Mivel az evangélizáció, vagy missziói ígértetés szükségképpen a „tejnek italát” jelenti, fennáll a veszélye, hogy teológiai koncentráció helyett csak redukciót hajt végre.⁶ A reformáció azonban valamennyi „solus sola” partikulája úgy koncentrál a sokról az egyre, hogy azután ezt az egyet a szívárvány színeire bontva lesz életszerűen sokszínűvé a teológia.

3.2 A dualisztikus szemlélet túlhangsúlyozása. A Szentírás számos „militarista” képe arról szól, hogy a keresztyén ember és egyház helyzete harc a sötétség erőivel. A református teológia pl. ezt királyi tisztükből vezeti le. A „bűn és Sátán ellen szabad lelkiismerettel” kell harcolnunk (HK 32.), ami más szavakkal kifejezve nem jelenthet belenyugvást a rossz létébe, a status quo-ba. Ennek a szellemi küzdelemnek állandó kiemelése azonban a gondolkodás torzulásához vezethet, amikor ezt az ellenséget a környezetünkben és a bennünket ért hatásokban szüntelenül, mint a „démoni erőt” nevesítjük meg. Nem arról beszélünk, mintha korunk nem lenne számos okkultista jelenség megelevenedésének tanúja. A túlracionalizált világ spirituális vákuumában törvényszerű ellenhatásként jelenik meg a misztika és az embe- ren túli transzcendens világ felé fordulás. A felvilá-

gosodás által kisöpört „Európa-házba” hétszerte gonoszabb erők költöznek vissza, ezt mindannyian látjuk. Ezeket mégis túlságosan egyszerű lenne néhány újraéledt vallási fenomén köré csoportosítani. Főképp pedig a világot Isten és a Sátán párharcaként dramatizálunk. A reformatori teológia világosan artikulálja a satanológia helyét: csak a krisztológia és szotériológia összefüggésében beszélhetünk róla. Az egyetlen legitím mondanivalónk annyi, amennyit Luther éneke így fogalmaz meg: „E világ ura, gyűljön bosszúra, Nincs ereje már, Reá Itélet vár, Az Ige porba dönti.” A démoni konkretizálásnál pedig jó figyelnünk az evangéliumokból Jézus tanítására, aki „e világ” szellemiségét a Mammon imádatához és a hatalom agresszív szándékához kötötte. Ezt az önző, önistenítő „leket” kell lelepleznie az Igének, hogy olykor vallásosan „tisztá” formák közt is felismerjük „minémü lélek lakozik bennünk.”

3.3 Megfeledkezés az egyház egységéről és katolicitásáról. A reformatori teológia, különösen annak helvét ága, helyesen hangsúlyozta a helyi gyülekezetek fontosságát. Az Ige és a sákramentum eseménye köré összegyülekezett nép az egyház. Ez a kongregacionista szemlélet azonban kiegészült az egyháznak, mint területileg szerveződött gyülekezetek „testének” látomásával is, sőt az univerzális egyház hitvallásával: Csak egyetlen egyház van minden időben és az egész világon.

Az előbbi állítás jelenti az egyház időbeli katolicitását. Wesley éneke szerint: „az üdvözült sereggel egy nép és egy sereg.” Az ébredési teológiák az egyház „szüntelen újra kezdődésének” lázában elfeledkeznek a történeti kontinuitásról. Pedig Pál olajfa képét (Róma 11,16 kk) általánosítani lehet: mi akár, mint egyének, akár, mint nemzedékek csak beoltatunk az ősi fába. Ezért nem botránkoztak meg Pál olvasói az oltás hibás metaforáján. Minden kertész tudja ugyanis, hogy ott a sorrend fordítva van: a szelíd gallyat oltjuk be a vad alanyba. A hasonlat lényege azonban éppen az, hogy a szent gyökerek és törzs hordozza a hit által beoltott friss ágat. Ezért még a kiszaradt és kitöredezett ágak ellenében sem fuvalkodhatunk fel. Legfeljebb szent félelemmel kérdezhetjük meg: én, hogy kerültem ide. Ezért lehetünk meggyőződve arról, hogy a mozgalmi keresztyénség burjánzó hajtásaival szemben a történeti keresztyénségnek van igazán jövője. A többévezredes távlat biztatása szerint mégiscsak ennek a fának a törzse hordozza a megújulás lehetőségét, még ha sokszor száraznak és terméketlennek látszik is.

4. A legvégső kérdésünk tehát arra irányul, *beszélhetünk-e ébredési teológiákról ébredés nélkül.* Nem azt kérdőjelezzük meg, hogy a Lélek csöndes szellőjének ne lennénk megtapasztalói. Az ébredést azonban Isten korszakosan adja. Nincs a hatalmunkban, mint ahogy nem volt a két világháború között és különösen utána sem. „Nem tudod honnan jö és hová megy...” Az ébredési teológiák legnagyobb tévedése, ha erről feledkeznek meg. A Lélek zúgását így sokszor csak saját lármánk pótolja. A misszió nagy dinamikájának színtere ma nem az euro-amerikai civilizáció, hanem Ázsia és Afrika. Tudatában kell lennünk egy feszültségnek: mi buzgón könyöröghetünk ébredésért, de az evangélium eschatológiai ígérete mégsem az ébredésre, hanem a misszióra vonatkozik. Isten országának hirdettetnie kell

minden nép között. Erre a küldetésre ébresztheti rá Isten az ő népét. Mindenekelőtt arra, hogy saját népe környezete körében van küldetése. Itt sok az aratni való! Isten munkaterápiája a legjobb ébresztés, mint ahogy a megújulás sem öncélú. A magyar népnek arra kell ráébrednie, hogy 1100 éve nem véletlenül oltatott be Izráel és a keresztyénség nemes olajfájába. És addig nem töretik ki, amíg küldetést tölt be. A lelkek mentése és a népek világába folyó misszió ugyanannak az éremnek a két oldala. Az ébredési teológiák hajlamosak csak az elsőre tenni a hangsúlyt. Pedig az élet fájának levelei a „népek gyógyítására” valók. (Jel 22,2). Ha népünk betegségének diagnózisát ismerjük, csak azért imádkozhatunk nagyon buzgón, hogy az Élet fája ezen a földön is hajtson minél több friss, gyógyító hajtást.

Dr. Szűcs Ferenc

Transzcendentális Meditáció

„A TM csodálatos technika. Le tudsz higgadni vele, és önmagadban erőssé válhatsz. Energiát, intelligenciát ad, és képessé tesz rá, hogy sikeres legyél, bármibe kezdesz is.”¹

A TM története

A Transzcendentális Meditáció (TM) megalapítója Maharishi Mahesh Yogi. 1942-ben tanítványa lett Guru Devának, aki arra bátorította ifjú követőjét, hogy a Vedák-ból teremtsen egy meditációs technikát. Maharishi megfogadta a tanácsot és komoly tanulmányokat folytatott. 1958-ban Indiában megalapította lelki újjászületésre épülő mozgalmát.

1959. január 30-án megérkezik az Egyesült Államokba, ahonnan elkezdí szervezete kiszélesítését. San Francisco, Los Angeles, New York, London, Németország és Görögország gyorsan terjedő mozgalmának a következő lépcsőfokai. Ahol csak megjelent, mindenütt áttörő sikert hozott fellépése.

Először Robert Keith Wallace fiziológus tanulmányozta a TM-et 1968-ban a California Egyetemen, Los Angelesben. Ezután indult meg a tudományos vizsgálódás a mozgalom és hatásai után. 1975-re a TM világvizsgonylatban ismert technika. „Világszerte több mint 3 millió mindenféle foglalkozású, korosztályú, képzettségű és vallású ember – ebből egymillió az Egyesült Államokban – gyakorolja a TM-et. És ez a szám egyre növekszik.”² Jelenleg a világ mintegy 100 országában 1500-ra tehető a TM-központok száma.

Magyarországon 1990 óta működik a mozgalom. Először sajtókonferenciát tartottak a kellő hírverés végett, majd ezt követően Maharishi telefonon felhívta a kormányt arra, hogy vizsgálják meg tudományos módszerekkel a TM-et, és ha meggyőződtek az elvek igazságáról, akkor anyagilag is támogassák a mozgalom terjesztését Magyarországon.

Az elmúlt évben kb. 400 fő volt Maharishi követőinek a száma, de ez azóta állandóan növekszik. A jelentősebb városokban beindult az oktatás, így többek között Debrecenben is.

Irodalom

Konkrét hivatkozás nélkül felhasznált irodalom: B.C. Johnson: Rethinking Evangelism, A Theological Approach Westminster P. Philadelphia 1987. – W. J. Hollenweger: Evangelisation gestern und heute Steinkopf V. Stuttgart 1973. – Dr. B. Wielenga: Az evangélizáció a református egyházakban Budapest 1923. Ford. Dr. Sebestyén Jenő – The Evangelisation of Man in Modern Mass Society WCC Geneva 1949.

Jegyzetek

1. B. Nightintale: From the Great Awakening to The Evangelical Revival, London 1919.9.kk.o. – 2. Dr. Czeglédy Sándor: A választott nép Budapest, 1940. Reprint 1994. 8.kk.o. – 3. D. D. Hastie Vilmos: A református gondolkodás alapelvei, Budapest 1925. Ford. Budai Gergely 59.o. – 4. Karl Barth: Die protestantische Theologie im 19. Jahrhundert, Zürich 1985. 407.o. – 5. A.E. McGrath: Bevezetés a keresztyén teológiába. Osiris Budapest 1995. 140.k.o. – 6. Alföldy-Boruss Dezső: A megtérés, újjászületés és megszentelődés nem biblikus értelmezései, Ref. Egyh. XLVIII. 7-8. 165 kk.o.

A TM és hatásai

Az elmúlt évtizedekben kb. 350 tudományos tanulmányt írtak a TM-technika hatásairól. A tanulmányok általában azt mutatták ki, hogy a TM-program:

- csökkenti a stresszt,
- javítja az energiát,
- növeli az energiát
- növeli a belső nyugalmat,
- csökkenti az álmatlanságot,
- növeli a boldogságot és önbecsülést,
- csökkenti a szorongást és a depressziót,
- javítja a kapcsolatokat,
- javítja az egészségi állapotot,
- elősegíti a biológiailag fiatalabb életkor elérését.³

A mozgalom követői három alapvető tulajdonságot sorolnak fel a TM-technikáról:

- 1.) könnyű megtanulni,
- 2.) jó hatásai rögtön megmutatkoznak, és ezek idővel halmozódnak,
- 3.) könnyű megérteni.

A TM-et naponta kétszer 15-20 percig kell gyakorolni kényelmes ülő helyzetben, becsukott szemmel. Ajánlott a két gyakorlás egyikét reggeli előtt elvégezni a dinamikus feltöltődés kedvéért, míg a másikat inkább vacsora előtt, az egész nap stresszhatásainak eltávolítására ajánlják. A technika bárhol gyakorolható, de általában a kényelmes és nyugodt otthoni gyakorlás az ajánlott.

A TM gyakorlása alatt a test a nyugalom és az ellazulás mély állapotába kerül. Kiküszöböli a stressz hatásait és sokkal eredményesebb tevékenységet tesz lehetővé. Mivel a stressz hatásait alvással és egyszerű kikapcsolódással nem lehet teljesen eltüntetni, ezek az évek folyamán korai öregedéshez vagy gyomorfekélyhez vezethetnek. Hiányzik tehát az igazi mély nyugalom, amely lehetővé teszi ennek az állandóan halmozódó lelki görcsnek a teljes eltűnését. Erre kínál megoldást a TM. „A TM által az elme és a test egy csapásra megfiatalodik. A TM után teniszezhet, dolgozhat kedvére a kertben, vagy elmehet horgászni az ember, mert élvezzi, és nem azért, hogy így próbáljon megbirkózni az életében

egyre növekvő stresszmennyiséggel.”⁴ „A TM tehát az elmélkedés egy technikája, célja a lazítás állapotának és a feszültségek fokozatos feloldásának, vagyis a teljes nyugalom és tudatosság állapotának elérése.”⁵

A TM azt tartja magáról, hogy nem vallás, nem filozófia és nem életmód. Nem vallás, ezért bármilyen vallású ember gyakorolhatja. Megtisztítja az emberek elméjét és megerősíti a vallásos meggyőződést, mert a stresszt kioltja. Nem filozófia, hanem csak egyszerű mechanikus technika. Bárki által alkalmazható, megismételhető és igazolható. Nem életmód, mert nem kell megváltozni a gyakorlásához. Egyszerűen csak gyakorolni kell és kihasználni az ebből származó előnyöket.

A TM célja

„A pszichológusok és pszichiáterek becslése szerint értelmi képességeink 5-10 %-át használjuk.”⁶ Bizony sokszor még ez a kevés is soknak tűnik a számunkra. A tudomány egyik fő feladatának tartja az emberi agy nagyobb mértékű kihasználásának megoldását. Ezzel szinte forradalmasítani lehetne egész létünket, megváltoztatni a világot és önmagunk világhoz való viszonyát egy boldogabb jövő érdekében. A gyorsabb tanulás, a pontosabb emlékezés és a felfogóképesség növelése az emberiség örök álmai közé tartoznak. Erre a csodálatos megoldásra, a teljes mentális potenciál elérésére akar a TM útmutatással szolgálni.

A TM okfejtése szerint a zaj zavarodottságot szül az emberekben, míg a csönd rendet teremt és segít megnyugodni. A csöndben mindig nagyobb az intelligencia. Az elme megnyugszik és ezáltal megnő felfogóképessége. A TM célja éppen ezért egy olyan módszer elérése, amely segíti az emberi elmét a higgadság megőrzésére a nyüzsgő világban. Sokszor nagyon nehéz csendes környezetet találni, de a mozgalom módszere szerint lehetséges még a külső hatások ellenére is elérni azt, hogy az elme teljes potenciálját felhasználja. A TM-technika hagyja a tevékeny elmét lehiggadni és addig nyugtatja, amíg el nem éri a tökéletes nyugalom önmagára irányuló állapotát. Ilyenkor a test mély nyugalomba kerül, de az elme egészen éber.

„A Transzcendentális Meditáció során megfordul az irány, mintegy visszafordul a folyó. A világos tudattól visszatérünk minden energia „transzcendentális” forrásához, vagyis a tiszta és egységes Léthez, ahol tökéletes nyugalomban meg lehet pihenni. Ez a központba, a Léthe való visszatérés a mantra állandó ismétlése által történik (ilyen hang például a minden logikus jelentés nélküli *om*). Erre a hangzásra összpontosítva az elme a tudat egyre ritkultabb rétegei felé halad, míg csak el nem jut addig a pontig, ahol elmarad minden értelmi fontolgatás. Ezen a ponton megszűnik a mantra vibrálása is, s átadja a helyet egy tárgy nélküli tudatosságnak, a tiszta transzcendentális Lét csendjének és nyugalmának.”⁷ Ebben az állapotban eltávozik a felhalmozódott feszültség az idegrendszerből és hozzáférhetővé válnak a legmélyebben fekvő tartalékok is. Mivel minden gondolat mozog és a mozgás energiával jár, ez az állapot nem érhető el a teljes lehiggadásig. Az emberi elme lehet: 1.) nagyon zajos és izgatott, 2.) nyugodt és higgadt, 3.) tökéletesen higgadt és csendes. „Amint az elme lehiggad, természetesen megnövekszik a kreativitása, intelligenci-

ája és ereje. Az elme legmélyebb szintje a maximális energia és intelligencia mezeje. Itt található a tiszta energia és a kreatív intelligencia határtalan tárháza. Itt ébrednek mind a gondolatok. Ez a gondolat forrása.”⁸

A TM és a tudomány

A TM magát teljesen tudományos irányzatnak vallja. Könyvek és publikációk sokasága jelent már meg a TM módszeréről. Egyesek bizonyítják, mások cáfolják a mozgalom tudományos felépítettségét. A mozgalom hívei a TM-ről azt vallják, hogy a technika tudományos bizonyítékokkal alátámasztva képes a stressz feloldására és elősegíti a magas életkor elérését. Javul tőle az emlékezőtehetség, megnövekszik a tanulási készség és fejlődik az intelligencia. Ha a természet felépítettségét vizsgáljuk, akkor mindenütt tökéletes rendet, hatalmas energiát, korlátlan kreativitást és végtelen szervezőerőt találunk. „Mennél mélyebb a réteg, annál nagyobb az energia és a szervezőerő.”⁹ „Velünk született képességünk a természet korlátlan energiáját, kreativitását és intelligenciáját hasznosítanunk és felmutatnunk saját életünkben. Csak a természetes kapcsolatot kell helyreállítanunk – a TM gyakorlásával – az aktív, gondolkodó elme és a gondolat forrása között; az aktív elme és az egyesített mező között. Ennek a kapcsolatnak a megteremtésével fejlesztjük a kreativitást és az intelligenciát, csökkentjük a stresszt és a fáradtságot. Jobban haladunk, és eredményesebbek leszünk az életben. Bármit teszünk is, a természet támogat benne.”¹⁰

Dr. Roland *Jevning* a Kaliforniai Orvosi Egyetem professzora 1973 óta tanulmányozza a TM hatásait az öregedéssel kapcsolatban. Megfigyelései arra mutatnak, hogy a technika gyakorlása hosszú távon elősegíti a fiatalabb biológiai életkor elérését. Különbséget kell tennünk a kronológiai és a biológiai életkor között. A kronológiai életkor azoknak az éveknél a száma, amelyeket az egyén ténylegesen megélt, míg a biológiai kor azt az általános egészségi állapotot takarja, amelyben az egyén az általános népességi normákhoz viszonyítva van. Az emberek különböző módon öregsznek. A biológiai öregedés oka lehet az öröklődés, a stressz, vagy más korábbi betegségek. Ezek elősegítik a szervezet elhasználódását. A témával foglalkozó tudósok többsége arra a következtetésre jutott, hogy a naponta gyakorolt TM csökkenti ezt a biológiai kopást.

Egyes kutatók arra mutatnak rá, hogy azok a kronológiaiilag 50 éves emberek, akik öt éven keresztül TM-et gyakoroltak, átlagosan 12 évvel fiatalabbak biológiaiilag a valós életkoruknál. Néhány személynél ez a fiatalodás 27 évet tett ki. Azt állítják, hogy „a TM jelentősen javítja a szív és érrendszer egészségét, a munkaköri elégedettséget, megerősíti a pozitív egészségi szokásokat, a fizikai működést, a boldogságérzetet, az egészségérzetet, az intelligenciát és a mentális egészséget. A végeredmény a fiatalabb biológiai életkor.”¹¹ A TM-et gyakorlóknál kevesebb a betegség és a kórházi beutalás.

Tanulásként azt vonják le ebből, hogy a TM gyakorlása mellett az öregedés során nemcsak egészségesebbek leszünk, hanem biológiaiilag még sokkal fiatalabbá is válunk. Jó lesz tehát vigyázni a túlzott edzésekkel, mert a sok gyakorlás hatásaként annyira megfiatalodhatunk, hogy újra gyermekekké lehetünk.

Amikor fáradt, kimerült és ideges az ember, akkor bármilyen probléma nehéznek tűnik a számára. Frissen és kipihenten minden sokkal könnyebbnek látszik. Van erőnk megkeresni és megtalálni a megoldást a nehézségek legyűrésére. A világ mindig olyannak tűnik számunkra, amilyenek mi éppen vagyunk. A kérdés az: mivel lehet elérni azt, hogy mindig frissek és energiával feltöltöttek lehessünk?

Maharishi a *Science of Being and Art of Living* (A lét tudománya és az élet művészete) című könyvében így próbálja meghatározni az utat: „Ígazán jó társadalmi kapcsolat az emberek között csak akkor lesz lehetséges, ha tudatosságuk kitágul, ha át tudják látni az egész helyzetet, teljesebben megértik egymást, tudatosulnak bennük egymás szükségletei, és megpróbálják ezeket kielégíteni. Természetesen ehhez egészen fejlett tudat kell, helyes ítélőképesség és mindazok a jellemzők, amelyekkel csak az erős és tiszta elme rendelkezik.”¹²

Mivel a TM elősegíti a világosabb gondolkodást és segít a felfrissülésben, könnyebb segítségével megoldani a felmerülő problémákat. Kevesebb stressz mellett jobban oda lehet figyelni a családra, barátokra, embertársakra és ennek természetes következményeként javulni fognak a kapcsolatok másokkal. Ha az egész család TM-et gyakorol, akkor valamennyiük számára javulni fog így az élet minősége. A munkahelyeken növekedni fog a munkavégzés mennyisége és minősége, kevesebb lesz az egészségügyi kiadás és az alkalmazottak között javul a kapcsolat.

Az emberek általános igénye napjainkban a világbéke való törekvés. Csak ebben a században százon felül volt már a különböző háborúk száma. Az emberiség rettegések között éli az életét, mert nem tudja, hogy melyik pillanatban kerülhet olyan helyzetbe, amikor ő is áldozatává válhat a háború démonának. A különböző kormányok már minden rendelkezésre álló eszközt kipróbálták a béke megőrzésének érdekében, de próbálkozásaik sorra kudarcot vallottak.

Maharishi szerint a háború a világban felhalmozódott stressz kitörése. Mindez annak a következménye, hogy mindenki állandóan megsérti a természeti törvényeket. A különböző kormányok azért nem képesek békét teremteni, mert az a nemzetek tagjainak kollektív tudatától függ.

A világbéke alapvető megoldásához az egyes embereket kell figyelembe vennünk. Ahhoz, hogy a világban béke legyen, minden egyénnek békésnek kell lennie. A naponkénti TM-gyakorlás megteremti a békés egyént és ezáltal a béke alapjává válik. Ez persze nem jelenti azt, hogy a világon mindenkinek TM-et kell gyakorolnia. A felmérések azt mutatják, hogy már kevés TM-meditáló is jelentős hatást tud kifejteni az ügy érdekében. Maharishi véleménye szerint a világ népességének 1 %-os meditálása már szinte lehetetlenné tenné a háborúk kirobbanását. 1974-ben négy olyan városban végeztek felmérést a kutatók az életminőség mutatóiról, ahol a lakosok 1 %-a TM-et gyakorolt. Ezeket az eredményeket más hasonló helyzetű városok eredményeivel összevetve, arra az eredményre jutottak, hogy ahol a lakosság 1 %-a TM-et gyakorolt, ott csökkent a bűnözés arányszáma, míg más városokban növekedett.

„1975. január 12-én kiváló tudósok, tanárok, gazdasági vezetők és a világsajtó jelenlétében Maharishi meghirdette a Megvilágosodás Korát, amely felvirradt a világra.”¹³

A TM elsajátításának hét lépése

A következő hét lépésből álló programot világszerte több mint 1500 TM-központban oktatják napjainkban. A tanfolyam felépítése két ismertető előadást foglal magába, amelyek elősegítik a megértést. Ezek után kerül sor a tényleges tanításra négy egymást követő napon, alkalmanként kb. másfél óra időtartamban.

1. lépés – Bevezető előadás. A kezdő lépés mindig egy nyilvános előadás, amely bevezetést nyújt a TM-programról és rámutat azokra a lehetőségekre, amelyek a technika gyakorlásával elérhetőek. Az első előadás időtartama kb. 60 perc, amelyben a következő pontokat körvonalazza az oktató:

- 1.) Mi a TM?
- 2.) Milyen előnyök érhetőek el a TM gyakorlásával?
- 3.) Hogyan kezdhető el a technika gyakorlása?

2. lépés – Előkészítő előadás. A második előadás még szintén nyilvános keretek között zajlik. Ekkor a TM-technika mechanizmusára mutat rá az oktató. Ennek időtartama már kb. 90 percet vesz igénybe. Lépései a következők:

- 1.) Hogyan működik a TM?
- 2.) Miért lehet könnyen megtanulni és miért egyszerű a gyakorlása a technikának?
- 3.) Miben különbözik a TM a többi meditációs és önfejlesztő technikától?
- 4.) A TM technika eredete.

3. lépés – Személyes beszélgetés. Az általános tudnivalók ismerete után kerül sor egy személyes beszélgetésre a tanfolyam képesített tanárával. Itt nyílik lehetőség a felmerülő kérdések megválaszolására. Ezután bejegyzik a személyes tanítás időpontját. Ez a beszélgetés általában 15 percet vesz igénybe.

4. lépés – Személyes tanítás. Ez a pont talán a tanfolyam legfontosabb része. Itt kerül sor a TM-technika tényleges megtanítására. Ezt egy képesített tanár végzi a tanulóval szigorúan négy szemközt. Ez a személyes, átadó jellegű tanítás kb. 90 percet vesz igénybe.

5. lépés – Első ellenőrző szeminárium. Ez nyitja meg a személyes tanítást követő háromnapos ellenőrző szeminárium sorozatot. Ez mindig a tanítást követő napon történik és arra szolgál, hogy a megtanult technika helyességét ellenőrizze, az esetleges hibákat kijavítsa vagy a helyes gyakorlást megerősítse. Ezen az alkalmon mindenki részt vesz, aki az előző napon személyes oktatásban részesült. Az 5. lépés időtartama szintén kb. 90 percig tart.

6. lépés – Második ellenőrző szeminárium. Erre a személyes tanítást követő második napon kerül sor. A második ellenőrzés célja az újonnan felmerült kérdések megválaszolása, a gyakorlás helyességének az ellenőrzése és a már elért hatásokat stabilizáló technika ismertetése és megbeszélése. Itt is a tanfolyam minden tagja részt vesz az oktatáson, melynek ideje újabb 90 percnyi.

7. lépés – Harmadik ellenőrző szeminárium. A személyes tanítást követő harmadik napon kerül sor a befejező szemináriumi előadásra. Ez válaszol a legújabb felmerülő kérdésekre, ellenőrzi a megtanult technika helyességét és rámutat a TM-program céljára; a teljes

emberi potenciál kifejlesztésére, hogy az elme eljuthasson a tudat magasabb állapotaiba. A befejező oktatás szintén 90 percet vesz igénybe.

Amikor a hét lépésből álló oktatás befejeződik, akkor egy ún. teljes követő programot vehet igénybe a meditáló, teljesen fakultatív módon. Ebbe a programba személyes ellenőrzések, haladóknak szóló előadások, szemináriumok és bentlakásos tanfolyamok tartoznak.

A TM megtanulásának két legfontosabb gyakorlati követelménye az idő és a tanfolyam díjának a befizetése. Aki hibák nélkül akarja elsajátítani a TM-technikát, annak feltétlenül meg kell jelennie azon a négy napon, amikor a 4-7. lépéseket oktatják. Enélkül nem teljes a tanfolyam, ezért aki nem tud részt venni valamelyik napon, annak meg kell várnia a következő tanfolyam kezdetét.

„A tanfolyam díját a személyes tanítás kezdetén kérik, az összeget a tanárok fizetésére és a szervezet adminisztrációs költségeire fordítják. A tanfolyam díjáért cserébe jogosult az ember a négynapos TM-program szakképzett TM-tanár segítségével történő elsajátítására és a folyamatos követő programon való részvételre.”¹⁴ Magyarországon ma egy TM-tanfolyam díja felnőtteknek 5000 Ft; nyugdíjasoknak, katonáknak, kismamáknak és diákoknak 3000 Ft; 10 év alatti gyermekeknek pedig ingyenes.

Letagadott vallásosság

A Transzcendentális Meditációnak van néhány olyan oldala is, amelyet nem könnyű észrevenni. Ezek közé tartozik a letagadott vallásosság is. „Megváltoztatták az eredeti vallásos újjászületés mozgalmát egy tudományos irányvonallá.”¹⁵ A tanulók virágot, fehér zsebkendőt és gyümölcsöt kell, hogy vigyenek az oktatás magasabb szintű óráira. Ezeket az oktató felajánlja Guru Dev-nek, Maharishi mesterének. Közben a tanár szanszkritül énekel és a térdeplő tanítvány a beavatás alatt megkapja a személyesen neki szóló mantrát. Ezt kell ismételtetnie egészen addig, amíg el nem jut a tudat legmélyebb rétegéig. Kísértetiesen hasonlít ez a Krsna-követők mantrájához, akik így jutnak Krsnával közösségre. „Az istentudat az embertudat kikapcsolásával kezdődik. El kell felejteni, hogy ki az »én«, azért, hogy az istenség teljesen betölthessen. Ez csak a teljes tudat kikapcsolásával érhető el.”¹⁶

A beavatást követő három eligazító előadás célja a tudatváltozás elérése a megvilágosodás által. A TM célja tehát az, hogy megváltoztassa az emberek világnézetét. Minden egy és ez az egy az istenség! Aki része ennek az egynek, az maga is isten. A végső valóság tehát mindenkiben benne van és amit ő megállapít, az a valóság. Aki eljut erre a fokra, az belekerül egy új világba, ő lesz a jövőző embere.

Maharishit követői Messiásnak tartják. Rendszerében a következő pontokat dolgozta ki:

- 1.) Teológiájában azonosította a Teremtőt a teremtménnyel.
- 2.) Minden egyén személytelen isten.
- 3.) Jézus Krisztus semmit nem számít Maharishi szemében, mert nem hiszi el azt, hogy Krisztus valóban szenvedhetett.
- 4.) Isten nem személy, hanem egy személytelen legfőbb lény.
- 5.) Médiúmként a TM gyakorlója odaadhatja magát a lelkek befolyásolására.

Ezeket a pontokat szemügyre véve már korántsem tűnik a Transzcendentális Meditáció rendszere vallástól, filozófiától és életmódváltozástól mentesnek. Természetes, hogy a csalogató felhívásra jelentkező tanuló nem ezzel fogadják. A témában járatlan emberek könnyen bedőlhetnek a széleskörű hírverésnek és így könnyen olyan helyzetbe kerülhetnek, amely egész addigi életfelfogásukkal gyökeresen ellentétes.

Be nem váltott ígéretetek

A mozgalom a hetvenes évek közepén élte virágkorát az Egyesült Államokban. Az élet szinte minden területére betört hatásával. Állami és egyházi szinten egyaránt nagy népszerűségnek örvendett, sőt még az iskolákban is tanították. 1976-tól fokozatosan csökkent népszerűsége, mert nem váltotta be a hozzá fűzött ígéretet.

- 1.) Nem nőtt a felfogóképesség.
- 2.) Bebizonyosodott a mozgalomról, hogy nem tudomány, hanem vallásos gyakorlat.
- 3.) Okkult gyakorlatok kerültek napfényre.
- 4.) Kiderült az adatokkal való manipulálás. Csak a pozitív hatásokat hozták nyilvánosságra.
- 5.) A káros hatások egyre jobban megmutatkoztak az eltelt idő folyamán.

A TM-rendszer hatalmas pénzeket kér el az oktatóért, amely Nyugaton sokkal magasabb, mint nálunk. A nagyon kétes eredmény fejében a befizetett pénzért kb. 8 óra 45 perc oktatás jár minden más nélkül. Ebből mindössze 1 óra 45 percnyi idő személyes tanítás, a többi csoportban történik. Ilyen magas összegért ez bizony elég kevésnek tűnik. Ennél még a legdrágább tanár magánórái is lényegesen olcsóbbak. Sokkal inkább az üzleti vállalkozás-jelleget látom kidomborodni ebben, mint a tanítási vágy kiteljesedését az egész emberiség javára.

Egy hónappal ezelőtt pusztán kíváncsiságból részt vettem a TM egyik előkészítő előadásán Debrecenben. Bár ez csak a személyes véleményem, de számomra egyáltalán nem tűnt ez az egész annyira csodálatosnak, mint ahogyan hirdetik. Talán az én hibám, mert „eredendő kételkedéssel” fordultam az előadás felé. Talán az oktató volt aznap nagyon gyenge formában. Mindenesetre elég sablonosnak tűnt számomra mindaz, amit ott hallottam az egész TM-rendszeréről. Ennek ellenkezőjéről nem tudtak meggyőzni kiadványaik sem. Sajnos ennek ellenére rengeteg ember hiszi el azt, hogy ezzel módszerrel egy pillanat alatt meg tudja változtatni az életét. Úgy vélem, hogy ezekből a becsapott emberekből hamarosan kiábrándult emberek lesznek. Életükben legfeljebb csak a pénztárcájuk lesz könnyebb. A mozgalom azonban gyarapodik ezáltal is. Nyugaton már nem tudnak újat mondani, de a neimrégiiben megnyílt Kelet-Európa új lehetőségeket kínál nekik.

Fukk Lóránt

Jegyzetek

- 1.) Robert Roth: Maharishi Mahesh Yogi Transzcendentális Meditációja Akvárium Kiadó Budapest, 1991. 8.p. – 2.) Uo. 12.p. – 3.) Uo. 13.p. – 4.) Uo. 20.p. – 5.) Giuseppe de Rosa: Vallások, szekták és a kereszténység Szent István Társulat Budapest, 1991. 194.p. – 6.) Robert Roth: Im. 26.p. – 7.) Giuseppe de Rosa: i.m. 26.p. – 7.) Giuseppe de Rosa: i.m. 194.p. – 8.) Robert Roth: i.m. 31.p. – 9.) Uo. 33.p. – 10.) Uo. 37.p. – 11.) Uo. 58.p. – 12.) Uo. 71-72.p. – 13.) Uo. 94.p. – 14.) Uo. 114.p. – 15.) Bütösi János: Szekták Transzcendentális Meditáció Az 1990-91-es tanév órai anyagának vázlatai – 16.) Uo.

Protestáns prédikátorok

Rákóczi Ferenc szabadságharca idején*

1. A vallásügyi helyzet Magyarországban a Rákóczi-korban

„Nem hiába nevezi a mai történettudomány a barokkot konfesszionális kornak”, írta Mályusz Elemér¹, ez valóban így is volt. A XVII. században; s a XVIII. század elején a vallás ügye az emberek életének, világának integrális része. Amennyire szította a felkelést a nyomorúság, az adók elviselhetetlen terhe és az úgy mondhatnánk gyarmati sors, melyben Lipót uralkodása alatt Magyarország szenvedett, éppen olyan erővel izzott át a lelkeken az elkeseredés tüze hitük eltiprása és testvéreik üldözése miatt. A Rákóczi által vezetett szabadságharcban a kurucok kezében ott lobogott a magyar függetlenség és szabadság zászlaja mellett a lélek és az istentisztelet szabadságának zászlaja is.

A vallásügyi rendezésének kérdése végighúzódott az 1703-tól 1711-ig terjedő évek minden országgyűlésén és tanácskozásain, s elmondhatjuk, hogy „a Rákóczi kornak a nemzeti fejlődés szempontjából a legnagyobb teljesítménye éppen az volt, hogy a kritikus pontban túlhaladt a barokk felfogáson és egy majdan elkövetkezendő kor szellemében kiegyenlítette az ellentéteket”². Tagadhatatlan tehát, hogy a magyarság saját erejéből megtalálta a kibontakozás útját, s a szabadságharc két erőfeszítése közül az egyik eredményeként, – mert a másik, a nemzeti összefogás, a rendiség meglévő kereteinek ellenállásán elbukott, – az elkövetkezendő sötét évtizedek ellenére is maradandót alkotott.

Rákóczi seregének 9/10 része kálvinista volt, ahogyan ő maga is mondja Emlékiratainak oly sokszor idézett helyén. Mivel sok túlkapás történt – a talpasok sok esetben, amikor elfoglaltak egy falut, elűzték a plébánost, s egy prédikátort ültettek a helyébe, hogy megtarthassa végre a templomban az oly régóta sóvárgott, egyszerű kálvinista istentiszteletet –, szükséges volt egy törvényes rendezés minél gyorsabb megvalósítása. Annál is inkább, mivel a protestáns rendek jogilag és országosan is biztosítani akarták vallásuk szabad gyakorlását³. A problémát már csak azért is meg kellett oldani, mert a szabadságharc végső kimenetelét veszélyeztette az, ha a különféle hiten levők egymás ellen támadnak, hiszen a vallási kérdés a társadalmi kérdéssel összeötvöződött. A bécsi udvar látta ezt, s mindent megtett, hogy elmérgesítse a felekezetek s a társadalom különféle rétegei közötti viszonyt. Teljes mértékben megnyilvánult ez a magatartás a Széchenyi Pál érsek által vezetett tárgyalásokon, ahol Okolicsányi révén mindenáron ellentétet

akart szítani a két protestáns felekezet, vagy a protestánsok és a Fejedelem között. Sajnos, mindkét törekvésnek volt alapja; a protestánsok között sem volt békesség. – a losonci és eperjesi hosszú éveken át húzódó civódás mutatta ezt –, és sokan közülük nem tudták elfeledni, hogy Rákóczit a jezsuiták nevelték (akik Kolonics parancsára tűzzel-vassal üldözték a protestánsokat) és gyanakvó szemmel néztek rá. Pedig a Fejedelem volt az egyetlen, aki teljes pártatlansággal viselkedett és a nemzet javát akarta mindenáron. Bizonygatás helyett olvasuk saját szavait, melyekben előttünk áll éleslátása, korát messze felülhaladó nagysága és mindenekfelett nemzethez való hűsége:

„Nemzetünk igaz ügyének kívánságunk szerint való boldog végre való vezéreltetése, hazánk fiainak mindenkiben egybekapcsolt indulatjokat és akaratjokat feletté megkívánván, miolta az fölháborodott tenger módjára mindenfelül hanykolódó hajjai között, mintegy merülésben téteiet hajónak kormányát az jó Isten szent segedelméből kezönkre vettük, az volt legfölképpen való célja elsöben is fölbuzdult szíves indulatunknak, miként a régtül fogva egymásközt eredett egyenetlenségnek háborgó zürzavaros hajjait magunk között megcsendesítvén, a szép atyafiságos egymáshozvaló szeretetnek segítő szele által kiterjesztett hajónk vitorláit nagyobb bátorsággal s készülettel ellenségünk ellen eresztessük. Melyre nézvén, tudván azt, és mindenkoron előttünk viselvén, hogy ezen szegény Hazának megnyomórttatására legnagyobb alkalmatosságot vett vala eleitől fogva ellenségünk az Religio-béli Disensiobul, az, melyek által csalárd practicái szerint, az másként egyeséget szerető szíveket gyűlölségnek, egyenetlenségnek mérgével megvesztegetvén, annyivalinkább szélesebb mezőt kap a régi szabadságunk porban takarására”⁴.

A hatalmas főurak, akik szenátorok, tábornagyok lettek, az ügyek intézését kezükbe ragadva a katolikus hitet védtek mindenáron, s ezzel a felkelés sorsát, elsősorban katonai szempontból előre megpecsételték. „A kuruc hadsereg hat tábornagya (Barkóczi Ferenc, Esterházi Antal, Forgách Simon, Károlyi Sándor, Pekri Lőrinc és Vay Ádám) és két altábornagya (Csáki Mihály és Esterházi Dániel) közül csak kettő volt protestáns: Pekri Lőrinc és Vay Ádám, mind a ketten reformátusok... A felkelés folyamán szereplő 17 tábornok közül négy (Budai István, Galambos Ferenc, Gyürki Pál és Toroczkai István) volt református és egy (Petróczi István) evangélikus vallású⁵. A katolikus és főúri vezetőkkel szemben állt azonban a hadsereg túlnyomó református többsége, a jobbágytömegekből, szegénylegényekből, és kurtanemesekből lett alacsonyabb rangú tisztek, ezredskapitányok és hadnagyok. Ők adtak nagy súlyt a protestánsok vallásügyi követeléseinek és tették a helyzetet annyira feszültté, hogy a lehető leggyorsabban rendezni kellett⁶.

* E tanulmány 1953 tavaszán készült, amikor írója a Budapesti Református Theológiai Akadémia V. éves diákja volt. Tanulmányával, melyet „Isten népe” jelige alatt adott be, az országos egyháztörténeti pályázat első díját nyerte. A szerző 1956-ban Svájcba menekült, s ott a genfi egyetemen (Kálvin Akadémia) teológiai doktorátust is szerzett. A tanulmányt rövidített és átdolgozott szövegében közöljük, de meghagytunk benne sok idézetet a korabeli prédikátorok beszédeiből, mivel eddig nem közölt forrásanyagot mutatnak be. (Szerk.)

Bármennyi nehézséget is okozott a katolikus vezetők ellenállása, Rákóczi megtartotta a felkelés elején adott ígéretét s már 1702. augusztus 12-i rendeletével vallás-szabadságot adott a protestánsoknak. Nem akarhatta, hogy az elkeseredett tömegek, – melyeknek hangulatát jól kifejezi a *Centuria Hungarorum contra Germanos gravaminum* című röpirat, ez a szíveket megrázó jankiáltás, – és a seregének nagy részét kitevő protestánsok elbátortalanodjanak, s a mozgalom még az elején kátyúba kerüljön. Ez a rendelet azonban még nem érte el célját. A protestánsok elvett templomaik és egyházi javaik visszaadását követelték, a katolikusok pedig elkeseredtek, mert ők a kezdeti állapotokat akarták rögzíteni. A császár küldötteivel való tanácskozás pedig, Lébén-Szentmiklóson majd Gyöngyösön, nem vezethetett eredményre, mert a kurucok követelték az országgyűlés összehívását, Kolonits eltávolítását, a vallásügyek rendezését és, ami legfőképpen kiváltotta az udvar ellenkezését, a külföldi hatalmak kezességét. Lipót Széchényihez és az országhoz intézett 1704. július 20-án keltezett levelében, 19 pontba foglalva ígéri a sérelmek megszüntetését és a vallás szabadságát, de csak az 1681-i és 1687-i törvények alapján⁷. Végül azonban a protestánsok elálltak követeléseiktől és belenyugodtak Rákóczi válaszába, aki magát ugyan nem tartotta illetékesnek, hanem csak az összehívandó országgyűlést tartotta jogosultnak a vallásügyi kérdés rendezésére.

Lipót halála után döntő jelentőségű változás, a békés megegyezés lehetősége tűnt fel a látóhatáron. Utódjának, I. Józsefnek első ténykedései – Kolonits elmozdítása, a jezsuiták vagyonának elkobzása és egy világi kancellár kinevezése – bizalmat keltettek. A protestánsok is fellelegeztek, biztosra véve ügyük rendezését és a vallási kibékülés lehetőségeit. Minden függő kérdés elrendezésére, „az lelki és testi békeségnek helyreállításáért”, a Fejedelem, egyrésztől hogy senki ne mondhatta „mintha magán érdekeit a közjónak elébe tenni kívánná”, másrészt pedig hogy a protestánsoknak Gyöngyösön adott ígéretét is beválthassa, július 1-jén ócsai táborából országgyűlést hirdetett a Rákos mezejére. Ezt a rendelkezését augusztus 19-én megváltoztatta, s arra hívta fel a rendeket, hogy szeptember 1-jén gyülekezzenek össze Szécsényben⁸.

Szeptember 12-én megnyílt az országgyűlés. Bercsényi indítványára Rákóczit „a haza szabadságáért szövetkezett magyarok vezénylő fejedelmévé”⁹ választották, s mellé egy 24 tagú tanácsot rendeltek. A vallási sérelmek orvoslására csak hosszú és viharos tanácskozások után került sor. A rendek szakítottak a *cujus regio ejus religio* elvével s elismerték a jobbágyok szabad vallásgyakorlatának jogát. A vegyes-vallású közösségekben az erdélyi *major pars* elvét juttatták érvényre, a többségi felekezetnek adva a templomot, az iskolát és a hozzájuk tartozó javadalmakat. Gondoskodtak ezenkívül a kisebbségi felekezet jogvédelméről is, helyet jelöltettek ki egyházi épületei számára és biztosították a papjának járó jövedelmet.

A szécsényi artikulusok elvei a gyakorlati végrehajtás során a vallásügyi biztosok eltérő törvénytörvénygyűlése, a helyi viszonyokból származó nehézségek, sőt politikai megfontolások hatása alatt is sok változást szenvedtek, de egészükben a felkelés ideje alatt irányt mutattak a vallási

kérdések rendezésére. A lelkek békéjét azonban nem hozták meg, s a Fejedelmet rendkívül sok kérvénnyel, tiltakozással, követeléssel és óvással halmozták el¹⁰.

A szécsényi országgyűlés határozatai 4. pontjának értelmében Rákóczi újra megindította a béketárgyalásokat Nagyszombatban, Anglia és Hollandia képviselőinek jelenlétében. De a vélemények és álláspontok annyira különbözők voltak, hogy megegyezés nem volt lehetséges és a háború tovább folyt.

Mivel Rákóczit bántotta, hogy a szécsényi országgyűlés vallásügyi rendelkezései nem hajtották megfelelően végre, s így a kedélyek sem nyugodtak meg, 1707 februárjában a Rozsnyón tartott tanácsülésről újra kiküldötte biztosait a legszigorúbb utasítással a helyzet végleges tisztázására, – vagy a még fennálló nehézségek haladéktalan elintézésére, vagy a vitás kérdések hozzá való felterjesztésére. A jelentésekben foglalt sokrendű problémákat az ónodi országgyűlés elé terjesztették. Rákóczi ezt az országgyűlést XIV. Lajos francia király követelésére, aki egy lázadóval nem volt hajlandó szóbaállni, hívta össze, hogy döntést hozzon a Habsburg háztól való elszakadás ügyében.

A rendek ezen az országgyűlésen sok vihar és öszszetűzés után, – melyet a türóczi követek, Okolicsányi Gáspár és a felkoncolt Rakovszki Menyhért, valamint az általuk terjesztett körlevél okoztak, – az osztrák uralkodóházat trónfosztottnak nyilvánították. A függetlenné vált országnak még inkább rendezni kellett az életét érintő legfontosabb kérdéseket. Új vallásügyi törvényt ez az országgyűlés nem hozott, de a június 22-i ülésen maga a Fejedelem tett ünnepélyes nyilatkozatot a vallásra nézve, melyben a szécsényi gyűlés végre nem hajtott végzései miatt beadott panaszok elintézését ígéri. Ezeket egy bizottság elé utalta, megvizsgálás és intézkedés végett. Ezenkívül még egyszer kiküldte tanácsosait a helyszínre is, ahol szükség volt rá.

A vallási kérdés végleges és megnyugtató elintézése tehát nem sikerült. A háborús idők sem kedveztek a békés egyházi fejlődésnek; így például, a Tiszántúlon a hadi zajok között sem 1703-ban, sem 1704-ben nem volt közzsínat. Mégis hálásaknak kell lennünk a Rákóczi kor magyarjainak, s elsősorban magának a Fejedelemnek, hogy elvetették a barokk korszak vallási fanatizmusát és az egyes keresztyén felekezetek közötti toleranciát akarták uralkodóvá tenni, küzdve a lélek szabadságáért. Éppen ennek a pár esztendőnek, amikor a protestáns gyülekezetek megerősödtek, felmérhetetlen a jelentősége abban, hogy ezek a XVIII. századi hosszú és kegyetlen üldözések alatt is fennmaradtak.

2. A prédikátorok hite és engedelmissége

E kor ígéhirdetői teljesen biblikus alapon állanak. Valóban ígéhirdetők, mert a Szentírásón keresztül sugárzó örök Igét szólatatják meg, nem pedig emberi okoskodásokat prédikálnak. Az Ószövetség talajában gyökeresnek, annak világa az ő világuk is, népe szinte egy az ő népükkel. Ennek bizonyága, hogy az Ószövetség képei és színei úgy áradnak ajkaikról, mintha eltűnt volna a bibliai Izráeltőlünk elválasztó sok évszázad. A prédikátorok Isten Lelke által egyenes leszármazottjai az Ószövetség prófétáinak, akiket azért küldött Isten az

ő magyar népéhez, hogy kritikus időkben, a mélységekben hirdessék az Ő üzenetét e népek és kiáltásuk az Ő hívó szavát. Ezek az emberek, – sok hányattatásuk és nyomorúságuk, testi gyengeségeik ellenére is, – a csontjaikba rekesztett tűz erejével végzik szolgálatukat, mint Jeremiás. Igen, koruk is olyan volt, keresztyűknek is olyannak kellett lennie, mint a Jeremiásé. Nem hiába idézik annyiszor és hirdetik az ő könyvének szavain át az ítéletet, de a kegyelmet is. Mert ők sem tudják elszakítani magukat népüktől, nemzetüktől; együtt szenvednek a szenvedőkkel, és szavaik nyomán szinte látja az ember két szemüknek könnyektől patakzó árját, mikor népükért könyörögnek. És nemcsak könyörögtek, nemcsak szenvedtek, hanem ha kellett, meg is haltak a halálba menőkkel együtt.

Mégis egyben különböznek – és ez az élet és halál különbsége – a prófétáktól, Jeremiástól. Döbbenetes erővel benne állnak a prófétai látás sodrában, a prófétai világosságban, de ez a világosság, ezek a vakító fénycsíkok egy fókuszban futnak össze: a Megváltó Jézus Krisztusban. Hirdetik az igazságot, a féltőn szerető Isten ítéletét, könyörtelenségét az Ellene lázadókkal szemben, de hirdetik ugyanakkor a Jézus Krisztusban megtérésre hívó szavát. Számukra csak egyetlen út vezet Istenhez: Jézus, és egyetlen lehetőség a megmaradásra: Jézus.

Összehasonlítva a Rákóczi kor prófétai lendületű és a Szentlélek erejével szóló prédikációit a felvilágosodás korának pár évtizeddel későbbi sekélyes, lapos, Krisztusról nem is tudó vagy Őt csak cégéreként használó igehirdetéseivel, – a racionalizmus pusztító hatása a magyar református hitéletben teljes mélységében tárul fel előttünk. El lehet mondani a prédikátorokról, hogy csak bibliamagyarázatos, primitív igehirdetésekként szólnak híveikhez, s prédikációik tele vannak az előző századok formái hibáival. De egy bizonyos: izes, régi magyar nyelven hirdetik az Evangéliumot, nem akarva tudni másról mint Krisztusról, a Megfeszítettéről.

Isten Mindenható, igazságos, a világ Teremtője és Kormányzója, Akinek háromszor szent neve: Jehova. Így szól róla Nádudvari Sámuel:

„A Személynek titulussa, kinek Moses esedezett, Jehova, melynél kívánatosabb titulust a magának országot kereső anyaszentegyház az egész szentírásban az ég alatt nem találhatott volna. Mert ez hármat foglallya magában. (I.) Az Istennek magától való örökké-valóságát. Hodj olyan Istennek könyörög a ki magában és magátul vagjon öröktől fogva, s nem vette mástul a maga lételét. Nem hijja azt segítségül Moses, a ki mástul vett eredetet, mert az olyan Isten nem volna mindenre elégséges, mint az igaz Isten... (II.) Olyannak bizonyíttya magát, a mint vagjon valósággal, nem kétszínűnek, nem meg csalónak, hanem változás nélkül valónak... (III.) Hodj ő Felsege, ígéretinek megfelelő Isten”¹¹.

Az Isten ígérete pedig az egész Ószövetségben az életre szól és nem a halálra. Ezt az ígéretet beteljesíti az Úr mérhetetlen kegyelme által. A keresztyén teológia egyetemes kegyelemről szóló tana itt világosan jelenik meg a prédikátorok igehirdetésében:

„A bölcs Uristen az ő soknemű bölcsesége által, a természetet és a kegyelmet uj temperálta

s mérsékelte egyivé, hogj edgjik a másikat el ne roncsa, hanem inkább néminemü módon segillye és edgjik szolgállyon a másiknak... Bizonyára a természet minden eseménye az Isten örök végzése által alárendeltetett a kegyelemnek... A természetben bölcsen és csodálkozással lehet szemlélni a kegyelmet”¹².

Nádudvari azonban nem lenne igazi kálvinista, ha nem szólna az Isten speciális kegyelméről is, mellyel már az örökkévalóságban elválasztotta az Ő szentjeit, akiket magához emel a földi élet után: „Az Istenben az irtalmasság minden jót szülő tulajdonság. Ha el kezded az el választatáson, el végezed a megdicsőítetesen az egész cursusát valamely embereknek vagj nemzeteknek”¹³. Annál erősebb a kiválasztás tudata, minél tudatosabb az Izráelhez, a választot néphez való kapcsolódás. Es mint Izráelnek csak egy urat lehetett ismerni és csak egy Istent szeretni az ő végtelen és megtartó kegyelméért, így a magyar népek is csak az Isten kegyelmébe kell kapaszkodnia:

„Olyan kötelességgel tartozik minden ember az Isten szeretni, hogj elméjében valamennyi gondolat, lelkében valamennyi akarat, szívében valamennyi indulat, kívánság, hajlandóság magában pedig valamennyi erő és tehetség vagjon, ezekben mind az ő Felsege szeretetire kell fordítani”¹⁴.

Az egész teremtett világnak és a földi életek millióinak, kegyelemnek és szeretetnek, mindennek egy célt kell szolgálni, az Isten dicsőségét: „Minden teremtett állatok arra szolgáltatnak okot s alkalmasságot, hogj a megdicsőült királyi székben ülő Ur Jesusnak tulajdonítsunk áldást, dicsőséget, tisztességet és erőt”¹⁵.

A Rákóczi kori prédikátorok Jézus Krisztusról szóló tanításában és bizonyágtételében a református keresztyén krisztológia minden vonása megtalálható. Jézust az Isten Fiának vallják:

„Mikor azért azt kéri az Idvezítő, dicsőicsd meg a Te Fiadat, aszt kívánnya, hogj az Isten mutassa meg nyilván, hogj a Christus Jesus Istennek Fia légyen, igaz Isten s igaz Ember, hogj mindenek tisztelgyék a Fiút, miképp tisztelik az Atyát. Jan. 5:23”¹⁶.

Mivel Ő egy az Atyával, Ő az Isten törvényének leg-tökéletesebb magyarázója és betöltője:

„Az Isten törvényének igazabb s tökéletesebb magyarázattyát soha senki is nem adta, mint az Idvezítő Jesus Christus, mert ennek a törvénynek kiadója és szerzője volt önnön maga a Jesus Christus a Sinai hegyen... mert egyszülött Fia az Atya Istennek, az Atya Isten szívének minden gondolatit látja, tudja”¹⁷.

Ez a törvény pedig a szeretet törvénye, korlátlan igényű és nem hasonlítható semmiféle földi törvényhez¹⁸. Mivel töltötte be Krisztus a szeretetnek ezt a királyi törvényét? Azzal, hogy keresztre adta magát érettünk:

„Azt mondgya Isten: én rendeltem a vért az ti lelkeiteknek az altáron való megtisztittatásokra, azért parancsoltam, hogj edj lélek is a vért meg ne egye. Meg mondja itten Isten, miért nem engette a vért megenni az israelitáknak; azért mert azt rendelte az oltáron való meg tisztulásra,

az az a meg áldoztatott baromnak vére jelentette a Christusnak életit és lelkét, az mellyet vetett áldozatra a bünért. Esa. 53:20¹⁹.

A Bárány vérenek ártatlanul ki kellett ontatnia. A Golgotha, az Isten Fiának szenvedése, mélyen meg-
rázták a prédikátorokat, s hitük szemével meglátták a szenvedések között is a legnagyobbikat:

„Egyéb fájdalomnál, sebeinél, vereséginél, mind nehezebb és keservesebb volt a Jesus Christusnak, hogj az Atya Istentül el hagyattott, i.e. az Ő vigasztalásatul, örömeinek, jókedvének érzésétül meg fosztatott, ugj függött a keresztfán. Nehezebbek a léleknek belső kényyai mint a testé²⁰.

Azonban a halál és a romlás, a Sátán és az emberi bűn hatalma nem arathatott végső győzelmet, – Jézus feltámadott²¹. Ez adott értelmet a szenvedéseknek, tette teljessé az isteni szeretet munkáját. A Feltámadásban érte el tetőpontját az Isten által elindított szent történelem:

„Papi tisztit gyakorlotta ugyan az keresztfán az Istenre nézve, a kinek atta Magát gyönyörűséges illatozásra. Ephesus 5:1. De királyi tisztit is gyakorlotta a keresztfán az ördögre, a világra nézve, midön nagy véres ütközettel a birodalmakat és hatalmasságokat ottan megfosztotta. Coll. 2:15. De még az fölyhön, mint valami győzödelemnek szekerén ez a dicsőségnek királya az égbe felment... Ha nem mind a kettőt: királyságoknak és papságnak dicsőségét a feltámadás által atta az ő Fiának, midön a feltámadás után mondotta ő neki, Psal. 2:7: En fiam vagy Te... Ettiül az Melchisedek Jesus Christustól mint a magasságos Istennek papjátul származik ma is az áldás, ő Benne vadynak az áldásnak tellyes kincsei; hodj ő Benne megáldassanak a földnek minden nemzetségi, annyira, hodj fel kiáltscon szent Pál Eph. 1:3. Aldott legyen az Isten és a mi Urunk Jesus Christusnak Attyja ki megáldott minket minden lelki áldással menynekben a Christusban²².

A Szentlélek erő, mely az egész keresztyénség és az Egyház életét áthatja: „Az Ur Jesus Christus anyaszentegyházát a Szent Lélek vezérli, világosítja, igazgattja és mozgattja²³; vezérli az embert, hogy romlandó testében alkalmas legyen Jézus Krisztus befogadására²⁴; gyógyítja a bűnökben elkeseredett, megtört emberi lelket²⁵; egy szóval: a Szentlélek a prédikátorok hite szerint is Isten személyes jelenléte életünkben.

A megváltott, üdvösséget nyert és Szentlélektől vezérelt embernek pedig lelki táplálásra van szüksége, Krisztus teste és vére által, hogy mindig új erőt merítsen az Urával való közösség átéléséből²⁶. A prédikátorok magatartását a bűnös ember felé legjobban talán Nádudvari Sámuel felkiáltása összegezi: „Ember! Ugjan no! Szállj magadba: vagjon-e benned az Isten félelme?”²⁷. Mély büntudat él bennük, különösen azért, mert látják maguk körül a háborús és zavaros időkkel járó sok romlást és erkölestelenséget; feltámad lelkükben a bűn szent gyűlölete, kegyetlen szavakkal, de féltő szeretettel ostorozzák híveiket. Így fakad ajkukról ilyen bűnbánó imádság a nagy szomorúság és nyomorúság, egy várostrom közepette:

„Meg bizonyítottad minden naponként, óránként és bizonyítottad Uram, Te, az mi bűnnel meg rakodott életünk körül, meg köszönhetellen drága kegyelmességedet”, hangzik ez a bűnvallomás, „nem csuda, hogj végzetre immár, ellenünk keményen megindult lángoló haragodban, most ismét derekasan megindultál²⁸.

Megrázó erővel és megdöbbenő élességű kontúrokkal festik le a bűn rettenetességét és éppen azért, mert ilyen mélységből kiáltanak. csendülhet fel ajkukon a könyörgő fohászokodás:

„Ó mi Istenünk! Edjedül csak Te benned nyugszik meg az mi lelkiünk, Tőled vadjon a mi szabadulásunk; lédj annakokáért mi kösziklánk, mi szabadittónk, mi oltalmazónk, hogj mi felettéb meg ne mozdullyunk... Átkozott, valaki Te nálad nélkül bizik az emberben, aki olyan mint a romlott nádszál, kihez aki támaszkodik, be mégjen az ő kezében és megsérti azt²⁹.

Bűn és kegyelem, bűn és váltság: ezek azok a pólusok, melyek között az embernek meg kell találnia az utat. Ez egyéni döntés, az egyéni hit kérdése. A hívó ember boldog³⁰; az Isten kezébe helyezi sorsát, mert tudja, hogy Ő irányítja a világ folyását s Tőle függ minden³¹.

Azonban hívó emberek, Istenben bizó emberek, mindig kevesen voltak a történelem folyamán, mert a világ szerelmének, a Sátán csábításainak, a bűn édességének nehéz ellenállni. Ezért a kuruckori igehirdetők mindig és újra a korabeli bűnök ostorozásához térnek vissza, megpróbálva visszavezetni népüket a kegyelmes Istenhez. A prédikátorok a kegyelem felmutatása mellett állandóan a részegeskedés, étellel-itallal való bővölködés, cifra öltözködés vétkétől, de legfőképpen a keresztyének civakodásától igyekeznek óvni híveiket, intve és feddve őket a bűnök ellen, melyeket sokan a szabadságharc számlájára írtak. De ők nem a felkelés ellen vannak, hiszen együttéreznek a szenvedő néppel, az elkeseredett felkelőkkel, s kötelességüknek érzik Isten szavát szegezni a tábori étellel, meneküléssel, családok elhagyásával járó jelenségekkel szemben³². A civakodás, az egymás meg nem értése nem lehet Istentől való, hanem az óembernek, az emberi természetnek köszönhető; az igazi keresztyén, Isten gyermeke az új embert jelképezi:

„Bizonyára szentnek hivattni igen szép dolog, de annak lenni szebb; keresztyénnek nevezettni szép, de annak lenni szebb, mert a keresztyénség áll a szentséges dolgoknak gyakorlásában; és akiben nincsen el tökéllt állhatatos szándék arra, hogj a szentséges dolgok által igyekezzék tetcseni az ő teremőjének, azon az emberen csak olyan a keresztyén név, mint a disznó orrán az arany percc, a ki láttatik ugyan élni, de megholt, akiben nincsen az Isten élete, hanem a kívánságoknak országa”. A keresztyéneknek egymást terhét kell hordozni az Ur szavai szerint: „A keresztyének között való viszsza vonás, veszekedés, mocskolódás, nem Istentül, hanem a politicosok között, mikor azt tartják, ha ő megszi, én is megszi, de ő mocskban hever, én is, s ugj fizetem vissza. Nem a Krisztusban, hanem az ördög scólájában tanult törvény ez... Szenyvedj is, mert tökélltes emberek között

*sem lakol, hanem hasonlóképpen romlottak között, hivatalod is a békességes türesemben vagjon. Mindenben békességre igyekezzél, mert így hivatottal Isten fiának. Mt. 5.*³³

A békességre való törekvés különös hangsúlyt kap a szabadságharc eseményei között, s a prédikátorokban feljajdul a néptükért való aggodalom szava³⁴, a siralmak között is megértve a történelem Isten akaratának megfelelő lefolyását:

*„Egjik nemzet másik után, annak harmadik után, el kell fogjni, mind addig míg az utolsók el nem töröltetnek, el örlődnek. Az ilyen hadakozásokról, országok nemzetségeik megindulásáról ugj kell gondolkodni (I.) hogj a régi jövendölések teldgelnek bé, melyeket ez előtt sok száz esztendőkkel meg iratott az Istennek lelke. (II.) Mint az Isten uralmáru, melyet az Ő Felsége haragja haj, melyben össze döngöli, töri a nemzetségeket, embereket, mint hitván korpákat... (III.) A maga országára készit Ő Felsége utat... Az Istenül rendeltett időbenn az is ott vagyon, mellyiknek lesz vége elébb, mellyiknek utóbb... Tudván mi az Istennek jövendölésit, ismerjünk minden nemzeteket változás alá vetetteknek lenni. Edjik nemzetség elmégjen, másik előjő s annak is el kell mulni, mert ha arany feje van is, csak cserép a lába*³⁵

Valószínű, hogy ezeknek az időknek viszontagságai, a nép sokféle bűnei és keményszívűsége, valamint az illető prédikátorok introvertált lelkiállapotának pesszimizmus felé hajló természete az okai annak, hogy csekély számmal voltak olyanok a korabeli igehirdetők között, akik nem élték át a szabadságharc lendületét, nem látták meg a sok gyarlóság között is felcsillanó értékeket, nemes törekvéseket, mint Debreczeni Ember Pál, aki előbb Losoncon, majd Debreczenben volt prédikátor, Sanyaházi György, vagy Rimaszombati Kazai János, a rövidéletű eperjesi gyülekezet pásztora. Utóbbinak 1708-ban jelent meg Bártfán „Zöld olajágot szájában hordozó Noé galambja” című imádságos könyve, melyből tiszta biblikus hangja mellett hiányzik a többi hívő, de ugyanakkor harcoló néppel közösségben élő prédikátorok tüze, az ótestamentumi Jeremiás együttérző lelke³⁶. Debreczeni Ember Pál beszédei szintén át meg át vannak szöve az akkori „siralmak és kétséges kimenetelű állapotokkal folyó”³⁷, „a gonoszokkal telyes, meg veszett, ell fordult ártalmas időkre”³⁸ való utalással s népe bűnei és nyomorúsága felletti panaszkodással. Egyházát árvának, „siralmasnak, gyámol nélkül valónak és a mindenkettől ráncigáltatni szokott özvegyhez hasonlatosnak” látja, melynek „hajója az ell merülésig hányattatik”³⁹, míg hazáját „sok keserűséget látottnak, siralmas, szomorú és keserves pusztulásra jutottnak, Istennek kemény és példás ítéletinek tárgyául kitétettnék”⁴⁰, s végül nemzetét „Isten ellen rugódnak, kemény nyakunak, meg térni nem tudónak”⁴¹, és boldogtalannak nevezi. Mindez azonban nem ad elég alapot arra a feltevésre, hogy Debreczeni Ember Pál „tisztelte a királyt”, s ezért maradt távol a kuruc mozgalmaktól⁴². Magatartásának inkább magyarozatát adhatja az 1703. szeptember 28-án a kuruc csapatok által elkövetett barbárság, amikor elpusztították Szatmár városának jórészével együtt a templomot, az iskolát és a paplakot, mely nyilván örök nyomot hagyott lelkében.

A prédikátorok igehirdetését olvasva nagy csalódás érne azt, aki aktuális megnyilatkozásokat, politikai állásfoglalást várna tőlük. Nem hallani mást szentbeszédeikből, mint a bűn pusztító hatalmának ostorozását és az attól való óvást, a bűnös nép szörnyű végét Isten haragos orcája előtt s az Úr hívó szavát a megtérésre, s mindezt a legnagyobb konkrétsággal: a mi népünk, édes Hazánk rettenetes bűneit sorolják fel, jajonganak a nép keményszívűsége miatt és könyörögve állanak a magyar Izrael fiai elé, hogy forduljanak az Úrhoz hiszen egyedül csak Önála van segítség. Az ellenség üldözései, a nyomorúságok és veszedelmek melyeket megosztanak híveikkel, mind a nép bűneinek, gonoszságának következményei⁴³. Mint Ézsaiás vagy Jeremiás, prófétai szolgálatukban a prédikátorok nem látnak, nem láthatnak más viszonyt, mint az embernek Istenhez, vagy méginkább: népünknek Istenhez való viszonyát. Látják, érzik, végig szenvedik, nagyon is véresen, nagyon is odaadóan a nemzet bajait, szegény magyar népük kegyetlen sorsát, – létükkel, tetteikkel, a szabadságharc melletti kiállásukkal bizonyítva ezt. De mindezeket a fájdalemokat, a magyar föld gyermekeinek sok hányatottságát átértékelik a magyarság Istenhez való viszonya szempontjából. Feladatuk, hogy a nép élő lelkiismerete, bűnbánata legyenek, s hívják magukkal önvizsgálatra minden kortársukat, az egész országot:

„Vizsgállyuk meg, mecsoda korban vagyunk.

Nem mondom, hogj az Isten magunkra hagjott volna tellyességgel; de bizonyára igaz az, hogj régen a földhöz verte koronánkat, szine elől elvetette s el küldötte sok helyekenn áldozatunkat. Igaz az, hogj bé hadta telni kegyetlenséggel törvénytelenességgel ezt a mi földünket Hab. 1., s az igazság el esett az uttzakon Esa. 59. Ki adattatunk fegyverre, praedára, pusztulásra, bujdosására... Kérjük, ne hadjon magunknak, mert soha nagyobb árva nincs annál, mint a kit Isten magának hagy, söt inkább vegye fel igjünket”⁴⁴.

Végso elkeseredés tör ki belőlük, amikor ott állnak fenn a szószeiken, mely mint az Úr Jézus bárkájának tatja a tenger felett úgy magasodik fel konok magyar fejek, elhagyott falvak, a Tisza lankája végtelenje és sűrő asszonyok fölé, és végigtekintenek a templom féllhomályából ezen a bűnbe és sötétségbe merült magyar földön:

„Vizsgáld meg, ha vagjon-e nagyobb hypokrita föld a miénknél, vel in tota Christianitate, vel in gentibus etiam. En bizony sok vétkek eránt e széles világon nem hihetek edgyet is... Vizsgáld meg, ha gyökeresedett-e az Istennek átka régebben, hosszabban s mélyebben földön, nemzetben, in tota Christianitate, mint a miénkben? Edjen sem. Nem tutz 40 esztendötül fogva igj romló országot mondani. Nem tutz a kinek minden részét a fegyver, a tűz, az ellenség igj emészette volna, mint ezt a két hazát, csak volna szived a megértésre. Nem tutz a ki ennyi helyen az Isten dicsőségétül, tiszteletitül, öltásátul, etc., etc. megfosztatott volna, a kinek minden rendi igj le gyaláztatott volna, a kinek öröksége az idegenekre igj szállott volna”⁴⁵.

Szinte megjelenik előttünk a kép, amint az ellenségtől ostromlott Simontornyán a lövedékek robbanása közben felhangzik a várkaplán ajkáról az ima:

„Te Reád hagjuk mi nagy Ur Isten, mi magunkat, tengernyi bus hajjaink között viseld mi nekünk gondunkat, s mivel Te tudod legjobban a mi jó és hasznos mostani szorultságunkban a Te dicsőségedre s a mi lelkünk javára, ahova hamarabb szakadzd el egj felé, reánk nehezedett fajos dolgainkat. Uram Jesus! Jesus! piros vérednek drága érdemében, Szent Atyád előtt, tedd fogamatossá siralmas fohászkodásunkat, hogj mindörökké Tégedet áldhassunk, egj hatalmas, közben-járónkat”⁴⁶.

A szabadságharc első korszakában sokakat elkápráztattak az elért kezdeti sikerek, ahogy Túri Sámuel prédikátor beszédében is látjuk⁴⁷, s megjelennek szemünk előtt a feszülő mellel menetelő kaszás és talpas csapatok, akik határtalan lelkesedéssel és végtelen jókedvvel vonulnak, hiszen van már vezérük, győztek az ellenség felett, s a jövő oly sok reménységgel biztatta őket, de felmagasodik előttük egy szakállas, öreg férfialak, aki emlékezteti őket az örök magyar betegség dúlására, a széthúzásra, az egymást való gyilkolásra:

„Nemzetnek, népnek, maga felekezeti praedálni, fosztogatni, sákmányolni oly vétek, mellyet Isten hasonló büntetéssel szokott vissza fizetni. Nincs hát a miénkél könnyörületlenebb nemzet az egész keresztyénség között, mert az egymást prédállja, emészti, pusztítja, non tantum qui in eodem regne habitant, sed qui in eodem comitatu, in pago, civitate, in demo. Immo qui religione et sanguinem juncti sunt, mellyeket el kellene távoztatni... Van nemzetünknek oly része, a ki az edjikk vízzel különböz a más részétől, s úgy tartya sok, mintha Indiában laknék. Immo etc.: Bizony csodálatos átka Istennek e nemzeten, hogj sem szent Igéje, sem annyi esztendőök alatt való sújtólása, commiseratiót nemzetünknek nagy részében nem munkálódhatott, hanem még nagjobb el fajulásra vetemedt”⁴⁸.

Ugyanakkor a prédikátorok hitet tesznek arról is, hogy a magyarok Istene szabadító Isten, akire úgy lehet építeni, mint a kősziklára⁴⁹, mert a hit és a reménység a keresztyén élet két alappillére, melyeknek alapja az Isten Jézus Krisztusban megbizonyított szeretete. Ha hitünk által bizonyosak vagyunk Isten szeretetéről, ha tudjuk, hogy Rá mint a kősziklára lehet építeni, akkor a földi sors már nem lesz súlyos csapás számunkra, még ha hadakozásról, győzelemről vagy vereségről van is szó, mert nemzetünk sorsát Isten kezébe helyeztük:

„... akármelly felé döllyenek a dolgok, akár kedvünk szerént, akár kedvetlen, mindenikre azt mondjuk, jól vagyon, mert az Istennek így tezett: ne gondollyunk azt, hogj a hadakozások, az ütközetek csak csupa vakszerencsén forganának; edj verebecske egy hajszál fejünkről a mi menygyei Atyánk akarattya nélkül le nem eshetik Mt. 20:29-30. Hát anyi sok embernek veszedelmes ütközetten elesése az Isten nélkül lenne-e?”⁵⁰.

Mindent megtenni az ügy érdekében, de ugyanakkor az Isten kezéből venni el az eredményt, bármilyen is az, ez a valóban keresztyén, református magatartás.

Meglepő, ahogy a prédikátorok a magyar népről mint Isten népéről szólnak. Hitüknek és hazafiságuknak ez az

összeolvadása valami egészen csodálatos mélységet és erőt ad nekik, döntő bizonyosságot adva arról a gyermeki és szeretetteljes viszonyról, melyben ők az Atya Istennel állottak. Soraik ma is áhítatot és határtalan bizalmat sugároznak, és érzékeltetik azt, hogy milyen közvetlen lehetett ígéhirdetésük tartalma és mondanivalója a kurucok számára. Lehet-e biztatóbb és nagyszerűbb dolgot mondani egy elkeseredett és nyomorult népnek, mely igazságos ügyéért végső keserőséggel harcol, mint azt, hogy Isten népe vagytok, csak Őbenne bízzatok, akkor megsegít! A prédikátorok nem járulhattak többel mint ezzel a szent üzenettel a szabadságharc ügyéhez, – és ezt meg is tették:

„...mi is Isten népe, Isten bárányai vagyunk. Amint Móses, Jósua, Dávid megharcolták az ő harcát, így mi is az Ur nevében emeltük fel zászlónkat, amelyet már 1703 óra lebegtetünk a magasban, hogj győzelemre vigyük azokat”⁵¹;

éppen azért, mert a háború jogos, mert itt életről és halálról van szó, kötelessége minden igaz magyarnak elmenni és küzdeni saját szabadságáért és gyermekei boldogságáért:

„Végezetre ne felejcsük el a mit Joab mondott Abisainak: emberkedjünk a mi nemzetségünkért. Vajha ezt forganák szüntelen mindenek, kik nemzetük körül fegyverbe öltöztetnek! Ha rosszul vigyáznak, ha rosszul harcolnak, nemcsak magoknak, hanem egész nemzetnek, egész hazánknak ártanak. Ugyanis a haza szabadítását az ő fegyverekben hordozzák, ha nem emberkednek, ha nem győzedelmeskednek, oda vészen szabadsága, öröksége, élete, nemcsak a hadakozásoknak, hanem az otthon maradtaknak is, hodgy még az asszonyok meg a gyermekek is prédára mennyenek, 2. Cron. 7:8.”⁵².

3. A kuruc prédikátorok a magyar szabadságért⁵³

A nagy történelmi eseményekben, népek feltűnésében és eltűnésében, királyok és birodalmak dicsőségében és bukásában, a prédikátorok Isten titokzatos és csodálatos munkáját látták és az Ő vezetését érezték. Ez a tudat azonban nem mentette fel őket attól, hogy állást ne foglaljanak forrongó és lázas koroknak konkrét politikai kérdéseiben. Az égető közösségi problémáknak ezt a kikerülését nem teheték meg, hiszen egész lelkivilágukkal és ígéhirdetésükkel az Ószövetségben gyökerestől, mely arra tanította őket, hogy a próféták, akik Isten közvetlen üzenetének hirdetői voltak, mindig határozottan állást foglaltak Izráel népének aktuális problémáival szemben. Ámosban, Ézsaiásban, Jeremiásban hatalmas erővel élt a néppel való közösség tudata, s az ő profeciájuk ostromozta elsősorban a közösségi bűnöket. Ugyanakkor a prédikátorok református keresztyének voltak, a XVI. század egyenes örökösei, akik hittek Kálvin Jánosnak a Szentírás alapján alapuló közösségi etikájában, s abban, hogy éppen kálvinista voltukat tagadnák meg, ha nem néznének szembe népük létének nagy kérdéseivel és az azt fenyegető veszedelemmel.

Ők szembenéztek és döntöttek: a nép, – a felkelés, – a Habsburgok fenyegető politikája elleni szabadságharc és II. Rákóczi Ferenc mellett döntöttek. Voltak, akik

vakmerő tettekkel, fegyverrel, tábori lelkeskedéssel, vagy gyülekezeti munkával szolgáltak. Voltak, akik szenvedéssel, meneküléssel, vagy megrendítő élményekkel és megrázkódtatásokkal rótták le adójukat a nemzet nagy ügyének. És voltak, akik meghaltak a magyar népért. Nem sok adat maradt róluk, de ezekből is hazaszeretetüknek és áldozatkészségüknek minket is megszégyenítő képe bontakozik ki előttünk. Debreczeni Vas István tábori prédikátor a gáborjáni csatában esett el, míg a tudós Harsányi Ábrahámot 14 lelképásztor társával együtt családostól a rácok koncolták fel Baranyában, akik meggyilkolták Zentelki István tulkai prédikátort, s akárcsak a szalontait is. Az abrudbányai lelkész szintén feleségestől ölték meg, míg Körmendi György mezőkövesdi prédikátor „irtóztató halállal” fejezte be életét az ellenség kezei között⁵⁴.

A szabadságharcban való részvételükre vonatkozólag tudjuk, hogy már az első kuruc támadások idején a talpasok élére álltak⁵⁵, hiszen „az említett fegyveres mozgalom szoros összeköttetésben volt a magyar protestáns, s különösen a református nép vallási és egyházi nyugalmanak és szabadságának sorsával is”, – Debrecen városának egykorú jegyzőkönyve szerint⁵⁶. De nemcsak hitük védelme és az ahhoz való ragaszkodás vitte bele a prédikátorokat a felkelésben való részvételbe, hanem izó hazaszeretetük és a néppel való közösségük is. Hallgassuk meg Polgári Gáspár buzdítását a hazaszerető vitézeknek erényeiről 1706-ból:

„A vitéz ember oly doktor, ki nem füböl-fából, hanem Angelica olajból csinált orvosságot, hanem magából, halálos ágyban sinylődő hazája gyógyítására. Annak fegyverbe öltözött teste oly köszikla, mely a maga sebeinek repedezéseibe rejti bé ezt a közönséges édesanyát, úgy oltalmazza. Annak vére oly enyv, mely nemzetének elsenyvedett s széjjelszakadozott tagjait ujabban Isten után egybe forrasztja. Az igazi vitéz ember oly hazaszerető, ki a másik békeségeért, özvegyeknek és árváknak megmaradásokért magát áldozza fel, s vérének kifolyó cseppjeiből csinál harmatot ez életben megmaradóknak virágozhatásokra, úgyhogy méltó mindenennek életéért imádkozni dicséretnek koronáját fejébe tenni”⁵⁷.

Ebből a hazaszeretetből fakadt, hogy néha vakmerő küldetéseket is vállaltak ezek a prédikátorok: így Turi Sámuel még a szabadságharc kezdetén, Munkácsnál, a varból vitt híreket Rákóczinak Montecuccoli ezrdéről, amint a fejedelem emlékirataiban olvashatjuk⁵⁸; vagy Munkácsi Dávid, aki a fejedelem szolgálatában állt, azért folyamodott, hogy miután „mindenébül kipredáltattott... elébbeni papi tisztit, melyet Nagyságodhoz való szeretetiért le tett vala, continuálhassa”⁵⁹. Ide kell végül sorolnunk, megmutatva az egyetemes protestáns egyházi ellenállás szerepét a nemzet szabadságharcának szempontjából, Krmann Dániel evangélikus püspök küldetését is, aki Podhorszki Samuval együtt ment, Lengyel- és Oroszországon keresztül, a természettel és háborús nehézségekkel küzdve, a magyarhoni evangélikus egyház nevében XII. Károly svéd király támogatását kérni a felkelők számára⁶⁰.

A kuruckori igehirdetők üldöztetéseire és a harcok folytán átélt szenvedéseire vonatkozólag sokkal több adat áll rendelkezésünkre, mint a szabadságharcban való tény-

leges részvételükkel kapcsolatban. Kis-Komáromi István döbbenetes színekkel festi le meghurcoltatását és mártíromságát Rákóczi Ferenchez beadott kérvényében, melyben valamiféle kielégítésért folyamodik a fejedelemhez még a felkelés előtti szenvedéseire és sérelmeire⁶¹. Egy 1706-ból fennmaradt folyamodvány pedig, melyet az előzőleg Nagyvárad körül munkálkodó de az ellenség miatt lakóhelyükről elűzött és elbujdosott prédikátorok intéztek Rákóczihoz, leírja szomorú helyzetüket segítségét kérve:

„Mi Várad környül Bihar vármegyébe lévő helységeknek prédikatori az ellenségnek két esztendőktül fogván való kegyetlensége és pusztítottása miatt ecclesiankbul s házainkbul egész cselédestül nem csak kiüzettettünk, hanem minden javainktól is meg fosztattunk, hogy immár telyességgel magunk s házunk népe táplálására is ez isteni szeretetül meg üresedett időben elégtelenek vagyunk. Minek okáért nagy alázatosan – folyamodunk a Nagyságod fejedelem szokott kegyelmes gratiájához, méltóztassék Nagyságod illy szomorú állapotunkban kegyelmesen reánk tekinteni és bennünket consolalni hozzánk való gratiájának közlésével. Melly Nagyságod ez iránt hozzánk Christus szegény bujdosó szolgálaihoz való kegyelmes gratiájáért az Isten, ki az ígéretek tette, Nagyságodnak bőséges áldást ad és mi is valamint eddig, ugy ezután is a Nagyságod életéért s boldog előmeneteliért, míg Istennek tetszik, hogy munkáját e bünös nemzetben ö Felségének munkálkodgyuk, Istenünknek nagy buzgósággal esedezünk: hiszszük is, hogy Istenünk meg is halgat”⁶².

Nem csoda tehát, ha így jajdul fel imádságában a nép a németektől, rácoktól és más ellenségeitől szorongatva: „Vallyon a kerek ég alatt cselekedte-é valamely nemzet, megesküött ellenségeivel, a mit a mi édes testünkön, vérünkön, minden bérlet vitézeivel edgyütt, a mi szemeink láttára, elkövetett?”⁶³.

A lelképásztoroknak azonban nemcsak a németektől kellett félniük. Amint az minden háborús időben történni szokott, a katonák sokszor nem ismertek semmiféle tiszteletet és elfelejtették minden emberségüket. A kuruc sereg különben sem volt egy rendezett ármáda amelyben szigorú fegyelem uralkodott, s a laza szervezet több teret adott a túlkapásokra és fosztogatásokra. Hasonló esetekről bizony sok tanúság maradt ránk. Így Vasvári István nagymuzsai prédikátor 1705-ben Várad István hadnagy megbüntetését kéri Rákóczi Ferentől, mert az rút káromkodásokkal házára tört⁶⁴; míg Várad József panasza 1707-ből való, akitől „nemzetes vitézlő Soós János uram” három paripáját, fegyvereit s összes egyéb javait elvette, s szintén mocskos szavakkal illette⁶⁵. Mindezek, s még sok más panasz is, bizonyítékai Polgári Gáspárnak a talpasok istenkáromló beszéde elleni való szent „haragja” jogosultságának.

4. A prédikátorok igehirdetésének szociális tartalma

Kétségtelennek látszik ma, hogy az a talaj, amelyben a Rákóczi kori prédikátorok szociális igehirdetése gyökerezett a 17. századi puritanizmus volt, hiszen alig egy-

két emberöltő választotta el őket a magyar puritánusok nemzedékétől. A társadalmi problémák kiemelkedő fontossága általában tagadhatatlan a puritán ígírdetésben és lelkipásztori munkában, s ezt Mályusz Elemér történelmi alaposággal kimutatta: „Tolnai Dalí és társai külső, patronusi támaszok helyett, a hívek, a jobbágyok, a barokk által emberszámba sem vett, kigúnyolt megvetett réteg belső meggyőződésére, lelkiismereti szabadságára akarták a gyülekezetet alapítani és ezek függetlenségének biztosítását nem a hatalomtól várták. A magyar puritánusok, belülről és alulról kezdve az építés munkáját, a népnevelésre, a jobbágyság erkölcsi és értelmi színvonalának emelésére törekedtek”⁶⁶.

A prédikátorok, mint emberek, különleges hajlamokkal, érdeklődéssel születtek, s különböző karizmákkal voltak megáldva. Így természetes, hogy az egyiknél jobban előtérbe kerülnek a társadalmi élet kérdései mint egy másiknál, ugyanúgy mint az ószövetségi prófétáknál. A ránk maradt kötetek közül Thuri Sámuelé szolgálta legfőképpen anyagot a Rákóczi kor szociális ígírdetését tanulmányozóknak, míg Nádudvarié, Szönyié, vagy Debreczeni Ember Pálé kevésbé. Két témakört lehet ebben a vonatkozásban kiemelni: az egyik a gazdagok, a jólétben henyélők ellen szóló megnyilatkozások, a másik a felelősségről való kálvinista tétel hangsúlyozása.

Társadalomról szóló tanításuk teljesen bibliai. Tudják, hogy az embereknek különböző képességek adtak, különböző köteleességeket szabott eléjük az Isten „elválasztásának örök tanácsában”. De világosan kiérződik szavaikból, hogy ez a különbség, éppen azért mert isteni eredetű, csak a szolgálatra vonatkozik, semmiképpen sem alapja a világi megkülönböztetéseknek (melyek oly fontosak voltak a rendi társadaloman), egyedüli célja ennek sem lehet más, mint Isten dicsősége:

„Két kemény büntetés alá rekeszti Isten az embert... Ha nézzük az elsőt, a verítéket és fáradságot, vannak igen sokan olyan emberek, kiknek erősebb, izmosabb, vastagabb, dologhoz termetebb tagjai vannak, ezt adta Isten neki, hogy a mezőt földet, variis viis ad modis munkálódgyék, mint Kain. Vannak olyak kik elmével szolgálhatnak hasznosabban, mint testekkel, azoknak az Isten nem adta ismét hodj kaszával, kapával, sarlóval keressék kenyereket, hanem elméjükkel fárasszák magokat, úgy szolgállyanak... Sőt vadgynak olyanok, a kiknek szent munkára fordította Isten eszt az átkot, hodj ha verítékkel, fáradozással eszik is kenyereket, mindazáltal szent légyen az ő munkájok, verítézések és fáradozások, minémü volt a prófétáké, evangelistáké, apostoloké, s ma is az evangéliomokbul élő szolgáké”⁶⁷.

Ha valaki rangbeli és társadalmi megkülönböztetéseket tesz, ezzel csak a bünt szolgálhatja. A különféle bünök az alapjai annak, hogy egyik ember hivatkozhat és bővítködhöz a másikkal szemben. A prédikátorok híveiket való feddésében hangjuk teljesen az Ige szavaihoz simul, Jézus szent szenvedélyével ostorozva, ahogyan Ő szól Izráel nagyjai és a gazdagok ellen, akik nem juthatnak be a mennyek országába⁶⁸. A szegények nyúzása, az ő kárukon való bővítködés, nyomorúságukból eredő

jólét: ezek formái, megnyilvánulásai a tulajdonképpeni alapvető bűnnek, a pénz szerelmének. Ez tesz tönkre egyeseket, népeket, országokat, hirdetik Pálnak az 1 Timóteushoz írott levelére – 6,10 – hivatkozva. De nemcsak a pénz csábításai viszik a rossz útra az embert, hanem a lustaság, restség, dolgozni nem akarás is. Pedig dolgozni kell: „dolgozni, mint a szent Embernek, kinek kinek az neki adatott kegyelem, hivatal (mint szántó föld) szerint”. A kálvinista köteleességtudat szigorú elhivatottságérzése jelenik itt meg, együtt a munka bibliai megbecsülésének tanával. Kifejezetten prófétáknak a hatalmasok előtt való megalázkodás, a gazdagoknak való hízelgés ellen, s féltő szeretettel intik híveiket, hogy ne keressék mindenáron a nagyok kegyét ebben a világban az isteni parancsolatok igazsága ellenére⁶⁹. Isten áldása a forrása minden jólétnek és gazdagságnak⁷⁰, s újra és újra felhangzik szavuk a szegények kizsákmányolása és a csalárd úton való meggazdagodás ellen: „Nem csuda, ha sok hatalmasoknak, csalárd kereskedőknek, tolvajoknak, fősvényeknek, mások bérét el vonóknak, hamis ajándék uton gazdagulóknak, jószágok maradékokban is meg nem áldatik, mert nem Isten, hanem a gonosz lelki ismeret neveli jószágokat”⁷¹. Ezek a bűnök maguk után vonják Isten súlyos büntetését: „Az Istennek áldásaival bővítködő országok és republicák kevélységéért és részegeskedésekért szomorú és hertelen veszedelemmel elvesznek”⁷².

A világi felsőséggel szembeni állásfoglalásuk egyszerű és világos. Határozottan követik a reformátori vonalat, feltétlenül elismerve a világi felsőség hatalmát, tekintélyét, Istentől rendelt és szükséges voltát, mint ahogy Pál apostol kifejezi ezt minden keresztyének számára a Rómaiakhoz írott levél 13. fejezetében. Sőt, odáig mennek a prédikátorok, hogy az Isten akarata szerinti felsőségnek, uraságoknak, adó- és dézsmazedési jogát is elismerik. A rendi társadalommal szemben tehát azt az álláspontot foglalják el, hogy a földesúri rendszer „az közönséges társaság törvényét” képviseli, a kegyelmi ajándékok különbözőségére visszavezetett szemléletből:

„Az Istentől rendeltetett felső hatalmasságnak, akár császár, király és földes ur legyen az, régi és igaz jussa, nemcsak az, hogy azoktul a kiket Isten az Ő birodalmok alá vetett, tisztességet, engedelmességet, hanem mind ezek felett mind adót, mind pengig az ő földöknek termésbül valami részt és dézsmát vegyenek... A lakosok is ezt azon méltóságoknak meg adgyák; ugyanis erre kötelezi a lakosokat, mind a természetnek, mind az közönséges társaságnak, mind pengig az Istennek törvénye”⁷³.

De ennek a felsőségnek tudatában kell lennie, hogy hatalma Istentől van, s ha az Úr úgy akarja, az egy fuvallatra összeomlik. Ha egy birodalom, egy felsőség elhagyja az Istent, s az isteni parancsokkal, az Ige tanításával és a keresztyéni életrenddel szembehelyezkedik, akkor végső romlás lesz a sorsa: „A törvénytelen nyomorgató nagy méltóságok királyok, császárok és minden monarchok és magistratusok, minden bizonnal minden bizodalomokat elvesztik, az mikor ... sem vélnék”⁷⁴. Azt pedig, hogy a világban a politikai hatalom kinek kezében van, azt az egyháznak és szolgálainak kell eldönteni, mert övék „az ítéletnek lelke”, és „meg kell nekik ítélni

és különböztetni az jót az hitványtul⁷⁵. Világos tehát, hogy itt van a teológiai alapja a prédikátorok kurucságának, akik az „ítéletnek lelkével” felismerték, hogy a királyi hatalom, a Habsburg uralkodó ház politikája nem Istentől való, sőt a nyomorgatással, az elnyomással, a nép kizsákmányolásával a legistentelenebb dolgokat cselekszik, s így az ellene való felkelés nem az Ige parancsának megszegése, hanem kötelesség. Ezért lengették a prédikátorok mindenütt Rákóczi zászlaját, a sereg előtt menve, de mindig Isten Igéjéhez igazodva.

Segesváry Victor

Jegyzetek

1. Mályusz Elemér, *A Rákóczi-kor társadalmá*. Rákóczi Emlékkönyv. Budapest, 1935. II. kötet, 51. 1. – 2. U. o. – 3. Erre vonatkozólag lásd: Felsőcernátoni Bod Péter, *Historia Hungarorum Ecclesiastica*. Lugduni-Batavorum, 1890. II. kötet, 187. 1. – 4. *II. Rákóczi Ferenc utasítása az egyháziügyi biztosok számára*. Közli: Thaly Kálmán. *Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelmező*, 1878. 259. 1. – 5. *Esze Tamás, Tábori papok II. Rákóczi Ferenc hadseregében. Egyháztörténet*, 1943. 45. 1. – 6. Jellemző hevességtükrre és a forrongó állapotokra, hogy Sándor László és Zana György ezredskapitányok lovasai egy éjszaka 12 plébánosot kergettek el a veszprúmi egyházmegyében. Ilyen túlkapások adtak okot Beresényinek, a katolikus vallás legfőbb támaszának, panaszkodására. Lásd: u. o. 46. 1. – 7. *Zsilinszky Mihály, A magyar országgyűlések vallásügyi tárgyalásai*. Budapest, 1897. IV. kötet, 138. 1. – 8. U. o. 155. 1. – 9. *Conföderatorum et pro Patria militantium Hungarorum Dux*. U. o. 157. 1. – 10. Mindezekre lásd: *Protestáns egyháztörténeti kalászat II. Rákóczi Ferenc kancelláriájának 1703-tól 1706-ig terjedő jegyzőkönyvéből. Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelmező*, 1876. 196. 1. – 11. *Nádudvari Sámuel, Operum Cathedralium Samuelis Nádudvari, dum viveret et deceret ecclesiam Hanvensis... pro annis domini nostri Jesus Christus 1708-1709*. A Sárospataki Könyvtár kéziratára, I. kötet. 515-516. 1. – 12. U. o. 96. 1. – 13. U. o. 81. 1. – 14. U. o. 1510. 1. – 15. U. o. 455. 1. – 16. *Szőnyi Gergely, Conciones Miscellaneos Gregorii Szőnyi, ministri ecclesiae Aranyosiensis ab anno 1703*. A Pápai Református Kollégium Könyvtárának kéziratára, I. kötet, 168. 1. – 17. *Nádudvari*, op. cit. 150. 1. – 18. „Ez az Isten törvényének summája... Nemcsak tanácsot ad, hanem egész hatalommal parancsolja mind lelkünknek, mind testünknek, mert királyi törvény ez, mennyei felségé Királyé. Jak. 2:8... Ha csak a földi király törvénye is olyan, mely nemcsak javall tenéked valamit, hanem ugyan életed, fejed, jószágod vesztesége alatt parancsol, ha nem fogadod a fejed is el esik utána; mennyivel inkább a királyok Királyának törvénye hódj ne volna parancsoló, kötelező”. *Nádudvari*, op. cit. 151. 1. – 19. *Szőnyi*, op. cit. 12. 1. – 20. *Nádudvari*, op. cit. 382. 1. – 21. *Szőnyi*, op. cit. 169. 1. és *Nádudvari*, op. cit. 28. 1. – 22. *Szőnyi*, op. cit. 42. és 36. lapok. – 23. *Nádudvari*, op. cit. 210. 1. – 24. U. o. 334. 1. – 25. U. o. 602. 1. – 26. U. o. 367. 1. – 27. U. o. 100. 1. – 28. *Várbéli népek könyörgése a kuruc Simontornyán 1709-ben és 1710-ben*. Közli: Esze Tamás. *Református Egyház*, 1952. szept. 15., 6. szám. – 29. U. o. – 30. *Nádudvari*, op. cit. 119-120. 1. – 31. *Várbéli népek könyörgése...* op. cit. – 32. *Nádudvari*, op. cit. 165. 1. – 33. *Szőnyi*, op. cit. 199. 1. és *Nádudvari*, op. cit. 169-172. 1. – 34. „Visgálly meg azért minden ember a mi egész nemzetünket, visgálly meg egész házanépét, visgálly meg az ő maga szívet, ha tartozik-e oreá békeség, kinek-kinek minémi cselekedeti legyenek tanubizonyosság az önnön maga lelke... Ó! vajha ebben a mi szegény, békeséget óhajtó nemzetünkben, házunk népében, sziveinkben és cselekedetünkben semmi olytán ne volna, melly idegen tenné távol vihetné tőlünk a békeséget; bizonynyal nadj jusunk lehetne a békeséghez; nadj reménységünk a csendességhez. De jaj talán ha mi is ma meg kérdeznénk Jehut, békeség-e, aszt felelné minékünk, micsoda az a békeség, holott ennek a magyar nemzetnek gonossági, káromkodási, czéges bűnei felette igen sokak és nagjok, ha az edj Jezabelnek gonossága aszt érdemelhetette. hogy ne legyen békeség; Nincsen-e sok varásások, bujás bájosságok? A szeretet majd éppen el aluszik nemzetünk között, a sokak bűnökben való megátalkodás előmegyen akár mint kiálcsanak az Isten szolgálói”. *Szőnyi*, op. cit. 187-189. 1. – 35. *Nádudvari*, op. cit. 543-545. 1. – 36. Például

„A Magyar Nemzetért való Könyörgésében”, 47-48. 1. – 37. *Debreczeni Ember Pál, Sermones*. 264. 1. A Sárospataki Könyvtár kéziratára. – 38. *Debreczeni Ember Pál, Conciones*. 554. 1. A Sárospataki Könyvtár kéziratára. – 39. *Debreczeni Ember Pál, Sermones*. 250-251. 1. – 40. U. o. 244. 1. – 41. U. o. 247. 1. – 42. *Palatzi György, Az Olasz Liszcai Reformata Szent Ecclesiának fundatásának, fennállásának históriája*. 1779. In: *Harsányi István, Debreczeni Ember Pál eddig ismeretlen kéziratai. Protestáns Szemle*, 1915. évf. 128. 1. – 43. Kiszakad belőlük a kiáltás: Miért? Mondd, Urunk, miért? Es már hallják is a feleletet, ahogy az Örökkévalóságon át érkezik hozzájuk, nekik kiáltaniok kell tovább: mene, mene, tekel, fares! Ezért mondják: „Visgállyatok meg, hogy megosztotta Isten sokszor e nemzetet, országot, földünket, népünket, örökségünket s még ma is nem állhatott egytűvé. Cur hoc Deus fecit? Mert meg mért a maga két serpenyű mértékében, egy felől tette igazságunkat, más felől bűneinket s hijjánosbnak találta igazságunkat, hogy nem mint illy nagj itélet nélkül hagjatott volna. Egyfelől tette könyörgésünknek, másfelől káromkodásunknak, egyéb vétkeinket kiáltásit, s könnyebbnek találta könyörgésünket... Ha azt akarjuk, hogy e földről is ki ne osszon az Ur bennünket, terheljük meg magunkat jó cselekedetekkel, irtsek a gonoszt, a sok fertelmességet. Emellett kiálcsunk fel az Istenhez mindennapi keserves kiáltással”. *Nádudvari*, op. cit. 257-258. 1. – 44. U. o. 533. 1. – 45. U. o. 492-493. 1. – 46. S így folytatta: „Mind ezeket pedig, hogy Tetőd Szent Atyánk, feleljcsd el minden mi nemzeteség és magános vétkeinket a Jesus Christusnak, az Isten Fiának vére tisztított meg minket minden mi bűneinktől, hogj vagj élünk, vagj halunk, se ez éjen, se azután soha örökké ki ne essünk az egy élő Istennek idvezítő drága kegyelméből. Uram Jesus, Jesus, Jesus, amen”. *Várbéli népek könyörgése...* – 47. „Tejjel mézzel folyó Magyarországot bíró, és abban minden jókkal, más erős nemzetek felett bővölködő édes nemzetem, szálly magadban és nézd meg, ha nem te read illik-e az, az mit Tyrus felől mond az Urnak lelke. Ezech. 28.4-5. A Te bölcseségednek nagj voltával gyűjtöttél magadnak gazdagságot és felfuvalkodott az Te hived gazdagsága felett, mivel ami helyen megelégedtél, szép házakat építettél, etz elfeledkeztél az Istenről szivedben, ezt mondván: az én cróm”. *Thuri Sámuel, Ecclesiae reform. Tokajensis pastorium contionum miscellaneorum sacrarum. Centuria*. A Sárospataki Könyvtár kéziratára. – 48. *Nádudvari*, op. cit. 590-591. 1. – 49. Lásd, például, *Thuri*, op. cit. 165. 1. – 50. *Szőnyi*, op. cit. 135. 1. – 51. *Nádudvari*, op. cit. 77. 1. – 52. *Szőnyi*, op. cit. 133. 1. – Turi Sámuel hasonlóan utalt a felkelésre mint amelyet Isten nevében tettek a kurucok, s buzdított a benne való részvételre. *Thuri*, op. cit. 292. p. – 53. Nem foglalkozom itt a prédikátorok tábori papként való szolgálatával, mely a szabadságharcossal való együttérzéstüknek és abban való részvételüknek egyik legfontosabb bizonyítéka. mert ezt a témát részletesen feldolgozta tanulmányában Esze Tamás: *Tábori papok II. Rákóczi Ferenc hadseregében. Egyháztörténet*, 1943. évf. 44. és kk. lapok. Ebben a jegyzetben szeretném azonban közölni, Esze Tamás után és felekezetenként, a tábori papok névsorát:

Református prédikátorok

Abonyi Mihály	Gazdag József	Szathmáry R. István
Albisi Miklós	Inczédi István	Szikszai János
Almás Benjamin	Izsáki János	Szilágyi Pál
Almás István	Kecskeméti István	Szoboszlai Gáspár
Baroc Mihály	Kereszturi Mihály	Szölösi Mihály
Bényai István	Musnai Sámuel	Tarpai Mihály
Belényesi János	Nádudvari Mihály	Tasnádi István
Bessenyei János	Németi P. János	Tunyogi János
Bihari István	Patai János	Thuri Sámuel
Bökényi Lőrinc	Pataki István	Vecsei István
Debreczeni István	Sándorházi Pál	Vecsei Mihály
Deák István	Siklósi Márton	Zágonyi Boldizsár
Diószegi Dániel	Solymosi Péter	Zágonyi Mihály
Diószegi István	Szakmári János	Zilahi György
Fogarasi Márton	Szathmári Mihály	Zoványi P. György

Valószínűleg oláh református prédikátorok:

Pap Ábrahám	Pap Mihály
-------------	------------

Evangelikus prédikátorok:

Ács Mihály	Hegyalusi György
Augustini György	Lavius Mihály
Gerhardt György	

Protestantizmus és Millecentenárium...*

...ennek a gondolatkörnek nevében ünnepeltük a Protestáns Napokat ebben az esztendőben.

Biblikus hitünk szerint Mindenható Istenünk Ura az időnek és az időfelettinek, a történelemnek és az örökkévalóságnak egyaránt. Ennek jegyében emeljük hitünk magasságába a történelmi távlatokat és a történelmi megemlékezéseinket. Zsoltáros hitünk pedig a konkrét millecentenáriumi ünnepeink számára így adja a hitvalló alapvetést: „*Uram, te voltál hajlékunk nemzedékről nemzedékre*” – az elmúlt 1100 esztendő történelmünkben.

A honfoglalás korában őseinknek nem volt könnyű életmódot változtatni. Nem volt könnyű a sátrat várra, a végtelen pusztát és az Isten szabad egét szükös házra cserélni. Nem volt könnyű megérteni és elfogadni, hogy a letelepedés és haza bár sok-sok korlátot jelent, de biztonságot és megmaradást is ad.

S valóban 1100 éven keresztül tapasztalni kellett, hogy a szilárd várak és lenyűgöző tornyok; a stabil jogrend és európai hadviselés; a civilizált közigazgatás és korszerű kommunikáció minden megtartó ereje ellenére *nagyon is viszonylagos és nagyon is véges biztonságot nyújt.* Mindezekkel élni kellett, de közben mindennapos tapasztalatává lett a magyarnak, hogy az úgynevezett „keresztény” Európa mennyi igazságtalanságot, részvétlenséget, sőt létfenyegetettséget jelenthet és jelentett a magyarok számára. Kiderült, hogy a kővárak nemcsak védenek, de be is zárnak, leomlanak, s maguk alá temetnek. Hogy a tornyok nemcsak az ég felé mutatnak, ha-

nem a lelkiismeretet is korlátozhatják. S az erősnek hitt pártfogók is hol elbuknak, hol tőlünk elpártolnak, vagy ellenünk fordulnak.

Bűnbánatra is kész hitünk szerint valljuk azonban, hogy a mindenség Urában nem csalódott a nemzet, mert *Ő nemcsak Mózes népének, hanem Árpád népének is hajléka és oltalma volt nemzedékről nemzedékre.*

Bár intézményes protestantizmusról csak a XVI. századtól beszélhetünk, a szuverén, dicsőséget egyedül hordozó Istenbe vetett radikális, protestáns hit kezdettől jelen volt a nemzet életében. Millecentenáriumot ünnepelünk mi protestánsok is, mert hisszük, hogy honfoglaló pogány eleink nem csak hazát találtak a Kárpát-medencében, hanem *hajlékot és oltalmat is a Mindenható szeretetében.* István király és népe az akkor még egységes keresztyénséghez csatlakozott, amely minden középkori *deformációja* ellenére Krisztus egyháza volt, s hordozta *Krisztus útját, igazságát és életét.* Később reformátor eleink egyedül a Szentírásra építve kívántak a krisztusi útra, igazságra és életre *visszatérni,* s ennek lett az eredménye, hogy *intézményesen is reformálni kényszerültek, s azóta mi is személyesen reformálódni kényszerülünk.*

Millecentenáriumot ünnepelünk evangéliumi hittel, mert 1100 esztendőn keresztül – olykor emberi szándékok és alkotások által, máskor pedig ezek ellenére – *a Szentháromság Isten hajlékunk és oltalmunk volt, s hisszük a jövőben is az marad – nemzedékről nemzedékre.*

Dr. Bóna Zoltán

Protestantizmus és nemzeti azonosságtudat

Az Úrnak 1676. esztendejében Tolnai Mihály kolozsvári prédikátor „Vitézek tüköre” c. művében a következőket vetette papirosra: „Magyar, ne veszed a magyart! Vigyázz jövődöbeli megmaradásodon! Hitesd el magaddal, hogy kevesen vannak emberek közt jóakaróid. Akár lutherista, akár pápista, akár kálvinista légy, csakhogy magyar vagy, ezért egyenlő sorsod, egyenlő jobbágyi állapotod léssen. Legyen tudva néked és emlékezzél erre”.

Kurucok és labancok küzdelmei között, a három, vagy még több részre szakadt országunk múltját, jelenét és jövőjét elemezte nagyságos Thököly Imre vezérlő fejedelem uralkodása idején a prédikátor: „Magyar, ne veszed a magyart!” – azaz ne törj magyar testvéred ellen, „vigyázz jövődöbeli megmaradásodon...” A millecentenárium évében a reformációra emlékezve protestáns hagyományainkról kívánok beszélni, nemzeti azonosságtudatunk kialakítása és fennmaradása szempontjából.

I. A bizonyágtevők fellege

A Zsidókhöz írott levél szerzője a 12. fejezet elején a hit ószövetségi példaképeit nevezi a bizonyágtevők

* Elhangzott az Országos Protestáns Napok Kulturális Estjének megnyitójaként a Pesti Vigadóban október 30-án.

feilegének. A magyar egyháztörténetet vizsgálva múltunkban mi is fölfedezhetjük, emlegethetjük, magunk elé példának állíthatjuk azoknak az életét, akik évszázadokon keresztül egyházainkból a haza szabadságáért és ezzel együtt a vallásszabadságért is harcoltak.

Amint azt valljuk és tanítjuk, a magyar protestáns egyházak nem a reformációtól kezdve számítják történelmüket, hanem fölállaljuk a bibliai kortól kezdve a jézusi tanítványságot és a millecentenárium évében, különösen is emlékezve az ezeresztendő magyar iskolai rendszerre, Pannonhalma bencés alapítású első kolostori iskolája óta, magunkénak tudjuk a kereken ezeresztendő magyar egyházi történelmet.

Az első királyok korában egy csapásra, kardcsapásra keresztyénné lett magyar nép valójában csak a reformáció nyomán, századokkal később került igazán a krisztusi evangélium vonzáskörébe, lett igazán keresztyén nép-egyház. A viszályoktól hangos, töröktől és némettől darabokra szaggatott ország népe számára a reformáció igehirdetői vigasztalást és reménységet kínáltak. Korabeli feljegyzések szerint a magyar királyság területén a XVI. században a nép túlnyomó többsége a reformáció táborába tartozott.

Hamarosan megindult azonban az ellenreformáció, és a bécsi császári hatalom fegyveres ereje és adminisztrációs hatalma igyekezett visszafordítani a helyzetet.

A nemzeti függetlenségért és a vallás szabad gyakorlásáért vívott harcok kiemelkedő hősei, Bocskai István, Bethlen Gábor, a Rákócziak, Thököly Imre törekvéseit siker koronázta, többször is rögzítették békekötések alkalmából írásban a nemzeti követeléseknek és a vallás szabad gyakorlásának a betartását. A hadi szerencse csillagának a leáldozásakor azonban újra megtapasztalhatták a magyar protestánsok a központosító, németesítő és katolizáló törekvéseket.

A XIX. század nagy szabadságharcában is együtt emlegették Petőfi és Kossuth körül a nemzet és a vallás szabadságát. Ha most azt kérdezzük, mi volt a nemzeti azonosságtudat kialakításában a legfontosabb tényező, akkor minden bizonnyal arra kell rámutatnunk, hogy a protestáns egyházakban az evangélikus és a református népnyelvű igehirdetés mellett az iskolák és a tanítók munkája volt döntő. A reformáció kora után az jött szokásba, hogy a lelkészek az itthoni teológiai képzés után hosszabb-rövidebb időt töltöttek külföldön az egyetemeken, majd hazajöve először tanítói állást kaptak. Híres régi kollégiumaink, iskoláink alma materei voltak a protestáns és magyar öntudatnak. Köztudott, hogy a Károli-féle bibliafordítás teremtette meg a magyar irodalmi nyelvet, amint más európai népek is ebben a korban a Biblia anyanyelvi fordításán keresztül indulhattak el az egységes nyelvi-irodalmi fejlődés útján.

Hazánkban különösen az evangélikus egyházra volt jellemző, hogy a magyar nyelvű gyülekezetek mellett jelentős számban tartoztak az egyházhoz német és szlovák anyanyelvűek. A reformáció után az anyanyelvi istentisztelet és prédikáció természetessé vált ezekben a gyülekezetekben és az ehhez szükséges teológiai irodalom és képzés is rendelkezésre állt, már amennyire ezt az üldözések korában megengedte a császári hatalom.

Azt a tényt azonban alá szeretném húzni, hogy egészen a XIX. századig a nemzetiségi ellentétek nem jelentkeztek a protestantizmuson belül. A korábbi évszázadokban a „hungarus”, azaz „magyar” megjelölés azt jelentette, hogy a „magyar király alattvalója”, a magyar koronához tartozó vidékről jön az illető. Így a külföldi egyetemre beiratkozottak között lehettek a nevek alapján a magyar anyanyelvűek mellett németek és szlovákok és más nemzetiségűek is.

Az idézett prédikátori szövegben 1676-ból nemcsak az akkori „ökumenikus”, hanem a nemzetiségi állapotokra is következtethetünk: „...Akár lutherista, akár pápista, akár kálvinista légy, csak hogy magyar vagy, ezért egyenlő sorsod, egyenlő jobbágyi állapotod léssen. Legyen tudva néked és emlékezzél erre”.

II. „Ma, ha az ő hangját halljátok, ne keményítsétek meg a szíveteket...”

A múlt vizsgálata, az emlékezés, a bizonyoságtévők fellelégének hálaadással történő szemlélete mellett a jelen feladatait is számba kell vennünk, azzal a célkitűzéssel, hogy a legutóbbi évek nagy ajándéka, az egyházak elnyert társadalmi szabadsága kötelez a jövő irányába: Quo vadis magyar protestantizmus?

A millecentenáriumi kérdés számunkra az, vajon mit valósítottak meg az egyházak Isten üzenetéből, törvé-

nyéből és evangéliumából az elmúlt évszázadok alatt? A régi szép veretes kifejezések szerint Isten ígéje „iudex”, azaz bíró felettünk, norma és regula, mérték életünk számára. Olyan próbakő, amelyikhez hozzámérhetjük tanításunkat és erkölcsi magatartásunkat. Reformációt ünnepeelve, Lutherre, Zwinglire, Kálvinra emlékezve számot kell adnunk arról, hogyan gazdálkodtunk a reánk bízott kincessel, mennyit tudtunk belőle beleépíteni életünkbe, családi és nemzeti közösségünkbe.

Ez a számadás nem maradhat meg csak az egyház határain belül, hiszen a reformáció üzenete volt az, hogy a hit, a vallás nem csupán magánügy, hanem közügy. Törekednünk kell a város jólétén és nemzetünk előrehaladásán, a közjót keresve.

A magyar irodalmi nyelv kialakításában való protestáns hozzájárulást már említettem, most még egy fontos szempont legyen előttünk a Bibliához kapcsolódva. A Szentírás ugyanis az alapvető morális értékek struktúrájának alakítója, erkölcsi kódex volt egész társadalmunk számára kerekén ezer éven át. Ha azt vizsgáljuk, milyen értékrendszert kívánt az egyéni és közjó keresésében népiünk továbbadni a következő nemzedéknek a nevelés és oktatás segítségével, akkor csak az elmúlt negyven év jelentett kivételt, a szocializmus ideje.

Kérdezzük meg reformáció ünnepén, vajon mennyire vált biblikussá, etikussá, krisztusivá a magyar társadalom? Tudunk-e ma élni a lehetőségekkel és az elmúlt évtizedek hivatalosan elvilágiasításra törekvő, nyíltan vagy burkoltan egyházellenes, ateista oktatási és igazgatási rendszere után ma mennyire van igénye és mennyire van szüksége a magyar társadalomnak a krisztusi etikára? Vajon mennyire látszik meg a közéletben, hogy hazánk keresztyén háttérű?

Az sem vigasztalhat meg minket, hogy korábban is kritikai hangot kellett megütnie annak, aki ezekre a kérdésekre választ keresett. Álljon itt előttünk egy vélemény 1928-ból: „...Általános panasz, hogy önzés, személyes érdekek, rút nyereszkesedés, hiúságok és hatalmi vágyak lépnek előtérbe és szorítják hátra a valódi közérdekeket. Az elvi harcok gyakran süllyednek a személyes gyűlölködésnek és torzsalkodásnak színvonalára... A politikai élet porondján nem ritkán hangzik durva szó, sőt felháborító magaviselet botránkozgat meg...” (A protestantizmus Magyarországon c. könyvben írja egy országgyűlési képviselő, kiadta a Bethlen Gábor Szövetség. „Mit tehet a protestáns ember a politikai küzdelem megnevesítése érdekében?” 190. lp. Budapest, 1928)

Sokszor halljuk azt is, hogy az egyházaknak alázatosabbaknak kellene lenniük, mert hiszen az elmúlt évszázadok tele vannak vallásháborúkkal, egymás elleni harcokkal. Vajon van-e hitelünk arra, hogy magasra tartsuk erkölcsi mércénket a világ számára?

A régi érvelés szerint azt tudjuk felelni, hogy úgy van ez a kérdés, mint az a tény, hogy évmilliók óta található víz a Földön, mégis sok a piszkos kéz. A megoldást a kézmosás jelenti. A víznek találkoznia kell a piszkos kezekkel.

Az erkölcsi értékek, az egykor kőbe vésett Tízparancsolat, a jézusi erkölcs folyama ott található a történelemben: „Az Íge testté lett, közöttünk lakott...” (Jn 1,14). A mi feladatunk, hogy éljünk vele, ahogyan az

apostoli intés mondja: „Ma, ha az ő hangját halljátok, ne keményítsétek meg a szíveteket...” (Zsid 3,15).

Micsoda óriási lehetőség ebből a szempontból a hitoktatás! A fiatal nemzedékek ott élhetnek abban a krisztusi, bibliai erőtérben, amelyik megtanít arra, hogy „nemcsak kenyérral él az ember”. Az ideológiai materializmus mögöttünk van, de itt maradt bennünk, körülöttünk az a vulgármaterializmus, amelyik azt hirdeti, hogy „eladó az egész világ!” Az anyaborjú körül táncoló magyar társadalomnak meg kell hallania Krisztus hívását, hogy fölemeljük tekintetünket Istenhez, átitatódjunk a spirituális világ erejével. „Az Isten Lélek és akik imádják őt, azoknak lélekben és igazságban kell imádniuk” (Jn 4,24). Micsoda óriási lehetőséget jelentenek iskoláink! Korábban a szülők hozták gyermekeiket az egyházhoz, most a gyermekek hozzák a szülőket.

Igenis, minden ellenkező vélemény dacára, a hitet lehet és kell tanítani! A régi latin kifejezés szerint különbséget kell tennünk a hittel kapcsolatban a szív bizalma és a fej ismerete között, „fides qua et fides quae creditur”. Nagyon nagy bajt jelent, ha a fejet és a szívet elválasztják egymástól! Senkire sem szeretnénk ráerőszakolni a hitet, de kötelességünk bizonyosságot tenni arról. Gyülekezeteinknek olyan nyitott közösségekké kell válniuk, ahol megértést, békeséget, megbocsátást, szeretet, tiszteletet találnak az emberek.

Egyházaink protestáns azonosságtudatához hozzá kell, hogy tartozzék annak a megvallása is, hogy az elmúlt évszázadokban voltak korszakok, amikor az egyház nem teljesítette feladatát, mert elszakadt Isten

igéjétől és Urától, Jézus Krisztustól. Ide sorolhatjuk azokat az eltévelyedéseket, amikor a teológia és az ige hirdetés nem Isten akaratának közvetítése volt, hanem külső hatalmak kísérő liturgiája és muzsikája, emberi, hatalmi, politikai érdekek szolgálatában, fekete, barna vagy vörös zászlók árnyékában.

Az elmúlt néhány évtizedben mindig Kelet felől tájékozódunk, most mintha Nyugat lenne a főirány. Az egyesülésre, európai egységre törekvő országok számára azonban az a fontos, hogy a nagyobb térségen belül is megőrizzék nemzeti sajátosságukat, kulturális kincseiket, spirituális értékeiket. A főirány az, amit az európai közös gondolkodás egyik előfutára, a filozófus Descartes nyomán így fogalmazhatunk meg: „Cogito ergo sum” – „gondolkodom, tehát vagyok” helyett „coexisto ergo sumus” – csak együtt, egymásért élhetünk, sőt nemcsak „coexisto”, hanem „proexisto” kell, azaz nemcsak együttélés, hanem egymásért való élet, együtt-egymásért lehet a követendő cél. Vagy megtanulunk együtt és egymásért élni, vagy pokollá tesszük egymás számára a világot, ahogyan erre szomorú példát látunk az egykori Jugoszlávia területén.

Reformáció ünnepén idézzük újra a régi prédikátort: „Magyar, ne veszed a magyart! Vigyázz jövődöbeli megmaradásodon! Hitest el magaddal, hogy kevesen vannak emberek közt jóakaróid. Akár lutherista, akár pápista, akár kálvinista légy, csakhogy magyar vagy... Legyen tudva néked és emlékezzél erre!”

Harmati Béla

Protestantizmus és hazafiság*

Ünnepünk lesz holnap, a keresztyén világ jeles ünnepe. Tiszta szándék, a krisztusi jóakarát gyűjtött ma is össze bennünket. Tudjuk, tapasztaljuk, hogy napjainkban mennyire ritkák a tiszta és megtisztító alkalmak. Mert ünnepelni sem tudunk már igazán. Harsogni, gyűlölködni, hivalkodni annál inkább. Az ünneplés alkalmait pedig a meghittség, mondhatni az áhítat nyugalma emelheti igazán ünnepé. Ilyenkor talán az is elegendő lenne, ha egymás szívverését hallgatnánk.

Tisztelt Ünneplő Gyülekezet!

Nem lehet elégszer hangoztatni: Európa újkori történelme, mindaz, ami láthatóan és láthatatlanul körülvesz bennünket, aligha lenne elképzelhető a reformátorok és a reformáció nélkül. Mint minden nagy egyházi-vallási fordulatnak, természetesen ennek is megvolt a világtársadalmi vetülete. A reformáció mögött az a gomolygó átalakulás, az a feszítő erő munkált, amit polgárosodásnak szokás nevezni. Ami azt jelentette, hogy a középkor kötöttségeiből ki kell szabadítani az egyéni-emberi teremtő erőt, érvényesülése elől el kell háritani az akadályokat. Ismeretes, hogy a reformációs tanokban milyen fontos helyet kapott az egyéni lelemény, a közösség javát is szolgáló tisztes haszon támogatása. Az egyéni szabadság azonban nemcsak a gazdasági tevékenység

szabadságát jelentette, hanem az alkotás, a szellem szabadságát is. Éppen ezért a nemzeti kultúrák sokszínű fölvirágzásának is egyik fontos föltétele, kivételes táplálója lett a jogi és társadalmi kötöttségek oldása. A protestantizmus és a polgárosodás között létesült szoros összefüggésekről beszélt meggyőző erővel közismert könyvében Max Weber.

Ám ha csak ezt hirdette volna a reformáció, akkor a protestantizmus és a későbbi liberalizmus szellemi-politikai-gazdasági tanrendszere között aligha lehetne különbséget tenni. Az eltérés pedig, bárhogy nézzük is, szembeszökő. Meglehet, hogy korszakoként, máskor bizonyos körökben föl-fölerősödött ugyan ez a fölfogás, mégis tudjuk, hogy a protestantizmus világi vetülete is – egyes eszmei hasonlóságok ellenére – messze több, gyökeresen más, mint a liberalizmus. Az egyéni szabadság ugyanis a mi felfogásunk szerint távolról sem abszolút, csupán a középkori (vagy bármilyen más) kötöttségekhez mérten kívánt-kíván szabadabb mozgást biztosítani a társadalom tagjainak. Hiszen a másokért viselt felelősség keresztyéni elve, a szeretet parancsa eleve korlátozza az önzés gátlástalan szabadságát. A polgár szabadsága, teremtő kedve, a tisztes haszon megszerzése és az alkotói szabadság érvényesítése végül is a közjó, a kisebb-nagyobb közösségek szolgálatában ölthet igazán alakot. A protestantizmus ezért biztosított megkülönböztetett helyet az önkormányzatoknak, az autonómiák széles rend-

* Elhangzott az OPN Kulturális Estjén, 1996. okt. 30-án a Pesti Vigadóban

szerének. Kálvin csak megengedte, Béza viszont kötelezővé tette a magisztrátusoknak, hogy védelmezzék közösségük érdekeit – ha kell, a zsarnoksággal szemben is. Valójában ugyanezt tették a reformációt gyorsan befogadó magyar mezővárosok és települések is a XVI. századtól kezdődően. A presbiteri rendszer és a települési autonómia, az egyházi és a világi önkormányzat, amelyekben igen gyakran személyileg is ugyanazok munkálkodtak, a közösségi-keresztyéni szolgálat és a közéleti politizálás alapvető kerete és terepe volt egyszerre. Aligha lehet kétséges: azzá kell tennünk ezeket ma is.

A kisebb közösségekből, a „szabadság kis köreiből” rakódik egymásra, belőlük épül fel a nagyobb közösség. És a protestantizmus fénykévi alighanem itt világítanak a legjobban. És a legmesszebbre. Túl rajtunk is, át a küszöbön álló új évezredbe. Szinte vaslogika hatja át mindazt, amit a reformáció a nemzeti művelődés ügyében tett. S azt is, ahogy tette, ahogyan beöltheti tudatosan vállalt küldetését ma is.

Isten igéjét hatásosan hirdetni a népek, nemzetek nyelvén lehet. Ezért hát pallérozni kell a magyar nyelvet. Biblia és zsolta, vitairat és tudomány, irodalom és prédikáció, grammatika, herbárium és enciklopédia, iskola és nyomda, ének és könyv, művészet és költészet – mind megannyi protestáns tömb, amiből a magyar nemzeti kultúra újabbkori boltozata fölépült. A látókör pedig, bármely szegmentumát nézzük is e ránk sugárzó kincseknek, mindig Európára tekint, a teremtett értékek minden egyes darabját a korszerű európaiság emelkedett eszményei hajtják át. A kontinens szellemi centrumaiban szinte egymásnak adják a kilincset a peregrináló protestáns magyarok – gyermekemberek és érettebb korúak egyaránt. Kötelező normaként vallották, amit később – nem is olyan régen – ama gyepsori szegénylegény írt: Ide kell hoznunk a nagyvilágot, mindent, ami szép, ami jó és nemes – és amit érdemes. És nem fordítva! – ahogyan ezt manapság oly igen gyakran tapasztalhatjuk.

A nemzeti művelődés legfontosabb otthonai, aligha lehet kétséges, az iskolák és a kollégiumok voltak. Az utóbbi évek összehasonlító iskolatörténeti kutatásai pontosan kimutatták, hogy a romlás évszázadaiban és a későbbi korszakokban létesített kollégiumok a legkorszerűbb európai iskolák szerkezeti és oktatási-tartalmi típusait mintázták, követték. Nálunk, ahol rabló- és portyázó hadak dúlták fel szinte menetrendszerűen a tájakat és településeket, nálunk, ahol tengelyig ért a sár! Ezek a kollégiumok korszerű oktatási eszközökkel vértették föl a tanulókat s így bocsátották szét az országba, másfelől pedig kiterjedt partikuláikkal a folyamatos utánpótlást is biztosították. Úgy működtek, mint a jól dolgozó szív.

Miben is látják a XVIII-XIX. századi protestáns kollégiumok jelentőségét az újabb kutatások? Abban, hogy átfogták az alsó-, közép- és felsőfokú oktatás egészét; a tudományok gyarapodását követve kiszélesítették az oktatási anyagot; megteremtették az iskolai autonómiát; szerves kapcsolatban álltak Európa iskolakultúrájával; szoros szálak fűzték őket a hazai reformmozgalmakhoz; a tudományművelés otthonai lettek.

A patinás és nagyobb kollégiumok, gyarapodó könyvtáraikkal, valóban műhelyei lettek a tudományművelés-

nek, a művészeteknek és az irodalomnak. Csak a csúcsra feljutottakat is hosszan sorolhatnánk. Mint ahogy a nemzeti sorskérdések, a közszellem formálását vállaló neves – időnként egyenesen fölrajzó – politikusok, sokszor egész nemzedéke is ezekből az iskolákból indult. Tudjuk, nem attól lett valaki közéleti nagyság, hogy ennek vagy annak keresztelték, de habitusában, gondolkodásában és munkásságában ott viselte, hordozta a fölnevelő műhelyek le-törölhetetlen nyomait. Ma, amikor egy szétvert, alakatlan, tartásában többszörösen megroppantott társadalomban, egy kaotikus világban kell a közművelődés, a közoktatás ügyét újjáteremtünk, hitünk megerősítéséhez is bátorítást adhat ez a kimeríthetetlen múlt.

Mivel a reformáció a romlás századaiban ragadta magával a lelkeket, ezért a protestantizmus igen szorosan, szinte elválaszthatatlanul összefonódott a nemzeti önállóság és az egyetemes magyarság ügyével. Az állami önállóság ügyét, tudjuk, szükségképpen kellett magára vállalnia, hiszen az ellenreformáció egyben a Habsburgok hatalmi-birodalmi érdekeit is szolgálta. A „függetlenségi” gondolat azután elevenen élt a protestantizmus későbbi századaiban is. Szomorúan kell kimondanunk: leszámítva az utóbbi évtizedeket.

Ákár a tudományok, akár az egyházatyák fölől nézzük is, egybehangzóak a vélemények: a protestantizmus – indulása perceitől kezdve – mélyen és igen felelősen elkötelezte magát a magyarság ügyében is. A prédikátorok és a hitvallók valóban sokat tettek azért, hogy a háromfelé, majd többfelé szakított magyarságban táplálják az egybetartozás tudatát, a megmaradás hitét. Balsorsában csakugyan lelki várat építettek a szétszaggatott magyarság fölé. Hazát a magasba. És itt bent, a lélekben.

„Protestáns hitünk és magyarságunk egymástól elválaszthatatlan” – írta egyhelyütt a mindig Európára tekintő Benda Kálmán. S ezt is ő írta: „Nemzeti jellemünk történelmi alakulásában a protestantizmusnak döntő része volt... A magyar politikai magatartásban mindvégig megtalálható a protestáns hagyomány hatása”. Jó lenne, ha ez a hatás ma sem veszne el. Ellenkezőleg: egyre inkább átjárna a közélet fölszabdalt mezőit. Jó lenne, ha ez a hagyomány újra ott munkálhatna a megpróbáltatások sorvasztó állapotában szenvedő nemzet közéletében. Határokon belül és határokon túl egyaránt.

A mélyen bibliás Ady Endre írta: „az igazi magyar protestáns: demokrata, haladó, bátor és emberies”. A „demokrata” fogalmát ma felettébb sokan és szüntelenül lobogtatják, lassan értékvesztett fogalmaink tárházába vándorol. A „haladás” nevében pedig évtizedeken át példátlanul sok gonosztettet követtek el – emberek, társadalmi csoportok és nemzetek ellen egyaránt. Marad hát a „bátor” és az „emberies” minősítés. Azt mondom tehát: hitünk megvallásában, a nemzeti művelődés vállalásában, újjáteremtésében legyünk igaz magyar protestánsok. Nem tehetünk mást: vállalnunk kell önmagunkat, vészesen megviselt népközösségünket.

Legyünk bátrak, ha kell, kemények – de keresztyénekhez méltóan mindig emberiesek is egyúttal. Így leszünk, így lehetünk méltóak protestáns eleinkhez, a mai kor kihívásaihoz, a kultúrateremtő protestantizmushoz és a névhez, amit magyarként viselünk.

Für Lajos

A protestantizmus és nemzeti azonosságtudat sárospataki szempontból

A Sárospataki Főiskola fennállásának háromszázados évfordulóján, amit a nehéz történelmi idők miatt elkésve, 1860-ban rendeztek meg, a Kollégium homlokzatának közepén nemzeti színű átvilágításban ez a felirat ragyogott:¹

*Három fáklyám ég:
Hit, haza, emberiség.*

Önjellemző summázás és feladatot jelölő program volt ez a szöveg egyszerre. Ebben foglalták össze az iskola múltját, benne látták akkori jelenének értelmét és ezt vállalták megvalósítandó feladatnak a jövőre nézve. Ez az önjellemzés hitelesnek bizonyult és a Kollégium hú maradt a tartalmához mindvégig, azaz kimunkált, kiformalt azonosságtudatát őrizte nemzedékről nemzedékre és annak tartalmát plántálta fiaiba, akiken keresztül sugározta is a hazában és a nagyvilágban egyaránt. Keresztmetszetszerű önmeghatározás ez, hosszsmetszetének eredői már a középkorban is kitapinthatók, a reformációban pedig még erőteljesebb tartalommal gazdagodtak. A reformáció előzményei között Magyarországon általában, Sárospatakon és környékén pedig különösen is számottevő szerepe volt a ferences rendben kibontakozó, belső spirituális megújulást célzó, de szociális kérdések tekintetében is érzékeny, radikális áramlatnak, mely az „apostoli Szentszék és az egyház gazdagsága” ellen nyílt kritikát gyakorolt.² Ez az 1488-tól 1520-ig folyamatosan élő mozgalom a reformációban újabb hatásokat nyerve megerősödött és a társadalmi, politikai felelősségtudat és felelősségvállalás jegyében indult gyors térhódításnak. Sárospatak és környékének reformátorai, Batizi András, Dévai Bíró Mátyás, Siklósi Mihály úgy keresték a maguk számára a kegyelmes Istent, hogy Őt az ország számára is megtalálják. A helvét hatás még tovább munkálta a személyes küldetéstudat megerősödését s a puritánus ébredésben újabb meghatározó tényezőkkel gazdagodott, amikor Isten szuverenitását hirdelve tanította, hogy az ember legyen az életútját elrendelő Isten gondviselő kegyelmének eszköze, és sáfárságra kapott talentumaiért, valamint lehetőségeiért érezzen felelősséget. Ez a teológia nem „vastagnyakú kálomista” jellemeket akart nevelni, hanem Isten szuverenitását hirdelve tagadta a hamis emberi tekintélyelvet. Akinek hódolata Istent illeti meg, az nem lehet embereknek vakon engedelmes eszköze, de nem bálványozhatja önmagát sem.³ Ebben a meghatározó hitben a személyes küldetés igen széles perspektívában valósulhat meg. Anélkül, hogy a sovinizmus és a kozmopolitizmus szélsőségeit választaná, hazát és emberiséget azonos felelősséggel szem előtt tartó harmóniában gyümölcsözhet.

Miközben nem tagadjuk, hogy másutt is kimunkált a protestantizmus hasonló szellemiséget, Újszászy Kálmán nyomán is öntudatosan valljuk, hogy Patakon fokozott értékben jelent ez meg. Ez tette Sárospatakot azzá, ami hírében él országban és világban. A pataki „nagyok” összefonódása a Kollégiummal nem véletlenszerűen történt. „Rendeltetésszerűen jöttek, – mondja Újszászy – és mert így kellett jönniök, várva vártak voltak, kibeszélhetelen sóvársággal várta őket az ennek a helynek adatott lélek, hogy rajtuk keresztül is megmutassa szépségét, termé-

szetfelettségét és hatalmát... Pataknak Kazinczyak, Tompák és Komáromi Jánosok kellett, és nekik is Patak kellett. Miért? Csak azért, mert csak kettőjük találkozásából, szimbiózisból születhetett újjá és loboghatott messze világító lánggal a *genius loci*, az itt élni és virágozni rendeltetett szellem”⁴ Mi tesszük hozzá: élni és virágozni rendeltetett szellem, hazáért és emberiségért. A kettő ugyanis elválaszthatatlan, amennyiben egymást hitelesítik.

A személyes küldetéstudatba ágyazódó társadalmi és politikai felelősségvállalás kockázatot is magával hozó cselekvésben valósult meg a Kollégium életében. (Csak néhány példát említünk a számos lehetségesből).⁵ Az 1790-es években rendezett színdarabok több esetben is olyan társadalmi kérdéseket tárgyaltak és olyan „forradalmi” hangvételűek voltak, hogy kivívták az egyházi előjáróság felháborodását, Szathmári Paksi Ábrahám borsodi esperes egyenesen úgy nyilatkozott, hogy „méltó volna ezt a kollégiumot eltörölni.” A magyar jakobinus vezetők kivégzése után pedig egy titkosrendőri jelentés leírja, hogy a diákok időnként összeülnek, a *Marseillaise*-t éneklik, egymást *republikánus atyámfiai*-nak szólítják, éljen a szabadság jelszóval köszönnek, a kivégzettek teteteit magasztalják és megemlékeznek a börtönben sínylődőkről. Néhány esztendő múlva a joghallgatók megalkítják önképzőkörüket, a *Páncél* vármegyét, illetve királyi táblát, s a magyar alkotmány szabályai szerint szervezik működését, akkor, amikor a bécsi abszolútizmus nem engedte összegyűlni a magyar országgyűlést. A jelképes vármegye címerében ingatag várfalat kezeikkel támogató ifjak, alattuk ez a felirat: *dőlni ne hagyj*. Mindez hosszú évekkel a reformkor előtt. A veszedelmesnek ítélt egyesületet Metternich kancellár külön rendeletben tiltotta be. Ugyanekkor itt diadalmaskodik az országban először középiskolai szinten a magyar anyanyelvű tanítás, mégpedig olyan tanterv keretei között, „amelyben a nemzeti érdek, a humanista és reális művelődés teljes összhangban jelentkezett, –” miként ezt Kornis Gyula, a magyar oktatástörténet kiváló szakembere megállapította.⁶ Ezekben az években Patakon nevelődik a reformkor nemesi értelmiségének a java a polgári egyenlőség, a demokratikus átalakulás megteremtése igényével körülbástyázva. Később Ragályi Károly főiskolai gondnok így foglalta össze az iskola régtől fogva felismert főfeladatát: „*hazánknak nemcsak tudós és hasznos ismeretekben gazdag, hanem egyszerűsmind lelkes, munkás és becsületes honpolgárokat nevelni, kiknek már gyermekkorukban szívökbe csepegtetik a hon és a nemzetiség szent szeretetét, kik polgártársaikat ... nem külső hitformákért, hanem ki-kit benső belbecse és érdeme szerint tisztelnék és szeretnek.*”⁷

A hon és a nemzet szeretet érlelte meg Patakon a két háború között indult falukutatás és népfőiskolai nevelés szolgálatát. S ez is sajátosan pataki jellemző. Éppen ebben az időben fogalmazta meg Csikesz Sándor: „*A legációban és szupplikációban talált rá Kollégium és deák egyaránt a magyar népre, mint mecénására.*”⁸ Patak pedig, nem számíthatván a városra, mint Debrecen, a XVIII. század elején elsőként vezette be a szupplikációt. A falumunkában azután két évszázad

múltán, sajátos keretek között igyekezett visszaadni valamit mecénásának, a magyar népnek.

Mi emeli ezt a szellemet a magyar azonosságtudat rangjára? Úgy is kérdezhetnénk, hogy mi különbözteti meg a sekélyes kuruckodó nyakasságtól? Vay Miklós főgondnok 1860-ban így fogalmazott: a nehéz időkben a Kollégium döntő csatát vívott „*azon meggyőződésből, hogy hitét szívéből, nyelvét ajkáról senkinek senki el nem veheti, s e részben a legkisebb próbálkozás istenkísértés.*”⁹ A hitelesítő jegy ugyanennek biztosítása részünkről mások felé. A vallási, faji, nemzetiségi tolerancia s az iskolának ilyen irányú nyitottsága és felelős segítségnyújtása végigkísérte szinte egész történetét. Különösen is szembetűnő ez a XVIII. század végén és a XIX. század elején, a nemzeti öntudat, illetve a nacionalizmus felerősödése idején. Közismert a Kollégium cseh-morva missziója, de talán kevésbé az, hogy a cseh-morva diákok száma 1799-től 1832-ig 69 volt Patakon, akiket a Kollégium ösztöndíjban részesített. A joghallgatók között a „görög vallásúak” száma 1797-től 1843-ig 292 fő volt.¹⁰ A szlovák nyelvű lelkészképzés Vay Ábrahám főgondnok kezdeményezésére egy időre megvalósult itt a XVIII. század első felében. A szlovák református kegyességi irodalom legjelentősebb munkásai a magyar pataki diákok közül kerültek ki, a könyvkiadások központja pedig a Kollégium volt, nem jelentéktelen szolgálatot téve az irodalmi szlovák nyelv formálódásának útján. Érdemes idézni az egyik fordító munkás, Liszkay Sámuel mondatait, így írt 1824-ben: *Származásra nézve én ugyan nem vagyok szlovák, de mégis nagyon szerettem volna még több egyházi könyvet szlovák nyelven összeállítani... Ha a kegyelmes Isten megihletné némely hű szlovákok szívét, hogy jövedelmük egy részét erre áldoznák, az én életem is annyival meghosszabbodna, s ebben is a kedves szlovákoknak örömeit segítségére lennék.*¹¹

Az önjellemzés hitelességét azon is lemérhetjük, hogy a kívülállók milyenek látnak minket. Ehhez először Kölcseyt idézem, aki 1834-ben így fejezte ki a Pataki Ifjúságotvetett bizalmát: *„Az én hazám, ez a mi kedves hazánk sok minden híjával van, de vigasztal a remény, hogy a serdülő ifjúság igyekezni fog gazdagabb jövőt felhozni. Igenis, szeretett barátaim! vigyétek által szép törekvésteket az iskola csendes falain túl, majd a zajló életbe is, s ne feledjétek el soha, hogy a hazáért minden lehetségest tenni szent kötelesség, de tenni csak tiszta, hű keblű egyesületek által lehetséges.”*¹² Petőfi 1847-ben sommás elragadtatással ezt írta Patakról: *„Szent föld. E város volt a magyar forradalmak oroszlánbarlangja. Itt tanyáztak a szabadság oroszlánai.”*¹³

A protestantizmus és nemzeti azonosságtudat spirituális-egyházi szempontból

Magyarságot féltő és magyarságot ostorozó prédikátorok és költők messzire hangzó szava jelezte már a reformáció hajnalán a keresztyénség és a magyarság szétválaszthatatlan spirituális összetartozását.

A 16. században koszorúként veszi körül a császártól és a Portától megtépzott országot a bizonyoságtévő intelmek, buzdítások és próféciák egész sora. Mit is mond

Témánk szempontjából akár külön elemzést is megérdemelne a Kollégiumnak Erdélyhez fűződő, szellemi kölcsönhatásokkal átszőtt kapcsolata. Most azonban a felvetett összefüggésben csak röviden idézzük Mikó Imrét, aki 1860-ban Patak és Erdély kapcsolatában is látta a nemzeti összetartozás elszakíthatatlan voltát, amikor így nyilatkozott: *eljöttünk „tanúsítására azon belső egységnek, mely a két haza fiai és érdekei között mindenkor létezett, melyet vér és közös alkotmány, történet és sorsazonosság, közös dicsőség és szenvedés pecsételt meg, melyet valaha felbontani egyikünk vagy éppen mindkettőnk sírhantján lehetend.”*¹⁴

Az igazán kívülálló Klebelsberg Kunó kultuszminiszter pedig, aki Patakot az angolszász orientáció bázisává kívánta kiépíteni kultúrpolitikájában, 1928 júniusában felkeresve a Kollégiumot, így beszélt: *„Eljöttem ide, mint egy konzervatív kormány minisztere, mert az a meggyőződés hat át, hogy modern haladás csak történelmi alapon lehetséges, a fejlődés a magyar nemzetre nézve csak abban az esetben lesz gyümölcsöző, hogy ha a vallásos és hazafias gondolat össze tud szövedni a modern fejlődés szükségével. S hol valósulhat meg a kultúrpolitikának ez a követelménye jobban, mint itt, ahol immár négyszáz év óta imádják az Istent, szeretik a hazát, és a magyar művelődést.”*¹⁵ S ehhez már csak Árvay József pataki tanár szavait fűzzük zárszóként: *„e főiskolával minden megtörténhetik, csak egy ne történhessék: hogy szelleméhez következtelen legyen, hogy múltját megtagadja.”*¹⁶

Dienes Dénes

Jegyzetek

1. A Sárospataki Ref. Főiskola háromszázados ünnepe július 8-án 1860. Emlékkönyvbe foglalta Erdélyi János. (a továbbiakban: Emlékkönyv) Sárospatak, é.n. 65. – 2. Szűcs Jenő: A középkori iskolázás Sárospatakon. (A Sárospataki Ref. Kollégium története. Bp. 1981. A továbbiakban: Kollégium történet.) 7-16. – 3. Barcza József: A pataki szellem. (Kézirat. Sp. Kézirattár Kt.d. 20.541.)9. – 4. Újszászy Kálmán: Sárospatak és a genius loci. (Újszászy Kálmán Emlékkönyv. Bp.-Sp. 1996.) 382. – 5. Benda Kálmán: A Kollégium története 1703-tól 1849-ig. (Kollégium történet) 106-108. – U.o. 109. – 7. Emlékkönyv 125-126. – 8. Csikesz Sándor: A református kollégiumi nevelés lényeges vonásai. Db. 1938.4. – 9. Vay Miklós körlevele. Sp. Levéltár C/LXXXII. 40.001. – 10. Barcza József: A pataki szellem. i.m. 15. – 11. Király Péter: A keletiszlovák irodalom kezdetei és további fejlődése. Bp. 1953. 76. Király Liszkay mondatait szlovákból fordította. A „szlovák” szó használata anakronizmus, mert Liszkay magyarul a „tót” kifejezést használta, természetesen minden bántó él nélkül. – 12. A Sárospataki Főiskolai Ifjúság Önképzőtársulata Emlékkönyve. Sp. 1863. A bevezetőben idézi Erdélyi János. – 13. Petőfi Sándor: Útirajzok. Bp. 1941. 48. – 14. Emlékkönyv 23-24. – 15. A Sárospataki Ref. Főiskola Értesítője. 1927/28. 29. – 16. Emlékkönyv 122.

az esztergomi, csaknem elfeledett Farkas András 1539-ben a Zsidó és Magyar Nemzetről szóló verses históriájában? Ne háborgassák tanítóinkat, ismerjük meg bűnös voltunkat, kövessük az Istent, ő megbocsát és feltámasztja a jó Magyarországot!

Mit is mond ugyanekkor Szikszón Bencédi Székely István, a későbbi olaszliszkaai, majd gönci prédikátor?

Zsoltárfordításának Gávai Lukácshoz címzett ajánlásában ezt olvassuk: „A zsoltárnak terhét vállaimra vevém, és elmémnek nagy fáradságával magyarul fordítám. Kibe kiváltképpen, és mindennek fölötte követtem az zsidó nyelvet, melyen az a zsoltár az zsidó Dávidtól megíratott, kit én Kegyelmednek ajánlok, minden lelki gazdagsággal, kibe tekegyelmeddel szól immár itt Dávid nem zsidóul, sem deákul, sem pediglen görögül, hanem magyarul!”

Ugyanez a szózat hangzik fel két évvel később a nyugati végeken, mikoris Nádasdy Tamás sárvári nyomdájában kiadásra kerül az első hazai magyar Újszövetség. Fordítója Sylvester János, könyvét e klasszikus disztichonokkal tárja a magyarság elé; „Az, ki zsidóul és görögül és vigre diákul szól vala rigen, szól néked az itt magyarul!”

Ugyanitt szólal meg az első magyar költő, Tinódi Lantos Sebestyén. Bizonyítani akarja, hogy a magyar katona Európa bármely pontján vitézül harcol, bár – írja – „az magyar nemzetöt... utálták, semminek vélték, igen fegyvertelen népek ítelték...”, majd így folytatja; „Jobb vitéz magyarnál bizony nem volna. Csak az igaz szeretet köztők volna, és jó vitéz vezér előttök volna...”

Ugyanő Heltainál Kolozsvárott kiadott Cronikájának előszavában ezeket írta: „Ez jelenvaló könyvecskét szörzeni nem egyebért gondoltam, hanem hogy a hadakozó, bajvívó, várak-városok rontó és várban szorult magyar vitézöknek lenne tanuság üdvösséges, tisztösséges, megmaradásokra az pogány ellenségnek mimódon ellene állhassanak és hadakozzanak...”

Sokáig folytathatnám a sort. Sárvártól Esztergomon és Szikszón át Göncön és Olaszliszván keresztül Kolozsvárig még Luther és Melanchthon életében egyszerű őrizte a Kárpát-medence népe a keresztyén hit és a magyar reménység ötvözetét.

Am mindez csak a kezdet volt. A Bornemissza Péter által megénekelt „áldott Magyarország” egyes, lánglelkű prédikátorainak és költőinek ez (csak) az első, ébresztő harsonája volt. Az egész nemzetet nevelő műhelyek, a protestáns identitás és magyar öntudat széles körű formálói az iskolák voltak. Pápától Eperjesen keresztül Debrecenig és Patakig a nagy műveltségű tanárok és a hivatástudatra ébresztett jeles tanítványok vitték tovább a meggyújtott lángot.

De mi is volt az a sajátos eszköz, ez a nagy hatású módszer, amely vörös fonalként húzódik végig a reformáció, a pietizmus és a felvilágosodás történelmi vonulatain? Meglátásom szerint az iskolai színjátszás gyakorlata. Előadásomban most legyen szabad ennek jelentőségét és mikéntjét kiemelnem.

A magyarországi protestáns iskolai színjátszás, az ún. iskoladrámák emléke számszerűleg jóval kevesebb ugyan, mint a katolikus, elsősorban jezsuita és piarista iskoláké. Nem egy tekintetben azonban jelentősebb annál. Mindjárt megindulásakor a hitvitázó drámákban nemzeti nyelven szólal meg, nagy tömegeket foglalkoztató kérdéseket visz színre. Később a művelődés eszményének megfelelően a latin nyelv elsajátítása érdekében az anyanyelv a protestáns iskolákban is háttérbe szorult. De nem olyan mértékben, mint például a jezsuitáknál a 18. század második felében azután a protestáns iskolák az anyanyelvi előadásokat használták fel a nemzeti érzés erősítésére, az anyanyelv fejlesztésére, a drámai műfaj elvilágiasítására.

Így a protestáns iskolai színjátszás nagy mértékben előkészítette a magyar nyelvű hivatásos színjátszást is. Közönseget nevelt, színészeket képzett, írókat formált a későbbi nemzeti drámairodalom megszületéséhez.

Nemzetnevelő protestáns őseink e nagyszerű kulturális és spirituális tevékenysége jelentős társadalmi jelentősége ellenére nem eléggé közismert. Pedig az előadott témákon túl minden háttér-részlet is érdekes lehet az utókor számára.

Az újabb kutatási eredményekből tudhatjuk, hogy miként szervezték e drámákat a tanárok, praeceptorok, lelkészek és diákok. A közönség néha elfért az osztályteremben, az iskola auditoriumában vagy a színházteremben. Máskor a „theátrum” az iskola udvarán felállított lombátor volt, egy fából rögtönzött színpad. Olykor az utca egy részén folyt az előadás. Máskor a padlástér, lakodalmakkor, név- és születésnapokon az érdekeltek lakása volt a színhely. Otthont adott gyakran a városháza tanácsterme, a kocsiszín, vagy maga a templom. Tavaszi ünnepek, majálisok, kirándulások alkalmával a szabad ég alatt folyt a játék. Voltak ünnepélyes deklamációk, actus oratorius-ok, és voltak adventi vagy karácsonyi jelenetek.

Megfigyelhetjük, mennyire gazdag a ludí magisterek játsza tanító és örködve nevelő pedagógiai tevékenysége, amely századokon át beépült a magyar protestáns identitás-tudatba. Hiszen a folyamat már az első evangélikus drámaíróknál, a tolnai katedrán és szószéken szolgáló Sztárai Mihálynál kezdődött. Remek fordulatú, ízes magyar nyelvű hitvitázó iskoladrámája az Igaz papság tükrö. Címlapja végén azt írja az énekes reformátor: „Azt is megtalálod Atyámfia Keresztyén, e kis könyvecskének végében, mimódon és főként mire választják az igaz keresztyének a lelki pásztorokat. S mi okáért vonsszák le is némelyekről a szentegyházi szolgágot...” Érdekes, hogy e nagyszerű írást utóbb Huszár Gál nyomdász-reformátor is kiadta, és pedig a besztercebányai tanácsnak szóló ajánlással. Arról nincs adatunk, hogy ott a német anyanyelvű városban elő is adták volna.

A 17. századi Sárospatak református iskoláiban a magyar ősöktől származó Comenius nevéhez számos ún. pánszofista iskolai színjáték, schola ludus, és Nézni Való Játék alkalmá fűződik. A híres Orbis Pictus például így írja le egy iskolai színmű előadását; „játék-néző helyet (tehát a színpadot) szőnyegekkel és kárpitokkal vonták be, a játszó személyek más-más ruhákba öltöznek fel, a bolond tréfát űz, a köznép tapsol kezeivel, hogyha valami néki tetszik...”

Még a 18. század végén is arról ír egy szerző, hogy „e színjátékok által szépen virágozik a Pataki Collégium is, ahol az ifjak minden tavaszkor készítenek színjátékokat, ez által magoknak a Tudományokhoz nagyobb kedvet, a Collegiumnak pedig virágzást hoznak”.

Eperjesen az evangélikus Kollégium igazgatója 1669-ben a 12 éves diákjára, Thököly Imrére bízta Ladiver Illés Papinianus-drámájának Imre királyt alakító szerepét, aki majd megdönti a császár uralmát. A másik jeles eperjesi szerző, Schwarz János a Hungaria Respirans című drámájában a protestáns panaszokat és reménységeket viszi színre. Főhőse, Constantius, aki Thököly sorsát ábrázolja, tízévi száműzetés után tér vissza városában, felszabadítja hazáját Furentius és az idegen nemzet igájából.

Rozsnyón, Missowitz Mihály rektor Rákóczi-kori iskoladrámájában – amely Mátyás király emlékét idézi – bevezetesként az egyik szereplő köszönti a jelenlevőket, felhívja a figyelmet az előadandókra, majd egy másik diák a darab végén szól a hallgatóságához, összefoglalva az elhangzottak lényegét és hálát adva Istennek, köszönetet mond a vendégeknek. A 300 éve megjelent rozsnyói iskoladráma ezt a címet viselte: „Maga siralmas sorsát kesergő Magyar Thália”. Prológusának szép hazafias sorai így hangzottak: „Halljátok meg zokogását, magyar Thália siralmát, miként keserű romlását, szomorú sorsát”.

A dunántúli evangélikus iskolákban főleg a hallei piteizmus hatását tükröző szellemi központok erősítették elődeink protestáns hitét és a kulturális érdeklődését. Így például tudjuk, hogy Győrött és Felpécezen Eszter öszösvetségi történetét dramatizálták a diákok az érdeklődő közönség előtt. Az ugyancsak győrmezei Vadosfa iskolai színjátásáról Kis János szuperintendens tudósít minket. Egy ízben – írja – egy examen alkalmával a Góliát dramatizált, s versekbe öltöztetett történetének előadásakor egy diák a Dávid szerepét játszotta, közönséges tapsolást s csudálást nyere nézői előtt mind versei sokaságával, mind egyenes és bátor szavalásával”. Más alkalommal Hámán történetét adták elő Vadosfán. Erről így ír Kis János 1842-ben: „Azelőtt több helyeken szokásban volt, mi néhány helyeken most is szokásban van, hogy az iskolai esztendő végén közvizsgálat alkalmával valamely bibliai történet színjátékképpen adatott elő versekben, s a versek az akkori divat szerint négy sorú alexandrinusokból állottak. Ki legtöbb verseket kapott, az tartatott legszerencsésebbnek s legjelesebbnek. Mesterem nekem akarta adni a legtöbbet mondó szerepét, Hámánét. A verseket én nagy gyorsan megtanultam, s szerepemet a templomban összegyűlt nagy sokaság tapsolása s dicsérése közben szerencsésen eljátszottam...”

A protestáns nemzeti identitást azonban nemcsak verses bibliai drámákkal, veretes szövegű történelmi analógiákkal, hanem mulatságos vígjátékok iskolai előadásával is lehetett erősíteni. Jó példa erre a debreceni református Kollégium színjátásza. Számtalan változatban adták elő Csokonai Vitéz Mihály Gersonját, az „ördögi mesterséggel megtaláltott ifjú” történetét, és sok más sikeres darabot. Az említett Kis János érdekes epizódot említ ezzel kapcsolatban. Azt írja Emlékezéseiben, hogy amikor gróf Teleki József koronaőr 1792-ben meglátogatta Göttingent, az ott tanuló debreceni diákok Mátyás József vezetésével egyikük szállásán színjátékképpen „előadták azon módit, amellyel a debreceni professzorok a Kollégiumtól búcsút vevő s felsőbb tudományos intézetekben s teológiát tanulni menő diákokat megvizsgálni szoktak. A magok kiosztott szerepek eljátszásával annyit nevettek velünk, hogy akármely színházi vígjátékban sem kellett volna többet kívánni”.

Csurgó református iskolája Csokonai Özvegy Karnyónéját, Losonc gimnáziuma Szathmári Paksi Sá-

muel Fédraját adta elő. A miskolci iskoláról tudjuk, hogy „Pál napkor és július hó közepén a városi tanács tagjai és a meghívott nemes céhek jelenlétében az egyház elnökségének jelenléte mellett az összegyűlt nagyszámú hallgatóság mulattatására s a retorikai képzésben való előhaladás bizonyítására közszónoklatok, szavالات, bibliai, erkölcsi vagy történelmi tárgyú színdarabok játszottak el a nagyobb deákok által”.

Sajnos magyar múltunk e fontos iskolatörténeti adatai az idők viszontagságai folytán nagy mértékben elvesztek, vagy legalábbis lappanganak. Ugyancsak miskolci forrásból tudjuk, hogy a főgimnáziumból történt egykori átköltöztetés idején már csak „pár levélnyi töredék maradt fenn ilyenféle színdarabokról. Hunyadi János és Bethlen Gábor neve is előfordult”.

Szólnunk kellene még a magyar protestáns identitás tudatának legértékesebb megőrzőjéről, Erdély földjéről. A gyulafehérvári Bethlen-kollégium, majd annak pusztulása után a Pápai Páriz Ferenc vezette híres nagyenyedi iskola, ismert súlyos megpróbáltatásai ellenére bővizű forrása lett a magyar kulturális örökségnek. Cserei Mihály ezeket írta Naptárában 1693-ban: „Volt az enyedi Kollégiumban igen szép aktus Árpádról és mellette lévő hat régi Scythiai kapitányokról...”

Egykori feljegyzések arról is tudósítanak, hogyan és hol zajlottak le a nagyenyedi kulturális ünnepek. „A játékszín – így a tudósítás – az iskola belső udvarán állították föl, s nézők ülései a szemközti udvar földszinén s emeletes erkélyeken valának elrendezve. Reggeli hétnyolc órától fogva délutáni egy-két óráig tart az előadás. A hangászkart helybeli s néha nagyszabenyi cigányok alakítják. Több százat, sőt ezret is haladott meg a nézők száma. Az ajándékként begyűlt pénzből hangászok s egyéb költségek fizetettek, a fönn maradt rész a kilenc köztanítók által adatott iskolai közmulatságra...”

Hasonló feljegyzések maradtak ránk Kolozsvárról, ahol a Kollégium neves tanárai – mint Apáczai Csere János vagy Szathmárnémeti Sámuel – e sajátos tudatformáló pedagógiai módszer lényegét a bátorságra nevelés öregbítésében és a jó erkölcs gyakorlására való serkentésben látták.

Tisztelt Ünnepi Ülés! Sajátos és talán szokatlan aspektusból igyekeztem bemutatni a protestáns szellem hazai továbbplántálásának egyik módszerét. Az idők azóta változtak, a szellemi-lelki igény is mintha csökkent volna. De nekünk, a történelmi magyar egyházak protestantizmusának a missziói parancsban gyökerező és reformátorainktól is ránk hagyott örökségből folyó szent feladatunk az élő hit és a hazai kultúra ápolása és továbbadása. Ha továbbra is protestánsoknak akarunk maradni hazánkban, akkor kisebbségi sorsunk ellenére – vagy éppen ezért – féltve kell megőriznünk reformátori keresztyénségünket, hitvalló magyarságunkat.

Id. Dr. Fabiny Tibor

A protestantizmus és nemzeti azonosság tudat ökumenikai-gyakorlati szempontból

Maga az a tény, hogy egy neoprotestáns felekezet képviselője szólhat a fenti témához, azt jelenti, hogy a magyar protestantizmus nemcsak megbékült a szabadegyházi jellegű keresztyén közösségekkel, hanem igényli véleményüket is. Sokak szemében az elmúlt öt évtized kényszere volt az az összefogás, mely az ökumenikus mozgalomban volt látható. Éppen ezért vált szükségessé annak vizsgálata, hogy a valamikor „amerikai szekta”-ként emlegetett baptista család egyházaai segítették-e valamiben előbbre a magyarságot, országunkat, népünket. Természetesen a szűk időkeret miatt csak egy-két szemelvényen lehet bemutatni azt a tényt, hogy protestáns egyházak, s helyenként a római katolikus egyháziak is fölismerték az együvé tartozásnak azokat a jeleit, amelyek a különböző hitvallási, egyházszerkezeti jellegzetességek ellenére is lehetővé tették az együttműködést.

1846. május 20-án (150 éve) érkezett vissza Budapestre, *Rottmaier* János vezetésével az az első hat baptista mesterember, akik elindították a baptista mozgalmat a történelmi Magyarországon. Nem számít-e a meghonosításban döntő erejűnek az a tény, hogy *Bauhofer* György budavári evangélikus lelkész befogadta gyülekezetébe a baptista misszionáriust, akik pedig adakozásával támogatta az evangélikus gyülekezet Leány-egyletét? De a Budapesten szolgáló *Van Andel* hollandiai lelkész is szívesen vette a németekből és skótokból egyesült gyülekezetében *Rottmaier* látogatásait, sőt alkalmankénti igehirdetéseit is. Még 1863-ban is látogatta a Skót Missziót *Rottmaier* János, amikor *Rudolf König* került a misszió élére. Ugyanez a magyarországi baptista alapító 1865-ben Kolozsvárra költözött, ahol vasárnapi iskolát szervezett különböző felekezetű családok gyermekeiből, ahol elismerték az ottani protestáns lelkészek – baptistaságával együtt –, hogy igen hasznos munkát végez bibliaterjesztőként. Mi más ez, mint a korai ökumené egyik gyümölcse?

Csikesz Sándor véleménye szerint a bibliaterjesztésben a baptisták döntő szerepet vállaltak a múlt évszázadban. E bibliaterjesztők közül való *Novák* Antal, aki 1866-ban Gyomára költözött, mint a Brit és Külföldi Bibliatársulat alkalmazottja (kolportőr). Űgy került a baptista *Novák* Antal Gyomára, hogy Révész Imre ajánlotta a szétszórtságban élő hívek közé bibliaterjesztőnek. Ezt *Hajnal* Ábel békésházi református esperes 1867. évi jelentéséből tudjuk, aki elégedettségét fejezte ki *Novák* munkája felett. Ez nem is csoda, hiszen két esztendő alatt 45 562 Bibliát adott el a szorgalmas bibliaterjesztő. Egyet a gyomai református gyülekezetnek is adományozott a presbiteri jegyzőkönyv szerint.

Szigeti Jenő kutatásai is bizonyították azt a tényt, hogy a belmissziói és ébredési irányzatok rokonszenvvel fogadták az új szabadegyházi (baptista, nazarénus, adventista, metodista) közösségeket, sőt elevenítően hatott rájuk és nemegyszer átvették kegyességi gyakorlatuk egy részét. Ennek jó eszközei voltak az angolszász teológiákon tanuló magyar református diákok, akik az ott tanultakat és látottakat itthon lelkészekként ültették át a gyülekezeti élet gyakorlatába. *John Bunyan* *Pilgrim's Progress*ének magyar fordítói nem mások, mint református lelkészek, vagy

a debreceni református teológiai professzor, *Ballagi* Mór fia, a korán elhunyt *László Spurgeon* első magyar fordítója is református lelkészek, pl. *Könyves Tóth* Kálmán. *Balogh* Ferenc „A megdicsőített egyház” címen ismerteti a „prédikátorok királyának” *Spurgeon*nak a teológiáját. Ekkor a baptista gyülekezetek tagjai még a szegényebb sorból verbuválódott egyszerű parasztemberek és iparosok. Ötvözetet jelentett az ún. magyar mentalitás és az angolszász mozgalmi élet találkozása számukra, és biztosította a bizonyos fokú zárttsággal szemben az akkor elképzelhető legnagyobb nyitottságot, az egyéni döntés szabadságát.

Meyer Henrik budapesti baptista prédikátor meghívta *Pap* Gábor dunántúli református püspököt a Budapest Wesselényi utcai imaház megnyitására 1887. augusztus 20-án, s a püspök eljött. Ugyanez a *Papp* Gábor emelt szót a magyar parlamentben a baptisták szabad vallás-gyakorlata ügyében a sokak által már idézett beszédében. *Meyer* Henrik inspirálta *Ugron* Gáboron, *Irányi* Dánielen, majd *Szapáry* Gyula államtitkáron keresztül azt a vallásügyi törvényt, amely 1895-ben Európa-szintű törvényként lett elfogadva. És még nem szóltunk arról, hogy a baptista prédikátor ösztökélte azt a vitát, amelynek következményeként megszüntették a vasárnapi munkát és a gyermek-dolgoztatást.

Az eddigi példák annak illusztrációi, hogy a szabadegyházi mozgalom bár eredeténél fogva külföldi, de honosításához biztosítékot jelentett – az igen sok ellenpélda dacára – a hazai egyházak támogató és befogadó magatartása. Erről ritkán szólnak, de az Ige egyházainak reformációs ünnepén el kell ezt is mondanunk.

A továbbiakban azt szeretném bemutatni, hogy kértek részt a már meghonosodott baptisták a magyarság életében. 1918-ban a Károlyi-kormányzat – felmérve a nemzetközi elszigeteltséget – segítette egy 22 tagból álló protestáns küldöttség kiutazását Angliába. Ebben a delegációban kapott helyet *Csopják* Attila és *Schäffler* Reinhold, mint baptista küldött, mivel ez időben az angol miniszterelnök *Lloyd George* is baptista volt. Igaz, hogy a december 7-től január 20-ig tartó utazás kevés sikert eredményezett, de mutatja azt a törekvést, hogy a baptisták nemzetközi kapcsolataikat Magyarországra akarták használni. Ennek a törekvésnek is elismerése az, hogy a baptista elnököt, *Somogyi* Imrét igen gyakran hívták a 30-as években ünnepi szónoknak nemzeti ünnepeinkre más egyházak vezetői.

A kegyességi mozgalmakban e századra már meghonosodott Vasárnapi Iskolai Szövetségben a református elnök *Victor* János mellett mint jó munkatársát találjuk a baptista *Szabadi* F. Gusztávot titkárként. Az Evangéliumi Alliansz mozgalomban Magyarországon reformátusok, baptisták, evangélikusok, metodisták és keresztyén testvér-gyülekezetek egyaránt részt vettek a kezdetektől, bár ez nem annyira volt látványos, mint a nem egyszeri vetélkedés a tekintélyért, hatalomért.

Úgy tűnt, hogy ezt zárja le az Országos Református Szabad Tanács 1946. augusztus 14-17-én Nyíregyházán hozott határozata, melyben „Bűnbánatot tartott a Szabad Tanács a kisebb protestáns egyházak és közösségek irá-

nyában tanúsított szeretetlen és elzárkózó magatartásért, részvétlenségeikért és az ellenük elkövetett bántásokért. Mindezekért bocsánatot kért.” Ezt tetőzte be *Bereczky Albert* püspök 1953. november 24-én a Baptista Egyház közgyűlésén mondott beszéde, amely az 1937-es konventi döntés nyomán kért bocsánatot minden, a múltban elkövetett bűnért.

A magyarországi baptisták és más szabadegyházi, neoprotestáns közösségek úgy vannak otthon Magyarországon, hogy bár szegények, kicsinyek és mégis „másokat gazdagítók”. „Viszont ki mire hivatott el, álljon is meg abban” – Isten kegyelmes döntése szerint. Így ünneplünk együtt a hazai protestantizmussal 1996. reformáció ünnepén.
Kiss Emil

VILÁGKERESZTYÉNSÉG

Vallások az igazságos és fenntartható gazdasági rendért

A Vallások és a Béke Világkonferencia elnevezésű, Európában, svájci székhelyű szervezet 1996. okt. 10-13. között tartotta konferenciáját Dobogókőn, a Manréza Konferencia Központban.

E konferencia élvezte a Magyar Katolikus Egyház, a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa és a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetségének támogatását.

A tanácskozás témája: „Vallások egy igazságos gazdasági rendért” volt. Az alábbiakban Dr. Edy Korthals Altes holland közgazdásznak, a szervezet társelnökének előadását közöljük. (A szerk.)

(Európai WCRP-konferencia Dobogókőn, 1996. október 10-13)

E konferencia eredeti javaslatában is szerepelt az igazságosság és a fenntarthatóság két eleme, mégpedig igen jó okból. Az igazságos gazdasági rend ugyanis értelmetlen a fenntarthatóság nélkül. Aránylag rövid ideig tartana, mivel figyelmen kívül hagyja a jövő nemzedékek életbevágó érdekeit. De ugyanígy nehéz elképzelni a fenntartható gazdasági rendet igazságosság nélkül. Az pokollá tenné a peremre szorultak életét, s a társadalmi feszültségek következtében előbb vagy utóbb meg kellene szűnnie. Az igazságtalan társadalom tarthatatlan.

1. *Az igazságos gazdasági rendszerben* mindenkinek megfelelő lehetősége kell hogy legyen alapvető szükségletei és elfogadható kívánságai kielégítésére. Semmiképpen sem jelenti ez a javak és jövedelmek szigorú újraelosztását, hogy egyenlőséget biztosítson mindenki számára. De a jelenlegi nagy igazságtalanságot sem kívánja fenntartani, amelyben aránylag kevesen élveznek óriási jövedelmeket, miközben egy jóval nagyobb csoport szegénységben él, több mint 1300 millióan a létminimum alatt.

A legtöbb európai országban rohamosan romlik a társadalom helyzete. Csupán az Európai Unión belül több mint 20 millió a munkanélküli, a szegények és a peremre szorultak száma pedig csaknem 50 millióra emelkedett. A szociális biztonsági rendszerekre óriási nyomás nehezedik. Másfelől viszont a vezetői jövedelmek és profitok nagy megnövekedése következtében a vagyon óriási felhalmozódását láthatjuk egyeseknél. Ritkán érvényesül az a régi elv, hogy a legsúlyosabb terheket a legerősebb vállak hordozzák, mivel az ügyvédi kibúvók s az adómentességek az eredményes nemzetközi együttműködés hiányában az adózás széleskörű kijátszását teszik lehetővé.

Nemcsak az egyes országokon belül, hanem a nemzetek között is komoly gondot okoz az egyre nagyobb szakadék a szegények és a gazdagok között.

Európa megosztottsága a már befutottak és a lemaradottak között katasztrófa felé sodorja földrészünket. Elkerülhetetlenek lesznek az elkezeredett cselekmények, a felbomlás és a komoly konfliktusok.

A jelenlegi igazságtalanság nemcsak politikailag tarthatatlan Európában és világszerte, hanem az kirívó elmentésben is van a vallások legalapvetőbb követelményeivel: az igazságossággal, az emberi szolidaritással és együttérzéssel.

2. *A fenntartható gazdasági rend.* A „Közös jövőnk” címmel kiadott brundtlandi jelentés a fenntarthatóság gazdasági, ökológiai és szociális dimenzióira irányítja a figyelmet. Szoros kapcsolat van e három között: összefüggenek egymással és kölcsönösen kiegészítik egymást.

A gazdaság jelenlegi alakulása ökológiai és szociális szempontból egyaránt tarthatatlan. Az egyik oka az anyagi növekedés elavult felfogásához való szívós ragaszkodás. A legtöbb közgazdász szerint jó dolog a gazdasági növekedés, mivel ösztönző hatással van az emberek foglalkoztatására, a jövedelmek és a profitok emelkedésével növeli a jólétet s egyúttal pénzügyi eszközöket is biztosít a környezetvédelmi és a szociális politika számára.

A dolgok azonban nem ilyen egyszerűek. Jó néhány éve megismerkedtünk már a technikai fejlődés következtében beállott munkahely nélküliek növekedésének jelenségével.

A növekedés bizonyára sok fejlődő országban a szegénység megszüntetésének a feltétele. De valóban kívá-

nyatos-e, hogy a fejlett országok tovább erősödjenek anyagilag? Jelenleg a világ népességének a leggazdagabb 20 %-a használja fel a természeti erőforrások 80 %-át. A világ népességének a másik 4/5-e pedig az erőforrásoknak csak a 20 %-ához jut hozzá. S ezekkel az elképesztő adatokkal egyezik meg a környezetszennyezés mértéke is. Az UNCED-nek 1992-ben Rio de Janeiroban tartott konferenciája óta az egész világ közvéleménye a környezet rohamos romlásáról értesült: a vörös és fehér véresejtek arányának megbomlásáról, a megművelhető földek csökkenéséről, a halállomány apadásáról, a levegő és a víz egyre nagyobb szennyezéséről, a széndioxid megengedhetetlen mértékű kibocsátásáról, az éghajlat megváltozásáról, stb.

Emberek felelőtlen gazdasági tevékenysége következtében az egész világon kegyes már az ökológiai robbanás időzített bombája.

Az „északi nemzetek”-nek a környező világra gyakorolt egyre nagyobb hatásával együtt tanúi lehetünk annak, hogy a többi népek milliárdjai mindinkább kívánják lemásolni a mi „fejlettségünk”-et. Kína, a maga több, mint ezer milliós lakosságával már a látványos fejlődés szakaszába jutott el. Más népek, különösen a legszegényebbek, egyre nagyobb gazdasági fejlődésre kényszerülnek, hogy kielégíthessék alapvető szükségüket és méltányos kívánságaikat.

Észak további anyagi növekedése és emberek milliárdjainak szívós törekvése a gazdasági fejlődésre együttesen elviselhetetlen környezetkárosító terhet ró földünkre, amely máris óriási feszültségnek van kitéve. A helyzet drámai romlása elkerülhetetlen, ha – mint várható – a világ jelenlegi 5500 milliányi népessége 2040-ig kb. 9000 millióra emelkedik.

A fenntarthatóság világméretű szükség. A modern gazdaságoktól a termelés és a fogyasztás lényeges eltolódását kívánja meg. A környezetre gyakorolt káros hatás csökkentése érdekében a világ természeti erőforrásainak és energiájának kisebb méretű felhasználása kell, hogy megteremtse a szükséges „ökológiai teret” (ecospace) a fejlesztésre szoruló népek számára. Ez többféleképpen érhető el. A legnyilvánvalóbb módja az olyan új technikai eljárások kifejlesztése, amelyek révén csökkenthető az erőforrásokkal és az energiával üzött jelenlegi pazarlás. Elindult már a tendencia a termelés nagyobb anyagtalánítása („immaterialization of production”) felé. De hosszú távon valószínűleg a fogyasztási szükséglet csökkentése lehet eredményesebb. Hogy ez az irányzat követésre talál-e, az nagy mértékben az emberek magatartásának a megváltozásától függ.

3. *A jelenlegi gazdálkodási gondolkodás és cselekvés radikális ártértékelése.* Kultúránkban a gazdasági szellem uralma, a divatos gazdasági gondolkodás és cselekvés éles ellentétben van a nagyobb vallások tanításának lényegével. Ezek valamennyien határozottan elvetik az autonóm ember eszméjét, aki azt teheti a földdel és annak minden teremtményével, ami neki tetszik. Állandóan emlékeztetik az embereket arra, hogy az életben lényeges teremtési viszonyulás van: Isten viszonya az emberhez és az emberé Istenhez. Ennek a kölcsönös viszonyulásnak az alapján szólíttatik fel az ember, hogy szeresse felebarátját, mint önmagát. A vallások hangsúlyozzák, hogy nemcsak kenyérrel él az ember, és különösképpen elutasítják az anyagi javak egyre nagyobb

mértvű birtokolására való sóvárgást. Ha felfognák az emberek ez igazságok jelentőségét, az „elégleges elég” érettebb és felelősebb magatartása váltaná fel a „korlátlan anyagi szükség” elvét. Ez különösen azokra modern államokra érvényes, amelyek a jólét igen magas fokán vannak. Az Európai Unió legtöbb tagállama ebbe a kategóriába tartozik. Az ő esetükben a mérsékelt magatartás sokkal értelmesebb lenne a fogyasztói keresletnek az agresszív hirdetésekkel történő felfokozásánál.

Valamennyi vallás egyetért a mérséklet és a józanság szükségességével. Akik most aránylagos jólétben élnek, azoknak látniuk kellene, hogy a fejlett államok gazdaságának növelése egyenes arányban van a többiek szegénységével. A „korlátlan szükséglet” idejét múlt elképzelésének fenntartása tehát felelőtlen magatartást jelent, mivel a modern államok jelenlegi termelői és fogyasztói gyakorlatának negatív társadalmi és ökológiai következményei lesznek. De ezen kívül a mohóság és az élvezet szörnyeivé is alacsonyítja le az embereket.

Ez a magatartásbeli változás szorosan kapcsolódik a növekedésről vallott egészen más felfogáshoz.

A növekedés a természet velejárója, elválaszthatatlan tőle, de nem a végtelen növekedés. A fák nem nőnek az égig, egy bizonyos ponton megáll a magassági és terjedelmességi növekedésük. Az emberek szintén alá vannak vetve a fizikai növekedés korlátainak. A társadalomnak, akárcsak az egyénnek, arra kell törekednie, hogy egyensúlyt teremtsen az új területek meghódítására irányuló ösztön és a természetes határok tiszteletben tartása között. A gazdasági életben ma esztelen módon hágják át ezeket a határokat. Mintha mindent, az ipari termelést, a bányászatot, a mezőgazdaságot, a halászatot, a városfejlesztést, a repülőterek építését, a gépkocsigyártást, az infrastruktúrát és sok egyebet a növekedés kényszere irányítana. Ámulatba ejtő az ilyen gazdálkodás együgyűsége, hiszen a határok közé szorított téren lehetetlen az állandó növekedés. Ez olyan, mint egy rákos daganat növekedése.

A fejlett országok gazdasági növekedését a mennyiségi célok helyett a minőségi felé kellene irányítani.

Igen komoly problémát okoz a „növekedés”-ben az, hogy mérésének jelenlegi mértéke, az úgynevezett GNP (General National Production: általános nemzeti termelés), az igazi jólétnek nagyon megbízhatatlan eszköze. Egy felől szerepelnek benne olyan tételek, amelyeknek nem kellene szerepelniük, másfelől lényeges elemek maradtak ki belőle. S az eredmény az, hogy nem is tudjuk, mi történik valójában. Nagyon valóságos annak a veszélye, hogy gazdagoknak tartjuk magunkat, pedig a valóságban elszegényedésünket idézzük elő.

4. *Az egyházak szerepe.* A sokszínű Európába valamennyi a földrészen képviselt vallás közös felelőssége, hogy elfordítson a katasztrófába vezető útról és egy igazságos és fenntartható gazdasági rend felé irányítsa kontinensünket. A jelenleg uralkodó gazdasági rend bírálatának a következőkre kellene felhívni a figyelmet:

- arra az erkölcsi parancsra, hogy a föld felelős sáfaraiként munkálkodjunk,
- a természet és az élet tiszteletére annak minden formájában,
- a jövő nemzedékekért való felelősségre,
- az igazságosság, a szolidaritás, az együttérzés és a mérséklet gyakorlására.

E megjegyzések szellemében az alábbi definíciót szeretném előterjeszteni

A közgazdaság az ember rendelkezésére álló korlátozott eszközök felelős felhasználása a jelen és a jövő nemzedékek közös és egyéni jólétének érdekében. A javak termelésének, elosztásának és fogyasztásának olyan igazságos és fenntartható társadalom megteremtéséhez kell igazodnia, amelyben szigorúan tiszteletben tartják a természet korlátait

Az igazságos és fenntartható gazdasági rend felé való átmenetet igen gondnal kell kezelni, hogy elkerülhessük a rendszer teljes összeomlását, ami rengeteg embernek okozna súlyos gondokat. Az igen fejlett ország-

okban a gazdaság elkerülhetetlen átalakítását tehát beható párbeszédnek kell megelőznie az egyházak meg a kormányok, az ipar és a bankvilág képviselői között.

Nagy változások nem valósulnak meg csupán elvont eszmék alapján. A konkrét példa gyakran sokkal meggyőzőbb. Ezért a dobogókői konferencia küldöttei fontolóra vehetnék, hogy az igazságos és fenntartható társadalom felé teendő szerény lépésként egyénileg is kötelezzék el magukat a mai társadalmi és ökológiai követelményeknek megfelelő életstílusra.

Edy Korthals Altes

(Fordította: Fűkő Dezső)

A Hit és Egyházszervezet Bizottság plenáris ülésének jelentése az egyházaknak

Bevezetés

1. Üdvözlés. Az Egyházak Világtanácsa Hit és Egyházszervezet Bizottságától az egyházakhoz: üdvözlöt Megváltónk, a Jézus Krisztus nevében. A Hit és Egyházszervezet Bizottság plenáris ülése befejeződött Moshiban, Tanzániában a Kilimanjaro lábánál (1996. augusztus 10-24.). Meg kívánja osztani az egyházakkal munkája tartalmát és jövőndő irányát, valamint elgondolásait arról, hogy hogyan lehetne bátorítani az egyházakat a közöttük kialakuló látható egység érdekében kifejtett fáradozásokra, arra a feladatra, amelyet a Hit és Egyházszervezet Bizottság már csaknem 70 éve végez az egyházak nevében. A Hit és Egyházszervezet Bizottság plenáris ülésén 120-an vettek részt az EVT tagegyházaiból, valamint a Római Katolikus Egyházból, a Pünkösdistá és a Hetednapos Adventista Egyházból. Ülésünkön az imádság és a teológiai reflexió közösségévé igyekeztünk válni, megkísérelve, hogy életünk különféleségében példát adjunk az egységre.

Kapcsolat

2. Afrika kapcsolata az ülésünkkel. Nagyon helyénvaló volt, hogy a plenáris ülést Afrikában tartottuk, ahol a környezet nagyban befolyásolta életünket és munkánkat. A keresztyénség Afrikában sok helyütt örvendező, zenélő és fiatal élettel virágzó; az egyház itt gyorsabban növekszik, mint bármely más földrészen, napról napra gyarapodik számában is és szellemében is. Egyes helyeken a keresztyének itt is háborgatott kisebbségben vannak. Vendéglátó országunk szomszédságában, Ruandában és Burundiban bonyolult etnikai, történelmi, politikai és démoni erők, nem is szólva a helyzetet kihasználó külső érdekekről, együttesen olyan borzalmakat teremtenek, amelyek között szomszédok gyilkolják szomszédikat, keresztyének keresztyéneket, s a nemzetközi közösség tehetetlennek látszik. Imádkozunk, hogy a terület egyházai minden lehetőet megtegyenek a vérontás megszüntetésére, s hogy munkálják a békés megoldást, a népeknek a Jézus Krisztus Lelke által való megbékélését, hiszen „Ő a mi békességünk” (Ef 2,14).

3. Utu, az afrikai szó a koinoniára. Itt, Tanzániában, mely ország konkrét lépéseket tett, hogy segítsen szomszédain ebben a konfliktusban, Isten népének lelkesedése és anyagi szegénysége egyaránt arra emlékeztet, hogy az evangéliumnak a bővelkedő életre vonatkozó ígérete nem olyasmí, mint amit a világ ért a sikeren. A közösségnek, a kitágult családnak, az *utu*-nak az afrikai értelmezése olyan koinóniát fest elénk, amelyet ajándékuul nyerhetnek el azok, akiket megkísértett az önzés, az önközpontúság lelkülete. Azt is erőteljesen az eszünkbe juttatták, hogy ezen a földrészen az utuval szemben a kapzsiság olyan erői és struktúrái is munkálkodnak, amelyek egész nemzeteket taszítanak a nyomorba, s amelyek mindaddig engedik a környezetromboló eljárásokat, amíg azok távol vannak a hasznélvezők otthonaitól. Tanzániában elevenen tudatosult bennünk az az igazság, hogy a Jézus Krisztusba vetett hit szabadságot, egészséget és üdvösséget hoz el, s közben arra kötelez bennünket, hogy az egész világon a szeretet és a megbékélés közösségének kiépítésén munkálkodjunk.

4. Mindnyájunk egységéért. Ülésünk elején üdvözlésével tisztelt meg bennünket Öexcellenciája, Benjamin William Mkapa, Tanzania elnöke. Felhívta figyelmünket, hogy az egységre való törekvés nemcsak az egyházak egységének, hanem az egész emberiség egységének és egyetemességének a munkálása. Itt, Afrikában, ahol olyan nagy az ellentét a gazdagok és a szegények között, ahol egyaránt látható a természet szépségének gazdagsága meg a környezet kizsákmányolásának és tönkretételének mérhetetlensége, nem szabad elfelejtenünk, hogy az evangélium hirdetésének minden földrészen és szigeten mindig együtt kell járnia azzal a követelménnyel, hogy közös életünk minden vonatkozásában éljük is meg az evangéliumi értékeket és a világot mindenki számára evangéliumi minőségű életre szólítsuk fel. Ahogy egyik társunk megjegyezte, egyenlőtlen felek között nem lehet igazi koinónia, igazi egység és közösség.

5. Partnerség a misszióban. Felkérjük azokat az egyházakat, amelyek Afrikában vagy máshol missziót végeznek, hogy működjenek együtt a helybeli virágzó egyházakkal és fogadják el tanácsaikat. Legyenek példaképei a misszióbeli partneri viszonyoknak és engedjék meg, hogy olyan prófétai módon szóljon egyház az egy-

házhoz, amely mindnyájunkat visszavezet az evangélium értékeihez. Emlékeztetjük az egyházakat, hogy Pál apostol arra szólította fel a korabeli különböző keresztyén közösségeket, egyaránt osszák meg egymással anyagi és lelki erőforrásaikat. Igen kevés intézménynek van olyan lehetősége, mint az egyháznak, felhívni a világ figyelmét arra, hogy egy világ vagyunk, hogy az egyiknek az eladósodása valamennyiünket megszégyeníti, s egyesek kapzsisága mindnyájunkat megront. Az egyháznak isteni megbízatása van arra, hogy a szeretet, az áldás közössége legyen és annak is lássék.

Egység és különbözőség

6. *Sok hang, egy hit.* A Hit és Egyházszervezet mozgalma maga is tanulja, hogy a legkülönbözőbb helyzetekből egyre több hangra hallgasson és egyre több hangon tudjon beszélni. Az afrikai keresztyének hangja az egymással versengő felekezetek által keltett elidegenedés megtapasztalásáról szól, s ők a teológia új megfogalmazásait közölték velünk, amelyek az üldöztetésben és elnyomatásban, a szegénységben és az elszigeteltségben keletkeztek. Olyan kultúrákon keresztül szólaltak meg, amelyek igen ősiek, keresztyén megfogalmazásukban mégis újak. Mindez arra figyelmeztet bennünket, hogy azoknak, akik az egységre kötelezték el magukat, új módokat kell találniuk a szólásra és megértésre, arra, hogy a régiók, kultúrák, nyelvek, fajok és nemek emberi határain át, valamint a keresztyén egyházak nagy családjai között is tudjanak érintkezni, tapasztalatokat közölni egymással és felismeréseket átvenni egymástól. Arra kérjük valamennyi egyházunkat, hogy saját nyelvükön tanulják meg „meghallani, mit mond a Lélek a gyülekezeteknek” (Jel 2,7).

7. *Egységre hivatva.* A különféleség örvendetes ajándék, de a három személyű egy Isten által kell nekünk „ugyanazzal az érzéssel és ugyanazzal a meggyőződéssel igazodnunk egymáshoz” (1Kor 1,10). A különféleség ma felvethet és fel is vet olyan új és nehéz kérdéseket a teológiában, és az etikában, amelyekkel való megbirkózásnak az új módjait kell megtalálniuk az egyháznak saját közösségükön belül is meg egymás között is. A Hit és Egyházközpont meg az egyházak keresik az uniformitás nélküli egységet, a megosztás nélküli különféleség formáit és módszereit. Ha teljes szívvel keresik az egyházak ezt az egységet a különféleségek között is, akkor a megosztott emberiség számára is nyújthatnak reményt az egységre.

Az ökumenikus mozgalom

8. *Az ökumenizmus évszázada.* Ezt a vége felé közeledő évszázadot az „ökumenizmus évszázada”-nak nevezték el. Ha arról kezdünk elmélkedni, hogy ez az együttnövekedés időszaka mit jelentett az egyházaknak, fontos emlékeztetünkbe idézni, hogy a modern ökumenikus mozgalmat azok a keresztyének indították el, akik missziói tapasztalataikból tanulták meg, hogy a megosztott egyház nem hirdetheti és terjesztheti eredményesen az evangéliumot. A missziói mozgalom, mint a világ oly sok más részébe, Afrikába is elhozta a krisztusi üzenet nagy áldását, ide, ahol azt örömmel fogadták annak

ellenére, hogy hordozóik emberi gyarlóságai sokszor fájdalmas sebeket is ütöttek. Az ökumenikus mozgalom, amely a missziói mozgalomból született, az északi egyházak szövetségéből világközösséggé alakult át. A kölcsönös megértés szolgálata lett az egyházak között, férfiak és nők között, földrésznünk legkülönbözőbb régióinak emberei között. Bár a megosztott egyházak újraegyesítése még mindig fáradozásaink központi célja, az ökumenikus mozgalom munkaprogramja (ágendája) ennél sokkal szélesebb körű.

9. *Az EVT közös értelmezése és látomása.* Ezen az ülésen a Hit és Egyházszervezet Bizottság tudatában volt annak az EVT-ben jelenleg elindult folyamatnak, a „közös értelmezés és látomás folyamatá”-nak, amely újból meg akarja fogalmazni az Egyházak Világtanácsában együttműködő egyházak közös szándékát. Örömmel üdvözölte Dr. Konrad Raisert, az EVT főtákarát, aki kifejezte azt a reménységét, hogy a Harare-ben 1998-ban tartandó nagygyűlés megemlékezik az EVT alapításának 50-ik évfordulójáról s újból megerősíti, hogy „az Egyházak Világtanácsának elsődleges célja az egyházak összehozása a látható egység megvalósítása végett egy hitbeli és úrvacsorai közösségben, ami kifejezésre is jut az istentiszteletben és a közös életben, hogy ezt az egységet látva, hitre jusson a világ.” A Hit és Egyházszervezet Bizottság vallja, hogy ez a cél valóban az Egyházak Világtanácsának a szívverése.

A Hit és Egyházszervezet Bizottság munkája

10. *A Hit és Egyházszervezet Bizottság aratása.* Az EVT canberrai nagygyűlése óta ez a Bizottság első teljes idejű plenáris ülése. Azon a nagygyűlésen fogadta el az EVT a Canberrai Nyilatkozatot az egységről: „Az egyház koinóniája ajándék és hivatás”. Ugyancsak ez az ülés az első a Hit és Egyházközpont ötödik világkonferenciája óta, amelyet Santiago de Compostelában tartottunk s amely a Hit és Egyházszervezet elmúlt 30 esztendei munkájának az eredményét „takarította be”. A santiago-i konferencia sok ökumenikus eredményt állapíthatott meg az egyházak közötti két- és többoldalú párbeszédekről, felszólította továbbá az egyházakat a keresztségről, az úrvacsoráról és a lelkeszi szolgálatról folytatott tanulmányban felismert hasonlóságok (konvergenciák) konkretizálására és kiemelte az egy apostoli hitvallásnak, valamint a közösen végzett misszióknak és szolgálatnak a fontosságát. Hangsúlyozta, hogy „nincs visszafordulás a látható egység közös céljától, sem az olyan egyetlen ökumenikus mozgalomtól, amelyben együtt szerepel az egyházak egységének és a világ küzdelmeiben való részvételnek az ügye” (Santiago-i Üzenet, 3. pont).

11. *A felismerés ideje.* A XXI. század hajnalán századunk ökumenikus vállalkozásának eredményeiből még sok minden nem vált az egyházak és a világ életének mindennapi kenyerévé. Az ökumenikus mozgalom sok-sok megnyilvánulása és eszköze, köztük az Egyházak Világtanácsa is, nehéz harcot vív azért, hogy az új kihívások idején is hű maradjon megbízatásához. Korunk a felismerés ideje, melyet sokan neveznek a válság, sőt a spirituális válság idejének: az egyház és a világ az egység új és különféle fenyegetettségeivel került szembe;

Az ökumenikus felfedezés lelkesedése mérséklődött és józanabb lett; az anyagi források megritkultak, vagy másfelé kellene. A Hit és Egyházszervezet válaszüton áll. Sok ökumenikus konvergenciát adott az egyházaknak, de tudja, hogy még rengeteg a tennivaló azok konkretizálása terén, meg számos más nehéz kérdésben a konvergencia megtalálásához. Megvan-e bennünk a bátorság és a szilárd akarat, hogy együtt lássunk hozzá azoknak a nehéz és bonyolult kérdéseknek a megoldásához, amelyek a tekintéllyel és bizonyos fogalmak értelmezésével kapcsolatosak, s amelyek nemcsak az egyházakat választják el egymástól, hanem az egyes egyházakon belül is viták tárgyai?

12. *Tanulmányi terveink.* A Hit és Egyházszervezet Bizottság ezzel kapcsolatban több olyan tanulmányi munkát is elkezdett, amelyekkel Isten kegyelméből mind az egység kiépítésének feladatához kíván hozzájárulni:

a.) *Ekkleziológia:* az egyház természetéről és céljáról most folyó tanulmányok feladata lenne, hogy olyan kérdéseket vegyen fontolóra, mint a zsinatelvűség, a primitív, az egység szolgálata, a felügyelet, a hiteles tekintély, a világiak szerepe, a nők lelkesítő szolgálata, a Szentháromság mint az egyházi közösség forrása, valamint más fontos tanulmányok felismerései és problémái.

b.) *Ökumenikus hermeneutika:* a santiago-i konferencia számára készített tanulmány arról, hogy hogyan értelmezzük, közöljük és fogadjuk el párbeszédeinkben a különféle egyházak szövegeit, szimbólumait és gyakorlatait.

c.) *Ekkleziológia és etika:* ennek az egyház természete és a világban meg a világért végzett bizonyosságtétele közötti kapcsolatról most folyó munkának magában kell foglalnia az egyház egységéről szóló munkálatokat is az etnikai identitással és a nacionalizmussal kapcsolatban.

d.) *Istentisztelet:* folytatódik a munka az egységre való törekvésben az istentiszteletről is, tekintetbe véve az istentiszteletbeli egység és különféleség kérdését s ennek kapcsolatát az egyház látható egységére való törekvéssel; az 1997 januárjában a keresztségről tartandó konzultációt, amelyen a keresztelezési rendről, a keresztelezés kulturális befogadásáról és etikai meg ekkleziológiai következményeiről lesz szó.

e.) *Apostoli hit:* „Az egy hit közös elfogadása felé” című tanulmányi kalauz meleg fogadtatásban részesült, s ezt meg is fogjuk küldeni az egyházaknak. Szándékunk, hogy mindenütt belevonjuk a hívőket „Az egy hit megvallása” címmel 1990-ben az egyházaknak megküldött fontos tanulmányban felvetett kérdésekkel való foglalkozásba. A tanulmányi kalauz a helyi használatnak megfelelő bő erőforrással szolgál.

13. *Elfogadás.* A bennünket párbeszédre és kölcsönös tanulásra szólító Lélek által ihletett közös állásfoglalások csodálatos ajándéka nem sok hasznot hajt, ha csupán könyvtárakba kerül s nem a látható egység megvalósítását szolgálja, ha ezeket az állásfoglalásokat az egyházak nem teszik magukévá. A szövegeket, de azt a szellemet is, amelyben íródtak, elfogadásra és megélésre nyújtjuk át az egyházaknak. Megtanultuk, hogy az ilyen elfogadást elősegíthetik azok a különböző területekről és környezetből származó hívők, akik a helyi egyházakban és egyházak között részt vesznek az egység és a kölcsönös megértés megteremtésének dinamikus folyamatában. Kérjük az egyházakat, hogy próbálják meg konkrétan

elkötelezni magukat nemcsak a közös állásfoglalások elfogadására (mely állásfoglalások legtöbbször csak ezután fogjuk megküldeni), hanem azok követelményeinek hiteltel való megélésére is. E határozatok elfogadása sokkal nyitottabbá tesz bennünket egymásnak, mint személyeknek és mint egyházaknak az elfogadására.

14. *Néhány sajátos lépés.* Az egyházak sokféleképpen közelednek az egység felé, s mi arra kérjük őket, hogy a következő lépéseknél tanuljanak egymás gazdag tapasztalataiból. Az egységről szóló Canberrai Nyilatkozat számos konkrét javaslatot tartalmaz, melyek mindegyike megvalósítható, ha akarjuk. A Bizottság jelenlegi plenáris ülését további lehetőségekre is emlékeztették: az ifjúság cseréjére az egyházak és régiók között; közös zárandokutakra; nyilvános bocsánatkérésre egymástól és megbocsátásra egymásnak; „Az Apostoli Hit” című tanulmányi kalauz felhasználására; a gyakoribb közös istentisztelet további lehetőségeinek kutatására; a keresztyén egységért tartott Ökumenikus Imahét kiszélesítésére; egymás ökumenikus tanulságainak és felismeréseinek a kölcsönös megosztására.

Befejezés

15. *Az egy ökumenikus mozgalom.* Csak egy ökumenikus mozgalom van, amely a Krisztus Lelkéből, a megbékéltető szeretet lelkületéből született. A Hit és Egyházszervezet Bizottság plenáris ülése megerősíti – és ezt a megerősítést kéri az egyházaktól is –, hogy Isten Egyháza egy, szent, egyetemes és apostoli egyház, evangéliumi, ökumenikus, biblikus, sakramentális, ortodox, karizmatikus, különféle, de a Szentháromság egy Isten közösségében mégis eggyé lett egyház. Reméljük, hogy az egyházak mind találhatnak új módokat arra, hogy képessé tegyék híveiket saját történetük elmondására (azaz ilyen bizonyosságtételre), saját magasztaló énekeik éneklésére, a Szentlélekről nyert saját tapasztalataik közlésére, és az egy hit megvallásában mindnyájukat közös örökségünknek tekintik. Imádkozunk azért, hogy mindenütt minden hívő keresztyén az alázat, a bűnbánat és a nyílt szívű felismerés szellemében kezdhesse az új évszázadot, az új évezredet, készen arra, hogy a Szentlélek vezesse őket együtt arra, amerre Isten akarja és – ha Isten is úgy akarja – olyan új életre, amely örömet és reménységet hoz az egész földnek.

16. *Befejezés.* Örömmel hirdetjük, hogy bár mindenkinek felkérünk, hogy a tőlük telhető erővel próbáljanak megbékélést hozni megosztottságaikba, gyógyítani a múlt sebeit, sokkal több összefüggésből tanulni, együtt kutatni az evangélium igazságát és igaz testvérekként élni ezen az egész földön, az egyház látható egységét mégsem a saját erőnkől fogjuk megvalósítani. Az egyház Isten egyháza, mint ahogy a világ is Isten világa, és mi ennek az Istennek adunk dicsőséget, magasztalást és köszönetet, új és régi énekekben, az ég alatt minden teremtny énekével: dicsőség a Szentháromságnak, a Háromnak az Egyben és az Egynek a Háromban, a tökéletesen eggyé lett különféleségnek, és így imádkozunk: *Mungu abariki watu wote, awape uhuru na umoja!* azaz „Isten adjon szabadságot és egységet mindenkinek!” – a tanzániai nemzeti himnusz alapján.

(Fordította: Fűkő Dezső)

Az EVT Hit és Egyházszervezet Bizottsága plenáris ülésének üzenete az egyházakhoz

(Moshi, Tanzánia, 1996. augusztus)

Az Egyházak Világtanácsa Hit és Egyházszervezet Bizottságának plenáris ülése, amelyre a tanzániai Moshiban 1996. augusztus 10-24-ig gyűltünk egybe, üdvözetét küldi valamennyi egyházban és a föld minden táján élő testvéreinknek. A Hit és Egyházszervezet Bizottságnak több, mint 120 tagja van az EVT tagegyházaiból, valamint a Római Katolikus, a Püünkösdisták és a Hetednapos Adventista Egyházból. Ülésünk végén szeretnénk megosztani Önökkel az ülés néhány gyümölcsét.

Az, hogy Bizottságunk Afrikában ülésezett, még világosabbá tett néhány kritikus kérdést, amelyekkel – sajnos –, a világ más részein is találkozhatunk: a nép óriási többségének nyomorát, miközben a földrész gazdagsága a nemzetközi adósság fejében vándorol ki; az olyan törzsi konfliktusok rettentő kegyetlenkedését, mint amilyeneket Ruandában és Burundiban szítanak gazdasági érdekekből; a társadalom töredezettségét növelő egyre erősebb individualizmust, amely veszélyezteti a nép kulturális identitását és értékeit.

Ugyanakkor megláthattuk az afrikai kapcsolatok áldásait is: a közösség mélyeséges átérését, amely a tanzániai *utu* fogalomban fejeződik ki; az örvendezés énekekben, táncban, vendégszeretben és a keresztyén hit életerős növekedésében megnyilvánuló lelkiületét; az egyházak közötti, valamint az egyházak és a kormányzat közötti szolidaritást és együttműködést a békéért és a menekültekről való gondoskodásban. Mindezekből és sok más akcióból és magatartásból az egész emberiség átölelő egységre szólító hívást hallunk.

Ahogy a végéhez közeledik ez a század, nekünk, mint az ökumenikus mozgalom elkötelezett egyházainak, kötelességünk kiértékelni a keresztyén egységre irányuló törekvésben elért eredményeket, de a hiányosságokat is. A Hit és Egyházszervezet plenáris ülésének ebben az összefüggésben kellett végeznie feladatát. Az egyes tanulmányi munkákkal foglalkozva megláttuk, hogy sok téren haladás és konvergencia tapasztalható, de vannak nehézségek is, amelyek akadályozzák továbbhaladásunkat. Megerősítjük a látható keresztyén egységre való elkötelezettségünket, mivel bízunk Isten szeretetében, amely összehozott bennünket és amelyet a találkozás áldásában, a párbeszédben és az imádságban tapasztaltuk meg. De azokról a feszültségekről sem szabad elfeledkeznünk, amelyeket a különböző ekkleziológiai okoknak köztünk, valamint az, hogy különbözőképpen ítéljük meg a világ társadalmi, gazdasági és politikai realitását s azok jelentőségét teológiai látásunkra, továbbá, hogy egyházi hagyományaink és/vagy kulturális hátterünk szerint nem egyformán teológizálunk.

Mindezek ellenére továbbra is kötelességünk olyan témákon munkálkodnunk, amelyek feladatunk szempontjából központi jelentőségűek. Fokozni kívánjuk az istentisztelettel kapcsolatos tanulmányi munkát, mivel azt az egységet, amelyet Isten kegyelméből eddig elértünk, az istentiszteleten tehetjük legjobban a magunkévá. Továbbá folytatnunk kell az egyház természetéről és missziójáról végzett tanulmányokat és meg kell vizsgálnunk, hogy ezek hogyan kapcsolódnak etikai és hermeneutikai kérdésekhez. Újból megerősítjük elkötelezettségünket az egyház teljes és látható egységéért végzendő közös fáradozásra abban a hitbeli bizonyosságban, hogy ez az elsődleges cél az Egyházak Világtanácsának a szívverése. Reménységgel nézünk fáradozásaink, akárcsak ideiglenes eredményeinek is elébe azzal a bizodalommal, hogy a becsületes párbeszéddel, az Isten Igéje iránti hűséggel, az alázatosság megújult szellemében, de mindenképp a Szentlélek vezetésével növekedhetünk és épülhetünk az egységben és a közösségben.

Egyházaink konfesszionálisan és felekezetenként megosztottak, de megosztják őket azok a feszültségek is, amelyeket politikai célok, etikai érdekek és szociális meg gazdasági egyenlőtlenségek idéznek elő. Az új évezredbe lépve, ezek a problémák az egyház egységére irányuló törekvés új megközelítését kívánják meg. A jövő feladatát csak realizmussal és alázattal vállalhatjuk. Azoknak a sebeknek a begyógyítása, amelyeket a történelem, valamint az emberi kapcsolatoknak oly sokan életét, sőt a teremtett világ sértetlenségét is veszélyeztető jelenlegi állapota okozott, a bűnbánat magatartását és a jóvátétel szándékát kívánja meg, de csak Isten kegyelmes ajándéka készíthet bennünket.

Az egységről szerzett tapasztalataink és a teljes közösségre irányuló vágyaink, melyeket a Szentháromság egy Isten jelenléte és munkája ébreszt fel bennünk, teszik lehetővé, hogy a szomorúság és bizonytalanság emez időszakában a különbözőség ellenére is szabadságban éljünk. „Mindenütt szorongatnak minket, de nem szorítanak be, kétségkedünk, de nem esünk kétségbe; üldözöttek vagyunk, de nem elhagyottak, letiportak, de el nem veszünk; Jézus halálát mindenkor testünkben hordozzuk, hogy Jézus élete is láthatóvá legyen testünkben” (2Kor 4,8-10). Ezzel a küldetéssel és ebben a reménységben kérjük az egyházakat, hogy tartsanak ki az imádságban és az egységre való elkötelezettségükben. Nem hiábavaló Istennek szándéka az egyházzal és az egész teremtett világgal, és az Ő állandó szeretete bennünk is megújítja az erőt és a kívánságot, hogy a Szentháromsággal és egymással egyre teljesebb közösségben éljünk.

(Fordította: Fűkő Dezső)

Az EVT Központi Bizottságának 1996. évi üléséről

Dr. Almási Mihály 1945-ben született Kiskunhalason. Kecskeméten érettségizett. 1969-ben szerzett lelkészi diplomát a Baptista Teológiai Akadémián Budapesten. 1976-ban újabb teológiai diplomát szerzett Debrecenben, a Református Teológiai Akadémián. Ugyanitt doktorált 1981-ben. Tanulmányokat folytatott Svájcban és Amerikában. 1976 óta rendszeresen publikál. Amerikában, ahol négy évet töltött (1982-1986), négy tanulmánya jelent meg. A Baptista Egyház Országos Választó Közgyűlése 1996 áprilisában az egyház elnökévé választotta. Az Egyházak Világtanácsának Központi Bizottsága elfogadta dr. Almási Mihályt rendes tagként, aki dr. Viczián János helyét vette át a testületben a Magyarországi Baptista Egyház és a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa képviselőjeként és így tagja lett a Világtanács Végrehajtó Bizottságának. Dr. Almási Mihálynak az EVT Központi Bizottsága 1996. szeptember 12-20 között tartott évi üléséről szóló beszámolóját olvashatjuk először az alábbiakban, majd a főtábornak Konrad Raisernek részletes, a tagesegyházakhoz küldött levelét ugyanerről. (Szerk.)

1996. szeptember 12. és 20. között Genfben került megrendezésre az Egyházak Világtanácsa Központi Bizottságának XLVII. ülése. A munkautalások sorát a főtábornak beszámolója és annak megvitatása vezette be, a későbbiekben pedig kiemelt témaként az ekkleziológia, az etika az AIDS és az Egyházak Világtanácsa jövőjének kérdése szerepelt a homloktérben. A konferencia programjában sor került az új tagesegyházak felvételére, területi megbeszélésekre és az albizottsági tárgyalásokra.

A Központi Bizottság az Egyházak Világtanácsa tagesegyházainak jövőben növekvő egysége, közös látása és összhangja érdekében a következő deklarációt adta ki:

Ekkleziológiai és etikai ülésén a Központi Bizottság egységesen megállapította, hogy az egyház egysége nem önmagában való cél, Isten dicsőségére keressük és akarjuk az egységet, mert az egyház arra hivatott, hogy Isten megbékéltető célkitűzésének jele és hordozója legyen az emberek között, és mert az egység hiánya gátolja az egyház bizonyágtételét, misszióját és szolgálatait a világban. Az élet nyomasztó viharaival szembeni együttes cselekvésben az egyházak táplálják a közöttük meglévő koinoiát.

Új teológiai és etikai nézőpontokra van szükség az ekkleziológia és az etika kapcsolatában.

Felvetődnek a következő kérdések:

Mi az etikai következménye és jelentősége az egyházak közötti erősödő közösségnek?

Mit jelent az egyházak közös etikai gondolkodása és cselekvése a közöttük létező koinonia vonatkozásában?

Mi a következménye a helyi ökumenikus etikai elkötelezettségnek globálisan, a keresztyén közösségre nézve?

A fenti kérdésekkel kapcsolatban szükségképpen meg kell látnunk azt, hogy egyrészt a bibliai alapú, Isten áldását elnyerni kívánó és effektív, egyházak közötti együttműködéshez mihamarabb elméleti válaszokat kell adnunk, azonban igazán kikristályosodott, letisztult és

működő gyakorlati válaszokat az Úr által adott jövőbeni ökumenikus folyamatok fognak hozni.

Az immáron minden kontinensen jelen lévő HIV/AIDS vírus hozzávetőlegesen 20 millió embert fertőzött meg, és megbecsülhetően 6000 új fertőződéssel kell számolnunk naponta. Legjellemzőbben a legproduktívabb korcsoport tagjai megbetegedését és halálát okozza, jelentősen meghatározva ezzel a családok a kis- és nagyközösségek jövőjét, ugyanakkor szigorúan korlátozza az e betegségben szenvedőkről gondot viselők előtt nyitva álló lehetőségeket.

Az AIDS-krízis erőteljes kihívást jelent arra, hogy tettekben és igazságban megnyilvánuló egyház legyünk, gyógyító közösség. Szükséges, hogy részt vállaljunk a fertőzés megelőzését célzó oktatási, felvilágosító és szeretet-szolgálati, valamint a visszaszorítást célzó, rövid- és hosszú távú hatásaival foglalkozó emberi jogi, lelki gondozói, teológiai, egészségügyi kérdések megválaszolását célzó erőfeszítésekben.

A Központi Bizottság megerősítette, hogy a diakónia, a mártíria és a koinonia az egyház missziójának immánensen központi kérdései, melyek az igazságosság, a szolidaritás gyakorlati lépései, a kapcsolatépítés és a tanácsadás elősegítésén keresztül valósulhatnak meg.

Válaszképpen arra a drámai helyzetre, amelyben gyermekek milliói élnek szerte a világon, a KB felhívta a tagesegyházakat és a kapcsolódó szervezeteket, hogy folytatólagosan mobilizálják humán, morális és anyagi erőforrásait a gyermekek életének és integritásának oltalmazására.

A Bizottság fel fogja kérni a tagesegyházakat, hogy az 1998. szeptember 20-i vasárnapot az Újbóli Odaszánás Napjaként jelöljék meg az Egyházak Világtanácsa 50. évfordulója alkalmából tartandó világméretű ünnep kapcsán.

Az ülésen kifejeződött az az akarat, hogy mind a Bizottság, mind a tagesegyházak bibliikus alapokon újuljanak meg.

Dr. Almási Mihály

Ülésezett az EVT Központi Bizottsága

A Központi Bizottság 47. ülése 1996. szeptember 20-án ért véget. Szeretném közölni Önökkel az ülés legfontosabb akcióit és határozatait, s felhívni figyelmüket néhány fontos dokumentumra.

I. Közös látomás és értelmezés: A Központi Bizottság ülése vitáinak középpontjában két téma állt: hozzászólások a „Közös értelmezés és látomás” kialakításához, valamint az EVT pénzügyi helyzete. A közös értelmezésről és látomásról készített dokumentum-tervezetet, amely hangsúlyozza, hogy az EVT „az egyházak közössége”-ként értelmezendő, gondosan megvitatta a Központi Bizottság plénuma is meg az albizottságok is. Most az ülésen tett hozzászólások és ajánlások fényében dolgozzuk át. Miután majd októberben egy kis konzultáción megvitatunk az EVT jövődöntő szervezetével és munkatílusával kapcsolatos néhány kérdést, november közepéig megküldjük Önöknek és valamennyi ökumenikus partnerünknek a „Közös értelmezés és látomás” átdolgozott és kiegészített dokumentumát azzal a kéréssel, hogy minél előbb gondosan tanulmányozzák ezt az iratot. A dokumentum kísérelő levelében közöljük a fontosabb tudnivalókat.

II. Pénzügyek: A pénzügyi helyzet tekintetében különbséget kell tenni az 1997. évi kiegyensúlyozott költségvetés elkészítésének sürgős szüksége meg ama kérdés között, hogy az EVT hogyan építhet ki hosszú távon jobban fenntartható pénzügyi állapot. A bevétel csökkenése és a rendelkezésre álló alap kimerülése arra kényszeríti a Világtanácsot, hogy 1996-ról 1997-re több, mint 20 %-kal csökkentse költségvetési előirányzatát. Ebből elkerülhetetlenül következik a stáb létszámának jelentős csökkentése és a tevékenység lefaragása is. Egy a pénzügyi stratégiával foglalkozó kis csoport segítségével, melyet a Végrehajtó Bizottság nevezett ki, megtettük a végső lépéseket az 1997. évi kiegyensúlyozott költségvetés felé és most már hozzáláthatunk a távlati feladatokhoz is. Mivel valamennyi területen – mind az általános költségek, mind a stáb kiadásai, mind pedig a programok fedezésére – csökkentek az EVT bevételei a problémák elsősorban a tagegyházak hozzájárulásaiból származó bevételektől függő területeket érintik. Ezért a Központi Bizottság sürgős felhívást intézett a tagegyházakhoz, hogy vegyék komolyan, milyen nagy a felelősségük az EVT alapjához való pénzügyi hozzájárulás tekintetében. Becslésünk szerint, ha valamennyi tagegyház méltányos tagdíjjal járulna hozzá költségeink fedezéséhez, a le nem kötött bevétel 6.2 millió svájci frankról 14 millió svájci frankra növekedhetne. 1998-ra az ilyen forrásokból jelentős bevételi növekedés szükséges, miközben a Világtanács messzemenő változtatásokat kezd munkája megszervezésében és infrastruktúrában. Egészen pontosan, hozzájárulásukat kérjük – akárcsak kisebb összegekben is – a stáb szétválasztása költségeinek fedezéséhez. Hozzávetőleg összesen 2 millió svájci frankra, de talán többre is, lenne szükség. Az idei összeg (1.6 millió svájci frank) kb. 25 %-ára (425.000.- svájci frankra) öt tagegyház kötelezettséget vállalt. Sokkal több egyháztól várunk kedvező választ, hogy a kitűzött célt elérhessük.

III. Program-ügyek: A Központi Bizottság megkapta az Ökumenikus Teológiai Nevelés oslói világkonzultációjának és a Hit és Egyházszerkezet Bizottság moshii (Tanzánia) plenáris ülésének dokumentumait, s különösen „Az egy hit közös elfogadása felé” című tanulmányi kalauzra hívja fel az egyházak figyelmét és ajánlja nekik annak felhasználását. Az I. Egység jelenlegi programját áttekintve, a Központi Bizottság ajánlása, hogy az EVT továbbra is a katalizátor szerepét töltsse be az ökumenikus teológiai nevelésben. A Központi Bizottság újból megerősítette a „Világiak szerepe” (Profile of the Laity) témáról májusban tartandó konzultáció terveit is. Bár tudomásul vette az „Istentisztelet és spiritualitás” terén a stáb korlátozását, nyomatékosan hívta fel a figyelmet a már elkészült munkára a hűsvét közös dátumáról és megerősítette a munka folytatásának szükségességét. Végül elismeréssel jegyezte meg az Egység munkájában a különböző ágazatok egyre nagyobb integrálódását, amivel nagyban megkönnyíti az egyház egységéről és megújulásáról szereshető értelmezésünket.

A Központi Bizottság elismeréssel adózott a II. Egységben a HIV/AIDS konzultatív csoport munkájának. Beható vita után örömmel fogadta a HIV/AIDS problémáról készített tanulmányt és ajánlotta az egyházaknak annak felhasználását. A közeljövőben ki fogjuk küldeni. Egyúttal egyhangúlag elfogadott a Bizottság egy nyomtatékos állásfoglalást a HIV/AIDS kérdésében. Tájékoztatásul mellékeljük egy másolatát. A Központi Bizottság különös gondot fordított az Egység fokozott programjának értékelésére és arra, hogy eligazítást adjon a jövőre nézve. Nagyon helyeselte a misszió és a nevelés területén végzett programoknak nyújtott elsőbbséget és gondosan tanulmányozta az egészségügyi kérdésekről jelenleg folyó munkát. A jövő perspektívája valamennyi esetben az eredményességnek más partnerekkel, missziókkal, vagy egyháztanácsokkal együtt, vagy azokon keresztül végzett munkával való megsokszorozása.

Elismerés illette az „Evangélium és a kultúrák” tanulmányi munka fejleményeit. Ez a tanulmány majd a Világmisszió és Evangelizáció konferenciájának tanácskozásain éri el csúcspontját. E konferencia előkészítése már végső stádiumában van, és egyre növekszik az érdeklődés megrendezése és eredményei iránt. Az Egység biztatást kapott arra, hogy széles körben ismertesse az Evangélium és a kultúrák tanulmány meg a salvadori konferencia felismeréseit.

A VIII. Nagygyűlésig még hátralévő időben a III. Egység elsősorban végzendő tanulmányi munkái a következők: Az élet teológiája? Az erőszak legyőzésére irányuló program; Az ifjúság és az egyházak évtizede a nőkel való szolidaritásban.

A Központi Bizottság egyetértett azzal, hogy Az erőszak legyőzésének programja középpontjában a *Béke a Városnak* téma álljon. Olyan kezdeményezés ez, amely mindenhol, minden egyházat, mindennap a béke gyakorlására akar biztatni. Az egyházaknak és az érintett ökumenikus partnereknek lehetőségük lesz beszámolni erről a kezdeményezésről a VIII. Nagygyűlésen és ezt az

alkalmat felhasználhatják arra, hogy másokkal együtt gondolkodjanak el arról, hogyan könnyíthetné meg az EVT a következő időszakban az erőszak legyőzésére irányuló munkájukat. Erről a kezdeményezésről is mellékelünk egy jelentést.

A bennszülött népek továbbra is az egyháznak és a társadalomnak a peremére szorulnak. A Központi Bizottság elhatározta, hogy a Nagygyűlés Jelölő Bizottságába egy bennszülöttet is kinevez a Nagygyűlés küldöttei közül. A tagegyházakat arra biztatja, hogy a saját körükben is folytassanak párbeszédet a bennszülöttekkel. Az Evangélium és a kultúrák tanulmány fényében vizsgálják meg a tagegyházak kapcsolatainak történetét a bennszülött népekkel. Foglalkozzanak majd azzal a jubileumi felhívással is, hogy vagy vissza kellene adni a bennszülött népeknek ősi földjeiket, vagy kártalanítani kellene őket veszteségükért.

A mostani terv szerint, amelyet megkapott a Központi Bizottság, Az egyházak ökumenikus évtizede a nőekkel való szolidaritásban program a hararei Nagygyűlés előtt rendezendő fesztiválon, valamint a nagygyűlés előtti Női Konferencián (1998. szeptember 4-8.) éri majd el a csúcspontját. Egy az egész világba kiküldendő Fesztiváli Felhívás kibocsátásával akarják elősegíteni a nők részvételét ezeken az alkalmakon.

A Központi Bizottság megerősítette az I. és III. Egység ama szándékát, hogy folytatni kívánják az ekkleziológia és az etika közötti viszonytal kapcsolatos tanulmányi munkát, és egyetértett azzal, hogy 1997 őszére az Erőszak Legyőzésének Programjával együttműködve készítsenek elő egy konzultációt.

A Központi Bizottság megerősítette, hogy a diakónia, a bizonyágtétel és a közösség az egyház missziójának központi ügye. Bátorította a IV. Egységet arra, hogy továbbra is legyen az ökumenikus diakónia elkötelezettje, elősegítve az igazságosságot, a szolidaritás gyakorlati akcióit, a diakóniai kapacitás növelését, az ilyen munkára való felhatalmazást, ezen e téren a hálózat kiépítését és a támogatást. A Közlés és a Szolgálat Egységének gyakorlati módon kell erősítenie koordináló, kommunikáló és közvetítő szerepét, lehetővé téve az egyházak és az ökumenikus partnerek vagy a sajátos munkaterületek szervei között az egyezmények megkötését.

Arra az egyre drámaibb helyzetre reagálva, amelyben gyermekek milliói vannak az egész világon, a Központi Bizottság felszólította a tagegyházakat és a társszervezeteket, hogy folytassák személyi, erkölcsi és anyagi erőforrásaik felbuzogtatását a gyermekek életének és sértetlenségének védelmére és megóvására. Kérte az Egységet, hogy továbbra is támogassa és propagálja világszerte a gyermekek szervezeteinek közvetlen bevonásával a jogaik biztosításáért végzett munkát és a munkahálózat kiépítését.

A Központi Bizottság megdicséret sok olyan egyházat, amelyek lépéseket tettek a hontalanná váltakról szóló EVT Nyilatkozat és az azzal kapcsolatos központi bizottsági határozatok ajánlásainak megvalósítására s arra biztatott minden tagegyházat és társszervezetet, hogy kihasználva erőforrásaikat szervezzenek akciókat avégből, hogy 1997-et az Egyháznak a Hontalanná Váltakkal Való Szolidaritás Év-vé tegyék.

IV. Közügyek A Központi Bizottság nyilatkozatokat adott ki Burundiról meg a „Kuba elleni fokozott amerikai

szankciók”-ról. Ugyancsak elfogadott egy „Jegyzőkönyvet az Irak elleni amerikai támadásról”, amelyben hivatkozik az Amerikai Keresztyén Egyházak Nemzeti Tanácsának ezen az ülésen is jelenlévő vezetői által kibocsátott „Aggály-nyilatkozat”-ra (Statement of Concern). Ezeket is megküldjük tájékoztatásul az egyházaknak.

Külön felhívom a figyelmet „Az egyháznak a nemzetközi ügyekben jelenleg játszott szerepe” című jegyzékre, amelyet elismeréssel vettünk és a VIII. Nagygyűlésre való felkészülésül további vitára és megfontolásra ajánlunk az egyházaknak (vö. Függelék). Ez a dokumentum fontos kérdéseket vet fel az egyházaknak a nemzetközi ügyeket illető ökumenikus bizonyágtételével kapcsolatban egy olyan korban, amelyben ezek a kérdések bonyolultabbak és több megfontolást igénylők lettek. Amikor a vallás számos konfliktusban egyre központibb szerepet játszik – jegyzi meg ez az irat –, számos egyház figyelme belső ügyei felé fordul. A Központi Bizottság megosztja velük saját tapasztalatait a közügyekkel való foglalkozásról a hidegháború utáni időszakban és arra biztatja az egyházakat, hogy ők is gondolkodjanak el arról, mit jelent ma egyháznak lenni a nemzetek világában.

Ezzel kapcsolatban a Végrehajtó Bizottság arra kérte az egyházakat, hogy ismét tanulmányozzák át „Az EVT szerepe a nemzetközi ügyekben” című dokumentumot. Ezt a rendkívül fontos szöveget a Központi Bizottság 1985-ben jóváhagyta, de az egyházak hozzászólásai alapján lényegesen átdolgozta. A Végrehajtó Bizottság most azt kéri Önöktől, hogy a „Megjegyzés az egyház mai szerepéről a nemzetközi ügyekben” című irat által felvetett kérdések fényében vizsgálják át újból a fenti dokumentumot és 1997 májusáig közöljék hozzászólásaikat az Egyházak Nemzetközi Ügyekkel Foglalkozó Bizottságának (CCIA: Commission of Churches on International Affairs) stábjával, hogy a módosított szöveg 1997-ben a Központi Bizottság elé terjeszthető legyen.

V. Nagygyűlés: Mindeztideig a Nagygyűlés irodája csak 342 előzetes jelentkezést kapott. Ez kb. egyharmada a várt mennyiségnek, noha az előzetes jelentkezések beküldésének véső határideje 1996. május 31. volt. Méltányoljuk sok tagegyház tájékoztatását, hogy saját programjaik ütközése miatt nem tudták betartani ezt a határidőt. De feltétlenül szükséges, hogy ez év végéig megkapjuk a még hiányzó jelentkezéseket. A Végrehajtó Bizottság 1997. februári ülésére el kell készülnie egy jelentésnek a küldöttek 15 %-a megállapításáról, hogy biztosítsuk a nők, fiatalok és világiak kiegyensúlyozott arányát a részvételben.

Utazási segélyek: Gondoskodunk utazási segélyekről, hogy a tagegyházak maximális részvételét biztosítsuk. 100 %-os segély elvileg nem lesz. Elsőbbségben annak a tagegyháznak, vagy társ-tagegyháznak egy személye részesül, amelyek befizették a minimális 1.000.- svájci frank évi hozzájárulásukat.

A Nagygyűlés látogatóinak programja: A Központi Bizottság az alábbi regionális kvótákat hagyta jóvá az akkreditált látogatók programjához: Afrikából 400 személy, Ázsiából (Ausztráliával és Új-Zélanddal együtt) 300 személy, Európából 300 személy, Észak-Amerikából 300 személy, az összes többi régióból 50 személy.

Steward-programok: Mellékelünk egy jelentkezési űrlapot a Nagygyűlés stewardjainak a programjára.

Az EVT 50. évfordulója: A Központi Bizottság jóváhagyta a Nagygyűlés Tervező Bizottságának azt az ajánlását,

hogy az egyházak 1998. szeptember 20-át, vasárnapot (Újraalkötelezés Napja néven) nyilvánítsák az egész világon az EVT 50. évfordulója megünneplésének napjává, s hogy kérjük fel a tagegyházakat, emlékezzenek meg imádságukban és/vagy egy rövid állásfoglalással az EVT-ről, valamint rendezzenek gyűjtést az EVT szolgálatának szolidáris támogatására.

Novemberben a VIII. Nagygyűlésre vonatkozó tájékoztatást tartalmazó *Nagygyűlési Emlékeztető-t* (Assembly Update) küldünk ki valamennyi tagegyháznak és társult tagegyháznak.

VI. A 2000. esztendő: Sok tagegyház érdeklődött, hogy az EVT hogyan tervezi a 2000. esztendő megünneplését. A Központi Bizottság megerősítette, hogy az EVT külön felhívással kívánja biztatni az egyházakat, hogy – akár a 2000. esztendő előkészítő szakaszában, akár az ünnepek idején – mindenütt nyilvánítsák ki közösségüket egymással és az ökumenikus mozgalommal. Ebben a felhívásban azután egyeztünk meg, miután találkozóra került sor az EVT meg a Keresztyén Világközösségek és más ökumenikus partnerek képviselői között. Folytattunk megbeszéléseket erről a kérdésről a Római Katolikus Egyház képviselőivel is. Továbbá tárgyalásokat kezdeményeztünk Jeruzsálemben a helyi egyházakkal, hogy lehetséges lenne-e megrendezni a Szentföldön egy találkozót az egyházak vezetői között.

A Bizottság ezzel további kapcsolatot meghallgatott egy jelentést a második Keresztyén-Mohamedán-Zsidó találkozóról Jeruzsálemben. Érdeklődők a Vallásközi Kapcsolatok Hivatalától kérhetnek másolatot erről a jelentésről. A Központi Bizottság megkapta „A tagság jelentése” című dokumentumot, amelyet tavaly hozzászólásra megküldtünk az egyházaknak. Felhasználásra mellékelünk egy példányt.

VII. ENI: A Központi Bizottság jóváhagyta azt az ajánlást, hogy további három éves időszakra azonos szinten kell folytatni az *Ecumenical News International* (ENI: Nemzetközi Ökumenikus Hírek) pénzügyi megalapozását.

VIII. Népszerűség és fejlődés: Tavaly kérte a Központi Bizottság, hogy az „Egyház, Népszerűség és Fejlődés: Kairó és utána” című jelentés küldessék meg az egyházaknak és az ökumenikus partnereknek. Ez a jelentés most füzet alakban rendelkezésre áll és mellékelve küldjük is.

Figyelmükbe ajánlom, hogy a benne felvetett kérdések továbbra is igen aktuálisak.

IX. Tagsági ügyek: Két új egyházat vettünk fel a tagegyházak közé: a Togo-i Metodista Egyházat és a Kinshashai Presbiteriánus Közösséget. Mindkettő autonóm egyház lett és eleven kapcsolatot tart fenn más tagegyházakkal, – és országaik ökumenikus testületeivel.

Hat új személyt nevezett ki a Központi Bizottság azok helyébe, akik vagy visszavonultak, vagy rendszeresen már nem tudnak részt venni az üléseken: Dr. Almási Mihályt a Magyarországi Baptista Unióból Dr. Viczián János helyett; Caroline Pattiasina-Toreh lelkésznőt a Moluccai Protestáns Egyházból (Indonézia) Dr. Hesina Tetelepta helyett; Vsevolod Chaplin lelkészt az Orosz Orthodox Egyházból Alexej Bujevski professzor helyett; Ülke Keel asszonyt az Észtv evangéliumi Lutheránus Egyházból Aida Prédele, a Lettországi Evangéliumi Lutheránus Egyház lelkésznője helyett; Kathy Magnus asszonyt az Amerikai Evangéliumi Lutheránus Egyházból Denise Vasquez asszony helyett; Daniel Vanescote lelkészt a Belgiumi Egyesült Protestáns Egyházból M.J. Beukenhorst lelkész helyett.

X. Stábügyek: A Norvég Egyházból Freddy Knutsen urat neveztük ki az Ifjúsági Osztály megüresedett végrehajtó titkári tisztségébe. Összesen tíz stábtagnak kapott egyéves szerződés-meghosszabbítást a tisztségviselők ajánlatára, hogy a következő Nagygyűlés után rugalmasabb lehessen a stáb. Ugyancsak jelentettek üresedést a mellékletben jelzett munkakörre. Kérem közölnék az érdekeltekkel.

Ez ismét hosszú levél lett a Központi Bizottság ülésén felmerült sokféle kérdésre való utalással. Megfelelő időben természetesen meg fogják kapni az ülés jegyzőkönyvét, de hálás lennék, ha már most továbbítanák egyházuk illetékeseinek a különböző ügyekről szóló tájékoztatást, hogy ne késsen sokáig a szükséges akció vagy válasz. Bármely felmerült kérdésre örömmel válaszolok, vagy adok további információt, ahol szükséges. A tagegyházaknál tett számos látogatásom során felismertem, mennyire fontos a rendszeres és személyes kapcsolattartás egymással. Az ilyen kommunikáció természetesen kétirányú, és nagyon várom, hogy halljak Önökről.

Isten áldását kérve szolgálatukra, vagyok meleg köszöntéssel Testvérük a Krisztusban

Konrád Raiser főtitkár
(Fordította: Fűkő Dezső)

A protestáns egyházak és az Európai Unió

Az egyházak és az Európai Unió? Van közük egymáshoz, azon kívül, hogy bizonyára vannak formális kapcsolataik? A válasz feltétlenül igenlő. Az *Európai Unió* ugyanis nemcsak a kormányok véleményére, strassburgi képviselői beszédeire kíváncsi, hanem hallgat, figyel a *nem-kormányzati szervezetek* (angol rövidítésükkel: NGO-k) állásfoglalásaira is. Az ún. NGO-k sorában a szakszervezetek, gazdasági érdekszövetségek mellett alighanem a legjelentősebbek az (európai) egyházak. A katolikus egyház európai püspökkari szervezete révén tart kapcsolatot a brüsszeli

Európa-hivatalokkal a nagyobb protestáns országok (Anglia, Németország) egyházaival saját érdekképviseleti irodát tartanak fenn az Unió fővárosában. Valamennyi protestáns egyház pedig közös szervezetet alapított *Európai Ökumenikus Bizottság az Egyházért és a Társadalomért* elnevezéssel (angol rövidítése nyomán: EERCCS), amelynek tagjai a nagy egyházak (anglikán, holland református, német református stb.) mellett tagjai olyan kicsiny protestáns egyházak is, mint a portugál *luzitán egyház*, a francia hugenották és így tovább. Mivel a szervezet az Európa Tanácsi tagor-

szágok protestáns egyházait tömöríti, egyelőre a magyarországi, csehországi, lengyelországi és szlovákiai Ökumenikus Tanácsok vesznek részt rendszeres tagként a szervezet munkájában – annak reményében, hogy Magyarország várhatóan az elsők között, néhány éven belül az Unió tagja lesz. (A reménybeli tagországok közül, amelyekhez még Csehországot és Lengyelországot sorolhatjuk, csak Magyarországon vannak jelentős létszámú protestáns egyházak.

A bizottság feladata nem csupán az, hogy képviselje a protestáns egyházak érdekeit az Európai Uniónál, hanem az is, hogy az Unió szervezetének befolyásolása mellett párbeszédet folytasson a tágégyházakkal: felmérje, koordinálja, és ösztönözze az Unióval kapcsolatos véleményeiket. Ennek érdekében nemcsak „Brüsszel” számára készít állásfoglalásokat, hanem tanulmányokat dolgoz ki, érvanyagot szállít az egyes egyházak számára. (Annak reményében, hogy azok máris az Unió hívei; vagy közömbösségükkel felhagyva nemsokára azok lesznek.)

A bizottság – más hasonló szervezetekhez hasonlóan – szakértőkből álló *albizottságokban* végzi munkájának zömét. Ezek közül az egyik legfontosabb a *politikai és gazdasági egységesüléssel* foglalkozó albizottság, amelynek magyar részről e sorok írója a tagja.

Milyen munka folyik ebben a csoportban? Szemügyre vesszük az *Európai Unió* belső egységesülésének folyamatát, annak politikai, pénzügyi, védelmi, gazdasági kérdéseit. Ennek során felkérjük a brüsszeli adminisztráció szakértőit, hogy tájékoztassanak bennünket, továbbá elemzéseket készítünk és vitatunk meg. Ugyanilyen fontosságú a *kibővítés* folyamatának figyelemmel kísérése. Választ keressük olyan kérdésekre, hogy hogyan készültek fel az egyes országok protestáns egyházai a tagsággal járó politikai, társadalmi kihívásokra? Igenlik, vagy netán ellenzik, hogy országuk az Unió tagja legyen? Egyházi, vallási, netán teológiai szempontból is kihívásnak tekintik-e, vagy csupán híveik társadalmi helyzete szempontjából, közvetve érinti őket ez a kihívás?

Nem véletlen, hogy elsősorban kérdéseket fogalmaztam, hiszen az egyházak figyelemét, gondolkodóinak érdeklődését még mindig főként az 1989-90-es változásokból fakadó belső problémák foglalkoztatják. Pedig az egyházakra szükség van, szükség lesz az európai egység megteremtésében! Hiszen nemcsak gazdasági kérdésekről van itt szó – az egységes európai szabadpiaci gazdaság működtetése nem igényel egységes, az államok szuverenitását korlátozó szervezetet. Az Unió léte ezért *eszmei alapvetést* igényel. Utóbbi eddig sem hiányzott, ám az egyházak oldaláról – a nagy kezdeményezők, Adenauer, Schumann nyomdokain – eddig inkább csak a katolikus egyház szállított érveket a maga hagyományos univerzalisztikus gondolataival. A protestáns, inkább nemzeti keretek között szerveződő nyugat-európai egyházak sokáig közönyösek maradtak. Pedig válaszolniuk kell arra, hogy mit is jelent az Unió *keresztény szempontból*. És alighogy kialakították válaszaikat, máris újabb kihívással kell szembenéznük: mit jelent, ha az ortodox kereszténység országai nemcsak kopogtatnak, hanem belülről is kerülnek az Európai Unió ajtaján? Az ökumenikus mozgalomban régóta együttműködő protestáns és ortodox keresztény egyházak adhatnak leginkább választ erre a kérdésre!

Az európaiság eddig inkább „nyugati” európaiságot, „nyugati” (katolikus és protestáns) kereszténységet jelentett – pedig a „keleti” európaiság is európai, nemsokára annak is ott lesz a helye az Unióban! Egy szóval arról van szó, hogy a jövő Európája közös európai gondolkodást igényel, s ennek az egyházaknak is meg kell felelniük. Az egyházak nem okvetelenkedő fontoskodó-jogbiztosító igényekkel kopogtatnak az EU ajtaján, nem új „európai konkordátumot” akarnak kötni, hanem nyitott ajtókra találnak: nem utolsósorban tőlük várják, hogy eszmeileg is megalapozzák az egységesülő és egyszersmind fokozatosan kibővülő Európai Uniót. Ennek érdekében munkálkodik az európai protestáns egyházak brüsszeli egységsszervezete, az EECCS.

Gergely András

SZEMLE

Tallóztatás teológus szemmel

A bevándorlás és a vallás

Új népvándorlás hullámmal végig a világon. A harmadik világ robbanásszerűen szaporodó népei elindultak Európa és Észak-Amerika felé. Ez a megállíthatatlannak tűnő folyamat vallásilag is átírja a kereszténység történetét. Ezért ha felelősen szembe akarunk nézni mai vallási életünk valóságával, nem árt nyomon kísérni ezt a bonyolult, empirikus eszközökkel nehezen kontrollálható folyamatot.

Nemrég Kanadában került a kezembe a kanadai kormány elemzése a bevándorlókról. 1991-ben 4,3

millió bevándorló élt Kanadában, ami az össznépeség 16 %-a. Ennek nagyobb része (81 %) állampolgárságot szerzett. A kanadaiak 46 %-a római katolikus volt 1991-ben és 36 %-a pedig ugyanakkor valamilyen protestáns egyházhoz tartozott. A lakosság 6 %-a vallotta magát valamilyen más, nem keresztény vallás hívének, 13 % pedig semmilyen vallásfelekezethez nem tartozott. A bevándorlók jelentős része valamilyen keresztény egyházhoz csatlakozott formálisan: 37 % katolikus, míg 30 % protestáns lett, de 15 % teljesen szekularizálódott, ugyanis semmiféle vallásfelekezethez nem csatlakozott.

Az új népvándorlás első számú kihívása az, hogy a múlt századi, sokszor romantikus színekkel ecsetelt pogány misszió belmissziói feladat lett. Az országon belül kell megküzdeni a misszió nagy inkultúrációs kérdésével. Ez viszont az egyes keresztyén felekezeteken belül vezet belső feszültségekhez, hiszen átszíneződik, új nemzeti sajátosságokat ölt a régi hagyományörző vallás.

A más európai országból bevándorlók esetében a vallás a hagyományok, az identitás és sokszor az anyagiak őrzésének eszköze marad. A Németországból bevándorlók 54 %-a protestáns, akik őrzik – nagyrészt lutheránus – tradícióikat (10 protestánsból 6 evangélikus). Érdekes viszont, a nagy katolikus többségű országokból jövők nagyobb része csatlakozik a protestáns egyházakhoz, mint amit az otthoni statisztika valószínűsít. Néhány példa erre: a portugálok 95 %-a római katolikus ugyan, de 3 % itt protestáns, 1 % pedig más, kisebb vallás híve. Az olaszoknál 2 % a protestánsok aránya Kanadában, míg a bevándorló lengyeleknek 70 %-a mondja magát katolikusnak és 12 % protestáns, 11 % pedig más vallások hívőinek seregét erősíti. Ez azt jelenti, hogy az emigráció a vallási kötődöttségre is hat. Nem biztos, hogy a régi vallás megőrzése segíti egy lengyel bevándorlónak áthidalni a beilleszkedés, az új identitás megtalálásának nehézségeit.

A protestáns vallási háttérű országok esetében is érdekes a kép. A tradícióhű angolok jelentős része szekularizálódott. 67 %-a protestáns kötődésű Kanadában, ennek mintegy fele anglikán. Az Angliában születettek mintegy 15 %-a római katolikus, 3 % más vallások híve. A Kanadába vándorló hollandok nagyobb rész (56 %) protestáns, 27 %-a katolikus. Csoportjuk kevésbé szekularizált, mint a nagybritanniaiaké.

Az igazi kihívást a nagy ázsiai országokból bevándorlók jelentik. Kínában született (az 1991-es népszámlálás szerint) 157 410 kanadai állampolgár, az összes bevándorló 4 %-a. Ennek 67 %-a azt állítja, nincs vallásos kötődése. 13 % azt vallotta, hogy őrzi ősi buddhista hitét, de 12 % protestánsnak, 7 % katolikusnak vallotta magát, ami a kanadai keresztyén kínai misszió sikere. A hongkongiak bevándorlása felgyorsult. Az 1994. évben meghaladta a 33 ezret a Kínához visszacsatolásra ítélt ázsiai „kis tigris”-ből jövő bevándorlók száma és megközelítették ezzel a Kínából áttelepültek számát. Vallásilag hasonló itt a helyzet. 60 % vallásos kötődés nélkülinek mondja magát, viszont itt, akik a keresztyénység mellett döntöttek, többségükben katolikusok lettek (18 %) és nem protestánsok (16 %). A más kultúrák és szekták is népszerűek közöttük (6 %).

A vietnámiak és a Fülöp-szigetéről betelepedők is hasonló nagyságrendűek. Az összes bevándorlók 3-3 %-át adják, de a keresztyénséghez való viszonyuk más. Az 1991-es népszámlálás szerint a vietnámi születésű kanadaiak 43 %-a vallja magát buddhistának, csak 15 % katolikus, míg 5 % protestáns. A Fülöp-szigeteken születettek 87 %-a katolikus, 11 % viszont protestáns és mindössze 2 % állította, hogy nincs vallási kötődöttsége.

Az indiai kolónia viszont hagyományörző. 49 % sziknek, 24 % hindunak vallotta magát. 10 % pedig más, kisebb indiai vallásúnak. Csak 3 % szekularizálódott. 8 % lett római katolikus és 5 % protestáns.

Végül a libanoni bevándorlók vallási helyzete is érdekes. Többségük – 33 % – római katolikus és csak

29 % mohamedán. Az ortodox keresztyének száma is jelentős (24 %) és a 10 %-nyi libanoni születésű protestánsok száma is figyelemre méltó. A szekularizáció is sokkal kisebb mértékű, mint a kanadai átlag: 12 %-kal szemben csak 2 %.

Ennek az érdekes statisztikai analízisnek az a legfőbb tanulsága, hogy a vallás nem statikus, hanem változó valóság. Ezért hát mindnyájunknak napi feladata megvizsgálni: mit felel Isten Igéje mai életünk mai kihívásaira.

Az utolsó napló

1984. január 7-ével – az Orwell-féle „szuperponyva” jóslatával kezdődik Márai naplójának utolsó kötete, amely az elmúlásról, a halálba menekülésről szól. Az utolsó feljegyzés 1989. január 15.: „Várom a behívót, nem sürgetem, de nem is halogatom. Itt az ideje.”

Torontóban jártam. Márai Sándor hagyatékának őrzője a Vörösvári Weller Kiadó elkészítette már ezt az utolsó, megrázó naplókötetet is kiadásra. A kéziratot olvastam. Márai 20. századi irodalmunk kihaló fajtája, aki végigbolyongta, jó Odüsszeiaként életét. Eljutott odáig, hogy leírta: „Utazás ulyssesi értelemben nincs többé. Már csak helyváltoztatás van...” Életművének jelentős része naplójának sora, amelyek negyvenöt éven át végigkísérnek életén. Belőlük az 1943-83 végéig tekergő tengeri kígyó java részét, néhány évnél pedig (1945-47) a napló első kiadásából kihagyottakat is olvashatjuk. Ez az óriási folyamat nem eseményeket rögzít, hanem gondolatokat, érzéseket, felvillanó képeket az élet és az irodalom határterületén. Az író belső tájaira kalauzol, egy okosan gondolkodó polgár ötletsziporkáit veti benne papírra.

Nincsenek benne leíró részek; vélemények ezek, igék, amik villanásnyi szó burkukból kibújnak és testté lesznek. Számára „az ember nem statikus ábra, hanem cselekmény”, de ahhoz, hogy meglássuk, rá kell ismerjünk mint magunk féltett énjének egy darabjára.

A napló utolsó kötete a meghalás, az elmúlással való birkózás. Ma, a gyorstüzelésű lőfegyverek korában szinte már csak a krimihalálról tudnak az emberek. Meghúzom a ravaszt és kész... Ennyi az egész. A vég ismeretében tudjuk, hogy Márai élete sem szólt másról. A napló arról beszél, hogy mi van a pisztolyosó másik oldalán. Egy ember elmagányosodásának sorstragédiája bontakozik ki a felvillanó gondolatok mozaikkockáiból.

„A meghalás ott kezdődik – írja –, amikor az ember már nem érzi lehetetlennek”. Először még menekülni akar az ember. Lázás akarással, álmatlan éjszakákon át keresi a tiszta szó, a tiszta gondolat varázsát. Azután – feladja. Elfogy a fontos mondandó a toll hegyéről és megfogalmazódik ez a mondat: „Jövünk már nincs, az élet teljes, nem is várok mást, csak békés elmenést. A testi és szellemi kopási tünetek mindennaposak. Néha mintha már emlékeznek magamra”. (1985. január 28.)

A Napló az elmúlás biológiájához ad bizonyos ismereteket. Fontos tudnivaló: „az élet nagy vizsgája nem a halál, hanem a meghalás”. Lelkipásztoroknak való meditációs téma ez. Élni csak úgy lehet megtanítani, ha a halál értelmének ismeretében morzsolgatjuk napjaink rózsafüzérjét. „A halál misztérium és valóság egyszerre. A misztérium előtt szótlanul kell állni, vagy inkább térdepelni. A valóságot el kell fogadni. Minden más éme-

lyftő, tisztátalan, nem méltó az egyetlen emberi misztériumhoz, a halálhoz”. (1985. február 9. 123.p.)

A meghalás előtti elmagányosodás lépcsőfokai: itt hagynak mindazok, akiket szerettünk. Elhagynak lassan törzseink, akik életünk misztériumának egy-egy titkát hordozzák. Azután jön a legközelebbi, aki szellemi létünk törzse volt és maradt. És mire észreveszünk, már késő. A szeretet sokszor olyan, mint Isten. Létünk Sínai-hegyén is csak hátulról látjuk. A napló megrendítő élménye búcsú, elszakadás; kötődés az elhunyt kedveshez. Ezek közül egy – elgondolkoztató példának: „Szerettem? Nem tudom. Szereti az ember a lábát, a gondolatait? Csak éppen nincs értelme semminek a lábai vagy a gondolatai nélkül. Nélküle nincs teljes értelme semminek. Nem tudom, »szerettem«-e. Az más volt. A vesémet, a hasnyálmirigyemet sem »szerettem« – csak éppen az is én vagyok, ahogy ő is én volt.”

Adatok a naplóból:

1985. április 6. „Megbotlik a hálószobában, elesik és eltörik a balkarja.”

Április 11. „dél előtt eszméletét veszti” – az író előző napon ünnepelte 85. születésnapját. Hosszú szeretettel teli betegápolás, az utolsó beszélgetések, vakság és egyre romló állapot. Az odüsszeuszi nagy kaland véget ér.

1985. szeptember 9. „Nem jut eszembe egyetlen hely, ahová vágyakoznék.”

Kórházak, látogatások, beszélgetések az ágy szélén ülve. Azután eljönnek a napok, amikor csak a szempillarezdülés, a kicsi kézmozdulat jelzi a másoknak: itt vagyok.

1986. január 4. Csak ennyi: „L. meghalt”.

Négy hét után az eszmélés.

Február elején pisztolyt vásárol, február 18-án elmegy érte.

Május 13-án a boltban kioktatják, hogy hogyan kell élesre tölteni a pisztolyt.

Június 18. „Taxival vagyok a város határában, ahol a helybeli rendőrség kiképző telepén elég magas díj ellenében, rendőrtisztek oktatják a jelentkezőket, hogyan kell bánni a lőfegyverekkel.”

Azután az elmúlás, az elmagányosodás lépcsőfokai: „Lola halálát közvetlenül megelőző és követő időben az elmúlt tizennégy hónapban számomra megüresedett az élet: elment Lola, kevéssel elébb Kató húgom és Gábor öcsém, most Géza. Sereghajtónak én maradtam a családból, vér szerinti hozzátartozóm már senki nem él. A libasorban – akik nem távoztak, csak előrementek – utánuk ballagok. (1986. november 28.)

Az „i”-n a pont a nevelt fiú, János halála (1987. április 23.) . Az óceánba hintették az ő hamvait is. Utána néhány felvillanó emlék a múltból, néhány sor olvasmány – és per Istennel.

Amikor felesége halála után megrendült hittel megkapja a kezelőorvos képmutató levelét, így ír: „a pillanatok, amikor esztelen düh és közöny rohan meg, az Istenre haragszom (ha van) – írja – mert irgalmatlan volt, tűrte, hogy szenvedjen”. (1986. február 9.) . Néhány hónappal később így vall a szívét összetörő érzésről: „Harag az Istenre (ha van), mert nem segített és harag Istenre (ha nincs), mert miért nincs, mikor segítség kell”. (1986. február 20.) A feloldás – néhány hónappal halála előtt: „Minden Istenben van. És mindenkiben Isten van.

Spinozának igaza volt. De Isten nem lehet a vallások Istene. (1988. július 24.)

Márai Sándor – mindenkitől elhagyatva – meghúzta a ravaszt. Gondosan eltervezett mindent. Kihívta a mentőket, hogy ne a borzalmas valóság fogadja a barátokat, régi ismerősöket. És a lövés eldőrdült. Ítélezni – könnyű. De megkérdezni önmagunkat – nehéz. Hol voltam akkor? Mit mondtam volna neki, hogyan fogtam volna a kezét? Isten viszont az ítélet helyett ezekre a nehéz kérdésekre várja a válaszunkat.

Minden folyó a tengerbe siet

Az 1930-as évek elején a máramarosszigeti Talmud-Tóra iskolában az öreg batizi rabbi, akinek „hőfőhérszakállja szinte elfedte az arcát” –, írni tanította az ábécé huszonkét szent betűjét. „Gyermekeim, ez minden dolgok kezdete és vége. Ezrével írtak és írnak majd műveket ezekkel a betűkkel. Nézzétek hát és tanuljátok meg őket szeretettel: ezek fognak benneteket az élethez kapcsolni. És az örökkévalósághoz is”.

A máramarosszigeti ortodox hitközség az egyik legnagyobb, hagyományhűségéről ugyancsak nevezetes zsidó közösség volt. Első rabbija Kahan Juda († 1819) jeles Talmud-tudós volt és nyomában mindig a hagyományhű zsidóság legerősebb bástyája volt a hitközség. 1919-ben nyílt meg a 8 osztályú Talmud-Tóra iskola, melyben 9 tanító mellett 180 növendék tanult. Köztük volt Elie, akkor még Eliézer Wiesel is, a világhírű Nobel-díjas zsidó író is, aki így emlékezik: „Amikor hangosan olvastam az első szót: *börésit*, Mózes első könyvének kezdő szavát, mintha valami távoli, megbabonázott világba ragadtak volna el. Amikor megértettem az első verset, mélységes ismeretlen boldogság töltött el. Az *alef-bét* huszonkét betűjével teremtette Isten a világot – mondta öreg tanítónk, aki ha jobban belegondolok, nem is volt olyan öreg. – Vigyázzatok rájuk, ők pedig rátok vigyáznak majd. Elkísérnek mindenhová. Megnevetetnek és sírásra készítetnek. Pontosabban szólva: veletek sírnak és veletek nevetnek, azután, ha megérdemlitek, behatolunk általuk rejtett szentélyekbe, ahol mindenből...” A mondat mindig befejezetlen maradt. Ahol mindenből... – vajon mi lesz? Por? Igazság? Élet?

A kisi diák erre a mítikus borzongású kérdésre nem tudott válaszolni akkor. Most önvallató emlékezését ez ihleti.

Ha Elie otthon maradhatott volna szülővárosában, Máramarosszigeten egészen máig, ha nem üldözte volna haláltáborokon át Európa barna ragálya meg a sors – akkor is születésétől már a harmadik ország polgára lenne. Ez az egyszerű életrajzi tény is mutatja korunk nagy tudathasadását, amit az 1986-ban Nobel-békedíjjal kitüntetett író sorsában hordoz. Megjárja a birknóni, az auschwitz, a monowitz, no meg a buchenwaldi haláltábor. Anyja, nővére gázkamrában – apja karjai közt éhen pusztult, pedig ő csak az atyák hagyományát, a Talmudot és a Kabbalát bújó, az istenszeretet tüzeiben égő fiúcska volt. Az újabbkori zsidóság legnevesebb örökségének, a haszidizmusnak a híve, maga írja munkájáról „valamennyi regényem haszidikus történet”.

Gyertyán Endre: 1988-ban a Nagyvilágban ezen a címen mutatja be: „Wiesel, a mítikus téboly írója”. De

nem Wiesel a mítikus és nem is ő a tébolyodott. Korunk az. Hiszen mítikus gyűlöletekkel terhes hányattatás az a sors, amiről ez a könyv beszél. Az írókultúrák nagy vándora, hisz erdélyi származású, jiddis anyanyelvű, franciául író, de felesége segítségével műveit angolra fordítva publikáló író, aki a tudás szorgalmával tanulmányozza megbolydult századunk titkait. Egyetemi tanulmányait Párizsban, majd az USA-ban végezte, a bostoni egyetem társadalomtudományi tanszékének professzora. Mint a Holocaust egyik nagy túlélője és tudós kutatója számos tudományos munkával öregbítette tudományos érdemeit. A legújabb az egykori Jugoszlávia területén folyó etnikai gyilkosságok ellen tiltakozott. A Nobel-békedíj odaítélésakor a bíráló bizottság ezt írta róla:

Ő az egyik legjelentékenyebb vezéralakja egy olyan kornak, amelyben továbbra is az erőszak, az elnyomás, a faji megkülönböztetés uralkodik szerte a világon... Szószólója az egész emberiségnek, annak a határokat nem ismerő humanizmusnak, amely minden időben a tartós és igazságos béke feltétele”.

Ez a könyv sajátos wieseli stílusú tanúságtétel nem regény, inkább vallomás. Mottója lehet az egyik első kisregényének nevezetes mondata: „Soha nem feledem azt az éjszakát, a tábortban töltött első éjszakát, amely egyetlen hosszú, hét pecsétes éjszakává változtatta az életemet (Az éjszaka. 1960).

A különös emlékezésnek bibliai ihletésű címe van. A prédikátorok könyvének megrendítő vallomása kezdődik így: „Minden folyó a tengerbe siet”. Ez a keserű íge azt sugallja, le kell győzni a hiábavalóság zsibbasztó érzését és csontig ható őszinteséggel, no meg haszid szeretettel vallani kell. Ettől lesznek gyöngyházfényű élményei lebegően tiszták és megindítóak. „Minden folyó a tengerbe siet” – mégsem hiábavaló a vízcsepp útja. A tiszta vízőrhegyi forrásé sem. Elpiszkolódott szívünket tisztítja. A héber Eliézer név azt jelenti: Istenem – segítség.

A könyvet azzal a sóhajtottással ajánlom Önöknek, hogy legyen valóság mindnyájunk életében ez az ősi prófétikus kívánság.

Szigeti Jenő

Veöreös Imre: Az Újszövetség színgazdagsága

(Bp. 1996. Evangélikus Sajtóosztály.)

Nagyszerű munkával gazdagodott a magyar nyelvű újszövetségi szakirodalom. Veöreös Imre evangélikus lelkész, az Evangélikus Hittudományi Egyetem tiszteletbeli doktora arra vállalkozott, hogy rövid teológiai bevezetőt adjon az Újszövetség irataiba. A Szerző szakszerűen, és ami talán ugyanolyan fontos, élvezetesen vezeti végig a Szentírás iránt érdeklődő olvasót az Újszövetség színpompás tájain. Mivel művét nem-szakembereknek is szánta, soha nem merül el fölöslegesen a részletekben, hanem kitűnő pedagógiai érzéssel az alapvető teológiai szempontokat emeli ki, áttekintő előadásmódra törekedve. Szinte hihetetlen, mi minden elfér 142 oldalon: kor- és vallástörténeti viszonylatok felvázolása, összetett bevezetéstani problémák megtárgyalása, nagy ívű teológiatörténeti összefüggések felvillantása, lényeges teológiai mondanivalók tömör összefoglalása. Noha az egyes fejezetek külön-külön jelentek meg a Diakónia c. evangélikus értelmiségi folyóiratban (1988-1992 között), mégis nyilvánvaló, hogy tudatosan átgondolt, egységes koncepcióval van dolgunk. Erre utal a mű szerkezete is, melyet a Szerző történeti szempontok alapján épített fel.

Egy rendkívül instruktív előszó után (5-6.1) magvas tanulmány érkezik az Újszövetség keletkezéséről (9-18.1.). Az újszövetségi iratok áttekintésének kiindulópontjával Jézus személyének, igehirdetésének, valamint az őskereszténység hitének problematikája szolgál (19-28.1.), majd a Szerző Pál apostol teológiájának gyűjtőpontjait jelöli ki az „eredetieknek” tartott levelek alapján (29-50.1.; kétségtelenül Páltól származónak tekintik az 1Thessz-t, a Gal-t, az 1-2Kor-t, a Róm-t, a Fil-t és a Filem-t). Ezután tér rá a szinoptikus evangéliumok teológiai koncepciójának kérdésére (51-69.1.). Az Acta koncepciójának bemutatása után (70-80.1.) a deuteropaulinus levelekkel foglalkozik, melyek közé a 2Thessz-t, a Kol-t, az Ef-t és 1-2Tim-t sorolja (81-91.1.). A „Jánosi iratok” címszó alá veszi Jn-t és 1-3 Jn-t (91-

109.1.), majd az eddigiek összefoglalásaként „Názáreti Jézus-Pál apostol-János” címen végez teológiai „szinképelemzést” a Jézusról szóló biztonyságtétel, valamint Pál és János igehirdetésének „színeivel” kapcsolatosan (110-112.1.). „A többi levél” fejezet a Zsid-et, valamint a „katolikus leveleket”, Jak-t, 1-2Pt-t és a Júd-t tárgyalja (113-124.1.). A kötetet a Jel-ről szóló fejezet (125-133.1.) és egy összefoglaló kitekintés zárja, melyben a Szerző egy karácsonyi igehirdetésének közlésével illusztrálja Szentírás-értelmezésének gyakorlati konzekvenciáit. A válogatott szekundér irodalomlistája (142.1.) mutatja, hogy a Szerző jól kiaknázza a rendelkezésére álló szakirodalmat.

Nyilván vitatkozhatnánk az egyes újszövetségi iratok keletkezési idejéről, vagy „eredetiségéről”, aki azonban kicsit is ismeri az újszövetségi bevezetéstani jelenlegi csődjét, az tudja, hogy mindez meddő vita volna, hiszen minden álláspont képviselőjére találnánk pro és kontra neves szaktekintélyeket. Másrészt, a bevezetéstani kérdések látható módon tudatosan illeszkednek a könyv alapkonceptiójába. Mintaszerű egyébként, ahogyan a Szerző saját teológiai pozícióját meghatározza az előszóban: a könyv „az Újszövetség történetkritikai alapon épülő, ám azt messze meghaladó teológiai magyarázatának élvonalbeli eredményeit” kívánja összefoglalni (5.1.). Majd így folytatja: „az újszövetségi írásmagyarázatnak és teológiának a harmincas évekre kialakult, általánosan elfogadott történetkritikai alapvetéssel a hangsúlyt a bibliai iratok megállapítható mondanivalójára, üzenetére helyezi. Ezt teológiai exegézisnek, szövegértelmezésnek nevezzük” (u.o.).

Ezzel Veöreös arra a korszakalkotó szövetségkötésre utal, amely elsősorban R. Bultmann és M. Dibelius munkássága révén jött létre századunk 30-as éveiben a formatörténeti kutatás és az ún. kerygma-teológia között, és amely szövetség szinte napjainkig meghatározta

az újszövetségi kutatást. Századunk 20-as, 30-as éveitől a kutatók erre a kérdésre keresték a választ: hogyan lehetséges az, hogy az irodalmi köröktől távol élő, a világ végét váró gyülekezeti közösségek irodalmi tradíciókat teremtenek egy olyan utókor számára, amelynek létezésével már nem számolnak. A válasz így hangzik: ezek a gyülekezeti közösségek és evangélisták a Jézus halálával és feltámadásával kezdődő új világkorszakot akarták meghirdetni. Ez az *igehirdetés* a mozgatórugója az eredetileg szóban hagyományozott Jézus-hagyománynak, ebből az igehirdetésből indul ki és ide tér vissza. A szinoptikus hagyomány minden irodalmi alakzata ide sorolandó. Ennek az őskeresztyén igehirdetésnek időrendben legelső, jelentőségben legfontosabb darabja a passiótörténet. Prédikációs mintái a paradigmák. adaptív jellegűek a novellák, legendák és mítoszok, tehát a „világi” eredetű irodalmi és szemléltető formák, amelyekkel az őskeresztyén igehirdetés alkalmazkodni kívánt hallgatóságához. Kiegészítő szerepük volt az Úr szavainak, amelyekkel a gyülekezet közösségi életét szabályozták Krisztus visszajöveteléig.

Ez a különösen Bultmann és Dibelius által kidolgozott és képviselt igehirdetés-elmélet döntő jelentőségűnek bizonyult a későbbiek során kettős vonatkozásban is. Egyrészt ez az elmélet, addig soha nem tapasztalt mértékben, nyitottá tette az újszövetségi exegézist a történeti-kritikai kutatás irányába, másrészt pedig új teológiai, sőt egyházi elkötelezettséget tett lehetővé, amely a későbbiek során különösen a kérygma-teológiában kapott hangot.

Ami a történeti-kritikai vonatkozást illeti: Bultmann kimutatta, hogy a szinoptikus tradíció elsősorban a sokszínű gyülekezeti érdekek tükröződései (prédikáció, misszió, apologetika, polemika, stb.), és csak másodsorban akar a történeti Jézusról szóló életrajz lenni. Dibelius fordított módszerrel dolgozott. Szerinte a Jézus-hagyomány Jézusról, mint az új világ kezdetéről és az üdvösség fundamentumáról akar bizonytságot tenni. Ehhez teremtette meg a maga irodalmát, vett át sokszor módosított formákat és képzeteket szellemi környezetéből és alkotott új jézusi mondásokat, ha szükség volt rá. Mindenesetre a kutatók ezen elmélet segítségével most már jó lelkiismerettel vezethették le a Jézus-hagyományt az őskeresztyénség történetéből. Bátran mondhatták egy-egy szövegről, hogy az „nem eredeti”, mivel talán éppen az ilyen „nem eredeti”, azaz a gyülekezeti közösségen belül keletkezett szövegek mutatták legszembetűnően az igehirdetések kérygmatiszandékát. Ezek tettek a legnyilvánvalóbban bizonytságot Krisztusról, az üdvösség fundamentumáról.

Ami pedig a teológiai, vagy egyházi elkötelezettséget illeti, elég csak arra utalni, hogy a történeti-kritikai kutatás új ága, a formatörténeti iskola az I. világháború után, Barth Római levél kommentárjaival egyidőben jelentkezik. Bultmann és Dibelius tisztán történeti-kritikai módszerekkel mutatta ki, hogy az újszövetségi prédikációk új világkorszakot hirdettek meg, mondván: a régi világkorszaknak vége van. A kérygma-teológia pedig

szisztematikai-teológiai ítéletként hirdette meg, hogy a Krisztusról szóló igehirdetés e világ alapvető krízisét jelenti. Pontosabban szólva: a polgári protestantizmus világának krízisét, amely világ kegyességével és teljesítményeivel együtt semmivé válik a mindeneiket megítélő Isten színe előtt.

Míndez természetesen az egyház igehirdetői számára volt rendkívül fontos, akik az I. világháború utáni összeomlásban azzal az érzéssel vehették kezükbe a Szentírást, hogy annak használatát a modern történeti-kritikai kutatás legújabb eredményei legitimálják. A formatörténetnek és a kérygma-teológiának ez a szövetsége választ adott az újkori teológia alapproblémájára is, miszerint hit és tudás, történelem és kijelentés, kritika és igehirdetés nem állhatnak egymással ellentétben, mivel a tudományos exegézis egyensúlyban tudja őket tartani.

Veöreös Imre könyve irigylésre méltó tömörséggel és szakszerűséggel tárja elénk ezen kutatási irány leszűrt eredményeit. Imponáló már az is, amint fentebb vázolt teológiai álláspontjának határait kicövekei. Nála a történeti szemléletmód és a kritika nem öncél, nem arra szolgálnak, hogy az újszövetségi iratokat relativizálják, hanem eszközként használja őket az egyes újszövetségi iratok mondanivalójának, teológiai üzenetének megállapításához. Mindkettőnek az a feladata, hogy segítse az Isten anyaszentegyházában elhangzó bizonytságtételt, az igehirdetést. Ezért telitalálatal a kötet végén olvasható karácsonyi prédikáció.

Feltétlenül meg kell említenünk Szerzőnk szemléletmódját, hogy ti. nem tekinti kiskorúaknak olvasóit, hanem egyenrangú partnerként beszélget velük, nem leplezve el töprengéseit sem. Ahol a gondolatmenetben nehezebb útszakasz következik, ott kézenfogja olvasóját, szömagyarázatot, teológiatörténeti eszme-futtatást, stb. adva, de nem gyámkodik ott, ahol erre nincs szükség. Ez a jelenkor emberére kitekintő, őt megszólító, alkalmanként tanácsoló stílus rendkívül szimpatikussá teszi a könyvet, mert az olvasó megérzi a Szerző ügyszeretetét, emberségét, Krisztus-hitét. És pontosan tudja azt is, meddig lehet az olvasót az isteni titkok megfejtésében elvezetni és hol kezdődik az a „belülről szövődött fátyol” (10.1.), amelyen semmilyen kutató tekintet át nem hatolhat, ahol már csak térden állva lehet kérni: „Szólj, Uram, mert hallja a te szolgád!”

Ebben az összefüggésben nem hallgathatjuk el azt a tény sem, amire egyébként Veöreös Imre maga is utal az élőlőszóban: az Újszövetség kutatása napjainkra korfordulóhoz érkezett. A történeti-kritikai kutatás és a kérygma-teológia között, a 30-as években létrejött szövetség mára már felbomlóban van, vagy talán már fel is bomlott. Ma még nem lehet bizonyosan látni, mi marad mindazokból az eredményekből, amelyekről Veöreös Imre számot ad. A „történeti fátyol” fellebbentése tovább tart. Az azonban bizonyos, hogy mindenképpen nagyszerű ajándékot kaptunk a szerzőtől. Illesse köszönet az Evangélikus Sajtóosztályt is a minimális sajtóhibával előállított, szép külsejű könyvért.

Vladár Gábor

Baptista egyháztörténeti tanulmányok

Honfoglalásunk 1100. évfordulóját, valamint az újabbkori magyar baptista misszió 150 éves jubileumát a Magyarországi Baptista Egyház is számos ünnepi rendezvénnyel és kiadvánnyal köszöntötte. Ezek közül kiemelkednek a Tahi Tábor (augusztus 20.) és a Zánkai Jubileumi Konferencia (október 4-6.), melyeken a Kárpát-medencéből és az úgynevezett nyugati világból több ezer magyar baptista vett részt.

Az ünnepségsorozat fővédnöke Jimmy Carter, az Amerikai Egyesült Államok korábbi elnöke és dr. Nelson do Amaral Fannini, a Baptista Világszövetség elnöke volt.

A neves évfordulók alkalmából a budapesti Baptista Kiadó számos könyvet jelentetett meg. Közöttük található *A hit hangjai* című gyülekezeti énekeskönyv 15. kiadása (Budapest, 1996. 604 p.), a *Jubileumi Évkönyv* (Szerk.: dr. Almási Mihály, Szigetszentmiklós-Budapest, 1996. 183 p. ill.), valamint a Történelmi Bizottság által összeállított „*Krisztusért járva követségben*” című tanulmánykötet (Szerk.: Bereczki Lajos. Budapest, 1996. 528 p. ill.) Ez utóbbit szeretnénk ismertetni a Theológiai Szemle olvasóival.

Előljáróban szükségesnek tartjuk jelezni, hogy az elmúlt 150 évben, de különösen századunkban számos baptista egyháztörténeti vonatkozású könyv, tanulmány és cikk jelent meg Magyarországon, a mai Erdély területén, de az Amerikai Egyesült Államokban is. Ezek szerzői leggyakrabban a magyar baptizmus egy-egy fejezetét tanulmányozták és közölték. Egyesek a parasztproféták vagy a neves hitszónokok életét és munkásságát ismertették. Mások a missziómunka egy-egy korszakát dolgozták föl. Voltak, akik egy földrajzi egység (Alföld, Erdély, Észak- vagy Dél-Amerika stb.), egy község vagy város gyülekezetének történetét, illetve egy egyházi intézmény (Teológiai Szeminárium, nyomda, árvaház, szeretetotthonok stb.) monográfiáját írták meg.

Az alábbiakban felsorolunk néhányat azon lelképásztorok és egyháztörténészek közül, akik munkásságuk révén – az anabaptista korszaktól napjainkig – jelentősen hozzájárultak a magyar baptista múlt és jelen megismeréséhez: *Csopják Attila* (1853-1934), *Kirner A. Bertalan* (1884-1973), *Udvarnoki Béla* (1897-1992), kortársaink közül pedig *Bányai Jenő*, *Gerzsenyi László*, *Haraszi Sándor*, *Kiss László*, (id.) *Mészáros Kálmán*, *Szebeni Olivér* és mások.

A számos könyv és tanulmány azonban nem helyettesíthette egy összefoglaló kötet közreadását. Ez annál is inkább szükséges volt, mivel a hazánktól 1920-ban, a trianoni békediktátum révén elszakított területek – a mai értelemben vett Erdély, Délvidék, Felvidék, Kárpátalja – valamint a nagyvilágban szétszórta magyar baptisták történetéről és jelenlegi helyzetéről az anyaországiaknak alig voltak és vannak ismereteik.

Bár egyháztörténetünk gyökerei azonosak, egyfelől a több mint hetvenöt éve tartó idegen uralom, illetve a majdnem mindannyiunkat sújtó kommunizmus nem egyforma mélységű sebeket ejtett lelkünkben. A határainkon kívülre került testvéreink nemcsak hitükért, de magyarságukért is szenvedtek. Voltak időszakok, amikor a gyülekezeteket bezárták, hittestvéreink

közül pedig sokan börtönbe kerültek. Ezekről az eseményekről is olvashatunk a könyv lapjain.

Nem szabad elfelejtenünk, hogy Rottmayer János, Kornya Mihály, Csopják Attila vagy Somogyi Imre és sok más ismert vagy sajnos már-már elfelejtett missziómunkás a mai országhatároktól függetlenül minden magyar baptistáé maradt. Ezért is jóleső érzés olvasni róluk, tanulni tőlük: haza- és emberszeretetet, szerénységet, alázatot, önfeláldozó életet. Eredményes missziómunkájuk példaként kell, hogy szolgáljon az utókorak.

A „*Krisztusért járva követségben*” című könyvben tizenegy szerző tanulmányát, egy-egy régió missziótörténeti vázlatát, egyháztörténeti bibliográfiát, illetve gazdag képanyagot találunk.

A kötet tartalmi szempontból kilenc fejezetre oszlik.

Dr. Almási Mihály egyházelnök és *Győri Kornél* főtitkár beközönlőjét, valamint *Bereczki Lajos* szerkesztő előszavát követően *dr. Mészáros Kálmán* az anabaptizmusról, az újabbkori európai baptizmus születéséről, a magyarországi missziómunka kezdeteiről és annak kibontakozásáról értekezik. Kiemeli a külkapcsolatokat, valamint *Rottmayer János* (1818-1901), *Vojka János* (1824-1895), *Marschall József* (1820-?), *Novák Antal* (1823-1877), *Meyer Henrik* (1842-1919) és mások szerepét a szervezett missziómunka elindításában, melynek kezdetei az 1848-49-es forradalom és szabadságharc idejére, illetve a Bach-korszakra és a kiegyezés korába nyúltak vissza.

A második fejezet *Kovács Géza* munkája. Ő a baptista misszió 1873-1894 közötti kibontakozásáról írt. Olvashatunk a főváros és környéke, valamint Nagyszalonta, Újvidék, Erdély, Felvidék, Dunántúl, stb. gyülekezeteinek létrejöttéről, *Kornya Mihály* (1847-1917) parasztapostol rendkívül eredményes munkásságáról, misszióközpontok és körzetek megalakulásáról. Külön foglalkozik a gyülekezetek belső életének kialakulásával (szeretetközösség, imaközösség, ének és zene, Vasárnapi Iskola...). Tanulmányában kiemeli a magyarországi német anyanyelvű baptista missziót, ebben Meyer Henrik meghatározó szerepét, és az ő hozzájárulását a magyar nyelvű gyülekezetek önállósulásához, melyben *Udvarnoki Andrásnak* (1865-1945) és *Balogh Lajosnak* (1863-1919) is komoly szerepe volt.

Az 1894 és 1920 közötti évek a magyarországi baptista közösség életében meghatározó jelentőségűek és talán a leggyümölcsözőbbek is. Kivételt képez az első világháború és az azt lezáró, számunkra tragikus kimenetelű trianoni békediktátum (1914-1920) időszaka. Erről a korszakról írt *Gerzsenyi László*.

A legjelentősebb egyháztörténeti események közül a szerző kiemeli a *Magyar Baptista Szövetség* megalakulását (1894), a *Békehírnök*, valamint *Az Igazság Tanúja* című lapok 1895-ben történő megjelenítését. Ugyanekkor lép életbe a vallás szabad gyakorlásáról szóló törvény is, melynek érvényesülését sok esetben a hatóságok és egyes „nagye gyházi” körök akadályozták. Ezért 1896-ban a baptista közösség vezetői, Irányi Dániel és Kossuth Ferenc országgyűlési képviselők támogatásával, a Parlament elé terjesztették a baptista vallásfelekezet elismerésére

irányuló indítványukat, melyet 1905-ben a Parlament és a kormány is jóváhagyott. Nem kevés helyen továbbra sem nézték jó szemmel a baptista missziómunkát, mivel nem volt tudomásuk (egyesekek még ma sincs) arról a tényről, hogy Európa nyugati felében és az Amerikai Egyesült Államokban is már a 17. század elejétől, illetve annak végétől a baptistáknak jelentős szerep jutott az illető országok vallási és társadalmi életében.

Közben megjelent a *Sion Énekei* (1896), majd 1905-ben az ötszáz éneket tartalmazó *A hit hangjai* című énekeskönyv.

Mivel a gyülekezetek tagsága számbelileg és anyagilag is gyarapodott, sor kerülhetett menházak (Kiskőrös, 1905; Hajdúböszörmény, 1910), árvaház (Budapest, 1914) alapítására, valamint nyomda vásárlására 1910-ben.

A *Magyarországi Baptisták Könyvnyomdájának* működtetése szép vállalkozásnak bizonyult. Lehetővé vált újabb énekeskönyvek, folyóiratok, kalendáriumok és válásos könyvek tíz- és százezreinek megjelentetése saját szükségletre. Ugyanakkor más egyházak és egyesületek számára is nagy mennyiségű magyar, német, román, cseh, horvát, szlovák, orosz, szerb, rutén, lengyel és eszperantó nyelvű keresztyén kiadvány készítését vállalták. 1919-ben a Tanácsköztársaság a nyomdát államosította.

A baptisták számának növekedése, a városi és falusi közösségek lelki igényei szükségessé tették a lelkipásztorok és gyülekezeti vezetők képzését. A hamburgi baptista teológián végzett magyar prédikátorok hathónapos kurzusokat, négyéves tanfolyamokat indítottak, majd misszióiskolát létesítettek. 1906-ban pedig megalapították a Baptista Teológiai Szemináriumot, a mostani Teológiai Akadémia elődjét.

Az első világháború alatt számos lelkipásztor, teológiai hallgató és gyülekezeti tag hadba vonult. Ez olyan méreteket öltött, hogy például az egész Székelyföld baptistáinak lelkigondozására egyetlen prédikátor, *Ilonka Mihály* (1885-1937) maradt. Ő is csak azért, mert rokkant volt.

Mind a közösséget, mind az összmagyarságot, súlyos veszteségek érték. Sokan a háborúban lelték halálukat, mások hadifogságba kerültek. Az itthon maradtakra az árvák és özvegyek, az erdélyi és más elszakított területek menekültjeinek istápolása hárult. Ezekben az években halt meg Rottmayer János, Kornya Mihály, Meyer Henrik és Balogh Lajos is, akik a magyarországi baptista misszió megalapozói voltak.

A trianoni döntés okozta traumát követően, és a baptista közösség számos meghatározó személyiségének elvesztése után, Isten továbbra is gondot viselt népéről. Lelki erőt és új vezetőket adott a megcsontított országban végzendő missziómunka újrászervezésére. Erről, az 1920 és 1938 közötti időszokról írt *Dr. Mészáros Kálmán*, a „Fellendülés és újjászervezés” című fejezetben. Megemlékezik az országos vezetőség megválasztásáról, egyesületek, intézmények (Nőszövetség, Bibliai Leányiskola, Ifjúsági Szövetség, Vasárnapi Iskolai Szövetség, stb.) megalakulásáról, a szeretetintézmények és a nyomda további működéséről, a lapkiadásról, valamint a német, román, szlovák, horvát anyanyelvű gyülekezetek életéről.

Nagy teret szentelt a még akkor élő, és a csonka Magyarországon maradt egyházvezetők, evangélisták és a közben munkába állt missziómunkások életének és áldásokban gazdag munkásságának is. Udvarnoki András,

Csopják Attila, *Baranyai Mihály* (1888-1980), mellett meghatározó szerephez jutott – a teljesség igénye nélkül – *Nagy Pál* (1877-1954), *Somogyi Imre* (1894-1951), *Mészáros Sándor* (1899-1944), *Steiner István* (1877-1965), *Lőrök István* (1869-1946), *Beharka Pál* (1874-1943).

A második világháború és az újjáépítés idejének (1939-1949) eseményeiről szintén *Dr. Mészáros Kálmán* írt. Tanulmányának alcímei: *Az utolsó békeidők és a háború; Remények és örömök, amelyek gyorsan ürömmé váltak; Az újjáépítés küzdelmeiben...*

Az olvasó megismerheti a baptisták álláspontját a háború és béke kérdésében, valamint törekvéseiket a világháború okozta károk és szenvedések enyhítésében.

A magyarsággal együtt a baptisták is kitörő lelkesedéssel fogadták az anyaországhoz visszatért területeken élő hittestvéreiket. Családok egyesültek, rokonok, testi és lelki testvérek – több mint húsz év után – újból találkozhattak és együtt örvendezhettek az Úrban. A háborús viszonyosságok ellenére, nagyjelentőségű, sokakat megmozgató missziómunka és egyházi élet bontakozott ki, számos konferenciát és emlékünnepeket szerveztek. Felvidék visszatérése lehetővé tette *Fischer András* anabaptista mártírhős-reformátor halálának 400. évfordulójáról – a budapesti mellett – a krasznahorkai megemlékezést, a nagyváradi „Isten, Haza, Család” jelmondatot viselő konferenciát, valamint az Újpesten rendezett Országos Konferenciát is. Az ifjúsági munka is fellendült, melynek főbb szervezői a közben egyházelnökké választott *Dr. Somogyi Imre*, valamint *Bokor Barnabás* és *Dénes Ferenc* voltak. Ebben a munkában rendkívüli szerep jutott *A Kürt* című, magas színvonalú ifjúsági lapnak, amelyet egyformán olvasott a visszacsatolt területek és az anyaország baptista közössége, korra és nemre való tekintet nélkül. Az alig több, mint négy évi együttlét és együttműködés mély nyomokat hagyott minden magyar baptista lelkében.

A háborút követő időszakot – amelyet az árvák és özvegyek könnyei, romokban heverő otthonok, imaházak és egyházi intézmények látványa jellemezett – az újjáépítés küzdelme váltotta föl. Így rövid idő alatt az ország és a baptista közösség is nagyjából talpra állt. Például már 1945 szeptemberében megkezdhette munkáját a Teológiai Szeminárium is. Ugyanekkor napvilágot látott a *Lelki Élet* című havonta megjelenő egyházi lap is.

1946-ban az ország területét hét missziókerületre osztották, 1947-ben pedig a kerületek vezetőiből létrehozták az Elnöki Tanácsot, az egyház irányító testületét.

Az 1948-as esztendő jubileumi évvé nyilvánították. Ekkor az 1848/49-es forradalom és szabadságharc, valamint az újkori magyar baptista misszió 75. évfordulójának emlékünnepein, a Nemzeti Sportcsarnokban több mint kétezren vettek részt. A budapesti Nap utcai templom ünnepi istentiszteletét a háború után első alkalommal a rádió is közvetítette. A rendezvény vendégei között volt Zoványi Jenő református teológiai professzor, egyháztörténész, Szabó Sándor, a Bocskai Szövetség elnöke, Kiss Ferenc orvosprofesszor és sok más hazai és külföldi meghívott.

A nagy remények és örömök időszakát a kommunista hatalomátvétel zárta le. Egyházunk – jelentős nyugati testvéri segítséggel is – újjáépített intézményi épületeit elvtették. Tudnunk kell azt is, hogy nemcsak a nagyegyházak vezetőit, lelkészeit érték atrocitások, de a baptista

lelkipásztorok közül is sokakat meghurcoltak, internáltak. Ilyen sorsra jutott *Szabadi Gusztáv* (1905-1981) lelkipásztor, a bibliakerak igazgatója, *Kun Lajos* (1893-1987), *Margitai Lajos* (1900-1976), *Nyári István* (1913-1991), akiket internáltak, *Kalkó József* (1917-1975), akit pedig Sopronkőhidára vittek.

A Lelki Élet című lapot betiltották, a Diakonissza Intézetet bezárták, a Teológiai Szeminárium épületébe pedig a Koreai Népköztársaság nagykövetsége költözött.

A tanulmánykötet 6. fejezete *Az önkényuralom árnyékában* címet viseli, és az 1949-1989 közötti évek fontosabb eseményeit rögzíti. Szerzője *Kovács Géza*, aki a negyven évig tartó „népi demokrácia” egyházellenességéről, ugyanakkor a magyarországi baptisták élniakarásáról, a gyermek- és ifjúsági munkáról írt. Külön foglalkozik a gyülekezetek és körzetek taglétszámának alakulásával – a statisztikai adatok tükrében –, valamint közli a kiemelkedő szolgálatot végző személyek életrajzát.

Az egyháztörténész, de a laikus olvasó is először nyerhet átfogó képet a kommunista hatalom egyházakkal szembeni tevékenységének baptista vonatkozásairól. A szerző, aki maga is szenvedő részese volt ezen eseményeknek, mindezeket beágyazta a katolikus, református és evangélikus egyházakat és lelkészeit ért üldöztetések tényanyagába. Írt az úgynevezett „békepapok” kényszerű, vagy önkéntes együttműködéséről a hatalom bitorlóival, a Kommunista Párt, a Belügyminisztérium III/III/1-es ügyosztálya, valamint az Állami Egyházügyi Hivatal „ténykedéseiről”. Ugyanakkor arról is olvashatunk, hogy a lelki élet és az élni akarás számos jele megmutatkozott ezen negyven év alatt is. Az enyhülés időszakaiban tömegeket megmozgató evangélikációkra, ébredési mozgalmakra, a gyermek- és ifjúsági misszió fellendülésére került sor. Számos községben új gyülekezet létesült, a városokban pedig – elsősorban a falusiak beköltözése, és új megtértek révén – nagy gyülekezetek jöttek létre.

Györi Kornél összefoglaló tanulmányt írt a magyarországi baptisták történelmének a rendszerváltást megelőző négy évtizedéről, „*Vizsgáljuk meg útjainkat!*” címmel. Bibliái alapokra helyezett elméleti és gyakorlati kérdéseket tárgyal, melyek a közelmúlt történéseivel, illetve a baptista közösség előtt álló tennivalókkal foglalkoznak. Közleményének alcímei is határozottan utalnak a tartalomra. Íme néhány példa: *A teológiai szempontú műltfeltáráshoz alkalmazott fogalmak tisztázása; Egyházunk viszonyulása a háború utáni vallásellenes hatalomhoz; A hidverés lehetősége a vizsgált korszaktól a jövő felé.* A jegyzetanyag is számos dokumentumértékű forrást jelöl meg, melyek teljes terjedelmükben áttanulmányozásra ajánlottak. Az olvasó betekintést nyerhet a pártállam egyházellenes tevékenysége tényanyagának egy részébe, az Állami Egyházügyi Hivatal, a Szabadegyházak Tanácsának és egyes vezetőinek „jószerzői” ténykedéseibe, melynek célja: a kiségyházak „egy akolba való terelése”, a fölöttük gyakorolt ellenőrzés megkönnyítése, a közösségek bomlasztása volt. A tanulmány szerzője saját „élményeiről” is beszámolt. Ugyanis ő is azon lelkipásztorok közé tartozott, akiknek a kommunista hatalom megtiltotta az ígéhirdetés lehetőségét.

A határon túli magyar baptisták missziótörténete öt részre oszlik. *Iff. Mészáros Kálmán* Észak- és Dél-Amerika, Ausztrália, és Nyugat-Európa magyar baptis-

táinak történetéről, a Kárpát-medencéből való kivándorlásuk, vagy menekülésük okairól írt. Az olvasó betekintést nyerhet a hazánktól távolra sodródott honfitársaink testvéri összefogásáról, gyülekezetek létrejöttéről – majd sokak megszűntéről, illetve beolvadásáról az angol gyülekezetekbe –, az egyesületek, a rádió és a sajtó szerepéről az anyanyelv ápolásában, a missziómunkáról, a magyar egyházak közötti együttműködésről.

Az erdélyi magyar baptista misszió történetéről – a 20-as évektől napjainkig – *Kiss László* dokumentumgyűjteménye és *Bartha István* kézirata alapján *Zágoni Jenő* írt tanulmányt. Több száz oldalt tesz az az anyag, melyet *Kiss László* a mai Erdély területén gyűjtött össze, több mint harminc év folyamán.

A fejezet olvasója betekintést nyerhet az önállósulni kényszerült magyar baptista- és magyarellenes atrocitásairól, a körzetekben végzett emberfeletti munkáról, neves prédikátorok életéről és Istentől megáldott tevékenységéről. Gondolunk itt *Szabó László* (1881-1966), a már említett *Ilonka Mihály*, *Molnár Károly* (1891-1962), *Bokor Barnabás* (1911-1966), *Dénes Ferenc* (1912-1995) és még sok más missziómunkásra, a már eltávozottakra és a közöttünk élőkre, akik közül nem kevesen hitükért és közösségeikért börtönbe kerültek (*Kiss László*, *Kulcsár Mihály*, *Nagy Károly*...), másokat pedig lelkipásztori szolgálatukból függesztettek föl. Közöttük volt *Balla Dávid*, *Ónodi Gyula*, *Buday Lajos* is. Sokakat az ébredési mozgalomban való részvétel miatt hurcolt meg a román titkosrendőrség. A tanulmány befejező részében olvashatunk az 1989. december 22-ét követő pozitív változásokról, az egyházi élet újjászervezéséről, a Magyar Baptista Gyülekezetek Szövetségének megalakulásáról, a régi lapok (*Szeretet*, az *Üdv üzenete*, *Mustármag*, *Harmatcseppek*) újraindításáról, női-, valamint ifjúsági és Vasárnapi Iskolai Szövetség létrejöttéről, a szalárdi szeretetotthon és a *Hargitai tábor* alapításáról, a lelkészképzés megindításáról *Kolozsváron*.

A felvidéki magyar baptisták korábbi történetéről és jelenéről *Kondacs Pál*, a délvidékiekéről *Nyúl Zoltán*, a kárpátaljaiakéről pedig *Stumpf Jenő Béla* közölt hosszabb-rövidebb írást. Közös jellemzőjük a több mint 75 éve tartó idegen uralom alatti elnyomás, az asszimiláció, az elvándorlás, kisebb-nagyobb gyülekezetek megszűnte, illetve létrejötte, és nem utolsósorban a jövőbe vetett hit. Az anyaországgal való szorosabb kapcsolat áldásai már éreztetik hatásukat. Mindannyiuk meggyőződése, hogy az Úr a jövőben sem hagyja el népét, és gyümölcsözővé teszi mindazok munkáját, akik bíznak benne és követik Őt.

Az első magyar baptista egyháztörténeti bibliográfia *Zágoni Jenő* munkája. Az 1336 tételből és körülbelül 2500 címleírásból álló adattár: könyvek, folyóiratokban megjelent cikkek és tanulmányok, valamint kéziratban maradt értékes dolgozatok jegyzéke hasznos segédeszköz lehet mindazoknak, akik ezen protestáns közösség múltja és jelene iránt érdeklődést tanúsítanak, de egyben azoknak is, akik a baptista egyháztörténetet – további kutatómunkájuk révén – gazdagítani szándékoznak.

A bibliográfia főbb fejezetei: Anabaptisták; A baptista egyháztörténet irodalma; Adatok a gyülekezetek történetéhez; Gyermekek, ifjúság; Ének-zene; Sajtó, naptárak; Egyházi intézmények; Határon túli magyarság (Délvidék, Erdély, Felvidék, Kárpátalja, Észak-Amerika, Dél-

Amerika, Ausztrália); Magyar baptista misszionáriusok; Lelekipásztorok, evangélisták élettrajza, stb. Az adattárát név- és helymutató teszi teljesebbé.

A kötet végén kiváló minőségű képmelléklet található. Az első *Dr. Hubmayer Baltazár* (1481-1528), az anabaptista mártír teológust, az utolsó pedig a Történelmi Bizottság tagjait ábrázolja. Az illusztrációk között portrékat találunk a neves baptista missziómunkásokról, felvételeket a régi és új imaházakról, templomokról,

egyházi intézményekről, tanfolyamok és konferenciák résztvevőiről, folyóiratok és könyvek címlapjairól.

(„Krisztusért járva követségben” Tanulmányok a magyar baptista misszió 150 éves történetéből. Baptista Kiadó, Budapest. 1996. 528 old. képekkel. Ára 500.- Ft. Megvásárolható: Baptista Könyvesbolt [1062 Budapest, Aradi u. 48.] és a Baptista Gyülekezetek könyvterjesztőinél az egész országban.)

Zágoni Jenő

HÍREK

In memoriam D.Dr.h.c. Peter Beier

(1934. december 5. – 1996. november 10.)

A Rajnai Evangéliumi Egyház elnöke, a Leuenbergi Konkordia ügyvezető elnöke a közelmúltban szívinfarktus következtében 61 éves korában hirtelen elhunyt. Halála teljesen váratlanul és meglepetésszerűen ért mindenkit. A reformáció ünnepén még a wittenbergi vártemplomban prédikált. Az istentiszteletet a német tévé is közvetítette. Személyében olyan vezető lelkész távozott, aki az evangélium igazságából élt és Isten megajándékozta azzal, hogy a Jézus Krisztus üzenetének Lélekkel teljes hirdetésével az embereket szíven találja.

Peter Beier a sziléziai Löwenbergben született. 1982 óta a Zsinat tagja volt. A Rajnai Evangéliumi Egyház elnökévé történt választása, 1989 óta az Egyesült Egyház Tanácsának (EKD) tagja, 1994 óta pedig a Leuenbergi Konkordia Végrehajtó Bizottságának ügyvezető elnöke volt.

Peter Beier életében nagy szerepet játszott a Szentírás magyarázata, melyben nem volt helye a moralizálásnak. Az európai protestánsokat úgy biztatta egységre, hogy egyidejűleg nyitott volt a római katolikus és az ortodox keresztyénség felé is. Bátran kiállt a kelet-nyugati megértés érdekében. Szenvedélyesen érdeklődött a nemzeti kérdések és a szociális egyenlőség iránt. Sok embernek segített ily módon, hogy keresztyén hitben éljen.

A gyászistentisztelet 1996. november 15-én, pénteken volt Düsseldorfban, a Martin Luther téri Johanneskirche-ben, számos egyház küldöttének részvétele mellett. A Magyarországi Református Egyházat dr. Márkus Mihály püspök, a Zsinat lelkészi alelnöke és Tamás Bertalan külügyi osztályvezető képviselték.

(Szerk.)

Felhívás

Létének jobbításáért, megpróbáltatások súlya alatt küzd a magyar nép. A szabadság és a demokrácia jegyében indult rendszerváltás sokak számára nem hozott jólétet. Immár hosszú évek óta nehezen elviselhető terheket hordoznak emberek, családok, közösségek. A kiszolgáltat-

tottság különösképp sújtja a nagycsaládokat, a családalapítást anyagi biztonság nélkül vállaló fiatalokat, a hajléktalanokat és a rideg magányban élőket.

A szegénység, az elesettség az egész társadalmat erkölcsi próbatétel elé állítja. A magyarországi történelmi egyházak képviselői és a miniszterelnök 1996. november 18-ai találkozájukon egyetértettek abban, hogy az egyházak és a kormány lehetőségeikhez mérten közösen részt kívánnak venni a szegénység és a nélkülözés enyhítésében.

Ezért elhatározták, hogy „Szeretet és Támogatás '96” jegyében kezdeményezik a rászorultak megsegítését. Kérnek mindenkit, aki teheti, hogy pénzzel és minden más hasznos adománnyal segítsen az elesetteken és csatlakozzon a kezdeményezéshez.

Kérik a karácsony és a hanuka ünnep közeledtével a társadalmi egyesületeket, az egyházi közösségeket, a karitatív szervezeteket, a gazdasági társaságokat és mindazon szervezeteket, amelyek tenni kívánnak, hogy vegyenek részt a kezdeményezésben, a kiszolgáltatottak megsegítésében. Kérik az önkormányzatokat, a helyi közösségeket, hogy a környezetükben élő hajléktalanok, szegények és más nélkülözők megsegítéséről gondoskodjanak.

A felhívásban szereplő kezdeményezés gyakorlati megvalósítására a közeli napokban megalakul a „Szeretet és Támogatás '96” bizottsága, amely tájékoztatni fogja a közvéleményt a támogatás nyújtásával kapcsolatos konkrét lehetőségekről.

Budapest, 1996. november 18.

<i>Horn Gyula</i> miniszterelnök	<i>Seregély István</i> egri érsek a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia elnöke	<i>Ternyák Csaba</i> püspök a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia titkára
-------------------------------------	---	--

<i>Hegedűs Lóránt</i> püspök a Református Egyház Zsinatának lelkészi elnöke	<i>Szebik Imre</i> a Magyarországi Evangélikus Egyház Északi egyházkerületének püspöke
---	--

<i>Zoltai Gusztáv</i> a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetségének igazgatója	<i>Schweitzer József</i> országos főrabbi
---	--

CONTENTS OF NO 1997/1

LORD, SPEAK TO US!

Mrs. Klára Lenkey, née Semsey: The Resurrection of Christ – Decisive Turn

LORD, TEACH US!

Ignác Goldzieher: Lectures on Islam (*Pál Németh*)

Kálmán Mészáros: In the Footsteps of the Apostle Paul

Lukas Vischer: Ecumenical Thinking Needs a Turn in Theology

Rerenc Szűcs: Tension between the Reformatory Theology and the Theologies of Revival

Lóránt Fukk: Transcendental Meditation

Victor Segesváry: Protestant Preachers in the time of Rákóczi's freedomfight

OUTLOOK

National Protestant Dys

Zoltán Bóna: Protestantism and the Millecentenary

Béla Harmati: Protestantism and National Self-Consciousness

Lajos Für: Protestantism and Patriotism

Dénes Dienes: The Role of Protestantism in the Development and Sustaining of Hungarian Self-Consciousness from a Local – Sárospatak – Point of View

Tibor Fabinyi: The Role of Protestantism from a Spiritual – Ecclesiastical Point of View

Emil Kiss: The Role of Protestantism from a Practical – Ecumenical Point of View

WORLD CHRISTENDOM

Edy Korthals Altes: Religions for a Just and Sustainable Economic Order

Message from the Plenary Session of the Commission on Faith and Order to the Churches

Mihály Almási: On the 1996 Meeting of the WCC Central Committee

Konrad Raiser: The Central Committee of the WCC Met

András Gergely: Protestant Churches and the European Union

REVIEW

Jenő Szigeti: Gleaning with the Eyes of a Theologian

Imre Weöres: The Colourfulness of the New Testament (*Gábor Vladár*)

Jenő Zágonyi: Baptist Studies of Ecclesiastical History

NEWS

Obituary

Appeal

INHALT DER NUMMER 1997/1

REDE UNS AN, HERR!

Frau Klára Lenkey, geb. Semsey: Die Auferstehung Christi – eine entscheidende Wende

LEHRE UNS, HERR!

Ignác Goldzieher: Vorträge über den Islam (*Pál Németh*)

Kálmán Mészáros: In den Fußstapfen des Apostels Paulus

Lukas Vischer: Das ökumenische Denken braucht eine Wendung in der Theologie

Ferenc Szűcs: Spannung zwischen der reformatorischen Theologie und den Erweckungstheologien

Lóránt Fukk: Transzendente Meditation

Victor Segesváry: Prediger in der Zeit des Freiheitskampfes von Ferenc Rákóczi

AUSSCHAU

Nationale Protestantische Tage

Zoltán Bóna: Protestantismus und die Tausendeinhundertjahrfeier

Béla Harmati: Protestantismus und nationales Selbstbewusstsein

Lajos Für: Protestantismus und Patriotismus

Dénes Dienes: Die Rolle des Protestantismus in der Entwicklung und Aufrechterhaltung des ungarischen Selbstbewusstseins aus einem lokalen Gesichtspunkt, von Sárospatak her

Tibor Fabinyi Sen.: Die Rolle des Protestantismus (...) aus geistigem – kirchlichem – Gesichtspunkt

Emil Kiss: Die Rolle des Protestantismus (...) aus praktischem Gesichtspunkt von der Ökumene her

WELTCHRISTENTUM

Edy Korthals Altes: Die Religionen für eine gerechte und erhaltbare Wirtschaftsordnung

Botschaft des Plenums des Kommission Glaube und Kircheorganisation an die Kirchen

Mihály Almási: Über die Tagung des Zentralkomitees des ÖRK im Jahre 1996

Konrad Raiser: Das Zentralkomitee des ÖRK tagte

András Gergely: Die protestantischen Kirchen und die Europäische Union

RUNDSCHAU

Jenő Szigeti: Ährenlese mit den Augen eines Theologen

Imre Weöres: Die Vielfarbigkeit des Neuen Testaments (*Gábor Vladár*)

Jenő Zólyomi: Studien der baptistischen Kirchengeschichte

NACHRICHTEN

Todesanzeige – Aufruf

THEOLOGIAI SZEMLE

A MAGYARORSZÁGI EGYHÁZAK ÖKUMENIKUS TANÁCSÁNAK FOLYÓIRATA

A TARTALOMBÓL

Jób meg nem alkuvó szomjúsága

Az Ezékiás-történetek szerepe

Jézus a betegek gyógyítója

Jézus a tanító

A modern világ teológiája és jövője

Igehirdetés a tömegkommunikáció
korában

Időszámításunk kezdetei

Eltűnt lengyel református gyülekezetek
nyomában

A magyarországi református iskola- és
tanügy története

A bahá'í hit

Szabó Lajos az egyháztörténész

A MEÖT Közgyűlése

A Magyarországi Baptista Egyház
fölvívása

Könyvszemle

ALAPÍTVÁ 1925

ÚJ FOLYAM (XL)

1997
2

THEOLOGIAI SZEMLE

1997. március-április

Felelős kiadó:

Magyarországi Egyházak
Ökumenikus Tanácsa

Szerkesztőség:

Ökumenikus Tanács Irodája
1026 Budapest, Bimbó út 127.
Telefon: 176-4847

Kiadóhivatal: Kálvin Kiadó

1113 Budapest, Bocskai út 35.
Telefon: 186-8267, 186-8277

Index: 26 842

HU ISSN 0133 – 7599

Felelős szerkesztő:

dr. Bóna Zoltán

Szerkesztő bizottság

elnöke: Horváth Barna
tagjai: dr. Berki Feriz
dr. Bolyki János
dr. Cserhádi Sándor
Lukács Tamás
dr. Reuss András
Szuhánszky Gábor

Olvasószerkesztő:

Tegez Lajos

Nyomás: *Ráday Nyomda*

Felelős vezető: Demeter Levente

Szedés, tördelés:

Terjeszti a Kálvin János Kiadó.
Előfizethető a kiadóhivatalban,
vagy postautalványon, vagy átuta-
lással a Kálvin János Kiadó – Bu-
dapest OTP 11714006-22098038
csekk számlájára.

Árusítja:

Református könyvárúsítás:
Budapest, XIV., Abonyi u. 21.

Protestáns Könyvesbolt:
Budapest, IX., Ráday u. 1.

Református Könyvesbolt:
Debrecen, Piac u. 4-6.

Előfizetési díj egy évre: 1560,-Ft

Egyes szám ára: 260,-Ft

Előfizetés külföldre:
27 DM vagy 17 USD

Egyes szám ára:
5 DM vagy 3 USD

Megjelenik kéthavonként

TARTALOM

SZÓLJ, URAM!

KERN MÁRIA: Jób meg nem alkuvó szomjúsága 65

TANÍTS MINKET, URUNK!

KUSTÁR ZOLTÁN: Az Ezékiás-történetek szerepe a
Királyok, és Ézsaiás próféta könyvében 66

LENKEYNÉ SEMSEY KLÁRA: Jézus, a betegek
gyógyítója 71

SZABÓ CSABA: Jézus a tanító 79

MOLTMANN, JÜRGEN: A modern világ teológiája és
jövője 85

KÁDÁR ZSOLT: Igehirdetés a tömegkommunikáció
korában 92

HORSÁI EDE: Időszámításunk kezdetei 95

KIS SÁNDOR: Eltűnt lengyel református gyülekezetek
nyomában 98

HÖRCSIK RICHÁRD: A magyarországi református
iskolaügy és tanügyi igazgatás történeti áttekintése 101

FUKK LÓRÁNT: A bahá'í hit 111

EMLÉKEZZETEK MEG...

ÁGOSTON ISTVÁN GYÖRGY: Szabó Lajos az
egyház-történész 113

KITEKINTÉS

A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának
Közgyűlése 118

VILÁGKERESZTYÉNSÉG

A Magyarországi Baptista Egyház föl hívása 122

SZEMLE

MALINA, BRUCE J.: Az Újszövetség világa
(Czachesz István) 123

MULDER, MARTIN JAN (ed): Mikra
(ifj. Zsengellér József) 126

Média és etika – Ökumenikus Tanulmányi Füzetek 14.sz.
(Csoma Áron) 128

KÉZIRAT NYOMDÁBA ADÁSÁNAK IDEJE: 1997. IV. 20.

A szerkesztőség közleménye

Kérjük kedves munkatársainkat, hogy lapunknak szánt kézírataikat két példányban (egy másolattal) és a szabványnak megfelelő gépeléssel (oldalanként 30 sor, soronként 60 leütés) küldjék be. Ettől eltérő formátum a közlés elmaradását okozhatja. Kéziratokat, melyeket nem mi kértünk, vagy előzetesen meg nem beszélünk, nem örzünk meg és nem küldünk vissza.

Hibaigazítás

Előző számunkban azt ígértük az Olvasóknak, hogy Németh Pál fordításait folyamatosan közölni fogjuk. Előre nem látott akadály hátráltatja eddig ígértünk valóra váltását. Mihelyt a teljes anyag rendelkezésünkre áll, folytatjuk.

Az 1996. évi 6. szám egyik cikkében két hiba javítatlanul bennmaradt. A 368. oldalon a jobb hasáb 3. bekezdése helyesen: „Rákóczi György ekkor már Erdély fejedelme volt...” – A 369. oldalon a jobb hasáb közepén az utolsó bekezdés előtti idézet folytatódik: „...árva leszel, és Árvában fogsz meghalni.” – A fentiekért mind a Szerző, mind az Olvasók szíves elnézését kéri a

Szerk.

Jób meg nem alkuvó szomjúsága

*Boldogok, akik éheznek és szomjúhozják az igazságot,
mert ők megelégtettek.
(Mt 5,6)*

Jób barátai, a filozófián és teológián iskolázott bölcsek és kegyesek igényesebbek. Ők nem éheznek és szomjúhozják, hanem csak úgy, mint a farizeusok és írástudók érteni szeretnék az igazságot vagy még inkább megérteni. Ők azok, akik átlátják a helyzetet; tudják, mi miért történik. Miért történik éppen úgy. És mit kellene tennie az embernek, hogy ne úgy történjék. Hisz minden eseménynek előzménye van és minden történésnek célja. Csak fel kell ismerni! Ők azok, akik Jób barátaként úgy vélik, azzal lehetnek leginkább segítségére, ha eloszlatják tanácsalanságát, ha megmagyarázzák érthetetlen szenvedését, ha elsegítik az igazság megértéséig, ahova fájdalomtól elgyötört lelke már nem tud eljutni.

Jóbnak nemcsak a testét hasogatja a fájdalom, lelkét is marcanbolja a kétség, a meghasonlás. Ekkor jön el hozzá Czófár, hogy kételkedésében megbékítse, felmutassa számára az „igazságot”, receptet adjon, elmondja, mi a teendő, mi a megoldás: „*Ha a hamisságot, amely a te kezeidben van, távol tartanád magadtól és nem lakoznék a te hajlékodon gonoszság, akkor a te arcodat fölemelhetéd szegény nélkül, erős lennél és nem félnél*” (Jób 11,14-15). Ha majd megérted és leleplezed vétkeid és szenvedésed összefüggését, ha majd belátod sorsod atakulásának okait és célját, akkor minden rendbe jön. Czófár az észre apellál, a logikus igazságra, az elődök tapasztalataira, amely generációról generációra öröklődik, amely átvehető, megtanulható és alkalmazható.

Jób szava mégis elutasító! Keményen tiltakozik, heves szavakkal reagál a vigasztaló barát jó szándékára. Már-már mi is hajlunk arra, hogy ellentük hangolódjunk – de az dobja rájuk az első követ, aki mindezekben nem vétkezik! A mindent megmagyarázni, kibékíteni akarás kegyes magatartása jellemző ránk. – Különösen, ha más bajáról van szó! – Hiszen mi csak az igazságot képviseljük, csak vigasztalni akarunk, reménységet ébresztünk: „Nyisd fel a szemed és vedd észre, hogy ami veled történik és körülötted zajlik, az Isten akarata, az ő igazsága!” És nem értjük, hogy vigasztalunk nem vigasztal, hogy ez a reménység csalóka, szavaink nem föloldozzák, hanem sokkal inkább megkötözik a szenvedőt. Az így keresett igazság nem tesz boldoggá.

Jób szava ezért elutasító és indulatos. Nem éri be olcsó vigasszal, csalóka reménnyel, féligazsággal. Nem a tudat terhére van szüksége, hanem nyomorúságából való szabadulásra. Jób meg nem alkuszik meg féligazságokkal, ő magával Istennel akar elszámolni! Kevesebbre nem hajlandó. Nem köt kompromisszumot sem barátival, sem önmagával.

Nem vállalja barátai kegyes, de hazug teológiáját, amelynek tévedését évszázadok óta súlyos teherként hordozza és hagyományozza generációról generációra a keresztyén gondolkodás. Jób meg nem hajlandó a körülötte és vele megtörténő eseményeket közvetlenül Isten mindenható akarataként elfogadni. Nem akar annak a tanításnak a csapdájába esni, amely élet vette az ószövetségi próféták szavának, elerőtlenítette a Názáreti Jézus szavait és tetteit. Tárgyiasítjuk, eszközzé alacsonyítjuk a Biblia Istent, bálványt faragunk belőle, ha csupán arra szolgál, hogy nevével és igazságával a fennállókat szentesítsük.

Isten nevével és akaratával nem igazolhatja magát egyetlen kegyességi irány, egyetlen hatalmi struktúra, egyetlen politikai törekvés sem. Isten igazságosságával nem indokolható közvetlenül egyetlen esemény sem. Generációk estek áldozatul annak, hogy az egyház kényszerű politikai döntéseit kész volt utólag Isten akarataként legitimálni, az események összefüggéseit Isten megmagyarázható rendjeként, saját megfutamodását pedig Isten bűnbánatra hívó ítéleteként értelmezni. Kockáztatva ezzel egész tevékenysége hitelét. A jelen kísértése sem csekély.

Amilyen mértékben a keresztyénség Isten működésének rendjét összhangba hozta az evilági történésekkel, hitvallásának értelme a visszájára fordult. Istennek nincs szüksége igazolásra, ő szuverén Úr,

akinek van hatalma beleavatkozni a történések folyamába vagy távoltartani magát attól.

Jób tehát meg nem alkuszik. Nem köt kompromisszumot önmagával sem. Ő tudja, kinek hitt. A hit és a bizalom pedig megmagyarázatlan keres. Jób életének és üdvösségének Istent nem hajlandó azonosítani azzal, ami megtörténik vele. És éppen ebben a tiltakozásában marad az igazság bizonyoságtéveje, az igaz Isten hű szolgája.

Jób tehát meg nem alkuszik, vállalja a botrányt és a „bolondságot”, hogy az Isten igazsága és szeretete visszautasít minden spekulációt és fölötte áll minden emberi magyarázatnak. Hisz már az is, hogy az ember Isten kegyelméből és ezért egyedül hit által, azaz minden morális jócselekedet nélkül igazgató lehet Isten előtt, az első keresztyének idején a görögöknek bolondság, a zsidóknak botrány volt, de az volt Jób barátai számára és az ma is.

Mit jelent tehát a Szentírás szerint Istennek eme igazsága? Hogy Isten igaz Isten, az az Ószövetség és az Újszövetség bizonyoságtételét egyaránt meghatározó hitbizonyosság. De Isten igazsága nem a törvény ítélt igazsága, hanem kegyelemből, hit által megigazító igazság. A törvény követelményt támaszt, és ha azt nem teljesítem, vádol és megítél. Ha Isten igazsága a törvényben volna jelen, akkor Isten úgy lenne igazságos, hogy a bűn elnyerné méltó büntetését. De annak felismerése, hogy Isten igazsága nem törvény, hanem evangélium, az egészen új következményekkel jár. Az evangélium által Isten minket megajándékoz, mégpedig önmagával. Az evangélium által az az Isten, aki a törvényt Isteneként velem szemben állt, most közel jön hozzám. Egészen közel, közelebb mint én magamhoz vagyok. És megértem, mit jelent bűnösnek lenni. Azáltal, hogy közel jön Isten igazsága, megigazít és a szembenállásból találkozás lesz.

A filozófia kulcsmondata Aristoteles óta: igaz az, aki igazságot cselekszik (Nikomakosi etika). Luther Pálra hivatkozva másképp fogalmaz: nem azáltal leszünk igazak, hogy igazságot cselekszünk, hanem amikor igazakká lettünk, attól fogva cselekszünk igazságot. Nem cselekedeteink határozzák tehát meg létünket, hanem az a személy, akivé a megigazító Istenbe vetett hit által lettünk, viszi véghez az Isten által elvárt tetteket. De ez a tétel Istenre is áll: Mivel Isten igaz Isten, azért cselekszik igazságot, azért igazítja meg az embert.

Az igazság és az igazságosság viszonyfogalmak. A jó rend viszonyait fejezik ki, amelyen belül ki-ki úgy él jogaival, hogy eközben másokat ugyanazon jogoktól nem foszt meg, sem meg nem sérti azokat. Az igazság megakadályozza, hogy a szabadság parttalan anarchiává váljon. Gátat szab az egyén olyan érdekeinek, amelyek csak mások jogainak megsértésével valósulhatnak meg.

Igazság tehát ott van, ahol a jog gyakorlása nem a másik megrövidítésével, a másik ellenében, hanem a másikért történik. Isten igazsága éppen abban áll, hogy a bűnös kegyelemben részesíti irgalomból. Isten nem az emberrel szemben gyakorolja jogát, hanem az emberért. Tehát amikor irgalmas, éppen akkor igazságos. Az által lenne kegyetlen, hogy teret engedne a világ folyásának, ha hagyná, hogy a fogat-fogért, szemétszemért, bűn-bűnhődés elve érvényesüljön és a világesemények itéljék meg a világot. Így a halál diadalmaskodna az áldozat fölött. Isten igazsága nem elnéz a bűn fölött, nem egyszerűen és tapintatosan félrenéz, hanem végrehajtja az ítéletet: csakhogy Jézus Krisztuson.

Boldogok azok, akik ezt a botrányos igazságot keresik, akik ezt az igazságot éheznek és szomjúhozják, mert ők elégtettek meg. Azok a Jóbok, akik meg nem alkuszik meg, akik nem kapitulálnak olcsó magyarázatok előtt.

Boldogok azok, akiknek igazságkeresésük imádsággá lesz, hisz „Boldog ember az, aki az Úrba veti bizodalját.” (Zsolt 40,5)

Kern Mária

Az Ezékiás-történetek szerepe a Királyok, és Ézsaiás próféta könyvében

I.a.) Az elmúlt évtizedekben az ószövetségi kutatásokban lényeges paradigmaváltás zajlott le. A korábbi időszakok irodalomkritikai vizsgálódása legfontosabb feladatának még azt tartotta, hogy a betoldásokat mint idegen anyagot az ószövetségi könyvek szövegében elkülönítse, és az adott prófécia, zsoltár vagy elbeszélések lehető legkorábbi állapotát helyreállítsa. A betoldásként felismert részeket leginkább az eredeti, tiszta üzenet megmontásának tekintették s a redaktorok szerkesztői tevékenysége e szemlélet szerint csupán mechanikus munkának minősült.

Lényegesen megváltozott azonban a helyzet, miután von Rad és Noth¹ kutatásai meggyőzően felmutatták: a redaktorok nem csupán ügyes vagy kevésbé ügyes gyűjtők és írók, hanem konstruktív, teremtő erejű teológusok, akik az általuk összegyűjtött vagy készen talált anyagot saját, jól átgondolt teológiai koncepciójuk szolgálatába állítják – olyan teológiai koncepciók szolgálatába, amelyek eredetiségük, átgondoltságuk szerint gyakran felülmúlják az általuk feldolgozott anyagok teológiai gondolatvilágát. A tiszta irodalomkritikai érdeklődést felváltotta tehát az irodalomkritika eredményeire építő redakciótörténeti vizsgálódás.

b.) Ézsaiás könyve és a Királyok könyve is redaktorok egymásra épülő munkái során nyerte el mai alakját. Külön érdekessége a kanonikussá vált iratok redakciótörténetének, hogy mindkét könyv szerkesztői felvették műyükbe ugyanazt az elbeszélésciklust, az Ezékiás királyról szóló történeteket (2Kir 18,17-20, 19 és Ézs 36-39). Nyilvánvalóan mindkét redakció magában a felvett történetekben is végrehajtott bizonyos változtatásokat, hogy azokat műyük egészébe beleillesszék. Ez főleg az Ézsaiás verzió esetében szembeszökő. A két verzió szövegének az egybevetése tehát elsődleges feladat lenne egy alaposabb redakciótörténeti összehasonlításhoz. Az ehhez szükséges szövegelemzés azonban önmagában is egy önálló tanulmányt érdemelne és szétfeszítené ennek a munkának a szűkös keretét.² Ezért részemről most ezeket az eltéréseket figyelmen kívül szeretném hagyni és a történeteknek csupán a két, egymástól eltérő kontextusára s az ezekhez való viszonyára összpontosítani. Célom az, hogy ezek alapján felmutassam: milyen okokból, milyen mondanivaló szolgálatában történt a két könyvbe ugyanazoknak az elbeszéléseknek a betagolása.

c.) Ehhez azonban kiindulási bázisként előre kell bocsátanunk két megállapítást, amikkel kapcsolatban az ószövetségi kutatásban alapvetően konszenzus uralkodik, s így azok részletes bizonyításába itt nem szükséges belebocsátkoznom. Bizonyos kritikus hangok ellenére is aligha vitatható, hogy 1.) a gyűjteményt először a Királyok könyvébe vették fel, s majd egy későbbi lépésben a Királyok könyvből átvették; 2.) a még önálló Protoézsaiás-könyv végére.³

d.) Kérdéses viszont, hogy az Ezékiás-elbeszélések önálló gyűjteményt alkottak-e eredetileg, mielőtt a Királyok könyvébe betagolták volna őket. A történetek ugyanis mindkét könyvön kívül önmagukban is jól érthetők, a gyűjteményük gondolati egysége és az önmagában is világos kompozíciója nagyfokú önállóságot biztosít számukra.⁴ Mint önálló gyűjtemény kifejezésre juttathatták a fogság korabeli gyülekezetnek a restaurációba vetett reménységét.⁵ Jeruzsálem csodálatos megszabadulása megmutathatta számukra, hogy ha egy nemzedék úgy hisz Istenben, mint Ezékiás, akkor Isten még a már meghirdetett halálos ítéletét is felfüggesztheti: ha a gyülekezet, akárcsak egykori királya, híven és tiszta szívvel él Isten előtt (Ézs 38,3), békében és biztonságban élheti le az életét és kitolhatja az ítélet bekövetkezésének idejét. Más tényezők is mutatnak arra, hogy az elbeszélések esetleg eredetileg egy önálló gyűjteményt képezhettek.⁶

A másik lehetőség sem kizárt azonban, miszerint a gyűjteményt először a Királyok könyvének valamelyik redaktora állította össze egyenesen a saját műve számára.⁷

A szöveg fő mondanivalója ugyanis jól beleilleszthető a Királyok könyvének kontextusába. A deuteronomista redaktoroknak Ezékiás bemutatásánál abból a tényből kellett kiindulniuk, hogy a király a rézkígyó összetörésével megtisztította a jeruzsálemi templomot (2Kir 18,4)⁸ és igen hosszan, 29 éven keresztül uralkodhatott (Isd. 2Kir 18,2). A templom megtisztítását a deuteronomisák nyilvánvalóan csak pozitívan értékelték. Ezékiás hosszú uralkodása pedig a Duteronomium áldás-átok sémája szerint csak úgy volt lehetséges, ha a király egész életében Isten akarata szerint élte az életét. Az Ezékiás elbeszélések király-képét azonban nyilvánvalóan utólag is tovább igyekezett idealizálni valaki – ebben tehát a Királyok könyvének redaktorai is érdekeltek lehetnek. Az Ezékiás elbeszélésekben egyedül Ezékiás hite vagy hitelensége dönt az egész nép, az ostromlott Jeruzsálem sorsáról. Hogy a király egy személyben felelős országa léteért vagy pusztulásáért (Isd. 2Kir 20,6), a deuteronomista történeti mű alap gondolatához tartozik. Az elbeszélésekben Isten próféta által közvetlenül beavatkozik az eseményekbe. A válság pillanatában fellépő próféta, általa a bekövetkező események előzetes meghirdetése és magyarázata megint csak a deuteronomista történetírás egyik fontos jellemzője.

II.) Így vagy úgy; az imént felsorolt megfigyelések mutatják, hogy az elbeszélések alapkonceptiójuk és gondolkodásuk alapján jól beilleszthetők voltak a Királyok könyvébe.

1.) Ebben a könyvben a történeteket közvetlenül a 2Kir 17 és 18,1-12 előzi meg. A 17. fejezet deuteronomista alaprétége nagy valószínűséggel az 1-6. 21-23a

versekből állt.⁹ Ez a szöveg az északi országrész bukásáról és lakosságának deportációjáról tudósít: Miután Hósea király Asszíria ellen lázadt, Asszíria királya felvonult ellene. Az ország elfoglalása után körülzárta magát a fővárost, Samáriát, majd hosszantartó ostrom után bevette azt, az ország lakosságát pedig száműzésbe hurcolta.

A tudósítás és az Ezékiás elbeszélések közötti egybeesés nyilvánvaló. A 2Kir 18,17-19,37 is arról tudósít, hogy Júda, Asszíria egyik vazallusa fellázadt Asszíria ellen, mire annak királya, Szanhérib, elfoglalta az egész országot, majd a fővárost is ostrom alá vette. Csak a két történet vége üt el annál élesebben egymástól. Isten a kegyes Ezékiást Hóseával szemben csodálatos módon megszabadította: Az ostromló asszír seregek Jeruzsálem alól elvonultak, s így a déli országrész elkerülte a teljes megsemmisülést.

A deuteronomista történeti mű nomista redaktorai¹⁰ is nyilvánvalóan észrevették a két történet közötti párhuzamot s a végkifejletük között feszülő kontrasztot. Minden bizonnyal ők voltak azok, akik az Ezékiás-elbeszéléseket felvették a könyvükbe, hogy a két ország sorsa közötti különbséget szemléltessék és ezt a különbséget a 2Kir 17, valamint 18,1-16 alapos átdolgozásával még markánsabban kifejezésre juttassák és egyben teológiaiailag meg is magyarázzák.¹¹

Ezeknek a redaktoroknak köszönhető a 2Kir 17-ben a 17,7-12,18 valamint 17,13-17,20 betoldása. A 2Kir 18,1-8-ban a 18,3b.4.5-7a minden valószínűség szerint ugyanezeknek a redaktoroknak a munkája.¹²

E betoldások szerint Izraelnek többek között azért kellett elpusztulnia, mert a nép arra ragadtatta magát, amit „rossznak lát az Úr” (17,17), elhagyták Istenüknek, az Úrnak *minden parancsolatát* (17,16), *áldozóhalmokat* építettek maguknak minden városban, *szent oszlopokat és szent fákat* állítottak maguknak minden magas halmon és minden bujzöld fa alatt és ott, akár csak a pogány népek, más isteneket szolgáltak (17,9-12).

Ezékiás azonban a nomisták jellemzése szerint mindenben éppen az ellenkezője volt Izrael népének és királyának: ő azt tette, „*ami helyes az Úr szemében*” (18,3), leromboltatta az *áldozóhalmokat, a szent oszlopokat* összezúzta, a *szent fákat* kivágatta (18,4). Ő az Úrban, Izrael Istenében bízott, ragaszkodott hozzá, és *minden parancsolatát* megtartotta (18,5-6). Az Ezékiás- és a Hósea-történetek kimenetele a két szituáció alapvető egyezése ellenére is azért tér el egymástól – sugallják a redaktorok –, mert Izrael népe elfordult Istenétől, Júda királya ellenben híven szolgálta őt.

Akinek azonban ez a szembeállítás nem lenne elég nyilvánvaló, annak a kedvéért ugyanezek a redaktorok átvették a 18. fejezetbe a 17. fejezet két versét, a 2Kir 17,5-6-ot. Ezzel Ezékiás jellemzését a 18,9-12-ben Samária sorsának egy rövid ismertetésével is kiegészítették. Semmit sem bíztak tehát a véletlenre: a Kr. e. 722-es izráeli és a 701-es júdeai események között lévő alapvető megegyezéseket minden olvasónak észre kellett vennie s fel kellett ismernie a két esemény teljesen eltérő kimenetelének a magyarázatát: A hitetlen és bálványimádó Izraelnek el kellett vesznie, az istenfélő és Jahvéhoz ragaszkodó Júdának azonban meg kellett menekülnie (Isd. különösen 18,6 és 18,12) – pontosan úgy,

ahogyan ezt Isten szövetségében az őket elhagyóknak és az őket szeretőknek megígérte (Isd. Dtn 28-30).¹³

2.) A deuteronomista mű alaprétége azonban a 2Kir 18,13-16-ban már tartalmazott egy rövid tudósítást a 701-es eseményekről. Ez az annálesz-részlet lényegesen realizistikusabb és kedvezőtlenebb képet fest Ezékiásról, mint a róla szóló legendaszerű elbeszélések. Példás hitéről itt nem olvasunk, sőt e beszámoló úgy is értelmezhető, hogy a király nem Istenben, hanem saját vagyonában kereste a menedéket és ehhez még a templom kifosztásától sem riadt vissza.

Azzal azonban, hogy a nomista redaktorok az Ezékiás-elbeszéléseket közvetlenül e nem túl hízelgő portré mögé kapcsolták, sikerült annak az Ezékiás-ellenes élét lényegesen tompítani. A két történet jelenlegi sorrendje ugyanis azt sugallja, hogy Szanhérib Jeruzsálemet csak *azután* vette ostromzár alá (18,17), miután Ezékiás már meghódolt neki, a békés kiegyezés feltételei után érdeklődött és az ostromlók visszavonulásának kialakított árát már ki is fizette (18,14). Ahelyett azonban, hogy Szanhérib ezt követően Ninivébe visszatérne,¹⁴ Jeruzsálem ellen fordult, hogy megostromolja azt. Ezékiásból, a lázadó királyból, aki fővárosa kifosztásáért felelős, így viszont olyan uralkodó lett, aki a legrosszabbaktól a végsőkig igyekszik megmenteni népét. Jeruzsálem ostromáról ő az új kontextus alapján már nem tehet: ezért egyedül Szanhérib a felelős, aki a megkötött békét hitszegő módon megszegte.¹⁵

3.) A 2Kir 20,12-19-ben, tehát az Ezékiásról szóló utolsó történetben arról olvasunk, hogy Ezékiáshoz követek érkeznek Babilóniából. A király megmutatja nekik mindenét, amije csak van. Ézsaiás próféta azonban a királynak meghirdeti Isten ítéletét: mindaz, amit a babiloniak most láttak, Ezékiás fiainak az idejében Babilonba fog kerülni majd.

A babiloniak látogatására történelmi okok miatt még mindenképpen évekkel 701 előtt kellett, hogy sor kerüljön.¹⁶ A történetnek tehát kronológiaiailag Ézs 36-37 előtt kellene állnia. Jelenlegi helyén azonban fontos feladata van nemcsak az Ezékiás-elbeszélések belső szerkezetében,¹⁷ hanem a királyok könyvének felépítésében is.

Ez a történet ugyanis a babiloni fogságot hirdeti meg és ezzel az asszír időszak eseményeitől átvezet a néhány fejezettel később következő 2Kir 24-25-höz, a babiloni korszak eseményeihez. 2Kir 24,13 kk. beszámol majd arról, hogy 596-ban a babiloniak kifosztják a palotát és a királyi házat deportálják. A királyi kincsek elhurcolását a 2Kir 24,13 egy reflexiós idézetben kimondottan az Ezékiás-elbeszélésben elhangzott jövendölés beteljesüléseként (20,17) mutatja fel.¹⁸

III.) Az Ezékiás-elbeszéléseket nem sokkal a fogságból való hazatérés után¹⁹ a Királyok könyvéből átvették Ézsaiás könyvébe is. Feltehetőleg a történetekkel kiegészített protoézsaiási könyv még nem tartalmazta az Ézs 34-35 anyagát, és Ézs 33 mint redakcionális kapocs jött létre a prófétai gyűjtemény és a hozzákapcsolt prózai elbeszélések között.²⁰ Mi lehetett az a feladat, amit ezeknek a történeteknek egy prófétai gyűjtemény lezárásaként szántak? Ennek a kérdésnek a megválaszolásaként három dolgot szeretnék kiemelni.

1.) Ézs 36-37 egy asszír támadásról, az asszír csapatok megsemmisüléséről és Jeruzsálem csodálatos meg-

szabadulásáról szól. Ézsaiás 1-33 azonban számos olyan próféciát tartalmaz, amik Asszíria bukását jövendölik meg és Jeruzsálem megszabadulását hirdetik. Ezek a próféciák gyakran mutatnak szoros tartalmi hasonlóságot a történetekben szereplő orákulumokkal. Ézsaiás 8,6-8a. 8b-ben például a következőket olvassuk:

Mivel megvetette ez a nép a Siloah csendes vizét..., azért rájuk zúdítja az Úr az Eufrátesz hatalmas és nagy vizét, Asszíria királyát teljes hatalmával. Mindenütt kilép medréből, és hömpölyög partjai fölött. Betör Júdába, végigzúdul rajta, és nyakig ér. De ha kiterjesztett szárnyai-val széltében ellepi az országot, velünk lesz az Isten!

Ézs 36,1 pontosan ezt a szituációt írja le: Az asszír seregek előzönlöttek az országot, egyedül Jeruzsálem maradt még a júdeaiak kezén. A történet további része azt mutatja be, hogy hogyan volt Jeruzsálemmel a legnagyobb veszély ellenére is valóban „vele az Isten”.

Ézs 10,5 kk. Asszíriát mint Isten büntetésének eszközt mutatja be. Ézs 36,10-ben az asszír király Isten követének adja ki magát, hogy a jeruzsálemieket megadásra bírja rá. Ézs 5,10 kk. szerint azonban Asszíria felfuvalkodott, ezért Isten elveti, mint büntetésének az eszköze nem tart már igényt és ítéletre adja őt. Ézs 14,24 kk. szerint éppen Júdeában kell majd a megsemmisítő ítéletnek rajta bekövetkeznie:

Megesküdött a Seregek Ura: Úgy lesz, ahogy elterveztem, az következik be, amit elhatároztam: Országomban töröm össze Asszíriát, hegyeimem taposom el... Ha így határoz a seregek Ura, ki hiúsítja azt meg?

17,12-14 szerint a népek fenyegetően morajlanak Júda ellen. De ha megdorgálja őket az Úr, elfutnak messzire. „Ha leszáll az est, rémületbe esnek, mire megvirrad, sehol sem lesznek: ez lesz a jutalma fosztogatóinak, ez lesz a sorsa prédálóinak” (17,14). Itt ismét az Ezékiás történetek jutnak az eszünkbe: Ézs 37,36 szerint az ÚR angyala éjszaka semmisítette meg az asszír seregeket, úgyhogy mire a nép reggel felébredt, a város alatt mindenütt már csak hullákat talált.

Ézs 29,1-4 Jeruzsálem ostromát hirdeti meg, a következő egység, 29,5-7.8 pedig az ostromló seregek hirtelen és szégyenteljes megsemmisülését ígéri. Ézs 30,27-33 valamint a már említett Ézs 33 szintén részletesen beszél Asszíria ill. az érthetetlen nyelven beszélő nép pusztulásáról és Jeruzsálem szabadulásáról, valamint az azt követő örömről.

A könyv végén az Ezékiás-elbeszélések tehát egyfajta epilógként szerepelnek: a benne található próféciák a könyv asszírrelles próféciáit summázzák (8,8b; 10,5ff; 29,5-8; 30,27-33; 31,4-9*; 32,1-5; 33. fejezet) és az elbeszélések narratív része ezeknek a próféciáknak a beteljesülését egy „történelmi dokumentummal” szemlélteti. Amit Isten Ézsaiás próféta által megígért népének, az az Ezékiás elbeszélések bizonyága szerint valóban be is következett.²¹

Érdekes kérdés lenne természetesen ezeknek a próféciáknak és az elbeszéléseknek a viszonyát irodalomkritikai szempontból tisztázni. Az említett ígehelyeket a kutatók eredeti ézsaiási ígéknek, leginkább azonban egy Jósias idejében működő Asszír-redakció munkájának tekintik.²² Egy Ézsaiás utáni, asszírrelles redakció ténye ma már aligha tagadható. Kérdéses azonban, hogy az ehhez a redakcióhoz besorolt számtalan szöveg valóban

egységes-e. Számos megfigyelés arra mutat, hogy nem, s hogy Ézs 29,5-7.8-at, valamint 30,27-33-at a többi „asszír-szövegtől” el kell különíteni és Ézs 33-mal lehet kapcsolatba hozni.

Mindhárom szöveg nagy valószínűséggel a fogság után keletkezett.²³ Eltekintve Ézs 30,31k-től, ahol a redaktorok Ézs 10,5-öt idézik, ez a három szöveg sehol sem használja az Asszíria nevet, hanem mindvégig általánosságban a „népekről” beszél. A három szöveg alapkonceptiója azonos. Ézs 33,7-9 panasza annak a katonai invázióknak a következményeit írja meg, amivel 29,1-4 és 30,15-17 fenyegette Jeruzsálemet. Ézs 33,10-12 azonban 29,5-7.8-cal és 30,15-17-tel egybehangzóan megígéri, hogy Isten megszabadítja a várost a népek támadása alól. Mindhárom szöveg szerint ezt a megszabadulást Isten közvetlen megjelenése, theofániája hozza majd meg, melynek tüze megsemmisíti az Izráelt sanyargató népeket. Szemben a többi „asszír-szöveggel”, Ézs 33-hoz hasonlóan 29,5-7.8 és 30,27-33 is közvetlenül megszólítják olvasóikat, a gyülekezetet. A szókincs számos specifikus egyezése tovább bizonyítja a három szöveg összetartozását.²⁴

Feltehetőleg tehát az Ézsaiás könyvének bizonyos asszírrelles szövegei már az Ezékiás-elbeszélések előtt, legkésőbb Jósias korában létrejöttek. Az általuk meghirdetett üdvígéretet szolgálhattak aztán alapul az Ezékiás-elbeszélések Ézsaiás ábrázolásához. Ézs 29,5-7.8; 30,7-33 és Ézs 33 azonban a fogság után keletkezett, szerzőjük már ismerte az Ezékiás-elbeszéléseket s azokat ezzel a három szöveggel redakcionálisan a próféta gyűjteményhez igyekezett kapcsolni. Emellett szól az a tény is, hogy Ézs 33 mellett ezek a szövegek is közvetlenül utalnak az Ezékiás elbeszélésekre, lásd 29,5b.7-et és 37,36-ot, valamint 30,28-at és 37,7.29-et.

2.) Már Fohrer is hangsúlyozta kommentárjában, hogy Ezékiás portréja tudatos kontrasztot képez Áház királynak az Ézs 7-ben található portréjával.²⁵ Megfigyeléseit Ackroyd és Conrad átvették és számos megfigyeléssel kiegészítették.²⁶

Mindkét szöveg narratív elbeszélés egy próféta, költői gyűjteményben. Mindkét elbeszélés Júda katonai fenyegetettségéről szól: Ézs 36-37-ben az asszírok támadnak a déli országrészre, Ézs 7-ben pedig a szírefraimi koalíció teszi ugyanezt. Mindkét elbeszélés kiemeli a júdeai király kiszolgáltatottságát és tehetetlenségét (Ézs 7,2 és 36,22-37,1) a túlerőben lévő ellenséggel szemben. Mindkét elbeszélés, ill. annak egyik fő epizódja ugyanazon a Jeruzsálem melletti helyen, a „Felső tó vízvezetékénél, a Ruhafestők mezejének útján” játszódik (Ézs 7,3 és 36,2). Mindkét esetben Ézsaiás, Isten prófétája az, akit Isten a királyhoz küld, s a prófétát mindkét esetben azzal bízta meg, hogy a város megmenekülésének ígérte a királynak közvetítse. Ezt az ígérte mindkét esetben egy „Ne félj!” – orákulum vezeti be (=7,4 és 37,6). Mindkét elbeszélésben Isten ezt az ígérte jeladással erősíti meg (7,10-16 és 37,30-32, lsd. szintén 38,7.22). Azonban mindkét elbeszélésben Istennek az ígérte időben behatárolt és egy későbbi, az előző veszélyen lényegesen túlevő másik katasztrófa meghirdetésében torkollik – legalábbis ami a szövegek mai formáját és kontextusát illeti (ld. Ézs 7,17 és Ézs 39).

A két elbeszélés szerkezete tehát lényegében azonos. Ez a nagyfokú megegyezés azonban arra szolgál, hogy

annál markánsabban emelje ki a két király ábrázolása közti lényegbevágó különbségeket. Ézs 7-ben Áháznak még arra sincs szüksége, hogy a prófétáért küldjön; Isten üdvígéréssel elébe vág az emberi kérésnek. Ugyancsak maga Isten az, aki Áháznak felajánl egy jelet, hogy azzal az ígéréssel megerősítse és az ígért teljesítéséhez szükséges hatalmát demonstrálja. Áház azonban a jelet kegyeskedő kibúvóval visszautasítja (ld. Dtn 6,16) s ezt a tettét az elbeszélő egyértelműen hitetlenségének jeleként értékeli (Isd. 7,13).

Egészen másképp viselkedik azonban Ezékiás az Ézs 36-37 és 38 szerint. Itt maga a király az, aki üzenetével megkeresi Ézsaiás prófétát, hogy könyörögjön Istenhez a nép maradékaért. A felkínált jelet Ezékiás nem utasítja vissza, sőt, 38,22 szerint ő maga kér jelet, amivel Isten ígéréteinek beteljesülését megerősítheti.

A kontraszt tehát itt is nyilvánvaló: a hitetlen Áházzal, aki a vízvezeték megtekintésével a háborúra készül és Istennek tálcán kínált segítségét elutasítja, a hívó Ezékiás áll szemben, aki a bajban egyenesen Istenhez fordul és mindenféle segítséget egyedül tőle vár. „Ha nem hisztek, nem maradtok meg” – hangzott Ézs 7,9-ben az Áház elé állított alternatíva. Ezt az alternatívát Áház a döntés pillanatában nyilvánvalóan eljátszotta – szemben Ezékiással, aki 38,3 szerint egész életében *beemet*, hünen, hívó módon járt Isten előtt.

Ezek az irodalmi párhuzamok természetesen itt is felvetik a két szöveggel kapcsolatban az elsőbbség kérdését: melyik történetet szolgált mintául melyiknek? A hagyományos felfogás szerint Ézs 7 hiteles történelmi beszámoló tartalmaz s a leírásnak még a Kr.e. 700-as években kellett keletkeznie.²⁷ Ebben az esetben csakis az Ezékiás elbeszélések szerzői lehetnek azok, akik Áház király történetét mintául használták.²⁸ Kaiser szerint azonban Ézs 7 a Kr. előtti 5. századból egy, a deuteronomizmus hatása alatt álló szerző tollából származik, aki a történet megírásánál az Ezékiás elbeszélésekhez nyúlt vissza.²⁹ Ézs 7,1-17 történetébe itt nem tudunk részletesen belemenni. Az azonban biztosnak látszik, hogy a fejezet irodalmi formája két egymást követő lépésben =7,1-9 és 7,19-17) állt elő és a szöveg *mai* formáját valóban csak a fogság után nyerhette el.³⁰ Ezenkívül az is valószínűbbnek tűnik, hogy Ézs 7 nyúlik vissza a már egy komplexumba egyesített 36,2-höz és 38-hoz, mint feltételezni, hogy két teljesen különálló elbeszélés szerzője is ugyanahhoz az Ézs 7-hez akarjon visszakapcsolódni. Az is nyilvánvaló, hogy egy ilyen nagyfokú paralelitás megalkotása sokkal valószínűbb, ha a két történet ugyanabban a könyvben olvasható, mintha két külön könyvben szerepelnének: az olvasónak emlékeznie kell a kontraszt-történetre s azt össze kell tudni hasonlítani a párjával. Feltehetően Ézs 7 tehát csak azután nyerte el a mai formáját, miután az Ezékiás elbeszéléseket már átvették a protoézsaiási könyv végére.

3.) Ézs 38 a beteg király gyógyulásának történetét mondja el. Ezékiás halálosan megbetegedett, Ézsaiás próféta pedig átadja neki Isten üzenetét: „Rendelkezz házadról, mert meghalsz, nem maradatsz életben!” A király erre keservesen sirva fakad és imádságában emlékezteti Istent arra, hogy ő egész életében híven és tiszta szívvel élt Isten előtt. Isten meghallgatja a királyt és ismét elküldi hozzá a prófétát most már egy kegyelmes üzenettel: a király életben marad, a beigért halála 15

évig még nem következik be. A király gyógyulása azonban a gyűjtemény szintjén túlmutat saját egyéni sorsán. Ézs 38,6 az ő felépülését kifejezetten Júda népének „meggyógyulásával”, Sanhéribtól való megszabadulásával azonosítja.

A gyógyításnak ez a témája az Ezékiás-elbeszélést a protoézsaiási könyv bevezetőjéhez és epilógjához kapcsolja. Az az Ézsaiás könyv ugyanis, amire ezeket az elbeszéléseket felfűzték, a fogság után Ézs 1,2-9-ben már egy olyan próféciai kompozícióval kezdődött³¹ és 33,24-ben egy olyan ígéréssel zárult le, amelyben Izrael népének „betegségéről” és „gyógyulásáról” olvasunk.

Mint ahogy azt a datálások Ézs 38,1; 39,1 valamint 38,6 egyértelműen mutatják, Ézs 36-39 redaktorai szerint az egész elbeszélés-ciklus, így Ézs 38 cselekménye is ugyanabban a történelmi szituációban, Kr. e. 701-ben, a Sanhérib féle invázió idején játszódik, akárcsak Ézs 36-37. Ebben az időben elkezdett azonban az Ézs 1,4-9 prófécia is.³² Az asszírok elfoglalták az egész országot, egyedül Jeruzsálem maradt még Ezékiás kezén. Ezt a katonailag reménytelen helyzetet Ézsaiás egy megvert, az ütlegelésbe belebetegedett ember állapotához hasonlítja, akit már az utolsó, immár halálos csapás fenyeget. A népet szimbolizáló emberalak számára nincsen menekvés és gyógyulás, hacsak hűtlenségével fel nem hagy és végre meg nem tér.

Ézs 33,1-24 pedig azzal a prófétai ígéréssel zárja le a protoézsaiási könyvet, hogy a nép hamarosan felszabadul az érthetetlen nyelvet beszélő idegenek alól, mert a záróvers szerint van a nép számára gyógyulás, hisz a Sion lakói számára kész a bűnbocsánat.³³

E két szöveg révén Ézsaiás könyvét a betegség, Izrael betegségének a képe keretezte s fogta össze egy egységgé. Ennek a gyűjteménynek a végén az Ezékiás elbeszélések a megfenyített és fenyítésbe halálosan belebetegedett, fogságba hurcolt és a megsemmisüléstől rettegő nép számára a gyógyulás lehetőségét és annak az útját akarják felmutatni. Ézs 1-33 végére állítva ez az elbeszélés tehát Ezékiás és népe csodálatos gyógyulásának „történelmi” példájával a nép 1,5-6 szerint még hátralévő, de a 33,24-ben odaigért gyógyulását szimbolizálja.

IV.) Ugyanazt a történetet két különböző könyv redaktorai is mondanivalójuk szolgálatába állították tehát. A Királyok könyvében az Ezékiás elbeszélések a Samária sorsáról szóló beszámoló kontrasztjával szolgálnak: miért pusztult el Samária, illetve miért nem pusztult el mindjárt vele együtt Júda is; mi volt az, ami miatt Isten úgy határozott, hogy a déli zsidó állam pusztulását még néhány nemzedékkel elodázza? A redaktorok szerint erre a kérdésre Ezékiás hite, Isten iránti hűsége a felelet; a király kedvező deuteronomista megítélését a történeteknek a Királyok könyvébe való bekapcsolásával ők maguk is tovább fokozták. Ugyanakkor az elbeszélések betagolásával irodalmilag átmenetet képeztek történelmi könyvekben az asszír korszak eseményeitől a babiloni korszak eseményeihez.

Ézsaiás könyvében ugyanezek a történetek Isten ígéreteinek megbízhatóságát akarják szemléltetni. Amit Isten az asszírokról megmondott, az az Ezékiás-történetek tanúbizonysága szerint valóra is vált. Azoknak az ígéreteknek is be kell tehát majd teljesedniük, amelyeknek a megvalósulása mindezidáig még nem

következett be, illetve amit Isten követői által újonnan ígért meg a jeruzsálemi gyülekezetnek. Legyen a fogsággal megfenyített nép akármilyen beteg s közel a halálhoz: megígért gyógyulása semmiképpen sem maradhat el. Ugyanakkor az Áházzal való szembeállítás az ígéretek elé feltételeket állít: Isten csak azt szabadítja meg, ígéretei csak annak szólnak, aki hiven és igazán jár előtte, akárcsak a kegyes Ezékiás.

Kustár Zoltán
(Debrecen)

Jegyzetek

1. M. Noth, Überlieferungsgeschichtliche Studien: Die sammelnden und bearbeitenden Geschichtswerke im Alten Testament, 1957², a deuteronomista történeti mű redaktorának a teológiai profilját rajzolta meg, G. Von Rad, Das formgeschichtliche Problem des Hexateuch. BWANT 4, 1938 pedig a Jahvista munkáját vizsgálta. A paradigmaváltásban betöltött szerepükhöz lásd a rövid kutatástörténeti áttekintésként M. A. Sweeney, Isaiah 1-4 and the Post-Exilic Understanding of the Isaianic Tradition, BZAW 171, Berlin/New York, 1988. 2.o. – 2. Mindmáig vitatott például, hogy melyik verzió őrizte meg a szöveg régebbi állapotát. H. Wildberger, Jesaja, 3. Teilband, Jesaja 28-38. Das Buch, der Prophet und seine Botschaft, Neukirchen-Vluyn, 1982, 1446. o. szerint például Ézs 38 rövidebb szövege az eredeti, a Királyok könyvének szövegbővítése a csoda utólagos fokozását szolgálja. Vele szemben Sweeney, Isaiah 1-4, 14. o. szerint a Királyok könyvének hosszabbik szövege az eredeti, amit bizonyos teológiai megfontolások miatt az Ézsaiás verzió redaktora rövidített le. Ugyanígy még pl. P. R. Ackroyd, An Interpretation of the Babylonian Exile: a Study of 2 Kings 20 Isaiah 38-39, SJTh 27, 1974, 343. o., 3. l.áb.; valamint G. Fohrer, Das Buch Jesaja, 2. Band, Kapitel 24-39, Zürich, 1991³, O. Kaiser, Das Buch des Propheten Jesaja, Kapitel 1-12, Göttingen, 1981³, R. Kilian, Jesaja II, 13-39, Stuttgart, 1980, E. Würthwein, Die Bücher der Könige 1. Kön. 17-2Kön. 25, Göttingen, 1984 az adott fejezethez. Ugyancsak fontos kérdés lenne megvizsgálni, hogy az Ezékiás történetek deuteronomista színészeti betoldásai a Királyok könyvének valamelyik redaktorától származnak-e, mint ahogy azt L. Camp, Hiskija und Hiskijabild. Analyse und Interpretation von 2 Kön 18-20, Münsteraner Theologische Abhandlungen (MZA) 9, Altenberge, 1990, passim, feltételezi, vagy pedig a deuteronomista történeti művet megelőző anyagokról van-e szó, mint ahogy azt újabban Würthwein hangoztatja. – 3. A. Jepsen, Die Quellen des Königsbuches, 1956², 77. o. és újabban C. R. Seitz, Isaiah 1-39, Louisville, 1993, passim, amellet érvelnek, hogy a történeteket először Ézsaiás könyve számára állították össze és onnan vették át a Királyok könyvébe. Ez ellen szól azonban az, hogy a 2Kí 18,13 eredetileg a 2Kí 18,14-15.16 beszámolójához tartozhatott. Mivel az Ézsaiás könyvébe az Ezékiásra nézve kezdetben 2Kí 18,14-15.16-ot nem vették át, így került 2Kí 18,13 par Ézs 36,1 Ézsaiás könyvében közvetlenül a 2Kí 18,17 par Ézs 36,2 clé. Az elbeszélések bizonyos betoldásai, melyeket mind a két verzió közül, csak a fogság után keletkezettek (2Kí 19,4b, 21b-28. 29-31). Emiatt az átvételnek is a fogság után kellett történnie. Mivel a Királyok könyve egyéb okok miatt már a fogságban magában kellett, hogy foglalja az Ezékiás elbeszéléseket is, így az átvető könyv csakis az Ézsaiás könyve lehet. Így pl. B. Duhm, Das Buch Jesaja, Göttingen, (1892) 1968³, Wildberger, Kaiser, Würthwein az adott helyhez, Rózsa H., Az Ószövetség keletkezése, Budapest, 1986, 356. o. Kaiser, 292. o. szerint a történeteket talán olyan későn vehették át az Ézsaiás könyvébe, hogy azt már a Deuteroézsaiási gyűjteménnyel kiegészített Ézs 1-55-be illeszthették csak bele. Mivel azonban a gyűjtemény mint olyan már e fogság utáni betoldások előtt összeállhatott egy egységgé, és mert a nagyon késői Ezékiás-zsoltár (Ézs 38,9.10-20) aligha származik attól a redaktortól, aki a történeteket az Ézsaiás könyvébe átvette, szükségtelen az átvétel idejét a késő fogság utáni időbe kitolni. Egy Ézs 1-12. 13-33(34-35)+36-39 könyv felépítéséhez a Jeremiás könyvének Septuaginta változata megfelelő analógiát képvisel, lsd. ehhez újabban O. H. Steck, Tritojesaja im Jesajabuch, in: J. Vermeylen (Hrg.), The Book of Isaiah/Le Livre d'Isaie, BETL 81, Leiden, 1989, 381kk. o. és Rózsa, Az Ószövetség keletkezése, 411k. – 4. A történetek kompozíciójához lsd. Duhm, 258. o., Wildberger, 1373-1377. o.; Ackroyd, SJTh 27, 328-352. o., különösen a 344-346. oldalakon;

E. Ruprecht, Die ursprüngliche Komposition der Hiskia-Jesaja-Erzählungen und ihre Umstrukturierung durch den Verfasser des deuteronomistischen Geschichtswerkes, ZThK 87, 1990, 33-66. oldalak A szinkron szintjén az elbeszéléseken lásd még V. Hoffer, An Exegesis of Isaiah 38,21, JSOT 56, 1992, S. 69-84, különösen a 76k. oldalakat. – 5. Hasonlóan a történeteknek az Ézsaiás könyvében jelenleg betöltött kanonikus szerepéhez B. S. Childs, Introduction to the Old Testament as Scripture, London, (1979), 1980², S. 333. – 6. A gyűjtemények eredeti önállóságával számol pl. Fohrer, 157. o.; Wildberger, 1374. o.; W. Dietrich, Prophetie und Geschichte. Eine redaktionsgeschichtliche Untersuchung zum deuteronomistischen Geschichtswerk, FRLANT 108, Göttingen, 1972, Láb. 115,138k. o. Azonban R. E. Clements, Isaiah 1-39, Grand Rapids/London, 1980, 279k. o. sem utasítja el ennek a lehetőségét. – 7. Würthwein, 413. o., Hasonlóan már M. Noth, Überlieferungsgeschichtliche Studien, 127. o., Láb. 7. – 8. Hogy van-e a versnek a deuteronomizmust megelőző alaprétege, vitatott kérdés. Camp, Hiskija und Hiskijabild, 74-81. 274-287. o., azonban meggyőzően érvel újabban ismét a rézkigyó összetörtetésének történelmi hitelessége mellett. – 9. A fejezet irodalomkritikai elemzéséhez lásd Würthwein az adott helyen. – 10. A klasszikus Noth-i modellel szemben valószínűnek tűnik, hogy a deuteronomista történeti mű nem egyetlen redakció eredményeként jött létre, hanem abban egy történetírói (DtG), egy nomista (DtN) és talán a kettő között egy profétai orientáltságú deuteronomista réteg (DtP) is elkülöníthető. A kutatás jelenlegi állásához lsd. Camp, Hiskija und Hiskijabild, 11-37. o.; rövid összefoglalásként lsd. Rózsa, Az Ószövetség keletkezése, 222k. o. – 11. Würthwein szerint a történeteket a DtnP fűzte be a Királyok könyvébe s a DtN redakciók (!) azokat már a könyvben találták. A DtP azonban semmiféle változtatást nem hajtott végre magukon az elbeszéléseken és a könyv egyéb részeiben sem reflektál az új anyag meglétére. A DtN tehát az első réteg, amelyik irodalmilag megragadható módon a könyvbe kapcsolja az elbeszéléseket – valószínű tehát, hogy a felvételük is neki magának köszönhető. Részint hasonló eredményekre jut Camp is, bár az ő modellel számos részletkérdésben ígencsak vitatható. – 12. A szakaszok irodalomkritikai elemzéséhez és redakcióitörténeti besorolásához lsd. Würthwein az adott helyekhez. – 13. Würthwein, 410. o., C. Hardmeier, Die Polemik gegen Ezechiel und Jeremia in den Hiskia-Jesaja-Erzählungen, BZAW 187, 1990, 99. 115.o.; Camp, Hiskija und Hiskijabild, 92-95. o. – 14. A történet ilyen irányú várható kimeneteléhez lásd a parallel elbeszéléseket a 2Kí 12,18f; és 15,19k.-ben. – 15. Vö. ehhez Ézs 33,8-at. Hasonlóan a kérdéshez Hardmeier, Hiskia-Jesaja-Erzählungen, 139kk. Semmi sem indokolja azonban azt, hogy Hardmeiert követve feltételezzük: az Ezékiás elbeszéléseket már a Királyok könyvébe való felvétel-előtt egyesítették volna a 2Kí 18,13-16 beszámolójával. – 16. Meróda-Baladának (2Kí 20,12) kétszer is sikerült a babiloni trónt az asszír királyoktól megszereznie. Erre először II. Szargon uralkodása alatt 721 és 710 között került sor, másodjára pedig 703-ban rövid kilenc hónapra. Mindkét időszakban elképzelhető, hogy asszirelles politikájához nyugati szövetségeseket keresve követeket küld Júdeába. A második időpont rövidege ellenére is valószínűbb, mivel 705-től Ezékiás személyesen vezetett a szíropalesztinai térségben egy tekintélyes asszirelles koalíciót. – 17. 2Kí 20,6b a beteg Ezékiás megszabadulását explicite az ostromlott város megszabadulásával kapcsolja össze. A király gyógyulása gyógyulást hoz tehát a halálos csapással fenyegetett Jeruzsálem számára is. 2Kí 20,6a-ban azonban Isten az Ezékiásnak adott ígéletében garanciát vállal arra is, hogy a meggyógyított király életét 15 évvel meghosszabbítja. Jelenlegi helyén a 2Kí 20,12-19 kifejezésre juttatja azt, hogy a király egyéni életének a meghosszabbítása is Júda sorsát kívánja kiabrázolni. Az Ezékiásnak adott hosszú élet odaígéréseivel Isten Jeruzsálemnek, Júdának is a béke és a biztonság hosszabb időszakát ígerte oda. 2Kí 20,19b a babiloni deportáció meghirdetését ígretnek tekinti Ezékiás és nemzedéke számára: az asszír korszakban a jeruzsálemi palotát nem fogják kifosztani, kincseit nem hurcolják el, a királyt hurcolják fogságba és nem teszik cunuchhá. Mindez csak utóda („fiái”) idejében következik majd be. A meghirdetett ítélet elhalasztásához vö. 2Kí 22,15-20. – 18. Lsd. pl. Duhm az adott helyhez. – 19. Ehhez lásd már fentebb az első oldalt és hozzá a 3. l.ábgyezetet. – 20. O. H. Steck, Bereitete Heimkehr. Jesaja 35 als redaktionelle Brücke zwischen dem Ersten und dem Zweiten Jesaja, SBS 212, Stuttgart, 1985, 56kk., meggyőzően felmutatta, hogy Ézs 33 már az Ezékiás elbeszélések ismeretében íródott, s hogy a fejezet számtalan részletével tudatosan asszociációkat akar ébreszteni a 701-es események valamint saját korának eseményei és ígéretei között. Steck viszont az Ézs 33-34-et eredetileg összetartozónak tekinti (ugyanott, a 55kk. o.), amit

azonban korántsem sikerül meggyőzően bizonyítania. C. R. Mathews, *Defending Zion. Edom's Desolation and Jakob's Restoration* (Isaiah 34-35) in *Context*, BZAW 236, 1995, vele szemben újra amellel érvel, hogy Ézs 34 Ézs 35-tel alkot egyetlen redakcionális egységet. Azt, hogy Ézs 35 már egy Deuteroézsaiási gyűjteménnyel kiegészített Ézsaiási könyvet (Ézs 1-55. 60-62) feltételez, maga Steck bizonyítja be idézett munkájában. – 21. Hasonló funkciója van Jer 52-nek Jeremiás könyvének a végén. A királyok könyvből átvett történeti beszámoló ennek a gyűjteménynek a végén is a prófétai jóvendölések beteljesülését hivatott hitelesíteni. Az előjel azonban éppen fordított. Ézs 36-39 a prófétai gyűjtemény üdvprófeciáinak, Jer 52 viszont Jeremiás ítélet-hirdetésének a beteljesülését mutatja fel. – 22. Az asszír-redakció elméletét Mowinckel megfigyelési nyomán H. Barth a *Die Jesaja-Worte in der Josiazeit* (WMANT 48, Neukirchen-Vluyn, 1977) című munkájában állította fel. Az idézett igehelyek közül ő Ézs 8,9k.: 10,16-19; 14-24-27; 30-37-33-at ehhez a redakcióhoz sorolja be. Kommentárjában *Clements* átveszi Barth elméletét és ugyanehhez a redakcióhoz számítja a 29,5-7.8-at is (6.o.). O. Kaiser (Das Buch des Propheten Jesaja., Kapitel 1-12, Göttingen, 1981³, 22k. o.) a redakciót időben a fogság utáni korba szeretné áthelyezni és az említett igehelyek mellett odasorolja Ézs 10,5-15-öt, valamint 17,12-14-et is. – 23. Ézs 29,5-7.8 egy utólagos kiegészítés az ézsaiási 29,1-4-hez, mely az eredeti ítéletes prófeciát egy üdvjóvendölésbe fordítja át. Lsd. *Kaiser, Clements, Kilian* az adott helyhez. A 30,27-33 datálásához lásd *Barth, Jesaja-Worte*, 92kk., credetisége ellen K. Marti, *Das Buch Jesaja*, Tübingen, 1900, *Kaiser, Clements, Kilian* az adott helyhez. Az, hogy Ézs 33 nem keletkezhetett a fogság előtt, aligha kérdéses a mai kutatás számára. Arról mindenesetre megoszlanak a vélemények, hogy a fejezet a babiloni (*Barth, Clements, Steck, Bereitete Heimkehr*), a perzsa (*Gunkert, ZAW 22, 1924, Wildberger*), a görög (*Procksch, Kaiser, Kilian*), vagy egyenesen a szalaukida korszak (*Duhm, Marti*) viszonyait tükrözi-e. Mivel a fejezet túlnyomó többségében a készen talált Ézsaiási könyvbéli prófeciák idézéséből és átdolgozásából áll, egy szóstatisztika itt aligha segít bennünket tovább. A leírt szituáció, a fejezet kultikus, liturgikus jellege, az idézett kollektív panasz s az arra adott prófétai üdvigéret a szöveget a kései fogságbeli, a korai fogság utáni korszakba sorolják be. – 24. Az „emésző tűz” kifejezés a 33,14-ből Ézsaiási könyvében egybeült csak 29,6-ban és 30,27,30-ban fordul elő, ahol, szemben a többi Pentateuchos helyekkel, mindig Isten teofániájának az összefüggésében mint a népek megsemmisítésének

eszköze szerepel. Az „Ariel” ünnepélyes megnevezés Jeruzsálemre 33,7 mellett 29,7-ben is megtalálható, mindkét igehelyen valószínűleg a 29,1k. ösztönzésére választotta a szerző. A név Ézsaiási könyvében csak ezen a három helyen fordul elő. Lásd még ezenkívül „Iárma” 29,6 és 33,3 (az ÚR hangja); 33,2-öt és 30,30 (az ÚR karja); 29,7 és 33,16 (erődítmény); 29,7 és 33,17 (látomást látni): a rettentő éjszakai látomás a népek ostromáról semmivé oszlik s a nép a megszabadított országában megláthatja dicső királyát. Ézs 33 valamint 29,5-7.8 és 30,27-33 szokíncsbeli és tárgyi egyezéseire lásd W. A. M. Beuken, *Jesaja 33 als Spiegeltext im Jesajabuch*, EthL, 67, 1991, S. 5-35. – 25. *Fohrer*, 167. 194. o. – 26. Lásd *Ackroyd*, SJTh 27,316kk.o.; E. W. *Conrad*, *The Royal Narratives and the Structure of the Book of Isaiah*, JSOT 41, 1988, 68-75. o.; u.a., *Reading Isaiah*, Ausburg, Fortress, 1991, 34-51. o. – 27. *Fohrer, Barth Jesajaworte*, S. 279, és *Wildbergertel* együtt Ézs 7,1-17 szerzőjének a kutatók többsége Ézsaiási egyik tanítványát s az Ézs 6-8,18 redaktorának magát a prófétát tartja. – 28. Lásd az előző lágjegyzetben említett kutatókat az Ezékiás elbeszélések adott helyeihez. – 29. *Kaiser*, *Jesaja 1-12*, 135kk. o. – 30. A részletekhez lsd. *Kaiser* az adott helyhez. Irodalomkritikailag árnyaltabb azonban *Kilian*, S. 17 és W. *Werner*, *Vom Prophetenwort zur Prophetentheologie. Ein redaktionsgeschichtlicher Versuch zu Jes 6,1-8,18, BZ, NF 29, 1985, S. 1-30* modellje. Ők Kaiserrel szemben Ézs 7,1-17 alaprétegét továbbra is Ézsaiási korából származtatják, amit azonban szerintük az u.n. „Denkschrift” deuteronomista redaktora az Exil idején átdolgozott. – 31. Az Ézsaiási könyvének ősprólógusát (Ézs 1,2-20) a próféta szavaiból minden valószínűség szerint a fogság idején szerkesztették meg s állították a gyűjtemény élére, lsd. *Barth, Jesaja-Worte*, 217kk. 286k. – 32. Kr. e. 701-re datálják a prófeciát pl. *Duhm, Marti, W. Eichrodt*, *Der Heilige in Israel* (Jes. 1-12), Stuttgart, 1967, *Fohrer, Wildberger, Clements* az adott helyhez; *Svenmy*, *Isaiah 1-4*, 126kk. o. Elvitatja a prófeciát Ézsaiástól J. *Vermeulen*, *Isaie*, Bd. I, 57kk. o. és Jeremiás korából származtatja. Őt követi pl. E. *Ben Zvi*, *Isaiah 1,4-9*, *Isaiah and the Events of 701 BCE in Juda*, SJOT 1, 1991, 95-111. o. Ellenük lásd azonban a részletes kritikát A. J. *Bjornalden*, *Zur Frage der Echtheit von Jesaja 1,2-3; 1,4-9* Kr. e. 587 után keletkezett, érvei azonban erőltetettek és kétes irodalomkritikai operációkon alapulnak. – 33. Ugyancsak a nép gyógyulását ígéri Ézs 30,26b is. Ézs 30,18-16 azonban minden bizonnyal fiatalabb, mint Ézs 33, lsd. *Steck, Bereitete Heimkehr*, 32. o.

Jézus, a betegek gyógyítója

Jézus gyógyításairól az evangéliumok sorozatosan bizonyosságot tesznek. bizonyosságtételük egyrészt ún. *summáriumokban*¹ közli Jézus gyógyításainak tényét, másrészt *egyedi esetek*² részletes leírásával. A summáriumok közlése ismétlődik – csaknem szó szerint –, Jézus messiási munkájának a kezdetétől (Mk 1,32-34; vö. Mt 8,16-17; Lk 4,40-41) a végéig (Mt 21,14). Ez érvényes különben az egyedi esetekről szóló tájékoztatásokra is, amelyek a legváltozatosabb betegség fajtáknak a gyógyításáról, sérültek orvoslásáról számolnak be (Mk 1,23kk.; Mt 20,29-34 par.; Lk 22,50k). A summáriumok azt érzékeltetik, hogy Jézus olyan sok beteget gyógyított meg földi munkássága alatt, hogy annak egyenkénti közlése lehetetlen. Az egyedi esetek ismertetik Jézus gyógyításának módját, hangsúlyozzák jelentőségét, ismertetik a szituációt, közlik a gyógyítás tényét és visszhangját, értékelését, egyszerűen konkrétizálják a summáriumokban megszólaló bizonyosságtételt minden tekintetben. „Mint történeti tény, meg kell állapítanunk, hogy Jézus beteg embereket gyógyított meg.”³ Gyógyításainak voltak tanúi nemcsak barátai, hanem ellenségei köréből is.⁴

1. A betegség és gyógyítás legjelentősebb fogalmai

1.1 *kakós echein* = rosszul lenni, betegeskedni (Mk 1,32,34; Mt 4,24; 8,1; 14,35). Általános értelemben jelenti az ember jó közérzetének, egészségének a hiányát, a konkrét bajra való utalás nélkül. A rosszullett okának és fokának ismertetését mellőzi ez a meghatározás.

1.2 *nosos* = betegség, ártalom, baj, panasz (Mt 4,23; 9,35b). Az ember épségének egészségének a kisebb-nagyobb jelentőségű hiányát jelenti. Testi-lelki állapotának az egészséges embertől valamilyen vonatkozásban eltérő voltát. Olyan jellegű baj, amely segítséget igényel, külső beavatkozást, attól függően többet, vagy kevesebbet, hogy mennyire súlyos a baj. A legáltalánosabb fogalom a betegség jelölésére.

1.3 *malakia* = puhaság, lágyaság, csüggedés, kedvtelenség, bízótalanság, ernyedtség.⁵ Az újszövetségben a *nosos* szinonimájaként szerepel.⁶

1.4 *basanos* = kín, gyötrelme (Mt 4,24).

1.5 *daimonizomai* = démontól megszállott (Mk 1,32). *A daimonion* a *daimón* továbbképzése. Alapjául a *dai*

gyök szolgál. Ebből a *daiomai* = kioszt, beoszt, kettéoszt, részekre oszt.⁷ A görög *daimón* fogalmának az antimizmus képezi az alapját, ami a görög gondolkodásból soha nem tűnt el egészen maradék nélkül. Istenek jelölésére szolgáló fogalom. A *daimón theos*-ként volt ismert és használt. A fogalomnak ez a használata érvényes még a hellénizmus korában is. Platon a *daimones*-eket *theoi*-okként határozza meg a közvéleményre való hivatkozással.⁸ Ezek a funkciójuknak megfelelően azután külön néven is szerepelnek. Ezzel a fogalommal illették a még nem ismert emberfeletti erőt, valamint az embert érintő, de általa meg nem magyarázható, hatalmasságot, az ún. „sorsot”, illetve a jó és gonosz lelkeket. Főként keleti befolyás alapján a *daimones* fogalma úgy módosul, hogy azon a továbbiakban már személyes közlényeket értenek, megkülönböztetve az *eudaimon*- és a *kakodaimon*-t. Szókratész óta lelki, szellemi lény a fogalom jelentése.⁹ Az Ószövetség nem ismeri a görög nép gondolkodásmód démonokra vonatkozó felfogását,¹⁰ a maga tiszta monoteizmusát megőrizte. Nincs más hatalom, akihez az ember bármilyen dologban fordulhatna Izrael egy Istenén kívül. Deuteroézsaías különösen hangsúlyozza is ezt (Ézs 45,18,21; 48,12). A rabbinus zsidóság ellenben már nem ezt az ószövetségi szemléletet tükrözi, ami korábban természetes volt, hanem görög hatásra a démon hitet átvette. A különböző betegségeket a tanaita időtől kezdve szellemi erőkre vezették vissza. A rabbinus zsidóság szerint a démonok fő funkciója, hogy az embereknek kárt okozzanak, betegségeket, szenvedést idézzenek elő, az életet pusztítsák. A pszeudepigráf zsidó irodalomban jelentkezik a démonológia, így az Etiópiai Henoch könyvében, a Jubielumok könyvében, a XII patriarcha testamentumában. Iosephus és Philo a hellénizmus közvetítője irodalmi műveivel bizonyos mértékig szintén hozzájárult az Ószövetség tiszta monoteizmusáról szóló tanításának a görög gondolkodásmódnak megfelelő változásához. Hangot adtak annak a felfogásnak, hogy az élet irányításába bekapcsolódnak veszedelmet hozó angyalok és démonok, akik az embereknek testi-lelki kárt okoznak. Ez az egész világhelyzet, szenvedés, nyomorúság, halál ellentétben áll Isten akaratával. Erre nézve megfelelő magyarázatként vették át a környezetükben meglévő koncepciót.

Az újszövetségi irodalom természetesen a későzsidóság korában bevett, elterjedt fogalmakat minden további nélkül használja. Jézus korában ez volt a magától értődő, természetes, általános. A démonok viszont azt a relatív önállóságukat, amit a későzsidóság korában élveztek Jézus megjelenésével elvesztették.¹¹ Ő ugyanis nem egyes megtévesztő lelkekről beszél, amikor az ember állapotáról szól, mint a XII Patriarcha Testamentuma, hanem azt mondja, hogy az ember belsejéből jönnek a gonosz gondolatok (Mt 15,19), vagyis az ember bűnének következménye a gonosz léte különböző formában a világban. A bűn, ami az ember Istentől való elszakadását jelenti, olyan mélységet idézett elő, olyan nyomorúságos állapotot teremtett, amellyel szemben minden egyes ember tehetetlen, ti. a sötétség uralmát. Az Istentől való elszakadás állapotának, az istenképesség összetörésének a megnyilvánulása mutatkozik meg az ember személyiségének a különböző torzulásaiban, az ismert és ismeretlen

betegségeiben. Az ismeretlen eredetű, súlyos betegségek megnevezéseire használták általában a *daimón* (Mt 8,31), a *daimonion* (Mt 11-szer, Mk 13-szor, Lk 23-szor), illetve a *pneuma akatharton* (Mt 2-szer, Mk 11-szer, Lk 5-ször) kifejezéseket. A *daimonizetái* és származékai ennek megfelelően, a *pneuma akatharton* fogalmával együtt az ember Istentől elszakadt állapota súlyos betegség formájában való megnyilvánulásának mitikus kifejezése. Olyan esetekről van szó, amelyeket Jézus korában ugyan regisztrált, de nem ismert az orvostudomány.

1.6 *paralytikos* = „béna”, bármilyen betegség következtében a tünetet észlelő meghatározás.

1.7 *seléniazomenos* = holdkóros az általános betegség megjelöléseknek az egyik esete. Pontosan nem lehet tudni, hogy voltaképpen mi. A summáriumokban ezek a kifejezések szerepelnek, amelyek az egyedi esetek leírásában, és a summáriumokban egyaránt előfordulnak.

1.8 *therapeuó*. A gyógyítás fogalma közül a legjelentősebb¹²—gyógyítani (Mt 9,35; Lk 4,23; 8,43). Jézus és tanítványai gyógyító munkáját az esetek többségében ezzel a fogalommal illeti az evangéliumi bizonyoságtétel. *Azok a gyógyítási történetek, amelyekben a therapeuó szerepel szoros összefüggésben vannak Jézus tanításával.* Ez a legvilágosabban Mt evangéliumának a szerkezetében látható. Mindkét nagy összefoglalás, amely egyrészt Jézus tanításáról, másrészt egyedi csodáinak a közléséről szól, az ugyanúgy hangzó summárium a Mt 4,23 és 9,35 keretében van előtűnt. A *therapeuó* Jézus tanításának a kísérője, vagyis azt szemlélteti, hogy Isten országának a hirdetése annak erejét közvetíti az ember különböző betegségeinek orvoslására. A hatalommal hirdetett szavakat követi az ember válságos helyzetét látható módon nyilvánvalóvá tevő betegek bármilyen jellegű bajainak megszüntetése, gyógyítása.

1.9 *iaomai* = gyógyítani, helyreállítani. Az orvosi eljárás kifejezésére szolgáló terminus technikus Homéros óta, de átvitt értelemben is használatos: „megszabadulás a rossztól, bajtól, pl. a tudatlanságtól, vagy intellektuális fogyatékoságtól, gyógyulás lelki betegségekből.”¹³ Az újszövetségben 26-szor fordul elő, ebből 20 a szinoptikusokban található. A fogalom jelentése azonos a *therapeuó* jelentésével.

1.10 *hygiés* = egészséges, ép, sértetlen, *hygiainó* = egészségessé tenni, meggyógyítani, egészséges gondolkodásúnak lenni. A LXX-ban többnyire a *sálóm* fordításaként a harmonikus lét, a sértetlen állapot, a békesség kifejezésére szolgál. Az Újszövetségben 23-szor fordul elő. 12-szer az evangéliumokban, 9-szer a Pásztori levelekben, 1-szer az ApCsel-ben és a 3Jn 2-ben. Nem csupán azt jelenti, hogy az ember fizikai állapotát illetően rendbe jött, hanem az ember Jézussal való találkozása következményeként a teljes gyógyulását (Jn 7,23), vagyis büntől való szabadságát (Lk 5,2 lkk).¹⁴

1.11 *apokathistémi* = helyreállít, teljesen éppé tesz, meggyógyít, egészségessé tesz (Mt 12,13; Mk 3,5; Lk 6,10). Ez a fogalom a Messiás újjáteremtő munkájának az egész teremtésre kiható jelentőségét fejezi ki (vö. ApCsel 3,20). A korábbi rendezett körülmények, kapcsolatok, viszonyok újra rendezését, helyreállítását.¹⁵

1.12 *sózó* = egészségessé tesz, életben tart, megtart, megment, megment a haláltól, megszabadít, üdvözít.

A sótéria, a Messiás által elnyerhető üdvjavak részesévé tesz. Az a gyógyítás, amely túl utal a földi lét határain.

A betegség és gyógyítás újszövetségi fogalmainak a jelentése között a fogalmak nyelvi elemzése alapján láthatjuk azt a szoros kapcsolatot, ami minden esetben túl utal a nyelvi kereteken, azokra a vallási, filozófiai, mitológiai, szociológiai, vagyis kulturális háttérre, amelyben ezek a fogalmak a maguk korának és szellemi háttérének megfelelő módon mindkét fogalomnak a jelentését meghatározták. Világos a fogalmak jelentésével kapcsolatban, hogy nemcsak az Ószövetség nyelvhasználata és szemlélete határozta meg az Újszövetség nyelvhasználatát, hanem a hellénizmus is, főként a későzsidóság szemléletének közvetítésével. Ez a hatás érvényesül az újszövetségi nyelvhasználatban és a mi nyelvhasználatunkban is bizonyos mértékig mind a mai napig.

2. A gyógyítások műfaja, történeti háttere és hitelessége

A gyógyításokról szóló evangéliumi tudósítás, ami műfaját illeti *Bultmann* kategorizálása szerint a szinoptikus elbeszélőanyagához tartozik. A gyógyításokról szóló tudósításnak megvolt az evangéliumok írása idején egy bizonyos kötött formája, amelyhez alkalmazkodik az evangéliumi hagyomány.¹⁶ *Theissen*, G. a csodák kategóriáját a következőképpen határozza meg: 1. exorcizmusok, 2. gyógyítások, 3. epifániák, 4. megmentést, szabadítást jelentő csodák, 5. ajándékozási csodák, és 6. szabvány csodák.¹⁷ Jézus gyógyításainak, illetve az evangéliumi tudósításnak a háttere egyrészt a zsidóság, másrészt a hellénista világ. A hellénista világban tudnak csodagyógyításokról, csodaorvosokról és orvosi tudományról. A csodaorvoslás és az orvosi tudomány között a határ nem olyan éles mint nálunk. Kortörténeti adatok szerint a papok az orvosokkal együtt dolgoztak. A pap orvosi eszközökkel is végezte szolgálatát, az orvosok viszont számoltak az istenség révén biztosított hatékonysággal. Az orvostudomány megalapítója, a görög *Hippokrates* szerint: „Minden isteni és minden emberi”.¹⁸ A hellénista irodalom csodaelbeszéléseivel kapcsolatban jó ha tudjuk, hogy *Apollonius von Tyana*¹⁹ életéről szóló híradásokat *Philostratus* 200 körül fogalmazta meg. A vele kapcsolatos gyógyítási történeteket Jézussal összefüggésbe hozni már csak ezért is meglehetősen merész dolog. – Jézus zsidó környezetében a teremtő Úrba vetett hit szerint Isten az ember személyes társa, aki a világtörténelmet Igéjének megfelelően alakítja. Az ember számára ez jelent minden tekintetben védelmet. Betegsége esetén a gyógyulást imádságban kéri elsősorban. Jézus zsidó környezetében nem ismernek olyan csodatevőket, akik különböző hatékony formulákkal és eljárások alkalmazásával gyógyítottak. Az exorcizmus viszont ismert volt, amit Jézus is megemlít (Mt 12,27). Jézus gyógyításai zsidó környezetben analógia nélküliek, amint azt *Hengel* is megállapítja: *Die Heilungen Jesu* című tanulmányában,²⁰ hasonló esetekről az Ószövetség *Illés* és *Elizeus* próféta munkájából számol be. – Jézus gyógyításai történetiségének a kérdése *Celsusnak* a keresztények ellen Kr. u. 160 körül keletkezett írásaiban meglehetősen ironikus formában vetődik fel. Szerinte csak a tanítványok elbe-

szélése tulajdonítja ezeket Jézusnak. Vagy, ha mégis megtörténtek, akkor sincs bennük semmi különös, hiszen némely csodatevő férfiak kevés pénzért még csodálatosabbakat is visznek véghez. A felvilágosodás kora óta a radikális kritikai iskolák irányzatai többé-kevésbé kifinomult formában, hol erősebben, hol gyengébben igyekeznek érvényesíteni ezt a szkepticizmust. Teljesen racionális magyarázatát adta Jézus csodáinak *Strauss*.²¹ *Roloff* ismerteti a gyógyításokkal kapcsolatos különböző értékeléseket, azok kritikájával együtt.²² A gyógyításokkal kapcsolatosan kérdezhetjük és jogosan, hogy a Jézus előtt megjelenő, vagy éppen az ő korában élő *Keresztelő Jánosnak* miért nem tulajdonított környezetet ilyen jellegű gyógyításokat? A Jézus gyógyításaival kapcsolatos mondat, hogy ti. ami a természettudomány számára nem lehetséges, az nem történhet meg, tarthatatlan álláspont. A természettudomány ugyanis egyre több ismeretanyaghoz jut. Nem mondhatja azt viszont, hogy ma már a teljes ismeret birtokában van. Mi az akkor viszont, ami ilyen szempontból nem lehetséges? Mi az, ami orvostudományi szempontból nem lehetséges? Ma már az orvostudomány egy tekintélyes része is túl van azon, hogy az emberi életet materiális oldalról szemlélve keresse a gyógyulást. És még egy fontos szempont, amire viszont *Berger*²³ a csodák valóság kérdésével kapcsolatosan hívja fel a figyelmüket, más az antik ember valóságról alkotott képe és más a XX. század emberé. Egyáltalán az ún. objektivitásnak hol vannak a határai? Mi a valóság? Csupán annyi, amennyit mi a mai ismereteink alapján abból megismertünk? – *Jézus gyógyításai túl mutatnak a korabeli hellénista és zsidó környezetének a háttéréből ismert gyógyítási történeteken.*

3. A gyógyítások tipikus esetei

Jézus gyógyítása a különböző betegségekben szenvedő emberek megszabadítása különböző módon és különböző helyeken. A gyógyítási történetek azt mutatják, hogy Jézus, korának súlyos, sőt teljesen reménytelen, gyógyíthatatlan betegeinek a helyzetét megváltoztatta. Mindazokat meggyógyította, akikkel valamilyen módon találkozott. Korának valamennyi betegségét orvosolja. Munkája kiterjedt Galileától kezdve minden tartományra. Gyógyítási eljárása a beteg személyére minden szempontból tekintettel van. *Jézus nem a betegséget kezeli, hanem a beteg embert gyógyítja, úgy ahogy az a beteg szempontjából célszerű.* Munkája nem sablonos, eljárása egyéni, a korabeli gyógyítási eljárásoktól a lényegét illetően döntően különbözik még akkor is, ha módszerében hasonló azokhoz. Kategorizálni semmiféle szempontból éppen ezért nem lehet. Eljárása rendkívül változatos, személyre szabott. A különböző célszerű módszer alkalmazásával azonban lényegében ugyanaz történik. *Létrehozza a kapcsolatot a különböző betegségekben szenvedő ember és a gyógyító erőt ajándékozó Isten között.* Az Úr a gyógyító (2Móz 15,26). R. *Ottó*: *Reich Gottes und Menschensohn* c. munkájában²⁴ Jézust az őskharizmatikus meghatározással illeti. Ugyanezt a megnevezést találjuk *Grundmann*-nál²⁵ Jézus gyógyító munkájára való tekintettel. – A betegség meghatározásában az újszövetségi fogalmak mellett az 1996-ban megjelent újszövetségi fordítást követem.

3.1 *kat' exousian tois pneumasi tois akathartois epitassei, kai hypakouousin autó.* „Hatalommal parancsol a tisztátalan lelkeknek és azok engedelmeskednek neki” (Mk 1,21-28; Lk 4,31-37). *Jézus szava által gyógyít.* Gyógyítását megelőzi tanítása. Tanításában úgy szól Isten újra az emberhez – hangsúlyozza E. Schweizer²⁶, hogy az, a nélküle élő, a tőle eltávolodott létmód következményének az emberi személyiséget illetően a legsúlyosabb tünetekben megnyilvánuló esetére nézve is megoldást jelent. *Szava által létrejön a súlyos tünetekről árulkodó beteg ember és az ember számára gyógyulást jelentő Isten kapcsolata.* Jézus parancsára az ember a sötétség hatalma alól, a gonosz erejétől megszabadul. *A bűn állapotából a kegyelem állapotába jut.* Jézus személyében a menny a földre jött, Isten az emberek közé és ez úgy konkretizálódott messiási munkája kezdetén, hogy jelezte a sötétség uralmától való szabadság lehetőségét. A feltétel nélküli kegyelem jele Jézus gyógyítása. Az ember a gonosz hatására olyan állapotba juthat, hogy annak szócsovéné válik. Tiltakozik Jézus jelenléte és munkája ellen. Neki azonban van hatalma a démoni hangot elnémítani, az embert megszabadítani. Munkáját nem a démoni krisztológia és eszkatológia határozza meg. A gonosz ereje semmiféle manipulációval nem kerülhet Jézus fölé. Az ellenség kénytelen meghátrálni előtte.

3.2 *kratésas tés cheiros* „kezénél fogva állítja talpra Jézus Péter anyósát (Mk 1,29-31; Mt 3,14-15; Lk 4,38-39). Mk szerint a betegség jellemzése csupán ennyi: *pyressousa* „lázás”. Lukács tudósításában a gyógyítás módjának leírása eltér a Mk és Mt híradásától: *epetimésen tó pyretó* „parancsolt a láznak” vagyis Lk tudósítása szerint exorcizmusról van szó. A *krateó* = hatalmába kerít, megfog, megragad. Jézus azzal, hogy a lázas beteg asszony kezét megfogta személyes kapcsolatba került vele, vagyis Isten gyógyító erejében részesítette. A „*kratésas*” Jézus gyógyítási módjának egyik formája. *Az isteni erő közlése jelenti a gyógyulást.* Lukács a betegség súlyosságát, – ami a tünetek alapján ítélve malária volt –, és Jézus gyógyításának a jelentőségét a korabeli képzetekkel ecseteli. A láz emberen kívüli hatalom hatása az emberre, földalatti istenségektől ered.²⁷ Lukács elbeszélése jobban alkalmazkodik korának gondolkodásmódjához ez esetben mint Mk illetve Mt. Közvetlenül ehhez az esethez kapcsolódik Jézus gyógyításainak egy summáriuma, amely Mk 1,34 szerint ezt mondja: „meggyógyított sokakat” Mt 8,16 így szól: „meggyógyított minden beteget”, Lk 4,40-ben ezt olvashatjuk! *heni hekastó autón tas cheiras epititheis etherapeyen autous.* Lukács fontosnak tartja kiemelni, hogy *amikor arról van szó, hogy Jézus nagyon sok beteget gyógyított meg, akkor is személyes kapcsolatba került velük.* Szintén figyelemreméltó, hogy a nyelvtani kategória, lévén az igeforma imperfektumi, érzékelteti a cselekvés folyamatosságát, tartósságát, intenzitását. A Mk 3,10; 6,56 is arról számol be a Lk 6,19-cel együtt, hogy ha Jézus bement egy faluba vagy városba, vagy bárhol megjelent, a betegek jöttek, illetve a betegeket vitték hozzá, hogy *megérinthessék őt*, vagyis, hogy kapcsolatba kerülhessenek Jézus által Isten gyógyító erejével.

3.3 *hé pistis sou sesóken se* „A te hited megtartott” Mk 5,25-34; Mk 9,18-26; Lk 8,40-56. A Jézusba vetett feltétel nélküli hit által gyógyul meg, szabadul meg ba-

jából a vérfolyásos asszony. A betegség meghatározása Mk és Lk esetében *en rysei haimatos* Mt-nál *haimorrousa*. Népies meghatározás, ennek már többféle formája ismert *Hippokratésnél*.²⁸ A gyógyítási történetek közül ez az eset azt szemlélteti, hogy *a gyógyulás objektív feltétele, – a Jézus ereje –, párosul a gyógyulás szubjektív feltételével, – az asszony hitével.* Idült, súlyos betegségben szenvedőről van itt szó. A betegség nemcsak sok szenvedést jelentett az asszonynak, hanem igen nagy anyagi áldozatot is, és az állapota egyre súlyosabb lett. Az orvosok nem tudtak segíteni rajta. Betegsége következtében mint tisztátalan személy a szenthelyre való belépéstől, az ünnepeken való részvételtől el volt tiltva, az emberi közösségből ki volt zárva.²⁹ Jézus ruhája szegélyének érintése (4Móz 15,38), a Jézusban lévő gyógyító erő sóvárgó elnyerésének a vágyát jelenti. *Jézus személyes kapcsolatba kerül a hozzá teljes bizalommal közeledő asszonnyal.* A párbeszéd nyomán válik világossá környezetük számára is, hogy a gyógyulás bekövetkezett. Jézusnak az asszonnyal folytatott beszélgetésének záró mondata aláhúzza azt, ami *a hellénista gyógyítási eljárások esetében soha nem fordul elő, Jézus gyógyításainak viszont páratlan jelentőségű eleme: hé pistis sou sesóken se.* „A hited megtartott téged” A szó ige azonban nemcsak azt jelenti, hogy a konkrét bajából meggyógyult, megszabadult ez az asszony, hanem azt is, hogy lehetőséget nyert az élő Istennel és az ő népével való közösségre. Részeseül a Jézusban adott szabadításban, az üdvösségben. Jézus gyógyító eljárása során megerősíti az ember hitét, tudatosítja, hogy az iránta való bizalom az ember megtartásának alapja.

3.4 *hépsato autou legón: theló katharisthéti* (Mk 1,40-45; Mt 8,1-4; Lk 5,12-16; Lk 17,11-19). Jézus szava és érintése leprásokat gyógyít. A rabbinus leírásokkal ellentétben, amelyek közlik a lepra különböző formáiról szóló leírást,³⁰ az evangéliumi bizonyágtétel a betegség tényéről szól csupán, mellőzve minden közelebbi adatot arról, mint ahogyan a summáriumokban is. A gyógyításról is csak a tényről közli. A törvény szerint a lepra a nép közösségéből ki volt zárva. „Tisztátalan, tisztátalan!” kiáltással kellett az embereket távol tartani magától (3Móz 13,45). Ez a kép tükröződik a Lk 17,11-19-ben. A rabbik úgy tartották számon a leprásokat, mint élő halottakat, akiknek a meggyógyítása olyan nehéz dolog, mint a halottak feltámadása. A leprások átlépve a törvény előírását, Jézus teljhatalmába bízva fordulnak hozzá teljesen kilátástalan helyzetükben. *A Jézus iránti hártatlan bizalom olyan lépésre indítja őket, ami által átlépik a hozzá vezető út minden akadályát, és olyan alázatról beszél, ami arról tesz bizonyágot, hogy képesek teljesen Jézusra bízni sorsukat.* Az ő döntésétől függ gyógyulásuk. *Jézus érintése nyomán Isten ereje gyógyít és szava jelzi a tisztátalan állapotuk megszűnését.* Küldetésük a papok számára a tények nyelvén szóló üzenet arról, amit a prófécia a Messiásról hirdetett. A Lk 17,11-19 szerint még egy híradás szól a leprások gyógyulásáról a summáriumokon kívül. E szerint a gyógyulás a Jézus útmutatását követő úton történt. Ez esetben az ő szava iránti bizalom, és azt követő engedelmisség nyomán tisztult meg a tíz leprás. *Ugyanaz a betegség más módon is gyógyítható Jézus által.* Tízen gyógyultak ugyan meg, de csak egy köszönte meg Jézusnak a gyógyítást Istent

dicsőítve. Jézus a hálát adó samaritanust részesíti ily módon további ajándékában, az egzisztenciális szabadításban, jelezve, hogy benne megvolt annak szubjektív feltétele. Jézus gyógyítására a helyes reflexió a hálaadás. Isten dicsőítése.

3.5 *aphientai sou hai hamartiai* „Megbocsáttattak a te bűneid” Mk 2,1-12; Mt 9,1-8; Lk 5,17-26. A gyógyítást megelőzi a bűnbocsánat hirdetése, a nagyobb ajándékot követi a kisebb. – Miközben Jézus nagy sokaságot tanít, egy bénát vitt oda hozzá négy ember, leküzdve az útjukban lévő akadályokat. A béna (paralytikus) betegségének közelebbi elemzését mellőzi a szöveg. Mindenesetre ebben a történetben figyelemreméltó új vonásokkal találkozunk. *Van négy ember, aki fontosnak tartja, hogy Jézus elé kerüljön az, aki magától képtelen volna arra.* A négy ember nem áll meg félúton, amikor úgy látszik, hogy Jézus megközelítése lehetetlen. Legyőzik a Jézushoz vezető út akadályait. *Jézus hitnek értékeli a tettüket.* A hit, ha valóban az, tetteket formáló erő. Jézus ez esetben hangot ad annak, ami minden gyógyítás mögött ott van, ha szavakban nem is fogalmazódik meg: *a hit. aphientai sou hai hamartiai* „megbocsáttattak a bűneid”. Nem azért történik ez itt így, mintha ez az ember különösen, rendkívüli módon bűnös lenne, hanem azért, mert Jézus eszméltetni kíván ez esetben nagy sokaság előtt az embernek arra az alap-, gyökeres bajára, aminek csak következménye a betegség: *a bűnre.* Az ember betegsége csak tünet, az Istentől elszakadt, a bűn miatt bekövetkezett állapot következménye. Ez érvényes tétel az ember bűneset utáni létére általánosságban, azonban már az Ószövetség is óv attól (Jób könyve), hogy betegség esetén bárki egyedi esetekben a bűn után nyomozzon, Jézus pedig még határozottabban elutasítja azt (Jn 9,1kk). Azt viszont világossá teszi, hogy az ember egzisztenciális bajának, *a bűnnek a kérdése mindenegyes esetben bűnbocsánat által rendeződik.* Jézus isteni hatalmával hirdeti meg jogosan azt, amire egyedül Isten illetékes, jelezve ezzel személyenkénti titkát. *Bűnbocsánat által kerül az ember Istenhez, a vele való közösségbe.* A bűnbocsánat soha nem marad az ember belső ügye csupán, hanem annak következménye az ember élete minden területén megtapasztalható módon nyilvánul meg. Jézus a környezetében lévő hívők hitét megerősítette, a kétségeskedőknek jelt adott arról a béna meggyógyítása által, hogy *benne van jelen az a földön, aki az ember számára testi-lelki gyógyulást hozott.* A gyógyító szavakat követi a gyógyulás ténye. *egeire – égerthé* = „Kelj fel!... Felkelt”... Talpra állt. A passzívumi igeforma jelzi a gyógyuláshoz szükséges erő forrását. Isten erejében részesült a béna, így teljesítette Jézus további parancsát, ami világossá tette környezetére számára a gyógyulást.

3.6 *ekteinon tén cheira* „Nyújtsd ki a kezéd” Mk 3,1-6; Mt 12,9-14; Lk 6,6-11. A gyógyítást megelőzi Jézus kérdése a sorvadt kezű ember esetében. A betegség meghatározása: *exéramenén echón tén cheira.* A *xérainó* alapjelentése: elszárit. Átvitt értelemben szerepel betegség jelölésére ez a fogalom. A *xéros* ebben az összefüggésben sorvadást jelent. Idült betegségről van szó. A gyógyítás szituációja három szempontból fontos. Ekkor már vannak, akik Jézust azért követik, hogy gyűjtsék ellene a tanelő bizonyítékokat. Jézus bevonja munkájába és annak meg-

ítélésébe a zsinagógában lévőket. *Várja az elvi állásfoglalást egy fontos teológiai kérdésben gyógyítása előtt.* Állásfoglalásra szólítása világossá teszi, hogy csak két lehetőség van: a jó és a rossz, az életet megmenteni, vagy megölni. Nincs semleges zóna, aki nem a jót teszi, az rosszat tesz. *Jézus haragja az emberi szív keménysége miatt szomorúságát fejezi ki.* Jó munkája véghez vitelében viszont nem akadályozza meg még a kegyes mezben jelentkező gáncsokodás sem. *Szava által gyógyít.* Csak szól, de szava nyomán, – amely a sorvadt kezű ember esetében meghallgatásra talál –, helyre áll, *(apekatestathé),* rendbe jön a keze. *Jézus szava közvetíti azt az erőt, ami helyreállítja mindazt, ami a bűn következményeként nem működik, vagy helytelenül, alig működik.* – Jézus szavának a hatására, ha követésre talál, bekövetkezik a gyógyulás. *A Jézus gyógyító munkájára használt fogalom azt hirdeti, hogy az, ami itt egy ember esetében láthatóvá vált, általa világméretben is bekövetkezik.* A farizeusok a Heródes-pártiakkal együtt viszont ennek az esetnek az alapján hozták meg azt a határozatot, hogy végeznek Jézussal. Másrészt viszont ugyanakkor Jézus Izrael minden részéről vonzza magához az embereket. Akinek valami baja volt mindenképpen kapcsolatba igyekezett kerülni vele. Az ő gyógyítási módja ugyanaz marad akkor is, ha sok emberrel kell számolnia, mint amiről az egyedi esetek külön beszámolnak (Mk 3,7-12; Mt 4,23-25; Lk 6,17-19).

3.7 *Küzdelem az emberért* Mk 5,1-20; Mt 8,28-34; Lk 8,26-39. *Jézus a periférián élők, a legsúlyosabb betegek számára is gyógyulást jelent,* ahogyan azt a gadarai megszállott gyógyulása hirdeti. A betegségek közül a legsúlyosabb kategória azt, amit a szinoptikusokban az eredeti szöveg *pneuma akatharton* „tisztátalan lélek”, illetve „daimonizomenon” „démonikus”, a Károli fordítás „ördögös”, az 1996-os fordítás „megszállott” meghatározással illet. Az ember testi-lelki-szellemi mivoltának olyan súlyos állapota ez, ami az emberi személyiség teljes szétesését, az öntudat elvesztését jelenti. Míg a többi betegség leírása alkalmával általában csak a betegség megnevezésére korlátozódik az evangéliumi szöveg, a *daimonizomenon*, illetve a *pneuma akatharton* megnevezés esetében a betegség tüneteinek az ismertetését is közlik. A gyógyítás módjának a leírása is részletesebb, mint egyébként. Az elbeszélés módja népies, azonban ez a népies ábrázolás *Wellhausen, Bultmann és Klostermann* feltételezésével ellentétben a valódi diagnózist ismerteti.³¹ Ennek alapján mindhárom szinoptikusban a valóságnak megfelelő kórkép van előttünk.³² A megszállott nemcsak a kultikus közösségből, hanem a családi, társadalmi életből is kizárta magát. Saját magára és környezetére nézve egyaránt veszélyt jelent. Ön- és közveszélyes, megfékezhetetlen emberi erőfeszítés által. *Grundmann* a beteg állapotának leírása nyomán mániákus depresszióra gondol. *A tünetek azonban a tudathasadásos megbetegedésre utalnak, ennek is egészen végletes esetére.*³³ *Hengel* szerint egy *akut pszichotikus* esetről van szó, az nyilvánvaló akkor is, ha a pontos diagnosztizálás meglehetősen nehéz lenne a rendelkezésünkre álló leírást tekintve.³⁴ Mindenesetre Jézus nem kerüli ki a betegség legsúlyosabb eseteit sem. Más módszert alkalmazott vele szemben, mint környezetete, amellyel kapcsolatban *Varga Zs.* a következőket állapítja meg: „Nagyon figyelemreméltó, hogy az elmebete-

gek kezelésében – éppen egyházi hatásra –, mennyire nem tudott tovább jutni az emberiség ennél a védekező magatartásnál, amely a beteg iránt természetesen embertelen eszközök alkalmazásával járt együtt. »A démoni megszállottság« mint diagnózis, a maga babonás és fanatikus értelmezésében megdöbbentő eszközök alkalmazását tette szokássá, és éppen erre a »vallásos« szempontokra hivatkozva, ezekre az embertelenségekre exorcisztikus alapállásban feljogosítva, érezte magát az egyház és a befolyása alatt álló orvosi mesterség.³⁵ A Jézus gyógyítási módjáról szóló tudósítás a korabeli gyógyítási történetek műfaji sajátosságait jelzi. Érzékelteti azt azonban, hogy az isteni erő elég és segít azon is, akiben a benne lévő világosság oly mértékig lett sötétséggé, hogy ennek az állapotnak a megszüntetése ellen, Jézus személye ellen tiltakozik. Jézus viszont jelzi, hogy a gyógyítási mód, a benne adott isteni erő, a szeretet Lelkének a közlése az, amely a sötétség erejétől megszabadít, az összetört emberi öntudatot helyreállítja. Jézus emberért való küzdelme által nem egyszerre, nem hirtelen, nem azonnal következik e a gyógyulás. *Jézus belemegy a beszélgetésbe, leszáll arra a fökre, ahol a beteg van, hogy onnan elindulva felemelhesse abba a magasságba, ahol ő van.* Ez esetben is alkalmazkodik a beteghez és a célszerű módszert veszi igénybe. *A beszélgetés, a párbeszéd lehet a beteg gyógyításának eszköze.* Az ember megszabadulása a sötétség hatalmának az emberi tudatot veszélyeztető erejétől Krisztushoz kötött, azonban a félpogány vidék lakóinak is adatik általa. Ennek látható jele egyrészt a meggyógyított ember, aki felöltözve, egészségesen, ép elmével rendelkezve van ott Jézus mellett, másrészt az a prófétai jel, amely a tisztátalanság szimbólumaként ismert disznók pusztulásában adatott. Gyökeresen szakítani kell a múlt tisztátalanságaival annak, aki a Krisztusban adott lehetőséggel élve kötődik oda az élő Istenhez, új életet kezd. A meggyógyított küldetése az, hogy családja, közvetlen környezetében hirdesse az Úr szabadítását és jóságát.

3.8 *A gyógyító erő elnyerésének szubjektív feltételére, a hitre való eszméltetés. Hatalmi szóval és a kéz megfogásával kelti életre Jézus a beteg fiút.* Mk 9,14-28; Mt 17,14-21; Lk 9,37-43. Többféle eljárás kombinációja szerepel ebben a gyógyítási történetben. A betegség az apa elbeszélése szerint némaság (*pneuma alalon*) egyrészt, másrészt a tünetek közlése alapján valószínűleg epilepszia. Mindenesetre ez esetben is idült betegségről van szó. Mai fogalmaink szerint, – figyelembe véve a Mt tudósítást is –, egy szellemi fogyatékos, süketnéma, epilepsziában szenvedő ez a fiú.³⁶ Hippokratész már részletesen foglalkozott ezzel a betegséggel. Szent betegségnek tartották. Az ókori néphit azt gyanította, hogy az epilepsziát a halottak lelkének a csapása idézi elő, azok okozzák. A Talmud részben Isten ítéletét, másrészt démoni hatást lát benne. Jézus gyógyítási eljárása előtt, egész különös módon a hit jelentőségére eszméltet. Az a hit, amit Jézus vár, más mint az ókori, vagy modern kori ún. természet gyógyászok igénye. Itt egyáltalán nem az orvos – páciens mágikus kapcsolatáról van szó. Az a hit, amit Jézus kíván függetleníthetetlen az ő messiási küldetésétől, Isten országa hirdetésétől, ahhoz van kötve. A pszichológiai magyarázata a gyógyításnak már csak azért is lehetetlen, mert a hozzátartozó hite, itt története-

sen az apáé, a kananeus asszony esetében az anyáé (Mt 15,28) elég ahhoz, hogy a gyógyulás megtörténjen. A gyógyítás Jézus szavára (*epetimésen*) történt. Nyilvánvalóvá lett azáltal, hogy Jézus talpra állította azt, akiről sokan azt hitték, hogy meghalt (*kratésas tés cheiros autou, égeiren auton, kai aneszté*). A gyógyítási eljárás a betegség súlyos voltát és ennek megfelelően a gyógyító hatalmát hirdeti.

3.9 *Gyógyítás a korabeli módszerek alkalmazásával: az érzékszervi betegségek gyógyítása.* Viszonylag igen nagyszámú az érzékszervi betegek száma Jézus korában. Vakok, süketek és süketnémak igen sokan voltak. A szembetegségek és az abból következő vakság az ókorban rendkívül elterjedt, és Keleten ez jellemző még ma is. Ezek a betegségek különösen gyakoriak a „megszállottak”, a szellemi fogyatékosok körében is. Vakokról tudósít Mk 8,22-25; 10,46-52; Mt 20,29-34; 9,27-31; Lk 18,35-43. Süket, illetve süketnémaról van szó Mk 7,31-37; Mt 15,29-31 verseiben. „Megszállott”, érzékszervi fogyatékosokról tájékoztat Mt 9,32-34; 12,22-24; Lk 11,14-16; 11,14-23. A görög *kóphos* fogalma = néma, jelenti a süketet és süketnémat is. Az érzékszervi betegségek azok az esetek, amelyek gyógyításánál Jézus nem csupán kézzrátételt és a gyógyulást közlő szót alkalmazza, hanem más gyógy módot is. Jézus gyógyítási eljárásával érzékelteti a beteggel gyógyító szándékát. *A gyógyítás ezekben az esetekben Jézus érzékelhető gesztusai által történt.* Jézus a kommunikáció formájának kiválasztásában alkalmazkodik azokhoz a betegekhez, akiket gyógyít. Kezét a vak szemére teszi, nyállal gyógyít. Megbeszéli a beteggel az állapotát. A nyálát, mint gyógy módot a különböző gyulladásos szembetegségeknél alkalmazták.³⁷ A nyál egyébként a démonok eltávolítása esetében jelentős. A vele való gyógyítás rendkívül messze vezet vissza a történelemben.³⁸ A Jn 9,6 szerint szintén ezzel az eljárással gyógyít Jézus. Ez azonban az ő esetében csupán arra szolgál, amint már említettem, hogy szándékát a beteg állapotához alkalmazkodva érthetővé tegye.³⁹ A gyógyulás János tudósítása szerint sem azonnal következik be, hanem csak azután, miután Jézus parancsa szerint megmosakodott a Siloam tavában (Jn 9,1kk). Rendkívül figyelemre méltó a Mk 7,32kk gyógyítási története. A betegség meghatározása *kóphos* és *mogilalos* „nehezen beszélő süket”. Mások vitték Jézushoz, kérve számára a gyógyulást. *Elkülönytette a tömegtől.* Semmi szükség nincs rá, hogy a sok kíváncsi Isten munkáját profanizálja. Jézus úgy van együtt a beteggel, hogy *igénybe veszi azt a gyógy módot, amit abban a korban mások is gyakoroltak, de ezzel együtt jelzi, hogy a gyógyító erő felülről adatik az ő sóhajtása, rövid imádsága nyomán (Rm 8,26), és elmondja a gyógyító szót.* A beteggel való kommunikáció gesztusok által történt. Jézus gyógyítási módja a nehezen beszélő süketnek kifejezte, hogy ő kész az Úr gyógyító erejét neki közvetíteni. Szavára a gyógyulás azonnal bekövetkezett.

3.10 *Jézus gyógyítása fizikai jelenléte nélkül, a hit jelentőségének kiemelése (Mk 7,24-30; Mt 15,21-28; Mt 8,5-13; Lk 7,1-10; Jn 4,46kk.).* Ezekben a tudósításokban arról van szó, hogy Jézustól mint Izrael Messiásától olyanok kérik a segítséget, akik nem tartoznak a választott nép fiaihoz, vagy csak laza szálak fűzik hozzájuk.

A sziroföniciai, vagy Mt szerint kananeus asszony, Izrael ellenségei közül való. A kapernaumi százados, a megszálló római hatalom egyik katonája, a királyi főember, Heródes Antipas egyik tisztviselője, akiről közelebbit nem tudunk. Közös vonás ezekben a történetekben az is, hogy a gyógyítást nem a maguk számára kérik, valamint az, hogy mind a három esetben igen súlyos állapotban van a beteg. Mt 15,22 szerint a leány *kakós daimonizetái* „kegyetlenül gyötri a gonosz lélek”. A kapernaumi százados szolgájának az állapotára ez jellemző: *paralytikos, deinós basanizomenos* (Mt 8,6). A királyi tisztviselő fia: *émellen apothnéskein* (Jn 4,47). *Jézus mind a három esetben hangsúlyozza a hit jelentőségét, amely feltétel nélküli bizalomban nyilvánul meg iránta.* Mindhárom esetben arról van szó, hogy azok számára kérik Jézus isteni erejét, akiken egyébként már senki és semmi nem tud segíteni, hangot adva annak, hogy tudatában vannak Jézus korlátlan hatalmának. A Jézus személye iránti bizalom alapján, a szava útmutatása nyomában elinduló ember tapasztalja meg azt a gyógyító erőt, amely a beteget talpra állítja. Jézus gyógyító ereje nincs hozzákötve test, fizikai jelenlétéhez. Lehet tőle kérni és elnyerni a gyógyító erőt olyanoknak, akik ezt helyzetükből adódóan maguk nem tudják megtenni.

4. Jézus gyógyításainak értékelése

Jézus gyógyításai Isten országa eljövételének, az üdvösség korszaka kezdetének jelei, amelyek Isten eljövendő dicsőséges uralmának jelentőségét hirdetik és szemléltetik az ember számára. A teljes gyógyulást, a tökéletes szabadítást, az ember testi, lelki, szellemi épességét, egészségét, mindenféle betegség megszűnését jelzik. Isten erőmegnyilvánulásai Jézus által (dynamis).

4.1 *A Messiás mellett szóló bizonyosságok, aki az ószövetségi próféciaik jövendölése szerint teljesítette küldetését.* Hirdette Isten országát, az evangéliumot, és közzölte annak erejét. Messiási munkája kezdetén meghirdette, hogy az ézsaiási prófécia általa teljesedett be (Ézs 61, 1kk.; 29,18; 32,2kk.; 35,5k; 42,1-4. 58,6). Keresztelő János követéinek kérdésére a választ szintén úgy adja meg, hogy az ószövetségi prófécia Messiásra vonatkozó részletét idézi (Mt 11,4kk.; Lk 7,21kk.), hivatkozva annak realizálására. Jézus gyógyításai annak bizonyosságai, hogy Isten az ember javát, testi, lelki, szellemi bajainak orvoslását, egészsége, épsege helyreállítását, teljes és gyökeres szabadítását ajándékozta Úr.

4.2 *Isten országa hirdetését követik azok az erőmegnyilvánulások, amelyek által a beteg meggyógyul.* Jézus gyógyításai elválaszthatatlanok tanítói munkájától. Tanítása közben és mellett gyógyít, gyógyítása közben és mellett tanít (Mt 4,23-9,35). Mint ahogyan a teremtés, az újjáteremtés is Jézus által történik.

4.3 *A bűn ereje, a gonosz hatalma meg van törve.* A bűn miatt szakadt el az ember Istentől, Jézus által szabadulhat meg a bűn uralma alól és annak következményétől (Mk 1,21-18; 5,1-20; Mt 12,22-32; Lk 11,14-23). *A bűnbocsánat az ember számára a legnagyobb ajándék.* A bűnbocsánat azért nagyobb ajándék, mint a különféle betegségek orvoslása ennek elfogadása nélkül, – bár kétségtelenül azok látványosabbak és szintén fontosak –, mert a bűnbocsánat nem csupán erre a létmódra je-

lenti az ember „beteg” életének orvoslását, nem csupán erre a földi életre teszi alkalmassá az embert – ami szintén fontos – hanem *örök életet jelent.* Jézus valamennyi gyógyítása nemcsak a földi élete meghosszabbítását akarja elérni az embernek, hanem éppen ez által is olyan szituációt teremt a számára, hogy képes legyen látni, igényelni és elfogadni azt a többet, ami a bűnbocsánat által adatik neki. Jézus gyógyításai által nem ennek a földi életnek a restaurációját akarja elérni, hanem az ember megszabadítását, üdvözítését. A bűnbocsánat gyógyulást jelent még akkor is, ha történetesen az egészségi állapota nem mondható kifogástalannak. Jézus minden ember gyógyítója lehet, mert minden ember betegségének az okára már a jelenben orvosságot ad ily módon, de nem titkolva el azt sem, hogy – a legnagyobb ajándék mellett a kisebb – minden betegség megszűntetése, csak az ő dicsőséges visszajövetelével következik be (Lk 4,25-27; Jel 21,4).

4.4 *A gyógyulás Krisztus által jelként adatik.* A betegség felszámolása, bármilyen sok gyógyítás is történt általa, nem történt meg. E világi létmódhoz a betegség a Krisztus megjelenése utáni korban is hozzátartozik. Ő maga óv attól, hogy a korabeli általános szemléletmód alapján ítélkezzünk e tekintetben primitív módon. A betegség lehet *próba* (Jób könyve) Isten részéről, amely a hit erősítését szolgálja. Lehet *nevelői eszköz*, amely Isten választottjait eszméleti arra, hogy a nekik adott kijelentés jelentősége miatt el ne bizakodjanak (2Kor 12). Lehet üzenet a földi élet múlandóságáról és annak lezáródásáról, előkészületi idő az Istennel való találkozásra. Lehet a Jézusban adott szabadítás igénylésére indító eszköz.

4.5 *Jézusban az ember gyógyulásának objektív feltétele adva van, ennek hittel kell párosulnia az ember részéről.* A hit az az igény, ami Jézus gyógyításait minden másféle gyógyítástól megkülönbözteti. A görög ember vallása ugyanis abból az elképzelésből indult ki, hogy a világ mélyesége isteni, és akkor arra, hogy ezt valaki észrevegye nincs szükség hitre. A gondolkodó ember ezt felfedezi. A stoikus filozófiában az istenség a természetből és történelemből való értelmes visszakövetkeztetés által feltárul. A misztériumokban és a gnózisban ezt eksztatikusan élik át.⁴⁰ Jézus minden gyógyítása által többet kíván nyújtani az embernek az egészsége helyreállításánál. Ez a több a *sótéria*, az egzisztenciális megoldás a jelenlegi és az eljövendő korban, amely csak a belé vetett hit által nyerhető el (ApCsel 3,16; 4,12). János evangéliuma rendkívül erőteljesen hangsúlyozza a hit jelentőségét, mint a Jézusban adott szabadítás elnyerésének feltételét, és az ember készségét, a szabadítás, a gyógyulás elfogadására (Jn 5,6b).

5. Gyógyítások, gyógyulások Jézus követése nélkül: Isten általános kegyelmének jelei

A bűneset utáni ember is tapasztalja ezt. Isten általános kegyelme Krisztusért jelen volt és jelen van az élet minden területén a bűneset után is. Az ember nemcsak azt tapasztalja meg, hogy az Istentől elszakadt életének következménye a halál és ez az állapot a halálra utaló jeleket, a betegséget tükrözi az ember élete során, hanem azt is, hogy Isten gyógyító ereje az ember létének ebben a tőle elszakadt, a bűn hatalma alatt lévő állapo-

tában is folyamatosan és jelszerűen emberi eszközök által hat, gyógyít. Voltak Jézus korában olyanok Izraelben is, akik nem tartoztak követőihez, de gyógyítottak (Mk 9,38-41; vö. Lk 9,49-50). Jézus nem engedte, hogy ezekkel szemben tanítványai fellépjenek. Isten általános kegyelmének jeleként lehetnek és vannak különböző eredmények az ember betegségeinek orvoslása területén is. Vannak eredmények az orvosok munkája és a természetgyógyászok működése nyomán. W. *Kütemeyer Krankheit* c. tanulmányában⁴¹ igen jó áttekintést ad arról a szemléletváltozásról, ami e téren kezdve a primitív népek szemléletmódjától a mai napig bekövetkezett. Figyelemreméltó szempontjai közül csak néhányat említtek. A 2. világháború után jelent meg *Siebeck*, R.: *Medicin in Bewegung* 1949. „Az orvostudomány mozgásban” c. műve, amely kifogásolja azt, hogy a beteg személy egy orvosi kreatúrává válik, túlságosan csak a testre figyelve. A súlyos testi megbetegedések ugyanis lelki betegségek is, a pszichológiai folyamatok központjában támadnak. V. V. *Weizsäcker* megállapítása szerint: „Aki élni akar, az élet részesévé kell tennie magát”, vagyis aktívnak kell lenni a gyógyítási folyamatban. Kívánatos, hogy az orvosi gyógyító munkában is a mechanikus analitikus szemlélet helyett az integráló organikus szemlélet kerüljön előtérbe. Ez azt jelenti, hogy a betegség esetén sem csupán a betegséggel, hanem az emberrel kell számolnia a tudománynak, még pedig tekintetbe véve pszichológiai, szociológiai, krisztológiai adottságait és lehetőségeit. Az orvostudomány és a teológia egymást kölcsönösen segítheti.⁴² Feltétlenül szükség van arra a szemléletváltásra, melynek talán csírái kezdenek jelentkezni az emberszemléletben és ennek következtében a gyógyítási eljárásokban is.

6. Jézus gyógyításának titka

A szeretet életet jelentő ereje. Ezzel az erővel az Istenből elszakadt embert Istenhez az élet forrásához kapcsolja. A maga világába bezárkózó, a gonosz hatalma alatt lévő, az Isten-hiány betegségében szenvedő embert, amelynek tünetei különböző betegségekben nyilvánulnak meg, megnyitja Isten számára, így az élet erőinek részesévé válik, az ő szabadításában részesül. Így vannak, akik általa egészségesek, bár nem mentesek a testi gyengeségektől, és vannak egészségesek, akik halálos betegek, – bár még a betegség tünetei nem érzékelhetően jelentkeznek –, mert elzárkóznak a benne már itt és most jelenlévő Isten ország gyógyító erejétől. A Jézus iránti, feltétel nélküli bizalom alapján az ember az isteni erő megnyilvánulását nemcsak úgy tapasztalja meg, hogy megszűnik a betegsége, hanem úgy is, hogy erőt nyer a betegségével való együttélésre, a betegség ellenére való együttélésre, a betegség ellenére való egészséges létmódra.

7. Néhány szempont

Jézus gyógyításainak magyarázatához

Jézus gyógyításai csak Jézus személyével, a teremtés, megváltás és az eljövendő dicsőséges Isten országa összefüggésében magyarázhatók helyesen. Jézusnak valamilyeni gyógyítása arra utaló jel, hogy Isten általa az újjáteremtő munkáját elkezdte⁴³ és a parusiával teljesíti be. Jé-

zus gyógyításai hitet feltételeznek, hitre szólítanak az iránt, aki meghirdette az ellenség feletti győzelmét (Lk 10,18). Ahol az ember hisz, Jézus győzelme valósággá válik.⁴⁴ A gyógyítások elkötelezést jelentenek a gyógyító szava iránt. Jézus szava tettet jelent és Jézus tettében a szava megy végbe. Az Istennel való találkozásról van szó általa, ezért a szavai tettek. Isten szava produktív eseményé válik. A gyógyításoknak szimbolikus jelentőségük is van, minden esetben többet jelentenek és hirdetnek annál, mint ami azokból az egészségügy területére tartozik. Megvan a szabadításról szóló és arra utaló funkciójuk ekkleziológiai és szociológiai tekintetben.⁴⁵ Jézus úgy lett a betegek orvosa, hogy azokat, akik gyógyító erejében részesített, hívja a vele és általa való életre: „Íme meggyógyultál, többé ne vétezz, hogy valami rosszabb ne történjék veled” (Jn 5,14).

Dr. Lenkeyné Dr. Semsey Klára

Irodalom és jegyzetek

1. Márk 1,32-34; vö. Mt 8,16-17; Lk 4,40-41; Mt 4,23-25; vö. Mk 1,39; 3,10; Lk 6,17-19; Mt 9,35; 12,15-21; vö. Mk 3,7-12; Lk 6,17-19; Mk 6,5. 13. 53-56; vö. Mt 14,34-36; Mt 15,29-31; 19,2; 21,14; – 2. Mk 1,21-28; vö. Lk 4,31-37; Mk 1,29-31; vö. Mt 8,14-15; Lk 4,38-39; Mk 1,40-45; vö. Mt 8,1-4; Lk 5,12-16; Mk 2,1-12; vö. Mt 9,1-8; Lk 5,16-27; Mk 3,1-6; Mt 12,9-14; Lk 6,6-11; Mk 5,1-20; Mt 8,28-34; Lk 8,26-39; Mk 5,25-34; vö. Mt 9,18-26; Mk 8,40-56; Mk 7,24-30; vö. Mt 15,21-28; Mk 7,31-37; vö. Mt 15,29-31; Mk 8, 22-25; Mk 9,14-29; vö. Mt 17,14-21; Lk 9,37-43; Mk 10,46-52; vö. Mt 20,29-34; Lk 18,35-43; Mt 8,5-13; vö. Lk 7,1-10; Mt 9,27-31; Mt 9,32-34; vö. Lk 11,14kk; Mt 12,22-24; Lk 11,14-16; Lk 13,10-17; 14,1-6; 17,11-19; 22,50-51; – 3. *Marxsen W.*: Az Újszövetség mint az egyház könyve. Fordította: Csengődy László. Bp. 1983. Ráday Kollégium 57.1. – 4. A Nagytanács Jeruzsálemből Galileába küldött szakértőket, azért, hogy a helyszínen vizsgálják meg Jézus tetteit, ami gyógyításait illeti. Ezek arra a szakértői véleményre jutottak, hogy Jézus a Sátán hatalmával tesz csodákat, de a tény, hogy betegeket meggyógyít, nem tagadható le (Mk 3,22. Mt 9,32-34) *Stauffer*: Jézus alakja és története. Fordította: Dr. Varga Zsigmond J. Debrecen 1984. Kollégiumi Sokszorosított Iroda 5.1 Később Eliezer ben Hirkanosz 95 körül Lyddában beszél Jézus varázslatairól. Sabbath 104 b. Tos. Sabbath 11,15. Egy vitát hallunk 110 körül arról, hogy vajon szabad-e az embernek magát Jézus nevében meggyógyítani (Aboda zara 27b. Tos. Hullin 2,22k). A szanhedrin hivatalos végrehajtási utasításából származik ez a formula: „Jézus varázslatot üzött és ámitott, és eltántorította Izraelt.” (Szanh. 43. a. 107b. vö. Szota 47a). – 5. Dr. Varga Zs. J. Újszövetségi görög-magyar szótár. Bp. 1992. Ref. Zsinati Iroda Sajtóosztálya. 959.1. – 6. *Kittel*, G.: ThWb. IV. 1084.1. – 7. *Foerster*: daimón = ThWb 11. lkk. – 8. Ezt a gondolatot azután különbözőképpen alkalmazták. Az emberben az Istennel rokon részt *nous*-nak és *logos*-nak is nevezték. *Plutarchos* a gonosz démonokat Alastoeres néven említi. A neoplatonizmus tud a középlények osztályának egész soráról. Ezeknek a középlényeknek a fő feladata a filozófiai szemlélet szerint, hogy az istenek és emberek között követek legyenek, és hogy az emberekre felügyeljenek. Így nevezi őket *Hesiodus* (Kr. e. VII. sz. *erga kai kimerai* c. 122.1. Ókori Lexikon I. 912kk: *phylakes timétén anthrópon* „halandó emberek őrei”). *Platón* szerint Isten és a halandók között vannak a démonok. A sztoikusok ezt a szemléletet képviselve a természet kötelékébe beillesztették őket. A pogány világban a *daimón* az animisztikus gondolkodásmódnak megfelelően (különösen a.) a halottak lelkei, b.) kísértetek, akik minden helyen, különösen az elhagyott helyeken, és minden időben, de különösen éjszaka és mindenféle alakban, de különösen félelmetes állatformában jelennek meg. c.) olyan lelkek, akik különböző kárt okozó tevékenységben mutatkoznak meg, egyedül, vagy csoportosan a betegségek sokféle formáit okozzák. Velük szemben különböző praktikákat alkalmaztak. – 9. Dr. Varga Zsi. J.: im. 189.1 – 10. Egy-két hely található mindössze az Ószövetségben, ahol mintha látszanának ehhez hasonló jelenségek. Az 1Sám 28,13-ban az endori asszony Sámuel szellemét idézi Saul kérésére. Az itt előforduló *elóhim fogalma pontosan megfelel a görög daimón-nak*. Az Ószövetség a halottidézést és mindenféle varázslást, a

pogány vallások különböző praktikáit szigorúan tiltotta. Az Ószövetség szerint Isten és ember között közvetítő az *aggelos*, „az angyal”. Maga Isten küldi a jót és a rosszat egyaránt az emberre. – 11. *Kittel*, G.: Th.Wb. II. Bd. 18.1 – 12. Graber, F.-Müller, D.: *therapeúo* = Theologisches Begriffs Lexikon zum NT. Wuppertal 1972. Theologischer Verlag Rolf Brockhaus. 548.1. – 13. Beyer, H. W.: *iaomai* = Kittel, G. ThWb III. 131. – 14. Th. Begriffs Lexikon II. 553. 1. – 15. *Oepke*, *apokathistémí* = Kittel, G.: ThWb. I. Bd. 386kk. – 16. Így az exorcizmusról szóló tudósításnak a tipikus szerkezeti felépítése a következő elemeket tartalmazza. 1. Expozíció. A beteg helyzetének rövid ismertetése, 2. A démonikus észleli és jelzi a veszélyt. 3. A démonnak szóló parancs a beteg elhagyására vonatkozóan. 4. A betegen megnyilvánuló hatása a gyógyulás folyamatának. A démon demonstratív távozása. Az újszövetségi elbeszélésekben ez nem jön elő minden esetben. A demonstráció abban mutatkozik meg olykor, hogy a meggyógyult veszi az ágát és hazamegy. 5. A gyógyítás szemlélfőire tett hatás fontos: Istent dicsőítik, vagy a csodatevőt méltányolják. *Bultmann* szerint a környező világban meglévő csodamotívumokat vitték át Jézusra a tanítványai. Nagyobb részben ilyen módon állt elő a gyógyításokról szóló evangéliumi anyag. (Trand. 246-255). *Goppelt* ezzel szemben másokkal együtt helyesen állapítja meg, hogy a környező világ analógiájával való érintkezés az *ábrázolás módjában* és nem az esemény lényegében van. (Az Újszövetség teológiája. Ford. Dr. Szathmáry S. Bp. 1992. Ref. Zsinati Iroda Tanulmányi Osztálya. 154.) A szinoptikus gyógyítási elbeszélései és a zsidó, illetve hellénista csodák között a lényeges különbség az, hogy ezek nem látványos, öncélú, hanem segítséget jelentő csodák (*Conzelmann*, H. – *Lindemann*, A.: Arbeitsbuch N.T. Tübingen 1976. 75.k.). *Bultmann* is megállapítja, hogy az újszövetségi gyógyítási történetek sokkal tartózkodóbbak a gyógyítási folyamat elbeszélésében, mint a hellénista irodalom tudósításai. (*Bultmann*, R. I. Wundergeschichten = Glauben und Verstehen. 4.Bd. Tübingen 1965. J. C. B. Mohr. 16.1.) Jézus gyógyításai tehát, ami az evangéliumi tudósítások irodalmi műfaját

illeti, a csodák kategóriájába tartoznak. – 17. Rendkívül alapos elemzést találunk e tekintetben *Theissen*, G.: Urchristliche Wundergeschichten. Ein Beitrag zur formgeschichtlichen Erforschung der synoptischen Evangelien. Studien zum Neuen Testament 8.Bd. Gütersloh 1990. Gütersloher Verl. – 18. *Kütemeyer*, W.: Krankheit. = EKL II. 957 – 19. *Goppelt*, im. 151.1. – 20. *Hengel*, R.M.: Die Heilungen Jesu. (Der Wunderbegriff im Neuen Testament. Darmstadt 1980. Wissenschaftliche Buchgesellschaft. Darmstadt 345. kk.) – 21. *Strauss*, D.F.: Leben Jesu. c. 1835/36-ban megjelent 1969-ben újra nyomtatott műve. – 22. *Roloff*, J.: Zur Synoptiker-Exegese. Wundergeschichten. = Neues Testamen. Neukirchen-Vluyn 1979. Neukirchen Verlag. 77.kk. – 23. *Berger*, K.: Zur Applikation von Wunderberichten. = Hermeneutik des Neuen Testaments. Gütersloh 1988. Gütersloher Verlagshaus Gerd Mohr. 395-410.1. – 24. *Otto*, R.: Reich Gottes und Menschensohn c. fejezetében (258-327). – 25. *Grundmann*, W.: Die Geschichte Jesu Christi. Berlin 1961. Evangelische Verlagsanstalt. Jesus der Urcharismatiker c. fejezet. 265.1. – 26. *Schweizer*, E. Das Evangelium nach Markus. – Göttingen 1978. Vandenhoeck – Ruprecht. 23k. – 27. *Hengel*, im. 354.1. – 28. *Hengel*, im. 346.1. – 29. *Billerbeck* I. 520.1. – 30. *Billerbeck* II. 203.k. IV. 745-763.1. – 31. *Varga Zs. J.*: Márk evangéliuma I. Debrecen 1977. 142.1. – 32. *Hengel*, im. 359.1. – 33. *Varga Zs. J.* im. 145.1. – 34. *Hengel*, im. 359.1. – 35. *Varga*, im. 145.1. – 36. *Klostermann*, E. Das Matthauevangelium NT. 3. Aufl. 1938. 144.1. – 37. *Plinius*, hist. nat. 28,4 (37). Vespasianus nyála által gyógyult meg egy vak Tacitus szerint (hist. 4,81. – 39. *Hengel*, im. 356. – 40. *Goppelt*, im. 157.1. – 41. *Kütemeyer*, im. 957. kk. – 42. *Kütemeyer*, im. 959.1. – 43. *Delling*, G.: Das Verstaendnis des Wunders im NT. = Studien zum NT. und z. hellenistischen Judentum. Berlin 1970. Evangelische Verlagsanstalt 158.1. – 44. *Jeremias*, Die Verkündigung Jesu. Die Wunderberichte der Evangelien. Gütersloh 1971. Gütersloher Verlagshaus. Gerd Mohr. 90kk. – 45. *Berger*, im. 407.1.

Jézus a tanító

1.) Az evangéliumok bizonyágtétele

A Szentlélek „zszenialitásának” bizonyága, hogy az evangéliumokban előttünk álló Jézus-kép meglehetősen szűkszavú, kevés adatot tartalmaz, terjedelme viszonylag kicsi. Ennél fogva az átlagember számára is különösebb erőfeszítés nélkül áttekinthető, ez pedig – jobb híján használom ezt a kifejezést – lényeges biztosítéka az egyház „vertikális egységének”. Egy tudós püspök és egy tisztességesen konfirmált ifjú lényegében ugyanazt a Jézust látja maga előtt. Hogy e képet milyen módon szélesíti ki és mélyíti el, az más kérdés, de tény, hogy az alapképek tekintetében nincs meg az a mennyiségi és minőségi különbség köztük, mint bármely történelmi alak esetében, mondjuk egy egyetemi tanár és egy általános iskolai tanuló között.

Ugyanakkor ez a biográfiai értelemben szűk keretek közé szorított Jézus-kép rendkívül sokszínű és sokoldalú. Sokoldalúsága két irányból tekintve is érvényesül. Egyfelől sokszínű maguknak az evangéliumoknak a Jézus-képe, és ezzel összefüggésben Jézus önértelmezése, amelyre elsősorban a különböző krisztológiai töltésű megnevezések utalnak (Isten Fia, Emberfia, Krisztus, Úr, próféta, Isten szolgája, rabbimester). A másik aspektus az, ahogy az utólagos rendszerezés alakít ki képet Jézusról. Ilyenre példa mostani programunk, amelyben ilyen meghatározások szerepelnek: Jézus, a betegek orvosa, Jézus a természeti törvények Ura, Jézus a kiszolgáltatott, Jézus a feltámasztott. Eduard *Schweizer* így ta-

golja Jézus-könyvét: Jézus a tanító, Jézus a példakép, Jézus az előttünk járó.¹ A sor bizonnyal lehetne tovább folytatni, vagy más szempontokat alapul véve összeállítani egy felsorolást.

A különböző listák találkozási pontja a „Jézus a tanító” megjelölés. Ez a meghatározás szerepel az evangéliumokban; Jézust mind követői, mind ellenfelei tanítóként akceptálják, és ő maga is elfogadja magára nézve ezt a minősítést. Tanítói tevékenysége kezdettől fogva, mondhatni mindvégig meghatározza nyilvános működését, tehát életútja megismerhető részének külső leírásában is az egyik legjobban érvényesíthető szempont. Azaz összefoglalva: beleillik a Jézusról adott evangéliumi képbe, de helye van az olyan utólagosan konstruált listában is, mint a miénk. Szinte úgy tűnik, mintha ez a meghatározás önmagában is jó megközelítési lehetőséget adna Jézus életművének, életútjának meghatározásához, annyival is inkább, mert első látásra olyan semleges töltésű fogalomnak tűnik, amelyet mindenki könnyen elismerhet. (Erre vall éppen, hogy tanítóként Jézust ellenfelei éppúgy elfogadják, mint követői.) Az, hogy Jézus tanító, látszatra nagyon alkalmas lehet egy mindenki számára érvényes konszenzus kialakítására Jézus személyével kapcsolatban.

Mindezzel azonban két gond is van. Az egyik az, hogy Jézus tanítói munkássága természetesen nem szakítható ki és különíthető el tevékenységének és életművének többi összetevőjétől, tehát nem lehet nem tekintettel lenni arra, hogy a tanító Jézus ugyanaz, mint aki a

betegek orvosa, a természeti törvények Ura, a kiszolgáltatott és a feltámadott ugyanaz, mint akiről az evangélium úgy beszél, mint Emberfiáról, az Isten Fiáról, Isten szolgájáról és prófétáról.

A másik, és ezt különösképpen fontos már most, az elején látnunk, hogy ebben az összefüggésben tekintünk Jézus tanítói tevékenységének emberi összetevőire is, hogy alakja nem azonosítható egyszerűen egy korabeli tanító szokványos figurájával. Hallgatói „álméltak tanításán, mert úgy tanította őket, mint akinek hatalma van, nem úgy, mint az írástudók” (Mk 1,22; vö. Mt 7,29). Nikodémus szavai Jézus egyéb tevékenységeire utalnak: „Mester, tudjuk, hogy Istentől jöttél tanítóul, mert senki sem képes megtenni azokat a jeleket, amelyeket te teszel, hacsak nincs veled az Isten” (Jn 3,2). Eduard Schweizer megállapítása hozzásegít, hogy Jézus tanítói tevékenységét megfelelően helyezzük el életműve egészében: „Jézus nem úgy tanít, mint egy rabbi, ugyanis nem exegetál. Az Ószövetséget természetesen érvényesnek tartja, de nincs rá szüksége, hogy annak segítségével támassza alá a maga üzenetét. Jézus beszéde nem illeszhető bele a prófétai beszéd kategóriájába sem, mivel nem arra alapozza mondanivalóját, hogy »így szól az Úr«, hanem arra, hogy »én pedig azt mondom néktek...« Jézus életéből hiányzik a (nagy vallásalapítókra, vallásos személyiségekre, Biblián kívül és belül oly jellemző) elhivatás-történet! Egész léte Isten cselekvése. *Jézus tanítása ezért se nem tanítás, se nem prófécia, hanem teljhatalmú kijelentés* (Vollmächtiges Zuspruch)”.²

Mindebből következően nem tekinthető véletlennek, hogy Jézus legélesebb konfliktusai éppen az írástudókkal és a farizeusokkal alakulnak ki. Tanító voltát ők sem kérdőjelezik meg, annál inkább tanításának módját és tartalmát, amely teljesen áttöri a hagyományos kereteket, amennyiben kiiktatja a hagyományt, – hogy sajátos paradoxáival éppen ez a tény tegye legitimé magát a hagyományt is.

2.) Ószövetségi előzmények, Jézus korabeli helyzetkép

A tanulás, illetve tanítás fogalmát a *lámad* (*lmd*) gyök fejezi ki (qal-ban: tanulni, piel-ben: tanítani). Megfelelője a LXX-ban általában a *didaskó* szócsoport (kivével a Péld, amely más héber szavakat fordít *didaskó*-val). A leggyakoribb előfordulási helyek az 5Móz, Zsolt, Jer. Jellegzetessége az ószövetségi szóhasználatnak, hogy nem szerepel a tanító, mint körülhatárolható foglalkozás, hivatás, ezzel szemben vannak különböző személyek, akik tanítanak, illetve tanulnak.³ Ez összefügg magának a tanításnak, illetve tanuláshoz ószövetségi értelmezésével. Tanításról szólva az Ószövetségben nem elsősorban ismeretek tárgyszerű, semleges továbbadásáról van szó, a hangsúly azon van, hogy az átadott ismeretek Isten iránti hűségre készítsenek, az ő akarata szerint engedelmes életfolytatásra ösztönözzenek. A tanítás, illetve tanulás tárgya ezért elsősorban Isten akarata, közelebről meghatározhatóan a Törvény. Alapvetően összefoglalják és meghatározzák a tanítás és tanulás lényegét Mózes szavai: „Hallg meg Izráel azokat a rendelkezéseket és döntéseket, amelyeket ma elmondok nektek. Ta-

nuljátok meg, tartsátok meg és teljesítsétek azokat” (5Móz 5,1; vö. Zsolt 18,35; 25,4; 25,9 stb.).

Az elsődleges, a voltaképpeni tanító maga Isten, aki akaratát kijelenti azoknak, akik azt továbbítják, s így lesznek maguk is tanítókká. Mózes erről így vall: „Így szólt hozzám az Úr... te pedig állj ide mellém, és én elmondom neked mindazokat a parancsokat, rendelkezéseket és döntéseket, amelyekre meg kell tanítanod őket, hogy azokat teljesítsék.” (5Móz 5,31)

A közvetítők, továbbadók szerepe lényeges, így jelenik meg Mózes mellett tanítóként a zsoltáros (Zsolt 34,12; 54,15; 61,1). Különösen fontos a király szerepe, akinek magának is elengedhetetlen feladata a Törvény állandó tanulmányozása, hogy így lehessen az egész nép tanítója: „Amikor királyi trónjára ül, írassa le magának a törvény másolatát abból a könyvből, amely a lévitapapoknál van. Ez a szüntelen tanulás egyenesen magának a dinasztia megmaradásának feltétele (Zsolt 132,12). Jellegzetes történet, ahogy királyként Jósáfát gondoskodik róla, hogy az egész nép megismerje a Törvényt: 2Kron 17,7 szerint kiküldi vezéreit, és velük együtt lévitákat is, akik „tanítottak... Júdában. Náluk volt az Úr törvénykönyve is, amikor bejárták Júda valamennyi városát, tanítva a népet.” A következmény az, hogy a környező népek megrettennek, és nem mernek háborút indítani Jósáfát ellen.

Több helyütt szerepel az az utasítás, amely nyilvánvalóan a családfőként szól, hogy a tanítást maguk is adják tovább fiaiknak (5Móz 4,10; 31,19; 6,6; 11,19).

E szemelvényes áttekintés is mutatja, hogy az arra elhívott, az azzal megbízott emberek tanítói szerepe tehát igen fontos. A lényegét mégis a zsoltáros szavai fejezik ki: „Minden tanítómnál okosabb lettem, mert intelmeiden elmélkedem” (Zsolt 119, 99). Azaz: jól érzékelhető ószövetségi előzményei vannak annak, hogy a tanító tanítója maga Isten, hogy tehát a tanító nem a hagyományra alapozza a maga tanítását, hanem közvetlenül Isten neki adott kijelentésére. Mondhatjuk úgy is: Jézus hagyományt kiiktató tanítási módjának van hagyománya az Ószövetségben!

Rendszerezve most már a zsidó oktatás Jézus korabeli helyzetének előzményeit, a következők mondhatók el:⁴ Az újszövetségi kor képzési, oktatási viszonyait különböző hatások formálták. Egyfelől a családi képzésnek, oktatásnak a patriarchális időkre visszanyúló gyakorlata, amelyben az apa volt a fiúk, az anya a lányok eleinte kizárólagos, a későbbiekben is legfontosabb oktatója (utóbbira nézve 1. pl. 9,19). Biblián kívüli forrásokból következtethető, hogy valamilyen kezdetleges iskolarendszer már a királyság kora előtt is létezhetett. A királyság korából, az udvarhoz tartozó iskola létezéséről vannak adatok, pl. 1Kir 12,8 feltételezni engedi, hogy a király fiai más előkelő ifjakkal együtt részültek rendszeres oktatásban. A Salamonról szóló beszámolók és a nevéhez kötődő iratok tanítói jellege valószínűsítheti, hogy az ő korában a képzés különösen magas fokon állhatott.

Külön említést érdemel, hogy a papok képzése kezdetben valószínűleg ugyancsak családi keretek között történhetett, az apák adták át a tudnivalókat fiaiknak, de feltehetőleg már a korai, királyság előtti korban kialakul, majd a későbbiek folyamán továbbfejlődik a Templomhoz kötődő rendszeres oktatás, amelyben már nem kizá-

rólág papi származású ifjak vesznek részt, hanem más, kegyes családok gyerekei is. Az oktatás nem szünetelt a fogság idején sem. A fogság utáni időben a Templomhoz kötődő, a papok által végzett oktatás, a Törvény ilyen formában való továbbadása tovább élt, de egyre nagyobb szerepet kap az általánosnak tekinthető népoktatás, amelynek megalapozásában Ezsdrásnak van kiemelkedő szerepe.

A Makkabeus-kor után az egyre szélesebb körben és egyre nagyobb számban létrejövő zsinagógák lettek a későbbiek során az általános népoktatás bölcsői. Az oktatás célja elsősorban a verbális istentiszteleten való részvétel, a Tóra oktatása, a törvényhű életfolytatás ösztönzése volt. Megjelennek a farizeusok, akik döntő szerepet vállaltak a közoktatásban. Ugyancsak a fogság utáni korban jutnak egyre nagyobb szerephez az írástudók, akiknek nagy része a farizeusok pártjához tartozott, és akik e mozgalom elméleti megalapozói voltak. Meg kell említeni, hogy a hellenista korban hatást gyakorolt a zsidó oktatási, iskolázási rendszerre a görög minta, amelynek elemeit beleépítette a maga gyakorlatába.⁵

Az oktatásban az olvasás, másodsorban az írás mellett ősidőktől fogva mindvégig a legdöntőbb szerepe a kívülről való tanulásnak volt, amelynek előmozdítása céljából különféle mnemotechnikai módszereket dolgoztak ki, és a tananyag felépítése is ehhez alkalmazkodott. Feltételezhetjük pl. hogy a Példabeszédek könyvében egy kifejezetten oktatási és memorizálási célokra összeállított szentencia-gyűjteménnyel van dolgunk.

Összefoglalva megállapítható, hogy Jézus korára elsősorban a farizeusok, de más, kegyes zsidó körök tevékenységének eredményeként is, széles körben kialakult a zsinagógák és a hozzájuk kapcsolódó iskolák rendszere, amely iskolák a családi nevelésre építve, meglehetősen átfogó általános képzést tettek lehetővé. A kegyes zsidó férfi bár egyoldalú, de szilárd tudásanyaggal rendelkezett, tudott olvasni, sok esetben írni is, és képes volt rá, hogy jelentős mennyiségű anyagot megőrizzen emlékezetében. Végül soron az, hogy ki milyen képzésben részesült, illetve, hogy részesült-e valamilyen oktatásban, az elsősorban két tényező függvénye volt: hogy mennyire volt kegyes zsidó az apja, és hogy lakóhelyén volt-e zsinagóga.

Mindez azzal a következménnyel jár, hogy Jézus a maga tanítói munkássága során támaszkodhatott az általános és széleskörű alapismeretekre, tehát tanításának befogadói oldalról jók a külső feltételei, és módszerében is építhet az általános tanítási metódusokra. Fogalmazhatunk úgy, hogy az isteni gondviselés ezen a téren is gondoskodott Jézus földi tevékenységének alapfeltételeiről.

3.) Jézus a rabbi

Jézus nyilvános működése legátfogóbban a zsidó írástudók tevékenységéhez hasonlítható, jöllehet természetesen szétfeszíti annak kereteit. Írástudói tevékenységét, és azt, hogy környezeté és mindazok, akik vele kapcsolatba kerültek, őt annak ismerték el, mindenekelőtt rabbiként való megnevezése és megszólítása jelzi. E megszólítás két, (egészen pontosan: három) formában szerepel az evangéliumokban: néhány helyen a héber arám *rabbi* (Mt 23,7; 26,25. 49; Mk 9,5; 11,21; 14,45; Jn 3,2,26), illetve két alkalommal (Mk 10,51; Jn 20,16)

a nagyon nagy tiszteletet és bizalmas viszonyt kifejező *rabbíni*. Jn 1,38-ból egyértelműen kitűnik, hogy a korabeli szóhasználat szerint ennek görög megfelelője a *didaskalos*, illetve vocativusban *didaskale*. Az evangéliumokban ez a megnevezés, illetve megszólítás egészen általánosnak tekinthető. *Bultmann* teóriája szerint eredetileg azokon a helyeken is a rabbi megszólítás szerepelt, ahol az evangéliumok jelenlegi szövegében „*Uram*” olvasható.⁶

Schweizer mutat rá, hogy az evangéliumok általános szemléletmódjának megfelel ugyan, hogy Jézust tanítónak tekintik, de őt ilyenként elsősorban mégis Mt mutatja be.⁷ Ugyanakkor éppen Mt az, aki néhány helyen törölte forrásaiból a *didaskale* megszólítást, és azt kizárólag Jézus ellenfelei és a kívülállók szóhasználatában hagyta meg.⁸ Ennek oka abban keresendő, hogy Mt éles vitában áll az írástudókkal, és kerülni akarja, hogy Jézust ugyanazzal a megszólítással illesse, mint ellenfeleit. Szempontja az is, hogy előnyben részesíti a krisztológiai jellegű megszólításokat.⁹

Az, hogy Jézus rabbiként, írástudóként működött, három tevékenységben nyilvánul meg: dönt tanbeli (Mk 12,18 kk. stb.), jogi (Lk 12,13 stb.) kérdésekben, és tanítványai vannak. (Bár – mint erre később még vissza kell térnünk – tanítványaihoz való viszonya korántsem azonosítható a korabeli általános mester-tanítvány kapcsolattal.)

Riesner szerint ugyanakkor számításba kell venni, hogy Jézus korában a rabbi megszólítás még korántsem csak az ordinált, hivatalosan e tisztségre beiktatott írástudókat illette meg, hanem olyan laikusokat is, akik Jézushoz hasonlóan zsinagógai istentiszteleten prédikáltak. A rabbinátusnak, mint meghatározott képzéshez és képesítéshez kötődő hivatalnak a megjelenése mintegy száz évvel későbbre tehető.¹⁰ *Riesner* hosszabb bizonyítási eljárás végkövetkeztetéseként arra az álláspontra jut, hogy Jézus nem részesült felsőfokú, illetve magasabb fokú írástudói képzésben (vö. Mk 6,2; Jn 7,15). Úgy vélem, a kérdésbe nem volna érdemes részletesebben belemenni, hiszen nem bizonyított téziszről, hanem teóriáról van szó, amelynek kétségkívül vannak alapos indokai. A fő kérdés azonban nem is ez, hanem, hogy bizonyíthatóan honnan származhatott Jézus írástudói felkészültsége. Erre nézve ugyancsak *Riesner* ad részletes áttekintést.¹¹

Kiindulásként felvázolja Jézus szűkebb hazájának, Galileának korabeli helyzetét. E területen földrajzi fekvésénél fogva, sok tekintetben érvényesült a hellenizmus kulturális és szociológiai hatása, amely azonban elsősorban a városokra korlátozódott, amelyek szinte gyűrűszerűen fogták körül Galilea területét. A vidéki, kisvárosi lakosság kulturálisan, de főleg vallási tekintetben meglehetősen konzervatív maradt. Jézusra mindkét irányzat gyakorolhatott szellemi hatást, de elsőrendűnek mégis az utóbbi tekinthető. *Riesner* utal rá, hogy eléggé elterjedt nézet szerint Galilea lakossága úgyszólván „félpogány” lelkiségű volt, amelynek körében úgymond gyenge lábon állt a Tórához való hűség. Ezzel a nézettel le kell számolni, mondja, és rámutat azokra a vonásokra, amelyek ennek éppen az ellenkezőjét tanúsítják, így pl. a Templomnak, mint vallási centrumnak a töretlen elismerésére, arra, hogy a jeruzsálemi zarándoklatok jelentették-e vidék lakói számára egy-egy esztendő legnagyobb

eseményét. Hogy a farizeizmus mozgalma viszonylag kevésbé nyert teret e vidéken, annak magyarázata inkább szociológiai jellegű: e mozgalom tagjai elsősorban a városi kispolgárság köréből kerültek ki. Ugyanakkor valószínűsíthető Galileában az elemi ismereteket nyújtó iskolák nagy száma.¹²

Jézus születési körülményeinek, az őt körülvevő családi szituációnak legrészletesebb leírását Lk 1-2. része nyújtja. Jóllehet e szöveg hitelessége több ponton megkérdőjelezhető, azokat az elemeket, amelyeket más oldalról is alá lehet támasztani, mégis érvényesíteni lehet. Így bizonyított tényként lehet elfogadni Jézusnak a nemzetiségétáblázatok által is alátámasztott dávidita származását. Ugyancsak nagyon erősen valószínűsíthető Mária papi, vagy legalábbis lévita rokonsága, de azt sem lehet kizárni, hogy ő maga is papi családból származott. E két tényező önmagában is erőteljes indíték lehetett arra nézve, hogy szülei Jézust Izrael nemzeti és vallási tradícióinak szellemében neveljék, illetve, hogy őt ezekkel a hagyományokkal behatóan megismertessék.

Mindennek a feltétele már csak azért is adott, mert Mária és József az adatok szerint rendkívül kegyes életformát gyakoroltak, amit elsősorban a Templomhoz való hűségük és ragaszkodásuk tanúsít. Így p. a különösen kegyes zsidók szokása volt az újszülöttet a Templomba felvinni és bemutatni. Ugyancsak magas fokú kegyes-ségre vall, hogy évente felmentek a Templomba, sőt, az ünnep teljes idejét ott is töltötték. Máriának, mint aszszonynak a részvétele pedig a templomi zárandoklatokon egyáltalán nem is lett volna kötelező a korabeli Misna-szabályok szerint. Vannak feltételezések, amelyek szerint Jézus családja bizonyos esszénus befolyás alatt is állhatott, ez azonban megmarad a teória szintjén.

Összefoglalóan annyi megállapítható, hogy ha – mint azt korábban láttuk – a kevésbé tehető családok esetében egy ifjú alapos, és Tórához hű nevelése azon múlt, hogy a szülők, különösen is az apa, mennyire volt kegyes életfolytatású, akkor Jézus számára ezek a feltételek elsőrendűen adottak voltak.

Érdekesnek tekinthető szempont az is, ha feltételezzük, hogy Jakab, az Úr testvére Jézussal azonos környezetben nőtt fel, és ha feltételezzük, hogy Jakab levelének ő a szerzője, akkor ez adaléknak tekinthető arra nézve, hogy Jézus is hasonló képzettséggel, műveltséggel rendelkezhetett, mint ő, akinek magas szintű képzettségét mind levelei, mind működése tanúsítják. Márpedig mindkét Jakabra vonatkozó feltevés jól megalapozott.¹³

Fontos tényező, hogy József, Jézus nevelőapja az evangéliumok egybehangzó tanúsága szerint ács volt. Az ilyen mesterséget gyakorló kézműveseket különösen magasra értékelték, és úgy tartották őket számon, mint akik különösen is járatosak vallási kérdésekben. A Talmud olykor úgyszólván az írástudókkal egy szintre helyezi őket.

Jézus tanulmányainak folytatásához jelentős mértékben hozzájárult az a tény, hogy Názáretben – ma már vitathatatlanul – működött zsinagóga. Kegyes zsidó család tagjaként Jézus nyilván rendszeresen részt vett a zsinagógai istentiszteleteken, ami a tanulás folyamatának jelentős tényezőjeként jön számításba. Erre közvetlen utalásnak tekinthetjük Lk 4,16 megjegyzését: „Szokása szerint bement szombat napján a zsinagógá-

ba”. Ezen túlmenően feltételezhető, hogy ugyancsak működött Názáretben a zsinagóga mellett elemi fokú oktatást nyújtó iskola is. Jellegzetes adalék, hogy Lk 4,20 *hypéretés* megjelöléssel illet egy zsinagógai szolgát, és ez ilyen szövegkörnyezetben esetleg jelenthet elemi oktatást végző tanítót is.¹⁴ Jézus iskolázottságáról azonban mindenekelőtt az a bizonyítottan tekinthető tény tanúskodik, hogy tudott olvasni. (Lk 4,16: a „felállt olvasni” önmagában nem bizonyító erejű, mert az ilyen zsinagógai „felolvasás” olykor a kívülről megtanult szöveg recitálását is jelenthette. Jézus gyakori kérdése: „Nem olvastátok-e?”, azonban ugyancsak azt a feltételezést indikálja, hogy ő maga is olvasott. Bár írásműve, vagy ilyenre történő utalás nem maradt fenn, a Jn 8,6 azt is valószínűsíti, hogy írni is tudott.¹⁵ Ezek a tények, más szempontokkal is kiegészítve, egyértelműen arra vallanak, hogy Jézus legalább alapfokú tanulmányokat a családi nevelésen túlmenően is folytatott, aminek intenzitását nem lehet eléggé magasra értékelni.

Összefoglalóan azt állapíthatjuk meg, hogy az isteni gondviselés Jézus földi életútját olyan környezetben indította el, amely emberileg is lehetővé tette számára, hogy alapos ismeretekre tegyen szert a zsidó hagyományok, mindenekelőtt a Tóra területén, és hogy megismerkedjék a tanítás módszereivel is, azaz, ilyen értelemben is alkalmassá vált arra, hogy Izrael tanítója legyen.

4.) Jézus és tanítványai

A tanítványság fogalma mind a görög filozófusok, mind a zsidó rabbik esetében ismert volt. A *mathétés* illetve *talmíd* olyan valakit jelent, aki egy mester környezetében élve, rendszerint meghatározott fizetség ellenében, annak tudását elsajátítja.¹⁶ Tanítványság csak egy tanítóval való kapcsolat révén lehetséges. Kivételes esetben előfordul a szó olyan értelemben is, hogy valaki egy már nem élő személy tanítványa. Így szerepel pl. a Jn 9,28-ban, ahol a zsidók magukat „Mózes tanítványainak” nevezik. Megfordítva a dolgot az mondható, hogy tanítóvá valakit elsősorban az tesz, hogy tanítványai, körülhatárolható tanítványi köre van. Ez azért is fontos szempont, mert az evangéliumok a farizeusok tanítványai mellett (Mt 22,16; Mk 2,18) beszélnek Keresztelő János tanítványairól is (Mt 11,2 par.; Mk 2,18 kpar.; 6,29; Lk 5,33; Jn 13,5 kk.). Ezek szerint ő is tanítónak tekinthető, annak ellenére, hogy nem tudunk róla, hogy különösebb elméleti képzettsége lett volna. Végül is kissé kiélezetten fogalmazhatunk úgy, hogy valaki azért tekinthető *didaskalos*-nak, vagy még jobban konkretizálva a dolgot: Jézust azért tekinthetjük tanítónak, mert tanítványai voltak. Azaz: azon túl, hogy nyilvánosan tanította a pontosan körül nem határolható „sokaságot”, illetve a zsinagógai istentiszteleti közösség résztvevőit, voltak olyanok, akik ezen túlmenően, több-kevesebb intenzitással a környezetéhez tartoztak, és akiket ő maga tanítványainak tekintett.

Ezek az iménti mondatok már arra is utalnak, hogy Jézus lényeges pontokon áttöri a hagyományos, rabbinikus mester-tanítvány kapcsolatot, és azt teljesen új alapokra helyezi. Hogy Jézus több volt, mint szokványos értelemben vett tanító, az tehát nagymértékben éppen a tanítványsággal kapcsolatos gyakorlatában jut

érvényre. Az eltérések legfontosabb mozzanatai a következők:¹⁷

1.) A már imént is említett szempont. Mind a görög filozófiai iskolák esetében, mind a rabbinus gyakorlatban az volt a szokás, hogy a tanítványok maguk választottak mestert maguknak, ezzel szemben Jézus maga választja ki és hívja el tanítványait (Lk 5,1 kk; vö. Mk 5,18 kk). Minden esetben ő a kezdeményező, aki a maga követésére szólítja fel azokat, akik tanítványai sorába lépnek (Mk 1,17 par.; 2,14 par.; Lk 5,59 stb.).

2.) Jóllehet a mester-tanítvány viszony mind a görög, mind a rabbinikus gyakorlatban feltételez egy meglehetősen bensőséges személyes kapcsolatot tanító és tanítvány között, a tanítványság végső célja mégis: elszakadni a mestertől, önállóvá, függetlenné válni tőle, lehetőség szerint túlszárnyalni őt. A tanítvány célja, hogy egykor ő maga is tanítóvá, mesterré legyen. Ezzel szemben Jézus a maga tanítványaitól végleges, illetve egyre intenzívebbé váló egzisztenciális kötődést igényel (Mt 10,37; Lk 14,26 k; Mk 3,31 kk; Lk 9,59 kk). Mt különösen is erőteljesen hangsúlyozza ezt a szempontot (Mt 12,46). Mt 10,24-ben ezt mondja Jézus: „a tanítvány nem feljebbvaló a mesterénél”, Mt 23,8-ban pedig ezt: „De ti ne hívassátok magatokat mesternek (rabbinak), mert egy a ti mesteretek, ti pedig mindnyájan testvérek vagytok”.

3.) A rabbik tanítványai meghatározott társadalmi rétegekből kerültek ki: szociológiai és kegyességi adottságaik olyanok, amelyek eleve „méltóvá” teszik őket arra, hogy egy mester környezetéhez tartozzanak. Ezzel szemben Jézus semmiféle szociológiai vagy kegyességi előfeltételre tekintettel, sőt, tanítványait hangsúlyozottan választja olyan társadalmi rétegekből, amelyeket a rabbinikus-írastudói szemlélet kisebb-nagyobb mértékben alkalmatlannak és méltatlannak ítélt arra, hogy az igazi Izráel reprezentánsai legyenek. Így Jézus tanítványai között vannak halászok (Mk 1,16 kk.), zélóták (pl. Lk 6,16) sőt, a kultuszi közösségből eleve kirekesztett vámszedők (pl. Mk 2,14), és feltehető, hogy némelyikük kézműves vagy paraszt.¹⁸

4.) A rabbinikus tanítványság elsősorban az elméleti tudás megszerzésére irányul, amivel természetesen együtt jár a megfelelő kegyességi életforma. Jézus esetében azonban ennél lényegesen többről van szó: első helyre nem az ismeretek megszerzését teszi, hanem a szolgálatra való elkötelezést (Mk 1,17; Lk 5,10). Jézus tanítványai nem tanítókká lesznek, hanem emberhalászkokká. Nem maguknak, hanem Jézusnak fognak követőket toborozni. Ezzel együtt jár, hogy osztozni fognak mesterük sorsában is (vö.: Mk 10,32; Mt 10,24; 16,24kk).

5.) Éppen, mert nem elsősorban az intellektuális tanulási folyamaton van a hangsúly, hanem az egzisztenciális értelemben vett követésen, jellegzetes vonás, hogy tanítványai úgymond „nem értik” Jézust. Nem szavait nem képesek felfogni, nem a mentális értelemben vett megértéssel van gondjuk, hanem az a mögött álló tartalommal. Nem Jézus beszédét nem értik, hanem küldetését és sorsát. Nem az eszükkel nem értik, hanem azonosulni nem képesek vele. Tehát nemcsak üzenetét (Mk 4,10 k. par.) és tetteit (Mk 10,13kk; 10,48) nem értik, hanem mindenekelőtt azt, hogy Jé-

zusnak szenvednie kell és meg kell halnia (Mt 26,22 kk; Mk 14,47; Lk 18,34; 22,37).

Jézus tanítványi körének kiterjedését, tanítványainak számát nehéz lenne pontosan meghatározni. Mindenestre „őket úgy kell megkülönböztetnünk Jézus tágabb értelemben vett híveinek seregétől, mint egy szűkebb csoportot”.¹⁹ Pontos számuk tehát nem határozható meg, jóllehet az evangélium beszél egy hetvenes (hetvenkettes) csoportról: kiküldetésükről a Lk 10,1 kk. számol be. A számnak feltehetőleg olyan szimbolikus jelentősége van, amely a pogánykeresztények számára író Lk esetében különösen is fontos: 1Móz 10; 5Móz 32,8 szerint ugyanis ennyi a népek száma. Ami a dologból számunkra most lényeges: Jézust feltehetőleg széleskörű tanítványi csoport vette körül.

Ezen a szélesebb körön belül különleges helyet foglal el, és különleges szerepet tölt be a tizenkettes kör. Kiválasztásukról, elhívásukról és küldetésükről a Mk 3,13 kk számol be (vö. Mt 10,1-4; Lk 6,13 kk). Ezt a perikópát a magyarázók általában redakciós eredetűnek tartják,²⁰ és többen úgy vélik, hogy maga a tizenkettes szám is Húsvét utáni konstrukció.²¹ Ezzel szemben Schweizer arra hívja fel a figyelmet, hogy a Mk 14,10 kitétele Iskariótes Júdással kapcsolatban (*Ioudas Iskarióth ho heis tón dódeka*: egy a tizenkettő közül) mindenképpen arra bizonyíték, hogy a szűkebb, tizenkettes kör valóban létezett Jézus földi életében, működése során. Ha ugyanis a tizenkettes szám és a névsor Húsvét utáni konstrukció volna, Júdás nevét egészen bizonyosan törölték volna, és nevét mással helyettesítik.²²

A szűkebb tanítványi csoport tizenkettes száma kétséget kizáróan szimbolikus jelentésű. Mt 19,28 kifejezetten utal rá, hogy ők Izráel tizenkét törzsét reprezentálják: „Bizony mondom néktek, hogy ti, akik követtek engem, a megújult világban, amikor az Emberfia beül dicsőségének királyi székébe, ti is tizenkét királyi székbe ültök, és ítéletet tartotok Izráel tizenkét törzse felett.” A tizenkét törzs azonban Jézus korában már nem létezett, hiszen az északi országrész tíz törzse nem tért vissza a fogságból. Helyreállításuk a váradalmak szerint az üdvkorszakban fog végbemenni. Így az a tény, hogy Jézus tizenkét tanítványt választott követőinek szűkebb körébe, két dolgot jelenthet: 1.) Jézus az egész nép számára jelenti ki Isten Országának ígéretét, 2.) Ő maga az, aki helyre fogja állítani a teljes, tizenkét törzsből álló Izráelt.²³

Összefoglalóan megállapítható, hogy Jézus azzal, hogy tanítványokat hívott a maga követésére, illetve gyűjtött maga köré, túllépett a szokványos mester-tanítvány viszonylat keretein, és egzisztenciális döntésre hív maga mellett. Éppen tanítványaihoz való viszonyában látható, hogy üzenete nem egy elméleti tanrendszer átadása, hanem az üdvkorszak meghirdetése. Ebben a tekintetben különösen is fontos szűkebb, tizenkettes tanítványi körének szerepe. Jézus ugyan sok tekintetben korának zsidó tanítói módszereit alkalmazva folytatja munkáját, tevékenysége messze túlmutat és túlnő annak keretein. Jézus kijelentésének ugyanis prófétai jellege van.

5.) Jézus a próféta

Az előzőekből adódóan röviden érinteni kell ezt a kérdést is. Az Ószövetségben, és értelemszerűen az új-

szövetségi korban is, a tanítás (*lámad, didaskó*) fogalma a törvényhez kapcsolódik, ezért a prófétai tanításra nem vonatkozik.²⁴ A tanító és a próféta szerepe jól elkülöníthető egymástól. Hogy Jézus tanítói mivoltában messze túllépi a tanító szokványos szerepkörét, azt igen pregnánsan tanúsítja az, hogy őt viszont az evangéliumok egyértelműen, mint prófétát is ábrázolják.²⁵

Jézust a nép három módon is prófétának tartja: 1. Egyesek szerint ő lenne Illés próféta (Mk 6,15 par.; Lk 9,7; 8,28 par.), aki a Mal 3,1.23 jóvendölése szerint a végső idők bekövetkezése előtt vissza fog térni. 2. Jézus lenne a feltámadott Keresztelő János (Mk 6,14 par.; Lk 9,9; 8,28 par.), akit általában prófétának tartottak. 3. Általánosságban fogalmazva: Jézus „olyan, mint valamelyik próféta” (Mk 6,15; vö. 8.28).²⁶

Az, hogy Jézust prófétának tartják, már önmagában véve is rendkívüli dolog, mert a farizeusi-zsinagógai szemlélet szerint Ezsdrás óta kialudt a prófétai lélek Izraelben.²⁷ A próféta megnevezést csak kivételes esetekben használták, mint pl. Keresztelő Jánosra, vagy néhány entuziaszta zélóta esetében.

Milyen okai voltak, hogy Jézust prófétaként ismerték el és tartották számon (amely minősítést ő maga is elfogadott magára nézve)? Jóllehet érvényesnek tarthatjuk Schweizer már idézett megállapítását, amely szerint „Jézus beszéde nem illeszthető bele a prófétai beszéd kategóriájába sem...”²⁸ fellépése mind formai, mind tartalmi tekintetben mégis kapcsolódik az ószövetségi prófétákéhoz.

Külső tényező, hogy Jézus tanítói tevékenysége nem kötődik vagy éppen korlátozódik meghatározott helyszínekhez. Tanít zsinagógában és magánháznál, a Templomban és a szabad ég alatt, tengerparton és hegyoldalon, egyszóval minden lehetséges helyen, akár csak az Ószövetség prófétái (Mt 4,23; 21,12; Lk 9,11; Mt 13,1; 5.1). Tanításának módja is sok tekintetben az övékhez hasonlított: a próféták kedvelték a rövid, velős, jól megjegyezhető megfogalmazásokat, gyakran éltek az irónia, a szójáték, a szokatlan metaforák eszközével, és a Jézusra is oly jellemző példázatos tanítási módszerrel. Az ő eszköztárukából meríti Jézus a jelképes, példázatos cselekedetek kifejezési módját is.

Mindenekelőtt azonban mondanivalója teszi Jézust prófétai egyéniséggé. Akár csak az Ószövetség prófétái, ő is a fenyegető ítélettől óvja népét, és megtérésre hív. Az ítélet fenyegetése és a jóvendő ígérete egyaránt megjelenik kijelentésében.²⁹ Jézus tanításának prófétai jellege tehát elsősorban abban ismerhető fel, hogy túl a tudnivalók intellektuális továbbmondásán, mindig egzisztenciális döntésre szólít. Ezzel elérkeztünk Jézus tanításának, prófétai kijelentésének tartalmi kérdéseire.

6.) Jézus tanításának tartalma

A téma önálló tanulmányt, vagy még inkább tanulmányokat igényelne, itt csak néhány összefoglaló és általánosító megjegyzésre szorítkozhatunk. Eduard Schweizer három fő gondolatkör köré csoportosítja Jézus kijelentésének tartalmát.³⁰

1.) *Isten Országának meghirdetése.* E tekintetben Jézus Keresztelő János igehirdetését folytatja tovább, azt lényegében nem korrigálva, csak továbbvezetve. Isten

Országának egyfelől a jelen valósága, másfelől a jövőben beteljesedő isteni ígéret. Jézus Isten Országáról szóló tanítása két lényeges ponton tér el a hagyománytól: nem színezi ki az apokaliptikus jövő képét, másfelől kizárja annak emberi eszközökkel történő kiszámíthatóságát. Az „idők jelei” nem erre szolgálnak, hanem döntésre hívnak (Mt 8,11 kk; Lk 12,54 kk). Isten Országának ilyen kettős aspektusban történő meghirdetése egyfelől kivédi annak a veszélyét, hogy a csak jelenre érvényes Isten Ország-fogalom rajongáshoz vezessen, másfelől, hogy a csak a jóvendőre tekintő szemlélet teljesen elszakítsa egymástól a jelen földi világát Isten Országának valóságától. A jelen és a jóvendő, a földi és a mennyei Ország között az összekötő kapocs ő maga, akiben Isten Ország „szorongatóan közel jött”, – és akiben majd teljes kibontakozásában megjelenik az idők végezetén.

2.) *Isten akaratának meghirdetése (a Törvény újraértelmezése).* Jézus tehát az Ószövetség üzenetét hirdeti, mondja tovább, amennyiben megtérésre hív. Az Ószövetség értelmezése szerint a megtérés akaratú aktus, amely párosul a megismeréssel. (5Móz 33,3; Zsolt 10,11; 1Móz 22,8). A fogság utáni időben a megtérés a Tórához való hűséget jelenti. Jézus ezzel szemben a „klasszikus” próféták üzenetéhez tér vissza, amennyiben az irgalmas Istenhez való megtérésre szólít. (Lk 15,17). A döntően új, hogy nála Isten bűnbocsátó kegyelme az ember megtérésének, így cselekvésének, etikájának is *előfeltétele*. Ez utóbbi viszont szerves és elengedhetetlen következménye a megtérésnek, tehát a megtérés nem pusztán lelki folyamat, hanem cselekedetekben, életformában realizálódik (Mt 7,24 kk; Mk 3,35; Lk 6,46; Mt 21,28 kk). A Törvény így nem a fenyegető ítélet eszköze többé, nem idegen az ember számára, hanem Isten elfogadott akarat. Betölteni nem kényszer hatására és emberi elhatározás folytán lehetséges, hanem úgy, hogy ha Isten a megtért embert erre felszabadítja. Mivel Isten a Törvényt teljesen betöltő Jézusban van jelen, az ember ezt a szabadságot benne nyerheti el (Mt 5,17 k; Mk 2,27; Mt 11,28).

3.) *A követésre való felszólítás.* Ezen a ponton figyelembe kell venni azt, amit a tanítványsággal kapcsolatban már korábban elmondtunk. Jézus egész kijelentésével önmaga követésére szólít fel; e felszólítás lényegét foglalja össze Mk 8,34 kk: „Ha valaki én utánam akar jönni, tagadja meg magát és vegye fel a keresztyét és kövessen engem...” Jézus követésének lényege tehát: teljesen azonosulni vele és ügyével. Ez az azonosulás az egyetlen feltétel és kritérium, egyébként semmilyen emberi előfeltétele nincs. Ez a Krisztus-követés sohasem öncélú, a tanítvány sohasem önmagáért, hanem mindig a világért, a másik emberért, a felebarátért való szolgálatra hívatik és küldetik el: Krisztus váltságművének továbbadójává kell lennie.

Összefoglalás: Jézus, tanítói munkássága során nem valamilyen ismeretanyagot közöl, nem is valaki másról tesz bizonyosságot, hanem minden szavával és tetteivel önmagát jelenti ki, önmaga isteni lényéről és küldetéséről tesz bizonyosságot, úgy, ahogy azt az Atya iránti szuverén engedelmisségben véghezvitte. Végső soron Jézus egész tanítása a kereszt botránkozását és bolondságát hirdeti.

Szabó Csaba

Riesner R.: Jesus als Lehrer (Tübingen, 1984) – Riesner – Goppelt L.: Theologie des NT (Göttingen, 1981) – Goppelt – Bornkamm G.: A Názáreti Jézus (ford: Varga Zsigmond J.) Debrecen, 1978. – Bornkamm – Schweizer E.: Jesus Christus (München und Hamburg 1968) – Schw: Jesus – Schweizer E.: Theologie des NT (Zürich, 1970. Kézirat) – Schw: ThNT – Schweizer E.: A négy evangélista Krisztusképe (Bp. 1987. ford: Bolyki János) – Schw: Négy ev. – Schweizer E.: Das Evangelium nach Markus (Göttingen, 1978. NTD) – Schw: Mk – Coenen L.: hrsg: Theologisches Begriffslexikon zum NT Wuppertal 1977.) – Begriffslexikon – Bartha T.: szerk.: Keresztyén Biblia Lexikon (Bp. 1993) – KBL – Flanagan N.: Evangélium Szent János szerint (Pannonhalma, 1992. – Szegedi Bibliakommentár) – Flanagan

1. Schw: Négy Ev 22 kk. – 2. Schw: ThNT 17. – 3. Begriffslexikon 852 kk. – 4. Riesner 98. – 5. Schw Mk 23. – 6. Idézi Riesner 239. old. – 7. Schw: Négy Ev 18. – 8. Schw Mk 23. – 9. Begriffslexikon u.o. – 10. Bornkamm 36. – 11. Riesner 206. – 12. u.o. – 13. KBL I/709. – 14. A *hypéretés* korabeli általános jelentése: alsóbbrendű, kiegészítő hivatalnok. – 15. Flanagan: 48. – 16. Begriffslexikon 857. – 17. Begriffslexikon 951. – 18. Bornkamm: 119. – 19. Bornkamm: 116. – 20. Goppelt 257. – 21. Schw ThNT 21. – 22. Schw Mk 67. – 23. Goppelt: 258. – 24. Begriffslexikon 853. – 25. Goppelt 213. – 26. u.o. – 27. Rudolf Meyer, idézi Goppelt 213. – 28. 1. a 2. jegyzet. – 30. Schw ThNT 15 kk.

A modern világ teológiája és jövője

Bevezetés

1.) *Mi a teológia és miben áll feladata?* Egyszerű, de igaz: A teológiának csak egy problémája van: *Isten. Istenért* vagyunk teológusok, különben nem így kellene hívni bennünket. Isten a méltóságunk. Isten a szenvedésünk. Isten a reménységünk.

De hol van Isten? Isten a saját tulajdon létének a szubjektuma. Ezért Isten nem a *mi* vallásunkban, nem a *mi* kultúránkban vagy a *mi* egyházunkban van. Isten a *saját* jelenében, a *saját* lakhelyén (sekinájában) és a *saját* országában van. Az egyházaink, kultúránk és vallásaink akkor vannak a maguk valóságában, ha Isten jelenlétében vannak. A teológia Istenért mindig *Isten országa teológiája*.

Mint Isten országa teológiájának pedig *nyílt teológiának* kell lennie: nyílt, kritikus és prófétai Isten-panaszok – nyílt, kritikus és prófétai Isten-reménységnek. Isten országáért konstitutív a *nyíltság* a teológiára nézve. A *nyílt teológiának* institutionális szabadságra van szüksége az egyházzal szemben, és helyének kell lennie a tudományok nyílt házában.

A teológia több és valami más, mint a modernposztmodern társadalom¹ vallásos ideológiája. Vajon már csak tudományosan kell kutatnunk, amit más emberek hisznek és így a teológiai fakultásokból vallástudományi szakköröket és a Divinity School-okból *vallásos departmeneket* kell csinálni, vagy – ahogyan a svédországi Uppsalai neves egyetemen – a teológiai dogmatikát egy „empirikus hit- és életszemlélet-kutató tudománnyal” kell pótolni?

A teológia azonban több és valami más, mint „az egyház funkciója”² Mi mégsem az egyházi tanítói hivatal döntésének vagy a dogmatikai tanítói hagyományok apologetái vagyunk. Ebben az esetben a teológiai fakultásokból egyházi szemináriumokat csinálhatnánk, és magunkat a püspökök felügyelete alá vethetnénk.

A teológiának a vallástudományba való feloldását egyfelől, másfelől a teológia megvalósítását ma az egyetemek teológusai végzik. Az ateisták és fundamentalisták ebben a támadásban, mely a teológia szabadságát és nyíltságát érinti, szentségtelen szövetségre léptek.

Egy pillanatig személyes leszek: a teológia számomra szenvedés Isten mellett és szenvedélyesség az Isten or-

szágáért. Számomra ez egyféle messiási szenvedélyesség, mert ez engem a megfeszített Krisztus jelenléte által ragadott meg. A teológia *Isten -passióból* támad számomra: Ez Isten nyílt sebe a saját életemben és ennek a világnak a megkínzottjaiban; ez Jób Isten-panasza; ez Krisztus elhagyott voltának a kiáltása a kereszten. Nem azért vagyunk teológusok, mert különösen vallásosak vagyunk, hanem mert e világ láttán Isten hiányát érezzük. Az Ő igazságát keresve kiáltunk, és nem egyezünk ki a tömeges halállal a földön. Számomra a teológia egyúttal Isten életöröméből fakad, amit a megelevenítő Lélek jelenlétében megtapasztalunk, hogy azáltal a rezignációból felkeljünk, és elkezdjük szeretni itt az életet. Ez számomra a Krisztus kettős Isten-tapasztalata és ezért a keresztyén teológia fundamentuma is: Isten öröme és Isten fájdalma. Ebből a feszültségből születik meg a reménység, Isten amaz országára nézve, amelyben Isten teljesen a világban van és a világ teljesen Istenben. „Keresétek először Isten országát...” Kire érvényes először ez a parancs, ha nem a teológusokra?

A teológia, legyen az „hittan” vagy „egyházi dogmatika” a reménység vagy a felszabadulás teológiája, fekete vagy feminista teológia, végső horizontjában és ezért végső szenvedélyességében mindig Isten országa teológiája és ezért nyílt teológia: Nyílt teológia az Isten országáról szóló nyílt evangéliumra nézve.³

Azért, hogy észrevegyük a modern világban ma és holnap az Isten országa megváltoztathatatlan teológiai és ebben univerzális feladatát, szükséges, hogy ezt a „modern világunkat” megértsük és a „modern” világ megszületését felfogjuk, hogy annál inkább megismerjük, mind a vitalitását, mind a születési hibáit is. A „modern világ” a zsidó és a keresztyén reménység gyermeke.

Az első részben szólni fogok: *A modern világnak a messiási reménység Lelkéből való születéséről*. „A modern világ” egy tisztán emberi alkotásnak az első projektuma. Ez a „tudományos-technikai civilizáció”. Ez az emberiség első korszaka, amennyiben most először lesz az emberiség a saját történelmének az alanyává.

Nemcsak a modern ember pluralizmusa a probléma, hanem a modern embernek a szubmodernné való polarizálódása. Ezért a második részben szólok: *A modern ember és a szubmodern ember közötti ellentétről, vagy: a modern világ végidejéről*.

Végül meg akarom kísérlni, hogy az Isten országa teológiája feladatait újból meghatározzam. Let's reinvent modernity! A harmadik részben részolni fogok: *A világnak az élet Lelkéből való újjászületéséről.*

I.

A modern világ újjászületése a messiási reménység Lelkéből

A modern világ „új időszakának” legalább két jelentős eredete van: 1.) Amerika felfedezése és meghódítása 1492-től; 2.) A természet feletti hatalom megragadása az ember részéről.

1.) 1492-ben rakták le amaz új világrendnek az alapkövét, amely még ma is fennáll. Akkor Európa a meglehetősen periférikus létéből a világ középpontjába került. 1492 az európai embernek a népek és a kontinensek feletti hatalma megragadásának a kezdete és Hegel szerint a modern világ születésének az órája.⁴ A spanyolok és a portugálok, azután az angolok, a hollandok és a franciák Amerikában és az oroszok mind-mind maguknak új világot „fedeznek fel”. A „felfedezés” több, mint a rejtettnek a megtalálása, melyet azért a felfedező nevével látnak el. „Amerikát” nem felfedezték, hanem tulajdonba vették a felfedezők és akarataik szerint formálták.⁵ „Amerika” az „európai gondolkodás találmánya”, mondja a mexikói történész, Edmundo O’Gorman. A konquistádorok azt találták meg, amit kerestek, mivel ezt ők találták ki. Az aztékok és inkák életét és kultúráját sohasem vették észre, hanem mint Mást és Idegent, háttérbe szorították és a sajátjuk áldozatává tették.⁶ A szigeteknek, hegyeknek és folyóknak régóta saját nevük volt. Kolumbusz mégis spanyol és keresztyén nevekre keresztelte át azokat. A névadás birtokba vétel. Ugyanez érvényes a „felfedezett népek” nyelvének a tilalmára és elnyomására. Nem utolsó sorban legalizálta „a gazdátlan javak” mítosza, a „senki földje” és a „vadon” a rablást és a gyarmatosítókat. Figyelemre méltóan az európai kultúra az egyetlen, amely minden más kultúrát „felfedezett”, de azt egyik más sem „fedezte fel”. Az európai törzseknek nincs indiai, kínai és afrikai etnológiájuk. Az európai országokat elég gyakran meghódították, de sohasem jutottak el azokhoz a „felfedezésekhez”, amelyekkel az európai világalom elkezdődött és máig fennmaradt. Todorov nagyon drámai módon írta le a *Hernan Cortes* és *Montezuma* találkozását: Egyik oldalon az uralkodás gondolata, amely a másikba is beivódik, hogy őt arra a sorsra juttassa, a másik oldalon a korai ökológikus gondolkodás, amely a csillagok állásából az emberi történések iránt kérdezősködik.⁷ Amerika meghódítása révén az európai keresztyénység is világalomra lépett. A lelkeket nem az evangéliumnak hódítják meg, hanem a keresztyén impériumnak. A döntő kérdést nem „hitnek vagy hitetlenségnek” hívták, hanem „keresztyénségnek vagy halálnak”.⁸

2. A természet feletti tudományos-technikai hatalom megragadása az új világrend másik alapköve. Abban az évszázadban *Nikolaus Kopernikus* és *Sir Isaac Newton* között az új tudományok megfosztották a természetet varázsától és elvették tőle azt az isteni titkot, amit eddig „világlelékeknek” neveztek.⁹ Ezzel lehullott minden tabu a

„föld anya” és a nagy Élet tiszteletéről. A természettudományok „a természet anyát lányaikkal” az emberhez vitték, aki férfi kellett, hogy legyen, hogy ezt „ezeknek urává és tulajdonosává” tegyék, – ahogyan ezt Francis Bacon és René Descartes a szexualitás nyelvén elmondják. Itt is tesznek „felfedezéseket” és máig Nobel díjjal jutalmazzák azokat. Ez a természettudományos „felfedezés” is nemcsak tudatlanságunkat szünteti meg, hanem a tárgyakat velünk vonatkozásba hozza. A „Novum Organon scienciarium” az „ars inveniendi”, ahogyan Bacon mondta. A természettudományos értelem „instrumentális értelem” olyan értelem, melynek célja a hasznosság és uralom ismeretet vezérlő érdeke.¹⁰ Visszaszorította a receptív értelmet, amely felfogó orgánium volt és a régebbi *phronesis*t, az értelmet a bölcsességben ragadta meg. Kant, „Kritik der reinen Vernunft” alapján a modern értelem csak azt érti meg, amit „ő maga hoz elő saját terve szerint”, miközben a természetet „arra kényszeríti, hogy a kérdéseire feleljen”. (Előszó a második kiadáshoz). A természetnek ezt a „kényszerítését” „experimentumnak” kísérletnek nevezik és a 18. században a kínzás alatti inkvizícióval hasonlították össze. Máig érvényes Bacon jelmondata: „A tudás hatalom” és a természettudományos tudás hatalom a természet és az élet felett. A természettudományból és a technikából nyerte Európa azt a tudással való rendelkezést, hogy a gyarmatosított világ erőforrásaiból felépítse a világot átfogó civilizációt, amelynek ma az ember többé nem látja eredetét, mert az Frankfurtban, Chicagóban és Singapurban hasonlóknak látszik. A keresztyénység a természettudomány és a technika diadalmenete által nyerte azt a tekintélyt, hogy a győzelmes Isten vallása legyen. A diadaimas, terjeszkedő nyugati civilizáció nevezte korát a 19. században „keresztyén korszaknak”. Még ma is megvan ezzel a névvel egy folyóirat (*Das christliche Zeitalter*).

Milyen reménységek motiválták a világ modern, európai felfedezéseit? – Az „új világ”-ot?

Kolumbus nyilvánvalóan éppen úgy az Isten kertjét, az Édent kereste, mint Isten városát, az Eldorádót.¹¹ A conquista legerősebb ösztönző ereje „Isten és az arany” volt.¹² Az aranyvárosnak, amelyet Kolumbus és mások kerestek nem csupán a személyes meggazdagodást kellett szolgálnia. Kolumbus legitímálta az arany keresését Jeruzsálem visszahódításával is és hivatkozott Joachim von Fiore jóslatára: „Spanyolországból jön az, aki Sion erősségét vissza fogja állítani”. Jeruzsálemnek kell az ezeréves birodalom fővárosának lennie. Erősebben, mint mások, hitt Kolumbus a földi paradicsomban is. Amikor meglátta azokat a hullámos hegyeket, amelyek ma Venezuelában vannak, visszariadt és 1498-ban azt írta, „hogy ott van a földi paradicsom, ahová senki sem juthat el. Csak Isten akaratával lehetséges az”. Küldetését éppen úgy messiási-nak és apokaliptikusnak érette, mint utána sok hódító és győztes Amerikában: Az „új ég és új föld” vagy mint ahogyan az USA-ban mondani szokták: az „új világ”. „Amerika” Európa utópisztikus fantáziáját mélyen megmozgatta. A legismertebb példák erre *Morus Tamás* „Utópiája” (1516), aki *Amerigo Vespucci* úti leírását kiértékelte és *Campanella* „Civita Solis”-a (1623), aki az inkák napállamát meglévőnek vette.

Milyen reménység motiválta a modern civilizációt? – Az „Újkor”.

Európa világ feletti uralma többszörös megragadására nézve is a mozgósító és irányt adó értelmezési keret abban a millenista várakozásban van, hogy a szentek Krisztussal, amikor eljön ezer évig uralkodni fognak és ítélik a népeket és hogy Krisztusnak ez az uralma az emberiség utolsó aranykora lesz a világ vége előtt.¹³ Azt, hogy a zarándok atyákat és a kegyes betelepülőket, akik Észak-Amerikát megszállták és az indiánokat (amalekitákat) kiirtották, mennyiben jellemezte a millenarizmus, nem kell külön említeni.¹⁴ A bevándorlás által az európaiak és újabban az ázsiaiak teremtették meg az USA-t, határozták meg a kultúráját és az USA-t tették a világ centrális államává. Az afro-amerikaiak rabszolgaságuk és felszabadításuk által járultak ehhez hozzá. Az indi-amerikaiak, az euro-amerikaiak, az afro-amerikaiak, a hispano-amerikaiak és az ázsia-amerikaiak országát sok népből egy nép népesítette be. Az USA az emberiség univerzális reprezentációjának sajátos modern kísérlete; ezért egyedülálló a veszélye is.¹⁵ Még ma is minden amerikai elnök beköszönő beszédében „atyáink messiási hitére” esküszik és „the millennial role of America” (Amerika millenáris szerepe) az USA politikai filozófiájában még mindig felismerhető: az USA „the innocent nation, the redeemer Nation” (az ártatlan nemzet, a megváltó nemzet).

A modern kor kezdetével a messiási reménység hulláma áradt át egész Európán. Megtaláljuk azt a Sabbatai Zvi zsidó messianizmusában, a puritán apokalipszisben, a 17. század „prófétai teológiájában” és a német pietizmusban (Comenius, Spener, Bengel, Öttinger).¹⁶ A keresztyénségben a vég millenarista reménységei mindig megvoltak. A modern kor kezdetével azonban előáll az idő új bejelentése: *Most* van itt a beteljesedés ideje. *Ma* megvalósulhat ez a reménység. A szekularizáció nem „elvilágiasodást”, hanem a vallásosnak a megvalósulását jelenti. A modern kort Németországban Joachim von Fiore viziója szerint ezért nevezték el „új-kornak”. Az „ókor” és a „középkor” után az „új-kor” a történelem végideje és az Isten közvetlen Lelkének „harmadik kora”. *Most* fog a világtörténelem „beteljesedni”, *most* lesz az emberiség tökéletes, *most* kezdődik minden területen egy előrehaladás. Ha erre az emberiség modern civilizációjára többé nincs alternatíva, akkor ez „a történelem vége” és a történelem utáni, a történelemtől szabad paradicsom, a történelem utáni kor.¹⁷

Most fog megvalósulni a szentek uralma a népek felett, *most* áll helyre az emberek uralma a föld felett. A természettudomány és a technika *most* adja vissza az embereknek azt, amit az örökletes bűn által elveszítettek: a dominium terrae-t (Francis Bacon). *Most* jön el az emberek nagykorúsága, mert „a felvilágosodás az ember kijutása a saját maga által vétkessé tett kiskorúságából az értelem szabad és nyílt használatára.” (Immanuel Kant). Az ember jó és erkölcsileg mindig jobb lehet. A felvilágosodás e humanista optimizmusának van egy millenarista megalapozása: „A sátánt ebben a végső időben megköttözik ezer évre”, hogy ezzel a jó akadálytalanul kibontakozhasson.

Lessing írása „Az emberi nem neveléséről” („Über die Erziehung des Menschen-geschlechtes”) 1777-ből, a német felvilágosodás alapirata lett. Ez mindenestől messiási.¹⁸ Lessing nem kevesebbet hirdetett meg, mint a

Lélek Joachim által meghirdetett „harmadik korát” és a történelem beteljesedését. Ez minden értelmes ember számára a csupán „történeti egyházhitről” az „általános értelem-hitre” való átmenetével kezdődik. Benne minden ember felismeri az igazat magát, egyházi közvetítés nélkül és a jót cselekszi egyházi vezetés nélkül, azért mert az a jó. A vallásos „Isten-üdvtervből” a történelem fejlődése lett. A francia forradalom az emberiségről alkotott pátozával – „minden ember szabadnak és egyenlőnek teremtett” – és annak demokráciájával Kant Immanuel számára „történelmi jel” lett a jobb ember kifejlődésére nézve.

„Látható” – magyarázza ő –, hogy a „filozófusoknak is meg lehet a maguk chiliizmusa”.¹⁹ Kant számára ez „az emberi fajon belül tökéletes polgári egyesülésben állott egy „népszövetségben” (Foedus Amphictyonum), amely garantálni fogja az „örök békét”. Olyan eszme ez, amely az emberi jogokról szóló nyilatkozatokban és az Egyesült Nemzetek (UNO) politikájában az emberiség túlélésére nézve ma kikerülhetetlenné lett.

Ha megfigyeljük a modern ember messiánizmusát, megértjük, miért nem azt jelenti többé Kant számára a *vallásos kérdés*: Mi köt össze minket az eredettel vagy: mi ad támaszt nekünk az örökkévalóságban, hanem: „*Mit remélhetek?*”.²⁰ Csak az a jövő, amiben reménykedhetünk, ad értelmet az életnek a történelemben és minden történelmi tapasztalatnak és akciónak. A remélt jövő a modern kormányzású transzcendenciájának az új paradigmája a transzcendáláshoz. Teológiailag mondva: Isten és Isten eljövő országa összetartoznak. Isteni mivolta a jövő hatalma az elmúlás és jelen felett és a lehetőség ereje a valóság felett. A modern kor Istene az „eljövendő Isten”.

II.

Ellentét a modern és a szubmodern között vagy: a modern világ végideje

Mielőtt mi haladáshívők, mert ezek vagyunk, a moderntől a „posztmodernbe” zuhannánk, reális dolog megállni és észrevenni a modernség áldozatait a szubmodernben. A történelem szép, messiási felszínének megvan a rút apokaliptikus alsó része. Az európai népek diadalmas haladása más népek veszteséges hanyatlását okozta és az ész kultúrájának a felépítésével elkezdődött a modern ember testének, érzelmének és értelmének a leigázása. Az „első világ” sikertörténete sohasem járt a „harmadik világ” szenvedéstörténete nélkül. Csak dátumokat kell összehasonlítanunk és egyidejűséget felállítani: Amikor Luther a reformátori tételeit 1517-ben a Wittenerg-i vártemplomra kiszögezte, és Németországban a reformáció elkezdődött, akkor vitorlázott Herman Cortes Tenochtitlan felé (Mexikó), és vette be az aztékok városát 1521-ben, éppen akkor, amikor Luther a birodalmi gyűlés előtt állott és kiáltotta: „Itt állok, másként nem tehetek!” Amikor Lessing és Kant nyilvánosságra hozta a felvilágosodás iratait, évente több, mint kétféle millió fekete rabszolgát adtak el Afrikából Amerikába. A modern világ ipari felépítése mindig e föld rombolásának a terhére történt, amint ezt az elpusztított iparvidékek bizonyítják a Ruhrvidéken, Pennsylvániában és Szibériában. Következésképpen a modern világ

haladása mindig csak más népek kárára, a természet kárára történt, ma a jövő nemzedék kárára is történik. Ha magukat a reális károkat meg kellett volna fizetni, alig adódott volna említésre méltó haladás.

A modern világ csak harmadában a modern „első világ”, kétharmadában a modern „harmadik világ”. Az „újkor” produkálta mindkettőt: a modernet és a szubmodernet. Mivel azonban az egyik fényben, a másik sötétségben egzisztál, a fényben állók nem látják azokat, akiknek a sötétben kell vegetálniuk. A tettesek emlékezései mindig rövidek, ezzel szemben az áldozatok emlékezései mindig hosszúak. Az elnyomott nép számára a harmadik világ országaiban, a kizsákmányolt és elnémított föld számára az újkor messianizmusa sohasem volt más, mint megsemmisítésük apokalipszise. Mivel azonban a megosztott embervilág elválaszthatatlanul össze van kötve egymással, és mivel semmilyen emberi kultúrát a közös föld ökoszisztémájától nem lehet elválasztani, a „harmadik világ” pusztulása az „első világ” pusztulásához is vezet és a föld szétrombolása az emberi nem kihalásához is.

1.) *Az ökonomikus végidő:* A modern világ kezdetével előállt a „harmadik világ”. A valóságban csak az afrikaiak modern tömeges rabszolgaságára vetése és Amerika természeti kincseinek a kizsákmányolása teremtette meg a munkaerőket és a tőkét az „első világ” felépítésére és haladására.²¹ A 17. századtól egészen a 19-ig a nagy transzkontinentális háromszöglet-üzlet teremtette meg Európa gazdaságát: a rabszolgák Afrikából Amerikába, az arany és az ezüst, azután a cukor, a gyapot, a kávé és a kaucsuk Amerikából Európa felé, majd az iparcikkek és a fegyver Amerika felé stb. Ez a transzatlanti nagykereskedés hozta létre a beruházó tőkét Nyugat-Európa iparosítása számára. Lerombolta az emberkereskedés által az otthoni önfenntartási gazdaságokat Közép- és Dél-Amerikában és egész népeket vetett oda az európai fejlődés áldozatául. Ismerjük a következményeket. Tegnap még a munkaerő és a természetes nyersanyagok közvetlen kizsákmányolása helyére az adósságok kiszolgálása lépett. Még ma is több kamat áramlik vissza az ipari országokba, mint amennyi tőkét befektetnek az ún. fejlődő országokba. Ma mégis a termelés automatizálása az ipart növekvő mértékben függetlenné teszi a szegény országokból származók munkabérértől és az olcsó munkaerőktől. Mind több és több ország esik ki teljesen Afrikában és Latin-Amerikában az ipari államok érdekeltségéből. A többé már nem használt emberek és piacok száma állandóan növekszik. A kizsákmányolt „harmadik világból” születik a felesleges „háttérvilág” és a „surplus people” (felesleges nép). Ennek az útnak az exterminizmusoz vezet első jeleit látjuk a „coming anarchy”-ban, (az eljövő anarchiában) Afrikában, amelyet *Robert D. Kaplan* az „Atlantic Monthly” 1994. februári cikkében oly megindítóan írt le.²² Nyugat-afrikai államok bomlanak fel és válnak kormányozhatatlanná. Az állami hatalmat jelentő monopólium nem tartható fenn, az ország ökológiai széttörése az embereket az áttekinthetetlen nagyvárosok mocsaraiba űzi, a malária és az AIDS mind több embert tesz kivetetté. Hatalmas szegény-mozgalom fog keletkezni, amely a gazdag országokba nyomul és ezek erődítménnyé lesznek, és új „vasfüggönyökkel” fognak védekezni a benyomuló tö-

megek ellen: „Európa erődítmény”, „Japan erődítmény”, „USA erődítmény” stb. lesznek. Én nem látom, hogy a „clash of cultures” (a kultúrák összecsapása) jön, amit Samuel Huntingdon prófétált meg, hanem a szegénység keresztes hadjáratait a gazdag országok ellen és a felesleges megtizedelését éhség és betegség által. A kultúra és vallás ebben a létért való küzdelemben egy túlnépesedett földön csak eszköz lesz a célhoz.

2.) *Az ökológiai végidő:* A modern világ kezdete „a természet végének” is a kezdete.²³ A modern világ a tudomány felfedezéséből és a természet technikai leigázásából állott elő és ma inkább abból él, mint valaha.

A tudományos technikai civilizáció terjedése, ahogyan eddig látjuk, a növények és állatok mind több fajának a kipusztulásához vezet. A széndioxid és a metángáz által előáll az „üvegház-hatás”, amely a föld klímáját a legközelebbi évtizedekben súlyos következményekkel megváltoztatja. A vegyi trágyázás és a különböző fégirtók a talajt megmérgezik. Az esőerdőket kivágják, a réteket túllegeltetik, a sivatagok nőnek. A világ népessége az utolsó 60 évben megnégyszereződött, és a legközelebbi évszázadokban 8-10 milliárd embert tesz ki. Az élelmiszer szükséglet és a kibott szemét ennek megfelelően növekszik. Az emberiség urbanizálódása az 1950-es 29 %-ról 2000-re 46,6 %-ra nő. Az emberi ökoszisztéma kibillent az egyensúlyából és úton van a föld pusztulásához és önmaga pusztulásához. Ezt a lassan egymás után következő válságot „környezetszennyezésnek” nevezik, és keresik a technikai megoldást. De a valóságban a modern civilizáció egész nagy tervének a válságáról van szó. A természet emberi rombolása az embernek a természethez való megzavart viszonyán alapul. Ha nem jutunk a társadalom alapértékeinek új orientálódásához, ha a természettel való érintkezésben semmilyen új életgyakorlatot nem találunk, és nem jutunk el az ember új értelmezéséhez, és valamilyen alternatív gazdasági rendszerhez, akkor a jelenlegi válságok tényeiből és irányából nem nehéz a föld ökológiai összeomlására következtetni.²⁴ Az előző korokban is előadódottak ökológiai katasztrófák, amelyek természeti okokra voltak visszavezethetők, pl. a dinoszauruszok kihalása. Akkor a természet az élőlények sokféleségét helyre tudta állítani vagy továbbfejleszteni. A jelenlegi ökológiai válságot azonban az ember csinálja, és kétséges, hogy egyáltalában helyreállítható-e az élet a földön az „ökológiai halál” után, és ha igen, hogyan? Mindenesetre az bizonyos, hogy az emberek ezt nem élik túl.

Milyen érdekek és értékek irányítják a modern civilizációt? Nyilvánvalóan az *uralom akarása*, amely a modern embereket a földnek a természete, és a saját természetük feletti hatalom megragadására hajtja. Az emberi hatalom fokozása és annak a biztosítása hajtja előre a haladást, amelyet még mindig gazdaságilag, pénzügyileg és katonailag kvantitatíve hártják át. A modern, Európából kiinduló civilizáció expanzív kultúra mind más országokra nézve mind a természetre nézve. Az önkortározás bölcsessége a kultúra és a természet közötti egyensúly megőrzésének a bölcsessége, amelyekre a korábbi, „modernség” előtti vagy Európán kívüli, most „fejletlennek” nevezett társadalmak figyeltek, oda lett. Ma azok között a népek között is elvész ez, amelyek a „nyugati” életszínvonalat el akarják érni. Ennek az ural-

kodási kultúrának a kiépítése és kiterjesztése felgyorsul és ehhez a gyorsasághoz jön még az, hogy az *ökológiai katasztrófák* is növekszenek minden országban. Ebből támadnak a jelen döntő kérdései: vajon az ipari társadalom kikerülhetetlenül „a természet vége” vagy meg kell védeni a természetet az ipari társadalommal szemben? A bioszféra az emberi technikai szférának nélkülözhetetlen alapja-e vagy a technikai szférát lehet úgy kibővíteni, hogy az eddig ismert bioszféra nélkülözhető lesz? Védünk-e a természetet önmagáért, tőlünk emberektől, vagy át kell-e a földet, mint egy mesterséges űrhajót mesterséges világgá építenünk, amelyben genetikai manipulációk által ahhoz idomított emberek élnek?

3.) Isten-válság: Érthető, hogy tekintettel a modern világ ellentmondásaira a modern embernél mély hitbéli válságok jönnek elő.²⁵ Ezzel nemcsak vallási bizonytalanságokra gondolok. Vallásos biztosítási ajánlatok áttekinthetetlen számban adódnak. Mélyebb értelemben gondolok az Isten – és az önbizonyosság elvesztésére. *Friedrich Nietzsche* 1886-ban prófétaian és patetikusan ezt így fejezte ki: „A legnagyobb újabb esemény az, hogy Isten halott.” Atyáink nemzedéke pontosan az első világháború „anyag csatáiban” élte át ezt, amelyekben a legelőrehaladottabb európai népek egymást kölcsönösen lemészárolták. Az én nemzedékem ezt „Auschwitz” felfoghatatlan borzalmaiban és elhordozhatatlan bűneiben tapasztalta meg, ahol zsidók és más emberek millióit ipari módon gázkamrákban gyilkolták meg. Ma megkérdezzük magunkat, vajon a „haladásunk” megérte harmadik világ népeiben történt áldozatokat? A modern világ megalapozói az emberi nemzetség új, dicsőséges korára gondoltak, mi azonban a tömeges nyomor tengerében lévő erődítményeken vészeltük ezt át. Akkor azt hitték, hogy „minden ember szabadnak és egyenlőnek teremtett”, mi pedig tudjuk, hogy a mi modern életstílusunk nem tehető egyetemessé. A növekvő *anarchia* a „harmadik világban” a növekvő *apátiának* felel meg az „első világban”. Szociális hidegségünk a hátrányos helyzettel és megalázottakkal szemben az Isten iránti hidegségünk kifejeződése. A modern manipulálók cinizmusa Isten iránti megvetésünk kifejeződése. Istent elvesztettük, Isten elhagyott minket, ezért nem törődünk másoknak azzal a szenvedésével, amit mi okoztunk, sem azokkal az adósságokkal, amelyeket a jövő nemzedéknek hátrahagyunk.

Látjuk ezt, de nem indít meg bennünket, tudjuk ezt, de nem mozdít meg minket. Olyanok vagyunk, mint akik megbénultak. A tudás tovább már nem hatalom, hanem a tehetetlenségünk megnyilvánulása. Mivel ez a növekvő apátia nem a protestánsokra vagy katolikusokra, keresztényekre, vagy mohamedánokra, európaiakra és nem európaiakra korlátozódik, hanem mind egyetemesebbé lesz, egy objektív Isten-távolságra alapozódik.

Az emberiség nagy álmai, amelyek a „felfedezéseket” és a modern ember terveit kezdettől kísérték, szükséges, de lehetetlen álmok voltak. Az emberektől túl sokat követeltek. Mexico nem „Eldorádó” volt az Isten kertje, az Éden nem Venezuelában terült el. Az USA nem messiási értelemben az „új világ”, és a modern korszak nem lett messiási értelemben az „új kor”.

A természettudományos felfedezések és a természet technikai uralma nem tették az embert Isten képmásává.

A „felvilágosodás” humanitásezsméi az emberi nemet erkölcsileg nem javították meg, sem a történelmet nem vezették teljességre. A „szép új világ” ama képei a „történelem vége” után a történelem nyomorát csak elmélyítette és az emberi nemet végéhez közelebb hozta. Az „első világ” messianizmusa a „harmadik világban” és a természetben apokaliptikus utolsó időket produkált. Többé nem tudjuk, hogy hová vezet minket a modern világ terve. Ez a sokat megidézett „tájékozódási válság”. Többé nem tudjuk, hogy a gondolkozásunk és munkánk ebben a tervben az életet vagy a halált szolgálja. Ez a sokszor emlegetett „értelemválság”.

III.

A modern ember újjászületése az élet Lelkéből

A modern ember víziói lehetetlenek, mégis szükségesek víziók. Az emberi méltóság és az emberi jogok humanitásgondolataihoz mindenesetre csak egy alternatíva van: a barbárság. Az örök béke eszméjéhez csak egy alternatíva van: a tartós háború. Az egy Istenbe vetett hithez és országának reménységéhez csak egy alternatíva van: a politeizmus és a káosz. Mit kell megőriznünk a modern ember tervéből és mit elvetnünk? Mit kell újra feltalálnunk, hogy ezáltal a terv ne jusson csődbe?

1.) Reménységet Istenben triumfalizmus és millenarizmus nélkül: Az új kor Istene az „eljövendő Isten”. A Biblia Istene az ígéretek könyve szerint és az evangélium könyve szerint, az az Isten, aki „van, aki volt és *aki eljövendő*” (Jel 1,14) és csak országában jelenik meg teljes isteni mivoltában. A különbség nem a *mi*-ben, hanem a *hol*-ban van: Hol érkezik el már most az Isten? Hol leszünk a jelenlétében annyira biztosak, hogy Istenben és a magunk bizonyosságában élni és cselekedni tudunk? Az újkor messianizmusa így szólt: Istennel a föld feletti uralomra lépünk és Krisztusával a népeket itélni fogjuk. Ez a messiási álom lidéres álom lett a népek számára és az érintetteknek túlzott követeléssé, amely hideg kétségbeesésben végződik: „Isten komplexumban”.²⁶ Nem a mi uralmunkban, hanem a reménységünkben lesz az eljövendő Isten megelevenítő Lelke által jelenvaló. Nem hatalmunkban, hanem gyengeségünkben lesz a kegyelme hatalmas, amelyet érvényesít.

Mi jön hát a János Jelenései szerint Krisztus ezeréves országa előtt? Az *ellenállás* a „mélységből feljövő állattal” szemben, a *nagy tiltakozás* azzal szemben, hogy „Babilon” bálványainak és törvényeinek áldozunk és „Babilonnal” együtt a népeken meggazdagodjunk. A millénium előtt a *mártírság* áll.²⁷ Csak „azok akik Krisztussal túrnek, fognak vele együtt uralkodni is” (2Tim 2,11). Az újkor messianizmusa az isteni jövendőnek, a szenvedésben, az ellenállásban, az üldözésben és a mártírságban való jelenvalóságát átugorta. Ebből támadt az a félelmes kép, hogy „Babilont” keresztényénné tették és azt magát az „ezeréves birodalomnak” nyilvánították. De mi mást gondol Francis Fukuyama, ha „minden dolog globális elpiacosodását és a liberális demokráciát” a „történelem végének” nyilvánítja? Teológiailag újból a „Armageddöntől” a „Golgotához” kell visszatérnünk. Nem az apokaliptikus Armageddonban,

hanem a történelmi Golgotán győzött Krisztus. Ott jelenvaló az eljövendő Isten a történelemben. Csak a krisztológiában dőlnek el a végső kérdések a hit bizonyosságával.

Hol van Isten? Hol jön a mi történelmünkben? Mielőtt örök országa beköszönt, az eljövendő Isten az Ő sekinájában van jelen. Amikor az első templomot Kr. e. 585-ben lerombolták és Izráelt a babiloni fogságba hurcolták, hol maradt meg Isten sajátos „lakhelye” a templomban? Az egyik felelet így hangzik: Isten sekinája velük ment a fogságba és Izráel fájdalmait velük szenvedte. Isten népének útítársa és szenvedő társa.²⁸ Az evangélium szerint az isteni Ige és az isteni bölcsesség Jézusban „testté lett és közöttünk lakott” (Jn 1,14). Ez az újszövetségi sekiná-teológia. Ha közöttünk lakik, akkor velünk is jár. Ha velünk jár akkor velünk is szenved, akkor nekünk Isten-bizonyosságot és önbizonyosságot ad a világ nagy száműzetésében.²⁹

Mindig hajlamosak vagyunk arra, hogy Istent az Abszolútót csak abban vegyük észre, ami *hozzánk hasonlít*. Ami hozzánk hasonlít, az bennünket igazol, és ami idegen, az elbizonytalanít bennünket. Ezért szeretjük a hozzánk hasonlókat és félünk attól, ami idegen. Ez a szociális öngazság formája. Ez tipikusan millenaris: Isten olyan, mint mi, mi olyanok vagyunk, mint Isten. Mi Istennel uralkodunk, Isten győzelmes oldalunkon áll. Így fedeztük fel „Amerikát”.

Egy lépéssel ezen túlmegegyünk, amikor megkíséreljük, hogy Istenre, mint „teljesen másra” (Karl Barth) figyeljünk, miközben magunkat is mint Másokat és Idegeneket figyelünk meg és ismerünk fel (Levinas). Akkor leszünk figyelemmel másokra és az idegenekre, ha tovább nem kíséreljük meg, hogy őket magunkhoz hasonlóvá tegyük, hanem megnyitjuk magunkat az ő sajátosságuk számára és velük közösen megváltozunk a különböző emberek új közösségére. Akkor lesz a *mások elfogadása* a szociális igazságosság formájává. Ez persze az Istenhez való viszonyban feltételezi, hogy Isten minket úgy fogad el, mint Neki másokat és mint Neki idegeneket és úgy tesz minket igazzá. Ezen túlmenően továbbmegegyünk egy lépéssel, ha megkíséreljük, hogy Istent, mint a világuralom utáni emberi vágy áldozatát lássuk meg, és saját erőszakosságunk áldozataiban ismerjük fel. Isten – az áldozat az áldozatokban: azaz a „megfészített Isten”, aki minket az utcagyerekek tétova szemében meglát. Amikor Oscar Arnulfo Romero érsek ezt felfedte, ellenállt és meggyilkolták.³⁰

„Isten halott – mi öltük meg Őt”, állapította meg Nietzsche. Sajnos nem ismerte fel, hogy hol öljük meg Istent. Megöljük Istent, ha a képmását erőszakosságunknak áldozatává tesszük, mert Isten a képmásában van. Megöljük Istent, ha az idegent kizárjuk és elűzzük, mert Isten az idegenben van. Megöljük Istent, amikor az élet helyett a halált választjuk és az életünkért sok más élőlény halálába beletörődünk. Isten élő Isten. Aki az életet érinti, Istent érinti. Aki az életét nem szereti, Istent nem szereti. Isten a teljes élet, minden élet és a közös élet Istene.³¹

2.) A modern kor emberiség-terve azzal a hitvallással kezdődött, hogy „minden ember *szabadnak és egyenlőnek* teremtett” és a „szabadság, az *egyenlőség* és *testvériség*” összetartoznak. A nyugati világ liberális demokráciáiban megértettük, hogy mit jelent a szabadság az államhata-

lommal szemben. De az, hogy „minden ember” szabad, az emberi jognak és alkotmánynak ez az ígérete még sokáig nem valósul meg. Még sok polgári mozgalomra és még több felszabadítási mozgalomra van szükség, hogy ez az ígéret valóra váljék. Mégis, ebben az emberiségre vonatkozó projektumban nem az ellenkezője van, hogy mintegy csak egyes embereknek teremődik meg a szabadság, mások viszont nem lesznek szabadok. A szabadok és a nem szabadok társadalma ugyan még itt van, de többé nincs jogalapja. Teljesen megvalósulatlan ezzel szemben az az igazság, hogy „minden ember *egyenlőnek* teremtett”. Mivel a szocializmus a modern embernek ezt a követelést kisajátította és a pártiktatúrában oly csúnyán elárulta, hogy többé senki sem szeret beszélni minden ember „egyenlőségéről” minden esetre nem az ökonomikus egyenlőségről. Mégis, nincs univerzális szabadság minden egyes ember számára fundamentális egyenlőségük nélkül. Egyenlőség nélkül a szabadság nem egytetemesíthető. Bizonyos gazdasági egyenlőség nélkül nincs demokrácia.

Az egyenlőség társadalmi fogalmát *igazságosságnak* hívják. Igazságos társadalmi és politikai viszonyok nélkül nincs béke az emberek között és a népek között. Az egyenlőség erkölcsi fogalmát *szolidaritásnak* hívják, a testvéri szeretet, ahogyan a humanizmus oly keresztyén módon magyarázta: a filadelfia! Ez pusztá idealizmus? Nem, úgy hiszem, hogy ez merő realizmus az emberiség túlélésére nézve. Az összehasonlítható életfeltételek minden országban való megvalósítása nélkül nem tudjuk feltartóztatni a 21. század sok menekült mozgalomát. Kicsiny és könnyű példa az egyesített Németország: Azért, hogy a németek százezrei ne vándoroljanak Keletről Nyugatra *egyenlő feltételeket* kell az életre teremteni, mind Keleten, mind Nyugaton. Ez költséges, de lehetséges. Ugyanez érvényes az egyesült Európára: hogy a Keletről Nyugatra irányuló elvándorlási mozgalmakat megállítsák, Keletet kell életképesé tenni. Nem lesz ez másképpen az Észak-Dél konfliktusban sem: A menekültek millióinak nyomását nem lehet új vasfüggöny által, csak a maguk országában egyenlő életfeltételek teremtésével megállítani. A jövő társadalmi feladatát „egyenlőségnek” hívják. Ez nem a „maguk képe” szerinti egyenlőség, hanem olyan egyenlőség, amely a másik elismeréséből és áldozatainknak teljesített jóvátételből fakad.

3.) Nem utolsó sorban végül a *társadalmunk ökológiai forradalma* előtt állunk és a modern ember vallásának az ökológiai reformációja előtt. Ehhez új teológiai architektúrára van szükségünk. A modern monoteizmus a természetet megfosztotta varázsától és az ember intézkedésének kiszolgáltatta. A modern humanitásgondolat mindig a másik, a természeti élőlény terhére történt: Csak az ember az Isten képe, ezért a föld feletti uralomra hivatott. Egy új *keresztyén spiritualitás* Isten rejtett immanenciáját a természetben újra fel fogja fedezni. „Egyetlen teremtmény sincs oly távol Istentől, hogy Őt magában ne hordozná.” (Aquinói Tamás). Isten Lelke tart mindent életben, és a kozmikus Krisztus minden dologban benne van. „Emelj fel egy könyvet és meg fogsz találni engem” (Tamás evangéliuma). Egy új keresztyén trinitástan az Isten transzcendenciáját és immanenciáját úgy fogja összefoglalni, hogy a monoteizmusra adott feleletnek nem a pan-teizmusnak kell lennie. Végül egy új, *nem androcentrikus*

és nem antropocentrikus antropológia lesz az, amely a modern világban az emberi egzisztencia érzékiségének és testi mivoltának a visszazorított dimenzióit felszabadítja, és ezzel utat készít az emberi kultúra új integrációjának e föld természetébe, az emberi lélek új integrációjának a testbe és a modern értelemnek a bölcsességbe, a sophia és phronesis nagyobb összefüggéseibe.

A modern tudományos-technikai civilizáció tervezete lett az emberiség sorsa. Nem csinálhatjuk tovább úgy, mint eddig anélkül, hogy egyetemes katasztrófába ne jutnánk, de vissza sem vonhatjuk magunkat ettől a tervtől, hogy azáltal a világ nélkülünk pusztuljon el. Csak a modern világ alapvető reformációja marad hátra nekünk, hogy megtérjen, mielőtt túl késő nem lesz. Találjuk meg újra a modern világot! Szabadítsuk meg a jövőt a modern történelem hatalmától és a modern ember történelmi értelmének a romjaitól tegyük szabaddá a reménységet, mint teológiai kategóriát!

Jürgen Moltmann

JEGYZETEK

1.) Kultúránk a keresztyén igehirdetésből és az Isten országa gyakorlatából állt elő. Mint a „szabadság országa” az Isten országa az újkor kezdete óta az emberi és a polgárjogok alapja és célja, miként a nem-emberi teremtettség jogainak is. Mint a „szabadság országa” az alapja és célja a „modern” államok alkotmányaiban garantált „vallásszabadságnak”. Nincs vallásszabadság a „szabadság vallása” nélkül. Csak ez védi a vallásszabadságot az autoritárius vallásközösségekkel szemben és a totalitárius államvallásokkal és állami ideológiákkal szemben. Lehetséges vallásszabadság a vallásszabadság ellenségei számára? – 2.) Karl Barth, Emil Brunner, Paul Tillich és sokan mások az ő nemzedékükben képviselték ezeket a tételeket a kultúrprotestantizmus bizonyos formáival szemben és a teológiát, mint „egyházi tudományt” művelték. Ha azonban az egyház maga a valóságban az Isten országa funkciója és nem önmagáért, hanem az Isten országáért van jelen, az a tétel a teológiát nem tárgyszerűen korlátozza. Ezt meggyőzően bizonyítja A. A. van Ruler. Gestaltwerdung Christi in der Welt c. művében. Az egyház és kultúra viszonyáról, Neukirchen 1956. amelynek köszönhetem a Barth utáni Isten-ország-teológia perspektíváit, noha politikailag és a felszabadulásteológiában és a béke-teológiában egészen más konzekvenciát vontam le, mint ő. Mint Isten-ország-teológiája a teológia maga az Isten országa funkciója és az egyházzal az Isten Lelke közösségében önállóan áll szemben. Az egyházi megbízatások mellett ez az Isten országának sajátos mandátuma. A teológiai Isten-ismeret e világ exiliumában, az Isten országa otthonában való Isten-szemlélés anticipációja. Mint a jövő ország funkciója a teológia az ország más mandátumaihoz is odatartozik: a politikához, a társadalomhoz, a gazdasághoz, a kultúrához és a személyes élethez. – 3.) Lásd G. Gutierrez, Theologie der Befreiung, Neuaufgabe 1992 Mainz, 242: „Minden egészséges, gyümölcsöző felszabadulás-teológia az Isten országa teológiájába ágyazott.” – 4.) G. W. F. Hegel, Die Vernunft in der Geschichte, PhB 171 a, 189 kk. 200: „Amerika ezzel a jövő országa, hogy benne az előtünk lévő időkben... a világtörténeti fontosságnak meg kell nyilvánulnia...” Hogy mennyire jelentéktelenek voltak az európai népek az oszmán birodalommal, az indiai mogulbirodalommal és Kínával való világösszehasonlításban 1492-ben, azt behatóan leírja P. Kennedy, The Rise and Fall of the Great Powers, New York, 1987. – 5.) B. Dietschy, Die Tücken des Entdeckens. Ernst Bloch, Kolumbus und die Neue Welt, in: Jahrbuch der Ernst-Bloch Gesellschaft 1992/1992., 234-251, amelyet itt követtem. – 6.) A. W. Crosby, Die Früchte des weissen Mannes. Ökologischer Imperialismus 900-1900. Frankfurt/New York 1991.; E. Dussel, Von der Erfindung Amerikas zur Entdeckung des Anderen. Ein Projekt der Transmoderne, Düsseldorf 1993. – 7.) T. Todorov, Die Eroberung Amerikas. Das Problem des Anderen, Frankfurt 1985, 80kk, 121kk. – 8.) D. E. Standard, American Holocaust. The Conquest of the New World, Oxford

University Press, New York/Oxford 1992. – 9.) A „világképek” fogalmához v.ö. H. R. Schlette, Weltseele, Geschichte und Hermeneutik, Frankfurt 1993; C. Merchant, The Death of Nature. Women, Ecology and the Scientific Revolution, San Francisco 1989. – 10.) M. Horkheimer/Th. W. Adorno, Dialektik der Aufklärung (1944), Frankfurt 1969; M. Horkheimer, Kritische Theorie I und II, Frankfurt 1969; J. Habermas, Erkenntnis und Interesse, Frankfurt 1968. – 11.) E. Bloch, Das Prinzip Hoffnung, Frankfurt 1959, 873 kk; Eldorado und Eden: Die geographischen Utopien, bes. 904 kk. Ehhez B. Dietschy, a.a.o. 238kk, amely ezeket a képzeteket „a modern ember e világon belüli eschatológiájaként” jellemzi. – 12.) G. Gutierrez, Gott oder das Gold, Freiburg 1990. – 13.) J. Moltmann, Das Kommen Gottes, Eine christliche Eschatologie, Kap. III. Geschichtliche Eschatologie, München/Gütersloh 1995. – 14.) E. L. Tuveson, Redeemer Nation. The Idea of America's Millennial Role, Chicago 1968; M. D. Bryant/D. W. Dayton (ed), The Doming Kingdom. Essays in American Millennialism and Eschatology, New York 1983. – 15.) Ezt mutatja az amerikai millennializmus hátoldalát: A doomsday- (utolsó ítélet) irodalom modern apokaliptikája, amelyre nézve itt példaként Hal Lindsay bestseller-je legyen megnevezve, The Late Great Planet Earth, Grand Rapids Michigan 1970. – 16.) Lásd J. Taubes Abendländische Eschatologie (1947), München 1991; R. Bauckham, Tudor Apocalypse. A tizenhatodik század apokaliptizmusa, millennializmusa és az angol reformáció (Sixteenth century apocalypticism, millenarianism and the English Reformation): From John Bale to John Foxe and Thomas Brightman, Oxford 1975. (Jelentős hatása volt az Amsterdam-i főrabbi, Manasseh ben Israel könyve (1604-1657), Spes Israelis, 1950, amelyet a brit Commonwealth lordprotektorának Olive Cromwell-nek szentelt és kieszközölte a zsidóknak az Angliába való visszaengedését; Majorie Reeves. Joachim of Fiore and the Prophetic Future, London 1976, mutatja, hogy mennyire befolyásolja az angol protestantizmust és az angol felvilágosodást Joachim szelleme. – 17.) L. Niehammer, Posthistorie. Ist die Geschichte zu Ende? Hamburg 1989; Fr. Fukuyama, Das Ende der Geschichte, Wo stehen wir? München – 1992. – 18.) A bizonyítékot, hogy Lessinget Chr. A. Crusius filozófus-pietista chiliizmusa befolyásolta, felmutatta Fr. Gerlich, Der Kommunismus als Lehre vom Tausendjährigen Reich, München 1921. – 19.) I. Kant, Ideen zu einer allgemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Absicht (1793), Achter Satz. – 20.) I. Kant, Kritik der reinen Vernunft, A 804: „Az eszemnek (mind a spekulatív, mind a praktikusnak) minden érdeklődése a következő kérdésben egyesül: 1./ Mit tudhatok? 2./ Mit kell tennem? 3./ Mit szabad remélnem? – 21.) Erre még mindig alapvető E. Galeano, Die offenen Adern Lateinamerikas. Die Geschichte des Kontinens von der Entdeckung bis zur Gegenwart, erw. Neuaufgabe Wuppertal 1981. A rabszolgaság történetéhez D. P. Mannix/M. J. Cowley, Black Cargos. A History of the Atlantic Slave Trade, New York 1962. – 22.) R. D. Kaplan, The Coming Anarchy, The Atlantic Monthly Vol. 273. No. 2. February 1994, 44-76. – 23.) W. Leiss, The Domination of Nature, New York 1972; B. Mc. Kibben, The End of Nature, New York, 1989. – 24.) Teljesen pesszimiztikusan ítél Gr. Fuller, Das Ende. Von der heiteren Hoffnungslosigkeit im Angesicht der ökologischer Katastrophe, Amman Verlag Leipzig 1993. – 25.) J. B. Metz, Die Gotteskrise, in: Diagnosen zur Zeit. Düsseldorf 1994. – 26.) H. E. Richter, Der Gotteskomplex. Die Geburt und die Krise des Glaubens an die Allmacht des Menschen, Reinbek 1979. – 27.) Köszönjük E. Peterson-nak az utalást arra a magától értetődő dologra, hogy a „Geheime Offenbarung”-nak semmi tennivalója nincs az üdvörténeti teológia végtörténeti spekulációival, hanem az a „Buch der Märtyrer”. V.ö. E. Peterson, Zeuge der Wahrheit, in Theologische Traktate, München 1951, 165-244. – 28.) P. Kuhn, Gottes Selbsterniedrigung in der Theologie der Rabbinen, München 1968; A. M. Goldberg, Untersuchungen über die Vorstellung von der Schekhinah in der frühen rabbinischen Literatur, Berlin 1969. – 29.) J. Moltmann, Der Weg Jesu Christi. Christologie in messianischen Dimensionen, München 1989. – 30.) O. A. Romero, Die notwendige Revolution. Mit einem Beitrag von Jon Sobrino über die Märtyrer der Befreiung, München/Mainz 1982. – 31.) G. Gutierrez, El Dios de la Vida, Lima 1982; J. Moltmann, Der Geist des Lebens. Eine ganzheitliche Pneumatologie, München 1991.

(Fordította: Ablonczy László és Dr. Szathmáry Sándor)

Igehirdetés a tömegkommunikáció korában

Egy a közelmúltban publikált homiletikai tanulmány bevezetőjében napjaink homiletikáját adverbiális homiletikaként jellemzi a szerző. (Boross Géza: Hogyan prédikáljunk ma? Ref. Egyház 1995. márc.) Vagyis nem a homiletikai nominativus – ki az aki prédikál – nem is a homiletikai accusativus – mit prédikáljunk – de még csak nem is a homiletikai dativus – kinek prédikáljunk – foglalkoztatja a homiletika szakembereit, hanem mindezek mellett a *hogyan* problémája.

Napjainkban a tömegtájékoztató eszközök térhódításának és szinte már-már abszolút hatásának korában élünk. A sajtó, a rádió, a televízió, a film a komputer szisztémák, az Internet hálózat mennyiségi és minőségi növekedése, előretörése és népszerűsége úgy tűnik, hogy végérvényesen felszámolta az egyház kommunikációs monopóliumát, melyet évszázadok hosszú során keresztül háborítatlanul birtokolt. A technikai fejlődés és társadalmi igény együttes hatása nyomán kialakult új információs és kommunikációs helyzet relativizálta, s a társadalmi közlések perifériájára szorította az egyházi jellegű kommunikációt.

A kommunikációs technikák fejlődése, gyakori meghatározás szerint a kibernetikai forradalomhoz vezetett. E technikai fejlődés alapsejtje a szilícium chip volt. Ezt tartották a hetvenes évek csodájának. 1980-ban dollár-millióért cserélt gazdát egy-egy ilyen szilícium-csoda, de a pénzben kifejeződő érték valójában mégsem tudta megmutatni, hogy a későbbiek során a gazdaságra és a társadalomra milyen hatást képes gyakorolni e találmány. A legbonyolultabb chipek a nyolcvanas évek elején 65.000 data bit-et, legegyszerűbb információt hordoztak, 1990-ben már olyan chipeket gyártottak, melyek 4 millió bit-es adathalmazt voltak képesek tárolni. 1 millió bit száz gépelt oldalt tartalmaz.

Az elektromos információ és kommunikáció segítségével az ember történetének meghatározóan új korszakába lépett. A tájékoztatás, a kommunikáció módjában, az emberi együttélésben olyan változás ment végbe, amit talán csak az írás, az ábécé vagy a könyvnyomtatás feltalálásához hasonlíthatunk. Reánk köszöntött az informatika kora. Termelési, kommunikációs és életviszonyaink mindannyiunk szeme láttára olyan gyors fejlődésen mentek és mennek keresztül, hogy részeseivé lettünk egy post-industriális forradalomnak, melyet kulturális, gazdasági, társadalmi és tudományos technológiai tényezők komplexuma hozott létre.

A számítógépes forradalom elsősorban az adatfeldolgozást érinti. De befolyásolja a kommunikáció valamennyi jelenlegi formáját is. A számítógépes adattárolás egyesek szerint a nyomtatott szó halálát jelenti, hiszen az információ raktározásának a számítógép magasabbrendűsége mutatkozik meg. Az elektronikus könyvek dinamikusabbak, kisebbek és olcsóbbak a nyomtatott könyveknél. Képesek az anyagot rendszerezni, szelektálni, megjeleníteni, másodpercek alatt.

A kommunikációs elmélet úttörői között számon tartott kanadai római katolikus professzor Marshall McLuhan 1962-ben igen nagy figyelmet keltő, éles polémiákat kiváltó könyvet írt *Understanding Media: The Extensions of Man – A média megértése, az emberi le-*

hetőségek kiterjesztése címmel. Ő írja a következőket: 1844-ben Samuel Morse feltalálja a távíró. Ez egy új kor hajnalát jelenti, nevezetesen az elektronika korát. Míg az ábécé és a nyomtatás egyre inkább elidegenítette egymástól az embereket, az elektronikus kommunikációs eszközök elterjedése egyfajta organikus kölcsönös függést hoz létre a társadalom legkülönbözőbb intézményei között. Az egyidejű elektronikus kommunikáció mindnyájunkat jelenlévővé és elérhetővé tesz bármely ember számára a világon. Így az egész világ globális faluvá válik. (John R. W. Stott *Hiszek az ige-hirdetésben* Harmat Bp. 1992 580.) McLuhan a kommunikációs technikák fejlődéséből következő általános tanulságként kimondja: A könyvnyomtatás feltalálása akkora explóziót (robbanást) okozott, hogy valósággal atomizálta a régi megszilárdult rendet, amely emberi, egyéni, differenciált, mechanikai fragmensekre esett szét és meghatározta a klasszikus gazdaság, a protestantizmus és a futószalag kialakulását. Az elektromosság ezzel szemben imploziót, robbanásszerű, gyors összeomlást eredményezett, amely az egész emberiség idegrendszerének működését egyidejűségbe hozta és ez visszavezette az emberiséget a világméretűvé vált törzsi faluhoz. (Giovannini: *A kovakőtől a szilíciumig* Püski kiadó Pb. 12. old.)

Az előbbieket értelmében az ige hirdető ma egy globálissá vált faluban, számítógépes forradalom idején, post-industriális korban, telekommunikációs kontextusban, a modern médiák által perifériára szorítottan, korszerűtlen információs módszerekkel, alkalomról alkalomra a leglehetősebbnek tűnő feladat elvégzésére vállalkozik. Bekapcsolódva a társadalmi kommunikációba, annak részrendszerévé, a közleményeket eljuttató csatornák rengetegében és bábeli zűrzavarában, a tömegkommunikáció sajátosságaiból adódó manipulációk, befolyásolások, ráhatások, meggyőzések, tudatirányítások forgatagában vállalja a martyria-t a tanubizonyágtevést, tudva azt, hogy e martyria-ban nem a tanú személye a fontos, hanem az objektív vonatkozás, az, amiről bizonyágot tesz. Vállalja a *kéryx* szolgálatát, aki nem a maga ura, hanem megbízásból végzi feladatát, tudva azt, hogy amíg feladatát végzi, addig Ura ortalma alatt áll. Hirdeti az evangéliumot a globális faluban minden teremtésnek, hiszen működésének lényege a nyilvánosság. A globális falut úgy értelmezi, ahogyan azt Wesley mondta még 1739-ben: *I look upon the world as my parish – úgy tekintek a világra, mint a saját gyülekezetemre...* (Czeglédy: *Homiletika* Debrecen, 1971. 122. old.)

Természetesen mindannyian érezzük azt, hogy ige hirdetésünk nem maradhat olyan a telekommunikációs korban, mint volt azelőtt. A telekommunikációs korszak lényeges és el nem hanyagolható, félre nem tehető kihívást jelent az egyház ige hirdetésével szemben. Halljuk, hogy zörget az egyház ajtaján a tömegkommunikációs kor igénye, sőt diktatúrája.

Nagyon sokat hallunk és olvasunk arról napjainkban, hogy a telekommunikációs kontextus az ige hirdetés funkcióvesztését eredményezi. A tömegkommunikáció egyszerűen elveszi az emberek idejét, a televízió, mint

kommunikációs eszköz ellenfelévé lesz a prédikációnak, a nappaliban álló tévé elfoglalja a szószék helyét.

Verseng a tévé és a szószék mindenütt a világban. Nagy-Britanniában az otthonok 98 %-ában legalább egy tévékészülék van és egy átlagos háztartásban hetenként 30-35 órát működik. A tényleges nézési idő egy-egy felnőtt esetében 16-18 óra. Ez azt jelenti, hogy élete során nyolc teljes évet tölt a tévé előtt. Az amerikai statisztikák még magasabb számokat mutatnak. Az 1995-ös amerikai World Almanach adatai szerint 94,2 millió amerikai otthonban van tévé készülék, 99 %-ban ezek színes képet adó készülékek a lakosság 38 %-ának két tévékészüléke van, 28 %-nak három vagy több tévékészüléke van, a családok 79 %-ának van videoberendezése. Az USA TODAY újság felmérése szerint egy átlagos amerikai család televíziója naponta hét óra hossza van bekapcsolva. A statisztikák nemekre és életkorokra lebontva óriási adathalmazt szolgáltatnak az amerikaiak tévénézési szokásait illetően, de ennek részletezésébe inkább most nem menjünk bele. 1990-ben Magyarországon ezer lakosra 574 db rádiókészülék és 397 db televízió készülék jutott, több, mint Belgiumban, Bulgáriában, Csehszlovákiában, Dániában, Jugoszláviában, Görögországban, Írországban vagy Olaszországban. (Bár az adatok csak a bejelentett készülékekről tájékoztatnak.) Esetünkben eltekinthetünk attól, hogy a legkedveltebb tömegkommunikációs eszköz, a televízió általánosan ismert pozitívumairól szóljunk. Viszont mindenképpen figyelmet érdemel a Harmat kiadó gondozásában 1992-ben megjelent Hiszek az igehirdetésben című kötetben leírtak említése a televízió káros hatásait elemző részben. A szerző, John Stott angol író és igehirdető szerint a tévé megnehezíti, hogy az ember figyelmesen és fogékonyan hallgasson, mivel a tévé az embert fizikailag elűstíftja. Otthonközpontú szórakozást kínál, melyhez csupán egy gombot kell megnyomni. Így hát miért ne tarthatná meg istentiszteletét a tévé előtt? Miért törje magát, hogy eljusson a templomba? A tévétől függő emberek sokkal kelletlenebbül mennek el otthonról és sokkal bosszúsabbak, mint mások, ha megzavarják őket. Noha az Egyesült Államok ún. elektronikus egyháza, amelynek hatalmas nézőközönsége van, nagy áldást hozott az időskorúak vagy betegségük miatt otthonukhoz kötött embereknek, mégis nagyon kétséges, hogy pótolhatja-e az egészséges emberek számára a gyülekezeti tagságot és az istentiszteleten való részvételt. A tévé elvon a közösség személyes átélésétől, a közösségektől a közös imádástól, nem is említve a tevékeny szolgálatot és a bizonyoságtételt. A tévé intellektuálisan tompává teszi az embert, emellett érzelmileg is eltompítja, pszichikailag összezavarja, erkölcsileg elbizonytalanítja. S mindez egyre fokozódik a tévé előtt eltöltött hosszú órák során, s tudjuk a legnagyobb károkat a gyermekek szenvedik.

Az igehirdetőnek számolnia kell azzal, hogy a gyülekezet kötődik a tévéhez. Elég problémát jelent ez a családlátogatások során, amikor kérnünk kell a tévé lehalkítását vagy kikapcsolását. Óriási a feladatunk, ha ellensúlyozni akarjuk a tévé negatív, mérgező hatásait. Nem tételezhetjük fel, hogy azok az emberek, akik hallgatni akarják az Igét, mindenkor képesek arra, hogy egy olyan emberre figyeljenek, aki nem kínálva látványosságokat, nem használva fény és hangeffektusokat, csak beszél. Gyülekezeti tagjaink is hozzá vannak szokva a tévé jelentette komplex

audiovizuális élményhez, a gyorsan pergő képekhez. Az emberek figyelméért az igehirdetőnek meg kellett küzdenie minden időben. Az egyre szekularizálódó világban be kell látnunk, hogy a tévével szemben nem vagyunk versenyképesek. Bár köztudott, hogy a tömegkommunikáció igen sok esetben antikrisztusi és antihumánus eszmék terjesztésének szolgálatában áll, s ez lényegesen nagyobb veszélyeket rejt magában, mintsem az az egyszerű tény, hogy elveszi az emberek idejét, s tompulttá teszi a testet és a lelket egyaránt. Mégsem igaz az a tétel, miszerint a tömegkommunikációs eszközök széleskörű elterjedése és manipulatív hatásai miatt kimúlt az igehirdetés, funkcióvesztetté vált a szószék. Csak néhány teológiai érv, mely az egész problematikát mélyebben és átfogóbban látja, segít mindannyiunkat és bátorít minden igehirdetőt. A témáról 1992-ben jelent meg Boros Géza professzor tanulmánya a Theológiai Szemlében. Idézem: „...teljesen alaptalan és szakszerűtlen beszéd az igehirdetés funkcióvesztésének emlegetése. Több okból is. Először is azért, mert az igehirdetés alapja nem valamiféle emberi kultúrzsükséglet, életfilozófia vagy etika, hanem az emberiség történetének egyedülálló, semmihez sem fogható és racionálisan egyáltalán nem megmagyarázható eseménye, Isten kijelentése, önközlése, magafeltárása. A kijelentés vertikális telekommunikáció. Csúcspontja az inkarnáció, az Ige testté létele. Ezt a vertikális telekommunikációt az emberi, a horizontális nem relativizálhatja” (2.e.). A tanulmány a továbbiakban szól arról, hogy a telekommunikáció azért nem relativizálhatja az egyház igehirdetését, mert Jézus Krisztus – aki pneumatikus telekommunikátorként is ismerünk tegnap ma és örökké ugyanaz. A telekommunikációs korban élő ember számára is ő a Megváltó. A vertikális kommunikáció a Szentlélek műve, tehát végeredményben nincs szükség a horizontális kommunikáció segédeszközeire. Az igehirdetés dinamikája nem a telekommunikációs technikák függvénye, hanem a vertikális telekommunikáció valóságáé. Így tehát téves dolog az igehirdetés funkcióvesztéséről beszélni.

Ha a téma homiletikai problémáiról még per tangentem szót ejthetünk, akkor be kell látnunk azokat a gyengeségeinket és hibáinkat, melyeket éppen a tömegkommunikáció térhódítása következtében kellett észrevennünk. Nem vitatott kommunikáció elméleti szempontból, hogy a prédikáció hibája az egyirányúság. Hiányzik belőle a reciprocitás, s így továbbra is megmarad ényoldalú információközlésként, kizárja a hallgató azonnali visszajelzését. Felmérések szerint a prédikációt hallgató gyülekezeti tagoknak csak kb. negyede emlékezik vissza a prédikációban elmondottakra, a többiek szinte semmire nem emlékeznek, vagy nem jól emlékeznek. Az igehallgatók előnyben részesítik a prédikáció emocionális hatását, a köznapi élet terheinek viselésében elfáradva bátorítást és vigasztalást várva.

Sok esetben érezzük, hogy prédikációinknak inkább szemantikai értéke van, vagyis szép mondatok halmazából áll, de nincs igazi dűnamisza. Lényeges ma is, hogy a lelkipásztor fel tudjon építeni egy olyan textuszerű beszédet, mely által képes kommunikációt indítani, legalábbis továbbgondolkoztatni. A gyülekezet általában olyan nyitott rendszernek tekinthető szociológiai szempontból, mely továbbalkotja a prédikációt. Ha nem is azonnal, de bizonyos idő elteltével megtörténik a visz-

szajelzés, de csak abban ez esetben, ha a kommunikációs folyamatot a lelkész beindítja. Ehhez természetesen szükséges a Szentlélek inspiráló és aktivizáló munkája, de mindenképpen szükséges a lelkész felkészülése, s bizonyos kommunikációs technikák, metakommunikációs eszközök megfelelő használata, ismerete.

De azt is tudjuk mindannyian, hogy a lelkipásztor nemcsak akkor kommunikál, amikor ígét hirdet, hanem a gyülekezeti élet sokirányú feladatának végzése közben ezeryi, nem verbális jellel közöl üzenetet. Túlságosan részletekben bocsátkoznánk most, ha a lelkipásztor személye, életvitele, külső megjelenése, hanghordozása, modora stb. témákat boncolgatnánk kommunikációelméleti szempontból. Tudjuk azonban, hogy a keresztyén kommunikáció elsősorban nem a lelkész-kommunikátor nyelvi vagy beszédkompetenciájának függvénye, hanem a hirdetett üzenet tartalma és cselekménye határoz meg mindent. Isten végtelen hatalma látható abban, hogy amint Pál mondja, az olyan igehirdetésnek is lehet eredménye, melyet nem szívből, hanem színből mondtak. A keresztre feltett gúnyirat is életet adó evangéliummá vált. De bizonyára van tennivalónk mindannyiunknak még a téren, melyről Pál így beszél: megsanyargatom testemet és szolgálva teszem, hogy amíg másoknak prédikállok, magam valami módon méltatlanná ne legyek (1Kor 9,27). Mint kéryx-ök magunk is érintettek vagyunk az üzenet tartalmát illetően, célba vett címzettjei vagyunk az általunk hirdetett Igének. S végképp nem mindegy számunkra, hogy mi lesz azokkal, akikkel együtt nekünk is szól az Ige, akiknek hirdetjük az üzenetet, az evangéliumot.

Hogyan prédikáljunk tehát a tömegkommunikációs korban? A mai homiletikák nem fogynak ki az iránymutató utasításokból, tanácsokból. Hirdetik, hogy személyesen, személyhez szólóan, időszerűen, konkrétan, retorikusan, textusszerűen, nem imperativusban, hanem indikativusban, empatikusan, praktikusban, audiovizuálisan, polemikusan, dinamikusban. Mindegyik tételhez külön kis remek homiletika tartozik. Mégis azt érezzük, hogy ennyi homiletikai direktíva ellenére is a gond marad. Hogyan vehetjük fel a versenyt a tömegkommunikációs kultúra információáradatával, ki figyel ránk, ki hallgatja a mi beszédünket?

Az a hálaadásra indító tény a mi lelkipásztori, igehirdetői munkánkban, hogy mindig van, aki figyel, mindig van, aki hallgat. Még akkor is, ha mi azt mondjuk Illést idézve, hogy elég Uram, nem tudom, nem akarom azt a próféataságot tovább csinálni. Nincs eredmény, nincs sikerélmény, csak a kudarc, kudarc hátán, csak az útféltre esett, sziklák közé került mag esete forog fenn, nincs jó talaj, mindenki meghódolt a Baálnak. De áldott megtapasztalásunk az, hogy mindig van maradék, hogy meghagyott az Úr hétezer férfit, akik nem hajtottak térdet a Baálnak. Vagyis a kommunikáció komunitást teremt. Isten a partnerségre, a közösségre mondott ígét. Az Ige és a Lélek mindig közösséget teremt. A Krisztus test egy élő szerv, melyet a kommunikáció működtet. Lehet, sőt biztos az, hogy a tömegkommunikáció széleskörű elterjedése, az emberi lét minden területét érintő hatása szembesíti az egyházat a szekularizáció mindenhol megjelenő valóságával. Ugyanakkor azt sem szabad elfelejtenünk, hogy keresztyén kommunikáció, a helyén

mondott Ige szembesíti a szekularizált, a tömegkommunikáció által manipulált világot az egyház, a keresztyén-ség üzenetével és igényeivel. Az egyháznak elengedhetetlen feladata a keresztyén üzenet hirdetése minden körülmény között. Az egyház, mely minden időben egyfajta kommunikációs centrumként is felfogható, kiváltsága az isteni igazság effektív kommunikálása. A Biblia úgy beszél Istenről, mint aki szüntelenül és fáradhatatlanul azon munkálkodik, hogy teremtményei övele és egymással a lehető legtökéletesebb egységben legyenek: e közösséget a vertikális és a horizontális kommunikáció zavartalan működés tarthatja egybe. Lényeges szerepe van itt a nyelvnek, a nyelvi kommunikációnak, a hirdetett, meghallott, továbbadott szónak, Igének. De éppen a nyelv, mint az emberi érintkezés legtípusosabb eszköze a bűn rombolása következtében a félreértés, félreérthetőség, a megtévesztés, a rászedés, a hamis állítás hordozója. Jézus Krisztusban, az inkarnálódott isteni szó, az egyedül hiteles, döntő és meggyőző nyelv eljuthat a teremtettség minden részére. A Krisztustól megtanult nyelv nem grammatikai szabályszerűségek és rendhagyások szövevénye. Krisztus a Lélek nyelvén beszél, a szeretet nyelvének gyakorlására és használatára buzdít. Ma a tömegkommunikáció korában ezen a nyelven lehet és kell megszólalnunk.

Az egyháztörténet különböző korszakaiban egymás mellett élt a hit és a kételkedés. Ebből következően már a régebbi korokban is tapasztalható volt, hogy az igehirdetés egyik legsúlyosabb akadálya az evangéliumba vetett bizalom megrendülése a hit gyengesége, a kételkedés periodikusan ismétlődő fellángolása jelenségeiben mutatkozott meg. 1882-ben arról jelent meg homiletikai tanulmány, hogy hanyatlásnak indult az igehirdetés, az akkor modernnek jelzett korban. Volt, aki e század elején így vélekedett: A mai igehirdetésnek nincs világos, serkentő üzenete. Ezért nem csoda, hogy egy gyermek, aki Angliában hallgatva egy igehirdetést, megelégedve a prédikátor farsztó beszédét, így szól: Anyám fizess ki ezt az embert és menjünk haza – (J. Stott: Hiszek az igehirdetésben Harmat Bp. 1992. 75o.).

Kétségbevonhatatlan tény, hogy ma az egyházak kommunikatív szolgálatának nehézségeit elemezve nemcsak arról a problémáról ejthetünk szót, hogy mit jelentett a tömegkommunikáció hihetetlen erejű és hatású áttörése, hogyan szorította ki az elektronikus tömegkommunikáció az egyházat az információátadás évszázados, tradicionális helyeiről. Ma az egyházi üzenetközvetítésnek nem pusztán a technikai rendszerek fejlettségéből adódó társadalmi információs hatások között kell helyet és időt találnia, hanem az Ige és a Lélek erejétől vezéreltetve kell utat törnie a szekularizált világ szekularizált emberéhez. Évezredünk végére egyre jobban látjuk a keresztyén hit széthullásának jelenségeit. Darwin sokakat meggyőzött arról, hogy a vallás csak egyik fejlődési szakasza életünknek, Marx azt tartotta, hogy a vallás csupán társadalmi jelenség, mely elhal közelesen, Freud a hitet a neurózis egyik megnyilvánulási formájának tekintette, a negatív bibliakritika mélyen aláásta a Biblia tekintélyét és segítette a szinkretizmus előretörését. Nem használt az egzisztencializmus sem, mely a történelmi gyökereket vágta el, amikor a pillanatnyi döntés fontosságáról beszélt, a radikális teológia pedig egyenesen tagadja az élő Isten létét.

Mindezek ellenére hisszük és valljuk, hogy amikor a gyülekezet istentiszteletre gyűlik össze, akkor nem egy embert akarnak meghallgatni csupán, hanem az élő Istennel szeretnének találkozni. Vágya az a nyugtalan korban élő nyugtalan emberi léleknek, hogy Jézus lábainál megnyugodjon. A kenyér, az igazi kenyér, mely után kimondva vagy kimondatlanul mindenki vágyódik a Lélek kenyere, az Isten beszéde. És Isten szól szolgája által az emberhez. Ez jelenti az ígéhirdetés egyedülvalóságát. Isten népe jön össze, Isten jelenlétében hallgatja Isten szolgáját, s általa maga Isten szól. Ezért igaz, amit a hitvallás mond: *Predicatio verbi Dei est verbum Dei.*

A tömegkommunikáció korában, mely az információ-megőrzés, információátadás bonyolult, kiismerhetetlen, rafinált technikáival van tele, az ígéhirdetés, a keresztyén bizonyágtétel egyedülálló marad. Semmi sem hasonlítható hozzá. Isten maga akarja feltárni, leleplezni, megismertetni magát a nyelv kommunikációs csatornáin keresztül; érthetővé akarja tenni legfontosabb üzenetét, azt, hogy szeretet, s ezért a szeretetet mindenre képes. Ez adjon bátorítást mindannyiunknak.

Kádár Zsolt
(Eger)

Időszámításunk kezdetei

Krisztustól számítjuk az időt. Jézus Krisztus születésének időpontja elsősorban az Ige szerint állapítható meg. Lukács evangélista megírta, hogy Tibérius császár (Kr. u. 14-37) uralkodásának 15. évében (Lk 3,1) tehát 29-ben (és nem egy évvel később, 30-ban, mint Dionysius Exiguus – időszámításunknak különben nagyszerű szerzője – mh Kr. u. 556-ban – gondolta) Jézus „mintegy (hósei) 30 esztendő volt”, tehát nem pontosan 30 éves. Ahogy meg volt írva: „a 30 esztendőstől s annál feljebb mindenkit, aki szolgálatra való” (4Móz 4,35.39.43). Jézus Krisztus Nagy Heródes életidejében született (Mt 2,1; Lk 1,5), annak halála előtt (Mt 2,16-19). Flavius Josephus pontosan meghatározza Heródes halálának idejét mindkét híres történeti könyvben: „azóta, hogy Antigonost kivégeztette, 34 évet uralkodott és 37 évet azóta, hogy a rómaiak királlyá neveztek ki” – így ír „A zsidók története” c. művében, XVII. 8.1. „A zsidó háború”-ban pedig: „Azóta, hogy Antigonos kivégzése árán az uralmat megszerezte, 34 év; azóta pedig, hogy a rómaiak királlyá neveztek ki, 37 év telt el” (I.33,8.). Ugyanezt használja Gecse Gusztáv is (Bibliai történetek 288.1.): „Heródesről tudjuk, hogy Kr.e. 40-ben neveztek ki királlyá. Halálának évét is meghatározhatjuk Josephus Flavius közlése alapján, aki elmondja, hogy Heródes 37 évvel Júdea trónjára helyeztetése után halt meg (A zsidók története XVII. 8.1. – Továbbiakban: Tört.). Ez az esztendő a Kr. e. 3. esztendő.” Tehát nem halhatott meg 4-ben, mint sokan írják, noha sehol sem látjuk, hogy Heródes Kr. e. 40-4-ig uralkodott volna, mert ez csak 36 évi uralkodást jelentene, Josephus pedig kétszer is írja, hogy 37 évi uralkodás után halt meg Heródes. Antigonos kivégzése Kr. e. 37-ben történt, 34 évet számlálva ismét Kr. e. 3-hoz jutunk, Heródes halála évéhez.

Josephus említ egy holdfogyatkozást (Tört. XVII. 6,4), mely azon az éjszakán történt, amikor a király a templom kapuja feletti faragott kép, a római sas ledöntése miatt két rabbit néhány társával együtt eleve-nen elégettetett. Ez a holdfogyatkozás, mint már Kepler állította, Kr. e. 4. március 12. és 13. közti éjjelen volt látható. Heródes betegsége, mintegy büntetésképpen súlyosbodott, ezért sokan arra gondoltak, hogy ő még 4-ben, húsvét előtt két héttel meghalt. 4-ben a

húsvéti holdtölte április 14-én volt, a következő nap volt Nisán 15-e, a húsvét ünnepe. Viszont az lehetetlen, hogy 2-3 hét alatt megtörténhetett mindaz, amit Josephus Heródes betegségről és gyógyíttatásáról leír: „remélte, hogy meggyógyul – orvosokat hívatott s rendeléseiket pontosan teljesítette” (Tört. XVII,6,5.). Csak egy-egy kúra hetekig tarthatott, hát még annyi orvos rendeléseinek betartása! Később meleg fürdőköt is vett Kallirhoeban stb. Nem halhatott meg két hét múlva, Nisan 1 előtt, mert akkor uralkodásának 34. esztendjét el sem kezdhette volna, hanem a következő évben halt meg, 3-ban kb. húsvét előtt két és fél héttel. A legújabb kutatók: W.E. Filmer, Rutherford, F.H. Baader (Chronologie der Bibel, 1985) közül már senki sem állítja, hogy Heródes Kr. e. 4-ben már meghalt volna, éppen, mivel figyelnek Josephusra.

Josephus megírta, hogy Heródes – halála előtt már „majdnem 70 éves volt” (Tört. XVII, 6.1.). Annakidején Antipatros saját fiát, Heródest állította Galilea élére. Ez „még nagyon fiatal volt, mindössze 25 éves” – jegyzi meg Josephus. (Tört. XIV, 9.2). S mivel Antipatros Kr. e. 47-ben került hatalomra és csak kevéssel később állította Galilea élére Heródest, tehát még 47-ben (lásd még Raffy Ádám: Heródes 437.1.), ennél fogva Heródes, 47+25=72-ben született, és „csaknem 70 éves” volt, amikor meghalt (nem pontosan 70), Kr. e. 3-ban.

Schürer: „Geschichte des Jüdischen Volkes” c. művében azt állította, hogy Josephus egy évvel többet számol, tehát dátumaiból egy évet le kell vonni. Így Heródes 37-4-ig uralkodott, ez azonban, mint láttuk, nagy tévedés! Klausner: „Jesus of Nazareth” c. könyvében, ezt látva, Heródes 33 éves uralkodásáról ír, pedig Josephus kétszer is 34 évet írt! Kizárt dolog, hogy Josephus többet számolt volna, hisz két időmeghatározást is adott és pedig mindkét nagy művében ugyanígy: 40-37=3 37-34=3. Schürer azt hozta fel, hogy Jeruzsálem elfoglalásánál, melyet Heródes Kr. e. 37-ben vett be, Josephus megemlíti, hogy Pompejustól 27 évvel ezelőtt ugyanebben a hónapban szenvedte el a város ezt a csapást (Tört. XIV, 16.4.). Holott a Pompejus-féle bevétel a 179. Olympias idején, C. Antonius és M. Tullius Cicero konzulása alatt (Tört. XIV,4,3), tehát Kr. e. 63-ban történt, így nem 27, hanem csak 26 évvel azelőtt. Azután Josephus azt

mondja, hogy Jeruzsálem Pompejustól való bevétel után Hyrcanus még 24 évig uralkodott (Tört. XX, 10.4.). Viszont Kr. e. 40-ben, Antigonos felléptével és Hyrcanus parthus fogságba esésével ért véget az ő uralma, tehát addig csak 23 év telt el és nem 24. Itt Josephus ismét egy évvel többet számol. De ez csak két eset, amikor beleszámította a kezdő évet is, máskor azonban nem számol többet, ügyelve a pontosságra! Antiochos Grypos meghalt 29 évi uralkodás után – írja (Tört. XIII, 13.4.). És valóban: uralkodott Kr. e. 125-96-ig. Alexander Jannaios uralkodásának 27. évében halt meg – írja (Tört. XIII, 15.5.). Pontosan így van: Jannaios uralkodott Kr.e. 103-76-ig. Alexandra meghalt kilenc évi uralom (Kr. e. 76-67) után! (Tört. XIII, 16,6) Heródesről megemlíti a Kr. e. 37. évi eseményeknél, hogy 3 éve nevezték ki királlyá (Tört. XIV,15,14). Kr. e. 40-37: 3 év! És ha 37 volt a harmadik éve, akkor 37. éve 3 volt! Ez tehát Heródes halálának éve: Kr. e. 3!

Heródes halála évét megerősítik fiai uralkodási évei is. Heródes Archelaust Augustus császár számúzta uralkodása 9. évében, Kr. u. 6-ban (Josephus Flavius: A zsidó háború II,7.3. – A továbbiakban Háb. Bibliai Lexikon Budapest, 1931 76.1.) Uralkodott Kr. e. 3- Kr. u. 6-ig. Filep tetrarcha (Lk 3,1) Tibérius császár uralkodásának 20. évében halt meg, miután 37 évig kormányozta Trachonitist, Gaulanitist és Bataniát. (Tört. XVIII, 4.6) Tibérius 20. éve Kr. u. 34, így Filep uralkodott Kr. e. 3- Kr. u. 34-ig! Atyja, Nagy Heródes tehát Kr. e. 3-ban halt meg. Heródes Antipást (Lk 3,1) Kr. u. 40-ben számúzta Caius Caligula császár. Heródes Antipás uralkodása 43. évéből is maradt fenn pénze, így uralkodott Kr. e. 3- Kr. u. 40-ig, 43 évig atyja, Nagy Heródes 3-ban bekövetkezett halála után.

Quintus Aemilius Secundus, Quirinius (Czirénus Lk 2,2) egyik tisztje beyruthi sírfelirata szerint ő Quirinius parancsára az itureaiak ellen ment és erődítményeiket elfoglalta. A szelíd Filep alatt az itureaiak fel nem lázadtak volna (Lk 3,1 Filep Iturea és Trachonitis negyedes fejedelme. (Tört. XVII, 8.1.), csak előbb, Heródes halála, Kr. e. 3 előtti időben, mégpedig 4-ben, Quirinius első szíriai helytartósága alatt, amikor Aemilius, szintén Quirinius parancsára elvégezte a szíriai Apamea városának censusát, ahol 117.000 lakost talált. Augustus császár nagy népszámlálása (Kr.e. 8-3) így ért a 4. év végén Keletre, Palesztinába és Szíriába és ekkor született Jézus Krisztus a júdeai Betlehemben, a Dávid városában (Augustus Lk 2,1; Quirinius Lk 2,2; idejében Lk 2,3-7) Kr. e. 4. végén.

Fouquet közölte (Fouquet, J.F.: Tabula chronologica), hogy a kínaiak csillagászati feljegyzéseiben szó van arról, hogy egy rendkívüli új csillag tűnt fel a Kr. e. 4. év elején, egy évnél tovább fénylett a Szíriusznál, Vénusznál ragyogóbban, úgyhogy még nappal is látszott. Ez egy csillag volt, az eredeti görög szövegben *astér* (Mt 2,2) és nem csillagok, bolygók találkozása. Ezért téves Kepler (1614) és utána más csillagászok kiindulópontja (1. még Kepler: De stella nova in pede Serpentarii. Op. omnia. Ed. Frisch 1859) Kepler pl. a betlehemi csillagnál a Jupiter és a Szaturnusz bolygók találkozására utalt, mely Kr. e. 7-ben történt, a zodiacus hal jegyében. Az ilyen találkozás nem tart sokáig, nemhogy egy évnél tovább, nem is lehet azokat egy csillagnak mondani – láthatóan két bolygóról van

szó, távolság van köztük, hacsak két holdnyi is. A Jupiter, a Szaturnusz is csak éjjel láthatók, nappal nem. Márpedig a napkeleti bölcsek a második évben (Mt 2,16) is látták a csillagot, éppen a Jeruzsálemtől 8 km-re lévő úti céljuk, Betlehem irányában fénylett (Mt 2,8-10). Hisz nappal küldte őket Heródes Betlehembe: „Elmenvén szorgalmasan kérdezősködjetek a Gyermekek felől, mihelyt pedig megtaláljátok, adjátok tudtomra, hogy én is elmenjek és tisztességet tegyek néki” (Mt 2,8). Éjjel nem lehet szorgalmasan kérdezősködni, mikor az emberek házukba zárkózva alszanak. A csillag irányában Betlehem első házához értek: „bementek a házba, meglátták a gyermeket anyjával, Máriával és leborulva imádták őt” (Mt 2,11), a Gyermeket, Isten Fiát, a Királyok Királyát! „Kinyitották kincsesládáikat és ajándékokat adtak néki: aranyat, tömjént és mirhát” (Mt 2,12). Látjuk, hogy már nem a vendégfogadó istállójában (Lk 2,7), hanem a házban találták a bölcsek a Gyermeket, a házban, ahová a pásztorok, vagy mások figyelmeztetésére (Lk 2,17-20) bevitték őket. Hisz Jézus volt a Krisztus (Lk 2,11), a magasból jött „naptámadat” (Lk 1,78; Mal 4,2). Aki azelőtt született naptámadat ünnepén, december 25-én, Kr. e. 4-ben (Jn 7,42 10,22 – Betlehemből jön el a Krisztus – és tél volt), amint meg volt írva: „felragyog majd az igazság napja számotokra, akik nevemet féltitek és sugarai gyógyulást hoznak” (Mal 3,20; Revk: 4,2). A Kr. e. 4. december 25-én született Krisztus Kr. u. 29-ben 32 éves volt, a harmincas évek elején, mintegy 30 éves, ahogy Lukács evangélista megírta (Lk 3,1.23).

Ezek után, a történeti sorrendet tekintve így alakul az újszövetségi kronológia eleje:

Kr. e. 4. december 25. Jézus Krisztus születése (Mt 2,1 Lk 2,7 Lk, 2,11 1Tim 3,16: „Isten megjelent testben” Jn 1,14)

Kr. e. 3. január 1. Új év. Krisztus körülmétése nyolcadnapon. Elnevezték Jézusnak. Így ez Jézus névnapja is (Lk 2,21 1Móz 17,12)

Kr. e. 3. február 2. Jézus bemutatása a jeruzsálemi templomban Mária tisztulása után. (Lk 2,22 8. és 33. nap 3Móz 12,1-4) Visszatérés Betlehembe.

Kr. e. 3. kb. február 6. és 7. A napkeleti bölcsek hódolata Betlehemben (Mt 2,8-12.16). Menekülés a Gyermekekkel Heródes elől Egyiptomba (Mt 2,13-15).

Kr. e. 3. március. Heródes halála (Mt 2,19).

Kr. e. 3. április Visszatérés Egyiptomból Izraelbe Archelaus uralkodása alatt (Mt 2,21). Visszatérés Názaretbe, (Mt 2,19-23; Lk 2,39).

Kr. u. 14. augusztus 19. – Kr. u. 14. Augustus császár meghal. Tibérius a császár (vö. Lk 3,1).

Kr. u. 26-36. Poncius Pilátus Júdea helytartója (Lk 3,1).

Kr. u. 29. Tibérius császár uralkodásának 15. esztendeje (Lk 3,1).

Kr. u. 29. augusztus. A 32 éves Jézus Krisztus megkezdte messiási működését (Lk 3,21-23). „30 esztendőstől és annál feljebb szolgálatra” (4Móz 4,23.30.39.43.47).

Kr. u. 33. április 3.3 és fél évi működés után (3 hús-vét: Jn 2,13; 6,4; 11,55 – Lk 13,6-9.31-33; Jel 11,,3.7-8; Vö. Lk 4,25) 3 év és 6 hónap után Jézus váltságáhalála nagypénteken (Jn 19,31).

Kr. u. 33. április 5. Húsvétvasárnap Krisztus feltámadt (Mt 28,1-6; Mk 16,9; Jn 20,1-29).

Kr. u. 33. május 14. Áldozócsüttörtök, Krisztus mennybemenetele. (ACS 1, 1-11; Lk 24,50-53; Mk 16-19-20)

Kr. u. 33. május 24. Pünkösdvasárnap. A Szentlélek kitöltetése. Az Egyház megalapítása (ACS 2, 1-14).

Horsai Ede
(Kék)

Irodalom

Allo, E.B.: Les évangiles comme source d'histoire. Nova et Vetera. 14. 1939. – Antal Géza: Az evangéliumok történeti hitelessége. PSZ 1901 – Babelon, Ernest: Description historique des monnaies de la République Romaine, Londres. 1885. – Baader, F.H.: Chronologie der Bibel 1. Ausgabe, 1985. 7542 Schömberg 3. – Bapst, Edmond – ambassadeur de France – La vie historique de notre Seigneur Jésus-Christ Paris, 1924. I-II – Bengel: Ordo temporum. Ed II. Stutgardiae, 1770 – Bertrand A.N.: L'autorité de la Bible. Paris, 1937. – La Ste Bible Polyglotte, Paris, 1908. – Szent Biblia. Magyar nyelvre fordította Károli Gáspár Budapest, 1992. – Biblia. Magyar nyelvre fordította a Magyar Bibliatanács Öszövetségi és Újszövetségi Szakbizottsága, Budapest, 1990. Az 1975. évi újfordítású Biblia javított kiadása. A Vizsolyi Biblia megjelenésének 400. évfordulójára. – Bonnet, L.: Évangile de Matthieu, Marc et Luc. Lausanne, 1985. – Bourget, A. em.: De rebus Delphicis imperatoriae aetatis capita duo. (Thes Paris) Montepessulano. 1905. – Calvin, J.: Commentaire sur le Nouveau Testament T. I. Paris. – Caspari: Chronol. geogr. Einleitung in das Leben Jesu-Christi. Hamburg, 1869. ang. ford. (translated by M.J.Evans): A chronological and geographical introduction to the life of Christ. Edinburg 1876 – Chwolson: Das letzte Passamahl Christi und der Tag seines Todes. 1908. – Collins J.J.: Can the Star of the Magi Give us the Date of Christ's Birth? The Ecclesiastical Review. Philadelphia, 1940. – Corbishley Th.: Quirinius and the Census, a Rescudy of the Evidences. Klio. 1936. – Czeglédy-Hamar-Kállay: Bibliai Lexikon Budapest, 1931. A Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet Kiadása – Dausch, Petrus: Die heilige Schrift des Neuen Testaments. Die drei ersten Evangelien. Bonn, 1932. – Foerster, Werner: Neutestamentliche Zeitgeschichte, Berlin, 1940. – Foisset M.: Histoire de Jésus-Christ d'après les Textes contemporains. Paris 1855. – Fouquet J.F.: Tabula chronologica historiae Sinicae. Romae, 1728. – Fréret: Eclaircissement sur lx année et sur le temps de la mort d'Hérode. (Mémoires de litt.de l Acad. Tom.XXI.) – Gessner, Jean-Jacques: Numismata regum Siciliae, Judeae. – Guignebert: Jésus. Paris 1933. – Ginsburg, Michel S.: Rome et la Judée. Paris 1928. – Ginzler: Handbuch der Chronolog. III. Leipzig 1914. – Goguel: La vie de Jésus. Paris. 1932. – Godet F.: Commentaire sur l'Évangile de Saint Luc. Neuchatel. 1888. – The Greek New Testament 1994 Deutsche Bibelgesellschaft, D. Stuttgart. – Harnack, A.: Chronologie d altchristlichen Literatur. I. 1897. – Hartmann G.: Das astronomische Ereignis 1940/41 und der Stern der Weisen. Stimmen der Zeit. 1941. – Holzmeister V.: Chronologia vitae Christi. Romae. 1933. – Huber Lipót: Jézus Krisztus születésének esztendeje, Budapest 1904. – Huber Lipót: Biblikus olvasmányok. Kalocsa 1943. – Huschke: Über den zur Zeit der Geburt Jesu Christi gehaltenen Census. Breslau, 1840. – Jackson-Lake: The Beginnings of Christianity. Part. I. London. The Jewish Encyclopedia, New York and London. 1906. – Flavius Josephus: A zsidók története. (Dr. Révay József ford.) Budapest 1983.) francia ford.: Histoire des Juifs. Amsterdam 1700) – Flavius Josephus: A zsidó háború (Görögből fordította Révay József az irodalomtudomány doktora. Negyedik javított kiadás. Gondolat Kiadó 1963. (fr. ford. Fl.Josâphe: Oeuvre complète. (R. Harmad-Th. Reinach) Paris 1912. – Flavii Josephi Opera recognovit Benedictus Niese Antiquitatum Judaicarum Berolini MDCCCLXXX. De bello Judaico libri MDCCCXCV. – H KAINH DIATHKH. London. British and Foreign Bible Society. 1937. – Karner Károly: Jézus halálának napja. Theol. Szemle 1929.4-6. sz. – Kellner: Die Regierungszeit des Herodes und ihre Dauer. Katholik. 1887. – Kapler: De vero anno quo aeternus Dei Filius humanam naturam in utero benedictae Virginis Mariae assumpsit. Francofurti, 1614. – Kepler: De stella nova in pede Serpentarii. – Op. omnia. Ed. Frisch. 1859. – Klausner, Joseph: Jesus

of Nazareth. London, 1929. (magyar ford. Jézus és kora.) Dr. Halmi István és Dr. Kolben György ford.) Káldor. Budapest. 1946. – Kelin, Josephus: Fasti consulares inde a Caesaris nece usque ad imperium Diocletiani. Lipsiae. 1881. – Kolstermann: Matthäus. 1927. – Kolstermann: Lukas. 1929. – Lagrange M.J.: Évangile selon saint Matthieu. – Lagrange M.J.: Évangile selon saint Luc. – Lamorte A.: Le Dieu de la Bible. Paris 1935. – Leenhardt F.: La notion d'autorité scripturaire. Recueil de la Faculté. Genève. 1933. – Lietzmann: Handbuch zum Neuen Testament 1925. – Lohmeyer E.: Der Stern der Weisen. TB. 1938. – Madden Fr.W.: Jewish Numismatics. (The Numismatics chronicle. N.S. XV.London 1875.) – Magnan: Problema de anno nativitatis Christi. Romae. 1772. – Mahler Ede: Naptárunk újjáalakítása és a hűsvétkérdés. Budapest, 1917. Értekezések a történettudományok köréből. XXIV. 7. – Manson, William: The Gospel of Luke, London, 1945. – Mommsen, Theodor: Römischer Staatsrecht. 1877. – Mommsen Theodor: Res gestae Divi Augusti ex monumentis Ancyrano et Apolloniensi. Iterum ed. Berolini. 1883. – Noris, F.H.: Annus et epochae syromacedonum in vetustis urbium Syriae nummis. Lipsiae. 1696. – Oepke: Ursprung und ursprünglicher Sinn des Abendmahls im Lichte der neuesten Forschung. Allgem.evangel.luth. Kirchenzeitung 1926. 1-4. sz. – Philaretos, Charles: De l'autorité historique de Flavius Joseph. Paris. 1841. – Plutarque: Les vies des hommes illustres. (francia ford. M. Coray-Amyot) Paris. 1825. – Poulet D.N.S.: Jésus-Christ est-il mort à 40 ans? Revue de l'Université d'Ottava. 1935. – Prideaux, M.: Histoire des Juifs et des peuples voisins.(trad.de l'anglais) I-VI. 1742. – Rabelleau, M. Histoire des Hebreux. I-II. Paris. 1828. – Radó Polikárp: Az Úr születésének évszaka. A Szt. István Ak. Hitt. bölc. Oszt. Értekezései. III. kötet. 4. sz. Budapest. 1939. – Raffy Ádám: Heródes. Szépirodalmi Könyvkiadó. A kiadvány az Alföldi Nyomdában készült Debrecenben, 1987-ben. – Ramsay: The Bearing of Recent Discovery on the Trustworthiness of the New Testament London. 1915. – Rawlinson, George: History of Phoenicia. London. 1889. – Rengstorff K.H.: Das Evangelium nach Lukas. Das neue Testament Deutsch. Göttingen. 1937. – Renan: Vie de Jésus. Paris 1864. (12) – Richer, Adrien: Nouvel abrégé chronologique de l'histoire des empereurs. I-II. 1767. – Riess, Fl.: Das Geburtsjahr Christi. Freiburg Br. 1883. – Rigord, Jean-Pierre: Dissertation historique sur une médaille d'Herodes Antipas. 10. Sept. 1684, Marseille. a'Mr Begon, intendant de justice. – Saulcy, F. de: Numismatique de la terre sainte. Paris. I-II. 1874. – Saulcy, F. de: Mélanges de Numismatique 1877 I-II. – Scaliger, Jos.: De emendatione temporum Coloniae Allebr. 1629. – Schürer, D. Emil: Geschichte des Jüdischen Volkes. Leipzig. 1901. I-II. – Seiffarth: Chronologia sacra. Leipzig. 1846. – Sewin: Chronologie des Leben Jesu, II. Aufl. Tübingen, 1874. – Sickenberger J.: Das Todesdatum Jesu: 3 avril 33 Kirchliche Blätter. Nagyszeben 1933. – Sirum L.: Quelques mots sur la chronologie de la Passion. Jésus est-il mort un Jeudi? Revue des Sciences Religieuses. 1935. – Stewart, J.: When did our Lord Actually Live? Edinburgh 1935. – Story C.I.K.: The Chronology of Holy Week. Bibliotheca Sacra. 1940. – Strabo: Géographica (fr. ford. Géographie. trad.par Amadée Tardieu) Paris. 1867-1890. – Suetonius: Vitae Caesarum. (fr. ford. Les 12 Césars. trad.É. Personneaux) Paris 1868. – Székely István dr.: Krisztus születésének éve és a keresztény időszámítás. Budapest. 1922. – Tacitus (francia kiadásban: Oeuvres complètes trad. M. Charpentier) – Van Til Salomon: Commentatio histor.chronol. de anno... nati Christi. Recusa Jenae. 1740. – Vaillant: Dissertation sur l'année de la naissance de Jésus-Christ etc. Mémoires de littérature de l Acad.des inscrip.et belles-lettres.Tom.II. – ifj. Varga Zsigmond: A hellenisztikus papyrusok, feliratok, ostrakák világa és az Újtestamentum. Debrecen 1942. – Velleius Paterculus: Historia Romana. (fr.ford. Histoire Romaine trad. Depres-M.Gréard) – Vigoroux F.: Dictionnaire de la Bible. Paris. 1937. Waddington: Fastes consulares des provinces asiatiques. – Waddington: Inventaire de la collection Waddington. Paris 1897. – Wandel: Die Kindheitsgeschichte Jesu Christi. (Neue Kirchliche Zeitschrift. Erlangen-Leipzig. 1894.) – Weber W.: Der Census des Quirinius nach Josephus. Zeitschr. für neutestil. Wissenschaft. X. Giessen. 1909. – Wellhausen: Einleitung in die drei ersten Evangelien. 2. 1911. – Westphal, Alex: Dictionnaire encyclopédique de la Bible. 1932-35. – Zahn, Theodor: Kommentar zum N.T. III. Leipzig. 1913. Zahn, Theodor: Das Evangelium des Lucas. Leipzig. 1920.

Eltűnt lengyel református gyülekezetek nyomában

A sieleci gyülekezet története

Lengyelország 37 millió lakosából csak 500 ezer nem római katolikus, 300 ezer a pravoszláv, 100 ezer luteránus, a többi apró egyház között a reformátusok száma 5 ezer közül van. Egyházközsegeinek száma 10, úm. Belchatów, Katowice, Kleszczów, Łódź, Pstrazna, Strzelin, Varsó, Zelów, Zyrardów és végül az egyetlen reformáció korától mindmáig fennálló Zychlin. Van hét ún. prédikáló állomás, ahol havonként vannak istentiszteletek: Bydgoszcz, Gdansk-Sopot, Grzów, Krakko, Olsztyn, Poznan, Szczecin. A reformáció virágkorában, 1591-es adatok szerint 370 gyülekezet volt Lengyelország területén. Ebből 1768-ra – amikor visszaállították a nem római katolikusok jogait –, már csak 13 református gyülekezet maradt. Ezek egyike volt a sieleci gyülekezet, mely átvészelte a nehéz évszázadokat, s éppen a második világháború után Lengyelország német megszállás alól való felszabadulásakor szűnt meg, nincs ott istentisztelete, csak a templom és a temető emlékeztet a küzdelmes, de szép múltira.

A gyülekezet történetét kutató lengyel kollegáink szinte morzsánként gyűjtögettek össze az adatokat lelkészek írásainak hézagos utalásaiból, a vilnai Akták Arhívumából, a Református Zsinati levéltárból és a varsói egyetem kéziratárából. Sajnos a kutatások nem nyújtottak pontos tájékoztatást a gyülekezet kezdetére nézve.

Fontos adatokat tartalmaz Jozef Lukaszewic: A helvét hitvallású egyház története a régi Nagylengyelországban, Poznanban 1853-ban megjelent műve. Henryk Merczng: Gyülekezet és szenátorok a régi Köztársaságban c. munkájában (Varsó 1904.) feljegyezte, hogy a falu 1579-ben a zarnowi várnagyhoz Andrzej Goluchowskihoz tartozott. Pawel Zarnowcy, mint sieleci lelkész fellépett az 1625. szeptember 26-29 napjain tartott tartományi zsinaton. A zsinati aktákból tudjuk, hogy Sielec falu Zarnowcy személyében már a 16. szd. első felében bekapcsolódott a reformáció mozgalmába. Jan Sieniński, aki Sielec képviselője 1591 után – csatlakozva a reformáció táborához – lehetett a gyülekezet alapítója.

A 17. szd. elején Sielec a református Debicki család birtokába került. E család címere a Griff madár volt. A környék legismertebb gyülekezete a san domiri. Fontosabbak még Niekrasow, Osal, Chmielnik, Sielec jelentőségét mutatja, hogy 1633 körül egyházi iskolája volt, melyet minden bizonnyal lelkész vezetett, tanítókat alkalmazva. Közéjük tartozott Sámuel Capricornus.

A gyülekezet akkori történetére nézve fontos tény, hogy közel volt oda az ariánus falu: Rakow, és az ott lakó reformátusok, akik különben a sieleci gyülekezethez tartoztak, a rakowi lelkész gondozása alatt állottak, tehát ariánus környezetben, szociniánus teológia hatása alá kerültek. Az ariánus iskola tanulói összpontosított támadást intéztek a református teológia ellen. Az ariánus Rakow befolyása jelentette a sieleci református gyülekezet számára az első komoly megrázkódtatást. Szinte megrajzolta a gyülekezet történetét a 17. szd. harmincas éveiben. 1625 körül a református Pawel Zarnovicus hivatalában valóságos ariánus akadémia alakult, a cél az

volt, hogy a református teológiát a sociniánus heterodoxia felé vigyék. Elkezdődött ez a Szentháromság lényegének kétségbevonásával.

Hosszas fáradozások után érték el, hogy 1635. július 22-én a Sielecben összegyűljenek a lelkészek és a református egyház világi patrónusai, a superintendens Tomas Wegierski vezetése alatt. Ítéletet hoztak nyilvánosan, hogy Pawel Zarnowcyt 3 évre száműzik Kislengyelországból, és hivatalát elveszti. Eltávozását sietette a gyülekezet legfőbb patrónusának Joachim Debickinek a halála. Két éven át a gyülekezetnek nem volt állandó lelképásztora. A szolgálatot a Wojca-i gyülekezetből Pawel Herman lelkész végezte hűségesen. 1637-ben kap új lelkészt a gyülekezet Nagylengyelországból. Ő nagy nyereséget jelentett mind a kislengyelországi reformátusok, mind a sieleci gyülekezet számára. Sikeresen boldogult a lelkészi szolgálat nehézségeivel, jó viszonyt alakított ki a gyülekezet patrónusaival, mindenekelőtt Jan Wawryniec Debicki földesúrral, és törvényszerűen emelkedett a kislengyelországi lelkészek hierarchiájában. 1645-ben a toruni colloquium charitativum tagjává jelölték, majd Tomas Wegierski halála után a sandomiri egyházmegye esperese lett. 1660-ban a Kislengyelországi egyház superintendensévé választották. A sieleci gyülekezetben végzett hosszú ideig tartó munkássága alatt következtek a „vízözön” évei 1655-60 között, amikor az egyház a nemlét határára került. A sieleci gyülekezet kikerült ebből a háborús felfordulásból, amely számos különféle hitvallású gyülekezet végét jelentette. Az 1660. évi vizitáció Dániel Stefanus idejében, amikor a falu földesura Jan Wawryniec Debinski és Marek Bidzinski, Jdrzej Janiecki és Noel Frigiet voltak a patrónusok, konstátálta a gyülekezet jó állapotát, bár eszközei, kegytárgyai alig menekültek meg a romlástól, mivel azokat a svéd támadás idején elásták a rablástól való félelem miatt.

Gyászos korszak következett a gyülekezetre Dániel Stefanus lelkész halálával, 1667-ben, ehhez jött a gyülekezet patrónusának Debickinek a halála. Az istentiszteleteket beszolgáló lelkész látta el két teológus segítésével. Egyikük volt Daniel Waclaw Stefanus, az elhunyt superintendens fia, ő már atyja életében segédkezett a lelkészi hivatali munkákban. A fiatal Stefanus teológiai tanulmányai hosszú ideig és nehézkesen haladtak, de örvendett az elhunyt patrónus özvegye, Krystyna Debicka kifejezett támogatásának, aki igényelte, hogy a következő zsinat Stefanust helyezze a sieleci stallumba. 1676-ban diákónussá ordinálták és a sieleci gyülekezetbe küldték. Lelkesszé ordinálása mégis később, 1679-ben történt meg, a gondoskodó özvegy ismételt intervenciója után 1680-ban ikották be hivatalába.

Kezdetben jól működött együtt támogatójával, de pár év múlva a jó viszony romlani kezdett köztük. A lelkész panaszkodott, az őt megillető fizetés elmaradása miatt. Közben felnőtt a földesúr fia, Stefan Debicki, ő nem járt az apja útján, az egyházi életben egyáltalán nem tűnt ki. Megpróbált valamit elspórolni a gyülekezetnek járó költségből és konfliktusa támadt a lelkésszel. Több esztendő múlva bekövetkezett a lelkész elbocsátása

Sielecből, 1698-ban. Az akkor ismert író és politikus Stanislaw Karnicki, a kislengyelországi egyház patrónusának közbenjárására, nyomására, igyekezett Debicki új lelkészt találni a sieleci gyülekezetnek. Jan Cassiust delegálták Nagylengyelországból, hogy elhárítsák a gyülekezet létét fenyegető veszélyt, amelyet a katolikus egyházi hatóság amaz igénye támasztott, hogy felügyeletet végezzen a gyülekezet felett. Tudta, hogy pásztor nélkül nem létezhet a gyülekezet, s világi hatóságtól követelheti annak likvidálását. E rossz elkerülése végett történt a lelkipásztor Sielecebe való meghívása. Ebben az időben olyan nehéz volt az egyház helyzete, hogy a veszélyt nem lehetett azonnal elhárítani. Lelkészjelöltet Danzigban kellett keresni. Az egykezet sokáig eredménytelennek mutatkozott, mert a háború és a belső felfordulás a 18. szd. elején romba döntötte Lengyelországot.

Az 1710-es rendcsinálás után sikerült lelkészt találni a gyülekezet számára Jozef Mileczki személyében, de már 1720-ban a sieleci lelkészi állás ismét üresedésben van. 1722—28 között munkálkodott ott Andrzej Skierski. De mivel pert indított ellene a kamienloti római katolikus plébános, ezért máshová helyezték. Az utódául kijelölt Alexander Chamberst úgy gondolta, hogy nem megy Sielecebe, mert az hosszú ideig lelkészi gondozás nélkül volt. Közben a gyülekezet patronálását Debicki 2 fia vette át, akik atyjuk példája nyomán nem nagyon vették szívükre a gyülekezet sorsát. De a lwowi asztalnok közbelépésére intézkedniük kellett a lelkész küldés ügyében. Azzal fenyegették meg, hogy visszaveszik azt az összeget, amit elődeinek kölcsönzött a kislengyelországi egyház. Ez az érvelés meggyőzte Debickit, az ifjabb Stefánt, s kijelölte a sieleci szolgálatra az akkor éppen Varsóban levő állástalan Samuel Cienit. Így 1732-ben befejeződött ennek a gyülekezetnek történetében a leghosszabb krízis, amelyet a kislengyelországi egyház általános legyengülése kísért. A patrónusok elhidegülését a sieleci gyülekezet túlélte, ami a sieleci földesurak magatartásának köszönhető. A Debicki fivérek mindketten tiszték voltak őrnagy, illetve zászlós rangban az idegen mintára szervezett királyi hadseregben. A nem katolikusok számára ez volt az előrehaladás egyetlen lehetősége. A Debickiek katonai szolgálata adott módot a sieleci református gyülekezet megmaradására. Más földesurakhoz hasonlóan a Debickiek is katonai csapatokat szerveztek saját birtokaikon, ezek az osztagok állandóan a földbirtokosok felügyelete alatt maradtak, s birtokaikat nem pusztították, sőt megvédték a másik oldalon állók fenyegetésétől is. A sieleci birtokra telepített csapatok mintegy védőpajzsaivá lettek a lázadók igényei által tevékenykedő katolicizmus ellen. A koniemiati r.k. plébánia feljegyzései is megemlítik, hogy Sielecben 1721-46 években katonai egységek állomásoztak, bizonyára a királyi gárda egységei melyekben a Debickiek szolgáltak. A 18. szd. harmincas, negyvenes éve a sieleci gyülekezet számára stabilizáció korszaka voltak és a katolikus egyház megszorító próbálkozásai ellenére mindvégig fennmaradt. Samuel Ceni pásztorokodása alatt a kislengyelországi kicsiny református gyülekezetek egyik központjává lett. 1753-ban Sámuel Ceni a sieczkowi gyülekezetbe küldték, ugyanekkor bekövetkezett Stefan Debicki patrónus hirtelen halála. Testvére Stanislaw átköltözött Wiatwi-

vébe és minden figyelmét ezután az ottani gyülekezet gondozásának szentelte.

1758-ban következett a gyülekezet sorsát, jövőjét eldöntő változás. Stanislaw Debicki eladta lubnicei birtokát, amelybe Sielec is beletartozott. Ezt a birtokot az ukrán vajda, August Czartoryski vette meg, egyike a leggazdagabb és legismertebb katolikus lengyel főuraknak. Az akkori viszonyok között a patrónus birtokának katolikus kézbe való eladása a gyülekezet likvidálását vagy lassú, kivédhetetlen elsorvadását jelentette. Itt fordítva történt, a gyülekezet hozzácsatolása a katolikus Czartoryski birtokhoz a fejlődést hozza. Nem a Debickiek érdeme ez, mert Stanislaw Debicki az eladási szerződésbe nem vette bele a református gyülekezet további fennmaradásának biztosítékát. Az egyházi hatóság közbelépésére az ukrán vajda és adminisztrátorai jóindulatából a szerződéshez kiegészítést csatoltak, garantálva a gyülekezet fennmaradását a régi jogok alapján.

Honnan ered a katolikus herceg jóindulata a református gyülekezet iránt?

Nem volt a lengyelekhez hasonlóan elfogult türelmetlen, sőt inkább felvilágosult nagyúr, aki a gyakorlati anyagi hasznot is figyelembe vette. Felismerte, hogy Sielectől néhány km-re fekszik Staszow, ahol a német és sziléziai szakemberek kifejlesztették a szövőipart. Ezek az emberek ágostai hitvallású evangélikusok voltak. Ezek bekapcsolása a sieleci református gyülekezet keretébe a herceg számára nagy jelentőséggel bírt, mert a református gyülekezetbe való bekapcsolásuk biztosította a lelkipásztorról való gondoskodást is. A 18. szd. ötvenes éveiben, virágzott a textilipar, az 1766-ban életre hívott posztógyár működése hozzájárult a manufaktúra kialakulásához. Az evangélikus vezetők és szakmunkások gyarapították a hosszú távon fogyasztó református gyülekezetet. Ez kétségtelenül gyarapodást jelentett az akkoriban lehanyaglott kislengyelországi egyháznak, amelynek életét megnehezítette a krakkói püspökséggel való pereskedés. Kajetán Soltykow bírósági úton követelte a kereszt használatát, és a temetéseknél, a kamienloti plébános pénzügyi jogait. Ezzel a perrel kapcsolatban a gyülekezetből elment Jan Kozary állását Jan Claudian foglalta el. Bár a templomot és a paróchiát a szövetségesek feldúlták, de megmentették a templom ingóságait. A lelkipásztor és családja védelmet nyert a Czartoryskiak varsói palotájában.

Lengyelország első felosztását követő békekötés után megnőtt a sieleci gyülekezet jelentősége, mert számbeliileg növekedett, pénzzel támogatta a manufaktúra, segítették a Czartoryskiak. 1777. május 1-2. napjaira ide hívták össze azt az ünnepélyes zsinatot, ahol megkötötték a kislengyelországi gyülekezetek unióját a Varsóban lévő mindkét evangéliumi hitű gyülekezetekkel. Ez a megegyezés rendkívül megerősítette a már vegetáló egyházat, hogy összekapcsolták a gazdag és eleven varsói egyházakkal. Ezzel függetleníthette magát a kislengyelországi evangélikus nemesség uralmától.

A Czartoryskiak gondoskodásának nyilvánvaló eredménye volt, hogy a herceg személyes engedélyével felépült Sielecben az új református templom, amely ma is látható. Zúzott kőből és téglából épült. A belső padlózat fehér kőlapokkal van borítva. Kivétel az előcsarnok, a vénasszonyok padja, oda elegendő kellett, hogy legyen a

deszkapadló. Az előcsarnok felett található a kórus. Az épületnek 9 üvegablaka van, a tetőt égetett cserép fedi. 1803-ban még két haranggal gyarapodik a templom felszerelése. Tervezték még az iskola megnyitását is a protestáns gyermekek számára. A gyülekezet patrónusai voltak: Samuel Kassecki, a Kepnóból való Stefan Kapincki, Jan Boguszlaw Grusozynski őrnagy. Theodor Kassecki a gyalogsági gárda zászlósa és Marejan Pussocki kapitány.

1782-ben meghalt Czartoryski herceg, Pirok és Sielec, lányának, Izabellának tulajdonába került, akinek férje Stanislaw Lubomirski koronamarsall volt. Gondoskodásuk alatt a gyülekezet a kislengyelországi vallásos élet középpontjává fejlődött, míg a sandomiri és krakkói vajdaságok más gyülekezeteiben a haldoklás jelei mutatkoztak. Sielec a tartomány legnépesebb és leggazdagabb gyülekezete lett, a 18. szd. vége felé számos zsinat ülésezett itt.

1795 után Sielec a sandomiri vajdasággal együtt osztrák megszállás alá került. Bécsben alakítottak szervezetet a protestánsok számára. Ebbe a szervezetbe került a kislengyelországi egyház, s vele együtt a sieleci gyülekezet is. A gyülekezet életében nem sok változást hozott, a patrónusi címet Izabella Czartoryski Lubomirska viselte, a presbiterek a környező református birtokosok voltak. Dániel Claudian ott maradt 1803-ban bekövetkezett haláláig. Helyére Sierczkowskóból Jan Mózes került, akinek 1810-ben bekövetkezett halála hozott változást, mert kitört a lengyel osztrák háború. Pomistowski József herceg és a kislengyelországi nevezetesebb nemesek megszállták, majd az ún. Új Galiciához csatolták. Ezt követte a második osztrák megszállás, amely megváltoztatta a sieleci gyülekezet állami hovatartozását. A gyülekezetet újra hozzákapcsolták a varsói központhoz. A varsói lelkipásztor abban az időben a kiváló Karol Bogumil Diebl volt. Ő kapcsolatot létesített a gyülekezet lelkipásztorával, Jan Mozessel, akinek hirtelen bekövetkezett halála után (1811) pedig Sielecbe helyezett utódjával Andrzej Skierskivel. Közben 1816-ban a patrónus Izabella Lubomirska Bécsben elhunyt. A sieleci templom homlokzatán emléktábla őrzi emlékét. A falu új birtokosa és az egyház kegyura Artur Potocki lett. Ez nem jelentett hanyatlást, sőt a gyülekezet újból növekedésnek indult. 1822. évi adatok szerint a paróchia jó állapotban van, a hívek szaporodnak a luteránus német kolonistákkal, akiket a Potockiak telepítettek a környező falvakba. A legkorábbi ismert jegyzék a gyülekezet tagjairól 1837-ből való. Magában Sielecben 9 református lakott, Stopnicban 10, Szymanowice-ben 6, Rudnikban 6, Oziemblówban 8, Malicban 3, Podolban 1, Krzewszyńban 1, Russockban 1. Ezek az adatok a gyülekezet előkelőire vonatkoznak, akiknek nemzedéke a kislengyelországi egyházhoz kapcsolódik. Viszont a gyülekezetbe beözönlő telepések szaporodásáról a következő adatok tanúskodnak. Volt belőlük Ogdedówban 69, Niemschben 27, Kurobwakában 4, Grzybówban 5. Timnis Wodzban 4, Rytwianban 2, Opatówban 3. Cmielówban 4, végül Staszówban 69, összesen 200 személy. 1829-ben 578 tagot számlál a gyülekezet, ebből 55 földbirtokos adta a gyülekezet elijét. A felnőttek száma kb. 300 volt.

Ebben az időben a gyülekezet a radomi egyházmegegyezéshez tartozott, melynek superintendense a sieleci lel-

kipásztor Andrzej Skierski volt, akinek munkásság alatt a gyülekezet zavar nélkül élte át a novemberi felkelést. A közös konzistorium megszüntetése után, amely egy időre megakasztotta a fejlődést, Skierski újjászervezi a gyülekezetet. Állást szervez gyülekezeti segédszolgálatra, alkalmaznak sekrestyést, orgonistát. Szervezett filiális állomáshelyet a német kolonisták számára. A gyülekezeti adminisztrációban segítői voltak Karol Wielowiejski és Ludwik Russocki.

A sieleci gyülekezet hosszú életű lelkipásztora Andrzej Skierski 1856. május 29-én hunyt el. Helyére került Varsóból Alexander Ceranski, ő a varsói konzisztóriummal együtt az 1849. évi rendelkezések szerint felügyelt a kislengyelországban likvidált Wielki Tussk, Sieczków és Wielkanoc gyülekezeteinek megmaradt birtokaira, s így Sielec volt az utolsó központja a kislengyelországi református egyháznak.

Három évi ott munkálkodás után hirtelen elhunyt Alexander Ceranski, őt követte Adolf Szefer, a gyülekezet történetének első összefoglalója. Az ő idejében szervezik meg véglegesen a filiális helyek hálózatát, a falusi iskolák is megalakítják a kántorságot. A sieleci lelkész rendelkezése alá tartoztak az imaházak a következő helységekben, Mikolajew, Ogledów, Penclawice, Suszyc. A vallást és más alapvető tantárgyakat tanító iskolák az ún. községi iskolák színvonalán álltak, mint Przczów, Suszyc, Ogledów, Mikolajew és Sielec. Adolf Szefer sokévi munkássága 1901. évi halálával ért véget. Követte fia Kazimír, aki teológiai tanulmányait a dorpai (Tallinn) egyetemen fejezte be. 1918-ig munkálkodott Sielecben, Lengyelország függetlenségének elnyerése után munkája megoszlott a gyülekezeti és táborigazgatási szolgálat között. 1920-ban a lengyel hadsereg protestáns táborigazgatója lett. 1938-ban halt meg Sielecben, ott temették el a templom melletti temető ma is meglévő sírboltjában.

A 19. szd. második felében, s a két háború között a sieleci gyülekezet egzisztenciáját nagymértékben a német telepések csoportja határozta meg. Számukra már a múlt szd. harmincas éveitől anyanyelvükön tartották az istentiszteleteket. Bár a gyülekezetet a kis létszámú földbirtokos csoport irányította, s a hívek többsége német paraszt, mégsem találjuk nyomát sem a felekezeti, sem a nemzeti konfliktusoknak. A német parasztok rászorultak a lengyel földbirtokosok közbenjárására, és segítségére az oroszországi politika és az oroszokkal való érintkezés vonatkozásában. Nem tudjuk megítélni a források hiánya miatt, hogy a két háború között ezt a jó viszonyt mennyire rontotta meg a nemzetiség elleni kívülről felszított gyűlölet, amely felülmúlta a hitvallási kötelék hatását. Kazimierz Szefer halála után a varsói konzisztórium halogatta a sieleci állás betöltését. Gyorsan jött a háború, s ez lehetetlenné tette a gyülekezetben a munka folytatását. Bonyolult helyzet következett mind az egyház vezetése, mind a gyülekezet német tagjai, mind a lengyel állam vezetői számára. Németországnak a református egyházzal szembeni politikája kizárta annak lehetőségét, hogy Sielecbe lengyel lelkipásztort küldjenek. Német lelkészt nem küldtek. Politikai játék folyt, melynek ellenére lett volna az akkori konzisztórium és Stefan Skierski superintendens. Másodszor nem volt egyetlen jelölhető német nemzetiségű lelkipásztor sem.

A német támadás idején a gyülekezet teljesen szét-
hullott, a vezetés megszűnt. 1944-ben a német telepese-
ket a megszálló hatóságok deportálták, szétkergette a
Vörös Hadsereg. Az alapító lengyel tagokat megfoszt-
ták birtokaiktól.

Ilyen sorsra jutott a kislengyelországi református
egyház utolsó gyülekezete, mely a kedvező körülmé-
nyek folytán túlélte a 19. szd.-ot. De a 20. szd.-ban
már nem lehetett a különböző nemzetiségű hívek hit-
valló voltára támaszkodni. A harmincas évektől kezdve

az egyházi vezetők már számoltak a sieleci állás likvi-
dálásával, hogy a lelkészi szolgálat lutheránus kézbe
kerül. Már előre elszállították Varsóba a gyülekezet
irattárát. Ennek nagy része a háború alatt megsemmi-
sült. Így a sieleci gyülekezetben, amelyeik a 17. szd.
kezdetétől fennállott, nincs más, csak a templom, a te-
mető és a földek, melyet a lelkészi és világi elődök
megőriztek. Emléke maradt csupán.

Kis Sándor

A magyarországi református iskolaügy és tanügyi igazgatás történeti áttekintése

I. A református iskolák kialakulása és szervezeti kiteljesedése 1671-ig

1. A magyarországi református iskolarendszer kiala-
kulása szorosan hozzátartozik a hazai és külföldi refor-
máció folyamatához. A protestáns egyházak szervezeti
kiépülésének természetes járuléka az önálló iskolarend-
szer megszerveződése. Ugyanis a reformátoroknál az
egyházról alkotott új képnek szerves részét adják az is-
kolák. Így a kálvini „Ordonance ecclesiastique” szerint¹
„az Úr négy hivatalt rendelt az egyház szolgálatára”.
Ezek egyike „az ifjúság jó nevelése”.² Az iskola ügye
ezért elválaszthatatlan az egyház ügyétől! Kálvin szerint
„az iskola az egyház veteményes kertje – *seminarium
Ecclesiae*”,³ amit évszázadokon keresztül hangoztatnak
a református iskolaügy hazai szervezői. Luther hasonló-
an vélekedik, amikor ezt mondja: „az iskola a templom
előcsarnoka”.⁴ Luther különösen szívén viselte az is-
kolák felállítását.⁵

A lutheri és kálvini eszmék gyakorlati – iskolaszervezői
megvalósításán a reformáció nemzedékének sok száz lel-
késze fáradozott. Közülük kiemelkedett *Melanchton*
Philip, aki méltán érdemelte ki a „praeceptor Germaniae”
címet; aztán *Sturm* János a strassburgi és *Trotzendorf* Bá-
lint a goldbergi gimnáziumi rendszerükkel.

A magyar protestáns lelkészek s egyben iskolaszerve-
zők legtöbbje mint peregrinus diák több több nyugat-
európai egyetemen megfordultak, ahonnan az új ta-
gokkal együtt hozták az iskolák szervezésének eszmé-
it. De mindebből a magyar protestáns iskolaügy
„annyit valósított meg, amennyit a helyi lehetőségek s
főként a tanító személyi alkalmassága, képzettsége,
képességei megengedtek...”⁶

2. Magyarországon a lutheri majd a kálvini tanok el-
terjedésével egyidőben kezdődött az ország iskolarend-
szerének minőségi és mennyiségi átalakulása. Egyrészt a
már meglévő intézmények szerveződtek át, másrészt új
iskolák alakultak.

E folyamat törvényszerűen *megosztotta* a korábban
homogén magyar iskolarendszert. Hiszen a római egy-
ház mellett a lutheránus és a református egyház is ki-
építette önálló iskolaszervezetét.⁷

A reformáció „készen” kapta a 16. századi magyar is-
kolarendszert. Az alsó szinten találjuk a *falusi triviális*

iskolákat, majd a magasabb képzettséget nyújtó *kápta-
lani*, s végül a *városi-plébániai* iskolákat.

A *falusi skólák* számszerű gyarapodását hozta a re-
formáció. Ugyanis a protestáns eklézsiák az elemi isko-
lának megfelelő színvonalú iskolákat általában minde-
nyütt tartottak fenn. Amikor kivételes esetekben valahol
szünetelt a tanítás, mindig törekedtek a „rendes állapot”
helyreállítására. „Általában a közoktatást, mint amelyet
szellemök terjesztésére a leghatékonyabb tényezőnek
tudtak, annyira felkarolták a protestánsizmusnak összes
ágai, hogy az iskolának, amit a katolikus korban kivált-
képpen tartottak fenn egyes helyeken, a reformáció el-
terjedése óta szabállyá vált a felállítás.”⁸ Nem véletle-
nül foglalkoznak annyit a 16. századi református zsinat-
ok a kisiskolák szervezésével és rendjével.

A másik szembevetülő változás a *városi-plébániai* is-
koláknál történt. A magyarországi reformáció legfőbb
társadalmi bázisát a városok és mezővárosok polgári
rétegei alkották. Ezekben a plébános protestánsná válása
természetesen hozta magával a plébániai-iskola protes-
tánsná alakulását. A 16. század ötvenes éveire a legtöbb
hazai városi-plébániai iskola protestáns vezetésűvé vált.⁹

A reformáció folyamatából következően a helvét irá-
nyú iskolákban kezdetben a lutherizmus eszméit hirdet-
ték, csak bizonyos idő elteltével tértek át az „új irány-
hoz”. Így a református egyház iskolarendszere a 16. szá-
zad utolsó harmadára szilárdult meg. Ezekben az
intézményekben furcsa mód Kálvin csak „szellemi-
ségével” volt jelen. Például tőle merítve állapítja meg az
1567-es debreceni zsinat: „... az iskolák az Isten igéjé-
nek veteményes kertjei...”¹⁰ Ennek megfelelően tartozik
együvé az eklézsia és iskolájának ügye. Erre utalnak a
század békekötéseinek pontjai is, ahol „szinte stereotíp
sorrendben van szó a templom, iskola, lelkészlak bizto-
sításáról”.¹¹ De ha a református iskolák szervezetét, tan-
rendszerét vizsgáljuk, szembevetülő a melanchtoni isko-
la-rendszer hatása. Később a hazaiak sokat átvettek még a
heidelbergi, a pfalzi mintából, amin keresztül *Sturm* vi-
lága sugárzott át. *Trotzendorf* goldbergi iskolája az ifjú-
ság önkormányzati életében volt jelen. Mindezek mel-
lett, főleg a városi iskolákban fontos szerepet vitt a hazai
humanisztikus örökség.

3. A 16. századi református zsinatok végzései és a
kollégiumok törvényei alapján áttekinthetjük a század

végére megszilárdult református iskolarendszert, ami Szilvásújfalvi Anerko Imre 1597-es „intelmei” szerint hármas tagozódást mutat: „Amíg tehát tanulunk és iskolai fegyelem alatt vagyunk, vagy a kisebb, úgynevezett *trivialis és illusztris iskolákban* vagy pedig a nagyobbakban, amelyek az *akadémiák*, forgolódnak” – írja Anderko Imre.¹²

A reformátori felismerésekből következően minden egyházközség kötelességének tartotta iskolájának felállítását. A 16. század zsinatai többször tesznek említést arról, hogy ezeknek az iskoláknak a szervezője és felügyelője a lelkipásztor. „Az egyházak lelkipásztorainak, ... tisztességes függéssel rendeltessenek alájok az iskolai igazgatók, szolgák és énekezők”¹³ – szól a debreceni zsinat egyik végzése. A Felsőmagyarországi cikkek (1595) hasonlóan rendelkeznek: „... a lelkészek kötelessége az iskolákról intézkedni és minden helyre... iskolatanítókat állítani...”¹⁴

Ez a lelkipásztori „fennhatóság” azonban sokszor okozott feszültséget a tanító és a lelkész között. Mert a lelkésztől a tanító nemcsak szervezeti, hanem anyagi függésben is élt. Ezért találkozhatunk gyakran a zsinatok végzéseiben hasonló intelmekkel: „... a tanítóknak is adják meg a lelkipásztorok a kettős tisztséget, tudniillik a becsületet és kiszabott mindennapi eledelt...”¹⁵

Az iskola belső irányítója a *rector* volt, akit néha *scholasticus, ludi magister* néven is emlegettek. Nagyobb helyeken mellette állt a *conrector, lector vagy collega*. Később ezek közös elnevezése lett a *praeceptor*, azaz a segédtanító, az alsóbb osztályok tanítója. Azoknak, akik „az iskolavezető állandó felügyelete és vizsgálata alatt állnak... fizetésről... az iskola rektora gondoskodik”.¹⁶

A végzések sokat foglalkoznak a tanítók magatartásával, életvitelével. Nem véletlenül. Hiszen az oktatók egyéniségétől függött az iskolák színvonala. Hiányzott a tantervi előírás, a zsinatok csak általánosságban írták le a tananyagot. Több iskolában a tanító a megszokott tantárgyak mellé olyanokat is elővett, amik „már bizonyos felsőbb színezetet kölcsönöztek iskolájának”.¹⁷ Előfordult, hogy a rector személyében beállott változás magával hozta az egész intézmény hanyatlását. Ezért szól az 1595-ös Felsőmagyarországi cikkek egyik pontja így: „... az iskolai növendékek képzésében nem annyira magán kedvenc tanulmányaiknak fekdüjjenek...”¹⁸

A reformáció korabeli református kisiskolák rendkívül tarka képet festettek. A református alsó fokú oktatásra a folytonos hullámmás a legjellemzőbb. Némileg ezen kívánt enyhíteni a *canonica visitatio*¹⁹ intézménye. Az ilyen alkalmakon nemcsak az iskolamestertől kérték számon, hogy mit és hogyan tanított, hanem a lelkészetet is rászorították az iskolai dolgok szemmel tartására. Sőt a debreceni zsinat arról intézkedett, hogy a látogatók a tanulókat hasonlóan kérdezzék, a tanító felől (!).

E „demokratikus” intézkedésre szükség lehetett, mert a falusi rectorok legtöbbször alig került ki a kollégium falai közül, hogy aztán 2-3 év alatt előteremtse a külföldi akadémiához szükséges útiköltséget. A borsod-gömörkishonti cikkek ezért hangsúlyozzák: „... a tanító ne vesse magát pénzszerzésre...”¹⁹ Így ékelődött be a rektorság, a kollégium elvégzése és a lelkészi állás megkezdése közé. Mindez tovább színesítette a református

kisiskolák amúgy is tarka világát. Sokat segíthetett az iskolákban folyó munka állandó frissítésében.

A 16. és 17. század fordulóján nehéz megállapítani a református kisiskolák tagolódását. *Román János*²⁰ az egyházlátogatások során felvett rectori fizetési jegyzékek alapján állította össze a fokozatokat. Ezek a következők: I. ábécés, II. silabizáló, III. olvasó, IV. declináló, és V. szónoklást tanuló. A falusi iskolák között előfordulnak 2,3,4 és 5 évesek. A nagyobb helységeken általában 3-4 évesek az iskolák. A rector fizetése általában a számtani haladványként emelkedett az osztályokban, mindegyikben 25 dénárral.

A vizitációs jegyzőkönyvek némelyike beszámol a tananyagról. Az első évben általában az abc-t tanították, legfeljebb a szótagolásig jutottak. A második esztendő tananyaga egyik helyen még csak szótagolás, másutt már az írás-olvasás és egyes káték elemzése. A harmadik esztendőben néhol csak az írás-olvasásig jutottak, de sokhelyütt már a fogalmazás és különféle leckék hallgatása volt a feladat. A negyedik-ötödik évfolyamon már a latin-nyelv elemeit, a szónoklást, illetve bizonyos tárgyak önálló előadását kezdték tanítani.²¹

A falusi iskolák kedvelt tankönyvei a *káték* voltak. Ezek közül a leginkább *Siderrius Kátéját*²² használták, de közkedvelt lett Méliusz Juhász Péteré, Molnár Gergelyé és Félegyházi Tamásé.

Az utolsó két osztály működése alapján már az említett kisiskolák *át nőttek* a magasabb fokozatú „*latin*” iskolarendszerbe. Itt a zsinati rendelkezések az oktatást – hasonlóan a többi felekezetekhez – egyházi célok szolgálatába állították, a protestantizmus szellemének megfelelően különleges figyelmet szentelve a bibliai nyelvek megismerésére. „Azért a keresztyének iskoláiban – rendelkezik a debreceni zsinat, – elsőben a nyelvek ismerete, latin s görög nyelvtan (ahol lehet róla szó, zsidó is), észtan, szónoklattan és más teológiai ismeretere... taníttassanak, azután a hittudomány, a szentírás görög és latin nyelven...”²³

Ezek a latin iskolák a városi és mezővárosi oktatás felvirágzását eredményezték, ahol az oktatás-nevelés végső célja a *pietas*, az „őszintén átélt, belülről fakadó vallásosság, ennek eszköze a humanisztikus műveltség, (*sapiens atque eloquens pietas*)” volt.²⁴ *Zoványi Jenő* szerint 76 ilyen iskola hálózta be az országot (például Gálszécs, Körmen, Losonc, Makó, Mezőtúr, Nagybánya, Pápa, Tállya, stb.). Sokhelyütt „*rektóriáknak*” nevezték az ilyen intézményeket. Az eklézsia vezetői vagy a patrónusok igyekeztek a külföldi akadémiákról hazatért ifjakat alkalmazni. Vagy a kollégiumok elsőbb osztályos diákjait nyerték meg rectornak a külföldre menetelük előtt 2-3 évre. Így már elég korán kiépültek a református kollégiumok *partikularendszerei*, amiről később szólok.

A városi iskolát is rector irányította, egy-két főhivatású felnőtt tanár mellett. Ők kizárólag nagy diákokkal voltak elfoglalva. Az alsóbb osztályokban segédtanítók oktattak. Az iskola szerkezete hármas tagozódást mutatott.²⁵ A *legalsó* szinten az elemi ismeretekkel, a *másodikon* a latin nyelvtudománnyal foglalkoztak; a *harmadikon* fokozaton a klasszikus szerzők tanulmányozása folyt a retorika, poétika elméleti ismereteivel és a teológia oktatásával, stb. együtt.

A 16 század végén a református oktatás hazai legmagasabb intézményei, a korábbi iskolák továbbfejlődésével jöttek létre. Ezek a *kollégiumok*, amik elsősorban „alapos és pontos latin nyelvtudást, s ehhez kapcsolódó vallásos motivációjú klasszikus-humanisztikus műveltséget adtak.”²⁶ A protestáns – köztük a református kollégiumok a 16. és 17. század fordulóján a fejlődés különböző fokain álltak, egymástól eltérő fokozatokkal működtek. *Mészáros István* három formáját különböztette meg, amit a következő ábra szemléltet:²⁷

Akadémia	Teológia		
	Filozófia	Teológia	
	Retorika	Retorika	
Gimnázium	Poetika	Poetika	Teológia
	Latin grammatika	Latin grammatika	Latin grammatika
Kezdő	Elemi ismeretek	Elemi ismeretek	Elemi ismeretek
	Teljes Kollégium	Nem teljes Kollégium	Egyszerűbb szervezésű nem teljes Kollégium

Az elemi ismereteket nyújtó legnépesebb *kezdő* tagozat, a *gimnáziumi* és *akadémiai* részek egyetlen szervezeti keretben, *egységes* vezetés alatt álltak. A 17. század első évtizedeiben *Mészáros István* szerint a kollégium még tagolatlan egység volt. Hiszen maga az iskola vezetői is az intézmény osztatlan egészében gondolkodtak. „Még azt a XV. századi laza oktatási szervezetet örítették, amely a káptalani és a városi iskolákban dívott annak idején. Még nem tartották szükségesnek, hogy szorosabb és aprólékosabb rendbe szervezzék az előadott tudományokat, illetőleg tanulmányaik anyaga, foka szerint jobban elkülönítsék egymástól a diákok tanulócsoportjait.”²⁸ A korabeli jezsuita kollégiumokkal összehasonlítva míg ezek szilárdabb szervezetű, biztosabb alapozásúak lehettek, a protestánsok viszont sokkal rugalmasabbak, a helyi lehetőségektől meghatározva nyitottabb szellemiségűek voltak.²⁹

A református kollégium élén a *rector* állt, mellette pedig az *alrector*. Kötelességük volt a nagyobb diákok oktatása. Az ő munkájukat segítette és egészítette ki a *tanulók önálló tevékenysége*, a „*kollációk*”, az „önképzőkör szerű tanulócsoporthoz” eleven működése. A nagyobb diákok közül a *kollaborátorok* foglalkoztak a gimnáziumi fokozatú osztályokban a tanulókkal.

Sajátosan alakult a kollégium belső önkormányzati élete.³⁰ Míg iskola-szerkezetükben eltértek egymástól, addig ebbe mutatták a legnagyobb hasonlóságot. A *coetus* volt a kollégiumi diákság önkormányzata s egyben diákszervezete. Egyszerre látta el a saját hatáskörébe tartozó ügyek intézését, képviselte a diákok érdekeit, gondoskodott a tanulók ellátásáról, lakásáról, az iskolai törvényekben lefektetett mód szerint kezelte a *coetus* jóvedelmét. Saját könyvtárral rendelkeztek, amivel segítettek a tanulók teljesebb képzését. E demokratikus önkormányzat vezetője az évenként választott *senior* lett. Az anyagi dolgok intézője a *praebitor*. További fontosabb diáktiltszégviselők voltak: az *ökonómus* a hiányzók katalógusát vezette és végezte az ébresztés és lámpaoltás munkáját.

A *koricens* és a *kusztos* vagy Debrecenben külön *vigil* ügyelt a kollégiumra éjszaka, illetve nappal.

A vázlatosan ismertetett kollégiumi szerkezet és a belső önkormányzati élet megszervezésében egyaránt a tanárok wittenbergi diákoskodása révén – Melancthon iskolaszervezési elvei érvényesültek, de Sturm strassburgi példája is hatott. Az 1621-es sárospataki iskolatörvényekben például az 1545. évi wittenbergi és pfalzi törvények tükröződnek vissza.³¹

Zoványi Jenő szerint némileg eltérő fokozatokkal ilyen református intézmények voltak: Marosvásárhelyen, Gyulafehérváron, Kolozsvárott, Tolnán, Nagyváradon, Debrecenbe és Sárospatakon.³² Ezek a kollégiumok főként a nemesség, de emellett a feltörekvő polgárság művelődési igényeit kielégítették. A közép és kismemesség gyermekei éppúgy, mint a mezővárosok polgárai biztos otthonra találtak. Ennek megfelelően alakult egy-egy kollégium patrónusi-fenntartói háttere. Mert az iskolák mögött vagy egy város (Debrecen), vagy egy-egy fejedelmi, főúri pártfogó (Sárospatak), illetve több kis- és középnemesi adományozó állt.³³ A későbbiek folyamán majd ez teszi lehetővé a belső tan- és önkormányzati rendszer megvédését a fokozódó államhatalommal szemben.

Végül a református iskolarendszer utolsó fázisaként következett: a *peregrináció* intézménye,³⁴ mintegy kiegészítője a hazai református oktatásnak. A külföldi egyetemjárás³⁵ természetesen nem a 16. században kezdődött, de a reformációval sajátos jelentőséget nyert.

A 16. században még a diákok kiáramlása Németországra koncentrált. A 17. századtól kezdve válik igazán szerteágazóbbá (Hollandia, Anglia majd Svájc).

A különböző gazdasági és politikai okok miatt a református és evangélikus iskolaszervezők nem tudták kiépíteni egyetemeiket, mint azt a jezsuiták tették. Így létszükséggé lett a peregrináció további bővítése. Ezáltal a református iskolastruktúra adta hiányt igyekeztek kiküszöbölni.

A 16. században a kollégiumi tanulmányok, illetve a 2-3 évi rektorkodás után a református diákok *Wittenberget* látogatták szívesen. Az 1598-as Confessio Augustana megszorítása miatt azonban a kedvelt egyetem *Heidelberg* lett, ahová évente átlag 8-15 diák nyert elhelyezést.

4. A 17. század első éveire mindenütt megszilárdult a református iskolaszervezet. A kedvező politikai helyzet lehetőséget teremtett a református iskolák nyugodt életéhez. Mindez nem tartott sokáig. Amíg a kibontakozó ellenreformáció kifejezetten serkentette a református tanintézetek oktatási színvonalát, addig a század második felében eluralkodott keményebb politikai és vallási nyomás erősen visszavetette a református egyház iskolaügyét.

A 17. század első felének kedvező légkörét az 1606-os bécsi béke, majd az 1608. I. tc. hozta meg, amiben biztosították a protestánsok vallásszabadságát és önkormányzatát.³⁷ Az iskolaügy szempontjából fontos állomás ez. Mert „törvényesítette” az immár régtől fogva önálló református iskolarendszert. Minden városban most már a törvény biztosította módon is működő iskolájuk lehetett a templom és lelkészlak mellett. A meg-megújuló ellenreformációs nyomásnak pedig az 1645-ös linzi béke kívánt gátat vetni, amelyik ismételt megerősítette: „... a templomokat, paplakokat és iskolákat (scholarum) az

illető helyeken lakó 'evangélikusok' minden akadály nélkül akkor építhessék, amikor éppen az építést alkalmasnak és kényelmesnek tartják". A század politikai elmentéi egyben a református iskolaügy szervezőit arra is készítették, hogy főleg a felsőbb szintű református iskolákat a Habsburg ellenes harc és ellenreformáció elleni küzdelem bástyaivá szervezzék.

A 17. század első hatvan éve – bármennyire behálózta az ellenreformációs küzdelmek – a református iskolaügy kiteljesedését hozta. A *kollégiumok* soha nem látott módon fejlődtek: ekkor születtek újjá törvényeik, gyarapodnak a tanulók és a tanári katedrák számában. Színvonalukra mi sem jellemzőbb, mint azoknak nevei, akik ekkor Magyarországon tanítanak: Alstedius, Piscator, Bisterfeld, Apáczai (Gyulafehérvár); Comenius (Sárospatak). Ezzel egyidőben megnövekszik a református *peregrinusok* száma. Heidelberg pusztulása (1621) után az Odera melletti Frankfurt, Franeker, Leiden, Utrecht és Groningen felé veszik útjukat. S innen – különösen Franekerből – Angliából az új eszmékkel, a puritanizmus töltésével jönnek haza.

A kollégiumok virágzása a *partikularendszeren* keresztül kihatással voltak a *mezővárosi-városi* és nagyobb *közzei* iskolákra. Az 1648-as sárospataki zsinat végzései³⁸ betekintést engednek egy kollégium köré csoportosuló alacsonyabb szintű iskolák elrendezésébe. Négy csoportot különböztettek meg: 1.) *A falusi és városi iskolák, ahol csak helybeli tanulók vannak.* 2.) *Városi iskolák, ahol „néhány ifjút el lehet tartani”.* 3.) *A nagyobb városokban, ahol nagyszámú tanulót lehet tartani.* 4.) *S végül, amelyek a pataki iskola után állanak.* (2. fokozat: Tolcsva, Szerencs, Kapos, stb. 3. fokozat: Miskolc, Szikszó, Tállya, stb. 4. fokozat: Újhely, Tarcál, stb.).

Ezek a „partikuláris iskolák” a kollégiumok mintájára igyekeztek szervezni belső életüket, összeállítani tananyagukat. Mindez természetesen valamiféle színvonal-emelkedést jelentett. Bár a sűrű rektor váltás – a peregrináció miatt – sokat visszafogott ebből. A *kisiskolák* helyzete a többi helyen nem sokat változott a múlt századhoz képest.

E fejlődésnek a politikai események szabtak határt. A Wesselényi összeesküvés felgöngyölítése után (1671) az ellenreformáció féktelen áradata évtizedekre visszavetette, de megszüntetni nem tudta a református iskolákat.

II. A református iskolaügy 1671-1781 között

I. A Wesselényi összeesküvés leverése után vette kezdetét az erőszakos rekatolizáció Magyarországon. Mivel a reformátusok iskolázása egyházi funkciónak, a vallásgyakorlat részének minősült, ezért az iskolák egyházaikkal együtt élték át az üldözés borzalmait. Megkezdődtek az erőszakos templomfoglalások: 1608 és 1647 között 300; 1647 és 1681 között 900 protestáns templomot vettek vissza a római katolikusok katonai segítségével.³⁹ A templom visszafoglalásával általában együtt járt az iskola bezárása. Mint történt például Pozsonyban 1672. július 18-án, ahol Kollonich Lipót püspök „erős katonai egységek védelme alatt feltörette a protestáns iskolát és templomokat, és átadta azokat a katolikusoknak.”⁴⁰ Esterházy Antal pápai földesúr kiadta a parancsot gazdatisztjei számára, hogy uradalmi-

ból kergessék ki a „nyakas prédikátorokat és iskolamestereket.”⁴¹ A sort tovább lehet folytatni hasonló példák említésével. Az ellenreformáció nyomásának elsősorban a falusi kisiskolák estek áldozatul, főleg a Dunántúlon és olyan területeken, ahol római katolikus vallású földesurak birtokain voltak.

Az 1673. szeptember 25-én kezdődő *iudicium delegatum* elé Pozsonyban még csak lelkészeket, de az 1674. március 5-i törvényszék elé már a tanítókat is bedidéztek az egész ország területéről. A jogtalanul elítélt 538 lelkész és tanító közül többet száműztek, reverzálásra kényszerítettek, illetve gályarabságra adták el.⁴² Mindez tehát a kisiskolák apadását jelentette.

A protestáns gyásztized végén 1681-ben Lipót a fokozódó külföldi nyomás hatására a soproni országgyűlésen kívánta rendezni a reformátusok ügyét. Az 1681. 25. tc. megengedte a tanítóknak is (*scholarum magistris*), hogy száműzetésükből hazatérjenek és „vallásuk szabad tanítását” (*liberaque religionis suae professio...*) gyakorolhassák. Az 1691-es *Explanatio Leopoldina* azonban tovább nehezítette a reformátusok vallásgyakorlatát a nyilvános és magán vallásgyakorlat bevezetésével. A templom és iskolafoglalások újra felhangoltak, 1681 és 1703 között 242 esetben.

A Rákóczi szabadságharc alatt változott a helyzet, amikor „hozzávetőlegesen 600-ra tehető az újjáéledt” protestáns eklézsia és benne az iskolák száma.⁴³

2. A Rákóczi szabadságharc után az ellenreformáció minőségileg megváltozott. Az erőszakosság helyett a királyi rendeletek egész sora akarta lehetetlenné tenni a reformátusok iskolaügyét. A Habsburg ellenreformáció e „vértelen” periódusa tervszerűen lépett fel az iskolák ellen, amivel kettős célt kívántak elérni: az egységes birodalmi iskolarendszer kialakítását és ezzel párhuzamosan a protestánsok teljes visszaszorítását, aminek cél-táblája az iskola lett.

Az *I. Carolina Resolutio* (1731) az iskolákról külön nem szólt, de az 1730. évi miniszteri értekezlet határozatának 6. pontja alapján a bizalmas királyi utasítás előírta a kancelláriának, hogy az artikuláris helyeken is csak *alsóbb, grammatikai szintű középiskolát* állítsanak a reformátusok.⁴⁴ Az udvar tendenciája egyértelmű volt: hivatalos eszközökkel számbelileg lecsökkenteni, szintjeikben lefokozni a református iskolákat, mialatt a jezsuiták és a piaristák az udvar támogatásával végrehajtott reform-fejlesztésüket.

Mindezt a protestánsok nem nézték tétlenül. Számtalan folyamodvány között különösen jelentős az 1736. május 15-i küldöttséget vezettek a királyhoz, ahol átadták memorandumukat.⁴⁵ Az emlékirat jól rögzíti a kor protestáns iskoláinak állapotát. De ennél is fontosabb az a tény, hogy e memorandum az első megnyilatkozása a protestáns iskolaügy védelmezőinek hivatalos fórum előtt. Tartalma jelzi: az iskolaügyet a reformátusok is az egyházi autonómia részének tekintik. Nem nyugszanak bele a jogtalan rendelkezésekbe. A memorandum egy részlete a következő: „Nem kímélik már iskoláinkat sem; némelyek... leszorítatnak egészen a grammatikáig, mások ellen a helytartótanács részletes nyomozást rendelt, hogy ti. micsoda tudományok micsoda osztályokban, hány tanár s hány tanulóknak s kinek költségén taníttatnak azokban. Ez a mi iskoláink pedig, mint a *szabad vallásgyakorlatnak* attól

elválaszthatatlan járuléka, az ország köztörvényei által is megengedetteknek s megszilárdítottaknak tartandók, s céljuk nem is más, mint az ország műveltségének, közérkölcösségének... előmozdítása...⁴⁶

A visszaszorítási tendencia Mária Terézia uralkodása alatt sem csökkent. Sőt, az újabb rendelkezések szigorúbbak lettek. 1748: a felsőbb tudományokra nézve a magánoktatást megtiltják; 1750: a protestáns iskolában ha felsőbb tudományokat akarnak előadni, fel kell mutatni az erről szóló engedélyt. Közben Győr, Pápa, Eperjes, Szathmár, Nagybánya iskoláit bezárják. 1762-ben gróf *Barkóczy* Ferenc esztergomi érseket nevezik ki a magyarországi felsőbb és alsóbb iskolák felügyelőjévé, aki úgy próbálta „elintézni” a protestánsok iskolaügyét, hogy javasolta: sehol se lehessen a grammatikai szintnél magasabb iskolájuk; a protestáns lelkészek katolikus iskolában tanuljanak, szüntessék meg a peregrinációt, stb.⁴⁷

Mindez alaposan visszaszorította az alsó és felsőbb református iskolákat. A múlt századi képhez viszonyítva, megváltozott a református iskolaszervezet egésze. Kosáry erről így ír: „A református oktatásügy egykorú szervezetét nem úgy tudjuk igazán jól megérteni, ha vízszintes vonalakkal próbáljuk lépcsőkre, fokokra osztani, hanem úgy, ha felülről indulunk ki, a nagy centrumokból, melyek alatt... szórt változatosságban helyezkedtek el a vonzásba tartozó kisebb-nagyobb iskolák...”⁴⁸ Ezek a központok a nagy kollégiumok: Debrecenben és Sárospatakon; Erdélyben három hasonló típusú, bár szerényebb méretű: Kolozsvárott, Marosvásárhelyen és Nagyenyeden.

A vértelen ellenreformáció időszakában a református iskolaügy irányítói-szervezői ezek a centrumok lettek. Elsőben is tervszerűen szervezték – egymás között pontosan elosztva – a 24 nyugat-európai egyetemre a református diákok peregrinációját. A református iskola-rendszer visszaszorítása és részbeni lemaradása mindenél fontosabbá tette a *peregrinációt*, ami már politikai töltést is kapott, mert a reformátusoknak ezek a peregrinus diákok voltak a „politikai-köldökszinór” nyugat-európa felé. Az udvar szigorú tiltásai ellenére a református diákok évente átlag 15-25-en tartózkodtak kint még a „tilalmas” akadémiákon is.⁴⁹

A 17. és 18. századi egyetemjárás fő irányát mutatja a táblázat:

Egyetem	Magyar diáklétszám	Időszak
HOLLANDIA		
Franeker	486	1623-1790
Harderwijk	37	1648-1790
Leiden	575	1617-1868
Utrecht	800	1636-1836
Groningen	277	1627-1795
SVAJC		
Basel	266	1519-1797
Genf	63	1685-1794
NEMETORSZAG		
Göttingen	265	1734-1800

A kollégiumok teljes gimnáziummal és azon túlmenően filozófiát és teológiát tanító „akadémiai” tagozatok-

kal is rendelkeztek. A kollégiumokból szervezték a *partikulák* rektori ellátását. Bár a mezővárosi iskolák alaposan visszaszorultak a század folyamán, amiket Kosáry első és másodrendű iskolákra oszt fel, számuk 12. Alattuk helyezkedtek el a különböző szerényebb, nem teljes gimnáziumok, számuk 40 lehetett.

A legtöbbet szenvedtek a *falusi kisiskolák*. Egy 1771-ben készült összeírás⁵⁰ mutatja megyénkénti elhelyezkedésüket

Város	Pap-tanító	Csak pap	Mezővárosban pap-tanító
Abaúj	45	13	–
Arad	4	2	–
Baranya	21	22	–
Bars	1	–	–
Békés	9	–	1
Bereg	20	36	2
Bihar	75	3	10
Borsod	55	9	2
Fejér	22	–	–
Gömör	32	3	2
Győr	3	–	–
Heves	15	–	3
Hont	10	1	–
Komárom	22	6	–
Máramaros	–	–	1
Nógrád	1	–	–
Pest	26	–	4
Pozsony	1	–	–
Somogy	15	28	–
Sopron	1	–	–
Szabolcs	46	34	2
Szatmár	57	33	8
Tolna	12	–	2
Torna	–	10	–
Ugocsa	4	11	1
Ung	12	5	1
Veszprém	35	–	–
Zala	1	–	–
Zemplén	24	17	1
Jász-Kun	8	–	–
Hajdúk	–	–	4

Sok iskolában a lelkész látta el a tanítói teendőket. De gyakran történt fordítva is. Amikor az „árván” maradt filiális eklézsiában a tanító végezte a lelkészi teendőket, akít „*lévitának*” neveztek. Egy-egy vidék, illetve község reformátusságának így lettek összetartói az iskolák, illetve a tanítók! 1754-ben királyi rendelet eltiltotta a filiák iskolamestereit a lelkészi munkától, s csak a könyörgést engedélyezte.⁵¹

3. A protestáns egyházakat az udvar tanügyi reformjának hírei arra kényszerítették, hogy napirendre tűzzék iskolájuk reformjának ügyét.⁵² Mintegy megelőző lépésként 1769-ben Marosvásárhelyen az erdélyi reformátusok egy „*methodust*”, egy egységesebb tanrendszert dolgoztak ki, csakúgy, mint a debreceniek 1770-ben. De egyik sem lett általánossá. Kész tervek hiányában az 1776-os királyi rendeletek ellen csak tiltakozni tudtak, amelyek az országot 10 tankerületre osztották, s élükre katolikus vallású királyi iskolafelügyelőket (director) ál-

lítottak és a protestáns iskolákat is alájuk rendelték. Nyilvánvalóvá lett, hogy a reformátusok válaszütt elé kerültek. Vagy elfogadják az újat és meghajolnak a felügyelet előtt és ezen belül próbálnak saját reformokkal újítani, vagy bezárkóznak az autonómia sáncai mögé. 1777-ben a négy református egyházkerület vezetői ez utóbbit választották. Tiltakozásukban három fő érvet hoztak fel: 1.) a protestáns iskolák a vallás nevelő intézete („velut seminaria sunt religionis”); 2.) az önkormányzat és a saját tanrend jogát még a vallási szorongatások idején sem vették el tőlük; 3.) s végül a felekezeti gyűlölet a katolikusok részéről nem szűnt meg (utalás a királyi iskolafelügyelőkre).⁵³

Az 1777-ben hozott új oktatásügyi rendelet, a *Ratio Educationis* újabb ellenállást váltott ki a protestánsokból. 1780-ban a protestánsok közösen tiltakoztak. Leszögezték: „iskolaügyük önálló irányítását törvény adta joguknak tekintik, s azt saját elképzeléseik szerint kívánják intézni”.⁵⁴

A reformátusok számára fordulatot hozott II. József trónralépése. Az 1781-ben kiadott *Edictum Tolerantiae* biztosította a szabad vallásgyakorlatukat, megszüntette az évtizedek óta tartó jogtalanságokat. Az uralkodót az oktatásügy dolgában is a nemzeti és egyházi szempontoktól független összbirodalmi érdekek és irányelvek vezették. II. József a protestánsokkal békés meg egyezésre törekedett. Nem sok eredménnyel, mert új tanrendszerének a „Normának” a protestáns iskolákra való alkalmazása ismét erélyes tiltakozást váltott ki, ahogyan azt *Hatvani* István az egységes oktatás elleni érveiben kifejtette.⁵⁵

Az időközben működő állami tanulmányi bizottság *Van Swieden* elnökletével arra az álláspontra jutott, hogy a protestáns iskolák reformra szorulnak! Végül is kompromisszumos megállapodás született: a református egyházkerületek hozzákezdhetek saját, új tanrendszerük kidolgozásához, s azt csupán betekintés és jóváhagyás végett kell felküldeni. II. József halála megakadályozta ezt.

III. Az új lehetőségek kora (1781-1848)

Az új korszak és lehetőségek nyitányát jelentette az 1790. évi 26. tc. a református iskolákra vonatkozóan. Az 5. paragrafus intézkedett a protestánsok önálló iskolaügyének rendezéséről. A törvény értelmében mindkét protestáns felekezetenek jogában állt alsó és középfokú (tam triviales quam grammaticas) iskolákat fenntartani és újakat létesíteni, természetesen a király jóváhagyásával. Ezekben az intézményekben tanítókat, tanárokat, igazgatókat alkalmazhatnak, bocsáthatnak el, ezek számát növelhetik vagy csökkenthetik.

Az oktatás és tanulás módjáról (ratio), szabályáról (norma), és rendjéről (ordo) maguk dönthettek! E törvény közel 200 éves periódust zárt le. A királyi felügyelet, az engedélyezési jog és a többféle képpen értelmezett közoktatási rendszer (coordinatio) keretein belül széleskörű önkormányzatot biztosított a protestáns egyházak számára az iskolaügy terén. Még az országgyűlés által kiküldött tanulmányi bizottság előtt is magától értetődőnek tekintve őrizték önálló iskolaügyi igazgatásukat.⁵⁶

A századfordulón azonban az iskolaügy (elsősorban a közép és főiskolák ügye) egyre inkább a kormány köz-

igazgatásának érdeklődési körében: „politikummá” vált. Az udvar megkülönböztetett figyelmet szentelt a protestáns és a református iskolaügyre. Mert önkormányzatával, az összbirodalom számára előírt rendelkezésektől aránylag függetlenül intézhette saját iskolaügyét. Másrészt szemet szűrt a kollégiumok felvilágosult és nemzeti szelleme. I. Ferenc célja lett: a református iskolaügy beolvasztása a birodalmi oktatási struktúrába. Első lépésként alapos tájékoztatást kívántak szerezni félvélenként a református iskolaügy belső menetéről. Mindezt sikerült elodáznia.

A második lépés: a II. Ratióval kapcsolatban a Helytartótanács felszólította a református gyülekezeteket, nyilatkozzanak az új rendelettel kapcsolatban. Tíz évi hallgatás után sem történt érdemleges válaszadás.

Közben a reformátusok maguk kezdtek újítani. 1807-ben adták ki Debrecenben a tiszántúliak a „*Ratio-Institutionist*”. Összeállítója *Budai* Ézsaiás volt. Az előszóból megtudhatjuk a reformátusok szándékát: „Nekünk valóban nem valami eltanult és idegen, hanem hazai s mintegy a magunk földjén született oktatási szervezet van szükségünk, ha csak nem akarunk a nemzet szellemén erőszakot elkövetni.”⁵⁷ A tiszáninneniek sárospataki kollégiumában, ahol már 1796-tól magyarul folyt több tantárgy oktatása, 1810-ben került sor a tanulmányi rend újjászervezésére. Amiben a II. Ratió koncepciójához hasonlóan, a magyar oktatás történetében elsőnek, a magyar nyelv mind a nyolc osztályban már részletes tantervvel rendelkező tantárgyként szerepelt. E tanulmányi rend „a korabeli magyar tanintézetekhez viszonyítva, a legmodernebbnek nevezhető” – írja *Bajkó* Mátyás.⁵⁸ E tanrendek mintegy félévszázadra meghatározták nemcsak a református, hanem a magyar közoktatásügyet.

A következő emberöltő során a református iskolaügy terén lényeges változás nem történt. Csak 1848-ban, mikor az országgyűlés a tiszántúli egyházkerület javaslatai alapján meghozta XX. törvénycikkét. A 3. paragrafus intézkedett az iskolákról, a következőképpen: „Minden bevett vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségéi, közálladalmi költségek által fedeztessenek, s ez elvnek részletes alkalmazásával s ministerium az illető hitfelekezetek meghallgatásával a közelebbi törvényhozás elibe kimerítő törvényjavaslatot fog előterjeszteni.” A reformátusokkal ez a megbeszélés szeptember 1-én történt, ahol érdemi megegyezés mégsem született.

Közben a református tanítók június 26-án érdekeik védelmére megalakították Alesúton az Országos Református Tanítóegyletet. Több fórumon hallatták szavukat. A református iskolaügy szervezői az evangélikusokkal egyetértve az iskolaügy átfogó reformját sürgették: legyen egységes oktatási és iskolarendszer, egységes tananyaggal. Vezessék be az érettségi vizsgát. Főiskolára csak érettségizettek mehessenek. Létesítsenek reál gimnáziumot, stb.⁵⁹

De a legnagyobb vita az iskolák *hovatartozása* kérdésében volt. Egyesek az államosítást sürgették, a mérsékeltebbek csak a közös egyetemig jutottak el. Az állam az iskolai kiadások érdekében vegye használatba az egyházi vagyont. A pedagógusok felekezeti hovatartozás nélkül a végzett munkájuk arányában kapjanak tisztes fizetést az államtól.

E javaslatokban a polgárosodó református rétegek érdekei húzódtak meg. Sok tekintetben előremutatóak voltak. De a szabadságharc leverésével e liberális református körök is visszahúzódtak a protestáns autonómia sáncai mögé.

IV. Református iskolaügy a neoabszolútizmus és dualizmus korában (1849-1918)

1. A világsi fegyverletétel után az udvar hozzákezdett a „rendsínáláshoz”. A szabadságharcban való részvétel miatt a református lelkészek és tanítók egész sorát ítélték halálra vagy vetették fogságra.⁶⁰ Haynau 1850. februári rendelkezésével a reformátusok egyházalkotmányát akarta eltörölni.⁶¹ De az osztrák neoabszolútizmus és összbiriodalmi eszme jegyében a tanügy terén is egyeduralmat kívánt. Ezt célozta az 1850. szeptember 7-én bevezetett Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen, amelyik lázban tartotta nemcsak a református iskolaügy szervezőit, hanem az egész egyházi közvéleményt.

Az Entwurf a reformátusokénál tagadhatatlanul korszerűbb rendszer volt. A gimnáziumot az 1-4. osztályból álló al- és az 5-8. osztályú főgimnáziumra osztotta. Az osztályok létszámát 50 tanulóban maximálta, élükre osztályfőnököt rendelt. Bevezette a szakoktatást és kötelezővé tette a tanárképzés megszervezését. A teljes gimnázium 12 tanárból kellett, hogy álljon. Nagy súlyt fektettek a latin, görög és főleg a német nyelv oktatására. Ez az egységes és korszerű tanrendszer, az előírt tankönyvekkel és központi irányítással önmagában véve előre mutatott, a polgárosodás irányába. De a református kollégiumok elutasították, aminek az lett a következménye, hogy Losonc, Máramarosziget, Marosvásárhely és Székelyudvarhely kapuit be kellett zárni, Sárospatak, Pápa és Debrecen gimnáziumi tagozataitól megvonták a nyilvánossági jogot.

„Az elutasítás mögött nem maradiság, vagy szűklátókörű provincializmus húzódtott meg – írja Barcza József. Az Entwurf bevezetésének parancsszava sértette az autonómiát, célkitűzése pedig – politikai vonatkozásban – ellentétben állott a nemzeti érdekekkel. Másfelől követelményeinek teljesítését gyakorlati kérdések is lehetetlenné tették.”⁶²

Az Entwurf gyakorlati követelményeivel szemben, miszerint a gimnáziumnak önálló gazdasági alappal kellett rendelkeznie, nehezen tudtak lépni a kollégiumok. Hiszen a kollégium gazdasági téren is szerves egységet alkotott. Alapítványai, stb., nem az egyes tagozatoké volt, hanem közös.⁶³ További problémát jelentett a tanerők száma. Az Entwurf nem engedte a korábbi gyakorlatot, a praeceptorok alkalmazását.

Mégis a kollégiumok rákényszerültek rendszerük reformjára, s így 1856-ra a nevezetesebb református gimnáziumok közül nyilvánossági jogot nyert: Nagykőrös, Debrecen, Marosvásárhely, Máramarosziget, Kiskunhalas, Kecskemét, Sárospatak csak 1859-ben nyerte vissza.

A református egyházkerületek egységesen léptek fel az Entwurf ellen. Különösen sérelmezték a tanárképzésének, beállításának, felügyeletének előírt módját, a gimnáziumi igazgató megkülönböztetett hatáskörét, valamint a tankönyv cenzúráját, mert a „protestáns tanítási

szabadsággal homlokegyenest ellenkezik” – szól egy korabeli vélemény.⁶⁴ De nem vállalták a német nyelv oktatásának kényszerét sem. Végül is a harc kompromisszummal ért véget. A kollégiumok gimnáziumi részlegeinek ez a kényszerítő reformja csak hasznára vált.

2. A kiegyezés utáni református egyházpolitika fő irányát az egyházi és iskolai autonómia „megmentésének szent ügye” adta.⁶⁵ Természetesen az 1848. évi 20. törvénycikk megvalósíttatásának igényével. Az iskolaügy terén az egyházkerületek belső autonómiája még az 1881. évi alkotmányozó zsinat után is változatlan maradt. 1859-ben létrehozták az *Egyetemes Tanügyi Bizottságot*, hogy koordinálja a református iskolaügyet, de csak tanácsadói szinten működött. Feladata volt, hogy „a magyar reformált egyház kebelébeni nevelés és oktatás ügyét folyamatosan kísérsni, és ... az alkotott és alkotandó (állami) törvények... hitfelekezeti érdekeink figyelembe tartásával – megfeleljenek, javaslatokat készíteni és az egyházkerületeknek előterjesztéseket tenni.”⁶⁶

A pátensharc után alig nyolc évvel ismét az autonómia kérdése került előtérbe az 1868. évi 38. törvénycikkkel kapcsolatban. Az új népiskolai törvényt bizalmatlanul fogadták a református egyházban. *Révész Imre* az 1848. 20. tc. alapján vette revízió alá, mondván: „... hazánkban a protestáns iskolák örök időnkig való fennállhatását, vallásuk szabad gyakorlásával békekötések és alkotmányos törvények biztosítják.”⁶⁷ A reformátusok sérelmét három pontban foglalta össze.⁶⁸ 1.) Az egyház iskolaügyéről a törvény annak meghallgatása nélkül intézkedik. 2.) A törvény végrehajtásakor a hatóságok egyenesen „zaklató magatartást” tanúsítanak. 3.) Ugyanis olyan magas igényt állítanak a felekezeti iskolák elé, ami nincs egyensúlyban azok megfelelő segélyezésével.

A református liberális teológusok tábora viszont örömmel üdvözölte Eötvös elképzeléseit, közöttük *Ballagi Mór*, aki így ír: „A felekezeti iskolákban addig volt értelme, míg az iskola a mindenfelől fenyegedett vallásszabadságnak szolgált elővédül. Mai időben erre nincs szükség.”⁶⁹

Tekintsük át az egyes iskolatípusonként a dualizmus-kori református iskolarendszert. 1. Az *elemi iskolák* fenntartása, illetve fejlesztése okozta a legsúlyosabb gondot mind az államnak, mind a református egyháznak. Az 1868. 38. tc. követelményei megnövelték az iskolafenntartás költségeit és megerőltették a szegény eklézsiákat. Ezért megindult az *iskolák átadásának* folyamata. Amit a községek igyekeztek mérsékelni, mert nem szívesen vették át az iskolákat, mert fenntartásuk a helyi lakosságra hárult. A korszak iskolafenntartására jellemző adat: átlagosan 828 református és 1183 római katolikus egyháztag tartott fenn egy iskolát, illetve egy tanítót. Innen érthető, hogy míg a római katolikusok korszakukban csak 50, addig a reformátusok 1908-ig 534 iskoláról mondtak le. Bár a leépülés nem minden egyházkerületben történt egyformán. Az 1890-es években 203 református iskola veszítette el felekezeti jellegét, ugyanakkor 247 épült is!⁷⁰

A dualizmus végén a református eklézsiák 1950 iskolát tartottak fenn, 3200 tanteremmel. Bennük tanított 1906/07-ben 2893, 1914/15-ben 3171 pedagógus. Anyagi helyzetüket jól jellemzi, hogy még 1892-ben sem tudta biztosítani számukra számos egyházközség az

1868-ban államilag előírt évi 300 Ft-os minimumot.⁷¹ Nem csoda, ha *tanítóhiánnyal* küzdöttek az egyházkerületek. 1899-ben 295 betöltetlen állás volt. Mindezt a *lelkésztanítósággal* igyekeztek pótolni, bár a VKM nem nézte jó szemmel.

Az *államsegély* kérdésében Apponyi minisztersége hozott kedvező változást. Az emelkedő államsegély könnyítette az iskolafenntartás gondjain, de az egyházközségektől is tetemes áldozatot követelt. A Tanügyi Bizottság kimutatása szerint az elemi iskolákra fordított költségeket három forrásból a következőképpen teremtették elő:

	Az egyházi	Az állami	Más forrásból
1904/05.	81,71 %	16,90 %	1,38 %
1913/14.	53,51 %	39,05 %	7,44 %

Mindebből kitűnik Barcza József szerint, „*hogy gazdasági okokból is elindult az a folyamat, amely a következő korszak végén az államosítást indokoltta tette.*”⁷²

2. A feltörekvő kispolgárság és a parasztság felső rétege igényeinek megfelelő *polgári iskola* a református egyházban nem vált népszerűvé. Ezen a téren a Dunamelléki Egyházkerület járt élen, de csak négy iskolával: Kiskunhalas (1870), Budapest (1907), Siklós (1916), és Szentendre (1910). A Tiszántúlon Hajdúböszörményben (1901), Debrecenben (1916), és Berettyóújfaluban (1917); Erdélyben Marosvásárhelyen (1891), Dunántúlon Pápán (1902), a Tiszáninnen Ungváron (1901) működött ilyen intézmény, az 1916/17. évi jelentés szerint 1245 növendékkel.

3. Az Eötvös-féle törvény idején már négy református *tanítóképző intézet* működött: Nagykőrösön (1836) és Nagyenyeden (1839), Kolozsvárott (1852, de beolvadt a Nagyenyedibe), Debrecenben (1855) és Sárospatakon (1857). Majd az időközben létesült pápai és pataki állami kezelésbe ment át. A századfordulón viszont négy intézet alakult (Debrecen, Pápa, Szatmár és Nagyvárad). A hét tanintézet osztályaiban a korszak végén összesen mintegy 850 növendék készült leendő hivatására.

4. A református egyház a kiegyezés előtt 34 *gimnáziummal* rendelkezett. Közülük egy megszűnt, 8 állami kezelésbe ment át, de közben kettő ismét újjáalakult. 1887 és 1918 között 27 helységben létezett református gimnázium. Az 1888. évi jellegét tekintve a főgimnáziumot a *vastagítás*, a gimnáziumot pedig a *kurzív szedés* jelzi: *Békés*, Budapest, Csurgó, Debrecen, Gyönk, Hajdúböszörmény*, Hajdúnánás*, Hódmezővásárhely, Karcag, Kecskemét, Kiskunhalas, Kisújszállás*, Kolozsvár, Kunszentmiklós*, Máramarosziget, Marosvásárhely, Mezőtúr*, Miskolc, Nagyenyed, Nagykőrös, Pápa, Sepsiszentgyörgy, Sárospatak, Szászváros*, Szatmárnémeti*, Székelyudvarhely*, Zilah**.

Ezek a gimnáziumok eleinte három típusban működtek: a 8 osztályúak voltak a főgimnáziumok, 6 osztályúak a gimnáziumok és a 4 osztályúak az algimnáziumok. Az 1883. évi 30. tc. életbelépésével azonnal megindult az államsegély kérvényezése. Az új elvárásoknak (tanárok, osztályok létszáma, felszerelés, stb.) a 28 gimnáziumból mindössze 6 tehetett eleget. Így az intézetek sora szerződést kötött a VKM-mel, ami azzal járt: hogy az államsegély arányában a tanárokat a miniszter nevezte ki és alkalmazkodni kellett az állami tantervhez.⁷³

Az ősi kollégiumok mellett a többi iskola is arra törekedett, hogy tápintézetet és internátust létesítsen. 1912/13-ban már 16 internátus és 20 konviktus működött 1653, illetve 2650 diákkal a 9527 tanulóból. A gimnáziumokba iratkozottak össz-száma a korszak végére elérte a 10.000-et. Társadalmi megoszlásuk a következő volt egy 1908-as kimutatás szerint:⁷⁴

Földbirtokos-földműves	23 %
Iparos	13 %
Kereskedő	10 %
Tisztviselő	22 %
Katona	1 %
Ertelmiségi	20 %
Munkás	4 %
Magánzó	7 %

5. A gimnáziumok mellett már korszakunk előtt működtek *„leányneveldek”* amik aztán négy-, majd hatosztályú *„felső leányiskolává”* alakultak. Az Egyetemes Konvent felekezeti érdekek tekintette az ilyen iskoláknak a fejlesztését, de nem sok eredményt ért el.

6. A *jogi akadémiák* sajátos intézmények voltak a református iskolaszervezet egészében. A kollégiumok keretében az 1791. 26. tc. után négy, majd a reformkorban 5 iskolában állítottak fel önálló jogi tanszéket.⁷⁵ A Bach-korszakban szüneteltek az ilyen akadémiai tanszékek, de a megnyert pátens-harc után újra működtek, hogy világi református értelmiséget neveljenek. A bennük folyó oktatás a VKM 1874-es rendelete után egyetemi szintre emelkedett. De az ügyvédi vizsga letételéhez szükséges doktori címet nem adhattak. A háború előtt a budapesti és a kolozsvári egyetemek elszívó hatása erősen érezte hatását, így a református jogi akadémiákra kevesebb református iratkozott be.

7. A két nagy hagyományokkal rendelkező kollégiumban, az előbb említett jogi és természetesen teológiai fakultások mellett a dualizmus korában működött két *„bölcészeti akadémia”* is: Sárospatakon 1863 és 1906 között, Debrecenben 1908-tól az egyetemmel alakulásig. Működésük fontos volt, mert a református középiskolák igényeit kellett kielégíteni, de csak szerény eredménnyel tették. A végső megoldást 1914-ben a Református Kollégium falai között megindult „református” egyetem hozta meg, három fakultással: református hittudományi, jog- és államtudományi, bölcészeti, nyelv- és történettudományi karral.

V. Református iskola és nevelés a két világháború között (1919-1945)

1. A két világháború közötti időszak⁷⁶ református iskolapolitikát változtatlanul a népegyházi keretek szabták meg. Legfontosabb mozgatója a *tradíció* volt. A kultúrprotestantizmus és a történeti kálvinizmus képviselői gyakran hangoztatták: a protestáns iskolák „*évszázadokon keresztül világitó fáklyái*” voltak a magyar művelődésnek.⁷⁷

A konszolidáció klebelsbergi „*kultúrfőlény*” elképzelése kedvező visszhangra talált a reformátusoknál, nem úgy, mint a miniszter neonacionalizmusa, amit felekezeti elfogultsága miatt idegenül szemléltek. A re-

formátus elvi, pedagógiai „különállást” tovább növelte az *államsegély* problémája, amiben a kormány részrehajlását tapasztalták meg. „... a magyar protestáns tanügy réges-régen... nem részesült olyan rideg, mostoha elbánásban, mint most a megbukott rezsim idején.”⁷⁸

A harmincas évek második felében a hóman-féle „egységes, szilárd, nemzeti” világnézet sem keltett egyöntetű tetszést a református tanintézetekben. Ekkorra látszik leginkább, hogy a református iskolapolitika mennyire eltávolodott a hivatalos kormányprogramtól, amit jól mutat a kibontakozó „népies irány” megerősödése.

2. Tekintsük át a két háború közötti református iskolarendszer tagozódását.

1.) *A népiskolák.* A háború okozta károk és a trianoni békeszerződés következménye (az elcsatolásokkal 927-re csökkent a református népiskolák száma) erősen visszavetették a református népiskolákat. A korszakon végig húzódik a fenntartásukért folyó küzdelem. Különösen az 1922. 6. tc. jelentett problémát, amivel a kormány a református népiskolák autonómiáját megcsönkította. Elsősorban azzal, hogy a törvény szabad befolyást engedett a kormánynak a segélyezésben. Míg 1925/26-ban az államtól kapott segély a szükségletek 46 %-át fedezte, addig 1935/36-ra ez 39,78 %-ra apadt.⁷⁹

A gazdasági válság még súlyosabbá tette a helyzetüket. A tiszáninneri egyházkerület már-már az egyház valamennyi iskolájáról való lemondás gondolatát vetette föl! Nem csoda, ha az elmúlt korszakhoz hasonlóan ebben is tovább folytatódott az *iskolaapadás* folyamata. 1922 és 1935 között például az országban 896-tal emelkedett az iskolák száma. Ebből állami gyarapodás 282, községi 149, római katolikus 194, de a reformátusoknál 31-gyel lett kevesebb!

A református iskolák állapota az országos átlagnak megfelelő képet adott. 1925/26-ban 60 %-nak volt hiányos felszereltsége, ami tíz év alatt 88,5 %-ra emelkedett. A konvent sikertelenül ostromolta a VKM-ot államsegély emeléséért. A legtöbb helyen a tanítók leleményessége oldotta meg a taneszközök hiányát.

2.) *A polgári iskolákat szabályozó 1927. 12. tc.* újra biztosította a felekezeteknek az ilyen jellegű iskolák fenntartását. 1923-ban az ország polgári iskoláiból a reformátusoké mindössze csak 3 % volt! A korszakban változatlanul idegen maradt a polgári iskolák ügye a református iskolaszervezőktől. Találón írta az egyik református intézmény igazgatója: „Igazi mostoha gyermek volt a múltban az egyháznak a polgári iskola...”⁸⁰

3.) *A középiskolák* hasonlóan a dualizmus korához, a református tanügy gerincét alkották. Sőt, Trianon után megnövekedett számbeli és minőségi súlyuk. A korszak református középiskolái néhány szerkezeti változáson mentek át. Az 1922. 11. tc. létrehozta a *reálgymnáziumot*. A 19 fiú-középiskola közül 8 maradt humán, a többi 11 reálgymnázium lett. A leányoknál ugyanezt a differenciálódást az 1929. 24. tc. hozta.

E törvények sem találtak osztatlan elismerésre a református egyházban. Legnagyobb hiányosságának a gazdasági irányú középiskola létrehozásának elmaradását találták. Az 1934. 11. tc-et az ún. „leges homanianeae”-t református oldalról ugyancsak aggodalommal figyelték. Végül a korszakban az 1938. évi 13. tc. hatására a református iskolastruktúra új színnel

gyarapodott, a *mezőgazdasági középiskolákkal*, Csurgón és Szeghalmon.

A református középiskoláknál az államsegély nem hozott olyan súlyos gondokat, mint a népiskoláknál. Mert birtokaik és alapítványaik biztosították viszonylagos anyagi önállóságukat. Ez teremtette meg az alapját az első világháború után kiépült *internátusi rendszernek*, és a tandíjkezdvezmény folyósításához. A református középiskolák jellegéhez hozzátartozott diákjaik anyagi és szociális felkarolása!

A református középiskolákba járók társadalmi rétegződését szemlélve a legnagyobb számot az értelmiségiek mellett a *kisbirtokosok* gyermekei adják, amint az 1942/43-as Tanügyi Bizottság statisztikája mutatja:

	%
Nagybirtokosok (1000 holdon felül)	0,43
Középbirtokosok (100-1000 hold)	2,70
Kisbirtokosok (100 holdon alul)	19,87
Napszámos	2,82
Gazdasági tisztviselő és egyéb	1,12
Nagyiparos	0,50
Kisiparos	14,01
Ipari tisztviselő	1,74
Ipari napszámos, segéd munkás	3,09
Nagy és kiskereskedő	6,37
Tisztviselő	2,50
Köztisztviselő	9,70
Pap, tanár, tanító	9,23
Katona és altiszt	1,98
Egyéb	23,94

A gimnáziumokban folyó oktatás és nevelés célja az volt, hogy a tanuló a művelődés általános értékeinek protestáns szemléletét elsajátítsa. A tanárok arra törekedtek, hogy a diák a lényegét ragadja meg, és önállóan gondolkodjon, ami „a világért sem jelent protestáns szemellenzőt”.⁸¹ Az autonómia fontos ismérve volt, hogy a diákságot igyekeztek protestáns szerzők tanönyveivel ellátni, és önálló tantervet dolgoztak ki, hogy az államtól eltérő és jellemző protestáns sajátosságokat meg tudják tartani.

4.) *A tanítóképzők száma* az egyházban 1938-ra 7-re emelkedett, ahol általános volt a túljelentkezés a biztos megélhetést nyújtó tanítói állás miatt. A gazdasági válság okozta tanítóhiányt a Konvent a lelkész-tanítói állások létesítésével és képzésével igyekezett pótolni. Ezért 1935-től Nagykörösön és Sárospatakon indultak „lelkészi” jellegű képzős tanfolyamok.

Az itt folyó nevelés kettős irányú volt: olyan tanítót nevelni, aki a népiskolás tanulót az egyház életébe bekapcsolja és a megfelelő tárgyi tudással indítja el.

5.) *A tanárképző* gondja továbbra is probléma maradt, mert nehezen tudták megoldani a református gimnáziumok református tanári utánpótlását. Ezen kívánt segíteni az 1925. február 1-én a debreceni kollégium keretében megnyíló tanárképző-intézet. Az intézet taglétszáma átlag 30 volt, 11 humán és 2 reál tantárgypár képzése folyt. Igazgatója így írt a tanárképzésről: „Amíg lesznek református középiskoláink, addig lenni kell református tanárképzésnek. Az úgynevezett világnézeti tantárgyakat... semmiféle egyeteme, vagy állami tanárképzés sem fogja ellátni úgy, mint az kálvinista céljainknak megfelel”.⁸²

6.) *A jogakadémiák.* A háború után irreálisnak tűnt 3 református jogakadémia működése. A kultuszterárcia leépítése folytán megszűnt Sárospatakon és Hódmezővásárhelyen a jogi fakultás. A korszakban a Kecskeméten lévő akadémia biztosította a református jogászképzést. Nyolc tanszékkal, általában 6 rendes tanárral működött.

7.) S végül szólnunk kell a református iskolastruktúra sajátos intézményeiről: a *népfőiskoláról és a tehetségkutatásról.*

A harmincas évek református művelődéspolitikájában egyre többet foglalkoztak a faluval, a paraszti társadalom művelődésével. Hiszen a református egyház tagjainak háromnegyed része falun él, földműveléssel foglalkozott. Ezért érthető, hogy a népfőiskolai mozgalom miért protestáns talajból fakadt Magyarországon. A mintát Sárospatak adta, ahol 1936. február első napjaiban indult meg a tanfolyam.

A református népfőiskolák magukon viselték a református pedagógia sajátosságait. Nem kész tételeket kívántak a paraszti fakkal memorizáltatni, hanem szabad és szenvedélyes viták során alakították ki a közös véleményét. A népfőiskolai oktatás a református iskolarendszer három pillérére épült: hivatás, nemzet és anyaszent-egyház. Ilyen református népfőiskola működött 13 helyen. 1941-ben 300 községből 508 fiatalt képeztek.

A népfőiskola testvérmozgalma a *tehetségkutatás* volt. De míg a népfőiskola csak 2-3 hónapra, addig a tehetségkutatás a paraszti fajt a gimnáziumi tanulmányokra évekre elszólította a természetes környezetéből, a faluból. Ez is Sárospatakról indult, majd áterjedt Hódmezővásárhelyre, Miskolcra, Pápára és más református gimnáziumokra.

VI. A II. világháború után

Az 1944. és 45-ös esztendő az iskolák újjáépítésével teltek el. Minden gyülekezet igyekezett elsőként az iskoláit helyreállítani. Így már a református iskolákban az 1945/46-os tanév zavartalanul megindulhatott. A 6650/1945. ME rendelettel életre hívott 8 osztályos általános iskola megszervezése ugyan kezdetét vette, de sok nehézségbe ütközött.

A *közép és felsőszint oktatási* intézmények fenntartása a birtokok elvesztése, az alapítványok elértéktelenedése miatt egyre nehezebbé vált. De ekkor még nem látszott reménytelennek a református iskolaügy jövője. A presbitériumok, egyházmegyék és egyházkerületek továbbra is vállalni kívánták iskoláik fenntartását. Bár azal tisztában voltak, hogy a bekövetkezett anyagi nehézségek miatt „*karcsúsításra*” kell számítani.

Azonban a sors másként hozta: a kultuszminisztériumban csakhamar *kilátásba helyezték az egyházi iskolák államosítását.* Erre a hírre az egyetemes Konventnél szinte *tömegesen tiltakoztak* – elsősorban Tiszántúl református gyülekezetei. Persze voltak, akiket „*hidegen hagyott*” a kérdés, sőt akik örömmel fogadták ezt, mondván, a Református Egyház megszabadult egy csomó felesleges gondtól! De ez nem lett általánosság! Az 1948. május végén országsszerte tartott presbitéri gyűlések, „*döntő többségben állást foglaltak az egyházi iskolák megtartása mellett.*” Azonban ezt már senki sem hallgatta meg. Bizonyos kényszer hatására 1948. június 2-3-án tartott Zsinati ülés „*tudomásul vette az iskolák*

államosítását”, azzal, hogy az államosított iskolákban a vallásitanítás változatlanul kötelező marad. 1948. június 16-án megszületett a 33.tc., ami kimondta az egyházi iskolák államosítását!

Az 1948. október 7-én létrejött „*Egyezmény*” a Református Egyház és a Magyar Köztársaság között végleg megpecsételte a református oktatás jövőjét. Ugyan meghagyta a 4 történelmi kollégiumot, de 1952-ig a debrecenit kivéve sorra megszüntették!

Révész Imre utolsó püspöki jelentésében „*virágnyelven*” fogalmaz, amikor az egyházi élet átszervezésével kapcsolatban „*specializálódásról, koncentrálódásról, spiritualizálódásról*” beszél. Ez azt jelenti, hogy az egyház munkája specializálódik az *igehirdetésre, misszióra, vallásitanításra, a közösségi élet gyakorlására és a bizonyágtételre.*

Ezzel „*lefejezték*” a Magyarországi Református Egyház iskolarendszerét. Az egyház elvesztette azt az *eszközrendszert*, amivel szolgálta Urát, amivel betöltötte hivatását!

Közel 40 évnyi kényszerű szünet után, az 1990. évi rendszerváltás hozott új lehetőséget a magyar református iskolarendszer megújításához.

Megszületett az 1991. évi 32. törvény „*a volt egyházi ingatlanok tulajdoni helyzetének rendezésére*”. A preambulumban egyértelműen megfogalmazódott, hogy „az egyházak a magyar történelemben értékes kultúrateremtő, -megőrző, és átadó munkát végeztek. A hitéleti tevékenység mellett az oktatás, nevelés... terén jelentős feladatokat láttak el és fontos társadalmi szerepet tölthettek be”. Ez a dokumentum szolgáltatja azt a „törvényes” alapot, amivel a Református Egyház visszaigényelhette korábbi ingatlanait. Így sorra nyíltak már 1990. szeptemberétől a református iskolák és tanintézetek.

Két lehetőség kínálkozott: a helyi önkormányzattal történő megállapodás alapján vagy az „*alulról építkező*” – első osztályt indító – iskola kezdte el működését, vagy tanulóival és nevelőtestületével együtt vette át az oktatási intézményt az új fenntartó egyházközség vagy egyházkerület.

Az 1993. évi 79. számú közoktatásról szóló törvény pedig rendezte a „*vallásoktatás*” ügyét. Ezzel a törvényben biztosított lehetőséggel élve szerte az országban a lelkipásztorok és vallásanárok végzik hitoktatási szolgáltatukat.

Az 1990. óta eltelt hat esztendő a magyarországi református iskolaügy megújulását eredményezte. Ennek feldolgozása új kutatást és értékelést igényel. Egy biztos, a sok nehézség és probléma ellenére ezt a periódust az iskolák tekintetében a reformáció időszakához hasonlíthatjuk.

Dr. Hörcsik Richárd

Jegyzetek

1. Richter: Die evang. Kirchenordnungen des XVI. Jahrhunderts. Weimar, 1846. 342-352.p. – 2. Szentpéteri Kun Béla: A magyarországi református egyház külső rendje. Bp., 1948. 46.p. – 3. Gál Lajos: Protestáns iskolák és tanítók Magyarországon a XVI. században. Tiszaföldvár, 1940. 23.p. – 4. Neményi Imre: A protestantizmus befolyása a magyar tanügyre. Bp., 1933. 3.p. – 5. Masznyik Endre: Dr. Luther Márton három alapvető reformátori irata. Bp., 1901. 150-151.p. – 6. Révész Imre: Magyar református egyháztörténet. I. kötet.

1520-1608. Debrecen, 1938. 262.p. – 7. *Mészáros István*: Az iskolaügy története Magyarországon, 996-1777. Bp., 1981. 209.p (A továbbiakban: Mészáros 1981/a) – 8. *Zoványi Jenő*: A magyarországi protestantizmus 1565-től 1600-ig Bp., 1977. 348.p. – 9. *Mészáros István*: XVI. századi városi iskoláink és a „studia humanitatis”. Bp., 1981. 78.p. (A továbbiakban: Mészáros 1981/b.) – 10. *Kiss Áron*: A XVI. században tartott magyar református zsinatok végzése. Bp., 1881. – 11. *Gál Imre*. 16.p. – 12. *Szilvásújfalvi Aderko Imre*: „Admonitione de ratione descendí atque docendí in ultima seu tertia classe”. Tanulmányok és szövegek a Magyarországi Református Egyház XVI. századi történetéből. Bp., 1973. 881.p. (Studia et Acta Ecclesiastica, III) – 13. *Kiss Imre*. 582.p. – 14. Uo. 715-716.p. – 15. Uo. 582. p. – 16. *Studia et Acta*, III. 885.p. – 17. *Zoványi Imre*. 349.p. – 18. *Kiss Imre*. 715.p. – 19. Lásd erre vonatkozóan: *Szuhat Benedek*: Az egyházlátogatás Miskolc, 1900. 238.p. – 20. *Román János*: Adatok Borsod-Abaúj-Zemplén megyék XVI-XVII. századi gazdaság-, társadalom- és művelődéstörténetéhez a Liber Redituumok alapján. Klny a Történelmi évkönyv II. 1968. számából, 113-114.p. – 21. Uo. 114.p. – 22. *Barcza József*: Siderius János kátéja. *Studia et Acta*, III. 849-876.p. Valamint lásd: *Enyedi Andor*: Magyar református kátéirodalm. Debrecen, 1928. 53.p. – 23. *Kiss Imre*. 602.p. – 24. *Mészáros 1981/a*. 212.p. – 25. *Mészáros 1981/b*. 78-79.p. – 26. *Mészáros 1981/a*. 252.p. – 27. Uo. 253.p. – 28. Uo. 317. p. – 29. Uo. 257.p. – 30. Lásd erre vonatkozóan a kollégiumok törvényeit, melyek forráskiadványokban több helyütt előfordulnak. – 31. *Makkai László*: A kollégium története alapításától 1650-ig. A Sárospataki Református Kollégium története. Tanulmányok alapításának 450. évfordulójára. Bp., 1981. 26.p. (A továbbiakban: Tanulmányok...). – 32. *Zoványi Imre*. 353-354.p. – 33. *Hörschik Richárd*: A protestáns kollégiumok gazdaságtörténeti értékű iratai. *Levéltári Szemle* (A továbbiakban: LSZ), 1982. 323-328.p. – 34. *Hörschik Richárd*: A protestáns iskolakultúra ablakai: a peregrinus diákok. Sárospatak, 1983. 8.p. Kézirat. – 37. *Corpus Juris Hungarici*. Magyar törvénytár., 1608-1657. évi törvények. Bp., 1900. 9.p. (A továbbiakban: CJH) – 38. *Prothocolum V.T. Zemlen T.I.I.A.* 1638-1651. A Tiszáninneni Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei Levéltára, Sárospatak. Zempléni em. lt. I.2.sz. 159 folio skk. – 39. *Csáji Pál*: A magyarországi református eklézsiák és prédikátorok első hivatalos összeírása 1725-1729. *Egyháztörténet* (A továbbiakban ET) 1958. 34-35.p. – 40. *Bucssai Mihály*: A Magyarországi Református Egyház története 1608-1791. Főiskolai jegyzet. Bp., 1966/67.12.skk. – 41. *Biró-Bucssai-Tóth-Varga*: A magyar református egyház története. Bp., 1949. 130.p. – 42. *Borsos István*: A pozsonyi rendkívüli törvényszék és a gályarabok története. Szentgotthárd, 1911.12.skk. – 43. *Csáji Imre*. 34.p. – 44. *Kosáry Domokos*: Művelődés a XVIII. századi Magyarországon. Bp., 1983. 111.p. – 45. Sárospataki Füzetek (A továbbiakban SF). 1869.211.p. – 46. *Révész Imre*: Adalékok a magyar protestáns iskolák autonómiájának történetéhez. SF. 1869.

211.óp. – 47. Uo. 212-213.p. – 48. *Kosáry Imre*. 116.p. – 49. *Hörschik Richárd*: Adatok..., 21 skk. – 50. *Mészáros István*: Népoktatásunk szervezeti-társadalmi alakulása 1777-1830. között. Bp., 1984. 24-27.p. (A továbbiakban: Mészáros 1984.) – 51. *Csohány János*: Magyar protestáns egyháztörténet 1711-1849. Debrecen, 1979. 19 p. Kézirat gyanánt. – 52. *Kosáry Imre*. 425. p. – 53. *Révész Imre*. 224. skk. – 54. *Tóthné Polonyi Nóra*: A református egyház küzdelme önálló iskolaügye védelmében 1790-1848. Ráday évkönyv II. Bp., 1982. 76.p. – 55. *Sági István*: Egy érdekes XVIII. századi vitairat. *Vigilia*, 1965. 702-704.p. – 56. *Tóthné Polonyi Imre*. 77.p. – 57. *Mészáros István*: A magyar nevelés története 1790-1849. Bp., 1968.95.p. – 58. *Bajkó Máttyás*: Fejezetek a reformkori magyar köznevelés történetéből. *Acta universitatis Debreceniensis de Ludovico Kossuth nomine*, Tomus VIII. Bp., 1962. 111.p. – 59. *Csohány Imre*. 65.p. – 60. *Bucssai Mihály*: A magyar református egyház története III. rész. Főiskolai jegyzet. Bp., 1975/76. 26 skk. – 61. *Csohány János*: A magyarországi protestánsok abszolútizmuskori bécsi kormányzatok tükrében. Bp., 1975. *Theol. tanulmányok Új Folyam* 8. kötet. 52. skk. – 62. *Barcza József*: A kollégium története 1849-től 1919-ig. *Tanulmányok...*, 159.p. – 63. *Hörschik Richárd*: Fejezetek a Sárospataki Református Főiskola gazdaságtörténetéből (1850-1860) *Neveléstörténeti Füzetek*. I. Bp., 1984. 61. skk. – 64. A Tiszáninneni Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei Levéltára (A továbbiakban TIREL) B.LXXII. 33.049.sz. – 65. A dualizmus kori református iskolaügy legjobb összefoglalását adja dr. *Barcza József*: *Egyházunk iskolaügye*. *Studia et Acta...*, 116-127.p. E tanulmány alapján állítottam össze a korszakra vonatkozó fejezetemet. Ezúton köszönöm meg dr. *Barcza József* kutatóprofesszornak tanácsait és a lektorálásban nyújtott segítségét! – 66. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* (A továbbiakban PEIL) 1863. 1572-1576.p. – 67. *Révész Imre* (ifj.): *Révész Imre élete 1826-1881*. Debrecen, 1926. 131.p. 68. PEIL 1869. 1089.p. – 69. Uo. 1870. 490.p. – 70. *Barcza Imre*. 121.p. – 71. Uo. – 72. Uo. 122.p. – 73. *Egyetemes Tanügyi Bizottság jegyzőkönyve* Bp., 1880. 20.p. – 74. *Barcza József* szerint „csak nagyvonalakban összesített kimutatás ez”. – 75. Korábban Kolozsváron 1732-1742 között, 1758-tól folyt ilyen oktatás. Majd időrendben Nagynyed 1792., Sárospatak 1793., Marosvásárhely 1794., Debrecen 1796., Kecskemét 1831., Pápa 1832., Székelyudvarhely 1832., Losonc 1834., Máramarosziget 1837. – 76. A két világháború közötti református iskolaügy legfrissebb összefoglalása: *Hörschik Richárd*: *Református iskola és nevelés*. *Studia et Acta...*, 299-311.p. E tanulmány alapján állítottam össze e fejezetet. – 77. *Tanügyi Bizottság Jegyzőkönyve*. Bp., 1933. 153.p. – 78. *Protestáns Tanügyi Szemle*, 1931. 257.p. – 79. *Imre Sándor*: *A magyar református egyház művelődéspolitikája*. Kézirat. Hn., 1935. 14. Zsinati Levéltár Budapest. – 80. *Protestáns Tanügyi Szemle* (a továbbiakban PTSZ) 1934.217.p. – 81. PTSZ 1937. 26-35.; 1939. 207-213.p. – 82. *Szigmond Ferenc*: *A debreceni református kollégium története*. Debrecen, 1937. 219.p.

A bahá'í hit

A bahá'í vallás a világ legfiatalabb független vallása. Alapítója Bahá'u'lláh (1817-1892), akit a bahá'ók Isten új profétájának tekintenek. Korunkig utolsó abban a sorban, mely a történelem előtti időkig nyúlik vissza, és amelynek tagjai Ábrahám, Mózes, Buddha, Zoroaszter, Krisztus és Mohamed.

A „Báb”

1844-ben a perzsiai Shiráz városában egy fiatalember bejelentette, hogy Istennek a világ népei által várt hírnöke közeledik. A „Báb” (1819-1850) néven ismert fiatalember, mint egy „új Keresztelő János” jelent meg, hogy küldetését betöltsse. Nevének jelentése „kapu”. A bahá'ók szerint ő maga is isteni kinyilatkoztatás önálló hordozója, jövetelének célja mégis az, hogy felkészítse az emberiséget az új hírnök érkezésére.

Bejelentése után a muzulmán papság heves üldözést indított ellene. Lehetetlenné tették a helyzetét, majd le tartóztatták. A börtönben kegyetlenül megkínózták, majd 1850-ben kivégezték. Halála után hívei ellen is megindult az üldözés. Perzsiában mintegy 20000 követőjét mészárolták le kivégzése után.

Az alapító

Bahá'u'lláh (1817-1892) a bahá'í hit megalapítója 1817-ben született az egyik legrégebb perzsa patricius család sarjaként. Nevének jelentése „Isten Dicsősége”. „A család őseit egészen az ókori perzsa birodalom uralkodójáig tudta visszavezetni, és nagy vagyoni, hatalmas földek birtokosa volt.”¹ Bahá'u'lláh lemondott az udvarban betöltött tisztségéről és az azzal járó előnyökről. Honfitársai előtt nagylelkűségéről és jó szívéről vált híressé.

Azonnal megszűnt számára származásából eredő kivételezett helyzete, amikor bejelentette, hogy ő is a „Báb” hitét vallja. A „Báb” kivégzése után Bahá'u'lláh-t megfosztották vagyonától, bebörtönözték, megkínózták, majd száműzték. Először Bagdadba kellett mennie, innen Konstantinápolyba, majd Edirnébe és végül a szentföldi Akkába. 1863-ban Bagdadban bejelentette, hogy ő az, akinek jövetelét a „Báb” megjövendölte.

Edirnéből és Akkából levelek sokaságát írta kora uralkodóihoz, melyekben megjövendölte az emberiség egyesítését és a világcivilizáció kialakulását. Felszólította a XIX. század uralkodóit és elnökeiket, hogy ellentéteket simítsák el egymás között, csökkentsék háborús készültségüket és szenteljék minden energiájukat a világbéke megalapozásának.

Bahá'u'lláh Bahjiban hunyt el, Akkától északra és a sírja is ott található meg. Tanításai ma már szélesebb körben elterjedtek, bölcsőjük a Közel-Kelet, és szentélye gyűjtőpontja annak a világtársadalomnak, amelyet ő hozott létre.

Bahá'u'lláh tanításai

Bahá'u'lláh azt hirdette, hogy egy Isten létezik, és kinyilatkoztatásai az egész emberiség történelmének meghatározó civilizáló erői. „Ennek a folyamatnak legfőbb előrevivői az Isteni Hírnökök, akiket az emberek mint külön-külön vallások megalapítóit ismernek, s akik azt a célt tűzték ki maguk elé, hogy fejlesszék az emberiség lelki és erkölcsi érettségét.”²

Az emberiség ebben a mostani időszakban válik végre nagykorúvá. Ez lehetővé teszi az emberek nagy családjának egyesítését és egy békés, egységes társadalom felépítését. Ennek a célnak az érdekében a bahá'í vallás a következőket hirdeti meg:

- 1.) Az előítéletek minden fajtájától való megszabadulást.
- 2.) A férfiakéval azonos lehetőséget a nők számára.
- 3.) A vallási igazság egységének és viszonylagosságának felismerését.
- 4.) A túlzott gazdagság és a túlzott nyomor felszámolását.
- 5.) Az egyetemes oktatás megvalósítását.
- 6.) Az egyes ember felelősségét az önálló igazságkeresésre.
- 7.) A világszövetség megalakítását.
- 8.) Annak felismerését, hogy az igaz vallás harmóniában van az ésszel és a tudományos igazság keresésével.

A mozgalom terjedése

‘Abbás Effendi (1844-1921), Bahá'u'lláh legidősebb fia, kisgyermek korától kezdődően osztozott apja szenvedéseiben és száműzetésében egyaránt. Címként az ‘abdu'l-Bahá (Bahá szolgája) nevet vette fel. Apja őt nevezte ki a bahá'í tanítások értelmezőjéül és saját utódjául is.

Az első nyugati bahá'í zarándokok 1898-ban érkeztek meg Akkába. Akkor még ‘Abdu'l-Bahá az Oszmán-Török birodalom rabja volt. 1908-ban bocsátják végre szabadon. Szabadsága visszanyerése után több körutat tett a világ-

ban. 1913 áprilisában Magyarországra is ellátogatott, Budapestre. 1911-1913 között végigjárta Európát és még Amerikába is ellátogat. Útjai során mindentűt Bahá'u'lláh egységről és társadalmi igazságokról szóló tanításait hirdette. 1921-ben halt meg 77 éves korában.

‘Abdu'l-Bahá végrendeletében unokáját, Shoghi Effendi Rabbanit nevezte ki a bahá'í hit védnökének és tanításai értelmezőjének. Shoghi Effendi 1957-ben bekövetkezett haláláig működött ebben a tisztségben. 36 év alatt Bahá'u'lláh és ‘Abdu'l-Bahá számos írását fordította le angol nyelvre. Megszervezte helyi és nemzetközi bahá'í intézmények alapítását és irányította a terveket, melyek a bahá'í eszméknek az egész világon való elterjesztését tűzték ki célul.

1963-ban hozták létre az Igazság Egyetemes Házát, amelyet Bahá'u'lláh rendelt a bahá'í vallás legfelső törvényhozó szervének. Ez egy 9 tagból álló szervezet, amelyet ötvenként választanak a bahá'í országos irányító szervezetek. Az Igazság Háza irányítja a Bahá'í Nemzetközi Közösség lelki és hivatalos ügyeit. „Bahá'u'lláh által rábízott feladata, hogy ítélezzék mindazon ügyekben, amelyekkel a bahá'í szentírások nem foglalkoznak, így ez az intézmény tartja a változó világgal szoros kapcsolatban a bahá'í közösséget.”³

A Bahá'í Világtársadalom

A bahá'í közösség tagjainak száma ma kb. 6 millió tagra tehető. A világ 166 országában élnek a hit követői. Gazdag sokféleségébe beletartoznak emberek bolygónk majdnem minden fajtájából, hitéből és kultúrájából. A közösség tagjai több, mint 2100 etnikai csoportot ölelnek fel.

A bahá'í hitnek nincs papsága. Hitük szerint az emberi nem belépett az érettség állapotába. Minden ember képes felkutatni Isten kinyilatkoztatását és határozni az élet dolgairól imán, elmélkedésen és másokkal való tanácskozáson keresztül. Hogy ezt lehetővé tegyék, a bahá'í írásokat 750 nyelvre fordították le. Ez az elv érvényesül közöttük a közösségi életben is. A bahá'í hit ügyeit a Szellemi Tanácsnak nevezett, választott tanácsok intézik mind helyi, mind országos szinten. Minden felnőtt hívó egyaránt választható. A választások titkosak és a többségi szavazás dönt.

A közösség munkáját kizárólag a hívők önkéntes adományaiból támogatják. A bahá'í alapítványnak adni előjog, amely csak a tagokat illeti meg. A hit nem fogad el külső adományokat senkitől.

A bahá'í vallás és keresztyénség

„Az embernek mindenkiben csak azt szabad észrevennie, ami nemes. Ha ezt megvalósítja, az egész emberiséget barátjává teszi. Ha azonban a hibák felől közelít másokhoz, nagyon nehéz kedvessé válni szemükben. El kell jöjjön az az idő, midőn az egész Földön ráébrednek egy mindenkit magában foglaló hatalmas gyűlés sürgető szükségességére. A Föld vezetőinek és királyainak részt kell vállalniuk ebben, és ki kell alakítaniuk az utat és a módot, amely az emberek Nagy Világbékéjét megalapozza.”⁴

A bahá'í hit történetét és tanait olvasva egy nagyon szimpatikus mozgalomra találhatunk rá. Igyekeznek az

egész világnak és minden vallásnak a legjobbat nyújtani. Tanaikban minden vallás és világnézet egységére töreksenek. „Ami jó bennük, azt kivesszük és mindenkit elfogadnak.”⁵ Figyelemreméltó törekvés részükről az, hogy az emberi jogoknak olyan megvalósítására törekkenek, amelyek keleten, a mozgalom hazájában még ma sem általánosan elfogadottak. Őszintén szimpatikus számomra az, hogy a bahá'í hit más mozgalmakkal ellentétben nem a meggazdagodás mielőbbi útját keresi mások kihasználása által, hanem csak a tagjaitól fogad el adományokat.

A bahá'íok Jézusról vallott nézetei gyakorlatilag megegyeznek az iszlám által hirdetett eszmékkel. A mohamedánok is elfogadják Jézust prófétának, csak szerintük Mohamed az utolsó és a legnagyobb próféta. Lényeges különbség a bahá'íok és az iszlám között, hogy: 1.) az iszlám nem ismeri el Bahá'u'lláh-t prófétájának, 2.) és nem mások elfogadását, hanem a tüzzel-vassal való térítést hangsúlyozza.

Nehéz lehet ilyen környezetből kinőni és abban létezni. Bizonyos mértékig naivnak tűnnek egyes nézeteik a manapság újra fénykorát élő iszlám közelségében.

A keresztyénség azonban nemes és nagyon emberi nézeteik és mindenkit elfogadni akaró vallási törekvéseik ellenére sem fogadhatja el a bahá'í hitet. A szinkretizmus, mindenki elfogadása a sajátos lényeg feladásához vezet. A mindenben pedig benne van a rossz is, nemcsak a jó. A bahá'íok számára ugyanis Jézus Krisztus csak egy a próféták sorában, egyenlő velük. Meggyőződésünk szerint azonban Jézus nem egy a hosszú sorban, hanem Ő az Írások beteljesítője, a megígért és megérkezett Krisztus. Nem vallásos zseni, aki élt, tanított és akit meggyilkoltak tanai miatt, hanem Isten Fia és Megváltó minden bűneinkből. Lehetnek mindent és mindenkit elfogadó nézetek, Jézus Krisztus akkor is több ezeknél. Ő a bahá'íoknak is Megváltójuk akar lenni, nem csupán a prófétájuk.

Fukk Lóránt

Jegyzetek

1.) A Bahá'í hit. Hitterjesztő utcai röpirat 2.p. – 2.) Uo. 1.p. – 3.) Uo. 3.p. – 4.) Uo. 4.p. – 5.) Bütösi János: Szekták. A Bahá'í vallás. Az 1990-91-es tanév órai anyagának vázlatai

EMLÉKEZZETEK MEG...

Szabó Lajos az egyháztörténész

(1908-1996)*

Amikor Szabó Lajos életművének egyik legfontosabb részére, egyháztörténeti tevékenységére irányítjuk figyelmünket, feltétlenül szükséges megállapítani, hogy nem az egyháztörténet művelése volt az egyetlen érték, amivel megajándékozta és gazdagította magyar református egyházunkat és hazánkat. Lelkipásztori, belmissziói, diakóniai, novellaírói, néprajzi, szociológiai, szociográfiai munkássága olyan polihisztorra emelték, aki igen jó orvosságokat hozott felszínre ennek a századnak több tragédiát megélt, visszaeső betegségben szenvedő embere számára.

Hasonlít azokhoz a XVI. századi prédikátorokhoz, akik az ellenségtől menekülve és bujdosva, faluról-falura mentek, lélektől-lélekig jártak, templomokat építettek, iskolákat alapította, könyveket, tanulmányokat írtak és ezekkel felgyújtották a szunnyadó, vagy elerőtlenedett magyar lelkeket. Belőlük támadt az eleven újság, a hit, a reménység, a műveltség. Szabó Lajos egy véres korszak, a XX. század elején bukkant fel, mint a magyar tiszteletes-tudós prédikátor ősi alakja, akiben megvolt mindaz, ami korszakát jellemezte, az ige mélyebb megértése, hirdetése, a belmisszió országos kiépítésének szándéka, ezeknek mellékterméke: a nemzeti művelődés, a szociális kérdések megoldására való fárhadhatatlan törekvés.

Történelmi helyen született: Losoncon, ahol az imád-

ságos lelkű Ráday Pál látta meg a napvilágot, s ahol Kármán József porai nyugosznak. Amely városnak a címerében az önvérével fiait tápláló fönix madár látható, és amely településen 1910-ben tartott népszámláláskor a 13 ezres lakosból csak 1675 volt szlovák.¹

Történelmi családból származott. Atyai ágon a Ragályi Szabó családból, anyai ágon az Ablonczy családból, akiknek őst Zsigmond király idejében 1392. augusztus 13-án sorolták be az ország többi nemeseinek a gyűlekezetébe.²

*Történelmi idők*et élt át. Kis híjával végig élte a XX. századot. Az első világháború idején volt gyermek és serdült ifjúvá. A társadalmi egyensúly helyreállítása és a nemzetépítő munka idején folytatta tanulmányait, s amikor már révbé ért volna a második világháború és az azt követő szomorú „gyászévtizedek” jutottak osztályrészéül. 1956 és 1989 már csak a sort zárta be.

A történelmi események hamar felkeltették érdeklődését. Már gyermekkorában a Pesti Hírlap írásait böngészgette és édesapjának kedves könyveit olvasgatta. Petőfi, Tompa, Berzsenyi, Madách műveit forgatta, de legjobban a tízkötetes Tolnai Világtörténet kitűnő képanyaga szerettette meg vele a történelmet. (23)

Elemi iskoláinak elvégzése után a sárospataki kollégiumban nyert újabb ösztönzést a történelemmel való foglalkozásra. A gimnáziumban Zelles Lajos volt a földrajz és a történelem tanára, aki az anyagot nagyon szigorúan, szóról-szóra megkövetelte a diáktól, s mivel Szabó Lajos szerette a történelmet, így azt meg is tanulta (40).

* Elhangzott 1996. október 13-án a taktaszadai református templomban tartott emlékülésen.

Nagy hatást gyakorolt rá Novák István melegszívű, kisdíákhoz mindig atyai szeretettel odahajló magyar tanára, de Bathó János zenetanár hazafisága, jellegzetes alakja, magyarság szeretete sem tűnt el nyomtalanul a Patakon tanuló diák lelkében.

Érettségi után a teológián folytatta tanulmányait, – természetesen a pataki akadémián. A diszciplínák közt különösen az egyháztörténet érdekelte. Ennek professzora abban az időben Dr. Marton János volt, akinek kedvelt témája mindig a hivatalos egyház bírálata volt, de hatalmas tudásanyagából könyvtár telt volna ki. Megragadta Szabó Lajost Dr. Forgács Gyula professor elhelyült szellemű előadása is, és igen erőteljes befolyással volt későbbi missziói-lelkészi szolgálatára. Fontos szerepet játszott egyháztörténeti ismeretinek bővítésében a Nagykönyvtár, az Ifjúsági könyvtár adta lehetőség. Ezen kívül maga is vásárolt könyveket: Ady verseit, Szabó Dezső munkáit. Ez utóbbi hatása évtizedeken át meghatározó szerepet töltött be tevékenységében (61).

A teológia végeztével 1930-ban abszolvál, utána letette lelkészi vizsgáit. Farkas István tiszáninneri püspök a putnoki gyülekezetbe helyezte segédlelkésznek. 1940. szeptember 25-én Debrecenben a Tisza István Tudomány Egyetem az egyháztörténet doktorává fogadja, s még abban az évben Sárospatakon teológiai magántanári képesítést szerez.

Egyháztörténeti munkásságát nem elefántcsont toronyba bezárkózva végezte, hanem benne élt az egyház történetében és az is őbenne. Egyháztörténeti életműve három nagy területen bontakozott ki: missziói tevékenységében, gyülekezeti lelkészi-szolgálatában és szakrális néprajzi munkájában.

1.) Szabó Lajos egyháztörténeti érintettsége áthatotta *missziói tevékenységét*. Szolgálat a putnoki segédlelkészséggel vette kezdetét, ahol a hivatásával együtt járó teendők mellett részt vett a közéletben is. Történelmi jellegű előadásokat tartott Bethlen Gábor vallásos személyiségéről és más hasonló témákról. Lelkészerkezeteken egyháztörténeti ismertetéseket adott elő. A városban hazafias beszédeket mondott, társas összejöveteleken és vacsorákon szólalt fel, cikkeket és verseket írt, részese volt a település felemelkedésére történő fáradozásoknak.

Történelmi irányultságával párhuzamosan már fiatal korában igen erőteljes volt szociális érzékenysége, mely hazafiságával együtt jelent meg. Sokat fáradozik a nehéz anyagi körülmények közt élők megsegítésében. Szavát ezeknek a szegényeknek az érdekében emeli fel. Az egyház diakóniai szolgálatát fogalmazza meg. „Kiált, mert néma gyerekek az anyja sem érti a baját, – írja – és mi hisszük, hogy nekünk édesanyánk az egyetemes református egyház, ezért kiáltunk!” (80).

Több ilyen és ehhez hasonló szellemben megfogalmazott cikket és riportot küldött be a korabeli sajtóba közlés végett, de megjelentetését a szerkesztők olykor azzal utasították el, hogy „közlése képtelenség!” Fel-emelte szavát a magyar parasztság szociális helyzetének megváltoztatása érdekében, de szólt a református egyházban, illetve a társadalomban oly nagy méretekben elszaporodó szekták ellen, melyek rongálták a történelmi egyházakat. Több munkája jelent meg a Jehova tanúinak, a millenisták téves tanításainak cáfolatára.

A tiszáninneri egyházkerületben, a Bodroghözben aratott a szekta a legerőteljesebben. Ennek megakadályozása érdekében Farkas István püspök Szabó Lajost nevezte ki és egyben céljának jelölte meg az ottani missziói lelkészi állás megszervezését, hogy a történelmi kálvinizmus biztos alapul szolgáljon a tévelygések ellen. A kinevezett missziós lelkész pedig hol gyalog, hol motorral, később három kerekű Morgan autóján bejárta az egész Bodroghözt. 1936-ban Józsefmajorban templomot épített. Ezekről a munkálatairól Péter János országos hetilapjába rendszeres beszámolóit küld (131).

Tervezetet készít az egész magyar tanyavilág református híveinek a lelkigondozásáról. Statisztikai kimutatók sokaságát állítja össze. Öt pontból álló országos javaslatot tesz a Református Gazdakörök, a Faluszövetség, a Körzeti gazdasági szervezetek, a Népfőiskolák és egyéb közösségek létesítésére. Kihangsúlyozta azt, hogy a 3 millió koldus mellett Magyarországon van a református egyházban 300 ezer lelki koldus a tanyákon, akikkel szintén törődni kell! (134)

Szabó Lajos bodroghözi munkája felkeltette az érdeklődést iránta a fővárosban is. Kiss Ferenc úgy látta, hogy jó volna a lelkes fiatalembert a Szeretetszövetség országos szolgálatába állítani. Meghívja Budapestre és kinevezi az Országos Szeretetszövetség lelkészének. Ettől kezdve már az egész ország munkaterületévé válik. A hazai diakóniai intézeteket látogatja, de a kisebb vagy nagyobb gyülekezeteket is felkeresi szervezési céllal.

Országjárása során ismerkedik meg 1938-ban Velenecén Futó Rózsa óvónővel, akivel december 5-én házasságot is köt (146).

Doktori disszertációjának összeállításához is nekifog, hiszen meglehetősen sok anyagot gyűjtött már össze, és kikristályosodott már a témakor is előtte. Ez a Moldvóláhországi első magyar misszionárius Czelder Márton munkássága. Nem ok nélkül választotta értekezése témájául, hanem azért, mert míg a régi nagyok közül sokan meghaltak alkotásaikban is, addig a XIX. század legaktívabb református lelkészének munkája ma is áldás – olvashatjuk értekezésében. – Harangjai szólnak, templomai ma is lelki eledelt adnak bujdosó református testvéreinknek.³ Czelder Márton a mi hazai protestáns életünknek és irodalmunknak egyik legsajátosabb alakja.

2.) Szabó Lajos egyháztörténeti karizmái gyülekezeti *lelkipásztori szolgálatát és teológiai professzorságát* áthatják, illetve kiteljesítik.

Lelkipásztorként először Kassa gyülekezete hívta meg, ahová 1942. augusztus 16-án iktatták be. Beköszöntő igéje a Habakuk 2,1 verse volt. „Megállok a bástyán...” Attól kezdve a kassai bástyán állt egészen addig, amíg onnan a többi magyarral együtt a benesi dekrétumok alapján ki nem üzték.

A nagy történész előd – Révész Kálmán utódja lett a történettudományok szempontjából is. Ott Kassán, ahol minden kő az egyház és a magyarság történelméről beszél (195).

A kassai békés állapot azonban nem sokáig tartott, mert hazánk egén egyre hatalmasabb viharfelhők tornyosultak. A második világháború tragikus eseményei egyre közelebb kerültek a Kárpátokhoz, így Kassához is. Ezekben az időkben – emlékezik vissza Szabó Lajos – nem cikkeket írtam, azokat csak elvéve, hanem bele-

fogtam egy igen nagy vállalkozásba, a kassai református egyház történetének a megírásába. Közeledett ugyanis a kassai református egyház megalakulásának 300. éves évfordulója. Erre az évfordulóra szántam az egyház történetének a megírását (208).

A kassai kálvinisták története legnagyobb részben próbák, bajok, jajok, keserves üldözések, megaláztatások szomorú története. Hányszor elvették templomát, hányszor üzték el papjait, hányszor megszüntették, vagy külváros mocskos területére gettózták. Szabó Lajos kassai szolgálatának szinte utolsó pillanataiban, 1944-re elkészült a kassai krónika. 1944. március 31-én fejezte be a munkát, mely az eklézsia történetét 1644. március 27-től 1944. március 27-ig foglalja magába. Nyomatásban augusztus 1-én jelent meg egyszer példányban (247). Röviddel ezután a második világháború borzalmi elérték Kassát, s benne a lelkészcsaládot. Mégis a nagy történelmi sorsforduló idején ott álltak segítőkészségükkel a szenvedők, az üldözöttek oldalán, akár menekülő magyarok, vagy üldözött zsidók voltak azok. Ezt a tevékenységet egészen addig végezték, míg maguk is üldözöttek lettek, amikor a szlovák hatóságok 1945. április 23-án ötven kilogrammos csomaggal, családjával együtt kiűzték a városból a kassai magyar református lelkészt (295).

A történelem Szabó Lajosék számára Taktaszadán folytatódott. Néhány hónapos bolyongás után júniusban megkezdte a szadai gyülekezetben szolgálatát, kis idő múlva folytatta az írást, és életének ötven esztendejét élte meg ezen a zempléni településen. Az eltöltött évtizedekre a következőképpen emlékezik:

„Taktaszadát az itt eltöltött hosszú évtizedek alatt sohasem éreztem internálótábornak, senki szigetének, Rodostónak vagy vakvágánynak. Nem mondom, hogy nem fájt és nem fáj még mos is, sok évtized múlva is a szívem Kassa eklézsiájáért. Még mostanában is eldúdolom néha-néha az együgyű dalocskáit:

*„Kassa város, Kassa város
nem vagyok lakója már most,
Cseh rabságot nem tűrhetem,
Inkább földönfutó lettem.
Ruhám rongyos, csizmám sáros
Kassa város, Kassa város (303).*

Szabó Lajos nem vágyódott bekapcsolódni az egyetemes egyház életébe, mert annak története a nem kívánt irányba mozdult el. Erről a korszakról az alábbi megállapítást teszi:

„Nem kíváncsi voltam ki (ti. Taktaszadáról), különösképpen azért, mert a magyar református egyházban vad túlekedés tombolt, egymást marták-falták az ige emberei, akik nagyobb gondot és ékesebb posztot reméltek Mátyás-fordulásukból (mert nem Pál-fordulás volt az, hanem a véres kezű és könyörtelen diktátor Rákosi Mátyás szolgálatába állás), mégpedig úgy, hogy sokszor túllicitáltak egymást is. Régi egyházi vezéreink, s püspökeink mind-mind lábon mentek el. (Hajdan a püspök nem a saját lábán hagyta el szolgálatát, hanem akkor, amikor koporsóba tették.)

Leváltották számos patrónusomat, jóemberemet, nem volt itt biztonságban egyetlen nagyobb tisztségviselő sem többé. Az egyházi lap, a hivatalos közlöny majdnem minden számában közölték valamely jó vezérember

menesztését. Mikor olvastam ezeket a híreket, eszembe jutott a XVII. századi magyar panasz:

*„Régi vitézek, próbált legények
Rossz becsben vagynak...”*

Ravasz László leváltása is megtörtént, azután menni kellett a legtöbb budapesti lelkész-vezetőnek is, köztük a legfontosabbnak Szabó Imre esperesnek.

Bereczky azt hirdette magyar egyházi vonalon is, meg a világi sajtóban is, hogy a magyar református egyház nagy bűnököt követett el a múltban a magyar nép ellen, mert a nagybirtokrendszer híve volt és az arisztokrácia uszályába került. Ez annyiban volt mindössze igaz, hogy világi tiszteseink egy része mágnás és középbirtokos volt, de alig volt néhány tucat arisztokratánk.

Bereczky állította, hogy bűneinkért kaptuk büntetésünket és azt nem zúgolódással, hanem hálaadással kell elfogadni, mert megérdemeltük volna a teljes megsemmisülést. Ez helyes is volt, de ebből nem következett volna az új rendszer teljes kiszolgálása, mindenféle kritikának a kiküszöbölése és az istentelen Rákosi diktátornak dicsőítése. „Még a világi lapokban is zengett Bereczkynek a Rákosi-himnusz” – állapította meg egyháztörténész professzorunk az 1945 utáni évtizedek új emberének egyházpolitikájáról (303-306).

Ilyen kedvezőtlen politikai és egyházi helyzetben Szabó Lajos csak szépirodalmi és egyháztörténeti cikkek írására kötelezte el magát „bó” aláírással. Így is ki volt téve annak, hogy a szerkesztők vagy betoldanak, vagy kihagynak valamit a megjelent művekből (314). Mégis írt, mert életeleme volt az írás, s Taktaszadán erre a feltevések adtak voltak.

Szabó Lajos egyháztörténeti pályafutása a sárospataki teológiai akadémiai professzorságban nyert végül is kellő elismerés 1948-ban, amikor *dr. Nagy Barna, dr. Újszászy Kálmán, dr. Szabó Zoltán, dr. Koncz Sándor* és más neves személyek közt elfoglalhatta az egyháztörténeti professzori széket. Erről így ír: „Az Úr kegyelme egy szép tágas kaput is nyitott nekem. Beteljesedett régi kedves vágyam: professzor lehettem a szívemhez nőtt sárospataki teológiai akadémia. Nyugdíjba ment az egyháztörténet professzora *dr. Marton János* s a tanszéket úgy töltötték be, hogy a külföldi históriát *Makkai Lászlóra* bízta, én pedig meghívást kaptam a magyar egyháztörténelem előadására (342).” Mivel Marton úrnak nem volt stúdiuma, s nem volt semmiféle kézikönyv sem, ezért gyors munkával készített egy stúdiumot. Címe: A magyar református egyház története 1700-tól 1800-ig, ami 162 gépelt oldal lett. Később került sor a folytatás megírására, mely a magyar református egyház történetét 1800-tól 1900-ig terjedő időszakát foglalta magába 150 gépelt oldal terjedelemben. A két munkát *dr. Marton János* és *D. dr. Illyés Endre* professzorok lektorálták, valamint átnézte *Darányi Lajos* pataki lelkész is, aki „épüléssel” olvasta. Közben Szabó professzor gyűjtötte az anyagot a XVI-XVII. századi egyháztörténet megírásához, de erre már sajnos nem lett szükség – legalábbis tankönyv formájában – mivel a sárospataki teológiai akadémia megszüntették (346).

Szabó Lajos rövid pataki professzorsága idején az egyháztörténet oktatását 21 hallgatósággal kezdte meg. Székfoglalójának címe: ENCHIRIDION (kézikönyv, tu-

domány-összefoglalás). Módszertanában helyet kapott a hallgatók kérdésfeltevése éppúgy, mint a jegyzetelés lehetőség és a forrásgyűjtés. A rendes órák mellett szemináriumot is létesített 10 hallgatóval heti 1-2 órában. Ezeket a lelkési onomasztikonhoz gyűjtötték anyagot, és volt szfragisztikai és ikonografikai gyűjtő munka is.

Amikor 1951 őszén a Református Konvent megszűntette a pataki teológiát és később felajánlotta a gimnáziumot is, a professzorokat és a tanárokat szétszórta a diktatórikus egyházi vezetés, Szabó Lajos visszatért a szadai fészekbe. Most már nemcsak Kassáról, de a pataki teológiáról is elűzték. „A vörös időszak megölte” Patakot – írja életrajzában – „a konventen egyedül Papp Béla állt ellen, bár soha nem volt pataki diák, nemsokára aztán elvitte az államvédelmi hatóság és sok évi börtön után még a nyomát is eltüntette... áldja meg az Isten haló poraiban is!” Én pedig „ott tűnődtem a Takta-parton, hogy vevődnek el kedves városaim: elvette tőle Trianon szülővárosomat Losoncot, elvette tőlem a második világháború után a szlovák a szívemhez nőtt kassai bástyát, s mos íme harmadik kedves városom is elvételét tőlem, tőlünk. (Szabó) Zoltán bátyámat annyira megrázta ez, hogy fogadalmat tett: Patakra nem teszi be lábát addig, amíg az ősi iskolát vissza nem adják és Patak megint Patak lesz (348).

A korabeli új egyházi vezetés legnagyobb részt ellenséget látott Szabó Lajosban, ő pedig nem akart megalkuvó módon fényes karriert csinálni, hanem inkább maradt a szépirodalomnál, a novellánál, az egyháztörténetnél.

A diktatúra mérhetetlen szorítását követően kissé reményteljesebb mezőkön vezetett életútja. Darányi Lajos püspök igényt tart egyháztörténeti tudására és megbízást ad a tiszáninneri püspökök, majd főgondnokok története megírására (356). Később egyre többször jelennek meg novellái a Kálvin Kalendáriumban. Ezek azonban csak morzsái egyháztörténeti anyagalmazatának és képességének. Ezért ismét megpróbált még egyszer szolgálni, mint teológiai tanár. Levelet ír a budapesti teológiai akadémiára, hogy szívesen vállalna évente néhány előadást, esetleg szeminárium vezetését. A válasz az illetékes debreceni akadémiához irányította. Oda is jelentkezett. Onnan azt írták vissza, hogy köszönik, de megfontolás tárgyává tesszik, s majd értesítik. Az értesítés azonban sohasem érkezett meg. A debreceni teológusok közül pedig számosan jelezték, hogy szükség lenne munkájára (413).

A szabadság utáni vágyat, az egyházi és politikai elnyomás elleni küzdelmet nem lehetett megtörni lelkében. A zord erőszak elsöpörte az 1956-os felkelést ő azonban tovább lobogtatta a zászlót. „A mi zempléni egyházmegyénkben nem tettük le a lelki fegyvert – írja Szabó Lajos a történelmi helyzetet és a lelki állapotokat értékelve – még a következő évben sem. Nyilvánosan mi voltunk az egyik szellemi utóvédje 1956-nak. Ennek bizonyossága, hogy 1957. január 9-én Sárospatakon egyházmegyei közgyűlésünk volt, melyen engem kértek fel szolgálatra” (387). Ekkor mondta el: „Viadalunk ércmíves Sándorral” c. értekezését. Ebben előszámlálja azokat a tévedéseket, sőt kártételeket, hamisságokat, gonoszságokat, amelyeket a kor „ércmíves sándorai” okoztak az egyháznak és a magyarságnak. Felsorolja a vértanúk halálát okozók bűneit, a megkínzott emberek jajkiáltásait, a tudatlanság tudálékos hírnökeit, a „vonalas” és

„félvonalas” vezetőket, mint akik a kor „ércmíves sándorai”. Ők azok az egyházra sok bajt hozók, romlást előidézők. Mit kell tenni velük? – teszi fel a kérdést. Azt, amit az apostol Pál: ne legyen utunk velük! Őrizkedni kell tőlük! Majd az Úr megfizet nekik! (Tim 4,14)

Az 1956-os népfelkelést a szovjet tankok vérbefojtották, de a kor „ércmíves sándorai” még 34 éven át tovább tevékenykedtek. 1989. évi rendszerváltás hozott némi fordulatot. Szabó Lajos szerint: „1989. a vaskárpitok széttépésének, a falak leomlásának csodálatos esztendeje volt. Nem remélt, s nem is várt, ámulatos hálával fogadott szép esztendeje a történelemnek. Be van írva ez az esztendő a népünk történetébe, s mi szemtanúi is lehetünk...” (529) (Erre az évre emlékezve a professzor az alábbi imádsággal hódol a történelem Ura előtt: „Úristen! Aki elindítottad a szabadtítást, segíts véghez vinni. Ehhez a nagy időhöz adj nagy embereket, hű embereket, igaz magyar embereket! A magyar református egyház éléről söpörd el Uram a »békepap« társutas felsőséget, hadd tűnjenek el ők, akik bűnügyi krónikává maszatolták át a magyar református egyház történelmét. Ámen” (531).

Szabó Lajos egyháztörténeti testamentumát „A magyar református történetírás adósságai és feladatai” c. frásában hagyta ránk. Ez a Kárpát-medence magyar református eszpereseinek Sárospatakon a kollégium imatermében 1992-ben tartott konferenciáján hangzott el. Megírandónak tartja a magyar református szeretetszolgálat történetét és az ispotályokét is, a kanonika vizitációk történetét, a lelkipásztorok néprajzi szolgálatának a történetét, a papmarasztás történetét, a Tiszáninneri Kerület történetét, a tábortörténetét és az egyház történetét 1945-től 1990-ig. Különösen ez utóbbi témához nyújt szempontokat, amikor a bibliai „ércmíves Sándor” szerinti színönimát ajánlja az értékelésben.

Eszerint a magyar református egyház történetírásának négyféle feladata van, melyekkel az ige szerint intézheti el az „ércmíves” ügyet:

1.) Nevezd meg mint Pál, ki cselekedte azt. Név szerint mondd ki te is ércmíveseid nevét! Kezdj hozzá azonnal!

2.) Csinálj kárlistát, sorold fel, hogy mi az, amit elkövettek ellened!

3.) Tedd meg sürgősen azt, amit Pál tett és amit neked is kommandál az igében... Távoztasd el minden helyről, ahol ártott neked!

4.) Itt véget ér feladatod – a többit bízd az igaz bíróra. Fizessen meg neki az Úr cselekedetei szerint!”⁴

Szabó Lajos tudós egyháztörténész professzor „végrendeletének” teljesítése a jövő évek, évtizedek egyháztörténészeinek a feladata lesz, mint ahogyan annak megírása is, hogy a rendszerváltás után, pataki teológiai professzorságba való visszatérése – melyet évtizedek óta annyira várt – milyen szomorú véget ért, miféle csalódások érték és hogy miért volt kénytelen ismét megválni Pataktól és visszatérni a szadai fészekbe, a Takta partjára.

3.) Szabó Lajos egyháztörténészi karaktere áthatotta *szakrális néprajzi* tevékenységét, de ezen a területen is megmaradt Jézus Krisztus szolgálatában.

Az intenzívebb néprajzi munkába akkor vágott bele nagyobb energiával, amikor mind saját élete, mind az egyház – és a magyarság élete válságos helyzetbe került. Egyházi területen folyamatos mellőzés jutott neki osz-

tályrészül, megírt műveinek megjelentetésére nem vállalkoztak a kiadók, családját különféle inzultusok érték. Azt írja az 1955. évről: munkába temetkezünk ebben az esztendőben is, munkaterápiát alkalmaztunk, így lehetett kibírni ezeket az időköt (373). Arról panaszkodik még, hogy őt ezekben az években nem tartották haladóképesnek, és az egyház vezetése, valamint az új püspök „egyetlen munkát sem adott... egyháztörténeti vonalon” (418). Természetesen következik ebből, hogy más irányba vette útját, azaz nem is ő, hanem az Isten vezette lábait új ösvényre. Ezt jegyzi fel erről az időszakról: „akkor a nagy Uristen egy nagyon áldott nagy, szép kaput nyitott számomra: a folklór szolgálatát. Új kapu nyílt és én megemlékeztem Ravasz püspök úr mondásáról: ha bezárnak előtted egy kaput, de új kapu nyílik számodra – ha tisztességes helyre vezet az a kapu – menj be rajta jó reménységgel! Úgy tettem!” (418).

Néprajzos érintettségét és a vele együtt járó szociális érzékenységet gyermekségétől magában hordozta. Ez megerősítést nyert a sárospataki teológia faluszemináriumának alapítói Szabó Zoltán és Újszászy Kálmán professzorai által. Tőlük tanulta meg a néprajzi tevékenység szeretetét. ANCILLA teológiának – vagyis a teológiát szolgáló tudománynak – tartotta, mint amely hasznos a falura kerülő lelkipásztorok számára (420). Ezt a bodrogközi missziós szolgálatában évtizedekkel korábban már hasznosította, az 1960-as évektől pedig érdeklődése előterébe helyezte.

Tagja lett a Magyar Néprajzi Társaságnak, az Istvánffy plakettet többször is elnyerte, 1967-ben az önkéntes gyűjtők legnagyobb kitüntetését, a Sebestyén érmet kapta meg (423). A Magyar Néprajzi Társaság 1989. évi centenáriumi emlékülésén tartott felszólalásában foglalta össze a néprajz területén addig végzett munkásságát. Beszámolójában elmondja: „Huszonöt éve foglalkozom önkéntes néprajzi gyűjtéssel... huszonöt év alatt valóban ezt tettem. Elsősorban a Takta melléki hiedelem gyűjtésével foglalkoztam. E gyűjtésem egy része meg is jelent... huszonöt év alatt huszonöt pályamunkát nyújtottam be. Ezek közül csak néhány jelent meg nyomtatásban... Gyűjtőmunkámban, mivel pap vagyok, nagy súlyt helyezek a szakrális néprajzi gyűjtésre... mivel történész is vagyok, nagy súlyt helyeztem arra is, hogy a magyar múlt néprajzi hagyatékait kutassam. Aranybánya ez!... Eddigi szolgálataimnak egyik haszna az, hogy az utóbbi években megjelent munkák közül többen újra és újra hivatkoznak gyűjtéseimre – majd Kányádi Sándor szép versét idézi:

*„Be kell hordanunk, hajtánunk mindent,
A szavakat is. Egyetlen szó
egy tájszó se maradjon kint,
Semmi sem fölösleges...” (515-519)*

Az 1989. évi Magyar Néprajzi Társaság fennállásának századik évfordulója, melyen elhangzott Szabó Lajos fenti hozzászólása is, nevezetes eseménnyé lett a professzor életében. Ilyen irányú tevékenysége ötvözte az egyháztörténetet és folklórt a szakrális néprajz értékes nemes fémévé. Ezért érdemes volt bemenni a nehéz próbatételek idején a számára Isten által nyitott kapun.

Belső emberének két uralkodó vonása volt: a lelkesedés és a hűség, mely Isten és az emberek felé irányult. Világa Isten alkotásából, illetve emberekből állt, s ezek iránt rendkívül fogékony volt és értük lelkesedett. Közvetítő tolmács szerepe az igehirdetés és néprajz területén termelte a legdúsabb és legáldottabb gyümölcsöket.

Szabó Lajos tudományos tevékenysége igen széles skálán mozgott. Kutatásai nagy területet öleltek át. Témái közt éppúgy jelen volt a belmisszió, mint a szociális kérdések megoldásának szándéka, – a szekták elleni küzdelem, a népléktan, a társadalmi és egyházi eseményekre való reagálás. Óriási anyagot gyűjtött össze eseményekben gazdag és változatos élete során és ennek birtokában készítette műveit, melyet biztos fundamentumokon álló történelemszemlélete szerint rendezett, amely teológiájának alapját is képezte. Ez pedig a történelmi kálvinizmus volt és annak puritán életgyakorlata, amelyről sem jobbra, sem balra, sem nyereségvágyból, sem anyagi haszonszerzéstől vezéreltetve nem tért el. Élete nehéz és mélypontjain való átvészelésében tántoríthatatlan hite mellett egészséges keresztyén humorérzéke is segítette.

Szabó Lajos a XX. század egyik leghűségesebb, leghasznosabb, legmunkásabb egyháztörténésze volt, aki belmisszionáriusként kezdte lelkészi szolgálatát, történészként folytatta és néprajzosként fejezte be. Nem álló csillag volt, mint némelyek, hanem mozgó fényforrás. A reformáció századának lantosaihoz fogható, Sztarai-féle prédikátorokhoz hasonlítható. Lelki arcával az Igazság Napja felé fordult, tudományosságában a próbatételes régmúlt eseményeibe, és a magyar nép lelkébe nézett, hogy kutassa annak lángoló, perzselő mélységeit.

Legyen érte Istené a dicsőség!

*Dr. Ágoston István György
(Miskolc, Taktaszada 1996.)*

Jegyzetek

1. A zárójeles arab számok Szabó Lajos: Utolsó szalmaszál c. önéletrajzának kézirat-oldalszámjai. – 2. Mályusz Elemér, Zsigmondkori Oklevéltár I. Bp. 1951. 282. – 3. Szabó Lajos, Czelder Márton működése, Debrecen 1940. 172. – 4. Szabó Lajos, A magyar református történetírás adósságai és feladatai, Enyedy emlékkönyv, Sárospatak 1992. 14-24.

A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa

november 29-én a Református Egyház Székházában tartotta évi rendes Közgyűlését. Jóváhagyta az elnöki és főtítkári beszámolókat, melyek értékelték az elmúlt esztendő eseményeit, és körvonalazták a jövő terveit. A Közgyűlés dr. Bóna Zoltán főtítkár mandátumát 1998 decemberéig hosszabbította, és megválasztotta új alelnökét Dr. Almási Mihály baptista egyházelnök személyében. A 23 magyarországi egyháznak, illetve egyházi jellegű szervezetnek az együttműködési fóruma csatlakozott a genfi székhelyű Egyházak Világtanácsa ipari országok kormányaihoz címzett felhívásához a föld légkörének felmelegedése tárgyában. E kérelmet – amely azokat az intézkedéseket sürgeti, amelyek csökkentenék a széndioxid kisugárzását, és így lassítanák a légkör fölmelegedését – megküldi az Országgyűlés Környezetvédelmi Bizottságának és a környezetvédelmi miniszternek. Budapest, 1996. november 29.

Dr. Bóna Zoltán s.k.
főtítkár

KÉRELEM

a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa 1996. november 29-i Közgyűlése

csatlakozik az Egyházak Világtanácsa Földünk klímaváltozásával kapcsolatos kérelméhez.

E kérelmet a Közgyűlés – az elnök és a főtítkár aláírásával – a Magyar Köztársaság Országgyűlése Környezetvédelmi Bizottságának, valamint a környezetvédelmi miniszternek megküldi.

A klímaváltozás sürgős cselekvést igényel!

Nemzetközi kérelem az ipari országok kormányaihoz.

A légkör – emberi tevékenység miatti – felmelegedésének tudományosan igazolt ténye messzemenő környezeti, társadalmi és gazdasági konzekvenciákkal jár. A klímaváltozás komolyan fenyegeti a teremtés jólétét.

A légkör felmelegedésének olyan következményei lehetnek, mint erősebb viharok, több árvíz, nagyobb szárazság és több betegség. Annak érdekében, hogy a légköri változást elviselhető határok között tarthassuk, jelentősen csökkenteni kell az üvegházi gázok, különösen a szén-dioxid (CO₂) kisugárzását.

Az ipari országok a fő forrásai az ilyen kisugárzásnak, ugyanakkor az első áldozatok a Csendes-óceáni szigetországok lesznek, valamint olyan mély fekvésű parti országok, mint Banglades.

A nyilvánvaló veszély ellenére a kormányok lassan cselekszenek!

Együtt érezve azokkal, akik nagy valószínűség szerint elsőként szenvednek a légköri változás miatt, mint e kérelem aláírói annak érdekében fordulunk Kormányunkhoz, hogy tegyék meg a veszély elkerülése érdekében a szükséges lépéseket azáltal, hogy

– teljesítik ígéretüket, amelyet a Riói Környezetvédelmi Világgyűlés összefüggésében tettek arra nézve,

hogy 2000-ig az 1990-es szintre redukálják az üvegházi gázok kisugárzását,

– azáltal, hogy elkötelezik magukat e kisugárzás további redukálására 2000 után nemzetközi megegyezésekben is. Újrahasznosítható energiaforrásokat keresnek, figyelmet fordítanak az energia hatékonyságára, átgondolják a piaci motivációkat és az új fogyasztási típusokat (anélkül, hogy növelnék a nukleáris energiafelhasználást),

– azáltal, hogy hatékonyabban kezdeményezik a klímaváltozás ügyében a társadalmi vitát és növelik az állampolgárok aktív részvételének lehetőségét a probléma megoldásában.

E kérelem aláírásával kijelentjük, hogy elfogadjuk azokat a következményeket, amelyek a redukciónál származnak a társadalom, a gazdaság és a személyes életünkre nézve egyaránt.

Készek vagyunk felelősségteljes lépéseket tenni saját életünkben annak érdekében, hogy csökkentjük az energiafelhasználásunkat és az üvegházi gázok kisugárzását.

Hisszük, hogy ezek a változások mindannyiunk életére meghozzák hosszú távú, jótékony hatásukat.

K.m.f.

D.Dr. Harmati Béla sk.
Elnök

Dr. Bóna Zoltán sk.
főtítkár

Elnöki jelentés az Ökumenikus Tanács közgyűlésén

Tisztelt Közgyűlés! Kedves Testvérek!

Terjed az analfabétizmus! – adta hírül az egyik világlap európai és amerikai felmérésekre hivatkozva. Nemcsak az iskola- és tanítóihiánnyal küzdő, gazdaságilag szegény országok sorsa ez, hanem a legfejlettebbeké

is. Növekszik az a réteg, amelyeik ismeri ugyan a betűket, össze is tudja olvasni azokat, de funkcionális alfabetizmusban szenved, mert nem érti azt, amit kislabilázt: értelme nem fogja át a jelek mögött a valóságot.

Értjük-e ma az ökumené jeleit, tudunk-e olvasni a „betűk” mögötti valóságban, ez a kérdés az Úr 1996. esztendeje befejezése táján, amikor a bőség zavarával küzdök, hogyan gyömszöljem bele beszámolómba a millicentenáriumi év és a magyar iskolák ezer éve eseményeit. Kíséreljük meg együtt a felmérést, az emlékezést, a hálaadást mindazért a sok áldásért, amelyben részünk volt.

1. *1100 és 1000.* Nem tudunk még teljes képet alkotni magunknak az eseményekről, anyai azonban bizonyos, hogy tagegyházaink, gyülekezeteink fölhasználták, megélték, kiteljesítették az évfordulók lehetőségeit. Amikor sajnálattal tapasztaltuk, hogy még a „hivatalosak” sokfelé elszabotálták és méltatlan módon kezelték az évfordulót, helyi és országos szinten is, addig gyülekezeteink és egyházaink, intézményeink erejükön felül is igyekeztek emlékeztetést tenni közösségük számára a millicentenáriomot. Emlékművek, ünnepek, rendezvények valósultak meg ökumenikus keretben, a helyi önkormányzatokkal együttműködve. Nagyszerű ökumenikus iskolai találkozóra került sor Mezőtúron. A Protestáns Napok alkalmával megmozdultak a gyülekezetek. A Magyar Református Világtalálkozó és a Magyarok Világszövetsége rendezvényeit is áthatotta az ökumenikus szellem.

Nem itt a helye, hogy értékeljük a „hivatalos” rendezők munkáját. Az azonban nagyon rosszul esett, hogy a nemzeti és magyar programok helyett sokszor az idegen élvezett előnyt. A magyar protestáns egyházak által esztendő óta támogatott Evangélium Színház Sík Sándor katolikus paptanár István királyról szóló művét úgy tűzte műsorra, hogy alig akadt Budapesten és vidéken ehhez hasonló millicentenáriumi, illő színházi produkció. Ezt viszont nem támogatta a millicentenáriumi programokra állítólag nagyon szakszerűen odafigyelő bizottság. Helyette egy amerikai musical kapott 2 milliót.

2. *Országos és nemzetközi ökumené.* A látványos rendezvények mögött ott húzódik az az ökumené, amelyek az egymásra figyelés és az egymástól tanulás alkalmait jelenti. A januári ökumenikus imahét előkészületei és helyi rendezvényei évről évre szervezettebbek. Ugyanakkor megfigyelhető az is, hogy itt-ott a megfáradás jelei mutatkoznak. Kár lenne rosszul értelmezett kötelességtudattal végezni az alkalmakat. Lehet úgy is együtt imádkozni, hogy az egyes napokon meghatározott országokat vagy témákat mutatunk be az ökumenikus közösségnek. Hiszen olyan kevéssé ismerjük egymást és vannak fehér foltok a nemzetközi ökumené területén. Mivel 1997-ben Európa egyházai Grazban találkoznak és ez meghatározott programmal történik, az imahét mögött föl lehet rajzolni az európai nagygyűlés kontúrjait és az előző bázeli találkozó eredményeit. A protestáns-katolikus ökumené számára igen jelentős volt a január 6-i Csepregen tartott ökumenikus istentisztelet abban a templomban, amelyikben 1621-ben 1223 evangélikust öltek meg. Seregély érsek, Pápai győri püspök mellett a pápai nuncius is jelen volt az evangélikus püspökök és az illetékes református püspök mellett. Bár a helyi lelkészek, mind

evangélikus, mind katolikus oldalról nem lelkesedtek az alkalomért, meg kellett tartanunk ezt, különösen is 1991. augusztus 18., a pápa debreceni látogatása és 1993. január 20., az Ökumenikus Tanács küldöttsége esztergomi látogatása után.

Itt kell aláhúznom annak a jelentőségét, hogy a tanulmányi vegyes bizottság foglalkozik a vegyesházasságok liturgiájával, ha azt koncelebrációval végzik az egyik egyház templomában. A grazi ökumenikus találkozóra történő előkészület jegyében november 12-én találkoztak a küldöttek és sor kerül még esetleg nemzetközi találkozóakra is. Folytak az előkészületek az 1997. évi januári ökumenikus imahét előkészítésére. Ennek igei-imádságos anyaga hamarosan megjelenik.

Itt kell megemlítenem, hogy az Ökumenikus Tanulmányi Központ füzetei ökumenikus előkészítésben jelennek meg és a gyülekezetek igénylik a piacgazdaságról, a szektákról vagy más vallásokról szóló ismertetéseket. A Magyar Bibliatársaság felkérésére most dolgoznak a bibliaolvasási gyakorlat és igények felmérésén, amint elkészült az ökumenikus együttműködésről szóló felmérés is 1995-ben.

A nemzetközi egyházi szervezetekkel való kapcsolatunk évek óta jónak mondható. Természetesen megérezzük az Egyházak Világtanácsa és az Európai Egyházak Konferenciája válságát is. Ezen válság nemcsak egyszerűen anyagi természetű, hanem azt jelenti, hogy a bevezetett ún. kvóta-rendszer miatt felborult az egyes vezető szervezetek összetétele. Amikor nem az egyházi kompetencia és a szaktudás, hanem az ún. kvóta-számok szabják meg, ki lehet a munkatárs Genfben, vagy tag a vezetői testületekben, hiszen 40-50 % nő és meghatározott % fiatal kell, akkor az így összeválogatott testületek cselekvőképessége, az otthoni egyház irányában gyakorolt visszajelentési lehetőség és támogatási kérés a tagoknál sokszor a semmivel egyenlő.

Ez év szeptemberében került sor Kanadában az Egyesült Bibliatársaság közgyűlésére. A Bibliához kapcsolódó, fordítói és gyakorlati-magyarázó munka ökumenicitása növekedett az elmúlt időben. Néhány nappal ez előtt, ezen a héten jelent meg az új magyar magyarázatos Biblia, a Stuttgarter Jubiláumsbibel fordításaként. Nagyszerű könyv! Egy kötetben kapjuk a Biblia új fordítását, a mai interdiszciplináris tudományos eredmények kapcsán írott magyarázatokat és a lexikális segédanyagot és térképeket. Károli bibliai fordító munkája óta magyar nyelven jelentős munka még nem jelent meg, amelyik ilyen nagy kultúrtörténeti jelentőséggel bírna. A Magyar Bibliatársaság volt az első, amelyik átvette ezt a nagyszerű alkotást.

A tanulmányi munkához tartozik, hogy figyelemmel kísértük a katolikus püspöki kar szociális kérdésekkel foglalkozó pásztorlevelét. Sajnálatos, hogy ma még nem jelenhetett meg egy ilyen körlevél az ökumené szélesebb támogatásával. Reméljük, erre is sor kerülhet majd. Mindenképpen kihívást jelent azonban a protestánsok számára a téma maga, még akkor is, ha helyénvaló kritikával állapíthatjuk meg, hogy élesebb kontúrok nem ártottak volna a kritikának. Kicsit eltompított az éle a társadalmi igazságtalanságok vizsgálatának.

3. *1997 távlatai.* A megszokott ökumenikus programok mellett a jövő év speciális feladatai lesznek a már

említett grazi európai nagygyűlés mellett a debreceni Református Világszövetség Nagygyűlése, és a Hong Kongban tartandó Lutheránus Világszövetség Nagygyűlése. Európai partnerként rendszeresen részt vállalunk a német Kirchentag rendezésében és népes delegációt szoktunk küldeni. Erre jövőre június 18-22 között Lipcsében kerül sor.

Előttünk van a közelmúltban indított „Szeretet és támogatás '96” program is. Ezt a kormány indította és főleg az önkormányzatok és a Vöröskereszt támogatására számítanak. A nélkülözők, magánosok, nagycsaládosok és hajléktalanok kérdéseit felvállaló program kicsit későn indult és a „hivataloskodás” útvesztőiben esetleg teljesen el is fog tévedni. Az egyes tagegyházi gyülekezetek és segélyszervezetek, de főleg az Ökumenikus Szeretetszolgálat professzionális csapata, amelyik ebben az évben is 20-25 ezer családon fog segíteni Budapesten, Miskolcon és Debrecenben, bizonyára ezen az akción felül is megteszik a maguk kötelességét.

Még egy kérdést szeretnék fölvetni a jövőre nézve: közeledünk a 2000. év felé. A „Tertio millennio adveniente” című pápai irat már kereken két évvel ezelőtt javasolta, hogy a világ egyházai tervszerű spirituális és szociális előkészületeket tegyenek. Nekünk magyaroknak fontos lehet, hogy ehhez az évhez is kapcsolódjék évforduló, ezer éves lesz a magyar kereszténység és államunk. A Szentháromság nevében egy-egy évet teológiai programként lehet a hitágazatokhoz kapcsolni. Bizony szükségünk van arra, hogy a posztateista, posztideológiai materialista korunkban elgondolkodjunk az istenhit mikéntjén és problémáin. A végső kérdések kerülhetnek itt elő, ökumenikus rendezvényeken, lelkeszkonferenciákon, evangélikázáción, stb. Honnan jön az élet és hova tartunk, mi az értelme az életünknek ma? Miért van szenvedés és halál? Honnan ismerem meg Istent? Egyszóval a reformációs alapigazság körül kristályosodnak a problémák: Hadd legyen végre Isten Isten, még nálunk is, a gyülekezetben és az egyházban.

Milyen nagyszerű volna, ha a hitkérdések, az Istenkérdés foglalkoztatna bennünket és el tudnánk felejteni minden pénzkérdést, struktúrakérdést, mint olyat, amelyik az első kérdés után jön: „Keressétek először az ő országát és igazságát és ezek is mind ráadásul megadottnak néktek” (Máté 6,33).

Bizonyosak lehetünk abban, hogy a jövő egyháza csak ökumenikus lehet és együttes erővel kell a missziót és a diakóniát gyakorolnunk!

4. Végül engedjék meg, hogy az évre visszatekintve megköszönjem az Ökumenikus Tanács főtítkárnak és irodánk munkatársainak a segítségét. Hálás vagyok az Elnökségnek, a tagegyházak vezetőségének azért, hogy segítették a munkát. Isten áldását kérem, hogy elvégezhessük az előttünk álló feladatokat és lássuk az összefüggéseket, tudjunk olvasni a betűk összefüggésein túl az idők jeleiből is. Jaj nekünk, ha egyházainkban az analfabétizmus növekedne! Adjunk hálát azért, hogy nagy lehetőségeink vannak és éljünk azokkal.

Kérem jelentésem elfogadását.

(Ref. Zsinat, Bp., 1996. november 29.)

Dr. Harmati Béla

Főtítkári beszámoló az Ökumenikus Tanács Közgyűlésén

Igen tisztelt Elnökség, Közgyűlés! Kedves Testvéreim!

Tekintettel' az átfogó, az Ökumenikus Tanács mindennapi tevékenységét is több ponton érintő elnöki jelentésre, a főtítkári beszámoló kiegészítő jelleggel, a gyakorlati teendőkre és a konkrét eseményekre szorítok.

Témakörök szerint az alábbiakról tudok beszámolni.

I. Tanulmányi és Keresztyén Egység munka

1. Az Ökumenikus Imahetet a Petőfi téri Magyar Ortodox Templomban nyitottuk meg. Az ünnepség hangulatához hozzájárult az is, hogy nagy létszámban jelentek meg a cserkészcsapatok képviselői zászlókkal együtt.

2. Az Ökumenikus Tanács és a Magyar Katolikus Egyház küldötteiből tavaly létrejött Ökumenikus Teológiai Bizottság folytatta munkáját az alábbi témakörökben:

a.) Elkészítette az Egyetemes Imahét nemzetközi anyagának közös fordítását és kiadását. A terjesztést az érintett egyházakon keresztül végeztük, amellyel kapcsolatban sajnos az a negatív tapasztalatunk is volt, hogy esetenként a füzetek a püspöki és az esperesi hivatalokban maradtak. Ez abból is következhetett, hogy az utolsó percben készültek el.

Az 1997-es imafüzetek szerkesztése utolsó stádiumában van. Tartalmi előrelépésként jelzem, hogy a nemzetközi anyagon túl egyházaink hagyományát tükröző imádságokat is beszerkesztettünk a füzetbe. Formailag pedig a tavalyinál esztétikusabb megjelenésre törekszünk. (Ez jelent a tavalyi kritikáját, hiszen akkor elsődleges szempont volt, hogy olcsón és gyorsan megjelenjen.) Terveink szerint a füzetek a jövő héten a tagegyházakhoz kerülnek, s rajtuk keresztül még az idén a gyülekezetekbe.

E füzet szerkesztése során lett nyilvánvalóvá, hogy a Magyar Katolikus Egyház hivatalosan nem vállalja az Apostoli Hitvallásban a *katolikus* szó lefordítását. Sajnálatos, hogy e két imádságot, ill. hitvallást egyházaink hol hivatalos megfontolásból, hogy rutinos kényelemszeretettől, hol tradicionalizmusból, hol a liturgiai feyelem és ökumenikus konszenzus liberális értelmezése miatt nem tudják, vagy akarják egyformán vállalni.

b.) Tavaly elkészültek a vegye házasságok ökumenikus házasságkötési liturgiáinak első javaslatai. Ezeket az érintett egyházak testületei megkapták. A Református Egyház a szeptemberi sárospataki zsinati ülésén a tervezetet a maga részéről jóvá hagyta. A Magyar Katolikus Egyház, reménység szerint a jövő év folyamán tud nyilatkozni e tárgyban. Az Evangélikus Egyházból formális válasz nem érkezett, mindazonáltal úgy tűnik, hogy számukra a tervezett szövegek megfelelőek.

c.) A Bizottság felvállalta az 1997-es II. Európai Ökumenikus Nagygyűlés magyar delegációjának közös felkészítését, és így a felkészítés koordinálását. E tárgyban tanácskozássra is sor került november 12-én, melyen a delegátusok mellett jelen voltak az érintett egyházak elnök-püspökei és a két nemzetközi szervezőtitkár: Rüdiger Noll és Stephan Wesper.

d.) A Bizottság javasolja egy olyan 600-800 oldalas kiadvány létrehozását, amely az egyházak egységére vo-

natkozó dokumentumokat, ill. az egységtörekvések dialógusainak dokumentumait tartalmazza. A kötet tartalomjegyzékének összeállítására – a megvalósulás esetén a szerkesztésre – Dr. Hafenschner Károly és Dr. Békés Gellért teológusok vállalkoznak.

e.) A Bizottság javasolja, hogy minden évben Áldozócsütörtökön kerüljön megrendezésre egy *ökumenikus* nap, amelyre gyakorlott lelkészek, tanárok, hitoktatók, diakóniai munkások nyernének meghívást, lehetőleg egy olyan vidéki kisvárosban, ahol a történelmi egyházak megközelítőleg azonos arányban vannak jelen. A találkozó témája 1997-ben: *A magyar Biblia* lehetne.

3. Az Ökumenikus Tanács keretén belül működő Teológiai és Keresztyén Egység Bizottság munkáját érdemben befolyásolta az a tény, hogy a Bizottság elnöke és annak saját egyháza között feszültség alakult ki. Ettől függetlenül e Bizottság meghatározta és előkészítette az ez évi Protestáns Napok Teológiai Fórumának tematikáját, de nem tudott végső konklúzióra jutni olyan megkezdett munkákban, mint pl. az *ökumenikus és keresztyén szavak* fogalmi tisztázása, vagy az *Isten nevének* tiszteletlen használata elleni állásfoglalás kidolgozása.

4. A mögöttünk levő időszakban több országos, regionális és helyi ökumenikus istentiszteletre került sor. Ezek között az *aranymennyezős házások megáldása* istentiszteletének, és az 1956-os Forradalom és Szabadságharc 40 éves évfordulója alkalmával rendezett istentisztelet szervezésében vett részt tevőlegesen is az Ökumenikus Tanács.

II. Teológiai Szemle

Az elmúlt Közgyűlés óta e folyóirat kéthavonta – hosszabb-rövidebb csúszásoktól eltekintve – fennakadás nélkül megjelent. A szerkesztést a bizottság rendszeres ülésein keresztül végzi. Az előfizetők száma stagnál, amit talán pozitíve értékeltem, tekintettel arra, hogy tanúi vagyunk egyházi lapok megszűnésének is. Az idén legyen szabad ugyanezt úgy értékelnem, hogy a tagegyházaknak – ez esetben legkevésbé a Református Egyháznak – meg kellene vizsgálniuk, hogy vajon méltó-e hozzájuk az az alacsony példányszám, amely intézményeikbe és gyülekezeteikbe eljut. Ki merem mondani, hogy a lap színvonala ez alacsony előfizetést nem indokolja.

Mindazonáltal köszönetet mondok a tagegyházaknak, hogy mindez ideig a deficitet külön finanszírozásként vállalták.

III. Női Bizottság

A női munkát a bizottság tagjai példás lelkesedéssel és önállósággal végzik. Idén is megrendezésre került a Nők Világimanapja márciusban, és területi találkozókra is sor került két ízben. A Bizottság tagjai továbbra is aktívan részt vesznek az Európai Keresztyén Nők Ökumenikus Fórumának munkájában, valamint kapcsolatot tartanak fenn a tagegyházak felekezeti, női bizottságaival.

IV. Az ifjúsági munka.

Ez a munkaág is a megkezdett úton halad.

1. Immáron harmadszor rendezhettük meg Mátraházán az Ökumenikus Ifjúsági Táborunkat, ez alkalommal

a misszió témakörében. A korábbi évekhez képest előrelépés volt, hogy mind katolikus, mind protestáns, mind ortodox résztvevők jelen voltak. E program egyébként a 16-35 év közötti korosztályt célozza meg.

2. Négy ICHTHÜSZ cserkészprogramot támogatott az Ökumenikus Tanács. Az ichthüs közgyűlésen meghívott előadóként szolgált Dr. Hegedüs Lóránt. A közösségbe tömörülő protestáns cserkészek számos programunkon töltöttek be rendezői szerepet. Az Ökumenikus Tanács támogatói, felügyelői szerepének nemes gesztussal adott hangot, amikor az ez évi OPN Kulturális Estjén – Harmati Püspök Úr buzdító szavai kíséretében – zászlóval ajándékozta meg az ICHTHÜSZ Közösséget.

3. Irodai szervezői munkával és csekély anyagi támogatással járultunk hozzá a Gizella Királynéről elnevezett Millecentenáriumi Dunai Emléktúrához, mely a bajorországi Weltenburgból indult, és 850 km után Dunavarsányba érkezett.

4. Folytattuk a kapcsolatot a Keresztyén Ökumenikus Diákmozgalommal, a KIE-vel, s számos, gyülekezeti, ifjúsági programot részesítettünk személyi, erkölcsi és anyagi támogatásban.

V. A külügyi természetű szolgálatunk

1.) Az Ökumenikus Tanács tevékenyen vett részt a Világvallások a Békéért nevű szervezet konferenciájának megszervezésében ez év októberében, melynek témája: *Világvallások egy igazságos gazdasági rendért* volt.

2.) A tagegyházak vendégeit rendszeresen fogadtuk, többek között: az Orosz Ortodox Egyház berlini érsekét és kíséretét, a koreai presbiteriánus egyház főtítkárárt, az anglikán egyház strassburgi lelkészét, s számos vendéget Európából és a tengeren túlról.

3.) Mint az Európai Ökumenikus Bizottság az Egyházért és a Társadalomért nevű szervezet közgyűlésének és elnökségének tagja, rendszeresen részt vettem annak ülésein Brüsszelben, Strassburgban és Setében. Az Ökumenikus Tanács elnökségének javaslatára e szervezet Európa Politikai és Gazdasági Egységéért nevű bizottságában megkezdte és megelégedéssel folytatja munkáját Dr. Gergely András történész, volt dél-afrikai nagykövet.

4.) Az elnökség kérésére dr. Viczián János, volt baptista egyházelnök készséges lemondó nyilatkozata birtokában az Egyházak Világtanácsa Központi Bizottsága tagjai sorába felvette dr. Almási Mihály baptista egyházelnököt. Ez irányú tevékenységére ezúton is Isten áldását kérem.

5.) Részt vettem az ún. *visegrádi országok* Ökumenikus Tanácsainak konzultációján Vilemóban, az európai ökumenikus főtítkárok évi rendes tanácskozásán Koppenhágában azonban – részben anyagi megfontolásból is –, nem tudtam jelen lenni.

VI. Az Országos Protestáns Napok

Ennek keretében több mint hatvan helyi programot vettünk nyilvántartásba. Az idén négy központi rendezvényünk volt. A tudományos (Pataki Fórum), a kulturális (Pesti Vigadó), és a spirituális (Kálvin téri Református Templom) programok mellett megrendeztük Mezőtúron

a Felekezeti Középiskolák Első Országos Találkozóját. Ez utóbbi is folytatásra méltó, jó kezdeményezésnek bizonyult, és az is, hogy a Teológiai Fórum helyszínéül egy vidéki főiskolát választottunk. Köszönet illesse a helyi szervezőket.

Az ez évi OPN rendezvényei is igazolták e program igényelt és értékhordozó voltát. Hatékonysága azonban nyilvánvalóan ki van szolgáltatva a protestáns gyülekezetek és intézmények vezetői ez irányú affinitásának. Sajnos továbbra is tapasztalható, hogy nagyon sok felső, vagy középszintű egyházi vezető az ökumenének e legszűkebb és legtermészetesebb megjelenésében sem ismeri fel saját felekezetének érdekét. Ezzel aztán sok áldástól fosztja meg saját közösségét, és a szélesebb egyházi és társadalmi közösséget is.

Nem mulaszthatom el ugyanakkor megköszönni a négy protestáns tagegyháznak, hogy az ezzel járó, legszükségesebb plusz költségeket a szervező Ökumenikus Tanács rendelkezésére bocsátotta.

VII. Az iroda.

Ebben az évben is három teljes és két részmunkaidős munkatárssal dolgoztunk. A vendégházat gondozó házaspár, helyzeténél és készségénél fogva egyaránt elősegíti az iroda mindennapos munkáját. A munkatársak javadalmazása két éve nem tudja követni az inflációt, így reálbérük csökken.

VIII. Pénzügyi, gazdasági kérdések

A fenti utalásokon túl – külön fejezetként szeretném elmondani az alábbiakat:

1.) AZ ECLOF, bár az infláció miatt csökkenő jelentőséggel, de továbbra is fontos segítség az építkező gyülekezetek számára.

2.) Magyarország külföldi megítélésére jellemző, hogy 1991 óta minden évben kevesebb külföldi támo-

gatást kapunk. 1997-től pedig az EVT-EEK közös ökumenikus pénzügyi alapja minden anyagi támogatást megszüntetett. Ennek egyszerű magyarázata az, hogy az Ökumenikus Tanács profilja nem illik bele a nemzetközi ökumené prioritásába, melyek: menekültügy, egészségügy, környezetvédelem, média, termelés, devianciák stb.

3.) Örömmel nyugtázzuk azonban, hogy a tartalékként kezelt mintegy 10 millió Ft-os betétünk kamatából egy új Hyundai mikrobuszt tudtunk vásárolni.

4.) Minden nehézség ellenére továbbra is terveink között szerepel a XI. kerületben felépítendő ökumenikus központ és székház megvalósítása. Az ezzel kapcsolatos teleknehézségek mintegy másfél éves mozdulatlanság után, épp a napokban megoldódni látszanak. Erről az eyebeekben még szó lesz.

5.) A költségvetés tárgyalásánál nyilvánvalóvá lesz, hogy a dologi természetű kiadások tőlünk független apadása már most a programjaink lehetőségeit szűkíti. E szűkülés egy pontja után azonban megkérdőjelezhető az egész szervezet fenntartásának értelme. E teoretikus mondat bevezetésével azonban szeretném hálával megköszönni, hogy a tagegyházak áldozatkészsége és munkánk elismerése nyomán e pontot még nem értük el. Hiszem, hogy a fenti, nagyon is érintőleges beszámolóból is ez derül ki.

Azt remélem, hogy a pénzügyi beszámolómban manapság szinte kötelező panaszkodó hangvételt befejezőként úgy fordíthatom, hogy az Ökumenikus Tanács növekvő költségei úgy jelennek meg a tagegyházak kiadásai között, mint amelyek mindennapos szolgálatuk legésszerűbb befektetései.

A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának az Úr 1996-os esztendejében végzett tevékenységéről az Ő kegyelmét kérve, és az Ő áldását megköszönve adtam számot. Tisztelettel kérem jelentésem elfogadását.

Dr. Bóna Zoltán
főtitkár

VILÁGKERESZTYÉNSÉG

FÖLHÍVÁS

A magyar keresztény (keresztyén) egyházakhoz, evangéliumi közösségekhez, szerte a világon

A Magyarországi Baptista Egyház 1997. január 3-4-én Szigetszentmiklóson megtartott Lelkész-konferenciája jónak látta, hogy fölhívással forduljon minden magyarországi baptista gyülekezethez, hogy március 14-én, 15-én és 16-án tartsanak evangélizációkat.

Mi, a magyarországi és a világ más részein élő magyar baptista vezetők csatlakozunk a Lelkész-konferencia fölhívásához, kibővítve annak eredeti tartalmát.

1.) Fölhívjuk a világ bármely részén élő és munkálkodó magyar baptista gyülekezeteket és lelképásztoro-

kat, hogy tartsanak evangélizációkat saját országukban, saját településükön. Úgy véljük, hogy nekünk magyaroknak – épp úgy, mint minden népnek – bűnbánatra, Krisztus megbocsátó kegyelmére, megújult hívó életre van szükségünk. A legkevesebb és egyben a legtöbb, amit népünkért tehetünk és meg kell tennünk – különösen e nemzeti ünnepen –, hogy a Megváltóhoz hívjuk mindazokat, akiket el tudunk érni az evangéliummal. Jézus mondja: „Jöjjetek énhozzám mindnyájan, akik megfáradtatok és meg vagytok terhelve!...” Hívjuk Jézushoz

megfáradt népünket, hogy nyugalmat, békét, kibontakozást és szabadulást találjanak mindazok, akik még nem ismerték meg az üdvösség útját!

2.) Bár jól tudjuk, hogy már eddig is elkötelezték nemzetünk újra evangélizálásában, mégis – a nemzeti ünnep kapcsán – szeretettel fölhívjuk a magyar egyházakat, szerte a világon, hogy amennyiben ezt kivitelezhetőnek ítélik, gyülekezeteikben, egyházközségeikben, saját kegyességi gyakorlatuknak megfelelően tartsanak evangélizációkat március idusán, hisz mindnyájan tudjuk, hogy népünknek erkölcsi megújulásra, megtérésre van szüksége. Hadd legyen 1997. március 15-e a millicentenáriumi év után – a történelmi emlékezésen túl szerte a világon a magyarság Istenhez fordulásának jövőt megalapozó ünnepe.

1997. január 6.

Dr. Almási Mihály
a Magyarországi Baptista
Egyház elnöke,
a Magyarországi Egyházak
Ökumenikus Tanácsának
alelnöke

Győri Kornél
a Magyarországi Baptista
Egyház főtitkára
az Evangéliumi Szabadegyházak
Szövetségének
elnöke

Mike Béla
a Romániai Magyar Baptista
Gyülekezetek
Szövetségének elnöke

Dr. Haraszti Sándor
az Észak-amerikai Magyar
Baptisták Szövetségének
tb. elnöke,
a Magyarok Világszövetsége
Amerikai Régiójának delegátusa,
a Régió Választmányának póttagja

Kohut György
a Szlovákiai Baptista Szövetség
elnöke

Szikszai Kálmán
a Kárpátaljai Magyar Baptista
Gyülekezetek képviselője

Kulcsár Mária
titkár,
az Ausztráliai Magyar Baptisták
képviselője

Borzási Gyula
a Romániai Magyar Baptista
Gyülekezetek
Szövetségének főtitkára

Kulcsár Sándor
az Észak-amerikai Magyar
Baptisták Szövetségének
főtitkára

Nyúl Zoltán
a Vajdasági Magyar Baptista
Gyülekezetek vezetője

Dobos Kálmán
nyugat-európai misszionárius,
a Trans World Radio munkatársa

R. Nagy Ferenc
a Dél-amerikai Magyar Baptisták
képviselője

SZEMLE

Bruce J. Malina: Az Újszövetség világa

Vizsgálódások a kulturális antropológia
szemszögéből

(The New Testament World – Insights from Cultural Anthropology, Louisville, Kentucky: Westminster/John Knox Press)

1997 májusában Prágában tartja rendes konferenciáját az a „Context Group” nevet viselő nemzetközi kutatócsoport, amely a kulturális antropológia eredményeit igyekszik felhasználni a bibliai exegézisben. Ez az esemény talán azt is jelenti, hogy az irodalmi és szociológiai hermeneutikai irányzatok után talán a kulturális antropológia módszerei is létjogosultságot nyernek az európai exegetikai gyakorlatban. A fent említett kutatócsoport tagja Bruce J. Malina, az omahai Creighton University professzora, akinek most ismertségre kerülő munkája a kulturális antropológiai írásmagyarázat egyik alapműve.

Mi, akik Magyarországon szigorúan egyházi keretek között foglalkozunk bibliai (újszövetségi) exegézissel, talán hajlamosak vagyunk néha meglepedkezni arról, hogy a Szentírást értelmező teológusok minden korban felhasználták valamely „szekuláris” tudomány módszereit. Az ókorban a retorika, a középkorban a filozófia volt a „teológia szolgálóleánya”, míg a reformatori exegézisben a filológia, a felvilágosodást követően pedig a történettudomány határozta meg a teológiai diskurzust. Századunkban az irodalomtudomány előbb a formakritikán, majd a tipológiai és narratív exegézisen keresztül adott az írásmagyarázatnak jelentős impulzusokat. De ugyanítt említhetjük a nyelvészet, a pszichológia és a

szociológia hatását is. Milyen új eredményeket hozhat az exegézisben a kulturális antropológia alkalmazása?

A kulturális antropológia sem módszerében, sem szemléletében nem egységes tudomány. Sokkal inkább egy nagy ernyő, „hipertudomány”, melynek égíse alatt sokféle megközelítés és értelmezés megfér, amelyeket néhány közös törekvés tart össze. Legnagyobb hagyománya a tradicionális törzsi közösségek kutatásában van, de ma már éppen úgy foglalkozik az európai vagy amerikai kultúrával, mint kisebb társadalmi csoportokkal, sőt egyes emberekkel. Problematikáját legegyszerűbben így lehetne megfogalmazni: „Mi a közös, és mi az egyedi bennük?” Ami minden emberben közös, az természettől fogva adott; ami teljesen különböző, azt a személyiség, az egyéni életút és tapasztalatok szintjén találjuk. Amiben viszont egy közösség tagjai megegyeznek, ám más közösségek tagjaitól különböznek, azt kultúrának nevezzük. Minden kultúrában megtalálhatóak azok az érzelmek, viselkedést, hitet, vonzalmat és irányultságot meghatározó minták, amelyek az élet különböző helyzeteiben eligazítanak – anélkül, hogy erről tudomást vennénk. Hogy ezek miért térnek el az egyes kultúrákban, arra a kulturális antropológia különböző irányzatai evolucionista, materialista, vagy éppen idealista magyarázatokat adnak. Számunkra az a fontos, hogy ezeknek a kulturális különbségeknek tudatában legyünk, és ezeket a bibliai szöveg olvasásakor szem előtt tartsuk. Ez önmagában véve nem új szempont, hiszen a bibliai kortól való távolságunk hangsúlyozása a történetkritikai exegézis alaptétele (és talán zsákutcája is). Malina és társai megközelítését éppen ezért „új történeti iskolaként” is emlegetik. A történettudomány, a szociológia vagy a szociál-pszichológia eredményei egyaránt

helyet kaphatnak ebben a keretben. Fontos azonban, hogy nem a történelem, az (össz- vagy helyi) társadalom folyamatait, vagy egy konkrét csoport belső dinamikáját vizsgálják, hanem az adott kultúrában egyetemes (konkrét történeti és társadalmi helyzettől független), tanult és továbbadott „játékszabályokat”.

Lássunk egy általános példát. A Jn 5,1-9-ről, a harmincnégy éve beteg ember meggyógyításáról szinte kötelezően pszichológizáló igehirdetéseket szoktak mondani. „Mire gondolt és mit érzett az a tehetetlen nyomorult, amikor megpezdült a víz, és a csonkabonkák sokasága csúszott-mászott keservesen a medence felé, hogy elsőnek érjen oda. A reménytelenség és nyomorúság micsoda gyűjtőhelye volt ez az oszlopcsarok...” – és így tovább. De nemcsak ebben a történetben keressük (és színezzük) az érzelmeket és lelki motívumokat, hanem Jézus viselkedésében is. A szelíd szemű, a haragos, a kesergő Jézus – mind megannyi szentimentális toposza igehirdetésünknek. A nehézség azonban ott van, hogy az evangéliumok – összhangban az antikvitás irodalmi hagyományával – nem foglalkoznak a személyiség átvilágításával, a lelki tusák elemzésével. A tettekből és szavakból természetesen kiolvashatunk lelki folyamatokat – legalábbis mi, modern olvasók – de kérdés, hogy ez mennyiben legitím próbálkozás. Vajon az evangélisták felületességének tudható be, hogy nem elemzik kellő részletességgel a cselekvések belső motívumait? Vajon nem lett volna csemege az evangélista számára Péter vagy Júdás összetett lelki világának elemzése, Péter tagadásának vagy Júdás árulásának lélektani analízise? Az előbb már említettük, hogy az antik irodalomból általában hiányoznak az ilyen szempontok. A szereplők inkább „laposak”, nem plasztikus, és főleg nem dinamikus személyiségek. A kulturális antropológia válasza az, hogy ez nemcsak az irodalomban, hanem a való életben is így működött. Az első századi mediterrán ember nem individuusként, hanem közössége reprezentánsaként viselkedett. Nem individualista, hanem „dyadikus” (a görög *dyo* számból), kollektív beállítottságú személyiség volt; és ami még fontosabb, mások viselkedését is ekként értelmezte. Ebből az is következik, hogy első századi mediterrán emberünk nem volt a mai értelemben véve jó emberismerő. Erre egyszerűen nem voltak kulturális mintái. Ezért nem találunk az evangéliumokban dosztojevszkiji (vagy akár Augusztinus) lélekelemzést, és ezért irreleváns, ha ezt a rendelkezésünkre álló kevés információ alapján magunk akarjuk elvégezni. És még egy lépéssel tovább mehetünk ennek a példának a kapcsán: ha a cselekvések rugóit nem a lélek rejtelmeiben keressük (amelyekbe a Biblia szerint csak Isten lát bele), akkor azokért egy másik személyt kell okolnunk. Júdásba „belement a Sátán” (Lk 22,3; Jn 13,2), Anániás szívét szintén a „Sátán szállta meg” (*ephlórosen*, ApCsel 5,5). Egy esemény magyarázata nem mechanikus-természettudományos, hanem mindig személyes: egy másik ember, angyal, Isten, vagy éppen a Sátán áll mögötte.

Foglalkozunk ezek után Malina könyvének öt fő fejezetével, amelyekben az első századi mediterrán társadalomról alkotott nézeteit ismerteti. Fontos, hogy a fejezetek nagyobb részében nem speciálisan palesztinai-izraeli jelenségekről van szó. Az „első századi mediter-

rán társadalom” kifejezés mutatja, hogy a könyvben tárgyalt kulturális minták Jézus korában többé-kevésbé a Földközi-tenger egész medencéjében jellemzőek voltak. Malina talán legfontosabb fogalma a „tekintély”. A tekintély az első századi mediterrán társadalom mérceje, ez határozza meg az emberek helyét a világban – valahogy úgy, ahogy a mai nyugati civilizációban az anyagi gyarapodás. A tekintélynek három összetevője, értékelési szempontja van: a hatalom, a nem és a vallás. (1) A hatalom azt mutatja, hogy valakinek mennyire engedelmessé mások. Semmiképpen sem fizikai erőről vagy kényszerítésről van szó, hanem sokkal inkább arról, hogy valakire hallgatnak-e, adnak-e a szavára (ld. a görög *hypakuó* igét!). Egy apa elveszti tekintélyét, ha leánya egy férfival megszökik, mert nem volt rá hatalma, hogy megakadályozza. (2) A nemi hovatartozás egyértelműen kijelöli valakinek a társadalmi szerepét. (a) A férfi dolga az, hogy a család tekintélyét növelje. A tekintély gyűjtőhelye a család, a ház (*oikos*). A férfi innen mindig kifelé tekint, és másokkal érintkezve igyekszik tekintélyt szerezni. Erre az ún. „kihívás-válasz” játék ad lehetőséget, amelyet jól szemléltetnek az evangéliumokban a Jézus és ellenségei közötti konfliktusok. Vegyük példának a Mt 21,23-27-ben leírt esetet, a főpapok és vének kérdését Jézus hatalmáról. Amikor a főpapok és a vének odamennek Jézushoz, kihívást intéznek hozzá. Ezzel beismerik, hogy Jézust egyenlő partnernek tekintik, mert kihívás-válasz játék csak egyenlő partnerek között volt lehetséges: a nagyobb tekintélye nem növekszik a kisebb legyőzésével, a kisebb viszont nem kockáztatja tekintélye elvesztését. Jézus elfogadhatja vagy visszautasíthatja a kihívást. A „negatív elutasítás” (meghátrálás) a kihívók győzelmét, és Jézus tekintély-vesztését jelentené. Ha elfogadja a kihívást, akkor vitába száll ellenfeivel, ahogy azt pl. a Mt 15-ben teszi. Ebben az esetben azonban inkább „pozitív visszautasításról” van szó. A visszakérdés ismert rabbinikus módszerével tulajdonképpen válaszadás nélkül meghátrálásra kényszeríti ellenfeleit. (b) A nő feladata, hogy a tekintélyt őrizze. A háztartásban a nő arca mindig befelé fordul, a tekintély női összetevőjét ezért Malina „szégyennek” nevezi. Ez nem a tekintély hiányát, vagy megszégyenítettséget jelent, hanem talán jó értelemben vett „szégyenlősségnek” lehetne nevezni. (3) A vallás az Isten által szabott rendbe való beilleszkedést jelenti. Aki ezt a rendet tagadja, az „bolond” (Zsolt 14,1). Hogy azután ezen kritériumok alapján valakinek mekkora a tekintélye, azt a közösség ítéli meg. A tekintély tehát szorosan összefügg a „dyadikus személyiséggel”, hiszen a tekintélyt csak a közösségen belül lehet értelmezni. De erről szól a következő fejezet.

„A 'dyadikus' személy alapvetően csoportba beágyazott és csoportorientált személy... Az ilyen csoportba beágyazott, dyadikus személyiségnek egyszerűen állandóan szüksége van egy másik személyre, hogy tudja, valójában kicsoda... Az ilyen személyek belülről megélik és magukévá teszik, amit mások velük kapcsolatban mondanak, tesznek és gondolnak, mert ember mivoltukból fakadóan szükségesnek gondolják, hogy mások elvárásai szerint éljenek. Az ilyen személyek mindig a másokkal való kapcsolatban gondolkoznak magukról, miközben mind vízszintesen, ... mind függőlegesen egy

meghatározott társadalmi helyzetet foglalnak el. Ezeknek a személyeknek állandóan értékelni kell kapcsolataikat, figyelmük ezért mindig kifelé fordul, azok igényei és elvárásai felé, akik az elismerést adhatják vagy megvonhatják” (67.o.). Az előbbieknél már láttunk egy példát arra, hogyan korrigálhatja bibliai (és irodalmi) látásunkat a dyadikus személyiség jellemzőinek figyelembe vétele. Egy másik érdekes példa a lelkiismeret kérdése. Gyakran a modern ember „lelkiismeret” fogalmával próbáljuk megközelíteni pl. Szókratész *daimonion*-ját, vagy Pál apostol önéletrajzi vallomásait: „Azt a törvényt találok tehát magamban, hogy – miközben a jót akarom tenni – csak a rosszat tudom cselekedni” (Róm 7,21). Vajon kritikus önvizsgálatról, büntudatról, lelkiismeret-furdalásról van itt szó? Augusztinus vagy Luther – mondja Malina – legalábbis így értelmezték Pált. Az igazság azonban az, hogy a lelkiismeret Pál és kortársai számára *syneidésis*, *conscientia*, azaz másokkal együtt tudás; önvizsgálat helyett sokkal inkább a mások véleményének figyelembe vételét jelenti. A dyadikus személyiségnek nem önmagával kell összhangba hozni a cselekedeteit (ahogyan azt az individualista gondolja), hanem a közösséggel. Ennek kifejezése a mózesi törvény, és ilyen közösség-orientált szemlélet jut kifejezésre az újszövetségi etikai szövegekben is.

A közösség-orientált személyiségnek, a tekintély körüli éberségnek és a körülötte kialakult kifinomult „játékszabályoknak” gazdasági-társadalmi alapja (ha úgy tetszik: vetülete) is van. A nyugati fogyasztói társadalom egységesen osztja azt a népszerű meggyőződést, hogy a javakból végtelenül sok van. Ha tehát én valamivel gyarapodok, azzal senki sem lesz szegényebb. Ezt a meggyőződést ugyan sok kritika éri (és Európa szegényebb felében talán még nem is olyan természetes!), mégis a nyugati kultúra egyik axiómája. Az első századi mediterrán ember ezzel szemben úgy tapasztalta, hogy mindenből csak egy korlátozott mennyiség áll rendelkezésre. A gazdálkodási módszerek nem tettek lehetővé jelentős gyarapodást, Palesztina nagy népsűrűségét külön is hangsúlyozza a szociológiai kutatás. Az embereknek ez a tapasztalata alapvetően meghatározta a társadalmi érintkezéstről alkotott nézeteiket is. Az előrelépés, a gyarapodás, a feltörekvés mindig gyanús volt, hiszen csak úgy lehetett valakinek több – gondolták –, ha közben valaki másnak kevesebb lett. Az ilyen ember az egész közösségre veszélyt jelentett. Jól látható ez a kereskedők és vámszedők negatív megítélésében. A státuszszimbólumok fitogtatása, a vagyonvédelmi szolgálattal és emberevő kutyákkal őrzött ház tehát célszerűtlen stratégiák lettek volna. Jellemző volt viszont, hogy a ház, a műhely a jóindulat jeléül nyitva állt a szaladgáló gyerekek előtt, akik a szomszédok között mintegy társadalmi kapcsolatot jelentettek. Jézusnak mindig „kéznél van” egy kisgyerek (Mt 18,2; Mk 9,36; Lk 9,47). De nemcsak a gyerekek mehettek be egy idegen házba: a Mk 2,2 szerint egész tömeg szorongott a házban, ahol Jézus volt (Jézus házában?), a Mk 7,24 szerint Jézus útközben „bement egy házba”, a leprás Simon házába természetes módon besétálhatott „egy asszony” (Mt 26,7). A magánéletnek ez a nyitottsága azt volt hivatva bizonyítani, hogy az illetőnek nincs mit targonatnia, tisztességes ember, nem jelent veszélyt a kö-

zösségre nézve. Ide nyúlhatnak vissza a ma is olyan eleven mediterrán vendégszeretet társadalmi gyökerei. Az egyén és a család jövőjét a mediterrán társadalomban nem az anyagi felhalmozás biztosította – amit Isten boldonságnak nevez (Lk 12,20, a boldonság értelmét fentebb tárgyaltuk) – hanem a megfelelő kapcsolatok kialakítása. Az egyenlőkkel ún. dyadikus-szerződések, a más társadalmi státuszúakkal ún. patrónus-kliens szövetségek alakultak ki. Az előbbihez tartozott például a normális üzleti viszony, mondjuk egy kézműves és vevőköreinek kapcsolata. Ezért élhettek például az egy mesterséget űzők egy utcában vagy városnegyedben: a „szabad verseny” helyett sokkal inkább az „élni és élni hagyni” szemlélete érvényesült. A patrónus-kliens szerződés lényege, hogy a patrónus a másik fél számára amúgy elérhetetlen anyagi, társadalmi, jogi szolgáltatást nyújt, amelyért a kliens cserébe erkölcsi támogatást, a patrónus jó hírének (tekintélyének) növelését kínálja. Ilyen patrónus helyzetben van például a kapernaumi százados (Lk 7,1-10), aki zsinagógát épített a zsidóknak, akik nem is mulasztják el hirdetni ezt a jócselekedetét. Végső soron ilyen patrónus-kliens viszony áll fenn Isten (az istenek) és az ember között. Jól tükrözik ezt a kapcsolatot a zsoldárok ehhez hasonló fordulatjai: „Hirdessétek velem az Úr nagyságát, magasztaljuk együtt az ő nevét! Az Úrhoz folyamodtam és ő meghallgatott, megmentett mindattól, amitől rettegetem” (Zsolt 34,4-5). Antik szociológiai metaforával élve Isten a legfőbb patrónus.

A rokonság egyértelműen a mediterrán társadalom legfontosabb intézménye. A kulturális-antropológiai kutatások különösen sokat foglalkoznak a különböző kultúrák családmodelljeivel. A család a tekintély „gyűjtőhelye”, amelyből részesedik az, aki a családba születik. Érthető tehát, ha ebben a társadalomban a házasság nem magánügy (mint ahogy valójában semmi sem az). A házasság nem megbontja, hanem erősíti a család egységét, és más családokkal való kapcsolatát. A házaspárok patrilocálisan telepednek le, azaz a férj családjához tartoznak. A házastársak közötti viszonyt nemcsak a házasság „szerzett” volta határozza meg, hanem az a tény is, hogy a férj kapcsolata saját családjával (letelepedési helyüknél fogva is) igen erős marad. A szülők érdeke tehát az, hogy leánygyermeküket az apai ágon minél közelebbi rokonhoz adják férjhez, mert a család így lojális vőket nyer. Ideális vőlegények az apai ágról származó unokatestvérek: ezt nevezzük mediterrán endogámiának. Korábban láttuk, hogyan oszlik meg a nők és férfiak szerepe a család tekintélyének megőrzésében, illetve gyarapításában. A házasság előtti nemi kapcsolat vagy a házasságtörés éppen ezért a leány vagy asszony családjának tekintélye ellen irányul, és közvetve az apa vagy a férj tekintélye ellen elkövetett támadás. Ugyanakkor igen enyhe elbírálás alá esik a másik férfi szolgálójával való nemi kapcsolat (Lev 19,20): ebben az esetben nem történt a másik tekintélye elleni támadás, csupán a tulajdona „károsodott”. A pátriárka történetekben találjuk meg annak a szokásnak a nyomát, hogy a férjnek joga volt „politikai célból” másoknak odaadni feleségét, vagy az apának (vejeinek jelenlétében!) lányait (Gen 12,1-10; 19,12-165.31-38; 20,2-18). E helyen nincsen lehetőség arra, hogy Malinával együtt végigkövessük a házassági stratégiák alakulását az izraeli állam

előtti kortól egészen a páli és Pál utáni házassági etikáig. Az azonban világos, hogy nem szabad a család házasság és rokonság huszadik századi modern társadalmi viszonyait a bibliai szövegbe visszaolvasni, és ennek alapján moralizáló értelmezéseket alkotni.

Az előbbieken hangsúlyoztuk a család és a rokonság szerepét az első századi mediterrán társadalomban. Nem meglepő, ha ezek a tényezők nagyban meghatározzák az izraeli társadalom tagolódását is. A Jézus korabeli izraeli társadalom nem gazdasági szempontok alapján tagolódik – a kortárs szemlélet legalábbis nem ez a szempont érdekli. Mint már említettük, az anyagi gyarapodás nem tartozott a fontos életcélok közé, sőt, a társadalom negatívan ítélte meg. A társadalom nem szegényekre és gazdagokra volt osztva, hanem tisztákra és tisztátalanokra. A rituális tisztaság határozta meg az emberek (és állatok!) helyét a világban. A világ középpontjában a templom állott a szentek szentjével, és a rituális tisztaság az egyének a szentek szentjéhez való közelségét jelentette. Ezt a távolságot pedig a család és rokonság viszonyai határozzák meg, nevezetesen: a származás és az utódok biztosításának képessége. Ezen ismervek alapján bármely ember (Malina sémáját kicsit leegyszerűsítve) öt csoport valamelyikébe tartozott. (1) Az első csoport „az igaz Izrael”, ide tartoznak (koncentrikus körben) a papok, a lévíták és a többi teljes értékű izraelita. Ők megfelelő származással rendelkeznek és utódokat képesek biztosítani, a gyülekezet teljes jogú tagjaiként részt vehetnek a templomi kultuszban, és egymás között szabadon házasodhatnak. (2) A második csoportba tartoznak a papoknak tiltott házasságból (özvegyek, elváltak stb., Lev 21,7) származó gyermekei és a prozeliták. Láthatjuk, hogy itt a származás nem tökéletes, de még megfelelő (a prozelitáknál „rituális származásról” van szó). Ezek az emberek még Izraelhez tartoztak, és a papok kivételével mindenkivel házasodhattak. (3) A harmadik csoportba tartoztak a törvénytelen születésűek, talált gyerekek és a nem születésüktől fogva eunuchok. Ezeknél az embereknél hiányzott vagy a származás, vagy az utódok biztosításának képessége. Ők nem teljes jogú tagjai a szövetségnek, csak egymással vagy prozelitákkal házasodhatnak. Az eddigi három csoport (valamilyen szinten) még mind Izraelhez tartozik. (4) A negyedik csoportba tartoznak a születésüktől fogva eunuchok, vagy más nemi deformációval születettek. Mivel nem képesek nemi kapcsolatra, nem örökíthetik tovább izraelita voltukat. Tehát nem tartoznak Izraelhez. (5) Az ötödik csoportba tartoznak a pogányok: ők egyszerűen rá sem férnek a tisztasági skálára, mindentől fogva tisztátalanok. Ez tehát az a tisztasági rendszer, amely a korabeli izraeli társadalom szerkezetét, az emberek egymással való érintkezésének szabályait meghatározta. Malina (Mary Douglas nyomán) kimutatja, hogy az állatok besorolása is ezt a mintát követi. Nagy kérdés, hogy vajon Jézus és tanítványai mennyire tértek el ettől a rendtől: Péter mindenesetre egyaránt tartózkodott a tisztátalan állatokkal és emberekkel való érintkezéstől (ApCsel 13,14.28). Az egyházban először a pogánykeresztények csatlakozása kérdőjelezi meg alapjaiban ezt a rendszert, de bizonyos mértékig öröklődik a rituális tisztaság kritériuma az egyház és „a világ” közötti különbségtételben.

Végezetül két kritikai észrevétel. (1) Malina megközelítése meglehetősen „önéletrajzi” jellegű. Az első századi mediterrán „másságát” hangsúlyozó kijelentései valójában gyakran az amerikai társadalom betegségeiről szólnak. Amikor a dyadikus személyiségről beszél, akkor a nyugati individualizmusra kell gondolni, amikor a javak korlátozottságáról, akkor a pazarló túlfogyasztásra, amikor a család szerepéről, akkor az amerikai „egytagú családmodellre”, amikor a tekintély értékmérő szerepéről, akkor az anyagiasságra, amikor a rituális tisztaságról, akkor a mindent profanizáló olcsó pragmatizmusra. A szerző javára legyen írva, hogy néha tudatosan meg is teszi ezeket a megkülönböztetéseket. De sok esetben talán nem kell az első századba visszamennünk, hogy ezeket a kulturális mintákat megtaláljuk: sok részlet ráillik a hagyományos európai paraszti közösségekre, vagy akár a polgári társadalomra is. Kulturális másságunk hangsúlyozása mellett a kulturális kontinuitás tudata is segíthet a bibliai szöveg megértésében. A kulturális antropológia ehhez is szolgáltat támpontokat. (2) Malina sok jó megfigyelése nem áll össze módszerre. Ő maga is bevallja, hogy a legkülönbözőbb szemléletű munkákból merített. Munkája így inkább adalékokkal szolgál, mint módszertani segítséggel. A könyv legjobb és a szakmai körökben is legnagyobb elismerést kiváltó fejezetei kétségtelenül azok, amelyekben a tekintély modelljét, a dyadikus személyiség és a patrónus-kliens szerződés jelenségét valóban logikus módszertani egységben tárgyalja. Malina könyve mindenesetre tudatosíthatja bennünk, hogy az Újszövetség hivatásos magyarázóinak nemcsak nyelvi és történelmi ismeretekre van szükségük, hanem a Jézus korabeli társadalom kulturális mintáinak mélyebb megismerésére is.

Czachesz István

Martin Jan Mulder (ed): Mikra

Text, Translation, Reading and Interpretation of the Hebrew Bible in Ancient Judaism and Early Christianity. (Compendium Rerum Judaicarum Novum Testamentum II/1) Van Gorcum – Fortress Press, Assen – Philadelphia, 1988

A második témakör, amivel a CRINT foglalkozik (az elsőről lásd a Theol Szemle 1994/6), az a zsidóság irodalma a 2. templom és a Talmud korában. Ennek első kötete a *Mikra*.

A kézikönyv (930 oldal!), bár keresztyén és zsidó tudósok közös munkája, nem az Ószövetséget vizsgálja az Újszövetség általi meghatározottságában, hanem a Héber Bibliát önmagában, és szerepét az adott kor különböző vallási irányzataiban. A címválasztás ezért kifejezetten szerencsés, mivel jelző nélkül tudja megnevezni azt az irodalmi egységet, melyet témájául választott. A *Mikra* – szó szerint – „felolvasott”-at jelent héberül, ugyanakkor *Szentírás* értelemben használja a zsidóság.

A 20 fejezet széles betekintést nyújt az olvasónak az Ószövetség valamennyi kérdésébe ebből az időszakból. Az egyes fejezeteket a témakörök legavatottabb szakértői dolgozták fel, így a tudományosság és a naprakészség és a lehető legmagasabb szintű. Bőséges irodalomjegyzéket és

regisztereket találunk a kötet végén, de az egyes fejezetek is az irodalom válogatott áttekintésével zárulnak.

A szerkesztő előszava után – „Writing in Ancient Israel and Early Judaism” címmel (1-38. old.) – A. Demsky és M. Bar-Ilan az írás fejlődését tekinti át az ábécé bevezetésétől a Talmudi korig. Külön alfejezetben foglalkoznak az írást művelőkkel, illetve azoknak a kultuszhoz való viszonyával, valamint az írásművek hordozóival, azok megőrzésével.

A két következő fejezet tulajdonképpen kiegészíti egymást, hiszen R. T. Beckwith a kánontörténettel („Formation of the Hebrew Bible” 39-86. old.), M. S. Mulder a szövegtörténettel foglalkozik („The Transmission of the Biblical Text” 87-136. old.). Beckwith tételesen megcáfolja a Jamniai zsinat elméletét (Javne Kr. u. 90) és a kánonba felvett könyvek számát a Kr. e.-i 2. század közepétől változatlanoknak tekinti. Ezzel egy több mint 100 éve fennálló majdnem általános konszenzus borul fel, teret adva újabb bizonyítási folyamatoknak. Mulder a szövegtörténetet 3 nagy fejezetre osztja: premasszoréa, masszoréa és a masszoréa szöveg stabilizációjának időszakára. Ez utóbbi alfejezetben a legújabb nyomtatott kiadásoktól a legújabb kritikai kiadásokig tekinti át az időszakot, külön rámutatva arra, hogy bár létezik Textus receptus, egy abszolút masszoréa szöveg csak idealizáció.

Ch. Perrot („The Reading of the Bible in the Ancient Synagogue” 137-159. old.) a zsinagógákban gyakorolt felolvasási módozatokat veszi sorra igen szemléletes példákkal illusztrálva. A 141-143. oldalakon külön érdekességként találjuk a palesztinai 3 éves tóraolvasási ciklus beosztását a haftarákkal (szakaszok a prófétai könyvekből) párhuzamosan.

Az 5-9. fejezetek az Ószövetség különböző fordításait mutatják be. E. Tov a Septuaginta (The Septuagint” 161-188. old.), a régi görög fordítás minden problémáját felvázolja. A. Tal a Samaritánus arám fordítás („The Samaritan Targum of the Pentateuch” 189-216. old.) általa felismert szövegproblémáit is az olvasó elé tárja. Az eredeti Samaritánus Tórárt csak Beckwith (85. old.) és Mulder (95-96. old.) tárgyalják igen röviden, az arámi fordítás jelen esetben azonban ennek a szövegnek a fordítását jelenti! P. S. Alexander a zsidó arámi fordításokat veszi sorra („Jewish Aramaic Translations of the Hebrew Scriptures” 217-253. old.) bemutatva a fordítási technikákat és a targumok fajtáit, a különböző fordítások közti kapcsolódási pontokat és datálásaik esetlegességét. A Pessita (szír fordítás) alapvető problematikáját, a fordító(k) eredetét veszi nagyító lencse alá P. B. Dirksen („The Old Testament Peshitta” 255-297. old.). A kutatástörténet összes izgalmas részletét megismerve az olvasó mégis kissé csalódottan veszi tudomásul a szerző végkövetkeztetését, hogy „ennek a kérdésnek nyitva *keil* maradnia.” A latin fordításokkal – Vetus Latina, Vulgata – B. Kedar („The Latin Translations” 299-338. old) ismerteti meg az olvasót, önálló alfejezetet szentelve Jeromosnak.

A következő fejezetek azt tárgyalják, hogyan értelmezik az Ószövetséget a különböző önálló vallási csoportok. A qumráni magyarázatról M. Fishbane („Use, Authority and Interpretation of Mikra at Qumran” 339-377. old.) azt írja, hogy Mózes és a próféták leszármazottjaiként, ill. folytatóiként az isteni igazság irodalmi

kifejeződését jelenítik meg a kizárólagosság igényével. Nincs Mikra értelmezés nélkül.

Az apokrif és pszeudepigráf irodalom kétféleképpen használja az Ószövetséget, mondja D. Dimant („Use and Interpretation of Mikra in Apokripha and Pseudepigrapha” 379-419. old.). Egyrészt közvetlenül idézve vagy utalva az eseményre, illetve közvetve feldolgozva az eseményt a kompozícióban újrabelbeszélve a történetet más formában.

Alexandriai Philo értelmezését általában allegorikusként szokták meghatározni, de hogy mennyire egyedi ez a philoi módszer, azt részletezi Y. Amir („Authority and Interpretation of Scripture in the Writings of Philo” 421-453. old.)

A mindenki által ismert Zsidók Története című művében Josephus a bibliai történetet mondja el újra, de többi munkájában is utal a Bibliára. Ezt a témát L. H. Feldman elemzi („Use, Authority and Exegesis of Mikra in the Writings of Josephus” 455-518. old.). Két fő célt állapít meg Josephusnál: apologizálás és teológizálás.

Az utrechti újszövetséges professzor P. van der Horst a kisebb jelentőségű hellenista zsidó szerzők munkáiban mutatja ki a bibliai exegézis jelentőségét („The Interpretation of the Bible by the Minor Hellenistic Jewish Authors” 519-546. old.) Válogatásában két szempont alapján szortíroz – költők és történetírók. A leggazdagabb anyag, s talán a legismertebb a rabbinikus írásertelmezés, melyet a lehetőségekhez mérten visszafogottan, ám mégis kellő betekintést nyújtva tárgyal R. Kasher („The Interpretation of Scripture in Rabbinic Literature” 547-594. old.).

A Krisztus utáni első században már samaritánusként ismert közösség egyedi vonásait mutatja be R. Bóid („Use, Authority and Exegesis of Mikra in the Samaritan Tradition” 595-633. old.). Érdekesség a szaduceusok és samaritánusok teoretikus és metodológiai hasonlósága az exegézis terén.

B. A. Pearson a gnosztikus iratok exegetikai módszereit és a Bibliához való viszonyukat írja le. („Use, Authority and Exegesis of Mikra in Gnostic Literature” 635-652. old.)

Az ószövetségi kánon kialakulásának specifikusan keresztényen – ősegyházi vonatkozásaira, forrásaira mutat rá E. E. Ellis („The Old Testament Canon in the Early Church” 691-725. old.). Az Újszövetség ószövetség-értelmezése talán közismertebb téma, mégis E. E. Ellis („Biblical Interpretation in the New Testament Church” 691-725. old.) a módszerek és műfajok bemutatásával újszerűvé teszi.

Az utolsó fejezet (20.) W. Horbury tollából az egyházatyák ószövetség-értelmezését elemzi („Old Testament Interpretations in the Writing of the Church Fathers” 727-787. old.). A számos műfajt és módszert felvonultató cikk egyik legizgalmasabb alfejezete a zsidó írásmagyarázat befolyásának bemutatása.

Az Ószövetség értelmezésének kérdéseivel, vagy általánosan a hermeneutikával foglalkozók számára nélkülözhetetlen kézikönyv a *Mikra*. Szinte minden szükséges információt tartalmaz, mind az egyszerű érdeklődő, mind a kutató számára, s mindezt viszonylag könnyen olvasható angolssággal. Talán egy-két cikkét fordításban is olvashatjuk majd a *Hermeneutikai Füzetek* sorozatban. A könyv megtalálható az ELTE Assziriológia-Hebraisztika Tanszékének tanszéki könyvtárában.

Iff. Zsengeller József

Média és etika

Ökumenikus Tanulmányi Füzetek 14. Szám

Ebben az új füzetben megint kellőképpen aktuális témáról olvashatunk. Talán az is megállja a helyét, ha azt írrom, hogy szomorúan, vagy botrányosan időszerű témáról. Már a füzet címe gondolkodóba ejti az embert, aztán rögtön el is szomorítja mindaz, amit fölidézt benne. Hiszen a cím – legalábbis bennem (és könnyen lehet, hogy másokban is) – újra csak fölütötte a mindennapok emlékezetét. Azt az elkeseredést, ami ha nem is közönyt, de mindenképpen lemondást szül.

Média és etika. Két olyan fogalom, sőt két olyan mindennapi „motívum”, ami gondolatok, érzések és kérdések sorát képes megnyitni. Mert hogyan is áll a dolog a médiával? És hogyan lehet definiálni (esetleg csak önmagam számára) az etika jelentését? Mi, illetve milyen a kettő viszonya egymáshoz? És egyáltalán, hol keressem az etikát, és hogyan találom meg? Mit tudok a médiáról és milyen érvek és állítások mentén foglalok állást mellette vagy ellen? A kérdések kidolgozása legalább olyan fontos és olyan nehéz, mint a válaszoké. A válaszok pedig vagy váratnak magukra, vagy valami üres és cinikus – de legjobb esetben is megkeseredett – pesszimizmus uralkodik el a kérdezőn és a kérdés mindkét elemét (együtt és külön) a vesztéségek, a leírandók listájához írja. Mert a hétköznapi logikája elzárja mindkét fogalom megtapasztalhatóságát, gyakorlati jelenlétét, magát a hozzáférhetőséget.

Talán rezignáció ez. És akkor még nem esett szó arról az elég jelentéktelennek látszó „és” kötőszócskáról, amelyik egyszerre köti össze és választja el egymástól ezeket az unalomig ismert kifejezéseket: Média és etika.

Mindkettőről van valamiféle tapasztalatunk, vagy valamilyen nehezen meghatározható érzésünk, töredekes ismeretünk. Ha nem más, akkor az egyik hatalmi pozícióját és a másik véglegesnek tűnő hiányát éljük meg. Az egyik a hétköznapi kiszolgáltatottságát, a másik a politikai elitnek, a nőmenklatúra egészének teljes leszakadását, eltávolodását szemlélhetjük. A különbség és a távolság a két fogalom között innen nézve áthidalhatatlanul mélynek tűnik. De azt hiszem ez egyben a média erkölcsi válsága is. Az az „amorális sivatag” ahol végül mindenki megszomjazik, amíg rosszabb esetben szomjan nem hal. A média azért, mert azt hiszi „független lehet a legalapvetőbb erkölcsi követelményektől”, a „nyilvánosság” meg esetleg azért, mert már a végsőkig kihasználta, manipulálta és félrevezette.

Meglehet, hogy mindez kellőképpen közismert, és meglehetősen patetikus vonalvezetése annak, aminek annyira szorongató közelségében – azt hiszem – kivétel nélkül mindnyájan élünk. De pontosan a rossz közérzet az, ahol a kérdések megszületnek és ahol a válaszok is türelmetlenül várják, hogy végre „kidolgozásra” kerüljenek.

Nos, valahol itt kerül képbe az a kis füzet, amit az Ökumenikus Tanulmányi Központ legutóbb elkészített és még karácsony előtt meg is jelentetett: Média és etika a bibliai üzenet fényében címmel. Amikor belelapozunk, *hét* – jól áttekinthető – fejezet segítségével gondolhatjuk végig, hogy miképpen is találhat egymásra a cím két különálló eleme, hogy hol is vannak a médiának és etikának a csatlakozási pontjai.

A nyitány, ami egyben „captatio benevolentiae” és expozíció is, azokat a kérdéseket fogalmazza meg, amelyek az egész füzet célját és alaphangnemét meghatározzák. Más szóval azokat a jelenségeket szedi csokorba, azokat a problémákat rendszerezi, amelyek mindenki fejében megfordulnak, amikor a hazai közélet különböző eseményei a szeme előtt lejátszódnak. Azokra a megfogalmazásokra gondolok, mint mondjuk a média erkölcsi feladat és mindjárt ezzel szemben amorális helyzete, ill. ennek lehetséges okai, az erkölcsi bomlás és az igény, ami az emberi együttélés egészét átfogó rendező elvekre, értékekre vonatkozik, vagy éppen a keresztényen egyházak feladatára és felelősségére.

Ezt rövid fogalmi tisztázás követi. Egyfajta bevezetés a helyes tájékozódásba. Sűgás ez az olvasónak, ahogy az egész füzet az. De talán itt a legegységértelmebb a szándék, hogy a segítség, amit a füzet nyújtani akar, valóban kezelhető, a hétköznapiakban is alkalmazható legyen. Ez a fejezet azokat az idegen eredetű szavakat, kifejezéseket, fogalmakat szedi újhegyre, amelyek használata annyira pontatlan, helytelen, hogy könnyen zavart, sőt félreértést okozhat. A kifejezések letisztázandó sora, amit a téma sajátos szempontja megkövetel, az információtól az etikáig, a nyilvánosságtól a médiáig, a közvéleménytől a morális hűződők. Mind jól ismert, gyakran használt kifejezés. Alkalmazásuk azonban a legtöbb esetben már régen elmozdult, eltért eredeti értelmüktől. Ahogy pedig sorra vesszük a különböző meghatározásokat, szinte anélkül, hogy észrevennénk már mélyen benne járunk a teológiában, „a bibliai anyagban”. Hiszen az utolsó fogalom, az utolsó meghatározás, ami a helyes használatbavételért elrendezésre, „helyesbítésre” várt, maga a morál és az etika volt. Innen pedig már tényleg csak egy rövidke lépés a Szentíráshoz való odafordulás.

A harmadik és negyedik fejezet talán a füzet két legérdekesebb és legfontosabb írása. Anélkül, hogy külön részleteznénk ezeket, érdemes szemügyre venni legalább vázlatosan, szemelgetve a tartalmukat.

„A kommunikáció bibliai háttere” címet viselő írás a héber *dábár* szó magyar jelentéséről (dolog, tett, eset, szó, beszéd, így természetesen Isten szava is, azaz Igéje és kijelentése) indul el, hogy aztán – éppen ennek következtében – arról a felelősségről is beszélni lehessen, ami a kommunikáció eszközének – a beszédnek – mindenkori használójára vonatkozik. A beszédnek és felelősségnek ez a kettőse voltaképpen annyira egyszerű, annyira természetes, hogy igazi jelentőségét csak abban mérhetjük le, ha végig gondoljuk, hogy a beszédhez érve a legkritikább esetben beszélhetünk a felelősség tényleges jelenlétéről is. A bevezető gondolatok vége így lesz az az evidens konklúzió, hogy „amennyiben kommunikációval való helyes élés közösséget hív létre, úgy a kommunikációval való visszaélés közösségeket szüntethet meg.”

De a folytatás sem kevésbé érdekes. A későbbiekben a beszéd, a beszélő és felelősség responsoriuma mellé odaáll a hallgató és annak felelőssége is. És ha már a mindenkori dialógusnál, az aktív kommunikációnál járunk, akkor a felebarátra vonatkozó isteni kijelentésekre is érdemes odafigyelni, vagy a hamis tanúzásra és nem utolsó sorban a beszéd-dolog-tett összetalálkozására, egységük helyreállítására abban az eseményben, amit inkarnációnak nevezünk. Hiszen – ahogy a füzet is elis-

métli – „Krisztus maga az Ige. Őbenne szó és tett teljes egységet alkot.” Természetesen van még sok egyéb is, amiről ebben a fejezetben szó esik, de példának, illusztrációnak már ennyi is elég ahhoz, hogy lássuk milyen az az út, amit a kommunikáció zavarának, hiátusainak leküzdéséért nekünk is be kell járnunk.

A következő fejezet a média etikai vonatkozásait veszi sorba. Így például a média célját az (írott, hangzó stb.) információt, a tiszta vagy valóságos informálódás lehetőségének kötelező kényszerét, a média erkölcsét, (ami a füzet megfogalmazása szerint az egész emberre vonatkozik, „vagyis az intellektuális becsületességre, az érzelmi érzékenységre és az akarati tényezők pozitív és kreatív befolyásolásra”), vagy éppen azt a feszültséget, ami a szabad véleményalkotás és az adott információ között létrejöhet. És persze szó van a manipulációról, a különböző érdekcsoportok egyoldalú tájékoztatásáról, azokról az eligazító szabályokról, amelyek figyelmen kívül hagyása lehetlenné teszi a média, a tömegkommunikáció etikus használatát. Aztán az a kérdés is megfogalmazódik, hogy egyáltalán lehetséges-e, és ha igen, akkor mennyiben van értelme valamilyen erkölcsös, etikus médiára várni.

Azt hiszem jól kivehető, hogy itt történik meg a tulajdonképpeni téma legkonkrétabb kifejtése. Itt, a füzet közepén találkozik össze a főcím két eleme, a *média és etika* egymással, és könnyen lehet, hogy a füzet céljával is. Ennek a halvány feltételes módnak csak az az oka, hogy a cél

ennél azért valamivel több. A helyes vagy pontos tájékozódáshoz, egy karakteres és áttekintő szemlélés kialakításának segítéseért ugyanis egy probléma minden alkotó elemét együtt kell látni. A részletek és „töredékek” együtt segítenek el az egészhez, az áttekintések teljességének lehetőségéhez. Ez az illeszkedések és illesztések logikája.

A hátramaradt fejezetek ugyanezért fontosak. A logikus, áttekinthető vonalvezetés megkívánja a fölvetett kérdések keresztyén és egyházi végiggondolását, a keresztyén világszervezetek állásfoglalásainak ismertetését is. De mindenféle összefoglalás igénye nélkül most csupán a zárófejezet szerepéről szeretnék még néhány gondolatot ismertetni. Hiszen a „finálé”, a befejezés könnyen teheti még szemléletesebbé egy-egy munkának az egész tartalmát. A hetedik fejezetet ezért akár illusztrációnak is tekinthetem. Mintha már az első pillanatban ellenpontozná és ezzel is többszólalmúvá tenné a füzet egészét. Itt talán szükségképpen táruul föl a határok egyértelműsége – meglehet, hogy átjárhatatlansága is – a konkrét médiaetikák, újságírói etikai kódexek és a füzet tanulmányainak morális és pontosan megfogalmazott, reális igényei között. Mert jól kivehető a különbség a füzet rendszeres és kidolgozott, alapelvekre épülő etikai elvárásai és a minden etikai megalapozást, a szakmai alapelveket is nélkülöző újságírói etikai kódexek között. A tét pedig éppen az átjárás, az együtthangzás a *média és az etika* diszsonanciája, a teljes összhang eddigi hiánya, hiátusai helyett.

Csoma Áron

CONTENTS OF NO 1997/2

LORD, SPEAK TO US!

Mária Kern: The Uncompromising Thirst of Job

LORD, TEACH US!

Zoltán Kustár: The Role of the Stories about Hezekiah in the Books of Kings and Isaiah

Mrs. Klára Lenkey, née Semsey: Jesus, the Healer of the Diseased

Csaba Szabó: Jesus the Teacher

Jürgen Moltmann: The Theology and the Future of the Modern World

Zsolt Kádár: Preaching in the Age of Mass Communication

Ede Horsai: The very Beginnings of our time

Sándor Kis: In Search for Polish Reformed Congregations That Have Disappeared

Richárd Hörcsik: A Historical Survey of Education and Educational Administration in the Reformed Church in Hungary

Lóránt Fukk: The Faith of Baha'

REMEMBER!

István Gy. Ágoston: Lajos Szabó, the Church Historian

OUTLOOK

General Assembly of the Ecumenical Council of Churches in Hungary

WORLD CHISTENDOM

An Appeal of the Baptist Church in Hungary

REVIEW

Bruce J. Malina: The World of the New Testament (István Czachesz)

Martin Jan Mulder (ed.): Mikra (József Zsengellér, Jr.)

Media and Ethics – Ecumenical Study Booklets, No. 14 (Áron Csoma)

INHALT DER NUMMER 1997/2

REDE UNS AN, HERR!

Mária Kern: Der unnachgebige Durst von Hiob

LEHRE UNS, HERR!

Zoltán Kustár: Die Rolle der Hiskia-Geschichten in den Büchern der Könige und des Jesaja

Frau Klára Lenkey geb. Semsey: Jesus, der Heiler der Kranken

Csaba Szabó: Jesus der Lehrer

Jürgen Moltmann: Die Theologie und Zukunft der modernen Welt

Zsolt Kádár: Verkündigung im Zeitalter der massenkommunikation

Ede Horsai: Die Anfänge unserer Zeitrechnung

Sándor Kis: Auf der Suche nach verschwundenen polnisch-reformierten Gemeinden

Richárd Hörcsik: Überblick über das Schulwesen und die Erziehungsverwaltung in der Reformierten Kirche in Ungarn

Lóránt Fukk: Der Glaube des Baha'

ERINNERT EUCH!

István Gy. Ágoston: Lajos Szabó, der Kirchengeschichtler

AUSSCHAU

Generalversammlung des Ökumenischen Rates der Kirchen in Ungarn

WELTCHRISTENTUM

Ein Aufruf der Baptistenkirche in Ungarn

RUNDSCHAU

Bruce J. Malina: Die Welt des Neuen Testaments (István Czachesz)

Martin Jan Mulder (Hrsg.): Mikra (József Zsengellér Jun.)

Media und Ethik – Ökumenische Studienhefte Nr. 14 (Áron Csoma)

A BAPTISTA KIADÓ AJÁNLATA

Baptista kiskönyvtár

Győri Kornél: A reformáció harmadik ága; A hitvallás és a baptisták	50 Ft
Baptista hitvallás	55 Ft
Győri Kornél: „Vizsgáljuk meg útjainkat!”	40Ft
Dr.Somogyi I. Kié a hatalom a gyülekezetben?	30 Ft

Évenként megjelenő kiadványok

Múlt, jelen, jövő 1995	280Ft
------------------------------	-------

Emlékkönyvek baptista történelmünkről

Emlékkönyv	35 Ft
Emléklapok 3.	35 Ft
Emléklapok 4.	40 Ft
A bővelkedő kegyelem	35 Ft

Segédkönyvek

Dr.Almás Tibor: Máté evangéliuma ...	400 Ft
Dr.Almás Tibor: Bibliai kérdések és válaszok	185 Ft
Győri Kornél: Gyülekezeti élet I.	65 Ft
W.L.Heindrich: Teológia gyermekeknek	200 Ft
Dr.Almás Mihály: Az úrvacsora mint szolgálat	595 Ft

Hitvallásos irodalom

Dr.Almás Mihály: És továbbment az ő útján örömmel	130 Ft
Dr.Udvarnok Béla: Új élet Krisztusban	155 Ft
J.F.MacArthur: Karizmatikus káosz ...	290 Ft.

Spurgeon könyvek

C.H.Speurgeon: Engem keressetek! ...	180 Ft
C.H.Speurgeon: A kapu előtt	55 Ft

Billy Graham könyvei

Dr.B.Graham: Békesség Istennel – füzve	50 Ft
– kötve	85 Ft
Dr.B.Graham: A Szentlélek – füzve ...	50 Ft
– kötve	85 Ft
Dr.B.Graham: Közelgő lódobogás	135 Ft
Dr.B.Graham: Szemeimet a hegyekre emelem (elmélkedés az év minden napjára)	150 Ft

Versek, elbeszélések, biznyságtételek

Lukátsi Vilma: Egy csipet só	110 Ft
Dr.Judson: Judson Adoniram élete	180 Ft
Gerzsenyi Sándor: Eldőlt a szívemben	105 Ft
Venyercsán L.: Legyőzött honfoglalók	110 Ft
Mustármagok – Szerk.: Dr.Somogyi Barnabás	320 Ft
Itt az aratás: – Szerk.:Pálinkás Ibolya ..	100 Ft

Ének-zene

Evangéliumi karénekek	330 Ft
Jézus az Úr – Jesus is Lord!	110 Ft
A hit hangjai	480 Ft
A hit hangjai II.	70 Ft
Bibliaköri énekek kísérete	200 Ft
Zeng az ének 1.	120 Ft
Beharka P.: Gyülekezeti harmónium (orgona-) játék	350 Ft
Beharka P.: – Gyülekezeti orgonajáték II.	350 Ft

Hanglemezek és kazetták

„Zengd Jézus nevét!”	120 Ft
„Jertek és lássátok!”	120 Ft
Evangéliumi karénekek 1.2.3. Darabonként	330 Ft

Tanulmányi anyagok

Dr.Komesz M.: Kertet ültetett Isten (Hittankönyv I.) Oktatókönyv	300 Ft
Olvasókönyv	270 Ft
Dr.Komesz M.: Ki vagy te, Uram? (Hittankönyv II.) Oktatókönyv	345 Ft
Olvasókönyv	325 Ft
Sunders: Egyéni evangélizáció (füzetekkel együtt)	600 Ft
AKI GYŐZ – Hat hasznos lecke a győzelmes hívő életéről	40 Ft
Neighbour: Útravaló a lelki növekedéshez	220 Ft

Játék

Bibliai és művelődéstörténeti játék	155 Ft
--	--------

Evangélizációs traktásusok

VÁLASZ – Keresztalakú hívogató prospektus	10 Ft
JÉZUS – Aki felel minden kérdésedre .	1 Ft
ISTENnek terve van veled!	1 Ft
Döntöttem Jézus Krisztus mellett – Hogyan tovább?	1 Ft

A fenti kiadványok megvásárolhatók, megrendelhetők a Baptista Kiadó könyvesboltjában.

A könyvesbolt nyitvatartási ideje:

Hétfőn: 9-18,
Kedd-Csütörtök: 9-16,
Péntek: 9-13

Címe:

Budapest – 1062 Aradi u. 48.
Tel.: 332-79-85

A bolt vezetője: Gaál Attila

THEOLOGIAI SZEMLE

A MAGYARORSZÁGI EGYHÁZAK ÖKUMENIKUS TANÁCSÁNAK FOLYÓIRATA

ALAPÍTVÁ 1925

A TARTALOMBÓL

A szenvedők és elnyomottak reménysége

Hebraica veritas

A teológia szükségessége

Isten végtelenségéről

Szellemiség és történetiség párhuzamos
mozgása

A mormon egyházzól

Sorozat a bennünk levő lélekről

Az „autonóm pedagógia” kérdései

A gyermek erkölcsi neveléséről

Ökumenikus helyzetkép 1996-ról

Meditáció az Ökumenikus Imahétről

A kínzás eltörléséért küzdő mozgalom
szemináriuma

Könyvszemle

Hírek

ÚJ FOLYAM (XL)

1997
3

THEOLOGIAI SZEMLE

1997. május-június

Felelős kiadó:

Magyarországi Egyházak
Ökumenikus Tanácsa

Szerkesztőség:

Ökumenikus Tanács Irodája
1026 Budapest, Bimbó út 127.
Telefon: 176-4847

Kiadóhivatal: Kálvin Kiadó

1113 Budapest, Bocskai út 35.
Telefon: 186-8267, 186-8277

Index: 26 842

HU ISSN 0133 – 7599

Felelős szerkesztő:

dr. Bóna Zoltán

Szerkesztő bizottság

elnöke: Horváth Barna
tagjai: dr. Berki Feriz
dr. Bolyki János
dr. Cserhádi Sándor
Lukács Tamás
dr. Reuss András
Szuhánszky Gábor

Olvasószerkesztő:

Tegez Lajos

Nyomás: *Ráday Nyomda*

Felelős vezető: Demeter Levente

Szerkesztés, tördelés:

Számítástechnikai Stúdió

Terjeszti a Kálvin János Kiadó.
Előfizethető a kiadóhivatalban,
vagy postautalványon, vagy átuta-
lással a Kálvin János Kiadó – Bu-
dapest OTP 11714006-22098038
csekkszámlájára.

Árusítja:

Református könyvárúsítás:
Budapest, XIV., Abonyi u. 21.

Protestáns Könyvesbolt:
Budapest, IX., Ráday u. 1.

Református Könyvesbolt:
Debrecen, Piac u. 4-6.

Előfizetési díj egy évre: 1560,-Ft
Egyes szám ára: 260,-Ft

Előfizetés külföldre:
27 DM vagy 17 USD

Egyes szám ára:
5 DM vagy 3 USD

Megjelenik kéthavonként

TARTALOM

SZÓLJ, URAM!

HAUSMANN JUTTA: A szenvedők és elnyomottak
reménysége 129

TANÍTS MINKET, URUNK!

KARASSZON DEZSŐ: Hebraica veritas Ez 28,11-19-ben 130
CULLMANN, OSCAR: A teológia szükségessége az egyház
számára (Fordította: Papp Judit) 131
KODÁCSY TAMÁS: Isten végtelenségéről 137
SZATHMÁRY SÁNDOR: Szellemiség és történetiség
párhuzamos mozgása a Bibliában és a teológiában 150
FUKK LÓRÁNT: Jézus Krisztus mai szentjeinek egyháza 158
KARSAY ESZTER: Nem tudjátok, milyen lélek van
bennetek 163
DEÁK GÁBOR: Az „autonóm pedagógia” kérdései a
magyar pedagógiai irodalomban – különös tekintettel
Varga Béla (1886-1942) munkásságára 172
KISS TIHAMÉR LÁSZLÓ: A gyermek erkölcsi
nevelésének bibliai alapjai, célja és didaktikai elvei 179

KITEKINTÉS

TÓTH KÁROLY: Ökumenikus helyzetkép 183
HARMATI BÉLA: Ökumenikus Imahét 1997 (Meditáció) 188

VILÁGKERESZTYÉNISÉG

HARMATI BÉLA: Közép- és Kelet-Európa keresztyénei
elfogadják a kihívást 189

SZEMLE

SZÉPFALUSI ISTVÁN: Murteri kövek (Kevéházi László) ... 190
Tipológia és apokaliptika (Hermenutikai Füzetek 11)
(Herczeg Pál) 193

HÍREK

EEK hírek 195

KÉZIRAT NYOMDÁBA ADÁSÁNAK IDEJE: 1997. VI. 9.

A szerkesztőség közleménye

Kérjük kedves munkatársainkat, hogy lapunknak szánt kézírataikat két példányban (egy másolattal) és a szabványnak megfelelő gépeléssel (oldalanként 30 sor, soronként 60 leütés) küldjék be. Ettől eltérő formátum a közlés elmaradását okozhatja. Kéziratokat, melyeket nem mi kértünk, vagy előzetesen meg nem beszéltünk, nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

A szenvedők és elnyomottak reménysége

*Mikor jóra fordítja Sion foglyainak sorsát az ÚR,
olyanok leszünk, mint az álmodók.
Akkor megtelik a szánk nevetéssel és örömkialtás lesz nyelvünkön.
Ezt mondják akkor a népek: Hatalmas dolgot tett ezekkel az ÚR!
Zsolt 126,1 k**

A 126. zsoltár héber szövegének perfekt igealakjaival – ha nem is mindenütt, de a Luther-féle fordításban és másutt is – jövő idejű megfogalmazásban találkozunk. Azt gondolhatnánk, hogy ez a fordítók hiányos héber tudásából fakad, de nem, éppen ellenkezőleg. Sokkal inkább arról van szó, hogy a fordító – kihasználva a héber igeidők sokrétű alkalmazási lehetőségeit – „játszik” azokkal. Komolyan veszi, hogy a perfektum befejezett történést jelöl, de ugyanakkor azt is, hogy az Ószövetségben a perfektum a jövőbe tekintés kifejezésére is szolgál, főleg ott, ahol próféták beszélnek. A próféták esetében a perfektum azt fejezi ki, hogy egy várt, remélt jövőbeli eseményről a jelenben olyan bizonyossággal lehet beszélni, mintha az már megtörtént, vagy legalábbis már elkezdődött volna.

Nem véletlenül beszél a zsoltáros álmokról. Akik az Ószövetségben álmot látnak, meg vannak győződve álmuk valóságáról. Az álom felfedi azt, ami történik, vagy ami meg fog történni. Akár az álomlátó, a zsoltáros is biztos benne, hogy amit vár, valósággá válik. Hogy Sion foglyainak, az izraelitáknak sorsa jóra fog fordulni. Hogy nevetés és dicséret fog hangozni. Nemcsak Izraelben, hanem a népek közt is áldani fogják JHVH, az Úr hatalmas tetteit, mert mindenki látni fogja, milyen kegyelmesen cselekszik az ÚR az ő népével. Így aztán nem véletlen, hogy Luther fordításában az első két vers jövő idejű kijelentései után a harmadik versben nyomatékos megállapítás következik: „Hatalmas dolgot tett velünk az ÚR!” Ez alighanem emlékezés az ÚR egy korábbi, már megélt kegyelmes tetteire, amely utat nyit a remény számára, hogy Isten a jövőben is hasonlóképpen fog cselekedni. Am ez a kijelentés a várt cselekedet elővételezése is egyben: azt mint valóságos, megtörtént tényként tárja elé. Semmi esetre sem véletlen tehát az ebből következő reakció: „Ezért örvendezünk.” Aki már megtapasztalta Isten kegyelmét, éppen úgy képes az örvendezésből élni, mint az, aki teljes tudatossággal ráhatároz az Isten kegyelmére.

Az örömet kifejező igék és névszók nagy szerepet kapnak a zsoltárban. Ha pedig ilyen sok szó esik nevetésről és örömről, bizonyára éppen ez a zsoltár egyik célja. El akar vezetni az örömhöz, bátorítást akar adni az

örvendezésre – s teszi ezt egy olyan helyzetben, mely mindennek mondható, csak örömtelnek nem! Ez ellentmondásnak tűnhet. Ha azonban éppen egy ilyen siralmas, gyászos helyzetben jut kifejezésre az öröm, méghozzá ilyen intenzíven, az azt a bizonyosságot érzékelteti, amellyel a zsoltár imádkozója sorsának jobbra fordulása elé tekint.

A zsoltáros *biztos* abban, hogy népének sorsa jobbra fordul majd. Ebből a bizonyosságból ered a 4. vers kérésének különleges hangsúlya és intenzitása. A kérés immár könyörgéssé válik, hogy Jahve lépjen közbe a nép sorsának jobbra fordulása érdekében. Hogy ez a könyörgés nem téveszt célt, és meglesz a gyümölcse, az az imádkozó számára nem kérdéses. Ezért képes a zsoltár végén még egyszer teljes odaadással megrajzolni, milyen lesz az élet a sorsfordulat után. Ami könnyekkel kezdődött, végül örömmel fordul.

Deutero-Ézsaiásnál az önmagából megvalósuló eschatológiáról beszélünk. Az Újszövetség üzenetének fényében arról szólunk, hogy Krisztusban már megkezdődött Isten országa. Amit a zsoltáros itt Izrael sorsára tekintve vár, semmi esetre sem korlátozható tehát Izrael életére. Amit Izrael Isten kegyelmes tetteként élt meg, az az isteni cselekvés alapvető állandóságára utal. Valamire, ami helytől, időtől és minden konkrét dologtól független.

Jóllehet mi nem vagyunk Sion foglyai, akiknek nevében, illetve akikhez a zsoltáros szól, mégis többet mond nekünk ez a zsoltár pusztán információként. Nemcsak azt mutatja meg, miből táplálkozott, milyen tartalmat hordozott Izrael népének reménye, hanem módot ad arra is, hogy átéljük „Sion foglyai”, azaz a szenvedők és elnyomottak reménységét. Módot ad arra, hogy az ő reménységük példája ránk is átragadjon. Mert hiszen mi is ismerünk valamit, ami már valósággá lett ugyan, de amit még tulajdonképpen várunk. Jelenlétünk vességét, ami csak a jövőben fog megtörténni. Előrehozzuk a jövőt és hagyjuk, hogy már a jelenünket is meghatározza.

Ahol a jövőt úgy érzékelik, mint a 126. zsoltárban, ott a jelen is más dimenzióba kerül. A jelen reális tapasztalatai az Istentől remélt jövő megelőlegezésével minőségi változáson mennek át.

Hausmann Jutta

* (A magyar fordítás Luther szerinti értelmezése)

TANÍTS MINKET, URUNK!

Hebraica veritas Ez 28,11-19-ben

Ez 28,14-ben nagy különbség van a héber és a görög szöveg között. A héber szöveg fordítása így hangzik: Te kerub (voltál; zāqēf parvum, distinctivus), kiterjesztett szárnyú (a hagyományos „felkent” szó téves), oltalmazó (‘atnāch, erős distinctivus); és adtalak téged a szent hegyre (jetīb, distinctivus), mennyei lény (‘Elohim) voltál (zāqēf parvum, distinctivus), tüzes kövek között jártál (sof pāsūq). A görög szöveg fordítása: a kerubbal együtt tettelek téged Isten szent hegyére, tüzes kövek között voltál.

Első pillantásra is látszik, hogy a görög szöveg rövidebb, mint a héber. A héber szövegben négy mondat van: egy nominális és három verbális mondat. A görög szövegben csak két mondat van. A fordító nem ismerte fel, hogy az első mondat nominális mondat. Talán olyan szöveg állt előtte, amely nem tartalmazta ennek a mondatnak a bővítményét (kiterjesztett szárnyú, oltalmazó). Így a második héber mondat állítmányát („és” nélkül) az első görög mondat állítmányává tette, sőt a harmadik héber mondat „Isten” (mennyei lény) szavát is ide kapcsolta. A harmadik héber mondat állítmánya (voltál) a második görög mondatba került, a negyedik héber mondat állítmánya pedig elmaradt (jártál).

De nem is a görög szöveg rövidegsége okozza itt a vitát az írásmagyarázók között, hanem a vers első szava. Ez a szó *'att*, te, melyet a Sepptuaginta fordítói még magánhangzó nélkül láttak maguk előtt, és *ēt*-nek olvastak. Az *ēt* praepositio pedig háromféleképpen jelenthet. Jelentheti a.) a tárgyesetet. Ebben az esetben a mondat így fordítandó: (mint) kerubot... tettelek téged a szent helyre.¹ A szöveg jelentése eszerint az, hogy az ember maga volt a kerub; a teremtő Isten kerubbá tette őt. b.) Az *ēt* praepositio második jelentése -val, -vel. Ennek alapján így fordítandó a mondat: kerubot adtam hozzád társul,² illetve: oltalmazó kerubhoz adtalak téged társul.³ c.) Az *ēt* praepositio harmadik jelentése az, hogy a mondat alanyára mutat rá. Ezt a jelentést itt nem tartják számon.

Már az *ēt* praepositio fordításánál is meglátszik, mi itt a főkérdés: az, hogy az első ember maga volt-e a kerub, vagy kerubot adott mellé az Úr? A héber szöveg azt állítja, hogy az ember maga volt a kerub: Te kerub (voltál). A hebraica veritas mellett a következő formái és tartalmi érvek szólnak:

1. Formai érvek

a.) Könnyen megcáfolható az az ellenvetés, hogy az első ember hímnemű, az *'att* pedig a személyes névmás singularis 2. személy nőnemű alakja. Az Ószövetségben ui. nyolc esetben áll ez a nőnemű (vagy más helyesírásal írt) alak a hímnemű alak helyett.⁴

b.) A 14. vers állítása: Te kerub (voltál) párhuzamos a 12. vers állításával: Te tökéletes pecsét (voltál). Mindkét esetben összehasonlításról van szó, nem azonosságról.

Az ember funkciója olyan, mint a pecsété és mint a kerubé. Az ókorban a pecsét nem a tulajdonos képét ábrázolta (helytelen lenne itt az ember istenképűségéről beszélni), hanem egyrészt az ő tulajdonjogát, másrészt (pl. szerződéseken) az ő akaratát fejezte ki. A kerub funkciója pedig az őrzés volt.

c.) Ide tartozik a kontextus bizonyító ereje is. A bűnbe esett első embert nem a kerub taszította le a mennyből, hanem az Úr maga: száműztelek, ... elkergettelek 16. vers; ledobtalak a földre, látványossággá tettelek 17. vers; tüzet gyújtottam benned... és hamuvá tettelek 18. vers. Megjegyzendő, hogy a Septuaginta fordítója nem értette a 16. versben levő *'abad* ige ritka piél imperfectumát,⁵ és saját felfogásának megfelelően singularis 3. személlyel fordította: elkergetett téged az oltalmazó kerub. Ez azonban nem illik bele az összefüggésbe.

2. Tartalmi érvek

a.) Először arra kell gondolnunk, hogy Ez 28,11-19 még erősen mitológikus módon beszél az ember teremtésének történetéről. Segít bennünket ezeknek a mítoszoknak az ismerete. A bibliai teremtéstörténetekben – akár a Papi irat teremtéstörténetére, akár a Jahvista teremtéstörténetére gondoljunk – erőteljes mitológiatlanítás jelei láthatók. Mindkét irat bizonyágtétele szerint az első ember nem király volt, még kevésbé mennyei lény (‘Elohim), hanem ember. Nem a menny volt a lakóhelye, hanem a föld. Ezékielnél még a mennyei Éden-kertről van szó: 13. vers. Az első ember itt mennyei lény, akinek a ruházatát drágakövek borították. A drágaköveknek az ókor embere mágikus erőt tulajdonított: ezek védenek átoktól, betegségtől és haláltól.⁶ A tüzes kövek mennyei lények, El és Asirat fiai.⁷ Mennyei lények mellé azonban nem szoktak külön alárendelt mennyei lényt adni védelmezőül, hiszen a mennyei lények nem szorulnak védelemre. Teofánia alkalmával az egész föld megrendül; az Úr legfeljebb csak trónol vagy nyargal a kerub(ok)on 1Sám 4,4; 2Sám 6,2; 2Kir 19,15; Zsolt 18,11; 80,2.

b.) Másodszor arra kell gondolnunk, hogy az ókori keleti mítoszokban levő teomachiákban a lázadó mennyei lényeket az istenek maguk győzik le. Így győzte le Marduk Tiamatot és szövetségeseit,⁸ Baal Jam-ot,⁹ Mut Baalt,¹⁰ Anat Mutot¹¹ és Baal Mutot.¹² Az Ószövetség szerint is maga az Úr itéli meg az engedetlen mennyei lényeket Zsolt 82. Hasonlóképpen az Édenkertből is maga az Úr űzte ki az embert, nem a kerub Gen 3,23. A kerub funkciója az őrzés! Az embernek, mint pecsétnek az a feladata, hogy mint az Úr tulajdona, az Ő akaratát képviselje és valósítsa meg a földön; mint kerubnak az a feladata, hogy őrizze azt a kertet, amelybe a teremtő Isten helyezte.

Pontosan erről szól Gen 2,15: az embernek az a feladata, hogy művelje és őrizze az Éden-kertet. A Jahvista

forrás bizonyágtételének inkább arra a részére szoktunk figyelni, hogy az embernek művelnie kell a kertet. Joggal állítják ezt párhuzamba a Papi irat bizonyágtételével, mely szerint az embernek uralkodnia kell a földön Gen 1,28. Mindkét alkalommal a kultúráról van szó, mint az ember feladatáról. Nem egészen érthető azonban az Éden-kerti történet alapján, hogy kitől vagy mitől kell az embernek őriznie a kertet. Egyfajta racionális magyarázat lenne az, hogy a Jahvista forrás a későbbi időkre gondolt, amikor az oázist őrizni kellett az ellenséges törzsek támadásától. Kézenfekvőbb azonban Ezékiel segítségével a teremtéstörténet mögött álló mítoszokra gondolni: az ember feladata az volt, hogy kerubként őrizze a kertet. Olyan kertbe helyezte őt a teremtő Isten, amely nem az övé. Természetesen az ember meg is élhetett a kertből, ehetett annak a terméséből. De őriznie is kellett azt éspedig nemcsak az utókor számára, hogy utódai is megélhessenek a kertből, hanem a kert Ura számára is. Mindenekelőtt Neki tartozott felelősséggel.

A Jahvista irat bizonyágtétele szerint az ember mint kerub nem töltötte be hivatását. Nem őrzője lett a kertnek, hanem tolvaja. Ezért az Úr más kerubokat rendelt a kert őrzésére Gen 3,24.

A Jahvista bizonyágtétele itt nem ér véget. Az őrzés gondolata Káin és Ábel történetében is folytatódik. Az Úr számonkérő kérdésére Káin költői kérdéssel válaszolt: Talán őrzője vagyok én a testvéremnek? Gen 4,9-ben az őrzést ugyanaz az ige fejezi ki, mint Gen 2,15-ben. Erre a költői kérdésre Káin szerint „nem” a felelet. Ő elhárítja magától az őrzést, mint feladatot. Kérdésében még gúny is van: Ábel pásztor, a nyáj őrzője. Miért nem vigyázott ma-

gára?¹³ De a Jahvista irat bizonyágtétele szerint az Úrnak tetsző felelet „igen” lenne. Az ember azt a feladatot kapta, hogy őrizze a földet. Ezzel együtt jár azoknak az őrzése is, akikkel együtt lakik a földön.

Ez 28,11-19 és a bibliai teremtéstörténet szerint az ember feladata a teremtett világ és az ember őrzése. Ez a gondolat egyenes úton vezet el bennünket az Újszövetségnek a sáfárságról szóló tanításához. Az ember sáfár, oikonomos egy olyan házban, amely nem az övé. Ennek a háznak a javaival és a házban lakó szolgatársaival az embernek el kell számolnia: felelősséggel tartozik Annak, Aki mindezt rábízta Lk 12,41-48 16,1-12.

Jegyzetek

1. G. Fohrer – K. Galling, Ezechiel. HAT 13,1955. A magyarázatban Fohrer Gen 3,12-re hivatkozik, ahol az „adni” ige az *‘tm* praepositioval fordul elő: adtál mellém. De ez már az *‘et* praepositio második jelentésének felel meg. – 2. A Bertholet – K. Galling, Hesekei. HAT 1936. – W. Eichrodt, Der Prophet Hesekei. ATD 1966. – 3. W. Zimmerli, Ezechiel 25-48. BK 1969. – 4. H. Bauer – P. Leander, Historische Grammatik der hebräischen Sprache des Alten Testaments 1922-1965. 248e. – 5. H. Bauer – P. Leander, i.m. 370 m. – 6. G. Fohrer – K. Galling, i.m. – 7. G. Fohrer – K. Galling, i.m. – 8. H. Gressmann, Altorientalische Texte zum Alten Testament 1926-1970. 119k. – 9. W. Beyerlin, Religionsgeschichtliches Textbuch zum Alten Testament 1975. 222-224. – 10. W. Beyerlin, i.m. 232-233. – 11. W. Beyerlin, i.m. 235-236. – 12. W. Beyerlin, i.m. 237-238. – 13. H. Gunkel, Genesis 1922. 44. old. – W. Zimmerli, 1Mose 1-11. 1943. 274. old. – G. von Rad, Das erste Buch Mose, ATD. 1958. 86. old. – C. Westermann, Genesis 1-11. 1976. 413k. old.

Dr. Karasszon Dezső
Debrecen

Oscar Cullmann: A teológia szükségessége az egyház számára az Újszövetség alapján

Isten akarata szerint való dolog a teológia? Vannak olyan őszinte keresztyének, akik azt hiszik, hogy nemet kell válaszolni erre a kérdésre. Megvetik a teológiát és mindazt a munkát, ami fakultásunkon folyik. Ismerjük a szlogeneket: imádságra van szükségünk, keresztyén szeretetre, evangélizációra és misszióra, de nincs szükség teológiára. Nem csupán arról van szó, hogy nem ismerik el, hogy a teológia hozzájárul az imádsághoz, a szeretet-höz, a misszióhoz, mint a keresztyén hitnek egy másfajta szükségszerű kifejezőmódja, de úgy is tekintik, mint ami ártalmas a hitre nézve. A teológia ezek szerint eltérítene Istentől és a keresztyén feladatoktól.

Vajon maga az Újszövetség nem ad igazat az így gondolkodóknak? A teológusok vajon nem az írástudók és rabbik utódai, akiktől Jézus szüntelenül óv bennünket? Nem azt mondta, hogy ezek bezárják „a mennyek országát az emberek előtt”? (Mt 23,13) S nem dicsőítette Istent, amiért elrejtette „ezeket a bölcsék és okosak elől, és megjelentette a gyermekeknek”? Pál apostol vajon nem írt különösen is kemény szavakat az emberi bölcsesség ellen, amely „felfuvalkodottá tesz”? Nem azt mondta, hogy nem a bölcsék azok, akiket „Isten kiválasztott, hanem azokat

választotta ki Isten, akik a világ szemében bolondok, hogy megszegyenítse a bölcséket”? (1Kor 1,27) Nem azt mondta, éppen a bölcsékkel szemben, hogy Isten „az ígehirdetés bolondsága által” mentett meg minket? (1Kor 1,21)

Ezek az idézetek mind az Újszövetségben találhatók, és nem tudjuk most őket részletesebben átgondolni. De mindig ez a fő forrása minden eretnekségnek: kiemelni Jézus, vagy az apostolok mondását, vagy mondásait a kontextusból ahelyett, hogy összehasonlítsuk őket az isteni üzenetnek az Újszövetségben található teljességével.

Pontosan az iménti idézetekben az apostol egy másik bölcsességről is szól, mely nem tesz felfuvalkodottá, hanem ellenkezőleg: alázatra indít, amely rámutat arra, hogy magunktól semmit sem tudunk, egy olyan bölcsességről, melyet csak Isten adhat nekünk. Létezik olyan bölcsesség, melyet az apostol „isteninek” nevez ahelyett, hogy elvetné. Nem csupán birtokolhatjuk, de birtokolnunk is kell ezt a bölcsességet az 1Kor 2,6 és 3,1 skv. szerint, fejlődünk kell, a tökéletesség felé kell haladnunk ebben a bölcsességben.

Különbég van tehát bölcsesség és bölcsesség között. Van olyan, amelyet az apostol elítél, mely által az ember

egyedül akar Isten ismeretére eljutni. Ez az, amit Pál a „világ bölcsességének” hív (1Kor 2,8). Van egy másik: az „Isten bölcsessége”, melyre törekednünk kell a Szentlélek segítségével.

Az igazi teológiának ennek a bölcsességnek kell lennie. „Theo-logia” görög szó, mely isteni tudományt jelent. Azt a tudományt értjük alatta, melynek tárgya Isten. De abban az értelemben is kellene értenünk, melyet Pál ad az „Isten bölcsessége” (sophia theou) kifejezésnek, azaz a „bölcsesség, mely Istentől jön” értelmet is.

Pontosan ez kell, hogy legyen a valódi teológia: olyan bölcsesség, melynek tárgya Isten maga, ugyanakkor Istentől származik. Az így értelmezett teológiára alkalmazhatjuk mindazt, mit Pál az „Isten bölcsességéről” mond.

Ha voltak és vannak olyan teológusok, akik pusztán emberi bölcsességként művelik a teológiát, akkor azok nem igazi teológusok. Jézus pontosan azért támadta az írástudókat, mert a teológiát az emberi bölcsesség szintjére süllyesztették, megfosztva forrásától, ami nem más, mint a nekünk adott isteni kijelentés. Megtámadhatnak számos teológust, aki nem méltó erre a névre, de ne támadják magát a teológiát. Ha azt támadják, akkor egy olyan isteni ajándékot támadnak, amit Ő azért adott, hogy használva, az egyház számára gyümölcsözzön.

Az a szembeállítás, melyet a teológia ellenségei fölállítanak a teológia, valamint a keresztyén hit és szeretet között, hamis. Már maga az a tény, hogy Pál apostol, aki mindenki másnál inkább volt a hit és a tettek embere, a legnagyobb teológus is volt, azt kellene, hogy mutassa valamennyire számunkra, milyen elhibázott dolog szembeállítani a hitet és a teológiát. Pál, a legnagyobb miszisionárius volt egyben a legnagyobb teológus is. És amit róla mondok, az – legalábbis bizonyos mértékig – igaz az Újszövetség legtöbb szerzőjére.

Miért jogos és elengedhetetlen feladata az egyháznak a teológia művelése az Újszövetség szerint? A kérdés megválaszolásakor a következő négy évrre hivatkoznék:

1. mert a hiten alapul;
2. mert a Szentlélek egyik megnyilvánulási formája;
3. mert a bibliai kijelentés olyan külső keretek között adatik számunkra, melyek megértése megköveteli azon ismeretek fölhasználását, amelyeket Isten bocsátott rendelkezésünkre;
4. mert az Újszövetség külön helyet biztosít az egyházban a tanítóknak.

1. Teológia és hit

A valódi teológia azért legitim, mert a hiten alapszik. Kiindulási pontja az a hitbeli meggyőződés, hogy saját eszközeinkkel semmit nem tudhatunk meg Istentől, ha Ő ki nem jelenti magát nekünk. Az emberi ész, mint olyan, nem képes Istent megragadni. Ezért ítél el az Újszövetség minden olyan próbálkozást, melyben az ember a maga eszközeivel akarja Istent megismerni.

Isten megismerését tekintve ugyanabban a helyzetben találjuk magunkat, mint ami az Isten akaratának betöltését illeti. Amit az apostol minden levelében elítél, az nem más, mint az az igény, hogy saját emberi eszközeinkkel valósítsuk meg tökéletességünket anélkül, hogy a hitnek abból az alapállásából indulnánk ki, mely szerint először is el kellene ítélni magunkat. Megszentelődésünk kiindu-

lópontja tehetetlenségünk megvallása kell, hogy legyen. Istentől való tudásunk – azaz teológiánk – kiindulópontja pedig annak megvallása, hogy semmit sem tudunk, és önmagunktól képtelenek vagyunk Istent megismerni. A teológia ellenfelei nem látták meg, hogy amit Pál az 1Kor 13-ban a bölcsességről mond, az egy az egyben megfelel annak, amit a Római levélben a megszentelődésről ír. Ahogyan a megszentelődés is csak a hitből való megigazulás által lehetséges, úgy az isteni bölcsesség, a teológia is csak a hit által alkalmassá tett megvilágosodáson keresztül és nem a pusztá ész által. Szent Anselmus jól ismert mondása „Hiszek, hogy értek”, teljes mértékben egyezik az Újszövetség tanításával.

Szembeállítani a hitet és a teológiát ugyanolyan vakvágány, mint kijátszani egymás ellen a hitet és a megigazulást. Éppen ellenkezőleg, a Krisztusba vetett hit szükségképpen elvezet Isten megismeréséhez ugyanúgy, mint ahogyan a megszentelődés útja is ez. Pál azt a fajta hamis ismeretet ítéli el, amely azt gondolja, hogy Isten megismerésében nélkülözni tudja a hitet, ugyanakkor elítél minden olyan kísérletet, mely hit nélküli cselekedetek által próbálja elérni a megigazulást.

Így Jézus Krisztus keresztye megváltást jelent, de nemcsak cselekedeteinkét, hanem gondolatainkét is. Az eredendő bűn az emberi gőg. Ez a gőg nem csupán abban nyilvánul meg, hogy Isten segítsége nélkül és a hit alázata nélkül, önnön cselekedeteink által jussunk a mennybe, de mint a Paradicsomban, abban is, hogy saját eszközeinkkel akarjuk Istent megismerni. Ha pusztán elméleti úton próbálnánk Istent megismerni anélkül, hogy imádnánk Őt (Róm 1,21), mint egy „tárgyat”, ami fölött rendelkezhetünk, elzártnak magunkat a valódi megismerés elől. Krisztus keresztye a gondolkodásunkat is megszabadítja a gőg eredendő bűnétől, mert rámutat arra, hogy képtelenek vagyunk Istent magunktól megismerni, képtelenek vagyunk másképp megismerni, mint a kijelentés elfogadása által, a keresztye vetett hit által, melyben Isten maga kezdeményezi, hogy kijelentse magát nekünk. Ezt akarja mondani az apostol az 1Kor 1-ben, amikor a megfeszített Krisztusról beszél, aki a görög filozófusoknak bolondság ugyan, de valójában az „Isten valódi bölcsessége” (1Kor 1,24). Krisztus keresztyének az emberi akaratra és gondolkodásra nézve egyszerre van negatív és pozitív következménye: megtör bennünket, gőgünket keresztye feszítve, ugyanakkor föl-emel az Isten bölcsességébe.

A hit megtermékenyíti gondolkodásunkat, egyedül a hit tehet alkalmassá arra, hogy Istenhez közeledjünk. A hiten kívül nem ismerhetjük meg Őt, mivel csak Ő ismertetheti meg magát velünk. Ezért van az, hogy az Újszövetségben a „megismerés” nem ugyanazt jelenti, amit a görög filozófusoknál: távolról ismerni, határozottan kiküszöbölve az akarat minden szubjektív tényezőjét, minden személyes kapcsolatot a megismerés alanya és tárgya közt. „Ellenkezőleg, az Újszövetségben a „megismerni” mindig azt jelenti, hogy „elfogadni”, azaz hit által elfogadni Isten kijelentését. Ezért az aktívum és a passzívum fölcserélhető azokban az esetekben, amikor az Újszövetség a „megismerni” szót használja: Gal 4,9 „Most azonban, miután megismertétek Istent, vagy még inkább: Isten ismert meg titeket...” ugyanígy az 1Kor 13,12 „... akkor pedig úgy fogok ismerni, ahogy engem is megismert az Isten”, és az

1Kor 8,2-3, ahol Pál szinte azonosítja a „megismerni Istent” a „szeretni Istent” kifejezéssel: „Ha valaki azt gondolja, hogy ismer valamit, az még semmit sem ismert meg úgy, ahogyan azt ismerni kell. De ha valaki szereti az Istent, azt már ismeri az Isten.”

Tehát mindig Isten a megismerés kezdeményezője. Ezért lehet az Újszövetségben szinonimája a „megismerni Istent” kifejezésnek a „szeretni Istent”, és mivel Isten és a felebarát szeretete elválaszthatatlanok egymástól, az 1Ján 4,7 szerzője ezt írhatja: „... aki szeret, az Istentől született, és ismeri Istent.”

Ugyanakkor nem elég csupán kiindulni a hitből, hogy azután átadhassuk magunkat a „gnosztikusoknak” nevezett eretnekek tiszta spekulációjának. Nem, a hitnek folyamatosan meg kell világosítania a gondolkodást. Folyamatos kölcsönhatásban van e kettő egymással, más-különben a gondolkodás végül elsorvad, és ismét olyan „emberi bölcsességgé” válik, amely „felfuvalkodik”. Ez a kísértés mindig leselkedik a teológusokra. De az Újszövetség éppen ettől a kísértéstől óv. A Róm 1-ben Pál arról az emberről beszél, akinek Isten először a teremtés művében jelentette ki magát, s aki ahelyett, hogy Istent magasztalta volna, és hálát adott volna neki, egy elméleti, spekulatív tudomány tárgyává tette Őt, mintha egy akármilyen olyan tárgyról volna szó, amit az ember saját eszközeivel megismerhet. Egy olyan teológia, mely csupán egy pillanatra is elveszíti kapcsolatát a hittel, olyan politeista elhajláshoz vezet, melyről Pál a Róm 1,21 skv-ben beszél: „... hiábavalóságra jutottak gondolkodásunkban. Akik azt állították magukról, hogy bölcssek, bolonddó lettek.”

Istennek a kereszten történt kinyilatkoztatása a legfőbb kijelentés, mivel semmilyen formában nem enged teret az emberi gőgnek. Ezért adja meg a hit a létjogosultságot a teológiának, és teszi azt legitimé. A hit folyamatosan megvilágosítja az eszt, és még mást is tesz: a hiten alapuló teológia nem csupán legitim, de a Szentlélek szükségszerű megjelenési formája, ami már a második ponthoz vezet bennünket.

2. Teológia és Szentlélek

Az Újszövetség szerint a Lélek az utolsó idők egyik eleme. Már most megadatott azok számára, akik Krisztusban hisznek. A végidők eleme Ő, aki már most jelen van. Most rögtön átalakítja belső emberünket. De csak az idők végén fogja átalakítani hús testünket maradandó lelki testté, amikor az egész múlandó teremtett világ átalakul, amikor az egész anyagi világot újjáteremti a Lélek, a feltámadásnak és az életnek ez az eleme.

A Lélek tehát, aki már most munkálkodik bennünk, a jövőendő záloga. Pál „foglalónak”, vagy „zsengének” nevezi. Ezért magyarázatában Pünkösöd eseményét úgy nevezi, mint ami jele az utolsó idők eljövételének. Ettől a pillanattól fogva nem csupán egy prófétával történik meg, hogy a Lélek hatása alá kerül, hanem az egész közösséggel. (Csel 2,17 skv). Beléptünk a jelenlegi világkorszak utolsó fázisába.

A Lélek tehát olyan elem, mely részben a jelenhez tartozik, ugyanakkor az örökkévalóság felé mutat. Amikor a Lélek által belül megváltozunk, Isten maga munkálkodik bennünk. Hogyan? Képesse tesz arra, hogy le-

győzzük a testet, ami a Lélek nagy ellenfele. A test a halálhoz tartozik, ahogyan a Lélek az élethez, a feltámadáshoz. A test a bűn, aminek zsoldja a halál, Isten Lelke pedig a szentség. A test a hazugság és a tévelygés, a Lélek pedig az igazság.

Isten Lelke tehát egyrészt a szentség Lelke, másrészt az igazság Lelke (Jn 16,13). Így bennünk is kettős feladata van: megszentel és az igazságban vezet. Mindkettővel számolnunk kell:

1.) lehetővé teszi, hogy legyőzzük a bűnt, és megszentelődjünk (amit önmagunktól nem tudnánk megtenni.);

2.) lehetővé teszi, hogy legyőzzük a hazugságot és a tévelygést (ami magunktól szintén nem megy).

Nagy a kísértés arra, hogy ezt a második szempontot mellőzzük, és ebből adódik az, hogy sok keresztyén ember megveti a teológiát. Mégis: János evangéliuma a Lelket általában az „igazság Lelkének” nevezi. Azért, mert Isten igazság, ahogyan a sátán a hazugság, minden tévelygés eredete, „hazug”, ahogyan Krisztus mondja (Jn 8,44), és „hazugság atyja” (utalás a paradicsomi kígyóra). A távozni készülő Krisztus a János evangéliumában azért jelenti be, hogy „amikor azonban eljön Ő, az igazság Lelke, elvezet titeket a teljes igazságra...”, hogy tanítványait a hazugságtól megóvjá (Jn 16,13), ugyanakkor ezt is mondja búcsúbeszédében: „A Pártfogó pedig, a Szentlélek, akit az én nevemben küld az Atya, Ő tanít majd meg titeket mindenre, és eszetekbe juttat mindent, amit én mondtam nektek” (Jn 14,26).

A Lélek tehát *tanít!* Megvilágosítja értelmünket, gondolkodásunkat ugyanúgy, ahogyan megszenteli akaratunkat és cselekedeteinket. Amikor a Lélek szól bennünk, a tévelygés, bűn, test által meghomályosodott értelmünk megvilágosodik. Akkor már nem a mi megromlott értelmünk szól, hanem maga Isten az Ő Lelke által, aki hatalmába veszi értelmünket és nyelvünket. Túllépünk önmagunkon.

Az Újszövetség három olyan helyzetet említ, melyben a Lélek szól belőlünk: 1. imádságban 2. hitvallásban 3. Amikor az isteni bölcsességgel, a teológiával foglalkozunk.

A Róma 8-ban Pál az imádságról beszél: „... amiért imádkoznunk kell, nem tudjuk úgy kérni, ahogyan kell (hogyan is tudna az ember Istenhez beszélni?!), de maga a Lélek esedezik értünk kimondhatatlan fohászokkal.” (26. v.) Maga az Isten Lelke biztat arra, hogy így imádkozunk: Atyánk. Ő az, aki azt mondja, hogy gyermekei vagyunk (15. skv v.).

Ami a hitvallást illeti, arról Jézus maga beszél (Mt 10, 19 skv). Biztat a hit megvallására az ellenség előtt, akik a hatóságok elé idézik a keresztyéneket: „... ne aggodjatok amiatt, hogy miképpen, vagy mit mondjatok, mert nem ti vagytok, akik beszéltek, hanem Atyátok lelke szól általatok.” Pál ugyanígy ír: „... senki sem mondhatja: Jézus Úr, csakis a Szentlélek által” (1Kor 12,3), és mindazt érti ezalatt, amit e hitvallás magában rejt.

Nos, az apostol szerint a teológiai munka pontosan ugyanezen a talajon áll, ahol az imádság és a hitvallás: „... azt sem ismerheti senki, ami Istenben van, csak Isten Lelke” (1Kor 2,11). Pál itt a teológiára utal, Isten bölcsességére, ugyanazt a kifejezést használva, amit az imádságra és a hitvallásra. A 10. versben azt írja: „... a Lélek mindent megvizsgál, még Isten mélységeit is.” Az apostol azt

akarja, hogy a Lélek általi ismeretben folyamatosan előre haladjunk. Azt akarja, hogy „a gondolkodásban érettek” legyünk (1Kor 14,20). Azt mondja a korinthusiaknak, hogy – noha még a test uralkodik – amikor perlekednek egymással megbéklyózzák a Lelket, aki – lévén az „igazság Lelke” – biztosítja értelmük fejlődését.

Pál maga is műveli a teológiát. Ha valaki, hát ő teológus volt. Tudja, hogy ez is az ő feladat, mint ahogyan a pogányok közt való prédikálás is. A Római levél mely teológiai gondolkodás gyümölcse. A 9-11. fejezetekben Isten üdvtervéről, az egész üdvtörténetről ad képet, ami Izráelből származik, kiterjed a pogányokra, és az idők végén Izráelt is magába foglalja. Ennek a teológiai reflexiónak az értelmében – mely a Lélek világosságában jött létre – ujjong az apostol az örömtől a 33. versben, és reflexiója imádsággá alakul át: „Ó, Isten gazdagságának, bölcsességének, és ismeretének mélysége!” Mindenki, aki olyan valódi módon műveli a teológiát, ahogy ezt az apostol érti, vagyis „Isten bölcsességeként”, ismeri ezt a szent örömet, a Lélek örömet. Az apostol tudatában van annak, hogy a Lélek vezette gondolatait, és engedte meg neki, hogy kikutassa az isteni üdvterv mélységeit. Ez tölti be őt örömmel és hálával.

De akkor – tehetik föl a kérdést – csupán néhány olyan teológus van, aki képes a Lélek vezetésével az igazságban járni? Bizonyára nem. Vannak közvetlen kijelentések is. Ez mindazok számára megadatik, akik vették a Lelket, akkor is, ha nem folytattak teológiai tanulmányokat. Róluk beszél Jézus, amikor megköszöni Istennek, hogy kijelentette ezeket a dolgokat a gyermekeknek. Pál is kapott közvetlen kijelentéseket a teológiai gondolkodás közvetítése nélkül. Az 1Kor 12-ben beszél erről. Általában erről van szó, amikor így ír: „Íme, titkot mondom néktek...” (1Kor 15,51; Róm 11,25), megtérése pillanatában is egy ilyen közvetlen kijelentést kapott (Gal 1,12). De mindig alárendelte ezeket a Lélek által megvilágosított értelem vizsgálatának, minthogy a Lélek, mint az igazság Lelke kétféleképpen működik:

1. közvetlen módon, kinyilatkoztatás formájában, spontán inspirációban. A kijelentésnek ez a formája kivételes kegyelemként mindenki számára megadható.

2. A Lélek az általa megvilágosított éssen keresztül is működik. A cselekvésnek ez a módja előfeltételezi a teológusok és a velük kommunikálók gondolkodását. Minden hívő nem művelheti saját maga a teológiát, ehhez karizma és felkészültség szükséges. De minden hívő, akinek valóban van hite, megértheti a mások által kimunkált teológiai munka eredményét, hála a Léleknek.

Pál apostol kapott közvetlen kinyilatkoztatásokat. De azon kívül a Lélek segítségével a teológiai gondolkodásnak is szentelte magát. Az első Thesszalónika levélben (5,19) pontosan leírja a Lélek kétféle cselekvési módját: „A Lelket ne oltjátok ki, a profétálást ne vessétek meg, de mindent vizsgáljatok meg: a jót (csak a jót!) tartsátok meg.” Ugyanez a helyzet a megszentelődésünkkel is: ahhoz, hogy jobba váljunk, nem elegendő az, hogy a Lélek egy pillanatra elragadjon minket. Ezeknek a pillanatoknak, váratlan megtéréseknek megvan, persze a maguk értéke, de azután arra is szükség van, hogy a Lélek minden nap munkálkodjon az életünkben, a legkisebb cselekedetünkben is. Éppen ilyen a kapcsolat a közvetlen kijelentés és a teológiai között is. Mindkettő-

ben a Lélek munkálkodik. Az előbbinek szüksége van a második kontrolljára és elmélyítésére. Az ellenőrzés, a vizsgálat azért kell, mert – különösen a közösségi spontán megnyilatkozásokban – más lelkek, gonosz lelkek is megjelenhetnek a Lélek mellett. A történelemből tudjuk ezt, és ma is tanúi vagyunk. Pontosan az ilyen spontán megnyilvánulásokkal szemben – mint amilyen pl. a nyelveken szólás – mondja Pál a korinthusiaknak, hogy ne rekeszék ki az értelmet, és ne legyenek gyermekek a gondolkodásban. Hiszen az értelem munkájában is a Lélek működik.

Látjuk tehát, hogy a teológia a Lélek egyik működési területe. Következésképpen az egyik legnemesebb tevékenység, melyért az egyház felelősséggel tartozik. Ha valaki az igazi teológia ellen, a Lélek által megvilágosított értelem munkája ellen szól, az a Lélek ellen beszél. A Szentlélek elleni bűnök közé tartozik ez is.

A Lélek által irányított értelem munkája különösen is fontos a Biblia tanulmányozásakor, melyben – a keresztény hit szerint – Isten jelenti ki magát nekünk. Azt mondanám ezzel kapcsolatosan is, hogy mindenki megértheti a Bibliát előtanulmányok nélkül is. De ellenőrizni kell, és el kell mélyíteni ezt a megértést az exegézis által, amit viszont csak a teológusok végezhetnek el.

3. Teológia és Biblia

Az a tévedés, hogy valaki azt hiszi, a protestantizmus inkább megvan a teológia nélkül, mint a katolicizmus, annál is inkább meglepő, mivel a protestantizmusban a Bibliát hitünk alapjának tekintjük. A Biblia helyes magyarázatához szükség van a teológiára. Ugyanakkor a Lélekre is különösképpen szükség van. De a Lélek arra is megtanít, hogy a Biblia megértésekor hogyan használjuk föl történelmi és filológiai ismereteinket. Mindezelőtt arra kellene gondolnunk, hogy a bibliai üzenet lényege is érinti a történelmet. Az Ó- és Újszövetség bibliai kijelentése Istennek a történelemben való kinyilatkoztatása: Izráel népének története, mely a Názáreti Jézus testet öltésében teljességgel be, és az ösgyülekezetben bontakozott ki. Az üdvösség történelem: bibliai történelem. A bibliai történelem az üdvösség története. Mint ilyen, természetesen nem keveredik a profán történelemmel, de határozott kapcsolatban áll vele. Augustus és Tiberius császár, Pontius Pilatus helytartó anélkül, hogy tudatában lettek volna, kapcsolatban voltak az Evangéliummal. A bibliai üzenetnek már ez az alapvető karaktere mutatja, hogy mindenkinek, aki a Bibliát tanulmányozza, szüksége van történelmi ismeretekre.

Úgy tűnik, ennek a szükségességnek van előnye is, ha nem csupán a bibliai üzenet lényegét nézzük, hanem az üzenet *továbbadásának* jellegét is: az isteni üzenet a történelem egy adott pontján jön létre, saját korukhoz tartozó, saját koruk nyelvén beszélő emberek fogalmazták meg számunkra. Ez a továbbadás – a maga emberi voltában – pontosan a maga világi, emberi mivoltából adódóan része a nagy bibliai igazság alapvető lényegének: Isten testté lett, így jelentette ki magát az embernek. Az a történelmi folyamat, melyben létrejöttek az Ó- és Újszövetségben lévő könyvek, majd kialakult a kánon, maga is egyik eleme ennek a kijelentésnek. Az Ige testté lett: ez az igazság a Biblia keletkezésére is vonatkozik.

Ha ebből indulunk ki, meg fogjuk érteni, hogy e folyamat tisztán történeti vizsgálatát, annak a kifejezésnek, melyben rögzült, emberi és esetleges jellegét megvetni annyit jelent, mint beleesni a keresztyénséggel egyidős eretnekségek egyikébe (doketizmus), mely nem veszi komolyan az isteni Ige testté lételét.

Hinni Jézus Krisztusban azt jelenti: hinni Benne alázatos megjelenésének, banális történetiségének botránya ellenére, nem kérdezve: „Származhat-e valami jó Názaretből?” Banális történeti jellege ellenére hinnünk kell isteni voltában: ezt hívjuk a Jézus Krisztusba vetett hitnek. Ugyanígy: hinni a Biblia isteni ihletettségében azt jelenti, hogy hinni benne tartalma továbbadásának emberi jellege ellenére, hinni benne annak ellenére, hogy Jézus életéről négy különböző elbeszélést találunk benne. Hinni benne, jóllehet az egész Újszövetségre nézve különféle kézirataink vannak, melyek szövege nem egyezik, s melyek néha (Gal 2,5) egymással ellenkező tanítást tartalmaznak. Ha az az emberi forma, melyen keresztül a Lélek továbbadta számunkra az isteni ígét, Isten akarata, akkor ahhoz, hogy megértsük a Bibliában Isten ígését, elengedhetetlen az, hogy ismerjük ezt a formát, azaz: történeti és filológiai vizsgálat alá kell vetnünk.

Ennek a vizsgálatnak kettős célja van: 1.) föl kell tárnia számunkra azt az emberi környezetet, melyben a bibliai kinyilatkoztatásnak ki kellett fejeznie magát akkor, amikor az Ó- és Újszövetség szerzői éltek. Ismerni kell a Krisztus születése előtti századok és a Kr. u.-i első évszázad történelmét. Tudni kell héberül és görögül ahhoz, hogy megértsük, mit akar mondani az Ószövetség és az Újszövetség, érteni kell a szavakat, de nemcsak a szótári jelentésüket, hanem azt is, hogy a szerzők milyen értelemben használták őket. 2.) A Biblia történeti és filológiai vizsgálatának az is célja, hogy ellenőrizze a szöveg által sugalmazott gondolatokat és megközelítési módokat, valamint, hogy kirekessze a magyarázatból azokat, amik keresztül hullanak a rostán.

Tehát egyetlen segédtudományt sem lehet kizárni: filológia, régészet, papirologia, szövegtörténet, filozófia, pszichológia: mindegyik fontos. Ezek nem fordítanak el bennünket az isteni kijelentéstől, mint ahogy ezt némelyek mondják, hanem segítenek abban, hogy mind jobban értsük Isten ígését. Miután ezt az ígét Isten emberi beszéden keresztül nyilatkoztatta ki számunkra, annyival jobban értjük meg az isteni ígét, amennyivel világosabb számunkra az emberi beszéd.

Nem elég elvégeztetni ezt a munkát a világi történetekkel és filológusokkal. Sokan segíthetik a teológust, és különösen is értékes az, hogy itt Párizsban olyan kiváló filológusaink vannak, akik nem teológusok, a Sorbonne-on is, és a Főiskolán is, olyanok, akik a Bibliát tisztán történeti és filológiai szempontból vizsgálják. De a teológusnak is, amellet, hogy teológus, történésznek és filológusnak is kell lennie. Tudniillik folyamatos párbeszéd zajlik a történelmi kutatás, és a kimondottan teológiai kutatások eredményei között, így kölcsönösen gazdagítják egymást. De ahogy nemcsak eleinte, hanem állandóan szükség van a hitre, és a Lélek jelenlétére a teológia művelése során, ugyanúgy kell folyamatosan követni a történeti és nyelvészeti kutatásokat is. A Léleknek ugyanúgy meg kell világosítania a történelmi és filológiai munkát is.

Ez éppen azért elengedhetetlen, mert számolunk az imént említett munka ellenérzésének szükségességével. Már említettem, hogy hiba volna azt hinni, hogy az egyszerű hívő ember, aki nem rendelkezik történelmi ismeretekkel, képtelen közvetlenül megérteni a bibliai szerző gondolatát. A Biblia szövege alapján sokszor megérthető a kijelentés közvetlenül is. Számos esetben a hívő – hogy így mondjam – képes átugrani azokat a közbeeső lépcsőfokokat, amiket az exegétának meg kell tennie ahhoz, hogy a kijelentés emberi részének akadályait legyőzze. Ezért nem menthető fel a karizmája és különleges felkészültsége alapján a Szentírás magyarázatára elhívott exegéta az alól, hogy az imént vázolt szorgalmasabb módon dolgozzék, a Biblia olvasójának pedig az a feladata, hogy meghallgassa, hogyan veti alá az exegéta az olvasó benyomásait filológiai és történelmi vizsgálatnak. Ez annál is inkább szükséges, mivel egy bibliai szöveg számos izgalmas gondolatot ébreszthet az olvasóban.

Adottnak kell tehát tekinteni a „lelkek megvizsgálásának” ajánlását is, különösen a Biblia magyarázata során. Magának az exegétának is lehet közvetlen szöveg-megértése, mielőtt történeti és filológiai kérdéseket vet föl. Ebben az esetben is alá kell magát vetnie ennek a tudománynak, hogy történeti és filológiai vizsgálattal igazolja benyomását, és föladja néhány olyan szépnek tűnő ötletét, ami nem állja ki a próbát. Azt kell mondanunk, hogy a Lélek ennél a munkánál is működik. Isten azt akarja, hogy használjuk ezeket az ismereteket igéjének tanulmányozásakor és azt is, hogy legyenek az egyházban olyan különleges karizmával megáldott emberek, akik szakavatottan felkészülnek a Biblia magyarázására. Azt akarja, hogy legyenek tanítók az egyházban. Ez vezet el az utolsó ponthoz.

4. A tanítók szerepe az egyházban

„Különbség van a karizmákban” írja Pál apostol a korinthusiaknak (1Kor 12), „de ugyanaz a Lélek”, azután felsorolja ezeket a karizmákat, és köztük szerepel a „bölcsség” és az „ismeret” (18.v.). A fejezet végén ezt írja (28.v.): „Isten rendelt az egyházban először is apostolokat, azután prófétákat, harmadsorban pedig tanítókat”, majd más kegyelmi ajándékokat sorol föl, végül hozzáteszi (29.v.): „Mindnyájan apostolok? Mindnyájan próféták? Mindnyájan tanítók?” A válasz, amit ezekre a költői kérdésekre vár, természetesen: nem, nem mindenki apostol, nem mindenki próféta (ma prédikátornak mondanánk), és nem mindenki tanító. Látják, milyen fontos szerepet tulajdonít az apostol a tanítóknak az egyházban. Hiszen az egyháznak nemcsak apostoli, hanem prófétai (igehirdetés) feladata is van, valamint – és most minket itt ez érdekel – tanítói is.

Kevés olyan ösgyülekezeti tanítás van, amit ma ennyire elhanyagolnánk. Manapság mindezeket a funkciókat a pásztorinak rendeljük alá. Legfőljebb még a presbiterit tesszük hozzá, de különben a lelkeszi nagyjából az összes többit elnyeli. Napjainkban gyakran összekeverik a funkciókat. Természetesen itt nem a körülmények miatt elkerülhetetlen feladat-halmazról beszélünk, hanem az alapjában véve akart keveredésről. Túl gyakran tekintjük úgy a tanítói feladatot, mint ami a pásztorinak alárendelt, vagy mellérendelt. Természetesen elő-

fordul, hogy az egyház tanítói prédikálnak is, és ez jó. A prédikálás gazdagíthatja a teológiai munkát. Láttuk, hogy az ősegyház legnagyobb teológusa, Pál apostol egyben a legnagyobb misszionárius is. Egy személyben volt apostol és tanító. De a korinthusi levélből pontosan kiderül, hogy ő maga is kivételnek tekinti ezt. Tudja, hogy általában nincs meg mindenkinek ugyanaz a karizmája, és az egyháznak meg kell tudni ezeket különböztetni. Általánosságban elmondható, hogy ha valaki ténylegesen annak a feladatnak akarja szentelni magát, amire Isten elhívta, e feladatok közül csak azt az egyet képes betölteni, amelyre Istentől különleges adományt kapott. Mivel arra van szükség, hogy a tanító felelősen föl vállalja feladatát, a teológiával való foglalkozást az egyház javára, ugyanolyan komolyan, ahogyan a lelkipásztornak is komolyan kell venni a gyülekezeti munkát. Hiba arra kényszeríteni a tanítókat – ha nincs erre különösebb szükség –, hogy lelkészek is legyenek és az is, hogy mindezidáig csak lelkész-szentelés létezett egyházunkban. Az Újszövetség alapján föltehetnénk a kérdést, nem volna-e szükség tanító-szentelésre is, miután egy Teológiai Fakultás megállapította valakiről, hogy alkalmas arra, hogy egyháza tanítója legyen. Az Újszövetség tanítása szerint két összehangolt szolgálatról van szó. Az ősgyülekezet soha nem rendelte alá a tanítói szolgálatot a pásztorinak. Nincs fontossági sorrend a kegyelmi ajándékok között.

Ha valakinek elhívása van, az azt jelenti, hogy tudja, Isten az egyház szolgálatára hívta el. Az egyház vezetőinek az a feladata, hogy mindenkinek megmondják, hogyan kell szolgálnia, és ehhez azzal az adománnyal kell rendelkezniük, hogy mindenki esetében föl ismerjék a karizmákat. A tapasztalat azt mutatja, hogy a tanítás adománya ritkább, mint a pásztori (de ez nem jelenti azt, hogy felsőbbrendű). Amikor az egyházi vezetők föl ismerik ezt az adományt valamelyik ifjú hívő életében, aki elhívást kapott, nemcsak az a feladatuk, hogy megengedjék neki, hogy erre a hivatásra föl készüljön, de kötelezniük is kell erre, azaz, hogy folytassa tanulmányait és doktoráljon, hogy személyes kívánsága legyen az, hogy más módon szolgáljon az egyházban. Ez felel meg az Újszövetség tanításának és Isten akaratának, aki ezt a különleges adományt éppen azoknak az egyháztagnak adta, akiket szolgálatára elhívott. Az elhíváshoz hűségessé lenni azt jelenti, hogy hűségessé lenni a kapott karizmához.

Az egyház feladata a tanítás is, mint ahogy a prédikálás és a misszió. Ezért van szüksége az egész egyháznak Teológiai Fakultásokra, melyek a nevében föl vállalják a tanítást. Feladatuk mindenekelőtt a jövődőlkipásztorok föl készítése. Ez az egyik legszebb feladata. Tanítani a jövődőlkipásztorok föl készítése. De bármennyire fontos is, nem ez az egyetlen dolga. A Teológiai Fakultásoknak közvetlenül az egész egyházat is kell tanítani szóban és írásban. Miután az egyháznak kifejezetten teológiai véleményre van szüksége, tanácsot kérhet a szolgálatában álló tanítóktól. A Fakultásnak más egyházi tanítókat is kell képeznie. Teológiai tanítónak lenni nem az ambíciózusok számára jelent egyfajta rangot, hanem egy olyan felelősségteljes cím, mely viselőjét arra kötelezi, hogy Krisztus egyházát szolgálja gondolkodásával, hála az Istentől kapott karizmájának és az egyház által nyújtott speciális képzésnek. Végül is ez nem a legcsekélyebb feladatok egyike, a Fakultásnak

és a tanítóknak a kívül lévőket is kell tanítaniuk. Azokhoz is oda kell fordulniuk, akik támadják a keresztyén hitet, és azokkal is szóba kell állniuk, akik ellenállnak az evangéliumi hitnek.

De minden polémia nélkül párbeszédet kell folytatniuk a világinak mondott tudomány képviselőivel is, akik a mi álláspontunkat is meg akarják ismerni. Egy olyan tudománytól, mely ismeri önnön határait, sokat tanulhatunk. Egy ilyen párbeszéd csak hasznos lehet számunkra is, napjainkban úgy, mint talán még soha, és ebből a szempontból azt szeretném, ha mi mindnyájan egyháztagnak, a Franciaországi Protestáns Egyházak tagjai számolnánk azzal az óriási felelősséggel, mely párizsi Fakultásunkat terheli. Az 1870-es háború utáni politikai helyzetben alapították, hogy a strassbourgit helyettesítse. De azt mondanám, hogy ezek a körülmények gondviselészerűek voltak, mivel ebben a talán egyedülálló szellemi központban, mint amilyen Párizs, egy Protestáns Teológiai Fakultás jelenlétének különleges jelentősége van. Igaz, hogy nem része a Sorbonne-nak, de ezért nem kell eleve azt feltételezni, hogy nem érdeklődnek munkánk iránt. A humán tudományok meglepő fejlődése egyáltalán nem akadályozza a nagy tudósokat abban, hogy számoljanak a teológiai tudomány szükségességével. De vigyázzunk, ne a mi hibánk legyen, ha egy nap arra ébredünk, hogy munkánk mások számára érdektelen, miután minket sem érdekel az övék, és nem keressük velük a kapcsolatot. Az is jó volna, ha hallgatóink a tanulmányi idejük alatt (mivel később már nem lesz erre idejük) keresnék a kapcsolatot a Sorbonne tanáraival és diákjaival, és e tekintetbe ez egy óriási kiváltság, amit párizsi teológusaink élveznek. Szeretném, ha ezt figyelembe vennék. Az egyházi kutatás feladata kell, hogy legyen, hogy ütköztesse a hit által ihletett gondolkodást egy önmaga korlátainak tudatában lévő másfajta gondolkodással. Ez az ütköztetés akkor történik meg, ha az egyház tanítója tekintetbe veszi azt, hogy neki nem csupán az kötelessége, hogy jövődőlbeli lelkipásztori feladataira készüljön fel, hanem teológiai kutatásra, protestáns gondolkodás kidolgozására is. Olyan intézetnek is kell lennünk, mely amellet, hogy a jövődől lelkipásztorait képezi, a protestáns gondolkodás központjává is válik. A Párizsi Protestáns Teológia „hegyen épített város”. A gondolkodó világ vár tőlünk valamit.

Kitartok a két feladat egyesítése mellett. Ma inkább szét akarják választani a kutatást és a tanítást. Hogy vannak olyan intézetek, melyek csak a kutatással foglalkoznak, olyan szükségszerűség, melyet talán túlságosan is elhanyagoltak régebben. De szeretném nyomatékosan aláhúzni, hogy a két feladat közti kapcsolat – a teológiai kutatás és a teológusok föl készítése – nagy előnyökkel is jár, és teológiailag talán szükséges is. A teológusok felkészítése természetes gyakorlati kiegészítője az egyház tanítói tudományos munkásságában. De nem szabad, hogy egyik mellőzze a másikat. Saját kutatómunkájukkal kell tanítaniuk a hallgatókat.

Azt gondolom, valójában akkor tanítjuk legjobban hallgatóinkat, ha a 4 év alatt engedjük, hogy teológiai kutatásainkban segítsenek, gondolatmeneteink kidolgozásánál jelen legyenek. Másrészt viszont a tanítás megtermékenyítheti kutatásainkat. Ebből a szempontból különösen üdvös a kapcsolat azzal a feltétellel, hogy jól tudjuk kombinálni a kettőt, és nem szorítkozunk csupán

arra, hogy a kutatási eredményeket alkalmazzuk a prédikációban, vagy a lelkipogozásban. Ez a munkánkról alkotott hamis kép volna.

Ezért azt mondanám, hogy azok a panaszok, melyeket oly gyakran hallani, hogy ti. a Fakultás munkája nem elég „gyakorlati”, engem soha nem befolyásoltak, s azt gondolom, hogy a teológusok jó felkészítése érdekében tenni kell valamit az ellen a tendencia ellen, hogy idő előtt föltegyék azt a kérdést, hogy mi a lehetősége annak, hogy közvetlen hasznot lehessen hajtani ebből a fajta tanításból. Kitűnő lelkészek kerültek már ki korábban a Fakultásról, akik elméleti oktatásban részesültek. Másrészt a lelkészek, akik már elég sok tapasztalattal rendelkeznek, elmondták nekem, hogy gyakran pont a tanulmányok azok, melyek egyáltalán nem vették figyelembe a gyakorlatot, mely számukra ma a legnagyobb segítséget jelentik. Természetesen nem akarom lebecsülni a gyakorlati részt, mely abszolút fontos. De főleg szavam a teológia nevében egy olyasfajta gyakorlati megalkuvás ellen, amit be akarnak vezetni a többi tudományág esetében. Bizonyára meg kell tanulni a gyakorlati teológia elméletét, sőt azon a véleményen vagyok, hogy a záróvizsga és a papi vizsga között – ha erre van lehetőség – legyen egy valóban gyakorlati felkészülési időszak egy speciális szemináriumban, ahol a jelöltek tapasztalt lelkészek és katechéták irányításával megtanulhatnák a gyülekezeti munkát oly módon, hogy a gyülekezetekkel is kapcsolatban vannak.

Ugyanakkor az jó, hogy a 4 év tanulmányi idő alatt a Fakultáson kizárólag a teológia tudományának szentelhetik magukat, mint amilyen pl. az Újszövetség élő hite alapuló megértése és magyarázata. A teológia tisztelete megköveteli ezt. Tudom, úgy tűnik, súlyos eretnokséget mondok azzal, hogy azt állítom, a gyakorlatra való legjobb teológiai fölkészülés az, ha a 4 év alatt a lehető legkevesebb gyakorlati oktatásban vesznek részt. Életnek ebben a 4 évében a jövődi lelképásztorának meg kell, hogy legyen a lehetősége arra, hogy teológiailag jól

fölkészülhessen hivatására. Ez az az üdvözítő diszciplína, melyre kényszerítenie kell magát annak ellenére, hogy nagy kedvet érez a gyakorlati dolgokra. Persze, ha a lelkészhiány miatt az egyháznak muszáj a hallgatókat is prédikálni küldeni, ez egy olyan kényszerhelyzet, amelyből a hallgatók nem vonhatják ki magukat. De ezt úgy kell tekinteni, mint a körülmények miatti kényszert, és nem mint szabályt.

Azt szeretném, ha maguk a hallgatók is tisztában lennének azzal, micsoda óriási kegyelem az, hogy teljes mértékig, nyugodt körülmények közt csak a teológiai munkának szentelhetik magukat 4 éven át. Amikor majd el kell látniuk gyakorlati feladataikat – és egész életükben ez lesz –, nem lesz már erre idejük, mivel nem lehetnek egyszerre misszionáriusok és teológusok is, mint Pál. Jól ki kell tehát használniuk a tanulmányi időt, mely arra való, hogy a figyelem megosztása nélkül, koncentráltan a teológiai munkának szentelhessék magukat, melynek a jövődi gyakorlati munka alapjává kell lennie. Különösképpen szeretném, ha nem néznék le azt a munkát, mint valami szükséges rosszat, holt elméletet, szemben az élő gyakorlattal.

A teológia, ahogyan ezt az Újszövetség érti (és ezt próbáltam az előzőekben bemutatni) nem halott elmélet, miután az a Lélek ihleti, aki az élet egyik eleme, s mivel folyamatosan az élő hit termékenyíti meg. Vigyázzanak az olyan szólamokkal, melyek – egy hamis aktivizmus nevében – megvetik a teológiát. Jó értelemben vett teológia elvezet a jó értelemben vett gyakorlathoz, mivel mindkettőben a Lélek munkálkodik. Szeretném Önökkel érzékeltetni a teológiai munka szépségét, közvetíteni azt a szeretetet, tiszteletet, rajongást (az entuziazmus szó eredeti értelmében) a teológiai munka és kutatás iránt, melynek egységbe kell vonni tanárt és diákot, s amely ebben az épületben is Krisztus egyházának nevében, és Krisztus egyházáért folyik.

(Fordította: Papp Judit)

Isten végtelenségéről*

Bevezetés

Összefoglalóan szólni bármiféle végtelenségről – ostoba vállalkozás. Az ember képtelen arra, hogy a végtelenről, legfőképpen Isten végtelenségéről egzakt módon beszéljen.

Ennek ellenére a témát azért nem hiábavaló boncolgatni, mert napjainkban a végtelenről meglehetősen sokféle nézet alakult ki; Isten végtelenségéről pedig vagy semmilyen, vagy valamilyen homályos, megfelelően felületes elképzeléseink vannak. Egyáltalán nem mindegy mit mondunk erről, ugyanis önmagában a végtelenségről sok minden megfogalmazódott már filozófiában és matematikában úgy, hogy ezek megtanítanak minket arra, miféle végtelenek léteznek, – és ezzel együtt arra, hogy

miféle végtelenség nem tulajdonítható a minden földi fogalom felett álló Istenünknek. A dolgozat célja egyrészt a végtelenről szóló legfontosabb elméleteket előadni, másrészt, hogy így komolyan vegyük Isten immensitását és infinitását, sőt – mint később látni fogjuk, az ezekhez szorosan kapcsolódó – incomprehensibilitását is. A végtelen vizsgálatakor is elérkezünk ahhoz a kérdéshez, hogy miképp beszéljünk vagy éppen ne beszéljünk a végtelen Istenről.

A minimális alaposág igényével elkerülhetetlen, hogy egyes matematikai tételeket és bizonyításokat alkalmazzunk, de itt igyekezzünk szem előtt tartani John C. Puddefoot¹ figyelmeztetéseit a matematikával kapcsolatban, amelyet külön mellékletben idézünk.

Ennélfogva kikötjük, hogy a formalizált abrakadabráktól tartózkodni fogunk,² a matematikai bizonyításoknál elsődlegesen a benne rejlő gondolat kiemelésére tö-

* OTDK pályázat, konzulens: dr. Szűcs Ferenc teológiai professzor

rekszünk. A matematikai gondolatmenet nem megy tovább Georg Cantor nagyszerű halmazelméletének³ a megszámlálhatóság és megszámlálhatatlanság kérdéseinek elemzésénél.

Első megközelítés: Intuitív végtelen

A „végtelen” fogalmának kialakulása – sok dologgal ellentétben – nem egyidős az emberiséggel. Még azt sem mondhatjuk, hogy valamiféle idea innata⁴ lenne, ugyanis az emberben fokozatosan alakul ki, mint absztrakt fogalom.

Ha megkérdezzük valakit, valószínűleg nem lenne képes pontosan definiálni azt, mit is ért e fogalmon. Legtöbbször talán a nagyon nagy, a hatalmas, a kiküthatalatlan szinonimájaként használjuk. Aki egy kicsit elvontabb gondolkodású egy negatív definíciót ad, történetesen a végtelen az, ami nem véges. A következő kérdés az lehet, hogy mi a véges (erre nem illik a „nem végtelen” feleletet adni). Egyébként nincs is értelme végesről beszélni, ha nem határolja valami, másrészt nem tagadhatjuk a végeességet, ha nincs véges.

A „végeesség” tulajdonságát azokra a dolgokra használjuk, amelyeknek végük, és ha végük, kezdetük van. Kezdetől a végig eljutni azt jelenti, hogy létezik valami rendezés, ami megkülönbözteti ezeket, és bennünk pedig létezik valami, amivel ezeket meg tudjuk különböztetni, jobb híján hívjuk most ezt a számlálás képességének.⁵

A számlálás. Úgy véljük, számolni mindig számolt az ember. Attól kezdve, hogy a mennyiségeket meg kellett különböztetni egymástól, szükség volt valamilyen elvonatkoztatott rendszerre, amelynek elemei egy-egy mennyiséget jelöltek; ezek pedig a számok.

Nyilván előbb csak a természetes számok (N), azon belül is csak az ésszerű, mindennapi életben használatos számok tudatosultak. A nagyobb, megfoghatatlan, misztikus mennyiségekre rendszerint jó nagy számokat, pl. „ezer”, vagy „ezerszer ezer”-t használtak.

Ahhoz, hogy értelmesen beszéljünk nagyobb számokról, elengedhetetlen a ma már oly természetes számrendszer, a számok helyiértékes leírása. Csak néhány ókori kultúra jutott el ideig (sumér, egyiptomi), de az ilyenfajta leírás is megmaradt a mindennapi életben használt mennyiségeknél (pl. kenyér, katonák száma stb.). Holott ez a kifejezőmód roppant mélységek és nagyságok leírására adhatna módot, hiszen egy nulla vagy egyes hozzáírásával (ahogy József Attila: A számokról című versében is lefesti) a szám értéke többszörösére nőhet.⁶

A nagy dolgok kifejezésére kezdetben sokkal szebb, és mint később látni fogjuk, pontosabb módot találtak. Az óriási számok érzékeltetéséhez lírai összehasonlításokat alkalmaztak, pl. „mint fákon a levél”, vagy „mint a hegy súlya mérlegsúlyokkal mérve”. Ilyen az Ószövetség nyelve is, pl. az utódok számát, vagy a napok számát tekintve.

Így a Gen 13,16-ban:

„Hasonlóvá teszem utódaidat a föld porához: aki meg tudja számolni a föld porát, az tudja megszámlálni a te utódaidat is.”

Hasonlóan az Újszövetségben is:

„Azért is egytől, még pedig mintegy kihalttól annyian származtak, mint az égnék

csillagai sokaságra nézve, és mint a tenger partja mellett a fövény, mely megszámlálhatatlan” (Héb 11,12).

A „föld porához”, illetve a „tenger fövényéhez” való hasonlítás elég gyakori a Bibliában, ezt találjuk a Bír 7,12; a 2Sám 17,11; az 1Kir 4,20 verseiben. Az igeversekben gyakran előforduló „megszámlálhatatlan” kifejezést inkább jelzőként, mintsem egy jól meghatározott matematikai fogalomként kell értenünk.⁷

Rendkívül tanulságos dolgokat találunk, ha egyszerűen az egyes ember fejlődését, a gyermek gondolkodását vizsgáljuk. A gyermek nem tud rögtön számolni, fokozatosan alakul ki benne ez az elvonatkoztatási rendszer, amelyben a csalóka látszat ellenére képes különválasztani a mennyiségeket.⁸

Mindent igyekszünk megmérni és a mért mennyiséget valamilyen skálán elhelyezni, hogy mondhassuk: ez nagyobb vagy kisebb a másiknál. A számlálás egyfajta birtoklás is, a megszámlolt dolgokat ellenőrizhetjük, „számon tarthatjuk”.

A számláláson túl. Amikor a transzcendens világról beszélt az ember, az efféle földi kategóriáknak nem volt helye, ezért a földi megismerésen kívüli dolgokat valami mérhetetlenül nagyra írta le. A teremtésmítoszokban az ősök vagy őskezdet rendszerint éppen ezért leírhatatlanul nagy, vég nélkül való, azaz végtelen. Ezek a mítoszok általában valamilyen káoszról vagy ősóceánból eredeztetik a világot, például az akkád Marduk Tiámát istennőt (aki az ősóceánt jelképezte) győzte le, vagy tekinthetünk akár az ősi India ára mítoszait, ahol a daitják és áditják harcát mint a korlátozottság és határtalanság harcát értelmezhetjük. (VK.6.o.)

Nemcsak az ősrégi mítoszokban találhatjuk az ősök jellemzőjeként a végtelenséget, hanem egyes görög filozófiai világnézetben, nevezetesen Anaximandrosz szerint is a világ ősoka az $\alpha\pi\epsilon\iota\pi\omicron\nu$ a végtelen. A végtelenség, mint megfoghatatlan és megmérhetetlen tulajdonság könnyen ráruházható bármiféle transzcendens dologra.

„Amint Anaximandrosz és a legtöbb természetbölcselelő állítja, ez [a végtelen] az istenség, a halhatatlan és elpusztíthatatlan. Ők kiváltképpen öt bizonyítékát látják ama hitüknek, hogy létezik valami végtelen. E bizonyítékok:

1. Az idő, amely tudvalevőleg határtalan.
2. A mennyiségek osztása; a matematikusok ugyanis alkalmazzák a végtelent.
3. A keletkezés és a pusztulás csakis úgy marad fenn, ha végtelen az a dolog, amelyből a keletkező származik.
4. Továbbá mindaz, ami véges, mindig valamihez viszonyítva véges, ezért, ha egy dolgot szükségképpen mindig egy másik dolognak kell határolnia, semmiféle határ nem lehet.
5. De legjobb és legfontosabb [bizonyíték], amely mindenkit egyaránt meggondolkoztat, az, hogy a gondolkodásnak nincsenek korlátai, a szám szintén végtelennek látszik, s annak látszanak a számtani kiterjedések és az ég külseje is.

Mint hogy a külső [világ] végtelen, végtelennek tekinthető az anyag és a világok is” (Anaximandrosz töredékei, 13.; ford. Bodor András és Szabó György).

Csak hogy a végtelen gondolata sem kerülhette el, hogy a nyugati görög filozófia bonckése alá kerüljön. Itt döbbenhetünk rá, hogy az, amit mi csak egyszerű jelzőként használunk, micsoda félreértésekre és vitákra adhat okot.

Második megközelítés: A filozofikus végtelen

A filozófia elkezdett játszani a végtelennel.

Lássuk tehát, honnan is indult a lavina. Parmenidész (Kr. e. 540-470) tanítványa, bizonyos eleai Zénón egy pár évszázada elgondolkodtatta a világot megdöbbenő apóriáival. Zénón igyekezett rendszerbe foglalni Parmenidész tanait a lét egységéről, a *mozdulatlan és változatlan világról*. Jól ismertek⁹ az *Achilles és a teknősbéka*, a *repülő nyíl* apóriái, mégis a fontosat kiemelve ismertetjük ezeket.

„Induljon el Achilles és a teknősbéka egy és ugyanazon időben, a teknősbékának azonban (hiszen csak így sportszerű) adjunk bizonyos távolsági előnyt. Haladjon Achilles kétszer vagy tízszer, vagy akár százszor olyan gyorsan, mint a teknősbéka – mégsem fogja elérni soha. Mert minden pillanatban van valahol a teknősbéka is és Achilles is; és a verseny tartama alatt egyik sincs soha kétszer ugyanazon a helyen. Tehát a *teknősbéka éppen ugyanannyi helyre jut el, mint Achilles*, mert mindkettő az egyik pillanatban egy helyen van, és bármely másik pillanatban már egy másikon. Mármost ha Achilles beérné a teknősbékát, akkor azok a helyek, ahová a teknősbéka eljutott, csupán egy részét alkotnák azoknak, ahová Achilles jutott el.” (ML. 144. o.)

A repülő nyíl paradoxonja abban áll, hogy a nyíl bárhova is jusson el, a távolság felét biztos, hogy meg kell tennie. A táv felének megtételéhez pedig meg kell tenni a fél táv felét... Így a nyíl mozdulatlan marad, hiszen minden ilyen időpillanatban mozdulatlan állapotban van.¹⁰

Nehéz megfogalmazni azt, miben tévedett Zénón. Az „utolérés” tényét így fogalmazhatjuk meg a legpontosabb módon: annak, aki utolérte a másikat teljes egészében be kell járnia az üldözött útját, vagyis utoléréskor az Achilles által megtett útnak teljes egészében tartalmaznia kell a teknősbéka szerény távját. Következésképpen az utolérés pillanatában azok a helyek, azaz térbeli pontok összessége, ahová a teknősbéka eljutott, teljes egészében része az Achilles által befutott pontok összességének. A haladás általános felfogásából megállapíthatjuk: „mindkettő az egyik pillanatban egy helyen van, és bármely másik pillanatban már egy másikon”, így ha végtelenségig daraboljuk a verseny idejét (ezt megtehetjük, mert mindig találunk olyan időpontot, amelyet még nem vizsgáltunk), akkor rácsodálkozunk, hogy mind Achilles, mind a teknősbéka végtelen pontból álló távot tett meg. Ha így áll a dolog, ugyan miképpen lehetne része az egyik táv a másinak?!

Itt a pillanat, amikor nem kerülgethetjük tovább a „halmaz” fogalmat, bár vonakodva mondjuk ki ezt a szót, mert nem definiáltuk pontosan. A legegyszerűbb lenne elhagyni a „szórszálhasogatást” és hagyni a halmazokat olyannak, amilyenek első megközelítésre elképzeljük. De „az Olvasónak megvan a maga, hétköznapi, intuitív (és gyakran téves) elképzelése arról, hogy

mik is azok a halmazok” (EH. 13.o.). Sajnos e dolgozat keretében mégis le kell mondanunk a halmazok axiomatikus felépítéséről, de alkalomadtán felhívjuk a figyelmet egy-két olyan paradoxonra, amely a mi „gyakran téves” halmaz-elképzeléseinkből adódnak. Legyen elég egyelőre egy nem axiomatikus, ún. naív definíció, nevezetesen: *halmazról akkor beszélünk, ha bármely dologról egyértelműen eldönthető, hogy eleme-e a halmaznak vagy sem*.¹¹ Mindvégig megmaradunk e naív szemléletnél, ha a gondolatmenet során mégis szükséges valamely axióma ismerete, azt ott feltárjuk.

Egyszóval, Zénónnal együtt minden józan ember azt gondolja, hogy egy halmaz részalmazának kevesebb eleme van, mint a halmaznak. Maradjunk abban, hogy véges halmazok esetében ez így igaz.

Diszkrét és folytonos végtelen

Képzeljük el a síkban egy kört és egy ugyanolyan sugarú besatírozott kört. Melyik áll több pontból: az egyszerű kör, vagy a korong? A gyors válasz: a korongban láthatóan több pont van, mint a körben. Némi töprengés után azonban megzavarodunk: ugyan mitől több, vagy kevesebb? A kör kerületén lévő pontok halmazát sem tudom megszámolni, éppen úgy, mint a korongban lévő pontokat. Igaz ez az állítás vonalra, négyzetre, téglalapra, stb.

Kicsit másképp végtelen például az atomok száma a sivatagban,¹² vagy a csillagok száma a „végtelen” univerzumban. Ezek abban mások, hogy megszámozhatók: van első, második, és *sorban* a többi dolog. A vonalnál hiába rögzítem az első pontot, azután a másodikat, a kettő közé mindig esik egy vonal, amely szintén tele van pontokkal. A „falevél a fán”, a „homokszem a sivatagban”, a „csillag a kozmoszban” megszámlálható mennyiségek, megszámlálhatóan végtelenek. Ezeket diszkrét mennyiségeknek nevezzük. A vonalban lévő pontok halmaza, az időpillanatok halmaza megszámlálhatatlanul végtelenek. Ezeket pedig folytonosnak, vagy kontinuum mennyiségeknek hívjuk.

Erre a különbségre régen rájöttek a filozófusok, sőt Arisztotelész kissé más szemszögből, de nagyszerűen összefoglalja ezt:

„A mennyiség vagy szétválasztott, vagy összefüggő... Szétválasztott például a szám és a beszéd, összefüggő pedig a sík, a test, – meg ezeken kívül az idő és a tér. Hiszen a szám¹³ részeinek nincs közös határuk, amin érintkezhetnének részei. Pl. ha öt tíznek a része, semmi közös határon nem érintkezik az egyik öt a másik öttel, hanem szét vannak választva... Úgyszintén a beszéd is szétválasztott (mert hogy a beszéd mennyiség, az világos, hiszen hosszú és rövid szótaggal mérjük; persze ezalatt a hangosan kimondott beszédet értem); hiszen semmi közös határon nem érintkeznek részei, ugyanis nincs olyan közös határ, ahol a szótagok érintkeznének, hanem mindegyik maga magában külön van.

A vonal viszont összefüggő. Ugyanis található közös határ, ahol részei érintkeznek: a pont. ... Továbbá az idő és a tér is ilyen. Mert a jelen idő érintkezik a múlttal is, meg a jövővel is...” (KAT.6.fej.)

Igen, de ettől még változatlanul nem tudjuk kezelni a diszkrét és folytonos mennyiségeket, mert mondja meg valaki, hogyan mérjük a folytonost, vagy mi a diszkrét

és folytonos végtelen között a kapcsolat? Hogyan mérjük az időt, a tér pontjait, miért éri mégis utol (hiszen ezt azért sejtjük) Achilles a teknősbékát, és miért mozog a nyílvevő?

Óvás a végtelen használatától. Arisztotelész sokat medített a végtelenről, mégsem tudott ezekre a kérdésekre megnyugtató választ adni. Figyelmeztet is, nagyon bizonytalan talajon jár, ki e témával foglalkozik.

„Mert honnan lenne az „egy maga”¹⁴ (αὐτο εἷς) mellett még egy másik egy? Ennek ugyanis nem egynek kellene lennie. Márpedig minden létező dolog vagy egy, vagy sok, aminek mindegyike egy. Továbbá, ha az „egy maga” oszthatatlan (ἀδιαίρετον), akkor Zénón axiómája szerint semmi sem lenne. Mert arról, ami sem akkor nem tesz nagyobbá (ποιοῦσαι μείζον), ha hozzáadjuk valamihez, sem akkor kisebbé, ha elveszünk valamiből, azt állítja, hogy az nincs a létezők között, mintegy nyilvánvalóan feltételezve, hogy a létezőnek nagysága van (μεγεθους του οντος); ha pedig nagysága van, akkor testi (σωματικου); mert csak a testi mindenképpen létező; míg más nagyságok, például a sík vagy a vonal egyféleképpen nagyobbá tesz, ha hozzáadjuk valamihez, másféleképpen meg nem, sőt, egy pont vagy egy egység (μοναδος)¹⁵ sehogyan sem tesz nagyobbá. Zénón azonban hányavetin szemlélődött és létezhet valami oszthatatlan dolog, és pedig úgy, hogy még az ő axiómájára való utalással is megvédhetjük: mert egy ilyen oszthatatlan nem fogja nagyobbá tenni azt, amihez hozzáadódik, hanem többé (πλείον). És mégis, hogyan állhat nagyság egy ilyen egyből, vagy több ilyen egységből? Mert olyan ez, mintha azt állítanánk, hogy a vonal pontokból áll. ... Mert nem világos, hogy a nagyságok hogyan keletkezhetnek akár az egyből és a nem egyből...” (MET.1001b)

A teljes megzavarodásból Arisztotelész azt a kiutat javasolta, hogy vessük el a végtelennek, mint „kézzelfogható” dolognak a létét.

„És semmiféle végtelen volt nem létezhet, ha pedig nem így volna, akkor legalábbis a végtelen volt nem lehetne végtelen.”

Az ilyen végtelent *aktuális*, meglévő végtelennek nevezzük. Példa erre a Zénón-féle felezéses eljárásnak (nyílvevő apória) alávetett szakasz létrejövő részeinek összessége. A Filozófus megnevezett egy másik végtelent is: a *potenciális* végtelent, ez pedig hasonló a szakasz felosztásának az idővel előrehaladó folyamatával. Ezenkívül Arisztotelész beszélt még *extenzív* és *intenzív* végtelenről, ahol az extenzív végtelent, az egyes dolgok hozzávételeivel, az intenzívét pedig a dolgok mélyére való hatolásával értelmezzük. Arisztotelész elfogadta a potenciális végtelen létét (hiszen azért az idő előrehaladtával lehetséges végtelen), így „a végtelen az mozgás.”

Ebből a felfogásából adódik a világképe is, aktuális végtelen nem lévén, a világot „tartályszerűnek”, távoli gömbszférával határoltnak képzelte el. A világ teremtelenségét és örök mivoltát állította Platónnal szemben (és mindazokkal szemben, akik valamely ősökra vezették vissza a világ keletkezését), aki úgy vélte, a világot valamely szellem (Teremtő) hozta létre.

Innentől kezdve óvatosan bántak a végtelennel, Euklidész sem beszél végtelenről, hanem pl. a prímszámokra azt mondja, hogy több van belőlük mint bármely előre megadott természetes szám. A „végtelen” több, mint amit el tudunk gondolni.

Következmények, útkeresések

Végtelenség a teológiában. Arisztotelész jó időre megpecsételte a végtelenről való gondolkodás sorsát. A tér és idő tartályban marad; az aktuális végtelen mint nem kezelhető elvettetik. A végtelen „visszatér” a transzcendens világba, újra a megfoghatatlan, a hatalmas tartalmat kapja.

Az egyetemes hitvallások közül a kelcedoni bátran alkalmazza az antik filozófiából átvett fogalmakat, itt olvashatjuk Krisztus kettős természetére az ασυγχυτος, απρεπτος, αδιαίρετος, αχωριστος jelzőket. Valóban olyan jelzőkkel van dolgunk, amelyek a logikában használatosak, éppen ezért a hitvallás nem is alkalmazza másra, mint amire igazán megáll. A Bibliában a végtelenség, az απειρον, infinitus vagy immensus sehol nem szerepel az Istenre vonatkozóan.¹⁶ Többnyire a már említett „nagyon nagy”, „igen nagy” jelentéssel használják az infinitust. Ellenben már az Athanasius-féle hitvallás így beszél Istenről:

„Immensus Pater, immensus Filius, immensus Spiritus Sanctus... nec tres immensi; sed unus increatus, et unus immensus.”

Mivel a végtelenséget Arisztotelész száműzte a filozófiából és matematikából, nyugodtan lehetett alkalmazni Istenre, mint megmagyarázhatatlanra és megfoghatatlanra. Ez a dolog kedvünkre való, hiszen Istennek a végtelenséggel való felruházása ekkor nem ad módot arra, hogy bármilyen manipulációval meghatározzuk vagy következtetéseket vonjunk le Isten végtelenségével kapcsolatban. Sőt, a végtelenség éppen mindenféle manipulációnak és magyarázatásnak a tagadása volt, a megmagyarázhatatlan és megfoghatatlan kifejezője.

A végtelenség száműzésétől függetlenül a gondolkodók megpróbálták valahogyan megfogni az időt és a teret. Augustinus az időről való elmélkedésében (*Szt. Ágoston: Vallomások, „Az időről”*) szépen megfogalmazza a folytonosság tulajdonságát: a jelen rögtön múlttá lesz, a jövő pedig állandóan közeleg a jelen felé. Mindannyian a „gördülékeny” időben állunk. A térrel és idővel kapcsolatos elmélkedésekre nem térünk ki, ezeknek a csúcsa az einsteini relativitáselméletében is megfogalmazódó téridő kontinuum. Ez pedig azt jelenti, hogy a teret és időt egymással összefüggő, folytonos állapotúnak tekintjük.¹⁷

A továbbiakra tekintettel megállunk egy kicsit és megpróbáljuk elképzelni, mi van akkor, ha Istenre mégis az aktuális végtelent alkalmazzuk, és Istent mint végtelen halmazt fogjuk fel. Ezt azért fontos végigjárni, mert ezzel helyre rakhathatjuk az olyan elképzeléseket, amelyek Isten trinitását halmazelméleti modellekkel írják vagy rajzolják le, például három egymást metsző halmaz – Atya, Fiú, Szentlélek – a metszet a közös „lényeg”, stb. Ha mégis megpróbáljuk Istent beilleszteni halmazelméletünkbe, akkor Istent nem gondolhatjuk másnak, mint az univerzumnak, azaz a mindent magába

foglaló halmaznak. Mert ugyan mi van Istenen kívül? Másképp fogalmazva: Isten az, akinek nincs komplementere (komplementer halmazon az adott halmazon kívüli halmazt értjük). A most következő eljárással¹⁸ belátjuk, hogy nem létezik ilyen univerzum-halmaz, azaz Isten halmazként való felfogása lehetetlen. A bizonyítás mögött az univerzum-halmaz behatárolásának lehetősége húzódik meg.

Tekintsünk egy tetszőleges A halmazt, és ennek vegyünk egy olyan részhalmazát (adott halmaz részhalmazán azt a halmazt értjük, amelynek elemeire egy bizonyos tulajdonság teljesül és elemei az adott halmaznak is), amelybe az önmagukat nem tartalmazó (a tartalmazás itt azonos az „ \in ”-vel) halmazok tartoznak.¹⁹ Jelöljük ezt a halmazt B -vel. *Ekkor minden B -beli elemre igaz, hogy eleme A -nak, és nem tartalmazza önmagát, valamint az, hogy minden olyan A -béli elem, amely önmagát nem tartalmazza, eleme B -nek is.²⁰ Lehetséges-e, hogy B eleme A -nak? Belátjuk, hogy nem. Tudniillik, ha B eleme A -nak, akkor vagy B eleme B -nek (ami valószínűtlen, de nem magától értetődő, hogy elképzelhetetlen), vagy B nem eleme B -nek. Mármost, ha B eleme B -nek, akkor *szerint B nem eleme önmagának, azaz ellentmondáshoz jutottunk. Ha B nem eleme B -nek, akkor megint *második része szerint B eleme B -nek, ami szintén ellentmondás. Elmondhatjuk tehát, B nem eleme A -nak. Ebből arra következtethetünk, hogy A -hoz létezik valami, ami nem eleme A -nak, ez nevezetesen a B . Ebben az megdöbbentő, hogy A -t teljesen tetszőlegesnek tekintettük, így bármely halmazhoz találunk valamit, amit nem tartalmaz. Azaz, *semmi sem tartalmaz mindent*, vagy határozottabban: *nem létezik univerzum-halmaz* (EH.18.)

Ajánlatos még egy dolgot áttekinteni a Russel-antinómiával kapcsolatban: mit állíthatunk akkor, ha az a bizonyos B halmaz üres?

Tulajdonképpen azt mondjuk, hogy az univerzumon kívül nincs más csak a semmi. A semmi pedig miért ne lehetne ezen kívül, hiszen az lényegéből adódóan semmiféle létezőt nem jelenthet. Ezzel a „semmivel” jó, ha finoman bánunk, mert a semmit csak a valamihez képest tudjuk elhelyezni, vagyis a valami tagadására gondolunk. Tudvalevő, hogy a semmi nem azonos azzal, ami a semmit tartalmazza.²¹ Elég a semmin kívül még valami, ami nem semmi és akkor rögtön egy új rendszer építhető föl.²² Dialektikusan: két különböző elem feszültségéből új világ építhető. Ha a feltételezett univerzumon kívül a semmin túl van még valami, ami nem semmi, akkor egyenesen dualista világméretűvé jutunk: az Istennek megfelelő univerzumon kívül egy másik világ is létezik.

„S innét veszi eredetét a manicheusok tévelygése, kik azzal, hogy két főelvet állítottak egymással szembe, az ördögöt majdnem egyenlővé tették az Istennel. Ez az eljárásuk bizonyára egyértelmű volt Isten egységének megrottásával s végtelenségének korlátozásával.” (Inst. I.13.)

Ezek után megmutatjuk: ha B üres halmaz, akkor ezen kívül létezik még valami, ami a tetszőleges A -nak nem eleme. Ez a nevezetes halmaz a semmit tartalmazó halmaz. Indirekt módon tegyük fel, hogy ez a halmaz eleme A -nak. Ha eleme A -nak, ugyanakkor nem eleme B -nek (B -nek nincs eleme), akkor ez a halmaz önmagát tartalmazó halmaz. Ennek a halmaznak egy eleme van, az üres halmaz, ami nem egyenlő az üres halmazt tar-

talmazó halmazzal, így ellentmondáshoz jutottunk; ki-mondjuk: ha B üres halmaz, akkor, az üres halmazt tartalmazó halmaz sem eleme A -nak. Ezen az úton ismét tisztáztuk, ha Isten halmazként fogjuk fel, akkor a hozzárendelő univerzumhalmazon kívül mindig talál-nánk egy jól felépíthető halmazrendszer, ami nem férhet bele keresztyén látásmódunkba.

Az ilyen Isten-felfogás egyenesen a bálványállításhoz hasonló, amikor Istent megmérve, megformálva szoborként berakjuk egy szentélybe, vagy ugyanígy halmazként beillesztjük a mi „halmazelméletünkbe”. Erről ír Kálvin is:

„Illetlenebb dolog nem is képzelhető, mintha Istent, qui immensus est ac incomprehensibilis, öt lábnyi hosszúvá akarják tenni. ... ez a borzasztóság, mely a természet rendjével ellenkezik természetes hajlama az embereknek” (Inst. I. 11)

A végtelen tehát megmaradt a teológia „ölemben”; vannak, akik ezt kudarcnak ítélik, mondván, így több évszázadra megállt a zénóni paradoxonokból való kitörés, száműzetett minden végtelenről való logikai meditatálás. Kálvin előtt is ott lebegtek Augustinus szavai:

„Helyesen mondja Augustinus, hogy Istennel szemben sérelem történik, mihelyt valaki az ő akaratán felül kutatja a dolgok okait. Ugyancsak ő figyelmeztet bölcsen egyebütt, hogy a végtelen (immensus) időről s a végtelen térről való kérdezősködés egyformán fonák. Hiszen bármi szélesen tárul elének az ég roppant terjedelme, mégis van annak valami határa (Certe quantumvis late pateat coelorum circuitus, est tamen aliqua eius dimensio). Ha most már valaki Istennel azért szállna vitára, hogy az égbolton (teremtettségen) kívül levő üresség százszor akkora, nemde az kárhozatos arcátlanság volna minden hívő szemében?” (Inst. I.114.)

A zénóni paradoxonok föloldása. Egyelőre nem megyünk Kálvinon túl, amikor a végtelenséggel kapcsolatban újra előjön a kísértés: próbáljuk meg azért a viszonyt tisztázni, miért véges és miért végtelen. A filozófia eszközeit felhasználó kálvinizmus megfogalmazta: finitum non esse capax infiniti, alkalmazva ezt Krisztus kettős természetére, és az úrvacsoratanban az ubiquitas ápolására.

Itt a helye, hogy végre feloldjuk a kérdőjeleket és Achillest teknősbékájával együtt rendbe rakjuk. Az természetes, hogy véges halmazokról meg tudjuk állapítani, melyiknek van több eleme. Öt barack és három barack közül nyilván az öt barackos kupac a több. Vajon milyen különbségtételt tehetünk végtelen halmazok között? Melyik több: a folytonosan végtelen, vagy a diszkrét végtelen? Georg Cantornak (1845-1918) a XIX. század matematikusának egy zseniális dolog jutott eszébe. az ember nemcsak úgy tudja összehasonlítani a halmazokat, hogy megszámlálja külön-külön őket és úgy ítélik, hanem a halmaz elemeit külön-külön megfelelteti egymásnak. Az első kupacból az egyik barackot a második kupac egy barackjával, ugyanígy egy újabb barackot egy másik barackkal ... Ezt a megfeleltetés *kölcsönösen egyértelmű* megfeleltetésnek nevezzük, ha így minden elem sorra kerül, és nincs elem, ami egynél többször szerepel a megfeleltetésekben.²³

Két halmazt, amelyek között létesíthető kölcsönösen egyértelmű megfeleltetés, egymással ekvivalens halmazoknak mondjuk (jelölés: $A \sim B$ ha A és B ekvivalensek).

Végtelen halmazoknál meg miért ne lehetne kölcsönösen egyértelmű megfeleltetéseket megvalósítani? Lehet, sőt ez a „csoporthatóság” klasszikus értelemben vett ekvivalenciareláció. Ez pedig kimutathatóan reflexív, szimmetrikus és tranzitív reláció.²⁴ Gyakorlatban ez azt jelenti, hogy a halmazokat diszjunkt osztályokra (azaz olyan osztályokra, amelyből semelyik kettőnek nincs közös eleme) bonthatjuk ekvivalenciájuk szerint. Az egy osztályba tartozókat azonos *számosságú* halmazoknak mondjuk.

Így a természetes számok halmaza végtelen, és még-hozzá megszámlálhatóan végtelen, hiszen úgy állapítottuk meg a megszámlálhatóan végtelenséget, hogy minden egyes természetes számhoz hozzárendeltük a vizsgált halmaz egy elemét. Tehát a természetes számokkal ekvivalens halmazokat *megszámlálhatóan végtelen* halmazoknak nevezzük. Ezt a számosságot \aleph_0 („alef null”-al jelöljük. Megjegyezzük, hogy az egész számok (\mathbb{Z}) is megszámlálhatóan végtelen halmazt alkotnak.²⁵ Megállapíthatjuk, ami sorba rendezhető az megszámlálható, hiszen a sorbarendezéssel minden egyes elemhez hozzárendeltünk sorsszám gyanánt egy természetes számot.

Ebből egészen meglepő dolgok következnek, például okáért tekintsük a páros számok halmazát. Minden természetes számhoz kölcsönösen egyértelműen hozzárendelhetünk egy páros számot, egyhez a kettőt, kettőhöz a négyet, háromhoz a hatot... Akkor pedig a páros számok halmaza is megszámlálhatóan végtelen, azaz egy megszámlálhatóan végtelen halmaznak (\mathbb{Z}) a részhalmaza (a páros számok halmaza csak része a \mathbb{Z} -nek) is megszámlálhatóan végtelen. Ez nem a definíció hibája, hanem a végtelen halmazoknak a véges halmazoktól eltérő tulajdonsága. Adhatunk tehát egy könnyebben kezelhető pozitív meghatározást a végtelenre: *végtelen halmaz az, amelynek létezik olyan valódi részhalmaza (valódi részhalmaz: nem lehet vele egyenlő), hogy ezzel a részhalmazzal ekvivalens, azaz ugyanannyi eleme van.* Mintha a végtelen kimeríthetlenségét fogalmaztuk volna meg ezzel a definícióval.

A világ modellezése, a valós számok tulajdonságai. Folyton csak természetes számokról beszélünk, de más számokról, pl. valós számokról (jelölése: \mathbb{R}) még nem esett szó. Az arisztotelészi elmélkedésben is csak természetes számokról beszélünk, de a tágabb halmazról, az \mathbb{R} -ről még nem mondtunk semmit. A legtöbb, amit mondhatunk erről, az hogy a valós számokhoz egyszerűen hozzászoktunk... A felet, másfelet, a $\sqrt{2}$ -t, a π -t szép lassan a maga idejében megszoktuk. Igényünk van arra, hogy ennek a végtelen halmaznak is meghatározzuk a számosságát. Ehhez pedig szükséges, hogy szóljunk valamit a valós számok axiomatikus meghatározásáról. Ebben az a fontos, hogyha valamely dolgokra teljesülnek bizonyos axiómák, akkor arról azt mondjuk, hogy azok a valós számok.

Általában az axiomatizálás lényege a következő: az axiomatizált rendszer felépítéséhez

- először megállapodunk valamilyen alapfogalmakban úgy, hogy ez mindenki számára érthető és egyértelmű legyen (ilyen például a geometriában a pont, az egyenes, a sík fogalma),

- majd bizonyítás nélkül elfogadunk néhány, az alapfogalmakra vonatkozó összefüggést, ezeket axiómáknak

nevezzük. Itt csak már definiált alapfogalmakat és logikai műveleteket használhatunk föl. Ezek az axiómák „az anyagi világ olyan objektív törvényszerűségeit tükrözik, amelyeknek érvényessége a mindennapos tapasztalat révén általános meggyőződéssé vált” (Bmat. 123. o.).

A kérdéses tudományág minden más fogalmát az alapfogalmakból definiáljuk, és tételait az axiómákból (szigorúan logikai úton) bizonyítjuk. Az axiómákkal kapcsolatban elengedhetetlen feltétel, hogy *ellentmondásmentesek* legyenek. Másik, nem annyira szükségszerű, de elvárható feltétel, hogy egymástól *függetlenek* legyenek.

Speciálisan a valós számok axiómái a testaxiómák, a rendezési axiómák és az ún. teljességi axióma.

Testaxiómák. Az \mathbb{R} a rajta értelmezett összeadás és szorzás műveletére testet alkot, azaz értelmezve van az \mathbb{R} -beli elemeken egy „+” és egy „x” művelet (ezekből és az axiómákból az összes ismert művelet kifejezhető). Ezekre teljesülnek a megszokott tulajdonságok (ezek maguk az axiómák).²⁶ Nem részletezzük ezeket, a fontos bennük az, hogy megszabják: az \mathbb{R} -beli elemeknek hozzáadva egymáshoz, vagy megszorozva egymással, mikor és hogyan változzék az értékük. Emlékezzünk, ez az a követelmény, amit Arisztotelész is elvárt a testi ($\sigma\omega\mu\alpha\tau\iota\kappa\omicron\nu$) egységektől.

A rendezési axiómákat sem részletezzük, ezeknek a célja, hogy valamilyen rendet teremtsenek az \mathbb{R} -ben, el tudjuk dönteni, hogy a „kisebb egyenlő” (\leq) tulajdonság hogyan igaz két elemre. Azaz, bármely két valós szám vagy egyenlő, vagy pedig az egyik nagyobb a másiknál. *Rendezett testnek* nevezzük azt, amire teljesülnek a testaxiómák és a rendezési axiómák.

A teljességi axióma (vagy szétválasztási, vagy Dedekind-axióma) kicsit összetettebb, azt mondja ki, hogyha veszünk két nem üres halmazt, amelynél az egyik halmaz (A) elemei mindig nagyobbak vagy egyenlők a másik halmaz (B) bármely eleménél, akkor létezik egy olyan valós szám, amelyik a két halmaz „között” van (ez a valós szám kisebb vagy egyenlő bármely A -béli és nagyobb vagy egyenlő bármely B -béli elemnél).²⁷ Ez az axióma nagyon elgondolkodtató. Magát a folytonosságot fejezzük ki ezzel a követelménnyel, ez az egyik legfontosabb kritériuma annak, hogy az \mathbb{R} folytonosan végtelen. Az axióma neve is valahol ezt sugallja, de precízen ezt az axiómát két összetevőjére bonthatjuk fel, ami nagyon hasonlít Arisztotelésznek az intenzív és extenzív végtelenségről mondottakra. A teljességi axióma ekvivalens a Cantor-féle tulajdonság és az archimédeszi tulajdonság együttesével. A Cantor-féle tulajdonság valahol az intenzivitást fogalmazza meg oly módon, hogy az \mathbb{R} szétdarabolása a végtelenségig lehetséges. Az archimédeszi tulajdonság pedig valójában azt, hogy bármely két pozitív valós számhoz találunk egy olyan természetes számot, hogy azzal megszorozva az egyiket, a szorzat nagyobb legyen a másiknál.²⁸

Honnan tudjuk (ezt eddig csak érezhettük), hogy az \mathbb{R} folytonosan végtelen, egyáltalán azt, hogy nem megszámlálható?

Ehhez elég belátnunk, hogy a 0 és 1 közé eső számok halmaza $[0;1]$ nem megszámlálható (ez részhalmaza az \mathbb{R} -nek). A tételt egyszerűen beláthatjuk a következőképpen: Tegyük fel, hogy sikerült „megszámoznunk” a szóban forgó halmaz minden elemét (azaz kölcsönösen

egyértelmű megfeleltetést létesítettünk a $[0;1]$ és az N között). Ha igazoljuk, hogy mindig találunk egy elemet, ami nincs „megszámozva”, akkor nyertünk. Az pedig a Cantor-tulajdonságból következik, hogy biztosan találunk egyet, hiszen ez a valós számok „mélyre hatoló” feldarabolását mondja ki, azaz két megszámozott között biztos lesz egy megszámozatlan elem.

Tehát az R biztosan nem megszámlálható halmaz, számasságát nem jelölhetjük \aleph_0 -al. Azt gondoljuk, az R folytonos, kontinuum számasságú (jele: C). Folytonos számasságról már beszéltünk a térrel és idővel kapcsolatban. Ha az R valóban kontinuum, akkor alkalmas arra, hogy ezeket a dolgokat hűen modellezze. Az időt illetően ez teljesen rendben van, hiszen valós számokkal pontosan mérhetjük az időt, az úszó- vagy futóversenyeken akárhány tizedes jegyig képesek vagyunk kifejezni az eredményt. A térrel kapcsolatban is így áll a dolog: nincs a térnek olyan kiterjedése, amelyet ne tudnánk valós számmal leírni. Természetes számmal vagy racionális számmal csak közelítőleg adhatjuk meg például az egységnyi négyzet átlójának hosszát, vagy azt a számot, ahányszor a kör átmérője ráfér a kerületére. A valós számok halmazán ellenben az egyikre ott van a $\sqrt{2}$, a másikra pedig a π , amelyekről mindenki tudja, hogy ezt jelentik. Sőt a síkon is túlléphetünk, a térbeli testek „adatait” is korrekt módon modellezhetjük a valós számokkal.²⁹ Immár beláttuk, hogy a tér-idő kontinuum valóban igaz, és helyesen modellezhetők a valós számok halmazával. Mondhatni minden, ami körülöttünk az anyagi világban történik kontinuum számasságú (ti. az idő és tér együttese is az) és a megszokott R -rel leírható.

Választ kell adnunk a C és az \aleph_0 viszonyára is. Intuitív módon egyszerűen azt mondjuk, hogy a kontinuum „több” mint a megszámlálható. Ennél azért pontosabb definícióval: Az A halmazról akkor mondjuk, hogy kisebb számasságú, mint a B halmaz, ha A ekvivalens a B halmaz egy részhalmazával, de magával a B halmazzal nem. A definíció alapján világos, hogy $\aleph_0 < C$. Emlékezzünk mit mondott Arisztotelész a „nagyobb” és „többé” tételre! Az egész számok halmaza részhalmaza a valós számok halmazának, de nem ekvivalens vele.

A végtelen megismerésének alapvető problémái

Az emberben mégis van valami, ami miatt „nem bírja bevenni” ezt a modellt, és nem nyugszik meg abban, hogy az R elemeivel kifejezhető a nagyság, az idő múlása, a test kiterjedése. Azért kellett végigrágni magunkat egy kis matematikán, hogy lássuk: a folytonosan végtelen nem elég megfogható az ember számára.

Az ismeretelméletnek egy sarkkövéhez érkeztünk el: az ember úgy gondolja, csak azt képes megismerni, amit képes hozzáfűzni a már megismert dolgokhoz, azaz csak az ismerhető meg, ami sorba rendezhető. A megismerés alapkritériuma a megszámlálhatóság. A megismerés alatt itt a rációval történő megismerésre gondolunk. Akármilyen ismeretelméletet tekintünk, ez az emberben mindig benne van. Nem jó modellnek az R , és semmi ami nem megszámlálható. A szétválasztási axióma bosszant minket, mi az, hogy a végtelenségig mehetek mélyebbre, és mi az, hogy a végtelenségig szárnyalhatok fölfelé? Hogy lehet, hogy nincsen oszthatatlan rész, hogy lehet, hogy

mindig lehet még tovább osztani? Ésszel fel nem fogható dolog ez, és ebben az emberiség soha nem állapodott meg. Legtávolabb, ha az ind logikát és ismeretelméletet nézzük, ott is elpusztíthatatlan *atomokkal* találkozunk, amelyek összeállnak és szétesnek, de ezekből áll a világ és ezek oszthatatlanok. Azután jön Démokritosz szinte ugyanezzel az elvvel, különböző fajtájú oszthatatlan részecskékből áll a világ. Azt hisszük, igaza volt mindazoknak, akik így gondolkodtak. Tényleg csak így lehet felfogni a világmindenséget:

„Továbbá azok (ti. akik az oszthatatlan részecskék létét tagadják), akik így beszélnek, megszüntetik a tudományos ismeretet, mert nem lehet tudni addig, amíg az ember az oszthatatlan-egyed-dolgokhoz nem jut; addig nincs megismerés; mert hogyan gondolhatná el az ember azokat a dolgokat, amelyek így végtelenek? Mert ez nem olyasmi, mint a vonalnál, aminél az oszthatósága szerint ugyan nincs megállás, de amit mégsem gondolhatunk el, ha nem állunk meg (éppen ezért, ha valaki a végtelenül osztható vonalat keresi, nem számlálhatja meg a metszés lehetőségeit...)” (MET. 994b).

A tudományos, egzakt megismerési módban valahol mindenki ilyen „szétdarabolás”-megismerést vallott. Akárhogy nézzük, Leibnitz monásza, amelyek nem testi részecskék, vagy Spinoza hármass felosztásában a racionális megismerési módok mind erre utalnak. Ha a mai fizikát nézzük, akkor az atom már rég nem *atom*. Mi több, amikor az első maghasadási kísérleteket végezték, akkor tudni lehetett, hogy a proton és az elektron sem oszthatatlan. Ma szinte a monásokhoz hasonló kvarkokkal modellezik a legkisebb részecskéket. A fizikusok rákényszerülnek, hogy alkalmazzák (ameddig lehet) az oszthatatlanság elvét; muszáj, hogy valahol megálljanak és azt mondják: ezek a legkisebb részecskék, ezeknek ilyen meg ilyen tulajdonságaik vannak, ebből épül föl a világ. Csodálatos az, hogy ez a felépítési modell is végtelen megismerési lehetőséget tár elénk. Illő hasonlattal írja ez le de Chardin:

„Azt mondhatjuk, hogy a dolgok szerkezete – akár egyedekként, akár teljes együttesükben nézzük őket – *kúp*hoz hasonlít. A kúpon van egy csúcs és alap, összpontosulási központ és határtalanul szétartó régió. ... Nos hát a Világ analitikus³⁰ felkutatásakor a kúp alapja felé megyünk...” (UOF. 371.)

Bárki, akinek igénye van valamilyen tudományos ismeret, azonnal ezt az analitikus, szétdaraboló módszert választja, hogy megismerje a világot.

Ezt nem szabad abszolút elítélnünk (Chardin a „szintézist”, a csúcs vagy Ω -pont felé, a Krisztus felé tartást helyezte előnybe), hiszen alaposságot és precízséget kínál az ilyen módszer. Egyszóval a tudományos (racionális) megismerés nem szenvedheti a folytonosságot, nem mindig megfelelő az R mint modell. Mi lehet mégis a megfelelő?

Annyira kézenfekvő a válasz, hogy szinte gondolkodás nélkül vágjuk rá: a tudományos megismerésnek kitűnő modell a racionális számok halmaza (Q). De attól, hogy így hívják, még nem biztos, hogy teljesen fedi azokat a mennyiségeket, amikkel a racionális ismeretszerzés során találkozunk. A racionális számok olyan számok, amelyek két egész szám hányadosaként leírhatók: $1/1, 1/2, 1/3, 2/2, 3/1, \dots$

Nem véletlenül írtuk a példát így, ugyanis a \mathbf{Q} -beli elemek táblázatba foglalhatók:

	1	2	3	4	5	6	7	...
1	1/1	1/2	1/3	1/4	1/5	1/6	1/7	...
2	2/1	2/2	2/3	2/4	2/5	2/6	2/7	...
3	3/1	3/2	3/3	3/4	3/5	3/6	3/7	...
4	4/1	4/2	4/3	4/4	4/5	4/6	4/7	...
⋮	⋮	⋮	⋮	⋮	⋮	⋮	⋮	⋮

Szemléletesen a Cantor által mutatott átlós eljárásai pedig sorba rendezhetők: 1, 1/2, 2/1, 1/3, 2/2, 3/1, ... Ez azt jelenti, hogy így a \mathbf{Q} nemcsak rendezett test (ami könnyen belátható), hanem egyben megszámlálhatóan végtelen. Még azt is látjuk, hogy a \mathbf{Q} -ban értelmezett rendezés alapján bármely két racionális szám közé esik egy harmadik. Ez a tulajdonság mégsem egyezik a teljességi axiómával.³¹ Vizuálisan érthetjük talán meg a legkönnyebben: ábrázoljuk az \mathbf{R} -t a számegegyenesen és a \mathbf{Q} meg olyan, mintha mákot szórtunk volna a számegegyenesre! Bármely két mákszem között találhatunk egy harmadikat, de nem alkot összefüggő vonalat! A mákszemek között üres hézag van, az irracionális számok hézaga. Ne felejtjük el ezt a képet, de a tudományos ismeret modellezésében tovább kell lépniünk. Azt látjuk, hogy azok a számok, amiket a tudományos megfigyelésekben használnak sokkal bővebb halmazt alkotnak, mint a \mathbf{Q} ! Mert igenis használatosak irracionális számok, például a $\sqrt{3}$, vagy a $\sqrt{2}$ (1658/ $\sqrt{19+29}$) és más hasonló főrmédvények. Ezek pedig a valóságban algebrai egyenletek gyökei, amiket rendszeresen alkalmaznak. Az ilyen számok valamilyen $a_0x^n + a_1x^{n-1} + a_2x^{n-2} + \dots + a_n = 0$ algebrai egyenlet gyökei. Nem fárasztjuk tovább magunkat azzal, hogy belássuk: ezen egyenletek száma is megszámlálhatóan végtelen (az indexek okos sorbarendezésében keresendő a bizonyítás kulcsa, VK. 109-111.), n -ed fokú algebrai egyenletnek pedig legfeljebb n gyöke lehet, így az ún. *algebrai számok* halmaza is megszámlálhatóan végtelen. Ez már inkább megfelelő modell, de lehet, hogy lesznek kukacoskodók, akik felhoznak ilyen vagy olyan nem algebrai számot, mint egy fontos kísérlet eredményét. Nagy a kosár: vegyük ezeket is szép sorjában az algebrai számok halmazához, ami így továbbra is megszámlálható marad. Figyelve pl. mérnök kísérleteit, azt látjuk, hogy kukacoskodás helyett inkább felületesség az, amivel kezelik az eredményeket. Egy-két számjegy a tizedes tört legvégéről nem számít... a fő, hogy a megfelelő pontossággal (nanométeres vagy milliméteres) „jó” legyen az adat... Teljesen érthetően sokszor nemhogy algebrai számokat, hanem a már szűkebb irracionális számokat sem használják.

Egyet azonban megjegyezhetünk: akár a racionális, akár az algebrai számokat tekintjük a „mákos” tulajdonság mindenképpen érvényes az egzakt megismerésére. Ugyanis az algebrai számoknál is lyukakat képeznek az ún. transzcendens (ez a kifejezés már kedvünkre való) számok. A transzcendens számok azok, amik nem lehetnek algebrai egyenletek gyökei: pl. a π , vagy az e . Nem tudom, hány ilyen számot tudnánk mondani, de mindenesetre az algebrai számok nagyságához képest elég gyér halmazt mutatnak. A matematikusoknak is hosszú ideig csak algebrai számokkal volt dolguk, csak nagy erőfeszítések árán sikerült 1844-ben Liouville francia matematikusnak

néhány transzcendens számot találni. A π transzcendens voltának bebizonyítása 1882-ig váratott magára, amelyet Lindemann végzett. A transzcendens számok meghatározásához be kell látnunk egy fontos tételt: ha nem megszámlálható halmazból elhagyunk egy véges vagy megszámlálhatóan végtelen halmazt, akkor a megmaradó halmaz számossága nem változik. Hihetőnek tűnik, a „nagyobb” számosságú halmazból elhagyva a kisebbet, végtelen halmazokról lévén szó, az eredeti halmaz kimeríthetetlenül tartja magát eredeti számosságához. Ennek érdekes következménye az, hogy a transzcendens számoknak a számossága ekvivalens az \mathbf{R} számosságával, hiszen az \mathbf{R} -ből a megszámlálható algebrai számokat vettük „csak” ki. Azt kell állítanunk: azoknak a számoknak a halmaza, amelynek egy-egy képviselőjét csak keservesen találták meg, mérhetetlenül nagyobb, mint az általunk sűrűbben használt algebrai számok halmaza. Modellünk szerint a tudomány által kiaknázható terület tehát végtelenül, de megszámlálhatóan hatalmas – mindig lesz, amit újra felfedezhetünk, mindig lesz még olyan kis „mákszem”, ami megmutatható; de a „transzcendens” dolgok ezeknél jóval mélyebbek – jóval nehezebben találhatók, és jóval „többek”.

Az ember „szétdarabolási kényszere”. Az a helyzet, hogy ez a „krízis” minden megismerés elméletben érezhető. Miért van az, hogy a teljességi axióma ellen rugózva megpróbálunk mindent, amit meg akarunk ismerni, sorba rendezni, megszámlálhatóvá tenni, mindent szétválasztani addig, amíg lehet? Valahol ennek a holisztikus – az egészre törekvő bölcsesség, és a jó és rossz közötti analitikus különbségtétel krízise jelenik meg Salamon királynál is:

„A te szolgád a választott néped között van, amely olyan nagy nép (עַמ־רַב), hogy nem lehet számba venni (כִּנְהָ); nem számlálható meg sokasága miatt (populi infiniti qui numerari e supputari non potest prae multitudine). Adj azért a te szolgádnak engedelmes szívet, hogy tudja kormányozni népedet, különbséget téve a jó és a rossz között... [להבין בין-רחוב לרע]” (1Kor 3,9).

Salamon bevallja azt, hogy képtelen átlátni azokat a feladatokat, ami egy ekkora nép kormányzásához szükséges. Számtalanszor vallunk mi is kudarcot azoknál a próbálkozásoknál, amikor pontról pontra akarjuk szétválasztani és megkülönböztetni a komponenseket egymástól. Nem véletlen, hogy éppen a „jó és rossz” közötti különbségtételt kéri Salamon Istentől. Ennek a tudása mintha magától értetődő lenne a bűneset óta, mégis világosan kell látnunk: az egész átlátása, a valódi különbségtétel legfeljebb ajándék lehet Istentől, nem pedig egy módszeres vizsgálattal elérhető cél. A homályos és tisztázatlan ismeret különbségére figyelmeztet az 1Kor 13,12 is:

„Mert most tükör által homályosan látunk, akkor pedig színről színre; most rész szerint van bennem az ismeret (γῶσις), akkor pedig úgy ismerem (ἐπιγῶσις) majd, amint én is megismertettem.”

A γῶσις és az ἐπιγῶσις különválasztásából tartatható az álláspont, miszerint a γῶσις ami tökéletlen, az ἐπιγῶσις pedig az Istentől megáldott és kapott megismerést jelenti. A γῶσις ilyen értelmezése helytálló, mert ez a „rész szerintiség” nagyon jellemző arra az ismeretszerzésre, amely az emberben általában munkál.

Mert megpróbálunk mindent analizálni, de nincs elég erőnk és lehetőségünk ahhoz, hogy szélében és mélység-

gében megismerjük a dolgokat. Így sokszor csak szétदारabolás, hogy ne mondjuk „szétdobálás” lesz a kutatásból. A „tisztázás” az nem más, mint a részek lehető legkisebb egységeire bontása, a görbe kiegyenesítése.

„Rossz foglalkozás ez; azért adta Isten az embereknek, hogy bajlódjanak vele... Ami görbe, azt nem lehet kiegyenesíteni, és ami nincs, azt nem lehet számba venni” (Préd 1,13-15).

Isten végtelensége

Isten semmiképp nem megszámlálható. Ezt a kérdést a Russel-antinómia után talán felesleges is tárgyalni, hiszen Istent halmazként elképzelni is lehetetlen, nemhogy megszámlálhatóként. Két társaság miatt mégis szükséges ezt belátni:

– először lehetnek olyanok, akik mégcsak ragaszkodnak Istennel kapcsolatban a halmazelméleti fogalmakhoz (vagy legalábbis gondolatokhoz), mondván: a Russel-féle halmazok egy agyrém kitalációi, az ilyen önmagukat tartalmazó halmazokat egyszerűen kihagyjuk rendszerünkben, és így minden rendben,

– másodszor, halmazelmélet nélkül is vannak olyanok, akik Istent tudományos módszerekkel, vagy racionális rendszerbe foglalhatóan megismerhetőnek gondolják (megszámlálhatóan megismerhetőnek).

Nézzük a megszámlálhatóság kritériumait: mindenhez, ami megszámlálható kölcsönösen egyértelműen hozzárendelhető az N , azaz megszámozható. Istent számba venni, kifürkészni sokszor megpróbáljuk. Az Istent kereső ember nagy csapdája, hogy saját logikájával, képzelt rendszerébe akarja Istent behelyezni. Elkezd „manipulálni”, következtetéseket, ellentmondásokat, egyenlőségeket állít fel. Ezt elkerülendő világossá tesszük, hogy Isten (akár halmazként fogjuk fel, akár nem) és az N között nem létesíthető semmiféle bijekció (azaz Isten emberi aggyal be nem fogadható). Tudunk kell, egy reláció bijektivitása két összetevőből áll: az injektivitásból és a szürjektivitásból. A reláció akkor injektív, ha különböző elemekhez különböző elemeket rendelünk hozzá. Akkor szürjektív, ha a hozzárendelendő (itt: Isten) minden eleme szerepel valamely relációban. Ha a hozzárendelés injektív és szürjektív, akkor kölcsönösen egyértelmű is (injektivitás: „nem keverednek össze a dolgok”, szürjektivitás: „minden dolog szerepel a hozzárendelésben”).

Az injektivitásnál naivan feltesszük, hogy az ember megőrizte a jó és rossz szétválasztásának képességét, így egyértelműen meg tudja állapítani: ez jó és Istenhez tartozik, vagy pedig rossz és ezzel nem Istent ismerem meg. Feltételezhetjük ezt azért, mert a szürjektivitásnál biztos megbukik a bijekció.

Isten szuverén Úr, ezért annyit ismer meg az ember belőle, amennyit Ő akar (Deus revelatus és absconditus), így tehát szó sincs arról, hogy a bijekcióban a szürjektivitás állna, az ember nem tud mindent hozzárendelni Istenhez, nem tud mindent megismerni belőle. Ha egy dolog is hiányzik a megismerésből, akkor fölbonthatja a képzelt rendszert.

Elkeserítően erőltetett ez a gondolatmenet, de talán az okoskodóknak így választ adtunk. Megjegyezzük, hogy nem használtuk ki az N halmazt, így ismét beláttuk:

semmilyen más halmazzal nem létesíthető bijekció Isten megismerését illetően.

Az összehasonlítás, vagy szimbolikus beszéd. Hogyan beszélhetünk mégis Istenről? Mégis mivel tudnánk Őt megmutatni, megfoghatóvá tenni? A nagy Arisztotelész mellett nem feledhetjük Platón, aki Augustinus és más teológusok révén legalább olyan közel áll hozzánk, keresztényekhez, mint az „ördögi” Filozófus. A jól ismert barlang-hasonlatban világossá válik számunkra: a megismerésben elsődleges szerepe van az analógiának, az összehasonlításnak is. Nem kell kimennünk a barlangból, arról beszélünk, ami a legalján – mondhatjuk: a legprimitívebb módon történik. Álljunk az elemi hasonlat szintjére. Nyugodtan csináljunk egyszerű, kétszavas, félmondatos hasonlatokat az olyan dolgokra, amire mások könyvet írnak. Mert keressék csak történetesen a transzcendens π akárhány ezredig tizedesjegyét, az soha nem lesz olyan pontos, mintha azt mondanánk: a π az a szám, mint ahányszor a kör átmérője ráfér annak kerületére. Ugyanígy a $\sqrt{2}$ annyi, amennyi egy egységnyi oldalú négyzet átlója. Legyen elég a „mint a fákon a levél”, „vagy mint csepp a tengerben”, ne kutatgassunk „pontosabb” definíciók után, ezek a hosszas taglalások úgyszem merítik ki azt, amiről beszélünk.

Ha Istenről beszélünk, hajlamosak vagyunk a végtelenséget aktuális formájában különböző logikai okfejtésbe belevenni. Az egyház – fogjuk rá: a racionalizmus eszméjétől hajtva – Kálvin után nem vonakodott az aktuális infinitust kapcsolatba hozni a véggel oly módon, hogy a végtelenséget mint az emberi lét jellemzőjét, a végtelenséget pedig az isteni lét velejárójaként értelmezte. Krisztus kettős természetében tehát a végesség és a végtelenség találkozik. „Finitum non esse capax infiniti”. Nem ítélnék el a kálvinizmus azon törekvését, hogy az ubiquitas ellen megalkotta az extra calvinisticumot (Ez egyébként implicite benne van az Institúcióban), de ebből bármiféle további kombinációt kovácsolni és elméletet koholni veszélyes vállalkozás.

Mitől véges az emberi lét? Az emberi lét intenzív módon igenis végtelen: végtelen időpillanatot élünk meg a nagy aiónban. Végtelen sok pontban létezzük, folyamatosan mozgunk. A gondolataink sem állnak meg a végessé: megpróbáljuk a végtelent egyre közelebb hozni hozzánk, a kontinuumot megszámlálhatóan végtelenné, azt pedig ha lehet végessé tenni. A matematikusok között sem volt teljes az egyetértés, megjelent egy *intuitív megközelítés*, amely Arisztotelészhez hasonlóan az aktuális végtelent ismét számúzte a matematikából.³² Egyik nagy képviselője L.E.J. Brouwer így ír erről 1912-ben:

„Csak megszámlálható halmazok vannak, s így nincsenek transzfinit számosságok \aleph_0 kivételével, mely azon halmazok számossága, melyek elemei egy-egyértelműen hozzárendelhetők a természetes számok sorozatához. Különösen nincs értelme bármely olyasféle kifejezésnek, mint a 0 és 1 közötti valós számok halmaza” (LF.631.).

Itt is a leegyszerűsítésről van szó, hiszen az intuicionisták megpróbálták a matematikai halmazelméletet valahol a „józan ész” medrében tartani.

Láttuk, az ember a szétदारabolás által akarja a folytonosan végtelen világot megismerni. Az ember igyekszik

a megfoghatatlant megfoghatóvá tenni, az elérhetlent elérhetővé. Természettudósokkal szemben nem állíthatjuk: az ember véges, és véges világban él, de azt mindenki elismeri, hogy a végtelenséget próbálja „megfaragni”. Azt pedig igenis valljuk, hogy ez a számunkra folytonos végtelenség nem az Isten, Isten földi aktuális végtelennel föl nem fogható. Semmilyen végtelennel, semmilyen kreált számossággal.

Megemlítjük, hogy a folytonos végtelen a világ megismeréséhez elegendő, de nem elégti ki a matematika feneketlen étvágyát: léteznek a kontinuumnál nagyobb számosságok is. Egy példát sem tudunk említeni, ennek a megértéséhez kis absztrakcióra van szükségünk. Tétel: X tetszőleges, nem üres halmaz és Y egy legalább két-elemű halmaz. Ekkor az Y halmaz X kitevős hatványhalmazának számossága mindig nagyobb az X halmaz számosságánál. Azaz: egy adott halmaz kisebb számosságú, mint annak hatványhalmaza (az összes részhalmazának halmaza). Véges halmazoknál ezt könnyű belátni: n elemű halmaz hatványhalmaza 2^n elemű. A bizonyítás nagyon szép, a Bmat 126. oldalán megtalálható. Az elve az, hogy a két halmaz közé képzelt bijekcióból a hatványhalmazban mindig van egy olyan elem, amelyik nem szerepel egyik megfeleltetésben sem, tehát a két halmaz között nem létezik kölcsönösen egyértelmű megfeleltetés. A részhalmaz viszony pedig világos, azaz a hatványhalmaz mindig nagyobb számosságú. Bebizonyítható, hogy a megszámlálható számosságú halmaz hatványhalmaza kontinuum számosságú (ezt elég mély gondolkodással érzékelhetjük). A kontinuum számosságú halmaz hatványhalmazának számossága pedig nagyobb a kontinuumnál.

Isten végtelensége még ezeknél a számosságoknál is nagyobb... megmérhetetlenül nagy. Jó lenne, ha különbséget tehetnénk immensus és infinitus között. Csábító gondolat, de meg kell jegyeznünk: ezeket a kifejezéseket teljesen szabadon a latin nyelv színesítése miatt használták eleink.³³ Ha hitvallásokra nem is hivatkozhatunk, de az immensus szó szerinti jelentésére, a megmérhetlenségre támaszkodva ajánljuk, így értsük Isten végtelenségét. Már a körülöttünk lévő világ egyes dolgainál is azt tapasztaltuk: hasonlattal nemcsak szebben, hanem pontosabban fejezzük ki a dolog mennyiségét vagy nagyságát. Éppen ezért Istent, vagy az Istennel kapcsolatos dolgokat nem fejezhetjük ki pontosabban és illőbben, mint a példázatokkal. Isten szeretetét nem írhatjuk le, nem mondhatjuk rá: kontinuum, vagy annál nagyobb... Isten szeretete pontosan akkora, mint az atya szeretete a tékozló fiú iránt... A hit nem nő nagyobbra, mint tizenötezer-hatszáz-tizenkilenc centiméter, a hit úgy nő, mint a mustármag, amikor fává érik. Legalább mi, teológiával foglalkozók maradjunk meg ennél és ne próbáljuk Isten végtelenségét számokkal, függvényekkel leírni. Legalább mi ne szedjük szét a rózsát szirmaira (Szűcs F.), a példázatot betűire, mert akkor tényleg a „mellékes kerül a középpontba”.

A pusztá hasonlatnál azért többet mondhatunk az Istenről szóló beszéd kapcsán. Ez a beszéd semmiképpen nem lehet távolságtartó olyan értelemben, hogy Istent mint tárgyat szemléli. A matematika ilyen, vagy legalábbis arra törekszik, hogy „elvonatkoztatott” rendszereket építsen. Itt sem egyértelmű a teljes távolságtartás, hiszen az ember saját gondolkodásától nem tud elszakadni.

A teológiának pedig az egzisztenciális beszédre kell törekednie. Csak az lehet valódi kérdés és csak az lehet valódi probléma, ami az embert való létében érinti. Lehet ez akár a halál, a remény, de igenis lehet az analitikus és szintetikus szemléletmód különbségének problémája. Amellett, hogy szükséges a problémát magunkévá tenni és igazán „létkérdésként” felfogni, a vizsgálódásaink során nem kerülhetjük el a távolságtartást sem, amikor összefüggéseket vagy ellentmondásokat kerestünk, éppen úgy, ahogy nem létezik teljesen távolságtartó gondolkodás.³⁴

A hasonlat pedig azért nem tökéletes szó arra a beszédmódra, amire szükség van, mert ezt az egzisztenciális jelleget nem tartalmazza. Hiányzik belőle továbbá az is, hogy a hasonlított dologgal szorosabb kölcsönhatásban legyen, mondjuk így: „átítatódjon” azzal, amit jelezni akar.

„A vallásos szimbólum nem pusztá jel, ami úgy utal valamire, hogy nem áll vele belső kapcsolatban. A vallásos szimbólum úgy jeleníti meg az általa szimbolizált valóság erejét és értelmét, hogy részeseedik abban... Ezért sohasem mondhatjuk azt, hogy *csak egy szimbólum*”. (PTR. 245.)

A szimbolikus nyelvet nem tartjuk kizárólagos beszédmódnak, de ha az Isten végtelenségéből valamit meg akarunk érteni, akkor több segítséget és pontosabb fogalmakat adhat, mintha racionális rendszerben tenénk ezt. A legnagyobb probléma az, hogy a mi korlátolt kontinuum számosságú világunk, sőt a még korlátoltabb megszámlálható vagy véges gondolkodásmódunk fogalmait használjuk a kikutathatatlan végtelen megértéséhez. Azért vannak dolgok, amiket ki lehet fejteni így is, de vigyáznunk kell a „görbe kiegyenesítésére” és „Isten gondolatainak kifürkészésére”, ha valami megfoghatatlan, akkor úgy is beszéljünk róla.

A véges és végtelen kapcsolatánál az egyik leggyakoribb probléma a krisztológiában van, ahol Krisztusban az emberi és az isteni természet találkozik. Hol kapcsolódik a véges a végtelenhez, hol sűrűsödik össze a kontinuum számosságban a ki tudja milyen nagy végtelenség?

Jézus Krisztus véges és végtelen természete. Az egyháztörténelem viharáiban számtalanszor terítéken volt az, amiről most kívánunk szólni. A kérdés ismételten felbukkan, majd letisztázódik; úgy látszik, mintha az emberiség megállapodna, azután újra és újra hol kiélezett, hol burkolt formájában, egyszer eszközként, más-szor célként fölbontják, megcsonkítják vagy éppen megtoldják azt a dogmát, amely a krisztológia fő kérdése: Jézus Krisztus emberi és isteni természetét. Sietve másképpen is: Jézus Krisztus isteni és emberi természetét. Mert legtöbbször a vita hajszalakon, leheletnyi hangsúlyok körül forog. Legalábbis kezdetben így tűnik, de olyan ez, mint a gyógyszerári mérleg: elég egy kis csepp, és az egyensúlyát veszített mérlegkar gyorsulva billen az egyik vagy másik oldalára. A zuhanó vagy emelkedő serpenyőkhöz hasonlóan kis hangsúlyeltolódásból lesz a nagy nézetkülönbség.

Jézus Krisztus emberi vagy isteni természetének fontosabbnak tartásával (arianizmus vagy doketizmus) fölbontanthatjuk egész teológiánkat. Nyilván a Megváltó emberközeli tétéle nem elhanyagolható cél, de ugyanakkor tisztelnünk kell istenségét is. Egyik sem fontosabb,

vagy mellőzhető (HK. 16-17. kérdés). Szentségtörésnek tekinthető, ha a problémát ennyivel elintézzük, de a kerekre ügyelve (a végtelenséghez kapcsolódóan) csupán egy irányt említünk meg ezzel kapcsolatban.

Van egy olyan törekvés, amely megpróbálja ezt a krisztológiai egyensúlyt fenntartani: mintha az ilyen teológusok megpróbálnák a mérlegkar csavarját megszorítani, a két természet egyensúlyát mesterségesen rögzíteni. Nyilván az egyensúly megtartása a cél, és a Szentírás alapján Jézus Krisztust egyenlőképpen tökéletes Istennek és tökéletes embernek vallani, de meggyőződésünk, hogy amikor a keresztyénség akár az emberi, akár az isteni természetre helyezi a hangsúlyt, annak nemcsak dogmatikai, hanem társadalmi okai is vannak. Az Istent csak a magasságokba helyező teológia ellen lép fel a földi, emberi, követhető Istent hangsúlyozó tan. Ugyanígy a csak példaképpé „degradálódott” Krisztusról sem szabad elfelejtelnünk, hogy Ő az Isten Fia, a mi Megváltónk.

A mesterséges kiegyensúlyozás. Krisztus véges és végtelen természetéről: legyen az egyik véges, a másik végtelen. Habár jobb lenne, ha az emberi természetet kontinuum vagy legalább megszámlálható végtelenség mondanánk, az istenit pedig immensznak (semmilyen aktuális végtelen nem értve ezalatt). Ebből az immensusból a kontinuum világba jönni sem más, mint a szolgálai formát felvenni. Ez a számunkra utolérhetetlen és kikutathatatlan folytonosan végtelen csak „része” Isten nagyságának.

A gondunk továbbra is ennek a kettősségnek a megismerése. A megismerésben, amint láttuk, az ember igyekszik rendszert keresni, a rendszer pedig már magába foglalja a rendezhetőséget – a megszámlálhatóságot. Ugyanazzal a 'krízissel' találkozunk, megpróbáljuk ezt a paradoxont kézzelfoghatóvá tenni. Paradoxon, nem ellentmondás. Ahogy Tillich mondja: „paradoxon az, ami ellentmond a doxá-nak, vagyis annak a közmeggyőződésnek (véleménynek), amely a közönséges emberi tapasztalaton alapul.” (PTR. 306.) Valóban nem rendszerbe (formális logikába) foglalható ellentmondásról van szó, hanem logikán kívüli dologról. Nem győzzük csodálni azt az érzékeny fogalmazást, amit a kalcedoni hitvallásban találunk: „a mi Urunk Jézus Krisztust valljuk, aki tökéletes az istenségben és aki tökéletes az emberi létben; aki valósággal Isten és valósággal ember...” Nem állítja szembe a két természetet, nem bocsátkozik semmiféle logikus feloldásba, az isteni és emberi természet kettősségét meghagyja a logikán kívüli paradoxonnak. „Jézus a Krisztus” – a véges és végtelen együttesének e megmagyarázhatatlan és reményt adó paradoxonát nem szabad feloldanunk „olcsó” logikai képekkel. Azt érezhetjük, hogy az ember itt is megpróbál valamit leegyszerűsíteni, megpróbálja ezt a feloldhatatlan kettősséget megmagyarázni. Jézus Krisztusról szólva mindig ott a kísértés: mi a véges és végtelen között a kapcsolat. Az extra calvinisticumot nem lehet semmiféle logikai kapcsolatnak tekinteni. Ott is épp az volt a cél, hogy Krisztus megfoghatatlanságát, testének szétदारabolását és szétoszthatóságát elvesszük (ubiquitas-tan). Márpedig ha a *capio-t implico*³⁵-ként értelmezzük, akkor ezzel a paradoxont feloldjuk, behelyezzük a logikán belüli „megszámlálható” világba. Nos, egy ilyen kis belemagyarázásból tévnanok

lehetnek. Itt nyilván senki nem erőszakolja meg a már felállított tételt, de mégis sokszor azt láthatjuk, hogy Krisztus végeessége és végtelensége addig nyugtalanítja az embert, amíg ki nem talál rá valami modellt.

A komplementáris-krisztológiai értelmezésről. Egy nagyszerű megfontolásra szeretnénk felhívni a figyelmet, a mostanában egyre népszerűbb komplementer elméletre (TKT). Ennek az lenne a lényege, hogy a komplementaritást, mint a fény³⁶ kettős természetének modelljét olyanformán alkalmazzuk Krisztus kettős természetére, hogy a különlegességet hangsúlyozzuk. Ugyanis a fény részecske és hullám természetéhez nincs hasonló a fizikában. Ezt a „nincs hasonlót” szeretnénk kiemelni, és ezzel együtt leszögezni: jobb, ha nem megyünk túl ezen a megállapításon.

Mert az, hogy ez a modell a „teológia minden ágában jól alkalmazható” (TKT.239.) nem világos számunkra. Az sem világos, hogy a különlegességen kívül hogyan lehetne ez bármiféle magyarázat Krisztus kettős természetére, sőt tovább: a teológia és a természettudomány kapcsolatára.

Lássuk először magát a komplementaritás lényegét. Bolyki János a fizikában használatos komplementaritást mutatja be modellnek (TKT.231), de a komplementer fogalma ismert a festészetben, a halmazelméletben és a formális logikában is. A klasszikus kétértékű logikában azokat az állításokat nevezzük egymás komplementumának, amelyekre mindig érvényes a diszjunkció és mindig érvénytelen az adjunkció. Magyarul: két állítás közül az egyiknek igaznak kell lenni, de mindkettő nem lehet az. Kizárásos alapon így az igaznak a hamis, a hamisnak az igaz a komplementere, más variáció nincs. A halmazelméletben is így van: komplementer halmazok azok, amelyeknek uniója (egyesítése) maga a „teljes halmaz” (nyilván rögzített egységshalmazról beszélünk), a metszetük pedig üres halmaz. A fény természeténél is igaz: a hullám és részecske természet együtt adja a fényt, de a vizsgált tulajdonság vagy hullám vagy részecske természetű.³⁷ Azt kell mondanunk a komplementer feltétele nemcsak a kiegészíthetőség, hanem a diszjunktivitás (különállóság) is, hiszen akkor már nem olyan „tisza” az illeszkedés. Krisztusból nekünk az isteni és az emberi természet a fontos (szótérológiai szempontok alapján), de arról nem tudunk, hogy csak ebből a két természetből áll. Mielőtt eretnekséggel vádolnának, természetesen elfogadjuk: Krisztust csak emberként és istenként ismerhetjük. Ha itt nem is, de a komplementaritásban bizonytalanok vagyunk a diszjunktivitást illetően: Krisztusban nem úgy állt össze a két természet, mint Arisztotelész egyik ötje a másik öttel, ti. nem határolja őket semmi, úgy alkotnak tízet. Felületesség volna azt állítani: Krisztus végeességében és végtelenségében nincs semmiféle közös, az Isten nélküli ember és az ember nélküli Isten alkotja Krisztust. Bizonytalan talaj ez a végeességet vagy akár a végtelenséget tekintve is, és bizonytalan ez a hitvallásaink tekintetében is, ahol a communicatio idiomatum elve fogalmazódik meg. (II. HH. XI.) Sőt félretéve filozófiát és logikát, már magából a komplementer szóból kiindulva is kételyeink támadnak, ha a kalcedoni hitvallásra gondolunk. Tökéletes emberi létről, és tökéletes istenségről

olvasunk, nem csak együtt lesznek tökéletesek, teljesek, hanem külön-külön is tökéletesek.

Azt pedig, hogy a természettudomány és a teológia Krisztusban találkozik oly módon, hogy az emberi természet megismerése a természettudomány, az isteni természet megismerése a teológia feladata (TKT. 238.) – a fent ismertettek alapján sokkal bonyolultabbnak gondoljuk, tekintettel a hézagokra és az átfedésekre.

A kétértékű logikában ha kihagyjuk a harmadik kizárt elvét és megpróbálunk egy többértékű komplementáris logikát fölépíteni, elképzelhető, hogy a fizikai paradoxonokat (Young kétlyukú kísérlete) feloldhatjuk. (KPL. 190-256) Mindamelllett a problémát, a véges és végtelen kapcsolódásának mikéntjét valószínűleg nem lehet másként kifejezni, mint egy betlehemi jászollal, egy golgotai kereszttel és egy üres sírral.

Amikor a krisztológiai paradoxon szemléltetésére valamilyen modellt vezetünk be, gondosan meg kell szabnunk annak alkalmazhatósági határait. A komplementáris-krisztológiai modell mint szemléltetés nagyszerű; leszűkítése a kétértékű logikára azonban a fent említettek miatt veszélyes.

A véges és végtelen paradoxonját nem lehet leredukálni – hagyjuk meg paradoxonnak azt, ami paradoxon. A szimbolikus beszédben (amennyiben valóban legális) egyszerre tartjuk meg az egzisztencialitást és a távolságtartást oly módon, hogy a szimbólum a nevéből is következően ne csupán elvonatkoztatás, hanem része legyen annak, amit vagy akit jelöl.

Befejezés

Ildomosabb lenne inkább abbahagyásról, mint befejezésről beszélni a végtelennel kapcsolatban. A végtelenséggel, a folytonossággal és megszámlálhatósággal, a teológia és a természettudományos megismerés területeivel újra és újra találkozunk. Csattanóként álljon még itt egy probléma, amit Cantor sem tudott megoldani, ez pedig a kontinuum-hipotézis a számosságokat tekintve. Ez az a feltételezés, hogy a kontinuum és a megszámlálható számosság között nincs más számosság. Fogalmunk sincs, a gyakorlatban miféle tudomány foglalkozik, vagy fog foglalkozni végtelen halmazokkal – de a „szétdarabolás” problémája a számosságok halmazánál (hiszen ezek is halmazt alkotnak!) ismét jelentkezni fog. A józan ésszel használatos halmazelméletben, ahogy Paul Cohen 1968-ban bebizonyította: a kontinuum-hipotézis a halmazelmélet axiómái között eldönthetetlen. Ez pedig azt jelenti, hogy akár megtartjuk, akár elvetjük e hipotézist a halmazelmélet axiómái nem lesznek ellentmondásosak.³⁸

A végtelen kutatása feneketlen mélységeket rejt magában. Nem járhatunk a végére, hiszen az egyes látszatmegállók mögött újabb kérdések és újabb mélységek tárnak fel. Ha akarjuk kútba dobhatjuk az egészet, ha akarjuk a végtelenségig (vagy belebolondulásig) boncolgathatjuk. Akár szem előtt tartjuk az aktuális végtelenség csodás rendszerét visszásságaival együtt – akár tudomást sem veszünk róla (pontosan mint a kontinuum-hipotézisnél), Isten végtelenségét tartjuk annyira tiszteltben, hogy sem tudatosan, sem tudattalanul nem próbáljuk a mi gondolkodásunk képébe belezsúfolni – Isten nem úgy végtelen, ahogy mi elképzelhetnénk.

Ha minden „leegyszerűsítő”, „görbe kiegyenesítő” próbálkozást mellőzni tudunk, és megpróbáljuk nem megmagyarázni a megmagyarázhatatlant, akkor lényegében ennek a dolgozatnak semmi értelme sincs. Hiszen itt is betűkkel, számokkal, emberi gondolatokkal óvtunk attól, amit a végtelenséggel kapcsolatban ezen a pár oldalon elkövettünk.

Kodácsy Tamás

John C. Puddefoot: Matematika

Előjáróban lássuk azt a kérdést, miért van az, hogy rendszerint képtelenek vagyunk megérteni a formális kifejezéseket. Ehhez, ha lehet leírom saját ballépésemet, ti. hogy matematikus lettem.

Egykor azzal az illúzióval áltattam magam, hogy matematikus *vagyok*. Mondom „illúzióval”, mert valójában csak matematikai képletek felhasználója voltam. Amikor az egyetemen matematikát hallgattam, időnként azon kaptam magam, hogy miközben a jegyzetekből követni tudom – szándékosan nem mondom, hogy „értem” – a tételek bizonyítását, gyakran nem tudom adaptálni a bizonyításokat a velük kapcsolatban lévő problémákra.

Egy időben mindannyian foglalkoztunk matematikával. Először megértettük az alapjelöléseket, azután a lépések logikai sorrendjét követve eljutottunk a QED-ig.³⁹ Mi sem egyszerűbb ennél; habár néhányan még ezeket az eljárásokat sem tudják követni. Hasonlóan azokhoz, akik úgy összekavarodnak a francia szótárral és nyelvtannal, hogy soha nem jutnak előbbre az igazi francia irodalomban. A problémám – és ezzel nem vagyok egyedül – az volt, hogy amíg követni tudtam a bizonyítás mechanikáját, ráterve a hozzá kapcsolódó problémára azt láttam, hogy híjával vagyok az ahhoz szükséges *fogalmi apparátusnak*, amivel az új környezetben adaptálnám az elméleti tételt. Visszatekintve most tudatosult benne, hogy a szimbolikus műveletek bogarászása közben oly nagy figyelmet szenteltem a betűknek, hogy éppen a betűk átfogó értelmét vesztettem el. Polányi szavaival: a mellékes került a középpontba.⁴⁰ A jó matematikus úgy olvassa a szimbólumokat, mint Polányi „tökéletes nyelvésze” olvas egy levelet; a szavak tartalmából összerakja a levél értelmét, de utána az értelmet kivéve mindent elhagy, elfelejtve a nyelvet is, amelyen íródott.

Láthatjuk tehát, a mechanikus következtetés *szükséges* ahhoz, hogy mögé lássunk és elérjük a központi jelentést, de nem *elégészes*.

Soha nem tudtam megérteni, hogy a tanárim miért vonakodtak megtanítani arra a titkos módszerre, amellyel megoldjuk a problémákat. Néhány évvel később megvilágosodott: nem vonakodók voltak, hanem képtelenek. Polányi többszörösen igazolta, hogy lényegében formalizálhatatlan az a lépés, amivel a szimbólumok központi jelentéséhez jutunk; hogyan is tudták volna ezt a tanárim leírni? Mindannyian csak példákon keresztül taníthatnak, a diákok pedig mint tanoncot, hagyják szükségszerűen hibázni addig, amíg megszerzi saját *gyakorlatát*.

Tehát, amilyen észrevétlen gyakorlatokkal ellenőrizzük és finomítjuk saját nemformális percepcióinkat, olyan folyamatokkal értjük meg mások írásait vagy formalizációit.

Mindazonáltal az égető kérdés a diák számára: „Miért nem tudom ezeket az észrevétlen integrációkat előadni a

mások által mutatott lehetőségekkel?” A válasz pedig: azért, mert a formális kifejezésekkel visszaadható fogalmi világ *nem része az ő megtapasztalt ismeretének*. A matematikusok, akik először fölfedezték azokat a tételeket, amelyeket mi most tanulunk, nem azzal kezdték, hogy fogták az axiómák és formulák halmazát és egyszerűen addig manipuláltak velük, amíg „ki nem jött valami”. Egy olyan érzékelhető problémából indultak ki, amely a stúdium különböző területeinek összehasonlításából, vagy előző következtetések során előbukkanó paradoxonokból ered. Ilyenfajta megfigyelésekből (megismerve a különböző területek valódi tartalmát), és természetesen egy megfelelő szintű manipulációs készségből meghatároznak bizonyos közös tulajdonságokat, mint egy formalizált halmazt. Ezt a halmazt azután megpróbálják leírni a legcélravezetőbb módon – azaz megkísérlik axiomatizálni. Ám axiomatizálva a rendszert, új hipotézis nem származtatható kísérletből és hibából. Ehelyett a rendszer eredeti intuitív alapjaiból támadnak a hipotézisek, amelyeket annak megmutatásával igazolhatunk, hogy ezek levezethetők az előzőleg akkreditált axióma-halmazból. Így lesz e hipotézisekből *tétel*. Eképpen a matematikusok, egy szellemi tartalmú folyamat által, ami levezetés/elvonatkoztatás és egyszerűsítés/axiomatizálás a világnak olyan eszközt adnak, amellyel ellenőrizhetők az új hipotézisek. Az ilyen eredmények egyetemes érvényességében való hit egyrészt a kollegák akkreditációjából, másrészt az ő eredményeik – amint más elmékben „rezonálnak” – bőséges felhasználásából jön.

A legtöbb matematikus hibázik, mert nincs meg az a heurisztikus keretmunka, amely a megtanult rendszerekbe való felemelkedést adja. Képtelenek megmaradni az axiomatizált rendszerek szülőföldjén; arra kényszerülnek, hogy a formulák manipulációjával kíséreljék meg a problémamegoldást, a formulák háttérébe pedig csak az a kis bepillantás adatik, amivel le tudják vezetni azokat. Így nem egy olyan meggyőződésből indulnak el (ahogy a nagy kreatív matematikusok csinálják), hogy egy bizonyos hipotézis igaz (e meggyőződés saját valós bázisának szellemi tartalmából és az erre való ráhagyatkozásból származik), hanem a kiindulási alap az axióma rendszer „megadatatlansága”. Beismerve azt, hogy néha a bizonyítás próbálgatáshoz és hibához vezet, de hipotézis ritkán vagy soha nem pattanhat ki ezen az úton.

Hosszan kitérve a matematika nem-formális fogalmi bázisára megpróbáltam demonstrálni, hogy a formális rendszerek csupán a szimbólumok összefüggéstelen manipulációjához vezethetnek, ha nincsenek kontrollálva egy heurisztikus vízióval, amely a kérdező ember és a formalizáció *független* realitásának az igazságára való ráhagyatkozásból támad. Ha vonakodunk elhinni, hogy a hiba bennünk van, akkor a következő lépés gyakran ezen formalizációk megbízhatóságának és adekvátságának tagadása. Mily gyakran mennek a diákok tanárjaikhoz, magyarázva: „a kérdés rossz!” Konklúzióként levonhatjuk, hogy az a látásmód elvetendő, miszerint a matematika egy embertelen, majdnemhogy személytelenített disciplina. A nagy matematikai fölfedezések az egyéniségre támaszkodó szenvedélyes kutatásból jönnek, és a matematikus közösség kollektív akkreditációja teszi ezeket az eredményeket matematikai igazságokká.” (BSCL.30-32. o.)

A dolgozatban használt fontosabb matematikai jelölések jegyzéke

\forall	minden, bármely
\exists	létezik
\subseteq, \subset	részhalmaza, valódi részhalmaza
\in, \notin	eleme, nem eleme
$\leq, <, >$	kisebb egyenlő, kisebb, nagyobb
$=, \neq$	egyenlő, nem egyenlő
$[:]$	intervallum
$\{ \}$	halmaz megadása
\Rightarrow	következtetés
\rightarrow	hozzárendezés
\emptyset	üres halmaz
\cap	metszet
\mathbb{N}	természetes számok halmaza
\mathbb{R}	valós számok halmaza
\mathbb{Z}	egész számok halmaza
\mathbb{Q}	racionális számok halmaza

Jegyzetek

1. Matematikus és teológus, a Church of England darlingtoni (Durham megye) lelkésze. – 2. Legfeljebb itt, a lábjegyzetben használok formalizált nyelvet. – 3. Az elmúlt évben hallottam erről először, innen jött az ötlet e dolgozat megírásához. – 4. Itt: velünk született eszme – 5. Nem foglalkozunk a *rendezés és számlálás* korrekt meghatározásával, mindenki értheti miről van szó. – 6. A „számrendszerek” témakört itt nem fejtjük ki részletesen, de egy sokszor előforduló hibára felhívjuk a figyelmet. A „különböző aspektusok” szemléltetéséhez előszeretettel alkalmazzák, hogy tízszer tíz száz, de ha más számrendszerben (nem tízes) gondolkodunk, akkor már nem annyi. Nos, tízszer tíz mindig száz, bármely számrendszerben; sőt leírva $10 \times 10 = 100$ (pont szerencsétlen számjegyeket választva) minden számrendszerben igaz. – 7. Az „innumerabilis” és alakjai az alábbi helyeken fordulnak elő: Exod 10,14; Exod 12,38; Judg 7,12; 2Sam/R 17,11; 1Kgs/3R 4,20; 1Chr 22,3; 2Chr 1,9; 2Chr 4,8; 2Chr 32,29; Jdt 2,8; Jdt 5,13; Job 21,33; Job 34,24; PsH 67,18; PsH 103,25; PsH 143,13; Wis 7,11; Wis 7,11; Wis 18,12; Sir 37,28; Isa 2,8; Joel 1,6... 2Mac 3,6; Heb 11,12 4Ezra/Ezdr 6,3; 4Ezra/Ezdr 7,138; 4Ezra/Ezdr 13,11; 4Ezra/Ezdr 13,34 – 8. A számlálás képességének kialakulásához érdemes áttanulmányozni GYL. „A számfogalom kialakulása”, valamint a „Sorba rendezés és osztályozás” fejezeteket. – 9. Platón „Parmenidész”-ében Zénón négy apóriát állít elénk a mozdulatlanság bizonyítására. – 10. Zénón ebből azt a következtetést vonta le, hogy a világban nincs mozgás. Amikor a cinikus Diogenész meghallotta ezt az érvelést, egyszerűen felállt és járkálni kezdett. (VK.12.o.) – 11. Ezt a relációt (eleme) „ ϵ ” szimbólummal jelöljük. Pl. $x \in A$, „x eleme A-nak” – 12. A sivatagot végtelen kiterjedésű, hatalmas területeknek képzeljük el, ugyanis gyakorlatilag nem végtelen a homokszemek száma. – 13. Itt nem a valós számok (\mathbb{R}) halmazára kell gondolnunk, hanem Arisztotelész korabeli egyszerűbb, *intuitív* módon felfogható számokra. Később látni fogjuk, hogy az \mathbb{R} igenis kontinuum számosságú. – 14. Az „egy maga” alatt Arisztotelész Parmenidész „EGY”-ét érti, amiből minden létező következik. – 15. Felhívjuk a figyelmet, hogy Leibnitz monadológiája valahol ugyanerre a gondolatra épül. Az oszthatatlanság problémájánál még szólnunk erről. – 16. Az elektronikus konkordancia által mutatott „infinitus” találatok a Vulgatában: Num 20,20; Num 32,1; Deut 26,5; Josh 22,10; Judg 11,20; 1Kir 3,9; 1Kir 10,2; 2Krn 14,15; 2Krn 17,5; 2Krn 24,11; 2Krn 24,24; 2Krn 28,8; Jób 22,5; Préd 1,15; Préd 4,16; Préd 7,30; Bölcs 7,14; Ezékiel 38,13; Az „apeirón” előfordulásának helyei: Num 14,23; Jer 2,6; Zak 11,15; Bölcs 13,18. – 17. Ezt a megállapítást azon egyszerű ténnyel igazoljuk, ha nem lenne folytonos, akkor Zénónnak igaza lett volna. Az egymással való összefüggés kérdése már a fizika területére tartozik. Ennek előzményeit és következményeit T. Torrance munkái alapján Gaál Botond foglalta össze doktori értekezésében. (*Gaál Botond: Tér, Idő, Ige* Debrecen, 1985.) – 18. Ezt felfedezőjéről, Russell-antonimának nevezzük. – 19. Ebben nincs semmiféle ellentmondás, ha halmaznak lehet halmaz az eleme, akkor miért ne lehetne ez éppen önmaga. Noha minden halmaz részhalmaza önmaga ($A \subset A$), de nem

minden halmaznál igaz, hogy $A \in A$. – 20. A adott, $B = \{x \in A: x \notin B\}$, akkor minden y -ra fennáll: $y \in \{$ akkor és csak akkor, ha $(y \in A$ és $y \notin y)$ – 21. $\{\emptyset\} \neq \emptyset$, hiszen az \emptyset -nak egyetlen eleme sincs (ezért üres halmaz), amíg a semmit tartalmazónak $\{\emptyset\}$ és az \emptyset . A rendszer a következő: $0 := \emptyset$, $1 := \{\emptyset\}$, $2 := \{0, 1\}$, $3 := \{0, 1, 2\}$,... mindig az előző halmazokból rekurzív módon kreáljuk a rákövetkezőt. Kimondva azt, hogy ezeknek a végtelen sora halmazt alkot, megalkottuk az \mathbb{N} -et. Eből majd később látni fogjuk (hatványhalmazzal) megalkothatjuk az \mathbb{R} -rel azonos számosságú (tehát azt reprezentálni képes) halmazt. – 23. Másképpen ezt mértéktartó, azaz *kanonikus leképezésnek* vagy *bijekciónak* nevezzük. – 24. reflexivitás: egy halmaz mindenkor *equivalens* önmagával ($A \sim A$), szimmetria: ha $A \sim B$, akkor $B \sim A$, tranzitivitás: ha $A \sim B$ és $B \sim A$, akkor $A \sim C$. (A bizonyítás egyszerű, a Bmat. 110. o. megtalálható) – 25. A bijekció a következő: $(\mathbb{N} \rightarrow \mathbb{Z}, n \in \mathbb{N})$ ha n páratlan, akkor $\rightarrow -(n-1)/2$; ha n páros akkor $\rightarrow n/2$. – 26. ezek az axiómák megtalálhatók bármely leniáris algebra vagy analízis tankönyv első fejezeteiben. – 27. $\{A, B \in \mathbb{R}, A \neq \emptyset, B \neq \emptyset, \forall a \in A$ és $\forall b \in B$ re $a \leq b\} \Rightarrow \exists \xi \in \mathbb{R}: a \leq \xi \leq b$ – 28. Ezek a meghatározások igencsak „érzékeltetés” jellegűek, rendszeren így festenek ezek a tulajdonságok: A Cantor-féle tulajdonság: Ha $\forall n \in \mathbb{N}^*$ -ra adott $[a_n; b_n] \subset \mathbb{R}$ zárt intervallum $(a_n < b_n)$, úgy $[a_{n+1}; b_{n+1}] \subset [a_n; b_n] \Rightarrow \bigcap [a_n; b_n] \neq \emptyset$ Archimédieszi tulajdonság: Ha $\forall a, b \in \mathbb{R}$ és $a, b > 0$ akkor $\exists n \in \mathbb{N}$, hogy $b < na$. – 29. Minden valós számokból álló rendezett n -esek halmaza kontinuum számosságú, ami azt jelenti, hogy a háromdimenziós téren túl minden n dimenziós tér kontinuum számosságú. A komplex számok (két dimenzió) is kontinuum számosságúak. Ezek bizonyítására nem térünk ki, a Bmat 118-120. oldalán megtalálhatók.–30. Chardin ezt a megismerési módot tekintette a tudományos megismerésnek. Analizálni – a „dolgok mélyére hatolni”. – 31. A teljességi axiómával teljesen ekvivalens az ún. szuprémum-elv: {legyen $H \in \mathbb{R}$, $H \neq \emptyset$ és legyen H -nak felső korlátja (ez akkor teljesül, ha $\exists K \in \mathbb{R}: \forall x \in H: x \leq K$)} \Rightarrow a H felső korlátai között van legkisebb, azaz $\exists \min \{ \exists K \in \mathbb{R}: K$ felső korlátja H -nak}. Hogy a Q -ban nem teljesül a teljességi axióma, elég belátnunk azt, hogy $\exists A \in Q$, hogy az A Q -beli felső korlátai között nincs legkisebb. Próbáljuk egy irracionális szám a $\sqrt{2}$ felé ‘csoportosítani’ az $A := \{x \in Q, x \geq 0$ és $x^2 < 2\}$ ($\neq \emptyset$) és $B := \{y \in Q, y \geq 0$ és $y^2 > 2\}$ ($\neq \emptyset$). B felső korlátai A -nak, igazolnunk kell, B -ben nincs legkisebb Q -beli elem: legyen $s \in B$ tetszőleges, ehhez mindig találunk egy $r \in B$ elemet, amely kisebb, mint s . Ez pedig például az $r = s - [(s^2 - 2)/s + 2]$. (Szili László) – 32. Az a helyzet, újabb bonyodalmak támadtak Cantor halmazelméletével kapcsolatban, más számosságok és a köztük lévő viszony körül. Erre a befejezésben még utalunk – 33. Kálvin Institutójában az elektronikus konkordancia a következő helyeken talált „infinitus”-t (jelzés: fejezet, bekezdés): I. könyv: 1.1, 6.2, 11.10, 14.0, 14.1, 14.11, 14.14; II. könyv: 8.4, 10.11, 12.2; III. könyv: 2.1, 2.14, 2.20, 4.35, 7.8, 13.3, 18.8, 20.40; VI. könyv: 8.4, 11.1, 16.6, 16.9, 17.19 ‘immensus’-t: I. könyv: 1.1, 5.1, 5.12, 11.4, 12.1, 13.0, 13.1, 14.21; II. könyv: 5.11, 6.4, 10.20, 15.2; III. könyv: 4.1, 4.27, 9.5, 20.12, 23.5, 24.4, 25.1, 25.4; IV. könyv: 1.2, 1.5, 7.19, 17.10,

17.15, 17.16, 17.30. – 34. A „távolságtartó” és az „egzisztenciális” különbségtételének gondolata a PTR. 243-250-ból származik. – 35. Az implicatio (implico) fogalmat használjuk egy logikai összefüggésre, nevezetesen a következtetésre. A „ha... akkor...” kapcsolat akkor „érvénytelen” (klasszikus logikában), ha az első feltétel igaz és a második hamis, egyébként igaz. Ebben a felállásban ha azon dolgok halmazát tekintjük, amelyre igaz az első állítás (igazsághalmaz), akkor az kötelezően részhalmaza a második („akkor”) feltétel igazsághalmazának. Ezt a „tartalmazást” is implicationnak hívjuk. A „finitum non esse capax infiniti”-ben a tartalmazásnál, magába foglalásnál az implicatióra gondolni tévedés. – 36. Jól tudjuk, nemcsak a fényre igaz a komplementaritás elve, hanem más részecskekből (nem fotonokból) álló hullámokra is. Mivel ez a téma szempontjából elhanyagolható, maradjunk a hétköznapi fény-modellnél. – 37. A magyar nyelvben jól érzékelhető a kierkegaard-i „Vagy-vagy” kizáró jelentése, amely nem tévesztendő össze a megengedő vágyal. – 38. Hasonló ez a Bolyai-Lobacsevszkij geometriában elvetett „párhuzamos egyenesek” axiómájához. Nélküle is, vele együtt is áll a geometria – ki melyiket választja. – 39. QED=Quod errat demonstrandum – 40. „the subsidiaries had become focal”

Irodalom

Arisztotelész, Organon Akadémiai kiadó, Bp. 1979. Kategóriák (KAT) – Arisztotelész Metafizika Logos kiadó, Bp. 1992 (MET) – Bolyki J. A természettudományok kérdései a XX. század teológiatörténetében doktori értekezés, Bp. 1980. – Calvin, J. Institutio Religionis Christianae Internet elérési cím: <ftp://ccel.wheaton.edu/books/ebooks/calvin/institutio> – De Chardint, T. Út az Ómega felé Szent István Társulat, Bp. 1980. (UOF) – Dringó L. – Kátai I. Bevezetés a matematikába Nemzeti TK. 1994. (Bmat) – Gaál B. Tér, Idő, Ige doktori értekezés, Debrecen 1985. – Halmos P. Elemi Halmazelmélet Műszaki könyvkiadó, Bp. 1981. (EH) – A heidelbergi káté, Mo. Ref. Egyház Zsinati Sajtóosztálya Bp. 1989. (HK.) – Kálvin J. Institutio Religionis Christianae Kálvin Kiadó, Bp. 1995. (Inst.) Kneale, W & M A logika fejlődése Gondolat, Bp. 1987. (LF) – Kunzmann P. – Burkard F. – Wiedmann F. Filozófia SH atlasz Springer Hungarica, 1993. – Mérei F. – Binét Á. Gyermeklélektan Gondolat, Bp. 1978. (GYL) – A második helvét hitvallás Mo. Ref. Egyház Zsinati Sajtóosztálya Bp. 1989. (II. HH.) – Péter R. Játék a végtelennel Tankönyvkiadó, Bp. 1978. – Reinhardt F. – Soeder H. Matematika SH Springer Hungarica 1993. – Russel B. Miszticizmus és logika Magyar Helikon, 1976. (ML) – Tillich, Paul Rendszerez Teológia, Osiris Bp. 1996. (PTR) – Torrance T. Belief in Science and in Christian Life The Handsel Press, Edinburgh 1980. (BSCL) – Torrance T. Space, time and resurrection The Handsel Press, Edinburgh 1976. – Vilenkin N. Ja. A végtelen kutatása, Tankönyvkiadó, Bp. 1988. (VK) – Weizsäcker, Carl Friedrich Komplementaritás és logika, in: Válogatott Tanulmányok, Gondolat Bp. 1980. (KPL)

Szellemiség és történetiség párhuzamos mozgása a Bibliában és a teológiában*

Sokan azt gondolnák, hogy a Bibliában nincs mozgás, hanem örök igazságok kifejezéséről van szó, melyek időn és téren túl a maguk változhatatlanságával jelentkeznek és éppen ezzel nyújtanak a szüntelen változás alatt álló embernek biztonságot és megbízhatóságot. Ez a nézet azonban inkább a görög filozófia révén türemkedett be a Bibliáról alkotott szemléletbe, de nem magából a Bibliából vette eredetét. *A Biblia éppen ellenkezőleg örök mozgásról beszél* Istenben, melynek meg nem értése és el nem fogadása súlyos krízisbe viszi magát a választott népet és későbbben a keresztyénséget, a

teológiát. Ezt azonban szeretném bizonyítani.

1.) *Az Ószövetség középpontjában az istennév áll, az, ahogyan Isten megnevezi magát, amit a régiek így fordítottak: „Vagyok, aki vagyok”. Az újabb kutatások azonban ennek éppen az ellenkezőjét bizonyítják és ezt a fordítást javasolják: „Leszek, aki leszek”. Ennek az eseménynek az a kiindulópontja, ahol ez a név elhangzik az, hogy Mózes a csipkebokorból az őt megszólító Istent hallja, aki a megdőbbségtől Mózessel meglepő üzenetet közöl: „Megláttam népem nyomorúságát és meghallottam kiáltásukat, a sanyargatók miatt, mert ismerem fájdalmukat. Le is szállok, hogy kimentsem őket Egyiptom hatalmából...” (2Móz 3,7-8). *Isten tehát készül valamire. Arra, hogy leszáll az égből a földre, belenyúl a**

* Elhangzott a Miskolci Akadémiai Bizottság tudományos ülészekán 1997. március 7-én.

történelem menetébe, egy elárvult és halálra szánt nép életébe, az őt elnyomó egyiptomi nép politikai-gazdasági-hatalmi-katonai struktúrájába és a történelmet átalakítja, népét a mélyből felemeli, a hatalmaskodókat a magasból a földre ejti. *Ez a kijelentés a Bibliában lévő mozgás kellős közepébe visz.*

A görög istenvilágot az apátia, az apatikus szemlélet jellemezte. A görög istenek méltóságát ez a szó fejezte ki, vagyis a görög istenség sem nem örül, sem nem szenved. Hozzáférhetetlen, örök, változhatatlan világban él, ahova az emberlét mozgása nem juthat el. Semmi mozgás nincs benne, mert az istenség ott mozdíthatatlan. Ezzel szemben a Biblia Istene az, aki megmozdul, megrendül, egész benső világa megindul az ember nyomorúságát látva. Isten, az Ószövetség Istene vagyis a Jézus Krisztus Istene és Atyja látja, ismeri népe szenvedését, megindul rajta és mozgás kezdődik az égben, mely elhat a földig, a történelemig, hogy ott hozzon létre változást. Isten tehát nem apatikus Isten, hanem szimpatikus, azaz az emberrel együtt-szenvedő, aki az ember terhét magára is veszi, ahogyan ez majd Jézusban láthatóvá lesz. Isten alászáll, azaz elhagyja természetes szféráját, hozzáférhetetlen isteni valóságát és az ember partnerévé lesz a történelem útjain. Pontosabban egy nép életében realizálódik ez.

A Bibliának ez a központi üzenete, és a szellemiség és a történetiség párhuzamos mozgására a legelső példa éppen itt kínálkozik. Az Istenben lévő mozgás átmegegy a történelemben. Megdöbben az ember, amikor az Ószövetség eme versének szinte megfelelőjét hallja Jézus üzenetében: „Amikor látta a sokaságot, megszánta őket, mert elgyötörtek és elesettek voltak, mint a juhok pásztor nélkül” (Mt 9,36). Ahogy Mózesnek azt mondja Isten: „Láttam népem nyomorúságát...” ugyanazt mondja Jézus ugyanannak a népnek a nyomorúságára tekintve kb. 1400 év múlva a történelemben. Barth Károly ennek a kifejezésnek az értelmét így fogalmazta meg utólrhetetlen szépséggel: „Az eredeti kifejezés lefordíthatatlanul erőteljes: az a nyomorúság, ami előtte van, nemcsak közeljött hozzá, nemcsak a szívéig ért – az »együttérzés« fogalma nem volna jó szó erre –, hanem a szívébe, a bensejébe jutott. Úgy, hogy ez már teljesen az Ő nyomorúsága, sokkal inkább az Ővé, mint a nyomorúságos emberé. Végső értelemben és alapjában véve – levette róla és magára vette – többé nem azé, hanem teljesen az Ővé lett. Ő szenvedett helyette. A nyomorúságban levő embernek minden jajgatása most már csak utóhang, tulajdonképpen idejelműlt, fölöslegessé lett. Jézus ezt már saját ügyévé tette.”

Az a mozgás tehát, mely Istenben akkor kezdődik, amikor Mózesnek ezeket a szavakat mondja, folytatódik Jézusban, mintegy testet ölt a történelemben. Ebben az istenmozgásban, Isten szeretetében átadja magát Jézus a világnak, kiszolgáltatja magát az embernek. A Bibliának ez a központi üzenete. Isten átadja magát az embernek szeretetben, egészen odáig elmenően, ahogy Jézus kiszolgáltatja magát népének és őt kezükbe veszik, keresztre feszítik a gonosztevők között adnak helyt neki. Ez az Istenmozgás abszurdum, amiben meg lehet ütközni, hiszen ez úgy tűnik méltatlan Istenhez, ez az alászállás. Isten maradjon Isten a maga dicsőségében és méltóságában, s ne vállaljon az emberrel ilyen közösséget. Ez az egész Jézus-

drámának a megütköztető, megbotránkoztató üzenete, de tulajdonképpen ez Isten lényének, szeretetének a leghatalmasabb apokaliptiszese, kijelentése. Izrael megütközik ezen – pedig ugyanaz történik, mint Mózes könyvében, amikor Isten leszáll és harcol érte. Itt vette kezdetét ez a mozgás Istenben. Ezért van az, hogy az egyiptomi szabáditás a Bibliának olyan központi üzenete, melyre újra és újra visszatér. Már maga az Ószövetség is visszatér és visszaül majd az Újszövetség is. Ezért van benne a Tízparancsolatban, a szövetség okmányában ez a mondat: Én, az Úr vagyok, a te Istened, aki kihoztalak téged Egyiptom földjéről a szolgálat házából. Ezen az alapon lehet Isten Úr az életünk felett, hogy megmozdul értünk, utánunk jön, megvált, kiment, kiszabadít. Így Urunk nekünk is Jézus, ahogyan Izraelnek Istene a Jézus Krisztus Atyja. Isten lehajlik és leszáll, hangzik a Mózesnek szóló üzenet, ugyan-ez hangzik Jézusban arról, hogy Isten megalázta magát és emberré lett. A Bibliában nincs két üzenet, csak egy van, és ez a kettősen egy üzenet itt nyeri megalapozását. Az ószövetségi üzenet előre mutat az újszövetségre és az újszövetségi visszamatat az ószövetségre.

2.) Ez a mozgás tehát nem perifériális jellegű, hanem a Biblia központi üzenete. Innen elindulva fogjuk megérteni azt a beszélgetést, mely Isten nevének a kijelentését rejti magába. *Mózes elhívásának a középpontjában Isten nevének a kijelentése van. Mózes ezt kérdezi: „Ha majd elmegegyek Izrael fiaihoz és azt mondom: a ti atyátok Istene küldött engem hozzátok és ők megkérdézik tőlem, hogy mi a neve, akkor mit mondjak nekik?” (13.v.). Mózes kérdése igen különös. Hiszen Mózes tudhatta Istennek a nevét, mint ahogyan tudta már Ábrahám, Izsák és Jákob is. Mind ismerték a Jahve nevet. Ennek legrégebbi formája ezt jelentette: ő van, jelen van. *Mózes kérdése mégis nagyon is jogosult. Mózes korának a gyermeke. Abban az időben a név lényegét jelentett, a név mögött az egész személy titka húzódott meg. Tartalmi és nem formai jelentősége volt a névnek. Már ebben is más a név problémája, mint ma. De még ennél is többről van szó. Abban az időben, különösen az egyiptomi vallásrendszerben az istennek a név része volt. Isten képviselője (Barth), mint egy edénynek a füle, melynél fogva azt az edényt meg lehet ragadni, az Istent pedig nevével fogva meg lehet idézni, sőt kényszeríteni lehet. A névvel segítségül lehetett hívni az istenséget, erejét, lehetőségeit is igénybe vehette az, aki tudta a nevét. Csak a beavatott papok, királyok tudták istenpatronusuknak a nevét. Ez tehát titok volt, melynek nem volt mindenki birtokában. Ha mármint Mózes ilyen hatalmas feladatot kapott, akkor ehhez segítségül kell hívni Istent, erejére, hatalmára van szükség és Mózesnek tudnia kell a nevét, mivel majd megidézheti őt, hiszen ehhez a vállalkozáshoz Isten titkos ereje kell.**

Arra a kérdésre azonban még ezzel nem válaszoltunk, hogy ha Mózes ismerte az Isten nevét, akkor miért kérdezi? Valami olyasmiről van itt szó, amit sem Mózes, sem az atyák nem ismertek eddig. A 6,3 ezt ki is fejezi szépen. *De ahhoz, hogy ezt meg tudjuk érteni van egy régi történet, mely éppen a Mózes korában keletkezett a régi Egyiptomban. Ezt hallgassuk meg. „Ízisz ravasz nő volt. Szíve erősebb volt egymillió embernél, okosabb volt egymillió istennél. Nem volt semmi, amit nem tudott volna égen és földön, akár Re, csak a Re titkos, hatalom teljes nevét nem*

tudta. Elhatározta, hogy csellel megszerzi. Re naponként megtette útját horizonttól horizontig (mint nap). Ízisz egy mérges kígyót teremt és elrejtí Re útjába. Ret megmarja a kígyó s mérge hatni kezd. Fájdalmától megrendül a mindenség. Magához kiáltja az isteneket, hogy mágikus mondásaikkal meggyógyítsák.

Közben sokat beszél tulajdon neve rejtett voltáról. Az istenek összesereglenek, Ízisz hízelkedve kérdi isteni atyját, mi baja. Re elmondja. Ízisz erre kérleli: Mondd meg nekem a neved, óh isteni atyám, mert azáltal él valaki, hogy nevét recitálják... Re ekkor himnikus zsolnártílusban elkezd mondani: vagyok én a föld teremtője, aki csinálta az eget és a két horizont titkait, hogy az istenek lelke helyet találjon benne. Vagyok, akinek a nevét az istenek nem tudták meg. Vagyok, aki az órákat teremtette, hogy napok keletkezessenek. Vagyok, aki az eleven tüzet teremtette...

Mindezzel, amit elmondott, semmit sem mondott és a méreg tovább hatott, mert a nevét nem árulta el. Ízisz ezért így szólt: Neved nincs azok között, amiket nekem mondtál. Ha megmondod a neved, a méreg megszűnik, mert akinek a nevét kimondják, az él. A dialógus végén Re végül is eskü alatt fülébe súgta Ízisznek a maga titkos nevét. Ízisz a név által egy varázsmóddal meggyógyítja Ret: „a nagy Ízisznek, az istenek úrnőjének, Re tulajdon nevének ismerője mondása által” (Szathmáry, Bibliaismeret I. Budapest, 1993. 37-38.). *Az egész történet hallatlanul érdekes, mert megvilágítja Mózes korának helyzetét és Mózesnek a kérdését is.* Re állandóan ismétli bőbeszédűen ezt: vagyok. De ebben inkább visszahúzódik, és elrejtí magát, semmint kijelenteni. Ezzel csak azt mondja, hogy ő létezik, örökkévaló és teremtő. De Ízisz titkos nevét akarja, melynek ereje van. *Így értjük meg Mózes kérdését: Mi a neved, mondd meg nekem a neved.* Nem a hangzóállományát kérdezi, a négy betűt: Jahve, mert ezt ismerte. De a felhasználhatóságát, Istennek rejtett nevét kérdezi, azt a titkos; erőteljes nevet; amelyben az istenség hatalma van és mely által valaki az istenséget hatalma alá hajthatja.

Isten válasza ez: nem mondom meg, amit te kérdezel, erre nincs szükséged, mert engem nem kell megidézni, hiszen én veled, veletek Leszek. Ez a nevem. A kérdésből következik a válasz: ebben megígéri segítő; megváltó jövetelét, ottlétét. Jelen leszek és történni fogok, cselekedni fogok. Ez a név az Isten-mozgás szíve. Nagy ígéret ez, hitre való kihívás. Ezután kell azt a megjegyzést tenni, hogy a mai fordítás: Vagyok, aki Vagyok, nem egészen pontos. Ugyanaz a szó van itt; mint a 3,12-ben: és veled Leszek. Károli Gáspár 1590-es fordításában még fonetikusán ez állt: Eहेje nevem. Csak az 1908-as revízióban került oda ez: Vagyok. Miért nem megfelelő ez a vagyok? A kis történet jól szemlélteti ezt. A Vagyok szó, csak annyit fejez ki, hogy Isten van, létezik, örökkévaló. De ezt az Ószövetségben senki sem vonta kétségbe, sőt ezt mindenki vallotta. Az Isten örök létéről szóló kifejezés bizonyára a filozófusoknak tetszene, de ahogyan Pascal mondta: Isten az Ábrahámnak, Izsáknak és Jákóbnak az Istene, nem a filozófusoknak Istene, hanem a Jézus Krisztus Atyja. Az itt előforduló szó nem azt fejezi ki: örökké létezni, vagyis a létezés értelmében lenni. Nem azt akarja mondani, hogy Isten az örök Vagyok és mindig változatlanul az is marad. Sokkal inkább az itteni szó azt

fejezi ki: valamivé lenni, valahol ott lenni, hatást kifejteni. Vagyis ez nem statikus kifejezés, hanem dinamikus. Létének mozgásáról beszél, nem az az értelme, hogy magától létező, abszolút, hanem népéhez való viszonyát fejezi ki, ezzel és ebben válaszol Mózesnek: nem kell nevedet megidézni, mert ez az én neved: Közösséget vállalok veletek és Leszek. Ott leszek majd veletek. Nem kell emberi praktikával idézni, az én lényem éppen ebben van: közlöm magam, veletek, értetek leszek.

Hadd iktassak ide egy pár soros exkurzust egy tudós munkájából. A tudós *Ingo Baldermann*, akinek könyvében: *Einführung in die Bibel* (a magyarul is megjelent könyv címe: *A Biblia – A tanulás könyve*. A bibliai didaktika alapjai) ezt olvassuk a 3.5 fejezet 9. jegyzetében: *Martin Buber* és *Franz Rosenzweig* bibliafordító munkájukkal kapcsolatosan egyaránt utaltak a fordítás pontatlanságára, mely itt Isten nevének a „vagyok” igéből való levezetésében az ő örökkévalóságára és változhatatlanságára való utalást látnak s ennek megfelelően „Vagyok, aki vagyok”-kal fordítják. Szerintük (Buber és Rosenzweig szerint) „az elbeszélés összefüggéséből csak egyféle fordítás jogosult: nem az, amelyik az örökkévalóságot állítja előtérbe, hanem a jelenvalóságot, az értetek, veletek való létet a jelenben és a jövőben egyaránt”.

Ez tehát azt jelenti: ő az, aki Eljövendő. Lényét fokozatosan fogja népével közölni, ő fölötte áll minden emberi meghatározásnak, az ember nem tudja őt kezébe fogni, mint ahogyan Jób beszél azokról, akik kezükben hordják istenüket. Isten lényét azért sem lehet valahol, valamiben rögzíteni, mert Isten nem fér bele abba, ami most van, a jövőben tartja fenn lényének a kijelentését. Isten nem úgy van jelen a jelenben és a múltban, mint ahogyan lesz a jövőben. *Az ő titka ebben van: Eljövendő.* Ez Isten létének a mozgása. Mi ezt már jobban értjük, hiszen Isten Jézusban tárta fel egész lényét, teljes gazdagságát, *Istennek a neve ugyanis Jézus.* Nem mondhatott Isten mást Mózesnek, mint azt: Leszek; mert hogy őt mi módon lehet segítségül hívni, azt teljes gazdagságában Jézusban nyertük meg. Benne értettük meg: én veled vagyok, érted vagyok. Immanuel velünk az Isten. Isten értünk van, mondja Pál (Róm 8,31). Istent Jézusban lehet segítségül hívni, benne kaptunk csodálatos nevet. Már Ézsaiás azt mondja: hívják nevét: csodálatos tanácsosnak. Péter így fogalmazza meg a Jézus nevének a titkát: Mert nincsen senkiben másban üdvösség, nem is adatott az ég alatt más név, mely által kellene nekünk üdvözülnünk (ApCsel 4,12). Jézus neve az a hely, ahol az Isten csodái, erői megjelennek és végbemennek, ő maga; akiben az Isten országa, mintegy egy személyben tökéletesen benne van. *Mózes tehát jól kérdezte, hiszen mindannyian szeretnénk tudni, hogyan lehet Istent elérni, megragadni, de ez csak teljes egészében Jézusban tárult fel. Innen nézve mély értelme van ennek a névnek: Leszek.* Ebben az is benne van: veletek leszek, mert az Isten titka éppen ez a közösségvállalás velünk, emberekkel. Ezért vállalt közösséget Izráellel és ez a közösségvállalás éppen az Egyiptomból való szabadításban vált megfoghatóvá, lett „testté”, de teljesen Jézusban valósult meg: emberré lett.

Ezen a vonalon egy ponton még tovább mehetünk. Jánosnak Jézus úgy mutatkozott be, amikor megjelenik előtte Patmosz szigetén: „Így szól, aki van aki volt és aki

Eljövendő” (Jel 1,8). Jézus nem azt mondja magáról: én vagyok az, aki van, volt és lesz. Zeusz görög istenség nevét így fogalmazták meg: Zeusz volt, Zeusz van, Zeusz lenni fog. *De Jézus neve titkot hordoz, benne a jövő hang-súlyos, ő az Eljövendő.* A jövőben többet ígér lényéből, mint a múltban, vagy a jelenben van: Íme: Isten egész lénye ezt hordozza: *az ő létformája a jövő.* Isten többet ígér a jövőben magáról és ezt Jézusban betöltötte. Jézus ezt az ígéretet most Jánosnak megismétli és be fogja tölteni. Így ez a kijelentés az én nevem: Leszek, egybe-cseng az egész Újszövetség kijelentésével, Isten eljövendő országának az ígéretével. Ő lesz, ő történni fog. *Isten velünk való közösségvállalásában fokról fokra jelenti ki lényét, közli életét.* Izraelnek adta szövetségét, Jézusban adta új teremtését és majd adni fogja az örök életet. Íme Isten neve azt jelenti, hogy ő velünk lesz, léte értünk való lét, aki magából mintegy kilépve, önmagát, önmagában való létét elhagyva, magát az embert társává teszi. Ez csak egy történeti folyamatban tud megvalósulni: Leszek. Lényem csakis későbbben, ezekben az eseményekben, melyek most elindulnak, ebben fog feltárulni előttek. Térjünk vissza Mózeshez. Isten nem azt mondja: Vagyok, hiszen ezzel eltakarná, visszatartaná igazi lényét, hanem leleplezi és kijelenti nevét. Ez a név nem a magától való létezését foglalja magába, hanem mint a szövetség Istene viszonyt fejez ki népéhez: vele lesz. Ezért fűzi hozzá: Ennek a jele, hogy én veled leszek, és majd ezen a helyen fogjátok tisztelni az Istent. Itt fog a szövetségkötés történni. Isten tehát még egy ilyen jellel is megerősíti nevének az értelmét (3,12). Így ez a név valóban nem a lényegi létezés, hanem a jelenségbeli létezés titkát hordozza. Izrael meg is értette ezt a nevet, hiszen a Zsolt 124,8-ban ezt olvassuk: „A mi segítségünk az Úr nevében van, aki teremtette az eget és a földet”. Milyen sokszor hallottuk mi ezt a verset és milyen keveset értettünk meg mégis belőle! Pedig ez Izrael hitvallása. Segítsége a Jahve névben van, úgy, ahogyan ezt sokszor átéltek és megtapasztalták. Isten a nevét adta nekik és ebben a névben, melyben Isten van velünk közösségével, szabadító szeretetével, teremtés van. A világ teremtése ment végbe és új teremtés történik. Ez eseménytől fogva (az egyiptomi szabadulás) Istennek a neve kibeszélhetetlen elektromos feszültséget, töltést hordozott. Névtől, amelyiknek tartalma volt és ígérete. Megértették, hogy Istent a neve különbözteti meg teremtményeitől és az ember alkotta bálványoktól. Megértették, hogy csak a nyomorúság és a sors névtelen e világon, de Isten nem anonim nagyság. Isten a nevét velünk megismertette, mert Isten a nevében van értünk és velünk. Isten, neve által engedi magát megtalálni és e névben ajándékozta jelenlétét nekünk. Ez a mi kiváltságunk, hogy őt ismerhetjük. Ugyanazt élték át, amit később az Újszövetség népe a Jézus nevében (Jn 16,23-27). Ebben a névben értették meg, hogy Isten sok újat ígér és tartogat számunkra. Így lettek a váradalom népe, akik a prófétákon át vártak arra, amit Isten hoz, mindenekeelőtt várták az eljövendő szabadítót. A próféták hirdették, hogy Isten újakat cselekszik, sőt elhossa az ő országát és igazságát. Ebben a névben várták végül a Messiást. Isten a történet, a mozgás istene, aki történetet teremt népével, de aki az egész történelem menetét a kezében tartja és dicsőségére bontakoztatja ki. Új ígérek szólalnak meg és Isten jön, hogy ezeket betöltse. Ennek a nagy eseménynek a teológiáját Mó-

zes az 5Móz 4,32k-ben foglalja össze: „kutasd át a régi idöket, melyek előtted voltak attól fogva, hogy embert teremtett a földre az Isten, az ég egyik szélétől az ég másik széléig történt-e ilyen nagy esemény, vagy hallott-e valaki ehhez foghatót? Volt-e olyan nép, amely hallotta a tűz közepéből szólni Isten szavát és mégis életben maradt, mint ahogyan te hallottad? Vagy volt-e olyan Isten, amelyik megpróbált előállni, hogy kivegyen egy népet a többi közül próbatételekkel, jelekkel és csodákkal, ahogyan veletek megtette mindezt Istenetek, az ÚR Egyiptomban, a szemetek láttára? Azért láthattad meg ezeket, hogy megtudd: „Az Úr az Isten és nincs más rajta kívül”. Ez a név Izraél új istenismerethez vezette. Megértette, megvallotta, hogy Isten titkát egyedül ő értette meg. Ez boldoggá tette, de felelőssé is minden nép iránt. Az Isten nevét, titkát, aki teremtett és történelmet formált, ő hordozta. Hiszen a Mózesnek adott kijelentés és ennek az ígéretnek csodálatos beteljesedése az Egyiptomból való szabadulás eseményein már világossá tette, hogy egyedülálló és egyetlen, a szó (Mózesnek adott kijelentés) és tett (szabadulás és kivonulás) egységében végbement kijelentés, mely az egyetlen Isten műve. Isten neve, ennek megértése elindította Izraél Isten kijelentése megértésének az útján, annak a mozgásnak a megértését, melynek vége a világ üdvössége (Ézs 49,6). Izraél a ciklikus történelemszemlélettel ellentétben a lineáris, a cél felé haladó történelemszemlélettel ajándékozta meg a világot.

Ez a szemlélet az, mely az Ószövetség és Újszövetség hitét a görög istenvilágtól és a görög gondolkozástól megkülönbözteti. A kiváló tudós Lietzmann egyik művében a platóni gondolkozást költői lelkesültséggel így foglalja össze: „A jelen világ szépségeiről szóló régi hellén daltal, mely a sztoikus vallásbölcselőkhöz ajkán élénk hanggal dicsőítette a mindent vezérlő istenséget, a neoplatonikus számára gyengéd harmóniává lett, mely vigasztaló menygyei hang gyanánt lebeg egy olyan világ felett, amelynek elhagyása a legfőbb üdvöt jelenti. Szenvedélyesen védi azt a görög örökségrészt a keresztyének barbár világmegvetésével szemben, de ez már az ő számára nem a földi életérzés alapja, hanem csupán egy dogma a rendszer összetételében. A szépség és a harmónia görög evangéliuma a tiszta szellemiség földöntúli irányaira emelkedett abban a büszke öntudatban, hogy ott közel van azokhoz az erőkhöz, amelyek örökké fennmaradnak, akkor is, ha idelell minden minden rommá lesz, és amely örököknek egyedül megvan az a teremtő hatalmuk, hogy a múltó és a jövő világnak mindig új alakot építsenek” (Geschichte der alten Kirche. I-III. Berlin, 1933. III. 23.). A keresztyénség azonban nem ezekre az örök, változhatatlan ideákra épült, hanem erre a kijelentésre: Leszek, azaz a történelem eseményeiben fogom éppen létezem kijelenteni – mondja Isten – és a történelem eseményei közepette fogjátok a velem való közösséget átélni. Mozgás történik és ebben leszek, azaz magamat feltárom.

3.) Ennek a mozgásnak a megértése és az erre való figyelés jut kifejezésre a Tízparancsolat második parancsolatában: „Ne csinálj magadnak faragott képet” új fordítás szerint: „Ne csinálj magadnak istenszobrot”. Mi ennek a jelentősége témánk szempontjából? Azt már láttuk a szellemiség és történetiség párhuzamos mozgásának alapjaként, hogy Isten léte maga mozgás, és ez, mely létében van (szellemiség), párhuzamosan jelenik

meg a történelemben, magában az Ószövetségben és közel 1400 év múlva az Újszövetségben a Jézus történetében. A szellemiség a történetiségben nyer beteljesedést, hiszen Oetinger nagyszerű mondata így hangzik: „Isten útjának vége a testiség”, azaz a megfoghatóság. Ennek a mozgásnak azonban mélyebb vízeire vezet el bennünket az ószövetségi képtilalom, mely az Isten-mozgás szabadságát akarja biztosítani:

„Azt hallottam, hogy Palesztinában, Jeruzsálemben, a mai napig is hiába próbálják lefényképezni a turisták az ortodox zsidókat. Sok nagyszerű fotótéma kínálkozik azokban a szűk sikátorokban: ahogyan beszélnek, vitáznak egymással kaftános, szakállas zsidók, de amint észreveszik, hogy valaki a fényképezőgép lenszóját tájuk irányítja, azonnal arcuk elé húzzák a kaftánt. Ennyire szigorúan veszik ezt a parancsot: ne csinálj képet, nem csak Istenről, de emberről sem. Nemcsak istenről tilos a képcsinálás – akár szobor, akár kép – hanem emberről is. Évezredekén az megmaradt ez a beidegzettség: ilyen nem szabad csinálni.

Eltulozzák ezt a dolgot? Félreértik a törvényt? Azt tanácsolom, ne siessük el az ítéletet ebben a dologban. Egyelőre annyit érzékeljünk, hogy ezek a különös emberek évezredekén át átmentettek egy gondolatot – amely kétségtelenül isteni kijelentés – ma is így kell érteni? Ma is így kell cselekedni? Végül is nem a viselkedésről van most szó, hanem a gondolatról, isteni igazságról, amelyik ebben a problémában szólal meg: „Ne csinálj faragott képet!”

Ezt a furcsa kérdést vetem fel: miért nem engedi Isten, hogy képet csináljunk? Mi fáj Istennek abban, hogy képet csináljunk róla? Különös kérdés: Hogy tudnánk beleilleszkedni Isten fájalmába? Mert nyilván fájalmat okoz Neki, hogy kiábrázolják. Ezt a fájalmat kellene átélni, akkor megértenénk, miért adja ezt a tilalmat. Hát meg lehet érteni ezt a fájalmat?

Azt a vakmerő tételt kockáztatom meg, hogy igenis meg lehet érteni Isten fájalmát. Egy kicsit át lehet élni a fájalmát. És ha a magunk szűk életkörében kicsit utána érzünk Isten fájalmának, akkor megérthetjük ennek az isteni törvénynek a lényegét. Magam is átéltem már Isten fájalmát, és ha jól figyeltek – rájöttök, hogy ti is tapasztaltátok már ezt. Példát mondom arra, hogy élem én át időnként Isten fájalmát.

Nemrégiben egy nagyobb társaságban voltam új emberek között. Valamiről folyik a vita és ráterelődik Istenre. Mi is a társaság véleménye? Hozzám fordulnak, hogy szóljak. És akkor az egyik azt mondja: „Ja persze, te pap vagy, te hivatásból mondd a dolgokat!” – Mit jelent ez? Azt, hogy ez az ember képet csinált magának a papról, faragott képet – nem kőből, fából, hanem gondolatból. Egy szilárdan kialakított képet csinált magának. Egy fiókot készített, és engem beledugott ebbe a fiókba. És mondhatok akármit, én abban a fiókban vagyok, hogy „a pap”. Bennem egy sereg tiltakozás van, hogy nem igaz! Hivatásom szerint ugyan lelkipásztor vagyok, de azért én is mondhatok talán valamit. Igazságtalannak érzem, hogy betegyenek egy fiókba. Az a fájdalom, hogy nem emberként, önálló személyiségként kezelnek, hanem szobrot, képet csinálnak, bedugnak egy fiókba. Ebben van valami fájdalmas, ami egy kicsit Isten fájalma is, amikor egy szoborba akarják őt belemerevíteni. – Vagy

valaki azt mondja: „Ja, persze, te nő vagy. Persze, te zsidó vagy.” A nőktől vagy zsidóktól megszoktak bizonyos magatartást, és mindjárt beteszik a megfelelő fiókba. Az emberek fiókokkal dolgoznak; képeket, szobrokat csinálnak. Ez igazságtalan bánásmód. Az ember nem az, akinek ők képzelik.

De persze természetes és érthető az emberi szellemnek ez a tevékenysége. Nehéz minden embert személyiségként kezelni. Redukál, egyszerűsít az emberi szellem. Csinál ilyen kategóriát: a nő, és minden egyes esetet beletesz. Vagy ilyet: az ateisták, és úgy érzi, hogy úrrá lett a millió változatú valóság felett. Fiókokat csinál, és azokkal dolgozik. Igazuk van tehát azoknak a kaftános zsidóknak, akik azt mondják: „Ez, amiről szó van, nemcsak Istenre vonatkozik, hanem az emberre is áll. Ne csinálj magadnak faragott képet! Ez azt jelenti, hogy ne akard ilyen olcsón megúszni a dolgot, hogy csinálj magadnak néhány sablont, klisé, beleteszed az embereket, és akkor birtokodban van az egész világ. Mindenkiről van egy képed, és annak a birtokában áttekinthető, egyszerű a világ és te úrrá leszel a világ felett.” Abban a tendenciában, hogy képet csinál az ember – régen primitív módon fából és kőből, ma bonyolultabban, filozófiai gondolatokból – az a vágy van, hogy föléje kerekedjék a dolgoknak, ő uralkodjék a dolgok felett. A vallástörténet pontosan kimutatta, hogy azért készítették a szobrot, képet Istenről, mert így akarták hatalmukba keríteni. Persze imádták Isten, áldoztak neki. Voltak, akik mosogatták, öltöztették, jelképesen etették az istenszobrot és mindenféle szertartást végeztek, hódoltak előtte. De a lényeg az volt, hogy ilyen módon birtokba vegyék Isten. „Isten: én etetek téged, leborulok előtte, de cserébe cselekedd az én akaratomat.” Ez az, amit nem enged Isten. Sem olyan primitív formában, ahogy a pogányok csinálták, sem olyan áttételesen, ahogyan a keresztények csinálják: van egy istenképük, és azon a címen, hogy én ismerem az Isten, a céljaim szolgálatába akarom kényszeríteni. Ezt nem engedi Isten. Ennek a gyökerét akarja elvágni, amikor azt mondja: „Ne csinálj képet!”

Az Ószövetségben van egy jelenet: Éli főpap idején a zsidók háborúba keveredtek a filiszteusokkal. Az első csatát elvesztették. A nép elcsüggedt. Mit kellene csinálni? Akkor jött az a gondolatuk, hogy a frigyládát vigyék be a táborba. Érdekes ez a tendencia. Nem volt szabad képet csinálni, de ott volt a frigyláda, ami mégiscsak Isten jelenlétét képviselte, jelképezte. Vesztettünk, tehát gyereünk vigyük oda; ott lesz Isten és akkor a következő csatát biztosan megnyerjük. Leírja a Biblia, hogy viszik a frigyládát, és elveszítik a következő csatát is. Isten ezt nem engedi. Istennek valami pere volt a néppel, és ezt nem lehet ilyen olcsón megúszni, hogy azt a panaszt, amit Isten hordoz a nép ellen, egy varázscselekedettel elintézzük. Isten igenis engedte, hogy a frigyláda a filiszteusok zsákmányává legyen és odategyék Dágón isten szobra mellé. Engedte Isten, mert ezt a leckét akarta adni a népek: nem lehet őt „kezelni”, legkevésbé ilyen varázslatosan, hogy van egy szent kép, szobor, ott gyertyát gyújtok, és akkor minden rendben lesz, mert mozgósítom a mennyei erőket. Értsük meg a kérdés ez: Isten mozgósít engem, hogy odaigazodjam az ő szent akarataiba, vagy pedig nekem sikerül őt mozgósítanom, hogy ő valósítsa meg az én célomat? Ez az örök küzdelem folyik a vallástörténelemben: „Az ember tudja-e Isten mozgósítani?” Értsük meg, hogy a ke-

resztyénség az az egyedülálló vállalkozás a vallások nagy családjában, ahol az ember radikálisan lemond arról, hogy Istent a saját céljai szolgálatába állítsa. A keresztyénség az a vállalkozás, amelyik eleve halálra adja a saját akaratát, és azt mondja: „Biztosan jobb Isten akarata. Odaadom magamat az ő akaratába, hogy ő vezessen, vigyen oda, ahová akar. Ez a lemondás van ebben a parancsolatban. Az az isteni igény, hogy ne ti akarjatok engem mozgósítani, majd én visellek, viszlek, vezetlek titeket. Ne csinálj magadnak faragott képet. Isten nem engedi azt, hogy valamiféle szobor, kép, frigyláda, vagy akármiféle istenkiábrázolás révén fölibe kerekedjünk, és mi vezessük őt. Keresztyénnek lenni azt jelenti, hogy nem tudom megfogni Istent, nem tudok úrrá lenni rajta, ő akar rajtam úrrá lenni.” (Tíz segítség az emberré válás útján 39-44).

Nézzük tehát még közelebbről ezt az isteni parancsot: Ne csinálj rólam képet. *Ez azt jelenti, hogy ne akarj engem bezárni a múltba, abba, ahogyan engem megismertél, abba, amit rólam megtudtál. Nem az vagyok. Annál sokkal több vagyok, sőt más vagyok. Majd a történelemnek egy későbbi pontján fogom magamat kitérni, nevémet, azaz lényemet a maga teljességében tudtul adni. Addig várj. De bizony az ember várni nem képes. Istent szeretné rögzíteni a törvényben, a paragrafusokban, a tételekben, a dogmákban.* Ezt tette a választott nép is. Istent a törvénybe zárta: ez az Isten, amit egyszer mondott. A törvényből csinált 365 parancsot és 248 tilalmat, összesen 613 törvény jelentette azt, amiben Isten akaratát meg akarták fogni, rögzíteni. Megdöbbenő lehetett az, amikor Jézustól azt kérdezik: mi a legnagyobb parancs a törvényben? Egy írástudó megkérdezi Jézust a nagy parancsolat felől. Máté ezt a kérdést kísértőnek nevezi (Mt 22,34kk; Mk 12,28kk). De miben van itt a kísértés? A rabbi-iskola ebben a kérdésben veszélyt látott és a törvény feloldásától félt, mert a rabbi értelmezése szerint vannak ugyan a törvényben könnyebben és nehezebben teljesíthető törvények, de nincsenek kicsik és nagyok. Az ember úgysem képes belátni a törvény lényegét, hát hogyan lenne képes választani aközött, ami benne a fontosabb, vagy kevésbé fontos, hogyan lenne képes az egészet summázva összefoglalni? Ehhez magas belátás kellene, de éppen erről mondtak le. Jézus azonban a neki feltett kérdést nem utasítja el, hanem válaszol rá. A szeretet kettős parancsával válaszol: Szeresd az Urat, a te Istenedet teljes szívedből és teljes lelkedből, teljes elmédből és minden erődből; szeresd felebarátodat, mint magadat. Mi ennek a jézusi összefoglalásnak az értelme? Isten nem az, ahogyan ti látjátok, vallja Jézus. *Isten nem úgy van benne a törvényben, ahogyan gondoljátok. Isten lényé abban van, hogy szeretetet ad és ha az ember ezt a szeretetáradást elfogadja és ezt engedi létében hatni, akkor Istent megértette és Vele közösségben van.* Éppen ez a szeretet-mozgás, élet-közlés jelent meg Jézusban és ez az új istenkép megdöbbenést váltott ki. Pl. amikor a legszentebb törvényről, a szombatról van szó, Jézus éppen ezen a napon az emberi élet boldogságát és gyógyulását, szabadulását és kibontakozását viszi véghez. Teremtő művével mozgást visz a szombat értelmébe, az embert kezébe veszi és újjá alkotja. Amikor ezen megdöbbenek, hiszen szombaton szerintünk nem lenné szabad semmit sem tenni, és ez a semmi (ez a mozgásnélküliség) ez lenne az ünnep lé-

nyege, akkor Jézus egy mehökkentő mondatot fűz tettehez: „A szombat van az emberért és nem az ember a szombatért”. Vagyis az egész törvény értelme az ember boldogsága és nem az ember megnyomorítása. Nagyobb az ember, mintsem hogy Isten nevében el lehetne nyomni és be lehetne zárni börtönébe, létének parányi szenvedéskörébe. Az egész törvény nem ér semmit, ha nem arra való, hogy az embert a mélyből a magasba emelje és benne új mozgás induljon el az ember új arcának megteremtésére. Nem véletlen, hogy éppen a szombattal kapcsolatban jut kifejezésre a Jézusban eljött hatalmas Isten-mozgás: „Az én Atyám mindez ideig munkálkodik, én is munkálkodom” (Jn 5,17). Jézus ennek megfelelően keresi fel azokat, akiket a világ a maga vallásos törvényeivel kizárt az istentiszteletből és az életből. Jézus ezeknek ígéri és adja Isten országát. Akiknek semmijük nincs, azokat teszi gazdaggá, mert felháborító ígéje így szól: „Boldogok a lelki szegények (vagyis akik üres kézzel állnak Isten elé), mert övéké az Isten országa”. *Isten tehát Jézusban egyszercsak kilép abból a törvényből, amelybe az ember bezárta, amikor róla képet csinált.* Jézusban jelenik meg Isten, Ő nem zárható be az Ószövetség világába, a törvénybe, mert újakat tesz. A kegyelem ezt fejezi ki: Isten adni akar igazságot és életet annak, akinek nincs. A kegyelem Isten-mozgás, élet és igazság árad Isten felől az emberhez.

Itt két lehetőség van. Az ember vagy elfogadja, hogy Isten nem az, akit eddig megismert, hanem az embernek újjá kell születnie, hogy Istent befogadja, létében kell megújulnia, hogy Istennek ezt a most megjelenő képét igaznak minősítse vagy erre a képre, aki maga Jézus, azt kell mondania, hogy ez nem Isten, hanem ez egy eretnek által mutatott kép és ezt össze kell törni sürgősen, hogy történetlenül lehessen a régihez ragaszkodni. Ez a kérdés röviden így hangzik: Jézus valóban Isten Fia, aki vele létazonosságban van, vagy nem az, hanem istenhamisító, csaló, eretnek? *Vagy a régi képet kell elvetni, amit a vallásos ember alkotott, aki Istent bezárta a múltba, ahogyan eddig megmutatta magát, vagy ezt az újat, mely maga Jézus.* Vagy Jézusban van az Isten, ahogyan megmondta: ne csinálj rólam képet, mert én leszek, én majd magamat később mutatnom meg, és légy nyitva erre a későbbi kijelentésre, vagy Jézust kell az útból eltenni, hogy az ember a régi istenképhez zavartalanul ragaszkodhasson. Ez a kérdés klasszikusan így tehető fel: Jézus Isten Fia – Isten arca-e? Ezt az új Isten-viszonyt Jézus ezzel a szóval fejezte ki: *Abba.* Istent így szólította egészen egyedülálló módon. De mit is fejez ki az a szó: Abba? Ez a név a Jézus ajkán azt jelentette, hogy ő Istent másként ismerte, mint a többiek, sőt egyenesen azt fejezte ki, hogy Isten más. Isten nem az, akinek őt eddig Izraelben ismerték, Istennek arca a maga teljességében csak őbenne ragyog fel. Ez a név egy új kijelentést hoz Istenről; mely megbotránkoztat és megdöbben, mely az eddigi istenkép átalakítását igényli, azt, hogy azt az istenképet most a Jézusban megjelent istenképhez szabjuk. Egy olyan közvetlenséget és közelséget fejez ki az Istennel való kapcsolatban, az Abba, melyre eddig sehoh és senkiben nem volt példa. Érthető tehát, hogy a Jézusban megjelent Abbához való alkalmazkodás, odaigazodás helyett inkább a Jézus merész Istenmegszólítását vetették el és utasították vissza. Mondhatjuk egészen bátran, ha a vég felől közelítjük meg ezt a kér-

dést: ez a név: Abba, Jézusnak a keresztbe, az életébe került. Hiszen Jánosnál félreérthetetlenül ez a mondat áll: „Nekünk törvényünk van és a mi törvényünk szerint meg kell halnia, mivel Isten Fiává tette magát” (19,7). Ezt az Abba-viszonyt, vagyis, hogy Jézusban van jelen Isten arca-dicsősége, tehát önkényesnek ítélik, mely nem Istentől jön, hanem Jézustól kezdeményezett merészség, és amelyre nem lehet más válasz, mint ami az eretnekeknek szól, vagyis a halál. Az Abba megszólítás jogosságát nem ismerték el, és Jézust tették félre a régi istenkép, a törvény alapján, hogy ne legyen zavaró ez az új istenkép, új Istenviszony. Íme: Jézus életébe került ennek a II. parancsnak a be nem tartása és elutasítása: Ne csinálj magadnak istenképet. Ne zárd be Istent a magad által készített gondolatokba, abba se, melyet Isten előző kijelentéseiből alkottál. Több az Isten. Légy nyitott arra, ahogy Isten magát újonnan feltárja és kijelenti. Izrael nemzeti létével, történeti hivatásának elvesztésével fizetett azért, mert istenképet csinált, és Jézust a törvény alapján, vagyis a készített istenképe alapján vetette el, juttatta keresztre. Azt jelentette, hogy az Istennel való nagyszerű találkozás alkalmát elmulasztották. Istenre, pontosabban a belőle csinált istenképre hivatkozva feszítik meg Istent, aki most tölti be ígéretét: Leszek. Isten népét akarta védeni ettől a drámától, mely Jézus keresztjében végbe ment, amikor kiabrázolását tiltotta. Sajnos, nem tudta megvédeni, és így Istennek ezt a teljes kijelentését, mely Jézusban történt, Izrael nem tudta elfogadni. Nem tudott nyitott lenni, zárt maradt egy régi istenkép merevségében. Egy neves teológusnak, Eberhard Jüngelnek van egy könyve, melynek ez a címe: Gottes Sein ist im Werden. Isten léte abban van, ahogyan lesz, ahogyan megvalósul. Istennek az a szellemi mozgása, ahogyan Mózesnek megjelent és a jövőre mutatott, és ez a történelemben 1400 évvel később beteljesedett. A párhuzamos mozgás, a két vonal egymásnak való megfelelése itt szemlélhető. *A történelemben így öltött testet az ígéret: Leszek, amikor az Ige testté lett.* A szellemiség itt lett történetiséggé. Ez a kettő, vagyis az Ígéret és a Beteljesedés jelenti azt, hogy a szellemiség és a történetiség nem válik el egymástól, hanem párhuzamosan fut. Ilyen értelemben lehet beszélni az Igazság történetiségéről (W. Dantine, Der heilige und unheilige Geist, Stuttgart, 1973, 111 kk).

4.) A második parancsolatot még ne hagyjuk el, mert ebben egy más vonatkozásban is szemlélhetjük a szellemiség és a történetiség párhuzamos mozgását. *A Tízparancsolatot az egyház sokáig úgy magyarázta, hogy ott minden Istenért történik.* Az ember Isten előtt hajlik meg és ha nem is érti olykor a parancsok értelmét, akkor Istenért viszi véghez, magáról közben lemondva. Ez a szemlélet azonban a múlté. Megjelent a magyarázás palettáján egy merőben új szemlélet, mivel előbb már megjelent az emberrel kapcsolatban, sőt az embernek önmagával kapcsolatban egy új szellemi igénye, egy új szellemiség. Ez a következő: *Az ember az élet kibontakozását keresi, a létezés kiteljesedését. Tulajdonképpen csak arra tud odafigyelni a mai ember, ami őt egzisztenciálisan érinti.* A XX. század embere már a vallás klasszikus parancsaival nem érhető el, vallásosan nem szólítható meg. A gyámkodás alól magát felszabadította és nagykorúvá lett, akkor is, ha ezt a szót ironikusan is értelmezhetjük. De mindenre odafigyel, ahol az emberlét megüresedett formái helyett új értékek jelentkeznek, ahol az ember előtt abból a labirin-

tusból, melybe belekerült, kiutat mutatnak, ahol megszólal a Rend, melybe beleilleszkedve az ember Otthonra lel. Az ember ezt keresi és kiderül, hogy Isten most is leszáll az emberhez, mint tette Mózes korában és tette Jézus történetében és nem az ember feje fölött mond el számára érthetlenné vált törvényeket, hanem az embernek nyújtja kezét. *Ha az ember a régi Törvénnyel már nem érhető el, akkor elérhető a Törvénynek azzal az értelmezésével, melyben a názáreti Jézus szeretete szólal meg, melyben az ember a Pásztor hangját ismeri fel, aki szánja őt, érte megmozdul és az élet forrásához juttatja.* Megszületett tehát egy új emberértelmezés, egy új szellemiség és egyszer csak megjelent az egyház életében, történetében az az új „törvényértelmezés”, melyben a názáreti Jézus hangja hallható modern formában: „A szombat lett az emberért és nem az ember a szombatért”. A Törvény, a 10 parancsolat az emberért van és az ember felől megközelítve, – az emberhez való lehajlást itt is vállalva, hiszen ez Istenben való mozgás ó- és újszövetségi valódi értelme – olyan gazdagságot rejt, melyet eddig nem is vett észre az egyház. *A Tízparancsolat tulajdonképpen nem is más, mint az emberré válás királyi útja, nem törvény, hanem ajándék, életre segítő hatalom.* Az ember így lehet igazán ember, ha Istenre figyel, magát éppen így érheti el. Istent megtalálni annyi, mint önmagát megtalálni, és önmagát megtalálni csakis akkor lehet, ha Istene lesz és őt Jézusban megtalálja. Ez a két világ szépen összefonódik a Tízparancsolat új értelmezésében. *A Tízparancsolat ebben az értelemben emberarcú és emberközpontú is,* hiszen Isten maga tette magát emberarcúvá és emberközpontúvá. Isten célja nem más, mint, hogy az ember boldog legyen és teljes élethez jusson, más szóval az, hogy az ember emberré váljon. Ennek megfelelően egy új szemléletű Tízparancsolat értelmezés ezen a címen jelent meg: „Tíz segítség az emberré válás útján”. Az új szellemiség mozgása és a történelemben való párhuzamos haladása éppen ebben a könyvben és ebben a tíz ige új értelmezésében következő nyomon. Isten az emberért van, ezt hirdeti a Mózesnek adott ige, ezt mutatja a testté lett Ige és ez jelenik meg az egyház emberhez lehajló igehirdetésében. Ebben az összefüggésben nézzük a 2. parancsolat emberarcú értelmét. Hitem szerint igazuk van a jeruzsálemi zsidóknak, hogy az emberekről sem szabad képet csinálni. Persze nem abban a primitív értelemben, hogy nem szabad fotografálni, hanem szellemi értelemben: „Nem szabad beskatulyázni az embert”. Ez állandó munkamódszerünk. Van egy fixált képünk a gyerekeinkről, a férjünkéről, a feleségünkéről, a papunkról, az ellenségünkéről. Hitem szerint ezt nem szabad csinálni. Ebben a parancsolatban benne van az a tilalom is: „Ne csinálj az emberről képet egyszerűen azért, mert több az ember annál, mint amit a kép rögzít, akár milyen pontos is az a kép.” Persze, hogy a szülő ismeri a saját gyermekét; mégis egyre erősebb az a meggyőződés, hogy már régen nem az a gyereke, akinek elképzelte a szülő. Nem tud lépést tartani az időfaktorral. Rég kiszaladt a kezéből. Réges-rég nem olyan; mint az a kép, amit a szülő alkotott róla. És ez áll a férj-feleségre is. Állandóan változásban vagyunk. Ahhoz, hogy egy kép kialakuljon, idő kell, és már réges-rég más az ember. *Ne csinálj faragott képet. Ne egyszerűsítsd le a gondolatokat, mert közben tovább folyt az idő, és más lett.* Egyszerűen nem tudod megragadni a gyerekedet, a barátodat úgy, ahogy

évek során kialakult a kép. Ne higgy a te saját képeidnek, mert a valóság egészen más.

Még mélyebbre kell menni. Nem egyszerűen csak arról van szó, hogy tévedek, mert a valóság megváltozott, és nekem van egy megmerevedett képem akár Istenről, akár emberről. Éppen a modern lélektan és az idők mutatják, hogy ezek a sablonok ártalmasak. A másikra is ártalmasak. *Max Frischnek van egy kis története egy andorrai fiatalemberről, akiről elterjedt a mende-monda, hogy ő igazában zsidó. És ezt rávetítik erre a fiatalemberre: „Lám, ez mindent pénzért csinál!”* Kezdi gyanúba fogni. És a végén maga is megzavarodik: ki vagyok és miért csinálja mindenki ezt? Azt mondják, hogy mindent pénzért csinállok. A végén maga is elhiszi, olyan erősen vetítik rá ezt a faragott képet. Nem tud védekezni ellene, behatol a tudat alá. Növekszik a gyűlölet, a végén rárontanak, megölik és akkor kiderül, hogy pontosan olyan andorrai volt; mint bárki más, egy szó sem igaz az egészről. Rávetítették, ezáltal olyan helyzetet teremtettek, amiben ő nem tudott az-azá lenni, aki, és nem tudott kitörni. Döbbenetes! Nem teológus, hanem egy író magyarázza nekünk ezt a főparancsot: „Ne csinálj képet magadnak. Nem használz vele a másikkal, ártalmára vagy.” Eszembe jut Jean Paul Sartre-nak egy mondása. Megkérdezték egyszer: Mi az, hogy én? Kicsoda az én? Erre ezt a rövid, de roppant érdekes feleletet adta: „*Én a szabadságom vagyok!*” Vagyis, én örököltem a testet, jellemet, mindenféle örökséget vettem át a szüleimtől, de ez nem én vagyok. A szemem színét meghatározta szüleim, nagyszüleim szemének a színe, és a sokféle öröklési szabály, de ez nem én vagyok. Én a szabadságom vagyok. *Én az vagyok, aki ezzel az örökséggel valamit csinállok.* Fellázadok az örökségem ellen, vagy beletörődöm. Hallatlanul mély megállapítás: *én a szabadságom vagyok.* Az vagyok én, aki valahogy manipulálok ezzel az örökséggel.

Itt értjük meg ennek a parancsnak az igazságát, hogy *aki képet csinál az emberről, az elrabolja tőle ezt a lehetőséget, ezt a szabadságot, belemeríti abba, hogy te ez vagy!* Ismerem az apádat, anyádat, tudom, hogy hogyan viselkedel. *Azt rögzíti, ami nem ő. Ezzel elrabolja azt, aki ő.* Tehát, ha képet csinállok, ez azt jelenti: a tegnapi, vagy akár a mai rögzítem, és ezzel lehetetlenné teszem a holnapinak a szabad kibontakozását. Ez áll a férj-feleség viszonyára, a tanár-növendék viszonyára. Képet csinállok róla. Ismerem az apádat, te is hazug ember leszel! – mondja a tanár. Rákényszeríti a gyereket, hogy hazug legyen. Félelmetesen konkrét ez a probléma, ha kiemeljük a vallásosság primitívségéből, és a maga mély igazságában nézzük. Ne akarj engem megkötözni a te tegnapi istenismeretteddel! Itt nem csak a szavakról van szó, hanem dogmatikai rendszerekről is. Mert tegnap, tegnapelőtt így ismertél meg, ne akarj engem megkötözni, ne akard kiszámítani, hogy én hogy fogok viselkedni. Ember! Az én szabadságomat nem adom neked. De ugyanúgy az ember érdekében is mondja Isten: „Ne csinálj magadnak fixált, lerögzített képet az emberről, mert ezzel elrabolod az ember szabadságát. Ne csinálj magadnak képet senkiről, hanem válaszd ezt a nehezebb utat: nem tudom, figyelem, mutassa meg, mivé lesz. „A második parancsolat a szabadság törvénye. Mint ahogy az összes többiben is a szabadságról van szó. *Isten igényli magának a cselekvési szabadságot, azért*

nem engedi, hogy szobrot készítsenek róla. De ugyanakkor az ember szabadságát is igényli. És abban a gondolatban, hogy egyáltalán ne csinálj képet, nem az van, hogy ne csinálj fotót. Ez valami mélyebbre utal: az ember szabadságát igényli Isten. Ne rögzítsétek az ember lényegét egy-egy kategorizáló megállapításban.

Még mélyebbre viszem a gondolatot. *Ráeszméltem arra, hogy aki így képeket csinál, az végül maga is szoborrá lesz.* Aki mindig szobrokat készít, az a végén maga is szoborrá merevedik. Erre az az Ige emlékeztetett engem, hogy Lót Isten a családjával együtt kiségitette Sodomából, de Lót felesége nem tud elszakadni a várostól. Isten megiltotta, hogy visszatekintsenek. Lót felesége nem állja meg, hogy még egy utolsó képet ne csináljon Sodomáról, hogy vigye a szívében: az a drága szép város! Isten megiltotta: „Ne csinálj magadnak képet Sodomáról”, de Lót felesége nem tudja megállni, és tágra nyitott szemmel, nagy blendével nézi, és ő maga is sóbálvánnyá válik. Nem lényegesek a mitikus elemek. Csodálatosan mély igazság szólal meg itt. Aki mindhárom képet akar csinálni, és nem akarja a valóságot szabadon hagyni, az maga is szoborrá lesz. Ime; ennyire konkrét a második parancsolat.

Max Frisch ezzel fejezi be az andorrai történetet: Mi is, mások is állandóan ezzel az igazságtalansággal járunk, hogy merev képet alkotunk, és alkotnak rólunk. Mi is elkövetjük, ellenünk is állandóan elkövetik ezt a hibát, *kivéve, ha „szeretjük egymást”.* Ha szeretjük, akkor nem merevítjük állandóan klisébe egymást. A szeretet megadja a mozgási szabadságot. *A szeretet tiszteletben tartja a másik embert.* Amikor klisékkel merevítjük meg, tulajdonképpen uralkodni akarunk rajta. A szeretetben engedem őt szabadon. Azt mondja Max Frisch: állandóan vétenek ellenünk mások, és mi is állandóan vétkezünk, kivéve, ha szeretjük egymást. Aki az embernek is megadja ezt a szabadságot, az szereti igazán az embert. Igaz, hogy tegnap arcul ütöttél engem, gyalázatos voltál, de ma biztosan más leszel. Nem engedem magam megkötözni a tegnapi gyalázatosságod által. Figyelem, hogy te kicsoda vagy, hogyan közeledsz hozzám?

„Aki szereti az embert, az ezt a szabadságot adja, hogy ma újra kezdheted, és csak az szereti az embert, aki ezt a szabadságot adja.” (Tíz segítség az emberré válás útján, 45-50.) Milyen más értelme van így ennek a „parancsnak”. Kiderül, hogy ez nem is parancs, hanem maga az élet. Az életet nem kerülhetem ki, ezért nem kerülhetem ki Isten és az ő gondolatait. Itt most az előző tételhez hasonló mozgást figyelhetünk meg. Jézusban egy új Isten-értelmezés teremtett meg egy új ember-képet. Jézusban az ember új értelmet kapott: a bűnös ember befogadást, bocsánatot és méltóságot nyert. Most viszont egy új ember-értelmezés vezetett el egy új Istenképhez, akkor is, ha ez a kép nem új, csak elfeledett. Isten az emberért van és a Tízparancsolat az ember boldogságának a törvénye. Nem is törvény, hanem ajándék és Út. Láttuk a Bibliában Isten mozgását, ahogy Jézusban újat teremtett és ez a mozgás az ember számára jelentett új szabadságot és életet, saját maga megtalálására a szeretetben. A teológiában ez a mozgás századunkban is nyomon követhető, különösen a Barth teológiája által hozott fordulatban. (Heinz Zahrnt, Die Sache mit Gott, Piper, 1990), de ehhez külön tanulmányra van szükség.

Dr. Szathmáry Sándor

Jézus Krisztus mai szentjeinek egyháza

Az alapító

Joseph Smith 1805. december 23-án született a Vermont állambeli Sharonban. Apja állandóan változtatta foglalkozását. Házaló, jóvendómondó, időnként aranyásó, majd végül farmer lett. Anyja valamivel eszebb, de roppant kiegyensúlyozatlan személyiség, hiszékeny és babonás nő. Tíz gyermekük volt, melyek közül Joseph a negyedik. Szegények voltak, mint a templom egere. Folyton vándoroltak egyik helyről a másikra. Tíz gyermekük javarészt csavargott, mivel szülei nem foglalkoztak a taníttatásukkal. Joseph semmiben nem különbözött ebben testvéreitől. A gyakori költözködést és a szegénységet nem tagadják le a mormon krónikák sem, de a negatívumokat pusztán rágalomként tüntetik fel. Elbeszéléseikben a házaspár keményen dolgozik; szorgalmas, istenfélő emberek.

Tény az, hogy Joseph 15 éves koráig alig tud írni és olvasni. „Babonás, s e babonákat az emberek hiszékenysége a kihasználására és pénzcsinálására felhasználó családi környezetben fejlődött prófétává.”¹ Tizenöt éves korától kezdve víziókat lát és tizennyolc évesen már jobb jóvendómondó, mint saját apja. Fiatalon kincskeresőként munkálkodik. A föld mélyében rejtőző értékek után kutat és bíróság elé is állítják, mint csalót. Közben látomásai is vannak.

Tizenöt éves, amikor a család presbiteriánus lesz. A Jak 1,5 alapján bölcsességért imádkozik az Úrhoz. 1920 tavaszán kimegy az erdőbe, ahol sötét erőkkel viaskodik, amikor egy fényoszlopban két alak jelenik meg előtte (Atya és Fiú). Joseph megkérdezte tőlük, hogy melyik felekezethez tartozzon, hol van az igazság? A válasz úgy hangzott, hogy egyikbe sem, mert megromlott a tanításuk. – Látomását mindenki nagy ellenszenvvel fogadta, de ő szentül meg volt győződve annak igazságáról.

Mormon könyve

Három évvel az első látomás után egyik éjjel fény jelent meg Joseph Smith szobájában és a fényből egy alak szólt hozzá. Elmondta azt, hogy ő Isten hírnöke, Moróni, akit megbízatással küldött az Úr Joseph-hez. Azt mondta, hogy el van rejtve egy arany lemezekre írott könyv, amely a földrész előző lakóinak a történetét írja le. Sőt ezen felül le van írva még a teljes evangélium is úgy, ahogy azt a Megváltó kijelentette az őslakosoknak feltámadása után Amerikában. Ezek mellett található még két ezüstbe foglalt kő (Urim és Tummim), amelyek segítségével el lehet a szövegeket olvasni. Elmondta a küldött azt is, hogy Smith meg fogja kapni a lemezeket, de ennek még nincs itt az ideje. A lemezeket nem mutathatja meg senkinek, csak akikre nézve külön parancsot kap majd. Még kétszer ismétlődött meg a látomás egymás után. Harmadszorra elmondta az angyal azt is: nem akarja, hogy Smith ebből üzenetet csináljon. A látomás betöltötte az egész éjszakát. Következő nap Moróni megjelent még negyedszer is. E negyedik jelenés után Joseph Smith megtalálta a lemezeket, az Urimot és a

Tummimot, egy kardot (Lábán kardja), valamint a mellvértet, de még négy évig nem volt szabad kiemelni őket eredeti helyükről. Minden évben vissza kellett mennie oda, ahol a hírnökkel találkozott.

1827. szeptember 22-én végre elérkezett az idő, hogy a kincset kiemelje a helyéről. Az aranylemezek úgy voltak összefűzve, mint egy könyv. Az „új egyiptomi írás” elolvasásához szükség volt a két kőre, amelyek segítségével jóvendőt lehetett mondani. „Az aranytáblák szövegét Smith fordította le, mégpedig úgy, hogy a táblákat senkinek meg nem mutatta. A fordítóhelyiséget egy függöny választotta kétfelé.”² A függöny másik oldaláról diktálta le a szöveget Oliver Cowdery-nek, akivel három éven keresztül végezték a munkát. Amikor elkészült a „fordítás”, Smith visszavitte a lemezeket eredeti helyükre.

„Ez a Mormon c. könyv, amely az indiánok történetét beszéli el ótestamentumi stílusban a bábéli torony építésétől i.sz. 424-ig. Beszámol az Újvilág legrégebb lakóiról, a József törzséből való Lehinek, az ő fiainak, Lamannak és Nephinek, valamint a tőlük származó istentelen lamanitáknak és erényes nephitáknak bevándorlásáról. A lamaniták hitetlenségükért rézbarna bőrszínt kaptak, a nephiták ellenben kiérdemelték, hogy Krisztus meglátogassa őket. A megváltó mennybemenelete után ismertette meg velük az evangéliumot, majd ismét visszatért az égbe. Az i.sz. 4. században a nephiták hűtlenek lettek az igaz hithez, és ezért büntetésül a lamaniták kiirtották őket. A csekély számú túlélők egyike, Mormon próféta, leírta Amerika történetét, és átadta fiának, Moroninak, aki tovább folytatta azt a saját koráig, és azután könyvszerűen összekötött lapokra írva a Cumorah dombon helyezte el, ahonnan azután később angyallá változva Smith-szel elhozta.”³

1830-ban jelent meg a könyv 5000 példányban, Martin Harris farmer költségén. Később Smith tanúkkal bizonyította a lemez létezését. Először három tanú láthatta a lemezeket: Oliver Cowdery, David Whitmer és Martin Harris. Később még nyolc újabb tanú tett bizonyosságot arról, hogy a lemezek valóban léteznek: Christian Whitmer, Jacob Whitmer, Peter Whitmer, ifj. John Whitmer, Hiram Page, Joseph Smith, id. Hyrum Smith, Samuel H. Smith.

Az egyház megszervezése

1830. április 6-án alakult meg Fayette-ben (New York állam) az első gyülekezet, mindössze 6 fővel. Ennek tagjai: Joseph Smith, apja, két testvére, Joseph Knight és Cowdery. A közösség gyorsan szaporodott. Június 1-re már harmincan vannak. Több helyen alakulnak meg gyülekezeteik. 1831 áprilisában Kirtlandban (Ohio) már 2000 lelkes gyülekezetük volt. Smith gyorsan megveti itt a lábát. Lapot alapít, vállalkozási spekulációkba kezd és kiépíti az új egyház szervezetét. 1836-ban bankot alapít, amely 1838-ra csődbe megy, ezért menekülniük kell. 15000 mormon telepedett le Illinois államban. Megalapítják Nauvoo városát, melynek Smith lesz az első polgármestere. A polgári és egyházi vezetést egyaránt a ke-

zében kaparintotta és külön kiváltságra katonaságot is tarthat, amelynek a változatosság kedvéért ugyancsak ő a tábornoka. Szintén isteni kinyilatkoztatásra szállodát és korcsmát létesít. A hatalom megszállottjaként politikai szerepet is akar játszani és saját lapjában úgy szerepelteti magát, mint az Egyesült Államok elnökjelöltjét. „Sokirányú elfoglaltsága mellett erősen érzelmi életet él, úgy, hogy felesége kitörni készülő erkölcsi felháborodását csak azzal tudja leszerelni, hogy 1843-ban isteni kinyilatkoztatásban van része, amely megengedi neki s azoknak, akiknek erre ő engedelmet ad, több feleség tartását.”⁴ A titkos kinyilatkoztatás híre hamar kiszivárgott. Dr. Forster cikket ír a próféta életmódja ellen, mire ő szétromboltatja Forster újságának nyomdáját és őt elűzi Nauvoo-ból. Forster egész Amerikát fellármázza Smith ellen. A hatóságok elfogató parancsot adnak ki a próféta és 17 társa ellen, aminek azok nem engedelmessé válnak. A katonaságot kell mozgósítani ellenük. 1844. június 27-én Joseph Smith Hyrum nevű fivérével együtt a carthagói börtönbe kerül, ahol a katonai őrizet ellenére rájuk tör a felháborodott tömeg és megöli őket. A próféta követőinek nézeteik miatt menekülniük kellett. „A halála révén a mártírság dicsfényével övezett próféta utódja barátja Brigham Young egykori asztalos és üveges (1801-1877) lett. Hogy híveit a „pogányok” üldözésétől megmentse, elhagyta Nauvoot, és hosszú, vesztélyes vándorútra kelt velük nyugat felé.”⁵

Új exodus

„A környezet eleinte csak gyanakvó volt, azután határozottan ellenséges, s a mormonok, pusztai életüket menendő, távozni kénytelenek. Alig másfél évtized leforgása alatt négyszer ismétlődik a dráma, szinte mindenüket hátrahagyva kénytelenek menekülni először a New York állambeli Palmyrából, ezután az ohioi Kirtlandból, majd Missouriból, végül az illinois Nauvooból, noha itt törvényes letelepedési és önkormányzati jogot kaptak az amerikai kongresszustól. És nemcsak vezetésüknek vannak kitéve, hanem több ízben szabályos háborút is kénytelenek vívni másfél évtizedes vándorlásaik folyamán.”⁶

Amikor Smith halála után Brigham Young átveszi a vezetést, a próféta családja megpróbálja azt visszaszerelni tőle. Ennek következménye lesz később közöttük a szakadás.

„Brigham Young elnöksége azzal kezdődik, hogy megint új hazát keres hívei számára, mert Illinois 1845-ben visszavonja a telepnek adott szabadságlevelet.”⁷ Hónapokon keresztül vándorolnak nyugat felé, míg végül 1847. július 24-én feltűnik előttük a Nagy-Sós-tó medencéje, ahol hozzákezdnek új életük berendezéséhez. Young kinyilatkoztatás alapján a sós pusztaságot az Ígéret Földjének jelenti ki és itt építik fel a mormon fővárost, Salt Lake City-t.

Az új vezér azonnal hozzáfog a gyarmatosításhoz. Ez az ember nem teológus, de kiváló vezetői tulajdonságokkal rendelkezik. Pár év alatt lerakja az új birodalom alapjait. „Az egyházszervezetre alapozva építi ki a közigazgatás és az igazságszolgáltatás rendszerét úgy, hogy az előbbi elvégezze külön szervezet létesítése nélkül mindazokat a teendőket, amelyek az utóbbi kettőre hárultak volna, sőt az adókat is begyűjtse, és rendeltetés-

szerű használatukat intézze.”⁸ Ez a korszak valamennyi kudarcával és eredményével elválaszthatatlanul összefonódott Brigham Young személyével.

A mormonok csodát műveltek a pusztaságban. Csatornákat építettek és a víz segítségével termővé tették környezetüket. Átalakították az egész táj arculatát szorgalmas munkájukkal. Új hazájuk eredetileg Mexikóhoz tartozott, amelyet Deseretnek neveztek el. „Időközben véget ért a mexikói-amerikai háború, és a mormonok lakta terület az úgynevezett guadelupe hidalgói szerződés (1848) értelmében az Egyesült Államok felségterületévé vált. Ha tehát éltek is netán olyan titkos vágyak mormon szívekben, hogy kiszakadjanak az Unióból, tőle különváltan éljenek, és magukat végérvényesen elszakítsák, a háború lezárása lehervasztott minden ilyen esetleges reményt.”⁹

Amikor bekövetkezett a változás, Young és társai nem tudták eldönteni, hogy államilag is betagozódjanak az Unióba, vagy csak átmeneti megoldást keressenek. Végül Fillmore elnök (1850-53) döntött helyettük, aki territóriummá nyilvánította Deseretet, csak hozzákapcsolta az Unióhoz, nem pedig betagozta abba. Az elnök Brigham Youngot nevezte ki kormányzóknak, bár néhány nem mormon hivatalnok is állást kapott az új tartományban. Ezeket Young fokozatosan kiszorította hivatalukból, mire a kormány elmozdította kormányzói tisztéből. Az új kormányzó ellen azonban a mormonok fellázadtak. 1857 májusában egy kb. 2500 emberből álló sereg indult el Salt Lake City elfoglalására és a mormonok térdre kényszerítésére. „1858-ban a mormonok kiegyeztek az Egyesült Államokkal s beletörődtek abba, hogy egyházi államuk kiadja az államhatalmat a kezéből.”¹⁰

Egyházszervezet

1839. május 15-én Joseph Smith és Oliver Cowdery különleges látomásban részesedtek. Megjelent előttük Keresztelő János és elmondta, hogyha megkeresztelik egymást és átveszik tőle a mennyország kulcsait, akkor Áron-papokká szenteli fel őket és hatalmat kapnak rá, hogy ők is megtegyék ezt később követőikkel. Ezután nem sokkal Péter, Jakab és János apostol jelent meg előttük és Melkhisédek-papokká avatták fel őket. Ennek a két jelenésnek az alapján épül fel a mormonok egyházszervezetének az alapja.

„Az egyház hierarchikusan tagolt; a papságot választott méltóságok alkotják, akiknek világi foglalkozásuk van, és szakrális funkciójukat mint tiszteletbelit, külön hivatalos öltözet nélkül gyakorolják.”¹¹ A papság fokozatai a látomás alapján Melkhisédek-papságra és Áron-papságra oszlanak meg, amelyeken belül külön hierarchikus lánc áll fenn.

A Melkhisédek-papság élén háromtagú elnökség áll, amely Péter, Jakab és János apostol tekintélyével kormányoz. A három közül egy elnöki és két tanácsosi tiszt van. „Az elnök próféta, látnok és az isteni kinyilatkoztatások közlője. Hatalma korlátlan, döntéseibe tanácsosai se szólhatnak bele.”¹² A következő fokozatot a tizenkét apostol alkotja. Ezeknek feladata, hogy Jézus tanait az egész világon elterjesszék. Feladatuk a hivatalnokok kinevezése és a szentségek kiszolgáltatása. A harmadik fokozat a „Quorum”-ok elnökeinek tiszte. Ezek látják el az egyházmegyék vezetését. Utánuk a patriarchák (templomi előljárók) következnek, majd a főpapok.

A főpapok közül választják a „stakes” elnökeit. Ez nagyjából egy grófságnak megfelelő terület, ahol az elnökhöz hasonlóan két tanácsos segítségével intézik ezek egyházmegyéjük különböző ügyeit. Ebben segítségükre van a 12 főpapból álló főpapi tanács. Ezután következnek a vének és a prédikátorok, akiknek feladata a keresztelés és a Szentlélek közvetítése kézzel átadás útján.

Az Áron-papság élén a püspökök állnak, akik a tizedről döntenek és a szegények ügyeit intézik. Minden stake élén külön püspök áll. „Püspökét a gyülekezet maga választja és az egyház legmagasabb irányító testületeinek, legfőbb grémiumainak tagjai is valamely gyülekezethez kell, hogy tartozzanak. Ott pontosan ugyanazok a jogaik, mint a többieknek és éppen úgy a püspök fennhatósága alá tartoznak, miként amazok.”¹³ Ezután következnek a papok, utánuk a tanítók, majd végül a segítők.

„Az Áron-papság dolga az, hogy prédikáljanak, kereszteljenek, áldást osszanak. A Melkhisédék-papság már „csodatevésre” hivatott, ők gyógyítják a betegeket, nekik kell elvégezniük az exorcizmust, azaz kiűzni az ördögöt, ha netán valakibe beleszállt. és a prófétálás is az ő előjoguk. Legfőbb kötelességük azonban, hogy szervezői és együtt-tartói legyenek a »szentek gyülekezeteinek«, a Smith alapította mormon egyháznak.”¹⁴

Hivatásos papság (klérus) nem alakult ki közöttük. Papi hivatást lát el minden férfi a kiskorúak kivételével. A nők mindenből ki vannak zárva. A papoknak kötelességük az, hogy ingyen szolgáljanak és nemcsak otthon, hanem bárhol, ahová az egyház rendeli őket.

Gyülekezetek mindenütt a központi modell alapján szerveződtek, vagyis a Salt Lake City-beli mintát ismételték meg.

A Mormon Egyház a hívek tizedeiből tartja fenn magát. Ennek jelentős részét jóléti intézményekre, oktatási célokra és misszióra fordítják. A hívek pontosan fizetik a rájuk kirótt tizedet, de még ezen felül is hozzájárulnak egyházuk gyarapodásához.

„A Sós-tó melletti nagy egyházon kívül van még egy kevésbé jelentős is, Joseph Smithé, az alapító fiáé, Brigham Youngnak és tanításainak ellenzéke: az 1860-ban Lamoniban (Iowa) és Independence-ben (Missouri) »újjászervezett egyház«. Mindkét egyház szorgos missziós tevékenységet folytat valamennyi földrészen.”¹⁵

Hittételek

A mormonok alapvető hittételeiket négy könyvre építik fel. A Bibliával azonos értékűnek tekintik még a Mormon könyvét (Book of Mormon), a Tanítás és Szövetségek könyvét (Book of Doctrine and Covenants), és az Értékes Gyöngyszemet (Pearl of Great Price). Ezek alapján rögzítették hitvallásukat.

„Jézus Krisztus Mai Szentjei Egyházának HITTÉTELEI

- 1.) Hiszünk Istenben, az Örökkévaló Atyában, és az ő Fiában, Jézus Krisztusban és a Szentlélekben.
- 2.) Hiszünk, hogy az emberek saját bűneik, nem pedig Ádám vétke miatt bűnhődnek.
- 3.) Hiszünk, hogy Krisztus engesztelő áldozata révén minden ember üdvözülhet, ha az evangélium törvényeinek engedelmeskedik és szertartásaiban részesül.

4.) Hiszünk, hogy az evangélium alapvető tételei és szertartásai a következők: első: hit az Úr Jézus Krisztusban; második: bűnbánat; harmadik: keresztség alámerítéssel a bűnbocsánatért; negyedik: kézzel átadás a Szentlélek adományozásáért.

5.) Hiszünk, hogy Isten hatalmazza fel az embereket az evangélium hirdetésére és szertartásainak elvégzésére, kinyilatkoztatás és olyan személyek kézzel átadásával, akiknek erre felhatalmazásuk van.

6.) Hiszünk ugyanabban az egyházi rendben, amely az őskeresztény egyházban is megvolt: az apostolokból, prófétákból, lelkipásztorokból, tanítókból, evangélistákból és egyéb tisztségekből álló rendben.

7.) Hiszünk a nyelveken szólásban, a prófétálásban, a kinyilatkoztatásban, a látomásokban, a gyógyításban, a tolmácsolásban és más adományokban.

8.) Hiszünk, hogy a Biblia Isten szava, amennyiben a fordítása helyes; és hiszünk, hogy Mormon Könyve is Isten szava.

9.) Hiszünk mindazt, amit Isten a múltban kinyilatkoztatott, mindazt, amit most nyilatkoztat ki, és hiszünk, hogy ezután is sok nagyszerű és fontos dolgot fog kinyilatkoztatni Isten országáról.

10.) Hiszünk Izrael népének valóságos összegyűjtésében és a Tíz Törzs helyreállításában; hiszünk, hogy Sion (az Új-Jeruzsálem) az amerikai földrészen fog felépülni, hogy Krisztus személyesen fog a földön uralkodni, és hogy a föld megújul és visszanyeri paradicsomi dicsőségét.

11.) Igényt tartunk arra a kiváltságra, hogy a Mindenható Istent saját lelkiismeretünk parancsai szerint imádjuk, és minden embernek megadjuk ugyanezt a kiváltságot, hogy bármit, bárhol és bárhogyan tiszteljen és imádjon.

12.) Hiszünk, hogy királyoknak, elnököknek, uralkodóknak és előljáróknak alá kell rendelnünk magunkat, és a törvénynek engedelmeskednünk kell, azt tisztelnünk és fenntartanunk kell.

13.) Hiszünk, hogy becsületesnek, igaznak, erkölcsösnek, jóakarátúnak és erényesnek kell lennünk, és minden emberrel szemben jót kell cselekednünk; mondhatnánk, hogy Pál intelmeit követve — hiszünk mindenben, remélünk mindent, sok mindent eltűrtünk már és reméljük, hogy még ezután is mindent képesek leszünk elviselni. Mindarra törekszünk, ami erényes, szép, jónak mondott, vagy dicséretre méltó.

Joseph Smith¹⁶

Istenképzet, antropológia, többnejűség

A mormonok hite szerint a mindenség több világból áll és mindegyik világnak külön istene van. Ezeket minden világ lakói úgy tisztelik, mint a főistent. Ezek azonban a legfőbb isten teremtményei, aki a Kolob nevű központi csillagon lakik. Ez a legfőbb istenség az ősi anyagból származik. Ennek a földnek az istenét egy másik isten és istennő nemzette. Mivel igazságosan élt, így istenné emelték. Jézus Krisztusról tagadja, hogy a Szentlélektől született. Véleményük szerint leszármazottja egy apa- és egy anyaiistennek.

Az istenek nem kizárólag szellemi lények. Van testük, tagjaik, szükségleteik, sőt még indulataik is vannak. Mivel a Biblia kimondja, hogy az ember Isten képére és hasonlatosságára teremtett, ebből következik, hogy

Isten az embernél ugyan tökéletesebb, de hozzá hasonló lény. „Isten annál tökéletesebb, minél inkább kiterjed hatalma a mindenségre, és minél inkább kiterjeszti hatalmát a mindenségre, ő maga annál tökéletesebb. Egy szóval: hangozzék is bármi profánul, de nemcsak az ember, Isten is öneréjéből, saját munkája jóvoltából lesz és lett azzá, ami.”¹⁷ Az emberek posztinkarnált állapotukban maguk is istenek. Istentestvérek, de nem egyenrangúak Istennel. Az Atya, a Fiú és a Szentlélek viszonyában is alárendeltség érvényesül, nem tekinthetők egy személynek. A mormonok nem antitrinitáriusok és nem monoteisták, de kérdés az, hogy besorolhatók-e minden további nélkül a politeista vallások közé.

„A monoteizmus »visszavétele«, felhígítása, netán feladása – néminemű ironikussággal mondva – a protestantizmus fáján termett mormonizmust mintegy »visszakatolizálta«. A közvetítetlenséget legalábbis az istenség felfogásában megint bizonyos közvetítettséggel váltotta fel. Ellentétben teológiájuk más részleteivel, a predestináció, az ember eredendő bűnössége dogmájának elejtésével, a protestáns pesszimizmus optimizmusba fordításával, istenképzettük kialakításakor nem a reformáció radikális reformáció radikális reformálását végezték el, hanem »ellenreformációt« hajtottak végre.”¹⁸

„Az elemi elemből és az értelemből Isten hozza létre a világegyetemet, benne a földet, rajta az embert. Az univerzumban rend van, nem pedig káosz, az anyag, energia és intelligenciák interakciói egyetlen nagy terv szerint mennek végbe. Megszakítatlanul érvényesül az üdvterve, s ez három dologból áll. Isten szabályokat ad az embereknek, hogy tudják, miként éljenek, felruhazza őket az igével, melyet a Szentírás tartalmaz, és megváltót küld közülük, hogy feloldoztassanak bűneik alól, és végül módot ad nekik, hogy öhozzá válhassanak hasonlatossá. A megváltás nem abból áll, hogy az ember egyesül Istennel, hanem abból, hogy olyan lesz, mint ő.”¹⁹ Isten szellemgyermeké az ember és már azelőtt létezett, hogy megszületett volna a földi világra. Nem semmisül meg akkor sem, ha meghal, hanem egy másik létállapotba megy át, ahol Istenhez válik hasonlóvá. „Az istenek, angyalok és az ember ugyanahhoz a fajhoz tartoznak, egyazon fajtabéli nagy családot alkotnak, csak szét vannak áradva a planétáris szisztémában.”²⁰ Csak az különbözteti meg őket egymástól, hogy az anyagtisztaság különböző fokain állnak, és a fejlődés következtében más szférában léteznek. Az ember léte is szakaszokra oszlik, amelyeknek van kezdetük és végük. Az örök ember egyik létformából átmegy a másikba, és miközben vándorlása tart a létformák lineáris során át, úgy teljesednek ki immanens isteni tulajdonságai. »Az ember ma az, ami Isten egykor volt, és Isten ma az, amivé az ember majdan válik.«²¹ A szellemnek ötféle állapotát különböztetik meg: isten, angyal, testtelen lélek (a halottak szelleme), múlandó, testben élő lélek (ember) és azok a lelkek, akik még nem öltöttek testet magukra. „A ma élő emberek olyan szellemek, akik előbb az égben léteztek, azután beléptek a »hűsből való test templomá«-ba, és a halál után istenekké lehetnek.”²²

Minden gyermek bűn nélkül jön a világra. Ha gyermekként halnak meg és még nem lehet cselekedeteikért felelősségre vonni őket, akkor nincs szükségük megváltásra, mert büntelenek. Elvetik a predestináció tanát is. Vé-

leményük szerint az ember cselekedetei alapján üdvözülni. Az üdvözüléshez szükséges kegyelmi eszközök a hit, a megtérés, a keresztség (csak 8 év felett), a kézrátétel és az úrvacsora (bor helyett vízzel). „A földi létállapot az élet egyszerű tényeinek szekvenciájából áll; születés, felcseperedés, keresztelés, házasság, gyermekek nemzése, istenes létezés, elaggás, halál – íme ezek az eseményei, s a belőlük álló ciklusok ismétlődnek az egyes lények, az egymást követő nemzedékeke sorsaként.”²³

A mormonok sok isten létét feltételezik, akik férfi és női szellemek szaporodásából jöttek létre. A szellemek reinkarnált stádiumukban bolyongva várják azt, hogy testbe költözhesse. „Annak érdekében, hogy minél több szellemet láthassanak el anyagi testtel, törvényesnek nyilvánították a poligámiát Smithnek egyik, 1843. július 12-én tett kinyilatkoztatása alapján, amelyet azonban Brigham Young csak 1852. augusztus 28-án tett közzé.”²⁴

A kinyilatkoztatás megokolására azonban csak később került sor. Smith kicsapongó életét csak ezzel a húzással tudja véka alá rejteni, amikor felesége fellázad viselt dolgai ellen. Ezután alakul ki a többnejűség gyakorlata közöttük, amelyet teológiai megokolásaikkal is próbálnak később alátámasztani. „Hitük szerint a férjhez nem menő nő nem üdvözülhet. A nők általában csak akkor részesülnek az üdvösségben, hogyha valamely »szenthez« kötik jelen és jövő boldogságukat. A többnejűséget kiolvasták a Bibliából, látták a pogányoknál, azt mondják, hogy Jézusnak is több neje volt, amennyiben a kíséretében levő nők (Mária és Márta, Mária Magdolna) feleségei voltak és »mennyei házasságnak« nevezték.”²⁵ Persze kétségtelen az is, hogy a telepések jó hasznát vették az asszonykezeknek és vagyonosodásuk következtében már könnyen el is tudták tartani őket.

A többnejűség gyakorlata súlyos konfliktusokat okozott a mormonok életében. A hatóságok állandó zaklatásainak és a többi ember gyűlölködésének megállás nélküli céltábláivá váltak ezáltal. Ők magukat ettől függetlenül erkölcsös embereknek tekintették, akik erősen elítélték a házasságtörést és bármilyen szexuális kicsapongást. Amikor Utah 1896-ban állami rangra emelkedett, megerősödött a politikai nyomás. Eltiltották a poligámiát, amelynek egy 1899-ben történt másik kinyilatkoztatás vetett véget.

Ellenvélemények

Amikor a mormonok egyházáról és tanainak hitelességéről beszélünk, akkor fel kell vetnünk néhány alapvető problémát a felekezettel és keletkezésével kapcsolatban.

Joseph Smith még kora mércéjével sem volt művelt embernek mondható. Gondolkodásmódját és reakcióit meghatározta az akkoriban divatos korszellem. Mindenesetre gyanús az, hogy röviddel látomásai kezdete előtt, 1823-ban jelent meg Ethan Smith *A view of the Hebrews or the Ten Tribes of Israel in America* (Nézetem a héberekről avagy Izráel tíz törzse Amerikában) című könyve, amely azt a tételt állította fel, hogy az indiánok héber származásúak. Ebben az időszakban jelent meg Thomas Dick *Philosophy of a Future State* (Az eljövendő állandalom bölcselete) című munkája is. A szerző a bibliai patriarchákról is ír könyvében. Ábrahám úgy szerepel, mint minden idők legnagyobb okkultistája. Még a Mindenható is úgy szerepel a könyvben,

hogya a világ teremtésekor titkos tudományoknak hódolt. Smith olvasta ezeket a könyveket és rendkívüli mértékben rabul ejtették amúgy is élénk fantáziáját. Figyelemre méltó véleményem szerint az, hogy röviddel ezután kezdődnek el a titokzatos látomások sorozatai.

1.) Felvetődik néhány kérdés a Mormon Könyvével kapcsolatban is. Először is meg kell kérdeznünk, hol vannak a lemezek? – A hagyomány szerint ezek a fordítás végeztével visszakerültek Moróni birtokába. Nincs semmiféle bizonyíték arra, hogy valaha is léteztek volna.

2.) Smith tanúkat állított annak bizonyítására, hogy a lemezek valóban léteznek. Az első három tanú azonban később elhagyta a mormon felekezetet és arról tettek bizonyosságot, hogy Joseph Smith hamis próféta.

3.) Az elbeszélésekben az első látomásnak hat variációja van, míg a fordításnak tizenkettő. Ilyen rövid idő alatt nem keletkezhetett hűségese továbbadás mellett ennyi változat. Valószínűnek tűnik, hogy az eredeti is mindig másképpen lett elmondva vagy leírva a „próféta” éppen időszerű érdekeitől függően.

4.) Mindenki kaphat közvetlen kijelentést Istentől, de ezek csak saját és a családja életére nézve lehetnek mérvadóak. „Az egyház egészét, a mormonok közösségét illető dogmatikai vagy életviteli kérdésekben csak annak lehet érvénye, amit Isten neki, Joseph Smithnek hoz a tudomására. Hiszen egyedül és csakis ő »a látók, a fordító, a próféta, Jézus Krisztus apostola, az egyház vénje, Istennek, az Atyának az akaratóból, és a te uradnak, Jézus Krisztusnak kegyelméből.«²⁶ Számomra úgy tűnik, hogy mindez egy óriási kisebbségi érzéssel küszködő ember mindenkin uralkodni akaró hatalmi vágyának a kifejezése, nem pedig Isten szuverén Úr voltának a megvallása.

5.) Az állítólagos „új egyiptomi írás”-ról sehol sem tudtak archeológiai bizonyítékot bemutatni a Mormon Könyvében. Furcsa dolog az is, hogy a Kr. e. 600. körül Amerikába került zsidók honnan tudhattak a könyv összefűzéséről, hiszen abban az időben, és még jóval később is tekercseket vagy agyagtáblákat használtak és ezek közül egyik sem volt fűzve. A könyv formája csak jóval később keletkezett.

6.) Hogyan tudta Joseph Smith később a Biblia ihletett fordítását elkészíteni? Smith fordításában 3913 változtatás van az eredeti szöveghez képest. Nehéz lehetett ezt elkészítenie, hiszen az Urim és a Tummim már nem volt a birtokában, mivel Moróni a lemezekkel együtt elvitte, héberül és görögül viszont egy szót sem tudott.

7.) Hogyan állunk valójában Joseph Smith személyével? Kritikusai a következő nézeteket állították fel róla:

- a.) Lelki nagyság volt, aki maga alkotta meg a könyvet.
- b.) Spaulding kiadatlan kéziratát használta, amely „A talált kézirat” címen azt a történetet adja elő, hogy az indiánok Izráel elveszett törzseinek az utódai. Az erről szóló dokumentumok egy indián sírjába vannak elásva.

c.) Az anyagot különböző szerzőktől lopkodta össze és azokat összegyúrta.

d.) Ha valóban látott látomásokat, akkor nem az Atyát, a Fiút, Keresztelő Jánost, és az apostolokat látta, hanem azt, aki el tudja hitetni magáról, hogy ő a világhosszú angyala.

Pál apostol erőteljesen foglal állást az ehhez hasonló megnyilatkozások ellen. „Viszont ha még mi magunk, vagy egy mennyből való angyal hirdetne is nektek evangéliumot azonkívül, amit mi hirdetünk, átkozott legyen!” (Gal 1,8)

A mormonok ma

A leggyorsabban növekvő vallásos csoportnak tartják magukat manapság. 1981-ben 4 600 000 bementkezett tagról tudtak hivatalosan. 1986-os adatok szerint naponta átlagosan 578 megtért embert kereszteltek. „Az erőteljes világmissziót alkalmazó denomináció 1988 óta található Magyarországon, s fiatal misszionáriusai vonzóak, rokonszenves módon képviselik hitüket, amelynek csak egyik alapja a Biblia.”²⁷

1991-ben 37 templomuk volt, de rohamos gyarapodásuk folytán ez a szám minden évben 7-8 új templommal növekszik. Missziós tevékenységük annyira komoly, hogy mintegy 30 000 misszionáriust foglalkoztatnak. Ezek többségükben fiatal emberek, akik 1-2 évig tevékenykednek valamelyik külföldi országban. Költségeiket családjuk fizeti, nem pedig a gyülekezet. A mormonok a világ egyik leggazdagabb közösségének számítanak. Mindenképpen pozitívumként kell megemlíteni náluk a gyermekek nevelésének hangsúlyozását, a missziói munkára való nevelést és anyagi háttérük önzetlen felhasználását.

A nálunk tevékenykedő misszionáriusai nagyon kedves és művelt emberek, akik könnyen meggyőznek másokat igazságukról. A baj csak az, hogy nem a teljes igazságot mondják el. Szórolapjaikon és könyveikben csak kivonatokat közölnek, amelyek erősen szelektálva vannak. Amikor mélyen közéjük kerül valaki, már csak akkor veszi észre az addig eltűnt dolgokat.

Fukk Lóránt

Jegyzetek

1. Szimonidesz Lajos: A világ vallásai Könyvtérképesítő Vállalat Budapest, 1988. 675.p. – 2. Uo. – 3. Helmuth von Glasenapp: Az öt világvallás Gondolat Budapest, 1987. 359-360.p. – 4. Szimonidesz Lajos: i.m. 677.p. – 5. Helmuth von Glasenapp: i.m. 360.p. – 6. Zala Tamás: Az aranytáblák népe: a mormonok Gondolat Budapest, 1985. 81.p. – 7. Szimonidesz Lajos: i.m. 677. p. – 8. Zala Tamás: i.m. 95.p. – 9. Uo. 120.p. – 10. Szimonidesz L.: i.m. 678.p. – 11. Glasenapp: i.m. 360-361.p. – 12. Szimonidesz L.: i.m. 678.p. – 13. Zala T.: i.m. 68-69.p. – 14. Uo. 68.p. – 15. Glasenapp: i.m. 361.p. – 16. Utcai mormon propaganda kártya – 17. Zala T.: i.m. 63.p. – 18. Uo. 64.p. – 19. Uo. 59.p. – 20. Uo. – 21. Uo. 60.p. – 22. Glasenapp: i.m. 361.p. – 23. Zala T.: i.m. 61.p. – 24. Glasenapp: i.m. 361.p. – 25. Szimonidesz L.: i.m. 681.p. – 26. Zala T.: i.m. 33.p. – 27. Protestánsok, kis egyházak, szekták Ökumenikus Tanulmányi Füzetek Budapest, 1991. december 25.p.

Nem tudjátok, milyen lélek van bennetek*

„... micsoda a halandó – mondom –,
hogy törődsz vele,
és az emberfia, hogy gondod van rá?
Zsolt 8,5-7

Tudatos és tudattalan világunk

Előadásainkban arra a kérdésre keressük a választ, hogy kicsoda az ember és milyen az ember. Ehhez a teológia mellé a lélektan tudományát hívjuk segítségül. Évtizedek óta folyik a vita arról, hogy kell-e és ha igen, akkor milyen mértékben és minősítésben kell a pszichológia. Némelyek szerint mindenre megoldást és gyógyírt nyújt az új és divatos tudomány, mások viszont ellenséget látnak benne. A hit és a Biblia védelmezői közül sokan elutasítják, mint egyház-ellenes, ördögi kísértést, amitől óvni kell a Krisztus követőit. Hol van az igazság? Hiszem, hogy e két szélsőség között. Istenbe vetett hitünket nem támadják, de nem is helyettesítik a lélektan igazságai. Az ember megismerése, közelebről az önismeret gazdagítja és segíti hitéletünket, mert őszinte és hasznos önvizsgálatra készítet.

Miért félünk a pszichológiától? Azt gondolom ugyanis, hogy az elutasítás és elhárítás menekülést és félelmet takar. A lelepleződéstől félünk, mert tükröt tart elénk, amiben szembesülünk hibáinkkal, hiányainkkal, olykor beteges vonásainkkal. Önismeretre tanít. A magunkról alkotott illúziókat lerombolja és a valóságos lelki arcunkat mutatja meg. Ez néha bizony kegyetlenül fáj.

Mire jó az önismeret? Három választ adok erre a kérdésre.

1. Alapvető igényünk és szükségletünk a megismerés vágya. Ezt a tudásvágyat elégitjük ki, amikor megismerjük a minket körülvevő világot és benne önmagunkat is. A gyermek fejlődése során legkésőbb a kamaszkorban már megjelenik és a továbbiakban vissza-visszatér a kérdés: ki vagyok én. Miben hasonlítok és miben különbözöm másoktól?

2. Az önismeret segít konfliktusaink megoldásában. Ma az embert senki nem tanítja arra, hogy hogyan kell a problémákat kezelni, némelyeket megoldani, másokat elviselni. Saját magunk megismerése közben felismerhetjük azokat az eszközöket (kéességeket és tulajdonságokat), amelyeknek a használata révén olykor elkerülhetők, máskor megoldhatók lesznek konfliktusaink.

3. Az önismeret eszköz mások megismeréséhez és megértéséhez. Ha önmagunkat megismerjük és elfogadjuk, akkor könnyebben tudjuk beleképzelni magunkat mások helyzetébe (a lélektan nyelvén ez az empátia) és kevesebb ítélet és több megértés születik bennünk. Amit másban elítélünk, annak 80 %-a mibennünk van, csak kivetítjük a másokra. Az szúr szemet a másik emberben, ami a mi megoldatlan problémánk. Jézus a Hegyi Beszédben így mondja ezt: „Ne ítéljetek, hogy ne ítéltessetek... Miért nézed a szálkát atyádfia szemében, a magad szemé-

ben pedig miért nem veszed észre még a gerendát sem?” (Mt 7,1.3) Ez az ironikus hasonlat a projekció mindnyájunkban dolgozó jelenségét példázza szemléletesen.

Ezzel máris a tudatos és tudattalan világunk témájának a közepében járunk. A pszichológusok szerint gondolkodásunknak és magatartásunknak csupán 1/10-e tudatos és 9/10-e tudattalan. Aránytalanul kicsi az az életünk, amiről tudunk és tudatosan vállaljuk is. Jóval nagyobb és ősbibb tartomány az, amit tudattalainak vagy tudattalannak nevezünk. A tudat a láthatóval, a megismerhetővel, a jelenségekkel foglalkozik. Azzal, ami a szemünk előtt zajlik, a felszínen észlelhető. De ahogy Simone Weil mondja: „a jelenségek eltakarják a valóságot”. Így takarja el a tudatos énünk a tudattalan, azaz valóságos énünket. A tudattalanban rejlenek a felszínen játszódó történések gyökerei és okozói. Döntéseinket és ítéletalkotásunkat ebben a láthatatlan tartományban lakó ösztöneink, beidegzéseink motiválják és irányítják.

A „tudattalan” kifejezés szemléletesen jelzi, hogy ez a világ számunkra ismeretlen. Aki nem ismeri tudattalanját az tudatlanul él, s ez számos konfliktushoz és problémához vezet. Amiről nem tudunk vagy nem is akarunk tudni, az attól még van és hat. Szükséges tehát vizsgálni és kutatni lelki folyamataink tudattalan hátterét. Gyakran kiderül, hogy például egy jó szándékú megjegyzés súlyos sebet ejt a másik lelkén, és tisztázásra szorul a lát-szólag ártatlan ügy.

„Nem tudjátok, milyen lélek van bennetek” – mondja Jézus tanítványainak, akik bosszúra vágytak az őket elutasítókkal szemben (Luk 9,51-56). Ebben a történetben a tanítványok jót akarnak, szent ügyet szolgálnak: meg akarják védeni Jézust és az Ő ügyét. Ez a felszín, a jelenség, ami látszólag dicséretes magatartás, hiszen Mesterük isteni hatalmát szeretnék megmutatni ellenségeinek. Jézus mégis megdorgálja őket. Miért? Mert a tudatosan és hangosan kimondott odaadás mögött, amit Jézus iránt tanúsítottak, a tudattalanjukat is látja, ahol harag, düh, sértettség és erőszakos indulatok voltak. A mélységben tehát gonosz erők működtek.

Kell-e analizálni a lelkünket? Mire jó a lélekelemzés? Jobb lesz-e attól az ember és világa? Sokan teszik fel ezeket a kérdéseket. Leginkább akkor, amikor szeretnék elkerülni a belső világukkal, azaz a tudattalanjukkal való szembesülést. Természetesen nincs szükség arra, hogy állandóan elemezzük, kutassuk és részeire bontva kényeszeresen figyeljük lelki folyamatainkat. Amíg őszinték vagyunk önmagunkhoz, amíg tisztán tartjuk és szóhoz engedjük jutni lelkiismeretünket és amíg érzékenyek vagyunk mások véleményére, addig természetesen és szinte magától szabályozódik és bomlik ki az életünk. De amikor konfliktusba kerülünk, félelmek, bajok és betegségek zavarják meg lelki egyensúlyunkat, akkor szükségünk van arra, hogy elemezzük és vizsgáljuk az

* Lélektani tanulmányok öt estén át. Elhangzott a Budapest-Klauzál téri Református Egyház imatermében.

okokat, ha meg akarunk gyógyulni. Nehéz döntések vagy súlyos csalódások is önvizsgálatra készítetnek. A jó döntéshez komoly munkát kell végeznünk magunkon.

Kicsoda az ember és ki vagyok én? Akkor tesszük föl a kérdést:

1. amikor öntudatra ébredünk. Megfigyelhetjük ezt a gyermekek fejlődésében. Először kisgyermek korban, majd kamaszkorban, pálya- és párválasztás idején, azután 40 éves kor körül, s végül az öregkor küszöbén újra meg újra rákérdez az ember: ki vagyok, és milyen vagyok én? Fokozatosan ébred öntudatra az ember és ennek a tudatosodásnak jelentős állomásai készítetik arra, hogy elemezze és így megismerje önmagát. Ebben az elemző folyamatban fedezi fel tudattalan világát, és egyre több elemet emel át a tudatos gondolkodásába. Így válik egyedivé, egyéniséggé, mindenki mástól megkülönböztetetté, páratlan lényé: érett emberré.

2. amikor fájni kezd az élet: szenvedünk. Testileg vagy lelkiileg. Amikor gyötrődünk magunk vagy mások miatt és összeütközésbe kerülünk önmagunkkal, akkor tesszük föl a kérdést: miféle erők élnek és mozognak bennem? Pál apostol megdöbbentő őszinteséggel ír erről a Római levélben: „nem azt cselekszem, amit akarok, hanem azt teszem, amit gyűlölök” (7,15). Ez nem egyszerűen a test és a lélek összeütközése, ahogyan tévesen értelmezik sokan, hiszen a test ösztönei és indulatai azonosak a lelki folyamatokkal. Még csak nem is a tudatos és tudattalan világ feszültségét jelenti, hanem a test-lélek egészének a harcát a megváltott tudattal (szellemmel=pneumával). Bibliikus nyelven ezt nevezzük az óember és új ember harcának. Megváltott tudatnak nevezem tehát az Istennek átadott tudatos ént, ami Isten akaratát akarja cselekedni bennem.

3. amikor nagy döntéseket kell hoznunk. Mit tanuljunk, milyen foglalkozást válasszunk, milyen munkát vagy feladatot vállaljunk el, ki legyen az életünk társa – mind olyan kérdések és döntések, amik saját alapvető értékeink és lényegünk után kutatnak. Alkalmas vagyok-e arra, amit tenni szeretnék? Én akarom-e, vagy mások akaratát követem tudattalanul? Milyen cél von erre az útra, ami előtt állok? Szabad vagyok-e a döntésben vagy determinált és kiszolgáltatott valamilyen kényszerpályán? A becsületes döntések ilyen és ehhez hasonló kérdések nyomán születnek. Ez persze nem jelenti azt, hogy mindig helyes is lesz a döntés, de feltétlenül megfontolt és ezért előrevivő lesz az emberré érés útján.

A tudattalan megismerésére és tudatosítására a legjobb módszer a kérdezés. Kérdezzünk rá, kérdezzünk a jelenségek és események mögé, amik velünk és bennünk történnek! A másik lehetőségre a népi bölcsesség is tanít: „aludjunk rá egyet!” Ez nem csupán az idő megfontolásra segítő tényezőjére utal, hanem az álomra is. Álmaink gyakran „levetítik” a tudat alá süllyesztett érzéseket és vágyakat, amikről nem tudunk vagy nem akarunk tudni éber állapotunkban. Amit nappal nem merünk végiggondolni sem, az éjszaka megfogalmazódik – noha bizonyos kontroll még álmainkba is működik. Ne legyintsünk az álmainkra, hanem figyeljünk üzeneteire, mert rólunk szólnak, ahogyan az éber álmaink és álmodásaink. Ki-ki önmaga tudja leginkább analizálni ezeket, hogy mi mit jelent álma szimbólum-nyelvén.

Mi is tehát a tudattalan? A század elején Freud írt erről a legtöbbet. Ő azt vallotta, hogy az elfojtott ösztönök

és vágyak lakóhelye, kiélezve: az elfojtott szexualitás birodalma. Adler szerint a hatalomvágy, az ember uralkodási ösztöne lakik ott. C. G. Jung viszont kiszélesítette a tudattalan fogalmát és tanítása szerint nemcsak a sötét és negatív erők működnek benne, hanem jótékonyak is. Szerinte a tudattalan a lelki egyensúly kompenzálója, segíti és korrigálja a tudatos világunkat. Onnan jön felszínre az intuíció, ami egyfajta őshihlettség, ráérzés a lényegre és a valóságra. Ez a jótékony erő, mely éppen olyan megmagyarázhatatlan, mint a rossz föltörése, gyakran vezérli a kutató tudósokat, a művészeket vagy az átlag embert ihletett pillanatokban. A tudat általában a pozitívnak értékelte tulajdonságokat tartja felszínen és az erkölcstelen, szennyes ösztönöket elnyomja, maga alá süllyeszti. A szennyes, sötét részt nevezi Jung árnyék-személyiségnek, amely minden ember életére árnyékot vet. Amikor ez előbukkan, akkor kérdezzük döbbenet magunkat: „Ez is én vagyok?” Mindezen személyes tudattalan-rétegek mögött van egy még ismeretlenebb tartomány az ún. kollektív tudattalan, ahol az ősi emlékképek, az ún. archetipusok, mint az emberiség történelmének hagyatéka összegyűltek. Például az ősfélelem és az ősbizalom.

Tévedés volna azt gondolni, hogy a tudattalanban csak a gonosz működik. Reményik Sándor egy verse gyönyörűen beszél erről:

*Egy istenarc van eltemetve bennem
Tán lételőtti létem emlék-képe!
Fölibe ezer réteg torryosul,
De érzem ezer rétegen alul,
Csak nem tudom, miképp került a mélybe.*
(Istenarc)

Kicsoda az ember? Hiszem, hogy istenképű teremtmény. Sokféle tudatos és tudattalan ösztönrel küszködő, kísértésekkel leckéztetett, ismert és kiismerhetetlen lény. Isten a maga képére teremtette, (ez az istenarc benne) és ezt a bűn sem törli ki belőle (csak eltemeti vagy megcsúfolja). Nehéz és gyötrelmes küzdelem kikutatni tudatos és tudattalan énünket, ezért kérjük hozzá Isten segítségét. Az Ő szeretete, erőtere megóv a kétségbeeséstől. Isten színe előtt vizsgáljuk meg magunkat!

Neurózis és pszichoszomatika

Énünk nagyobbik része, a tudattalan világunk, számunkra ismeretlen. Onnan jönnek fontos motivációk, mozgató erők, amik meghatározzák gondolkodásunkat, magatartásunkat és egész életvitelünket. Ha nem ismerjük el és nem ismerjük fel ezt a bennünk élő világot, akkor hirtelen és váratlanul tör ránk a betegség.

Sokféle betegséggel küszködünk. Nem azt állítom, hogy ha ismernénk magunkat és tudattalan világunkat, akkor nem lennénk betegek. De meg vagyok győződve arról, hogy ha jobban ismernénk magunkat, akkor nem derül égből villámcsapás módjára törnének ránk a bajaink.

A XX. század végén – mindnyájan érezzük, hogy – zaklatott, feszültségekkel terhes, túlhajsolt az életünk. Szinte normális jelenség, hogy mindenki ideges, ezért szinte népbetegség a neurózis. A neurózis főfokozott, tartós idegesség, súlyos konfliktusokból adódó, testi-lelki zavarokban megnyilvánuló betegség. Kiváltó oka a fölfokozott élettempó, túl sok munka és feladat, túlzott elvárás-

sok, megoldatlan és megoldhatatlannak látszó problémák főlhalmozódása. Mindezek tartós szorongáshoz és félelemhez vezetnek, ami kiváltja a neurózist. Ehhez az állapothoz szinte mindig társul a kisebbségi komplexus, a megfelelni nem tudás, a „képtelen vagyok” érzése, ami befelé löki az embert a betegségbe. Ilyenkor szándékosan kerüli az ember azokat a helyzeteket, ahol vereségtől tart, tehát nem vállal felelősséget, következőképpen elbizonytalanodik és szinte menekül maga is a betegségbe. Nem mer és ezért nem is tud dönteni, mintha azt hirdeté magáról: „nem ér a nevem!”

A neurózisosok között van egy minket egyháziakat sajnálatosan vádoló típus, az ún. *ekkleziogén neurózis*. Gyökössy Endre hívta fel rá a figyelmünket, az egyházban szerzett neurózisa. Az egyházi tanítások, dogmák, bűnös voltunk túlhangsúlyozása és a rákövetkező büntetés, a pokol rémisztő képe okozhat gyógyíthatatlan szorongást a vallásos emberben. Sajnos nem ritka, sőt egyre gyakoribb az olyan gyülekezet, ahol az ígértető vagy hitoktató, Isten haragjával és büntetésével, az örök kárhozattal fenyegeti hallgatóit. Külön valláslelektani elemzést igényelne az ilyen egyházi közösség annak feltárására, hogy miért a szigorú Isten-kép lett fontos a számukra és miért nem a jókedvű Isten, aki szeret és megbocsát. Meggyőződésem, hogy a merev egyházi tanok megalkotása mögött hatalomvágy és a hatalomvágy mögött félelem és bizonytalanság húzódik. A büntetés megváltás örömhíre nélkül önkínzó és öngyűlölő neurotikus büntetés lesz. Ebben az állapotban az ember nem tud önmagának megbocsátani, ezért azt hiszi, hogy Isten sem bocsát meg neki. S ha egyszer azt hiszi, akkor hiába mondja neki lelkész vagy lelkigondozó a megbocsátás jó hírét, már nem hiszi, hogy ez rá érvényes volna. Ez a betegség az egyház vétké, ezért komoly felelősség terhel minket. Büntetéssel fenyegetjük a bűnös embert, vagy a gyógyulás ígéretével hívjuk Isten közelébe az amúgyis féltő, szorongó embert?

A másik témánk a *pszichoszomatika*, a lelki eredetű és testi tüneteket eredményező folyamat és megbetegedés. Betegségeinknek 70-80 %-a ilyen (a számokon még vitatkoznak az orvosok és pszichiáterek), mindenesetre sokkal több a lelki gyökerű megbetegedés, mint amennyit gondolnánk. Megdöbbentő az az állítás, amit már Jung kimondott a század elején, hogy még a balesetek nagy része is pszichés eredetű! Nem úgy van, hogy egyszer csak megtörténik velünk vagy megesisik rajtunk, hogy véletlenül beütjük az ujjunkat vagy elüt egy autót. Valahol a tudatalattink mélyén egy ösztön irányít vagy sodor a baj és a betegség felé. Talán menekülünk a betegségbe sőt a halálba az élet elől! Ha most erre valaki nagyon ingerült lesz, hogy ez azért már túlzás, az vizsgálja meg önmagát, hogy miért ingerli ez a gondolat. Mit talált el benne ez az állítás?

Nem olyan egyszerű tehát a képlet, hogy ha valaki beteg, akkor a teste megbetegedett. Az ember: test, lélek és szellem. Ha beteg, akkor az egész ember beteg, nem csupán a teste. A test hordozza a tüneteket látványosan, de azért az egész embert érinti egységesen. Ebből fakad az a felismerésem, hogy ha jobban kommunikálnánk a tudatalattinkkal, akkor nem kellene annyiféle betegséget összeszednünk. Ha jobb lenne az összeköttetés a tudatos és a tudatlan világunk között, akkor kevesebb betegségre lenne szükségünk.

Azt gondolom tehát, hogy *a betegségeket jelzéseként* kellene felfognunk. A tudatalanunkból kiinduló jelzések ezek, amik valamire tanítanak minket. Beszélgetnek velünk ezek a jelek rólunk, önmagunkról. Betegségeink az önismeret forrásai lehetnek, s ha így tekintünk rájuk, akkor egészen másként viszonyulunk hozzájuk. Akkor nem a betegség hordoz engem, hanem én hordozom azt. Nemcsak az orvos gyógyít engem, hanem én is kezelésbe veszem magam. Nem passzív szenvedője vagyok az esetnek, hanem aktívan részt veszek: gyógyulni akarok én is. Vannak persze szervi betegségek, vírusok okozta járványok és objektív tényezők, amiket nem lehet elkerülni. Az azonban orvosok által igazolt tény, hogy különböző emberek különbözőképpen viselik ugyanazt a betegséget. Az, hogy mikor gyengül le a szervezetünk védekező képessége függ attól, hogy milyen lelki készlettel, mennyi pszichés energiával rendelkezünk. A betegség lefolyása függ attól is, hogy átadjuk-e magunkat neki vagy magunk is dolgozunk vele.

Mikor vesszük kezünkbe a sorsunkat? Mikor vesszük hatalmunkba önmagunkat? Meddig lehet hivatkozni a nehez gyerekkorra? Ezekkel a kérdésekkel szeretném felrázni azokat, akik betegségeik áldozatai, akik a szülőktől örökölt hajlamaikra hivatkozva nem tudnak vagy nem akarnak egészséges és önálló életet élni. Különböző pszichikus készlettel rendelkezünk, amit fogyasztunk életünk során. Szülők a gyermekeknek egy bizonyos genetikuss, pszichikus és szellemi örökséget adnak át. Az izgalmas kérdés azonban az, hogy mennyire vagyunk determináltak vagy predestináltak ezek által? Teljesen meghatároz és megkötöz minket az örökség vagy szabad akarunk van? Dönthetünk-e magunk életünk minőségéről?

Szondi Lipót ún. *sorsanalízise* arra tanít, hogy a ketőt összhangba lehet hozni egymással: a meghatározottságot és a szabad akaratot. Meggyőzőek szemléletes példái: aki agresszív hajlamot örökölt, az választhat, hogy bűnöző lesz, vagy bűnöldöző (rendőr) esetleg hentes vagy egyéb olyan foglalkozású, ahol kiélheti erőszakos hajlamát szabadon. Az öröklés önmagában semleges, az a valódi fontos kérdés, hogy mire használjuk, milyen mederbe tereljük. Akit a tűz vonz, az Szondi szerint lehet piromániás, ha beteg, és lehet tűzoltó, ha felismeri és kezelni tudja ezt a szenvedélyét. Szellemsen és karakteresen mutatja be Szondi, hogy mennyire meghatározottak vagyunk, betegségeink sem véletlenszerűek, és mennyi múlik azon, hogy mire használjuk és hogyan kezeljük tehetségünket és hajlamainkat. Rajtunk múlik, hogy átokká vagy áldássá lesz az örökölt sorsunk. Betegség vagy hasznos tevékenység születik belőle? Ez utóbbi nagyban függ a betegséghöz való viszonyulásunktól, amint azt korábban jeleztem. A betegség nagy kísértése ugyanis az, hogy mások figyelmét és szeretetét próbáljuk kicsikarni vele. Áldozata vagyok az életemnek vagy alanya? Beteg vagy gyógyult akarok lenni?

Ahhoz, hogy megválaszoljuk önmagunknak ezeket a kérdéseket, nagyfokú bátorság, becsületes őszinteség és egyfajta bizalmatlanság szükséges. Bátorság azért, mert sok sötét és riasztó vonást találunk tudatalattink mélységeiben. Őszinteség azért, mert szívesen elhitjük magunkkal azt, hogy nem is vagyunk mi olyan csúnyák belül, mint amilyenek megsejtettük magunkat. Bizalmatlanság azért, mert csalárd szívünk azt akarja elhitetni

velünk, hogy csak apró gyöngeségeink vannak, egyébként minden rendben van velünk. Mint minden kutató munkához, a lélek kikutatásához is e három alapvető tulajdonság szükséges.

A következőkben a megbetegedés folyamatát, azután a gyógyulás folyamatát írom le képletesen.

A betegség útja: a tudattalan világomba lesüllyesztett ösztönök, vágyak, érzések és emlékek összegyűlnek és lefojtódnak (a tudatos világom parancsára) és gátlássá alakulnak. A gátlásoknak fontos és hasznos szerepük van életünkben egyébként, hiszen a külvilághoz való helyes illeszkedést szolgálják. Elviselhetetlen lenne az életünk, ha minden gondolatot, érzést és vágyat ösztönösen megmutatnánk kontroll nélkül. A gátlásnak tehát pozitív, ellenőrző szerepe van. A baj ott van, ha az elfojtás akkor is működik, amikor nem kellene és gátlássá teszi az embert. Hasonlattal élve, a gátlásosság olyan, mint behúzott kézifékkal autózni. A kézifék elengedhetetlenül szükséges, ha a lejtőn meg akarok állni, de ki kell engedni, ha tovább akarok haladni. Egyébként minél nagyobb a sebesség és minél tovább haladok, annál súlyosabb kár keletkezik a járműben. Ilyen a tartós gátoltság természete: egyszerre berobban vagy kirobban egy betegség, azaz szomatizálódik a lelki probléma. Megbetegszik az ember.

A gyógyulás útja: a tudattalan világ lefojtott tartalmai gátlást eredményeznek, de – itt a lényeges eltérés – nem a gátlásosság, hanem a tudatos felismerés által a *szublimálás* felé halad a folyamat. Az egészséges és tudatos megoldás: az elfojtott és lefékezett negatív ösztönöket átlényegítéssel értékes energiává alakítani. Hogyan? Például humorral. Nagyszerű felszabadító és gátlásokat feloldó erő a humor. Engedjük érvényesülni ezt a képességünket nehézségek idején! A fölszabaduló energia azután munkává, sporttá vagy művészetté lényegíthető át. Mindannyian tapasztalhatjuk azt a hétköznapi tényt, hogy ha indulatosak és haragosak vagyunk, akkor a fizikai munka, takarítás vagy favágás szépen levezeti a negatív indulatainkat. Az agresszió értékes energiává alakul át a sportolásban is. De a leggyönyörűbb alkotások is akkor születnek, ha a művész lelkét hatalmas érzések és indulatok feszítik. Legszebb verseiket a költők szerelmi csalódásukban és bánatukban írják. A keserűségből és a fojtott indulatokból nagy dolgok szülehetnek, amikből nyeresége lesz szűkebb vagy tágabb környezetünkben, de leginkább magunknak.

Még két példát említek a neurotikus és pszichoszomatikus betegségek megelőzésére, illetve gyógyulására. Mindkettő az emlékek, a múlt sebeinek gyógyítását segíti elő. Bálint Mihály magyar pszichiáter módszere: felidézni és érzelmileg újra átélni gyermekkorunk nehéz emlékeit. Először a saját érzéseinket, azután a szülőkéét és más közel állókét – újra átélni, majd elsíratni és eltemetni. Ez az ún. *gyászmunka* segít az ősi emlékek és fájdalmak képeztünk általi feldolgozásához. Hasznos terápia ez sokak számára, akik múltjuk fel nem dolgozott emlékein tépelődnek és nem ritkán bele is betegednek. Aki gyógyulni akar kövesse és próbálja ki ezt az utat: felidézni, újra beleélni magát az élménybe, elsíratni és eltemetni azt, és megerősödve visszatérni a jelen feladataihoz.

A másik módszert Paul Ricoeur „*narratív identitás*” néven ismertette. A lényege az, hogy úgy azonosulok önmagammal, hogy egy bizonyos távolságot tartok én és

a történetem között. Elmesélem a magam fájdalmas történetét önmagammal, de közben kritikával reflektálok saját elbeszélésemre. Eltávolítottam úgy, hogy már nem érint olyan mélyen – mintha valaki mással történt volna meg. Ez a kibeszélés és elbeszélés kilazít a múltra merevedett görcsből.

Sokféle útja van a gyógyulásnak. A különböző módszerek célja és iránya azonban egy és ugyanaz: összeköttetést kell létesíteni a tudattalanunkkal. Valahogy úgy, ahogy a sebészetben a műtét után egy kis csövecskét helyeznek az orvosok a sebbe, hogy az ott keletkező genyret kivezessék. Így kell egy kivezető csatornát helyezni a tudattalanunk mélyén meggyült sebre, fájdalomra, hogy az megtisztuljon. Amint ezt meg tudjuk tenni, oldódik a feszültség, enyhül a szenvedés és a kínzó, lüktető fájdalom. A tudat szintjére hozott problémákkal már könnyebb dolgozni.

Céltérápia

Önkényesen így fordítottam magyarra a „logoterápia” kifejezést, ami a jövő felé irányítja tekintetünket. Mielőtt azonban rátérek erre, nyomatékosan szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy a múltunk feldolgozása, megemésztése és jelen életünkbe beépítése fontos a jövőnkre nézve. Mindannyian küszködünk régi, talán gyermekkorban szerzett sebekkel, emlékekkel, amiknek helyet és gyógyulást kell találnunk az életünkben. Ha nem foglalkozunk velük, mert túl fájdalmas, vagy már magunk is unjuk, akkor csak a szönyeg alá söpörjük. Ha úgy teszünk, mintha elfelejtettük volna már, akkor váratlanul találkozunk szembe velük holnap vagy holnapután.

Bodrog Miklós előadásában hallottam ezt a szemléletes mondatot: „Vagy mi emésztjük meg a múltunkat vagy a múltunk emészt meg minket!” Döbbenetesen igaz valóság ez: vagy mi dolgozzuk föl az eseményeket, vagy azok emésztik föl energiáinkat és jövőnket is. Gondoljunk bele: a pszichoszomatikus betegségek nagy része az emésztés, a megemésztés zavaraira utal. A „nem tudom lenyelni!” – sértést vagy haragot – „nem tudom megemészteni!” – kudarcot vagy csalódást kifejezések magyarázatot adnak a betegségek eredetére. Strúma, nyelési zavarok, gyomorfekély, bélpanaszok stb. mind jelzések és figyelmeztetések, hogy közeli vagy távoli múltunkat, valamit a sorsunkból nem tudunk megemészteni. A neurózis és a depresszió Bodrog M. szerint *bánatvallás* lett népünkben. Depresszióra hajlamos nép a magyar. A depressziós „boldogtalan lenne, ha nem lehetne boldogtalan” – mondja nem kevés iróniával és kijózanító humorral. A baj az, hogy a keresztyénségben is van olyan tendencia, hogy a sötétben látást keresztyén erénnyé növesse. A tökéletes ideál, a túl magas mércék, a keresztyén követelmények, a Hegyi Beszéd döbbenetes igazságai valóban nyomaszthatják a teljesítménycentrikus hívőt. Ha csak erre hallgatunk, akkor kialakul bennünk a bánatvallás nyomorúsága: én szegény, tehetetlen és szerencsétlen vagyok. Elvárom magam is magamtól, hogy betöltsen a törvényt, de nem tudom. Ebbe bele lehet betegedni, az eredményezheti az ún. ekleziológén neurózist.

Ha ki akarunk kerülni ebből a szó szoros értelmében vett ördögi körből, akkor keresnünk kell magunknak és a

bánatunknak egy *siratófalat* – mondja Bodrog Miklós. Minden embernek szüksége van időnként egy siratófalra, ahol kisírhatja magából minden bánatát. Viktor Frankl is írja, hogy vannak fájdalmak, amikre nincs más megoldás, mint az, hogy kisírjuk magunkból. De attól a siratófaltól azután el kell tudni jönni! Nem szabad oda-kötődni, el kell szakadni tőle!

Problémáink és gyötrelmeink megoldásának az első fele, hogy a múltat vizsgáljuk és az okokat keressük. De nem lehet csak visszafelé nézve meggyógyulni. Ha egyoldalúan csak hátranzünk, akkor úgy járunk, mint a bibliai Lót felesége: sóbálvánnyá merevedünk, és nem tudunk tovább lépni.

A jövő felé kell fordulnunk és célt találnunk az életünknek! A Szondi-féle sorsanalízisnek is az a végső célja, hogy a múlt elemzése arra ösztönözzön, hogy képesek legyünk sorsot cserélni. A rossz sorsot jóra cserélni! Egyfelől adottak a gének, az ösztönök, a neveltetés, a környezet, másfelől mi magunk, akik vizsgáljuk magunkat. Ki az erősebb és kié a döntő szó ebben a láncolatban. Tudjuk-e alakítani az életünket az adott keretek között? Hiszem, hogy minden embernek van erre több vagy kevesebb szabad lehetősége.

A probléma megoldásra Csirszka János *élményterápiát* javasol. Közhelynek tűnik, de igaza van, amikor azt állítja, hogy a probléma azért van, hogy megoldjuk. Ha meggondoljuk jól, akkor rá kell jönnünk, hogy ebben a szemléletben húzóerő van. A probléma nem azért van, hogy pörgessük és belepörögjünk, hanem azért, hogy feladatként megoldást találjunk rá. Ha sikerül, általa gazdagabb és több leszek, mint azelőtt voltam. Minden megoldott konfliktus nevel és növel, többlet erőt és eredményt ajándékozik. A valóságban megvan már a megoldás, csak rá kell találnunk. Azért nevezi élményterápiának, mert az élmény, átélés felől közelíti meg az embert. Először csodálkozunk: ilyen is előfordulhat velünk?! – rácsodálkozunk a bajra. Azután egyre nő a feszültség-élményünk, gyötrődünk és kínlódunk rajta. Végül a feszültség akkora lesz, hogy állásfoglalásra kényszerít. Meg kell oldani, tenni kell valamit – ez a belső parancs esetleg új utakra vezet, amikre önszántunkból nem léptünk volna.

William Glasser ún. *valóságterápiája* kifejezetten hátat fordít a múltnak. Az amerikai pszichiáter szerint nem kell elemezni a múlt élményeit, sőt tudatosítani sem kell a tudattalan történéseit. Ehelyett a valóságot akarjuk megismerni, mert a beteg vagy a bajba jutott ember tagadja a valóságot. Ne azt kérdezzük meg tőle, hogy mit érez, hanem azt, hogy mi történik vele. A valóságos helyzetre és a valódi szükségletekre kell rávezetni az embert és azután megkeresni az útját annak, hogy hogyan tudja kielégíteni szükségleteit. Minden ember alapvető szükséglete: szeretni és szeretve lenni. Ez az általános szükséglet, hogy szeressen és valaki szeresse őt, más szóval az ember önértékelésének és a mások általi elismerésnek az igénye. Komoly konfliktusokat, sőt betegségeket (neurózist, depressziót stb.) okoz az önbecsülés hiánya és a helytelen önértékelés. Az ember általában alulértékeli önmagát, így van ez a dicsekedő és örökké hengegő emberrel is. Éppen azért nagyképű és gögös, mert kompenzálni és ellensúlyozni akarja azt, hogy aláértékeli magát. A valóságterápia lényegében a

felelősségvállalásra gyógyítja az embert: szeress, és engedd, hogy téged is szeressenek! Így nyeri vissza a helyes önbecsülését az ember.

Nagy nehézséget jelent az, hogy a társadalom ezzel szemben teljesítmény-orientált és siker-központú gondolkodásra sarkall. Az az elismert ember, aki hajt, teljesít, aki látványos eredményeket, főleg pénzt és sikert tud felmutatni. Aki nem bírja ezt a versenyt, az kimarad és lemarad, és szükségszerűen belebetegszik. Nem feltétlenül azért, mert tehetségtelen, hanem inkább azért, mert érzékeny és kifinomult az idegrendszere. Nem bírja vagy nem vállalja a hajszát és betegségbe menekül. A mai verseny alapú társadalomnak három kategóriájába tartozók – a gyermekek, a nyugdíjasok és a kettő között a munkanélküliek – azzal a nyomasztó érzéssel küzdenek, hogy „nincs rám szükség”. Erről a kollektív nyomorúságról külön előadásban kellene beszélni, hogy miként lehet ezt az érzést feldolgozni és nem belebetegedni. Nagy lelkierő és hit kell ahhoz, hogy az idetartozó emberek mégis célt találjanak életüknek és megőrizzék önbecsülésüket. De az aktív dolgozókat is rémiszti a bizonytalanság: „már csak egy órám van a felmondásig”. Apró célocskák és mindennapi félelmek között tengetik létüket, és rövid távra terveznek. Csak a túlélésre koncentrálnak távlatok nélkül. Európát, Észak-Amerikát és lassan minden társadalmat jellemez ez a „no future”, nincs jövő életérzés.

Az utóbbi évtizedekben a kiemelkedő pszichoterapeuták arra a véleményre jutottak, hogy korunk legsúlyosabb betegsége és válsága az *egzisztenciális neurózis*. Maslow, Erich Fromm, Rollo May és még néhányan, köztük a legnevezetesebb Viktor E. Frankl foglalkoznak ezzel az emberiség méretű problémával. Az egzisztenciális vákuum, üresség, jövőtlenség és céltalanság okozza a noogén neurózisnak is nevezett betegséget. Erre dolgozta ki Frankl a *logoterápiát*, aminek lényege, hogy célt és értelmet kell találni az életnek, különben csak tüneti kezelést adunk. Az egyik betegség elmúlik és jön egy másik – tünetet vált az ember, de nem gyógyul – mert az alapbaja megmarad.

Az egzisztenciális neurózis két alapvető jellemzője a pragmatizmus és a materializmus. Pragmatizmus alatt értem azt, hogy az ember alkalmazkodik mások elvárásaihoz. Igyekszik megfelelni a társadalmi elvárásoknak és a gyakorlati életben ráosztott szerepeknek. Így jut sikerhez, pénzhez és karrierhez. A materializmus abban mutatkozik meg, hogy csak biológiai szükségletek kielégítésére törekszik. Az élelem, a szex és a fájdalommentes (nem egészséges, csak fájdalommentes!) állapot elérése az ideális élet. Ez a test és psziché szintjén mozgó ösztönélet. Ezt hirdetik a reklámok a fogyasztói társadalomban: élvezz, fogyassz minél többet és szürd ki a fájdalmat – ez az élet lényege!

Aki e két pólus között él csupán, annak elkerülhetetlen mellékterméke az érzelmi sivárság és az unalom. Ez jellemzi a ma emberét. Egy pszichiáter felhívja a figyelmünket: nézzük meg például a fiatalokat az utcán, milyen unottan csókolóznak. Nincs tűz, nincs lobogás vagy szenvedélyes érzelmek. Elsivatagosodott az ember lelke. Ezt a sivárságot és ezt az ürességet írja le Váci Mihály versében: *Valami nincs sehol*. Mindenből hiányzik valami – a lényeg –, és a hiányt próbálja kitölteni az

ember alkohollal, szex-szel, kábítószerrel, valamilyen pót-szenvedéllyel. Ebből születik a szenvedélybetegség, ami a valódi szenvedély kielésee helyett pótlékokhoz kötött rabság. Lehet, hogy összejön minden, pénz, siker, biológiai kielégültség, csak éppen „valami nincs sehol”. Ez a vákuum, az üreztetés, amire terápia a „logosz”. A görög szónak nagyon gazdag jelentése van, ezért nem könnyű visszaadni egy magyar szóval: beszédet, Igét, megfontolást, értelmet és célt jelent.

Mi az élet értelme? Örök filozófiai kérdés, ami gyakran élet-halál kérdése személyes válságainkban. Nietzsche, ez a nagyon ambivalens gondolkodó mondta ki ezt a döbbenetes mélységű igazságot: *akinek van miért élni, az szinte minden hogyan el tud viselni.* Az élet tartalma és célja erőt ad a különböző életmódok és körülmények elhordozásához. Frankl személyes története a példa erre. A II. világháború alatt 3 évet töltött koncentrációs táborokban és élményeiről könyvet írt ... *mégis mondj Igent az Életre!* címmel. Mindenkinek ajánlom, hogy olvassa el. Testi és lelki szenvedések, nélkülözés és halálos létbizonytalanság közepette megkeresni és megtalálni az élet értelmét – nem kis dolog. Ezt teszi Frankl, és saját példája hitelesíti az általa kidolgozott elméletet, a logoterápiát. E szerint, ha az ember megtalálja és megőrzi azt, amiért érdemes élni, akkor a szenvedését nemcsak elviselni tudja, hanem teljesítménnyé is alakíthatja. Néha a legnehezebb körülmények érlelik ki belőlünk az emberséget. Veszteség, csalódás, amputáció – fizikai vagy átvitt értelemben egyaránt – mélyebb és magasabb értelmet nyerhet, ha a hasznossági és anyagelvű gondolkodás szintjénél magasabbra emeljük.

Itt lép be az a dimenzió, ami a test és lélek szintjénél magasabb, a pneumatikus vagy szellemi szint. Ebbe a dimenzióba vezetnek Jézus tanításai az Isten országáról. Pál apostol önvallomása így hangzik: „én nem gondolom magamról, hogy már elértem, de egyet teszek: ami mögöttem van, azt elfelejtve, ami pedig előttem van, annak nekifejlesztve futok egyenesen a cél felé, Isten mennyei elhívásának a Jézus Krisztusban adott jutalmáért” (Fil 3,14). Pál apostol hiszi, hogy Istennek van célja övele. Hiszem, hogy ez a Logosz = Istentől jött Ige ad igazán értelmet és célt az embernek. Ennek felismerése nem értelmi kérdés, hanem hit kérdése. „A Logosz mélyebb, mint a logika” – mondja Frankl. Az Istentől kapott cél tesz képessé minket arra, hogy a hogyanokat kibírjuk.

Minden embernek szüksége van először egy fölülről kapott tájékoztatósi pontra, célra, amit keresztyén nyelven elhívás tudatnak nevezhetünk, és azután találhat apró célokat és hétköznapi feladatokat magának, hogy azokat elvégezze. Isten minden embert gondolt valakinek – mondja a nagy görög író, Kazantzakis. Minden ember Istennek egy dallama. Ezer módon megfogalmazták ezt az igazságot, aminek a lényege az, hogy a te egyediségedben gondolt téged az Isten valakinek. Megvalósítottad-e? Keresed-e, akarsz-e valaki lenni? Az a valaki, aki csak te lehetsz egyedül? Ez az a nagy cél, amin belül ki lehet tűzni a kicsiket és meg kell valósítani az egyéni terveket.

Mindezek közben, mint melléktermék, megszületik a boldogság és az öröm érzése. Mert a boldogság nem lehet végső cél. Az öröm hajszolása, mint öncélú tevékenység juttatja az embert abba a vákuum érzésbe, amiről, mint

betegítő tényezőről beszéltem. Célként elérhetetlen, de melléktermékként bizonyosan megjelenik a jó érzés, az a fajta boldogság, amiről Jézus a Hegyi Beszédben beszél.

Nincs recept, amit mindenkinek átnyújthatunk, hiszen mindenkinek saját, egyéni útját kell járnia. Csak a betajó-lás segítségét adhatjuk egymásnak: Istennek van terve és célja mindannyiunkkal. Akkor is, ha valaki ebben még nem tud hinni. Minden embernek hivatása van. Az is az, ahogyan egyéni tragédiáinkat és szenvedésünket megemészítjük, átalakítjuk és transzcendáljuk, azaz isteni értelmet találunk elhordozásukhoz.

Integrált élet

Jézus mondja: „*Ti azért legyetek tökéletesek, mint ahogy mennyei Atyátok tökéletes.*”
(Mt 5,48)

Első hallásra kimondhatjuk az Igére a választ: lehetetlen. Hogyan lehetünk mi emberek tökéletesek? Különösen úgy, mint Isten? Hogy lehet minket Istenhez hasonlítani? Lehet, hiszen az ember istenképű, és Isten is azt akarja, hogy hasonlítsunk Őhöz, olyanok legyünk, mint Ő.

Az eredeti görög szó, a telosz, azt jelenti: cél, végcél, valaminek a kimenetele, teljessége, tökéletesség. A *theios* a teljes, nagykorú és tökéletes ember jelzője. Ebben az értelemben mondja Jézus, hogy legyetek teljesek. Ahogyan Pál apostol idéztük az előzőkben, legyetek célratörők és így tökéletesek. A célra irányítások az életeteket és akkor megfelelő, tehát tökéletesek lesztek.

Három szinten lehet megélni az emberi életet. (Lehetne természetesen többet is sorolni, de az egyszerűség kedvéért leszűkítettem háromra.) Amint mondtuk, az ember: test, lélek és szellem.

Az átlag ember az első szinten, a test szintjén él, és itt meg is reked a fejlődése. Ezt nevezem *vegetációnak*. Vegetál, mint az élő világ bármely faja. Csak úgy van. Hagyja, hogy az események megtörténjenek vele, sodorják a dolgok és az emberek magukkal. Készen vásárolja az ételleket a boltban, így vesz mindent készen, ahogy kapható. Másoktól vett receptek alapján él, utánoz és alkalmazkodik, ha tud. Csak úgy vagyok – mondja –, mert „létre kényszerültem”, ahogy a filozófusok fogalmazzák. Tudattalan világát nem ismeri, de az irányítja magatartását.

A második szinten az él, aki lelki életet él, és gondolkodik. Ezt nevezem *integrációnak*. „Gondolkozom, tehát vagyok”. Nem csupán létezik, hanem gondolkodik léte értelmén. Elemzi a benne és általa végbemenő folyamatokat, tudatosítja az ösztönöket és vágyakat. Keresi a tudattalan világ üzeneteit és jelzéseit. Ez az élet magasabb szintű megélésének módja, amire a tudás vágya viszi fel az embert. A tudatosodás folyamatában fejlődik az ember.

A legmagasabbra, a minőségi életre a harmadik szinten jut az ember, amit *transzcendenciának* nevezek. A gondolkodással már belép az ember a szellemi szintre, de a hit igazán ennek a világnak a kulcsfogalma. Valódi minőségi életre a hit vezet, amivel az emberen túli erőt keresi az ember. A teljességre, a tökéletességre nem lehet csupán gondolkodással eljutni. Az önmagunkon túli, Istent kereső hit segít el hozzá. A Logosz, az Ige, az Isten szava mélyebb, mint a logika, ezért a gondolkodás

kevésnek bizonyul, itt már csak hinni lehet. Ez a legmagasabb rendű életmód, amiben természetesen benne foglalatik az előző két szint is.

Albert Schweitzer mondja: „Az élet igenlése az a szellemi cselekedet, amely által az ember abbahagyja azt, hogy csak úgy éljen a világban... magasabb érték-szintre törekszik.”

Aki igenli az életet, az abbahagyja a sodródást és elindítja azt a törekvést, hogy megragadja, értse és többre juttassa önmagát. A tökéletes és teljes életre jutás három fontos állomását mondom el a következőkben.

Individuáció. C.G. Jung nevezi így azt a folyamatot, amelyben érett személyiséggé válik az ember. Ennek az első lépése az, hogy kiábrándulunk magunkból. Önmagáról mindenki a legszebbet és a legjobbat szereti hinni. Ki kell ábrándulni azokból az illúziókból, amiket magunkról teremtettünk magunknak. Ez a kiábrándulás elkerülhetetlenül krízishez vezet. Nehéz elfogadni a valóságot az illúziók lerombolása után. Feszültséget és válságot okoz, és fájdalommal jár. Vigasztaló azonban a tudat, hogy ez egészséges fájdalom, ami azt jelzi, hogy valami történik és valami új születik bennünk. Ezután vagy kiteljesedik vagy – és ez a veszélye a folyamatnak, hogy – összeroppan az ember, de semmiképpen nem marad ugyanaz, aki volt.

Ez az a pont, ahol meg kell jegyeznünk, hogy veszélyes ez a folyamat, de ha egyszer elkezdődik, akkor megállíthatatlan és visszafordíthatatlan. Olyan, mint a születés és az újjászületés. Több, mint emberi erő, isteni segítség kell hozzá, hogy ne összeroppanjon, hanem kiteljesedjen az énünk. Fájdalommal és szenvedéssel születünk, és az önmagunkká válás is kínna és válsággal jár.

Szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy sokan összetévesztik az individuációt az individualizmussal, pedig a kettő között nagy a különbség. Az individuáció jelentése az, hogy *önmagammá válok*. Azzá válok, akivé Isten elgondolt engem, akivé csak én lehetek, mert egyedül vagyok, egyedüli és megismételhetetlen ember a többi között. Az individualizmus pedig az *egyéni érdekeket szem előtt tartó* gondolkodás, pejoratív értelemben az egyén önző érdekeinek túlhangsúlyozása a közösség kárára és rovására. *Az önmegvalósítás nem azonos az önzésmegvalósítással!* Ha valaki az énjét mások énje elé és fölé helyezi, az önző ember. Az önzés megvalósítása a cél eltévesztése, tehát bűnös dolog. Az önmegvalósítás azonban az önmagunkká válás folyamata, ezért helyes és szükséges feladat.

Az individuációval az ember kiemelkedik a szürke tömegeből, és megtalálja saját hangját, színét és egyéniségét. Ezáltal gazdagítja a közösséget, amiben él, és emberi kapcsolatainak sajátos jelentőséget ad. Nem lehet az egyén többé kicserélhető, összetéveszthető másokkal, mert egyéni jellege van. Ez a tény megtanít arra, hogy gyönyörködünk a sokféleségben, a színes embervilágban, Isten teremtésében.

Az individuációban, a kiteljesedés szakaszában – egy másik latin szót használva – *integráció történik*, ezért adtuk mai témánknak ezt az összefoglaló címet: integrált élet. Az integráció azt jelenti, hogy az egyes részek egy egészségre épülnek, tehát egységesülés történik. Az előző estéken említett ösztönök, gének, körülmények, neveltetés mind-mind egy-egy tégladarab ahhoz az épülethez,

amivé az életünk fölépül. Az integrált élet fejlődő és felépült egysége adottságainknak.

Nyomatékosan hangsúlyozom, hogy az individuáció vagy integráció egy folyamat. Azt jelenti ez, hogy a nagy életproblémák nem oldhatók meg egyszer s mindenkorra. Mi a lelkünk mélyén pedig arra vágyunk, hogy problémamentes legyen az életünk, és tehermentesítsük magunkat. Ez a folyamat azonban arról szól, hogy a konfliktusoknak és kríziseknek egy életen át tartó szerepük van: az, hogy újra meg újra dolgozzunk velük, mindig érettebben és bölcsebben nyúlunk hozzájuk, és engedjük, hogy alakítsanak minket. Ebben segít a tudatos énünknek a tudattalannal való állandó kapcsolata és „beszélgetése”. Ilyen összeköttetés létesítés például az, amit Freud „királyi útnak” nevezett: az álom és annak elemzése. Nem az olcsó újságokban olvasható primitív álommagyarázatokra gondolok természetesen, hanem a becsületes önvizsgálatra. Miről álmodom? Mik vagy kik azok, akik rendszeresen visszatérnek álmaimban és miről árulkodnak nekem? Lehet a tudattalan üzeneteit az éber álomban is tetten érni. Ha elengedem a fantáziám, hogy szabadon merengjen és álmodozzon: hová kalandozom el? A meditáció útján is föl lehet lazítani a tudat fegyelmező korlátait, ami alól fölszabadulnak elfojtott vágyak és gondolatok.

Mindezek segítenek önmagunk megismerésében, az elfelejtett tudás, az intuíció felszínre hozatalában, és lényünk egész gazdaságának kibontakozásában. A tudattalanunk ugyanis – hangsúlyozom ismét – nem csak a bűn, a sötétség és árnyék személyiségünk lakóhelye, hanem hallatlan nagy gazdaság: tudás, tapasztalatok és emlékek tárháza is.

Amikor viszont súlyos bajokat és megoldhatatlan problémákat vagy betegséget hoz elő a tudattalanunk vizsgálata, akkor segítséget kell kérnünk. Ha bajban vagyunk lelkészhez vagy lelkigondozóhoz fordulunk, ha súlyosabb a helyzet, már betegség alakult ki, akkor orvoshoz vagy pszichiáterhez kell mennünk. A szakemberek azért vannak, hogy segítsék a tudattalanunkkal, azaz önmagunkkal való találkozást és annak egészséges elfogadását és gyógyítását.

Az individuáció folyamatában szükségszerűen felerősödik a magány érzése. Meg kell barátkoznunk a „mindenki mástól különbözőm” élménnyel. Ez nem azonos azzal a hangulattal, hogy egyedül vagyok vagy félek a sötétben. Valami mélyebb, egzisztenciális átélése annak, hogy az én életemet csak én élhetem, senki más nem vállalhatja át tőlem. Ez a magány abból a szabadságharcból születik, amit a teljesebb és tökéletes életért vívunk, hogy saját kezünkbe vesszük sorsunkat. Ezzel vállalunk kell a döntések szorongató felelősségét és magányát.

Szabadság. A szabadságért vívott harcnak mindig legalább két állomása van. Az első, hogy kiharcolom a valamitől vagy valakitől való szabadságot. Lerázom vagy áttöröm a külső vagy belső korlátokat. Amikor a gyermek felnő és szüleiéről és családjáról lassan leválik, akkor az önállóságért és szabadságáért küzdenie kell. Ha sikerül eljutni a *valamitől való szabadságra*, az még nem biztosíték arra, hogy valóban szabad lesz az ember és élni tud kiharcolt lehetőségével. Miért? Mert a szabadság önmagában, jó cél nélkül szorongató és félelmetes érzés, amitől leginkább menekülni szokott az ember.

Erich Fromm írt könyvet „Menekülés a szabadságtól” címmel. Nagyszerűen elemzi a menekülés útjait. Az ember ezt az elviselhetetlen terhet, a szabadság terhet, szédítő érzését nem bírja elviselni és szabadulni szeretne tőle. Általában olyan irányokba rohan, amik zsákutcákba vezetnek. Egy példát említek a tanulmányból: a *szadizmus és a mazochizmus*, ugyanannak a jelenségnek a két oldala. Mindkettő menekülés a szabadság elől. A szadista az uralkodásba és beteges hatalmaskodásba, a mazochista pedig az alávetettségbe és kiszolgáltatottságba menekül. Mindkét szerepben betegesen kell egy másik, akivel az ember – zsarnoki vagy szolgálai – de mindenképpen függőségi helyzetet alakíthat ki. Egyik sem tud a másik nélkül élni. Mind a kettő gyengeségből származik, abból, hogy nem tud a szabadságával élni.

A valamitől való szabadságból tehát el kell jutni a *valamire való szabadságra*. Ez a második állomása a szabadságért folytatott küzdelemnek. Itt szabadulhatunk meg a gyengeség és a magány érzésétől azáltal, hogy mások felé fordulunk. Ez a kifelé fordulás megnyilvánulhat a munkában és a szeretetben. Így jutunk el az igazi szabadságra, arra, hogy magunkat átadjuk valaminek vagy valakinek. Önként és szabadon. Mivel szabadságra jutottunk és szabadok vagyunk arra, hogy cselekedjünk valamit a világ számára. Mindegy, hogy kicsit vagy valami nagyot alkotunk – a lényeg, hogy *önátadás* történik benne. Önmagam odaadása, önmagam elvesztése a munkában és a szeretetben – ez az ember szabadságának egészséges megélése. Abszolút szabadság nincs, csak szabad döntések sorozata, amelyben magunk határozhatunk arról, hogy minek vagy kinek adjuk át magunkat, azaz áldozzuk oda szabadságunkat.

Szeretet. Az integráció legmagasabb foka, a teljes és tökéletes élet jellemzője. A görög nyelv három szót használ a szeretet kifejezésére. A *filosz* jelenti az emberbaráti szeretetet, a testvéri, humánus érzést. Az *erosz* az érzéki és szexuális vonzódást, az *agapé* az emberen túli, több, mint emberi, isteni szeretetet jelenti. A helyes szeretetnek kétféle iránya van a bibliai nagy parancsolat szerint: „Szeresd az Urat, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből, teljes erődből és teljes elmédből, és felebarátodat, mint magadat” (Lk 10,27). Itt az agapé görög szó szerepel. A tökéletes élet jellemzője tehát az Isten iránti teljes szeretet és az emberek iránti szeretet. Ez utóbbinak a mértéke az önszeretet.

Az egyházi tanítás és közfelfogás sajnos eltolta a hangsúlyt a mások iránti szeretetre azzal, hogy másokat szeretni erény, önmagunkat szeretni azonban önzés, tehát bűn. Általában erre hegyezték ki mondanivalónkat, és ez eltorzította az önmagunk iránti egészséges szeretet fogalmát. Erich Fromm pedig ezzel szemben azt vallja, hogy aki nem tudja magát szeretni, az másokat sem képes szeretni. El kell tehát elzárunk az azt a tévedést, hogy önmagunk szeretete egyenlő az önzéssel és az önimáddal! Az önzés éppen az ellentéte az önszeretetnek. Mohóság, telhetetlenség, mindennel való elégedetlenség és örökös kapni akarás – az én önmagáért való aggódása. Állandó bizonytalanság jellemzi az önző embert, attól fél, hogy lemarad valamiről, nem kap valamiből, ami másoknak van – nincs belső biztonsága, ahogyan találóan fejezte ki valaki: „üres az érzelmi tankja”. Beteges formában ez jelentkezik a *narcisztikus* embernél kiabáló

módon. Azért akarja állandóan csodáltatni és imádatni magát, mert valójában bizonytalan, mert nem tudja szeretni magát és ezért másokat sem tud szeretni. Kicsinek és kevésnek érzi magát, ezért van szüksége arra, hogy mások bizonygassák értékeit.

A mértéket vesztett, rossz önértékelés sok tragédia okozója. Ha valaki túlságosan alábecsüli magát vagy túlságosan fölértékeli, az egyaránt torz kapcsolatokat eredményez. A *valódi önszeretet* azt jelenti, hogy elfogadom magam olyannak, amilyen vagyok – ehhez kell az önismertet – és próbálom gyarapítani és felépíteni magam. Illúziók nélkül tekintek önmagamra, de bízom abban, hogy legjobb tudásom és képességeim fejlesztésével több és gazdagabb leszek. Dolgozom önmagamon. Ennek az útján sem a gög, sem a kisebbségi érzés nem kerít hatalmába, hanem megszületik az egészséges önbizalom és önbecsülés. Még egy félreértést kell eloszlatnunk, ami az „önmegtágadást” illeti. Ez a felszólítás: „Aki én utánam akar jönni, tagadja meg magát, vegye fel a keresztjét, és kövessen engem” – mondja Jézus. (Mt 16,24). Nem azt tanítja, hogy ne foglalkozzunk magunkkal, és *tagadjuk le* magunkat, hanem, azt, hogy *tagadjuk meg* azt, amit rossznak, önzésnek és bűnnek ismerünk meg önmagunkban és vegyük fel a magunk keresztjét! – Ehhez is ismerni kell magunkat, hogy tudjuk, hogy mi a mi saját keresztünk.

A mások iránti szeretetnek tehát az önszeretet a mértéke. Amiként magunkat, ugyanúgy a másikat is elfogadom úgy, amint van. Tiszteletben tartom szabadságát, másságát, és segíteni, építeni akarom az életét. Azt keresem, ami az ő javát szolgálja, még pedig hosszú távon. Ez a magatartás gyakran önmegtágadással, sőt szenvedéssel jár. A szeretetet igazán az méri és minősíti, hogy mekkora áldozatra képes. Minden további részletezés helyett azt javaslom mindenkinek, hogy tanulmányozza végig – szóról-szóra – az 1. Korintusi levél 13. fejezetét, a szeretet himnuszát. Erre a mérlegre tegyük magunkat és szeretetünket. Hiteles példaképül pedig a názáreti Jézust válasszuk, Akiben tökéletesen testesült meg az Isten szeretete. A feltétel nélküli és átalakító szeretet.

Az integrált élet – amint láttuk – nem problémamentes élet. Nem jelenti azt, hogy megszűnnek a gondok, konfliktusok és szenvedések. Ellenkezőleg: szüntelen küzdelmet önmagunkkal – ösztön- és lelki világunkkal a szellemi győzelemért és uralmáért. De megéri!

Melyik életszinten vagyunk? Milyen irányba mozdulunk? Vagyok – gondolkozom – hiszek – szeretek. Tökéletesedem, mert egyre inkább megfelelek az eredeti célnak, hogy EMBER legyek, Isten képmása a teremtett világban. Erre csak Isten segítségével juthatunk el.

Kommunikáció

Az ember társas lény. Szükségünk van valakire, akivel közölhetjük önmagunkat. Árvák és magányosak vagyunk, ha elszigetelődünk másoktól. Ezért hangzik el a teremtés hajnalán, hogy „nem jó az embernek egyedül lenni” (1Móz 2,18). Nem lehet teljes életet élni, emberré lenni, csak társas kapcsolatban. Szükségünk van társra – házastársra, munkatársra, segítőtársra – emberre. Nem a gyengeség vagy a gyávaság, hanem az egészség igénye bennünk: a másik ember. A szeretetvágy és a szeretni vágyás keresi a másikat, hogy kiegészüljön általa.

Az embert meghatározzák a kapcsolatai. Kapcsolat-köreink különbözők. A legkülsőbb körbe tartoznak a laza ismerősök, felszínes kapcsolatok, munkatársak, szomszédok. A belső körben alakulnak az igényes barátságok, amelyek bensőséges viszonyok vagy jó testvéri, rokon kapcsolatok. A legbelső kör az intim és mély barátság, szerelem területe, ahol a legőszintébb közlések történnek. Ennél mélyebben már csak az önmagunkkal és az Istennel való kapcsolatunk áll, ahol szavak nélkül is, a lélek finom rezdülésein át történik a kommunikáció.

A kommunikáció tehát a kapcsolataink eszköze, amivel és ahogyan közöljük magunkat – érzéseinket, gondolatainkat – másokkal. Mindnyájan tapasztaljuk, hogy problémáink nagy része abból adódik, hogy nem értjük vagy félreértjük egymást, azaz rosszul használjuk ezt az eszközt.

Az első és alapvető baj az, hogy *ha nincs kommunikáció az emberek között*. Ki sem alakult vagy ha kiépült is, elszegényedett időközben. Ha nem ápoljuk a kapcsolatainkat, akkor törvényszerűen leépülnek, elszívárosonak. Sokan panaszkodnak arról, hogy régi barátságok lassan és észrevétlenül felületessé válnak, néha egészen szétfoszlanak. Az okok között első helyen említi mindenki azt, hogy nincs időnk, senki sem ér rá. Űzötten és hajszoltan rohanjuk végig a napot, s ha marad egy kis időnk, akkor a passzív kikapcsolódást választjuk, hogy leroskadjunk a TV elé. A barátság, a szerelem és a családi kapcsolatok idő – és energia igényesek, és aktivitást elváró viszonyok. Ha csak a múltból és az emlékekből táplálkoznak, akkor előbb-utóbb elsorvadnak.

Elterjedt a mai családokban a cédulázás módszere. Apró cédulákon pár szavas üzeneteket – információkat és intelmeket – hagynak egymásnak a családtagok. Nincs idő bizalmas beszélgetésekre, meghitt együttlétekre. A „Csók Anyu” című magyar film megrázóan mutatja be, hogy milyen tragikusan tönkre mennek családi életek, mert az emberi közelséget és szeretetet nem helyettesíthetik a cédulák vagy levelek. *A személyes érintkezés* – milyen kifejező ez a szó! – jelenlétet, érzelmi töltést, fizikai és lelki érintést jelent, ami nélkül nem lehet valódi kapcsolatról beszélni. Mindezen hiányok lassan elsorvasztják a bizalmunkat is – nem merünk megnyitni egymás előtt – azután keserűek, csalódottak leszünk és megsértődünk. Miért nincs embered? Miért nincs barátod? Lehet, hogy ennek a láncolatnak az eredményeképpen kialakult sértődöttség miatt?

A második probléma az, hogy rossz, *téves mechanizmusok* alakítják a kapcsolatainkat. A legszembetűnőbb ilyen rossz mechanizmus társadalmi szinten elterjedt: a *manipuláció*. A társadalmi érintkezés tanított formája ez: hogyan kell eszköznek tekinteni a másik embert. Nem ember vagy, hanem tárgy, eszköz, sőt áru – amit kezelni, lekezelni lehet, vagy adni és venni érdemes. A tárggyá és áruvá válás folyamata például a munkát keresők és vállalkozók élménye: ajánlgatnia kell saját magát. Tény, hogy aki munkát keres, annak az esélye arra, hogy fölveszik, *csak 30 %-ban múlik a szakmai felkészültségén*. A lényegesebb 70 %-ot külsőséges tényezők adják: a megjelenése, a beszéde, vagyis az, hogy mennyire tudja eladni magát. Ez lett a döntő. Elnézést az éles fogalmazásért: ma már nemcsak a test, hanem a lélek és a szellem prostituálására készítenek ez a társadalmi gyakorlat és gazdasági verseny. A reklámok is manipulálják az embert. Vevővé teszik arra,

amire nincs is szüksége. A veszélyes ebben az, hogy irracionális úton közelítenek úgy, hogy kikapcsolják az ember értelmét, és az érzelmeire hatnak. Tekintély elvű érveléssel azt sugallják, hogy a fiatalság, a siker és a boldogság titka az, amit árusítanak. Az a valamire való ember, aki azt használja. A manipuláció az embert szabadságában és méltóságában támadja meg.

Személyes kapcsolatainkban is vannak téves mechanizmusok. A legalattomosabb kísértésünk, hogy *összekeverjük a tényeket a hozzáfűződő érzelmekkel*. Abból alakul ki a konfliktus, hogy összetévesztjük azt, ami történt azzal, amit éreztünk közben. Összemosódnak a tények az érzelmekkel, és indulatos reakciókat váltanak ki. Vád – védekezés és ellenvád – erőszak ördögi körébe kerülünk. Az ösztönös énvédő mechanizmusok erőszakos megoldást eredményeznek.

Itt volt gyülekezetünkben Leimdörfer Tamás, aki nagyszerű előadást tartott a konfliktusok *erőszakmentes* megoldásáról. Azt tanította, hogy hogyan lehet a viszályokat úgy megközelíteni, hogy ne a személyes sérelmek és sértődöttség álljon a középpontban. A helyes szemlélet: *nem te vagy a probléma és nem én vagyok a probléma*, hanem *nekünk közösen van egy problémánk*. Ketten együtt oldhatjuk meg a konfliktusunkat. Te kellesz nekem ahhoz, hogy oldódjék a feszültségünk, és én is kellek neked ehhez. Szükségünk van egymásra, hogy együtt munkáljuk ki a békességünket. Már is nem ellenség, hanem társ a másik, munkatárs vagy bajtárs – a szó szoros értelmében – akivel közösen szenvedjük át a bajt, és együtt dolgozunk rajta.

A harmadik problémája a kommunikációnknak, hogy *nemcsak a tudatosan akart tartalmakat közöljük*, hanem a tudattalan is. Nem gondolunk rá eléggé – pedig bizonyára sokat hallottunk róla, – hogy a teljes közlésrendszerünknek csupán 7 %-a *verbális*, azaz szavakkal adott közlés, 38 %-a *vokális*, azaz hangsúly, hanglejtés és hangerő által kifejezett tartalom, és 55 %-a *nonverbális*, tehát nem szavakkal történő kommunikáció. Ha elvileg vannak is más számokkal történő magyarázatok, a lényeg ugyanaz minden megállapításban: a nem verbális közlés, azaz a *metakommunikáció* sokkal többet mond rólunk, mint a szavaink. A tudatos jóval kevesebb a közléseinkben, mint a tudattalan. A szavakat, a beszédünket tudatosan fogalmazzuk ugyan, de még ott is előfordul, hogy a tudattalan veszi át az uralmat. Erről árulkodnak az ún. *elszólásaink*. Kicsúszik a szánon valami, amit nem akartunk elárulni gondolatainkból és érzéseinkből. Az is érdekes, hogy a szavaknak udvaruk és töltésük van, nemcsak jelentésük. Nem mindegy, hogy melyik szót és kifejezést választjuk meg mondanivalónk számára. Beszédünkhöz társul a tekintet, arckifejezés, gesztusok, testtartás és mozdulatok, amik mind-mind járulékosan közölnek valamit – ez a metakommunikációnk. Ez tudattalan – hacsak nem színészkedik valaki – és megerősíti vagy éppen gyengíti azt, amit szavakkal mondunk.

Az okoz gyakran konfliktust, hogy mást mondunk a szavakkal, és mást a metakommunikációval. A kettő közötti ellentmondásban az utóbbi a tudattalan, de – és éppen ezért! – ennek van hitele. Hiába mondja valaki, hogy nem haragszik, ha közben szikrázik körülötte a levegő. Jól és ösztönösen tudják ezt a gyermekek is, ezért nem a szavakra figyelnek, hanem arra, amit éreznek szüleik magatartásából. Ez a jelenség (a pszichológia „kettős kötésnek” nevezi) sok zavart és néha betegséget idéz elő.

Az emberben zavart kelt a kétféle közlés: „nem hallom, amit mondasz, olyan hangosan beszél az, aki vagy!” Fontos kérdés tehát: hiteles vagy-e? Az a hiteles ember, akinek a beszéde és a magatartása ugyanazt mondja.

A legszebb példa erre Jézus. Azt mondja, ami lényéből is sugárzik, ezért nem kell sokat mondania. „Kelj fel és járj!” – parancsolja Benne az isteni erő, és ennek a töltésnek elég ez a néhány szó. A beteg hisz a szónak és meggyógyul. Fölkel és jár. Figyeljük meg, hogy *Jézus soha senkinek nem mondta, hogy szereti, de áradt Belőle a szeretet* – még így, a Biblia betűin át is érezhető.

Nem a szavak számítanak – különösen nem a mennyiségük: a szóáradat! – hanem a töltésük és az udvaruk. A mögöttes lelkület.

Anthony de Mello: A csend szava – Egy perc bölcsesség című könyvéből idézek két tartalmas párbeszédet:

– Minden szó, minden Istenről alkotott kép sokkal inkább torzít, mintsem tükröz.

– Akkor hogyan beszéljük Istenről?

– A csenden keresztül.

– Akkor meg minek használsz szavakat? (A Mester felkacagott:)

– Amikor beszélek, nem a szavaimra kell hallgatnod, kedvesem. Hallgasd a csendet!

„Egy utazó így szólt az egyik tanítványához:

– Messziről jöttem ide, hogy hallgassam a Mestert, de meglehetősen szokványosnak találtam a beszédjét.

– Ne a szavaira figyelj, hanem az üzenetére!

– Hogyan lehet azt kiszűrni?

– Ragadd meg az egyik mondatát, s rázd addig, amíg az összes szó le nem esik róla. Ami megmarad, az lánggra lobbantja a szívedet.”

Nagy és mély igazság: addig kell rázni a szavakat, amíg le nem hullanak, hogy megmaradjon a lényeg: a szavakon túli többlet, a töltés, a csend. A *bábeli zűrzavar* élményét és keserűségét azért kell átélünk, mert nem értjük és félreértjük egymást. Gyakran félrehallunk szavakat: azt halljuk, amit hallani akarunk és nem azt, ami valóban elhangzott. Tegyük próbát néha, és kérdezzük vissza egymást, hogy el tudjuk-e ismételni, amit nekünk mondtak. A tapasztalat az, hogy nem, mert a fülünk másra van beállítva. Vetélytársai és nem segítőtársai vagyunk egymásnak. A lelkünkötől függ tehát a kommunikáció és nem a szavaktól.

Ezek után milyen a *jó kommunikáció*? Idegen szóval: *participáció*. Részt veszek az életemben és te részt veszel az enyémben. Osztozunk kölcsönösen gondolatainkon,

élményeinken, érzéseinken. A kölcsönösség nagyon fontos. Felemás és konfliktusokkal terhes az a kapcsolat, ahol az egyik többet akar kapni vagy uralkodni akar a másikon. A jó emberi kapcsolat *nem hierarchikus, hanem partneri* szerkezetű. Természetesen életünk bizonyos szakaszaiban – különböző fejlődési folyamatokhoz – szükségünk van alá-főlé rendeltségű kapcsolatokra: tanító – tanítvány, vezető – beosztott viszonyra. A magasabb szinten álló emeli és segíti feljebb az életünket. De alapvetően társra van szükségünk és nemcsak vezetőkre. Baj az, ha nem tudunk eljutni a partneri kapcsolatra: a barát, a szerelmes, a testvér, a játszótárs és munkatárs stb. szintű kötődésre.

Isten kommunikációja az emberrel: az Ige testté lett. (Jn 1,14) Isten szeretete és szava testbe öltözött. A Logosz hús-vér emberré lett: ez *Jézus*. Ő istenhordozó és istenközlő számunkra. Ő az Isten nyelve és kommunikációja. Ő pedig hitelesen élt és szólt és cselekedett: tanított és gyógyított szóval és magatartással. A legszebb történet számomra – azontúl, hogy tanított az alázatról – az, ahol példát ad a valódi alázatra és odaadó szeretetre: a lábmosás története (Jn 13). Az utolsó vacsoránál, amikor Jézus már tudta, hogy elárulják, elfogják, kínozzák és megölik hamarosan Őt, fölkel az asztal mellől, kötenyt köt maga elé és elkezd mosni a tanítványok lábát. A Mester odatérdel a tanítványok lába elé, és egymás után mossa és törli mindegyikét. Júdását is! Az erősebb a gyöngéhez hajol le. Isten az emberhez alázza Önmagát. Mert valakinek a lábát megmosni nem lehet büszkén és fenségesen, csak lehajolva és alázattal.

Ez a szeretet. Ilyen a szeretet. Ez a lehajló mozdulat, ez az *önátadás*. Azért, hogy a másik tiszta legyen. Péter tiltakozik, mert megrendíti a példa, ami példátlan a vallástörténelemben. Nincs olyan Isten – nem ismertünk eddig ilyet, aki *így szeret*.

Ez az Isten megrendítő kommunikációja: a lábunkat megmosó *Jézus*. Szavak nélküli kommunikáció: PÉLDA. Aki boldogulni akar az életében, önmaga és kapcsolatai, tudatos és tudattalan világa útvesztőiben, az Jézus példáját kövesse a szeretet útján. Aki valóban meg akarja érteni önmagát és a másik embert, az is csak a szeretet útján juthat el erre.

A közös nyelv, az egyetemes nyelv: a szeretet, amin Isten beszél hozzánk. Ez a nyelv gyógyítja meg a mi lelkünket is és segít kiteljesedni és tökéletesedni, Istenképzű emberré válni.

Karsay Eszter

Az „autonóm pedagógia” kérdései a magyar pedagógiai irodalomban

Különös tekintettel Varga Béla (1886-1942) munkásságára

A „pedagógiai autonómia” a XX. századi, pontosabban a század eleji pedagógiai törekvések között szerepel, mind az európai, mind a magyar pedagógiai irodalomban. *Herbartig* vezetnek vissza a kérdés történetét, aki a pedagógiát beleépítette filozófiai rendszerébe, annak egyik ágaként fogalmazta meg mibenlétét, nem fogadva el semmiféle pedagógiai autonómiát. Két olyan munkája

van, amelyben a pedagógiát a filozófia körében tárgyalja: az „Allgemeine Pädagogik aus dem Zwecke der Erziehung abgeleitet” (1806) és az „Umriss pädagogischer Vorlesungen” (1835). Ezekben *Fichte* (1762-1814) szubjektív idealista szemléletével szemben a tudattól függetlenül létező valóságot veszi alapul filozófiai rendszerében, amelynek megismerésére nézve ag-

nosztikus és metafizikus álláspontot képvisel. E szerint megismerésünk csak a jelenségvilágra korlátozódik, a tudattól független világ, a reálék világa, a mozgás és változás a természetben és a társadalomban csak látszólagos, nem érinti a reálék lényegét. A megismerésünk alapja a *képzet*, a gondolkodás, az érzés, akarás a képzetek egymáshoz való viszonyából fakad. Így a nevelőnek nem kell egyebet tenni – tanítja –, mint a növendék lelkéből helyes képzeteket keletkeztetni, s a képzetek viszonyát úgy szabályozni, hogy azok az érzelmi és akaratú célnak megfeleljenek. Ezért a pedagógia *nem önálló tudomány*, függ a filozófiától, annak egyik ága, amely a pszichológiára és az etikára épül.

Ez a tétel váltotta ki azt a cáfolatot, amely a pedagógia autonómiájának megfogalmazásához vezetett.

Herbart után *Dilthey* (1833-1911) foglalkozott a pedagógia tudományos megalapozásának kérdésével, de ebben a pedagógiát is a *szellemtudományok* közé sorolja, benne a lelki összefüggések megértésére épít. Mint-hogy minden tudomány autonómiájának feltétele az önálló tárgy, az önálló módszer, s minthogy szerinte a pedagógia ilyen nem tud felmutatni, alá van rendelve a *történetiség* kategóriájának, amiből arra következtet, hogy csak *formális* követelményeket tűzhetünk a nevelés elé. *Prohászka Lajos* (1897-1963) ír arról a consensusról, miszerint a pedagógia a legkülönbözőbb tudományoknak, a biológiának, a fiziológiának, a pszichológiának, az etikának, a szociológiának stb. pusztán alkalmazása, tehát tulajdonképpen csak technológia, legjobb esetben művészet, mert híjával van annak az egységes szempontnak, amely a heterogén vizsgálódási eredményeket összefogná. (lásd: Kemény Ferenc, *Ped. Lexikon*, 1935. II. 489. lap). *Louis Dugas* francia pszichológus és pedagógus szerint olyan gyűjtőfogalom, amely felhasználja a különböző szaktudományok eredményeit, ezek elvi felismeréseit a didaktikai eljárás szabályaivá transzformálja, amint azt a „Le problème de l'éducation”, *Essai de solution par la critique des doctrines pédagogiques*” 1909-ben kiadott művében írta.

Ezekkel a megfogalmazásokkal a pedagógiát csupán másodrangúvá tévő törekvésekkel szemben indult meg a múlt század végén az a pedagógiai elméleti irányzat, amely meg akarta szabadítani a pedagógiát más tudományok gyámságától. Így született meg az „*autonóm pedagógia*” fogalma. Ennek a törekvésnek egyik úttörője volt *Ernst Meumann* (1862-1915), akinek jelszava „Pädagogik vom Kinde aus” volt, vagyis a pedagógiának a gyermekből kell kiindulnia. Ugyanezt vallotta *Johann Kretschmar*: *Das Ende der philosophischen Pädagogik* 1921-ben megjelent könyvében és a *Biologische Notwendigkeiten und praktische Pädagogik*, 1927-ben írt tanulmányában.

Ez a megfogalmazás maga után vont az olyan elgondolások rendszerét, mint *Spranger*-nél (1882-1963) „*a megértő pedagógia*”, vagy *Ernst Krick*-nél a *deskriptív pedagógia* fogalma (*Philosophie der Erziehung*, 1922), de a pedagógusok még 1928-ban sem tudtak egységes álláspontot kialakítani, amikor Kasselben a nemzetközi tanügyi kongresszuson a pedagógia „*másodlagos autonómiájáról*” beszéltek, vagy valami „*relatív autonómiát*” fogalmaztak meg. (Ez *Spranger* álláspontja volt). Voltak, akik a kultúrfilozófiával keverték össze ezt a fo-

galmat és valamilyen kultúrpedagógiáról beszéltek, ezáltal tekintvén *önállónak* a pedagógiát, melynek feladata a művelődés, a kultúra terjesztése. Ezért utalták a *kultúrfilozófia* körébe.

E filozófiai megfogalmazásokkal szemben bontakozott ki az *ezgakt* vagy *tisztaelvű* pedagógia-fogalom, amely a pszichológiában is érvényesülő természettudományi szemlélettel van összefüggésben, s alkalmazták ezt nemcsak nevelés- és tudományelméleti összefüggésben, hanem még a „nevelési önkormányzat” megjelölésére is.

Természetesen a magyar neveléstudomány sem tudta függetleníteni magát ezektől az elgondolásoktól. Találkozunk ilyen jellegű- írásokkal a *Magyar Pedagógia*, *A gyermek*, *A jövő útjain* című folyóiratokban, de önálló dolgozatokban is, mint pl. *Varga Béla*: *A pedagógia alapkérdése* (Szeged, 1936) című könyvében. Olyan törekvésekkel is találkozunk, amelyek igyekeznek összeegyeztetni az antagonisztikus elméleteket, mint *Weszléy Ödön* (1867-1935) *A magyar pedagógia újabb fejlődése* (Minerva, 1925) című cikkében, ahol előbb *Herbart* egyetemes hatását tárgyalja, majd foglalkozik *Herbart* pedagógiájának *Kármán Mór* (1843-1915) rendszerében való érvényesülésével, majd *Paul Natorp*, *Theodor Litt*, *Edward Spranger*, a magyar *Schneller István* (1847-1939) munkásságát méltatja. De hatással volt a magyar pedagógiai irodalomra a már említett *Ernst Meumann*, *W. A. Lay*, *H. Spencer*, *W. Wundt*, *Münsterberg*, *A. Bain*, *Ribot*, *Preyer*, *M. Edgeworth*, *Taine*, *Necker de Saussure* (*L'éducation progressive*), *Lagarde*, *W. Ament*, *Baldwin*, *Sully*, amint azt a századforduló magyar pedagógiai irodalmában látjuk *Felméri Lajos*, *Kiss Áron*, *Donner Lajos*, *Pethes János*, *Nagy László* munkáiban. De nagy hatással volt pedagógiai irodalmunkra *Stanley Hall*, *Sigismund*, *Kusmaul*. Csak egyet emelek ki a sok mű közül, a *Pethes János* nevét, aki „autonóm pszichológiáról” beszél szoros kapcsolatban a pedagógiával. Ezzel mintegy megelőzte a 20. századi *neveléslélektant*.

Azonban a felsorolt pedagógusok és pszichológusok megítélésében a magyar pedagógusok nem voltak egységesek. Közrejátszott ebben a magyar pedagógiai gondolkodásban érvényesülő konzervativizmus, amely béklyóban tartotta a magyar tudományos gondolkodást. Gondoljunk itt a kolozsvári *Böhm-Schneller iskolára*. *De Meumann* magyar emlékirója, *Molnár Oszkár* is kifogásolta, hogy *Meumann*-t nem a törvényszerűségek megállapítása érdekelte pedagógiájában, hanem az *ismeretszerzés módja*, folyamata, segítő és akadályozó tényezői. Úgymond: *Meumann* a kísérleti pedagógiai módszerekben alkalmazkodik a kísérleti lélektanhoz. Ezzel szemben *Imre Lajos* a pneumatológiától kér segítséget, mondván, hogy az „új pszichológia 1.) a lelki jelenségeket a fiziológiai eszközökkel méri, 2.) könnyen általánosít, 3.) sok benne az inponderabilis, pl. a fáradtsági görbe alakjára nézve nagy befolyással van a gyermek egyénisége, kvalitatív hatása függ a tanár egyéniségétől”. stb. De hasonló volt a helyzet *Herbert Spencer* megítélésében is, aki a *pozitív pedagógia* szószólója volt.

Megtaláljuk a századforduló pedagógiájában a tisztán teoretikus, – filozófiai – alapvetésű pedagógiát, a moralista pedagógiát, a kísérleti pedagógiát. Id. *Baló József*, a Budapest, *Ferry Oszkár* úti Tanítóképző tanára „Az élettani és lélektani alap a pedagógiában” című cik-

kében próbálja egyesíteni a különböző irányzatokat, de már bírálja *Herbart* lélektanát, mondván, hogy annak ideje lejárt, de nem fogadja el *Wundt* kísérleti lélektanát sem, mert szerinte *Wundt* „szellemi causalitás címen kutatja az elkülönítetten tárgyalni szokott lelki jelenségek összefüggéseit, a lélek mivoltát, a lelki élet fejlődésének alaptörvényeit.” Minthogy *Wundt* három vonatkozástörvényt állapít meg – mondja tovább –: 1.) a szellemi rezultánsok törvényét, 2.) a lelki szelekción törvényét, 3.) a kontraszt fejlődés törvényét, ezért a pedagógia számára *Wundt* pszichológiája csak részgazságokat jelent.

Weszely már idézett munkájában említi *Ranschburg*, *Éltes Máttyás*, *Vértés O. József*, *Révész Margit*, *Nagy László* nevét, míg ezekkel ellentétben *Pauler Ákos* a metafizika felé fordul, és ismét csak objektív idealista szempontból vizsgálja – bírálja – a pozitív pedagógiát 1902-ben „A pozitív pedagógia alapelemei” című cikkében. *Weszely* abból indul ki, hogy a pedagógiának műveltségközvetítő szerepe van, ez a pedagógiai vizsgálódás alapja, ugyanakkor egységbe kívánta foglalni a kísérleti pedagógia (*Meumann*) és a kultúrfilozófia (*Spranger*) eredményeit, magát *Kármán Mór* tanítványának tartva.

Ezekből, de részleteiben még több irányú érdeklődésből vált ki az „autonóm pedagógia”. Hadd idézzem e kérdésben *Várkonyi (Hildebrand) Dezső*: A pedagógia a szellemi tudományok sorában” (*Minerva*, 1925) és *Prohászka Lajos*: A pedagógia mint kultúrfilozófia, 1929-ben megjelent írását.

Várkonyi azzal kezdi cikkét, hogy a pedagógia a mai napig sem tudott elhelyezkedni a tudományok sorában. *Herbart* óta folyik a harc az önállóságért. Bár *Herbart* az etikára és a pszichológiára építette a pedagógiát, és így alkalmazott tudománynak tekintik, ezek a szempontok csak a probléma megközelítésének módszereit adják. Egy tudomány sem lesz attól a szemponttól független, amely szerint a jelenségeket vizsgálja (166. lapon). A pedagógiának is megvan a maga autochton=egyedi szempontja, amely szerint nézi az élet jelenségeit, a történelmet, az emberi életet, az etikát, a pszichológiát, a logikát stb. Ez a szempont a kultúra átadásának szempontja. Kiemeli, hogy ez a szempont, ti. a kultúra átadása – és itt az átadón van a hangsúly – kizárólagosan a pedagógiáé. A többi tudomány, még az etika is, más szempontból vizsgálja a jelenségeket. Ebből a kiindulásból kell beszélünk a pedagógia önálló tudomány voltáról. Nem a módszertani szempontokból, hiszen azokat kölcsön veheti más tudományoktól is. Pl. a fizika matematikai eszközökkel dolgozik, de azért senki sem vonja kétségbe a fizika jellegét. A vita inkább azon lehet, hogy a módszerek, a segéd- és alaptudományok milyen viszonyban állnak a főtudománnyal, de ez a kérdés nem érinti a pedagógia önállóságát. Nem is ez a kérdés tette vita tárgyává a pedagógia autonómiáját, hanem az, hogy humán (szellemi) vagy természettudomány-e. *Wundt* és *Dilthey* nem látták – mondja –, hogy a szellemi és természettudományok között módszertani különbségek vannak, melyek mély szakadékot vonnak a két tudomány közé. A szakadékot növeli az a világnézeti gondolat is, hogy vajon a megismerés munkáját *puszta befogadásban*, a külső hatások és benyomások passzív átélésében látjuk-e, vagy pedig alkotó tevékenységnek tekintjük. Az előző szempont inkább empirikus adatokra

támaszkodik, az utóbbi aktív, intuitív, beleélő szempontokat érvényesít (167. lap). Akik az autonómia ellen vannak, azok látják, hogy a szellemi megismerésnek külön intuitív alapjai vannak, de csak leíró, elemző módszerekre szorítják a megismerés processusát, logikai követelményeit nincs bátorságuk levonni. Ezt az intuíción alapuló megismerést egy olyan érvényrendszer biztosítja, amely a természettudományos megismerés előtt örökre zárva van. Ez az érvényrendszer a *fogalmi világ*, a *szellemi élet*. *Dilthey* – folytatja *Várkonyi* – csak egyéni történések leírásáig és elemzéséig jutott el. Az úgynevezett „megértő pszichológia” tovább ment és próbált hidat verni a kettő között. *Dilthey* ezért sem szelleminek, sem természettudományinak nem tartja a pedagógiát, de egyáltalán önálló tudománynak sem, mert nem tért át arra a történelmi leíró, elemző módszerre, amely szerinte a szellemi tudományok sajátja. *Herbart* ezzel szemben az empirikus pszichológiára és szellemi etikára építette a pedagógiát. Azóta *Theodor Litt* is (még mindig *Várkonyi* cikkében) rámutatott e tudomány kettős jellegére. *Frischeisen* és *Köhler* igyekezett feloldani ezt a kettősséget, mondván, hogy az ellentét állítása mesterséges, mert mindegyik magában foglalja a másikat, vagy legalábbis annak alkotó elemeit. A legempirikusabb pedagógiának is fel kell tennie egy teológiai minimumot a gyermek fejlődésében, a lelki élet alakításában, az ember társadalmi összefüggésében, ha egyáltalán pedagógiai rendszerre törekszik. Az értékeket a pedagógia segítségével valósítja meg. A lélek „bekebelező” tevékenysége nélkül nem lehet értékeket megvalósítani. Azonban a kérdés az, hogy a *Frischeisen-Köhler*-féle lélektanra, vagy a tapasztalati lélektanra építünk.

Azonban ennek a *Frischeisen-Köhler*-féle lélektanak is van hibája – folytatja *Várkonyi* –, mert a spekulatív pedagógiában mutatja fel az önálló pedagógiát. Ez a felfogás pedig gyökereiben *Schleiermacher* pedagógiájára épül. A pedagógia önállósága abban van – állapítja meg –, hogy az életet a Logos és a Psyche ellentéteiből összetett egységes egésznek kell tekinteni (171. lap). Az egyén ebbe az életbe születik bele, ebben nő fel, amikor emberré fejlődik. *Schleiermacher* szerint a pedagógia önállósága ebben az ősi, ellentéteket átfogó metafizikai egységben gyökerezik.

Várkonyi mindezek ismertetése után abban látja a pedagógia autonómiáját, hogy pontosan körülhatárolja céljait. Ez pedig a kultúra átadása. Ebben van szerepe a lélektanak, mint összekötőnek a szellemi és természettudományok között. Az emberi szellemben – mondja – kétféle folyamat megy végbe: fizikai és pszichológiai. A kettő együttesen adja az emberi tevékenységet. Amit ez a kettős folyamat meg kell, hogy valósítson, az a pedagógiai cél. Ez a koronként meghatározott pedagógiai cél benne foglaltatik az önálló pedagógiában.

Prohászka Lajos is foglalkozott az autonóm pedagógia kérdésével. A pedagógiát mint az egyetemes hatáskifejtés tudományát említi, amelynek önállóságát a nevelés sajátos eszméje, ősfenomenje biztosítja. Szerinte a pedagógiának nincs más feladata ebben az önállóságban, mint a célok, normák, értékek beillesztése az organikus fejlődés sorába. Így a pedagógia csak filozófiai lehet. Kultúrfilozófiai álláspontja szerint a pedagógiának nem a gyermekből, hanem a kultúra fogalmából kell kiindul-

nia. Ezzel tagadja Meumannék alap gondolatát. Álláspontját *A pedagógia mint kultúrfilozófia* című 1929-ben megjelent tanulmányában fejtette ki.

Az autonóm pedagógia problématorsténetének ismeretetését Barankay Lajos írta meg a Magyar Pedagógia 1932. évfolyamában, amikor „*A neveléstudomány autonómiája*” című tanulmányában (166-188. lapon) állásfoglalás nélkül ismerteti a probléma előtörténetét. Ebben Lombardó-Radice: *A nevelőérték autonómiája és a teremő szabadság*; Erich Weniger: *Az elmélet mint a valóságnek és a gyakorlatnak mindentől független, feltétlen irányítója*; Ernst Krick: *A szociális ősfunkció és a hatások tudattalanságának elve*; Edward Spranger: *A pedagógiai problémakitűzés, mint az őssze szellemi tudományok találkozópontja*; Theodor Litt: *A filozófia és pedagógia korrelatív viszonya*; Georg Kerschensteiner: *Az egyetemes művelődesi eszme, mint a pedagógiai eszmények közös megteremője és irányítója*; Johann Kretschmar: *A biológiai szükségyszerűség elve és a tiszta tudományos belátás követelménye* című tanulmányát találjuk. Ezek között Litt „a dialektikus szintézis” elvével igyekszik bizonyítani a pedagógia autonómiáját, amely azonban csak formai, abban a korrelatív viszonyban van, amely fennáll a filozófia és a pedagógia között, illetve abban a mozgási szabadságban, amely a pedagógiát olyan irányban jellemzi, hogy egyes rokon természettudományok egymástól egyébként nagyon is elütő részleteit magába képes olvasztani – mondja. Kerschensteiner: a „művelődes eszméje” szerint ad autonómiát a pedagógiának, s így egy relatíve önálló neveléstudományról beszél. Kretschmarnál viszont a „biológiai alapozás” mellett megmarad a filozófiai befolyás is, csak szűkebb körre korlátozva.

Barankay Lajos felsorolja a pedagógia autonómiájának ellenzőit is. Kérdésünk az, hogyan lehet mégis, hogy 1938-ban egész pedagógiai elméleti rendszer épült fel erre a szerteágazó, sokoldalú és sok oldalról kikezdett pedagógiai elgondolásra. Erre igyekszünk feleletet adni Varga Béla életének és munkásságának bemutatásával. Tesszük ezt egyrészt azért, mert a *Kritérion* kiadásában megjelent „Varga Béla: Bölceleti tanulmányok” című műve Balázs Sándor kolozsvári egyetemi tanár bevezető tanulmányával, és hasonlóan a Varga Béla Dávid Ferencről írott újólag kiadott könyve ráterelte a figyelmet az elfeledettnék hitt *Varga Bélára*. Én személy szerint is idézni szeretném egykori intézetem, a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem Pedagógiai Intézete (Jókai u. 11.) tanszékvezetőjének alakját, aki a legkövetkezősebben megmaradt az egykori mesterének, *Böhm Károlynak és Schneller Istvánnak* a szellemi örökségénél. Ez – mint az említett „Bölceleti tanulmányok”, valamint a Dávid Ferencről írt műve is mutatja –, hozzátartozik Erdély szellemi életéhez, kultúrtörténetéhez, még akkor is, ha időben messze esik tőlünk. 1942-ben, Varga Béla halálakor írtam egy búcsúztatót (nem jelent meg) ma az emlékezés tiszteletével szeretném ismertetni a volt és ma is hagyományt őrző kolozsvári Pedagógiai Intézetnek ragaszkodását egykori tudósainak emlékéhez.

Ki volt Varga Béla? 1886-ban született Tordán, október 23-án. Érettségi után Kolozsvárott filozófiai és teológiai tanulmányokat folytatott. Ezután külföldön, német egyetemeken képezte tovább magát. Oxfordban teológiát tanult. Hazatérve a kolozsvári Unitárius Kollégium

tanára lett, majd teológiai tanár, 1938-tól 1940-ig unitárius püspök. Ekkor lemondott a püspökségről és a Ferenc József Tudományegyetem Pedagógiai Tanszékének professzora lett. Balázs Sándor hivatkozott műve Bevezetőjében is említi magába zárkózottságának, depressziós kedélyállapotának okát. Magas, barna, kissé mindig előrehajlott alakja belső, lelki feszültségeket hordozott. Ez is közrejátszott abban, hogy az erkölcsi érték problémája volt érdeklődésének központja. Doktori disszertációjának címe: *A lelkiismeret*, melyben Böhm munkái mellett hivatkozott Wundt (Johannes), Paulsen, Sully, Bain és más akkor modern szerzők mellett Kant, Schopenhauer, de még Tolsztoj lelkiismereti ihletésű regényére is. Ennek mondanivalója is kapcsolatban volt érdeklődésével 1913-ban jelent meg a „Böhm Károly élete és munkássága” című gyűjteményes mű II. kötetében a *Böhm Károly lélektana* című tanulmánya. 1915-ben a „Valóság és érték” (Kolozsvár) – ezt tartják fő művének –, 1921-ben *A logikai érték problémája és kialakulásának története*, 1936-ban Szegeden jelent meg az Egyetem Acta-sorozatában *A pedagógia alapkérdése* című, a pedagógia autonómiájának kérdéseit is tárgyaló könyve.

Varga Béla ahhoz a tudós nemzedékhez tartozott, amely a Böhm-Schneller iskolán nőtt fel, amely a tanítvány közvetlen élményén átszűrve adta tovább azt, amit mesterétől, Böhm Károlytól tanult. Így Ravasz László: *Böhm Károly értékelmélete különös tekintettel esztétikai alapelveire*; Bartók György: *A logikai érték filozófiája*, Kolozsvár 1911, Tankó Béla: *Böhm és Kant, adalékok a transcendens filozófia felépítéséhez*, Tavasz Sándor: *Az ismeretelmélet és a megismerés pszichológiája*, Kiss Elek: *A személyiség pedagógikájának alaptényezői* (Kolozsvár) stb. művek.

Varga Béla is filozófiai megalapozással írta tanulmányait, de érdeklődési területe kiterjedt a pszichológiára és a pedagógiára is. A már említett *A lelkiismeret* című könyve alapszemlélete is filozófiai, de ilyen műve a „*Jakobi Henrik Frigyes*,” *Tanulmány az ismeretelmélet és értékelmélet köréből*. Athénaeum, 1911, *Az intuición mint divatfilozófia*, Kolozsvár, Unitárius Kollégium Évkönyve, „A társadalom ismeretani alapjai” (Magyar Társ. Tud. Szemle, 1912), „A logikai megismerés természete” (Keresztény Magvető, 1915), „A jelentés logikai alkata” (Athénaeum, 1916), „A logikai érték problémája és kialakulásának története” (Budapest, 1922), „Gondolatok a neveléstan értékelméleti megalapozásához” (Szeged), „A metafizika helye és értelme napjaink bölceletében” (Athénaeum, 1923), „A mai közszellem pszichológiája”, Kolozsvár, 1929), „A fauszi és karamazovi lélek” (Erdélyi Irodalmi Szemle, 1929), „Az individualitás kérdése” (Erdélyi Tudományos Füzetek, 1932), „A lélektan irányai” (Erdélyi Múzeum, 1935), „A pedagógia alapkérdése” (Szeged, 1938).

Már ez a felsorolás is mutatja, mennyire hozzánőtt Varga Béla tudományos érdeklődése az I. világháború előtti filozófiai gondolkozáshoz, még ha voltak is egyéni kritikai megállapításai is ezekkel kapcsolatosan. Balázs Sándor: „Varga Béla: Bölceleti írások” című könyve bevezetőjében írja, hogy hatással volt rá Böhm, Pauler Ákos, Schneller István. A „Fichte-féle szubjektív idealizmus kívül szegődött Böhm azonban már sokkal nagyobb visszhangot váltott ki belőle, mint a kantianus

kriticizmust és a Comte-féle pozitívizmust összeegyeztető Böhm.” Varga Béla ugyanis megtagadta a szubjektivista kicsengésű axiológián túlmenően azt a tézist, miszerint a valóság az Én függvénye lenne – írja Balázs Sándor. Érdeklődésének forrásai: az *ontológia*, mint olyan elmélet, mely a létezés milyenségét kutatja, és a *metafizika*, vagyis a végső elvek vizsgálata. Ezen belül a logika, társadalomelmélet, társadalombölcselet, értékelmélet, neveléstan, lélektan, metodológia. Mindez azt bizonyítja, hogy a neveléstudományt is ezen idealista filozófiai aspektusból vizsgálta, még ha éppen az autonómiának a kérdéséről van is szó.

Balázs Sándor azzal folytatja Varga Béla munkásságának értékelését, hogy „első lélektani művét is áthatja valamilyen naiv, de igen rokonszenves optimizmus. Mélységesen bízunk abban, hogy az ember természeténél fogva jó; így mindenki, ha ember mivoltára hallgat, csakis jót fog cselekedni. Nem kell nagy szellemi erőfeszítés ahhoz, hogy felismerjük ebben a gondolatban *Schneller* teológiájában gyökerező felfogását, – de hiszen Varga Béla teológus is volt –, úgymond: „az emberiség létének célja a szeretet országa egyetemes kialakítása”. *Schneller* ennek megvalósítása érdekében fogalmazta meg a személyiség pedagógiáját, melyben az ember az *érzéki Éniség* fokától a *történeti Éniség* fokán keresztül eljut a *tiszta Éniség*, a személyiség fokáig, amely nem más, mint „magasra emelt, tudatos egyéniség”. Ezen út közben vetközi le a különböző erkölcsi negatívumokat, mint az önzés, önérvényesítés, stb. és csak a közösség érdekeit szolgálja kifejlesztett és kifejlesztett szellemi, erkölcsi és testi tevékenységével.

De hatással volt Varga Bélára a kor pszichológiai szemlélete is, mely szerint minden ember, minden gyermek *külön egyéniség* (Vesd össze: Ellen Key: A gyermek százada című művel!). A pedagógiának az a feladata, hogy hagyja szabadon megnyilvánulni azt, ami bennünk nemes és lelkiismeretünk szerint való. Negatív megfogalmazásban: „Ne engedjük külső erők által elfojtani azt, ami a belső ítélőszékünk előtt emberinek minősített”.

Balázs Sándor rámutat arra is, hogy Varga Béla a lelki élet vizsgálatában az úgynevezett *premissza-elmélet* híve, mely szerint a pszichikumot *szegmentumainak* egységében kell tekinteni, a lelkiségnek nincs abszolút tartománya, a különböző funkciók a kölcsönös feltételezettségben adják az egészet. Ez a dialektikus tézis a mechanisztikus lélek-szemlélet ellen irányul, „annak a maga korában még divó gyakorlatnak a hatását igyekezett ezzel lerombolni, mely a lelki funkciók elhatároltságának elvét a lélektani kísérletek szintjére is levitte” (im. 42. lapon).

Balázs Sándor további ismertetésében arra is felhívta a figyelmet, hogy Varga Béla a filozófiai-lélektani alapozás mellett szorgalmazta a *neveléstan bölcseleti* meg-alapozását is. Ebben a filozófiai és teológiai – *Schneller*-féle – fejlődélméletet vette át, figyelmeztetve arra, hogy a pedagógiának a *végtelen fejlődés* tényéhez kell alkalmazkodnia. Ebben a *való* és a *kellő* dualizmusára kell tekinteni. Nemcsak az a fontos, *ami van*, hanem aminek *lennie kell*. Kiemelte a *nevelési folyamat egy és ugyanazon időben alkalmazott, – tehát valamitől függő és autonóm* jellegét. *Alkalmazottnak* tartja a pedagógiát, mert elveket érvényesít, *autonóm*-nak, mert saját filozófiai alapvetése van (i.m. 39. lapon).

Másik dialektikus tétele Balázs Sándor szerint az, hogy a nevelést az *azonnalisághoz kötöttség és a moston-túliség* kettősségének vonatkozásában is bemutatja. Időhöz kötött, mert a mában folyik, de ezen túli is, mert a jövőbe néz, önmagán túlmutató értékek megvalósításának céljából megy végbe. A *pedagógia autonómiája* Varga szerint külső determinánsoktól független, azon az alapon, hogy a nevelés lényegében *lélekalakítás*, márpedig a lélek „kibújhat” az okságelv alól, s így a pedagógia megszabadulhat a külső meghatározottság nyűgétől. Varga Béla lényeges gondolata, hogy a nevelés *egységes folyamat*, összetevői egymást kiegészítik, azonban az *értelmi nevelésnek* minden körülmények között központi helye van, de még ez esetben sem mehet az erkölcsi nevelés rovására. Tegyük hozzá, hogy a mi álláspontunk is az, hogy a testi nevelés éppoly fontos, mint akár az értelmi, erkölcsi nevelés. Csak így érhetjük el, hogy sokoldalúan képzett, minden egyoldalúságtól mentes ember kinevelésében jelöljük meg a nevelés célját, vagyis azt, amit *Schneller* úgy fogalmazott meg, hogy az egyéniségnek személyiséggé kell alakulnia (Balázs Sándor i.m. 40. lapon).

Varga Bélának „*A lelkiismeret*” című munkája Bevezetésében olvashatjuk: „Minden érték, így a normatív értékek is a lelkiismeret útján valósulnak meg.” Ez az az indító, amely az embert életcéljának a maga fejlettségi foka, azaz adottságai szerint minél tökéletesebb megvalósítására készíti. Erre pedig csak akkor képes, ha szabad, vagyis ha semmi külső korlátozó erő, hatalom, vagy önmagunk erőtlensége és gyávasága nem korlátozza. Így jut el *Kantnak* arra a megállapítására, hogy „az erkölcsi törvény bennünk van”. De idézi Böhm erkölcsstanának alaptételét is: „mi vagyunk magunk cselekedeteinek forrása, és hatalmunkba rejlik szabadságunk, gyengeségünk, rabságunk”. Akaratunk, önelhatározásunk szabad, de mindig a lelkiismerettől függ. (A lelkiismeret 88. lapon). Ez a lelkiismeret velünk született adottság.

Varga Béla: *A szubstancia fajai* című munkájában előbb Paul Natorp hatására foglalkozik a természet és társadalom szembenállásának kérdésével, ennek a szembenállás-elvnek a tarthatatlanságával, majd a *természet és kultúra* összefüggéseit vizsgálja. Különbséget tesz *reális és szellemi* (ideális) között, ezeket azonban nem egymástól elszigetelten tárgyalja. Minduntalan utal ezek valamilyen kapcsolatára. Nem volt marxista, hogy eljuttott volna a termelőerők fogalmáig, de *pozitívista* volt. A történelem és kultúra kapcsolata tekintetében *dialektikus*. Azt mondja: „ha a történelem fogalmát összekapcsoljuk az érték fogalmával, akkor nyerjük azt, amit kultúrának nevezünk” (Idézi Balázs Sándor i.m. 93. lapján). Van objektív és szubjektív kultúra, de benne (ti. a kultúrában) az emberiség egy alkotásával van dolgunk. Olyan emberi alkotás a kultúra, amelyben az ember értékek megvalósítására törekszik. Ez a kultúra a történelemben valósul meg. A történelem pedig abban különbözik a természettől, hogy soha meg nem ismétlődik. A természetben bizonyos törvényszerűségek szerint vannak ismétlődések, a történelemben nincsenek, ez egyedi. *Ez Varga Béla kultúrafilozófiája*.

Varga Béla elméleti pedagógiai gondolatait két műve alapján ismerhetjük meg: 1.) Gondolatok a neveléstan értékelméleti megalapozásához, 2.) A pedagógia alapkérdése.

Egyik munkájában sem mentes az egész életművén végighúzó, végigkísérhető önvizsgálattól, a kor idealisztikus erkölcstana egyénre vonatkoztatott tételeitől, normáitól. Abból az alapállásból indul ki, hogy az egyéni fejlődés fázisai legszembevetőbb az értelmi fejlődésnél állapíthatók meg. (i.m. 228. lap). Ez a fejlődés az öntudat fejlődése, ill. „kifejlődése” formájában ismerhető fel. Ez előbb csak homályos értés, tulajdonképpen *diszpozíció*, amely a fejlődés folyamán mindinkább az értelmiség síkjában kerül. „Az intelligencia viszont – mondja – összefügg az erkölccsel moralitás nélkül romboló is lehet”. Így folytatja: „Intelligencia alatt nemcsak a gondolkodásnak szoros értelemben vett lefolyását értjük – tehát tiszta értelmi munkát – hanem az embernek azt a habitusát, azt a diszpozícióját, amelynek segítségével tájékozódik az események között, megítéli nemcsak a dolgok logikai összefüggéseit, hanem saját maga – bizonyos adott esetekben való – állásfoglalásának helyességét vagy helytelenségét morális szempontból is”. Így az értelmi és erkölcsi nevelés összefügg, mert az intelligencia alapja a megismerés, ez pedig az emberi pszichikum műve is. Amikor a gyermek eljut cselekedete hasznosságának tudatára, akkor már vége van a gyermekkornak (i.m. 232. lapon). A játék kezdetben csak önmagáért van, az érdeklődés foka – (lásd Nagy László: A gyermek érdeklődésének lélektana c. könyvét) – az utilizmus erősödő tendenciájának felel meg, amikor a tárgyak az érdeklődést nem szubjektív hatásuknál fogva keltik fel. Ez a kor a gyermekeknél Varga Béla szerint is már a gyakorlati tevékenység kora (i.m. 233. lapon). Ezen a *praktikus intelligencián* épül fel a *teoretikus intelligencia*, amely előbb az objektívítás és szubjektívítás harmonikus kiegyenlítésén alapszik.

Varga Béla az értelmi munka következő fokozatait állapítja meg: 1.) érzéki képek, 2.) képzeleti alkotások, 3.) fogalmak, 4.) alanyi összefoglaló funkciók. Megkülönbözteti az illúziók körében mozgó tudatosságot, a fantázia fokát és az objektív értelmi fokot. Azt mondja a fantáziáról, hogy az átmenet az illúziók világából a valóság megismeréséhez, a szellemi munka legfelsőbb fokához, amikor már ítéleteket is alkotunk, amelyek a tárgyi világgal és az emberekkel kapcsolatos állásfoglalásukat is mutatják. Ez a *kritikai reflektáló* kor, amelyben a dolgokra, eseményekre vonatkozó állásfoglalásunk, véleményünk kialakul, majd a dolgok belső okát firkésszük, a lét problémáját kutatjuk, vagyis igyekszünk világnézetet teremteni (i.m. 237. lapon). De ez először szubjektív, azután objektív igazság-keresés, nemcsak az intelligenciából ered, hanem a moralitásból is.

Ugyanaz a gondolat érvényesül Varga Bélának „*A mai közszellem pszichológiája*” című művében is (Kolozsvár, 1921. Minerva), amikor azt mondja, hogy a közszellem nem más, mint *társadalmi tudat*. Ebben is értékelés kell legyen. Nem azonos a tömeg tudatával, de abban is megnyilatkozhat. Így tér vissza Böhm értékelméleti lélektanához, melyben összeveti Wundt fiziológiai, lélektani tételeit James: *Principles* című művével, Baldwin „Mental developemant”, Kant: *Anthropologie*, Hegel: *Phenomenologie*, „valamint Fichte művével és elméletével, hogy felfedje a *szellem* mibenlétét. Ezen az úton jutott el az *öntudat* kérdéséig, amely nem szubsztancia, nem materiális pont, hanem tevékenység, – mondja a „Böhm

lélektana” című tanulmányában. De így jut el az ítélet, érzés, akarat vizsgálatához, hogy ezek alapján megértse az „ember világát”, az öntét és öntudat kérdését. E kérdések megközelítése és vizsgálata filozófiai volt, abban az értelemben, amikor a filozófiát a „legmagasabb reflexió tudományának” tartották.

Ebből az alapállásból foglalkozik a *pedagógia autonómiájának* a kérdésével is, amint az legutolsó munkájában: *A pedagógia alapkérdése* című könyvében olvasható. Azt keresi ebben a könyvben, hogy *mi a pedagógikum*, maga a nevelési tevékenység, s ez mennyiben teszi önállóvá a neveléstudományt. Kiindulása ismét csak filozófiai, mind a vizsgálódás eszmei, elméleti vonatkozásában, mind az autonómia tartalmi elemzésében. Úgy mond: „*Az autonóm pedagógia a lélek alakathoz lehető legtökéletesebben hozzásimuló nevelést jelenti az értékek és a nevelés velük való kapcsolatos ideája autonóm voltának felismerése alapján*”. Jelenti a pedagógiának mint tudományak az autonómiáját, öntörvényszerűségét, minthogy a neveléstudományban megtörtént az a nagy fordulat, hogy keresi azt a tárgykört, amely minden mástól megkülönbözteti. Arra a kérdésre keres feleletet, amit a Herbart-féle pedagógiai felfogás szerint csak technikai eljárások összességének tekintettek. Szerinte (Varga Béla szerint) a nevelés-oktatás ideáját sajátos önállóságában, a végső, gyökeréig elmélyített filozófiai szemlélet útján lehet megragadni. Hivatkozik Spranger-re, aki szerint a pedagógia nem technológia, nem is lélektan, vagy erkölcstan, hanem sajátos tárgya van, s ez az emberképzés, amellyel egyik tudomány sem foglalkozik. Így a kérdés megoldása sem tartozik a már említett tudományokra, de még a társadalomtudományra sem, azt csak – úgy mond – a nevelés kérdésének *feomenológiai* elemzése adhatja meg. Ha leírjuk, körülhatároljuk a nevelés tárgyát, területét, megtaláljuk azt, ami nem tartozik oda, rajta kívül áll. Igaz, hogy Herbart azt vallotta – folytatja –, hogy „*ars pedagogicae non experimentis sola mititur*” = a pedagógia művészete nem csupán a gyakorlatra támaszkodik, a tapasztalat mellett szükség van az elméletre. Kant azonban a tapasztalat előfeltételeit kutatta; a pedagógiának is meg vannak ezek az előfeltételei, s ez pedig a *pedagógikum*, az a tevékenység, amely értékeket valósít meg. Így az értékekkel is kell foglalkozni, s az értékelmélet területére érünk. Az a következtetése, hogy a pedagógia értékelméleti megalapozású. Ez azonban nem veszélyezteti az önálló, autonóm pedagógiatudomány lehetőségét. Csak akkor lenne így, ha nem volna a pedagógiának sajátos tárgya.

Hivatkozik ebben az értékelméleti megalapozásban ismét a *szép, jó, igaz* abszolút értékekre. Hönlingswaldot idézi (Über die Grundlagen der Pädagogik, 1918), aki szerint a nevelés valamennyi érték megvalósítására törekszik. Mégis a pedagógiai tárgy természetének folyományaként kiemelkednek olyan értékbeli vonatkozások, amelyek a nevelést elsősorban határozzák meg. Ilyenek: a logikai érték = az igazság, az etikai érték = jóakarat, valamint az élet céljainak és rendeltetésének megértéséhez szükséges *vallásosnak* is nevezhető érték. Ezek közül az első a megismeréssel, a tudással, a második az erkölcsiséggel kapcsolatos, a harmadik irracionális vonatkozású. Ezek alapján a nevelés transcendentális feltétele

az értékek világa. Ezzel a vonatkozással kapcsolódik bele *Varga Béla* úgynevezett „autonóm pedagógiája” *Böhm* értéktanába. E szerint az értékek csak akkor válnak a nevelés alkotóelemeivé, ha megtaláljuk pedagógiai folytonosságuknak az útját, amely az értékek világából a nevelő tevékenység legegyszerűbb és legközvetlenebb megnyilatkozásához vezet.

Az az alapvető hibája ennek a felfogásnak, hogy mindig egy elméletileg megfogalmazott sémából indul ki, hogy azután ahhoz mérje, alakítsa a tárgyat. Mai felfogásunk szerint „a pedagógia a nevelés kérdésével foglalkozó tudomány, amely kutatja, megállapítja, rendszerezi a műveltség átadásának, az emberek céltudatos alakításának tényeit, törvényszerűségeket tár fel közöttük, és e törvényszerűségek alapján a gyakorlati nevelőtevékenység, nevelési akció számára szabályokat, elveket ír elő” (*Agoston György* meghatározása), vagy: „Az emberi személyiség céltudatos és tervszerű alakítását jelentő hatások összessége” (Pedagógiai Lexikon meghatározása).

Varga Béla szerint az értékefejlesztő tevékenység az emberi lélekben, a szellemi valóságban megy végbe mint *tevékenység* és mint *állapot*. Olyan értékefejlesztő tevékenység ez, amelynek következtében egy folyamat (processus) indul meg az emberi lélekben. Ez abban áll, hogy az emberi lélek kapcsolatba kerül az értékekkel, igyekszik azokat elsajátítani, lelki életének ható tényezőivé tenni. E folyamat eredménye gyarapodás, mégpedig nemcsak mennyiségi, hanem minőségi tekintetben is. A megismerés tudatunknak logikailag értékes tartalommal való gyarapodása – mondja *Pauler Ákos* – és az ő nyomán *Varga Béla*. De nemcsak megismerés a tudás, hanem erkölcsi magatartás kialakítása is, véleményalkotás, világnézet. Az eredmény az az *állapot*, amely a folyamat végén létrejön. Ez abban áll, hogy valami egy más valamivé lesz. Ez az állapot lehet tartós, de változó is. Az igazi nevelés sohasem befejezett, állandó permanenciában van. Csak akkor lehet befejezett, ha minden érték tökéletesen megvalósulna. *Hönigswaldra* hivatkozva mondja, hogy ha volna határa a nevelő tevékenységnek, az azt jelentené, hogy céljai hiány nélkül megvalósulnak.

Varga Béla következő gondolata az, hogy a nevelés szubsztenciája egyrészt *reális*, mert időben történik, másrészt *irreális*, amennyiben érvényes értékeket lát el az időbeliség indexével. Nem esik az októrvény alá, mert a valóság területe nincs feltétlenül alávetve – mint az emberi lélek – az okság elvének, különösen ott, ahol magasabb szellemi régiókba emelkedik, s ahol az értékekkel való kölcsönhatása előtérbe kerül. Érvényes értékek, hatásfolyamat, szellemi állapot és a fejlődés együttesen adják a pedagógiai valóság dialektikus mozgásának képét. Az eredmény: a műveltségi állapot többet tartalmaz az érvényességéből, mint az azt megelőző folyamat.

Varga a következőkben *Johansen*, *Jeansch*, *Natorp*, *Schleiermacher* alapján az ismeretszerzésről, mint az értékek megvalósításának folyamatáról beszél, hogy ezután feltegye a kérdést: *Valóság tudomány-e* a neveléstudomány vagy *értéktudomány*?

E tekintetben ismét *Natorp* tanításáig megy vissza, miszerint a nevelés dialektikus folyamatában az anomiatól (törvénynélküliség) a heteronómián keresztül vezet az út az autonómiáig. A heteronómia azt jelenti ebben a fogalmazásban, hogy a külső törvényeknek kell

engedelmeskedni, mint társadalmi törvényeknek, míg az autonómia foka az önérték organikus képzését tartalmazza, amikor a külső törvény belső lesz.

A nevelés folyamatában a nem tudatos hatások épp olyan szerepet játszanak, mint a tudatosak. Így a nevelő személyes hatásában is szerepet kapnak irracionális és racionális hatások. A nevelés sohasem egzakt – mondja –, nem sablonos, ettől az élő lelki hatás szabadítja meg. Tartalma a humanitás és a személyiség. *Johansen* szerint az előbbi adja az értékek foglatát. A személyiség az érték időbeli megvalósulása – mondja *Varga Béla*. Ez *Schneller* hatása. Már így a pedagógia, mint tudomány középpontot foglal el a valóság tudományok és az értéktudományok között. Egyfelől van a valóság, melyben dolgozik, másfelől az érték, amelyeket megvalósít. Hivatkozik *Brunó Bauch*-ra is, aki szerint: minden nevelés értéke abban áll, hogy egyrészt a láthatót értékessé tegye, az értékeshez felemelje, másrészt az értéket ismét valósággá, létezővé tegye”. Az ember ebben egyrészt passzív, befogadó, másrészt aktív, értékalkotó. Ennek a két mozzanatnak szoros egymásba kapcsolása és egymásra következő váltakozása szabja meg a nevelés munkáját. Minthogy pedig minden szellemi hatás nevelés – s mint ilyen őseredeti megnyilvánulása az emberi szellemek –, a pedagógia autonómiájának alapja a szellemi élet spontaneitásának a felismerése. A nevelő és növendék között *formális* és *tartalmi* kölcsönhatás van, de minden szubordináció mellett is meg kell, hogy legyen a lelki közösség. És itt *Varga Béla* utal *Spranger* „megértő pszichológiájára”. Ez az utalás abban is felismerhető, hogy azt mondja: a nevelés a múltban gyökerezik – ez a történetiség elve –, de nem felelős a múltért, a jövőre készít elő.

Ugyancsak *Spranger* alapján azt is kiemeli *Varga Béla* az autonóm pedagógiáról szóló munkájában, hogy az érték megvalósulása a kultúra. A nevelés autonómiája azonban függő viszonyban van a megelőző művelődési eszményekkel, a kor kultúrájával. De ez nem jelenti azt, hogy a nevelés másodrendű szerepet kapna. Nem abban látszik meg a nevelés, hogy valaki bizonyos dolgokat megtanult, vagy cselevesi eljárásokat elsajátított – mondja –, hanem abban, hogy a nevelés következtében átalakult, áthasonult, „magasabb egzisztenciális” formához jutott. Ezen belül tudatos, tervszerű, közvetlen, korhoz és élethez alkalmazkodó lett. Hivatkozik *Dewey*-re is, aki küzdött az élet és iskola, a tanulás és a tett, a tudás és az erkölcs különválasztása ellen, azon az alapon, hogy a nevelésnek figyelembe kell vennie az *életrealizációt* és az életre *érdemesítést*. Kiemeli, hogy a régi felekezeti iskolák fenn tudták tartani az étellel való kölcsönhatást.

A továbbiakban *Varga Béla* a nevelés autonómiájának igazolására használja fel a pedagógiai munka összetevőit. Azt mondja, hogy a nevelés abban áll, hogy a test és lélek adottságait elindítsa, továbbfejlessze abban az irányban, amely az értékek megvalósításához vezet, önfenntartási tényező, életszükséglet. A pedagógiai pszichológia feladata, hogy megfigyelje a lelki élet fejlődésének szakaszait, s a nevelés folyamatában biztosítsa azt az elvet, hogy a lelki élet az értékek megvalósítása folyamatában ne szenvedjen kárt. A nevelés a természeti lényből történeti (kultúr)-lényt csinál. Ebben benne van az egész ember, az általános emberi és egyéni. Nevelés, műveltség,

kultúra organikus összefüggésben vannak egymással. Végül így fogalmazza meg a nevelés mibenlétét: „A nevelés maga az értékmegvalósító tevékenység, amely felhasználja mindazokat a tárgyi (kulturális) és személyi (műveltségi) értékeket, amelyek rendelkezésére állnak, s ezeket bejuttatja a nevelés vérkeringésébe, hogy ható erővé és tényezővé tegye az egyesek lelki életében. E tevékenységben mozgásba hozza azokat az erőket, amelyeket a nevelőben megtalál. Ezért a gyermekből kell kiindulnia, ehhez kell alkalmazkodnia”. *Pestalozzi*-ra hivatkozik, aki a lelken keresztül nevelt. Majd így folytatja: „a műveltség átlagos színvonalára alapján alakul ki a társadalomban az a közszellem, amely minden egyesre hatással van.”

Varga Béla fogalmazásában különbség van *nevelés* és *művelés* között. A nevelés – amely autonóm –, mert a lélek közvetlenül, öntörvénye szerint nyilatkozik meg benne, ott éri el a teljességet, amikor az ember eredeti, ősi hajlamait olyan irányban tudja állandósítani, hogy alkalmasak legyenek ideális értékek szolgálatára. Ezzel szemben a *művelés* az ember eredeti lelki adottságai elé normák követését tűzi ki. A nevelés a tényleges, reális alapot adja meg, a művelés a normatív célokat ülteti el a tényleges alapba. A nevelésnek nem volt soha más feladata, minthogy az embert, az emberiséget a lehető leg-tökéletesebb formában megragadja és kialakítsa. Ebben benne van a nevelés autonómiája, mert ezt más tudomány egy sem teszi.

Természetesen autonómia van az értékek tanításában is, az oktató-nevelő munka módszerében is. Minden nevelésnek két alapmozzanata van: 1.) a dolgok megértése, 2.) az akaratnak az értékek felé irányítása. A módszernek is két formája van: 1.) megértő, vagy megértető, 2.) normatív. Így a nevelésnek egyik feladata a megértés, – vagy *Böhm* szavai szerint – a *belátás*, az ismerő alanya és a tárgy azonosulása, másik a *cselekvés*, amikor a növendék magáévá teszi a megismert értékeket. Még ide tartozik szubjektív elemként a *tanulói magatartás* a nevelő személyhez való viszonyában. A kettő szerencsés egyesítése adja meg a pedagógiai valóságnak azt a szilárd alapot, amely alkalmas értékek megőrzésére és továbbfejlesztésére. Mind-

ezek az összetevők igazolják, követelik a nevelés autonómiáját, meghatározva, elkülönítve a nevelés speciális területét, céljait, módszereit, személyi és tárgyi alapjait.

Varga Béla kísérlete a század eleji pedagógiai törekvések között egy szempontú, mégpedig *pedagógiai szempontú* kívánt lenni a morálpedagógia, a kísérleti pedagógia, a kultúrpedagógia (pedagógiai filozófia), a szociálpedagógia, a gyermektanulmány, gyermeklélektan és még sok más törekvések között. Ebben a kísérletben nem tudott szabadulni a korra jellemző úgynevezett szellemfilozófia dogmáitól, a filozófiai lélektan formális sematizmusától, még ha felvette is a kísérleti lélektan egyes nevelést meghatározó eredményét is. Sokszor transcendens filozófiai, ismeretelméleti területen kötött ki, még metafizikai elemeket is felhasznált teológiai indíttatású tudományos érdeklődésében, s ez kétségtelenül korlátait jelentette pedagógiájának. Követte ebben mestere, *Schneller* István gondolatait, eszmevilágát, de ebben benne van befelé forduló, elmélkedő, önvizsgáló etikai egyénisége. Törekvése volt, hogy a századforduló és utána következő évek sokvonatkozású, részleteiben egyoldalú pedagógiai, szociológiai, pszichológiai, filozófiai, biológiai és más tudományok béklyóitól megszabadítsa a neveléstudományt, amelynek sajátos tárgya, területe, célja van, még ha módszereiben, vizsgálatának, igazolásának kiindulásában, az okfejtések indokolásában nem is önálló.

A pedagógia autonómiájának kérdése azonban nem zárult be *Varga Béla* és a vele egy indíttatású tudósok munkájával. Felvette még a marxista pedagógia is öntörvényűsége, autonómiája hangsúlyozásával, amit „sajátos meghatározott tárgya és speciális kutatási módszerei szerint” tekint önálló tudománynak. Ebben a felfogásban sajátos tárgymeghatározása, eszköz- és célrendszere biztosítja önállóságát. Igaz, ez a beállítottság az osztályérdekek szerint használta fel a pedagógia autonómiájának fogalmát, támadva és bírálva a polgári pedagógia elméleti, filozófiai megfogalmazását. *Varga Béla* pedagógiai autonómia fogalma mentes minden ilyen külső korlátozottságtól, a nevelési tevékenységből, annak céljaiból és eredményeinek felmutatásából indul ki.

Dr. Deák Gábor

A gyermekek erkölcsi nevelésének bibliai alapjai, célja és didaktikai elvei*

Hazánkban – egy tőlünk idegen ideológiát terjesztő és erőszakos politikai nyomást gyakorló pártállamtól megszabadulva, – 1990-től megadatott a lehetőség egy szabad demokratikus, humanista módon szociális és keresztényi szellemben kibontakozó társadalmi életre. Az elmúlt években azonban megdőbentem és szorongva tapasztaljuk, hogy egy átmeneti időszak nehézségei közepette tömegméretben jelentkezik a bűnözés sok gyalázatos változata, és a deviáns egyének és szervezett bandákba tömörült bűnözők is.

A fenyegetettség e szorongató állapotában minden törvénytisztelő erkölcsi személyiségnek és közösségnek – a bűnüldöző állami szervek támogatásaként és egyben a bűnözés továbbterjedése megelőzéseként –, elsősorban az egyházaknak és iskoláknak az ökumené szellemében össze kell fognia a bűnözők pokoli áradata elleni harcban, és a felnövekvő nemzedék konstruktív erkölcsi fel fogása és magatartása nevelésére.

Az egyházak ökumenikus integrálódása Isten elvárásának és a Biblia utasításának megfelelő. Jézus Urunk tanítására alapozottan üzeni Pál apostol a korinthusi gyülekezetnek (de nekünk is szólóan): „Ti pedig Krisztus teste vagytok, és egyenként annak tagjai”. „Hiszen

* Dr. Kiss Tihamér László 1905-ben született Diósgyőrött. Bölcsész és teológiai doktor, világot járt tudós. Ma Debrecenben él.

egy Lélek által mi is mindnyájan egy testté kereszteltetünk, akár zsidók, akár görögök, akár rabszolgák, akár szabadok, és mindnyájan egy Lélekkel itattatunk meg” (1Kor 12,27.13). Isten akarata és elvárása szerint való tehát, hogy minden egyház összefogjon hazánk népe és egyben az emberiség, valamint közös anyaföldünk védelmére, fennmaradása, jóléte és tökéletesedése érdekében. De ugyancsak Isten gondolata és kívánsága szerint való, hogy a hívők a bűnüldözésben és az erkölcsi nevelés munkájában összefogjanak a világi bölcsélet erkölcsi felfogását valló, hazánk alkotmányát, törvényeit és iratlan erkölcsi törvényeit, magatartási szabályait tisztelőikkel. Isten teremtő munkáját szemlélve azt jónak találta: „És látta Isten, hogy minden, amit alkotott, igen jó” – és megáldva őket, az embert – mint tudatos lényt bízta meg őrzésével és tette felelőssé annak megőrzéséért. (1Móz 1,27-28.31; 2,15).

A fentiek szerint minden Istenben hívőnek ma is aktuális isteni parancs az emberiség fennmaradása érdekében, hogy terjessze Istennek az emberek magatartására vonatkozó irányelveit, az erkölcsi törvényeket, mutassa fel Jézus élete és magatartása mintájára az Isten kedve szerinti erkölcsi magatartási formákat és erkölcsi érzelmeket. A mai helyzetünkben mindnyájunknak szóló felhívás: „Menjetek el tehát, tegyetek tanítvánnyá minden népet,... tanítván őket, hogy megtartsák mindazt, amit én parancsoltam néktek, – és íme veletek vagyok minden napon a világ végezetéig” (Mt 28,19-20).

A keresztyén erkölcsi nevelés alapja és célja

Az erkölcsi nevelés célja – a Bibliából megismert isteni kijelentés alapján: a világ Isten-szabta rendjére, törvényeire ügyelve, a Földön különböző társadalmakban élő emberek egyéni és közösségi magatartására vonatkozó *istenti törvényeket, az erkölcsi magatartás szabályait minden népnek, minden embernek, különösképpen a felnövekvő nemzedék tagjainak megtanítani, azokat úgy elsajátíttatni, hogy azok belső parancsként életük minden cselekvése, magatartásuk szabályozóivá váljanak.* – Elősegíteni olyan *erkölcsi érzelmek kifejlődését, mint Isten tisztelete és szeretete, ami ösztönző erő a mindennapi gyakorlatban Isten törvényei szerinti életmódra,* a felebaráti szeretetre, az erkölcsi magatartási szabályokat magukra kötelezőnek tekintő emberek társadalmi közösségében *az együttműködésre* az emberiség javára, természeti környezetünk megóvására, az erkölcsi személyiségek kiforrásának elősegítésére, és értékes emberi tulajdonságaik tökéletesítésére.

E cél elérésére való törekvésében *az erkölcsi nevelőnek ismernie kell a hiteles erkölcsi törvényeket és magatartási szabályokat, amik a hívők számára a Bibliában – az Ó- és Újszövetségben az Isten által kijelentett erkölcsi parancsokban, amiket Mózes és a próféták közvetítettek a népnek, és az evangéliumokban, valamint az apostoli levelekben található, mint Isten Fiának, mint legfőbb és leghitelesebb közvetítőnek tanításai.* Egyben – ha hatékony kíván lenni az erkölcsi nevelő, úgy eszményi magatartás-mintának kell teljes szívvel elfogadnia Jézust, azonosulnia kell vele, mint ahogyan azt tették az ő apostolai, és amit Pál apostol így fogalmazott meg: „Élek többé nem én, hanem él bennem az Úr Jézus Krisztus.”

A keresztyén erkölcsstan alapja a teljes Szentírás, vagyis mind az Ó- és Újszövetség. Török István debreceni teológiai tanár, a dogmatika és az etika tudományának kiváló szaktudósa írta „Etika” című könyvében: „Ha a keresztyén etika az Isten által meghatározott emberi cselekedetekről szól, legfontosabb kérdése az Isten cselekedeteinek a megismerése. Isten cselekedeteit Isten Igéjéből ismerhetjük meg, mert Igéjében mutatja meg Isten magát, mint életnek és halálnak Ura, megbocsátó kegyelmében és feltétlen hatalmában. Isten Igéje éppen ezért nemcsak vigasztal, gyógyít, megelevenít és tanít, hanem ítél és öl is. Röviden ezt így szoktuk mondani: Isten Igéje evangélium és törvény, törvény és evangélium egyben” ... „hangsúlyoznunk kell, hogy az Ószövetség nemcsak törvény, hanem evangélium is, az Újszövetség viszont nemcsak evangélium, hanem törvény is” (Dr. Török István, Etika. Free University Press. Amsterdam, 1988. 73-74.).

Az Isten elvárásainak teljesítése és egyben az emberiség fennmaradásának, az emberek boldog életének, tökéletesedő fejlődésének biztosítója: az Isten erkölcsi törvényeihez és magatartási szabályaihoz mind tökéletesebb alkalmazkodás. Ezekhez akár közvetlenül, akár a lelkipásztorok és erkölcsi nevelők közvetítésével a Bibliában található isteni kijelentések ismerete, de legfőbbképpen Jézus tanításai és magatartás-mintája segít. Jézus az Isten Fia ismerheti a legtökéletesebben Isten gondolatait, az emberekkel szemben kívánságait, magatartásukat szabályozó erkölcsi törvényeit. Illetékessége magáról tett nyilatkozatából bizonyított: „Én és az Atya egyek vagyunk, Én az Atyában vagyok, és az Atya énbennem. És Én bennetek vagyok, Ti is én bennem.” Ezt közvetlen tanítványainak jelentette ki, de minékünk is szól, amennyiben magunkévá tesszük tanításait és azonosulunk Vele, magatartásának mintája szerint cselekszünk, viselkedünk.

Eszerint azok lehetnek a keresztyén erkölcsi nevelés hiteles, illetékes és hatékony nevelői, akik a fenti módon Isten kijelentéseiből megismerik az Ő gondolatait, erkölcsi törvényeit, magatartásuk szabályait.

Az erkölcsi nevelés korszerű didaktikai elveinek kialakulása

A gyermekek oktatása a XV. századig, a könyvnyomtatás feltalálásáig és az erkölcsi nevelés, a „katechizmusok”, a „Káték” elterjedéséig csupán a tanítómesterek előszóban való közlésein alapulhatott: A középkorban így a fontos ismeretanyag elsajátítása úgy történt, hogy a tanítómester fent a katedréről hangzottatta az elsajátítandó szöveget és a lent ülő tanítványai visszahangoztatták annyiszor, míg emlékezetükbe nem vették. A begyakoroltatás is úgy történt, hogy a tanító feltette a tananyagra vonatkozó kérdést és a tanítványai a megfelelő választ kórusban, majd az emlékezetbe vésés ellenőrzése végett egyenként felmondták. Ezt a tanítási módszert nevezték katechizisnek, (katekizáló módszernek) a görög kata-echo = visszhangzás, „katéchos” szóból eredeztetve. (Kiss Tihamér László: A kátétanítás módszereinek történeti ismertetése. 1938. 4.)

Ez a verbális közlésmód és az emlékezetbe vésés mértéke szerinti tanítványi teljesítmény értékelés szinte minden más tantárgy tanításánál is fennmaradt, és ami-

kor a humán és természettudományos ismeretek nagyban felhalmozódtak, a tananyag elsajátítása azzal a veszéllyel járt, hogy sok tanuló – értve, – nem értve – „bemagolta” azt és annyit, amennyit képes volt, s mindez egyoldalúan az emlékezetét terhelte, de gondolkodó műveleteit, képességeit, önálló megoldások végzéséhez való készségét nem fejlesztette. Amikor a XIX. században tudományként is kezdett kifejlődni a pszichológia, amely segítségére lehetett volna az oktatás metodikájának, egy tekintélyes metodikus, Herbart (1776-1841) nem ismerve és nem alkalmazkodva a gyermekek életkori felfogó képességihez és gondolkodásmódjához, minden tantárgy tanításához az „ismeretszerzés útját” úgy határozta meg, hogy a pedagógus a tanórán az elsajátítandó ismereteket közölje, a tanulók figyelve sajátítsák el, otthon (a tankönyvre is támaszkodva) emlékeztükben szilárdítsák meg, hogy a következő tanórán „tudásuk” mértékéről számot tudjanak adni. Sajnos e sablonos eljárás mód – amely ugyancsak az emlékezetbe vésést (az új ismereteknek a régiéktől társításával) tartotta fontosnak –, sajnálatos módon még a XX. század második feléig is fennmaradt hazánkban.

Jean Piaget – a XX. század legnagyobb gyermekpszichológusa, az ötvenes években az UNESCO nevelésügyi osztályának vezetője – genfi és párizsi egyetemi tanár, a „Pszichológia és pedagógia” (Párizs, 1969), „Merre halad a nevelés” (Párizs, 1972), „A modern neveléstudományok és módszereik” (Bécs, München, Zürich, 1972. – Lásd Kiss Tihamér: Piaget gyermekpszichológiájának hasznosítása az alsó tagozatos oktatás metodikájában. Óvóképző és Tanítóképző Főiskolák tudományos közleményei, 1991). –, bírálta a sajnálatos módon világszerte elterjedt herbarti oktatásmetodikát. Herbart figyelmen kívül hagyta a gyermek és serdülő életkori sajátosságait, az adott korban az értelmi fejlettségi szintjét és gondolkodásmódját, és túlnyomóan verbális közléssel (vagy tankönyv útján) tömegmérésekben zúdíttja a tanulókra naponta a sokszor meg sem értett kész ismereteket, és így főleg az emlékeztüket terheli. Számonkéréskor ezen ismeretek tudásmennyisége szerint ítéli meg, illetve osztályozza őket. Eredményesebb lenne, ha a tanító természetükhöz alkalmazkodva, bevonná őket az adatgyűjtésbe, a források keresésébe, a közvetlen ismeretszerzésbe, a problémák felismerésébe, és lehetőséget biztosítana önálló vizsgálódásra, megoldási kísérletekre, ténymegállapításokra, törvények és törvényszerűségek, szabályok felismerésére, eljárás módok, műveletek felfedezésére, kreativitásra.

Ennek a gyermekek életkori sajátosságaihoz igazodó, *növendékeket aktivizáló módszernek* (École active) a kidolgozó századunk húszas éveitől svájci kutatók, kiemelten a genfi tudományegyetem és a Rousseau Neveléstudományi Intézet tanárai – Ed. Claparède, (Az érdeklődés lélektana és a funkcionális nevelés elméletének adója), P. Bovet („A gyermek vallásos érzelmei és pszichológiája”, – „A serdülők harcias ösztönei” könyvek írója) a neveléstudomány professzora, reformpedagógus, Ferrière (a Bureau International d'Éducation igazgatója) a „cselekvő-iskola” elméleti és gyakorlati kidolgozója, és Jean Piaget ezernél is több gyermeklélektani és a fenti pedagógiai, didaktikai művek írója.

Hazánkban ez az irányzat hamar ismertté vált (Kenyeres Elemér, Domokos Lászlóné, Várkonyi

Hildebrand, a Szegedi Polgáriskolai Tanárképző Gyakorló Iskoláján Kratofil Dezső igazgatói irányításával szakmetodikákban is kidolgozva) és alkalmazásra került. Az utóbbi két évtizedben Kiss Árpád, Mérei Ferenc, Kiss Tihamér, Kalmár Magda, Porkolábné Balogh Katalin, Páli Judit, Varga Tamás, Csapó Benő és még többen mások voltak az oktatásmetodikai reform aktív munkálói.

Hazánkban már korábban is – a XVII. században a Magyarbródon született Komenszky János (Comenius) Sárospatakon a Református Kollégiumban 1650-54-ben tett kísérletet, hogy kora társadalmi szükségleteinek megfelelő korszerű nevelést és oktatást vezessenek be olyan iskolákban, „amelyekben mindkét nembeli ifjúság – kivétel nélkül – elsajátíthatja a tudományokat, az emberhez illő erkölcsöket, és jámborsággal teljék el. „Didactica Magna” = Nagy oktatástan könyve azt mutatja, hogy felismerte az iskolás gyermekek egyik életkori sajátosságát, azt, hogy az elvont művelési gondolkodást megelőzően szemléleti a gondolkodásuk, ezért valós világ közvetlen vagy képekben szemlélt tárgyairól alkotott képzeletükre szükséges támaszkodni a tanítónak az oktatás folyamán. Az „Orbis pictus” (A világ képeiben) című könyvének nagy sikere volt, mert a tanulók a közvetlen környezetükből nem ismert tájakat, állatokat, növényeket, egyes foglalkozásbeliek műhelyét, munkaeszközeit e könyv képei segítségével jobban megismerhették, mint ha csak szóbeli leírást kaptak volna róluk. Minden osztály falait képekkel, táblázatokkal rakták teli, olyanokkal, amikre egy-egy tantárgy tanulása folyamán támaszkodhattak ismeretszerzésükben.

Csak később, a XVIII. században Rousseau fogalmazta meg „Emil avagy a Nevelésről” (1762) c. művében azt, amit Comenius intuitíve ismert fel, s amit Rousseau így fogalmazott meg: „a gyermeknek megvan a sajátos beállítódása és látásmódja, gondolkodásmódja és sajátos érzelmei.” Ezért a szülőknek, nevelőknek azt javasolta: „kezdjük el tanulmányozni gyermekeinket, a pedagógusok tanítványainkat, mert feltehetően nem ismerik őket eléggé.”

J. Piaget a „Pszichológia és pedagógia” (1969) művében – Rousseau-nak e kijelentését jól ismerve – írja: „Hogy a gyermek alkalmazkodjék az iskolához, azt minden időben megkövetelték. De hogy a tanító is alkalmazkodjék a gyermekek gondolkodásmódjához, értelmi fejlettségi szintjéhez és tegyék lehetővé számukra, hogy természetüknek megfelelően viselkedjenek, a maguk módján tevékenykedjenek, – csak Rousseau óta emlegetjük. Rousseau kopernikuszi fordulatot hozhatott volna a pedagógiába, ha kifejti, hogy miben áll a gyermek aktivitásának eljárás módjainak az életkori jellege.” (211-212).

A gyermeklélektan azóta tudomány, hogy Ch. Darwin a híres származásméleti természettudós megfigyelések módszerével megírta gyermeke testi-szellemi fejlődése történetét, s feltárta életkori sajátosságait. (A biographical sketch of an infant. 1877). Majd mind többen – W. Preyer, 1981, a XX. században jelen pszichológus kutatók sora – W. Stern, (1914), Ch. Bühler, (1931) Nagy László, (1908) Várkonyi Hildenbrand (1938), H. Wallon, J. Piaget, Mérei Ferenc, Kelemen L., Ranschburg Jenő és sokan mások – tárták fel a gyermekek életkori sajátosságait.

A gyermekkor lélektana után kezd megindulni az érdeklődés a serdülők és ifjak iránt. (Stenley Hall, 1904, P. Mendouse, 1909, W. Hoffman 1922, Ch. Bühler, 1923,

Ed. Spranger, 1924, O. Tumlirz, 1932, D.P. Ausubel, 1979. Az újszülöttkortól az aggkorig az *életkorok pszichológiájával* én foglalkoztam elsőként, amikor a felnőttek át- és továbbképzése közművelődési és oktatás-metodikai szempontból szükségessé tette e korok értelmi fejlődése és az egész személyiség változási folyamatának ismeretét a pedagógusok és népművelők számára. (Kiss Tihamér, *Életkorok pszichológiája*. 1966.)

E történelmi előzmények teszik érthetővé, hogy a korszerű oktatási – didaktikai elvek és módszerek a XX. században jelenhettek csak meg. Nemcsak az tudatosult, hogy a nevelés és oktatás sikerét biztosítja, ha a pedagógus alkalmazkodik a növendékei életkori sajátosságaihoz, – amire már Rousseau felhívta a pedagógusok figyelmét –, hanem a gyermek és serdülő ifjak lélektanának kifejlődése biztosította a pedagógusoknak azt az ismeretet, hogy mik ezek az *életkori sajátosságok*, mi-ből, milyen megnyilvánulásból ismerhetők fel azok. Így lehetővé vált annak a megtalálása, hogy milyen eszközök, feladathelyzetek teremtésével biztosíthatják a növendékek aktív részvételét az ismeretszerzésben, és mely szinten várható, hogy a gyermekek a verbális közvetítésű információkat megértik, és ismerve az adott fejlettségi szinten lévő tanítványaik gondolkodásmódját, magyarázó elveit és tapasztalatait, miként lehet segíteni, hogy maguk a tanulók is felismerjék a problémát, illetve megértve a feladatot, miként lehet segíteni őket, hogy önállóan is kitalálják a megoldásra vezető műveleti eljárásmodot.

Korunk pedagógiájának *legfőbb didaktikai elve* e szerint: *A tanulók életkori sajátosságainak figyelembevétele a nevelésben és az oktatásban.*

Ezek az életkori sajátosságok az egyén személyisége egészének a fejlődése folyamán egyfelől öröklött (génjei által beprogramozott) adottságai másfelől az egyén és környezete interakciói folyamán, az asszimilációs és akkomodációs tevékenységei közben alakulnak ki. Kezdetben jellemzi az egyént, hogy világrajövelekor veleszületett ösztönös cselekvés sémáival tájékozódik környezetében és oldja meg az életben maradását és fejlődését biztosító alkalmazkodó tevékenységeit. Később megindul az érzékszervek és mozgásszerek összerendezett, próbálkozó, információszerző és feladatmegoldó tevékenységek kialakulása, az első két esztendőben jellemző, hogy szenzomotoros intelligenciával, maga alkotta cselekvési sémákkal alkalmazkodik. Csak e korszak vége táján ébred öntudata, az „én” és a „nem-én” elválik benne, kifejlődik benne a mások és a saját tette, tevékenysége közti különbségtétel, és a képzetekre és a beszédre támaszkodó értelmi aktivitás.

Nincs itt helye, hogy kifejtsem minden életkori szakasz életkori sajátosságait. Ezt megtaláljuk korunk gyermek és ifjúság-lélektanában, legrészletesebben J. Piaget műveiben (B. Inhelder, J. Piaget: *A gyermek logikájától az ifjú logikájáig*. 1967, Jean Piaget: *Válogatott tanulmányok*, 1970, *Az értelem pszichológiája*, 1993, Kiss Tihamér: *Életkorok pszichológiája*, 1966, 1994, Piaget *a gyermekek kauzális gondolkodása kialakulásáról*, 1994.) Ezek ismerete elengedhetetlen, mert ha nem ismerjük, hogy egyes életkorban milyen a gyermek értelmi felfogó képessége, hogy mikor képes elvont fogalmak valós értelmezésére – akkor a felnőtt pedagógus

verbális közléséről megtévesztően úgy véli, hogy azt a gyermek érti, vagy egészen úgy érti, mint ahogyan a felnőtt gondolja. Ugyancsak tudnia kell, hogy a gyermekek túlnyomó többsége 6-7 éves korig egocentrikus beállítódású. Ezért a gyermek kis korában azt igényli, hogy az anya kizárólagosan őt szeresse a családban, mert e nélkül nem érthetné, hogy miért féltékeny és agresszív újszülött kistestvérevel szemben a gyermeke. Ugyanezen időszakban egyes élményeit, amit nem ért meg (pl. ha az anya az orvoshoz viszi és ott egy fehér köpenyes ember levetkezteti, éppen a fájó testrészt tapogatja, injekciót ad neki, és ő hiába sír rémülten, az anyja hagyja, s nem védi meg) e korban rá jellemző „szerepjátékában utánjátszva megérti és érzelmileg elfogadhatóvá minősíti (a babáját vetkőzteti le, foppiszkálással a popsijába szúr, s közben nyugtatja: „ne félj édesem, ez fog meggyógyítani”).

A pedagógusnak tudnia kell, hogy 7 éves kor tájáig a gyermek oksági gondolkodása nem alakult ki, ezért tekintélyi alapon elfogad minden állítást, amit a felnőtt mond („Odaadlak a kukás bácsinak, hogy vigyen el, mert rossz kölyök vagy!”), innen származnak szeparációs féltelmei, hiszen ő nem tud élni az anya szeretete, az apa oltalmazó védelme, a szülők gondoskodása nélkül. Mint-hogy gondolkodásában még óvodáskorban is csak a tapasztalat terén tud az ok-okozat, a tett és következmény viszonyáról, könnyen elhiszi a lehetetlent, a meseszerűt, a csodát. Viszont 5-6 éves korában – a gondolkodása átmeneti szakaszában, az intuitív gondolkodás szintjén – már jelentkezik a kétely a felnőttek állításaival szemben is. (Pl. M. Tamás hat éves unokám karácsony délután már közel egy órája nézegeti a szemben lévő 10 emeletes bérház ablakait. Mikor megkérdezem ennek okát, ez a válasza: „kíváncsi vagyok, hogy hogyan viszi be az angyal a karácsonyfát az ablakon, amikor mind zárva van.)

Nem folytatjuk az életkori sajátosságok példatárát, de kiemelten hangsúlyozzuk az életkori sajátosság ismeretének és figyelembevételének szükségét. (Ez elv alkalmazhatóságára példamutató: Fodorné Nagy Sarolta: *A katechézis kommunikációs problémái*. 1996.)

Az előbbi fő didaktikai elvvel összefüggésben további didaktikai elvként említhetjük, hogy *az érzelmek előzetes értelmi informáltság alapján jelentkeznek*, és az érzelmek (intellektuális, erkölcsi, esztétikai, vallásos érzelmek) az értelmi funkciókkal és képességekkel szoros összefüggésben fejlődnek.

Egy adott életszakaszban *olyan mesék, bibliai történetek, irodalmi művek, olyan életjelenségek és élethelyzetek keltenek erkölcsi érzelmeket, amiket a gyermek megért, érzelmileg ennek megfelelően élhet át*, és csak ily esetben válhat erkölcsi magatartása motiváló erejévé.

Egy-egy nevelői célzatú foglalkozás előtt gondoljon a pedagógus arra, hogy azon *annál aktívabban vesz részt a tanuló, minél inkább érdekli a téma*. Az érdeklődés belső szükségletekből, lappangó, megoldatlan problémákból, és választ kereső kielégítetlen vágyakból, szorongató lelkiállapotból kiszabadulási törekvésből fakad. Minden életszakaszban vannak ilyen sajátos szükségletek. A pedagógus gondoljon tanítványai aktuális élményeire, felvetődő problémáikra, érdeklődésük tárgyaira. Különösen serdülőkorban jelentkeznek ezek gyakran. (Nagy László: *A gyermek érdeklődésnek lélektana*, 1908.)

Annál nagyobb a fejlesztő hatás, minél aktívabban vesz részt a gyermek az információ és élményszerzésben, és a tanultak gyakorlati kipróbálásában.

Az életkorok pszichológiája rámutat arra, hogy a gyermek társadalmi beilleszkedése, szocializációja pozitív irányú fejlődése során mily nagy szerepe van 5-7 éves korban a szabály-játékokban való aktív részvételnek és az ott szerzett tapasztalatoknak. E korban – ez az intuitív gondolkodás, a konkrét műveleti gondolkodásra felkészülés szakasza –, megérti, hogy a szabályt tudni és azt becsülettel alkalmazni mind a maga, mind a közösségnek érdeke. A szabálysértő, a csaló magatartása megrontja a játék örömeit. Együtt érez játékcsoportja becsületes tagjai felháborodásával, szolidáris velük és velük egyetértve ítéli el, zárja ki a bűnöst a közösségből.

Az erkölcsi nevelésben gyakran van helye az egyéni megbeszélésnek, de igen nagy nevelő hatású, ha például *egy erkölcsi történet megbeszélésénél maguk a csoporttagok állapítják meg, hogy ki, miben vétkes, mi a jó, mi a rossz, bűnös magatartás, és a „kollektíva” egyértelműen állapítja meg, hogy mi a helyes magatartás, avagy hogy melyik erkölcsi törvény ellen vétett valaki.*

Egy etikai beszélgetést, egy erkölcsi nevelői célzatú foglalkozást, – mint például egy erkölcsi elbeszélésnek szerepjátékként dramatiszálva csoportban történő előadását – érzelmileg elmélyíti egy témájában azonos egyházi ének.

Minden életszakaszban szükség van viselkedésmintára, eszményi ideálra (serdülőknek „referencia csoportra”). A keresztyéneknek eszményi mintája maga a Megváltó, Jézus. Vele erkölcsi felfogásban azonosulás lehetséges. Pál apostol írta: „Élek többé nem én, hanem él bennem a Krisztus”. Senki sem ismerhette jobban Isten gondolatait, értelmezhetette tökéletesebben Isten törvényeit, erkölcsi parancsait mint ő, Jézus, aki elmondhatta: „Az Atya és Én egy vagyunk, én Őbenne, Ő énbennem”. A keresztyén nevelő akkor tud minden élethelyzetben példát mutatni tanítványainak, ha beleéli magát a Jézussal való azonosulásba és minden élethelyzetben úgy nyilatkozik és úgy viselkedik, mint akinek gondolatait, ítéleteit és magatartását Ő, az Úr irányítja.

Az erkölcsi nevelő nem egyszerű oktató, hanem mint a mennyei Atya, avagy a szülő gyermekeit nagy szeretettel neveli őket tanítványaivá, erkölcsös személyiségekké. Az ilyen tanító olyan, mint az evangélium szerinti magvető, aki nem csak elveti az új keresztyéni élet magvait, hanem azok kifejlődéséről naponta gondoskodik, vagy mint a lelkipásztor, aki míg szükség van a gyermeknek és a serdülőnek rá, őrizője és helyes úton terelője is azoknak, felelősséget érez irántuk, szeretettel törődik velük, és megóvja a kísértésektől, és lelkigondozója a bajba kerülteknek.

D. Dr. Kiss Tihamér László

KITEKINTÉS

Ökumenikus helyzetkép*

I.

A világméretű ökumenikus mozgalom századunk elején, mint keskeny patakocská csak csendesen csörgedezett. Napjainkra – a 21. század küszöbéhez közeledő években – már olyan szélesen hömpölygő folyamra duzzadt, hogy egyik partjáról a másikra átlátni, vagy átbeszélni szinte alig lehet. Vannak ennek a szélesen hömpölygő folyamnak sekélyesebb szakaszai, szorító gátjai, sőt örvénylő forgói, ahol a nagy folyó veszélyes csapdákat rejthet magában. Vannak olyan kanyargós részei is, ahol a víz visszafelé látszik áramlani. De ezt a folyamatot sem visszafordítani, sem megállítani nem lehet: az egyházak egységkeresése, az ökumenizmus „irreverzibilis”, visszafordíthatatlan folyamat lett. Ezzel az allegóriával csak érzékeltetni akarom azt, hogy az ökumenizmus egyetemes és nem azonosítható egyetlen szervezettel, vagy egyházi központtal sem, hanem szemléletmód, lelkület, mentalitás kérdése. E rendkívül összetett folyamatnak az elmúlt évi szakaszáról szólva csak a legfontosabb, az egészre jellem-

ző néhány mozzanatára szeretnék vázlatosan rámutatni, és pedig annak a szerény műhelymunkának a szempontjából, amely az Ökumenikus Tanulmányi Központ elmúlt évi tevékenységét meghatározta.

II.

1. Az 1996-os esztendőt tekintve egyértelműen megállapítható, hogy a római katolikus egyház fejének dinamikus, ökumenikus kezdeményezés-sorozata folytatódott. Az 1995. májusában közzétett „Ut unum sint” című enciklikára adott nem római katolikus válaszok – a bírálatok és a fenntartások, valamint az elismerő állásfoglalások – arra készítették II. János Pál pápát, hogy az egyházak és keresztyének egysége építésének útjában álló „legnagyobb akadályról”, magáról a pápaság intézményéről párbeszédet javasoljon a nagy felekezeti csoportosulások: ortodoxok, anglikánok és protestánsok képviselőivel. Ez a párbeszéd egy Rómában tartott (1996. december 2-5.) szimpóziummal el is kezdődött. Feladata az volt, „hogy tudományos kutatás keretében próbálják elmélyíteni a péteri primátus kérdését, megkülönböztetve a tanítás elengedhetetlen lényegét törté-

* Elnöki beszámoló az Ökumenikus Tanulmányi Központ 1996. évi működéséről. Elhangzott a Közgyűlésen, 1997. február 3-án.

nelmi gyakorlatának konkrét kifejezési formájától”. (Magyar Kurír, 1996. december 4.)

Hogy a pápaság intézménye és a vele kapcsolatos központosított hatalmi struktúra és a pápai csatlakozhatatlanság dogmája (1870) a legnagyobb akadálya a katolikus és nem katolikus egyházak közeledésének, azt szellemes módon már VI. Pál pápa, az 1975 szeptemberében Genfben, az Egyházak Világtanácsánál tett látogatása alkalmával így juttatta kifejezésre: „Tudom, hogy én vagyok a probléma”. Ennek a nehéz ügynek a hátteréhez tartozik az is, hogy ma már mértékadó római katolikus teológusok is belátják, miszerint az újszövetségi hagyományból nem lehet közvetlenül és egyenesen levezetni a római püspök primátusát. Az Újszövetség ugyanis nem tartalmaz konkrét tanítást az egyház szervezeti felépítésére nézve; az Újszövetségben csak különböző töredékes utalásokat találunk, amelyekre hivatkozva a történelem folyamán kialakultak a különböző egyházkormányzati struktúrák: az ortodox egyházban a kollegalitás, a reformáció egyházaiiban a zsinati vezetés, míg a római katolikus egyházban a római püspök személyéhez, tekintélyéhez kötött egyházkormányzati forma.

Igaz, az utóbbi években – különösen a II. Vatikáni Zsinat (1962-65) óta – a római katolikus egyház fontos reformokat hajtott végre mind az egyház közösségi vezetésének, mind a helyi egyházak autonómiájának erősítése céljából. A különböző felekezeti dialógusok eredményeként ma már az anglikán és a lutheránus egyházak nyitottabbak a római püspök primátusa gyakorlásának olyan formája iránt, amely jobban kifejezné az egyetemes egyház egységét, míg a zsinati rendszerű egyházak ezt nem tartják lehetőnek addig, amíg az egyházak egymásközi viszonyában a hierarchikus fölé- és alárendelés helyébe az egyházak demokratikus egymásmellettsége, a kölcsönös elismerés, mint az evangélium képviselőinek és hirdetésének legitím megjelenési formája nem lép. Az igen fáradtságos és hosszú, aprólékos munkának, a legkülönbözőbb dialógusoknak eredménye az, hogy a felekezeti egyházak egymáshoz való viszonyának légköre radikálisan megváltozott, még a 20. század elején érvényesült szempontokhoz képest is, nem beszélve a korábbi évszázadokról. Hol vagyunk már attól, amikor 1917-ben a római kánonjog még a nem katolikus egyházakat egyszerűen „akatolikus szektáknak” (sectae acatolicae) nevezte.

2. Az ökumenikus mozgalom másik nagy központjának, a ma már 332 nem katolikus (anglikán, ortodox, reformatori és szabadegyházi) egyházakat egyesítő Egyházak Világtanácsának minden erejét napjainkban a 21. században érvényesítendő egységstratégia kidolgozása köti le. Ez áll a középpontjában a mozgalom megindulása 50. évfordulójáról is megemlékezni készülő VIII. Nagygyűlés előkészületeinek, amelyre jövőre Afrikában (Zimbabwe fővárosában, Harareben) kerül sor. Ez a törekvés egy olyan irat megfogalmazása keretében történik, amelynek „Az ökumenikus mozgalom közös értelmezése és látomása” a témája. Ehhez kéri a tagegyházak – így a magyar egyházak – véleményét is. Az Egyházak Világtanácsa ily módon akarja kialakítani – a kelet-közép-európai politikai fordulat utáni – viszonyok közötti szerepét. Az Egyházak Világtanácsa által is épített ökumenikus mozgalom az elmúlt 50 év alatt az egész világot átfogó közösség lett,

amelynek a római katolikus egyház ugyan hivatalosan nem tagja, de több területen vele szorosan együttműködik. Az Egyházak Világtanácsa a római katolikus egyházak hasonló kezdeményezéseivel párhuzamosan készül a „nagy jubileumnak” Jézus Krisztus születése 2000. évfordulójának méltó megünneplésére. A római katolikus egyház ide vonatkozó programját II. János pápa 1994-ben kiadott apostoli levele „Tertio Millenio Adveniente” (A harmadik évezred közeledtével) tartalmazza (lásd: Ökumenikus Tanulmányi Füzetek 13. száma). Az Egyházak Világtanácsa pedig 2000-re a római katolikus, az anglikán, az ortodox, a protestáns és szabadegyházak „zsinati találkozóját” javasolja, amelynek feladata lenne egy egyetemes keresztyén zsinat előkészítése. A 2000. esztendő jubileumi ünnepe határozná el és indítaná be a „Nagy Zsinat” előkészítésének folyamatát.

3. A magyarországi egyházak számára – földrajzilag is és témáját, célkitűzését tekintve is – közelebbi és konkrétabb kihívást jelent az ebben az esztendőben a szomszédos Grazban sorra kerülő (június 23-29) II. Európai Ökumenikus Nagygyűlés, amelynek fő témája: „A megbékélés – Isten ajándéka és új élet forrása” égetően időszerű a közép-európai térség keresztyénsége számára.

Ez az ökumenikus találkozó az Európai Egyházak Konferenciája és a Római Katolikus „Európai Püspökkari Konferenciák Tanácsa” meghívása alapján jön létre, amelynek közös meghívóját éppen Magyarországról (Leányfalu) 1994-ben küldték ki. Az első ilyen Nagygyűlés 1989. júniusában a svájci Baselben zajlott le, de azóta egész Közép-Kelet-Európában bekövetkezett az egész világra kiható politikai fordulat. Számunkra ez a nagygyűlés azért is fontos lesz, mert az Ökumenikus Tanulmányi Központ szervezésében – a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa és a Magyar Római Katolikus Püspökkari Konferencia megbízásából – egy nagy vizsgágot kiváltott ökumenikus konferencia zajlott le Kecskeméten (1995 augusztusában), amely a kelet-közép-európai térség keresztyénségének a II. ökumenikus nagygyűléshez nyújtott sajátos hozzájárulásaként értékelhető.

A grazi találkozó számunkra azért is kiemelkedő jelentőségű, mert aligha létezik napjainkban még egy olyan jelszó és célkitűzés, amelyről többször lenne szó a magyar és a közép-európai népek közéletében, mint az „Európa-hoz való csatlakozás”. Bár bizonyos hangsúlyeltolódás észlelhető: az „Európa-hoz csatlakozás” helyett most már inkább az „Európai intézmények keleti irányú bővítéséről” van szó. A „csatlakozás Európa-hoz” jelszót kiszorítja az Európai Unió keleti „bővítése”. A kihívás, amelyet a grazi nagygyűlés Közép-Európának jelent, abban jelentkezik, hogy ez a térség és egyházai mivel járulhatnak hozzá az új Európa kialakításához. Grazban az egyházaknak két kérdésre kell komolyan választ keresni:

a.) Van-e sajátos közép-európai identitás?

b.) A közép-európai népek és kultúrák hozzájárulhatnak-e az új Európához, vagy a fejlettebb Nyugat-Európa egyszerűen „felszívja”, beolvasztja őket? Más szavakkal: mi az, amivel Közép-Európa és egyházai gazdagíthatná a születőben lévő új Európát? Melyek azok a tapasztalatok, amelyek hasznosíthatók lennének, amelyekre különösen az elmúlt 40-50 évben ennek a régióknak a népek és egyházai szert tettek nem saját döntésükből, hanem történelmi kényszerűségből? Itt nem csupán az

európai intézményrendszerbe való integrálódásról van szó, hanem sokkal inkább lelki, szellemi, erkölcsi értékek érvényesítéséről.

Van-e valami specifikusan közép-európai értékrendszer? Vannak-e olyan értékei a Kelet és Nyugat között elterülő régió népeinek és egyházainak, amelyek az új Európát gazdagíthatják? Hogy miben áll a sajátos közép-európai kultúra, ennek ma már egész irodalma van. (Milos, Kundera, Konrád György stb.) Figyelembe veszi-e ezeket az értékeket, tapasztalatokat Nyugat-Európa, fel akarja-e azokat venni, vagy egyszerűen ignorálja, kiterjesztve gazdasági és technikai fölényéből adódó hatalmát? Nincs-e Közép-Európának más választása, mint beleolvadni abba, ami Nyugat-Európában kialakult? Nem szabad csupán gazdasági szempontok szerint megítélni Kelet-Közép-Európát. Az ilyen szemlélet nyugati arroganciához vezethet, amely belső ellenállást vált ki.

A kérdésnek vannak azonban még mélyebb vonatkozásai: meg lehet-e őrizni a közép-európai népek identitását, vagy azokat felszívja, magába olvasztja egy európai univerzalizmus? Ez az ellentét feszül Nyugat-Európában is a nemzeti identitás megőrzése és az integráció között. (Norvégia, Dánia, Anglia példája ezt jól mutatja.) Sőt – rejtetten – jelen van a magyar belpolitikában és a többi közép-európai volt „szocialista országban” is. Ez az ellentét jelentkezik a „liberális” gondolkodás és a „nép-nemzeti” irányzatok közötti feszültségben. Egészen természetes, hogy a közép-európai népek, amelyek a politikai fordulat nyomán visszanyerték nemzeti függetlenségüket, most zavarban vannak, amikor egy új integráció igényével állnak szemben. A dolog annyival veszélyesebb, mivel nyíltan senki vagy igen kevesen ellenzik az európai integrációt, az „Európához való felzárkózást”. Az alapkérdés nem az, hogy integráció, vagy nem, hanem az, hogyan? Ezek a népek Közép-Európában tudat alatt veszélyeztetve érzik nemzeti identitásukat. Ez lehet az egyik gyökere a legkülönbözőbb formákban jelentkező nacionalizmusoknak.

A második európai ökumenikus nagygyűlés számára ez azt a kérdést veti fel, hogy felismerik-e az egyházak ezt a kihívást és mit tesznek ökumenikus megválaszolása érdekében. Egyik ilyen válasza váró kérdés az, hogy a szabadság kísértéseinek és torzulásainak korrekcióját akarják-e és tudják-e elvégezni az egyházak – teológiai eszközökkel – úgy, hogy kétség ne legyen a szabadság-eszmények elfogadása felől. Itt nem a merev szembenállás jelentheti a járható utat, hanem a dialógus, az értelmes párbeszéd, amelyre csak akkor lesznek képesek, ha fel tudnak emelkedni a metapolitikai síkra és azoknak az erkölcsi értékeknek lesznek a képviselői, melyek nélkül nem alakulhat ki egy új közösségi élet. Más szavakkal kifejezve, a kelet-közép-európai egyházak számára is a kihívás abban jelentkezik, hogy elérik-e a politikai hatalmi harcokon felülemelkedő eszmélődési síkot és képesek lesznek-e a pluralista társadalom valóságát kritikusan feldolgozni és a piac kizárólagosságát valló társadalmaknak segíteni a magasabb etikai szint elérésében. (Azt, hogy a probléma valós, már kezdik érzékelni az egyházak. Például: az európai evangélikus püspökök decemberi budapesti konferenciája felvetette egy külön közép-európai zsinat gondolatát. Ebbe az irányba mutat az Európai Egyházak Konferenciájának az a terve is,

hogy nyit egy külön kelet-közép-európai irodát, mivel léteznek olyan bonyolult kérdések, amelyek erről a területéről nézve másként ítékelhetők meg, mint Nyugat-Európából.) Hogyan állnak ehhez a kérdéshalmazhoz az egyházak? Félreértés ne essék: nem arról van szó, hogy bárki is ellenezné a „csatlakozást Európához”. Arról viszont szó van, hogy milyen feltételekkel és milyen szellemi-lelki folyamat keretében történik ez meg. Van-e készség Nyugat-Európában megérteni Közép-Európa népeit? Lehet, sőt biztos, hogy Nyugat-Európa gazdagabb és technikailag fejlettebb, de kulturálisan, szellemileg és erkölcsileg semmiképpen sem „fejlettebb”, mint Közép-Európa. Szerintem itt egy olyan Grazhoz intézett közép-európai kihívásról van szó, amelynek az ökumenikus felkészülés során meg kell fogalmazódnia.

4. Az elmúlt év ökumenikus mérlegét meghúzza hangot kell adni egy fontos kérdésnek, amelyet én most „ökumenikus pesszimizmusnak” nevezek. Sokan úgy vélekednek, hogy az ökumenizmus egy helyben topog, stagnál, vagy, hogy „ökumenikus tél”, sőt „ökumenikus jégkorszak” köszöntött ránk. Egymás után jelennek meg Nyugat-Európában és Észak-Amerikában tanulmányok és könyvek ezzel a címmel: „Vége az ökumenének?” A helyzet tárgyilagossá megítéléséhez látni kell néhány tény:

a.) Az ökumenikus pionírok korszakának lelkesedését a megszokás „unalma” váltotta fel. A gyülekezetek hozzászoktak az ökumenizmushoz, amelynek újdonság jellege megszűnt;

b.) az ökumenikus gondolat elfogadottá lett, hullámai már túlsáptak az egyházak keretein, világi téren is bevett fogalom;

c.) az ökumenizmus különböző szinteken különböző intenzitású – a bázis, a gyülekezetek területén különböző módon ugyan, de terjed. A gyülekezeti tagok a cizellált teológiai okfejtéseket képtelenek követni és nem értik meg – különösen a vegyes házasságokban élők – miért ne vehetnének részt egymás istentiszteletein;

d.) az elmúlt évtizedekben a teológusok szorgalmasan dolgoztak, de munkájuk eredményeinek elfogadása, recepciója igen lassú;

e.) az egyes felekezeteken belül a konzervatív, fundamentalista gondolkodás megerősödött, amely a leegyszerűsített identitásörzés sajátos formája és amely némelykor az ökumenizmust a „Sátán művének” tekintti;

f.) az is igaz, hogy szinte kiesett egy nemzedék: az ökumenizmus lelkes hívei megöregedtek, az utánpótlás hiányos. „Ha az ökumenikus gyűléseken körülnéznünk, – állapítja meg egy tanulmány – ősz hajú hölgyek és kopaszodó urak között találjuk magunkat.” (W. Beiner: Ökumene und ökumenismus, Theologie der Gegenwart, 1996/4.)

Az ökumenikus mérleg elkészítésekor akkor járunk közel az igazsághoz, ha hangsúlyozzuk, az ökumenizmus fejlődése nem egyenletes, vannak igen biztató, előremutató jelek, pl.: a „Leuenergi Közösség”, amely több mint száz európai evangélikus, református, metodista egyház teljes úrvacsorai és szőszéki közössége; vagy a római katolikus egyháznak az elmúlt ötven év alatt hatalmas ökumenikus megtett útja, annak minden ellentmondásosságával (a nők ordinációjának tagadása, a római katolikus „Világ-Katé” ökumenikus merevsége stb.).

Beszámolóm e szakaszának befejezéseként igen erőteljesen akarom hangsúlyozni, hogy a keresztyének egy-

sége nem emberi elhatározás kérdése, hanem az egyház Urának akarata. Jézus Krisztus főpapi imája (Jn 17,21) éppen úgy alkateleme a keresztyénségnek, mint az isteni kijelentés minden más része. Az egységkeresés nem álom, vagy utópia, hanem a misszió előfeltétele, amit a „világiak” sokszor jobban értenek és hangoztatnak, mint a teológiai vitákba belebonyolódott „egyháziak”. A kiengesztelődő, az „egymással megbékélő különbségek” elismerésében nyílik meg az egységhez vezető út. A különbségek és az azonosságok teológiai kutatása elengedhetetlen ugyan, de nem elég. Ha a történeti, hitvallásos örökség őrzése az ellenségeskedés és a szeretetlenség forrása, akkor bűn. Az egységhez vezető út hosszú lesz, ami eddig történt az még csak a kezdet. Az ökumenikus út ott vezet, ahol a *Krisztusban hívők egymást elismerik és elfogadják*, még akkor is, ha a felekezeti vezetők esetleg erről nem vesznek tudomást: azaz a hétköznapi ökumenizmusban. Vagy ahogyan a II. Vatikáni Zsinat ökumené dekrétuma hangsúlyozza: az, hogy egységre kell a keresztyéneknek törekedniük, az világossá lett, de a módját, az egységhez vezető utat Isten Szent Lelkének vezetésétől kell elkérni. (Lásd: A II. Vatikáni Zsinat határozata az ökumenizmusról. A II. Vatikáni Zsinat tanítása. Szent István Társulat, Budapest, 1975. 391-403.)

III.

1. A hazai ökumenikus helyzet felé fordulva első helyen kell foglalkoznunk a „Magyar Katolikus Püspöki Konferenciának a hívekhez és minden jóakarátú emberhez a magyar társadalomról” írt körlevelével (Igazságosabb és testvériesebb világot! Budapest. 1996.) A jól tagolt, világos és érthető nyelven írt dokumentum egyedülálló a maga nemében. Nincs rá példa népünk történetében, hogy a Római Katolikus Egyház az egész magyarságot foglalkoztató kérdésekben ilyen egyértelműen állást foglalt volna. Csak sajnálni lehet, hogy ennek az alapos társadalmi elemzésnek az elkészítése megmaradt a római katolikus felekezet határai között. Nyilván tartalmilag is gazdagabb, hatásában is erőteljesebb lett volna, ha tükrözné a többi keresztyén egyház véleményét az ökumenikus együttműködés eddigi eredményei alapján. Ez hitelesebbé tenné a magyarországi ökumenikus fáradozások eddig elért eredményeit.

A dokumentum társadalmi és tömegkommunikációs fogadtatása eddig egysíkú: az elismerés hangja szólalt meg kritikái megjegyzések nélkül, bár a körlevél különböző témáiról rendezett vitafórumokon nyilván kiegészítő, bíráló szempontok is érvényesültek. Különösen szükséges erre rámutatni, ha tudjuk, hogy az amerikai római katolikus püspökök saját társadalmukról a múlt év december 6-án közzétett körlevele még világosabban és élesebben bírálja a piacgazdaság vadhajtásait: az elszegényedést, a munkanélküliséget stb. A körlevélből hiányzik szerintem két fontos elem: az egyház-állam viszonyának és a vallásszabadság kérdésének az elemzése, továbbá a Római Katolikus Egyház belső helyzetére való utalás, amely érzékeltethetné, hogy ez az egyház sem olyan homogén, sem teológiailag, sem szociológiailag, mint amilyenek a körlevél indirekt módon feltételezi. Megjegyzem azt is, hogy az Ökumenikus Tanulmányi Központ már több, a körle-

vélben is említett részlet-témával foglalkozott. (Lásd: Vallás és egyház a rendszerváltozás után Magyarországon, 1993. december; Az evangéliumi egyházak és a piacgazdaság, 1995. június; Média és etika a bibliai üzenet fényében, 1996. december.)

2. A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa – amelynek megfigyelői státuszú tagjai vagyunk – hagyományos keretek között végzi tevékenységét. Főleg a történelmi egyházak hivatalos képviselőit magában foglaló Tanács programjának három súlypontja van:

a.) az évenként fokozódó intenzitású Egyetemes Ima-hét megrendezése;

b.) a Reformáció Emlékünnepélyéhez kapcsolódó programok;

c.) a katolikus-protestáns teológiai vegyes bizottságok, amelyek arra töreksenek, hogy ökumenikus liturgiákat dolgozzanak ki házassági és temetési alkalmakra. Természetesen feladata a Tanácsnak az is, hogy a küszöbön álló nagy nemzetközi ökumenikus rendezvényekhez a magyar véleményeket megfogalmazza.

Bár a Római Katolikus Egyház a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsban megfigyelői státusszal jelen van, de még nem történtek határozott lépések a teljes tagsága feltételei kialakítása érdekében, pedig ezt a Római Katolikus Egyház második „Ökumenikus Direktóriuma” (1993) lehetővé tenné úgy, ahogyan ez több nyugat-európai országban (Ausztria, Hollandia, Nagy-Britannia, Svájc) már meg is történt.

Hazai ökumenizmusunknak nagy feladata lenne új területekre kiterjeszteni az együttműködést, pl. a hitoktatás és a tábortéri lelkészség irányában, ahol a közös keresztyén tanítások, az eddigi ökumenikus eredmények ismertetése és hangsúlyozása a fiatal nemzedék nevelését ökumenikus irányba fordíthatná. Félő, hogy ezeken a területeken az ifjú nemzedék még mindig a túlhaladott állapotokról szerez ismereteket.

3. Egyházaink külön-külön is és ökumenikusan is még mindig adósak a közelmúlt, a létezett szocializmus évtizedeinek mélyebb bibliai-teológiai feldolgozásával. Ezt az időszakot nem lehet felületes, politikailag meghatározott kézlegyintéssel elintézni. Óvakodni kell attól, – miként a Református Világszövetség főtákará figyelmeztet rá – hogy úgy tegyünk, mintha Isten abban az időszakban „kivonult volna Kelet-Közép-Európából”, vagy mintha ez a 40-50 év „elvesztegetett idő lett volna”. Ott voltunk, mert Isten odaküldött bennünket... Az Una Sancta részeként voltunk ott, tehát Jézus Krisztus egész egyházaként fáradoztunk, küzdöttünk és harcoltunk.” (M. Opočensky: A reménység nem szégyenít meg. Interjú Neue Wege, Zürich, 1996. december.) Hisszük, hogy az idő múlásával objektívebb és árnyaltabb képet alkothatunk erről az időről, mivel bizonyosak lehetünk afelől, hogy „Isten nem fordított hátat a létező szocializmusban élő népeknek és a piacgazdaságnak sem jött el az Isten országa”. (U.o.)

IV.

Örömmel jelenthetem, hogy az elmúlt esztendőben tovább bővült a Tanulmányi Központunknak más – egyházi és világi – intézményekkel alakuló együttműködése. Itt most csak a legfontosabb alkalmakról teszek említést:

1. Megfigyelői minőségben tagjai lettünk a Magyar Biblia Alapítvány és Biblia Társulatnak, amelynek a kuratóriuma azzal a feladattal bízott meg bennünket, hogy készítsünk egy, a magyar nyelvű Bibliával kapcsolatos felmérést, amelynek alapján a Biblia Társulat kialakíthatja majd a magyar Biblia kiadásának és terjesztésének a következő évtizedekben alkalmazandó stratégiáját. Ismeretes, hogy a Biblia Társulatnak olyan keresztyén közösségek is tagjai, amelyek az Ökumenikus Tanácsban nem vesznek részt. Az általunk kidolgozott kérdőívekre a válaszok örvendetesen meglepő nagy számban érkeztek vissza. A lelkipásztorokhoz és gyülekezeti tagokhoz intézett 10-10 kérdést tartalmazó kérdőívekre több, mint 1000 válasz érkezett, amely igen nagy feladat elé állított bennünket, hiszen mintegy 10.000 választ kell feldolgozni. Ezért a Biblia Társulat elmúlt évi közgyűlésére (november 27.) csak egy előzetes felmérést tudtunk készíteni, amely már mutatja a gyülekezetek és lelkipásztorok Bibliával kapcsolatos hálára indító viszonyulásának fő irányát. A felmérés eredményeinek végleges összefoglalása reménységünk szerint ez év tavaszára, április hónapban készül el.

2. Az elmúlt esztendőben elkészítettük – a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa számára – a kecskeméti ökumenikus konferencia anyagának magyar, német és angol nyelvű kiadását „Lépések a megbékélés felé” címmel. Ezeket a köteteket éppúgy, mint a konferenciát a második európai ökumenikus nagygyűlés regionális előkészítéseként fogtuk fel. Régióink pozitív eseményei: a dytoni békeszerződés, a Szlovákiával és Romániával aláírt alapszerződések – minden még fennálló nehézség ellenére is – igazolták a kecskeméti konferenciát. Hogy az egyházak a népek közötti kiengesztelődés területén nagy erkölcsi felelősséget hordoznak, erre nemcsak az ez évi ökumenikus imahét témája figyelmeztetett, hanem az a körülmény is, hogy a Balkán még mindig „a gyűlölet és a félelem vidéke”. Örülünk annak, hogy a kecskeméti konferencia szellemében a volt Jugoszlávia egyik utódállamában, Macedóniában az egyházak és a vallási közösségek a múlt év októberében utókonferenciát szerveztek, ahol központunk is képviseltette magát.

3. Örülhetünk annak is, hogy a Károli Gáspár Református Egyetem teológiai fakultásának egyház-szociológiai tanszékével együtt kiadhattuk egy kötetben „Minden vallás egyház?” címmel a szektakérdéssel foglalkozó négy korábbi tanulmányunkat. A könyv úgyszólván bestseller lett, ami mutatja az e területen jelentkező növekvő tájékozódási igényt. E kötetnek címet adó Hafenschér Károly testvérünk 70. születésnapját pedig „Az előítéletet legyőző hit” című kiadvánnyal köszöntöttük.

4. Az elmúlt esztendőben beérték az „Optimista Alapítvány”-nyal közösen meghirdetett pályázat gyümölcsei is. „A szabadság reménysége Jókai műveiben” témában 53 egyházi középiskolából 31 pályázat érkezett, amelyeket szakmai zsűri bírálta el és a négy nyertesnek 550 dollárt tudtunk juttatni.

5. Az elmúlt időszakban két alkalommal is sor került konzultációkra az Országgyűlés Emberi jogi, Kisebbségi és Vallásügyi Bizottsága és az Ökumenikus Tanulmányi Központ között. Mindkét találkozót (a legutóbbi ez év január 21-én volt) a bizottság elnöke kezdeményezte. Az első konstruktív légkörű beszélgetés témája „Az egy-

ház-finanszírozási törvénytervezet”, a másodiké a „Média és etika” című tanulmányunk volt. A személyi jövedelemadó egy százalékaival kapcsolatos széles körű és feszültségektől sem mentes közéleti vita jól mutatja, hogy az egyházak finanszírozásának kérdése még távolról sem megoldott kérdés. Csak sajnálni lehet, hogy az egyházaknak nincs önálló, ökumenikus jellegű önfinszírozási kezdeményezése, amelynek a következménye az az ellentmondásos helyzet, hogy „az állam-egyház kapcsolata magában hordoz egy olyan terhet, amely megkérdőjelezi az egyházi élet függetlenségét, mivel az egyházak jogilag függetlenek, de erős anyagi függőségben élnek”. (Magyar Hírlap, 1996. január 31. Frenkl Róbert: Az egyházak finanszírozása).

6. Külön színfoltja volt az elmúlt évi programunknak a japán „Csillogó gyöngy” nevű keresztyén zenei együttes rövid magyarországi látogatása és koncertje a budapesti Pozsonyi úti református templomban (1996. október 10.) A koncert szerény bevételét a vendégek a Baar Madas Református Gimnázium javára ajánlották fel. Hálával tartozunk a Pozsonyi úti református gyülekezet lelkipásztorának, Berkesi Gábornak és munkatársainak, valamint a Baar Madas igazgatójának, Arany Jánosnak azért, hogy segítségükkel színvonalas és emlékezetes eseménnyé lett a japán testvérek látogatása és koncertje.

7. Az Ökumenikus Tanulmányi Központhoz hasonló külföldi intézetekkel kialakult kapcsolataink tovább fejlődtek. Ezeknek sorából külön kiemelem a Bensheimi Felekezettudományi Intézetet, a Societas Oecumenicát és a Strasbourghban működő evangélikus „Ökumenikus Kutató Intézetet”. Felvette velünk a kapcsolatot a szekta kérdéssel foglalkozó három nagy intézmény is: a dániai „Nemzetközi Dialógus Központ” és a németországi tartományi egyházak szekta megbízottjainak közössége, illetve a német fővárosban működő „Berlini Dialógus Központ”, a „Világnézeti kérdéseket vizsgáló evangéliumi központ” (Berlin) szintén együttműködik velünk.

V.

Röviden szólnom kell még ez évi terveinkről:

1. Folytatni fogjuk a Tanulmányi Füzetek sorozat megjelentetését. Ezen a helyen is köszönetet mondok Tanulmányi Csoportunk tagjainak magas színvonalú, hűséges és önzetlen munkájukért. Név szerint köszönöm: Adorján Józsefnek, Brückner Ákosnak, Csoma Áronnak, Hafenschér Károlynak, Karasszon Istvánnak, Kiss Emilnek, Kovách Attilának, Pásztor Jánosnak és Szentpéteri Péternek nemcsak a ránk fordított időt és a komoly munkát, hanem azt a lelkületet is, amelynek nyomán igazi ökumenikus közösséggé alakultunk. Ezt a katolikus, evangélikus, szabadegyházi és református tagokból álló csoportot, a közösségi munka jó érzésén túl lelkesíti a testvéri egymásra figyelés ökumenikus készségének csodája is.

2. Kíváncsian és reménységgel várjuk az elmúlt évben kiírt „A római katolikus ökumenizmus fejlődése” című pályázatunkra érkező írásokat. Úgy látszik, több helyen felfigyeltek erre a kezdeményezésre. A pályázatok beadásának határideje ez év április 30.

3. Folytatni szeretnénk ebben az esztendőben is a „Terra Sacra” Biblia-tanulmányozási zárandokutakat a Szentföldre.

A múlt évi tapasztalatokról és az ez évi tervekről külön napirendi pontban Dr. Bajusz Ferenc testvérünk – akit illessen hálás köszönet a hűséges és magas színvonalú, szakszerű program szervezéséért – ad ismertetést.

4. Kidolgoztuk – Dr. Harmati Béla püspök úrnak, a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa elnökének kezdeményezésére – egy nemzetközi ökumenikus konferencia tervét, amely a hazánkban is egyre bővülő „vallási piac” okozta átláthatatlan viszonyokra nézve nyújthat eligazítást a közép-európai volt szocialista országokban élő keresztyén egyházak számára. A Nyugat-Európában és Észak-Amerikában fellángolt heves vita a „Scientologia” ún. „vallási mozgalma” körül érzékelteti a probléma égető voltát. Az új vallási mozgalmak rohamos terjedése hovatovább átláthatatlanná teszi a helyzetet. Alapvető fogalmi tisztázásra van szükség: mi a vallás, mi a szekta, mi az egyház? Hol vezet az út a diktatórikus tiltás és a parttalan szabadság között, illetve hogyan lehet megfogalmazni a vallásszabadságnak a piaci viszonyok között is érvényes jelentését, Az elgondolás az, hogy a konferenciát – Kecskemét mintájára – a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa és a Magyar Katolikus Püspökkari Konferencia megbízásából az Ökumenikus Tanulmányi Központ szervezi meg, főleg közép-európai részvétellel. A nagy nyugat-európai szektakutató központok kilátásba helyezték hathatós segítségüket ehhez a vállalkozáshoz, amelyet valamelyik magyarországi konferenciái központban szeretnénk megtartani ez év szeptember 21-25. között.

5. Természetesen fel vagyunk készülve arra is, hogy az ebben az esztendőben sorra kerülő nagy ökumenikus konferenciák előkészítéséhez segítséget nyújtsunk. Köztudott, hogy igen zsúfoltnak ígérkezik ez az esztendő: a második európai ökumenikus nagygyűléstről már szóltunk. A Lutheránus Világszövetség nagygyűlése keretében emlékezik meg alapítása 50. évfordulójáról a

Kínához rövidesen visszacsatoló Hongkonban (július 8-16). Debrecenben tartja majd nagygyűlését a Református Világszövetség ez év augusztusában. Nagy lendülettel folynak már az Egyházak Világtanácsa VIII. nagygyűlésének Afrikában sorra kerülő előkészületei is.

VI.

1. Végül, közgyűlésünk színe előtt mondok köszönetet az Ökumenikus Tanulmányi Központ külső és belső munkatársainak. Állandó munkatársi gárdánk 3 személyből áll, köztük az irodavezetőnk: Szesztay Mária, akinek évek óta végzett hűséges munkájáért változatlanul hálásak vagyunk. Külső munkatársaink száma: 5 fő. Tanulmányi csoportunk – ahogy már jeleztem – 10 állandó és a témáktól függően néhány további tagból áll.

2. Az egyre bonyolultabbá váló pénz- és adóügyek miatt a könyvelést és az adóügyek intézését el kellett választani. Örülök, hogy új munkatársat köszönhetünk, Szalai Imréné személyében, aki a könyvelés nem egyszerű feladatát elvállalta.

3. Mindenki tudja, hogy nem vagyunk „hivatalos egyházi szervezet”. A Fővárosi Bíróságnál és az APEH-nél „Egyház-társadalmi egyesületként” lettünk bejegyezve. Ennek az az előnye is megvan, hogy felekezeti kötöttségek nélkül, ökumenikus nyíltsággal fáradozhatunk egyházaink és az egész magyar nyelvű keresztyénség bizonyágtételének erősítésén és végezhetjük a külföldi testvér egyházakkal ápolt kapcsolatok gondozását. Ezeket a célokat szolgálja Baráti Társaságunk felekezeten átívelő hitközössége is, amelynek tagjai imádságáért és irántunk tanúsított érdeklődéséért, némelyeknek e közgyűlésünkön való megjelenéséért is „hálával tartozunk Istennek mindenkori” (2Thessz 2,13).

Dr. Tóth Károly

Ökumenikus Imahét 1997

– Meditáció –

*„Istenem, benned bíztak őseink, bíztak és megmentetted őket.
Hozzád kiáltottak segítségért és megmenekültek,
benned bíztak és nem szegyenültek meg.”
Zsoltárok 22,5-6*

Testvéreim!

Micsoda széles távlatú közössége ez az imádságnak! Nemcsak itt Budapesten, ebben a templomban, nemcsak az ökumenikus imahét alkalmain világszerte, hanem évezredek távlatában most az ősi zsoltár az ószövetségi nagy király, Dávid koráig ölel minket össze Isten népének közösségével:

1.) *„Istenem, benned bíztak őseink, bíztak és megmentetted őket...”*

Érezzük át, adjuk tovább az imádság, a könyörgés, a háladás, a bűnvallás tradíciójának erejét! Nem mi kezdtük ezt a hagyományt, mi is tanulhattuk valakitől. Áldott legyen az anyai kéz, a nagyszülők mozdulata, az apák példája, akik imádságra tanították és tanítják a következő nemzedékeket.

Az ezeréves magyar iskoláknak sok szerep jutott ebben a tanításban is és most a negyvenéves tiltás után újra szerepet vállalhatnak egyházi iskoláink abban, hogy Isten közelségének szent erőterébe vonják gyermekeinket, és ezzel sokszor a szüleik számára is végezzük misszióinkat.

„Istenem, benned bíztak őseink”... – az imádság mögött ott a szívünk bizalma, istenkeresése, népünk történelme, egyházaink élete, az apostolok, egyházatyák, szentéletű királyaink és mártírjaink, prédikátoraink bizonyágtétele. „Istenem, benned bíztak őseink...” – milyen felemelő és nagyszerű, de fölhogad bennünk a kétség kérdése: hát ma miben bízik, kiben bízik a magyar nép?

Berlinben jártam néhány hónappal ezelőtt, ott mondta el valaki a következő esetet. A régi NDK alapos agymo-

sáson ateista iskolai rendjéhez szokott egyik tantestülete ülésére megérkezett a helyi evangélikus lelkész és bemutatkozott, hogy ő az új hittantanár. A megrökönyödött csapatból odakiáltott neki valaki: „Mit akar maga itt, hát nem tudja, hogy nincs Isten?” A fogadtatástól meglepett lelkész föltalálta magát: „Ami, vagy aki az ön életében az első helyen van, az Ön istene!” A szóváltásból beszélgetés lett, később pedig néhány tanár a megfelelő előkészítés után meg is keresztelkedett.

Az eset akár magyarországi iskolában is megtörténhetett volna, vagy sok magyar családban. Az ember, a mai ember keresi az Istent, de bizalmát, szívét sokszor az anyagi javakba veti. Kérdezzük meg magunkat, nézzünk körül családjunkban, hiszen felelősek vagyunk egymásért, ki van vagy mi van az első helyen az életünkben: a pénz, a munka, egy másik ember, az élvezet vagy esetleg az alkohol? „Ne legyen más Istened!” – szól az első parancsolat.

Nagy dolog, hogy az ember keresi Istent, szíve bizalmával meg akar ajándékozni valakit vagy valamit, mert szüksége van támaszra, tartásra, reménységre. Még nagyobb dolog azonban, hogy Isten keresi az embert! Nemcsak üzenetet küldött prófétákon és evangélistákon keresztül, hanem maga jött el Jézus Krisztusban. „Úgy szerette Isten a világot, hogy egyszülött fiára adta”...

2.) „Hozzád kiáltottak segítségért és megmenekültek, benned bíztak és nem szegyenültek meg” – olvastuk tovább a zsolnárt.

Azok közössége, akik megtapasztalták Isten segítségét, Isten népe, gyülekezete, ígéreteinek és Krisztusban elvégzett kiengesztelésének és megbékélésének hordozója.

Öröm és vigasztalás itt, hogy mindez többes számban van! Nem azt jelenti ez, hogy helytelen lenne az egyéni imádság, a csöndes szoba elmélyedése, Isten ígéje igazságának egyéni keresése. A hívek közössége, a communio sanctorum Isten ajándékaival és egymással való közösségünket jelenti.

Ebben a közösségben adódnak a feladatok: „viseljetek gondot egymásról”, hiszen lehet, hogy Isten a szomszéd kenyerét is az én asztalomra helyezte. „Béküljete meg egymással és bocsássatok meg egymásnak” – milyen nehéz ez nemzedéki harcokba és kenyérfülszékbe, pártcsatározásokba és testvérháborúkba meg nemzetiségi ellentétekbe bonyolódott korunk számára.

Nincs és nem lehet közöttünk senki sem, akire legalább egy feladatot, egy másik embert ne bízott volna Isten. Ne gondoljuk és mondogassuk, hogy én bárkinek, bármikor kész vagyok segíteni, bárkivel és bármikor kész vagyok megbékélni. A „bárki” és „bármikor” a gyakorlatban „senki” és a „soha” jelentését hordozza!

A magyarországi egyházak ökumenikus közössége nem szégyenül meg, ha Isten kiengesztelő, békességre hívó, tiszta szíveket és tiszta kezeket követelő akaratát hirdeti. Jaj ennek a hazának, ha csak az anyagiakban bízik, ha csak a hatalom és erő kategóriáit érti és elfeledkezik a spirituális, isteni értékekről, a Jézus Krisztusban adott megújulás, Istenhez térés, újat kezdés lehetőségéről, a gonosz, a rossz, a hazugság elleni harcról.

Micsoda széles távlatú közösségbe hív a zsolnári imádság! Ezredéveken át „Istenem, benned bíztak őseink, bíztak és megmentetted őket. Hozzád kiáltottak segítségért és megmenekültek, benned bíztak és nem szegyenültek meg.”

Irodalmi műveknél, filmeknél, színdaraboknál ismert a „non finito” befejezés. Azaz nincs lezárás, megszívlelendő összefoglalás, az olvasóra, a közönségre van bízva, hogy levonja a következtetéseket. Egy-egy íge, meditáció, igehirdetés sem adhat pontos használati utasítást. Az evangélium, a jézusi tanítványság „non finito”, nincs befejezve. Ki-ki maga alkalmazza Krisztus szavát életére és környezetére. Így legyen! Ámen!

(1997. január 19. Budapesti Szent István Bazilika)

Dr. Harmati Béla

VILÁGKERESZTYÉNSÉG

A Kínzás Eltörléséért Küzdő Keresztény Mozgalom Nemzetközi Szövetsége

1997. március 6-9. között Pilisszentkereszten tartotta regionális szemináriumát a következő címmel: **Cselekedjünk a kínzás és minden más embertelen bánásmód ellen.** A szemináriumot elsősorban a volt szocialista országok egyházainak képviselői és az említett mozgalom aktivistái alkották. A védnökök között foglalt helyet Dr. Harmati Béla evangélikus püspök, a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa elnöke. Az alábbiakban Dr. Harmati Bélának „A Közép- és Kelet-Európa egyházai elfogadják a kihívást” című kerekasztal beszélgetésen elmondott bevezetőjét, valamint a szeminárium **Üzenetét** közöljük. Ez utóbbi az Ökumenikus záróistentiszteleten hangzott el a városmajori evangélikus templomban

(Szerk.)

Harmati Béla, a Magyarországi Evangélikus Egyház püspöke: *Mi az egyház szerepe az emberi jogokért küzdő mozgalomban? Mi az emberi jogok szerepe az egyházak életében?*

1.) Az ENSZ közgyűléses 1948. december 10-én elfogadta és ünnepélyesen kihirdette az Emberi Jogok Egyetemes Deklarációját. Az egyházak ökumenikus mozgalma magáévá tette ezt a felhívást és nem egyszer állt élére a helyi, országos és nemzetközi szinten folyó küzdelemnek. Így például Frederick Nolde, a Nemzetközi Ügyekkel Foglalkozó Egyházi Bizottság igazgatója (Egyházak Világtanácsa, Svájc, Genf) tanácsadóként működött az Emberi Jogokról szóló Deklarációja szerkesztői mellett a vallásszabadságot és a lelkiismereti szabadságot érintő rész megfogalmazásánál (1946-1948). A római katolikus egyházban XXIII. János pápa hivatalosan is elfogadta az emberi jogok elvét (1962-ben a *Pacem in Terris* és 1965-ben a *Gaudium et Spes* c. enciklikájában, II. Vatikáni Zsinat)

2. Az egyházak és a nemzetközi ökumenikus szervezetek nyilvánossága az emberi jogi viták színtere és ilyen mozgalmak elindítója lett. Nemzetközi jellegűnél fogva az is az egyházak elkötelezettsége, hogy az emberi jogok helyi gazdasági, és sajátos politikai és kulturális perspektíváin túl lásson, és hogy egyre inkább az általános igazságosságot, és közösséget szolgálja. Ugyanakkor az egyházaknak *illő szerénységgel kell fellépni*, mivel történelmünkben a keresztyének és az egyházak törvényesítették és liturgiájukkal kísérték a háborúkat, rabszolgaságot, zsarnokságot, gyarmati rendszert, és az elnyomás egyéb formáit, vagy „megkeresztelt” egyes gazdasági és társadalom-politikai rendszert, keresztyének nevezvén azokat.

A második világháborút követő évtizedekben indított *tanulási folyamat* keretében az emberi jogokról folytatott ökumenikus viták eredményei közül egynek, az 1974-ben, az ausztriai St. Pöltenben tartott konzultációnak tartalmát foglalom csak össze.

Az emberi jogok közös kritériumai és nélkülözhetetlen elemeiként a következőket jelölték meg:

- az élethez való alapvető jog
- kulturális identitás
- jogok a döntésekben való részvételhez és a valóságos demokráciára
- egyéni, másokétól eltérő véleményalkotás joga
- az egyéni méltóság joga (nem kerülhet sor kínzásra, sem pedig tárgyalás nélkül szabadságvesztésre)
- a vallás, vagy meggyőződés szabad megválasztása (beleértve a vallás tanításának, gyakorlásának és istentisztelet tartásának jogát)

(Lásd: Theo Tschuy: Ökumenikus Emberi jogi Kísérlet/Genf, 1985)

3. Az emberi jogokért folytatott mozgalomban az egyházak feladata az, hogy *részt vegyenek a társadalomban a következő kérdések értékeléséhez:*

- minimális jogok – maximális jogok
- az egyén jogai – a közösség jogai
- személyes szabadság – társadalmi, politikai és gazdasági jogok
- a jelenre vonatkozó jogok – a jövőre vonatkozó jogok
- emberek jogai – nem-emberi élőlények jogai

Ezekben a helyi, területi és globális kérdésekben az egyházak érdemlegesen hozzájárulhatnak a *közlelkiismeret formálás* folyamatához sajátos spirituális és teológiai jellegük, valamint Istenről, Jézus Krisztusról, a Teremtőről és Megváltóról, az emberről és a világról szóló tanításuknál fogva. Az emberi jogok elérésének vágya valójában a bűn jelenlétét bizonyítja a világban.

4. Az emberi jogok helye az egyházak életében egyrészt *kritikus szerepet* jelent a *keresztyén realizmus* tekintetében (Reinhold Niebuhr), másrészt konstruktív szerepet, amely szerint *az egyház mint közösség és mint intézmény* tartozik elősegíteni az emberi jogokat és az igazságos rendet az egyházban és a társadalomban. Ehhez az is hozzátartozik, hogy *szószólója legyen azoknak, akik nem emelhetnek szót saját érdekükben* és hogy a kapott szabadsággal felelősen éljen.

(Fordította: Ruszthy Gyuláné)

SZEMLE

Szépfalusi István: Murteri kövek

(Héttorony, 1995.)

A bemutatandó könyv alcíme: szembesülések, szempontok, alkalmak. Ha csak a könyvet akarnám ismertetni, azt is mondhatnám: egy szép szimbolikus novellával indított összegző könyv. S indulnék is a könyv által adott gondolatmenetben, végigjárhatnám a találkozásokat, vagy konfliktusok szembesüléseit, a szerző tarisznyájában összegyűjtött szempontjait, és az alkalmakat, ahol felemelte szavát.

Én azonban úgy érzem, itt az „alkalom”, hogy „szembesüljünk” a könyv szerzőjével is. Vagyis a könyv

ismertetésének ürügyén szeretném a Theologiai Szemle olvasóinak bemutatni Szépfalusi István evangélikus, „protestáns” lelkészét, s az ügyet, amelynek képviselőjére elhivatott. Sokáig nem hallottunk róla itthon, vagy csak „közvetve”, most végre megismerhetjük életét, útját, szolgálatát. Nekem ezt jelenti ez a könyv és ezt szeretném az olvasóknak tovább is adni.

Jókai Anna írónő írt előszót a könyvhöz. Egy különösen találó szakasz: „S most – talán a pálya s az életút összegzéseként – itt ez a könyv, melynek címe talányo-

san, de telitalálatként: Murteri kövek. Válogatás abból, amit Szépfalusi Istvánról írtak, amiben ő nyilatkozott meg. Gondolatvilága teljessége és lelki akarata tárul fel benne. A címadó napló-novella nem véletlenül került az élre; aki nem ismerné személyesen Szépfalusi Istvánt, ebből megtudhatná karakterének jellemzőit: hűség és makacsság, türelem és bizalom, következetesség és szorgalom. Magasröptű elmélet, a mindennapi aprómunkával szentesítve. Feleségével együtt visszatér az esztelen háború sújtotta, véres „Jugoszláviába”, a tengerpartra, ahol 1968 óta annyi édes nyarat töltöttek... s megtalálja az elhagyott térben a régi murteri táborhelyet, amit ő vett körül – a hosszú évek alatt – védő, saját kezűleg szedegetett kövekkel. A fal még mindig áll, bár imitt-amott hiányos. Nem baj. Szépfalusi István hozzálát és szépen, módszeresen újra kitoldja. Nem hagyja, hogy a pusztítás végleg győzzön. Teszi, ami rajta múlik: ha mások rombolnak is, ő épít! A témák és a közlések önmagukért beszélnek – s a széles szerzői kör is arról tanúskodik, politikai és szakmai elfogultság nélkül is lehet ezt a gazdag élettevékenységet méltatni.”

S ha már a novella „jelentésébe” beletekintettünk: szimbolikus, hogy senki sincs még a háború sújtotta területen, ők már ott vannak, a rossz időben is zavartalanul nyaralnak, veszik fel a régi kapcsolatokat, értékelnek és beszélgetnek. Optimizmus? Vidámság? Kimondatlanul is Istenbe vetett bizalom, s az a bizalom is, hogy a pusztítás nem lehet végleges! Én azt hiszem, ez adott erőt egész életükben és szolgálatukban is.

Ahogy önmagáról vall

„Budapesten születtem 1932-ben. A fasori evangélikus gimnáziumban érettségiztem. Az akkori számítás szerint az ötödik és hatodik osztályt, valamint a hetedik első felét magántanulónként végeztem el... Édesapám 1944. május 2-án hunyt el, édesanyám a negyedik gimnázium elvégzése után tanoncnak adott... ékszerész segédvizsgát tettem. 1950-ben, az érettségi után a pécsi Erzsébet Tudományegyetem Soproni Evangélikus Hittudományi Karára vettek fel. Teológiai tanulmányaimat az őszre már államosított Teológiai Akadémián kezdtem meg, s 1955-ben fejeztem be.”

Az sem mellékes, hogyan került Szépfalusi István a Teológiai Akadémiára: „Budapesten, a Madách-téren voltam inas. 1948 nagypéntekén mesterem elengedett istentiszteletre, egy órára, a szemközi Deák-téri templomba. Ordass Lajos püspök prédikált. Életváltoztatóvá vált számomra ez az újbóli találkozás – két év után – konfirmáló püspökömmel.”

S van még egy mondata ennek a Madách-Deák-téri korszaknak. Röviden csak annyit mond erről: „megismerkedtem az élő keresztyénsséggel.” De ez a rövid mondat azt jelenti, hogy Szépfalusi István is bekerült az akkori nagy ébredésbe, sőt annak hordozója is lett.

Szolgálatával és későbbi pályájával való „eljegyzéséről” ezt olvassuk: „Már 1955-ben Vérteskethelyen, dunántúli szolgálati helyemen jegyzetelni kezdtem a falu nehéz hétköznapijaiban egy fiatal segédlelkész életét, aki a hatalom szorításában megkísérelt becsülettel dolgozni, s közben nem árulja el népét, nem válik megalkuvóvá. Ezt a jegyzetet, ki-kerülve Ausztriába, 1956 nyarán kézírattá formáltam.”

De ettől még messze vagyunk! Hogyan került ki a fiatal magyar segédlelkész Ausztriába? Úgy, mint sokan mások? Nem, neki itt is külön útja volt. „Budapesten 1955-ben szenteltek lelkésszé, majd osztrák állampolgárként az államszervezés kapcsán szabályosan Bécsbe kerültem.”

Tudni kell ehhez a következőket is: „Anyám osztrák származású, pontosabban mondva Bécsben született cseh állampolgár, aki apámmal megismerkedett Bécsben és a húszas évek végén költözött Budapestre. Apám 44-ben meghalt és anyám a háború után visszaszerezte az osztrák állampolgárságot, kiskorú voltam, én is megkaptam. Nyolc esztendeig tartott, amíg hivatalosan kiutazhattunk.” S idekapcsolom egy másik vallomásból is mondatát: „Tehát a belügyminisztérium tudta, hogy kiutazunk, de mindent elkövettem annak érdekében, nehogy a püspöki hivatal tudomására jussanak terveim. Dezséry László volt akkor püspököm, és én végig csodálkoztam, hogy a magyar belügyminisztérium ezt nem hozta tudomására.” – Ugyanez az izgalom megint másik aspektusból: „Szentírásolvasó ember lévén az utazás előtti napon a választott ige Ábrahám történetéből ez volt: Elhívatott és nem tudta, hová megy.”

Így indult el édesanyjával az ifjú segédlelkész. Útja tehát nem kimenekülés, nem is kivándorlás, hanem „repatriálás” volt.

Az egyik beszélgetésben egy kérdésre a bécsi Burggal és a „Felszántom a császár udvarát” népdallal kapcsolatban így válaszolt: „Az én kérdésem nem a Burg volt, hanem a saját identitásomat kerestem, ki vagyok, mi vagyok, mivé kell válnom, mit kell csinálnom itt ebben a közegben. Tehát, hogy mi lett a vége, azt a „Felszántom a császár udvarát” helyett egy másik népdallal, vagy katonadallal tudnám érzékeltetni. Ma azt mondanám, hogy „inkább leszek betyár az alföldi rónán, mintsem leszek szolga a császár udvarán.”

Mert: „Amikor 1955-ben kikerültem, tele gyanakvással fogadtak az egyházban, 1948 óta Magyarországról kizárólag hivatalos küldetésben utaztak ki lelkészek.”

Szépfalusi István Bécsben lett magyarrá. Ennek Útját lássuk a következőkben.

Ahogy feladatairól szól

A menekültek lelkipásztora. „Életfeladatommá vált az evangélium magyar nyelven való hirdetése” – írja az a lelkész, aki már akkor anyanyelvi szinten beszélt a németet. A magyar igehirdetéseket legtöbbször menekültek között kellett végeznie!

Miután hivatalsegéd, majd délburgenlandi segédlelkész volt, 1956 januárjában hívta be őt a Lutheránus Világszövetség, és kivándorlási tanácsadóként alkalmazta. Innen indult a menekülttáborok látogatása és a szétszórt magyarok lelkigondozása. Ebből született meg később az Ausztriai Evangélikus Egyház Magyar Lelkigondozói Szolgálata. Ami „szinte megoldhatatlan feladat, párhuzamosan Linzben, Bécsben, vagy Salzburgban ifjúsági bibliórát tartani, amelyeket váratlan egy-egy temetés, egyéb feladat is meghiúsíthat.”

Dolgozószobája falán van egy színes gombostűkkel teletűzdelt osztrák térkép. „A 250-nél jóval több színes fejű gombostű menekülttáborokra és szálláshelyekre utal... a világoskék gombostűvel jelzett panzióban nem

lagnak magyarok, a sötétkében már nincsenek... a piros (175) arra utal, hogy azt legalább egyszer személyesen felkerestem... a fehér (56) gombostűt azt jelzi, hogy ezeket a szálláshelyeket többször felkerestem, s ott legalább egyszer istentiszteletet is tartottam. A zöld gombostűk (41) helyein sohasem jártam. Ezek zöme Linz-től keletre, Felső-Ausztriában van. Ezeket apostoli lelkületű katolikus lelkészársam gondozza... A Bécs környéki szálláshelyek lakói bejárnak hozzám.”

Ez a jelzés is érzékelteti, milyen nehéz munkát vállalt a lelkigondozó, s milyen alaposan igyekszik teljesíteni azt. S ehhez két dolog tartozik még itt. Az egyik: ez a szolgálat igazán ökumenikus, tehát valláskülönbség nélkül gondozza a magyarokat. A másik: mindezt egyre nehezebb légkörben kell végeznie, mert ugyan igaz, hogy „ha idegen legalább magyar legyen”, de Ausztriában is erősödik az idegenekkel szembeni ellenszenv.

A Bornemissza Társaság titkára. Külön kellett volna foglalkozni a Magyar Evangéliumi Ifjúsági Konferencia, és az abból fejlődött Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem körüli munkával. Ezek voltaképpen „bölcsői” is a Bornemissza Társaságnak. Ezek indították el összejöveteleikkel, konferenciáikkal, előadásaikkal azt az irodalmi munkát, amelybe Szépfalusi István belekerült és amelynek szervezője, hordozója lett. Itt született meg a gondolat: a magyarság sorsa hasonló a görög és zsidó diaszpóra sorsához. Itt indult meg a nyugati – és később a keleti – magyarság irodalmának összefoglalása. Sok út, sok név tartozik ehhez a részhez.

Az ötvenes évek végén skandináv evangélikusok Bécsben egy házat vettek. Ennek lett a megszületett Bornemissza Péter Társaság tulajdonosa és használója. „Mivel Bornemissza Péter, a magyar művelődés e kiemelkedő alakja személyében, munkásságában, egyházi hivatalát tekintve is kötődött Bécs városához, az ő nevét vettük fel” – írja a lelkész. Így lett híres címmé: Bécs VI. Capistrangasse 2/15.

1964 karácsonyán Illyés Gyula és felesége látogatta meg – másokkal együtt – a Szépfalusi házaspárt. Az ő kérdése adott lendületet a további munkának: ha már adva van a keret, miért nem rendeznek irodalmi esteket?

„Megindultunk. Az első előadók Szabó Zoltán, Cs. Szabó László, a párizsi Magyar Műhelyesek voltak. Ellátogattunk velük Grazba, Salzburgba és Innsbruckba is. 1967-ben beállított Kányádi Sándor. Vele indult a romániai magyar írók, művészek, előadók bemutatkozó sorozata... amelynek során több mint száz romániai magyar író, művész, egyetemi előadó került ki hozzánk, előbb Bécsbe, később Ausztria több városába... azóta minden hónap második vasárnapján délután megrendezzük Bécsben a Bornemissza Péter Társaság délutánját.” Sok vendég fordult meg aztán Magyarországról és Nyugatról is.

Így lett a Bornemissza Péter Társaság lassan az európai magyarság hídjá. Szépfalusi István ezt szerényebben fogalmazza: „Sokszor neveztük magunkat a nyugat-európai magyar irodalmi társaságok négylevelű lóheréje egyik levelének. A londoni Szepsi Csombor Márton Társaságnak, a hollandiai Mikes Kelemen Körnek, a párizsi Kassák Lajos Körnek egyaránt van kiadói tevékenysége...” De ezzel át is térünk a következő feladatra.

A kiadó és szerző lelkész. Hogy ezt a munkát kifejthessem, „kitérőt” kell tennem. Pedig ez nem volt kitérő

Szépfalusi István életében, sőt életének, útjának teljesítője! E „kitérő” nélkül talán nem lett volna az, aki! Megnősült közben. Felesége *Wanner Márta* műfordító, okleveles tolmács. „Feleségem 1948-ban svájci állampolgárként került el Magyarországról. Baselben nevelkedett, nyelvszakos lett. Ez azt jelenti, hogy német, francia, angol, latin nyelvből érettségizett, s részben már közben olaszt, spanyolt is tanult. Amikor kikerült Svájcba kizárólag magyarul tudott.”

Magáról pedig ezt írja ebben a vonatkozásban a lelkész: „beiratkoztam a Grazi Egyetemen a történelem és magyar tolmács szakra... 1968-ban okleveles tolmács diplomát szereztem... 1975 óta a Bécsi Egyetem Fordító és Tolmácsképző Intézete magyar tagozatán tanítok.”

„Csak természetes”, hogy ez a házaspár (három fiuk van, Csaba történész és művészettörténész, Zsolt orvos, Szabolcs jogász) közösen „eljegyezte” magát az irodalommal. S elindult az a hatalmas munka, amit több mint ötven kötet kiadása, fordítása, összeállítása és megírása is jelentett. A felsorolástól el kell itt tekinteni, bár egyszer ezt is megérdemelné ez a pálya.

Az Útitárs kiadó munkájával kezdődött, majd az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetemmel kapcsolatos szerkesztő munka következett. „Életem egyik legszebb korszaka volt... 35 kötet került ki kezem alól...” S a folytatás: „1984 óta vagyok »magánzó«, miután megjelent Bibó István: *Összegyűjtött Munkáinak c. kötete.* Ebben a sorban született meg a „Lásátok, halljátok egymást” c. kötete Szépfalusi Istvánnak – ez az ausztriai magyarság szociográfiai felmérése. Jellemzés helyett egy mondat a szerzőtől: „Megtudtam, hogy a Bécsbe kiküldött magyar diplomaták szolgálati helyük elfoglalása előtt kötelesek foglalkozni munkámmal.”

Bennünket talán személyesen is érdekel, vagy érint a „Pótszigorlat” című könyve. Ez a könyv csírájában az említett vértesszínhelyi évek alatt született. Inspiráló volt a tény: a szerző 56 óta 1983-ban először járt Magyarországon Illyés Gyula temetése alkalmából. Ez a „keret” adja a lényegét: hogyan került ki és hogyan indult munkája.

Evangélikus egyházunkat különösen is érintik a „lila” könyvek: Ordass Lajos: *Válogatott és Önéletrajzi Írásai* (I.-III. Bern. 1982. 1985. 1987.). Ehhez egyrészt Ordass Lajoshoz fűződő kapcsolata is indította: „Annak idején ő és Keken András lelkész confirmált... püspök úrnak egy 1948 nagypénteki prédikációja indított el... 1956 legizgalmasabb napjaiban együtt lehetünk, november 2-ról 3-ra virradó éjjel náluk éjszakáztam. Én voltam ugyanis kísérője annak a 8 teherautónyi szállítmánynak, amelyet Bécsből hoztunk a forradalmi Budapest protestáns egyházai megsegítésére. Ő éppen akkor tartotta híres rádiószózatát...” De ettől a kapcsolattól is függetlenül kötelezte a szerzőt a könyvre az igazságért való szolgálat.

S akkor még nem esett szó a Karner könyvekről, a sok közös fordításról, és az antológiákról.

Kétségtelen, hogy kettőjük neve belekerült és kitörölhetetlen lett a magyar irodalomtörténetben.

Az ügy, amelynek képviselője lett.

Őt és könyveit ismerve – önkényesen? – két szóba foglalom az ügyet: *magyarság és evangélium.* E kettőt (lutheránus módon!) sem elválasztani, sem összekeverni nem szabad. A kettő azonban együtt adja életét és szolgálatát.

„Számomra Ausztriában vált tudatossá és fontossá magyarságom, a magyarság.” Ez: „Magyarországon természetesen volt – Ausztriában vállalás lett.” A diaszpórában élő magyarságot összetartani és erősíteni családottságukban is. „Az Amerikai Egyesült Államok bíróságain az állampolgári eskü letétele után e szavakkal inti a köztisztviselő az új amerikai állampolgárokat: figyelmeztetek beneteket, maradjatok hűek ahhoz, ahonnan jöttetek, kultúrátokhoz, történelmetekhez, irodalmatokhoz. Mert, ha nem ragaszkodtok múltatokhoz, nem értékelhettek új hazátokat sem” – emlékeztet Szépfalusi István, s ez az emlékeztetés lehetett szolgálatának szíve. De hozzáteszi a „kikerültekről”: „jó szolgálatot tettek a nemzetnek, a magyar népnek” – elenyésző kisebbségtől eltekintve, s azt is hozzáteszi, hogy sokszor jobbat, mint a hivatalos akkori szervek! És: „Ausztriában közel 70000-en beszélnek, de 100.000-en értik a magyar szót.”

Ez persze nem volt egyszerű szolgálat. Szépfalusi István vallja, hogy a mai időben kikerültek nem „kitántorgók”, hanem „kitaszítottak” legnagyobbbrészt. Felteszi a kérdést: honnan van ez, hogy egyik ország taszít, a másik pedig vonz? S nem volt ez könnyű Ausztriában sem, amely ország ma már „zárt” a menekülők előtt. De nem volt könnyű hazai vonatkozásban sem. Szolgálatára révén Szépfalusi István „persona non grata” lett itthon hivatalosan, egyházi és állami részről egyaránt. Sok durva támadás és „torzítás” lett „jutalma”.

De eljött az álmodott, nem várt fordulat! A Magyar Lelkigondozó Szolgálat kimondta: „örülne, ha az ország egész területén élő hívei és barátai, állásfoglalását olvasva, megosztanák vele gondjaikat, s készek lennének kimondani: a Kárpát-medencében, azon belül és annak peremén elhelyezkedő magyarság a magyar nemzet része. Másrészt mostantól közös feladata lenne: „csináljunk példaországot Magyarországból.”

Summázva: „Szeretnénk hozzájárulni az ausztriai, a Kárpát-medencében élő magyarság egymásrautaltságának, összetartozás-tudatának erősítéséhez, a demokratikus Magyarország szellemi újjáalapozásához és erkölcsi talpra állításához. Gondolom, hogy az eddigiekből kiteszik, természetesen az Európába vezető utat is egyengetni kívánjuk az anyaország előtt.”

Mindez nála az *evangélium megértéséből, megéléséből és képviseléséből* következik. Ez pedig egyszerre jelentette: a kikerülteket egyházban tartani és az anyaország egyházának ügyét is hordozni.

„A kettős kötődés – állampolgárságra való tekintet nélkül – a magyar-magyar egyházi kapcsolatokban kettős egyháztagsághoz vezet(het).

Most már: „hosszúléjártú stratégiát kell kidolgozni. Az egyházvezetők múltból átmentett, sokszor kétes értékű egyházpolitikai külkapcsolatai helyett – tisztelet a ritka kivételnek – felelős tervezés szükséges... ez a munka kizárólag ökumenikus kapcsolatok ápolásával... munka- és feladatmegosztással válhat igazán gyümölcsözővé.”

A könyv utal egy kezdőlépésre is: „A nyugat-európai magyar evangélikusok 1989. szeptember végi öröszigeti és szombathelyi találkozója örömmel fogadta a hazai társadalmi és egyházi változásokat... és elkötelezettséget érez lehetőségeihez és erejéhez képest a lelki egység elmélyítésére.”

Elmondható, hogy az egyik legjobban meg nem értett és legtöbb „pofont” kapó Szépfalusi nem a sértődöttek közé tartozik. Egyházunk fordulat utáni útjáról így ír, ez a „körültekintően csendes lépések útja a bűnvalláson – és a bűnbocsánaton – át halad a jövő felé.” Idetartozik egy 1993-as hitvallása, amelyet így foglalt össze: „Legyünk kéznijutók és kinyújtott kezét mindig elfogadják.” Ez persze ma sem egyszerű és mindenki által elfogadott út. Neki meggyőződése, hogy ez az evangélium útja. Ezért mondja el ugyancsak 1993-ban Párizsban, de messzehangzóan: „Nem vagyok hajlandó kizsoritósdit játszani köves sárgombócokkal. Kiállok a csapatból. »Nem ér a nevem«, folytassátok nyugodtan, fegyverem: »a végső megbocsátok«, ha kell, vállalom. A sértő-szándék-kesztyűt nem veszem fel, évek múltán lumbágós lettem.”

Ami pedig a fordulat személyes átélését illeti: „Csak úgy csipkedem sokszor magam, ahogyan ezt 1987 őszén tettem, amikor 1956 után, 31 év után először szabadon Magyarországra utazhattam. Az Engels-téri autóbüszmegállónál, Budapesten – egykor az Erzsébet téren laktunk – Frenkl Róbert barátom, a cserkészeknél egykori „helyettesem” fogadott, ő kísért fel a másik jó barátomhoz, Harmati Béla püspök Deák-téri lakásába. Nem hittük együtt sem, hogy ez igaz. De kár, hogy ezeknek az álmoknak a megvalósulását sokan nem éltek meg!”

S ha már a személyes dolgoknál tartunk, nekem is le kell írnom, miért vállaltam a szerző és könyve bemutatását. Talán nem bántom meg, ha azt mondom, a Teológián jó barátok voltunk. Aztán bizony az események során eltávolodtunk. Én – bevallom – sokszor „itthoni” szemmel néztem őt. 1995. szeptemberében, a főtí évfolyam-találkozón kezembe adta ismertetett, nemrég megjelent könyvét. Akkor azonban a könyvénel is fontosabb lett számomra beírása: „Keveházi Lacinak – szenior uramnak, *változatlan* barátsággal.” – Hát ezért írtam most én őrá.

Keveházi László

Tipológia és apokaliptika

(Hermeneutikai füzetek, 11. Budapest, 1996.)

Az ifj. Dr. Fabinyi Tibor által vezetett Hermeneutikai Kutatóközpont szorgos munkája gyümölcsként vehettük kézbe 1996 őszén a Hermeneutikai Füzetek 11. tagját. Szép lassan komoly helyet foglalnak el a könyvespolcon ezek a füzetek, de ennél is komolyabb szerepük és súlyuk van a magyar

nyelvű teológiai irodalom örvendetesen gyarapodó kötetek között. Ugyanis a Kutatóközpont – nevének és feladatának megfelelően – mindegyik füzetben egyazon témával foglalkozik, nevezetesen a Szentírás értelmezésével. S lehet-e ennél időszerűbb, izgalmasabb, kötelezőbb tennivalója a teológiának?

A 11. füzetben olvasható 3 tanulmány nem most született; 1950 – 1952 – 1964 megjelenésük dátuma, sőt a kezdet, Goppelt „provokatív” műve 1939-ben jelent meg. Úgy érzem azonban, nemcsak a három „nagy név” miatt kell a tanulmányokat felidézni, (ezek: Bultmann, von Rad és Goppelt) – hiszen nagy nevek és tanulmányok válhatnak csupán lexikális adattá vagy teológia-történeti dokumentummá. Azonban a Hermeneutikai Kutatóközpontnak van egy bevallott célja: „A füzetek célja az egyes álláspontok felvillantása, a kritikus gondolkodásra késztetés, s ugyankkor segítségnyújtás a megoldás kereséséhez.” Ezt szolgálja a három tanulmány együtt való megjelentetése. Ugyanis mi itt Magyarországon elég esetlegesen, és időnként nagy fáziskéséssel találkoztunk a nyugati teológia eredményeivel az elmúlt évtizedekben (legalábbis ami a „hivatalos” befogadást illeti, hiszen csak keveseknek jutott lehetőség komoly bepillantást nyerni a teológiai műhelyek munkájába). Ennek következtében néha ma is kérdéses: tudunk-e csatlakozni a kortárs teológiai gondolkodáshoz, egyszerűbben: értjük-e problémamentesen ezt a teológiai nyelvet, amelyet Nyugaton beszélnek, s tudunk-e partnerként részt venni benne, vagy távoli és idegen marad számunkra, esetleg kevesek olyan fáradozása marad, melyet a nagy többség értetlensége kísér? Ebben jelent ez a három tanulmány igen nagy segítséget: álláspontokat mutat be, különböző személyek által használt ugyanazon fogalmak eltérő tartalmával szembesít, és mindegyikről *kritikus gondolkodásra késztet!* (Nem a Bibliával kapcsolatos történetkritikai szemléletről van itt szó, hanem a teológusok és teológiai problémák által kiváltandó (!) kritikus gondolkodásról.) Hiszen a füzet nem egy végső, lenyűgöző szemlélethez vezet, hanem a „megoldás keresésére” indítja az olvasót. Ehhez adja alapul a közölt három tanulmányt.

Kiindulópont Goppelt 1939-ben megjelent disszertációja: „Typos. Az Ószövetség tipológiai jelentősége az Újszövetségben”. Ennek rövid ismertetése megtalálható a bevezető tanulmányban Fabinyi Tibor tollából.

Bultmann erre reagál 1950-ben, homlokegyenest ellenkező álláspontot képviselve, mely azonban meglehetősen „virágnyelven” fogalmazódik: az apokaliptika, tipológia (sőt allegória) bibliai jelentkezését boncolgatva. Amit ő a tipológia eredetének tekint, legfeljebb és részben csak az apokaliptikára érvényes, a tipológiára kevésbé – ezt ismét kimutatja már a bevezetésben Fabinyi Tibor.

Bultmann tanulmányára szintén hasonló „virágnyelven” válaszolt 1952-ben G. von Rad „Az Ószövetség tipológiai értelmezése” c. tanulmányában. (Az apokaliptikáról itt von Rad nem igen beszél, mert erről neki szintén saját véleménye van; a bölcsességirodalomból eredezteti.) Viszont óriási jelentősége van annak – különösen Bultmann-nal szemben – ahogyan az Ószövetség történeti és prófétai könyveinek alapvető és előkészítő szerepéről ír, melyet azután az Újszövetségben felfedezhetünk. Von Rad szavaival: „... ebben az Isten Igéje által megvalósított történelemben, az ítélet és megváltás cselekedeteiben egyaránt, mindenütt az újtestamentumi Krisztus-esemény előképét látjuk. (...) ugyanaz az Isten, aki Krisztusban kinyilvánította magát, az őtestamentumi szövetség népe történelmében is otthagya lábnyomait – vagyis hogy egy és ugyanazon isteni elbeszéléssel van

dolgunk, itt az atyákon, a prófétákon át, ott Krisztuson át mihozzánkig” (39-40.o.).

Goppelt tanulmánya 1964-ben markánsabban ismétli meg a disszertáció alapgondolatát. Címe: Apokaliptika és tipológia Pál leveleiben. Több nevet és véleményt idéz ebben a tanulmányban, legizgalmasabb az, amikor egymás után ismerteti Schoeps, Wilckens és Käsemann gondolatait. (Ha valami, akkor ez szolgálja a legjobban a „kritikus gondolkodás” kialakulását – hiszen mindegyikük nézeteiben sok vállalható van.) A tanulmánynak talán a központja „A páli tipológia szerkezete és eredete” fejezet – de ugyanilyen fontosnak éreztem az utolsó előtti fejezetet is: „Tipológia és történetkritikai módszer” címmel. Ebben ugyanis – csak részben kimondva – megint ott feszül a mindig időszerű kérdésünk: a történelem és bizonyágtétel kapcsolata. Ismét idézem: „... Pálnál az *ószövetségi típus* nem értelmezett történelem vagy éppen történelmi analógia, hanem Isten önmagáról adott tanúbizonyossága: ez nyilvánul meg azokban a történelmi folyamatokban, amelyeknek irányát a kinyilatkoztatott ige szabja meg s a tanúságtevő hit rögzíti. Isten bizonyágtételének a lényegéhez tartozik, hogy nem választható el a történelemtől (...) Másfelől Isten tanúbizonyossága tágas játékkeret nyit, s ebben fejti ki történelmi hatását: kapcsolatot teremt Isten és az ember között, vagy kifejezésre juttatja az Isten-kapcsolat valamely lényegi ismertetőjegyét, ami által a bizonyágtétel a történelmi helyzet további alakulása során nem veszít érvényéből: nem korlátozzák mulandó történések” (67.o.).

Goppelt sem vitázik Bultmann-nal, annak téziseit cáfolgatva. Képviseli a maga – rendkívül szimpatikus – álláspontját, s ebben van benne a csendes apológia. De hiszen nem is vita vagy apológia az érdekes a három tanulmány együtt-olvasásában, hanem – hadd említsem újra – a „kritikus gondolkodásra késztetés”! Nem feltétlenül Goppelt véleménye a „végeredmény” ebben a vitában, hanem esetleg az, ami az olvasóban kialakul – a három tanulmány együttes hatásaként!

Ha pedig ez nem is alakul ki végleges, lezárt formában, hanem esetleg sokszor visszatérően foglalkoztatja az embert, akkor is maga a kérdéssel való foglalkozás gazdagít. Mellette pedig nemcsak fogalmakkal, azok eltérő használatával, vagy éppen megértésük nehézségével találkozunk az olvasó, hanem esetleg olyan definíciókkal, „gyöngyszemekkel”, melyek maradandó támpontként szolgálnak teológiai gondolkodásunk számára. Csak néhányat említek ezek közül:

G. von Rad definíciója allegóriáról és tipológiáról (29.o.): „Az allegória viszont feltűnő módon háttérbe szorul az Újszövetségben. Az allegória hermeneutikailag egészen más megítélés alá esik, mert míg sokkal merevebben kötődik a szöveghez, sőt annak betűjéhez, addig a spirituális értelmezésben korlátlan szabadság jellemző. A tipológia ezzel szemben meglepő szabadságról tanúskodik a szótól vagy betűtől, a történeti értelem viszont sokkal nagyobb mértékben köti. A történelemhez való szorosabb kötődésével tulajdonképpen tényekhez, nem pedig lelki igazságokhoz kíván kötődni. Az allegória ennél sokkal racionálisabb (?) jelenség.”

Ugyancsak ő a történelem feltűnő a tanúbizonyosság kapcsolatáról: (38.o.): „... a néma történelmi tények már az Ótestamentumban profetikussá válnak, s ezeket prototí-

pusnak tekintették, amelyeknek Isten új és megváltó tette fog megfelelni. (...) A tények ábrázolásában ezért igen gyakran van valami, ami túlmutat a ténylegesen megtörténteken. Az elbeszélő, vagy helyesebben – a „hagyomány” annyira lelkesedik Istenért, hogy az esemény nyílegyenesen tipikussá szélesül. (...) Világos, hogy e ponton a *credendumot* vetítették a történelembe. Más szóval, Isten Izraelre irányuló megváltó tevékenységét olyan egységnek ábrázolták, amilyenek azt hitték: az eseményre olyan *doxát* helyeznek, amely messze túlmutat azon, ami ténylegesen történt...”

Goppelt nagyon súlyos mondanivalója az 51. oldalon az apokaliptika és tipológia elválasztása, hivatkozva Pál teológiájára. Ezen belül fogalmaz így: „Az eschaton fogalmát az apokaliptika szigorúan transzcendens, e világon túli jelenségként értelmezi, míg Pál egyfolytában tipológiailag határozza meg az eschatológiát, melyet a történelemben már jelenvalónak tekint.”

A páli tipológikus gondolkodás összegzése így hangzik (57.o.): „Amikor (Pál) tipológiai párhuzamokat állít fel, nem történelmi példákat sorol, nem írásos bizonyítékot keres valamely szent okmányban, s nem is történelemteológiai rendszert épít, hanem azt az összefüggést igyekszik feltárni, amelyet Isten hozott létre a történelemben (...) Ez az összefüggés arra szolgál, hogy a

gyülekezet hitbéli megértésre jusson saját helyzetét illetően. (...) Egyszóval Pál tipológiája nem az Ószövetség magyarázatának technikai alkalmazására szánt hermeneutikai módszere, hanem pneumatikus látásmód, amely feltárja az isteni üdvösségtervben megalapozott összefüggést az ószövetségi és az újszövetségi Istenkapcsolat között.”

Szabadjon még egy tanácsot is adnom az olvasónak: ha a füzet végére ért, szánjon rá időt, s olvassa el még egyszer Fabinyi Tibor bevezető ismertetését. Ez ugyanis nemcsak bevezeti, de összegezni is segíti az olvasót ebben a problémában.

A magyar fordítás jó, érthető, gördülékeny. Az első tanulmányban a görög szövegek fonetikus átírása nem szabványos, és nem is mindig pontos. Kár. Ugyancsak nem pontos a 17. oldalon az „*ólám habbah*” értelmezése: ez nem az *akkori, hajdani idő*, hanem a *jövendő aion!* Az utolsó tanulmányban többször *allegorézis* olvasható, ami helyett jobb lett volna „magyarosabb” szó: *allegória* vagy *allegorizálás* – az értelem szerint. De ezek apróságok, semmit nem vonnak le a füzet értékéből.

Nagy öröm kézbe venni az „ilyen típusú” kiadványokat – illesse köszönet érte a Hermeneutikai Kutatóközpontot!

Dr. Herczeg Pál

HÍREK

EEK HÍREK

Két imahét 1997-ben

Keresztyén egység és megbékélés

Az Európai Egyházak Konferenciája (EEK) és a Római Katolikus Egyház Európai Püspöki Konferenciájának Tanácsa (CCEE) főtitkárai újról felhívásukban azt kérték egész Európa keresztyéneitől az egyházakban, otthonaikban és csoportokban, hogy vegyék fontolóra 1997 folyamán egy második „Keresztyén Egységért tartott Imahét” megrendezését.

Jean Fischer (az EEK részéről) és Aldo Giordano (a CCEE részéről) felhívja a figyelmet arra, hogy a keresztyén egységért tartott Imahétnek (1997. január 18-25-ig) a megbékélésre kellene összpontosítania. Ez egyezik az 1997. június 23-29-ig Grazban tartandó II. Európai Ökumenikus Nagygyűlés (EEA 2) választott témájával: „Megbékélés, mint az Isten ajándéka és az új élet forrása”.

A két ökumenikus vezető arra kéri mindazokat, akik szervezik januárban a felekezetek közötti és helyi ima-egyetemesi összejöveteleket, hogy vegyék fontolóra az események megismétlését az EEA2 idején. Ez szerintük imádságos támogatással venné körül az EEA2-t és segítené a grazi nagygyűlés sikeréhez szükséges közösség kialakulását.

Az EEA2, amelyen 700 hivatalos egyházi küldött vesz részt, várhatóan a keresztyének ezreit vonzza majd oda Európa minden részéből. Változatos programot terveznek,

de – mint Jean Fischer és Aldo Giordano mondja – a megbékélés gondját nem lenne szabad csupán azokra hagyni, akik Grazban lesznek. Egész Európa egyházainak és gyülekezeteinek kellene imádságos kört alkotniuk, hogy Isten elé tárják a nagygyűlés tanácskozásait.

Felkérjük azokat az egyházakat és csoportokat, amelyek meg kívánják valósítani ezt az elgondolást, hogy lépjenek kapcsolatba vagy az EEK-val, vagy a CCEE-vel s közöljék ötleteiket „a második mérőföldre való elmenetelre” 1997 júniusában, megtartván a keresztyén egységért és a megbékélésért azt a második imahetet.

1996. december 16.

(Fordította: Fűkő Dezső)

Az EEK új főtitkára

Az Európai Egyházak Konferenciája (EEK) Központi Bizottságának rendkívüli ülésén, 1997. január 11-én, szombaton Keith Winston Clements lelkészt választották meg a genfi székhelyű regionális ökumenikus szervezet új főtitkárává. Clements lelkész 1997. szeptember 1-én foglalja el hivatalát.

Ez a választás volt a Jean Fischer utódja utáni 12 hónapos kutatás csúcspontja, miután ő a Központi Bizottság Assisiban tartott ülésén 1995-ben bejelentette azt az elhatározását, hogy 1997 szeptemberétől megvált az EEK-ban viselt felelős tisztétől. Jean Fischer 1987 óta főtitkára az EEK-nak. A Központi Bizottság köszönetet

mondott a Jelölő Bizottságnak azért a felelős és alapos munkáért, amellyel végezte ez a kiválasztást.

Clements lelkész (53 éves) jelenleg a Britanniai és Írországi Egyházak Tanácsa Külügyi Osztályának koordinációs titkára, s a Nagybritanniai Baptista Egyház felszentelt lelkésze (lásd a mellékelt rövid életrajzot).

E döntés meghozatala előtt a 35 tagú Központi Bizottság a genfi ökumenikus központban 1997. január 11-12-én tartott ülésén találkozott Clements lelkésszel és kicserélték nézeteiket és gondolataikat az EEK jövőendő munkáját illetően.

Clements lelkész az utóbbi néhány évben szorosan bekapcsolódott az EEK-nak a volt Jugoszláviával kapcsolatos békéltető munkájába. Ez idő alatt többször is ellátogatott a Balkánra, hogy megvizsgálja az egyházak békéltetésének lehetőségeit ebben a térségben. Ugyancsak erősen bekapcsolódott az egyházak emberi jogi programjának munkájába, amelyben az EEK az Egyesült Államok és Kanada nemzeti egyháztanácsaival együtt irányítja az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) tevékenységét. Az EEK munkacsoportjának tagjaiként vett részt 1992-ben a helsinki felülvizsgálati konferencián és 1996-ban az EBESZ-nek a vallásszabadságról tartott szemináriumán.

Termékeny íróként számos könyv szerzője s különösen érdeklődik Dietrich Bonhoeffer élete és munkája, valamint a Német Hitvalló Egyháznak a második világháborúban játszott szerepe iránt. Ugyancsak aktívan vesz részt az Egyházak Világtanácsa programjaiban, főként mint a Hit és Egyházalkotmány Bizottság baptista konzultánsa.

Clements lelkész Kínában született, misszionárius szülők gyermekeként. Nős, két fia van s jelenleg Bristolban él.

Keith Winston Clements lelkész rövid életrajza

Keith Winston Clements lelkész jelenleg a Britanniai és Írországi Egyházak Tanácsa (CCBI) Külügyi Osztályának koordinációs titkára. Ezt a tiszteletet 1990 óta tölti be. A Nagybritanniai Baptista Unió felszentelt lelkésze.

1943-ban született a szecsuáni Gulinban, Kínában. A CCBI-beli megbízatásáig főként akadémiai pályán dolgozott. A Cambridge-i egyetemen végzett természettudományi és teológiai tanulmányait Magister Artium fokozattal 1965-ben fejezte be. Ezután 1965-67-ig az oxfordi Regent's Park College teológusaként folytatott tanulmányokat. Itt is Magister Artium fokozatot nyert.

1973-79-ig John Macquerrie professzor felügyelete mellett szerzett doktorátust Oxfordban „Ronald Gregor Smith teológiá”-járól készített disszertációjával.

1967-ben szentelték baptista lelkésszé s a Baptista Egyházak Közép-Cheshirei Közösségének beosztott lelkészévé nevezték ki. 1971-ben a bristoli Downendi Baptista Egyház lelkésze lett és (1972-től) a Bristoli Baptista Kollégium világiakat kiképző osztályának szervezője.

1977-90-ig a Bristoli Baptista Kollégium tanára (1984-től tanulmányi vezetője). 1984-90-ig nem teljes munkaidővel tartott előadásokat a Bristoli Egyetem Teológiai és Vallási Tanulmányokkal Foglalkozó Fakultásán.

Számos bizottság munkájában vett részt, úgy, mint a Baptista Énekeskönyv Bizottságában, a Baptista Világ-

szövetségnek a dogmai és egyházközi együttműködéssel foglalkozó bizottságában, valamint a Baptista Unió Tanácsában. 1975-80-ig szerkesztette a Baptista Történeti Társaság akadémiai folyóiratát, „The Baptist Quarterly”-t.

Ökumenikus vonatkozásban Clements lelkész az EVT Hit és Egyházalkotmány Bizottságának baptista konzultánsa s jelenleg tagja a Hit és Egyházalkotmány Plenáris Bizottságának, valamint annak a munkacsoportnak, amely egy a rasszizmussal foglalkozó új tanulmányi dokumentumot dolgozik az EVT-nek a Rasszizmus Legyőzését Szolgáló Programja keretében.

Clements lelkész termékeny író, különösen Dietrich Bonhoeffer életével és munkásságával kapcsolatban. Jelenleg J.H. Oldham hivatalos életrajzán dolgozik és megbízták az Európáról szóló fejezet megírásával az EVT által kiadandó Ökumenikus Mozgalom Története III. kötetébe.

(1997. január 13.)

(Fordította: Fűkő Dezső)

Az EEK Központi Bizottsága rendkívüli ülésének akciói

Az EEK Központi Bizottsága 1997. január 11-12-én Genfben tartott rendkívüli ülésén az új főtitkár megválasztásán kívül elfogadta az új tagegyház és egy új társult szervezet felvételét is és foglalkozott a pénzügyekkel, meg az egykori Jugoszláviában egyre tartó tiltakozásokkal is.

A belgrádi tömegtüntetésekkel kapcsolatban a Központi Bizottság jóváhagyta egy levél elküldését az országban lévő tagegyházakhoz (lásd a mellékelt levelet), amelyben kifejezi reményét, hogy „a Jugoszlávai Szövetségi Köztársaság életének eme válságos időszakában az EEK tagegyházak fokozni fogják közös erőfeszítéseiket a békéért, az igazságosságért és a megbékélésért”. A többségi Szerb Ortodox Egyházon kívül református, evangélikus és metodista felekezetek is vannak az EEK tagegyházak között.

A Cseh Köztársaság Ó-katolikus Egyházának befogadásával az EEK tagsága 123 ortodox, anglikán, protestáns és ó-katolikus hagyományú egyházra emelkedett. Most már Európa valamennyi elismert ó-katolikus egyháza tagja az EEK-nak.

A Keresztyén Diákok Világszövetségének (WSCF) Európai Szekciója is társult státust nyert az EEK-ban, s ezzel 23-ra emelkedett az eme kategóriába tartozó szervezetek száma. A társult szervezetek státusa az EEK 1992-ben tartott X. Nagygyűlése után jött létre. Ebbe kategóriába az olyan szervezetek igen széles skálája tartozik, amelyek szorosan együttműködnek az EEK-val, mint amilyenek a nemzeti egyháztanácsok, a női és ifjúsági szervezetek (pl. a WSCF is).

Az 1996. évi költségvetést lezáró ideiglenes számadatakról szóló jelentésében Jean Fischer főtitkár elmondta, hogy remélhető és várható egy kicsiny, de jelentős többlet elérése. Emlékeztetett arra, hogy 1994-ben az EEK-nak nagy nehézségei voltak, de ezeket a stáb és a tagegyházak erőfeszítéseivel sikerült legyőzni. Megemlítette, hogy 1995-ben már kiegyensúlyozott volt az EEK költségvetése. Pozitív jelentést adott Jean Fischer a II. Európai Ökumenikus Nagygyűlésnek (EEA2) és az EEK XI. Nagygyűlésének költségvetéseiről is. Az 1997 júniusában és júliusában Grazban tartandó mindkét esemény kiadásai a várakozások szerint fedezhetők lesznek.

*Az Európai Egyházak Konferenciájának
tagegyházaihoz a
Jugoszláviai Szövetségi Köztársaságban*

Kedves Testvéreink!

Az Európai Egyházak Konferenciájának 1997. január 11-12-én Genfben üléselő Közpon-ti Bizottsága mély-séges aggodalommal szemlélte a Jugoszláviai Szövetségi Köztársaságban mindegyre tartó politikai zavargást.

Számos választási eredmény megváltoztatása olyan né-pi tiltakozásokat váltott ki, amelyeket viszont a türelem és a fegyelmezetség jellemez. Egyes kormány-szervek erő-szakos fellépése azonban valóságos veszélyeket teremtett, amelyeket csak a demokratikus alapelvek teljes tisztelet-ben tartásával és a november 17-i választásoknak a Felipe Gonzalez vezette EBESZ misszió által nagymértékben helyesnek talált eredményei elismerésével lehet elhárítani.

A Közpon-ti Bizottság figyelembe vette a Szerb Orto-dox Egyház püspökei Szent Szinódusának 1997. január 2-án kiadott kommunikációját és örömmel fogadta, hogy mennyire hangsúlyozza ez az egyház a jelenlegi válság etnikai jellegét, valamint annak szükségét, hogy vala-mennyi párt tartózkodjék az erőszaktól és hogy a vá-lasztási eredményeket tiszteletben kell tartani.

Az EEK Közpon-ti Bizottsága csatlakozik a Szerb Ortodox Egyház püspökei Szent Szinódusának imádsá-

gához, hogy a Jugoszláviai Szövetségi Köztársaság né-pe-i és szomszédai is mind ismerjék fel a „béke, az egy-ség és a szeretet” ajándékait.

A Közpon-ti Bizottság reméli, hogy a Jugoszláviai Szövetségi Köztársaság életének eme válságos időszaka-ban az EEK ottani tagegyháza-i fokozni fogják közös erőfeszítéseiket a békéért, az igazságosságért és a meg-békélésért.

Remélhető továbbá, hogy a Szerb Ortodox, a Római Katolikus és a Protestáns Egyházak, valamint a Jugoszláviai Szövetségi Köztársaságban, Horvátországban és Bosznia-Hercegovinában élő egyéb vallási közösségek közötti kap-csolatfelvétel új lehetőségei az ökumenikus párbeszéd és együttműködés gyors felelevenedését fogják eredményezni. Az ilyen élményeket tovább erősítheti az ökumenikus felké-szülés az 1997 júniusában Grazban a „Mebékélés, mint Isten ajándéka és az új élet forrása” témáról tartandó II. Eu-rópai Ökumenikus Nagygyűlésre, e téma gondolatainak megtartása a Nagygyűlés előtt, alatt és után.

Minden jó kívánsággal, testvéreitek a Krisztusban
1997. január 14.

*Johh Arnold dékán
elnök*

*Jean Fischer
főtitkár*

(Fordította: Fűkő Dezső)

CONTENTS OF NO 1997/3

LORD, SPEAK TO US!

Jutta Hausmann: The Hope of the Suffering and Oppressed

LORD, TEACH US!

Dezső Karasszon: Hebraica Veritas in Ezek 28,11-19

Oscar Cullmann: The Necessity of Theology for the Church

Tamás Kodácsi: On the Infinity of God

*Sándor Szathmáry: The Parallel Movement of Spirituality and
Historicity in the Bible and Theology*

*Lóránt Fűk: The Church of the Present-Day Saints of Jesus
Christ*

Eszter Karsay: „Ye Know Not What Manner of Spirit Ye Are of”

*Gábor Deák: The Questions of „Autonomous Pedagogy” in
the Hungarian Literature on Pedagogy – with Special
Regard to the Activity of Béla Varga (1886-1942)*

*Tihamér László Kiss: The Biblical Foundations, Aims and
Didactic Principles of the moral Education of a Child*

OUTLOOK

Károly Tóth: A Picture of the Ecumenical Situation

Béla Harmati: Ecumenical Week of Prayer 1997 (Meditation)

WORLD CHRISTENDOM

*Béla Harmati: The Christians of Central and Eastern Europe
Accept the Challenge*

REVIEW

István Szépfalusi: Stones of Murter (László Keveházi)

*Typology and Apocalyptic (Hermeneutic Booklets 11) (Pál
Herczeg)*

NEWS

CEC News

INHALT DER NUMMER 1997/3

REDE UNS AN, HERR!

*Jutta Hausmann: Die Hoffnung der Leidenden und
Unterdrückten*

LEHRE UNS, HERR!

Dezső Karasszon: Hebraica Veritas in Hes 28,11-19

*Oscar Cullman: Die Notwendigkeit der Theologie für die
Kirche*

Tamás Kodácsi: Über die Unendlichkeit Gottes

*Sándor Szathmáry: Die parallele Bewegung der Geistigkeit
und Geschichtlichkeit in der Bibel und Theologie*

Lóránt Fűk: Die Kirche der heutigen Heiligen Jesu Christi

Eszter Karsay: „Wisset ihr nicht, welches Geistes Kinder ihr seid?”

*Gábor Deák: Die Fragen der „autonomen Pädagogie” in der
ungarischen pädagogischen Literatur – mit besonderer
Rücksicht auf die Tätigkeit von Béla Varga (1886-1942)*

*Tihamér László Kiss: Die biblischen Fundamente, Ziele und
didaktischen Prinzipien der moralischen Erziehung des
Kindes*

AUSSCHAU

Károly Tóth: Ein Überblick über die ökumenische Situation

Béla Harmati: Die Christen von Mittel- und Osteuropa neh-men die Herausforderung an

RUNDSCHAU

István Szépfalusi: Die Steine von Murter (László Keveházi)

*Typologie und Apokalyptik (Hermeneutische Hefte 11) (Pál
Herczeg)*

NACHRICHTEN

KEK Nachrichten

A BAPTISTA KIADÓ AJÁNLATA

Baptista kiskönyvtár

Győri Kornél: A reformáció harmadik ága; A hitvallás és a baptisták	50 Ft
Baptista hitvallás	55 Ft
Győri Kornél: „Vizsgáljuk meg útjainkat!”	40Ft
Dr.Somogyi I. Ké a hatalom a gyülekezetben?	30 Ft

Évenként megjelenő kiadványok

Múlt, jelen, jövő 1995	280Ft
------------------------------	-------

Emlékkönyvek baptista történelmünkről

Emlékkönyv	35 Ft
Emléklapok 3.	35 Ft
Emléklapok 4.	40 Ft
A bővelkedő kegyelem	35 Ft

Segédkönyvek

Dr.Almási Tibor: Máté evangéliuma ...	400 Ft
Dr.Almási Tibor: Bibliai kérdések és válaszok	185 Ft
Győri Kornél: Gyülekezeti élet I.	65 Ft
W.L.Heindrich: Teológia gyermekeknek	200 Ft
Dr.Almási Mihály: Az úrvacsora mint szolgálat	595 Ft

Hitvallásos irodalom

Dr.Almási Mihály: És továbbment az ő útján örömmel	130 Ft
Dr.Udvarnok Béla: Új élet Krisztusban	155 Ft
J.F.MacArthur: Karizmatikus káosz ...	290 Ft.

Spurgeon könyvek

C.H.Speurgeon: Engem keressetek! ...	180 Ft
C.H.Speurgeon: A kapu előtt	55 Ft

Billy Graham könyvei

Dr.B.Graham: Békesség Istennel – füzve	50 Ft
– kötve	85 Ft
Dr.B.Graham: A Szentlélek – füzve ...	50 Ft
– kötve	85 Ft
Dr.B.Graham: Közelgő lódobogás	135 Ft
Dr.B.Graham: Szemeimet a hegyekre emelem (elmélkedés az év minden napjára)	150 Ft

Versek, elbeszélések, bizonyágtételek

Lukátsi Vilma: Egy csipet só	110 Ft
Dr.Judson: Judson Adoniram élete	180 Ft
Gerzsenyi Sándor: Eldőlt a szívemben	105 Ft
Venyercsán L.: Legyőzött honfoglalók	110 Ft
Mustármagok – Szerk.: Dr.Somogyi Barnabás	320 Ft
Itt az aratás: – Szerk.:Pálinkás Ibolya ..	100 Ft

Ének-zene

Evangéliumi karénekek	330 Ft
Jézus az Úr – Jesus is Lord!	110 Ft
A hit hangjai	480 Ft
A hit hangjai II.	70 Ft
Bibliaköri énekek kísérete	200 Ft
Zeng az ének 1.	120 Ft
Beharka P.: Gyülekezeti harmónium (orgona-) játék	350 Ft
Beharka P.: – Gyülekezeti orgonajáték II.	350 Ft

Hanglemezek és kazetták

„Zengd Jézus nevét!”	120 Ft
„Jertek és lássátok!”	120 Ft
Evangéliumi karénekek 1.2.3. Darabonként	330 Ft

Tanulmányi anyagok

Dr.Komesz M.: Kertet ültetett Isten (Hittankönyv I.)	
Oktatókönyv	300 Ft
Olvasókönyv	270 Ft
Dr.Komesz M.: Ki vagy te, Uram? (Hittankönyv II.)	
Oktatókönyv	345 Ft
Olvasókönyv	325 Ft
Sunders: Egyéni evangélizáció (füzetekkel együtt)	600 Ft
AKI GYŐZ – Hat hasznos lecke a győzelmes hívő életéről	40 Ft
Neighbour: Útravaló a lelki növekedéshez	220 Ft

Játék

Bibliai és művelődéstörténeti játék	155 Ft
--	--------

Evangélizációs traktásusok

VÁLASZ – Keresztalakú hívogató prospektus	10 Ft
JÉZUS – Aki felel minden kérdésre .	1 Ft
ISTENnek terve van veled!	1 Ft
Döntöttem Jézus Krisztus mellett – Hogyan tovább?	1 Ft

A fenti kiadványok megvásárolhatók, megrendelhetők a Baptista Kiadó könyvesboltjában.

A könyvesbolt nyitvatartási ideje:

Hétfőn: 9-18,
Kedd-Csütörtök: 9-16,
Péntek: 9-13

Címe:

Budapest – 1062 Aradi u. 48.
Tel.: 332-79-85

A bolt vezetője: Gaál Attila

THEOLOGIAI SZEMLE

A MAGYARORSZÁGI EGYHÁZAK ÖKUMENIKUS TANÁCSÁNAK FOLYÓIRATA

ALAPÍTVÁ 1925

A TARTALOMBÓL

Tudattalan vallásosság

Epizód a magyar gondolattörténetben

**Márk és az alexandriai
kereszténység kezdetei**

A NAT és a keresztyénség

S. M. Moon társulata

Protestáns egyházi belpolitika

**Ökumenikus teológiai nap a magyar
Bibliáról Szentendrén**

**Beszámoló a Salvadorban tartott
konferenciáról**

**Hozzászólások a Hare Krsna
Mozgalomról szóló íráshoz**

Könyv- és folyóirat szemle

ÚJ FOLYAM (XL)

1997
4

THEOLOGIAI SZEMLÉ

1997. július-augusztus

Felelős kiadó:

Magyarországi Egyházak
Ökumenikus Tanácsa

Szerkesztőség:

Ökumenikus Tanács Irodája
1026 Budapest, Bimbó út 127.
Telefon: 176-4847

Kiadóhivatal: Kálvin Kiadó

1113 Budapest, Bocskai út 35.
Telefon: 186-8267, 186-8277

Index: 26 842

HU ISSN 0133 – 7599

Felelős szerkesztő:

dr. Bóna Zoltán

Szerkesztő bizottság

elnöke: Horváth Barna
tagjai: dr. Berki Feriz
dr. Bolyki János
dr. Cserhádi Sándor
Lukács Tamás
dr. Reuss András
Szuhánszky Gábor

Olvasószerkesztő:

Tegez Lajos

Nyomás:

Ráday Nyomda

Felelős vezető: Demeter Levente

Szerkesztés, tárdelés:

Tószegi László
stúdióvezető
Telefon/Fax
140-9388

Számítástechnikai Stúdió

Terjeszti a Kálvin János Kiadó.
Előfizethető a kiadóhivatalban,
vagy postautalványon, vagy átuta-
lással a Kálvin János Kiadó – Bu-
dapest OTP 11714006-22098038
csekkzámlájára.

Árusítja:

Református könyvárúsítás:

Budapest, XIV., Abonyi u. 21.

Protestáns Könyvesbolt:

Budapest, IX., Ráday u. 1.

Református Könyvesbolt:

Debrecen, Piac u. 4-6.

Előfizetési díj egy évre: 1560,-Ft

Egyes szám ára: 260,-Ft

Előfizetés külföldre:

27 DM vagy 17 USD

Egyes szám ára:

5 DM vagy 3 USD

Megjelenik kéthavonként

TARTALOM

SZÓLJ, URAM!

FERENCZI ANDREA: Arcok 197

TANÍTS MINKET, URUNK!

SÁRKÁNY PÉTER: Tudattalan vallásosság és az „értelem
feletti” fogalma Viktor E Frankl Logoterápia- és

Egzisztenciaanalízisében 198

BÁN ERVIN: Epizód a magyar gondolatörténetben 201

JAKAB ATTILA: Márk evangélista, avagy az alexandriai
kereszténység kezdetei 202

ÁGOSTON ISTVÁN: A Nemzeti Alaptanterv és a
kereszténység 205

FUKK LÓRÁNT: S.M. Moon társulata 211

NOVÁK ISTVÁN: Protestáns egyházi belpolitika 214

KITEKINTÉS

BÓNA ZOLTÁN: Ökumenikus Teológiai Nap a Magyar
Bibliáról 225

BÉKÉS GELLÉRT: Magyar nyelvű bibliafordítások a
reformáció előtt 225

MÁRKUS MIHÁLY: XVI. századi protestáns
Bibliafordítások 228

TARR KÁLMÁN: A magyar protestáns bibliafordítás,
bibliakiadás és bibliaterjesztés mai helyzete 233

BERKI FERIZ: A magyarországi ortodox egyházak Bibliái ... 233

HAFENSCHER KÁROLY: Az ökumenikus bibliafordítás
vajúdása 236

HARMATI BÉLA: Meditáció 238

TÓTH KÁROLY: A magyar Bibliával kapcsolatos felmérés
értékelése 239

VILÁGKERESZTYÉNSÉG

BALOG MARGIT: Egy reménységre elhívottak –
Az evangélium különböző kultúrákban – A konferencia
üzenete 245

VÁLASZ

Hozzászólások a Hare Krsna Mozgalomhoz 248

SZEMLÉ

HORVÁTH BARNA: Református hit és egységkeresés
(A Reformed World márciusi száma) 249

Ifj. FEKETE KÁROLY: Makkai Sándor gyakorlati teológiai
munkássága (*Szathmáry Sándor*) 253

BUSCH, PETER: Der gefallene Drache (*Balla Péter*:
Könyv „A bukott sárkány”-ról) 256

SZÉPFALUSI ISTVÁN: Ahogy Bécsben megindultam
(*Keveházi László*) 257

FOHRER, G.: Psalmen (*Karasszon Dezső*: G. Fohrer
Zsoltárkommentárja) 260

KÉZIRAT NYOMDÁBA ADÁSÁNAK IDEJE: 1997. VIII. 11.

A szerkesztőség közleménye

Kérjük kedves munkatársainkat, hogy kézírataikat egy példányban, író-
gép betűkkel (erre minden szövegszerkesztő áállítható; oldalanként 30 sor,
soronként 60 leütés) a Bimbó úti címre küldjék. Az írás közzelése nem jelenti
azt, hogy a szerkesztőség a szerzővel mindenben egyetért. Az aláírt kézír-
atok tartalmáért minden szerző maga vállalja a felelősséget. Kéziratok meg-
örzését, visszaküldését mi sem tudjuk vállalni.

Arcok

1Móz 6.9-13

Az életünk során napról napra megszámlálhatatlan arcot látunk. Némelyikre tudatosan tekintünk és olvasunk a visszanéző szempárban, némelyiken csak átsiklik pillantásunk. Vannak arcok, melyek lelkünk mélyére véssző nyomot hagynak bennünk.

Ez az ige az özönvíz előtti időből három arcot világít meg. Az első Noé arca. Noénak pedig ez a története: igaz, tökéletes férfi volt a vele egykorúak között. Noé egy gyökeresen romlott társadalomban élt, melyben az ő istenfélő életét nem méltányolta senki, melyben a „közérkölc” erői csak lefelé húzhatták. Éppen ezért felénk világító arcára egy biztató titok van írva: megromlott társadalomban is élhet igaz módon az ember! Ennek azonban az a feltétele, hogy valóban ember legyen. Nem igaz az, hogy ha körülöttem hazugok és irigyek az emberek, akkor nekem sincs más választásom, minthogy én is az legyek. Az ige itt nem a környezetet nagy átalakító hatása ellen szól. Erős emberi törvény, hogy a környezet alakítja az embert; a minket körülvevő emberekkel való kapcsolatunk döntő befolyással van jellemünk kialakítására is. Az ige nem ez ellen, hanem e fölé mutat: az Istennel való kapcsolatunk, a vele való közösségünk döntőbb hatással van életünkre. Ha a szó evangéliumi értelmében válunk emberré, Isten gyermekévé, akkor a vele való közösség erőt ad a mellette maradásra. Ez a közösség tette a romlott társadalomban emberré, jellemmé Noét is.

Életének titka egyszerűen így hangzik: Istennel járt Noé.

Az Istennel való járás belső valósága, miként annak ellentéte is kiábrázolódik az ember életében. Egy életen át nem maradhat steril a lélek – mindenki jár valakivel, vagy valamivel. Az egyik Istennel jár, a másik nélküle, de ez meglátszik az életén, visszatükröződik az arcán. Noé életére jellemző a szüntelen Istennel járás, a vele való hitbéli közösség. Meglátszik ez kiegyensúlyozottságában, békességében, reménységében, hitében és szeretetében... Az ilyen embernek mindenre elegendő lelki tartaléka van. Noé nevének jelentése: nyugalom. Ez a felülről kapott nyugalom látszik életében. Ennek a nyugalomnak a titka ugyanaz: Istennel járt Noé.

A másik arc a Noé korabeli emberek arca, amiről azt írja az Ige: A föld pedig romlott lett az Isten előtt, és megtelt a föld erőszakossággal. Úgy romlott meg az ember, mint ahogy az étel megromlik. Ami eddig élvezhető volt benne, most élvezhetetlenné válik; ami eddig tápláló volt, most mérgező; ami eddig életfenntartó elem volt, most halált okoz. Így lesz mássá az emberi lélek is. Pedig arra vagyunk teremtve, hogy táplálék, vigasztalás, öröm és segítség legyünk egymás számára. Ezt a mássá

lételet úgy fejezi ki az ige: erőszakossággal telt meg a föld. Nem erővel. Milyen jó lett volna, ha erővel telik meg, hiszen olyan erőtlenek, gyengék vagyunk sokszor. Még csak nem is erőszakkal, hanem erőszakossággal, ami kifejezi azt, hogy itt nem egyszer megtörtént dologról van szó, hanem folyamatos, hosszú ideig tartó volt az erőszakoskodás. Eltűnt a szeretet, az igazság, a becsület és egyetlen dolog maradt fontos: ki az erősebb. Az emberek nem segíteni, hanem elnyomni akarták egymást. Az önzés uralkodott, amivel megtelt az életük. Annyira, hogy Istennek, szeretetnek, hűségnek, reménységnek már nem maradt hely.

Ez az erőszakosság nemcsak Noé korának tünete. Azóta is működésben van az emberek életében. A világtörténelem számtalan véres háborúja beszél erről az erőszakosságról. A Biblia azt mondja, hogy ez az erőszakosság lesz jellemző, nő nagyra a Krisztus visszajövetele előtti időben is (2Tim 3,2-5). Mindezek bizonyos mértékig végigvonultak a történelmen és ma is jelen vannak, ahogy már Pál apostol korában is. Pál itt nem az istentagadókról beszél, hanem azokról, akiknél megvan a kegyesség látszata – tehát a látszatkeresztyénekről. Isten pedig nem a látszatot, hanem a valóságot, a szívet, az életet nézi. Ahogyan Noé korában is tette. „Tekinte azért Isten a földre...”

Isten letekint – és ez a harmadik arc: Isten arca. Ez az arc bennünket néz. Van egy verse Victor Hugonak, melyben erről a nézésről beszél. Isten szeméről, amely elől nem lehet elmenekülni, nem lehet elrejtőzködni... Nem lehet becsapni ezt a szemet. Nem lehet kikerülni ezt a nézést. Nem lehet behunyt szemmel védekezni ellene. Különös ez a nézés, mert amikor a megromlott világra néz, akkor ez az ítélőbíró nézése. De Jézus szemén át ez a bűnbocsánat és helyreállító szeretet nézése lesz, ami aztán Patmosz szigetén, amikor a Jelenések könyvét diktálja, olyan, mint a tüzláng. A féltőn szerető Isten különös nézése egyszerre sebez és gyógyít, ítél és szeret.

Isten néz és ugyanakkor szól is. Mindkettőnek ideje van. Van kegyelmi idő és lesz utolsó ítélet is. Krisztus születése óta a kegyelmi időben élünk. Ebben a kegyelmi időben kell őt észrevennünk az életünk felett, és ebben a kegyelmi időben kell eldöntenünk, hogy kihez akarunk hasonlítani. A Noé vagy kortársai arcához? Ebben a kegyelmi időben kell megtanulnunk Istennel járnival, hogy a nyugalom és békesség emberei legyünk. Hogy a velünk szembejövő emberre az ő szeretete nézzen vissza.

Ferenczi Andrea

Tudattalan vallásosság és az „értelem-feletti” fogalma Viktor E. Frankl Logoterápia- és Egzisztenciaanalízisében*

*„Az orvosi segíteni akarás esetén azt kell szem előtt tartanunk,
hogy mindig az egzisztenciáról, nem pedig valaminek a funkcionálásáról van szó.
Ha csak az utóbbit szándékoljuk, nem segítünk hozzá a létezéshez
(Zum Dasein).
Ez pedig a célhoz tartozik.”
(Martin Heidegger)*

A logoterápia és egzisztenciaanalízis szerint minden emberre az értelem akarása (Wille zum Sinn) jellemző. Ez a törekvés mindent megelőz és utal az ember szellemi dimenziójára, mely által távolságot tud tartani, mely révén tárgyai vannak és a környezetet világgá alakítja.¹

Ezáltal tudunk olyasvalamire irányulni, ami nem mi magunk vagyunk, valamire, ami tetteinknek értelmet ad.² Ez az emberi képesség alapozhatja meg azokat a sajátosan humán viszonyulási formákat, melyeket a tudomány, művészet és vallás testesít meg.

Frankl, Paul Tillichet idézi, amikor azt mondja: „A vallásosság azt jelenti, hogy szenvedélyesen felteszszük az egzisztenciánk értelmére irányuló kérdést”.³ Az idézet az élet értelmének a vallásossággal való összefonódását példázza.

A logoterápia és egzisztenciaanalízis mint elméleti és terápiás irányzat két gyökérből táplálkozik, egyrészt a mélylélektan iskolákhöz kapcsolódik, másrészt a filozófiához (Max Scheler, Karl Jaspers, Martin Heidegger szemléiségéhez). A mélylélektan belül a különböző irányzatokat az a nézet teszi egységessé, miszerint az embert elsősorban a tudattalan irányítja, de ahogy ezek a tudattalant magát és az én-funkciók szerepét és jelentőségét értelmezik, jelentősen különböznek egymástól. Mindezek nagymértékben befolyásolják az illető mélylélektani irányzat vallásossággal kapcsolatos megállapításait is.

Freud, Jung, valamint Fromm vallással kapcsolatos nézetei eléggé ismertek, munkáik magyarul is megjelentek. A freudi vallásértelmezésről pedig elmondhatjuk, hogy szinte a köztudatban él. Freud követői egymás után hajtottak végre különböző korrekciókat a pszichoanalitikus tanokban. Ezek a korrekciók pedig teljesen új alapra helyezik a vallás, a vallásosság értelmezését. Hogy egy ilyen korrekciónak mi az indítéka és célja, arról például E. Fromm így ír: „Nekem nem az a kifogásom Freud ellen, hogy túlértékelte a nemiséget, hanem hogy nem értette meg elég mélyen. Megtette az első lépést az interperszonális szenvedélyek jelentőségének felfedezésé-

ben; filozófiai előfeltevéseinek megfelelően élettanilag magyarázta őket. A pszichoanalízis továbbfejlesztésekre Freud elgondolását úgy kell korrigálni és elmélyíteni, hogy felfedezéseit a fiziológiából átültetjük a biológiai és az egzisztenciális dimenzióba.”⁴

A tudattalannal kapcsolatban Fromm a „Pszichoanalízis és vallás” című munkájában azt kifogásolja, hogy mind Freud, mind Jung tudattalan koncepciója az igazság egyoldalú eltorzítása, ti. „Freud gondolkodásában a tudattalan alapvetően rossz, elfojtott, mely nem egyeztethető össze kultúránk és felettes énünk elvárásaival”. Míg „Jung eszmerendszerében a tudattalan a megvilágosodás forrása, mely a vallás nyelvén szólva Isten jelképe.”

A tudattalanhoz Fromm szerint nem mint elpusztítandó sárkányhoz és imáandó Istenhez közeledünk, hanem alázatossággal és mély humorérzékkel. Ekkor „vágyakra és félelmekre, ideákra és ráébredésekre bukkanunk, melyek kívül estek tudatos létünk határain és másoknál ugyan már megfigyeltük, de magunkon nem”.⁵

Freud filozófiai előfeltevései követőinél filozófiai szempontból kerülnek vizsgálat alá.⁶ Az egzisztenciaanalízishez a pszichoanalízis felől közelítve kitűnik, hogy a freudi metapszichológia⁷ helyébe (amiből a freudi emberkép kihámozható) egy igényesen kidolgozott filozófiai antropológia lépett. Ezeknek a filozófiai előfeltevéseknek, melyek szorosan összefüggenek a tudattalan értelmezésével, és ezáltal a vallásosság megítélésével, egy nagyszabású korrekcióját Viktor E. Frankl a „Der unbewusste Gott, Psychotherapie und Religion” c. munkájában hajtja végre, mely a szerző filozófiai, doktori disszertációja volt. Sajnos ez a mű magyarul nem jelent meg, Fromm vagy Jung ilyen irányú munkásságával szemben, mert ez lehetővé tenné az egzisztenciaanalízis tudattalan vallásossággal kapcsolatos eredményeinek szélesebb körű ismeretét. A továbbiakban ennek a munkának főleg két fejezetét foglalom össze.

A „tudattalan vallásosság” c. fejezet elején Frankl röviden, három pontban összefoglalja az egzisztenciaanalízis kutatási előremenetelét.

A kutatás kiindulási pontja az „emberi létnek, mint tudatos és felelősségteljes létnek a fenomenológiai östényállása”.

A második fejlődési szakaszban, mint logoterápia hozzávetve a szellemit a lelkihez, feltárva az ember tu-

* Sárkány Péter a miskolci Bölcsészegyesület pszichológiai és az ELTE filozófiai hallgatója. – Ez a dolgozat abban a szellemi műhelyben született, mely a miskolci Bölcsészegyesület Protestáns Bibliatudomány tanszékén 6 év óta folyik, melynek vezetője Szathmáry Sándor professzor.

dattalan szellemiségét, amelyben a nagy egzisztenciális döntések történnék.

A harmadik fejlődési fázisban pedig az egzisztenciaanalízis az ember tudattalan szellemiségén belül felfedezte a tudattalan vallásosságot – egy tudattalan Istenre vonatkozást. Az immanens „En” mögött a transzcendens „Te” vált láthatóvá. Így jut el Frankl a tudattalan Isten meghatározásához, mely nem Isten tudattalan voltára utal, hanem arra, hogy Isten néha nekünk tudattalan, hogy kapcsolatunk vele tudattalan lehet, vagyis elfojtott; és ezért saját magunknak rejtett. A tudattalan Isten fogalma az embernek egy rejtett kapcsolatát jelenti a maga részéről rejtett Istenhez.

A legizgalmasabb az, ahogy Frankl ezt a tudattalan Isten fogalmát három kisiklás lehetőségétől kívánja megóvni. Első kisiklásként ennek a fogalomnak a panteisztikus félreértését jelöli meg, mely szerint a tudattalant, vagy az „Es”-t (ösztön-én-t) isteninek fognánk fel.

Ezzel szemben ha van egy tudattalan kapcsolatunk Istennel, ez nem jelenti azt, hogy Isten bennünk lenne, bennünk lakna, tudattalanunkat kitöltené. Ez egy dilettáns teológiai tézisnek felelne meg.

A második kisiklás lehetősége az okkultizmus értelmében vett tudattalan Isten-meghatározás, amely egy paradoxont tartalmaz, az Istenről való tudattalan tudás paradoxonját; ez oda vezetne, hogy a tudattalan mindentudó, tehát az „Es”, (ösztön-én) többet tudna, mint amennyit az „Ich” tud. Ezzel szemben Frankl azt hangsúlyozza, hogy a tudattalan nemhogy nem isteni, hanem egyetlen isteni attributum se rendelődik hozzá, tehát a mindentudás attribútuma sem. Ez a kisiklás egy rövidrefogott metafizikának felelne meg.

A harmadik és legfontosabb lehetséges kisiklás: „Nem tudjuk elég nyomatékosan kijelenteni, hogy a tudattalan nemhogy nem isteni és nem is mindentudó, hanem hogy ez amennyiben tartalmaz egy tudattalan kapcsolatot Istennel, mindenképp előtte egy nem: nem „Es” jellegű”.⁹

Frankl ezt a kisiklást tartja Jung nagy hibájának, noha elismeri Jung érdemét, hogy a tudattalanon kívül a vallást is meglátta. Ellenben elkövette azt az alapvető hibát, hogy a tudattalan Istent az „Es”-be (ösztön-én) helyezte. A vallásosságban az ő értelmezése szerint az „Ich” nem volt beszámítható, nem tartozott az „Ich” felelősségébe és döntésébe. Jung szerint az „Es” bennem vallásos-de nem „én” vagyok hívő. Az „Es” új engem az Istenhez, de nem én döntök Isten mellett.

Jungnál a tudattalan vallásosság vallásos archetipusokhoz kötődik, a kollektív tudattalan részeihez. Tehát nem egy személyes döntés, hanem egy kollektív, „tipikus, egy archetipikus” történés az emberben. A vallásosság azonban nem eredhet a kollektív tudattalanból, mert az a legszemélyesebb (én-szerű) döntéseinkhez tartozik. Frankl ezzel kapcsolatban H. Baenziger-t idézve, aki szerint „úgy beszélhetünk vallásos ösztönről, mint egy szexuális, vagy agresszió ösztönről”, teszi fel a kérdést: milyen vallásosság lenne az, amelyikhez hajtván vagyok, élvezve, mint a szexualitáshoz?

A vallásosságnak döntés jellege van és nem ösztön jellege.” A vallásosság vagy egzisztenciális, vagy nincs is.” Az egzisztenciaanalízis szerint tehát a tudattalan vallásosság és a teljes szellemi tudattalan egy döntő tudattalan lét, és nem egy tudattalan által eszközölt vagy hajtott lét.

Frankl ugyanakkor nem tagadja, hogy minden vallásosság bizonyos előre megformált sémákban mozog, de ezek nem örökölt archetipusok, hanem meglévő vallásfelekezeti formák, amelyekbe ezek belefolyanak. Nem biológiai úton áteredő archetipusokról van szó, hanem tradicionális úton átvett ösképekről.

Míndezekből Frankl az egzisztenciaanalízis hozzáállását és feladatát a következőképpen fogalmazza meg: „Az egzisztenciaanalízissel már régóta nem ott állunk, ahol a pszichoanalízis állt, ma már nem egy illúzió jövőjén törjük a fejünket, de igencsak elgondolkodunk egy realitás öröklétén. Az öröklévalóságáról, a jelenről, annak a realitásnak jelenvalóságáról, amely számunkra az ember vallásosságát felfedte: mintegy szorosan empirikus értelemben vett valóságról. Egy valóság, mely tudattalan maradhat és amelyet el lehet fojtani. [...] Az egzisztenciaanalízis a neurotikus jelenvaló lét módusának a végére kell, hogy járjon...”¹⁰ tehát a tudattalan vallásosság, akárcsak a többi tudattalan tartalom is lehet rosszul elfojtott, patogén.

Míndezekből láthatjuk, hogy Frankl az ösztönös és a szellemi elkülönítését hangsúlyozza és nem a tudatos és a tudattalan között húzza meg a határvonalat. A szellemi tudattalan feltárása és bevezetése egy sor olyan problémát képes feloldani, amivel a mélylélektan küszködött.

Ugyanebben a műben, a „Psychoterapie und Religion” c. fejezetben, tisztázni kívánja a vallás és a pszichoterápia kapcsolatát, meghatározva a logoterápia és egzisztenciaanalízis kompetenciáját. Mindez azért is fontos, mert az egzisztenciaanalízis által feltárt tudattalan vallásosság teljesen új alapra helyezheti a pszichoterápia és a teológia párbeszédének lehetőségét. Frankl Freuddal egyetértve hangsúlyozza a tudattalan tartalmak tudatosulásának spontaneitását, melyen a terápia sikeressége múlik. Ellenben ez a valódi vallásosság spontaneitására is vonatkozik. „A valódi vallásossághoz ne hagyja magát az ember sem az „Es” (ösztön-én) által üzentni – sem az orvos által sürgetni.” A hívő orvosnak, terapeutának, meg kell hagynia a beteg hitét és a papnak is a megbízatását, mert a logoterápia a papi lelkigondozást soha nem helyettesítheti; ugyanakkor Frankl kiemeli, hogy minden ilyen próbálkozást is, mely az orvosi, lelkigondozást a papiba oldja fel, szintén el kell vetni. A két terület effektusát tekintve sokszor hasonló a lelki egészség és a lelki egyensúlyra vonatkozóan, de intenciójuk alapvetően más.¹¹

A pszichoterápia nem lehet szolgáló lánya a teológiának, nem adhatja fel önállóságát mint tudomány a vallással szemben. Itt Frankl az ember méltóságát, – mely a szabadságban van megalapozva, egy szabadságban, mely a „nem” szabadságát is jelenti akár Istennel szemben, Istentől eltávolodva – a tudomány méltóságához hasonlítja, mely éppen így azon a feltétlen szabadságon nyugszik, ami a kutatás függetlenségét garantálja.

„És amennyiben a pszichoterápia valamikor is meg fogja hozni azt a bizonyítékot, hogy a lélek valóban az, aminek mi tartjuk: anima naturaliter religiosa – ezt a bizonyítékot csak egy olyan pszichoterápia hozhatja meg, amely scientia naturaliter irreligiosa: épp egy olyan tudomány, mely nem természetéből adódóan vallásos köztötségű...”¹²

A pszichoterápia és a vallás viszonyáról a közelmúltban magyarul is megjelent Viktor Emil Frankl „Az ember

az értelemre irányuló kérdéssel szemben” c. műben olvashatunk, melyből többek között kiderül, hogy a hit jelenségével a logoterápia mint átfogó értelemben vett hittel foglalkozhat. Tehát a hitet nem mint Istenbe vetett hitet definiálja, mert a logoterápiának a „kinyilatkoztatásba vetett hit innenső oldalán kell maradnia”.

Az élet értelmének a kérdése (és ezzel összefüggésben a szenvedés kérdése), valamint az antropológiai vizsgálódás kétségtelenül mind a teológia, mind a logoterápia és egzisztenciaanalízis által kutatott területek. Azonban a teológia vizsgálódásának kiindulását a kijelentésből veszi, amit a logoterápia tudományként nem tehet meg. Ezért az egzisztenciaanalízis által kidolgozott filozófiai antropológia különbözik a teológiai antropológiáktól. A teológiai antropológiák kifejtéseikben az embert Istennel való viszonyában vizsgálják, akinek istenképűsége és bűnössége hangsúlyozódik.¹³ Így, noha mindkettő az embert testi-lelki-szellemi egységként kezeli, más következtetésre jut, vizsgálódási céljának megfelelően. A logoterápiának és egzisztenciaanalízisnek a hívő és a nem hívő egzisztencia egyaránt szívügye, mert az értelemre való törekvés, melyet kutatásai által feltárt, előfeltétele minden filozófiához vagy vallási-felekezeti formákhoz való tartozásnak.

Frankl a személyiség és szituáció függő feladatokat értelemnek nevezi. Az élet értelmének általános kérdésére szerinte nem tudunk választ adni, hanem a minden egyes szituációban rejlő értelmet töltjük be és valósítjuk meg. Ezzel nem veti el, hogy nincs teljes életet átfogó értelem, de csak az egyes értelmet lehet felfedezni és megtalálni.¹⁴ „Egyes egzisztencialista filozófusok tanításával ellentétben, nem azt követeljük meg az embertől, hogy megadással tűrje az élet értelmetlenségét, hanem hogy elviselje azt, hogy képtelen megragadni az élet feltétlen értelemteliségét racionális feltételek között. A logos mélyebb, mint a logika.”¹⁵

Az élet feltétlen értelemteliségét mondja ki Frankl és megragadásának nehézségeit; hogy mi az a feltétlen alap (vagy alapok), ami az egyéni élet értelmét megadja, azt az embernek magának kell megtalálnia, neki kell döntenie mellette, miután az beteljesítendő értelemként felfénylő számára. Ha az élet értelmének feltétlen voltából Isten személyes létére következtetünk, melyet a különböző vallások megfogalmaznak, már egy speciális területére léptünk a filozófia, teológiai vizsgálódásoknak, ami nem tartozik a logoterápia- és egzisztenciaanalízishez.¹⁶ A transzcendenciának és az élet egésze értelmének kérdésére Frankl az értelem-feletti (Übersinn) szóval utal¹⁷, amely nem a mindenkori szituációban rejlő értelmet fejezi ki, hanem az élet teljes értelmét. Ezt azonban csak a vallásos hit képes megragadni. Ugyanis másképp az értelem-feletti bizonyíthatatlan. Az értelem-feletti csak az effektusokban van adva és nem az intenciókban, tehát különbözik az intencióinkban adott értelemtől. Ez ugyanis mindig cselekedeteinktől, akaratunktól függ.” De az értelem-feletti az én cselekedetemtől és akaratomtól függetlenül valósítja meg magát, akár hozzátéveszek akár nem, akár együttműködöm, akár elkerülöm.”¹⁸

A logoterápiában az értékhierarchia (az érték = absztrahált értelem) személyiség és szituáció specifikus, ezért számára egyik ember értékmegvalósítása sem magasabbrendű, mint a másiké. Mind a hívő, mind a

nem hívő értelemmegvalósítása önmagában teljes. A logoterápia mint gyógymód a logoszt, az értelmet igyekszik hozzáférhetővé tenni a páciens számára, akinek az értelemre irányuló törekvéseit frusztráció éri (egzisztenciális frusztráció). A páciens értelemmegvalósítási lehetőségeit a logoterápia nem írhatja elő, ez csak azáltal körvonalazódik, hogyha egy adekvát tartalom felfénylik, s ezt követheti a döntés, cselekvés és a felelőséggel való élés. Ez adott esetben az elfojtott hit is lehet. A vallásosságot és semmi más sem állíthat a logoterápia bárki elé, mint követendő értékmegvalósítási lehetőséget, hiszen az értelem mindig „ad situationem, ad personem” lelhető fel.

A hívő ember számára az értelem-feletti a hit által nyílik meg, amely egy „felettes értelemben” való bizalomban nyilvánul meg. A vallásosság azonban, mint ahogy arra Frankl rámutat,¹⁹ nem garancia a neurózis és a pszichotikus megbetegedés ellen, valamint a neurózismertesség sem teszi önmagában lehetővé a valódi vallásosságot.

Érdemes talán azon elgondolkodunk, hogy nem találkoztunk-e környezetünkben olyan emberrel, aki vallotta az élet egészének értelmét, csak épp ebben az „egészen” saját helyét nem találta, a saját értelemmegvalósítási lehetőségeire vak volt. A logoterápia szerint elsődlegesen mindig az előttünk lebegő értelmet kell megvalósítani. Hogyha ez akadályoztatva van, mind a hívő, mind a nem hívő ember egzisztenciális frusztrációnak van kitéve.

Mindezekből kitűnik, hogy az egzisztenciaanalízis kutatásai alapján, a többi mélylélektani irányzatokhoz képest más eredményekre jut a vallási jelenségekkel kapcsolatban, és ez egy sajátos perspektívát kínál a pszichoterápia és teológia párbeszéde iránt felmerülő igénynek.

Jegyzetek

1. Vö. Max Scheler: Az ember helye a kozmoszban, Bp., 1995, 48. o., lásd még Molnár Mária: Max Scheler, mint Frankl antropológiájának merítési bázisa, In: Az értelmes élet iskolája, Kandidátusi értekezés, kézirat, Bp. 1993. – 2. Vö: Viktor E. Frankl: Az ember az értelemre irányuló kérdéssel szemben, Bp., 1996, 51. o. – 3. V. E. Frankl: Der Unbewusste Gott, Psychotherapie und Religion, Dtv. 1995, 64. o., fordítás Schiemert Erika – 4. Erich Fromm: A szeretet művészete, Háttér Kiadó, Bp., 1993, 53. o. – 5. E. Fromm: Pszichoanalízis és vallás, Akadémiai Kiadó, Bp., 1995, 76. o. – 6. Freud filozófiai előfeltevéseiről és kritikájáról lásd pl. Nyíri Tamás: Mélylélektan és ateizmus, Herder, Bp. 1993. – 7. A metapszichológia fogalmáról: A Pszichoanalízis Szótára, J. Laplanche – J. B. Pontalis, Akadémia Kiadó, Bp. 1994, vagy Nyíri Tamás (6) – 8. Lelkiismeret által, amely a szellemi tudattalanba merül, a lelkiismeret minden kifejezett erkölcsöt megelőz, tulajdonképpen egy premorális értékfelfogás, lásd Frankl: Az ember az értelemre irányuló kérdéssel szemben, 66-67. o. – 9. V. E. Frankl: Der unbewusste Gott, 49. o., ford. Sch. E. – 10. Uo., 52. o. – 11. Vö. Frankl: Pszichoterápia és vallás, In: Az ember az értelemre irányuló kérdéssel szemben, Bp. 1996. – 12. V. E. Frankl: Der unbewusste Gott, 58. o., ford. Sch. E. – 13. A teológiai antropológiákról lásd Szathmáry Sándor: Teológiai antropológia dióhéjban, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Bp., 1990. – 14. Molnár Mária: Az értelmes élet iskolája, Kandidátusi értekezés, kézirat, 1993, 32. o. – 15. V. E. Frankl: „... mégis mondj Igent az Életre!”, Bp., 1988, 136. o. – 16. „Az élete értelmét kereső ember” mint Isten létére utaló momentum filozófiai kifejtését lásd Weissmahr Béla SJ: Filozófiai istentan, Méréleg-Távlatok, 1996. – 17. Az értelem-feletti fogalmával kapcsolatban lásd bővebben: Karlheinz Biller: Der Begriff Übersinn, In: Kompendium der Logotherapie und Existenzanalyse, Tübingen, 1995. – 18. V. E. Frankl: Az élet értelmére irányuló kérdéssel szemben, 278. o. – 19. Uo., 281. o.

Epizód a magyar gondolattörténetben

Bizonytalankodva kezdek az íráshoz. Amiről szó lesz, kerek fél évszázaddal ezelőtt bukkant föl a gondolatok akkori áradatából, s a gondolattörténet mellékeseményének tekinthetjük. Idézéséhez okadatolásra lenne szükség – igazi okmányokra azonban nem tudok hivatkozni. Itt ott elhangzó kijelentések, töredékes megjegyzések a sajtóban – ezeket is csak az emlékezetemből tudom idézni. Mégis úgy vélem, hogy érdemes elmélkedni róla.

Évtizedeken át kellett hallgatnunk, hogy kétféle világnézet van: materializmus és idealizmus. Előzőleg, a Horthy-korszakban, a materializmus hivatalosan tilalmazott bölcseleti irány és világmagyarázat volt. 1945-ben aztán előjött az illegalitásból, egyelőre nem marxista formában, és kissé bátortalanul. Amit ebben a tekintetben a figyelő ember tapasztalt a háborút követő években, azt általános materializmusnak nevezhetnénk. Lényege: az anyag az egyetlen létező, az egyetlen szubsztancia, vagy legalábbis minden létezés alapja. Idealizmus pedig – a korábbi, főként erkölcsi jellegű meghatározásoktól eltérően – az a nézet, amely másféle létezőt – szellemet, lelket, Istent stb. – is feltételez, radikálisabb formájában pedig a nem-anyagot tartja alap princípiumnak.

A másik, tárgyunk szempontjából meghatározó tényező, a hitlerizmus veresége, a német csőd. A nagy fordulattal hazánk több évszázados német nyomástól szabadult meg. Az új helyzetet, a demokrácia átmeneti ígéretét igenlő szellemi front szükségesnek tartotta, hogy a német gazdasági és politikai vezérlés alóli felszabadulást kiegészítsük a német szellemi-lelki gyarmatosítástól való végleges megszabadulással. Kétségtelen, hogy a német járszalag végleges elszakításának soha korábban nem adódó alkalma volt a negyvenes évek második felében.

Ez a két vonal alkotta azt a koordináta-rendszert, amelyben megjelent és helyet keresett magának egy ötletszerű, elméleti nem szerveződő gondolat.

Eszerint az idealizmus *német világnézet*, nálunk német importcikk, s végletes formáit különösen a német filozófiában és irodalomban figyelhetjük meg. Nálunk a német szellemi gyarmatosítás tartozéka. A magyar lelkeségnek nem felel meg, s az igazi magyar, főleg az Alföld parasztsága, ösztönösen materialista.

Az kétségtelen, hogy a hazai szellemi közéletet irányító hivatalos tényezők túlságosan nyitottak voltak a német hatás oldalára. De az is, hogy sokféle német irányzaton, eszmén a magyar logikával gondolkodók nagyon érezték, hogy nem nekünk való. Ez lehet egyik oka, hogy az alkotó magyar szellem évszázadokon át szívesebben fordult a francia kultúra és eszmék felé.

A parasztság élete és gondolkodása érthető módon a földhöz, az anyaghoz, a termeléshez kötődik. A hagyományos parasztság létét a fizikai munka, az élethez szükséges javakért való mindenkori viaskodás határozta meg. (Nyugaton is, de ott már régebben megszűnt a paraszti világ bontatlan hagyományos jellege.) G. B. Shaw *Szent Johanna* c. drámájában a teológusok valamilyen hitelvi kérdést tesznek fel a hősnőnek, mire a parasztlány így válaszol: „Nem tudunk mi ilyennel törődni, dolgoz-

nunk kell a földeken, hogy nektek kenyéret süthessünk.” Ezt a fajta gondolkodást pontosabban mutatja a magyar szó, az „anyagelvűség”, mint a latin elemű „materializmus”. Lényeges fenntartó tényezője, hogy a kevés iskolázottságú vagy teljesen iskolázatlan ember nehezen látja és érti azt, ami az anyagon túl van. Ennek a sajátos anyagelvűségnek a gondolati rendszerezését sehol nem olvastam, de észlelhetően benne van a népi írók egy részének, például Veres Péternek a műveiben. Politikai háttérét minden bizonnyal a Nemzeti Parasztpárt adta.

Igen ám, de a parasztnak nagy többsége akkor még vallásos volt. Márpedig a vallás a világnézeti szféra idealista térfeléhez tartozik. A vallásosság és a „nem-idealizmus” sajátos együttélését figyelhetjük meg fogalmakban és elnevezésekben. Március 25. elnevezése az európai nyelvekben a latin *annunciatio* szóból származik, amelynek jelentése ‘tudtára ad, meghirdet, bejelent’, s nyilvánvalóan az Angyali Üdvözletre vonatkozik – a magyar neve Gyümölcsoltó Boldogasszony, szép, költői, de a mezőgazdasági termelő munkához kapcsolódik. Péter-Pál napja az aratás kezdete. Sok-sok évvel ezelőtt egy református teológustól ezt hallottam: „Mi az alföldi parasztnak predestinációhite? Fatalizmus, tiszta fatalizmus.”

Mindezek tények, illetőleg tények voltak. A laikus megfigyelő is észlelheti, hogy miben különböztek például a hazai svábok életlátásától és vallásosságától. De nagyon helytelen lenne ebből nemzetkarakterológiai következtetéseket levonni. A materializmustól távol álló nagy alkotóink, gondolkodóink, mint Weöres Sándor, Bibó István, nem hordoztak magukban idegen mákonyt, és Szabó Lőrinc nem lett magyarabb attól, hogy versben tett hitet a materializmus mellett.

Akik a „német idealizmus-magyar materializmus” gondolatát felröppentették – akár használták a „materializmus” szót, akár nem –, negatív értelemben hasznos figyelmeztetésre vállalkoztak: a gazdasági élet és a politikai rendszer megváltozása nem elég, lelkileg is le kell oldódnunk a germán vontatókötélről, a nemzeti gondolatnak mindenfelé nyitnia kell, másként soha meg nem találhatjuk nemzeti önazonosságunkat. Olyan figyelmeztetés, amelynek ma újból el kellene hangzania. Volt benne túlzás, egyoldalúság. De képviselőinek materializmusát nem szabad elítélni. Más volt, mint ami aztán következett; a marxisták és az önhitt polgári materializmus nem találtak, nem is találhattak vele közös nevezőt.

A kommunista bölcsek rábólintottak. A maguk ideológiájának előkészítését látták benne. De látványosan nem álltak ki mellette. Veszélyét is felismerték, mert erős nacionalizmussal volt összenöve. Hosszú távon nem haladhattak együtt vele, ez pluralizmust jelentett volna. Teljes hatalomátvételük után kiszorították a színről. (Valószínűleg ennek a szándéknak is volt szerepe a népi kollégiumok „bírálatában”, majd megszüntetésében.) Az anyagelvű nacionalizmus nyomait még megtalálhatjuk, ha keressük, a következő korszak irodalmában. De nem támadt fel a nyolcvanas években, amikor a pluralizmus kezdte visszaszerezni létjogát. A hagyományos életformák addigra felbomlottak, irodalmi vissz-

hangjuk nem volt többé. (A mai politika „népi” oldala városi emberek, polgárok csinálmánya, zavaros ideológiai mesterkedése.) A közgondolkodásban az ún. hétköznapi materializmus hódított teret, lassanként a materializmus majdnem egyetlen túlélő fajtája lett. (Napjainkban a tudomány sem kedveli a materializmust, inkább agnosztikus.)

Népi marxizmus kísérlete volt? A népi irodalom és politikai irányzat képviselői között akadtak marxisták, de a marxizmus mindenképpen rendszerezett elmélet, azt pedig a „gyepsor”-on nem ismerték, s az onnan támadt irodalom főként ebben különbözött a hivatalos „szocialista realizmus”-tól. Németellenessége őszinte volt, talán minden más gondolati irányzaténál őszintébb, de a helyzet kínálta öngigazolásul is szolgált. A katolikus klérust ingerelte. Ezt egy szerzetes diáktársammal foly-

tatott hosszú beszélgetésekben észleltem. Gyanúm szerint nemcsak világnézeti ellentétéről lehetett szó, hanem a németellenességről is; a katolikus egyház szembefordult a náciizmussal, de itt, Magyarországon, erősen kötődött a német világhoz, s a nemzeti indíttatású németellenesség könnyen okozhatott neki kellemetlen gondokat.

Amit írásomban megpróbáltam bemutatni, nem volt tartós és mozgósító esemény a magyar gondolat történetében, de emlékezésre érdemes kitérő azon az úton, amelyen a magyar szellemi élet a független nemzeti individualitását próbálta megtalálni két függés közötti türelmi időben.

Elmélkedésemet azzal fejezem be, amivel kezdtem: bizonytalankodva írok, töredékeket rakok össze. De a fél évszázaddal ezelőttre való visszatekintésem talán nem egészen fölösleges.

Dr. Bán Ervin

Márk evangélista, avagy az alexandriai kereszténység kezdetei

(Mítosz és valóság)

A Nagy Sándor által (Kr. e. 332/331 telén) alapított város a római uralom alatt is megőrizte kiváltságos helyzetét. Míg Róma vitathatatlanul jelképezte a politikai uralmat, addig szellemi és kulturális téren Alexandria volt a görög-római világ központja. Több százezer lakossal, joggal sorolható a legnépesebb korabeli városok közé. Fekvése révén állandó kapcsolatban állt a Birodalom minden részével és így Palesztinával is. Mindezek után kézzelfoghatónak tűnhet a kereszténység korai megjelenése és elterjedése. Ellenben ha alaposabban megvizsgáljuk a kérdést, könnyen ráébredünk annak bonyolult, néha ellentmondásos és eddigi meggyőződésünket esetleg megkérdőjelező jellegére.

Ha az ember Alexandria nevét hallja, elsősorban a *Könyvtár*, a tudósoknak otthont adó *Múzeum*, a híres világlátótorony (*Pharos*) vagy Kleopátra neve jut eszébe. A keresztény Origenészre, esetleg Athanaszioszra gondolhat. Ha jártasabb a történelemben, minden bizonnyal eszébe ötlök az alexandriai iskola. De amennyiben mélyebbre próbál hatolni a múlt feltárásában, döbbenettel állapítja meg a források hézagosságát, hiányát. Ezért tehet fel Joseph Mélèze-Modrzejewski, francia tudós, a kérdést: „Miért kell kivárni a második századfordulót ahhoz, hogy egy jól felépített, szervezettel, vezetőkkel és tanítással rendelkező keresztény közösséggel találjuk szembe magunkat, amely szinte mondhatni a semmiből tűnik előnkbe?”² Annick Martin szerint pedig a második század vége előtt semmit nem tudunk az alexandriai kereszténységről.³

Bármennyire is különösnek tűnik, Pál apostol soha nem fordult meg benne, jóllehet kétszer is kapcsolatba került innen származó emberekkel – (először Apollóval,⁴ majd az öt Rómába szállító hajók tengerészeivel.⁵ Ugyanakkor a várost, jelentősége ellenére nemcsak az „*Apostolok Cselekedetei*” nem említi, de maga az egész

„*Újszövetség*” is mellőzi. Érthető tehát, hogy az öskereszténység történetével foglalkozó szakembereket mindig is foglalkoztatta (és mind a mai napig foglalkoztatja) a kérdés: *mikor és hogyan* jutott el az Evangélium Alexandriába?

Eusebiosz, caesareai püspök és egyháztörténész (IV. sz.) tanúsága szerint – amelyet az egyiptomi kopt egyház hagyományi rangra emelt – az alexandriai keresztény közösség⁶ alapítása Márk evangélista nevéhez fűződik.⁷

„Az állítás szerint (Φασις) Márk volt az első, aki Egyiptomba érve hirdette a maga által szerkesztett evangéliumot és itt »egyházakat« (εκκλησιας) alapított, kezdve Alexandriával.”⁸

Annak ellenére, hogy a történetkritika nem rendelkezik semmi biztos adattal erre vonatkozólag, az egyiptomi kopt egyház⁹ mégis sajátjának fogadta el és tartja mind a mai napig ezt a hagyományt.¹⁰ A »legenda«¹¹ szerint Márk Kr. u. 48-ban¹² érkezett Alexandriába azzal a szándékkal, hogy Egyiptomban hirdesse az Isten országának tanítását.¹³ Térítő munkájáról azonban alig tudunk valamit. A hagyomány is csupán az első megtérített személyt, a zsidó Anianoszt említi. Természetesen ez nem más, mint az ő közvetlen utóda a pátriárkai székben. A »legenda« valódi lényege azonban ez evangélista vértanúsága a Nagy Sándor által alapított városban: Kr. u. 68¹⁴ Baramuda hó 30-án (=ápr. 17),¹⁵ a helyi istenség (*Sarapis*) ünnepén, a *Bucolia* (avagy Βουκόλου τόποι¹⁶)-nak nevezett helyen, Alexandriától kissé keletre, a tenger partján.¹⁷

Martiniano Roncaglia 1966-ban még úgy vélekedett, hogy a hagyomány elfogadható, mivel a történetkritika nem rendelkezik kézzelfogható (pozitív) érvekkel, ami ezt megcáfolná.¹⁸ Ugyanakkor elmondhatjuk, hogy ennek az ellenkezője is hasonló módon érvényes: semmi nem bizonyítja Márk alexandriai tevékenységét. Valójában, és szinte magától értetődően, a történészek kevés

figyelmet és hitelt szenteltek és szentelnek ennek a hagyománynak. Holott a hozzá kapcsolódó kérdés – *hogyan, mikor és miért alakult ki ez a »legenda«?* – rendkívül érdekesnek és fontosnak tűnik számunkra ahhoz, hogy megértsük és megközelítsük a kereszténység fejlődését az első századokban.

Ha az első ismert alexandriai keresztény szerzők (Kelemen és Origenész) műveit megvizsgáljuk, elámulhatunk azon, hogy egyikük sem ismeri.¹⁹ Hasonló a helyzet Ireneossal²⁰ és Alexandriai Dénessel.

Ami Euszebioszt illeti, az igazat megvallva, ő maga is hiányosan tájékozott ebben a kérdésben. Véleményünk szerint ez az óvatosságának a legelfogadhatóbb magyarázata. Munkájában egy személytelen kifejezést – »φασιν« („az állítás szerint”) – használ, mintha ezzel is jelezni kívánná a rendelkezésére álló adatok nem egészen megbízható jellegét.²¹ Ugyanakkor »egyházakról« beszél többes számban (εκκλησιας), jóllehet Démétriosz és Héraklasz »püspöksége« előtt (Kr. u. a harmadik század első felében) csupán az alexandriai kereszténységről tehetünk említést Egyiptommal kapcsolatosan. Ami azonban a leginkább figyelemre méltó: Euszebiosz nem tud Márk evangélista vértanúságáról²² – pedig, ha elemezzük, ez képezi a szóban forgó hagyomány sarkkővét –, ellenben rendelkezik a város püspökeinek a névsorával.²³ Nincs tudomása a *pszeudo-kelemani iratok*²⁴ által megfogalmazott hagyományról sem, amely Barnabásnak tulajdonítja az evangélium első alexandriai hirdetését.²⁵ Ez természetesen ellentmond a caesareai püspök állításának és megerősíti a Nagy Sándor által alapított város kereszténységének szíropalesztinai eredetét.²⁶

Figyelemre méltó a Nikaiai Zsinat (325) megfogalmazása is, amely első alkalommal ismeri el ünnepelesen (Rómához, Antiochiához és Aeliához [=Jeruzsálem] hasonlóan) Alexandria elsőbbségét a többi püspöki székhelyhez viszonyítva. A szöveg teljesen mellőzi azonban a Márk evangélistára vonatkozó hagyományt. A zsinati jegyzőkönyv hatodik kánona szerint meg kell őrizni azt a régi szokást,²⁷ amely Alexandria püspökének hatalmat (την ἐξουσιαν) biztosít Egyiptom, Líbia és Petapolisz fölött. A fő érv: a helyzet Rómával mutatott hasonlósága.²⁸

Amennyiben alaposan megvizsgáljuk a megfogalmazást, könnyen észrevehetjük annak két lényeges tényezőjét. Elsőnek említhetjük a hatalmat, amely egyben az alexandriai püspök joghatóságát is jelenti az egész jelzett tartomány fölött; másodsorban pedig – és ami számunkra sokkal fontosabb – az *isteni* vagy *apostoli jogra* való hivatkozás teljes hiányát.²⁹ Ez az észrevétel azért is fontos, mivel a Konstantinápolyi (381) és a Khalkédóni (451) Zsinat alkalmával egy új helyzettel találjuk szembe magunkat. Konstantinápoly püspöke mind erősebben követeli a fontossági ranglistán a Birodalom fővárosának kijáró, Róma utáni első helyet. Természetesen az Örök Város püspökei tiltakoznak és elutasítanak minden ilyen igényt, amely veszélybe sodorná Alexandria és Antiochia kiváltságos helyzetét. Ezt igazolja, 382 körül, Damasus pápának az a kijelentése, amely szerint az első hely Rómát illeti, nem annyira a zsinati határozatok, mint a Jézus Krisztus által Péternek biztosított elsőbbség értelmében. Hasonló módon, a *második hely az alexandriai püspöki székhelyé, amelyet szent Márk alapított a Péter nevében.*³⁰

Ezek után számunkra egyértelmű a megállapítás, hogy egy »eredet-mítosz«-szal találjuk szembe magunkat. Kidolgozását illetően elmondhatjuk, hogy az minden bizonnyal a harmadik század vége és a negyedik század vége közötti időszakra tehető. A hagyomány első elemei mindenesetre Alexandriai Dénes († Kr. u. 264/265) püspöksége után keletkeztek. Ebből kifolyólag joggal állíthatjuk, hogy történelmi szempontból a márki alapítás figyelmen kívül hagyható egy, a Nagy Sándor által alapított város kereszténységének eredetére és kezdeti korszakára vonatkozó tanulmányból.

Közelebről szemlélve a hagyomány, mindenekelőtt, a püspöki tisztségre összpontosítja a figyelmet. Célja a püspöki tekintély és hatalom megszilárdítása mind a helyi keresztény közösség, mind pedig az egyetemes Egyház keretében. Ebből kifolyólag, véleményünk szerint, három lényeges tényezőt (avagy szintet) különböztethetünk meg a kialakulást illetően.

Elsőnek említenénk Euszebiosz, Márk alexandriai tevékenységét érintő, habozó tanúságát.³¹ Ennek igazi célját a püspöki tisztség apostoli alapokra való helyezésének igényében véljük felfedezni. Véleményünk szerint ezt a szolgálatot tölti be a caesareai püspök *Egyháztörténelmében* található névsor is, amely az első, történelmileg is bizonyított, alexandriai püspököt (Démétriosz, Kr. u. 189-231) hivatott az evangélista személyéhez kapcsolni. Annál is inkább, mivel az említett nevenek kívül semmi biztos adat nem áll a rendelkezésünkre a felsorolt személyekkel kapcsolatosan. Tehát joggal kérdőjelezhetjük meg annak történelmi hitelét.

Mikorra tehető a hagyomány ezen első elemének a megjelenése? Minden bizonnyal nem előbb, mint a harmadik század utolsó évtizedei.³² Feltételezhető, hogy a Gallienus császár (260-268) uralkodásával kezdődő békes korszak idején bontakozott ki az alexandriai püspök Péter apostol személyéhez (és talán Rómához) való kapcsolásának a szándéka. Márk tehát a közvetítő szerepet volt hivatott betölteni. Mint az apostol közvetlen tanítványa nagyon is megfelelt a célnak. Életrajza ráadásul eléggé hézagos ahhoz, hogy egy esetleges alexandriai tevékenység beleférjen. Könnyen elképzelhető, hogy a helyi kereszténység szíropalesztinai eredetét akarták kitörölni ily módon az emlékezetből.

Ami a hagyomány második szintjét illeti, az az alexandriai püspöki székhely hatalmát hivatott megalapozni a későbbi pátriárkátus területén. Ezen »nézet« alappillére – amely csírájában már megtalálható az euszebioszi elbeszélésben – a Nagy Sándor alapította város időrendi elsőbbsége a kereszténység megjelenésében. Ez utóbbi ugyanis hosszú ideig (II. század) csupán Alexandriában volt jelen mielőtt kisugárzott volna Egyiptom többi részére is a harmadik század folyamán (és elsősorban annak második felében). Alapjában véve elmondhatjuk, hogy a Nikaiai Zsinat gyakorlatilag semmi mást nem tett, mint azt, hogy az egyházi fegyelemre vonatkozó rendelkezésében hagyományi rangra emelte az itt érvényes helyi szokásjogot.

Végso megfogalmazásában az alexandriai egyház »eredetmítosz-a« kettős célt követ: egyrészt a konstantinápolyi püspök követelésével szemben hivatkozik a saját apostoli alapítására, amely, Márk révén, a *péteri misszióhoz*³³ kapcsolja; másrészt világosan kifejezésre

juttatja a Róma után közvetlenül következő helyét és előjogát az egyetemes Egyház többi püspöki székhelye fölött (az új birodalmi fővárost is beleértve).³⁴ Ebből kifolyólag megállapíthatjuk, hogy a szóban forgó hagyomány, jellege révén, sokkal inkább tekinthető »egyháztani bizonyításnak« – amelynek teológiai jelentősége az egyiptomi kopt egyház számára kétségtelen – mint elfogadható »történelmi információ«-nak. Jelentősége nem annyira a tartalmában, mint a megfogalmazás miértjében rejtőzködik. Ezen a megállapításon, lényegében véve, még F. Pericoli-Ridolfini elmélete sem változtat. Szerinte Márk nem az alexandriai kereszténység alapítója, hanem annak a megszervezője lett volna.³⁵

Annak ellenére, hogy Márk életéről alapjában véve nagyon keveset tudunk ahhoz, hogy vitathatatlanul kizárjunk egy esetleges alexandriai tevékenységet,³⁶ véleményünk szerint ezen feltevés lehetősége elenyésző. Az evangélista, mint a keresztény tanítás hirdetője, feltehetően soha nem járt a Nagy Sándor alapította városban. És ha mégis, jelenlétének semmi kézzelfogható jele nem hagyta az utókorra. Ami azt jelenti, hogy Márk soha nem végzett »missziós tevékenységet« a hellénista világ ezen jelentős központjában.

E tanulmánynak végére érve az olvasó joggal teheti fel a kérdést: mi is volt valójában az alexandriai kereszténység kezdete? Minden bizonnyal a város zsidó közösségének gazdagabb és műveltebb, a hellénista környezethez közelálló rétegében jelent meg és indult fejlődésnek. Célunk azonban nem ezen folyamatnak a felvázolása volt. Azt igyekeztünk kimutatni, hogy történelmi szempontból mennyire téves lehet egy általánosan elfogadott hagyomány. Ami természetesen nem azt jelenti, hogy érdektelen vele foglalkozni. Visszahelyezve az illető kor megfelelő társadalmi-történelmi viszonyába, választ kaphatunk kialakulásának miértjére. Ezen túlmenően felfigyelhetünk az őskeresztény történelem alapos és elfogulatlan átvizsgálásának a szükségességére. A szóban forgó időszak ugyanis döntő jelentőségű számunkra: minden felekezet osztozik rajta és magáénak mondhatja. Ezért keres itt nem egyszer bizonyítékot nézetei alátámasztására. Elképzelhető tehát, hogy a történelmi valóság minél pontosabb megközelítése (amely lefegyverzi az egyes ideológiai olvasatokat) hozzásegíthet a jövő reményteljesebb megtervezéséhez.

Jakab Attila

Jegyzetek

1. Diodoros (XVII, 52,6) Kr. e. az első században 300.000 szabad emberről beszél. A legújabb kutatások 500-600 ezerre becsülik a lakosság számát az első században. Ennek kb. 30-36 %-át a zsidó közösség alkotta. *D. Delia*: „The population of Roman Alexandria” in *Transactions of the American Philological Association* 118, 1988, p. 288. – 2. *Meleze-Modrzejewski*: *Les Juifs d’Égypte de Ramsès II à Hadrien*, Paris, 1991, p. 183. – 3. *Martin*: „Aux origines de l’Eglise copte: L’implantation et le développement du christianisme en Égypte (Ier-IVes siècles)” in *Revue des Etudes Anciennes* 83, 1981, p. 35. – 4. *ApCsel* 19,1 – 5. *Cf. ApCsel* 27,5-6 és 28,11. – 6. A hagyományosan elterjedt »Egyház« kifejezés helyett inkább a »keresztény közösség« elnevezést használjuk, mivel véleményünk szerint közelebb áll a történelmi valósághoz. Lásd *Alexandre Faivre*: *Naissance d’une hiérarchie. Les premières étapes du cursus clérical*. (Théologie Historique, 40) Editions Beauchesne, Paris, 1977; Idem: *Ordonner la fraternité. Pouvoir d’innover et retour à l’ordre dans*

l’Eglise ancienne. (Histoire) Edition du Cerf, Paris, 1992. – 7. Lásd. C. Clifton *Black*: *Mark. Images of an Apostolic Interpreter*, Columbia, 1994. A hagyomány kapcsán: 137-149 és 238. old. – 8. Eusebiosz: *Egyháztört.* II, 16, 1. Lásd G. M. Lee: „Eusebius on St. Mark and the Beginnings of Christianity in Egypt” in *Studia Patristica XII*. (Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur, 115) Berlin, 1975, p. 422-432. – 9. A. S. Atiya szerint az *Alexandriai kopt egyház pátriárkájának a története* Márk evangélista, mint első pátriárka, részletes életrajzával kezdődik. („»The History of the Patriarchs of the Coptic Church of Alexandria«, compiled in Arabic from ancient Coptic sources and continued by Sawiris [Severus] ibn al-Muqaffa, bishop of al-Ashmunain in Middle-Egypt, begins with an elaborate biography of the Evangelist and first patriarch.”) Lásd *Atiya*: *A History of Eastern Christianity*, London, 1968, 25. old. – 10. G. Bardy szerint Márk egyiptomi prédikációja csupán valószerű („la prédication de saint Marc en Egypte n’a rien que de vraisemblable”). Lásd *Bardy*: „Aux origines de l’école d’Alexandrie” in *Recherches de Science Religieuse* 27, 1937, 66. old. – 11. Ezzel kapcsolatosan lásd M. *Roncaglia*: *Histoire de l’Eglise copte*. T. I, Beyrouth, 1966, 46-52. old.; A. S. *Atiya*, id. m., 25-28. old.; Otto F. A. *Meinardus*: „An Examination of the Traditions pertaining to the Relics of St. Mark” in *Orientalia Christiana Periodica* 36, 1970, 351-354. old.; Birger A. *Pearson*: „Earliest Christianity in Egypt: Some Observations” in *The Roots of Egyptian Christianity*, Philadelphia, 1986, 137-145. old. – 12. Eusebiosz szerint Kr. u. 43-ban. Lásd A. *Pearson*, id. m., 139. old. és 30. lábjegyzet; A. S. *Atiya*: „Patriarchs, dates and succession” in *The Coptic Encyclopedia*. 6. kötet, New York, 1991, 1913. old. – 13. M. *Roncaglia*, id. m., 51. old. – 14. A. S. *Atiya*, 1913. old. – 15. M. *Roncaglia*, id. m., 52. old. – 16. Lásd Epiphanius: *Adv. Haereses II*, 2,69, 1 (Migne: P.G. 42, 201. old) in: A. *Calderini*: *Dizionario dei nomi geografici e topografici...*, Vol. I, Fasc. 1, Milano, 1972, 105. old. – 17. M. *Roncaglia*, id. m., 49. old. – 18. *Ibid.*, 48. old. – 19. Lásd H. I. *Bell*: „Evidences of christianity in Egypt during the Roman Period” in *The Harvard Theological Review* 37, 1944, 187. old. Egy Alexandriai Kelemennek tulajdonított levélrészlet szerint – amely Márk »titkos evangélium«-át idézi –, a szerző hivatkozna erre a hagyományra és így igazolná azt. Ezt, az azóta bőséges irodalomra alkalmat adó töredéket, az amerikai Morton Smith fedezte fel, 1958-ban, a Jeruzsálemtől dél-kelet irányban, kb. 20 km-re fekvő Mar-Saba kolostorban. Elsőnek 1973-ban tette közzé felfedezését. Lásd M. *Smith*: *Clement of Alexandria and a Secret Gospel of Mark*, Harvard University Press, Cambridge (Mass.), 1973, x+454. old.; Idem: *The Secret Gospel: The Discovery and Interpretation of the Secret Gospel According to Mark*, Harper & Row, New York, 1973. Sajnos a töredéket rajta kívül soha senki nem látta. A valószínűsége, hogy a szerző ténylegesen Alexandriai Kelemen legyen, elenyésző. Lásd Attila *Jakab*: „Une lettre »perdue« de Clément d’Alexandrie? (Morton Smith et l’»Evangile secret« de Marc)” in *Apocrypha, Revue Internationale des Littératures Apocryphes* c. folyóiratban jelenik majd meg. A kérdéssel kapcsolatosan lásd bővebben Eric *Osborn*: „Clement of Alexandria: A Review of Research, 1958-1982” in *The Second Century* 3, 1983, 219-244. old.; S. *Levin*: „The Early History of Christianity in, Light of the »Secret Gospel« of Mark” in *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*. Teil II: *Principat*, Berlin/New York, 1988, 4270-4292. old.; Marvin W. *Meyer*: „The Youth in the »Secret Gospel of Mark« in *Semeia* 49, 1990, 129-153. old.; A. H. *Criddle*: „On the Mar Saba Letter Attributed to Clement of Alexandria” in *Journal of Early Christian Studies* 3, 1995, 215-220. old. Visszatérve a (Pseudo)-Kelemen levéltöredékre, ki kell emelnünk azt, hogy Márkra vonatkozóan homlokegyenest ellentmond a hagyománynak. A szerző szerint ugyanis az evangélista Alexandriába érkezve keresztény közösségre talál. Ebből következik, hogy nem lehet ő az alapító. Ugyanakkor a részletben nyoma sincs a vértanúságnak. Sőt mi több, természetes halállal végzi életét. Lásd B. A. *Pearson*, id. m., 138. old. – 20. Lásd Ireneosz: *Adv. Haer.* III, 3. A szerző szól az Egyházban fellelhető *apostoli hagyományról*. Említi Rómát, Szűzmát és Efezust, ellenben teljesen elhallgatja Alexandriát. – 21. Morton Smith az egyedüli, aki ezzel kapcsolatosan képes kijelenteni: „if not used impersonally, should refer to Clement and Papias, who were named as the sources of information in the preceding sentence.” *Smith*: *Clement of Alexandria and a Secret Gospel of Mark*, Cambridge, 1973, p. 27. – 22. Lásd Eusebiosz: *Egyháztört.* II, 24. *Pearson*, id. m., 140. old. – 23. A névsor Démétriosz püspökségét megelőző része történelmi szempontból tarthatatlan. – 24. A Római Kelemen neve körül kialakult irodalom. – 25. Lásd *Hom.* I, 8,3 – 14,7 (Die griechischen

christlichen Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderte, 42. kötet; 27,4-30, 25. old.); R. Trevijano: „The Early Christian Church of Alexandria” in *Studia Patristica XII*, Berlin, 1975, 471. old. – 26. G. Quispel szerint „that is an extremely trustworthy tradition, because it contradicts the official version [...] There is every reason to suppose that Egyptian Christianity is of Palestinian origin” in *Vigiliae Christianae* 45, 1991, 206. old. – 27. τὰ ἀρχαῖα εἶθι κρατεῖτο. Lásd J. Faivre: „Alexandrie” in *Dictionnaire d’Histoire et de Géographie Ecclésiastiques*, II. kötet, Paris, 1914, 335. oszlop. – 28. I. Ortiz de Urbina: *Nicée et Constantinople* (Histoire des conciles œcuméniques, 1), Paris, 1963, p. 101 6e canon: „Que l’ancienne coutume en usage en Egypte, dans la Lybie et la Pentapole soit maintenue c’est-à-dire que l’évêque d’Alexandrie conserve juridiction sur toutes [ces provinces], car il y a le même rapport que pour l’évêque de Rome.” *Hefele – Leclercq: Histoire des conciles* I, 1, Paris, 1907, p. 552. Lásd még *Les conciles œcuméniques. Les Décrets*. Tome II-1: *Nicée I à Latran V*, Paris, 1994, 40-42. old. – 29. Lásd Ortiz de Urbina, id. m., 101-102. old. – 30. Lásd a *Decretum Gelasianum* harmadik részét in Migne: *P.L.*, 13. kötet, 374 sq. Op. cit. in J. Faivre, id. m., 335. oszlop – 31. Ezen tanúság történelmi értékére vonatkozólag lásd John J. Gunther: „The Association of Mark and Barnabas with Egyptian Christianity” in *The Evangelical Quarterly* 54, 1982, 219-233. old. – 32. M. Roncaglia szerint nehéz megállapítani, hogy Eusebiosz milyen forrásból merítette az Evangélium egyiptomi és alexandriai hirdetésére utaló információit. Ennek ellené-

re felmerült egy esetleges római hagyomány lehetősége, amely kb. Kr. u. 200 körül jelent volna meg és amelyet az író Julius Africanus-nál talált volna. Lásd M. Roncaglia: *Histoire de l’Eglise copte*, I. kötet, Beyrouth, 1966, 47. old. Történelmileg ez az állítás nem bizonyított. Lásd még A. Martin: „Aux origines de l’Eglise copte: L’implantation et le développement du christianisme en Egypte (I^e – IVe siècles)” in *Revue des Etudes Anciennes* 83, 1981, 38. old., 28. lábjegyzet. – 33. Alexandria, mivel a hagyomány első elemei már megvoltak, könnyen kifejezhető a »márki legenda«-t. Ezzel szemben Konstantinápoly kénytelen volt beérni a szent András apostol személyével, hogy alapítását illetően szintén hivatkozhatson az apostoli alapításra. – 34. Gustave Bardy szerint Márk evangélista – Péter apostol tanítványa és tolmácsa – alexandriai tevékenysége jól megfelelt mint érv a helyi egyház (Rómához és Antiochiához hasonló) előjogi igényeinek az alapítására. Mindennek dacára elfogadhatónak tartotta a hagyományt. Lásd G. Bardy: „Aux origines de l’école d’Alexandrie” in *Recherches de Science Religieuse* 27, 1937, 66. old., 4. lábjegyzet. – 35. A szerző szerint a kereszténység már Jézus idejében elterjedt az alexandriai zsidó közösség körében. Lásd F. Pericoli-Ridolfini: „Le origini della Chiesa di Alessandria d’Egitto e la cronologia dei vescovi alessandrini dei secoli I e II” in *Rendiconti della Classe di Scienze morali, storiche e filologiche dell’Accademia Nazionale dei Lincei* 17, 1962, 328. old. – 36. Lásd A. M. Ritter: „De Polycarpe à Clément: aux origines d’Alexandrie chrétienne” in *Alexandrina. Mélanges offerts au P. Claude Mondésert*, Paris, 1987, 161. old.

A Nemzeti Alaptanterv és a keresztyénség

Magyarországnak és benne egyházunknak az utóbbi közel fél évszázad alatt történt eltorzulásai miatt sürgős megújulásra van szüksége. A megújulásnak két területe van: a teológiai és az oktatási terület. A változás módjára és mikéntjére nézve a restaurálás az, ami leginkább közel áll és megfelel egyházunk jellegének. Arról van ugyanis szó, hogy nekünk nem kell új fundamentum után nézni, mert az örök, mivel Jézus Krisztus tegnap és ma és örökké ugyanaz. Őrá építettek az atyák, az apostolok, s nem kell fészítővas és köveket kimozdító dinamit, mivel a köveket az ősök vérének drága lelki ragasztóanyaga fogja össze és tartja egybe, csak arra van szükségünk, amit az apostol így mondott: „... nem tehetjük, hogy amiket láttunk és hallottunk, azokat ne szóljuk...” (ApCsel 4,20). Vagyis aki tud valamit az ne hallgasson, s aki sokat tett, az meg ne pihenjen!¹

Az iménti parancs érvényét a továbbiakban a közoktatásra, vagyis az iskolákra nézve tárgyaljuk mind egyházi, mind nem egyházi vonatkozásában.

Egyházi területen egyre több vallásos szellemű iskolára van szükség Magyarországon, és minél hamarább. A létesítés sürgősségét indokolja, hogy ma már – sértődés ne essék, de – szinte kizárólag azok végeznek egyházi, illetve lelkesítői szolgálatot, akik az általános iskolákban, de a gimnáziumokban is – kivéve a debrecenit – marxista ateista oktatásban részesültek. Ehhez járult az egyházi felsőbb intézményekben az 1950-es években bevezetésre került „keskeny út”, „engedelmesség”, és „békepap” teológiájának alkalmazása a hallgatók gyülekezeti szolgálatra való felkészítésében.

Az egyházi szellemű iskolák felállításának sürgősségét másodsor indokolja az, hogy a gyülekezeti tagság körében kihalóban van a vallásos iskolákban végzett hívő lelkek tábora, s a diktatórikus rendszerben neveltek

közt alig lehet kapcsolópontot kiépíteni a gyülekezeti életbe való betagozódásra.

Harmadszor az egyházi iskolák létesítésének sürgősségét és általánosságá tételét indokolja a szülők és nevelők által hatványozottan terjedő istentelenség, mely a korábbi évtizedekhez hasonlóan felsőbb támogatást élvez.

A reformáció korában őseink hamar észrevették az oktatás és nevelés óriási jelentőségét és minden tevékenységüknek – kivéve az igehirdetést – elébe helyezték. Már 1530-ban létrejött az első magyar protestáns iskola Újszigeten, melyet a bártfai, besztecebányai, eperjesi, késmárki, sárospataki, brassói, debreceni és még nagyon sok más követett.² Az egyházak ma sem késlekedhetnek.

Ma azonban az egyházi iskolák létesítése és működtetése mellett van az egyháznak egy kikerülhetetlen többlet feladata: az állami iskolákban folyó oktató-nevelő tevékenységeknek a magyar nemzet felemelkedése és megmaradása érdekében végzett *közérdekű* tenni-valója. Olyan módon befolyásolni a magyar iskolai munkát, melynek alapja egy évezredes nemzeti oktatási múltunkban gyökerezik – hogy az a jövő feladatának megoldását hordozza magában.

A nem oly régen pedagógiai célként tartott „kommunista embereszmény” és „szocialista erkölcs”-ként számon tartott magatartásforma továbbra is érvényesülni akar. Igaz, más elnevezéssel jelenik meg. A humanizmus álrüháját ölti magára, a magyarságnak azonban ahhoz, hogy megújulhasson és Európához csatlakozhasson, keresztyéni gondolkodásra és keresztyéni magatartásra van szüksége.

Jelen tanulmány felvázolja először az évezredes iskolai alapokat, másodsor ennek kikerülhetetlen szétrombolását, harmadszor a legújabb iskolai terv (NAT) valósgtartalmát, végül az állam és az egyház együttes munkájának szükségszerűségét.

Évezredes iskolai alapok

A Kárpát-medencében ezer év óta élt és működött az az oktatási koncepció, amelyet első térítőink hoztak be hazánkba. Jól bevált, és az idők minden próbáját kiállta az 1950-es évekig. Ekkor egy vele teljesen ellentétes iskolai rendszer került bevezetésre.

A magyar művelődési eszmény egy évezreden át felépítette és meghatározta az iskolai oktatást és nevelést – a még némely esetben megnyilvánuló katolikus és protestáns különbségek ellenére is. Két forrásból vette, mérítette értékeit: a keresztyénségből és a humanizmusból. Ha voltak is egymással olykor küzdő felekezetek, mégis valamennyi iskolai tevékenységnek közös eszmei nevezője és célkitűzése a komoly, a lélek mélyéig szántó keresztyén valláserkölcsei nevelés volt.

A vallásos oktatás és nevelés tekintélyes része gyakorlati útmutatásokat hordozott, és ezért lelket és jellemet formáló volt. Az erkölcsstan terén sem volt szakadék a katolikus és a protestáns nevelői célkitűzések között. Ezek azok, amelyek felekezeten felüli szempontok, és ma sem választhatják el egymástól a történelmi egyházakat.

A tanuló ifjúság gyakori templombajlásával, énekek, imádságok tanulásával, az egyház életének ismeretével fejlesztette egyéniségét. Ezek közösek voltak. Felekezeti különbözőségek a hittételek tanításával jutottak el az ifjúsághoz és ezek már különbözőek voltak. A XVI. és XVII. századi iskolázás idején az alapítók többnyire már azt hangsúlyozták, hogy az iskolai munka az igazi evangéliumi hit és krisztusi élet meggyökereztetésére és védelmére, valamint terjesztésére szolgál, s az a hivatása, hogy a gyermeki és ifjú lélek már szinte az anyatejjel szívja magába az igazi vallásos élet kegyes jámborságát és a jó keresztyén erkölcsöket.³

A korabeli humanizmus is megtalálta a maga összhangját a katolikus és protestáns műveltséggel, amikor sorra létesültek a katolikus, de főleg protestáns iskolák mindhárom országrészben és hatására a római és görög klasszikusok is megjelentek, főleg a kor magasabb iskoláiban. De a népesebb kisiskolák vidéken is, a magasabb intézménybe induló egynehány tanulója kedvéért valamelyes latin tanítás bevezetésére is sort kerítettek, így megnövekedett a protestáns latin iskolák száma.⁴

A XVI. század második feléről feljegyeztetett, hogy minden község dicsőségnek tartotta, hogy iskolát állítson fel. A debreceni egyházmegyében pl. a legkisebb falu is el volt látva iskolával. A legtöbb helyen a pap volt egyúttal a tanító is.⁵ Ebben a században a Magyarországon működő 168 iskola közül 136 protestáns kézben volt, ahol a klasszikus görög-latin műveltséggel az evangéliumi kegyesség párosult. A reformáció egyházai az iskolát „seminarium ecclesiae”-nak (az egyház veteményes kertjének) tekintették. Iránta olyan áldozatkészséget tanúsítottak, amely későbbi nehéz századokban is példakép volt és ma is az maradt. Az egész magyar művelődésügynek nagy haszna származott belőle.⁶

A humanizmuson át a renaissance iskolázása is megtartotta, sőt tovább építette a vallásos nevelést, és a jól bevált európai hagyományokhoz ragaszkodott. A reformkor sem tért el az eredeti irányelvektől, sőt felismerte, hogy a jó iskola megvalósításának feltétele a jó tanár- és tanítóképzés. Ezen a téren jelentős előrelépéseket tettek és

eredményeket értek el. Sorra létesültek a népiskolák, tanítóképzők, középiskolák, gimnáziumok és előtérbe került a népoktatás.

1867-ben 164 középiskola működött hazánkban, 1914-ben 229 volt a középiskolák száma 3.666 tanárral, és a tanító utánpótlást 80 tanítóképző intézet biztosította.⁷

A reformáció nevelői koncepciójának célja a protestáns világnézetű személyiségek kialakítása. Ez a nevelés nem nyújtott kész gondolatrendszert, hanem eszméket, szempontokat tárt fel, érzéseket és gondolatokat ébresztett. Ebben a vallásos nevelésen alapuló koncepcióban két legfontosabb vívmány szinte végig érvényesült a reformációt követő századokban. Az első a szellemi szabadság, a másik a földi, az abszolút emberi tekintély elvetése. Ez a két dolog a haladás eszméjét foglalta magába, előmozdította a nemzeti szellemet és a nemzeti nyelvhasználatot.⁸ Az iskolai tantárgyak közül a vallásitanítás mellett a világtörténelem, a filozófia és az irodalomtanítás volt a legfontosabb a világnézet kialakításában.⁹

Érdekes, hogy a marxista világnézet éppen a fenti két irányelvnek hazug elferdítése által idézett elő torzult szellemiséget a társadalomban, s hogy éppen az iménti tárgyakat értékelte át és szorította háttérbe az iskolai oktatásban. Eszméik már a XIX. században sötét felhőként tornyosultak és fenyegették nemcsak a felvilágosultság szabad terjedését, hanem a protestantizmust és iskoláik létjogát is. Nemzetközi és felekezeten kívüli alakra helyezkedve mitsem akartak tudni az egyházzal mint szervezetről, a felekezetiiségről, az egyházi iskolákról, amelyeket a tudományosság okából veszedelmesnek tartottak és ezért teljesen az államra kívánták ruházni a nevelés feladatát. Ez a szocialisztikus világnézet, mely magát természettudományi megalapozottságúnak tartja, a történelmi materializmus szellemét szerette volna bevinni az iskolákba már a század elején. Egyoldalúságának azonban gátat szabott az állami tanterv és annak utasításai. A protestáns egyházak nem gátjai a tudományosságnak és haladásnak. Hivatásuk, hogy az emberiség minden erkölcsi, társadalmi és politikai előhaladását szolgáló törekvését felkarolják. Viszont soha sem felejtették el, hogy mint vallásos világnézet más elvi alapon áll, mint a kommunizmus, amely az anyagi kérdést helyezte előtérbe és az erős lelki szükségletek kielégítéséről lemondott – és mint a századunkban kiépített diktatúráját átélő országok szomorú példája mutatja –, egyáltalán nem bizonyult alkalmasnak arra, hogy vezérszerepet vigyen, s megoldja téves elveiben kítűzött céljait, sőt a lelkek teljes romlását, erkölcsi és anyagi züllesztést hozta azokra az országokra, amelyekben uralma megvalósult.¹⁰

Évezredes iskolai koncepció felszámolása

Az egy évezreden át folyamatosan érvényben lévő nevelési rendszer Magyarországon és a környezetében lévő szocialista államokban a XX. század közepétől szétromboltatott. Az oktatás keresztyén jellegének megszüntetését, a vallás felszámolásával együtt a kommunizmust felépíteni akaró államhatalom vitte végbe.

Még a XIX. század történelmi és egyházi írója Szeremlei Sámuel bátran emlegette az évszázados tapasztalatot: „... az államnak soha sem volt célja a valálatalanság terjesztése... (sőt) a protestantizmus ... egy

hú és erős szövetségest talált az államban, kinek az érdekek teljes azonosságánál fogva mint rég várt bajtársnak kell, hogy kezét nyújtsa...¹¹ – addig a XX. század második felétől az állam részéről, a vallás és a vallásos nevelés teljes kiirtására való törekvés érvényesül szellemi, adminisztratív és diktatórikus úton.

„A legújabb pedagógiai iránynak nevezett bolszevista nevelés elutasítja a vallást, a vallásos nevelést, és vallásantitást, mint a társadalomra és egyénre egyformán káros és haladást akadályozó dolgokat,” kiiltja az iskolákból.¹²

Az úgynevezett szocialista országokban, így Magyarországon is, az iskolák az állam kezébe kerültek. Hazánkban 1948-ban történt meg az egyházi tanintézetek államosítása. Az egyházak sokasága tiltakozott ugyan az intézkedés ellen, de a börtönnel való megfélemlítés, tetteges bántalmazás és az állásból elbocsátással való fenyegetés letörte az ellenállást. „Nálunk az iskolaügy összes lényeges kérdéseiben – a párt (MSZMP) általános művelődéspolitikájának szellemében – az állam dönt a tanintézetek fenntartásáról...”¹³ – állapítja meg a Pedagógiai Lexikon szócikk írója.

Az államosítás után megkezdődött az iskolai oktató- és nevelőmunka tartalmának a teljes átformalása, a marxizmus és leninizmus alapjaira történő felépítése. Ez nem ment zökkenőmentesen, mert akkor még az ország szinte teljes egészének lakossága a korábbi keresztény humanista nevelés alapján állt. Így a nemzet teljes egésze 1956-ban forradalomban tiltakozott az elnyomás és a terror ellen. A forradalmat azonban leverték és a megtorlást követően az oktatásügy átfogó változtatása tovább folytatódott. Az 1961. évi III. Törvény írja elő azt, amit az MSZMP Központi Bizottságának 1972-ben hozott határozata továbbfejlesztett.¹⁴ Azt állította az állami propaganda, hogy a művelődés csak a tőkés országokban van az egyház kezében, és ott is csak az elmaradottabb rétegek kerülnek vonzaskörükbe, de a szocialista országokban az egyházi jellegű népművelés teljesen megszűnt, illetve igen szűk területre korlátozódott.¹⁵

Kidolgozott elmélet alapján mutatta ki az ateista művelődéspolitikai a vallás káros hatását az egyénre és társadalomra. Azt állította, hogy a vallás előbb indokolatlan szorongásokat idézhet elő, majd mikor sor kerül a vallási képzetek és a valóság szembeállítására, a tanulókat nem egyszer súlyos erkölcsi konfliktusokba, világnézeti válságba sodorja, sőt pszichés torzulásokat eredményezhet. Ezen kívül gátolja az ember szabad társadalmi aktivitását. A „korszerű nevelés”, – vagyis a marxista – ezért arra törekszik, hogy a kezdet-kezdetén kiküszöbölje ezeket a pszichikai ártalmakat, melyek a vallásos nevelésnek kedveznek.¹⁶

Azt, hogy mit eredményezett az ilyen nevelési koncepció, – mutatják a mai társadalmi jelenségek. Például azt, hogy hihetetlen méreteket öltött a „szorongásmentes” kegyetlen apa-anya és gyermekgyilkosságok száma. Erkölcsi és lelki „konfliktus” nélkül borulnak fel a családi közösségek, és ma már szinte több a veszélyeztetett család, mint a normális, és az ember „szabad társadalmi aktivitását”, mely pénz, a hatalom megszerzésére irányul, nem gátolja a lelkiismeret.

Az ateista nevelés célja az istenhit kiirtása az emberi lélekből. Meg kell győzni a tanulókat és a társadalmat a vallási ideológia tudománytalanságáról. A vallásos ide-

ológia „maradványai ma is egyik legnagyobb akadályát képezik annak, hogy a tanulóknban és a felnőttekben megszilárduljon a tudományos fejlődésbe vetett bizalom” – hirdették ennek a nézetnek a prófétái, és legfőbb tennivalójuknak tartották a vallás tételeinek a cáfolatát. Ezek: „a) a világ teremtéséről szóló vallásos elképzelések, b) az ember származása, c) az élet keletkezése, d) a lélek értelmezése, a lélek és a test viszonya, e) a vallás történeti eredetének, forrásainak kérdése, f) a vallás és az egyházak történeti szerepe.”¹⁷

Az ateista nevelésnek ezek mind olyan tételei, melyek által több évtizeden keresztül csak negatív állásfoglalást és ellenséges megnyilvánulást kaptak a gyermekek és felnőttek Istenről, az egyházzól, az igazi és teljes emberi értékekről. Fontos eszközei az ilyen irányú nevelésnek az irodalmi elemzés, a film, a televízió, a rádió megfelelő műsorai.¹⁸

Ezek ma is töretlen folytatói és művelői maradtak a korábbi pedagógiai koncepciónak, és a rendszerváltás után is hasonló beállítottsággal végzik lélekromboló, vallásellenes tevékenységüket. A médiumok bemutatói és melegágyai a durvaságnak, közönségségnek, trágárságnak, fennhéjzásnak, gengszterizmusnak, az erkölcsstelenség legalizálásának. Ifjúsági műsorai szellemi idiótává teszik azoknak „fogyasztóit.”

A vallás és a társadalom szembeállítására is a korabeli nevelési célok közé tartozott. Ez úgy történt, hogy a vallásos embereket tudatlan, elmaradott felfogású egyéneknek tartották, s az iskolai oktatásban az ún. „tudományos világnézetre való nevelést” alkalmazták. E szerint a kor egyetlen (!) következetesen tudományos világnézete a dialektikus és történelmi materializmus. Az erre való nevelés feltétele a pedagógusok szilárd dialektikus materialista világnézete. Tartalma pedig az, hogy a tanulóknban ki kell alakítani a világ anyagiságának, egységének, megismerhetőségének a meggyőződését, és az osztályharc szerepének helyes értelmezését.¹⁹

Ilyen felfogásban és szemlélet alapján folyt az oktatás és nevelés a magyar iskolákban több évtizeden át. Nemzedékek, milliók részesültek az effajta pedagógiában. 1975-ben 2.132.000-en tanultak nappali és esti tagozaton, 1976-ban 2.138.000-en, vagyis a lakosság 1/5-e kapta folyamatosan és évenként az új tanokat, illetve az átképzést. Egy cél vezette a hatalmat: „a világnézet nem közömbös egyéni ügy, az osztályok világnézete történelemformáló eszmei erő. Ezért rendkívül fontos a szocializmus viszonyai között is a marxista világnézet általánossá tétele és elmélyítése.”²⁰

A marxizmus az erkölcsöt is a mindenkori adott társadalmi viszonyok tudományos elemzése alapján fogalmazta meg. A vallásos erkölcsöt burzsoá felfogásnak tartotta és az önzés bélyegét sűtötte rá, szemben a szocialista társadalom központjában álló közösségi elvvel. A hazaszeretetre vonatkozóan az internacionalizmusra való nevelés került előtérbe, a lopásra vonatkozó etikai magatartás a társadalmi tulajdon megbecsülésére irányult.²¹

Manapság a magyarság a saját bőrén tapasztalja ennek a nevelési módszernek a hatását. Világossá válik, hogy nincs önzőbb, mint az ily módon nevelt állampolgár, nincs individualistább, mint az effajta közösségi módszer által kialakított személyiség, és nincs gátlástalanabban harácsoló, mint a társadalmi tulajdon védelmé-

re felvértezett egén. Az alapvető célul kitűzött kommunizmus felépítése csupán lázalom volt és maradt.

A felnövő nemzedék ebben a rendszerben megkapta mindazt, amiben részesítették ezekben az években az ifjúságot. Az ingyenes oktatást, a felső fokú intézményekben is, a mindenki egyenlő pozitív és negatív elközelését, az össznépi vígasságokat, a KISZ-t, a Pártot és az azzal járó privilégiumokat. Ezzel szemben azonban nagy árat fizetett, elvették a hitet, a vallás gyakorlásának háborítatlanságát, a hovatartozás varázsát, a lelkiismeret kontrolláló erejét, az ideált.²²

A technikai műveltség persze tovább fenyegeti és zsidbasztja a lelkeket, a szocializmus felőröli az egyéniséget, a természet elnyeli a szellemet. Az ember elvész a magasrendűvé fejlődött életben. A gazdasági javakért vívott irtóztatás harcban üressé válik és elnyomorodik a lélek s az fenyeget, hogy mikor az ember megnyeri az életet, akkor veszíti el.²³ Ezért jó, ha figyelünk az ige szavára: mit használ az embernek ha az egész világot megnyeri is, ha lelkében kárt vall.

A legújabb iskolai terv (NAT) valóságtartalma

A negyven év óta fennálló az ezeréves iskolai munkát felszámoló marxista pedagógia, az 1989-ben bekövetkezett rendszerváltás után, az átalakulás folyamatát kezdte el. Az első néhány év azonban nem korrigálható négy évtizedes bűnös tevékenységet. Tovább kísértett a múlt, nem volt lehetőség öneszmélődésre, mert a régiek nem adták fel előző hadállásaikat, s mert a tudatformálás XX. század végi alapvető közvetítői a médiumok saját jól fel-fogott érdekükben mindent megtettek, hogy a magyarságot az előzőleg gondosan kiépített tudatlanság, illetőleg félreinformáltság állapotában megtartsák.²⁴ A politikai változás, melynek ideológiai fordulatot is hozni kellett volna nem, vagy csak részben kényszerűségből jött létre, minden maradt a régiiben, s az ember is maradt a régi.

Tulajdonképpen ennek a „mintha”, „látszat” változásnak a szüleménye a hosszú vajúdás után megszületett Nemzeti Alaptanterv. Kifejező és lényegét meghatározó a címe. Nem több, esetleg más mint aminek eredetileg indult. Nem „magyar” nemzeti alaptanterv, hanem csak „nemzeti”. Lehetne azt is mondani, hogy nemzetiségi, vagy inkább nemzetközi.

A rendszerváltás kezdetén, amikor az eredeti, hagyományos, évezredes értékek beépítésére nézve történtek kísérletek, a kezdeményezők egy része a kidolgozásnál, bizonyára szembe kerültek az ateista pedagógia képviselőivel. Ezek különféle manőverekkel feltehetően akadályozták a tényleges keresztyén értékek bevitelét a Nemzeti Alaptantervbe. Országos propagandává tették a „világnézeti semlegesség” szlogenjét. A kulturális és vallási emlékek hagyományainak feltárása és ápolásának ürügyén a tanterv a koncepciótlanság eklatáns példája lett. A vallási emlékek ápolásáról van benne szó csupán, de nem annak gyakorlásáról. Mindez azt bizonyítja, hogy elhatárolja magát a keresztyénségtől.

A Nemzeti Alaptanterv irányelvei még csak meg sem említik a több mint egy évezredes magyar oktatást, melyre mint jó fundamentumra építhetett volna. A változtatás az előző negyven évi elvekhez képest csak színlelt. Kijelenti ugyan a bevezetőben, hogy „szakít a központi tantervi

szabályozás azon formájával, amely részletesen meghatározta az iskolai pedagógiai tevékenység ideológiai nevelési céljait, feladatát, tevékenységét, tantárgyait, óraszámait, szoros kapcsolatát az iskola szerkezetéhez, különböző iskolatípusokhoz, fokozatokhoz – de konkrétan még csak egy szóval sem említi, hogy elhatárolódik az eddigi ateista, marxista-leninista ideológiától, csak a „szabályozás formáját” bontja le, de annak tartalmával való szakításáról nem beszél.

Arról sem tesz említést, hogy a marxista ideológia helyett milyen pedagógiai célok vezetnek. Vagyis az ország iskoláiba járó tanulókat milyen pedagógiai irányelv szerint fogják tanítani, milyen állampolgárok fognak kikerülni az ország iskoláiból? Nincs benne egy „közös mag”, ami a magyar azonosságtudatot meghatározhatná.

Ehelyett pedagógiai alapul szolgálnak a „tantárgyi programok, a tankönyvek és más taneszközök, valamint az alpműveltségi vizsgakövetelmények.” A középiskolák tankötelezettséget követő felső évfolyamainak tartalmát elsősorban az „érettségi vizsgakövetelmények szabályozzák.” A követelmények feltételrendszere is teljesen széteső. Meghatározói: „az alkotmányban, a közoktatási törvény bevezetőjében, egyes nemzetközi egyezményekben az alapvető emberi jogokról, a lelkiismereti és vallásszabadságról, a közoktatásról, a gyermeki jogokról, a nemzeti etnikai kisebbségekről megfogalmazott értékek. Ezt kiegészítik az európai polgári fejlődésben kiérlelt értékrend, a tudomány, technikai haladásban, hazai kulturális pedagógiai hagyományokban megjelenő értékek.”²⁵

Ez a felsorolás egy olyan nehezen konkretizálható, megfoghatatlan, ugyanakkor egy széteső követelményrendszert foglal magában, amelynek kidolgozása, érvényesítése megvalósíthatatlan és mindenféle egységes szemléletet nélkülöz. Kiemelt hangsúlyt helyez más népek hagyományainak megbecsülésére és megismerésére, különböző emberi kultúrák iránti nyitottságra, az európai értékrend erősítésére, az emberiség előtti közös problémák, a közös nemzeti értékek szolgálatára,²⁶ de a magyarság önazonosság tudatának a hangsúlyozása alig jut szóhoz az Alaptantervben, mint ahogyan az őseinktől örökölt kultúra és hagyományok megőrzése és továbbadása sem.

A Nemzeti Alaptanterv célja a tanulók saját személyiségük kibontakoztatásának előmozdítása. Az így megfogalmazott elv szolgálja, hogy „a tanulók adottságaikkal, iskolai és iskolán kívüli tanulásukkal, egyéb tevékenységeikkel, szerzett és spontán tapasztalataikkal összhangban – minél teljesebben bontakoztathassák ki személyiségüket.”²⁷ Ez a célkitűzés a Nemzeti Alaptanterv egyik legnagyobb tévedése, mivel a személyiség ily módon történő kibontakoztatása semmiféle erkölcsi értékben nem gyökerezik és ilyet nem is tételez fel, hanem csupán ki tudja hol és milyen úton-módon „szerzett” és „spontán” tapasztalatokat érvényesít. A személyiség kibontakoztatásának legfőbb kritériuma az, ha valaki erkölcsi szempontból meg tudja ítélni cselekvését. Erre az állapotra pedig először el kell juttatni a tanulót, ez pedig a tantervben nem található. Önmegvalósításról csak azután lehet beszélni, ha előzetesen már „benn” van valami, amit kifelé meg lehet jeleníteni.²⁸ A rendszerváltás előtti elmélet szerint a személyiség „konkrét társadalmi produktum, az objektív társadalmi viszonyok szubjektív

megnyilvánulása”, „az ember lényege – pedig – a társadalmi viszonyok összessége.”²⁹

A személyiség ilyen módon történő kibontakoztatása tekintetében feltehető a kérdés: ha valakiben egy gonosztevő személyiségének a lehetősége rejlik, akkor azt kell önmegvalósítani? A személyiség kibontakoztatásának lényegét a perszonalista filozófiáig visszanyúló tradícióból érthetjük meg és bontakoztathatjuk ki igazán. Az „én” és a „te” bibliai viszonyából. A személyiség ebben a felfogásban az emberség nem elszigetelt individuum, akinek meg kell valósítani önmagát, de nem is arcnélküli tömeg, hanem alapformája szerint személyes kapcsolatra kész ember, embertárs, aki tudja, hogy az „én” csak a „te”-vel szemben lehet azzá, akinek lennie kell.³⁰ Ez a magatartás szélesedik ki a nép-nemzeti irányba, s meghatározója lesz a haza szeretetének.

Az előző évtizedekben a pedagógiában a hazaszeretet a kerülendő magatartások közé tartozott. Sokkal inkább érvényesült a „nemzetköziség” eszmerendszere. A Nemzeti Alaptanterv is meglehetősen szűkösen bánik a hazafias nevelés ösztönzésével, különösen annak emocionális tartalmát illetően. A tervezetben mindössze egyszer fordul elő a „hazaszeretet” kifejezés.³¹

Legszembetűnőbb az Alaptanterv ideológiája az „Emberismeret” c. fejezetben, ahol a pedagógiai szándékot így fogalmazza meg: „Az ember és a különféle állatok testének összehasonlítása során lássa be – ti. a diák –, hogy biológiai szempontból az ember csak egy az élőlények közül.”³² Ez a célkitűzés megfosztja a tanulókat a felelős gondolkodástól. Az előírt ideológiához való igazodást szabja meg, a létezés alapvető kérdését egy kiindulási pontból közelíti meg. Ezzel átveszi az életalakítás egyéni felelősségét. A tapasztalásra építve, az ok-okozati összefüggéseket feltárva ad feleletet arra, hogy miként épül fel a világ. Választ ad közvetlen összefüggésekre, de nem ad választ a legvégső mértékre és azokra, melyek a természettudományok körén kívüli esnek.³³ Így legalizálja a fejlődéseméletet.

Összefoglalva a legújabb pedagógiai tervezet irányelveiről szóló értékeléseinket megállapíthatjuk, hogy nem tudott, vagy nem akart konszenzust kialakítani a tudomány és a vallás, az állami, és az egyházi oktatási intézmények pedagógiai szellemisége között.

Mintha azt a nézetet sugallná, hogy a jelenlegi műveltség és tudomány vallásellenes volna. De ha vallásellenes, akkor igazságellenes, s ha igazságellenes, akkor életellenes. Az általa képviselt tudomány olyan világképet igyekszik kialakítani, mely a világ jelenségeinek maradék nélküli magyarázatát és megoldását nyújtja. Ebben viszont egyetlen ellenséget ismer: a hitet. Azt gondolja, hogy csak akkor tudja életre kelteni alkotásait, ha előbb megöli a hitet. Pedig a megölt hit elpusztítja a lelket. Önmagát akarja megmenteni s közben önmagát gyilkolja és pusztítja. Egészében a materialista világszemlélet teljes általánosságra törekszik, maga mellett nem ismer el mást. Kimondja, hogy nincs szellem, nincs lélek, csak test. A test maga is géprészeknek egy munka elvégzésére való mechanikus találkozása, s egy idő múlva széthull s kezdődik újra az anyag örök körforgása. Ez a felfogás az embert csak magasabb rendű állatnak mondja, és azt merte leírni az Istenről: „ha van Isten, a tudomány jelenlegi álláspontján, gáztestű gerinces állatnak kell len-

nie.” (Haeckel) A felvilágosodás a divinitást felcserélte a humanitással, a materializmus a humanitás helyére észrevétlenül az animalitást állította.³⁴

Mivel azonban a materializmus nem dogma, hanem az is egyfajta hit, hit ellen nem lehet dogmákat állítani. A hitet csak új, magasabb és erősebb hit győzi le. Ha valaki a lélek élő tapasztalatából belső bizonyossághoz jut, öntudata alkatrészévé teszi az élő Istent. Erre a magasabb hitre törekedjünk.³⁵

Pedagógia erkölcsi alapokon

A rendszerváltás után újra indított néhány felekezeti iskola ügye olyan mértékben foglalta le az egyházakat, hogy kevésbé gondoltak a továbbra is világi iskolákban tanuló több százezres, sőt milliós létszámú magyar gyermekek és ifjak nevelésének a milyenségével. Azzal, hogy miképpen változik az új társadalmi rendszerben az addig MSZMP irányítása alatt álló pedagógiai irányvonal. Abba a megnyugtató állapotba kerültek az egyházak, hogy hamarosan úgy is kezelésükbe kerülnek a régi felekezeti iskolák hiánytalanul, és az állami iskolákban is erőteljes vallásos szellemiség és hitoktatás fogja a gyermekeket az egyház tanításaival és az erkölcsös étellel megismertetni. Ez a reménység azonban nem valósult meg, s ma már mindenki előtt világos, hogy Magyarországon polarizált, szétesett pedagógia van érvényben. Részint vallásos, részint közönyös, részint vallásellenes területeken mozog. Az előző rendszer pedagógiája által annyira kárhözhatott kettős nevelés tovább folyik, sőt tovább osztódott. A korábban családi élet hagyományaira épülő otthoni nevelésről a szocialista pedagógia kimondta, hogy az iskolával szemben „lassítja a gyermek szocialista emberré formálódását.”³⁶

Az utóbbi negyven év alatt az erkölcsi normák fellazulásával a családi közösségek egyrésze felbomlott. A gyermekeknek csak kis része kap otthon keresztyén nevelést, másik része pedig „veszélyeztetett”, csonka családban nő fel. Így ma már nemcsak az otthoni keresztyén nevelés áll szemben az iskolai ateista neveléssel, hanem az egyházi iskola nevelése is szembe kerül a veszélyeztetett családban meglévő és liberális irányelvekkel, illetve a keresztyén családban felnövő gyermekek az állami iskola liberális elveivel. Ha már a családi bajok orvoslására nem vagy csak vontatottan nyílik lehetőség, legalább az egyházi iskolai és az állami iskolai nevelés egymáshoz való közelítésével keresné a megoldást a jövő érdekében. Ahhoz, hogy a magyarság ismételtelen az őt megillető helyet foglalja el a kiművelt nemzetek közösségében, erre nagy szükség lenne! Ezért indokolt volna a nem egyházi iskolákban is az egész oktató-nevelői munkát átfogó erkölcsi pedagógiai alapokra helyezni. A nevelés nem mondhat le az erkölcsről. Az erkölcs viszont elképzelhetetlen hit nélkül. A nevelés feladata, hogy egyszerű plántáljon ismeretet és lelkiismeretet. A lelkiismeret nélkül az ismeret nem épít, hanem pusztít és rombol. A hit és erkölcsi nevelés azt jelenti, hogy végeredményében az ismeretnek és a lelkiismeretnek produkálni kell egy erkölcsi koordinátarendszert, melyben az X tengely és az Y tengely által meg tudjuk adni a koordinátarendszeren belül minden pontnak a maga helyét.³⁷ Erre volna szükség a Nemzeti Alaptanterv kidolgozásánál is.

Az iskolai munka fontosságát hangsúlyozza az a tény, hogy a nevelés köznevelés, és az oktatás közoktatás, s mivel az ember közösségi lény, minden erkölcsi ügy – közügy. Ezért lehet beszélni közoktatásról és köznevelésről. Ez nemcsak a legjobb befektetés egy társadalom számára, de egyben minden közhatalomnak illetve annak gyakorlóinak Isten és a történelem előtt számadással járó kötelessége.³⁸ Ezen felelősség alól nem lehet kibújni. Mégis az utóbbi időben találkozhatunk ilyen irányú elképzeléssel, a jelenben folyó társadalmi változással kapcsolatban. Megjelent a diktatúra maga-féltése a „világnézeti semlegesség” ürügyén. Ezzel összefüggésben a II. Vatikáni Zsinat dokumentuma megállapítja: „a közhatalom gyakorlásában a mindenk fölé helyezett semlegesség nemcsak nem teljes, de a diktatúrához vezet, ha nem juttatja kellő létfeltételekhez, vagy hatalmával hátrányosan terheli szellemiekben, anyagiakban a saját, az országa és népe javát egyébként hitelesen szolgáló különböző életszemléletű állampolgárait. Ez egyaránt érvényes a többségre és kisebbségre...”³⁹

A világnézeti semlegesség irányelveit érvényesíteni akaró, sokféle szálból összetákolts nevelési koncepció egyes szálait az alaptantervben semmi sem tartja össze, hacsak nem az ateizmus ideológiája. Ez azonban már világviszonylatban szétfoslott.

Az 1990-es évek elején amikor a hitoktatás illetve az erkölcsi oktatás iskolai tárgyként való bevezetéséről esett szó a társadalomban, azonnal ún. „keresztyén kurzusról” beszéltek, ezzel a mumussal riasztgatva az embereket. Így elvtágták az útját annak, hogy a negyven éve marxista-ateista ideológiát képviselő pedagógia helyett, a magyar oktatási rendszerbe az iskolákba visszakerüljön a hit és erkölcs tanítása. Nem az erkölcsi nevelés mértéke alá helyeztetett a pedagógia, hanem annak színtere továbbra is a tanulók szűkebb és tágabb környezete, a „társadalmi élet és tevékenység számos fóruma.”⁴⁰ „Műveltségi területei” fejezetben és annak javasolt arányaiban még csak említve sincs az etikai, erkölcsi nevelés a Nemzeti Alaptantervben. Noha egy erkölcsileg leromlott állapotban lévő ország felemelkedésének legfőbb kritériuma ez volna.

Az egyházi iskolákban a tudomány és a hit sajátos keretben való találkozására kerül sor, nem erre volna-e szükség az állami iskolákban is? „A szekularizált világ a helyes istenismeret és a helyes önismeret hiányának folyamánaképpen lelki nyomorékok, pótszerek és pótcselekvések özönét ontja. A tetejében egy becsapott nemzedék nőtt fel mostanra – iskoláinkba az ő gyerekeik járnak! – hamis mitológiák emlőjén táplálkozva. A hamis mitológiának pedig az a legnagyobb kártevése, hogy életuntsággal és önungorral tölti el azt, aki egy ideig hitt benne. A fiatalok egyre agresszívebbek, türelmetlenebbek, és felelőtlenebbek, ami egyáltalán nem csoda, hiszen már szüleik is talajvesztettek, agresszívek, türelmetlenek és felelőtlenek voltak...”⁴¹ A társadalom élete leépült és csak egy régi-új nevelési elveken álló oktatásban részesült nemzedék képes azt újra felépíteni és stabilizálni.

Nem általános nevelési célokat kell megfogalmazni, hanem – a mai magyar társadalom helyzetét figyelembe véve – aktuális nevelési célokat. Ezek pedig hosszú távon egybeesnek a nemzetmentésre irányuló célokkal. A társadalmi viszonyokban súlyos értékvesztésen túl il-

lúzióvesztés ment végbe, amely a tanácstalanság és az elbizonytalanodás lelkiállapotát idézte elő a fiatalokban. Ezt felismerve olyan fiatalságot szükséges nevelni, amely a helytelen irányba tévedt társadalmi, erkölcsi és gazdasági állapotokkal szemben tud állást foglalni a szellemi környezet ártalmaival szemben. Tud tájékozódni a sok félrevezető híráramlat között és a biztos keresztény értékrendhez feltétlen ragaszkodik.⁴²

Ennek az elképzelésnek persze többféle akadálya van. Az emberi természetnek bűn alá rekesztettségén túl, jelentős a bűn társadalmi relativizálása, melyben a társadalom kigúnyolja, semlegesíti a teológia bűnről szóló tanítását, a társadalom maroknyi része hiába igenli és helyesli. Az ilyen pedagógia nagy kihívása, hogy az ilyen ún. modern társadalom pluralista és deviáns légkörében kell folytatnia erőfeszítéseit, a jellemformálás érdekében. Ez olyan, mintha valaki zuhogó esőben akarna a szabadban tüzet rakni.⁴³ Az ilyen tevékenységben fáradozóknak legfőbb erőforrása az lehet, ami az Illés próféta reménysége volt, a Kármel hegyén vízzel leöntött oltár előtt: Izraelnek Istene, hadd ismerjék meg e mai napon, hogy te vagy az Isten Izraelben (1Kir 18,36). Erre alászállt az Úr tüze és megemészte az égő áldozatot, vagyis mégis lángra gyúlhat az esőben rakott tűz.

Az iskolai munkából csak annyi az időtálló, amennyi egységes életlátást ad. Az évszámokat, a neveket, a levezetéseket, képleteket elfelejti a diák, csak a tanultak vagy a begyakoroltak értelmi, érzelmi és akaratú lecsapódása marad meg. Egy többé kevésbé világos egység. Ezt az egységet a hit Istenben találja meg. A nevelés egyoldalúságával szemben pedig az a hangsúlyos, hogy nem elég valamit megtanulni, illetve begyakorolni, hanem szükséges valamiért lelkesedni, valamiért örülni, más valaminek ellene mondani. A nevelés az egész ember megragadása, egy cél szolgálatába állítása. Minden nevelői munka vagy valamely hitet, vagy valamely világnézetet szolgál. Hit vagy világnézet nélkül széthullnak az iskola tárgyai s nem lesz köztük összekapcsoló egység.⁴⁴

Csak akkor folyhat eredményes közoktatás és köznevelés hazánkban, ha mind az egyházi, mind az állami iskolákban létre jön egy közös cél, melyre mindkét helyen egyformán törekszenek. Ez a közös cél az erkölcs és a hit alapján álló világnézet. E nélkül nincs nemzeti azonosságtudat, nem értenek egyet a rétegek, az osztályok és csoportok. Eredményes pedagógia nincs erkölcs nélkül, erkölcs pedig nincs hit nélkül.

*Dr. Ágoston István
(Miskolc 1997.)*

Jegyzetek

1. Ravasz László, „Az emberélet útjának felén „Az ÚT kiadása 1924. 232. – 2. Pedagógiai Lexikon, Főszerkesztő: Nagy Sándor, Bp. 1976. I. 406. Továbbiakban PL. – 3. Balassa Brúnó, Iskolai művelődés, Magyar Művelődéstörténet Szerk. Domanovszky Sándor 3.451. – 4. u.o. 453. – 5. Román Ernő, Az alsóborsodi s az ósrégi Borsod-Gömör-Kishonti Egyházmegye története, Miskolc 1926.98. – 6. Bucsay Mihály, A protestantizmus története Magyarországon 1521-1945. Bp. 1985. 98,97. – 7. Hajdú János, Felsőbb oktatásügy és tömegnevelés, Magyar Művelődéstörténet, Szerk. Domanovszky Sándor 5.352,357. – 8. Szelényi Ödön dr., A protestáns nevelés szelleme, A protestantizmus Magyarországon Bp. 1928. 405. – 9. U.o. 412. – 10. U.o. 401,402. – 11. Bucsay Mihály i.m. 225. – 12. Csiszár Gézáné, Gondolatok a keresztyén pedagógiáról, Keresztyén Nevelés

1994. 6. sz. 1995. 1.sz. 10. o. – 13. PL. I. 46. – 14. PL. III. 80. – 15. PL. I. 330. – 16. PL. IV. 432. – 17. PL. I. 95,96. – 18. u.o. – 19. PL. IV. 371. – 20. PL. IV. 456. – 21. PL. I. 387,388. – Csiszár Gézané u.o. – 23. Ravasz László, Világnézet, Magyar Művelődéstörténet, Szerk. Domanovszky Sándor 5.326. – 24. Farkas Márta, Osztályfőnöki munka és munkaközösség, Evangéliumi nevelés lélekben és igazságban é.n. 291. – 25. Nemzeti Alaptanterv, Művelődési és Közoktatási Minisztérium 1995. 7. Továbbiakban NAT. – 26. u.o. – 27. u.o. 8. – 28. Tökéczki László, Mire is kell az iskola? Sárospataki református Kollégiumi Híradó 1996/14. 6. – 29. PL. IV. 162. – 30. Szűcs Ferenc, Embert formálni, Evangéliumi nevelés lélekben és igazságban é.n. 184. – 31. NAT 11. – 32. u.o. 148. – 33. Korzenszky Richárd,

A természettudományos tárgyakat tanítók felelőssége, Evangéliumi nevelés lélekben és igazságban é.n. 245. – 34. Ravasz László, Orgonazúgás, Bp. 1923. 72, Ravasz László, Világnézet, i.h. 321. – 35. Ravasz László, Orgonazúgás, Bp. 1923. 73. – 36. PL. IV. 218. – 37. Hegedűs Lóránt, Hit, erkölcs, nevelés. Evangéliumi nevelés lélekben és igazságban é.n. 7,12. – 38. Seregély István, Néhány észrevétel a keresztény közoktatásról, Evangéliumi nevelés lélekben és igazságban é.n. 21. – 39. u.o. 22. – 40. NAT 8. – 41. Kelemenné Farkas Márta, Háromszemélyes társaslélektani viszony, Evangéliumi nevelés lélekben és igazságban é.n. 219. – 42. Farkas Márta i.m. 290. – 43. Boros Géza, A református pedagógia fő kérdései, Keresztény Nevelés 1994. május-október 8. 44. Török István, Etika IV. Főiskolai jegyzet, Debrecen 1951.

S. M. Moon társulata

1954-ben különös közösség alakult meg Koreában. Alapítója Sun Myung Moon, aki néhány évtized alatt mozgalmát mai világunk egyik legtevékenyebb vallási szektájává növelte. A mozgalom a „Holy Spirit Association for Unification of World Christianity” (A Keresztény Világ egyesítésére alakult Szentlélek Szövetség) nevet viseli. A társulat nevében és külsőségeiben buzgó keresztény közösség benyomását kelti. Vizsgáljuk meg most azt, hogy valójában kik ők és mit hirdetnek az embereknek.

S. M. Moon személye

Sun Myung Moon 1920-ban született a mostani Észak-Korea Sangha Ri nevű városában. Szülei presbiteriánus parasztok, akik ebben a hitben nevelték fiúkat is. 1936-ban misztikus élményben volt része. Amikor az egyik hegy lábánál imádkozáshoz készült, megjelent előtte Jézus, és arra szólította fel, hogy folytassa tovább azt a küldetést, amely keresztülhalála miatt megszakadt. Azt a feladatot kapta, hogy hirdessen a keresztények között lelki megújulást és minden ember egységének üzenetét.

1939-ben Japánba indult tanulni, hogy villamosmérnöki diplomát szerezzen. Ott nemsokára letartóztatták azzal a váddal, hogy a koreai függetlenségi mozgalom tagja. Ez volt élete első letartóztatása, amelyet később több másik is követett. 1946-ban indítást kér arra, hogy megkezdje vízijében kapott megbízatásának beteljesítését. Phenjanban újra letartóztatják, majd bebörtönzik és kegyetlen módon megkínózzák. Kiszabadulása után ismét elkezdi működését, mire újból letartóztatják és kényszermunkára ítélik, ahonnan az amerikai csapatok szabadítják ki. Ezután délre menekül és Puszánban tanítványokat gyűjt maga köré. Hivatalosan 1954. május 1-én alapítja meg mozgalmát Szöulban. 1955-ben hamis vádak alapján újra letartóztatják, ahonnan három hónap múlva szabadul ki.

1957-ben megjelenik első könyve „Isteni princípiumok” címen, amely összefoglalását adja Moon tanainak. „Ugyanebben az évben kezdődik el első evangelizációs hadjárata: Moon párosával küldi tanítványait, nem vihetnek magukkal se ennivalót, se pénzt (kivéve egy maroknyi rizst). Úttörő misszionáriusai 40 napon át hirdetik az új tant Korea városaiban és falvaiban.”¹ Ezzel kezdetét veszi a mozgalom rohamos terjedése Koreában. 1957-re már harminc székhelyük van szerte az ország-

ban. Moon azonban nem elégszik meg ennyivel. Az a szándéka, hogy mozgalmát az egész világra kiterjessze és előkészítse az emberiséget Krisztus visszatérésére. 1958-ban megindul a külföld felé való terjeszkedés. Elindul az első hittérítő Japánba, majd a következő évben az Egyesült Államokba is. Közben Koreában sem áll meg a fejlődés. A hazai székhelyek száma harmincról kilencvenre emelkedik. A dinamikus növekedés néhány év alatt szinte minden képzeletet felülmúlt. A gépezet beindult, hogy a Moon által meghirdetett eszmék és célok valóra váljanak.

Az anyagi háttér

A mozgalom tanainak terjedése közben szinte észrevétlenül megindul egy másik folyamat is. Moon szédületes anyagi háttérre tesz szert gyakorlatilag semmiből. A terjeszkedés közben egy jövődő pénzügyi és ipari birodalom alapjait rakja le, amelynek mára szinte már az egész világ van érdekltségi területe. Először halckereskedelemmel és szerszámgépek gyártásával foglalkozik.

1971 változást hoz a mozgalom életében. Moon az Egyesült Államokba teszi át székhelyét és rövid idő alatt valamennyi szövetségi államra kiterjeszti hálózatát. Ezt azért teszi, mert meggyőződése szerint „az Egyesült Államoknak kell egyesítenie a világot Isten Uralma alatt”.² Eközben Koreában sem marad tétlen. 1975. június 7-én hatalmas kommunistaellenes tüntetést szervez meg Szöulban 1.200.000 résztvevővel a fenyegető Észak-Korea ellen. Szervezete ekkorra már világméreteket ölt. 127 országot foglal magába.

Ipari tevékenysége mellett Moon igyekszik más területekre is behatolni. Felfedezi a sajtó központi szerepét és napilapokat indít az Egyesült Államokban (New York Tribune, Washington Times és a spanyol nyelvű Noticias del Mundo), Uruguayban (Ultimas Noticias) és Japánban (Sekai Nippo) egyaránt. Ezek mellett számos kulturális szövetséget alapít és találkozókat szervez, ahová rengeteg vendéget hív meg a tudomány különböző szakágaiból.

A párizsi Le Monde diplomatique szerint Moon a világ egyik leggazdagabb embere. „Azon fáradozik, hogy sok nemzetiségű mozgalmát egy új antikommunista internacionálé szolgálatába állítsa.”³ Dollármilliárdok forognak a kezében, amelyekkel szinte bármit el tud érni.

Vagyonának eredete egyes vélemények szerint szinte kizárólag a „ginseng” gyökérből (általános erősítő hatású növény) készült szerek gyártásának és forgalmazásának világmonopóliumára épül fel. Ezen felül azonban Moon érdekelt Dél-Korea iparában, sőt részt vesz a szüli kormány fegyvergyártási programjában is. Érdekeltségei vannak a világ különböző részein. Az Egyesült Államokban ellenőrzése alá vonta a Diplomat National Bank-ot, egy hajógyárat, az International Ocean Enterprise és a Golden Gate Sea Food halásztársaságokat. Csak az USA-ban kb. 700.000.000 dollár a társaság bevétele évente.

1984-ben az Egyesült Államok Igazságügyi Minisztériuma 18 hónapos börtönbüntetésre ítélte el Moont adócsalás miatt. Még abban az évben La Plata katolikus egyeteme díszdoktorrá avatta Argentínában, 1985-ben pedig Észak-Carolinában a baptista Shaw egyetem teológiai doktorátust adományozott neki. Mindenesetre kérdéses, hogy miért? Moon az ellene folytatott eljárásokat mindig azzal magyarázza, hogy kommunistaellenes magatartása miatt szenvedni el az üldözéseket. Arról azonban nem szól semmiféle magyarázat, hogyan lett Moon 1954-től szinte nincstelenből a világ egyik leggazdagabb emberévé.

A tan

A szekta azt tanítja, hogy Moon tanai az isteni igazság kinyilatkoztatásai számukra. Nem egyszerűen az Újszövetséget ismétli meg a kinyilatkoztatás, hanem olyan új elemeket tartalmaz, amelyeket Jézus Krisztus személyesen közölt Moonnal azért, hogy azokat adja tovább az embereknek. Amit Moon kinyilatkoztatásában kapott, az Isten végső akarata, a „Harmadik Szövetség”. Ennek leírása az „Isteni Princiúmiumok”-ban található meg. Ez nem emberi munka, hanem Isten kijelentése az emberekhez Moon által.

„Istenben háromféle, de egy célra irányuló erő létezik: az eszmény követésének ereje, a teremtés és életben tartás ereje, valamint a szeretet ereje. E három erő központja, Isten energiájának magmája, a szeretet ereje. Isten – aki a „több” – ez által teremtette az embert – aki a „kevesebb” Isten –, mégpedig azzal a céllal, hogy legyen valaki, akit szeressen és így boldog lehessen. Ha egyedül maradt volna, soha nem lett volna boldog.”⁴ A teremtés után Isten már nemcsak önmagáért létezett, hanem Ádám és Éva számára is. Isten Moon szerint csak azért él, hogy szeressen és adjon. Csak akkor létezhet, ha szeret, mert e nélkül nincs értelme a létezésének. „Mivel azonban Istenben van egy férfivonás (a „több”) és egy női vonás (a „kevesebb”), a teremtett világban is „kell lennie egy alanynak és egy tárgynak, egy hímnemű és egy nőnemű résznek, s amikor ez a két elem egyesül, akkor teremtik meg a „nagyobb”, a „több” Isten számára a „kisebb” nagy Istent. Az emberiségnek az a rendeltetése, hogy befogadja Isten szeretetét, mivel Isten a mi abszolút életünk. Az embereknek, hogy elérjék ezt a szeretetet „több” és „kevesebb” mivoltukban egyesülniük kell egymással. Íme ezért van szükségük a férfiaknak a nőkre és a nőknek a férfiakra. Csak együtt tudják megteremteni azt az összhangot, ami által elérhetik Isten szeretetét. Ez a teremtés célja. Istennek, hogy boldog lehessen, szüksége van a házaspár szeretetére.”⁵ Ebben a csodálatos helyzetben Istent

körülveszi a férfi és a nő igaz szeretete és annyira összeforr a három, hogy soha többé nem akar elválni egymástól. Isten terve tehát eredetileg az első teremtésnél az volt, hogy csak Ádámért és Éváért létezzen, ezek pedig őt szeressék. Ez a terv azonban nem valósult meg.

Ádám és Éva teremtésének eredeti célja az volt, hogy házasságban egyesüljenek és mint „Igazi Szülők” Isten gyermekeinek adjanak életet. Az Édenkertben Ádám és Éva növekedés helyett elbuktak. Lucifer, akinek az volt az eredeti feladata, hogy vezesse őket, először elcsábította Évát és szexuális kapcsolatba lépett vele. Ez okozta az ember „lelki” bukását. Ezután Éva megkísérelte Ádámot és mielőtt elérkezett volna az Isten által kijelölt idő, ők is egyesültek szexuálisan. Ez okozta az ember „fizikai” bukását. Mivel elbuktak, Isten szeretete nem valósulhatott meg a földön. Azért küldte el Isten a Messiást, hogy általa újra átkarolja az embert. A Messiás tehát az új Ádám, aki feleségével, az új Évával megalkotja az igazi családot és ezáltal valóra váltja Isten országát a földön. „A második Ádám Jézus Krisztus, aki tökéletessé tette volna az embert, ha nem feszítik meg és meg tudta volna alapítani a tökéletes családot.”⁶ Azért ígérte meg második visszajövetelét, hogy messiási küldetését be tudja tölteni.

Az új Messiás

Az új Messiásnak tehát vissza kell térnie, hogy megvalósítsa a földön Isten országát lelki és fizikai értelemben egyaránt. „Amikor az Úr visszatér, emberként jelenik meg a földön, s nem égből leszállt isteni alakban” – válaszolja Moon. S főképp nem Jézus személyében tér vissza. Isten egy feladat teljesítésére soha nem használja fel ugyanazt a személyt, egyszerűen azért, mivel azt a testet, amely teljesítette feladatát, nem lehet még egyszer felépíteni. Ezért a Jézus által megkezdett küldetés e teljesítésére Isten „egy másik embert küld.”⁷ Ez az ember valóságos emberként jön a világra, akinek lesz felesége és lesznek gyermekei is. Meg kell oldania a világban lévő ellenségeskedéseket, hogy megalapíthassa az igazi családot. Az új Messiás már 1917 és 1930 között megszületett. Először elrejtettségben élt, majd fokozatosan felismerik benne a Messiást.

Jellegzetes kérdés az is, hogy a megígért eljövétel fog bekövetkezni? Moon véleménye szerint a Messiás megjelenésének a helye Korea. Azért egy keleti nemzet, mert minden nagy lelki mozgalom keletről indult el. Ennek bizonyítására több indokot sorol fel:

- 1.) Az ország szenvedései Isten szenvedéséhez hasonlóak.
 - 2.) Sokféle vallást ismernek ezen a földön. Mivel a Messiásnak minden vallást egyesítenie kell majd, így olyan helyről indul el, ahol sok vallás gyökerei ismereteseek.
 - 3.) Korea kozmikus oltárként jelképezi a világot. Ahogy az emberiség is kommunizmusra és demokráciára oszlik, úgy van Korea is megosztva.
 - 4.) Koreában nagyon élénk a Messiásra való várakozás.
- Feltehető tehát a kérdés, hogy kicsoda az új Messiás? Mindazokból a dolgokból, amelyeket Moon felsorol a Messiás ismertető jegyeiként, egyértelművé válik, hogy „a harmadik Ádám maga Sun Myung Moon, aki be akarja teljesíteni azt, amit Jézus nem tudott betölteni.”⁸

Az „Igazi Szülők”

1960-ban központi esemény történik a szekta életében. Moon megnősül és elveszi a tizenhat éves Ha Ja Han-t, hogy feleségével megalapítsa a tökéletes családot. Ezzel a családi egységnek egy „tökéletes” modelljét akarja tanítványai szeme elé állítani. Feleségével együtt a megújult emberiség „Igazi Szülőinek” nevezik magukat, akiknek céljuk az, hogy a mozgalom tagjaiból családok alakuljanak. Éppen ezért Moon hatalmas propagandát fejt ki tanítványai kollektív házasságkötései érdekében. „A sort 1960. április 16-án három tanítványa házasságkötése nyitotta meg; ezt 36, 72, 124, 430 kollektív házasságkötés követte aztán 10 országából 777 fiatal páré 1978-ban, majd 1979-ben 20 nemzet képviselőiből 1800; 1982-ben ez a szám 5837-re emelkedett, a fiatal párok pedig már valamennyi fajt és számos nemzetet képviseltek. A házasságkötések mottója: »Békét a világban eszményi házasságok létrehozásával.«”⁹

Moon „eszményi családjának” mindenesetre van egy fekete foltja. A Ha Ja Han-nal kötött házassága már nem az első, hanem a negyedik volt a sorban. Előzőleg már három feleségétől vált el és házasságtörés miatt bírósági eljárás is folyt ellene. A moonista források természetesen mélyen hallgatnak az előzményekről.

A szekta célja

Moon először a társadalom alapjául szolgáló tiszta és bűn nélküli családok alapítását szorgalmazza. Ő és felesége az „Igazi Szülők”. A szekta tagjai azért szervezik tömegesen a házasságkötéseket, hogy tőlük áldást kapjanak.

Másodszor valamennyi keresztyén vallás és felekezet egyesítésén dolgoznak, hogy egy teljesen új keresztyéniséget teremtsenek. Kétezer éven keresztül meghamisították Isten és Jézus akaratát, ezért amikor az új Messiás eljön, akkor új keresztyénségnek kell majd létrejönnie. Ez magában foglalja azt, ami a vallásokban a legnagyobb értékeket képviseli. Természetesen ez a Moon által alapított „Holy Spirit Association for Unification of World Christianity”.

Harmadszor rendkívül erős és hatékony kommunista-ellenes szervezkedést folytat a mozgalom. Moon szerint a kommunizmus nem egyszerű ideológia vagy gazdasági rendszer, hanem egy olyan ateizmusra épülő vallás, amely állandóan sürgeti Isten tagadását a világban. A kommunizmus győzelme Isten teljes vereségét jelentené.

Kicsodák valójában a moonisták?

A Japán Katolikus Püspöki Konferencia 1985. június 22-én kiadott egy közleményt a moonisták hatásának ellensúlyozására. Ennek lényeges pontjai a következők:

„1.) Hitünk szerint a kinyilatkoztatás Krisztusban teljesedett be. A szövetség szerint viszont Krisztus kinyilatkoztatása befejezetlen, és az Isten által küldött Sun Myung Moon az igazi Messiás, aki teljessé teszi a kinyilatkoztatást; ő az emberiség végleges Üdvözítője.

2.) Hisszük, hogy Krisztus emberré lett Isten, s benne a mennyei Atya szeretete nyilvánkozott meg. A szövetség tagadja, hogy Krisztus Isten, azt állítja, hogy csak ember.

3.) Hitünk azt tanítja, hogy a keresztség által nyerjük el bűneink bocsánatát, s Krisztusban találjuk meg az irgalom forrását. A szövetség ezzel szemben azt tartja, hogy a keresztség bukás és vereség volt. Isten ezért küldte el igaz üdvözítőként Sun Myung Moont.”¹⁰

A szektát felületesen megvizsgálva, könnyen juthatunk arra a nézetre, hogy bár hittételeik különböznek a mieinktől, mégis egy olyan őszinte vallásos mozgalom, amely egy „Isten uralma alatt élő világért” küzd. Az alapos vizsgálatok azonban rámutatnak arra, hogy a vallásos máz alatt világuralomra törő, erősen anyagi, ideológiai és politikai fegyverzetbe öltözött mozgalom húzódik meg. A kommunizmus elleni harc jegyében Moon számos ország diktatúráinak nyújt anyagi segítséget. „A szektát olyan vád is éri, mi szerint a tagok toborzásában »agymosást alkalmaz«, főképp fiatalok esetében, szétszárkítja a családot, a gyermekeket elválasztja a szülőktől s távoli országokban küldi, hogy ne érintkezhessenek, kihasználja tagjai fanatizmusát oly módon, hogy ingyen munkát, pénzbeli adományt, ingatlanokat kér tőlük a mozgalom javára, mivel »a Messiásnak kell a világ leggazdagabb emberének lennie – tanítja Moon –, egyedül ő méltó arra, hogy uralmat gyakoroljon a dolgok felett.«”¹¹

S. M. Moon személye tehát egyáltalán nem áll minden józan kritikán felül. Mozgalma csalásokra, hazugságokra és mindenáron való uralkodni akarásra épül fel. Ő magát Messiásnak tartja, de az a benyomásom róla, hogy sehogyssem akar hasonlítani az Ézs 53-ban szereplő „fájdalmak férfiára”, aki hordozza betegségeinket.

A moonisták ma

A szekta felmérése szerint jelenleg kb. 2.000.000 követője lehet Moonnak és tanainak. Más források adatai szerint legnagyobb a számuk Koreában (650.000). Japánban kb. 300.000, az Egyesült Államokban 30-40.000, a világ többi országában még néhány ezer lehet a számuk. A szekta azt állítja, hogy mintegy 150 országban működnek a mozgalom misszionáriusai. Jelentős eredményeket érnek el Latin-Amerika országaiban a kommunistaellenes kormányok védelme alatt. „Rendkívül agresszív módon próbálnak az egyetemekre behatolni.”¹² Komolyabb magyarországi tevékenységükről még nincs tudomásom, de valószínűleg hamarosan át fogják helyezni misszionáriusaik egy részét a kommunizmus súlya alól megszabadult Kelet-Európába.

Fukk Lóránt

Jegyzetek

1.) Giuseppe de Rosa: Vallások, szekták és a kereszténység Szent István Társulat Budapest, 1991. 167.p. – 2.) Uo. 169. p. – 3.) Uo. – 4.) Uo. 170. p. – 5.) Uo. 170-171. p. – 6.) Bütösi János: Szekták Moon-követők és az Egyesített Egyház Az 1990-91-es tanév órai anyagának vázlata – 7.) Giuseppe de Rosa: i.m. 173.p. – 8.) Bütösi János: i.m. – 9.) Giuseppe de Rosa: i.m. 168.p. – 10. Uo. 179. p. – 11.) Uo. 177-178. p. – 12.) Bütösi János: i.m.

Protestáns egyházi belpolitika

Fogalmi kör és szükségszerűség

1. Aligha vitatható, hogy ha az egyház – jelesül és közelebbről: a magyarországi protestáns egyházak mind-egyike – a világban jelentkezni és – mi több – hatni akar, szükségszerűen valamiféle látható, evilági alakzatot kell felvennie. Ez az evidencia magyarázza azt a további tény is, hogy a világi szervezeti formák egyikét magára öltött egyháznak ez utóbbit működtetnie, más világi tényezőkhöz – közöttük különösen az államhoz – viszonyítania kell. Természetesen saját céljainak szolgálatában. Ennek a viszonyulásnak és kapcsolattartásnak a módozatait a mindenkori *egyházpolitika* szabja meg. Ez utóbbi viszont – amint ezt korábbi tanulmányainkban részletesen kifejtettük¹ – azoknak az eszközöknek és módozatoknak összessége, amelyek alkalmazásával az egyház céljai a legeredményesebben közelíthetők és valósíthatók meg. Ebben a viszonylatban az egyház az állammal, más egyházakkal, illetve minden más állami vagy társadalmi szervezettel összefüggésben, tehát *kifelé* jelentkezik. Másként fogalmazva: itt az egyház legtágabban értelmezett *külpolitikája* formálódik. Az egyháznak mint szervezeti egységnek azonban van belső élete, belső mozgása is. Ez utóbbi kettős irányultságot mutat. Egyfelől *hitéleti* síkon, gazdag konfesszionális, teológiai változatokkal. Másfelől a *szervezeti élet* valamennyi olyan jellemzőjével, amelyek mindegyike az organikus felépítettség lényegéből fakad, attól elválaszthatatlan. Persze e kettő szoros együttműködésével és kölcsönös egymáshatásával.

Mind az egyházszervezet, mind az ide betagolódo különböző egységei, mind e szervezetekben és egységekben élő személyek: az egyháztagok, valamint ez utóbbiakból megépülő egyháztársadalom sokféle és sokszínű mozgásokat mutat. Ez utóbbiak áttekintése, eseményeinek, történéseinek és szándékainak ismerete és kezelése adja az egyházi *belpolitika* lényegét. Közelebbről tehát azoknak az *eszközöknek és módozatoknak ismeretét, felkutatását és alkalmazását, amelyekkel az egyház céljai a legeredményesebben érhetők el*. Tehát bent az egyházban, annak szervezetében és társadalmában.

2. Miért van erre szükség? Végére is az egyház mint hitéleti közösség a maga felülről – az egyház Urától – irányított tevékenységét tökéletesen kifejtheti, ha hirdeti az Igét és ha a sákramentumokat kiszolgáltítja. Ehhez semmiféle politikai tevékenységre, ezt közvetítő mozgásokra, aktív vagy passzív magatartások kialakítására semmi szükség sincs.

Elvileg valóban nincs is. Ám a gyakorlat, a mindennapok praktikuma egészen más képet mutat. Ez utóbbit több körülmény motiválja.

Mindenekelőtt az a már többször említett tény, hogy az egyház a maga földi életét meghatározott *szervezeti formák* között gyakorolja. Az organikus – jogilag is szabályozott – felépítettség pedig önmagából eredőleg sajátos tevékenységet, a szervezeti mozgások számos változatát igényli. A szervezetre – legyen az bármilyen felépítésű és rendszerű – az egyháznak szüksége van, mert evilági létezését csak így jelenítheti meg, így bizonyít-

hatja. Ez az organizmus viszont szükségszerűen tevékenységre van utalva, mert e nélkül léte és fennállása válik kérdésessé, hiszen a mozdulatlanság itt a nemlétezéssel lehet egyértelmű. Azt viszont, hogy az itt nélkülözhetetlen tevékenység hogyan és miként történik, milyen tényezőkkel, effektusokkal dolgozik, a korábban már említett eszközök és módozatok határozzák meg. Ezek mikénti kezelése maga az egyházi belpolitika.

Jellegét, célkitűzését és eszköziségét kétféle *konceptió* formálhatja: a *bezárkózás* vagy a *nyitottság*, a változásra és változtatásra kész szemlélet. Előbbinél „az egyház beássa magát egy pozícióba, elsáncolja magát a kívülről valók és a kívülről történők ellen és az így elfoglalt pozíciót védi, mint egy harcálláspontot.”²

A konceptió *nyitottsága* esetén ennek ellenkezője történik. Itt elevenen hat az a felismerés, amely szerint „nem kell, hogy az egyházban minden mindig és szükségszerűen a régiben maradjon. Az egyház vándorló Isten-nép, nomád exodus gyülekezet. És ha vándorlása során, amely néha sivatagi elhagyott utakon vezet, hű marad Urához... megtörténhet, hogy fény támad és a gyülekezet embereinek új arcuk, új hangjuk, új tartásuk lesz.”³ Ez az arc, hang és tartás egyben azzal a fundamentális protestáns tétellel is tökéletes összhangban áll, amely kezdettől fogva máig a „semper reformari debet” talaján állva kezeli evilági egyházát.

A saját belpolitikáját formáló egyháznak abban is állást kell foglalnia, vajon belső viszonyait milyen „modell” szem előtt tartásával alakítsa. Nevezetesen: alkalmazkodjék-e a környező világ adottságaihoz, vagy ezektől elzárkózva, velük mit sem törődve tevékenykedjék? Előbbi sajátos „*modernkedésbe*” sodorhatja az egyházat, amikor is „divatban, szóhasználatban, nézetekben azt tartja mércének, ami a körülötte lévő világban éppen a felszínen van.” Ennek ellenkezője a „*fehértalléros konzervativizmus*”, amely „*gettóizálja*” az egyházat, múzeumná vagy rezervátummá teszi.”⁴ Mindkét megoldás súlyos veszéllyel, fiaskókkal, egyfajta tragikus „szereptévesztéssel” járhat, mert nyilvánvalóan magán hordozza a szélsőséges látásmód valamennyi káros attribútumát.

Az egyház persze nem áll és nem él önmagában. Egész létét és tevékenységét – több-kevesebb szimpátiával vagy antipátiával – a környező világ valamennyi tényezője szoros ellenőrzés alatt tartja. Ebben a legkülönbözőbb *elvárások* és *kihívás* sűrűsödnek, olyanok, amelyek az egyház egyik legfőbb parancsát a *felebaráti szeretetet* ragadják meg és szegeznek szembe az egyház belső életével. Kérdéseket formálva és feleletet – tettekben megmutatkozó feleletet – várva pl. arra, vajon mit tesz az egyház a szociális gondoskodás, a szegények ellátása, a menekültek felkarolása, az otthoni öreggondozás, vagy a családi tanácsadás munkaterületén?⁵ A válaszadás pedig a lényeges cselekvésben megnyilatkozó egyházi belpolitikára támaszkodhat, ennek helyes vagy helytelen, célravezető vagy téves voltát tükrözve.

3. Az egyházpolitikának, mint minden politikának mellőzhetetlen szüksége van e tevékenység *elvi alapjainak* tisztázására. Közelebbről tehát arra, hogy világossá

válják, vajon az egyház a maga belpolitikai tevékenységét, állásfoglalásait és mozgásait, mindazt tehát, amit ezen a téren gyakorolni kíván, milyen elveket követve éli meg. Sok apróbb, tehát jelentéktelenebb, ezért mellőzhető megnyilvánulástól ezúttal eltekintve – az evilági megoldásokhoz hasonlóan – első pillanatra két nagy lehetőség kínálkozhatik számára. Egyik a *konzervativizmus*, annak valamennyi változatával és árnyalatával, a másik: ennek ellentétpárja, tehát a *liberalizmus*, ugyancsak mindazokkal a változatokkal, amelyek e felfogást ezideig jellemezték.

Ha az egyház – szerepét és küldetését teljesen elfeledve és mellőzve – az evilági szervezetek és intézmények egyike lenne csupán, úgy belpolitikájának megformálásánál minden további nélkül e most említett elvi alapok bármelyikét választhatná. Esetleg ezeknek kombinációjával, elegyítésével. Ám az egyház nem pusztán evilági szervezet. Küldetése – alapító Urától eredően – üdvközvetítésre utalja, tehát arra, hogy a teremtő Isten és teremtménye: az ember között kapcsolatot létesítsen és már e földön megvalósítsa azokat a szándékokat, amelyek ezt az összeköttetést a megváltás érdekében munkálják. Ennek a ténynek birtokában viszont az egyház egész tevékenysége – közelebről: belpolitikája – *Krisztus személyiségét*, parancsait, útmutatásait nem nélkülözheti. Következésképpen: Krisztus alakja és útmutatásai az egyházi belpolitikában szükségképpen jelen vannak. Mí több: elsőrenden vannak jelen, tehát azzal a prioritással, amely az egyház belpolitikáját alapvetően meghatározza és minden más szempontot másodlagos helyre utal. Ennek értelemszerű és tényszerű velejárója, hogy az egyházi belpolitika konzervatív és liberális elemeket tartalmazhat – sőt a politika természetéhez alkalmazkodva ilyeneket tartalmaznia is kell – azonban mindezt csak ahhoz igazodóan, amit Krisztus jelenléte az egyházban eleve meghatároz és megenged. A Megváltó személyisége és tanítása az egyház belpolitikájának szükségképpen és elengedhetetlen szűrője és katalizátor. Ami ezen a szűrőn fennakad és amit ez a katalizátor az egyház céljának és rendeltetésének szolgálatára alkalmatlannak talál, az a belpolitika tényezőjévé nem válhat, azt onnan mellőzni kell. Ellenkező esetben az egyházi belpolitika téves és rossz utakon járhat és végül soron nem lesz egyéb, mint valamiféle világi képződmény – egylet, egyesület – igazgatásának és mozgatásának elvi-elméleti elgondolása.

Krisztus és evangéliumának belpolitikai, állandó és meghatározó jelenléte ugyanakkor abban is segítségére van az egyháznak, hogy e politika kialakításánál, az ezekhez szükséges gesztusai megformálásánál mennyire legyen konzervatív, illetve liberális. Mert a rugalmas, az igényekhez és körülményekhez alkalmazkodó belpolitikának mindkettővel számolnia és élnie kell. Módját és mértékét Krisztus és az evangélium szabják meg. Az egyházra csak a figyelem – a jó figyelem – és az alkalmazás – a helyes alkalmazás – feladata hárul.

4. Az egyház belpolitikája – amint ezt mondanivalónk eddigi rendje több oldalról is aláhúzza –, szükségképpen két tényező állandó figyelembevételére van utalva: a világi környezetre és az evangéliumra. Nagy kísértése és tragédiája lehet az egyháznak, ha bármelyikről is megfeledkezik. Ha a világi adottságokról, a valóságról nem

vesz tudomást, menthetetlenül elszigetelődik, a már említett „múzeumná”, esetleg „gettóvá” válhatik. Ha viszont Krisztus és az evangélium lesz számára nem létező belpolitikai tényező, egyszerű, tartalmát és célját vesztett egyesületté zsugorodik. Bármelyik is azzal a helyzetállással kerülhető el, amely tudomásul veszi, hogy az egyházi belpolitikában az „Istenhez való ragaszkodás a valóság tagadása nélkül”⁶ elvi tétele érvényesül.

5. Az egyház belpolitikájának megformálása, életvitellé alakítása kétségkívül különleges és nagy feladat. Súlyát és hatásait – gyakorlásában vagy elhanyagolásában egyaránt – azok a tényezők szemléltetik a legtapinthatóbb módon, amelyek a környező világ részéről fonják körül az egyházat. Utóbbiak kevés szimpátiát, jóval több közömbösséget és antipátiát sugároznak. A feladat, tehát az, hogy eben a milióban erős, Urához és feladatához következetesen ragaszkodó, élni és hatni tudó egyház tevékenykedhessen, az egyházi belpolitika valamennyi tényezőjét, tehát magát az egész evilági egyházat fokozott helytállásra kötelezi. Annak alapvető felismerésével, hogy „Isten a feladatokban mutatja meg minden-nemzedéknek, hogy milyen nagyja lehet. A feladatok pedig annál nagyobbak, minél törpebb egy kor, minél esetesebb egy nemzedék.”⁷ Napjainkban a kor törpeségéhez és a nemzedék elesettségéhez, ebből következőleg a feladat nagyságához ezért aligha férhet kétség.

II. Az egyházkormányzás politikája

1. A belső egyházpolitika kialakításának két tényezővel kell számolnia: azokkal, akiket kormányoz és azokkal, akik kormányoznak. Közelebről: az egyháztagokkal és a kormányzást megvalósító, azt gyakorló egyházi szervezetekkel, szervezetekkel. Ebben a felállásban elvileg – és túlnyomórészt gyakorlatilag is – ez utóbbiak az aktív tényezők, míg az előbbieket nagyjában-egészében passzív szerepre vannak utalva, hiszen az egyháztagok azok, akik felett, akikre vonatkozólag a kormányzás ténylegesen létrejön, megvalósul. Mindemellett azt sem lehet kizárni, hogy ennek a most említett kapcsolatnak az egyháztagság részéről is lehetnek – adott esetben vannak is – igen pozitív megnyilatkozásai. Legfőképpen akkor, midőn az egyháztagság – protestáns egyházaink e vonatkozásban egybehangzó törvényei és gyakorlata szerint – e testületeket szavazataikkal, választások útján hozzák létre.⁸

A kormányzás, a mások felett megvalósított intézkedés, rendelkezés – természetes jelleggel – *hatalmi* pozíció is. Az egyházban éppúgy, mint az evilági szervezetek bármelyikénél. Ezt a hatalmat – ideértve tehát az egyházi hatalmat is – kétféle módon lehet értelmezni. Egyfelől úgy, hogy a hatalom a társas alakulatnak azt a képességet jelenti, „amellyel a maga céljainak eléréséhez szükséges magatartásra tagjait irányíthatja.”⁹ De felfogható ez a hatalmi képlet úgy is „mint a hozzá tartozó tagok összességének hatalmát az önmaguk ügyeinek intézésére irányítani.”¹⁰ Bármelyik megoldásról legyen is szó, a dolgok lényege a *főlé- és alárendeltség* állapotára utal, arra tehát, hogy ebben a viszonyban vannak olyanok, akik mások felett rendelkeznek, számukra magatartási parancsokat adhatnak ki, viszont vannak olyanok, akik a parancsoknak engedelmeskedni, életvitelüket ez utóbbiakhoz igazítani kötelesek.

Az evilági egyház látható szervezeteinél ez a hatalmi képlet szintén érvényesül ugyan, de egy sajátos *többlet*-tel bővül. A többlet maga az alapító, az egyházat fundáló Jézus Krisztus. Övé „minden hatalom mennyen és földön”,¹¹ következésképpen és legfőképpen abban az egyházban, amely a Benne hívők látható, világi formák szerint szervezett gyülekezete. Ebből a tényből viszont további, igen lényeges körülmények következnek.

2. A Jézus Krisztus hatalmi fősege alatt szervezkedő egyháznak ez utóbbi igazgatását, tehát az egyházkormányzást megvalósító tevékenységében mindenekelőtt azt kell szem előtt tartania, hogy az igazgatás és kormányzás valamennyi aktusánál Krisztus személyesen jelen van. Persze nem testi valóságában, hanem annak felismerésében, hogy a mások – az egyháztagok – vezetése, a felettük gyakorolt bármilyen hatalmi ténykedés végső soron Krisztus hatalmát testesíti meg. Közelebbről: a kormányzás hatalma nem azé, aki kormányoz, ő csupán *képviseli* azt a Személyt, akinek nevében tevékenykedik.

A képviselőt tényből számos további feladat hárul a képviselőre. Elsőrenden annak felismerése és tevékenységének ehhez igazítása, hogy a kormányzás, bár hatalom, mégis az egyház Urától eredő jellegére tekintettel alapvetően *szolgálat*. Gyakorlatilag tehát annak kifejezése, hogy az egyházkormányzó magatartás nem valamiféle eredeti, hanem származékos tevékenység, amelynek valamennyi gesztusa arra az Úrra utal vissza, akit kormányzó képvisel. Ha pedig szolgálat, úgy eleve kizárja mindazokat a csábításokat, visszaéléseket, amelyek a hatalomból, mint uralmi helyzetből egyébként következhetnének.

Mindenekelőtt az *uralkodás tilalmát*,¹² amely az apostol leveléből kitűnőleg már a kezdet-kezdetén ott kísértett a szervezkedés első lépéseit gyakorló egyházban. Ezzel összefüggésben a *fölényeskedést és a gögőt* is, amely köztudomás szerint a hatalom-gyakorlók közös jellemzője szokott lenni.

A szolgálatot ellátó egyházkormányzás ezeket a visszaéléseket – bűnöket – kétféle módon kerülheti el: *belátással és türelemmel*. Engedelmeskedve az apostoli intésnek: „Értsd meg, amit mondok; adjon azért az Úr néked belátást mindenekben.”¹³ Lényegében azt a képességet, amely ki tud lépni saját elgondolásainak, szándékainak szubjektív világából és – anélkül, hogy ezeket feladná – rá tud hangolódni a másik ember szándék- és gondolatvilágára. Az együttgondolkodásnak azzal a reményével, hogy ebből a kormányzáshoz szükséges összhang kormányzó és kormányzott között eredményesen létrejöhet. Mindehhez – szinte természetes jelleggel – a *türelemnek* is kapcsolódnia kell. Az egyházkormányzó tevékenység ugyanis nem pusztá parancsosztogatás, sokkal inkább azoknak a kapcsolódó felületeknek megtalálása, amelyek a kormányzás rendelkezéseit mint szükséges és nélkülözhetetlen aktusokat jelenítik meg. Ahol is a cselekvést a *meggyőzés* szándéka motiválja. Ehhez türelem kell, mégpedig kötelező „törvény”-ként, „ám ez nem jelenti azt, hogy egyetértek azzal, akit el kell tűrnöm.”¹⁴

3. A helyes, mert krisztusi sikon mozgó egyházkormányzás mindig *személyes* jellegű. Még akkor is, ha általános, mindenkire vonatkozó akarásokat fogalmaz. Ebbeli magatartásának „modellje” maga az Úr, aki földi életében bár tanításait mindenki számára hirdette, ám az azokhoz való igazodást mindig személyekhez szólóan

kérte számon. Az *üdvösség útja nem kollektív felvonulás, hanem a kegyelem személyes ténye*. Ezt a felismerést az egyházkormányzás világára vetítve sajátos követelménnyel és egyben követelménnyel kell számolni. Közelebbről azzal, hogy a kormányzati cselekvések nem elvont, elméleti megnyilatkozások, hanem a valósághoz tapadó olyan aktusok, amelyek az egyház rendje szerint az erre elhívott keresztyénektől indulnak ki és keresztyénekhez – egyháztagokhoz – szólnak. Megfelelően leképezve és alkalmazva azt a viszonyt, amelyet a Megváltó földi útján a közte és a hozzá fordulók között rendszeresen és következetesen megteremtett.

Az egyházkormányzás cselekvései – több más lehetséges osztályozás mellett – két csoportba tömöríthetők. Olyanokra, amelyek meghatározott személyekhez szólnak és olyanokra, amelyek az egyház egy-egy csoportját, egyháztagok kollektíváját ragadják meg. A konkrét személyhez szóló intézkedésnél vagy rendelkezésnél a személyes jelleg jól megvalósítható, hiszen az egyházkormányzó ismeri – ismernie kell! – azt, akivel szemben a reá ruházott hatalmat gyakorolja. Másként fogalmazva: „ad hominem”, tehát „személyre szabottan” cselekedhet. Bonyolultabb és ezért nagyobb körültekintést kíván az a helyzet, amelyben az intézkedés egy-egy kollektívát, az egyháztagok egy csoportját, az egyházközösséget, vagy magát az egész egyháztagságot érinti. Itt az általános, mert mindenkit érintő akarat-kijelentés – már csak generális jellegénél fogva is – könnyen személytelenné válhat. Olyanra tehát, amelyből a megszólítottak csak annak általánosságát és nem egyfajta – az egyházigazgatásban itt is nélkülözhetetlen – személyes determináltságát ismerhetik fel. Hogy ez a személyes jelleg itt is munkálkodhassék, arról a mindenkori egyházkormányzónak, egyházigazgatásnak kell gondoskodnia. Megfelelő módszerekkel. Erről később lesz szó.

4. Protestáns egyházaink jelentős része – elsőrenden a hazai evangélikus és református egyház – kormányzati felépítése a *zsinat-presbiteri rendszert* követi. Ennek lényege, hogy az egyházszervezetben „minden fokon több tagból álló gyűlések végzik a joghatósági feladatokat”¹⁵ és a tagok túlnyomó része presbiter. Ehhez kapcsolódik a *paritás* elve, ami azt jelenti, hogy az egyházkormányzás minden szintjén a lelkészi és világi elem – a lehetőség szerint – azonos számban vesz részt az egyházigazgatás tevékenységében.¹⁶ Ez a két elv – természetét tekintve – jogi (egyházjogi) attribútum. Gyakorlati vetületüket a mindenkori egyházkormányzás és igazgatás hivatott megvalósítani. Utóbbi viszont már egyházpolitikai tényező, mert praktikus alkalmazásuk világosan láttatja, vajon a kormányzás és igazgatás milyen módon bánik e két sarkalatos jogi (egyházjogi) tétellel.

A bánásmód alapállása nyilvánvalóan e két elvi tétel *egyensúlya* – vagy legalábbis megközelítő egyensúlya – lehet. Azért „megközelítő” csupán, mert az egyházszervezet felépítésében – törvényi szabályozás nyomán – szükségképpen adódnak olyan helyzetek, amelyekben akár a joghatóságot nem testületi szervek gyakorolják (pl. esperes, püspök), akár a paritás szigorú rendje szenved elkerülhetetlen sérelmet (pl. a közgyűlések összetételében a világi elem mutat nagyobb létszámot). Ezt az egyensúlyt – megközelítő egyensúlyt – viszont jellegzetes ferdülések, egészségtelen és szükségtelen eltolódá-

sok olykor megzavarhatják bizonyos káros, mert az elvi alaptételeket átlépő, azokat tiszteletben nem tartó egyházpolitikai tendenciák érvényesülésével.

Közülük különösen figyelemreméltó a *világi* egyháztagok jelenlétének, illetve feladatellátásnak háttérbe szorítása. Nem kétséges, hogy ezt a jelenséget több tényező együttese alakítja. Egyfelől a korábbi államberendezkedés sok akadályt és tilalmat állító intézkedése, amelyek mindegyike legalábbis kockázatosá tette a világi egyháztagok egyházkormányzó-, igazgató szereplését. Ehhez járul az így tartózkodásra kényszerített világi elemek járatlansága, tapasztalatlansága, a cselekvésben mutatkozó bizonytalansága. Mindez sajátos „formális” helyzeteket teremt, amelyekben a világi egyháztagok valamiféle egyszerű „asszisztenciát” látnak el csupán, némi túlzással a „statisztéria” szerepére szorítva és szorítkozva.

Ilyenformán az egyházi belpolitika igazgatási és kormányzási területén sajátos „vákuum” keletkezett. Ez utóbbit szükségszerűleg ki kellett tölteni. Ezért a visszavonult világi elem helyét a lelkészi egyháztagok foglalták el, a cselekvésben és intézkedésekben az ő gondolataik és akarásaik érvényesültek. Ennek a „szükség-helyzetnek” ilyen megoldásához persze „az egy kicsit féltékeny klerikus szemlélet” is hozzájárult, amely „nehezen oldódva és aggódva ad teret az egyébként valóban sok körülményt, tapasztalatot és ismeretet igénylő egyházkormányzásban való részvételre.”¹⁷

Az egészséges, a zsinat-presbiteri elvnek megfelelő egyházkormányzás állandó feladata, hogy ezeket az eltolódásokat, ferdüléseket folyamatosan megszüntesse. Olyan egyházpolitikai gesztusokkal, amelyek egyfelől a világi egyháztagok aktivizálását szolgálják, másfelől a lelkészi elemet annak felismerésére készítik, hogy protestáns egyházaiktól bármiféle „klerikus” szemlélet mérőben idegen és azért káros, mert az evilági egyházszervezet „jó rendjét” ássa alá, veszélyezteti. Már pedig a „jó rend” fenntartása a lelkészi tagoknak is alapvető érdeke. Az itt szükséges egysúly helyreállítását eredményesen szolgálhatja a világi elemek fokozatos bekapcsolása a közgyűlések aktív (véleményformáló és számonkérő) szerepvállalása, valamint a lelkészi elem ezt megértő és támogató közreműködése.

5. Az egyházkormányzás *fegyelmezett* munkát és *fegyelmezett* munkást igényel. Protestáns egyházainkban ez azért is kap különös hangsúlyt, mert látható egyházszervezetük az egyháztag személyes fegyelmezettségét bibliai alapon fogalmazza és a fegyelmet nem tűrőkkel szemben a Szentírás alapján lép fel.¹⁸ Ebből viszont az is következik, hogy maga a világban megjelenő egyház működése, az egyházi szervezetek legkülönfélébb mozgása – így tehát a kormányzás is – bizonyos egységes fegyelmezettség jegyében gyakoroltassék. Ellenkező esetben az egyház kormányozhatatlanná válik, részeire bomlik és a szervezeti egységben rejlő értékek megsemmisülnek.

A fegyelmezett egyházkormányzás alapeleme a *fegyelmezett egyházkormányzó*. Az a személy, aki az egyházkormányzás politikájának ezt az alaptételét elsősorban önmagára alkalmazza. Azt, amit az apostol így fogalmaz: „Legyetek férfiak, legyetek erősek!” Ám nyomban hozzá is teszi, hogy „minden dolgotok szeretetben történjék.”¹⁹ Az erőskező kormányzás tehát nem valamiféle parancsuralom, merev szigorúság, sokkal in-

kább – a korábban már említett – méltányos, megértő, a követelményekhez mégis ragaszkodó szeretet együttes gyakorlása. Aki előbb önmagát kormányozza ahhoz, hogy másokat eredményesen kormányozhasson.

A jó politikát folytató egyházkormányzásnak persze vannak lényeges személyi előfeltételei. Legfőképpen az *alkalmasság*. Ez mindenekfelett azt jelenti, hogy a kormányzásra elhívott egyháztag rendelkezék azokkal a képességekkel, amelyek e tevékenységhez nélkülözhetetlenek. Így különösen jó helyzetfelismerés, az egyén és a közösség érdekeinek kölcsönös mérlegelése, józan belátás és mindenek felett Krisztus személyének állandó szem előtt tartása. Ez utóbbit így fogalmazva: „Mit tennél Uram, ha most Te cselekednél?” Amiben megvan a Megváltó örök szeretete, de az a jelenet is, amikor Krisztus ostort ragadott, hogy a kufárokat a templomból kikergesse.²⁰

Az egyházkormányzók elhívását – minden egyéb mellett – két negatívum és egy pozitívum szükségképpen jellemezheti. Negatív vonatkozásban az, hogy ne legyen eleve *alkalmatlan* arra, aminek gyakorlásával megbízták. Mert a tudományos felkészültség, az életvitel szentsége, a jámborság és áldozatvállalás önmagukban itt nem „képesítenek”. Mindehhez az a „többlet” is szükséges, amit a gyakorlati életben nélkülözhetetlen jártasság, a realitások – előbb már érintett – birtoklása fémjellez. Aki tehát a valóság tényei előtt – minden ragyogó felkészültsége ellenére – értelmetlenül áll, arra nézve helytálló annak a megállapításnak az igazsága, hogy „a született süketnémák nem a legjobb zenekritikusok.”²¹

De a kormányzás szolgálatára a lángész, a zseni sem elsősorban alkalmas. A bennük szükségképpen meglévő lobogás, a szellem és a gondolatok túlradása rendszerint nem ismeri azt az önmérsékletet, amely az egyházpolitikai cselekményeknek sajátos „sine qua non”-ja. Ennek hiánya pedig szélsőségeket, meggondolatlan cselekvéseket, nyomukban kárt okozó és ez utóbbit csak nehezen vagy egyáltalában nem lehetséges jóvátételi kísérleteket invokálhat.

Nem kétséges, hogy kiváló egyházpolitikuskok, az egyházkormányzás jelesei az egyház életében aligha bukkannak fel olyan gyakorisággal, ahogyan az valóban kívánatos volna. Viszont szép számmal találhatók azok, akik jó vagy közepes képességgel, ám becsületes, az evangéliumi lelkiséget is szem előtt tartó magatartásukkal egyfajta bizonyosságát adhatják egyházkormányzói alkalmasságuknak. Mert „ahol hiányoznak a kiváló tehetségű emberek, ott jobb a tűrhető képességűekkel fogózni, mint az ügyeskedőkkel.”²² Utóbbiakkal persze semmiképpen nem, akik a pillanatnyi sikerek lovagjai és akiket nem az egyház szolgálata, sokkal inkább – az eszközök megválogatását sem ismerő – „eredmények” inspirálnak.

6. Az egyház kormányzása és igazgatása nem pusztán nagyvonalú, a szervezet egészét átfogó, azt igazgató tevékenységet jelent. Magában foglal számos kisebb-nagyobb cselekvést, sok és sokféle „aprómunkát” is. Utóbbiak, minthogy rendszerint egyháztagok vagy azok közösségeinek életét érintik, súlyban és jelentőségben a nagy, átfogó, az egész egyházat megmozgató egyházpolitikai aktusokkal egyenértékűek lehetnek. Bármelyikről legyen is szó, és bármelyikhez kapcsolódjék is az egyházkormányzás bármiféle döntése, határozata, megalkotásuk és végrehajtásuk mindig csak az *egyház egységének* szemléletében lehetséges.

Utóbbi évtizedeink egyháztörténete számos példával szolgál arra, hogy a nagy történelmi egyházak mellett és egyben azokból számos apróbb gyülekezet szakad ki és egységgé formálódva külön szervezeti alakulatba öltözködik. Létrejöttük minden esetben egyfajta kihívás a történelmi egyházakkal szemben, amikor is az utóbbiaknak arról kell számot adniuk, vajon megtettek-e mindent annak érdekében, hogy a kiválás, a külön szervezkedés ne következzen be. Mert minden szakadás igazolt, amelyet az illető egyház feleslegessé nem tudott tenni.²³ Az egyház egységén is örökdő egyházkormányzás elsőrendű feladata tehát olyan egyházi belpolitika kialakítása, amely a szakadásra irányuló szándékokat leszereli és a kiválásra irányuló törekvések vitorláiból a legkülönbélebb oldalról – kegyesség, sértődöttség, személyes ellentétek stb. – támadó szeleket eredményesen kifogja.

7. Protestáns egyházainknak a zsinat-presbiteri alapon nyugvó – már említett – szervezeti felépítése önmagából eredően feltételezi az egyházkormányzás *demokratikus* jellegét. E kettő szervesen összetartozik, egymástól – nagy veszélyek felidézése nélkül – elválaszthatatlan. Ez – minden egyéb mellett – két vonatkozásban mutatkozik meg. Egyfelől abban, hogy „amit az egyházvezetés tesz, abba minden keresztyén elvben beleszólhat, sőt bele is kellene szólnia.”²⁴ Másfelől abban is, hogy „semmilyen hivatalnak és semmilyen klérusnak nem szabad a mennyben lévő kormányzó Krisztus és a földi szuverén keresztyén népgyűlés, a keresztyén demokrácia közé férköznie.”²⁵ Egy pozitívum: a beleszólás lehetősége, sőt parancsa a közösség számára, és egy negatívum az egyházpolitika mindkettőt egyaránt szolgálni, tehát a beleszólást megengedni és előmozdítani, illetve a közbeékelődést elkerülni köteles.

Mind egyházaink, mind tagjaik az őket körülvevő világi közegben élnek és dolgoznak. Az egyháztagok mintegy „kettős állampolgársággal” protestáns voltuk és magyar állampolgárságuk tényeként. Bár az a közeg, amelynek tagjai, a demokráciát politikai és társadalomszervezési képletként nagy hangozattal hirdeti, a gyakorlatban attól messze eltér. „Olyan képlettel állunk szemben, hogy népünk gyökerei elszakadtak, a gerince megtört... erkölcsi mélység, gazdasági nyomor, az egyház ellehetetlenülése folyik.”²⁶ Ugyanakkor a hazugság – Thomas Mann által megszővegezett – három óriási ága: a hamis eskü, a propaganda és a statisztika együttese uralkodik, „ami félrevezeti a tömegeket és historizálás helyett hiszterizálásban, történelemcsinálás helyett indulatok aljas felkeltésében uszít bennünket.”²⁷

Mindezek protestáns egyházaink belpolitikai tevékenységére, közelebről az egyházkormányzásra irányuló óriási veszélyeket rejtenek magukban, ugyanakkor – elhárításukat illetően – felfokozott energiák igénybevételét sürgetik. Krisztus földi egyházának tagjai egyben a magyar társadalomnak is tagjai. Onnan ki nem szakíthatók, annak valamennyi sajátosságával – áldásaival és nyomorúságaival – szükségképpen együtt élnek. Ellenkező megoldás már csak azért sem lehetséges, mert ez a krisztusi szándékkal is ellenkezne. A „nem azt kérem, hogy vedd ki őket a világból, hanem hogy őrizd meg őket a gonosztól”²⁸ főpapi kérése tehát eleve elhárít minden olyan kísérletet, amely a világtól való elvonulásra készíthetne. Ilyenformán az egyházpolitikának

egyetlen – ugyanakkor parancsoló – lehetősége van: az egyház tagjai felé fordulni és velük kialakítani, építeni és állandóvá tenni azt az *egyházársadalmat*, amely az adott világban bennmaradva ugyan, de saját, krisztusi alapelveken nyugvó szellemisége és törvényei szerint él és szerveződik. Hogy miként és milyen lehetőségekkel számolva, annak vázolására e tanulmány III. részében teszünk kísérletet.

8. Ahhoz, hogy az egyházkormányzásban megnyilvánuló egyházpolitika a maga – Ige szerint megalapozott – tevékenységét eredményesen kifejthesse, bizonyos *módszerbeli* tényezők szem előtt tartását nem nélkülözheti. Olyan gyakorlati adottságokat, amelyek felhasználásával a munka megkönnyíthető, sikere megalapozottá válhatik, amelyek tehát feltételei annak, hogy a kormányzás valóban a kormányzottak érdekét szolgálhassa.

Mindenekelőtt az egyházkormányzó *személyisége* áll itt előtérben. Vajon perszonális adottságaik megfelelnek-e azoknak a követelményeknek, amelyek feladataik ellátásához nélkülözhetetlenek? Így – sok egyéb mellett – illik-e rájuk a „Jézus Krisztus jó vitéze” apostoli minősítés, vagy nem egyebek szürke hivatalnokoknál? Akik tehát igei ihletésű egyháztagok és akik éppen ezért fokozottan tudatában vannak annak a többletnek, hogy őket nem pusztán a rájuk eső szavazatszámok többsége, hanem a Lélek elhívása helyezte kettős – mert Isten és emberek felé irányuló – felelős helyeikre. Akiknél nem önmaguk, hanem Krisztus *tekintélye* irányadó, félreérthetetlenül megvallván, hogy „nem hivatkozhatunk tekintélyekre és senkivel szemben sem viselkedhetünk tekintélyi alapon.”²⁹

Mindebből értelemszerűen következik, hogy az egyházkormányzó *imádkozó* ember. Nem azért, mert ezt kormányzati szinten törvények írják elő számára, hanem mert tudja, hogy „az imádság jótéteménye által érzük el... hogy annak a gazdaságnak birtokába juthatunk, amely a mi mennyei Atyánknál el van téve számunkra.”³⁰ Aki nem elégszik meg az egyházi gyűlésekre írt kezdő-imák elmondásával, hanem intézkedései és döntései előtt imázis viszi Ura elé azt az ügyet, amelynek földi sorsa rábízott.

Százados gyakorlati tapasztalatok szólnak amellett, hogy az igazgatás és kormányzás politikájában milyen nagy szerepe van a tevékenység *egésze áttekintésének*. A részletekben elveszők apróságokban felörlődő munkával szemben ez ad egyfelől perspektívát, másfelől – a részletekben is visszavetítendő – biztonságot a kormányzati munkában. Személy szerint annak a szándéknak felismerését tanúsítva, hogy „mi a tudvágyat szakhoz nem kötők átpillantását vágyjuk az egésznek.”³¹ Enélkül a kormányzás eseti döntések ötletszerű sorozata lesz csupán és a politikában nélkülözhetetlen koncepcionális ügykezelés eltűnik a gyakorlatból.

A földi egyházat vagy annak bármely egységét igazgatni – természetesen – nem egyedi feladat. Ez a protestáns egyházak szervezeti felépítéséből értelemszerűen következik. Másként fogalmazva: az egyházkormányzás mindig „csapatmunka”. Még akkor is, ha az azt gyakorló személy (lelkész, esperes, püspök, főgondnok) látszólag egyedül tevékenykedik. Mögöttük az egyházi törvényekben részletesen megjelölt testületek kollektívája – ma divatos szóval: a „team” – adja a háttérrel, amely nem csak felügyel és határoz, hanem – adott esetben – fele-

lősségre is von. Hogy ez a kollektíva milyen összetételű – tehát hivatása magaslatán álló, igei ihletésű és perspektívában gondolkozó, vagy szűkkeblű, pusztán adminisztrációra szorító, látókörihiányos – testület, az a kormányzás politikáját döntő jelleggel fémjelzi. Ugyanakkor persze az eredményességét is meghatározza. Ezért különös hangsúlya van annak, vajon a mindenkori egyházvezető hogyan képes – és képes-e egyáltalán? – *munkatársait megválogatni*? Vajon a kollektív testületek (presbitérium, közgyűlések, zsinat) tagjai e most említett kettős csoportosítás melyikébe sorozhatók? Ezt kétségkívül a kiválasztás – a szavazatok számaránya – dönti el. Propaganda, korteskedés, vagy bármiféle „kampány” itt szóba sem jöhet. Ám annál inkább a testületek megalakításának jó előkészítése, így annak széleskörű biztosítása, hogy a szavazásra jogosult testületek ismerjék – megismerhessék – azokat, akiket szavazataikkal szolgálatra elhívnak. Ne egy pusztán név, hanem a mögötte álló személyiség adja a választás – válogatás – alapját. Egyházközösségi szinten ezt a személyes tapasztalatok biztosítják, míg magasabb egyházvezetői testületeknél ez csaknem teljesen hiányzik. Ezért mutatkozik célszerűnek, ha az egyházi választási szabályok – a mai jelölési megoldással ellentétben – a pályázati rendszer elvi alapjaira helyezkedve nyújtanak tájékoztatást és segítséget az egyházvezetés tagjainak kiválasztásánál. Ahol tehát a pályázók maguk számolnak be eddigi életútjukról, tevékenységükről, képzettségükről. Így világossá válhat, hogy kik, milyen adottságokkal rendelkező személyek kerülnek abba a helyzetbe, hogy az egyházvezetésben is megnyilvánuló egyházpolitikát gyakorolhassák.³²

Végül a kormányzás és annak politikája nem kis mértékben függ attól, vajon az ezt gyakorlók milyen kapcsolatot tartanak fenn – és egyáltalában tartanak-e bármiféle *kapcsolatot* – az egyháztagokkal? Vajon az elhívás egyben elzárkózást jelent-e számukra, vagy éppen ennek ellenkezőjét: a kapcsolat szervezettebbé, mélyebbé és állandóbbá tételét? A megbízás vajon nem jelenti-e számukra a kizárólagos hozzáértés és bölcsesség adott voltát, amely semmiféle segítségre, kapcsolattartásra nem szorul? Vagy a szálak összefűzése, a közösségbe való alámerülés egyfajta Antaeus-i vonzással igényli a kormányzók és kormányzottak együttes munkáját? Úgy tűnik: a jól és helyesen politizáló egyházvezetés csak ez utóbbi megoldást választhatja, mert ez mind a kormányzás eredményességét szolgálja, mind pedig e tevékenység evangéliumi jellegének is megfelel.

III. Társadalomépítési politika

a.) Tények, adottságok

1. A látható világban szervezett látható egyház nem pusztán jogilag (egyházjogilag) rendezett közösség, hanem egyben egyfajta társadalmi képlet is. Abban az értelemben, amely szerint a társadalom olyan emberi együttes, amelyet meghatározott azonos életfelfogás és ehhez fűződő sajátos cselekedetek fognak össze. Áll ez a fogalmazás mind világi, mind egyházi adottságokra egyaránt. Különbségük ott mutatkozik meg, hogy amíg a világi társadalom „az emberi együttélés viszonyainak a termelési viszonyoktól meghatározott összessége”,³³ addig az egyházi

társadalmat az jellemzi, hogy tagjait a Mindenható Istenbe vetett hit és az ehhez szükségképpen fűződő – részben szakrális, részben nem-szakrális – cselekedetek kapcsolják – az eshetőlegességekkel alakított laza, vagy szorosan megvont kötelékekkel – egyfajta egységgé. Protestáns viszonylatokra vetítve ezt a képletet: az egyházvezetés együttest – minden dogmatikai vagy más tényezőktől eltekintve – itt az Ige – a hallható és a látható Ige mindent megelőző, abszolút jellegű szolgálata jellemzi.

Ezt az egyházvezetést az Ige a maga erejével és sajátos módozataival elsősorban a hit és a lélek területén építi, alakítja és mozgatja. A lelki síkon végzett tevékenység azonban ezúttal nem nélkülözheti azt a támogatást, amelyet az egyház által gyakorolt belpolitika a maga evilági eszközeivel nyújthat azok számára, akik társadalommá – egyházvezetésemmá – szerveződve óhajtják a maguk hitét megélni. Két tényező motiválja ezt. Egyfelől annak felismerése, hogy a magányos, közösséghez nem kötődő keresztyén alapvetően negatív jelenség, mert a hit megéléséhez a gyülekezet „egyházmelege” nélkülözhetetlen, másfelől az az evangéliumi útmutatás, amely az önmagába fordult, cselekedeteket nélkülöző hitet halottnak, tehát nem létezőnek és haszontalannak tekinti.³⁴

Kérdés lehet: vajon az Ige és a hozzá kapcsolódó evangéliumi életvitel önmagában nem elegendő-e a protestáns keresztyén egyházvezetés alakításához, formálásához? Szükség van-e egyáltalában arra, hogy az egyház mint szervezett közösség ezt bármiféle politikai gesztussal támogassa, abba – többé vagy kevésbé – beavatkozzék? Az igenlő választ az *emberi bűn* jelenléte indokolja. Mert az Ige ereje élő és ható, ám munkáját, annak kiteljesedését, tehát a pusztán általa kormányzott egyházvezetés működését az emberi bűn minduntalan keresztezi, megzavarja, zsákutcába vezet. Jelenségeit a mindennapok egyházi élete – egyházközösségtől zsinatig – sajnálatos valósággal igazolja. Ezért van szükség arra, hogy ezeket az akadályokat, zavarokat a helyesen felfogott és irányított egyházi belpolitika elhárítsa, megszüntesse és a maga sajátos eszközeivel szolgáljon mindott, ahol a bűnrel szemben – Igével irányított – emberi erővel is fel kell lépni. E kettősség – az Ige és emberi politika – adhatja meg azokat az alapokat, amelyeken protestáns egyházvezetésünk egészségesen és szilárdan felépülhet.

2. Magyarországi protestáns egyházaink és tagjai a mindenkor magyar társadalom szerves részeként élnek és működnek. Nem is lehet másképpen. Ennek elháríthatatlan szükségszerűsége egyház és társadalom viszonyában a reformáció óta eleven valóság. Kapcsolódásai és kölcsönhatásai mind előnyös, mind előnytelen jelleggel közös történelmük valamennyi felületén és mély rétegeiben egyaránt nyomon követhetők. Mert „ha az egyház tudatában van, hogy Isten szabad kegyelmét kell hirdetnie minden népnek, akkor csak azon a módon vehet részt a megbízásában, hogy része saját népe történetének, alakítja és formálja azt, együtt hordozza népe és hazája gondjait, együtt szenved a saját népéhez tartozókkal s nem utolsó sorban végzi a közbenjáró imádság szolgálatát saját hazájáért.”³⁵

Ennek a mindenkor fennállott és ma is változatlanul létező felelősségnek, gondok és feladatok közös hordo-

zásának sajátos időszerűséget ad magyar társadalmunk mai tragikus állapota. Ez a társadalom napjainkban teljesen szétesett, gyökerei és tartóoszlopai fellazultak, sok vonatkozásban elszakadtak, felborultak. Társadalmi erkölcsről, tisztességről és becsületről ma már csak nyomokban lehet hallani. Eddigi tartóerői szétfoszlottak, új rendező erők még sehol sincsenek és az általánossá vált káoszban az infernalis mozgások egyre erősödnek. Több más tényező mellett ezt a társadalmat egyfajta „jelenérdekűség” jellemzi, „amely... igyekszik kiölni a múltat, sőt nyíltan végképp eltörölni akarja.”³⁶

Ilyen adottságok mellett világosan felismerhető, hogy az egyházi belpolitika – Igével irányított – társadalom-építési funkcióját történelmi adottságok is aláhúzzák és a nemzeti társadalom iránti felelőssége ma is változatlanul fennáll. Sőt még fokozottabban mint valaha. Ez közelebb-ről jelenti, hogy az egyház belpolitikájának mindent el kell követnie annak érdekében, hogy a széthullott és szétzúllott – nem egyszer tudatosan szétzúlesztett – magyar társadalom romjai között létrehozza azt a formát és képletet, amely a krisztusi tanítások alapjaira helyezkedve és az Ige fényénél szerveződve bemutatja és naponként megéli a társadalommá – egyháztársadalommá – kötődött emberi közösség örömét és értékeit.

3. Ezekkel a feladatokkal terhelten az egyház nem áll egyedül. Az az állam és annak társadalma, amely részben közömbösen, részben elutasítólag szemléli az egyházat, ráébredt arra, hogy elesettségének és széthullott mai állapotának valamiféle rendezésében és felszámolásában az egyházat is igénybe veheti. Sajátosan ellentmondásos helyzet ez, mert benne az egyik oldalon a legkevésbé sem tagadott közöny és elutasítás mégis kinyújtja kezét a másik oldal felé, segítséget várva ott, ahol ő már tehetetlen. Meg is jelöli azt a területet, ahol az igényelt támogatásra különösképpen szüksége van. A szociális gondoskodás, a szociális intézmények működtetése, a szegények ellátása, a családi tanácsadás, a menekültek felkarolása és az otthoni öreggondozás széles – egyre szélesbedő – területei azok, ahol állam (világi társadalom) és egyház gyümölcsözően találkozhatnak.³⁷

Óriási és felmérhetetlen értékű lehetőségek az egyház számára! Három nagy funkciót felölelve: *Isten ismeretének és tiszteletének munkálását, a cselekvést és az imádkozást.* Bár e három közül a világ csupán a cselekvésre tart igényt, az egyház lényegéből és erre alapított belpolitikai tevékenységéből elválaszthatatlanul következik a másik két funkció kapcsolódó gyakorlása.

Ebben a szolgálatban mindenekelőtt ki kell ábrázolnia *Isten lényegének.* Annak, hogy Ő akarat, „amely szakadatlanul teremt, alakít, kormányoz; alany, amely mindig állítmány is. ... Ez az akarat önmagát akarja: azaz a jóságot, az igazságot, a szépséget, a szentséget, az életet.”³⁸ Ugyanakkor páratlan alkalom arra is, hogy az egyház kilépjen a szavak bűvöletéből és az Igét cselekvésre váltva tettekben mutassa meg a hirdetett evangélium értékét. Mert „a hagyományos keresztyén szavaink megüresedtek, erőtlenné váltak; keresztyén voltunk ma csak kettőben állhat: az imádkozásban és az igaznak, a helyesnek cselekvésében az emberek között.”³⁹

Az egyház belpolitikájának e most megjelölt hármas funkciója természetesen csupán egyfajta emberi akarások és cselekvések sorozata. Nyomukban a kívánatos

szociális rendeződések, módosulások, javulások bekövetkezhetnek. Ahhoz azonban, hogy az így tevékenykedő egyház legkülönfélébb gesztusaiból Isten lényege felragyoghasson és hogy a cselekvő Igét az emberek – a közömbös, a tagadó emberek – felismerhessék, a Szentlélek munkája is szükséges. Ezt kérni és remélni az imádkozásból táplálkozó belpolitikának állandó és el nem hanyagolható feladata.

4. A társadalommá is minősített protestáns egyház természetes módon az egyháztagokból „építkezik.” Nem is lehet másképpen, hiszen az egyház minden egyes tagja a világi társadalom egy-egy alkotóeleme, akiket az egyházhöz-kötődés valamiféle – ma meglehetősen sokféle – formája avat az egyháztársadalom tagjává. Ez utóbbi mint közösség korántsem egységes képlet. Benne a legkülönfélébb felfogású keresztyének találhatók, akiket saját belső meggyőződésük, hitéleti felfogásuk, keresztyén ismeretanyaguk mennyisége és minősége, hitbeli tájékozottságuk és a hit mikénti megélése másként és másként kapcsol a látható egyház egy-egy szervezetéhez. A változatosságnak ez a sokfélesége a társadalmi szerveződést tekintélyes mértékben megnehezíti, nem egyszer – hosszabb vagy rövidebb időre – akadályozza is, ugyanakkor az egyház belpolitikai tevékenységét semmiképpen sem mentheti fel az alól, hogy ezekkel a legkülönfélébb felfogású egyháztagokkal mégis számoljon, őket az egyháztársadalom tagjaiként kezelje.

Igy számíthatnia kell arra, hogy soraikban – nem kis létszámmal – helyet foglalnak olyanok, akik valamiféle – lelki értelemben vett – „kosztümös” keresztyének. Akiket lenyűgöz és fogva tart az egyház történelmi múltja, azok a – kétségkívül tiszteletreméltó – áldozatok, amelyekkel a hazai protestantizmus szervesen beépült a magyarság történelmébe. Ahol a történelmi pátoz ilyen vagy olyan mértéke a fokmérő ahhoz, hogy az egyház feladata és gyakorlati tevékenysége megítéltessek.

Ehhez rokonít az a kettős végletű csoportosulás, amelynek „egyik szélén a kortól elzárkózó keménygalléros konzervatívizmus áll, amely „gettósítja” az egyházat, múzeumá vagy rezervátummá teszi, a másik szélén viszont az a *modernkedés*, amely divatban szóhasználatban, nézetekben azt tartja mércének, ami a körülötte lévő világban éppen a felszínen van.”⁴⁰

Más változatként találkozhatunk a „kegyes gesztusok” emberével. Nála a történelmi pátoz már elmaradt ugyan, de ennek bizonyos vetületei még megfigyelhetők. Mozdulatokban éppúgy, mint a gondolkodásmód, a szóhasználat, a másokkal való érintkezés olyan formáiban, amelyek az „egyháziasságot”, tehát a protestáns egyházhöz tartozás tényét sajátos, biblikusnak vélt effektusokkal szemléltetik.

Égészen különleges – nem elhanyagolható – csoportot alkotnak a „megtért” keresztyének. Ők a Krisztussal naponként megélt – igen tiszteletreméltó – lelki közösséget az üdvbizonyosság boldog reménysége alatt gyakorolják. Hithűségükhöz kétség nem férhet, ám magatartásuk olykor kiütköző gögje elszomoríthatja – néha elriaszthatja – azokat, akik Krisztushoz igazodó viszonyukat más módzatok szerint alakítják.

Az egyháztársadalom egészének arculata nem nélkülözi az „intranszignens protestánsok” személyeit sem. Ők azok, akik a maguk egyházhöz-tartozását az „extra

ecclesiam non est vita” meggyőződésével vallják. Akik nem csak a protestáns társadalmon belül zárkóznak el bármiféle együttműködés elől, hanem gyanakvással szemlélnék minden ilyen közeledést, amely a keresztyénség egyetemességét lenne hivatva szolgálni. Közöttük az őszintébbek az ökumenikus mozgalmat is a római egyház valamiféle „gyanús akciójaként” tartják számon.

Az egyháztársadalom zömét mindemellett az *egyszerű hívő keresztyének* alkotják. Akik az ecclesia tanítását elfogadják, Jézus Krisztust uruknak vallják, az egyház szolgálatait rendszeresen igénybe veszik, sőt azokban kezdeményezőleg is részt vesznek. Akiket semmi különösebb tehertétel sem történelmi, sem konzervatív, sem modernizáló hajlamok oldaláról nem béklyóz le semmi abban, hogy hitbéli meggyőződésüket szabadon gyakorolhassák.

Végül széles – sajnálatos módon túlságosan is széles – a protestáns társadalomnak az a rétege, amely az egyházhoz-kötődés egyetlen szálát az egyébként önként vállalt egyházfenntartói járulék megfizetésével demonstrálja. Templom, ígehallgatás alig-alig vagy egyáltalában nem tartozik magatartásuk jellemzői közé.

b.) Teendők, lehetőségek

1. Aki társadalomépítéssel foglalkozik, annak néhány – alapvető jellegű – felismeréssel tisztában kell lennie. Elsőrenden azzal, hogy tevékenysége semmiképpen nem nélkülözhet valamiféle *szervező* munkát. Ennek megvalósításánál viszont el kell döntenie, vajon a szervezésnek mi legyen – mi lehet – a kiindulópontja. Közelebről: *felülről* vagy *alulról* induljon-e el az a tevékenység, amely a társadalom valamiféle létrehozására, megalakítására irányul? De állást kell foglalnia abban a kérdésben is, vajon melyik az az *alapegység*, amelyben az alakulásnak, a formálódásnak, az erre irányuló mozgásoknak el kell kezdődniük?

Az építés műveleténél minden munkásnak *ismernie kell azt az anyagot* – „emberanyagot” – amelyet céljai megvalósításánál felhasználhat. Szembe kell néznie azzal a kikerülhetetlen ténnyel, hogy az építést kizárólag azzal a „materiával” kell megvalósítania, amely az adott viszonyok között rendelkezésre áll. Ez minden építés „categoricus imperativa”. Előle kitérni, parancsát megkerülni azért nem lehet, mert ezzel maga az építés válik lehetetlenné, értelmetlenné.

A most említett „anyag” *sokfélesége*, változatossága, nem egyszer ellentétes töltése szintén olyan adottság, amely az építőt szükségképpen készen várja, tevékenységét, annak sikerét eleve megnehezíti, gátolja, olykor lehetetlenné teszi. Hogy ez végül is be ne következhesék, az építésre vállalkozónak az általa „megmunkálendő” emberek *irányítottságával* tisztában kell lennie. Közelebről tehát azzal, vajon a vele kapcsolatban állók felülről, belülről, vagy kívülről kapják-e a cselekvésükhöz szükséges impulzusokat?

Mindezek összességében meg kell találni azokat a módokat, *módszereket*, amelyek segítségével a sokféle felfogást, nézetet követő személyiségek kölcsönösen megtalálhassák az egybekapcsolódást biztosító közös felületeket. Hogy ennek nyomán élő, eleven, egészséges és fejlődésképes olyan társadalom keletkezhesék, amelyben a létező különbözőségek nem elválasztanak, csupán színezik a társadalmi egység valóságát.

2. A társadalomépítésre vonatkozó, most említett általános követelmények néhány kisebb jelentőségű eltéréstől eltekintve a protestáns egyháztársadalom viszonyaira is érvényesek. Áll ez mindenekelőtt a szervező munkára. Nem azért, mintha e nélkül egészséges és jól működő társadalmi együttes nem jöhetne létre. Ellenkezőleg! A társadalommá alakulás legtermészetesebb módja éppen az, amikor a folyamat spontán, az erre irányuló igények „öngerjesztő” indukativitásának nyomán indul el és alakítja ki a szóban forgó emberi közösséget. Ám ehhez hosszú, századokra is elhúzódó történelmi fejlődés szükséges. Ilyennel hazai protestáns adottságaink – sajnálatos módon – nem rendelkeznek. Az a négy évtized, amely a közelmúlt politikai változásait megelőzte, nem csak tiltotta és gátolta az egyháztársadalommá szerveződés legjámborabb szándékát is, hanem egyenesen szétrombolta azokat a bázisokat, amelyek a korábbi évek, évtizedek ilyen irányú törekvései nyomán már egyáltalában létrejöttek. Most, a negyvenéves „pusztai vándorlás” után mindent előről kell kezdeni, mert a korábbi egyháztársadalmi elemek széthullottak, újak, mások nem keletkezettek. Ebből értelemszerűen következik, hogy ha protestáns egyházaink belpolitikája egy, az egyház talaján álló emberi együttes: az egyháztársadalom kialakítását és működését fontosnak tartja, azt valamiképpen meg kell szerveznie. Az „ügyet”, a munkát nem lehet az eljövendő századok lehetséges alakulására bízni. Mind nemzeti társadalmunk szétesettsége, mind egyházi belső viszonyaink szétszórtsága, bizonytalansága arra utal, hogy itt egyfajta szervező tevékenységre nélkülözhetetlenül szükség van.

Ha igaz az, hogy „egy nemzet ereje társadalmának egészséges megszervezésében van”,⁴¹ úgy e gondolat helytállóságát egyháztársadalmi törekvéseinkre is alkalmazhatjuk.

A társadalomépítés szolgálatába állított szervező munka mind felülről, mind alulról megindítható és megvalósítható. *Felülről* akkor, ha a kezdeményezés az egyházi főhatóságok részéről – mintegy „rendelkezéssel” – születik meg, amelyet a „jó rend”-nek megfelelően végre kell hajtani. *Alulról* viszont akkor, ha a gondolat, a társadalmi szervezkedés „alsó régióban” lát napvilágot és úgy próbál magának társakat keresni, szétáradni és egységet formálni. E két változat közül ez utóbbi látszik értékeesebbnek, eredményesebbnek, mert „a népek... jobban meg tudják becsülni azokat a vívmányokat, amiket úgy vívnak ki, mint amiket készen, ajándékba kapnak.”⁴² Az egyházvezetés belpolitikai tevékenységére persze az alulról jövő kezdeményezés esetében is szükség van, mert felügyelni, segíteni, irányítani ilyenkor is ő hivatott.

Az egyháztársadalommá szerveződés munkája – a dolog természete szerint – nem valami egységes, azonos ütemű, azonos parancsokat követő folyamat. Éppen ellenkezőleg: sokágú, sokirányú, színes szöttek, amely annál értékeesebb, minél változatosabb formákat ölt magára. Mert a szerveződés a legkülönbözőbb forrásokból eredhet. Indulhat az egyházközösségből, vagy az egyházszerkezet bármely magasabb egységéből, de kibontakozhat a lelkeszi, a gondnoki kar, a presbiterek, a tanárok, a hitoktatók, a diakóniai munkások, az ifjúság legkülönfélébb rétegeinek világából, a nők köreiből, vagy bármely kegyességi csoportosulás oldaláról is. Kettős –

ám igen lényeges – feltétellel. Egyfelől azzal, hogy a szerveződés egyházi keretek között maradjon, másfelől úgy, hogy az egyháztársadalom bármely más szervezeti és szervezkedési formáját ne sértse, ne akadályozza.

3. Az egyház tagjait társadalommá szervező tevékenységnek nem szabad megfélemlenie arról az általános köztapasztalati tényről, hogy a kezelése alá vont „anyagok” van egy sajátos, ám igen jellemző tulajdonsága: az ellenállás. Mind materiális, mind spirituális vonatkozásában egyaránt. Annak, aki az „anyaghoz” – általa kitűzött bármiféle cél elérése érdekében – hozzányúl, ezt az ellenállást kell mindenekelőtt leküzdenie. E feladat elöl az egyháztársadalmat szervező tényezők sem térhetnek ki.

Egyházi vonatkozásban ez az ellenállás két tényezővel teszi próbára azt, aki társadalomszervezéssel kíván foglalkozni. Egyfelől konkrét magatartásformákkal kell megküzdnie, másfelől a hitéleti változatok sokféleségével kell számolnia.

a) A magatartásformák sokszínű változatai közül elsőnek talán a bezárkózást érdemes megemlíteni. Azt az élethelyzetet, amelyben „az egyház – vagy annak hangadói – beássa magát egy pozícióba, elsáncolja magát a kívül valók és a kívül történők ellen és az így elfoglalt pozíciót védi, mint egy harcálláspontot.”⁴³ Másik – nem kevésbé jellegzetes – magatartás a semmittevés, amit az a meggyőződés inspirál, „hogy keresztyénnek lenni nem jelent mást, mint elhinni az igazságot. Pedig a keresztyénség nem csupán az igazság megismerése, hanem annak elfogadása és követése. Krisztus magáról nem csak azt mondta, hogy Ő az igazság, hanem azt is, hogy Ő az út és Ő az élet.”⁴⁴ További jellegzetességként lehet szólni a megfáradt keresztyénekről, akik egyfajta örömtelen állapotukban megfélemlenek arról, hogy „csak az Igét hallgató keresztyénségnek Urunk nem ígér boldogságot. Boldogságot az ige cselekvőinek ígért.”⁴⁵ A magatartásformák szélső változata viszont a modernkedés, amelyet az a meggyőződés vezet, hogy akkor leszünk az evangélium hűséges és korszerű sáfárai, ha „farmert húzunk.”⁴⁶

Valamennyi itt elsorolt magatartásforma közös jellemzője a cselekvéshiány, illetve ahol ez mégis megvan – mint a modernkedésnél – ott egyfajta téves meggyőződés. Ellenszerük – egészen kézenfekvő módon – a cselekvés, az aktivitás. „A nézelődésben, a tépelődésben, a fennkölt keresztyén gondolatokban nem leszünk boldogok, de a cselekvésben igen.”⁴⁷ A farmerhúzásnak ugyan semmi akadálya „de azt ne gondoljuk, hogy ezzel már eleget tettünk a külső parancsnak, kiléptünk a múzeumból, otthagytuk a nagymamát és modernek vagyunk. A külsőségben való hasonulás ugyanolyan zsákutca, mint a külsőségekben való elzárkózás.”⁴⁸

b) A hitéleti változatok sokfélesége első pillanatra azt a látszatot kelti, hogy ezek az egyháztársadalom szervezését eleve lehetetlenné teszik. Mert vajon hogyan lehet egyakarató, egytörekvésű protestáns keresztyén társadalmat létrehozni akkor, ha ennek tömegei részben „kosztümös keresztyének”, részben „keménygalléros konzervatívok”, esetleg „kegyes gesztusokkal” élő, vagy megtért „hívők”, esetleg „intranszigenz protestánsok”, akik hitéletük egészét ezeknek a sajátosságoknak keretei között gyakorolják, akik mellett az egyszerű hívő keresztyéneket, illetve az egyházhoz tartozást csak pénzbeli adományokkal jelző személyeket is társadalmat al-

kotó tényezőkként kell számításba venni? Falak ezek, amelyek áttörésére, eltüntetésére lehetetlen vállalkozni. Ám ilyesmire nemhogy szükség nincs, de egyszerűen tilalmas is! Mindössze két körülményt kell szigorúan és következetesen szem előtt tartani: a másság emberi elfogadását és az élő Jézus Krisztus személyes jelenlétét.

Előbbi annak felismerésére alapoz, hogy ha a hitélet bármely megnyilvánulása mögött az egy élő Isten elfogadása és tisztelete a valóság, a forma, tehát ennek a hitnek más-más megélése közömbös, tehát olyan tényező, amely az egységes egyháztársadalom létrejöttét nem gátolja, sokkal inkább színezi, változatosságát szimbolizálja. Ami pedig Jézus Krisztus élő személyiségét illeti, jelenléte eleve biztosítja azt, hogy tanításainak reális megélése csak az „una sancta ecclesia” fényében, gyakorlatilag azaz földi vonatkozásban tehát bár sokszínű, de Krisztusban egységes egyháztársadalom formájában valósulhat meg.

E most említett kettősség birtokában nyilvánvalólag el fog tűnni a keresztyén egyházak tagjainak egyik – századokra visszanyúló – ama bűne, hogy „azt még csak elnézték a krisztusi türelmet tanító keresztyének, ha ember-társuk pogány isteneknek áldoz, de tüzzel-vassal irtották azokat, akik ugyanabban az Istenben másképp hisznek.”⁴⁹ És hogy ez a változás mennyire nem jámbor óhaj, vagy ábránd, azt meggyőző módon mutatja az az 1996-ban Drezdában tartott evangélikus ifjúsági Kirchentag, ahol „nem felülről lefelé hangzott az evangélium, nem a bizonyosan üdvözülők hajoltak le a bizonyosan elkárhozók közé, hanem testvér beszélgetett a testvérral.”⁵⁰

4. A társadalomépítésnek –mint minden építési műveletnek – megvan a maga sajátos módszerbeli rendje. Az egyháztársadalom építésének nemkülönben. Ez a rend szükségképpen tisztázza: ki épít, hol épít, kik és milyenek az építés munkásai, melyek az itt nélkülözhetetlen szervezeti formák és milyen eszközök állnak az építkezés rendelkezésére?

a) Az építők sorában első helyen az Ige áll. Úgy is mint az építés fundamentuma. Szolgálat nélkül az építő cselekvések értelmetlenné válhatnak. Szolgálatát első rendben a lelkész jeleníti meg. Nem pusztán az Ige hirdetésével (hallható ige) és kiszolgáltatásával (keresztségi és úrvacsora, mint látható ige), hanem az építés egészének kézen tartásával, mi több: gyakorlati megéléssel. Mellette áll a gondnok és a presbitérium. Mindkettő azonos felfogással az építés célját és módszereit tekintve egyaránt. Területként nem csak a templomot és az iskolát kezelve, hanem ide értve a rendszeres családlátogatást, valamint a belmisszió valamennyi ágazatát és alkalmát is. A lelkipásztort illetően különös hangsúlyt kell kapnia annak a felismerésnek, hogy bár nincs akadálya a lelkész egyházközségeen kívüli, tehát ún. „világi társadalmi” foglalkozásának, azonban csak olyan mértékig, hogy ez utóbbi a pásztori feladat ellátását semmiben sem korlátozza.

Ahhoz, hogy e négyes egységben (Ige, lelkipásztor, gondnok, presbitérium) működő társadalomépítés eredményes munkát legyen képes felmutatni, a gyülekezetben kell élniük. Ez nem csak az igehirdetés céltudatos és rendszeres ellátását, hanem azt is jelenti, hogy tagjai a gyülekezet életjelenségeit rendszeresen szemmel tartásuk, a közösség mozgásait figyeljék és milderre folyamatosan reagáljanak is. Az „alul folyó és alulról jövő” építkezésnek ez elengedhetetlen feltétele.

b) Már az eddigiekből is világosan kitűnik, hogy az egyháztársadalom építésének *alapterülete* az egyházköz-ség. Ez olyan evidencia, amelyet az építkezés mint művelet jellege már önmagában hordoz. Am ez korántsem jelentí azt, mintha más egyházkormányzati tényezők (egyházmegye, kerület, zsinat) ne kaphatnának szerepet ebben a munkában. Kezdeményező jelleggel éppúgy, mint felügyelő, támogató és szervező tevékenységgel. De a kezdeményezést inkább csupán „ajánlásként” alkalmazva és főként úgy, hogy esetleges gyakorisága az alapépítkezést ellátó egyházköz-ségben semmiképpen ne keltsesse azt a benyomást, hogy ezúttal sem történik más, mint a „felülről intézkedés” világi viszonylatokban megszokott és mindent onnan váró módjának lemásolása.

Az egyházköz-séghez mint a társadalmi építkezés alapterületéhez való ragaszkodás persze nem válhatik valamiféle egyházköz-ségi sovinizmussá, amely nem csak a felsőbb egyházhatóságoktól, de más egyházköz-ségektől is mereven elzárkózik. Illusztrálására ide illeszthető az a bizarr történet, amely szerint „egy temetésen a pap gyászbeszédét hallgató, zokogó közönség sorraiban valaki száraz szemmel álldogál. Megkérdezik tőle, hogy vajon nem indította-e meg a beszéd? Dehogynem, feleli bocsánatkérően, csak nem tartozom ehhez az egyházköz-séghez.”⁵¹

Ahogy egy-egy egyházköz-ségi megmozdulás – mint pl. az evangélizáció, imahét stb. – nem csak magát a rendező gyülekezetet fogja át, hanem szélesebb területet is felölel, ugyanúgy természetes jelleggel bontakoznak ki a nagyobb egyházi egységeket átfogó, egyháztársadalmat építő akciók is. Országos konferenciák, gyűlések, emlékülések, táborozások megrendezése csak ilyen átfogó módon lehetséges, ám megvalósításához az egyházköz-ség (a gyülekezet) igénybevétele itt is nélkülözhetetlen. Az egyháztársadalmat alkotó egyedek itt találhatóak, innen mozgathatók.

c) Az *építőmunkások* élvonalában maguk az építés vezetői állanak. Tevékenységükhöz persze nélkülözhetetlenül szükséges, hogy a munkát mások is vállalják. Ez utóbbiak kettős minőségükben vannak jelen. Egyrészt mint építők, másrészt mint „téglák”, akik az építés rendjén maguk is beépülnek az egyháztársadalom nagy egységébe. Munkájuk értékét az építésbe fektetett tevékenység intenzitása és ebben felhasznált saját képességeik minősége határozza meg.

Építőmunkájuk eredményessége – és ehhez fűződő értéke – sok más egyéb tényező mellett attól függ, vajon magatartásukat, tevékenységüket *honnan irányítják?* Közlelebről: felülről és belülről vagy kívülről történik ez az irányítás? Köztudott tény, hogy az emberek legnagyobb része *kívülről irányított*, mert magatartását, értékítéletét és ehhez kapcsolódó egész viselkedését a rajta kívül álló, környezetét alkotó, lényét számtalan oldalról inspiráló külső körülmények határozzák meg. Jóval kevesebb azoknak a száma, akik az irányítást *felülről és belülről* kapják, mert életvitelük rendezésénél az isteni kijelentés állandó olyan jelenlétét tapasztalják, amely őket evilági magatartásuk formálásánál következetesen eligazítja.

Ezért különösképpen fontos, hogy az egyháztársadalom építésében résztvevő, túlnyomórészt kívülről irányított emberek között van-e felülről és belülről irányított lélek. Mert ha igen, úgy „annak van mondanivalója,

az tudja rendszerezni és vezetni azokat, akikhez szól s benne a szabadság felelősséggé változik.”⁵² Ez utóbbi kettő pedig a társadalomépítéshez nélkülözhetetlen.

Az építőmunkában résztvevők képességei – természetesen – korántsem azonosak. Az építésnek – az építőknek – ehhez alkalmazkodniuk kell. Másként kell szólni és cselekedni az elit tulajdonságokkal rendelkező körében és másként akkor, ha a munka elvégzésére szerényebb képességűek vállalkoznak. Valahogy úgy, hogy „a jó tanító másképpen mondja el ugyanazt a leckét a gyors felfogású számtantehetségnek és a nehézfejú tornabajnoknak, ha jó eredményt akar.”⁵³

d) A társadalmi mozgások és törekvések általános, következetesen jelentkező sajátossága a *szervezeti formák* keresése és felhasználása. Egyfajta általános formaigény ez, amely ahhoz, hogy működhessenek, következetesen igyekszik a tevékenységéhez szükséges kereteket megtalálni, kialakítani. A forma – legyen az a legegyszerűbb vagy legbonyolultabb változat – itt sajátos életfeltétel, mert minden egyéb mellett azt reprezentálja, hogy a társadalmi együttes él, létezik.

Mindez az egyháztársadalom világára is azonos módon, változatlanul érvényes. A társadalmi akarásoknak, mozgásoknak itt is formát, valamiféle szervezeti alakzatot kell öltetniük, különben észrevétlenek, hatástalanok maradnak. A forma itt is az életet, a létezést jelenti. Megválasztásuk a szervezkedés, a szervezkedők szabad tetszésétől, felfogásától függ. Leképezhetik és alkalmazhatják a világi társadalom bármely szervezeti alakzatát, de sajátos egyházi – a világban nem ismert – képleteket is létre hozhatnak. Egyetlen feltétel, hogy a választott forma az egyház lényegével, céljával és rendeltetésével semmi módon ne ütközzék. A változatok sokasága az egyszerű baráti körtől, biblakörtől a sokágú, bonyolult, változatosan tagolt országos szervezetig (világszervezetig) ívelő lehetőségek bármelyikét megragadhatja, felhasználhatja.

e) Az egyháztársadalom építésének, gondozásának – a világi társadalomhoz hasonlóan – megvan a maga sajátos *eszköztára*. Az ide tartozó tényezők, tehát az eszközök bár látszatra azonosak a világiakéval, azért mégis sajátosak, mert tartalmukban egyházi, közelebről: protestáns egyházi szellemiséget sugároznak. Tehát sajtó, írók, szépirok, színház, film zene, képzőművészet, rádió és televízió – mint eszközök – valamennyien csatasorba állíthatók, ám az egyháztársadalom építésének, formálódásának csak akkor lehetnek és lesznek eszközei, ha mondanivalóik eszmeisége a protestáns egyházak hitbéli, szellemi és erkölcsi értékeit tükrözik.

Ahhoz persze, hogy az említett eszközök protestáns volta ne pusztán az eshetőlegesség és esetlegesség síkján maradjon, az egyháztársadalom alapsejtjének, az egyházköz-ségnek és ehhez igazodóan az „alulról építkezésnek” tényezői már nem elegendők. Ehhez az egyházak országos legmagasabb szerveinek céltudatos szervező, összefogó és irányító munkájára van szükség. E munka lényege nem pusztán a számbavétel és nyilvántartás, hanem legfőképpen inspiratív jellegű, hogy az említett eszköztár művelői – írók, művészek stb. – evilági tevékenységükben – az adott körülményekhez képest – protestáns szellemiségüknek is hangot adjanak, illetve adhassanak. Persze semmiképpen nem propagandisztikus tónussal, sokkal inkább a művek mondanivalójának egészéből következően.

c.) Nemzetépítés?

Az egyháztársadalom bármelyik alakja – így a protestáns egyháztársadalom is – benne él a nemzeti társadalomban, annak egy része. Ez a nemzeti társadalom mai állapotában teljesen széthullott. Bomlott alkotórészei felett tökéletes káosz uralkodik. Ennek legfőbb oka, hogy az 1990-ben hatalomra került világi elit mind politikailag, mind szellemileg, mind pedig erkölcsileg csődöt mondott, megbukott.⁵⁴ Pillanatnyilag, de belátható távlaton belül is nincs olyan tényező, amely a bukott elit szerepét átvehetné és a szétesett, erkölcsileg és szellemileg tönkrement társadalmat összeszedve a jövő felé elindíthatná.

Az egyetemes kilátástalanságban – úgy tűnik – mégis van valami, ami biztató jelül szolgálhat. Ez utóbbi a protestáns egyháztársadalom és egyáltalában a történelmi egyháztársadalmak léte és magatartása. Történelmi példa szól emellett. Mai történéssz mai írásában így szövegez: Mohács után „a szó szoros értelmében megszűnt magyar állam helyett a nemzeti öntudatot a nyelvünk segítségével a hit és erkölcs tartotta ébren; ezt a reformációnak köszönhetjük. A reformáció szelleme tartott meg bennünket magyarnak... A reformációban – majd később a trentói zsinat után a katolicizmusban – megújított keresztény hit tartott bennünket életben.”⁵⁵

A történelmi szituáció kísértetiesen azonos. Idegen erők, mohó hatalomvágy és gátlástalan pénzszerzés az egykor három részre szakadt országot revelálják. Ma az egyházak, közöttük a protestáns egyházak is szabadon működtetnek, építhetik azt az egyháztársadalmat, amely – miként erre már korábban utaltunk – tartalmi adottságainál fogva képes lehet arra, hogy az infernalis társadalmi erőket visszazoríthassa, megszüntethesse. Még csak nem is önmagukban, hanem szervezett összefogással. Ez lehet az igazi, nemzetépítő ökumenizmus! Vajon ábránd-e csupán? Úgy tűnik: semmiképpen nem az! Igazolja a történelem és biztosítékként az a Gondviselés, amely az egyháztársadalom építésének és fenntartásának reá alapozó munkájában folyamatosan jelen van.

Dr. Novák István

Jegyzetek

1. *Novák István dr.*: Protestáns egyházpolitika. Theológiai Szemle 1995/4. sz. 186-194. old. és 1995/5. sz. 250-259. old. – 2. *Vályi Nagy Ervin*: Minden idők peremén. Basel/Budapest 1993. 267. old. – 3. *Barth Károly* In *Vályi N.E.* id.m. id.h. – 4. *Vályi N. E.* id.m. 270. old. – 5. MTA felmérése. Közli a Reformátusok Lapja 1996/28. sz.-ban. – 6. *M. Buber*: Zwei Glaubensweisen. Zürich 1970. 174. old. In *Vályi N.E.* id.m.

285. old. – 7. *Ravasz László*: Gondolatok. Bp. 1996. 146. old. – 8. *Szentpéteri Kun Béla dr.*: A Magyarországi Református Egyház külső rendje. Bp. 1948 252-302. old. – *Mikler Károly*: Evangélikus egyházjog. Bp. 1906. – 9. *Sz. Kun Béla* id.m. 179. old. – 10. U.a. 180. old. – 11. Mt 18,28 – 12. 1Pét 5,3 – 13. 2Tim 2,7 – 14. *Gandí* gondolata. Idézi *Farkas József* Reformátusok Lapja 1996/31.sz. – 15. *Sz. Kun Béla* id.m. 42. old. – L! erről részletesen még *Novák István*: A Magyarországi Református Egyház új alkotmánya (1928) Miskolc 1936. 8. old. – *Novák István*: Az 1913-16. évi budapesti országos ág. hitv. evang. zsinat bizottsági joganyaga. Miskolc 1937. 29. old. – 16. *Sz. Kun Béla* id. m. 268-270. old. – *Novák István*: Az 1913-16. évi budapesti országos ág. hitv. evang. zsinat bizottsági joganyaga 43. old. – 17. *Komlós Attila* írja a Reformátusok Lapja 1996/24. számában. – 18. Mt 18,15-16. – 19. 1Kor 16; 13-14. – 20. Mk 11,15-16. – 21. *Aldous Huxley*: A lángész és az istennő Bp. 1964. 41. old. – 22- *Bacon In: Lengyel László*: A kisényül pártján. Bp. 1996. 215. old. – 23. *Ravasz László*: Gondolatok Bp. 1996. 141. old. – 14. *Eberhard Busch*: Kálvin és a demokrácia. Confessio 1996/2. 9. old. – 15. U.a. id.h. – 26. *Takaró Tamás* esperes lelkész-konferenciát megnyitó előadása 1996. II. 26-án. Közli a Reformáció c. folyóirat 1996/3-4. sz. 34-35. old. – 27. *Hegedűs Loránt dr.*: Mai sorskérdéseink, írónk és költőink Istenélményének tükrében. Reformáció 1996/1-2. sz. 29. old. – 28. Jn. 17-15. – 29. *P. Tóth Béla dr.*: Gyülekezetépítés az ezredforduló tövében. Reformátusok Lapja 1996/34. 3. old. – 30. *Kálvin*: Inst. III. 20.2. – 31. *Madách Imre*: Az ember tragédiája. Tizenkettedik rész. – 32. A pályázati rendszer módozataival és előnyeivel részletesen foglalkozik *Novák István dr.*: Törvény a mérlegen c. tanulmánya. Sárospataki Ref. Lapok 1996/3. 15-18. old. – 33. Magyar Értelmező Kéziszótár II. Bp. 1987. 1340. old. – 34. Jakab 2;17-20. – 35. *Bölcskey Gusztáv dr.*: Hitelesség, küldetés, felelősség. Reformátusok Lapja 1995/45. sz. 3. old. – 36. Budapest-Déli Egyházmegye 1995. évi esperesi jelentéséből. Reformátusok Lapja 1996/20. sz. 4. old. – 37. MTA felmérése. Ref. Lapja 1996/28. sz. 4. old. – 38. *Ravasz László*: Gondolatok. Bp. 1996. 16-17. old. – 39. *Dietrich Bonhoefer In Vályi Nagy Ervin*: Minden idők peremén. Basel/Budapest 1993. 330. old. – 40. U.a. 270. old. – 41. *Szabó Dezső*: A magyar Káosz. Bp. 1990. 510. old. – 42. *Németh László*: II. József – 43. *Vályi Nagy E.* id.m. 268. old. – 44. *Sarkadi Nagy Pál dr.*: Semmittevés. Ref. Lapja 1996. július 21. – 45. U.a. id.h. – 46. *Vályi Nagy E.* id.m. 270-271-old. – 47. U.a. 331. old. – 48. U.a. 270-271. old. – 49. *Benedek István*: Csavargás az Alpokban Bp. 1982. 82. old. – 50. *Farkas József*: Másként. Ref. Lapja 1996/30. sz. – 51. *Bergson*: A nevetés. Bp. 1990. In *Takács Zsuzsa*: Mi az itt, fátyol alatt? Kritika 1996/5.sz. 16. old.–52. *Hegedűs Lóránt*: Kereszténység, társadalom demokrácia. Confessio 1996/3. sz. 7-8. old. – 53. *Karinthy Frigyes*: Címzavak a Nagy Enciklopédiából. Bp. 1980. I. 111. old. – 54. L! erről részletesen *Lengyel László*: A rendszerváltó elit tündöklése és bukása c. könyvét Bp. 1996. Különösen a mű 172-178. oldalait. – 55. *Nemeskürty István*: Meddig várjunk? Bp. 1996. 57. old.

Ökumenikus Teológiai Nap a Magyar Bibliáról

A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa és a Magyar Katolikus Egyház által létrehozott Ökumenikus Teológiai Bizottság első ízben rendezett Ökumenikus Missziói Találkozót Szentendrén, 1997. május 7-én. A találkozót fő témája a magyar Biblia volt.

A megnyitó istentiszteleten a helyi egyházak lelképásztoraik szolgálták: Csuhai József (baptista), Szentpétery Péter (evangélikus), Dr. P. Tóth Béla (református), Blankenstein György (r. katolikus), Voislav Gality (szerb ortodox). Az előadások a következők voltak:

- Reformáció előtti bibliafordítások (Békés Gellért)
- Protestáns bibliafordítások a Reformációtól a nyelvújításig (Márkus Mihály)
- Katolikus bibliafordítások (Kocsis Imre)
- Bibliafordítás – kiadás – terjesztés napjainkban (Tarr Kálmán, Tarjányi Béla)
- A magyarországi ortodox egyházak bibliái (Berki Feriz)

A Péter-Pál Plébánia udvarán elköltött ebéd után „Az ökumenikus bibliafordítás vajúdása” címmel Fórum került megrendezésre, melyben Dr. Hafenscher Károly vezetésével Dr. Békés Gellért, Dr. Tarjányi Béla, Tarr Kálmán és Győri Kornél vettek részt. A napnak épületes színpoltja volt a Dunavarsányi Ökumenikus Cserkészcsapat színjátszói által adott műsor, melyben a Tékozló fiú példázatának zenés, színpadi feldolgozását adták elő.

A záró istentiszteleten Dr. Paskai László bíboros prímás, esztergom-budapesti érsek, Dr. Harmati Béla, a Magyarországi Evangélikus Egyház elnök püspöke és Dr. Bölskei Gusztáv, a Magyarországi Református Egyház elnök püspöke végezték a szolgálatot.

Az Ökumenikus Teológiai Napon elhangzottakból – amelyek a tervek szerint minden évben megrendezésre kerül más-más tematikával – az alábbi válogatást adjuk közre.

*Dr. Bóna Zoltán
főtitkár*

Magyar nyelvű bibliafordítások a reformáció előtt

Az első kérdés, ami felvetődik a magyar nyelvű bibliafordítás tárgyában rendezett ökumenikus missziós találkozón, érthetően az, hogy létezett-e magyar nyelvű bibliafordítás a reformáció előtt. Maradt-e fenn történelmünk középkorából magyar nyelvű bibliai szöveg? Közismert tény, hogy *teljes*, magyar nyelvű Bibliafordítás nem maradt ránk ebből a korból. Ám kérdés, hogy nem ismerünk-e legalább részlet-fordításokat a Bibliából. Felesleges hangsúlyoznom, hogy mekkora nyelvtudományi és művelődéstörténeti jelentősége van az ilyesminek. Bennünket azonban itt nem a kulturális vonatkozások érdekelnek. Amire elsősorban figyelünk, az magának a bibliaolvasásnak a ténye, és ennek nyomán népünk keresztény hitének és érzésvilágának folyamatos kibontakozása. Középkori bibliafordításaink hívő ember szemében igazában erről tanúskodnak.

Feladatom ebben a rövid áttekintésben az, hogy összegyűjtssem amit a szakemberek ezen a téren évtizedek gondos munkájával felkutattak és közzétettek. Egyéni kutatásra nem hivatkozhatom, mert ha foglalkoztam is az Újszövetségi Szentírás fordításával, nem szakterületem a bibliafordítások történetének a kérdése. Megnyugtat, hogy áttekintésemben Szentiványi Róbertnek számos kiadásában megjelent szentírás-tudományi tankönyve¹ mellett olyan tudományos gonddal és szakszerűséggel készült két munkára tudok támaszkodni, mint Bottyán János „A magyar Biblia évszázadai” című műve² és Nemeskürty István munkája „Magyar bibliafordítások Hunyadi János korától Pázmány Péter századáig”.³

A középkori magyar nyelvű bibliafordításokat kódexek őrizték meg. Az első ilyen kéziratos dokumentumaink azonban csak a XV. századból valók. Ebből azonban

nem következik, hogy előtte nem létezett volna magyar nyelvű bibliafordítás. Létezésének bizonyítéka maga a magyar nyelvű igehirdetés, mert ez feltételezi a magyar nyelvre fordított bibliai alapigét. Ezért először a magyar nyelvű bibliafordításoknak ezekről a közvetett tanúbizonyságairól beszélünk, s utána foglalkozunk azokkal a kéziratosszövegekkel, amelyeket a középkori kódexirodalmunk megőrzött.

Tanúságok első magyar nyelvű bibliafordításokról

Bottyán János helyes érzékkel mutat rá, hogy ha a magyar bibliafordítás kezdeteit kutatjuk, akkor az első nyomokat a liturgia terén, az egyházi istentiszteleten elhangzó igehirdetéssel kapcsolatban kell keresnünk. A keresztény liturgiának ugyanis az Apostolok Cselekedeteinek tanúsága szerint (2,42) már az apostoli időkben két alapeleme volt: az ige és a szakramentum. Az ige jelenti a bibliai szövegek olvasását és a krisztusi esemény meghirdetését és magyarázatát, az igehirdetést, valamint a hirdetett ígére adott imádságos választ, a szakramentum pedig azt a szent cselekményt, az eucharisztikus kenyértörést (*fractio panis*), amely a bibliai ige üdvözítő kegyelmét eseményszerűen közvetíti és megvalósítja.

Szent István idejében még ha latin nyelven mondta vagy énekelte is a pap az eucharisztikus imádságot, az anaforát, az igehirdetés és az a bibliai ige, amelyet hirdetett, nyilvánvalóan magyar nyelven hangzott el. Már a király első törvénykönyvének 19. fejezete is erre utal. Ez a törvény ugyanis büntetést szab ki azokra, akik „a szentmise ünneplése idején egymás közt mormolnak és másokat zavarnak, hiú meséket mesélnek és nem figyelnek a szent leckére és azzal együtt az egyházi táplálékra (*cum ecclesiastico nutrimento*).”⁴ A „szent lecke” a bibliai olvasmányt, az „egyházi táplálék” minden bizonnyal az igehirdetést jelenti. Hogyan lehetett volna megbüntetni a zavart keltőket, ha nem értették volna anyanyelvükön az olvasmányt és az igehirdetést?

Ezért joggal feltételezhetjük, hogy szent Márton pannonhalmi monostorában nem csak a latin nyelven folyó szakrális cselekmények, a szakramentumok, főleg az Eucharisztia ünneplésére képezték ki a magyar nép hit-hirdetőit, hanem az ige hirdetésére is felkészítették őket. Az első név szerint ismert magyar származású püspök, Boldog Mór, aki – mint az általa írt legendából tudjuk – „puer scolasticus” volt Pannonhalmán, később mint pécsi püspök nyilván magyarul hirdette népének az ígét.⁵ Amikor pedig Szent István Délvidékre küldi a velencei származású Szent Gellértet, hogy szervezze meg a csanádi egyházat, a munkatársul melléje rendelt tíz szerzetes közül – nevükről ítélve – többségben voltak a magyar származásúak.⁶ A XII. század elején, 1114-ben az Esztergomi Zsinat kifejezetten el is rendeli, hogy minden vasárnap legyen igehirdetés: nagyobb egyházakban az evangéliumot, az apostoli leveleket és a hitvallást magyarázzák a népnek, a kisebbeknek pedig legalább a hitvallásról és az Úr imádságáról szóljanak.⁷

Bibliaolvasó ember ezekre az ígérekre figyel fel, amikor ősi magyar nyelvemlékeink szavait hallja. A Halotti beszéd komor temetési igehirdetésében a bűnbeesés bibliai története hangzik fel, mert a halál, a bibliai elbe-

szelés szerint, az első emberi bűn tragikus következménye. Boldva elpusztult bencés kolostorában, a XII. század végén írták, vagy másolták ezt a beszédet. A bűnről és a büntetésről szól, de a hozzáfűzött imában a bűnök oldásának vagy kérésének hűsvéti ajándéka sem hiányzik. A XIII. századból való Ómagyar Mária-siralomban pedig a bensőséges együttérzés hangján szólal meg az édesanya panaszos szava, aki a „világ világát”, a „bűntelent” siratja, mert „vízként hullatja vérét”, hogy üdvösséget szerezzen a bűnös embernek.

Mindössze ennyi az, amit a kora-középkorban magyar nyelven megszólaló bibliai igékről, vagy azokra vonatkozóan össze tudtak gyűjteni kutatóink. Am ami a két ősi nyelvemlékünkben ma is felénk hangzik, az a Biblia hitünket megalapozó kettős üzenete a bűnbeesésről és az üdvösséget szerző krisztusi szenvedésről. Ez a közvetett bibliai ige és maga az igehirdetés is feltételezi, hogy léteztek bibliai szövegeknek, vagyis az egyházi igehirdetés tárgyát képező szentírási szakaszoknak magyar fordításai. Írásban is rögzítve voltak ezek? Ki tudja? Elpusztíthatták természeti csapások, történelmi viszontagságok, tatárjárás vagy testvérháborúk. De lettek volna-e a következő évszázadokban bibliaolvasó és krisztushívő magyarok, ha az élő igehirdetés nyomán népünk lelkében nem fogamzott volna meg a bibliai ige?

A ránk maradt első bibliafordítások és a „Huszita Biblia”

A Bibliának első írásban ránk maradt részletfordításait a XV. század második felében másolták. Alig hihető, hogy attól az időtől kezdve, hogy Isten ígéje felhangzott magyar nyelven, négyszáz év telt volna el, amíg le is írták nyelvünkön az ígét. Ám a ma ismert dokumentumok mégiscsak ebből az időből valók. Három kódex őrizte meg számunkra ezeket a bibliai szövegeket.

1. A *Bécsi-kódexben* 163 lapon az ószövetségi iratok közül Rút, Judit, Eszter könyve, a Makkabeusok könyvének egy töredéke, valamint Dániel és a Tizenkét kispárfője írása olvasható.
2. A *Müncheni-kódex* a négy evangélium fordítását őrzi, Máté evangéliumában a Miatyánk ősi szövegével együtt.
3. Az *Apor-kódex* 93 lapon zsoltár-töredékeket, továbbá nem bibliai szövegeket, himnusokat és az ún. Athanasius-féle hitvallás fordítását tartalmazza.

Kérdés, hogy van-e közös forrásuk ezeknek a bibliai fordításoknak. A kutatók figyelmét az keltette fel, hogy Szalkai Magyar Balázs ferencesrendi szerzetes, aki ebben az időben írta meg rendjének magyarországi történetét, arról tudósít, hogy két rendtársa, Tamás és Bálint pap lefordította magyar nyelvre mindkét Testamentum írásait. Az Ujlaki Tamás és Pécsi Bálint néven azonosított két prágai egyetemest járt szerzetes a XV. század harmincas éveiben a délvidéki Szerémség Kamonc nevű helységében fogott a fordítás munkájába. Közben azonban a huszita eretnecség gyanújába kerültek és az üldözés elől híveikkel együtt a Kárpátok keleti lejtőjére, Moldvába települtek át. Ott fejezték be a „Huszita Biblia” néven emlegetett fordításukat. Bottyán János és Nemeskürty István véleménye szerint ez volna a fenti kódexekben szereplő fordítások közös forrása: ezek őrizték meg a „Huszita Biblia” szövegét.

Mire alapozzák ezt a véleményüket? A Münchener kódex végén olvashatunk egy bejegyzést, amely – úgy tűnik – megerősíti ezt a véleményt. A másoló megnevezi magát, munkájának helyét és dátumát: Németi György az Úr 1466. esztendejében, Moldvában, Tatos városában készítette ezt a másolatot. Tehát a Moldvában befejezett bibliafordítást másolta. S mivel bizonyos helyesírási jellegzetességek, s főleg a Szentlélek latin neve, a *Spiritus Sanctus* fordítása állítólag a másik két kódexben is azonos és így hangzik: Szent Szellet, az azokban olvasható ószövetségi részeket is a moldvai fordításból valónak tekintik.

Csapodi Csaba a Jordánszky-kódex kiadásához írt tanulmányában kétségbe vonja ezeknek a fordításoknak a huszita eredetét. „A Huszita Biblia elnevezése – írja – tulajdonképpen nem a legszerencsésebb, sőt némileg félrevezető, mert magában ebben a Bibliában nincs semmi nyoma a huszita jellegnek... Korábban egyébként olyan vélemények is fölmerültek a szakirodalomban, hogy a kódexek nem huszita, hanem ferences, illetve premontrai munkák.”⁸ Az igazság valószínűleg az, hogy a fordítást nem tartalma, hanem maga a ténye tette huszita jellegűvé. A középkorban ugyanis kialakult az a kánoni szabály, hogy az igaz hittel ellenkező, téves értelmezések elkerülése végett az egyházi hatóság nem tartotta kívánatosnak, hogy a Bibliát a nép nyelvére fordítva közkézre adják.

Halábori Bertalan kézírása és az elveszett Báthori-fordítás

Nemeskürty István a beregmezei Halábor helységéből származó Bertalan pap keze írásáról beszél, aki Jagelló Ulászló király uralkodása idején, 1508-ban összegyűjtötte a vasárnapi és ünnepi szentmisén magyar nyelven felolvasott evangéliumok és olvasmányok szövegét. Ezek a szövegek nem azonosak a moldvai szöveggel. Akkor tehát létezett már az egész Újszövetségnek, vagy legalábbis a felolvasott részeknek magyar nyelvű fordítása, amit Bertalan pap másolt. Bottyán János néhány ószövetségi szöveget is említ, köztük az Énekek énekének fordítását, mint kódexirodalmunk egyik gyöngyszemét. Mindezeket a *Döbrentei-kódex* őrzi.

Itt említem meg Báthori László elveszett bibliafordítását, mert fölvetődik a kérdés, vajon nem ebből a fordításból másolt-e Bertalan pap. Báthori Lászlóról Gyöngyösi Gergelytől tudunk, aki mint pálos szerzetes 1520-1522 között ennek a magyar alapítású szerzetesrendnek főnöke is volt. Gyöngyösi rendje történetében megemlíti, hogy Báthori „az egész Bibliát és sok szentnek az életét megírta (*conscriptit*) magyarul”. Mivel a latin szó Mezey László szerint másoló munkát jelent, itt nem a Biblia fordításáról, hanem másolásáról és magyarázatáról van szó. „Ez azonban – jegyzi meg Nemeskürty – nyilvánvalóan tartalmazta a magyarázott bibliai helyek fordítását is.” Bármiként is legyen, Mátyás király – Gyöngyösi szerint – annyira megbecsülte azt a munkát, hogy könyvtárába sorolta, a Corvinák közé.

Báthori Lászlóról különben érdemes megjegyeznünk, hogy szent életű szerzetes volt, aki Budaszentlőrinc, a ma már elpusztult falu közelében emelkedő pálos kolostorból a Nagyhárshegy meredek oldalában nyíló barlangba vonult vissza és mint remete, ott dolgozott bibliai munkáján.

A középkori magyar nyelvű bibliafordításokról szólva, nem hagyhatjuk figyelmen kívül a szerzetesek rendszeres bibliaolvasását. Szent Benedek Regulája előírja, hogy szerzetesei mindennap olvassák a Szentírást és a szentatyák írásmagyarázatait. A zsoltosma és a kézimunka mellett ez volt az a harmadik elem, amely meghatározta a kolostori élet napirendjét. S nem csak liturgikus közösségben, a zsoltosmán, vagy étkezések idején, hanem magánolvasmányként, stúdiumszerűen is olvastak. A tanulatlan testvéreknek, s a szerzetesnőknek, akik általában nem értettek latinul, nyilvánvalóan szükségük volt a bibliai szövegek magyar fordítására. Ez az igény főleg akkor jelentkezett, amikor a humanista mozgalom hatására megnövekedett a művelődés igénye. Ebből az időből, főleg a XVI. század elejéről származnak a Bottyán János által Begina-kódexeknek nevezett fordítások.

A beginák olyan jámbor nők voltak, akik szerzetesi fogadalmat ugyan nem tettek, de valamely templom vagy kórház körül kolostorszerű közösségekben, ún. „beginaudvarokban” vagyonukból vagy kezük munkájából éltek, és az imádság mellett betegápolással és jótékonykodással foglalkoztak. Őt olyan kódex maradt ránk, amelyek magyarországi beginák részére készültek. A gazdagon díszített *Festetich-kódexet* már 1493-ban másolták Kanizsai Pál hadvezér özvegye, Magyar Benigna asszony számára a nagyvászonyi pálos kolostorban. A *Czech-kódex* két évtizeddel később ugyanott készült Kinizsi özvegyének. A *Keszthelyi-kódex* és a *Kulcsár-kódex*, közös forrásból zsoldárok fordítását tartalmazza más himnuszokkal és imádságok szövegével. Itt kell még megemlítenünk a *Székegyudvarhelyi kódexet* is, amelyben Judit könyvét olvashatjuk az ószövetségből. Nyújtódi András ferences szerzetes fordította székelyföldi Tövis helység kolostorában élő Judit húga épülésére.

A kolostori bibliafordításokhoz tartozik még két domonkos-rendi apáca kézírása. Az egyik Ráskay Lea munkája, a *Példák könyve*, amelyben a Tízparancs verses összefoglalása olvasható, a másik Sövényházi Márta másolatában evangéliumi szakaszok gyűjteménye az *Érsekújváry kódexben*. Harmadiknak még megemlíthető a *Pozsonyi-kódex*, amely szintén evangéliumi szakaszokat gyűjt össze.

A Jordánszky-kódex

Ebből a korból a legterjedelmesebb nyelvemlékünket az esztergomi Főszékesegyház könyvtára őrzi. A parasztlázadás idején, 1514-ben látott munkájához a névtelen bibliafordító és 1516-ban készült el a négy evangélium fordításával. Ez az első országosan is elterjedt bibliafordításunk. A következő fordítások jó része ebből merít. A fordító valószínűleg az Alsó-Dráva vidékéről származik, de a szövege Budán másolhatták le, a Margit-szigeti domonkos apácák részére. A fordítás nem teljes. Az ószövetségből csak hét könyvet fordít, azt, amit – mint megjegyzi – „üdvösségünk végett” szükségesnek tart, s azoknak sem mindegyik fejezetét. Az Újszövetségnek viszont minden könyvét lefordította, Pál apostol leveleinek kivételével. A Zsidókhoz írt levél azonban nem hiányzik. A kódex 1984-ban facsimile kiadásban is megjelent Csapodi Csaba tanulmányával.

Bottyán János még megemlíti két részlet-fordításokat tartalmazó kódexet. A *Winkler-kódex*, 1506-ból, Jézus szenvedésének a négy evangéliumból összeállított történetét közli. Az *Érdy-kódex*, 1526-ból, a legnagyobb magyar legendagyűjtemény, de ebben a városlódi (Veszprém) karthauzi kolostor szerzetese, a „néma barát”, az egyházi év vasárnapjaira és ünnepeire rendelt 52 evangéliumi szakasz fordítását is összeírta.

Áttekintéséből – úgy vélem – kettős következtetést vonhatunk le. Egyfelől tény az, hogy írásos dokumentum magyar nyelvű bibliafordításról csak a magyar középkor végső szakaszából van birtokunkban. Másfelől népünk krisztusi hitre térítése, s következésképpen a keresztény nép vasárnapi istentisztelete, – amit a szentistváni törvény és az esztergomi zsinat rendelete is bizonyít – nem létezhetett a szentmise szerves része, az ígéhirdetés nélkül. Az ige hirdetése viszont feltételezi a latin nyelvű bibliai szövegek magyar nyelvű fordítását. A kolostori életrendhez tartozó *lectio divina* intézménye szintén magyar nyelvű fordításokra utal.

Miért nincs akkor az ilyen fordításokról korábbi dokumentumunk? Attól eltekintve, hogy az idők viszontagságai közt az ilyen szövegek elveszthettek, meg kell gondolnunk, hogy a könyvnyomtatás kultúrforradalmi technikájának kifejlesztése előtti időkben csak fáradságos és költséges munkával tudtak egy-egy kódexet előállítani. De nem is érezték magyar nyelvű kódexek szükségességét, mert írni-

olvasni csak a klerikusok tudtak, ám azok a latin szöveget is használni tudták az ige élőszóban történő hirdetésére.

Megváltozott a helyzet a humanus művelődés igényének jelentkezésével, amikor, főleg kolostorokban, az írás-olvasás kultúrája elterjedt és magyar nyelven kívánták olvasni a zoltárokat és más bibliai szövegeket. Ám ez csak a magyar középkor késői szakaszában történt. Keresztény ember szemében a döntő itt az, hogy Isten ígéje, élőszóban vagy írásban, megtérésünk óta élt magyar nyelven.

Békés Gellért

Jegyzet

1. Szentiványi Róbert, A szentírástudomány tankönyve, Szent István Társulat, 5. kiadás, 1946. – 2. Bottyán János, A magyar Biblia évszázadai. A református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1982. – 3. Nemeskürty István, Magyar Bibliafordítások Hunyadi János korától Pázmány Péter századáig. Szépirodalmi könyvkiadó, Budapest 1990. – 4. Závodszy Levente, A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai. Művelődéstörténeti értekezések 10. sz., Stephaneum, 1904, 33-34. old. Megjegyzem, hogy a *nutrimentum* pontos fordítása „táplálék”, nem „táplálkozás”. – 5. Érszegi Géza, Árpád-kori legendák és intelmek. Szépirodalmi Könyvkiadó, 2. kiadás, Budapest, 1987. 13. old. – 6. uo. 83. old. – 7. Lásd: Závodszy, Synodus Strigoniensis prior 198. old. – 8. Idézi Gyürki László „A magyar bibliafordítások története” c. áttekintésében. Lásd: A Szent Jeromos Bibliatársulat 25. füzet 1996. 27. old. A magyar középkor bibliafordításával a 25. és 26. füzet foglalkozik.

XVI. századi protestáns bibliafordítások

A XVI. század nagy magyar szellemi- és lelki felpezsdülése a bibliafordítások tekintetében is megteremtette a maga irodalmát. A megelőző kódex-irodalom után a XVI. század nyomtatott bibliafordításokat jelentetett meg. Ezeket, a könnyebb áttekinthetőség céljából 4 csoportba sorolhatjuk.

A korai kiadványok között megemlíthetjük Komjáthy Benedek: Szent Pál levelei magyar nyelven (1533), Pesti Mízsér Gábor Evangéliumok könyveit, (1536), Sylvester János „Újtestamentum”-át (1541), és Bencédi Székely István „Zsoltároskönyv”-ét (1548).

A kolozsvári bibliafordítások elkészítése Heltai Gáspár és munkatársai nevéhez kapcsolódik. A Biblia magyar nyelvű kiadásának terve 1546-ban fogalmazódott meg. 1551 és 1565 között 7 kötetben csaknem az

összes bibliai könyv megjelent. A teljes kanonikus sorozatból a Krónikák, Esdrás, Nehémiás, Eszter és Jób könyvei hiányoztak.

A debreceni bibliafordításokat Méliusz Juhász Péter és Félégyházi Tamás nevéhez kapcsolhatjuk. Ezek részben bibliafordítási munkák (Újszövetség, Kolossé levél, Sámuel – Királyok könyvei, Jób könyve – ezeknek példányai is ránk maradtak, Ézsaiás könyve, Krónikák könyve – ezeknek példánya ma nem ismert). Itt említhetjük meg a különböző prédikációs köteteket, amelyek rövidebb-hosszabb bibliafordítási részleteket tartalmaztak.

Végül a Vizsolyi Biblia koronázza meg a XVI. század bibliafordítási erőfeszítéseit.

Az alábbiakban néhány szemelvényt közlünk a bibliafordítás-típusok egybevetése alapján.

2Mózes 20,1-17. A Tízparancsolat

„Az Isten az Sínai hegynek tetején adja a tízparancsolatokat, melyekben megtanít mi légyen az ő akaratja, mit kelljen cselekednünk és mit kelljen eltávoztatnunk, melyekben ígér az engedelmeseknek minden jót, az engedetleneket fenyegeti büntetéssel.”

Heltai, 1551.

És az Isten szólá mind ez igiket mondván:

Én vagyok ÚR te Istened, ki tégedet Egyiptusból a szolgálatnak házából kihoztalak.

Ne legyenek tenéked idegen isteneid én előttem.

Ne csinálj teneked faragott képet valamely szömélyre, ki fenn mennybe, ki alatt földön, és ki a vízbe, föld alatt vagyon.

Károlyi, 1590.

1. És az Isten szóla mind ezeket az igéket, mondván.

2. Én vagyok a te Urad Istened, ki az Egyiptomnak földéből kihoztalak tégedet.

3. Ne legyenek tenéked én előttem idegen istenid.

4. Ne csinálj magadnak faragott képet, és semmi hasonlatosságot azoknak formájára, mellyek oda fel az égben vagynak, se azoknak formájára, mellyek az földön itt alatt vagynak, se azoknak mellyek az vízben, az föld alatt vagynak.

Ne imádjad őket, se tiszteljed: mert én vagyok ÚR te Istened, hatalmas, bosszúálló, ki megbüntettem az atyjoknak gonoszságokat az ő gyermekibe, (kik engemet gyűlölnek) harmad és negyed ízig.

És irgalmasságot cselekedem azokkal, kik engemet szeretnek és megtartják az én parancsolatimat, sok ezeriglen.

A te Uradnak Istenednek nevét hiába ne vegyed: mert nem hagyja az ÚR büntetlen azt, aki az ő nevét hiába veszi.

Eszedbe vedd a szombat napját, hogy megszenteljed ötet.

Hat napon munkálkodjál és minden dolgotod elvégözzed.

De a hetedik napon a te Uradnak Istenednek szombatja vagy: akkor semmi dolgot ne tégy, se te, se a te fiad, se a te leányod, se szolgáló leányod, se barmod, se a te jövevényed, mely a te kapud között vagy.

Mert hat napig teremtette az ÚR a mennyet és a földet, a tengert és mind azt, valami benne vagy, és hetedik napon megnyugodott. Ezokáért megáldá az ÚR a szombat napját, és megszentelé ötet.

Tiszteld atyádat és anyádat, hogy hosszú ideig élj a földön, melyet a te Urad Istened ád tenéked.

Ne ölj.

Ne paráználkodjál.

Ne orozz.

Ne mondj felebarátod ellen hamis tanúságot.

Ne kívánd felebarátodnak házát. Ne kívánd felebarátodnak se feleségét, se szolgálóját, se szolgálóleányát, se ökrét, se szamarát, se semmiét, ami övé.

5. Ne hajolj meg azok előtt, és ne tiszteljed azokat, mert én vagyok a te Urad Istened, erős bosszúálló, ki megbüntettem az atyáknak vétkeket az fiakban harmad-negyed íziglen, azokban az kik gyűlölnek engemet.

6. És irgalmasságot cselekszem ezeriglen azokkal, akik engemet szeretnek, és megtartják az én parancsolatimat.

7. Az te Uradnak Istenednek nevét hiába ne vegyed, mert nem hagyja az ÚR büntetés nélkül azt az ki az ő nevét hiába veszi.

8. Megemlékezzél az szombatról, hogy azt megszenteljed.

9. Hat napon munkálódjál, és minden dolgotod elvégezzed.

10. Heted napon az te Uradnak Istenednek szombatja vagy, semmi dolgot ne tégy, se te, se fiad, se leányod, se szolgáló, se szolgáló leányod, és semmi barmod, se az te jövevényed, mely az te kapud közt vagy.

11. Mert hat napon teremté az ÚR a mennyet és az földet, a tengert és mind azokban való állatokat és megnyugovék heted napon, azért megáldá az ÚR az szombatot, és megszentelé azt.

12. Tiszteljed az te atyádat és a te anyádat, hogy hosszú ideig élj az földén, melyet az te Urad Istened ád tenéked.

13. Ne ölj.

14. Ne paráználkodjál.

15. Ne orozz.

16. Ne mondj az te felebarátod ellen hamis tanúságot.

17. Ne kívánjad az te felebarátodnak se feleségét, se szolgálóját, se szolgáló leányát, se ökrét, se szamarát, és semminemű marháját.

Heltai változata ismét egy árnyalattal tömörebb. Felbukkan az i-ző nyelvjárás is a szövegben.

A 6. versben a Vizsolyi Biblia szörendje szerencsésebb. A tizedik parancsolatnál kimaradt az első felsor: ne kívánd felabarátod házát. A parancsolat végén Heltai merészen fordítja: „se semmiét, ami övé” – Károlyi „semminémű marháját” archaizáló forma: a szó jelentése kincs, vagy.

Zsoltárok 23,1-6. A jó pásztor

„Hálákat ad az Dávid Istennek mind ő magára s mind az anyaszentegyházra való szüntelen gondja viseléséért, oltalmazásáért és minden testi és lelki ajándékiért. És hogy egyebek is ugyan ezent cselekedjék, inti őket az önnön példájával.”

Székely, 1548.

Az ÚR az én pásztorom: azért semmibe meg nem fogatkozom.

Gyönyörűsleges és füves helyeken ingemet lefeköt és kies vizek mellé viszen engemet.

Az én lelkemet hátra hozza: és viseli az igazságnak ösvényin az ő nevéért.

Még hogy ha az halálnak árnyékos völgyén járandok nem félök az gonosztól, mert te énelem vagy: az te vesszöd és az te botod megvigasztalnak ingemet.

Asztalt szeresz énelöttem azok ellen ki ingemet háborgatnak: meg hízlalod az olajba az én főmet, és az én poháromot bösígesen megtöltöd.

Bizonyával az te jóvoltod, és kegyelmességid követnek ingemet minden életömnek idejébe: és lakozom az Úrnak házába hosszú ideig.

Heltai. 1560.

Az Úr az én pásztorom: semmibe nem szűkelkedem.

Füves helyeken legeltet engemet: és viszen hüves vizek mellé.

Megújítja az én lelkemet: az igazságnak ösvényin vezérel engemet: az ő nevéért.

És ha valaha járandok a halálnak árnyékának völgyében is, nem félek veszedelemtől: mert te vagy én velem. A te vesszöd és a te pálcád: azok vigasztalnak engemet.

Te készitesz asztalt énelöttem ellenségimnek láttára: olajjal kened meg az én fejemet: az én pohárom bőven vagy töltve.

De annak felötte követnek engemet mind a kegyelmesség, s mind az irgalmasság teljes életembe: és megmaradok az Úrnak házába véghetetlen ideig.

Károlyi, 1590.

1. Az Úr az én pásztorom, azért semmiben meg nem fogatkozom.

2. Gyönyörűsleges és füves helyeken legeltet engemet, és kies vizek mellé viszen engemet.

3. Az én lelkemet megvidámítja és visel engemet az igazságnak ösvényin az ő nevéért.

4. Még ha szinte az halálnak árnyékának völgyében járok is, nem félek az gonosztól, mert te én velem vagy: az te vesszöd és az te botod vigasztalnak engemet.

5. Asztalt szeresz én előttem azok ellen, kik énnékem ellenségim, meghízlalod olajjal az én fejemet, és megtöltöd az én poharamat bösígesen.

6. Sőt még bizonyval az te jóvoltod és irgalmasságod követnek engemet élettemnek minden idejébe, és lakozom az Úrnak házában hosszú ideiglen.

Benczédi Székely István szövege földrajzilag is legközelebb Gönc-höz – Vizsolyhoz: feltehetően Olaszliszván készült. Szövegében is meglepően közel áll hozzá. (Az általunk a Szenci Molnár Albert 23. zsoltárából ismert félsor: azért semmiben meg nem fogyatosom – Benczédi szövegében gyökerezik...)

Székely István a teljes Biblia lefordítására is készült. Lehetséges, hogy tervének kéziratban maradt részei beleépültek a Vizsolyi Biblia szövegébe?

A kimutatható szövegösszefüggések mellett éppen olyan hangsúlyos a nyelvi függetlenség is. A későbbi fordító felelősen mérlegelt minden szót, minden kifejezést, minden mondatrendet: mit vesz át, mit módosít.

Prédikátor 3,1 –8. Mindennek rendelt ideje van

Az időknek viszontagságából vagy változásából bizonyítja Salamon ez világon minden dolgoknak hiábavalóságát, és hogy azoknak az ember semmi hasznát nem veszi, melyet hogy jobban megbizonyítson, az Istennek providenciáját hozza elő, ki mindent ad mindenneknek és mindeneket rendel és igazgat, kinek akaratja ellen az mi javainkkal nem élhetünk, kinek providenciája állandó. Azután tér esmét az hiábavalóságoknak és az testnek azokba való ítéletinek megírására.

Heltai, 1551 (1552).

Mindennek megvayon az ideje: és minden dolognak órája vayon.

A születésnek ideje vayon, a halásnak is ideje vayon.
A plántálásnak ideje vayon: ideje vayon a plántáltattnak is kiszaggatásának.

A megölésnek ideje vayon, a megjobbításnak is ideje vayon.
A lerontásnak ideje vayon, az építésnek is ideje vayon.

A sírásnak
nevetésnek
jajgatásnak
táncolásnak

kőhányásnak
kő összegyűjtésnek
ölelésnek
ölelés elhagyásának ideje vayon.

A keresésnek
elvéstésnek
megtartásnak
eltékozlásnak
ideje vayon

megszakasztásnak
összevarrásnak
szólásnak
veszteg hallgatásnak

szeretésnek
gyűlölésnek
hadakozásnak
és a békességnek
ideje vayon.

Károlyi, 1590.

1. Minden dolognak ideje vayon és ideje vayon ég alatt minden akaratnak.

2. Ideje vayon az születésnek, és ideje a meghalásnak, ideje vayon az ültetésnek, és ideje annak kiszaggatásának az mi ültetett.

3. Ideje vayon az megölésnek és az meggyógyításnak ideje vayon az rontásnak és az építésnek.

4. Ideje vayon az sírásnak, és az nevetésnek, ideje vayon az jajgatásnak, ideje vayon az szökésnek.

5. Ideje vayon az kőnek elhányásának és az köveknek egybegyűjtésének. Ideje vayon az ölegetésnek és ideje az ölegetéstől való eltávozásnak.

6. Ideje vayon az keresésnek, ideje az vesztésnek, ideje az megtartásnak, és az elvetésnek.

7. Ideje vayon a szaggatásnak és az egybevarrásnak, ideje vayon az hallgatásnak és az szólásnak.

8. Ideje vayon az szeretésnek, és ideje az gyűlölésnek, ideje az hadakozásnak, ideje békességnek.

Az 1. vers fordítása Heltainál zseniálisan merész. Tudtommal azóta sem oldotta meg így senki az eredeti héber szöveg szembenálló gondolatritmusát. A Vizsolyi Biblia kétszer is „ideje vayon”-t használt. Későbbi szövegváltozat az „ideje” – „rendelt ideje” szembeállítás. Kár, hogy Heltai nem tudta tovább vezetni a konkordantivitás érdekében az „órája” kifejezést.

A merész nyomdatechnika azonban valamit – nagyon fontosat – elveszt az eredetinek a monoton lüktetéséből. Az örök isteni menetrend ellenállhatatlan erejét fejezi ki a tizennégszer megismételt „ideje vayon” – és az ebben rejlő teológiai üzenet silányul egyszerű felsorolássá a Heltai-változatban.

A bevezetőben kétszer is említett providencia: Isten gondviselését jelenti. A 4. vers Károlyi változatában a „szökés” a szökdelés, ugránozás, táncolás értelmében áll.

Máté 5,1-12. Kik a boldogok?

Pesti, 1536.

Mikoron kedig látta volna Jézus az seregeket, felméne az hegyre. És mikoron letelepedett volna, járulának hozzá az ő tanítványi.

És minek utána megnyitotta volna az ő száját, tanítja vala őket, mondván.

Boldogok az lelki szegények, mert övék mennyeknek országa.

Boldogok az ki sírnak, mert vigasztalást vesznek.

Boldogok az kegyelmesek, mert ők bírják a földet.

Boldogok az ki éheznek és szomjúhozják az igazságot, mert ők megelégtetnek.

Boldogok az irgalmasok mert őket irgalmasság követi.

Boldogok az tiszta szívvel kik vannak, mert ők látják Istent.

Boldogok a békességszerzők, mert ők Istennek fiainak hívattnak.

Boldogok az kik háborúságot szenvednek az igazságért, mert azoké mennyeknek országa.

Boldogok vagytok, mikoron gonoszokat mondanak nektek emberek és üldöznek titeket s mondanak minden gonosz beszédet ti ellenetek. És hosszasan vádolnak az én nevemért:

örüljetez és vigadjatek, mert az ti jutalmatok sok mennyországba. Ezenképpen kergették az prófétákat is, kik ti előttetek voltak.

Sylvester, 1541.

Mikoron látta volna az népeknek seregit felméne egy hegyre, és mikoron leült volna, öhozzá járulának az ő tanítványi.

És minekutána megnyitá volna az ő száját taníta vala őket ezt mondván.

Boldogok az lélek szerint való szegények, mert övék az menyneknek országa.

Boldogok az kik kesergenek mert ezek vigasztalást visznek.

Boldogok az kegyelmesek, mert ők ez földön öröksíget nyernek.

Boldogok az kik éheznek és szomjúhozják az Istennél való megigazulást, mert ők megelégtetnek.

Boldogok az irgalmasok, mert ők irgalmasságot nyernek.

Boldogok az tiszta szívük, mert ők Istent meglátták.

Boldogok az békességesek, mert ők Istennek fiainak hívattnak.

Boldogok az kik háborúságot szenvednek az keresztyén jó íletírt, mert övék az mennyeknek országa.

Boldogok lesztek mikoron szidalmas beszídekkel illetendnek titeket az emberek és titeket üldözendnek és mondádnak minden gonosz beszídet ti ellenetek azt hazudván, hogy énérettem tesztek:

örüljetez és vigadjatek, mert az ti jutalmatok sok az mennyországban. Mert éképpen háborgatták az prófétákat és kik ti előttetek voltak.

A boldogmondások lefordítása – éppen jellegzetes tömörségük miatt – mindig nehéz feladat volt. A lelki szegények, a békességszerzők, a szelídek – alázatosak szinonimáiból lassan kibontakozik, és árnyaltan megérthető lesz a szöveg mondanivalója.

Máté 5,1-12. Kik a boldogok?

Heltai, 1562.

Mikor kedig a népet látta volna, feiméne a hegyre, és mikor leült volna járulának hozzá az ő tanítványi.

És száját megnyitván tanítja vala őket, mondván.

Boldogok akik lélekben szegények: mert övék mennyeknek országa.

Boldogok akik keseregnek: mert ezek megvigasztaltatnak.

Boldogok a kegyesek mert ezek bírnák örökségül a földet.

Boldogok akik éheznek és szomjúhozják az igazságot: mert ők megelégtetnek.

Boldogok az irgalmasok, mert ők irgalmasságot nyernek.

Boldogok a tiszta szívűek: mert ők meglátják az Istent.

Boldogok a békességesek: mert ők Isten fiainak hívattnak.

Boldogok kik háborgattatnak az igazságért: mert övék mennyeknek országa.

Félegyházi, 1586.

1. Látván pedig az seregeket, felméne az hegyre és leülvén, eleibe járulának az ő tanítványi.

2. És megnyitván az ő száját tanítja vala őket mondván.

3. Boldogok az kik szegények lelkökben: mert azoké a mennyeknek országa.

4. Boldogok a sírók: mert ők megvigasztaltatnak.

5. Boldogok az szelídek: mert ők örökségül bírják ez földet.

6. Boldogok az kik éheznek és szomjúhozják az igazságot: mert ők megelégtetnek.

7. Boldogok az irgalmasok, mert ők irgalmasságot nyernek.

8. Boldogok az kik tiszták szívökben, mert ők az Istent látják.

9. Boldogok az békességszerzők: mert ők Isten fiainak hívattnak.

10. Boldogok az kik üldöztetnek az igazságért: mert azoké az mennyeknek országa.

Károlyi, 1590.

1. Mikoron pedig látta volna (Jézus) az sokaságot, felméne egy hegyre, és mikoron leült volna, hozzája menének az ő tanítványai.

2. És száját megnyitván, tanítja vala őket, mondván:

3. Boldogok az lelki szegények, mert övék az mennyeknek országa.

4. Boldogok az kik sírnak: mert ők megvigasztaltatnak.

5. Boldogok az alázatosok: mert ők örökség szerint bírják ez földet.

6. Boldogok akik éheznek és szomjúhozják az igazságot: mert ők megelégtetnek.

7. Boldogok az irgalmasok, mert ők irgalmasságot nyernek.

8. Boldogok akiknek szívük tiszta, mert ők Istent meglátják.

9. Boldogok az békességre igyekezők, mert azok Istennek fiainak mondatnak.

10. Boldogok az ki háborúságot szenvednek az igazságért, mert azoké az mennyeknek országa.

Boldogok lesztek, mikor szidalmaznak titeket, és üldöznek, és minden gonoszt mondanak ellenetek, hazudván, énérettem.

Örüljete és vigadjatok, mert a ti jutalmatok sok mennyekben. Mert így üldözték a prófétákat, kik tielőttetek voltak.

11. Boldogok vagytok mikoron szidalmaznak titeket és üldöznek, és mondanak minden gonosz beszédet tiellenetek hazudván, énérettem.

12. Örüljete és örvendezzete, mert a ti jutalmatok sok az egekben: mert aképpen üldözték az prófétákat az kik tielőttetek voltak.

11. Boldogok lesztek, mikoron titeket szidalmaznak, háborgatnak, és minden gonosz hazugságot mondanak tiellenetek, énérettem:

12. Örüljete és örvendezzete, mert az ti jutalmatok bőséges mennyekben: mert ezképpen háborgatták a prófétákat is, kik tielőttetek voltak.

A szövegek szépen mutatják a nyelvjárási jellegzetességeiket, valamint érdemes figyelemmel kísérnünk, hogy a Vizsolyi Biblia szövege mennyire tudatosan használ, ahol csak lehet, határozói, ill. melléknévi igenév helyett ragozott igealakot. A Heltai-változat tömör takarékosága az újszövetségi részeknél is jellemző marad.

Máté 6,9-13. Az Úr imádsága

Pesti Mizsér, 1536.

Annak okáért ti milyen módon imádkoztatok. Mi atyánk ki vagy mennyekbe, szenteltesse te neved.

Jöjjen te országod, legyen te akaratod, miként mennyben azonképpen földön is.

Mi kenyérünket mindennapit adjad nekünk ma.

És bocsásd nekünk mi vétkeinket miként mi is bocsátunk nekünk vétetteknek.

És ne vígy minket kísértetbe, de szabadíts gonosztól. Mert tiéd az ország, tied az hatalmasság, és az dicsőség örökkön örökké. Ámen.

Sylvester, 1541.

Ti anakkokáért ekképpen imádkoztatok. Mi atyánk ki az mennyekben vagy, szenteltesse az te neved.

Jűjjon el az te országod, legyen az te akaratod, miképpen mennyben, azonképpen földön is.

Az mi kenyérünköt az mindennapit adjad nekünk ma.

És engedd meg minekünk az mi adósságinkat, miképpen mi is megengedjük azoknak az kik minekünk adóssok.

És ne hagyj minköt kísértetbe jutnunk, de szabadíts meg minköt az gonosztul. Mert tied az ország, és az hatalmasság és az dicsőség örökkön örökké. Ámen.

Az Úr imádságának a lefordítása – a középkori, és a reformációt követően is folyamatos használata miatt – nagy felelősséget jelent a fordítók számára.

A 9. vers „ki vagy a(z) mennyekben” szórendje mindegyik fordítónál a görög szöveg tükörfordítása.

A 11. versben a „mindennapi kenyér” – magyar jelző-jelzett szó sorrendjét csak Heltai és Károlyi vállalta, a másik három itt is az eredeti szöveg szórendjét követi.

Máté 6,9-13. Az Úr imádsága

Heltai, 1562.

Ezokáért így imádkoztatok. Mi Atyánk ki vagy mennyekben: Szenteltesse te Neved.

Jöjjon te országod. Legyen te akaratod, miképpen mennyben azonképpen földön is.

Mi mindennapi kenyérünket add meg nekünk ma.

És bocsásd meg a mi vétkeinket, miképpen mi is megbocsátunk nekünk vétetteknek.

És ne vígy minket kísértetbe. De szabadíts minket a gonosztól. Mert tiéd az ország, a hatalom és a dicsőség mindörökké. Ámen.

Félegyházi, 1586.

9. Eképpen könyörögjete azért ti: MI ATYÁNK ki vagy az mennyekben, szenteltesse meg az te neved.

10. Jöjjon az te országod. Legyen meg az te akaratod, miképpen mennyekben, úgy az földön is.

11. Mi kenyérünket mindennapiat add meg nekünk ma.

12. És bocsásd meg nekünk az mi vétkeinket, miképpen mi is megbocsátunk mi ellenünk vétetteknek.

13. És ne vígy minket az kísértetben, de szabadíts meg minket a gonosztul. Mert tied az ország és az hatalom, és az dicsőség, mindörökké. Ámen.

Károlyi, 1590.

9. Ti azért így imádkoztatok: Mi Atyánk ki vagy az mennyekben, szenteltesse meg a te neved.

10. Jöjjon el az te országod: legyen meg a te akaratod, mint az mennyben, úgy itt ez földön is.

11. Az mi mindennapi kenyérünket add meg nekünk ma.

12. És bocsásd meg az mi vétkeinket, miképpen mi is megbocsátunk azoknak, az kik mi ellenünk vétkeztenek.

13. És ne vígy minket az kísértetbe: de szabadíts meg minket az gonosztól, mert tiéd az ország, az hatalom, az dicsőség mindörökké. Ámen.

A 12. vers végét Sylvester és Károlyi oldották fel mellékmondattá, Pesti, Heltai és Félegyházi megőrzik a görög szöveg melléknévi igeneves szerkezetét. Meg kell jegyeznünk, hogy mindhárom helyesen és pontosan alkalmazták a múlt idejű melléknévi igenevet: az „ellenünk vétettek”-ről van szó, és nem az „ellenünk vétkezők”-ről.

A bibliafordítások további szemelvényei és részletes értékelése olvasható a Magyarországi Református Egyház

A magyar protestáns bibliafordítás, bibliakiadás és bibliaterjesztés mai helyzete

Mindenekelőtt el kell háritanunk magunktól egy kényelmetlen érzést, ill. gondolatot: vajon ma egy ökumenikus, katolikus-protestáns találkozóban valóban a legfontosabb kérdése-e a Biblia. Nem volna fontosabb ügy, ami híveinket jobban foglalkoztatja (pl. a keresztyénség összefogása, gazdasági, társadalmi, szociális kérdésekben stb.)? Bátran szembe kell néznünk ezzel a kérdéssel és azt mondani: nem, mert az emberiség és az egyes ember elhordozhatatlanul nagy kérdéseit mi csak a Bibliából, a Biblia segítségével tudjuk megválaszolni. Máshonnan számunkra nem adatik közvetíthető és közvetítendő válasz.

Ha a fentiekkel azonosulni tudunk, akkor nem tűnik felesleges időtöltésnek a magyar protestáns Biblia útját röviden emlékezetünkbe idézni, hogy lássuk: honnan érkezünk meg a mai helyzetbe.

Amint az ismeretes: egyes bibliai részek magyarra fordítása után Károli Gáspár készítette el az első magyar nyelvű teljes bibliafordítást, amely 1590-ben jelent meg és a mai napig Vizsolyi Biblia néven ismert. E Biblia megjelenését követően évszázadok teltek el e szöveg csiszolásával, folyamatos revideálásával, gondoljunk csak Szenci Molnár Albert, Misztótfalusi Kis Miklós és mások elévülhetetlen érdemeire a Biblia szövegének gondozásában. E folyamat fő jellegzetessége volt, hogy e magányos, szent megszállottsággal dolgozó emberek nem élvezték az intézményes protestáns egyházak támogatását, mecénásaik legjobb esetben a világiak köréből kerültek ki és több ízben külföldiek támogatása segítette a magyar nyelvű Biblia ügyét.

A XIX. század közepén – miután 1804-ben megalakult a Brit- és Külföldi Bibliatársulat, a világ első bibliatársulataként – hazánkban is a Brit és Külföldi Bibliatársulat vette gondjaiba a magyar nyelvű Biblia kiadásának és terjesztésének ügyét, egyszersmind az ő munkásságuk tette lehetővé a tömegméretű bibliakiadást és terjesztést. A Brit- és Külföldi Bibliatársulat szervezésében és anyagi finanszírozásával készült el a ma is használatban lévő utolsó Károli revízió 1908-ban.

1948-ban, az ismert politikai változások következtében, a Brit- és Külföldi Bibliatársulatnak, mint egy angol missziós társaságnak távoznia kellett országunkból. A Brit- és Külföldi Bibliatársulat szerződésileg rögzített módon a Magyarországi Református Egyháznak adta át a magyar nyelvű Biblia kiadásának és terjesztésének jogát és köteleességét, teljes raktárkészletét és a Biblia utánnomlásához szükséges anyagokat. A Magyarországi Református Egyház ökumenikus szellemben élt ezzel az új, korábban soha nem végzett feladattal és kezdemé-

nyezte a Magyar Bibliatanács létrejöttét, amely 1949-ben meg is alakult hét protestáns egyház és a Magyar Ortodox Egyház részvételével. Így a magyar nyelvű Biblia ügyét 350 év után először vette kézbe az intézményes magyar protestantizmus, történetének és a magyar nép történetének egy rendkívül nehéz korszakában. A vállalás, és így a Magyar Bibliatanács megalakulása nem formális aktus volt és ezt a Magyar Bibliatanács több mint 40 éves munkája bizonyítja. Mindenekelőtt kiemelendő a húsz év alatt elkészült új fordítású Biblia, miután világossá vált, hogy egy Károli revízió helyett helyesebb egy új fordítást készíteni az eredeti héber és görög szövegből. 1975-ben jelent meg az új fordítású Biblia, sőt 1990-ben – a Vizsolyi Biblia 400. évfordulójára – már a revideált új fordítású Bibliát adhattuk a bibliaolvasók kezébe.

Ugyanakkor azt is jó emlékezetünkbe idézni, hogy 1949-1996 között 1.650.000 példányban jelent meg a Biblia úgy, hogy a bibliakiadás 1949-88 között limitálva volt. 1988-ig több mint 1 millió példányban jelent meg a Biblia és így, az elnyomatás és korlátozás éveiben is a Biblia volt a legnagyobb példányban megjelent magyar nyelvű könyv. (És ugyanakkor mindenki tudja, hogy igen nagy példányban csempésztek be nyugati testvéreink hazánkba magyar nyelvű Bibliát).

A fentiek értelmében hálát kell adnunk Istennek azért, hogy Igéjét nem engedte bilincsbe verni, s nekünk, a reformáció egyházainak nemcsak veszteségeinket kell számon tartani, hanem Istentől kapott nyereségünket is.

Az elmúlt hat esztendőben a Magyar Bibliatársulat élt a szabaddá vált lehetőségekkel, így és ezért jelent meg a magyar nyelvű Szinopszis, a dramatizált Biblia, az új fordítású Biblia CD-ROM-on, és a kiemelkedő jelentőségű magyarozatos Biblia. Nemzetközi összehasonlításban is jelentős munkát végeztünk, s a Bibliatársulatok Világszövetsége elismert tagjaként elmondhatjuk: ma minden alapvető bibliatípus magyar nyelvű változata elkészült.

Számontartandó feladatunk egy Károli-revízió szükségességének megfontolása és egy katolikus-protestáns fordítás elkészítése.

Aki dicsekszik az Úrban dicsekedjék (2Kor 10,17), de Isten előtti alázattal nekünk ki kell mondani, hogy a magyar nyelvű Biblia a történelem viharai ellenére: „sikertörténet”, bizonyítván Isten hatalmának és ígéje erejének korlátozhatatlan voltát. Övé a dicsőség, mienk a hálaadás és az örökséggel való gazdálkodás felelőssége.

Tarr Kálmán

A magyarországi ortodox egyházak Bibliái*

Előljáróban szükségesnek tartok pár szavas magyarázatot fűzni előadásom címéhez, amelyet magam is készsen kaptam, és amely kissé szokatlannak tűnik. Először is azt jegyzem meg, hogy a magyarországi ortodox egy-

házakról szólni – így, többes számban – nem elírás, hanem a valóságot tükröző megfogalmazás. Ugyanis, eltekintve hazai történelmünk első három-négy századától, valamint egy másfél évszázados időszaktól a XVIII. század kezdetétől a XIX. század közepéig, a magyarországi Ortodox Egyház mindig több szervezetre tagozódott. Ez a helyzet ma is, amikor az alig 40 ezernyi lelket

* Elhangzott rövidített változatban a Szentendrán 1997. május 7-én megtartott Ökumenikus Missziói Találkozóan.

számláló magyarországi Orthodox Egyház öt, egymástól független szervezetből áll. A másik kitétel, mely szerint az egymástól különálló hazai ortodox egyházaknak nem Bibliája, hanem *Bibliái* vannak, szintén helytálló, hiszen nemzetiségileg más-más nyelvű Szentírást használnak. Közülük csak a magyaroknak nincs saját Bibliájuk, hanem – az Újszövetség esetében – más testvéri keresztény egyházak magyar nyelvű bibliafordításait vették és veszik igénybe, amiről szó lesz a továbbiakban.

Mint tudjuk, Keleten a legősibb keresztény kortól minden nép *a maga nyelvén* olvasta és olvassa a Szentírást, végezte és végzi istentiszteleteit. Itt azonban közbevetőleg hozzá kell tennünk, hogy az ortodoxoknál a bibliaolvasás sohasem volt, és ma sem amolyan családi áhítatos foglalatosság (mint például a protestáns testvéreknél), viszont nem is tiltotta az Egyház. Az ó- és újszövetségi szemelvényeket, perikópákat a hívő nép elsősorban a templomi szertartásokon hallgatta és hallgatja a papok, püspökök szájából, a kapcsolatos írásmagyarozással, igehirdetéssel együtt. Leegyszerűsítve a kérdést, kimondhatjuk, hogy az ortodox keresztények bibliaolvasása, illetve bibliahallgatása nem annyira Biblia-központú, mint inkább *kultikus* tevékenység. Ebből akár messzemenő következtetéseket is levonhatunk. Itt most csupán jelzésszerűen megemlítjük, hogy a keresztény Kelet csak vonakodva ismerte el a IV. században János Jelenések Könyvének kanonikus voltát. Ám elismerése ellenére sem olvastat fel belőle soha egy mondatot sem a templomi istentiszteleteken. Egyszerűen kihagyja a liturgikus perikópa-rendszeréből, holott az magában foglalja az egész Újszövetséget. Elgondolkodhatunk ezek után azon, hogy hány tévtanítást, szektásságot került el az ortodoxia ennek a sajátos bibliaolvasási gyakorlatának köszönhetően.

A görögök és a görögül is beszélő más ókori népek abban az előnyös helyzetben voltak, hogy a teljes Szentírást kezdettől fogva anyanyelvükön olvashatták: az Ószövetséget a zsidók által még Krisztus előtt készített fordításból, a Septuagintából, az Újszövetséget pedig az eredetiből. Ez a „koiné” görög nyelv több évszázad múltán, az újkorban a görögök számára is legfeljebb félig érthető lett, ámde jóllelet a mi évszázadunkban több újjörög fordítás készült főleg az Újszövetségről, templomi alkalmazását az Egyház mind ez ideig nem engedélyezte, akárcsak az Újjörögre lefordított liturgikus textusokét sem. Ennek kizárólagos oka a görög nemzeti büszkeség, amely a görög nyelvet „az evangéliumok nyelvének” szokta aposztrofálni, tegyük hozzá: joggal. De még azt is hozzátehetjük, hogy az ószövetségi textusokat is a görög nyelvű Septuagintából fordították le az összes többi ortodox egyházak.

Minthogy Keleten a kereszténység ez érintett népek nyelvén terjedt és honosodott meg, hadd említsük meg most, hogy már a III. században létrejött az *Újszövetség* szír, kopt és etióp fordítása, a IV. században a keleti gótok nyelvére fordították le, az V. században az örményre és grúzra, a IX. században a középkori szlávra, a X. században az arabra, olyan arabok számára, akik az iszlám megkerülésével lettek keresztényekké.

Külön kell néhány szót ejtenünk a *szláv* fordításokról, azok többfélesége miatt. A középkorban az északi és a déli szláv nyelvek, illetve nyelvjárások még nem differenciálódtak annyira, hogy nehezen értették volna egy-

mást az őket beszélő népek. A thesszalonikai Kyrillosz és Methodiosz délszláv nyelvtudása elegendő volt *moráviai* missziójuk vállalásához is. A haláluk után Moráviából kiüldözött tanítványaik számára sem jelentett nyelvi szempontból különösebb nehézséget a macedóniai *Ohridban* folytatni a szláv keresztény kultúra továbbfejlesztését, mégpedig óbolgár és ószerb irányban. Közben a X. században kereszténnyé lett *Oroszországban* is hasonló munka folyt, amiről tanúskodik az 1057-ben írt Osztromir Kódex alapvető jelentőségű szláv bibliafordítása. A könyvnyomtatás feltalálása után ez a fordítás döntő fontosságú lett az ortodox hitű szláv népek etnikai, nyelvi és vallási összetartozásában. A balkáni ortodox hitű szláv népek liturgikus és bibliafordításai ugyanis a török hódoltság vészterhes évszázadai alatt nagyrészt elpusztultak, (alig néhány töredék maradt az ószerb ún. „szrbulják”-ból), úgyhogy vallási életük folytatásához nélkülözhetetlenné lettek az Oroszországból kapott szláv nyelvű nyomtatott Bibliák és szertartási könyvek, köztük az Osztrogi kiadás (1581) és annak moszkvai utánnyomása (1663), valamint az ugyancsak Moszkvában kiadott ún. Erzsébet Biblia (1751) és annak utánnyomása (1756). Az első *újorosz* nyelvű Újszövetség 1814-ben, a teljes Biblia pedig 1861-ben jelent meg.

A *modern délszláv nyelvekre* történt bibliafordítások főleg a török hódoltság után jöttek létre, a XIX. században. Ilyen pl. a szerb fordítás, amelyből az Ószövetséget Gyura Danicsics, az Újszövetséget pedig Vuk Sztefan Karadzics készítette el.

Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy a szláv bibliafordítások és liturgikus fordítások útja a későbbiek során elvált egy másétól. Míg a *modern szláv* nyelvű Szentírások a múlt század óta használatba kerültek és közikében forogtak, a liturgikus könyvek nyelve (beleértve az istentiszteleteken felolvasott bibliai szemelvényeket is), amely nem volt más, mint az ószláv nyelv ó-orosz recenziója, és *egyházi szláv*nak nevezik, közös maradt az oroszoknál, a szerbeknél és a bolgároknál. Minthogy ezt a középkori szláv nyelvet az összes szlávok később egyre kevésbé értették, a XX. század elejétől fokozatosan kezdték bevezetni az istentiszteleti életbe is a modern szláv nyelveket, előbb a bolgárok, majd jóval később a szerbek. Ez előbb csak a bibliai olvasmányokra, majd azután a liturgikus szövegekre is vonatkozott, amelyek túlnyomó része azonban ma is egyházi szláv nyelven hangzik el. Az oroszok, ukránok, fehér-oroszok stb. – egy-két félszeg kísérlettől eltekintve – megmaradtak a középkori egyházi szláv nyelv mellett, amely egyébként nekik valamivel érthetőbb is, mint a délszlávoknak.

A *románok*, akik megállapíthatatlanul régen lettek keresztényekké, mind Havasalföldön, mind Moldvában, mind pedig Erdélyben hosszú századokon át egyházilag hol a szlávok, hol a görögök befolyása alatt álltak. Az egyházi nyelvhasználatban megmutatózó román nemzeti öntudat – érdekes módon – részben az erdélyi protestantizmus segítségével, részben pedig a Rómától kapott római származástudat hatására bontakozott ki bennük. Ezt tükrözi az a tény, hogy az első román nyelvű Újszövetség, amelyet egy Silvestru nevű erdélyi szerzetes pap (más forrás szerint Stefan Simion lugosi pap) fordított le románra, a protestáns I. Rákóczi György erdélyi fejedelem támogatásával jelent meg 1648-ban.

Nem sokkal később, 1688-ban nyomtatták ki Bukarestben Serban Cantacuzino teljes román Bibliáját. Ezt követően egyre újabb és újabb román bibliafordítások jelentek meg részben ortodox, részben unitus (görög katolikus) fordítóktól, egészen 1935-ig. Feltehetően, a román liturgikus gyakorlat mindenkor lépést tartott a nyelvfejlődést tükröző újabb és újabb fordításokkal.

Mint ahogyan a görög nyelvű Szentírásból az V. századtól kezdve fokozatosan kialakult a liturgikus célokat szolgáló *textus receptus* így jött létre fokozatosan a különböző fordítások általánosan elfogadott szövege is.

Többé-kevésbé közismert történelmi tény, hogy a honfoglaló magyarok a keleti kereszténységhez tartozó bizánciaktól és bolgároktól vették át a kereszténység első hiteleit. Az is ismeretes, hogy a keleti kereszténység – az ortodoxia – egészen az Árpád-ház kihalásáig (a XIV. század első feléig) eléggé el volt terjedve a magyarság körében. Mindazonáltal semmiféle korabeli dokumentum nem tesz említést arról, hogy a magyar etnikum ortodoxok számára abban a korban valaki akár istentiszteleti textusokat, akár bibliai szemelvényeket fordított volna le magyarra. (A Halotti beszéd párhuzamba hozatala az ortodox szerzetesi temetéssel ma már nehezen ellenőrizhető, és inkább a romantikus találgatások körébe tartozik). Még kisebb valószínűség maradt az esetleges magyar fordítások vagy fordítás-törödékek megtalálására a későbbi évszázadokból, amikor az egyre nagyobb számban bevándorló más etnikumú ortodoxokkal szemben a magyar ortodoxok arányszáma mind kisebb és kisebb lett. Minden esetre a magyar nyelvű ortodoxok középkori létezésére utaló szöveg-törödékek teljes hiánya meglehetősen szokatlan az ortodox egyháztörténetben. (Létezésükről – közvetve – jóformán csak III. Ince pápa egyik 1204-ben Imre magyar királyhoz írt levele, valamint VI. Kelemen pápa 1344-ben a nyitrai püspökhöz írt levele tanúskodik.)

Az ortodoxok többségét jelentő *nemzetiségek* azonban (szerbek, ruszinok, és később románok és görögök) el lehettek látva saját nyelvű Bibliákkal és szertartási könyvekkel, amelyeket óhazájukból hoztak magukkal, vagy folyamatosan kaptak.

A bevándorolt ortodox hitű nemzetiségek között legkisebb lélekszámot képviselő *görögök* hamarosan rájöttek, hogy a magyarsághoz való asszimilálódásuk elkerülhetetlen lesz. Ezért, meg akarva őrizni legalább ortodox vallási identitásukat, már a XVIII. század végétől kezdtek kiadni *magyar fordításban* különböző hitismereti könyveket folyamatosan elmagyarosodó hittestvéreik számára: kátékat, imakönyveket, iskolai katekizmusokat, szentírási liturgikus szemelvényeket. Egy ilyen utóbbit emelünk most ki, amely a vásár- és ünnepnap evangéliumi és apostoli perikópákat, valamint egyes szentek életét tartalmazza. *Bottyán János* is említi ezt a könyvet *A magyar Biblia évszázadai* című alapvető munkájában (1982). Egyetlen biblikus jellegű, magyar nyelvű ortodox könyvről lévén szó, illőnek tartjuk kissé bővebben foglalkozni vele ezen a találkozón.

A könyv címlapja – a korabeli szokásnak megfelelően – sokat mond el kiadásának körülményeiről. Idézzük eredeti helyesírással:

Evangeliumok és Epistolák, mellyeket esztendő által olvastat A' Nap-Keleti nem egyesült Görög Keresztény

Anyaszentegyház Vasárnapokon és némelly jeles Ünnepeken, és a' Boldogságos Szűz Máriának és némelly szenteknek élete. Magyar Nyelven ki-botsájtotta Stériady Theodor, tataji kalmár. Váztzon, Nyomatatt. Maramarosi Gottlieb Antal' betűivel. 1802. eszt.

Nem hiányzik a könyv elejéről az egyházi főhatósághoz szóló, szinte kötelező ajánlás sem, amelyet a kiadó a következőképpen fogalmazott meg:

„Ő Excellentiájája Főtisztelendő Kulpini Sztratimirovits Istvány Úr Ó Nagyságának, a' nem egyesült Napkeleti Görög Anyaszentegyház' Fő-Pásztorának, Karlovitzi Metropolitának, Felső Koronás Királyunk' Belső Titkos Tanácsosának, az Evangéliumokat Epistolákkal együtt Magyar nyelven kiadván, mély alázatossággal ezen Munkáját ajánlja.

Stériady Theodor”

Nem éreketlen ezek után idézni egy alapgondolatot is a könyv *előszavából*:

„Szent Márk (16. R. 15. v.) El-menvén mind e' széles Világra, prédikáljátok az Evangéliumot minden teremtetett állatnak. A'ki hijend, és megkeresztelkedik, idvezül, a'ki pedig nem hijend, elkárhozék”.

„Tehát mi is igyekezzünk az Evangéliumot olvasni, 's hirdetni az olyanoknak, a'kiknek módjok nem volt az Anyai nyelveket meg-tanulni az egész Fundamentomból, hogy megérthetnék szóról szóra, mert, mit használ hogy sokan hallják minden Vasárnapokon és Ünnepeken az Epistol Evangéliumokat, ha nem értik (...) Azért-is szükséges a'melly nyelven leg-jobban értjük, hogy olvassuk és olvastassuk az Evangéliumot, hogy hidjük és meg-tartsuk, hogy az örök életet el-nyerhessük”.

Nem mulaszthatjuk el megemlíteni, hogy ehhez hasonló gondolatokat fejtettek ki könyveikben – közvetlenül vagy közvetve – más ortodox fordítók és kiadók is: *Miskolczi Miklós* (Igaz vallástétele a Napkeleti Közönséges Ekklesiának... 1791), *Karapács Demeter* gyulai kereskedő (Imádságos Könyvetske... 1795 és további hat kiadás), *Georgievits Aaron* győri lelkipásztor (Kis Katekizmus...1801) és *Popovics János* karcagi lelkész (Orthodox hitvallók Imakönyve... 1861).

Visszatérve *Stériady Theodor* könyvére, rá kell mutatnunk, hogy a szentírási szemelvényeket nem maga a kiadó fordította le magyarra, hanem – amint azt *Bottyán János* is megállapította – *Károli Gáspár* fordításának akkor legfrissebben megjelent kiadásából vette, *Pethe Ferencéből* (1794). Idézzük tovább *Bottyán Jánost*: „A fentebb ismertetett könyveket azért választottuk ki közülük, mert a majd egy évezrededig elnyomott magyar ortodox egyháznak ez az első bibliai hitvallásos magyar nyelvű könyve, s mert, ha név nélkül is, de *Károli Gáspár* szövegét közli, jelezve ezzel annak felekezeti határon felül haladó értékét; s végül kifejezzük tiszteletünket a magyar ortodox egyház iránt, hiszen ők voltak a kereszténység első képviselői hazánkban, sőt őseink között már Etelközben is. Ők ma is a Károli, és az új protestáns bibliafordítást használják”.

Stériady könyve a liturgikus év 70 istentiszteletének az evangéliumi és apostoli olvasmányait tartalmazza. Megjegyzendő, hogy a perikópák száma nagyobb, mint a vasárnapoké és az ünnepeké, mivel pl. a nagypénteki hajnali istentiszteleten (Nagy Csütörtökön este) 12 pas-

siói evangéliumi szemelvény hangzik el, a nagypéntek-reggeli királyi imaórákon pedig további négy. A könyv első részében található újszövetségi olvasmányok 188 oldalt tesznek ki. Hozzá kell számítani a könyv 120 oldalnyi második részének a szentek ünnepeire előírt liturgikus újszövetségi olvasmányait, amelyek helyenként összefonódnak a szentek életrajzaival, illetve a prédikációkkal, s ezért mennyiségük nehezen lenne megállapítható pontosan. Megközelítően, a könyv második részének egyharmadát töltik ki.

Úgy gondoljuk, az Olvasók közül senki sem fogja helyteleníteni, vagy feleslegesnek tekinteni, ha ezek után hálás kegyelettel idézzük Stériady Theodor tataji kalmár könyvéből az ő saját fogalmazású *imádságát* is, amelyből világosan kisugárzik, hogy milyen tiszta, hitét és Egyházát szerető szándékkal és lelkiütellettel adta hittestvérei kezébe fáradságos, önzetlen és költséges munkájának gyümölcsét:

„Én Istenem, alázatosan könyörgök néked, hogy mindnyájan, kik Könyveimet látják, és olvasni, vagy olvastatni fogják, olyan gyümölcsöt vegyenek, hogy a'kevél légyen alázatós, a' fősvény adakozó, a' tisztátalan tiszta: hasonlóképpen a' több vétekből térjenek a' jóságos tselekedetekre. Azon-is könyörgök Felségednek, hogy e' könyveimet olvassák, a' háborúság szenvedő találjon vigasztalást, a' szegény segítséget, a' beteg egészséget, a' vak a' vétekből meg-jobbulásának világosságát, és a'ki a' megáltkodásnak vétkében meg-hólt, az új életnek meg-nyerésére kegyelmet.

Ezeket kérem tőled alázatosan könyörögvén, Felséges Atya Isten, a' te egyetlen egy Fiad a' mi Urunk Jézus által, és vigasztaló Szent Lélek által, Ditsőséges Szűz Mária, Szent Angyalok, Istennek minden Szentjei, könyörögjetez mi-érettünk, nyerhessük meg az örök életnek koronáját, a mi Urunk Jézus által Amen”.

Befejezésül, talán egyfajta függeléként szeretnénk egy szerény megjegyzést tenni *Bottyán János* értékes és szép könyvéhez, *A magyar Biblia évszázadai*-hoz, amely valóban évszázadokat ölel fel a magyar bibliafordítások

történetéből, nemcsak időben, hanem a fordítások terjedelmében és változatosságában is.

A *Magyar Orthodox Egyház*, miután 1949-ben elnyerte a kánoni engedélyt a magyar nyelvű istentiszteletek végzéséhez, több mint három évtizeden át (1954-1987) megalkotás nélkül foglalkozott a *liturgikus szövegek fordításával*, beleértve a szükségszerűen jelentkező *bibliai* textusokkal is. Az újszövetségi perikópákat és idézeteket jelentéktelen változtatásokkal a már meglévő ökumenikus-protestáns fordításokból vette, főleg a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának Ószövetségi és Újszövetségi Bibliafordító Szakbizottsága 1977. évben megjelent kiadásából, illetve annak előzetes próbafüzeteiből. Ezt azért tartotta célszerűnek, mivel az említett fordítás is az eredeti görög nyelvű újszövetségi textusból készült, s így nem volt szükség új fordításra. Minthogy azonban az ortodox liturgikus gyakorlatban az ószövetségi szövegek tekintetében a görög nyelvű *Septuaginta* az elfogadott alap-textus, s abból készültek az összes ortodox ószövetségi fordítások, viszont ilyen magyar fordítás legjobb tudomásunk szerint nincs, az ortodox fordító a liturgikus könyvekben előforduló ószövetségi szemelvényeket a Septuagintából maga fordította le. Ez főleg az 1969-ben megjelent kétkötetes *Hymnologion* esetében bizonyult jelentős nagyságú fordítói munkának, mert abban a két kötetben 140 így lefordított ószövetségi perikópa és teljes Zsoltárok Könyve található. Erről az azóta megboldogult Bottyán Jánosnak sajnálatos módon nem volt tudomása, és ezért nem tett róla említést a könyvében. Amikor később megtudta, valóban őszinte sajnálkozását fejezte ki, hiszen mint tudós teológus is fájlalta, hogy könyvéből kimaradt egy érdekes információ. Egyben megígérte, hogy ha a Magyar Biblia évszázadai-ból második kiadás lesz, feltétlenül pótolni fogja a mulasztást.

Ez a rövid jegyzet szolgáljon most szerény kiegészítésként a boldog emlékü Bottyán János testvérünk nagy értékű művéhez.

Dr Berki Feriz

Az ökumenikus bibliafordítás vajúdása

Fórum beszámoló

A hitmélyítő meditációk, közös éneklés és a kitűnő délelőtti előadások után nekem jutott osztályrészül az a meg-tisztelő feladat, hogy egyórás keretben vezessem (moderáljam) a fórumbeszélgetést, amelyben két római katolikus testvérem (Békés Gellért és Tarjányi Béla), egy református és egy baptista testvérem (Tarr Kálmán, Györi Kornél) vett részt, az evangélikus hangot én képviseltem.

A délelőtti előadásokról egyhangú véleményünk az volt, hogy hiteles tájékoztatást kaptunk a múlttól, valós képet a jelenről. Az előadásokban egymás munkájának megbecsülése éppen úgy érződött, mint annak öröme, hogy ez a téma került mostani szentendrei Ökumenikus Missziós Találkozóink asztalára. Együtt örültünk az ősi kezdetek megbecsülésének, a Reformáció előtti bibliafordítások istentiszteleti használata értékelésének, a protestáns és római katolikus bibliafordítások gazdagságának, a mai kiadás és bibliaterjesztés eredményeinek. Külön színt jelentett a magyarországi ortodox egyházak

Biblia-használatának kevesek által ismert bemutatása. Értékesnek tartottuk párhuzamos ó- és újszövetségi szövegek összevetését különböző magyar fordításokban, illusztrációként a fordítási lehetőségekre és egy-egy kor jellegzetes nyelvhasználatára, egyúttal már itt érezhető volt a kötelező feladat: *minden nemzedéknek szent adósága saját korában megszólaltatni a Könyvek Könyvét, érthető nyelven a gyülekezetek épülésére*. Ugyancsak felcsillant a remény, hogy egymás kincseiből közösen gazdagodhatunk egy ökumenikus fordítás esetében. – Meglepetésként ért, hogy Bottyán János könyvét (A Magyar Biblia Évszázadai Bp. 1982.) minden előadó felekezetére való tekintet nélkül használta és idézte is. Lám, máris van egy olyan ökumenikus kincsünk a bibliafordítás magyar területén, ami népszerű nyelven, de tudományos háttérrel és pontossággal mutatja be a magyar bibliafordítás ügyének izgalmas történetét! Benne érdemes végigkísérni az irodalmi jegyzéket is, az össze-

gező művektől kezdve a történelmi bemutatásig. Nem vettem észre eddig, hogy Bottyán János könyve ilyen hasznos lehet és ilyen mértékben összekötő kapocs ökumenikus vonatkozásban.

Moderátorként csak koordinálnom kellett a jeles, felkért hozzászólókat a szoros időkeretben ízelítőt adva a különböző és mégis összecsengő véleményekből. Négy kérdést tettem fel indulásként beszélgetőtársaimnak: 1. *Kell-e* közös bibliafordítás Magyarországon? 2. *Lesz-e* közös bibliafordítás? 3. *Bírjuk-e* erővel, pénzzel, idővel ezt a közös vállalkozást? 4. *Milyen fogadtatásra* számíthatunk egyházainkban?

A gondolkodási idő alatt néhány bevezető gondolatot adtam közre: *Sokhelyütt már van közös, ökumenikus fordítás*, pl. német, francia, angol, spanyol nyelvterületen. De nem csupán világnyelveken ismerünk ilyen vállalkozást, pl. a kelet-afrikai lingua franca-n a kiszuhaeli nyelven, vagy a madagaszkári malagaszi nyelven. Tudunk arról, hogy új fordítás készül hollandul és svédül a 2000. esztendőre. Így mi is benne vagyunk a képben, sőt lemaradásban is érezhetjük magunkat. – Tudjuk, hogy van, ahol liturgikus szöveggént is elfogadták a közös fordítást, van ahol ajánlott olvasmányként, van ahol összehasonlítási alapként szolgál és gyakran idézik.

Nálunk luxushelyzet alakult ki: van hivatalos rk. fordítás, van közkézen forgó Békés (Dalos) Újszövetségfordítás, még az idősebbek kezében ott van a Káldy György féle szöveg is. Protestáns körökben hasonló a helyzet. Az ún. Új fordítást és annak már revidéált változatát gyülekezeteinkben – felmérések szerint mintegy 20 % használja, református, baptista, metodista körökben a Károli fordítás legutóbbi revidéált változata forog közkézen. Más kisebb hatású, de ismert fordítások is használatban vannak (Raffay, Czeglédy, Budai, Csia stb.), ez utóbbiak nem hivatalos szöveggént.

A közös fordítások rendszerint a legújabb fordítási alapelveket veszik figyelembe: a szövegűséggel együtt a világosan érthető, nemcsak biblikus szakemberek számára készült textust akarják kézbe adni. Óvakodnak a tükörfordítástól, hiszen minden nyelvnek megvan a maga jellegzetessége. Jegyzetben hozzák a szövegvariációkat. Kerülik a konfeszionális jelleget s a legmodernebb nyomdatechnikát alkalmazzák, hogy valóban „mai könyvként” vehessék kézbe az olvasók. Erre szolgálnak a térképek, korabeli mérték és pénzegységek jegyzéke, esetleges fogalmi magyarázatok, jegyzetek. (Ez utóbbiak eltérnek a régi Brit és Külföldi Bibliatársulatok alapelvétől, amely szerint a törzs-szövegen kívül semmi sem szerepelhet egy bibliakiadásban.)

A mai fordítások egyértelműen az eredeti (héber, arám, görög) szövegeket tekintik alapszövegnek pl. nem a Vulgátát, vagy a köztiszteletben álló Jeruzsálemi (francia) bibliaszöveget. Már az új római katolikus fordítás (1975) Bevezetésében is ezt olvassuk: „Az eddigi magyar katolikus bibliafordítások az Egyházban használt latin szöveg, a Vulgata alapján készültek. Mivel azonban újabban mindenütt visszatérnek az eredeti héber illetőleg görög szöveghez a jelen fordításban mi is ehhez tartottuk magunkat.” Ez az új gyakorlat hidat jelent a katolikusság és a protestantizmus között, legalábbis a bibliaszöveget illetően. A pontosságról, tisztaságról, megbízhatóságról kevesebb vita lehet ezután.

Károli Gáspár és Káldy György szellemi utódai könyveiben megbékélhetnek ezen az alapon.

Térjünk vissza *a kérdésekre adott válaszokra*, csak ízelítőt nyújtva az álláspontokat tükröző megnyilatkozásokból: *Abban egyetértés mutatkozott, hogy ilyen közös fordításra szükség van. Kell!* A valós helyzet megítélésében, a fogadtatásban, a munka megszervezésében és véghezvitelében már különbözőek a vélemények. Volt, aki nagyon reálisnak nevezte álláspontját és nem tartotta magát pesszimistának, amikor azt állította tapasztalatai alapján, hogy nem tartja valószínűnek egy ilyen közös fordítás létrejöttét e század végéig, hiszen ez nagyon időigényes munka, sok-sok szervezéssel jár s még anyagi vonzatait sem ismerjük. Nem jelenti ez azt, hogy föl kellene adni ezt a jó és hasznos célt, sőt mindent meg kell mozgatni, hogy bekerüljön az egyházi köztudatba és mozgósítsa a rendelkezésre álló erőket (Tarr Kálmán).

A Fórum egy másik résztvevője úgy vélte, több igényt kellene gerjeszteni hívő népünkben a Biblia iránt, hiszen a vallásos életgyakorlat még ma sem jelenti általában minden egyháztagnál a rendszeres bibliaolvasást, vagy a Szentírás alapos ismeretét, legfeljebb a lekción alapján, igeliturgiájuk keretében többet ismernek ma a Bibliából, mint az előző nemzedékben (Tarjányi Béla).

Praktikus szempontnak tűnt az a római katolikus vélemény, amely az alulról építkezést javasolta és a kicsiny kezdetet hangsúlyozta. Minimális közös szöveg eléréséhez nem az egész Újszövetség fordítására lenne szükség első lépésben, hanem csupán egy-egy evangélium kiadására pl. János, vagy Lukács evangéliuma szövegére gondolhatunk, majd később egy-egy jelentős újszövetségi levél kiadása látszik hasznosnak. Ezek mintegy próbakiadások lehetnek. Az ezekre befutott vélemények segíthetnének a további nagyobb igényű munkában. A vakok bibliájának kiadási módszere is ez volt nálunk, de más nemzetközi tapasztalatok is bizonyítják e módszer gyakorlati hasznát (Békés Gellért).

Baptista résztvevőnk kifejezte, hogy a gyülekezetek bizonyára örülnének egy ilyen munkának, hiszen Bibliát olvasó emberekből állnak és nemzetközi tapasztalatok is ismerősek. Különösen a fiatalabb nemzedék vállára helyezné a felelősséget ebben az ügyben, hiszen itt a következő nemzedék keresztény nyelvéről és bibliaismeretéről van már szó. Természetesnek tartotta, hogy most nem egyszerűen bibliai szövegrevízióról van szó, hanem közös új fordításról (Győri Kornél).

A jövőről szólva mindannyian egyetértettünk abban, hogy ez a vállalkozás nemcsak jó reménységet jelent a jövőt illetően, sok merészséget is, sok, néha kínosan nehéz, aprólékos munkát, jó szervezést, a legjobb erők kiválogatását, *de nemcsak emberi erőkre számíthatunk, bizonyosak vagyunk abban, hogy közös Urunknak kedves munkában állhatunk, amikor ilyen módon is újabb jelét adhatjuk ökumenikus együttműködésünknek.*

Moderátorként résztvehettem magam is a Fórum-beszélgetésben, az evangélikus véleményt képviselve: Jelképesnek tartottam, hogy a szentendrei Péter-Pál római katolikus templomban (ahol a találkozó létrejött) a feltámadott, győztes Jézus Krisztus szobra állt az oltár legmagasabb pontján és az oltárasztalon elhelyezték a különböző keresztény felekezetek eddig használt bibliakiadásainak klasszikus példányait. A mi egyházunkban a *Solus*

Christus elv. a másik három protestáns alapelv fölött áll, prioritást élvez: a sola gratia, a sola fides, sola scriptura fölé emelkedik, ahogyan őseink mondták: *Christus Dominus Scripturae*. Jézus Krisztus Ura a Szentírásoknak. Az Ő kezében nyílik ki igazán a Biblia, s Ő áll mindenek középpontjában. A bibliafordítás is azért fontos számunkra, mert a *Szentírás Krisztuskönyv* s így ez a munka Krisztus-hitünkkel kapcsolatos. Evangélikus teológusként *őszintén hiszem, hogy lesz közös fordításunk*, Luther személyére is utalva nem feledhetjük, hogy reformátorunk milyen fontosnak tartotta a nép nyelvén érthető fordítást, s bámulatosan rövid idő alatt fordította le az Újszövetséget (11-12 hét alatt, a wartburgi kényszer-tartózkodása idején, szinte éjjel-nappal dolgozott az akkor legjobbnak ismert görög szöveg alapján. 1521-22) *Miért ne gyorsulhatna fel ma is egy bibliafordítási munka, ha valóban fontosnak tartjuk?*

Feltétlenül *kell* egy ilyen közös fordítás ökumenikus törekvéseink hitelül is. A mai szekularizált világban egységünket jelenthetné, ha nem kellene katolikus és protestáns Bibliáról beszélni. Hiszen ugyanarról a könyvről, a Könyvek Könyvéről van szó... Ami az anyagiakat illeti az a tapasztalatom, hogy amire igazán akarjuk, arra tudunk pénzügyi forrást szerezni. Ha a *stuttgarti magyarázatos Biblia* kikerülhetett elérhető áron (egyik legnagyobb nyomdai vállalkozásnak tartom protestáns vonatkozásban napjainkban), ha az európai

szintű *Szinopszis* elkészülhetett és e kettő igazán rövid időn belül, úgy hasonló „csodában” merek remélni a közös fordítást illetően is. Még mindig elég erőt érzek ehhez a vállalkozáshoz a magyarországi kereszténységben.

A fogadtatás nyilvánvalóan vegyes lesz: lesznek, akik szentségtörést emlegetnek, mert hozzá mertünk egyáltalán nyúlni a megszokott fordításhoz, mások telve lesznek kritikával és felekezeti sértődöttséggel, lesznek, akik féltik a klasszikus magyar nyelvet, mert a Szentírásban elsősorban nyelvemléket és muzeális értéket látnak, de nyilvánvalóan lesznek boldogok, örvendezők, akik újra meg újra olvasák a már ismert szöveget saját koruk nyelvén. Hiszek a pünkösdi csoda permanens voltában, hogy megérthetjük egymást. A gönci szent öregnek, *Károli Gáspárnak*, páratlan értékű szolgálatát becsülve írta *Reményik Sándor A Fordító* című versét s benne e sorokat: „Alkotni könyvebb, a szellem szabad, A fordítás, a fordítás alázat... Látom, hogy küzd az édes szittya nyelv megcsendíté-e Isten szép szavát? És látom győz, érdes beszédinek Szálló századok adnak patinát... Ő be nagyon kötve van Jézushoz. Félig ő viszi, félig Jézus őt, Amíg mennek, a kemény fordítónak tán verejtéke, tán vére is hull, de türelmén és alázatán által *Az örök Isten beszél: magyarul.*” Ugyanezt álmodom mos én is: *Az örök Isten beszél – magyarul. Az ökumenikus fordítás vajúdása után.* Bottyán János könyve végén Pált idézi: *Örüljete az Úrban...*

Dr. Hafenscher Károly

Meditáció

ApCsel 8,30-35

Testvéreim!

Két mondatot kívánok kiemelni a felolvasott igeszakaszról:

1.) „Érted-é, amit olvasol?”

Az olvasni tudás és a megértés nem mindig jár együtt. Ma beszélni szoktak szakemberek a funkcionális analfabétizmusról. Azaz, valaki ismeri a betűket, érti a szavakat, kisillabizálja a mondatokat, de az összefüggések rejtve maradnak előtte. A sok rádióhallgatás, tévénézés erősíti azt a magatartást, hogy az ember csak hallgatja, de nem gondolkodik el róla, nem építi be élete összefüggéseibe. Mintha evésnél csak nyelnénk, de sohasem rágnánk.

A misszióval kapcsolatos világhelyzet érdekes statisztikát mutat. Az emberiség helyzetét szemléletesen ábrázolva úgy szokták zsugorítani az arányokat, hogy képzeljük a világot egy százas létszámú falunak. Ebben a faluban lenne 57 ázsiai, 21 európai, 14 amerikai, 8 afrikai, közöttük 70 nem-fehér és 30 fehér. Kereken 70 lenne nem keresztény és 30 tartozna valamilyen egyházhoz. 70 lenne az analfabéták száma. A gazdagság 50%-a 6 ember kezében lenne és mindegyik amerikai állampolgár lenne. 50 lenne rosszul táplált, 80 ember lakna átlagon alul rossz körülmények között vagy hajléktalan lenne. 1, egyetlenegy embernek lenne egyetemi végzettsége.

Hadd emeljem ki azt az adatot, hogy 70 százaléka az emberiségnek nem keresztény és ezzel nem teljesen egyező 70 százalék pedig analfabéta. Rengeteg apostolra van szükségünk, akik odalépnek az emberek mellé és

nemcsak azt kérdezik, érted-és, amit olvasol, hanem azt is, tudsz-e olvasni? Külön kérdés, hogy milyen a magyar helyzet falvainkban és városainkban.

2.) *Az apostoli szolgálat: „hirdette neki Jézust”.*

Olyan iskolában kezdtem a tanulást, ahol a faluban osztatlan módon együtt volt az első négy osztály. Úgy tanultuk meg karácsonyra az írást-olvasást, hogy minket elsősöket a nagyobbak tanítottak. Egymást tanították a gyerekek!

Ezt érzem példának az egyházi missziói tevékenysége számára. Nem kell arra várni, hogy elérjen az egyetlen pap a gyülekezetekben minden családhoz. Nagyanyák és nagyapák, szülők, keresztszülők, testvérek kötelessége, hogy egymást tanítsuk. Az egyházi keretek, templom és szervezet, alkalmak és ünnepek arra szolgálnak, hogy közelebb vigyük Jézust a másik emberhez.

A régiek különbséget tettek latinul a „fides qua et quae creditur” között. Azaz: a hit a fej dolga, hittan, ismeret, de a szív dolga is, bizalom istentisztelet és emberszeretet. A kettő összetartozik és nagy a baj, ha elválasztják!

A kölcsönös, nemzedékek közötti és egyházak közötti misszió olyan együttes feladat, amelyből senki sem vonhatja ki magát. A mostani alkalom arra szolgált, hogy egymás hite által erősödve végezzük ezt a feladatot, Jézus Krisztus nevében.

Amen.

Dr. Harmati Béla

A magyar Bibliával kapcsolatos felmérés értékelése

(Készült: a Magyar Biblia Alapítvány és Bibliatársulat részére)

I. A kezdeményezés célja

A Magyar Biblia Alapítvány és Bibliatársulat kuratóriumának 1996. március 5-én tartott ülése elhatározta, hogy felmérést készített a magyar nyelvű Biblia iránti érdeklődés kutatása céljából. Az eredmények ismeretében olyan javaslatokat és terveket akar majd kidolgozni, amelyek nyomán fokozható lesz a magyar nyelvű Biblia kiadása, terjesztése, olvasottsága és tanulmányozása. Ily módon kívánt képet alkotni a Magyar Bibliatársulat tag-egyházai lelkipásztorainak és gyülekezeti tagjainak a Szentírással kapcsolatos vélekedéséről, elvárásairól és igényeiről, sőt a magyar kulturális életben jelentkező fokozottabb érdeklődésről is. A felmérés további célja volt a magyar nyelvű Biblia terjesztésének az új viszonyoknak megfelelő eszközei és módszerei kialakítása.

A Bibliatársulat a kutatás megszervezésére, végrehajtására és az eredmények összefoglalására és értékelésére az Ökumenikus Tanulmányi Központot kérte fel. A Központ – a Bibliatársulattal együttműködve – elkészítette a kérdéseket tartalmazó kérdőíveket és azokat eljuttatta a lelkipásztorokhoz és gyülekezeti tagokhoz 1996. májusában. *A magyar nyelvű Biblia történetében ezúttal került sor első ízben ilyen kezdeményezésre, amit támogató egyetértéssel fogadott az egyházi közvélemény.*

II. A felmérés módszere

Két típusú kérdőív készült, mindegyik 10-10 kérdést tartalmazva. A kérdőívek kiküldésénél az Ökumenikus Tanulmányi Központ tekintettel volt a Bibliatársulat tag-egyházainak különböző igazgatási struktúrájára. Így a két történelmi protestáns felekezeten: a református és evangélikus egyházban az egyházmegyék esperesei kapták meg a felkérést és a kérdőíveket (27 református és 16 evangélikus esperes).

A kérdőíveket az esperesek továbbították azokhoz a kebelbeli gyülekezetekhez és lelkipásztorokhoz, akiktől válaszokat kértek. A gyülekezetek kiválasztásánál fontos szempont volt, hogy a legkülönbözőbb egyházközségek (városi, falusi, nagyobb, kisebb, szórvány) kapcsolódjanak bele a felmérésbe. A gyülekezeti lelkipásztorok jutatták el a saját gyülekezetük azon tagjaihoz a kérdőíveket, akiket a közvélemény-kutatásba jónak láttak bevonni.

Természetesen nem lehetett valamennyi lelkipásztorra és gyülekezetre kiterjeszteni a felmérést, a református és evangélikus lelkészek és gyülekezeti tagok viszonylag nagy száma miatt. Ezekben az egyházakban így is több száz kérdőív került kiosztásra. A kisebb egyházak esetében az egyházi központjaik határozták meg a közvélemény-kutatásba bevonandók körét. A római katolikus egyház – amely megfigyelő státuszú tagja ugyan a Magyar Bibliatársulathoz – a felmérésben nem vett részt.

A válaszok begyűjtése is különböző módon történt. Voltak olyan egyházmegyék, amelyek maguk összesítették és értékelték a válaszokat. Mások a lelkipásztorokra bízta a kitöltött kérdőíveknek az ÖTK-hoz való eljuttatását.

A Bibliatársulat egyik tagegyháza bizonyos mértékig átfogalmazta a kérdéseket és a válaszokat is maga foglalta össze. Az Evangéliumi Pünkösdi Közösség is maga gyűjtötte össze és értékelt ki a válaszokat. A Bibliatársulat 1996. november 27-én tartott közgyűlése előzetes beszámolót hallgatott meg a felmérésről és a folyamatban lévő munka szükségességét és fontosságát megerősítette.

III. A válaszok összesítése

1. A felmérésben a Bibliatársulat tagegyházai közül a következők vettek részt: a Magyarországi Református Egyház; a Magyarországi Evangélikus Egyház; a Magyarországi Baptista Egyház; a Magyarországi Metodista Egyház; a Magyar Ortodox Egyház; a Magyarországi Unitárius Egyház; az Evangéliumi Pünkösdi Közösség; a Magyarországi Evangéliumi Testvérközösség.

Nem érkeztek válaszok: a H.N. Adventista Egyháztól; a Magyarországi Keresztyén Testvér Gyülekezetétől; a Magyarországi Szabadkeresztyén Gyülekezetétől; az Elő Isten Gyülekezetétől.

2. A beérkezett válaszok száma egyházanként a következőképpen alakult:

- református lelkész 186 (131 fő egyedi, 55 fő összesített nyilatkozata),
- gyülekezeti tag 3131 (383 fő egyedi, a többi összesített nyilatkozat)
- evangélikus lelkész 80, gyülekezeti tag 115 fő
- baptista lelkész 36, gyülekezeti tag 143 fő
- metodista lelkész 5, gyülekezeti tag 12 fő
- unitárius lelkész 4, gyülekezeti tag 5 fő
- ortodox lelkész 1, gyülekezeti tag 1 fő
- Magyarországi Evangéliumi Testvérközösség 74 gyülekezeti tag
- Evangéliumi Pünkösdi Közösség 150 gyülekezetében élő 7.000 egyháztag véleményét a Központi Vezetőség foglalta össze, úgyszintén a lelkipásztorok válaszait is.

Az összesített adatok tehát 312 lelkész és 10.743 gyülekezeti tag válaszát, véleményét tükrözik. Természetesen az egyénileg, valamint összesítve beküldött nyilatkozatok *összevonva* kerültek feldolgozásra. Ily módon a 312 lelkézi kérdőív kérdéseire adott (312x10) 3.120 válasz és a 10.743 gyülekezeti tag kérdőíveinek (10743x10) 107.430 válaszait kellett kiértékelni.

IV. A lelkészek közötti felmérés eredményei

Az első kérdés így hangzott: „Melyik magyar Biblia-fordítást használja?” A válaszok szerint meglepően erős az új fordítású Biblia elfogadottsága (receptiója). Különösen az evangélikusoknál (90 %) és a baptistáknál (70 %). A kép kissé változik a reformátusok és a metodisták esetében, ahol a szolgálati használatban még mindig 70-30 % mutatkozik a revideált Károli-fordítás javára. A pünkösdisták is általában a Károli-fordítást használják, de 50 %-ban az új fordítást is. Tény tehát:

mindkét fordítás párhuzamos érvényesülése. A lelkészek aszerint használják egyiket vagy másikat, hogy a választott ígereszt (textust) melyikben találják a szolgálat-hoz alkalmasabbnak.

A „nem hivatalos” fordítások közül nagyon népszerű a Békés-Dalos-féle; a reformátusok között élénk érdeklődés mutatkozik a Ravasz és Budai Újszövetség fordítások és a Csia-féle fordítás iránt. Az evangélikusoknál ugyanez érvényes Raffai Sándor fordítására. Ritkábban – egyénileg olvasva, vagy szolgálatra készülve – néhány nem katolikus lelkész is olvassa az új katolikus fordítású Bibliát.

A második kérdés: „Használ-e »Gyermek-Bibliát« (Bibliai történetek gyermekeknek) a gyermekmunkában?”

A válaszok alapján a következő kép alakult ki:

– református	186-ból	147	= 86,2 %
– evangélikus	80-ból	26	= 32,5 %
– baptista	36-ból	8	= 22,0 %
– metodista	5-ből	3	= 60,0 %
– unitárius	4-ből	3	= 75,0 %
– a pünkösdista lelképásztorok többsége használ Gyermek-Bibliát, de számszerű adat nincs.			

Elsősorban a Kálvin Kiadó „Biblia történetek gyermekeknek” című kiadványát használják. Meglehetősen elterjedt Anne de Vries Gyermek-Bibliája is. Ezen kívül többen forgatják a Mary Batschelor: „365 történet gyermekeknek” (Primo Kiadó), valamint a Katolikus Képes Gyermek-Bibliát és az egyéb fellelhető kiadványokat.

A harmadik kérdésre: „A gyülekezeti iratterjesztésben hány példány kelt el 1995-ben?” az adott választokat nem lehet biztos adatként kezelni, többek között azért sem, mert a felmérés nem terjedt ki valamennyi gyülekezetre. Így a gyülekezeti iratterjesztésen kívül beszerzett Bibliák mennyiségét sem lehet megállapítani. Csak a tendencia érzékelhető, amely szerint tükröződik a lelkészek által a szolgálatban használt fordítások aránya a forgalmazott Bibliák tekintetében is.

A beérkezett válaszok számszerű adatai a következők:

Revideált Károli-fordítás:

reformátusoknál	4584 db
evangélikusoknál	103 db
baptistáknál	220 db
pünkösdistáknál	800 db
metodistáknál	45 db
<u>unitáriusoknál</u>	<u>15 db</u>
Összesen:	5767 db

Új fordítás (teljes):

reformátusoknál	1467 db
evangélikusoknál	279 db
baptistáknál	395 db
pünkösdistáknál	300 db
metodistáknál	129 db
<u>unitáriusoknál</u>	<u>28 db</u>
Összesen:	2598 db

Újszövetség (új fordítás):

reformátusoknál	419 db
evangélikusoknál	91 db
baptistáknál	46 db
metodistáknál	10 db
<u>unitáriusoknál</u>	<u>16 db</u>
Összesen:	582 db

A negyedik kérdés: „Tudomása szerint külföldi kiadású magyar Bibliák jutnak-e el gyülekezetei tagjaihoz?”

Valamennyi megkérdezett egyházból érkezett adatok szerint a külföldi kiadású magyar nyelvű, gyülekezetekhez eljutott Bibliák száma drasztikusan visszaesett, szinte a nullával egyenlő. Ez nyilván a rendszer-változás után kialakult helyzet pozitív következménye. Idegen bibliaterjesztőkről alig tudnak a lelképásztorok. Némelyek jelzik a „Gedeon Társaság” tevékenységét és szórványosan a Hit Gyülekezetének Biblia terjesztését is. E tekintetben agresszívok a Jehova Tanúi, akik nemcsak Bibliájukat terjesztik, hanem némely helyeken színes-képes egyéb kiadványaikat is. A mormonok hasonlóképpen. *A felmérés adatai szerint az idegen bibliaterjesztők hatása minimális. A gyülekezetek tagjainak 98 %-ához a hazai kiadású Bibliák jutnak el.*

Ezzel a kérdőív **ötödik** kérdése: „Forgolódnak-e idegen bibliaterjesztők a gyülekezetben?” választ kapott.

A hatodik és hetedik kérdésekre, amelyek a közös és ökumenikus Biblia tanulmányozására vonatkoznak, a válaszok így foglalhatók össze: ez a tevékenység a hagyományos bibliáórák határait alig lép túl. A gyülekezeti bibliáórákon, bibliakörökben az aktív templomlátogató egyháztagek 10-11 %-a vesz részt, csupán a nagyobb városi gyülekezetekben szerveznek rendszeresen bibliaiskolákat (többnyire a reformátusok, pl. Szegeden, Kaposváron). Az Evangéliumi Pünkösdi Közösség adatai szerint a gyülekezetek tagjainak 40-60 %-a vesz részt gyermek- és ifjúsági gyülekezeti bibliatanulmányozásban.

Az ökumenikus jellegű bibliatanulmányozások sem elterjedtek. Ilyenekre legfeljebb az ökumenikus imahét keretében kerül némely helyen sor. Egyes nagyobb városokban alkalmasszerűen működnek ökumenikus bibliáórák.

A nyolcadik kérdés: „Jónak és szükségesnek látna-e ökumenikus fordítást a katolikusokkal közösen?” A legszínesebb és egyben a legellentmondásosabb képet a lelkészekhez küldött kérdőív nyolcadik pontjára adott válaszok mutatják. A véleményeket általában a *nyitottság* jellemzi, szinte valamennyi válasz azt hangsúlyozza, hogy *szükséges lenne megkísérelni egy ilyen vállalkozást*, mondván, hogy ökumenikus alkalmakon nagyon hasznos lenne az azonos szöveg; a közeledést munkálná; erősítené az ökumenizmust; nagy szükség lenne azonos magyar nyelvű Bibliára, hogy az idézetek, a hivatkozások egyforma szövegűek legyenek. *Ezeknek a válaszoknak jellemzője azonban a feltételes mód és az ellentétes kötőszó: a de. Kellene, de megvalósíthatatlan, kivihetetlen, túl sok kompromisszumot követelne stb.* Az erre a kérdésre adott válaszok között csekély számban, de szerepel a kategorikus elutasítás is: a dogmatikai koncepció veszélye, a tévtanítások elutasítása stb.

A kilencedik kérdésre adott válaszok alapján megállapítható, hogy a bibliavasárnapot a legtöbb egyházban szinte valamennyi gyülekezet megtartja, de különböző időpontokban: a *reformátusok* március első vasárnapján; az *evangélikusok* október utolsó vasárnapján (a reformáció emlékűnnep előtt vagy után); a *metodisták* szeptemberben, a *baptisták* novemberben szervezik a bibliavasárnapokat. A *pünkösdisták* a SZET megszűnése óta, valamint az *unitáriusok* és az *ortodoxok* nem tartanak külön bibliavasárnapot.

A tizedik kérdés: „Milyen Bibliával kapcsolatos irodalom kiadvány bizonyult hasznosnak és mire lenne szükség a Bibliaolvasó Kalauzon, Útmutatón kívül?”

Az adott válaszok – örvendetes módon – általában megelégedve állapítják meg, hogy a hazai egyházi kiadványok ma már gazdag választékot kínálnak. A kérések és javaslatok sorában az alábbiak szerepelnek:

- A teljes Szentíráshoz készítendő kommentárra nagy szükség lenne, esetleg egy külföldi kommentár-sorozat fordítása is meggondolandó.
- Hasznosnak és igen jónak tartják a teológiai lexi-kont és a konkordanciákat, ezekből többet is igényelnének.
- Többen felvetik a Szentírás háttérét (történeti, kulturális, nyelvi vonatkozásait) alaposan megvilágító művek megjelentetésének szükségességét.
- Többen egy átfogó irodalomgyűjtemény kiadását látnák szükségesnek, amely egy-egy témához széleskörű forrásgyűjteményt sorolna fel.
- Áhítatoskönyvek kiadását (pl. Victor János: „Csendes percek”), olcsó, népszerű könyvek, világiak által is használható írások megjelentetését is fontosnak tartanák.

A válaszoló lelkesek 19 %-a nő, 81 %-a férfi.

V. A gyülekezetek közötti felmérés általános és összesített eredményei

1. kérdés: „Milyen gyakran olvassa a Bibliát?”

A válaszok összesített értékelése alapján a válaszadók 35 %-a naponta többször olvassa a Szentírást. 43 % naponként, 5 % hetente, alkalmoszerűen pedig 20 %.

2. kérdés: „Melyik fordítást szereti?”

- revideált Károli: 70,5 %
- új fordítást: 19,5 %
- mindkettőt: 10,0 %

Néhányan olvassák még Ravasz, Budai, Csia és a katolikus fordítást is. Az ortodox egyházban kiemelt szerepe van a Zsoltárok könyvének. Ennek az egyháznak a hívei feltehetően leginkább a zsoltárokat olvassák, mégpedig a Berki Feriz által fordított „Hymnologion” szövege szerint.

3. kérdés: „Hogyan olvassa a Bibliát?”

- vezérfonal szerint: 47 %
- sorozatban: 33 %
- találmra: 20 %

4. kérdés: „Ígényli-e a magyarázatos Bibliát?”

Igen: 60 %

5. kérdés: „Van-e gyermekének Gyermek-Bibliája?”

Igen: 65 %

Elsősorban a Kálvin Kiadó „Bibliai történetek gyermekeknek” című kiadványát használják. Meglehetősen elterjedt Anne de Vries „Gyermek-Bibliája” is. Azon kívül többeknek megvan az ún. „jugoszláv” Képes Biblia, valamint a Primo Kiadó „365 történet a Bibliából” és csekély számban más kiadású Gyermek-Bibliák is.

6. kérdés: „Szokott-e a család közösen Bibliát olvasni?”

Igen: 50 %
Nem: 45 %

a többi ritkán

7. kérdés: „Van-e régi nagy családi Bibliájuk?”

Igen: 63 %
Nincs: 33 %

8. kérdés: „Vannak-e fali aranymondások lakásukban?”

Igen: 38 %
Nincsenek: 60 %

9. kérdés: „Vett-e részt bibliaiskolai tanfolyamon?”

Igen: 23,5 %

Nem: 60 %

A „mikor és „hol” kérdésre elenyésző válasz érkezett, azokat lásd a felekezeti értékelésnél.

Nemek szerinti megoszlás:

férfi:	32 %	nő:	63 %
Iskolai végzettség:	alapfokú		26 %
	középfokú:		19 %
	felsőfokú:		14 %

A megkérdezettek 41 %-a erre a kérdésre nem válaszolt.

Megjegyzések:

- A nyírségi egyházmegye (református) összesített válaszaiban nem volt értékelhető a 10. kérdés, valamint az iskolai végzettségre és a nemek megoszlására vonatkozó kérdés.
- A Magyarországi Evangéliumi Testvérközösség válasza csak az első hat kérdésre és a nemek megoszlására terjednek ki.
- Az előbbieken kívül sokan nem válaszoltak még egy-egy kérdésre, ezért az összegzett adatok sokszor nem érik el a 100 %-ot.
- A százalékos értékelések természetesen mindig csak az adott kérdésre válaszolók létszámához viszonyítottak.

VI. A gyülekezeti tagok válaszainak felekezeti megoszlás szerinti értékelése

I. Református gyülekezeti tagok nyilatkozatai:

Egyedi nyilatkozat:	383 fő
A nyírségi egyházmegye összesített felmérése:	2471 fő
A szőnyi gyülekezeti felmérés:	117 fő
Csillaghegyi gyülekezet, bibliaórai csoport:	40 fő
Bugac-Helvécia stb. gyülekezet:	30 fő
Foktő:	20 fő
Husz:	10 fő
Tarján:	10 fő
Törökőri gyülekezetből:	20 fő
Frangepán utcai gyülekezetből:	20 fő
Hajós-Császártöltés:	10 fő
Összesen:	3131 fő

A feldolgozás adatai:

1. kérdés: „Milyen gyakran olvassa a Bibliát?” (Erre a kérdésre 1010 személy válaszolt, azaz a megkérdezettek 36 %-a.)

a.) naponta többször:	106 fő	9,9 %
b.) naponként:	395 fő	39,1 %
c.) hetente:	56 fő	5,5 %
d.) alkalmoszerűen:	453 fő	44,8 %

2. kérdés: „Melyik fordítást szereti?”

a.) revideált Károli:	2520 fő	80,6 %
b.) új fordítás:	604 fő	19,5 %
c.) egyéb:	4 fő katolikus fordítás; 1 fő Budai-Ravasz fordítás; 2 fő Budai fordítás	

Megjegyzés: A rendszeres bibliaolvasók számától független vélemény!

3. kérdés: „Hogyan olvassa a Bibliát?”

a.) vezérfonal szerint:	553 fő	54,7 %
b.) sorozatban:	121 fő	11,9 %

c.) taláalomra:	299 fő	29,6 %
d.) aranymondásokat válogatva:	37 fő	3,8 %
4. kérdés: „ <i>Igényli-e a magyarázatos Bibliát?</i> ”		
Igen:	2799 fő	89,3 %
5. kérdés: „ <i>Van-e gyermekének Bibliája?</i> ”		
Igen:	2527 fő	80,7 %
Nincs:	604 fő	19,3 %
Melyik? Kálvin Kiadótól:	107 fő	
Egyéb: képregényes, délvidéki katolikus, holland, Omega kiadótól stb.		
Van, de hogy melyik, nem írja:	49 fő;	nem válaszolt: 89 fő;
nincs gyermeke:	20 fő;	már felnőtt: 11 fő
6. kérdés: „ <i>Szokott-e a család közösen Bibliát olvasni?</i> ”		
Igen:	254 fő	8,5 %
Nem:	2695 fő	86,8 %
Ritkán:	27 fő	
Egyedül él:	8 fő	
7. kérdés: „ <i>Van-e régi nagy családi Bibliájuk?</i> ”		
Igen:	1969 fő	63,4 %
Nincs:	988 fő	31,4 %
8. kérdés: „ <i>Vannak-e fali aranymondások lakásukban?</i> ”		
Igen:	441 fő	13,6 %
Nincsenek:	2579 fő	83,6 %
9. kérdés: „ <i>Szokott-e adni, illetve kapni Igés bibliai jelzőket, lapokat, kérdéseket?</i> ”		
Igen:	441 fő	14,1 %
Nem:	2534 fő	82,2 %
10. kérdés: „ <i>Vett-e részt bibliaiskolai tanfolyamon?</i> ” (Nyírségi egyházmegyétől nincs adat)		
Igen:	123 fő	a 665 fő 18,5 %-a
Nem:	317 fő	a 665 fő 47,6 %-a
Mikor? Hol? – 25 fő régen (1950 előtt, Alcsút stb.)		
– Néhány fő: 1960 és 1980 között;		
– Többen: 1989 óta (Presbiteri Szöv., VISZ, Balatonfüred, Berekfürdő).		
– Többek: helyi bibliaórán		
Iskolai végzettség: (Nyírségi egyházmegyétől nincs adat.)		
– 8 ált. kevesebb:	33 fő	a 665 fő 4,9 %-a
– 7 általános:	162 fő	a 665 fő 24,3 %-a
– szakmunkásképző:	22 fő	a 665 fő 3,3 %-a
– középfokú végz.:	118 fő	a 665 fő 17,7 %-a
– felsőfokú végz.:	75 fő	a 665 fő 11,2 %-a
Nemek megoszlása:		
Férfi:	196 fő	a 665 fő 29,4 %-a
Nő:	399 fő	a 665 fő 60,0 %-a

Megjegyzések:

Mivel a válaszadók a kérdések egy részére – kisebb vagy nagyobb számban nem válaszoltak, az összlétszám, valamint az összegzett számadatok, illetve százalékok között néhol jelentős eltérések mutatkoznak!

A második kérdésre adott válaszok viszont meghaladják a 100 %-ot, aminek oka, hogy néhányan mind a Károli, mind az új fordítású Bibliát egyaránt olvassák.

Ahol egy kérdésre két számadat szerepel válaszként, ott a nyírségi egyházmegye adata külön van feltüntetve.

2. *Evangelikus gyülekezeti tagok nyilatkozatai (115 válaszadó):*

1. kérdés: „ <i>Milyen gyakran olvassa a Bibliát?</i> ”		
a.) naponta többször:	29 fő	25,2 %
b.) naponként:	28 fő	24,3 %
c.) hetente:	8 fő	6,2 %

d.) alkalmoszerűen:	51 fő	44,3 %
2. kérdés: „ <i>Melyik fordítást szereti?</i> ”		
a.) revideált Károli:	71 fő	61,7 %
b.) új fordítás:	44 fő	38,2 %
néhányan mindkettőt		
3. kérdés: „ <i>Hogyan olvassa a Bibliát?</i> ”		
a.) vezérfonal szerint:	65 fő	56,8 %
b.) sorozatban:	14 fő	12,0 %
c.) taláalomra:	29 fő	25,2 %
d.) aranymondásokat válogatva:	7 fő	6,0 %
4. kérdés: „ <i>Igényli-e a magyarázatos Bibliát?</i> ”		
Igen:	98 fő	85,2 %
Nem:	17 fő	14,7 %
5. kérdés: „ <i>Van-e gyermekének Gyermek-Bibliája?</i> ”		
Igen:	53 fő	46,0 %
(Kálvin Kiadótól, 365 történet a Bibliából, Fialalok Bibliája stb.)		
6. kérdés: „ <i>Szokott-e a család közösen Bibliát olvasni?</i> ”		
Igen:	20 fő	17,4 %
Nem:	15 fő	13,0 %
Néha:	5 fő	
Egyedül van:	2 fő	
7. kérdés: „ <i>Van-e régi nagy családi Bibliájuk?</i> ”		
Igen:	29 fő	25,2 %
Nincs:	17 fő	14,8 %
8. kérdés: „ <i>Vannak-e fali aranymondások lakásukban?</i> ”		
Igen:	29 fő	25,2 %
Nincsenek:	16 fő	13,9 %
9. kérdés: „ <i>Szokott-e adni, illetve kapni Igés bibliai jelzőket, lapokat, kérdéseket?</i> ”		
Igen:	43 fő	37,3 %
Nem:	2 fő	1,7 %
10. kérdés: „ <i>Vett-e részt bibliaiskolai tanfolyamon?</i> ”		
Igen:	8 fő	6,9 %
Nem:	37 fő	32,1 %
Iskolai végzettség:		
– 8 ált. kevesebb:	5 fő	4,3 %
– 8 általános:	4 fő	3,5 %
– szakmunkásképző:	–	–
– középfokú végzettségű:	18 fő	15,6 %
– felsőfokú végzettségű:	16 fő	14,0 %
Nemek szerinti megoszlás:	13 férfias	28,0 nő

Megjegyzések: A református kimutatásnál már jelzett probléma miatt a százalék adatok nem teszik ki a 100 %-ot. (Több kérdésre a gyülekezeti tagok egy része nem válaszolt!)

3. *Baptista gyülekezeti tagok nyilatkozatai (143 válaszadó):*

1. kérdés: „ <i>Milyen gyakran olvassa a Bibliát?</i> ”		
a.) naponta többször:	98 fő	68,5 %
b.) naponként:	37 fő	25,8 %
c.) hetente:	1 fő	
d.) alkalmoszerűen:	3 fő	
2. kérdés: „ <i>Melyik fordítást szereti?</i> ”		
a.) revideált Károli:	107 fő	74,8 %
b.) új fordítás:	34 fő	23,7 %
c.) ha egyéb, melyik? katolikus, Csia, Budai, Vida, Czeglédy		
3. kérdés: „ <i>Hogyan olvassa a Bibliát?</i> ”		
a.) vezérfonal szerint:	133 fő	93,0 %
b.) sorozatban:	5 fő	
nem válaszolt:	5 fő	

4. kérdés: „*Igényli-e a magyarázatos Bibliát?*”

Igen: 61 fő 42,6 %

Nem: 47 fő 32,8 %

5. kérdés: „*Van-e gyermekének Gyermek-Bibliája?*”

Igen: 58 fő 40,5 %

Nincs: 21 fő 14,6 %

Nincs gyermeke: 1 fő

Nem válaszolt: 63 fő 44,0 %

Melyik? 39 válasz: képes: 13 fő

új fordítás: 1 fő

Fiatalok bibliája 365 történet... stb.

6. kérdés: „*Szokott-e a család közösen Bibliát olvasni?*”

Igen: 69 fő 48,2 %

Nem: 35 fő 24,4 %

Néha: 2 fő

Nem válaszolt: 32 fő

Egyedülálló: 5 fő

7. kérdés: „*Van-e régi nagy családi Bibliájuk?*”

Igen: 70 fő 48,9 %

Nincs: 55 fő 38,4 %

Nem válaszolt: 18 fő

8. kérdés: „*Vannak-e fali aranymondások lakásukban?*”

Igen: 111 fő 77,6 %

Nincsenek: 32 fő 22,4 %

9. kérdés: „*Szokott-e adni, illetve kapni Igés bibliai jelzőket, lapokat, kérdéseket?*”

Igen: 122 fő 85,0 %

Nem: 21 fő 14,7 %

10. kérdés: „*Vett-e részt bibliaiskolai tanfolyamon?*”

Igen: 48 fő 33,5 %

Nem: 95 fő 66,4 %

Hol? – Különböző helyeken: SZET, VISZ, levelező,

Miskolc, Debrecen, Budapest, Balatonföldvár stb.

Mikor? – Különböző időpontokban. Van, aki kétszer is, 1-2 éves tanfolyamon.

Nemek szerinti megoszlás: férfi 60 fő 41,9 %

nő 83 fő 58,1 %

Iskolai végzettség:

– 8 ált. kevesebb 18 fő 12,5 %

– 8 általános 42 fő 29,3 %

– szakmunkásképző 14 fő 9,8 %

– középfokú végzettségű 50 fő 34,9 %

– felsőfokú végzettségű 19 fő 13,3 %

4. Metodista gyülekezeti tagok nyilatkozatai (12 fő):

1. kérdés: „*Milyen gyakran olvassa a Bibliát?*”

a.) naponta többször: 8 fő

b.) naponta: 2 fő

2. kérdés: „*Melyik fordítást szereti?*”

a.) revideált Károli: 10 fő

b.) új fordítás: 1 fő

3. kérdés: „*Hogyan olvassa a Bibliát?*”

a.) vezérfonal szerint: 12 fő

4. kérdés: „*Igényli-e a magyarázatos Bibliát?*”

Igen: 5 fő

Nem: 4 fő

5. kérdés: „*Van-e gyermekének Gyermek-Bibliája?*”

Igen: 2 fő

Nincs: 8 fő

6. kérdés: „*Szokott-e a család közösen Bibliát olvasni?*”

Igen: 7 fő

Nem: 2 fő

7. kérdés: „*Van-e régi nagy családi Bibliájuk?*”

Igen: 4 fő

Nincs: 6 fő

8. kérdés: „*Vannak-e fali aranymondások lakásukban?*”

Igen: 12 fő

9. kérdés: „*Szokott-e adni, illetve kapni Igés bibliai jelzőket, lapokat, kérdéseket?*”

Igen: 8 fő

Nem: 3 fő

10. kérdés: „*Vett-e részt bibliaiskolai tanfolyamon?*”

Igen: 4 fő

Nem: 5 fő

Nemek szerinti megoszlás: férfi 7 fő nő 5 fő

Iskolai végzettség:

– 8 általános 1 fő

– középfokú 7 fő

– felsőfokú 4 fő

5. Magyarországi Evangéliumi Testvérközösség (Nyíregyháza) (74 gyülekezeti tag):

Előzetes megjegyzések:

A Magyarországi Evangéliumi Testvérközösség átdolgozta az eredeti kérdőívek kérdéseit és az így kapott válaszokat küldte be.

Azonkívül nem tett különbséget gyülekezeti tag és lelkipásztor között.

Példák az általuk átdolgozott kérdésekre:

Hogyan olvassa a Bibliát? Hogyan szerezte Bibliáját?

a.) vezérfonal szerint a.) vettem

b.) az Útmutató szerint b.) kaptam családtagtól

c.) sorban c.) barátomtól kaptam

d.) ahol kinyílik d.) gyülekezeti ajándék

e.) csak a történeteket e.) gyűjtöm a Bibliákat

f.) főként a zsoltókat f.) külföldről kaptam

g.) csak az újszövetséget

Látja-e értelmét közös bibliatanulmányozásnak?

a.) otthon

b.) gyülekezetben

c.) felekezeti alapon

d.) katolikusokkal

Helyeselné-e, ha évente legalább egy Biblia-vasárnap lenne? stb.

Az eredeti kérdőív 1-6 kérdéseire adott válaszokat tudtuk feldolgozni az általuk összeállított 13 kérdésből. A válaszolók száma: 66 fő.

A feldolgozás adatai:

1. kérdésre: A válaszadók közül 36 fő (54,5 %) olvassa naponta többször a Szentírást; 32 fő (48,4 %) naponta; hetente 1 fő; alkalmasszerűen 4 fő.

2. kérdésre: A revideált Károli 64 fő (96,9 %), az új fordítást 2 fő olvassa. Mindkét fordítást 14-en (21 %) használják.

3. kérdésre: Vezérfonal szerint 19 fő (28,7 %), sorozatban 2 fő olvassa a Szentírást.

4. kérdésre: 50 fő (=75,7 %) igényli a magyarázatos Bibliát.

5. kérdésre: 20 fő (30 %) gyermekének van Gyermek-Bibliája.

6. kérdésre: A család közös bibliaolvasására vonatkozólag 36 fő (54,5 %) igennel válaszolt. Néha olvasnak: 20 fő (30 %), nem olvasnak 10 fő.

A válaszadók közül 40 fő (60,6 %) nő; 26 fő (39,3 %) férfi.

6. Evangéliumi Pünkösdi Közösség tagjainak nyilatkozatai:

A nyilatkozatokat feldolgozva és összesítve küldte el az egyházi vezetőség. Közel 7.000 egyháztag véleményét foglalják össze.

A feldolgozás adatai:

A megkérdezettek 50 %-a naponta többször olvassa a Szentírást, 48 %-a naponként, 2 %-a alkalomszerűen, 60 %-a a revideált Károlit, 20 %-a pedig az új fordítást (a fiatalabb korosztály), 20 %-a mind a kettőt.

Ezenkívül használatosak a következő fordítások: Csia, Budai Gergely, új katolikus 5 %-ban.

A válaszadók 25 %-a vezérfonal szerint, 66 %-a sorozatban, 9 %-a találmra olvassa az Írást.

A tagok 33 %-a igényli a magyarázatos Bibliát és 50 %-ának van a családban Gyermekek-Bibliája (minden beszerezhető kiadásban).

A családi közös bibliaolvasás a családok 90 %-ában gyakorlat, régi nagy családi Bibliája a megkérdezettek 65 %-ának van.

Fali aranymondás a lakásban főleg az idősebb korosztályban 60 %-ban van.

Igés bibliai jelzőket a válaszadók 95 %-a szokott adni és kapni.

A válaszadók egyharmad része vett részt bibliai tanfolyamokon.

A válaszadók 66 %-a nő, 34 %-a férfi. 50 %-a 40 év alatti, 60 %-a 40 év feletti volt.

Iskolai végzettségük: 53 % alapfokú, 32 % középfokú, 15 % felsőfokú.

7. Unitárius gyülekezeti tagok nyilatkozatai (5 fő):

1. kérdés: „Milyen gyakran olvassa a Bibliát?”

naponként: 2 fő

hetente: 1 fő

alkalomszerűen 2 fő

2. kérdés: „Melyik fordítást szereti?”

revideált Károli: 3 fő

új fordítás: 2 fő

3. kérdés: „Hogyan olvassa a Bibliát?”

vezérvonal szerint: 2 fő

sorozatban: 2 fő

találmra: 1 fő

4. kérdés: „Ígényli-e a magyarázatos Bibliát?”

Igen: 4 fő

Nem: 1 fő

5. kérdés: „Van-e gyermekének Gyermekek-Bibliája?”

Igen: 3 fő

Nem: 2 fő

6. kérdés: „Szokott-e a család közösen Bibliát olvasni?”

Igen: 2 fő

Nem: 3 fő

7. kérdés: „Van-e régi nagy családi Bibliájuk?”

Igen: 2 fő

Nincs: 2 fő

8. kérdés: „Vannak-e fali aranymondások lakásukban?”

Igen: 2 fő

Nincsenek: 3 fő

9. kérdés: „Szokott-e adni, illetve kapni Igés bibliai jelzőket, lapokat, kérdéseket?”

Igen: 3 fő

Nem: 2 fő

10. kérdés: „Vett-e részt bibliaiskolai tanfolyamon?”

Igen: 1 fő

Nem: 4 fő

Nemek szerinti megoszlás: férfi 3 fő nő 2 fő

Iskolai végzettség: felsőfokú 5 fő

8. Ortodox gyülekezeti tag nyilatkozata (1 fő):

1. kérdésre: naponta többször a „Zsoltárkönyvet”, alkalomszerűen egyéb bibliai részeket.

2. kérdésre: a „Zsoltárkönyvet” kivéve minden más esetben az új fordítást olvassa.

3. kérdésre: vezérfonal szerint olvassa a Berki Feriz által fordított „Zsoltárkönyvet” (Hymnologion II.); találmra egy-egy könyvet az új fordításból.

6. kérdésre: nincs közös családi bibliaolvasás.

7. kérdésre: igen

8., 9. és 10. kérdésekre: nemleges válasz.

Neme: férfi

Iskolai végzettsége: középfokú

VII. Néhány következtetés

1. A Biblia hazánkban is a legáltalánosabban olvasott könyv. A Szentírást forgatók kulturális szintje igen nagy eltéréseket mutat: a legképzettebbektől a leg-egyszerűbb emberig ível a mutató.
2. Az egyháztagok alapvető konzervatívizmusa következtében is a hagyományos (Károli szöveg) használata még mindig igen jelentős. Ez azonban a természetes nemzedékváltás következtében egyre csökkenni fog. Az új fordítás máris meglepően bevett. Ez a körülmény a következő években, évtizedekben rohamosan erősödni fog. Egy-két évtizeden át mindkét fordítás (Károli és új) párhuzamosan kell, hogy megjelenjen.
3. Örvedetesen növekszik az igény mind a magyarázatos Bibliára, mind a gyermek-ifjúsági Bibliára. Nyilvánvaló, hogy jelen van az érdeklődés az egyes különállóan megjelentetendő bibliai könyvek kiadására is. Az egyszerű, világos nyelven írt rövid hitmélítő irodalom iránt is erőteljes az igény.
4. Rendkívül erősen érvényesül a Biblia vonatkozásában is a felekezeti hagyomány: különösen szembeötlő ez protestáns-ortodox viszonylatban. Ugyanakkor a történelmi egyházak (református, evangélikus) és a szabadegyházak hívei esetében is ugyanez állapítható meg.
5. Ökumenikus szempontból a Bibliatársulat munkájának kiemelkedő jelentősége van, hiszen a Szentírás a hivatalos ökumené keretein túl (MEÖT) kapcsolópontot képez valamennyi magyar nyelvű egyházi közösség között.
6. Gazdagítaná és szélesítené a magyar nyelvű Bibliáról alkotott képet, ha a jövőben a jelenlegi felmérésben részt nem vett bibliatársulati tagegyházak is hasonló vállalkozásba bekapcsolódnának.
7. Mivel ez a felmérés kizárólag belső egyházi véleményt tükröz, megfontolásra ajánlom egy olyan felmérés kezdeményezését, amelynek célja a magyar nyelvű Bibliának társadalmi és kulturális körökben tapasztalható hatása és értékelése lehetne.

Budapest, 1997. április 22.

Ökumenikus Tanulmányi Központ

Dr. Tóth Károly
elnök

Egy reménységre elhívottak – Az evangélium különböző kultúrákban

Konferencia a misszióról és evangélizációról a braziliai Salvadorban

(1996. november 24 – december 3.)

A tizenegyedik világmisziói konferenciára az Egyházak Világtanácsa meghívására 80 országból 600 résztvevő érkezett, akik 120 tageszékhez, missziói társaságokat és a Sajtót képviselték. Ötéves tanulmányi munka eredményeit összegezték arról, hogyan hatnak egymásra az evangélium és a különböző kultúrák, remélve, hogy mindez eléri és ösztönzi a gyülekezeteket. A konferencián a Magyarországi Református Egyház hivatalos küldöttségként vettem részt.

A téma megközelítése különböző formákban történt. A naponta indító áhítatok liturgiájában, zenéjében, nyelvben más és más módon jutott kifejezésre az egy evangélium. A kiállításon beszélgetni is lehetett az egy-egy tageszék életét képekkel, prospektusokkal, nép- és egyházművészeti tárgyakkal bemutató résztvevőkkel. Az Apostolok Cselekedetei könyvének egyes szakaszait, ahol a misszió során a zsidó és görög kultúra találkozik, közös vezérfonal segítségével csoportos beszélgetésen dolgozták föl a résztvevők. Az előadások teológiai szempontból elemezték a kérdést, és megállapították, hogy az evangélium hirdetésében ma a legnagyobb kihívást az emberi szenvedés és az erkölcsi romlás jelenti.

A találkozók egy-egy csoport mutatta be saját helyzetére vonatkoztatva a kérdést, például indiai páriák, német fiatalok, ázsiai nők. Az ifjúság azt jelenítette meg, hogy ütközik bennük a globalizáció következtében rájuk ható, uniformizáló tömegkultúra és nemzeti kultúrájuk. A háttérben a McDonalds, a dollár, a Nike sportcipő, az Internet, A Coca Cola, a rádiótelefon ábráival a föld különböző részéről érkezett fiatalok előbb egyforma maszkkal az arcukon mutatkoztak be, majd nemzeti viselkedésben vonultak föl.

A küldöttek négy szekcióra osztva tárgyalták a főtémát:

- Hiteles tanúságtétel az egyes kultúrákban belül
- Evangélium és identitás egy közösségen belül
- Helyi gyülekezetek a pluralista társadalmakban
- Egy evangélium – különböző kifejezési formák

A közös álláspontot tükröző eredményeket a szekciók jelentésekben összegezték.

A résztvevők vizsgálták azt a kérdést, hogyan fejeződik ki a különböző kultúrákban az evangélium, hogyan kapcsolódik a keresztyén és a kulturális identitás, valamint az identitás és a közösség, mi az evangélium kulturális jelentősége: átfomálja a kultúrát vagy elidegenít tőle, milyen kihívást jelent a meglévő struktúráknak?

Mit jelent az egyház kontextualitása és katolicitása? Milyen következményei vannak a vallás és a kultúra szétválásának a misszióra nézve?

A konferencia megerősítette, hogy az evangéliumnak a nép kultúrájában kell meggyökereznie. A misszionáriusok sokszor megsértették az afrikai, ázsiai, ausztráliai és amerikai őshonos népek kultúráját. Kelet-Európában is számos országban folyik missziói munka a kulturális invázió jegyében, elidegenítve az ottani keresztyén tradíciótól, holott az evangélium hiteles hirdetésének inkább a hazatalálást, azaz ennek újraéledését kellene segítenie.

Az angol Ofstad lelkész az Biblia szerepét mutatta be szemléletesen az európai ember identitásában, aki a világnézetek piacán kiválogatja a kínálatból a neki tetsző darabokat, mindegyikből töredékeket, sohasem az egészet, és egybeilleszti az eredeti összefüggésüktől és értelmüktől megfosztott, sokszor egymásnak ellentmondó részeket a saját világnézetévé, szükség esetén később egyet-egyet lecserélve. Ebben a helyzetben kell az egyháznak elérni az embereket a Biblia egész üzenetével.

Természetesen maradtak nyitott kérdések: a konferencia résztvevői nem ugyanazt értették evangéliumon: szabadító erő vagy a Názáreti Jézus története? Az evangélium és a helyi kultúra értékeinek, szimbólumainak keveredése szinkretizmus vagy a kettő találkozásának első, szükségszerű lépése? A Szentlélek munkájáról a kultúrákban tanúskodtak az őshonos népek történetei: arról, hogy már a missziót megelőzően is jelen van az életükben, a német küldöttek viszont arra figyelmeztettek, hogy a népi kultúra kritikátlan azonosítása az evangéliummal olyan katasztrófához vezethet, mint ami egyházukban a nácizmus idején történt.

Leslie Newbegin püspök arra bátorította a résztvevőket, hogy ne veszítsék el bizalmukat az evangéliumban, mely azt hirdeti: Jézus az Úr, és nem az éppen uralkodó értékek határozzák meg, mit jelent az ő uralma, hanem az ő személyének és munkájának, ahogyan a Szentírás tanúskodik róla, kell meghatározni a mi értékrendünket. A keresztyén tradíció nélkül a nyugati társadalomnak nem lesz ereje megőrizni szabadságát a globalizáció és a fundamentalizmus veszélyeivel szemben.

Az EVT megkezdte az új missziói nyilatkozat előkészítését a következő nagygyűlésre, mely 1998-ban lesz a zimbabwei Hararében, és a misszióknak a világ egyházait ma foglalkoztató kérdéseiről szól majd.

A konferencia üzenete

A Világmisszió és Evangélizáció Konferenciája a braziliai Salvadorban történelmi jelentőségű időpontban történt – a század végének és egy új évezrednek a közeledtével.

E század elején került sor az első átfogó ökumenikus missziói konferenciára Edinburghban. Itt hangzott el: „A munkát (a missziót) most kell elvégezni. A feladat azonban nem bizonyult akadálytalannak. A konferencia után négy éven belül a világ háborúban állt. Azóta is történtek tömegmészárlások és tömeges deportálások, még egy világháború, a kolonializmus új formáinak kialakulása, nukleáris fenyegetettség, az ökológiai rendszer pusztulása az emberi telhetetlenség következtében, a szovjet hatalmi tömb növekedése, majd összeomlása, erőszakos és szeparatista etnikai konfliktusok, és a féktelen kapitalizmus, mely egyre nagyobb szakadékhoz vezet gazdagok és szegények között.

Hisszük, hogy az egyháznak még mindig az elsőrendű hivatása Isten misszióját végezni Isten világában Jézus Krisztus kegyelme és szeretete által. De ezt a missziót, mely egyidős a történelemmel és az egész világnak szól, nem foghatjuk föl korlátolt módon – az egyház minden tagjának a felelőssége, mindenünnen és mindenhová szól, az élet minden részét átfogja egy gyorsan változó világban, ahol kultúrák találkoznak és keverednek egymással.

A salvadori konferencián azt igyekeztünk jobban megérteni, milyen kihívást jelent az evangélium minden emberi kultúrának, és hogyan vezethet a kultúra az evangélium világosabb megértésére. Nehéz lenne alkalmasabb találkozóhelyet találni Braziliánál ilyen konferenciának. Ennek az országnak van a világon a második legnagyobb számú afrikai eredetű lakossága. Salvador pedig a világ kulturális és spirituális különbözőségének mikrokozmosza. Ugyanakkor ez a hely mutatta meg számunkra azt is, milyen fájdalmat és szakadást okozhat a rasszizmus és a más vallások iránti tisztelet hiánya, mely még mindig jelen van a keresztyén egyházak bizonyos rétegeiben.

A konferencia témája ez volt: „Egy reménységre elhívottak – az evangélium a különböző kultúrákban”.

Az evangélium reménysége abban mutatkozik meg, hogy Isten kegyelmesen eljött hozzánk a Názáreti Jézusban. Pünkösd óta ez a reménység a hit gyümölcsében és a hívő közösség küzdelmében válik láthatóvá. Mindenütt minden embert megszólít. Ez a konferencia ennek a reménységnek az előíze és ösztönzője volt.

A konferencia tapasztalatai sok tekintetben adtak nekünk ilyen reménységet:

- a népek és egyházak képviselőinek sokfélesége (Edinburghban 1910-ben a résztvevők nagy többsége észak-amerikai és európai volt, Salvadorban a kultúrák széles skáláját képviselő, több mint száz országból érkezett hatszáz keresztyén vett részt a konferencián);
- az az őszinte törekvés, amellyel igyekeztünk figyelni egymásra, és megosztani különböző kultúrák tapasztalatait és bölcsességét;
- annak a megragadó élménye, hogy egy olyan közösség életében vehettünk részt, ahol a földkere-

ség keresztyén egyházaiból megszólalt fiatalok és öregek, férfiak és nők hangja;

- az egyházak és missziói társaságok készsége, hogy elismerjék a múlt hibáit, és elutasítsák az előítéleteket, és az az eltökéltség, hogy együtt maradnak és együtt dolgoznak a közös misszió érdekében;
- az a szolidaritás, amellyel együtt álltunk meg a salvadori kikötő dokkjánál, ahol háromszáz éven át partra tették az afrikai rabszolgákat, akik életben maradtak elfogatásuk és szállításuk után. A „Könnyek kövénel” együtt sírtuk a bűnbánat könnyeit;
- az a bátorítás, melyet egy olyan naponkénti istentisztelet ritmusa adott, ahol a különböző hangok és nyelvek használata és tiszteletben tartása nem megosztó és összezavaró Bábelt eredményezett, sőt inkább pünkösd egységét és ihlető erejét érzékeltette;
- az a kiváltság, hogy rövid ideig részt vehettünk egy gazdag kulturális örökséggel és sokszínű vallásos spiritualitással rendelkező földrész és a nép életében, ahol az egyházak a társadalmi változások és szegénység kihívásaira az evangélium reménységének megtestesítésével válaszolnak.

Nagy reménységünk, hogy a huszadik századnak ez az utolsó nagy missziói konferenciája világosan megmutatta: ahhoz, hogy az evangélium gyümölcsöző legyen, hűségesnek kell lennie önmagához, ugyanakkor a nép kultúrájában kell megtestesülnie vagy gyökereznie. Közvetlenül hallhattuk és láthattuk, ahogyan a különböző kultúrákból érkező keresztyének hangot adnak küzdelmeiknek és reménységüknek.

– Hallottuk a fájdalom kiáltásait az őshonos népektől, akik átérték kultúráik és közösségeik szinte teljes pusztulását, és csodáltuk rugalmasságukat, valamint eltökéltségüket arra nézve, hogy összekapcsolják ősi spiritualitásukat és keresztyén hitüket annak érdekében, hogy identitásuk ne megosztott legyen.

– Hallottuk, hogy a nők szerte a világon igazi társai szeretnének lenni a férfiaknak az egyházban és a társadalomban.

– Hallottuk a fiatal keresztyének hangját, akik elmondták, hogy nem tárgyai szeretnének lenni az egyház missziójának, hanem teljes jogú társak a missziói munkában, különösen abban, hogy összekapcsolják a hitet a mai ifjúsági kultúra energiájával és törekvéseivel.

– Megtanultuk latin-amerikai vendéglátóinktól, milyen fontos úgy művelni a teológiát, hogy az közösséget teremtsen, melyet egyháznak neveznek, és hogy ez annak a népnek az életében gyökerezzen, ahol az egyház van, és megmutatkozik például abban, ahogyan a városi utcagyerekek helyzetére reagálnak.

– Hallottuk a csendes-óceáni térségből érkező keresztyének hangját, akik kölcsönösségre törekcsenek nyugati keresztyén társaikkal való kapcsolataikban, ragaszkodva ahhoz, hogy a missziói együttműködés kölcsönösséget, nem pedig paternalizmust jelent.

– Hallottunk az afrikai, afrokaribi, afrolatin és észak-amerikai afrikai emberek haragjáról a rabszolgaság szörnyűsége miatt, és hallottuk, hogyan lett a hit számukra, bár torzított formákban érkezett hozzájuk, a sza-

badulás reménységévé. Csodáltuk határozottságukat arra nézve, hogy ne essenek a történelmi sirámok csapdájába, hanem erősítsék a kapcsolatot az afrikai népek és az afrikai diaszpóra között.

– Megindítottak minket a katasztrófákról és betegségekről szóló elbeszélések, melyek hatására az egyik afrikai felszólaló azt mondta: „Ítt az ideje, hogy a reménytelenséggel kacérkodjunk”, és csodálták az afrikai keresztyének bátorságát és határozottságát, különösen a nőket arra nézve, hogy osztozzanak népük szenvedéseiben, harcoljanak a kétségbeesés ellen, és elültessék a magvait az élelemnek és a reménynek.

– Hasznosak voltak számunkra az ázsiai keresztyének hosszú távú tapasztalatai arról, hogyan élnek Krisztus tanítványainak életét sokféle hitű társadalmakban, olykor kiszolgáltatott és fenyegetett kisebbségként. Hallottunk az alulról kezdeményezett missziói tevékenységek kibontakozásáról is.

– Megindítottak bennünket a közel-keleti keresztyének tapasztalatai, akiknek az a kiváltság és szenvedés jutott osztályrészül, hogy a szakadás és igazságtalanság által megosztott Szentföldön élnek, és fölháborodásuk is amiatt, ahogyan a bibliai szövegeket félremagyarázva megszegyenítik kultúrájukat, és némelyikük ezért idegennek érzi magát a saját hazájában.

– Csodáltuk azok odaadását a volt Szovjetunió és Kelet-Európa ortodox és más helyi egyházaiból, akik elhatározták, hogy a vallásszabadság új légrétegben úgy szolgálják népüket, hogy a hit, mely sokakat megtartott az üldözés idején, most éppen olyan áldás legyen az új kihívások idején. Hallottuk tiltakozásukat amiatt, ahogyan gazdag külföldi keresztyén csoportok próbálják téríteni népüket.

– Megértettük, hogy a német keresztyének óvakodnak attól, hogy elhamarkodottan Isten Lelkét lássák minden emberi kultúrában. Ez azokból a fájdalmas emlékekből fakad, ahogyan az egyházak kockáztatták a náci ideológia rabjává válást az előző nemzedékben.

– Hallottuk, ahogyan az egyházak a Nyugat-Európa nagy részét befolyásoló posztmodern kultúrával szembeállítva tanulmányozzák a szekularizmus jelenségét és figyelnek azokra, akik elfordulnak a hagyományos hittől és láthatólag egyéni, mozaikszerű spiritualitásra törekcsenek.

– Hallottunk az észak-amerikai egyházak növekvő lojalpatriotizmusáról, mely miközben erősíti missziói és evangelizációs elkötelezettségét a saját környezetében, elszigetelődéshez vezethet a globális valóságtól.

– Sokak aggodalmában osztoztunk arra nézve, hogyan gyakorol korlátlan hatalmat a globális szabadpiaci gazdaság még erős kormányokon is, és arra nézve is, hogyan terjeszt a tömegkommunikáció világszerte olyan képeket és üzeneteket, melyek meghatározzák – és, némelyek úgy hiszik, aláássák – a közösséget és a hitet.

– Megvitattuk, hogyan keletkeznek, talán éppen ezekre a tendenciákra reagálva, új fundamentalizmusok minden világvallásban, szaporítva a szakadásokat egy már most széttöredezett világban.

– Hallottuk, hogyan folytatnak a keresztyének sokhelyütt szerte a világon komoly párbeszédet más vallások képviselőivel, elmondva a keresztyén történetet, figyelmesen hallgatva a mások történeteire, és így jutva el saját hitük világosabb és gazdagabb megértésére, segítenek építeni a közösségek közösségét mindenki javára.

Ezekben ismertük föl az egyház missziói munkáját ma a földkerekség különböző kultúráiban. Mit szeretnénk éppen ezért hangsúlyozni a konferencia alapján?

– Az egyháznak két valósághoz kell ragaszkodnia: különbözőségéhez attól a kultúrától, amelyben van, és az iránta való elkötelezettségéhez. Így az evangélium nem lesz rabja a kultúrának, de el sem idegenedik tőle, hanem megpróbálják és megvilágítják egymást.

– Talán ennyire még soha nem volt szükséges, mint ma, hogy a keresztyének a misszióban világosan értsék, mit tett Isten a történelemben Jézus Krisztus által. Ebből láthattuk meg, mit vár Isten az egyénektől, közösségektől és struktúráktól. A bibliai bizonyágtétel a kiindulópontunk és hivatkozási alapunk a misszióra, és ez tudatosítja azt, kik vagyunk.

– Állandóan keresnünk kell a Szentlélek bölcsességét azért, hogy segítsen nekünk jobban megítélni, hol jelent az evangélium kihívást, jóváhagyást vagy átalakulást egy bizonyos kultúrának.

– Egy egyház egyetemességét erősíti a más hagyományú vagy kultúrájú egyházakkal való kapcsolatainak minősége. Ennek következményei vannak a misszióra és az evangelizációra nézve, és megkívánja a tiszteletet és odafigyelést az illető helyen már meglévő egyházakkal szemben. A versengés a legbiztosabb módja a keresztyén misszió aláadásának. Ugyanúgy az agresszív evangelizáció, mely nem tiszteli a nép kultúráját, nem valószínű, hogy hatékonyan tükrözi Isten kegyelmes szeretetét és az evangélium kihívását.

– A helyi gyülekezetek arra hívtak, hogy a reménység helyei legyenek, melyek biztonságos és bizalomteljes teret adnak arra, hogy különféle népeket befogadjanak és elfogadjanak, így hirdelve Isten befogadó szeretetét. Az egyre inkább pluralista társadalmakban élő gyülekezetekben fontos az, hogy befogadjon bármilyen kultúrájú csoportot, mely a közösséget alkotja, beleértve a menekülteket, kirekesztetteket, megvetetteket. Döntő jelentősége van annak, hogy a gyülekezeteket olyan spiritualitással erősítsük, mely segíti őket az ebből a nyitottságból fakadó gyengeség vállalásában.

– A kockázatot vállaló, bátor kis lépések korlátokat törhetnek át, és új kapcsolatokat teremhetnek. Ilyen lépések mindnyájunknak hatalmában vannak. Ezek lehetnek a csodák, melyek megváltoztatják egy egyház vagy közösség képét önmagáról, és lehetővé teszik az új, Istentől adott élet előtörését.

A zenének a konferencián ritmusa, harmóniája, üteme volt. Egy erős afrikai hagyományokkal rendelkező helyen természetes, hogy az istentiszteleteinken gyakran a dob hangja volt az eszköze annak, hogy lelkünk Isten irántunk és minden ember iránti szeretetének a ritmusára dobogjon. A misszió ritmusától lobogó szívvel és imádsággal az ajkunkon, melyben sokan osztoznak velünk, akikkel egy reménységre hívtunk, és viszik magukkal, és találkoznak az evangéliummal különböző kultúrákban, ajánljuk a konferencia gyümölcsit keresztyéneknek és egyházaknak mindenütt. Mélységes reménységünk, hogy ők is megújulhatnak a misszióban, hogy megosszák Krisztus ismeretét a Szentháromság Isten dicsőségére.

(A beszámolót írta, az üzenetet fordította)

*Balog Margit
Debrecen*

Hozzászólások

a Hare Krsna Mozgalomhoz

I.

A történelmi egyházak és gyülekezetek tagjai aggodalommal figyelik a különféle vallási szélsőségek és a keleti vallások térhódítását hazánkban. Híveik megjelenve közösséget, hitet rongáló hatást fejtenek ki. Az utóbbi években egyre nagyobb teret igyekszik magának biztosítani a Krsna Mozgalom. Igaz Török professzor megállapítása: „ha elmarad vagy nem idején jön a keresztyénység megújítása, tehát a hit elerőtlenül, ilyen esetben az élet erkölcsi rendezésében egyre növekvő szerepet kap a bölcsélet, mint mondani szokták: Minerva baglyai az alkonyat beálltával kezdenek röpködni.”¹

A Krsna mozgalomról a Theologiai Szemle 1996/6. számában olvashattunk részletes ismertetést. Bizonyára azzal a céllal és nemes szándékkal született az írás, hogy rámutatva a mozgalom lényegére és részleteire valamilyen óvjón attól, hogy a keresztyénségtől merőben idegen, de megjelenésében mégis megtévesztő nézetek kísértésébe ne essünk. Urunk figyelmeztetésére ebben az esetben is hallgatnunk kell: „Őrizkedjetez pedig a hamis prófétáktól, akik juhoknak ruhájában jönnek hozzátok, de belől ragadozó farkasok” (Mt 7,15).

A minden kétséget kizáróan előbb említett céllal írt tanulmányból két könnyen félreérthető kifejezés értelmezését azonban szükséges kiemelni, illetve a tévedések elkerülése végett tisztázni. A „Keresztyén tanítások és a Krsna-tudat” fejezetben olvassuk: „A keresztyénység és a Krsna mozgalom egyaránt a komoly felépítésű hitrendszerek közé tartozik. Mind a kettő arra tanít, hogy...” Ezzel a két szóval, ill. kifejezéssel jellemzett keresztyén-krsna összefüggést református teológiánk alapján állva nem fogadhatjuk el. Az „egyaránt” szó a Magyar Értelmező Kéziszótár szerint azt jelenti „egyenlő mértékben, egyformán”, a „mind a kettő” kifejezés szintén egyformaságot foglal magában.² Márpedig ez az egyformaság és egyenlő mérték a keresztyénység és a krisna között nem áll fenn, bármennyire is komolyság, elmélyültség és odaszánás jellemzi. Az összehasonlítás mértékében a szövetség ládája és Dágon templomának igei tanításai az irányadók, mely szerint amikor a filiszteusok bevitték az Isten ládáját a Dágon templomába: „Dágon lesett arccal a földre... feje és két keze feje letörve a küszöbön valának...” (1Sám 5,1-4).

Érzi ezt a különbséget a tanulmány szerzője is, amikor végső konklúzióként az első parancsolatot idézi: „Én az Úr vagyok a te Istened... Ne legyenek néked idegen isteneid énelőttem.” A félreértések elkerülése végett azonban az „egyaránt” és a „mind a kettő” kifejezéseket csak azonosság esetében érdemes használni.

Dr. Agoston István

Jegyzet

1. Török István, Etika I. Teológiai Akadémiai Jegyzet, Debrecen 1952. pag. 8. – 2. Magyar Értelmező Kéziszótár Bp. 1978. 257.

II.

A Theologiai Szemle 1996/6-os számában a Hare Krsna Mozgalomról olvashattunk Fukk Lóránt tollából. Nehéz dolog egy mozgalmat néhány oldalon keresztül úgy bemutatni, hogy a lényeg ne vesszen el – úgy érzem azonban, hogy Fukk Lórántnak ez sikerült, a lényeg megmaradt. Most csupán néhány kiegészítést szeretnék hozzáfűzni személyes kutatásaim, tapasztalataim alapján.

1. *A guru.* A guru – vagy lelki tanítómester – szerepe a magánéletben is meghatározó: ő dönti el, hogy ki házasodjon meg, kivel és mikor. Amikor ennek okáról kérdeztem Krsna-hívókat, a következő választ adták: „Mi csak anyagi szemmel néznénk a dolgot. A lelki tanítómester tudja igazából, hogy kinek mi lesz jó.”

A tanítványok maximális tiszteletben részesítik a gurut: földre borulnak, amikor találkoznak vele.

Az avatás jelentőségét a mozgalom alapítója, Prabhupada a következőképpen magyarázta el első tanítványainak: „Az avatás azt jelenti, hogy a lelki tanítómester elfogadja a tanítványt és vállalja, hogy gondját viseli (kivezeti az anyagi világból), a tanítvány pedig elfogadja a lelki tanítómestert, és vállalja, hogy Istenként imádja... mert Istent hozhatja el őszinte tanítványainak.”¹

2. *Etikai tanításai.* Az életet a lehető legkevesebb erőszakkal kell élni. Ezért, ahogy Fukk Lóránt is említette, tartózkodnak a hús, a hal és a tojás fogyasztásától. Alapelvük, hogy életet csak az vehet el, aki újat tud adni helyette. Ezért helytelenítik az abortuszt, az eutanáziát. A halálbüntetést viszont – ha azt az arra felhatalmazott személy hajtja végre – elfogadhatónak tartják. Ezáltal ugyanis a halálraítelt mentesül karmájának jelentős részétől.

3. *A keresztyénségről alkotott tanításuk.* Elfogadják, hogy Jézus Krisztus Isten küldötte, avatárja. A keresztyéniséget azonban fenntartásokkal kezelik.

A legnagyobb problémát szerintük az jelenti, hogy a keresztyének elfogadottnak tartják a hüsevést. Jézus Krisztust úgy állítják be, mint akinek a legfőbb tanítása a „Ne ölj!” parancsolat. Erről így ír Prabhupada: »Jézus Krisztus azt tanította: „Ne ölj!” ám a követői most úgy döntöttek: „Öljünk mégis”, és hatalmas, modern, tudományos vágóhídkat nyitnak. „Ha valami bűnt elkövetnénk, Krisztus fog szenvedni értünk.” Ez a lehető leggyalázatosabb következtetés.«²

Ezért a keresztyén egyházak közül elsősorban az adventistákkal és a vegetáriánus szerzetesrendekkel szimpatizálnak.

Végül magával a cikkel kapcsolatos megjegyzéseim:

1. Az eljövendő avatár neve helyesen Kalki.³ Bizonyára nyomdahibáról van szó.

2. Krsna szerelmi kalandjait a hívők minden anyagi-ságtól mentesnek, transzcendens kedvtelésnek tartják.

3. Valószínűleg helyhiány miatt maradtak ki a következő dolgok:

a.) *A murtimádat.* A murti a Krsna-tudatúak számára Isten szobor formájában történő megjelenése. A védák leírása alapján készítik egy avatásról, a szertartások során füstölőt, ételt, virágot stb. ajánlanak fel neki.

b.) *A somogyvámosi farm.* A magyarországi közösség központja már Somogyvámoson van. Itt épült meg az első olyan magyar Krsna-templom, mely már az alapkövetéltől kezdve annak készült. A többi esetben családi házat vettek meg vagy béreltek ki. A somogyvámosi biofarm jelentős szerepet játszik a bhakták élelmezésében és a térítésben is. Aki meg akarja ismerni a Krsna-hívők által képviselt természetes életmódot, belépődij ellenében meglátogathatja a farmot.

c.) *Ételosztás.* A Food for Life mozgalom keretében Budapesten, Somogyvámoson és általában a templomok közelében ételt osztanak a rászorulóknak. Szerintük mivel az ételt Krsnának ajánlották fel, így aki eszik belőle,

közelebb kerül a Krsna-tudathoz. Ez érvényes az utcán osztott édességre és a programokon kínált ételre is.

d.) Hasonló elveket vall a *Magyar Vaisnava Hindu Egyesület* is. Folyóiratai a hírlapárusoknál, könyvesboltokban is megvásárolható Kagylóként és a Gangesz. Eredetileg egy mozgalmat alkottak a Krsna-tudatú Hívők Közösségével, amely még Magyarországra érkezése előtt kettévált. A szakadásért mindkét fél a másikat okolja. Napjainkban újra keresni kezdik a kapcsolatot egymással.

Toókos Péter
református vallástanár

Jegyzetek

1. SATSVARUPA DASA GOSWAMI: Prabhupada, 1992, The Bhaktivedanta Brook Thrust – 2. A.C. Bhaktivedanta Swami Prabhupada: Az önmegvalósítás tudománya 1990, The Bhaktivedanta Brook Thrust 145. o. – 3. Srimad Bhagavatam 1.3.25

SZEMLE

Református hit és egységkeresés

A Reformed World márciusi számában előtanulmányokat kapunk a Világszövetség augusztus 8-20 között, Debrecenben tartandó nagygyűlésének fő és melléktemáihoz. A három munkacsoportban tervezett tanulmányozás így tagolódik:

1. A református hit és az egységre törekvés
2. Igazságot minden teremtménynek
3. Társak vagyunk Isten missziójában

Páraic Réamonn szerkesztői bevezetőjének mottója egy idézet: „Néha szeretném megkérdezni Istentől, hogy miért engedi meg a nyomort, az éhínséget és az igazságtalanságot, mikor Ő tehetne valamit ellene: »Mi gátol meg ebben?« Tartok tőle, hogy Ő majd éntőlem fogja ugyanezt kérdezni.” A következőkben öt tanulmányt közöl az alábbi szerzőktől a címből is látható témákról:

1.) *Nyambura J. Njoroge*: Feltámadás népe törjétek le az igazságtalanság láncait.

2.) *Jan Milič Lochman*: Az isteni gondviselés értelmezése

3.) *Robert Worley*: Reflexiók az evangélium és kultúra témájához

4.) *Lukas Vischer*: Misszió egységben

5.) *Jana Opocenska* (a főtitkár felesége): Nők a keresztnél, Jézus temetésén és a feltámadás után

A Nagygyűlésre készülve, ismerkedjünk meg ref. hitünk és egységkeresésünk néhány megfontolásra váró kérdésével.

1.) *Nyambura J. Njoroge* a Kelet-Afrikai Presbiteriánus Egyház egyik fejlesztési programbizottságának női titkára a feltámadás népét szólítja az igazságtalanság láncainak letörésére. Tudatában van annak, hogy ez a téma mennyire elavult, de az afrikai krízis 40 évi politikai függetlenség után is tovább tart. Éhínség, nyomor, öldöklés látványa készteti arra, hogy Ézsaiás 58,1 parancsát és a tiltakozás felelősségét magára vegye. A nők

és gyermekek különösen súlyos helyzetének megírójától *Mc Kennától* veszi át mindazok ügyének képviselőit, akik nem számítanak (Not Counting Women and Children). A „Feltámadás népe” kifejezést is Kenna könyvcíméből kölcsönzi és idézi: „A feltámadás népe arra hivatott, hogy *leutánozza* (imitate) Isten cselekvését a történelemben és a jó hírt igazzá tegye a szegények számára. A feltámadás népe helyre állítja az életet, visszadja a reményt, megbocsát az ellenségnek is, együtt halad másokkal, kijavítja azt, ami elromlott, átöleli a szegényt és szenvedőt.” Beszámol arról, hogy férje *Zairében* szerzett tapasztalatai, valamint *Graham Hancock* *Lords of Poverty* c. könyvének elolvasása által tudomást szerzett azokról a visszaélésekről, amiket a szegénység vámszedői végbe visznek a nyugati segélyakciók elosztásánál. Ezeknek és bürokratikus rendszereknek kiiktatását és a közvetlen segélyezést sürgeti.

Az elméleti alapozást keresve, azt a kérdést teszi fel, hogy „Mit vár tőlünk Krisztus?” Válasza: azt, hogy újra találkozzunk a megfeszített és feltámadott Krisztussal. *Mc Kenna* könyvéből három fontos felismerést idéz a Szentírás használatával kapcsolatban:

- a.) a Szentírás szövegei ihletettek
- b.) a Szentírást megtérésünkre írták
- c.) a Szentírás soha nem használható bárminek a bizonyítására

Azt is kimondja, hogy a Krisztus keresztjével és feltámadásával újra szembesülni kell és aligha tudják a 23. világgyűlés 3 témáját feldolgozni, ha a résztvevők nem akarnak megváltozni. Itt elgondolkozhatunk arról, hogy az a politikai akcentus és az egész frazeológia képes-e még mozgósítani bárkit is a mi térségünkben, ahol már lefutott a marxista világforradalommal kooperáló teológia. A tanulmány szerzője az afrikai kihívásokra adott válaszában olyan fogalmazványt ad, ami igazságtartalma ellenére is az elkoptatott slágerek szövegére emlékeztet és itt *Barth Károly* csipős megjegyzésére is gondolhatunk: „Csúnya nóta pfuj, politikai nóta”. *Njoroge* tanul-

mányából elég néhány mondatot lefordítunk, hogy kitegyük utána a kérdőjelet. Ezt írja: „Jézus azért halt meg a kereszten, mert az igazságtalanság ellen kelt ki és az igazságtalanság láncait kívánta letörni. Forradalmárként végezték ki és kegyetlen politikai halált halt. Jézus élete és missziója ellenállás volt a szenvedés és halál pusztító erőivel szemben, azért, hogy életünk legyen és bővüljünk. A Jézusról szóló teológiai és bibliai megállapításokat, az Immánuel, a velünk az Istent, újra kell értékelni, hogy meglássuk a mögöttük lévő történelmi és konkrét valóságot.” A viseltes teológiai köntösben megjelenő igazságok további igazoltatásra szorulnak, mert a mennyei dimenzió kilátása nélkül a direkt politikai teológizálásra emlékeztetnek.

Ennek a gondolatmenetnek folytatásaként ír a tanulmány szerzője a nők helyzetéről az egyházban. A patriarchális hierarchikus egyházvezetés kizárta a nőket, akik egyenrangú partnerként kívánnak részt venni Isten missziójában. Ezért sürgetik minden szinten működő nő-szervezetek létesítését és teljes egyenjogúságukat. A nő teológusok és bibliamagyarázók új hangsúlyokat és női mivoltukból adódó látásmódot adhatnak. „Ki a mi lelki anyánk: Sára vagy Hágár?” – kérdezi és felidézi a patriarchális társadalom máig ható diszkriminatív szokásait. A teljes jogú lelkeszi alkalmazást is követeli, mondván, hogy „ne zárják kalitkába a nőket az egyházban”, mert „sem férfiaknak, sem nőknek” nincs „joga” az ordinációhoz.

Végül a Mt 20,29-34 alapján jut arra a konklúzióra, hogy kiáltani kell a gyógyulásért, oda kell figyelniük a nyomorúságban lévők kiáltására, s közben az Úr gyógyít.

2.) *Lukas Vischer: Misszió egységben*

Növekvő széttöredezettség. A református egyházak üvegházban élnek, kövel ne dobálózzanak. Ha amiatt panaszkodnak, hogy az ökumené előhaladása lassú, ez visszahull rájuk, mert ők maguk is igen megosztottak. Alig van ország, amiben ne élne ref. egyházak egymás mellett. Ez egyrészt múltbeli örökség, de vannak új keletű megosztottságok is. Mindig megadják magukat annak a kísértésnek, hogy belső feszültségeiket és nézetkülönbségeiket szakítással oldják meg. Sok ref. egyház keresi a közös tanúságtételt az ökumenében, mások pedig képtelenek megőrizni az egység kötelekét maguk között is. A megosztottság olyan mély és gyakori, hogy nem érzik újdonságnak. Az utóbbi két évtizedben egységre jutott ugyan néhány egyház, mint a két presbiteriánus egyház az USA-ban, vagy a dél-afrikai fekete és színes bőrű, de lényegileg nem változott a kép: folytatódik a megosztottság.

Sokáig nem zavarta a református egyházakat ez az ellentmondás. „Ez a mi utunk” mondták mosolyogva, mintha a református tradícióhoz lényegileg hozzátartozna a megosztottság, vagy éppen a vitalitás jele lenne. Ám újabban van némi változás. Növekvőben van annak felismerése, hogy a megosztottságot nem lehet tovább tűrni. Ha a református egyházak közös tanúságtételt akarnak, meg kell találniuk a módot arra, hogy véget vessenek a folyamatos széttöredezettségnek.

Első lépés ilyen irányban, ami éppen a Református Világszövetség 22. nagygyűlése (Szöul) előtt történt. 1988-ban konzultációt tartottak Genfben a John Knox

* Lukas Vischer az Ökum. Theol. tb. professzora Bernben és a WARC Theol. Szakosztályának korábbi elnöke.

központban a misszió és az egység problémájáról. A vita középpontjában ez a kérdés állt: „Hogyan alkothatunk nemzeti határok fölötti közösséget, ami elkötelezett az apostoloknak adott missziói megbízatás vonatkozásában. A főtanács (1989) is elfogadta a kihívást. Nyílt levélben sürgette a tagegyházakat, hogy vizsgálják felül kapcsolatukat és keressék a megosztó tényezők felszámolását. A missziói társaságok pedig vegyék számításba tevékenységük folyamán az egység követelményét. A Knox J. központ azóta ilyen irányban működik. Brazíliában, Koreában és Nigériában vizsgálták meg a missziói helyzetet és ajánlásokat tettek minden tagegyháznak. 1995-ben az etnikai faktorokat vizsgálták.

Miért oly megosztottak a református egyházak? Az okok oly számosak, mint a megosztottságok; mindnek megvan a története és sajátos jellemzője. A tanítás és egyházi rend, a lelki és etikai követelmények, vagy a politikai orientáció meghatározó. Olykor több faktor is érvényesül. Máskor a felszínen teológiai különbözőség látszik, de valójában, a háttérben politikai vagy anyagi érdekeltség mutatkozik. A teológia sokszor csak takarója a kevésbé nemes motívumoknak. Olykor a megosztottság erőteljes személyiségek személyes ambíciójából adódik. A vezetési kedv az egyik legszörnyűbb akadálya az egyház egységének.

De vannak más okok is. Az egyház nemzeti jellege is feltűnik a horizonton. Az érzelem, az érvelés, a határozat és a cselekvés hordozza a nemzeti jelleget. Ha egy egyház tagjai más országba emigrálnak, egész természetesen látszik, hogy saját képmásuknak megfelelő egyházat akarnak találni. Az USA példája mutatja, hogy különböző hátterű emigránsok – skótok, hollandok, németek és újabban magyarok, koreaiak és kínaiak egyházaik különböző örökségükre utalnak. Bár mindnyájan részesei a közös református tradíciónak, még a 2., 3. nemzedékben sem képesek egy egyházat alkotni.

Ez érvényes a 19. és 20. sz.-i missziói mozgalmakra is. Mindegyik egyház saját misszióit küldte ki, a többitől elkülönültek, s így a keletkező egyház is hordozta annak jegyeit. Nigéria és Mozambik jó példa. Amit kezdetben nagyobb nehézség nélkül el lehetett volna érni, mostanára teljességgel lehetetlenné vált. Mindegyiknek megvan most már a saját története és hosszú utat kellene megtenni, hogy egymásra találjanak.

A missziós szakadások még ma is folytatódnak. A református missziók úgy működnek, hogy nincsenek tekintettel másokra. Albániát lehet itt említeni. Tíz éve még a kommunista kormányzat Albániát hivatalosan atheista államnak nyilvánította. A kommunizmus bukása után számos ország misszióit különösen vonzotta ez az ország. Ma már több mint 150 csoport, jó részük református, próbál ott evangéliumi közösségeket létrehozni. Csak bátortalan kísérletek történtek arra, hogy egy igazán albán egyházat hozzanak létre. Ha nem alkalmaznak egységes mértéket, akkor ezek a közösségek vagy elhalnak, vagy különálló denominációkká fognak válni.

A mai koreai misszió is említést érdemel. Két évtizede koreai misszionáriusok ezrei álltak munkába a világ majd minden országában. Elkötelezettségük példamutató, az evangélium ügye iránt. De közben a 19. sz.-ból már ismert folyamat megismétlődik. Alig néhány esetben kötöttek megállapodást a már működő református egyházakkal. Ehelyett új „Koreai Presbiteriánus” egyhá-

zakat alapítottak és mivel már ők is megosztott egyházakhoz tartoznak, törekvésük az volt, hogy ennek megfelelő új egyházakat alapítsanak. Szükséges ez? Meg kell, hogy ismételjük korábbi korszakok tévedéseit?

A református önértelmezés kihívása. Miért válnak éppen a református egyházak oly könnyen a megosztottság kísértésének prédájává? Ez nem csupán a külső körülményekből adódik. Más egyházak is ki vannak téve ilyen kísértésnek és mégis jobban képesek fenntartani az egységet. Miért szakadnak oly könnyen a református egyházak? Nem csupán morális oka van ennek. Az ok végül is a helytelen egyházértelmezésből adódik. A reformáció nagy felfedezése – az, hogy kegyelemből hit által van az üdvösség – párosult a középkori egyház radikális kritikájával. Főleg az isteni kegyelem közvetítésének eszméjét kérdőjelezték meg. Az egyház közössége úgy tekintődött, mint az isteni kegyelemre adott válasz. A reformációnak ez a felszabadító üzenete könnyen vezetett ahhoz a félreértéshez, hogy a testvériség automatikusan következik a Krisztusban való hitből. Valójában ez minden, csak nem automatikus. Ez Isten ajándékának része, amit művelni és gondozni kell az egyház tagjainak. A test csak akkor fejlődhet, ha az egyének betagozódnak az egészbe. Az Úr vacsorájának ünneplése szüntelenül figyelmeztet arra, hogy az egyház közössége régen megvolt már, mielőtt mi belekerültünk volna és ezt nem lehet kockáztatni személyes vélemények, érdekek és látások érvényesítése által.

Másik fontos oka a megosztottságnak, ahogy mi látjuk, abban van, hogy a reformátusok nem látják kellőképpen az egyház univerzális természetét. Hajlamosak arra, hogy a helyi egyház jelentőségét hangsúlyozzák. Krisztus jelenléte – a reformátorok meggyőződése szerint – független a hierarchiától. „Ahol ketten vagy hárman összegyűlnek, én ott vagyok köztük.” Kezdetől fogva nagy hangsúlyt kapott a helyi egyház tekintélye. A reformáció egyházai sokkal kevésbé univerzálisak, mint más egyházak. Ez erős hangsúlyt ad a helyi gyülekezet iránti felelősségnek. De a tőlünk várt tanúságtétel feltételezi azt a testvériséget is, ami eltünteti a határokat népek, nemzetek, nyelvek, fajok és osztályok között – nemcsak kegyes szavakban, hanem a gyakorlatban is. A hitvallás: Hiszek egy közönséges keresztyén egyházat... kifényesítésre vár. A helyi egyház teológiáját fel kell váltani az egyetemes egyház teológiájával.

Új közösségi formák felé. Hogy lehet legyőzni a jelenlegi megosztottságot? Először is érvényes és pontos információra van szükség. A szűk látókör egyik következménye, hogy csak kódos képünk van a világméretű református egyházakról. Sok esetben még az egy országban lakók sem tudnak egymásról. A J. Knox központ ezért egy kézikönyv kiadására készül, ami világméretben mutatná be a református egyházakat. Megkísérlő egy kötetben felsorolni és bemutatni az összes református egyházat függetlenül attól, hogy tagja-e a világszövetségnek, vagy sem. Ez nehezebbnek bizonyul, mint kezdetben hittük. A kommunikáció hiánya a különböző református csoportok közt, nagyon megnehezítette a részletes információk beszerzését, de az utóbbi hónapokban a munka jól előrehaladt. Az első fogalmazvány elérhető lesz a nagygyűlés idejére és reméljük, hogy a következő évben megjelenik a könyv. Egy ilyen kézikönyv nélkülözhetetlen az egységfolyamat előmozdítá-

sához. A jelen helyzet tiszta képe nélkül lehetetlen bármilyen kezdeményezés.

Az egység új formái felé haladva, új teológiai megközelítésre is szükség van a teológiai gondolkozásban. Bőséges irodalma van a reformátusságnak, viszonylag nagy figyelmet fordítottak az ekkléziológiára is. Ám egészében a református gondolkozás az egyház természetéről általánosságban maradt és kevés hatással van egyházaink mai tényleges életére. Sürgősen rá kell mutatni a megosztottságra. Miért szakadoztak szét oly könnyen egyházaink az évszázadok folyamán? Mik a gyengeségek a teológiájukban és lelkeségükben, amik eredményezik a széttagoltságot? Ezeket a kérdéseket elkerülik a református körökben, pedig meg kell válaszolni.

Fontos dimenziója az egységnek a teológiai nevelés. Sok országban a teológiai iskolák a megosztódás faktorai. A teológiai orientáció szét tudja szakítani az egyházat. El is tudják mélyíteni a meglévő különbségeket. A csere-tanárság és diákság intézménye segíthet ezen hosszú távon. A református tradíció kezdetől fogva az utak különbözőségében jelentkezett és a református gondolkodás elterjedése még tovább növelte ezt a pluralitást. A történet fényében hajlamosak vagyunk arra, hogy alkalmazkodjunk ehhez a sokféleséghez, mintha ez a lényegünkhöz tartozna. Egységet pedig csak úgy lehet elképzelni a református egyházak közösségében, ha dialógus alakul ki köztük. A teológiának ezért soha nem szabad csupán a hasonló gondokozású körökkel megelégednie.

Gondos analízis? Új teológiai perspektíva az egyházértelmezésben? Lehet ezeknek igazán hatása a megosztottság helyzetében? Szükségszerű, hogy ne ezekből származzon újabb megosztottság. Olyan lépésre van itt szükség, ami túlmegy a tanulmányokon és a meggondoláson. „Mozgalomra” van szükség ahhoz, hogy az osztódás trendjét megállítsuk. Imádságban és új kezdeményezésekben elkötelezett népre van szükség. Új kommunikációs láncra van szükség. Az egység nem valami absztrakt dolog. Végülis olyan személyekből áll, akik készek szolgálni, mint „élő kövek” a Lélek templomában.

A Református Világszövetség szerepe. A fő kezdeményezés bizonyosan nem a Világszövetségtől jön. Mint-hogy nincs tekintélyi hatalma, így nem is tud irányt mutatni a református egyházaknak. Új közösségi formákhoz maguknak az egyházaknak kell kezdeményező lépést tenni. Alulról jövő kezdeményezés vezethet csak tartós eredményhez. Változás csak akkor remélhető, ha az egység-törekvés mozgalmát maguk az egyházak is támogatják.

Ez nem jelenti azt, hogy a Világszövetség semmi szerepet nem játszik. Ellenkezőleg, nemzetközi fórum nélkül nincs előrehaladás, mert koordinálni kell a különböző törekvéseket. Ha azt akarjuk, hogy az egy szent, katolikus egyház ne csupán absztrakció maradjon, olyan keretet kell szerkeszteni, amiben az egyház univerzalizációja a gyakorlatba helyezhető. Az egyházak ezt nem tudják megtenni a Szövetség nélkül. Szükség van szolgálatainkra, mint az egység bábájára.

A következő szempontokat kell figyelembe venni:

1. A Világszövetség tükröként szolgálhat az egyházaknak ahhoz, hogy tudatára ébredjenek megosztottságuknak és bevonja őket a tágabb körű családba. Az egyes egyházak gyakran nincsenek tudatában annak, hogy megosztottságuk milyen mértékben akadályozza a közös tanúságté-

telt. Gyakran nem veszik tudomásul, hogy mennyire el-
lentmondásos a magatartásuk a jelen helyzetben. A Világ-
szövetség segít látni magukat a mások szemével.

2. A Világszövetség segíthet abban, hogy javuljon a
kommunikáció az egyes egyházak között. Zsákutcákat és
járhatatlan szakaszokat segíthet legyőzni új kezdemé-
nyezésekkel. Pl. érdemes lenne egységmissziós csoport-
látogatásokat szervezni, ahány országba csak lehet.

3. A Világszövetség osztozhat azokban az új kezde-
ményezésekben, amiket már beindítottak egyes orszá-
gokban. A status quo-t sokszor csak azért tartják fenn,
mert nincs látásuk új kezdeményezésekre. Biztos, hogy
nincs általánosan alkalmazható modellje az együttmű-
ködésnek, de az sem kétséges, hogy egy helyi tapasztalat
segíthet egy másik helyen.

4. A Világszövetség segíthet abban, hogy a megfelelő
partnert kapcsolatba hozza a másikkal. Jó példa erre a
missziói társaságoké. Amint már láttuk, sok megosztottság
a különállóan működő missziói kezdeményezéséből ered.
Ezért igen fontos, hogy ezek a missziók aktivitásuknak
megfelelően szolgálják az össz-reformátusság érdekeit
egy adott országban. Ez nem megy spontán módon. Töre-
kedni kell rá. Mindegyik misszió egy kis saját nemzetköz-
i „világot” képvisel és saját történelmi tapasztalatai
alapján értelmezi tevékenységét. Sok tennivaló van még
ezen a téren. Ugyanakkor a Világszövetség az új missziói
kezdeményezések terén is sok szolgálatot tehet.

5. A Világszövetség megoszthatja a református teoló-
giai gondolkodás gyümölcseit a református teológiai is-
kolák „egyetemével”. A közös forrásoknak tudatára kell
ébredni és a református teológiai gondolkodást kell tu-
datosítani. Sürgetően szükséges a református tanítás kö-
zös perspektíváinak kimunkálása.

Konkluzió. A Misszió egységben téma több, mint
megbeszélni való. A református tanúságtétel hitelessége
függ tőle. Foglyai maradunk saját történelmünknek?
Avagy képesek leszünk-e azt az evangéliumi erőt fel-
mutatni, ami megbékéltet és közel hoz egymáshoz: a
Világszövetség nagygyűlése Debrecenben ösztönözhet
adhat egy gyógyító és megújító mozgalomnak.

3.) *Jan Milič Lochman: Az isteni gondviselés értelme.*
Carl Amery: A gondviselés vége c. könyvének alcímében
arról szól (1972), hogy a keresztyénségnek kegyetlen kö-
vetkezményei vannak. A környezet pusztulása és a terem-
ményekkel szembeni könyörtelenség. A Genezisből vett
biztatás által az ember kegyetlen uralmát valósította meg a
teremtett mindenségben. Ezt a „mandátumot” még fokozza
a gondviselés tana, ami valósággal felszabadítja az embert,
érdekeinek érvényesítésére. A gondviselés-tan dogmatikus
könyörtelenségre szabadít fel ezen nézet szerint.

Adam Smith, akit Marx a közgazdaságtan Lutherének
nevezett, összekapcsolta a piacgazdaság ígéretes jövőjé-
nek eszményítését egy szekuláris gondviseléstanal, mi-
szerint a munkamegosztás negatív hatásait és a dinamikus
piacgazdaságot majd a történelem Urának láthatatlan ke-
zei be fogják fedezni. Eszerint garantált a feltartóztatha-
tlan fejlődés. A marxisták leleplezték ezt a pseudo-
teológiát, mint ami takargatja a gazdasági ellentmondáso-
kat és a nyilvánvaló osztályérdeket. De nemcsak a marx-
isták, hanem a keresztyénséghez közelállók is kritikailag
szólnak a gondviseléstanról. Brunner szerint egyfajta
„mindenki teológiája” volt a gondviseléstan évszázadokon

át, amit még olyan körökben is számon tartottak, ahol a hit
többi tanítását mellőzték. Még a szekuralizált társadal-
makban is (felvilágosodás) maradt valami ebből a hitből.

A 20. sz.-ban már elég nehéz felfogni, vagy elfogadni
azt, hogy jól rendezett harmonia érvényesül a természet-
ben és a történelemben, vagy éppen gondviselés. Sokkal
rosszabb dolgok történtek korunkban, mint a lisszaboni
földrengés 1755-ben, ami megrendítette a felvilágosodás
optimizmusát. Nemcsak természeti katasztrófák, hanem
a „házilag” gyártottak is az ember pusztító hajlamáról
tanúskodnak, ami apokaliptikus szakadék szélére so-
dorta az egész teremtést.

Ezek a tapasztalatok feltételezik a kérdést: Mi lesz a
gondviseléssel? Nem járatódott le nagyon is? Teológiai
akadémiai körökben is már jó negyed százada többen is
jelezték, hogy bár szép volt a *concurso divinus* tétele,
az Isten szövetséges jelenléte az emberi tevékenység
sokféle lehetőségében és lehetetlenségében, de ez már a
múlté a teológiai konzekvenciáival együtt. Lochman
nem gondolja, hogy mindenestül elhagyhatnánk ezt a ta-
nitást, inkább meg kell vizsgálni közelebbről.

Búcsú az articulus mixtus-nak – írja Lochman arról a
tanról, amiben a specifikusan bibliai és az általános vilá-
gészeti vonatkozások harmonikusan egybefolytak. Már az
apologétáknál látszott ilyen összebékítési kísérlet, később
a középkortól napjainkig. Ortodox lutheránus és refor-
mátus teológusok a gondviselés tanát *Primarium caput
fidei et religionis*-ként jelenítették meg. Az őskori világ
tekintélyes szerzői – Sokratestól Aristotelesig, Seneca és
Cicero mind beletartoztak a consensus populorumba a
gondviselés vallását tekintve. De a filozófiai tekintélyekre
hivatkozás és az általános consensus populorum csak ak-
kor lesz értelmes, ha Isten általános megértését előfeltéte-
lezzük. A gondviselés tana ezért „theista vágány”-ra toló-
dott. A teista gondolat hagyományos állításai a minden-
ható, mindentudó Istenségről, időn és téren túli abszolút
hatalomként, de a szenvedést kivéve – uralkodóvá vált.
Egy kicsit „megkeresztelték” s ezáltal módosult, de vég-
eredményében Isten mindenhatóságát és jóságát, továbbá
Isten szuverenitását és az emberiség relatív szabadságát
nehéz volt megmagyarázni attól kezdve, hogy elviselhe-
tetlen valóságra ébredtek az emberek.

Lochman nézete szerint a gondviseléstanból csak az
articulus mixtusnak kell búcsút mondani. De kár lenne ki-
önteníteni a fürdővízzel a gyereket is. Helyette Isten szövetségi
jelenlétét ajánlja, mint ami biblikus alapozású és „Gondvi-
selésként” is ajánlja magát. A református hagyományban
van olyan klasszikus szövegünk, ami megfelel ennek a
„különböző” gondviselés tannak. A Heidelbergi Káté 26-28
kérdéseinek feleletét ajánlja. Nem véletlen írja, hogy Barth
Károly és Eberhard Busch ezzel a teológiai gyöngyszemmel
kezdik a gondviselésről szóló elmélkedésüket. Ez a tanítás
nem arra teszi a hangsúlyt, hogy Isten mit csinál, hanem ar-
ra, hogy ki ő, aki cselekszik. Ez azt jelenti, hogy a gondvi-
selés tanát nem a természeti teológia, vagy történet-
filozófiai spekulációk szerint formulázzák, hanem az
Apostoli Hitvallás első mondata szerint. Ily módon teveszt-
hetetlenül megvilágosodik az a gondolat, hogy nem valami
általános teista alapelvről van szó, hanem a mi Urunk Jézus
Krisztus örökkévaló atyjáról, aki az Ó Fiaért Krisztusért Is-
tenem és Atyám.” Az Ótestamentum Emmanuelje így a ná-
záreti Jézus Emmanuelje lesz. Itt kell keresni és megtalálni a

gondviselés Istenét a barátságának és örömeinek, a vérnek és a könnyeknek a történetében a kereszttel és a feltámadással való találkozásban. Ez akkor azt jelenti, hogy a keresztyén gondviselés istene nem valami tekintélyi felsőbbség az égből, hanem az az Isten, aki szenved, hordoz és küzd.

Ebből a pozícióból a gondviselés tan hagyományos problémái és nehézségei új megvilágításba kerülnek.

Isten jóságának és mindenhatóságának állítása Auschwitz után kérdésessé vált, amint azt Hans Jonas könyvét is említve, Lochman professzor kimutatja. De ha Jézus áldozatát tekintve atyai mivoltát vesszük figyelembe, akkor már nem a *deus absconditus* igazolatlan cselekedeteit kell magyaráznunk, hanem a szeretet hatalmát a hatalom szeretete helyett. Személyes vallomásként is mondja, hogy Barth Károly, Hromádka és Soucek, egykori tanárai mellett Emanuel Rádlnak is sokat köszönhet azért, hogy megértette: Isten úgy cselekszik, ahogy Jézus cselekedett. Nem erőszakkal és hatalmi túlerővel, hanem mindent elszenvetve, egészen a kereszthaláláig. Nem a *Deus ex machina* csodatételével, hanem eschatológiai távlatban *sub specie aeternitatis*.

Ezután rátér a szerző Istennek a mélységekből való magasztalására. Ezt 3 pontban tárgyalja

1. A teremtés evangéliuma
2. Az emberi zűrzavar és Isten gondviselés
3. Lehet-e Istent igazolni?

Az 1. pontban hangsúlyozza, hogy Isten nemcsak megteremtette a világot, hogy aztán magára hagyja, hanem megőrzi kegyelmével jelen is van benne. Ez Kálvinnál és Luthernél egyformán hangsúlyos. A gondviselés tana a teremtés evangéliumát erősíti. Rámutat arra is, hogy az énközpontú üdvösségkeresés nagy kísértés, mert elfeledkezik Istennek, mint gondviselőnek a világban működő jelenlétéről. Pedig ennek a felismerésnek azt kellene eredményeznie, hogy a teremtés integritása érdekében mi is hasonlóképp cselekedjünk.

A 2. pontban kifejti, hogy Schleiermacher és Hegel még a világtörténelmet az üdvtörténet összefüggésében látta. Hegel ki is vette a félnk teológusok kezéből ezt a témát és erős filozófiai állításként foglalkozott a gondviseléssel. Mostanra már tudjuk, hogy a gondviselést nem lehet általános történelmi alapelveknek tekinteni. Azt is tagadja, hogy a keresztyének a világtörténelem kulcsát kapták volna kézhez ebben, mint különlegesen beavatottak.

A szerző itt is kilép az értekezés semleges absztrakciójából és saját személyes élményeit említve mondja, hogy számára a gondviselés úgy jelentkezik, mint az emberi zűrzavarban működő isteni előrelátás. Egyben jó adag szabadságot is biztosít a hívőknek a történelem változásaiban.

A 3. pontban az a kérdés vetődik fel, hogy lehet-e és kell-e Istent igazolnunk, amikor a történelmet értelmezzük. Ez már a teodicea régi kérdése. A Lukács ev. 13. fejezetében Jézus klasszikus példát adott arra, hogy „*rejtély*”-ek is maradnak számunkra, mint egykor a Pílatus áldozatai és a silóami torony miatt elvesztett életek esetében. Válaszának lényege, hogy mi nem rendelkezünk elég információval, míg Isten igen. Ez azt is jelenti, hogy a gonosz hatalma és a szenvedés soha nem absztrakt dolog, amit semlegesítve, mint „egy esetet” lehetnek magyarázni. A teodiceát nem lehet egodiceává alakítani. Sokkal inkább hangsúlyos, hogy Isten jelen volt a Golgotán nem

felülről és nem kívülről, hanem alulról és belülről. Ezzel mozgósította az ellenállás erőit, és a feltámadás irányába nyitott utat. Isten jelenléte és közelsége így bizonyul kiemertethetetlen erőforrásnak a Róm 8,38 értelmében is. Ez az evangéliuma a mi gondviselés-hitünknek.

Horváth Barna

Makkai Sándor gyakorlati teológiai munkássága

(Ifj. Fekete Károly doktori disszertációja [Dissertationes Theologicae 3.] Debrecen 1997. 330. o.)

Ifj. Fekete Károly teológiai tanulmányainak a befejezése után nyomban elkezdte tudományos teológiai munkásságát, és amire a magyar teológiai tudományos irodalomban még nem volt példa, minden előzmény nélkül egy olyan könyvet tett le a tudomány asztalára, mely minden teológusnak díszére vált volna: megírta Jakob levelének tudományos és gyakorlati magyarázatát. A Zsinat Tanulmányi osztálya örömmel támogatta ennek a könyvnek a megjelenését, hiszen használható kommentárokból valóban nagy a hiány. Lehetett sejteni, hogy a mű szerzője hamarosan nagyobb vállalkozásba kezd, és tudományos munkásságát megalapozza doktorátusának a megszerzésével. Ez azonban ismét csak olyan vállalkozás volt, melyhez érdemes egy-két megjegyzést fűzni. Az elmúlt negyven év során néhány embernek sikerült a teológiai doktorátust megszerezni, de ezek az emberek mind „megfizették” a belépőt ehhez, vagyis először legalább húsz év tudományos munkásságát kellett bemutatni, hogy szóba jöhessen a tudományos fokozat megszerzése. Nyilván, hogy a nyugati tudományos teológiai képzésben nem ez a gyakorlat érvényesül, hanem lehet a teológiai pályafutást nyomban tudományos fokozat vagy fokozatok megszerzésével kezdeni. Ifj. Fekete Károly doktorátusa tehát munkásságának tudományos értékén túl arra a fordulatra is rámutat, mely a magyar református egyház életében bekövetkezett, vagy pontosabban szólva bekövetkezéséhez az első lépéseket most tesszük meg. Ez akkor is érvényes megállapítás, ha tudjuk, hogy a mű szerzője Kolozsváron szerezte meg summa cum laude ezt a minden elismerést megérdemlő tudományos fokozatot. Azóta a Debreceni Hittudományi Egyetemnek tanára a gyakorlati teológiai tanszéken. Amikor művének ismertetésére vállalkozom, először is ígéretes életútjára és tudományos munkásságára Isten gazdag áldását kívánom.

A szerző témaválasztása két szempontból is figyelemreméltó. Egyrészt a gyakorlati teológiának olyan szellemóriása volt Makkai Sándor, akinek munkásságát soha nem fogjuk tudni eléggé értékelni, tehát minden idevonatkozó feldolgozás az összkép kialakításához nélkülözhetetlen. A másik szempont az, hogy Makkai Sándort Erdélytől kaptuk, és művének feldolgozásában kifejeződik az a szellemi kapcsolat, mely a két testvéregyház között a nagy fordulat óta különösen szépen fejlődik. Ezt a szellemi hidat erősíti tovább ez a mű. A szerző tehát jó teológiai és jó történelmi érzékkel választotta meg témáját. A következő kérdés az, hogy ezt hogyan dolgozta fel.

A mű három részre oszlik. Az első Makkai Sándor életét mutatja be, a második Makkai Sándor lelki-teológiai

fejlődését tárja elénk, míg a harmadik végigvezet gyakorlati-teológiai munkásságának egész területén, vagyis az Ekkleziaszintika, a Liturgia, a Homiletika, a Katechetika és a Pásztorálteológia gazdag tudományos munkásságának a tárházait nyitogatja fel előttünk. Általában elmondhatjuk, hogy nem azt mondja el, amit a kortársak, a tanítványok, az egyháztörténészek és a gyakorlati teológusok már tudnak, hanem azt próbálja megmutatni egész művén keresztül, amit még nem tudunk, vagy amit nem pontosan tudunk ennek a hatalmas géniuszunk életéből és művéből.

Az első rész hét alfejezetre tagozódik: 1.) Gyermekkor és tanulói évek 1890-1902. 2.) Teológusévek: 1908-1912. 3.) Első lépések a szolgálatban: 1912-1918. 4.) Professzori katedrán Kolozsváron: 1918-1926. Exkurzus: A Vécsi Szövetség 5.) Püspöki szolgálatban: 1926-1936. 6.1) Makkai expatriálása, ahogyan az a közvélemény előtt zajlott 6.2) Makkai Expatriálása, az eddig feltáratlan források tükrében 7.) Egyetemi tanársága Debrecenben: 1936-1951.

Az első fejezetből a hatodik pontot szeretném bemutatni, ahol az eddig feltáratlan források szólnak meg. Ez a néhány oldal történetileg fontos dokumentumokat mutat be. A szerző részint baráti levelezéseket kutatott fel, részint felhasználta Cseke Péter – Molnár Gusztáv: Nem lehet... A kisebbségi sors vitája Limes könyvek, 1989-ben megjelent művét. Ezekből kiderül, hogy az áttelepülés egy folyamatnak a része és olyan barátok, neves egyházi és történelmi személyiségek készítették elő, akik nem csupán Makkai Sándor személyére, hanem a magyarság egészének az ügyére voltak tekintettel. Makkai Sándor áttelepülése tehát nem egy embernek a titokban meghozott döntése volt, hanem ez az ember a református egyház és a nemzet egységében gondolkozva kereste saját sorsának olyan alakulását, alakítását, melyben szolgálatot végezhet mindkettő érdekében. Az erdélyi magyarság egészének sorsa és ügye lebegett a szeme előtt, amikor ez a döntés megszületett. Éppen azért érdemes a dolgozat 64. jegyzetére odafigyelni, mely így szól: „A fentiek értelmében ismét árnyaltabban kell megítélnünk Makkai átjövételét, mint ahogyan azt Cs. Gyimesi Éva is megkísérelte izgalmas és elgondolkodtató esszéiben, aki a kíváncsi öngazolása példájának tekinti Makkai Hősieség c. írásában a kisebbségi lét mitológiatánítását, ugyanakkor rávilágít a nagy személyiségeket körülvevő mítoszkepződés jelenségére is. Vö. Cs. Gyimesi Éva írásaival: Gyöngy és homok. Kriterion. Bukarest. 1992.; Honvág a hazában. Pesti Szalon Könyvkiadó. Budapest. 1993.; Menni vagy maradni? Avagy: az öngazolás természete. Diakónia. 1992. 4. sz. 32-35.

Ezeket a kutatási eredményeket aláhúzza a szerzőnek ez a megállapítása, mely áttelepülése utáni munkásságát így mutatja be: „Nem lett volna Makkai az, aki, ha mint nevelő csak az egyetem falai között nevelt volna. Nevelési előadásaira, cikkeire igényt tartott a Közoktatási Minisztérium, a Magyar Rádió, a Filozófiai Társaság, a Protestáns Irodalmi Társaság, az Országos Bethlen Gábor Szövetség, a Kulturális Egyesületek Szövetsége. Saját nemzetnevelési elgondolásait két könyvben írta meg” (47-48).

A mű második része Makkai Sándor lelki-teológiai fejlődésével foglalkozik a következő öt tételben. 1.) Az erdélyi református teológiai gondolkodás a XX. sz. elején. 2.) A vallásfilozófia hatása alatt. 3.) A hitvallások

felfedezése és megtérési élménye. 4.) A nagyenyedi teológiai konferencia hatása. 5.) Az egyház titkának kutatása. Ez a fejezet azért is mondható jelentősnek, mert egy lelkész-teológus életének a szíve mindig az a fordulat, amelyben bekövetkezik a megvilágosodás, amelyben Isten szellemi világa behatol az emberi lélekbe és új folyamatot indít el abban. Hogyan történt ez Makkai Sándor életében? A szerző megkísérli elhúzni a leplet, hogy a releváció, az illumináció, az unio mystica cum Christo útjaihoz elvezessen Makkai Sándor életében.

A racionális, majd liberális teológia tévútja és kísértése nálunk elsősorban a kultúrprotestantizmus zászlójával ellátott filozófiai és teológiai gondolkodás zsákutcájába vezetett. Isten uralmának biztosítását a világot megszentelő kultúra révén remélte, vagyis hitt a történelem és az emberi szellem önmagában lévő fejlődésének átalakító és megváltoztató hatásában. A töretlen és krízis nélküli szellemi fejlődés útjait propagálta és tette irányadóvá a nevelés és az egyházi tanítás területén. Ebből a zsákutcából kijutni csak a kegyelem által lehetett és ezt a legnagyobbakat sem éltek át másként, mint a gyermekké létele, az újjászületés isteni ajándéka által. Hogyan élte át ezt Makkai Sándor? Először a Heidelbergi Káté üzenetével találkozott és ezt tartotta legalkalmasabbnak arra, hogy „maradandó vasvázán” a keresztyén világnézet korszerű épületét felemelje. Ekkor már felismerte a liberális teológia válságát és a hitvallásos, egyházépítő teológia útjait kereste (73-74). Mindez azonban nem lett volna elég, ha Makkai Sándor át nem éli a megtérés csodáját. *Dürer* Krisztus a keresztben című kompozíciójának is szerepe van abban, hogy rádőbbenjen a kereszt jelentőségére. Felismeri már 1923-ban, hogy egyéni átélés nélkül nincs keresztyénség, és az út majd innen vezet a gyülekezetbe, a közösségbe. Ettől kezdve világos lesz számára a hit és közösség viszonya. „Addig az egyház csak a vallásos élet egyik létformája volt számára, ettől kezdve az igaz hitben való egység tere, amelyben az Ige szól és meghallhatóvá válik” (75). Ettől kezdve kísérletet tett egy speciálisan erdélyi teológia megteremtésére. Az egyház újra élő egyházzá formálására, mozgósítására Makkai gyakorlati lehetőséget is kapott, amikor 1926-ban püspökké választotta az Erdélyi Református Egyházkerület” (76). Jelentős esemény volt püspökké választása után a nagyenyedi teológiai konferencia, 1930. április 23-26. között. Itt a vita középpontjában az a kérdés állt, hogy szükséges-e új teológiai irány mellett dönteni, vagy csupán módosításra van szükség. Az első nézet képviselője Tavaszy Sándor volt, aki előadásában: „A dialektika teológia, mint a theologiai irányok korrekciója” címmel azt hangoztatta, hogy új teológiai irányra van szükség, míg Makkai Sándor, „Teológia feladatai Erdélyben” című előadásában azt hangoztatta, hogy „dogmatikailag teljes mértékben alávétjük a theologiai hagyományainkat a barthi elvek korrekciójának, hiszen tulajdonképpen ezáltal is csak egy már megkezdett ösvényen haladunk tovább.” (77). Makkai Sándor bölcsessége abban mutatkozott meg, hogy a módosítást elfogadta és 1930-ban elhangzott püspöki jelentésében „a theologiai gondolkodásban beállott és szükségszerű megújulás igazságát” hangoztatta. „A nagy fordulat beállásáról tanúskodik az a budapesti előadásorozata, amely „Nem békeséget” címen jelent meg. Ebben megszólal a kritikai hang a humánumnak tett hiábavaló áldozatokkal szemben, az

evangéliumi keresztyénség hitelét lejárató kultúrkeresztyénség ellen. Ezt a három előadást már egy másként gondolkodó Makkai mondta el” (78). Ezekben az utakon indult el Makkai Sándor par excellence teológiai iránya, melyben a magyar teológiai köztudat centrumába emeli az ekkleziasztiika diszciplínáját, és elindítja a kutatásnak azt az útját, melyet az egyház-gyülekezet-közösség hármasságának a megfejtése utáni fáradozás jellemez. A Ravasz László által kezdeményezett programot támogatja, melynek lényege az, hogy az egyház váljon misszióvá és a misszió váljon egyháziává (79). Így foglalja össze a szerző ennek a fejezetnek a lényegét: „Ennek a korszaknak és a Makkai teológiatörténeti jelentőségének a jellemzésére nincs jobb meghatározásunk, mint az, hogy Makkai Sándor lerakta az »ekkleziasztiikai teológia« alapjait, amellyel éveken át pezsgésben tartotta a magyar teológiai életet” (80).

A mű harmadik, legbővebb része Makkai Sándor gyakorlati teológiai munkássága. Makkai Sándor az egész teológiai gondolkodást szinte új alapokra fektette, és ebben elsősorban a gyakorlati teológia helyét úgy jelölte ki, hogy tovább vezet a Ravasz László által mondottaknál. Azt vallotta, hogy: „valamennyi teológiai tudományágnak az egyház tevékenységeire vonatkoztatva kell problémáit feldolgoznia s az eddig gyakorlatinak nevezett külön ág nem egyéb lesz, mint az életre koncentrált és minősített teológia maga” (84). Ehhez a koncepcióhoz nem kisebb személyiségek csatlakoztak, mint a dogmatikát művelő Nagy Barna és Vasady Béla. Ezen az elméleti alapon állva bontotta ki Makkai Sándor a gyakorlati teológia egész rendszerét. A szerző ezt szemléltető ábrán be is mutatja (86).

Ezután a szerző a tudományágakat mutatja be, hogyan formálódtak ennek a nagy tudósnak a kezén újjá és hogyan jelentek meg benne az új gondolatok, melyek saját koránál továbbmutatnak, és számunkra is relevánsá teszik az itt elért eredményeket. A bemutatás részéről itt már jóval rövidebb lesz, hiszen az egyes területek szakirodalmához bárki könnyen hozzáférhet.

Az általam harmadik fejezetnek nevezett fő részben első helyen áll az Ekkleziasztiika. Az egyház missziói munkája című nagy művet bemutatva a szerző Makkai Sándor missziói értelmezését veszi nagytitkó alá, majd ismerteti a könyv nyomán kialakult vitát Makkai Sándor és Victor János között (87-102), továbbá megmutatja, hogyan kapcsolódik a sajátos erdélyi missziói értelmezés Makkai Sándor koncepciójához (103-105). Ezután sorra kerül a Liturgia (110-123). Ezen belül a szerző bemutatja az Erdélyi Református Egyház istentiszteleti reformját, és értékeli ennek jelentőségét. Ismerteti az ún. „teljes istentisztelet” gondolatát, melynek lényege a homíliás és sákramentumos rész összekapcsolása. Ismerteti e rend tervezetét és elvi szempontjait. Harmadik tudományág a homiletika. A szerző bemutatja Makkai Sándor homiletikai munkásságának fejlődési szakaszait, mindig tekintettel elvi-homiletikai megállapításaira. Fontos helyet szán a missziói igehirdetés korszakára (1945-1951), és ebben összefoglalja Makkainak az evangélizációról vallott elveit (141-150). E fejezeten belül találjuk meg Makkai Sándor igehirdetéseinek a tartalmi vizsgálatát. Ünnepi igehirdetéseinek az elemzését (150-166) követik az alkalmi igehirdetések elemzése (166-181). Vizsgálja az

Írásszerűséget, Textusszerűséget, Gyülekezetszerűséget, (182-184). Az exegézist, az igehirdetések stílusát, az igehirdetések bevezetését, a szerkezetét és a befejezését elemzi végül. Ezekben a részekben különösen látszik, hogy a szerző maga is az igehirdetés szerelme és gyakorlati kutatója, tanár, aki érti tudományágának a műhelytitkait. Ezután következik záradékként Makkai Sándor nyomtatásban megjelent igehirdetéseinek a textuáriuma. 227 igehirdetés textusát találjuk meg itt, melyek ma már mind klasszikusnak számítanak és mértékadóként szemlélhetők. Bizony Makkai Sándor igehirdető püspök és professzor volt, aki szerette az Isten Igéjét hirdetni és az erről szóló ismeretet tanítani. Katechetika, Keresztyén nevelés a következő tudományág. A szerző Schneller István pedagógiáját és Böhm Károly filozófiáját ütközteti Makkai Sándor elveivel és megmutatja azt a többletet, mely az ő elveiben kifejezésre jut (214-228). Megmutatja a fiatal Makkai Sándor valláspedagógiai elveit, majd felállítja azt a tételt, hogy Makkai Sándor szemlélete kora kötöttségei között is előremutató elgondolásokat tartalmaz (244-245). A szerző egyébként függetlenül attól, hogy nagy szellemóriással áll szemben nem mulasztja el, amikor szükséges az evangélium kritikájának az alkalmazását, hiszen minden emberi mű isteni rostán megy át már most a történelemben, mennyivel inkább majd Isten végső mértéke alatt. De ugyanakkor mindig felmutatja azt az óriási szellemet, aki saját korán mindig felülemelkedett és ezért maradandót alkotott.

Az utolsó tudományág a Pásztorálteológia. Makkai Sándor 1944. május 1-jén felkérést kapott, hogy írja meg a Református Egyházi Könyvtár kiadványsorozatában a Pásztorális theológia című kötetet. Makkai nagy terve az volt, hogy egy trilógiában dolgozza fel azt a számára nagyon kedves és fontos témát. A lelkigondozás történetét megírta, de nem kapott lehetőséget a megjelentetésre. A trilógia második kötete a Poimenika, A személyes lelkigondozás tana 1947-ben megjelent a sorozat XXIII. köteteként. A harmadik kötet torzó maradt időhiány miatt. A szerző ezután Makkai tervezett trilógiájából elkészült műveit elemzi. Különösen a nyomtatásban meg nem jelent első részt elemzi és ennek adja alapos értékelését. E tudományág bemutatásának a végső konklúzióját így olvashatjuk: „Megállapíthatjuk, hogy Makkai, mint a pásztorálteológia művelője azokkal áll egy sorban, akik manapság hidat akarnak építeni a két – szélsőségeiben is – ismert irányzat, a tanácsadó és szabadító lelkigondozás között (312).

A szerző, művének előszavában azt írja Makkairól: „Egész életében arra törekedett, hogy legyen magyar teológiai tudományosság, s ennek legyen saját színe.” Nos, azt állapíthatjuk meg, hogy ifj. Fekete Károly ezzel a dolgozatával hozzájárult ahhoz, hogy Makkai Sándor teológiájának sajátos színét, felmérhetetlen gazdagságát, ma is hasznos és hasznosítható hatalmas anyagát a mai olvasó kezében tarthassa és igényének megfelelően élhessen is vele. Ennél többet egy disszertációban elérni nem lehetett volna. Megköszönjük ezt a hatalmas fáradozást, melynek tudományos értékét mutatja az 527 jegyzet is. Gratulálunk az elért fokozathoz, és kívánjuk, hogy a választott tudományágat emelje majd olyan magas szintre, mint a maga korában ezt Makkai Sándor tette.

Dr. Szathmáry Sándor

Könyv „A bukott sárkány”-ról

A közelmúltban jelent meg egy fiatal német lelkész, Peter Busch doktori disszertációja, melyet Klaus Berger heidelbergi professzor vezetése alatt írt. A könyv konkrét témája miatt is megérdemli figyelmünket, de különösen is azért, mert az exegézis módszertanának tudományágát a vallástörténet és a mítosz-magyarázat terén jelentős mértékben gazdagítja. A könyv címe a Jelenések könyve 12. részére, az égből alávetett sárkány szakaszára utal (Peter Busch: *Der gefallene Drache: Mythenexegese am Beispiel von Apokalypse 12*. 1996., Tübingen és Basel: A. Francke Verlag).

A cím talán tudatos szójáték is: a „Bukott sárkány” kifejezés egyszerre utal a bűnbeesett „bukott” angyalok képére, és arra, hogy a sárkány (a Sátán, Jel 12,9) „alábukott, leesett” az égből, amikor levettetett a Földre. Az alcím pedig előre jelzi, hogy egy konkrét példán keresztül az exegézis egy nagy kérdéskörével is foglalkozik a könyv: hogyan kell a mítoszokat magyarázni.

A mű hat részre tagolódik. Mindegyikből emeljünk ki egy-két jelentős gondolatot, s reméljük, hogy ezzel felkeltjük az érdeklődést az egész mű elolvasása iránt. Az első egység tisztázza a főbb definíciókat és módszertani kérdéseket. Különbséget tesz például a hagyománytörténeti és a vallástörténeti megközelítés között. A két megközelítés, „kérdésfeltevés” sokban hasonlít. Busch úgy dönt, hogy mindkettőben nemcsak egyes szövegek előtörténetével, szóbeli hagyományozásával kíván foglalkozni, hanem minden olyan kisebb egységgel, mely a vizsgált szövegbe egy korábbi hagyományból került; pl. rögzült szófordulatok, vagy akár csak tartalmi, gondolati rokonság (más-más nyelvi formában kifejezve) is érdeklik. A különbség a vizsgált irodalom között van: a hagyománytörténeti vizsgálódás körébe tartozik az Ószövetség, zsidóság, Újszövetség és korai egyháztörténet (beleértve a „szektatörténetet” is), míg a vallástörténeti kérdésfeltevés körébe tartozik az imént felsorolt területekről származó szövegeknek az ezeken kívül található szövegekkel való összehasonlítása (3. o.).

A második egység áttekinti, hogy mi jellemezte az eddigi kutatás történetét, s abból milyen módszertani következtetéseket érdemes levonni az újabb kutatás számára. Busch megállapítja, hogy más szövegekben csak a Jel 12 egyes részleteihez lehet párhuzamokat találni, s „mindaddig nem került elő egyetlen olyan szöveg sem, mely a Jel 12 egységes magyarázatához egyértelmű hagyománytörténeti vagy vallástörténeti előzménynek volna tekinthető” (29. o.). Saját következtetése ebből az, hogy a Jel 12 esetében a Jelenések könyvének írója saját kompozíciójáról van szó, amelyhez az író sokféle hagyományt felhasznált. Busch a párhuzamos szövegek közül azokat tartja különösen is fontosnak a Jel 12 magyarázata számára, melyek két kritériumnak is megfelelnek (35. o.): 1.) ha a hagyományoknak olyan kombinációja található bennük, mely a Jel 12 szövegének nagyobb strukturális egységeivel rokonítható; 2.) ha fennáll annak a lehetősége, hogy korábbi hagyomány továbbadásával számolhatunk (azaz ha feltételezhetjük, hogy a hagyományanyag eljuthatott a Jel szerzőjéhez is).

A két kritérium közül az első csak akkor alkalmazható, ha előzőleg maga a Jel 12 struktúrája világosan áll

előttünk. Ezért a disszertáció harmadik egysége a fejezet „szöveganalízisét” szolgáltatja. Busch itt abból indul ki, hogy a 12. fejezet a Jelenések könyvében események sorozatának az elbeszélése, ezért „narratív analízisnek” veti alá. A „cselekményszekvenciákat” jól áttekinthető táblázatban foglalja össze (43. o.).

A negyedik, leghosszabb egységben adja Busch a Jel 12 részletes magyarázatát (143 oldal a 243 oldalas műből). Végigveszi az általa behatárolt cselekményszekvenciákat: 1.) az asszony gyermeket szül a sárkány színe előtt; 2.) a gyermek megszületése és elragadtatása; 4.) a Sátán alázuhanása; Himnikus „betoldás” a 10-12. versekben; 3.) és 5.) az asszony a pusztában (ellentétben a korábbi magyarázatokban elterjedt nézettel, Busch szerint a 6. vers és a 13. sk versek nem két külön forrásba tartoznak); 6.) a föld elnyeli a sárkány által kibocsátott vizet; 7.) a sárkány üldözi az asszony „többi magvát”. A rengeteg érdekes párhuzam és exegetikai megjegyzés közül itt most csak kettőt emeljünk ki. Jel 12,9 a Sátán több nevét is felsorolja. A kígyó és a sárkány annyira egybetartozó fogalmak, hogy a *Septuaginta* a héber *náhas* szót nem mindig a görög „kígyó” (*ofis*) szóval fordítja (mint pl. 1Móz 3,1-ben), hanem pl. Am 9,3-ban és Jób 26,13-ban a *drakón* („sárkány”) szóval. Az is érdekes, hogy a héber *szátán* szót a *Septuaginta* többször is a görög *diabolos* szóval adja vissza, pl. Jób 1,6 sk-ban és Zak 3,2-ben (és nem a *satanas* szóval). A Zsolt 91,13 *Septuaginta* fordításában (LXX Zsolt 90,13) együtt szerepelnek szavak, melyek kígyót jelentenek (*áspis*, *basiliskos*, bár nem az *ofis!*) a *drakón* szóval. Ezekon kívül sok már (Biblián kívüli) példa is mutatja, hogy a Jelenések könyve írója számára a Sátán leírására több szó állt rendelkezésre (116 sk), és arra is vannak példák, hogy a Sátán több neve együtt szerepel, szinte „lista”-szerűen (125 sk).

Másik példánk a sárkány alávetetésével kapcsolatos. Busch más újszövetségi helyeken túl (Jn 12,31; Lk 10,18) rámutat arra, hogy Ézs 34,4 *Septuaginta* fordítása jelentősen eltér a héber eredetétől. A görög szöveg ezt jelenti: „Az ég összehajtatik mint egy könyv, és minden csillag lehull mint levelek a szőlőtőről...” Egy intertestamentális irat pedig azt említi, hogy a démonok mint villámok aláhullanak az égből a Földre, s az emberek azt hiszik, hogy csillagokat látnak lehullani (Test. Sal. 20,16 sk). Ezekkel – és más példákkal (132 sk) – Busch bemutatja, hogy a Sátán aláhullásának gondolata többféle tradícióban megvolt, s ezek segítik a Jelenések könyve jobb megértését.

Az ötödik egység foglalkozik azzal, hogy ha Jel 12-ben egy szerző egységes munkájával van dolgunk (amelyben hagyományokat felhasznált), akkor mi jellemzi e szerző teológiáját. Busch szerint a korabeli gyülekezet fő kérdése az lehetett, hogy hogyan lehet a Jézus születésének megtörténete és a jelen (a Jelenések könyve olvasóinak) szenvedése, üldöztetése közötti feszültséget feloldani. A „látok” János válasza: a Sátán okozta szenvedések ideje behatárolt. A gyülekezet a Jel 12,14-ben említett három és fél időből már az utolsó „fél évhétben” él, a Sátánnak már csak ennyi ideje van a szenvedések okozására (190. o.). A Messiás megszületése (és a Jelenések könyve más helyei alapján hozzátehetjük: keresztalála) biztosítja, hogy a Sátán hamarosan végleg legyőzött. Ezzel vizsgáltja János a gyülekezetet (195).

Az utolsó, hatodik egység a Jel 12 hatástörténetével foglalkozik. Sok idézettel bemutatja, hogy a II-III. századi egyházatyáknál (és apokrifus iratokban) milyen szerepe volt a Jelenések könyvének, s azon belül a 12. fejezetnek. Úgy találja, hogy bár már Papias is utalhatott rá a második század elején, igazán gyakran a harmadik század elejétől használják az írók Jel 12-t érvként, példaként. Eközben gyakran a saját kontextusuk miatt számukra már nem a fejezet eredeti teológiai mondanivalója a fontos. Tehát nem ez a kérdésük: „Hogyan lehet, hogy még dül a gonoszság a Földön, pedig a Gonosz már legyőzött?”, hanem például az eretnenségekkel vívott harcban (Irenaeus), vagy a szüzesség erényének alátámasztására (Methodius) hivatkoznak a tárgyalt fejezetre.

Konklúziójában Busch röviden összefoglalja, hogy Jel 12 nyelvezetéből milyen következtetéseket lehet levonni a címzettekkel és a szerzővel kapcsolatban. Jel 12 felhasznál olyan hagyományokat is, melyek a „pogány” irodalomban ismertek, ezért valószínű, hogy a címzettek legalább részben pogány származású keresztyének voltak. A szerzőről pedig megállapítja, hogy az ószövetségi és más zsidó hagyományok alapos ismeretén túl felhasznált pogány eredetű hagyományanyagot is a saját teológiai mondanivalójának a közvetítésére. Ezek alapján Busch szerint nem tartható fenn Hermann Gunkel tétele, mely szerint a Jelenések könyve szerzője és címzettjei „zsidó konventikulum” tagjai lettek volna (243). A „pátmoszi látnok” pogány hagyományokat is „értékesnek talált annyira, hogy teológiai kijelentéseinek bemutatása eszközeiként alkalmazza őket.”

Peter Busch könyve szép példája a világos érvelésnek, a szakirodalom alapos ismeretének, s egy olyan teológizálásnak, mely a kétezer éves iratokkal is úgy foglalkozik, hogy akinek van füle a hallásra, az a tudományos fejtegetéseken keresztül is meghallhatja, hogy mit mond a Lélek ma a gyülekezeteknek. A Károli Egyetem Hittudományi Karának tanárai és diákjai örülnek annak, hogy a Heidelbergi Egyetemen való rendszeres kapcsolat keretében a Szerzőt személyesen is megismerhették egy előadás alkalmával.

Dr. Balla Péter

Szépfalusi István: Ahogy Bécsben megindultam

(1996.)

Ez a második könyv, amelyet Szépfalusi Istvántól rövid időn belül a Theológiai Szemle olvasóival ismertetünk. Ez a tény az ismertető dolgát egyszerre könnyíti és nehezíti. Könnyíti, mert nemcsak a „Murteri kövek” című könyvét, de magát a szerzőt is bemutatottuk már. De éppen a megtörtént bemutatkozás nehezíti is dolgunkat, mert ha ott a szerző teljes pályájáról volt szó, ez a könyv a gyökerekről és a kezdetről szól. S nehéz lesz erről úgy beszélni, hogy ismétlésbe ne bocsátkozzunk. A teljes pályát is csak úgy ismerjük meg, ha annak eredetével behatóbban foglalkozunk, voltaképpen ezt teszi a szerző is a könyvben.

„Elindultam szép hazámból, híres kis Magyarországból, visszaneztem fél utamból, szememből a könny kisorsoldul.” Illyés Gyula temetésén éneklik ezt a dalt a sírnál.

Talán mégsem erőltetés, ha ezeket a sorokat az egész könyvre is alkalmazzuk. És nemcsak az „elindulás” hangsúlyos, hanem inkább a „szép hazámból” kifejezés. Igaz, hogy Szépfalusi István Ausztriába repatriált, „otthonról haza”, ahogy valaki írja vele kapcsolatban. De ha „elindult” is, gondolatainak és szolgálatának iránya mindig a „szép haza” maradt. Ez a könyv „Magyarország – benne egyháza – körül forog.” Szemléletesen, naplószerűen írja le útját, de a könyv „tartalma” Magyarország és evangélikus egyháza.

A „kerettörténet” két útja haza, Budapestre. Szerkesztéséhez hozzátartozik, hogy könyvét az időbeni második útjával kezdi. 1983-ban Illyés Gyula temetésén vesz részt 72 órás útvonalvízummal. – „Illyés Gyula meghalt” – ez a könyv indítómondata. Ezzel az úttal járó izgalmak, fájdalmak és szépségek leírása az „indító történet”, ez a történet, az utazás indít vissza a múltba is.

A könyv az időbeni első nagy útjával fejeződik be. 1956-ban, a forradalom eseményeiben, a már-már lezáruló szovjet gyűrűben vöröskeresztes segélyakció tolmácsként jár Magyarországon. Ez a két út a keret, amelyben szerzőnk befoglalja könyvének tartalmát.

A „tartalom” pedig ebben a keretben 1955. április 11. és 1956. november 3. között egy „napló” amelyben életének „külső” és „belső” eseményeit rögzíti. Az „elindulás” és „megindulás” története, az útkeresés, amikor még semmi sem rögzített, de csirájában szinte minden ott van már a pályáról. A könyv szerzője az adott időben jövőjét keresi, miközben múltját feldolgozza. S ezzel az intenciót is megadja: a reális jövőhöz szükséges a múlt becsületes feldolgozása is. Többen is írtak már erről a könyvről, számomra ez a tanulság.

S ha már „önkényes konzekvenciát” vontam le, engedjék meg az önkényes recenzálás is. Szépfalusi István könyvét a magam számára a következőképpen csoportosítottam:

Felszakad a múlt. Miközben 1983-ban Illyés Gyula temetésére utaznak barátjával, a kocsiban beszélgetnek:

„– Odanézz! A 13-as műút. Ez visz Kisbérre – kiáltok fel.

– Na és, mi van abban?...

– ... ezen az úton juthatunk el Vérteskethelyre. Ott voltam segédlelkész Magyarországon. Kinevezésem napján, éjszakának idején el kellett hagynom a falut... jaj, de komisz idők voltak azok!

– Mégis kedvesek lehettek, ha ennyire lelkesedsz értük...

– Meg kellene írni rendszeresen. Egy végzős teológus, illetve kezdő segédlelkész hétköznapjait, beleágazva a kis evangélikus egyházköztség életébe 1955 nyarán... rögzíteni kellene az akkori valóságot...”

Ugyanezek a gondolatok dolgoznak benne Illyés Gyula temetésén és másnap Ordass Lajos sírjánál is. Így születik meg benne egyrészt 28 év mérlege: „Most tudatosodik: utam során döntő változást csak az jelentett, hogy amíg a régi Pest számomra iskoláztatást és egyházi kapcsolatokat jelentett, addig a mai Pest-Buda elsősorban, sőt majdnem kizárólag irodalmat, magyar művelődést jelent.” Másrészt azonban, ahogyan a régi idő egyszerre volt „komisz” és „kedves”, úgy Szépfalusi István a jelenben is egyszerre szolgálja az evangéliumot és irodalmat.

Ehhez a mérleghez és summázáshoz azonban a múltat fel kell dolgozni, „ki kell írni”. Ebben az irányban vezet és

erősít az idézet Csoóri Sándor: „A félig bevallott élet” című írásából is: „Évek múltak el évek után, de arról, hogy mindig a *kevesebbet* mondjuk a fejünkben és lelkünkben elraktározott tapasztalatokból, nem tudunk leszokni.

És ebből a szokásból mára történelem lett. A félig elmondott igazságokból kielégületlenség, rossz közérzet, erkölcsi elbizonytalanodás. Mert aki csak félig ismert meg és félig tár fel valamit, bizonyos idő után semmiben sem különbözik attól a hamis tanútól, aki önérdékből hallgat el súlyos és perdöntő részleteket.”

Illyés Gyula temetése, a sírok és események, a Pest felé tartó beszélgetés, a sírnál énekelt „Elindultam szép hazámból”, az önkéntelen mérleg, Csoóri Sándor mondatai a múlttól együttesen hatnak és erősödnek a szerzőben és indítják a könyv megírásában.

Ezzel indul haza a temetésről: „Végérvényesen elhatároztam, megírom a kethelyi napokat. Budapesten könyvterv eldöntésem még úgysem született bennem.”

A végző teológus, 1955 áprilisában a húsvéti szünetet Óságarádon tölti „Harmati Béluséknál”. Itt készül a szigorlatra és öt húsvéti igehirdetésre meleg, családi környezetben.

Már túl van az első konfliktuson egyházi vezetőségével: le kellett mondania a teológiai iratterjesztő szolgálatáról. Az ítélet okai: „Külföldi irodalmat rendelt” (az akkori NDK-ból kért teológiai könyveket társainak), és „kapcsolata van Bécsben élő 84 éves nagymamájával”. Voltaképpen ez a kettős vonal fut tovább, sőt erősödik aztán életében. Egyrészt az akkori szűkítő kereteket szétfeszítő szolgálati látás, másrészt a családi gyökerek. Még szigorlata közben kapja az Osztrák Követség írását: „A követség igazolja, hogy a magyar állampolgárságú Szépfalusi Istvánnak, aki 1932. február 21-én született, érvényes útlevél bemutatása esetén Ausztriába való állandó letelepedéséhez a beutazási vízumot megadja.” Édesanyja kérte ezt évek óta maga és fia számára. Ezzel kapcsolatban írja: „Mindeddig hét vagy nyolc esztendőn keresztül – ezt anyám tudja csak pontosan – e gondomat megkíséreltem a lehető legteljesebben elnyomni... minden felelősséget anyámra hárítottam. Az ő igyekezete talán érthető lesz. Bécs külvárosában él 84 éves édesanyja magára hagyva, egyedül. Bécsben született anyám házasságkötését követően, 1926-ban költözött Budapestre. Hazatérése talán mások számára is érthető.”

Közben lezajlanak a „Pótszigorlatra” ítélt szigorlat izgalmi. „Dezséry püspök fogadott. Közölte, hogy Hács helyett Vérteskethelyre küld.”

Viharfelhők gyülekeznek. Megérkezés a szolgálati helyre: „Érkezésünkkel mit sem törődtek. Mást vártam? Virágcsokros leányokat?” Kiderül, hogy a segédlelkésznek szállása nincs éppen. De az is kiderül, hogy főnöke Táboraszky László szeretettel fogadja és segíti végig, meg az is, hogy Kethelyen nagyon kedves napok következnek. A gyülekezet figyel az ifjú segédlelkész igehirdetéseire, megszeretik őt. Külön érdekes, amit a gyermekekkel való kapcsolatáról, szolgálatáról ír, ahogy megszületik a „gyermek-presbitérium”. Kethelyen a szolgálat bővül, egyre több az alkalom és egyre többen hallgatják is.

Az egyház szolgálata viszont látása szerint szűkül: „Megtűnt tehát az ébredési mozgalom annyira kedvelt és országosan népszerű utolsó, eddig még meglevő intézménye” – olvassuk Fótról, amikor itt megszüntették

az Evangélikus Evangélizációt, az Élő Vizet, a győri Új Harangszót, feloszlatták a Diakonissza Anyaházakat, megszűnt a Fébé Kiadó, feloszlott a nagytarcsai Külmisziói Intézet, és minden egyházi egyesület. A missziós lelkészeket gyülekezeti szolgálatra osztották be, a konferenciái helyeket más célra használták fel. „Beszorultunk a gyülekezetekbe, a templomba” – írja.

De a viharfelhők Vérteskethelyen is gyülekeznek. A püspök által szabályosan kiküldött, segédlelkézi minőségben szolgáló végzős teológus idézést kap a Tanácsházára. A hosszú és komor beszélgetés fenyegetéssel zárul le. A Járási Tanács küldöttje megfenyegeti: „... megyénkben több katolikus papot elvittek. Ehhez tartsa magát. A viszontlátásra.”

De közben lezajlik a pótszigorlat, készülhet a szentelésre a szerző. A viharfelhőkből ekkor csap le a villám. A faluban folyik az erőszakos Tsz-agitálás. A Járási Tanács elnöke megjelenik a segédlelkész lakásán: „Mondja meg... az Esperesi Hivatalnak és a püspöknek, hogy egy héten belül helyezték el Vérteskethelyről, mert létszámfeletti. Azt is mondja meg nekik, hogy én üzenem ezt.”

S a Püspöki Hivatal ennek megfelelően intézkedik is: tartózkodjon a segédlelkész Szákon, az anyaggyülekezetben, amíg levelet kap. Az egyházi vezetés elfogadta a kívülről jött intézkedést, Vérteskethely hiába igyekszik marasztalni segédlelkészét.

Így jön meg a hivatalos intézkedés végül is: „Tudomására hozom, hogy a vérteskethelyi szolgálata alól ezennel felmentem és segédlelkézi szolgálattételre Pápára rendelem ki 1955. október hó 16-ától...”

Út lezárul – út nyílik. 1955. október 16-án megtörténik a lelkésszé szentelés, a szolgálatot Vető Lajos püspök végzi. Úgy tűnik tehát, hogy a lelkésszi szolgálat útja az akadályok ellenére is világos. De hol?

Mert közben az édesanya értesítést kap az Osztrák Követségtől, hogy fia átveheti a kivándorló útlevelet. „Amikor anyámnak megmutattam a kivándorló útlevelet, zokogni kezdett. Szótlatlan álltam mellette. Még nem fogtam fel, mit jelentett ez a zöld papír.”

„Mit jelent, Uram, az Útmutatóban ez a mai estére (október 10.!) előírt Igéd: „*Hit által engedelmeskedett... hogy menjen ki arra a helyre, amelyet öröklendő vala, és kiméne, nem tudván hová megy?*” S mit jelent szavakban „az idegenek és vándorok”? Sőt, még egy szó: „akik így szólnak, nyilván jelentik, hogy hazát keresnek?”

Így valósult meg az „Elindultam szép hazámból”, 1955. október 19-én édesanyja és fia kivándorló útlevéllel átlépi a határt, s megérkeznek Bécsbe a nagymamához.

„Mikor is volt ez? Tegnap beszéltem (valaki) Budapesten Bécsről, ma pedig Bécsben emlékezem tegnapi budapesti beszélgetésünkre. Nem, ez lehetetlen, ez valóban nem lehet igaz...” De nemcsak földrajzi határátlépésről van itt szó: „... biztos voltam abban, hogy valami végéhez ért anélkül, hogy befejeződött volna, s valami kezdetét vette, anélkül, hogy megkezdődött volna...”

S a szerző nagyon őszintén írja ezzel a „határral” kapcsolatban: „... nem kiáltottam, hogy sikerült... szorongó érzéssel léptem be osztrák földre.”

A bécsi megindulás. „Mit kellene csinálnom? Mihez fogjak?” – Súlyos, még eldöntetlen kérdés. Az első lépés talán: „érdemes lenne lejegyezni az utolsó napok eseményeit, valamint itteni első tapasztalataimat.”

S itt engedtessek meg a recenzornak egy „közbeszúrás”. Mint a szerző teológiai évfolyamtársa írta: Szépfalusi István már egészen korán mindent feljegyzett. Híres volt már a teológusok közt is a „céduláiról”. Ezt – akkor – nem mindenki vette komolyan. Édesanyja is így válaszol a nagymama – „mit csinál ez a fiú?” – kérdésére:

„Ír. Hadd el, ez vagy ír, vagy olvas, vagy könyvekkel bajlódik, illetve csavarog. Ezt meg kell szoknod. Én már rég nem szólok semmit. Sok hasztalanságot művel, amit mi nem értünk.”

Csakhogy ezekből a „hasztalanságokból” születtek későbbi írásai, könyvei. A jegyzőből krónikás lett. A cédulákból összeállt nemcsak pályája, hanem a kor történelme is.

Így indul az ismertett könyv: „Megkezdtem a vérteskethelyi események rögzítését. Szédületes ütemben elevenednek meg az egyes történések. Hiába kerestem munkámban a rendszert, nagy vonalakban akartam először felvázolni a történeteket, majd cédulázni az egyes napokat...”

Csírájában, íme kirajzolódik a későbbi irodalmi ember. De ő nemcsak írni akar, hanem szolgálni is az evangéliummal. S amikor erre a szolgálatra gondol, itt is egyre határozottabban ölt benne alakot: új hazájában is a régi hazabelieknek, hazai egyházának szeretne továbbra is szolgálni.

Az út azonban még hosszú és göröngyös is. Bizalmatlansággal, gyanakvással is találkozok. Hiszen eddig nem jöttek ki, csak a „hivatalos egyház” képviselői.

És hát állásra is szükség van, ahol dolgozhat és kereshet is. Az első felmerülő gondolata: folytassa talán a Magyarországon megszerzett ékszerészti mesterségét? Ez az ötlet azonban hamar eltűnik.

Az első egyházi találkozása, beszélgetés Erich Wilhelm lelkésszel, aki menekültekkel foglalkozik. Ebben a beszélgetésben summázódik: „... úgy dolgoztam Magyarországon, mintha elutazásom számításba se jöhetett volna. Most viszont a mai, itteni helyzetemben szeretnék nekik segíteni.”

A második alkalom: „... fogadott May püspök... azt szerette volna, ha nem vándorolnék ki Amerikába, mert Ausztriában is lenne elég munkám”. Nem említettem közben: felmerült egy braziliai szolgálat lehetősége is.

Ezután jön az első nagy utazás Svájcba. Régi barátjához, Wanner Antalhoz (későbbi sógorához) utazik: „Kicsomagoltam Márta szobájában, aki ezidőben egy évet... az Amerikai Egyesült Államokban járt egyetemre.” Nem sejti még, hogy „Márta” felesége, igazi élet-, munka-, és segítőtársa lesz.

Ezen az úton találkozik először Vajta Vilmoossal, aki kedvesen fogadja, segíti és beviszi Visser't Hoffthoz, az Egyházak Világtanácsa akkori főtitkárához. Ez a beszélgetés meghatározó, az itteni találkozásokból és beszélgetésekből summázza a lassan kirajzolódó feladatokat:

1. A magyar egyházak életével kapcsolatban mindegyiknél érdeklődésre találtam.

2. A beindítandó könyvsegélyezés körvonalai kezdének kialakulni.

3. Váratlan személyekkel találkoztam, sokak ismerettségére tettem szert.

4. A magyarországi helyzet „egyik és másik oldaláról” írnom kell (de más írások és könyvek terve is körvonalazódik).

5. Saját jövőm nem világos.

6. Bécsbe jövetelemkor világos volt számomra, hogy kijövetelemet tanulmányi útnak kell tekintenem.

7. Talán így tudok segíteni a hazaiakon!?”

Meg kell jegyezni: ezekből leggyorsabban a „beindítandó könyvsegélyezés” (régii iratterjesztése) indult el. Érdekes és izgalmas neveket olvasni, akiknek könyveket küld, és akik először jelzik, hogy megkapták a küldeményt.

Hosszú keresés – több lehetőség – után 1956 januárjában az Evangélikus Világszövetség ausztriai irodájába kerül. Az eligazítása: „Főleg új menekültekkel lesz dolga. Mindennapi munkájában a keresztyéni szeretet megnyilvánulását várjuk Öntől... amellet még pontosságot is kérek... tekintettel magyar nyelvtudására, a hivatalon belül ezentúl minden magyar vonatkozású ügyet Önnek szeretnék átadni. Vagyis munkaköre: a magyarok fogadása, útbaigazítása, segélyezése...” Így kerül hamarosan a menekülttáborba is, ahol: „a magyar menekültek száma egyre növekszik (1956. január!), jó, ha valaki foglalkozik velük...” S találkozik a magyarokkal, azok gondjaival, problémáival. Elhatározza, hetenként magyar istentiszteletet fog tartani a táborban.

Közben megszületik az „Egyik és másik oldalról” szöveg, a magyarországi egyházi helyzetről írt részletes jelentése.

May püspökkel újra találkozik, aki megkérdezi, kinek küldte el eddig írását?

„– Visser't Hofftnak, Lund Quistnek, Vajtának, Auranennek.

– Kevés. Okvetlenül meg kell küldenie Liljének, Dibeliusnak, Niemöllernek. Azonkívül ősszel Galyatezőn lesz az Egyházak Világtanácsa Központi Bizottságának ülése. Minden résztvevő kezébe kellene adni egy példányt, függetlenül attól, hogyan használja azt fel. Én egyet továbbítottam Gustav Dornhöfer burgenlandi szuperintendensnek.”

Lassan tehát a szerző bekerül a nemzetközi egyházi életbe is. De megint változás következik. Az osztrák egyházi főtanácsos informálja:

„Az osztrák egyház, egyelőre kéthavi időtartamra, május elsejével egy délburgenlandi egyházközségbe küldi ki segédlelkészi szolgálatra. Valószínűleg Kukmirnba...”

Kezdődik tehát a kukméri szolgálat ideje, közelebb kerül a „hazaiakhoz”. Egyszer itthon is jár: „Kismartonban a Sopronon keresztül közlekedő közép-burgenlandi GYSEV vonatra szálltam... láttam a Teológiát, a Károly magaslátot, a várostornyot. Furcsa érzés...”

Lassan, de egyre határozottabban érik Magyarországon a helyzet. Elterjed itt is a hír: Ordass Lajos püspököt rehabilitálni akarják! Megkapja a szerző a „nagybaráti állásfoglalást”, az evangélikus evangélikáció lelkészeinek nyilatkozatát. Majd megérkezik a beszámoló a galyatezői ülésről is. – „Itt a kairós, ezt érezzük mindnyájan, s ha nem leszünk engedetlenek, vagy gyávák, hatalmas dolgokat fog cselekedni egyházunkban az Úr” – írja dr. Fabiny Tibor a levelet. A kukméri lelkész pedig egyre többet utazik, lassan a gyülekezetet jelzi is

„elégedetlenségét” sok mozgásával kapcsolatban. Levelezése szétágazó és kiterjedt. már.

S jön a hivatalos hír: „Bűncselekmény hiányában felmentették Ordass Lajos püspököt. Az egyházi bíróság kimondta Ordass Püspök teljes rehabilitációját... Dr. Keken Andrászt visszahelyezték Deák téri lelkészi állásába... Kendeh György lelkészt visszahelyezték kelenföldi lelkészi állásába.”

A forradalmi események azonban túllépik az egyházi határokat. Hamarosan világos lesz: itt a magyar nép forradalmáról van szó. Most kell lépni, segíteni. Szépfalusi István táviratokat küld különböző egyházi hivatalokba és azonnali segílyt kér.

Így indul a Vöröskeresztes segély szállítmánya, melyben a szerző részvételét kérik. Az első út állomásai: Sopron és Győr, október 31-én. A második út célja már Budapest. Sokakkal való találkozást jelent ez, a legkiemelkedőbb: Ordass Lajos püspök vendége is volt.

Visszafelé, Győr környékén orosz páncélosokkal találkozunk. Az orosz alezredes tökéletes magyarsággal kérdi tőle:

„– Mi a szándékuk az elkövetkezendő napokra?

– Holnap, vasárnap rakodunk, gyógyszereket és élelmiszert viszünk Budapestre.

– Nem kell a rakodással úgy sietniök... várakozzanak inkább az elkövetkezendő napokon...

Igen, ő tud valamit!

Hazaérve édesanyja megkérdezi:

– Miért vagy ideges? Hiszen már itthon vagy!”

És amikor faggatni próbálja, Szépfalusi István mondatával így zárul a könyv:

„Most nem, holnap. Holnap majd mindent elmondok.”

Így lesz a könyv a múlt feldolgozásából a jövőben a mindent elmondás ígéretévé. S ebben benne érzem a „megindulás” könyve utáni kötetek ígéreteit is, a pálya teljességét, irodalmi és evangéliumi szolgálatát is.

S most, befejezésül, az összefoglalás után, néhány értékelő szó és mondat.

A szerző soha nem takarja *legbensőbb gondolatait és vívódásait*. Az olvasónak kinyitja szívét is. Akkor is, amikor a vérteskethelyi helyzetben viaskodik. Egyházi vezetői azzal biztatják, mondja gyülekezetének, akiket el kell hagynia, hogy „esperesi segédlelkész” lesz, feljebb kerül. – „Mit mondjak Vérteskethelyen? Fedezzem a nép előtt az Állami Egyházügyi Hivaltalt és a Püspöki Hivaltalt? Nem, azért sem fogok hazudni!” De ugyanígy belelátni gondolataiba, amikor már Ausztriában viaskodik, és „ködben” van útja, vagy amikor gyanakvással fogadják. A könyv tehát „betekintés” is egy fiatal, útkereső segédlelkész útkereséseibe, nem mindennapi útja motivációiba. S a Theologiai Szemle olvasói megértik, ha azt mondom, ez a könyv nem egyszerűen napló, nemcsak emlékirodalom, hanem *gyónás* Isten és emberek, meg a saját lelkiismerete előtt.

Ugyanakkor *ez a könyv „kitekintés” is*. Tág perspektívát nyit az olvasó előtt. S nem egyszerűen arra gondolok, hogy előttünk egy „másik világ” tárul fel. Inkább arra, hogy a szerző napi újságolvasása, a Szabad Nép olvasása nekünk is érdekes és izgalmas olvasmány ma, sőt talán ma izgalmasabb! Így olvasom egy másik recenzióban: „Szinte felülmúlhatatlan az a megtalált módozat, ahogy könyvében Szépfalusi István a személyes sorsvonulatba beleszővi

a nagypolitika dokumentumait, mint a budapesti sajtót továbbra is járató, nyomon követő olvasó olyan sajtóidézeteket és egyéb szövegeket tár elénk folyamatosan a naplóban, melyek bár a naplóíró természetes foglalatosságai, de amelyekért fél könyvtárakat böngészhetne át az olvasó...” – „Így válik e munka egyik lehetséges olvasatává, hatásos körképpé 1956 előzményeinek is. A közvetlen háttér egy kis adatbankjává...”

S még egy csendes megjegyzés. *Az évfolyamtárs gondolata olvasás közben*. Egyetlen évfolyamon belül is mennyire különböző utak jöttek létre! S nemcsak abban a tekintetben, hogy Szépfalusi István Ausztriába jutott, mi itthon maradtunk. Az itthoni utak is különbözőképpen alakultak. Nagy tapasztalatom volt azonban, amikor a könyvet most újra átolvastam, hogy Szépfalusi István miközben naplót, krónikát ír, útját nem abszolutizálja és a mások útjának nem bírja. Az itthonmaradtaknak nem az az érzése, hogy övé az „igaz út”, természetesen fordítva sem áll ez. Én az írásból felülről való kritika helyett inkább segítőkézséget, olykor kimondottan tapintatot érzek! S azt hiszem, ez is tanulság lehetne ma.

Így volt a „megindulás”, innen indult a pálya, amit aztán a „Murteri kövek” summáz. S közben valóban, nemcsak a belső vívódás, nemcsak egy út, nemcsak egy egyre szélesedő és perspektivikusabbá levő pálya, hanem a közelmúlt izgalmas története is feltárul előttünk.

Így ajánlom Szépfalusi István könyvét, könyveit, s remélem, soraim „ízeltők” lesznek a könyv olvasásához.

Kevházi László

G. Fohrer Zsoltárkommentárja

G. Fohrer a kommentárirás terén is nagy munkát végzett. Ezékiel-kommentárja 1955-ben, Jób-kommentárja 1963-ban, Ézsaiás-kommentárja 1966-nan, Die Propheten des Alten Testaments c. hétkötetes munkája pedig 1974-77-ben jelent meg. Aki G. Fohrer munkásságát ismeri, nagy érdeklődéssel veszi kezébe az új zsoltárkommentárt: G. Fohrer, Psalmen 1993. (W. de Gruyter)

Ez a könyv nem tartalmazza valamennyi zsoltár magyarázatát, csak „35 zsoltárét 34 énekben,” ui. a 42-43. zsoltár összetartozik, egy éneknek számít. Mindjárt az első lapon megtudjuk, hogy a könyv csak a babiloni fogás után keletkezett zsoltárokkal foglalkozik. Ilyennek tartja G. Fohrer a Zsoltárok Könyvének majdnem kétharmad részét.

1.) *A szöveg*. Bár a zsoltárok nyelvezete erőteljes, és találoan fejezi ki a szerzők gondolatait, a fordítás nem ragaszkodhat mereven a héber stílus jellegzetességeihez. Ha ezt tenné, a fordítás sok helyen nem lenne sima és érthető, sőt olykor más is lenne az értelme, mint az eredeti szövegé – tanítja G. Fohrer, aki ilyen esetekben a megjegyzések közé utalja a szó szerinti fordítást. Hasonlóképpen a megjegyzések között említi a glosszákat, és a magyarázatban nem is foglalkozik velük. (Ez számunkra nem járható út.) Kivételt képez az 51. zsoltár két utolsó verse. Ezeket későbbinek tartja, és hadakozik ellenük, azt állítja, hogy tompítják és csak ideiglenesnek tüntetik fel a zsoltárnak az áldozati kultusz elleni radikális kritikáját (ti. ha majd megépül a jeruzsálemi

templom, újra lehet helyesen áldozatot bemutatni). A szövegromlások esetén G. Fohrer az eddig elért legjobb kritikai eredményekre, különösen H. Gunkel kommentárjára támaszkodik.

2.) *A zsoltárok gazdag sokfélesége.* Ami most már a magyarázatot illeti, G. Fohrer tiltakozik az ellen, hogy az összes zsoltárt egyetlen uralkodó szempont szerint, egyoldalúan próbálja valaki magyarázni. Az a meggyőződése, hogy minden zsoltárt külön-külön kell megvizsgálni és értékelni. Hiba lenne ráerőltetni a zsoltárokra bármilyen kultikus, liturgikus, történeti vagy eschatológiai alapszempontot, amely általános kulcsa lehetne a zsoltárok megértésének. Hiba lenne pl. csak a páska-ünnepet, vagy az őszi lombsátor-ünnepet (akár mint szövetség-megújítási ünnepet, akár mint Sion-ünnepet), vagy éppen a babiloni újév-ünnepet tartani háttérnek. Hiba lenne azt gondolni, hogy minden zsoltár a léviták által kultikus használatra készült formula. Hiba lenne az is, ha minden zsoltár mögött valami konkrét történelmi eseményt keresnénk, vagy ha mindenütt eschatológikus vonatkozásokat sejtjenék. Mindezeknek a szempontoknak megvan a maguk részgazsága. Az egyes zsoltárok magyarázatánál G. Fohrer is megvizsgálja, hogy vannak-e kultikus használatra utaló ismertetőjelek. Mindenesetre ezeknek a vizsgálatánál G. Fohrer nagyon óvatos. Ha egy-két olyan kifejezést talál valamelyik zsoltárban, amelyek használatosak a kultuszban, akkor még nem mondja ki, hogy az egész zsoltár kultikus használatra készült formula. Elég megállapítani annyit, hogy a zsoltáríró ismerte a kultusz nyelvezetét. Előfordulhatnak kultikus kifejezések az ún. lelki énekekben is. Azonban az már döntő bizonyíték a kultikus használat mellett, ha pl. a zsoltáríró felszólítja a híveket az Úr magasztalására, vagy éppen áldozati lakomára hívja meg őket.

Az egyes zsoltárok magyarázatánál G. Fohrer azt is pontosan kimutatja, hogy honnan merít, milyen tradíciók alapján áll a zsoltáríró. Felsorolja Mózes könyveiből, a történeti könyvekből, a próféták könyveiből, a bölcsességirodalomból és más zsoltárokból származó idézeteket. Természetesen arra is rámutat, ha egy-egy kifejezés vagy gondolat mögött mythikus háttér húzódik meg. Sőt ilyenkor kiegészíti az egyes zsoltárok erre vonatkozó adatait. Így pl. a 19. zsoltár elején található csonka nap-himnusz magyarázatánál elmondja, hogy a régi mythos a napról mint ifjú völgegyről beszélt, aki végigszárguld az égboltozaton, majd az éjszakát a föld alatt tölti, és szeretője hálósobájában pihenni ki magát. Később, amikor jobban felismerték a nap által megtett út nagyságát, már úgy képzelték, hogy a nap lovak által húzott kocsin vonul végig az égboltozaton. Ilyen kocsik és lovak szobrai a jeruzsálemi templomban is voltak egészen a józsiási reformig 2Kir 23,11.

3.) *A zsoltárok műfajai.* A műfajok meghatározásánál G. Fohrer erősen leegyszerűsíti a H. Gunkel által megrajzolt képet. Már csak három műfajról beszél: himnuszról, panaszénekről és hálaénekről. Igaz, az egyes műfajoknak alcsoportjai is vannak. A himnuszokhoz tartoznak a „monotheisztikus dicséretetek.” Ezeket a korábbi kutatás Jhvh malak-énekeknek nevezte. G. Fohrer a legmegbízhatóbb és ma már elfogadott eredmények alapján áll, amikor ezt a kifejezést nem mozzanatosan fordítja („az Úr királlyá lett” – mintha ugyan lett volna

olyan idő is, amikor nem volt király), hanem jelen idővel, sőt polemikus éllel: „Jhvh (és nem valami más isten) az, aki királyként uralkodik.” Sőt ehhez még megjegyzést is fűz: „Ez a formula nem az Úr trónralépésének a gondolatára, vagy az ahhoz tartozó ünnepre mutat ... ha ugyan valaki a héber grammatikát, és nem valamiféle kultikus fantáziát követ.” A himnuszok között még vannak Sion-énekek és zarándokénekek is. Hozzátehetjük: nem minden zarándokének himnusz.

A panaszénekek közismerten két csoportra oszlanak: egyéni és nemzeti panaszénekek csoportjára. A nemzeti panaszénekek a kultuszhoz és a próféták munkásságához kapcsolódnak. A próféták könyveiben is található nemzeti panaszénekek. A panaszénekek egyik motívuma, az ún. bizalom-motívum magában is állhat. Ilyenkor bizalom-zsoltárról beszélünk.

A hálaének rokon a panaszénekekkel. Egyrészt a panaszénekekben gyakran elhangzik az a fogadalom, hogy a zsoltáríró az imádságban kért szabadítás megtörténte után el fog menni a templomba, ott hálaáldozatot fog bemutatni, és a gyülekezet előtt bizonyosságot fog tenni a szabadító Istenről. Másrészt a bizonyágtétel alkalmával a hálaadó istentiszteleten a hálaáldozatot bemutató ember visszatekintett az átélt nyomorúságra és az ajándékba kapott szabadításra.

Hálaének is kétféle van: egyéni és nemzeti hálaének. Bár G. Fohrer megjegyzi, hogy a nemzeti hálaének meglehetősen ritka (hozzáteszi: az egyéni hálaének hasonlóképpen nem fordul elő gyakran a Zsoltárok könyvében 5. old.), mégis kettőt is tárgyal közülük: a 66. és a 100. zsoltárt. Azért is figyelemre méltó ez, mert F. Crüsemann (Studien zur Formgeschichte von Hymnus und Danklied in Israel 1969.) még azon a véleményen van, hogy nemzeti hálaének tk. nincs. Az ennek tartott énekek, Zsolt 124 és 129 forma szerint egyéni hálaénekek, legfeljebb hozzáteszik: Vallja meg ezt Izráel! Forma szerint a 66. és a 100. zsoltár is himnusz: ismételtlen előfordulnak bennük a jellegzetes himnikus imperatívuszok. Ezen a téren valóban újat tanulhatunk G. Fohrertől: nem elég csak a formai jellegzetességekre figyelni. Különben is emlékezni kell H. Gunkelre, aki nagyon helyesen állapította meg, hogy a himnusz és a hálaének között nagyon sok a hasonlóság, a határvonalak olykor elmosódnak. Döntő azonban a tartalom.

4. *Az „alapstruktúrák.”* Bár G. Fohrer – mint fentebb láttuk – tiltakozik az ellen, hogy bárki is egyetlen uralkodó elv alapján magyarázza a zsoltárokat, mégis van neki tanítása arról, hogy mi az Ószövetségnek és az Újszövetségnek a közös két alappillére: Isten uralma és az Istennel való közösség. Ezt a gondolatot G. Fohrer már korábban is kifejtette (Theologische Grundstrukture des Alten Testaments 1972. 95kk. old.), és zsoltárkommentárjában is képviseli. Hasonlóképpen felhasználja korábbi tanításait akkor is, amikor a vallásos ember kétféle magatartásmódjáról (Daseinshaltung), a mágikus és a bölcsességirodalom által képviselt magatartásról beszél (G. Fohrer, Geschichte der israelitischen Religion 1969. 144 kk. old.). Igaz, a Zsoltárok könyvében a mágikus magatartás csak igen halvány nyomokban figyelhető meg: Itt már ez legyőzött ellenségnek számít; a törvény erre vonatkozó részei és a próféták prédikálása nem maradtak eredménytelenek. Még ha a zsoltárírók ellenségei között lehettek is

olyanok, akik varázsmondásokkal vagy mágikus mesterkedésekkel igyekeztek rontást okozni, nyoma sincs már annak, hogy a zsoltárirók ellenvarázslathoz folyamodnának. Még kevésbé olvasunk arról, hogy a zsoltárirók varázslattal igyekeznének közbelépésre, segítségre kényszeríteni Istent. Ők egyedül Istentől várnak segítséget: Ő segít a bajban, nem a varázslat.

A bölcsességirodalom hatásai idegen országokból áradtak be Izráelbe. Az ókori Kelet embere azt tartja bölcsnek, aki úgy tudja kormányozni élete kis hajóját, hogy sziklaszirtnek ne ütközzék. Azt jelenti ez, hogy mindenütt kerüli a veszélyt, a súrlódást. Nem megy fejfel a falnak, megtartja a bölcs életszabályokat. Ezen az úton előbb-utóbb érvényesül és meggazdagodik. Aki viszont nem bölcs, az sok bajt szerez magának. A bibliai bölcsességirodalom sok mindent átvesz az ókori Kelet bölcsességirodalmából, azonban át is alakítja, sőt nagyrészt túlhaladottá is teszi annak tanításait. Így pl. a bölcsességirodalom hatásait mutató zsoltárokból a zsoltáriró gyakran úgy áll előttünk, mint bölcs tanító, aki az élet ösvényére tanítja „fiait.” De itt már az emberi bölcsesség, az érvényesüléshez szükséges ügyesség helyét

az istenfélelem foglalja el. Igaz, olykor a zsoltárirók is háborognak amiatt, hogy az igazakat szenvedések érik, közben pedig a bűnösöknek minden sikerül, gazdagságban és bajok nélkül élnek. Csalódnia kellett a mereven értelmezett megfizetés-tanban, mely szerint az igaznak jól megy dolga, a gonoszt pedig szenvedések érik. Erre bizony rácafoltt az élet, a mindennapi tapasztalat. Mi itt a megoldás? Megint csak Isten uralma és az Istennel való közösség. Isten uralma itt és most azt jelenti, hogy az ember megtartja a törát, engedelmeskedik Istennek. Maga Jézus is ezt kívánta a paráznságon tetten ért nőtől: Eredj el, de többé ne vétkezzél! Cselekedetek nélkül nincs igazi hit. Az engedelmisség után megvalósul az Istennel való közösség. A földi bajok nem múlnak el. De lehet felettük diadalmaskodni, mert Isten a nehéz időkben is közösségben van híveivel.

*Dr. Karasszon Dezső
(Debrecen)*

CONTENTS OF NO 1997/4

LORD, SPEAK TO US!

Andrea Ferenczi: Faces

LORD, TEACH US!

Péter Sárkány: Unconscious Religiosity

Ervin Bán: An Episode in the History of Hungarian Thinking

Attila Jakab: The Evangelist Mark, or the Beginnings of Alexandrian Christianity

István Ágoston: The National Basic Curriculum and Christianity

Lóránt Fukk: The Society of S.M. Moon

István Novák: The Domestic Policy of the Protestant Churches

OUTLOOK

Zoltán Bóna: Ecumenical Day of Theology on the Hungarian Bible

Gellért Békés: Hungarian Bible Translations before the Reformation

Mihály Márkus: Protestant Bible Translations the 16th Century

Kálmán Tarr: The Present-Day Situation of Hungarian Bible Translation, Edition and Distribution

Feriz Berki: The Bibles of the Orthodox Churches in Hungary

Károly Hafenscher: Throes of the Ecumenical Translation

Béla Harmati: Meditaation

Károly Tóth: Evaluation of the Reflections on the Hungarian Bible

WORLD CHRISTENDOM

Margit Balog: Called to One Hope – The Gospel in Different Cultures – The Message of the Conference

RESPONSE

Two Contributions to the Article on the Movement Hare Krishna

REVIEW

Barna Horváth: Reformed Faith and the Search for Unity (The March Issue of the Reformed World)

Károly Fekete Jr: Sándor Makkai's Work in the Field of Practical Theology (Sándor Szathmáry)

Péter Balla: A Book on "The Fallen Dragon" by Peter Busch

István Szépfalusi: As I Set Out in Vienna (László Keveházi)

Dezső Karasszon: G. Fohrer's Commentary on the Psalms

INHALT DER NUMMER 1997/4

REDE UNS AN, HERR!

Andrea Ferenczi: Gesichter

LEHRE UNS, HERR!

Péter Sárkány: Unbewusste Religiosität

Ervin Bán: Eine Episode in der Geschichte des ungarischen Denkens

Attila Jakab: Der Evangelist Markus, oder die Anfänge des alexandrinischen Christentums

István Ágoston: Der Nationale Grundlehrplan und die Christenheit

Lóránt Fukk: Die Gesellschaft von S.M. Moon

István Novák: Die Innenpolitik der protestantischen Kirchen

AUSSCHAU

Zoltán Bóna: Ein Ökumenischer Theologentag über die Ungarische Bibel

Gellért Békés: Ungarische Bibelübersetzungen vor der Reformation

Mihály Márkus: Protestantische Bibelübersetzungen im 16-ten Jahrhundert

Kálmán Tarr: Die heutige Lage der ungarisch-protestantischen Übersetzung, Herausgabe und Verbreitung der Bibel

Feriz Berki: Die Bibeln der Orthodoxen Kirchen in Ungarn

Károly Hafenscher: Geburtswehen der ökumenischen Bibelübersetzung

Béla Harmati: Meditation

Károly Tóth: Auswertung der Erwägungen betreffs der Ungarischen Bibel

WELTCHRISTENTUM

Margit Balog: Berufen zu einer Hoffnung – Das Evangelium in verschiedenen Kulturen – Die Botschaft der Konferenz

ANTWORT

Zwei Beiträge zum Artikel über die Bewegung Hare Krishna

RUNDSCHAU

Barna Horváth: Der reformierte Glaube und die Suche nach Einheit (Die Märznummer des Reformed World)

Károly Fekete Jun.: Die Tätigkeit von Sándor Makkai auf dem Gebiet der praktischen Theologie (Sándor Szathmáry)

Péter Balla: Ein Buch über „Den gefallenen Drachen“ von Peter Busch

István Szépfalusi: Wie ich in Wien aufbrach (László Keveházi)

Dezső Karasszon: G. Fohrer's Kommentar zu den Psalmen

THEOLOGIAI SZEMLE

A MAGYARORSZÁGI EGYHÁZAK ÖKUMENIKUS TANÁCSÁNAK FOLYÓIRATA

A TARTALOMBÓL

A megszentelődés következménye

Közösség az Ószövetségben

A keresztyén ember és a politika

Vallási néprajzi kutatások

A magyarországi protestantizmus
helyzetének fejlődése a 19. században

A karizmák bibliai alapja és jelentősége

Az Európai Protestáns Magyar
Szabadegyetem

Lehet-e nevelni erkölcsre, etikára, hitre?

Könyv- és folyóiratszemle

ALAPÍTVÁ 1925

ÚJ FOLYAM (XL)

1997
5

THEOLOGIAI SZEMLE

1997. szeptember-október

Felelős kiadó:

Magyarországi Egyházak
Ökumenikus Tanácsa

Szerkesztőség:

Ökumenikus Tanács Irodája
1026 Budapest, Bimbó út 127.
Telefon: 176-4847

Kiadóhivatal: Kálvin Kiadó

1113 Budapest, Bocskai út 35.
Telefon: 186-8267, 186-8277

Index: 26 842

HU ISSN 0133 – 7599

Felelős szerkesztő:

dr. Bóna Zoltán

Szerkesztő bizottság

elnöke: Horváth Barna
tagjai: dr. Berki Feriz
dr. Bolyki János
dr. Cserhádi Sándor
Lukács Tamás
dr. Reuss András
Szuhánszky Gábor

Olvasószerkesztő:

Tegez Lajos

Nyomás: *Ráday Nyomda*

Felelős vezető: Demeter Levente

Szedés, tördelés:

Tószegi László
stúdióvezető
Telefon/Fax
140-9388

Terjeszti a Kálvin János Kiadó.
Előfizethető a kiadóhivatalban,
vagy postautalványon, vagy átuta-
lással a Kálvin János Kiadó – Bu-
dapest OTP 11714006-22098038
csekkszámlájára.

Árusítja:

Református könyvárúsítás:

Budapest, XIV., Abonyi u. 21.

Protestáns Könyvesbolt:

Budapest, IX., Ráday u. 1.

Református Könyvesbolt:

Debrecen, Piac u. 4-6.

Előfizetési díj egy évre: 1560,-Ft

Egyes szám ára: 260,-Ft

Előfizetés külföldre:

27 DM vagy 17 USD

Egyes szám ára:

5 DM vagy 3 USD

Megjelenik kéthavonként

TARTALOM

SZÓLJ, URAM!

CSERNÁK ERZSÉBET: A megszentelődés fordítja el Isten
népéről a gyalázatot 261

TANÍTS MINKET, URUNK!

ZSENGELLÉR JÓZSEF: Közösség az Ószövetségben 262

BALOGH ERNŐ: A keresztyén ember és a politika 265

CZACHESZ ISTVÁN: Kulturális antropológia az

Újszövetség magyarázatában: néhány példa Bruce J.

Malina könyvéből 272

BARNA GÁBOR: A magyar protestáns vallási néprajzi

kutatások tizenöt éve 275

SCHWARZ, KARL: A magyarországi protestantizmus

helyzetének fejlődése a 19. században 280

BENKE GYÖRGY: A karizmák bibliai alapja és jelentősége.. 287

NOVÁK ISTVÁN: Protestáns egyházi belpolitika 292

HELD, HEINZ JOACHIM: Egy ökumenikus évszázad

végén mi választ még el bennünket egymástól?

(Ford. *Fűkő Dezső*) 298

KITEKINTÉS

BALLA BÁLINT: Az Európai Protestáns Magyar

Szabadegyetemről 304

CSORBA PÉTER: Lehet-e nevelni erkölcsre, etikára, hitre? .. 307

VILÁGKERESZTYÉNSÉG

A Második Európai Ökumenikus Nagygyűlés – Üzenete és

Ajánlásai 309

SZEMLE

JUNG, C.G.: Gondolatok a vallásról és a keresztyénségről

(*Szathmáry Sándor*) 313

THEISSEN, GERD: Zeichensprache des Glaubens

(*Boross Géza*) 318

FÜRJ ZOLTÁN: Egyház és iskola

(*Nanszákné, Cserfalvi Ilona*) 320

Az egyházak és a klímaváltozás – The Ecumenical Review

2/97 (*Szentpéteri Péter*) 322

KÉZIRAT NYOMDÁBA ADÁSÁNAK IDEJE: 1997. IX. 29.

Hibaigazítás

A f. évi 4. számban két sajnálatos hiba maradt benn. A 200. oldalon a cikk végén, a jobb margónál (a *Jegyzetek* cím fölött) lemaradt a szerző neve: *Sárkány Péter*. – A 232. oldalon, a lap alján technikai hiba következtében lemaradt az írás utolsó másfél sora és a szerző neve: »...Zsinati Iroda Sajtóosztályának kiadásában, 1990-ben megjelent „Emlékkönyv a Vizsolyi Biblia megjelenésének 400. évfordulójára” című kiadványban. *Dr. Márkus Mihály*« Mindkét hiba miatt mind a Szerzők, mind az Olvasók elnézését kérjük.

(olv.szerk.)

A szerkesztőség közleménye

Kérjük kedves munkatársainkat, hogy kézírataikat egy példányban, írógép betűkkel (erre minden szövegszerkesztő átállítható; oldalanként 30 sor, soronként 60 leütés) a Bimbó úti címre küldjék. Az írás közlése nem jelenti azt, hogy a szerkesztőség a szerzővel mindenben egyetért. Az aláírt kéziratok tartalmáért minden szerző maga vállalja a felelősséget. Kéziratok megőrzését, visszaküldését mi sem tudjuk vállalni.

A megszentelődés fordítja el Isten népéről a gyalázatot

„... nem akartok Istenünk félelmében élni,
hogy ne gyalázzanak bennünket...?!”
Neh 5,9

A megszentelődés a mai ember számára csak vallásos kifejezés, minden tartalom nélkül. A megszentelődés annyi, mint az életemet nyitva hagyni Isten felé. Az Istenben való életnek van egy dinamikája és az a megszentelődéssel veszi kezdetét.

A megszentelődés a Biblia megértésének a kulcsa, a Biblia Istenével rendeződik az ember kapcsolata és kihat a közösségre, társadalomra egyaránt.

A személyes megszentelődés csak a közösségben képzelhető el, csak ott valósulhat meg egészségesen. Az egészséges egyének és közösségek átformálják a társadalmat, mint a kovász a lisztet. (Mt 13,33).

Nehémiás könyvében látunk egy embert, aki Isten felé nyitott, Isten szava szerint halad előre. Ez Isten népe számára is gyógyulást, megépülést jelent. Izráel népe a fogságból jött vissza, a már kialakított, megépített egzisztenciájukat hagyták ott sokan, azért, hogy a semmi-ből újra építsék Izráelt.

Megpróbáltatások, támadások között csoda módra emelkednek Jeruzsálem falai, megépül az élő Isten temploma. Az 5. fejezethez érkezve meglepetten áll meg az ember és kérdéseket tesz fel: miért zúgolódnak? Elfáradtak ezek az emberek? Az erős zúgolódás eredeti szavát ha megnézzük, azt jelenti, hogy valakit nagy csapás ért, bajba jutott és nem tud magán segíteni, segítségért kiált.

Eddig nem kiáltottak segítségért, pedig eddig nagyon látható támadás érte őket. Úgy kellett dolgozni, hogy egyik kézben fegyvert tartottak. A baj most mélyebbről jön. A külső egység mögött mély szakadékok húzódnak. Az épülő külső mögött a tartóoszlopok megrendültek! A külső látszatba sok mindent beleépíthet és bele is épít az ember.

- Belül az egyes embernek kenyérgondjai vannak,
- a birtokot zálogba kell adni,
- a gyermekeket rabszolgának kell eladni.

Ezek alatt a terhek alatt az ember csak kiáltani tud: segítetek! Együtt dolgozott a nép, a látszat példás, akár csak ma, de valójában egymás ellen munkálkodtak. Kiki a maga hasznát nézte és valószínűleg megmíg az egység látszatát építette. A templomot építették, de leépítették az Isten népét. A belső ellenében nem lehet a külsőt fenntartani, csak ideig-óráig.

Ha belül rendezetlenség van, egymásra acsarkodnak a testvérek. Ott nem lehet a megszentelődés útján elő-

rehaladni. Ha a személyes életem nincs rendben, Isten Igéje nem járja át a gondolataimat, a vágyaimat nem tisztítja meg, az indítékaimat önös érdekek mozgatják, megrendül Isten népének egysége. Minden szentségtelen dolog lék Isten népének hajóján, ahol az Isten erejét elveszítjük!

Az én, a mi megszentelődésünk fordítja el Isten népéről a gyalázatot. Nehémiás szembe néz a nagyon nehéz feladatnak, elvállalja és ott, azoknak, akik illetékesek, akiknek a kezében van a megoldás, azoknak mondja el, mondja meg. Int ott, ahol annak helye van! Nem az elégedetlenséget táplálja az emberekben, nem a lázadást támogatja, nem a gazdagok, vezető emberek háta mögött beszél, nem a nyilvánosság előtt égeti a felelősöket!

Megszólítja azokat, akiknek a kezében van a „helyzet kulcsa”, akiknek a magatartása, annak változása jobbra vagy balra fordíthatja a kialakult helyzetet.

Isten népének ügye előre menne, Isten neve dicsőséget szerezne, ha lenne, aki a másik hasznát is nézné, ha bátorsággal felvállalnák emberek a küldetésüket, az Istentől kapott szót továbbmondanák. Amíg emberek-től félünk, emberekhez, irányzatokhoz igazodunk gyaláztatik Isten neve.

Krisztus nem tekintette zsákmánynak, hogy az Atyával egyenlő, hogy valamivel rendelkezik, hanem megüresítette magát (Fil 2,6). Elhozta Isten országát erre a világra és ez pedig: „a szegényeknek hirdettük az evangéliumot” (Mt 11,5). A tiszta kegyesség: a szegények szegénységében részt venni. Wesley János nagyon világosan képviselte, ahol a személyes és közösségi megszentelődés előrehalad, ott a társadalom is átformálódik, megszentelődik és a szegénységnek el kell tűnnie. Ahol az Isten országának uralmát meghirdetjük, ott az emberek megépülnek testileg-lelkileg.

Amikor egy embert Isten megragad, akkor Isten kegyelme megjelenik annak az embernek az életében és olyan szavak születnek, amihez emberek csatlakoznak. A szavak mellé a magatartás: ahogy a Krisztus tette (Ján 13,3-8) tanította (Luk 22,26-27).

Nehémiás úgy gyakorolja hatalmát, hogy a többieknél mélyebbre hajol, nagyobb áldozatot hoz. A Szentlélek Isten megtanítaná nekünk, hogy milyen áldozatot kell hozni közösségeinkért, népünkért.

Csernák Erzsébet

TANÍTS MINKET, URUNK!

Közösség az Ószövetségben

– Biblia-teológiai áttekintés –

A gyülekezetek és az egyház(ak) életének megújulásához, megújításához – mely egyrészt jelenkori, másrészt mindenkori kötelességünk (*ecclesia semper reformanda*) – úgy gondolom némi támpontot adhat a *közösség* fogalom bibliai jelentéstartalmának újragondolása. Egy újragondolás nem feltétlenül tartalmaz *novumokat*, ám esetleg eleddig fel nem ismert vagy elfeledett mondanivalót hozhat felszínre. Alábbi rövid írásomban igyekeztem témámat az általánosan ismert kereteken túl megvizsgálni, talán olyan formán, hogy az mindenki számára izgalmassá válhasson.

I.

Többféle módon definiálhatjuk már magát a *közösség* kifejezést is, attól függően, hogy annak milyen vonatkozásaira vagyunk kíváncsiak.

I/1. Egyrészt vizsgálhatjuk a közösséget, mint *ember emberhez* való viszonyát, vagy kicsit kitágítva a kört az *egyén és a profán közösség* viszonyát. Ebben az esetben csupán a szociológiai állapotokat mérjük fel, s ennek keretei között határozzuk meg az embert.

I/2. Másrészt kereshetjük az *ember és Isten* közti viszony jellemzőit, ami bizonyos értelemben szűkítést jelent vagy jelenthet az előző körhöz képest, hiszen itt az *egyén és a szent közösség* kapcsolatára kérdezzük rá.

Az ószövetségi – de talán mondhatom azt is, hogy az ókori (vagy akár a mindenkori?) – közösségfogalom vizsgálatakor azonban már a kezdet kezdetén rá kell döbbenjünk, hogy bármelyiket vesszük is görccsovünk alá, minden lépésnél beleütközünk a másikba. Azaz a szent közösséget alapvetően meghatározza az éppen adott profán közösségi forma, melyben az egyén és a szent közösség él. Ugyanakkor ez megfordítva is igaz, a profán közösség meglévő vagy pontosabban más profán közösségektől átvett vagy hozzájuk hasonló jellegét és jelenségeit döntő módon alakítja, befolyásolja a szent közösség léte és mibenléte.

Egy másik metodológiai problémával kell még megismerkednünk a részletesebb elemzés megkezdése előtt, ez pedig az *idői meghatározottság*, vagy talán szebben hangzik, ha azt mondom, hogy a *pillanat* kérdése. Azaz nem mindegy, hogy mikor és hogyan tekintünk egy közösségre. Itt is kétféle megoldási lehetőség kínálkozik.

I/3. Egyrészt követhetünk egy *folyamat sémát*, vagy *fejlődési rendet*. Ebben az esetben valamilyen szintig alá kell rendeljünk gondolatainkat egyfajta hegelianus-darwinista történetfilozófiának, bár amennyiben folyamat sémának nevezzük el a módszert, akkor, ha másként nem is, de legalább névlegesen kiszabadultunk eme egyházi körökben erőteljesen kárhözottatott történetfilozófia kereteiből.

I/4. Másrészt tekinthetjük az Ószövetséget a maga egységében, azaz egyfajta kanonikus látásmód szerint, amit manapság e sokak által posztmodernnek nevezett korban holisztikus módszernek is hívhatnánk – bár én

ezt a megnevezést esetünkben inkább elfelejteném, s maradnék a kanonikusnál.

Ám ahogyan az előző metodológiai probléma elemeinek összegezésékor is meg kellett állapítani, itt sem tehetünk mást, mint kimondjuk, hogy e két megközelítés nem választható szét teljesen egymástól. S bizonyítékként hozhatom a Bibliai Teológia tudományában megjelenő kanonikus megközelítési módszernek már a kezdetekben jelentkező visszasságát, amikor B. S. Childs – e módszertani iskola elindítója – kanonikus vizsgálódásról beszél, ezt a szövegfejlődés tudatában és kiemelésével egyidőben teszi.¹

A következőkben tehát megpróbálok e fent említett metodológiai lehetőségek egyfajta szintézisével élni, egyrészt a szent közösséget vizsgálni, de a profán közösséggel való kölcsönhatásában, másrészt mindezt a bibliai szövegből is jól ismert eseményors figyelembevételével, ám ennek az Újszövetség szempontjából már egységesen megjelenő hatására figyelve.²

II.

Izráellel kapcsolatban mind a mai napig problémát jelent a népi és vallási besorolás szétválasztása.³ Még nehezebb kérdés ez az ókori kultúrák szintjén, hiszen vallástörténetileg nézve vallásról, vallási közösségről csupán akkor beszélhetünk, ha több család, illetve nagy család, klán egy adott vallási formát követ.⁴ Ebben a pillanatban azonban megtörténik egyfajta társadalmi szerveződés is, ami a vallási közösséget társadalmi egységgé, politikai közösséggé is alakítja.⁵ Tehát amikor Izráel szent közösségének megjelenése után kutatunk, ezzel egyidőben vagy akár lehet, hogy előbb a profán közösséggel találkozunk. Bár beszélünk a patriarchák vallásáról, őket mégsem nevezhetjük szent közösségnek, mivel ugyan megvolt az Isten és ember közötti kapcsolat, ez a család szintjén túl az egész akkori kulturális, vallási közeg összefüggéseiben jelenhetett volna meg mint közösség, ez pedig nem történt meg, vagy nem értesülünk róla.⁶ Az ilyen értelmű kezdeteket tehát nem a *kezdetben* (*br'syt*) kell keresni, hanem valamivel később, bizonyos minimális szociális szerveződés kialakulásával.

Az etnikai csoport minimumát F. Barth 5 pontban foglalja össze:

- a.) biológiailag önmagát átörökítő
- b.) alapvetően egységes kulturális értékekkel bír, beleértve a nyelvet is
- c.) önálló vagy részben önálló kölcsönösségi szférát alkot
- d.) önmagát meghatározó tagsággal bír, mely meghatározottság kifejezi a másságot
- e.) önálló identitástudatot örökít át etnikai határok felállításával és etnikumok közötti szembenállásban való részvétellel.⁷

Még két meghatározást vehetünk – részben kiegészítésként – Barth pontjai mellé. Egyrészt Cohen azon állítását, hogy

„az etnikai egységeket társadalmi csoportok interakciói határozzák meg”⁸, amin ő azt érti, hogy ezen interakciók során a szociális kategóriák földrajzivá, illetve nyelvivé válnak – azaz megtörténik a letelepedés és a kultúra kialakítása. Másrészt ide kapcsolódik Komoróczy Géza azon megfogalmazása is, hogy a „vérségi leszármazás fikció, melynek révén az egymáshoz tartozásukat fejezik ki” a szereplők.⁹

E minimumok fokozatosan jelennek meg a későbbi Izráel életében, melynek időbeli behatárolásaként mindenestre az Exodus és a Bírák kora jelölhető ki. Itt formálódik a közösség, mindkét értelemben. A kb. Kr. e. 1210-re datálható Mernephta sztélé használja először az Izráel megnevezést, s ami különös, szemben a többi legyőzött ellenséggel, akiket országnévként említ a szöveg, Izráel neve előtt a nép determináns szerepel.¹⁰ Az izgalmas azonban éppen az, hogy maga a kivonulás még nem történt meg, azaz létezik egy Izráelnek nevezett közösség, akik nincsenek, s nem is voltak Egyiptomban, akik pedig Egyiptomban voltak, azokat feltételezhetően nem Izráelnek hívták, ha volt egyáltalán nevük.¹¹ A kivonulás, honfoglalás és a Bírák kora hozza össze e kettőt egymással, azaz földrajzivá válik a népi jellegű Izráel megnevezés. A törzsek egyesülnek, most már egymáshoz tartoznak. E történelmi és társadalmi változáshoz azonban a kohéziós erőt a hit vagy vallási meggyőződés adja. Ennek a korszaknak a meghatározó teológiai gondolata a kivonulás, az Exodus. Isten kihozta népét Egyiptom földjéről a szolgaság házából. Ki ez az Isten? Jahve. Ő az atyák Istene, Ábrahám, Izsák és Jákob Istene. Természetes tehát, hogy a nép törzsi rendszere és felépítése is ezt a gondolatot követve Jákob 12 fiától származtatja magát.

– Úgy gondolom, hogy egy igen fontos általános mondanivalót hordoz a szent közösségről ez a pillanat. A közösség megalakulásakor, illetve az ahhoz történő csatlakozáskor a közös vérségi eredet nem lényeges, ugyanakkor a későbbiekben az egymáshoz tartozás kifejezésének és esetenként a másiktól – közösségen belül vagy kívül – való különbözőség hangsúlyozásának eszközévé válik. Lásd a „mi kutyánk kölyke” effektust.

Mindezen egységesedés ellenére, Izráel törzsi szövetség maradt, tehát az egyes törzsek megőrizték sajátos belső struktúrájukat, talán még vallásgyakorlatukat is, melyet nyilván meghatározott az esetleges új környezet is. (Bír 6-8) Ez utóbbi szintjén két dologban volt feltétlen azonosság a törzsek között: résztvettek a.) egyrészt az évenkénti közös ünnepekben, ahol az együvé tartozás hitbéli eseményeit élhették át, emlékezve a kivonulásra és a törvényadásra; b.) másrészt a szent háborúban, aminek összetartó ereje azonban nem lehetett igazán átütő, gondoljunk itt Debóra énekére (Bír 5). A társadalmi forma tehát vallási alapon nyugvó törzsszövetség, némi túlzással teokráciának is nevezhetnénk, hiszen lényege az Istennel, s nem emberekkel való szövetség. A közös szövetség Istennel (Ex 20; Józ 24), vagy fogalmazhatnám úgy is, hogy a központi teológiai gondolat, az Exodus még néhány igen izgalmas közösségformáló elemet indikált mind szent, mind profán viszonylatban:

- a.) ez az az alapvető történelmi ok, ami miatt Izráelnek engedelmesnek kell lenni Jahve iránt (Ex 20,2; Deut 5,6; Józ 24,5-7.17; 1Sám 10,18-19; 1Kir 8,51)
- b.) ez az indoka a gyengébbek iránti odafigyelésnek (Ex 22,21;23,15; Lev 11,1-45; 19,33-34; Deut 6,12.21-23; 26,6-10; 29,22-26)

c.) történelmi kiindulási pont (Bír 19,30; 1Sám 2,27; 2Sám 7,6; Jer 16,14-15)

d.) Isten más népek feletti szuverenitásának bizonyítéka (Józ 2,10; 9,9; Bír 11,13; Num 22,5.11; Ám 9,7)

e.) ennek alapján nem idegeníthető el a családi és törzsi földtulajdon (Lev 25,23-35).

E teokratikus közösségi lét tehát látható módon bizonyos normákat is követel, ám ezek éppen a közvetlen kapcsolat miatt még nem öltönek hivatalos formát, kodifikált törvényi szabályozást, s a vallás kultuszi eseményei is jórészt helyi szinten zajlanak. A szövetségi hűség (*hszd*) pedig biztosítja a testi lelki jólétet (*slvm*) az egyén számára. Talán itt meg is állhatnánk, hiszen kanonikusan szemlélve a kérdést eljutottunk a lényeghez, ami nem más, mint hogy: az elnyomottat kegyelemből megszabadító, illetve megváltó Isten a szabadtásért szövetségi hűséggel felelőn tartja áldó és vezető kezét. Ugye ráismertünk az Újszövetség üzenetére, s a közösségről alkotott képére. Az Ószövetség azonban folytatódik...

Az előbbi utalásokból látható, hogy nem csupán ebben a pillanatban, korszakban volt fontos mondanivalója az Exodus teológiai gondolatának. Ha jól megnézzük, az ún. deuteronomista teológia munkáiban köszön vissza ismét az Exodusra koncentrált igazi közösség vagy idealizált közösség, a teokrácia vágya, ekkor azonban már a Kr.e. 7-5. században járunk. Az Exodus itt mintaként szolgál az azt követő történelmi események összehasonlításához (1Sám 15,6; Ézs 11,16; Mik 7,15; Jer 31,32). A prófétaágnak és teológiai gondolkodásnak ezen a pontján megbukik a történelmi haladás elve, s visszacsatolni látunk a királyság előtti időkhöz, mely jelenség ismét a kanonikus teológiai gondolkodás jegyeit viseli. Amikor ismét a lélek a fontos, s nem csupán a törvény, bár ismerni kell azt is, ahogyan Jeremiásnál olvassuk: „Törvényemet a belsejükhöz helyezem, szívükbe írom be. Én Istenük leszek, ők pedig népem lesznek.” (Jer 31,33).¹²

III.

A teokráciához azonban fel kell nőni, mert anélkül csupán anarchia lesz belőle, ahogyan ezt a Bír 17-21 fejezete is hangsúlyozza, ahol szó szerint olvashatjuk okként: „Abban az időben nem volt király Izráelben. Mindenki azt csinálta, amit jónak látott/ami neki tetszett.” (Bír 17,6; 21,25). E szavak írója a rendet a királyságban vélte megjelenni, ahogyan az Izráel meg is próbálta, s ennek a próbálkozásnak a „terméke” az 1Sám-2Kir „narratíva” és a fogás előtti prófétai irodalom. A teokrácia és monarchia közötti ideológiai összecsapást az 1Sám 8, a Bír 8,22-23 (Gedeon) valamint a Bír 9,7-21 (Jótám) dokumentálja.

Érdemes megfigyelni az 1Sám 8 felépítését, ahol a rojalisták indokai között először csupán a vallási korrupció szerepel és csak azután kerül elő a politikai és katonai érdekek. Sámuel és Isten párbeszédéből azonban világosan kiderül, hogy a politikai szorítás ellenére Isten az akit a szent közösség – vagy legalábbis annak egy része – elvett, illetve hatalmával, ajándékával nincs megelégedve.

A harcból végül a monarchisták kerülnek ki győztesen, s az eddigi népből most már a megjelenő intézmények révén nemzet lesz. A társadalom intézményesülésével párhuzamosan megfigyelhető a vallás központosí-

tása is. A szent és profán közösség viszonya is megváltozik. Most már nem a közösen megvallott hit a társadalom cementje, hanem az adminisztrációs és katonai hierarchia, s annak a csúcsán a király. Érdemes azt is megfigyelni, hogy bár az izraeli monarchia elvben korlátozott monarchiát jelent, azaz a király felett megvolt a prófétai tekintély, s tőle független volt a papi rend, mégis, amíg az intézményrendszer meg nem szilárdult, a királyok – Saul, Dávid, Salamon – *pontifex maximus*-ként, vagy hogy stílszerűbb legyenek, *khn hgdl*-ként is tevékenykednek, mégha ezt a bibliai szöveg esetenként igen finoman kezeli is. Azaz a profán közösség szervezete rátelepszik a szent közösségre, s meghatározza annak irányvonalát, munkáját, hirdetett üzenetét. A centralizált kultusz – ami nem jelenti egyetlen templom működését, csupán azt, hogy a kultusz is az adminisztrációhoz hasonlóan lett megszervezve – fő szentélye a fővárosban található királyi szentély, főpapjai és kultuszi személyzete pedig a királyi udvartartás résztvevői. Az eddigi Exodus-orientált szövetség-teológia helyébe a Dáviddal kötött *dinasztikus szövetség Sion teológiája* lép.

A Deut 17,14-20 királytörvénye már intézményesített formájában szentesíti a monarchiát, mint korának természetes társadalmi rendjét, de utal annak (főként Salamon korából ismert) túlkapásaira is. Ezekkel a túlkapásokkal szemben, valamint a társadalom hierarchizálása révén megjelenő társadalmi anomáliákkal szemben lép fel a szent közösség lelkiismereteként a próféta. Kimondja a.) hogy a király, s a papság nem áll a közösség erkölcsi normái felett, hanem ők is alanyai annak; b.) a közösség minden tagja egyenlő, még akkor is, ha a társadalmi ranglétra más-más fokán állnak is, s mindenkinek a jogait be kell tartani; c.) ez a bizonyos társadalmi rend alá van rendelve a szabadító Istennek; d.) Isten a kultusz egyedüli és nem csupán az egyik tárgya. E fő pontok mentén a próféta nem csupán kultuszi, de politikai vonalon is konfrontációba keveredett a királlyal. Ugyanakkor voltak olyan uralkodók, akik a monarchiát ideális jódon igyekeztek megvalósítani, s ebben a próféta is a segítségükre volt. Ilyenkor a szent közösség működése is zavartalannak mondható.

A szent közösség számára az intézményesült rendszer csupán bizonyos kereteket jelentett, adott esetben már kodifikált kultuszi és társadalmi jogrendet, a lényegét, az egyén vagy közösség és Isten rendezett kapcsolatát azonban nem tudta biztosítani, még akkor sem, ha azt akár a napi aktuálpolitika szintjére emelte is – lásd Illés; Ézsaiás; Jeremiás. Eppen ez a kettőség, illetve ellentét – a nemzeti párt által hit nélkül hangoztatott Sion teológia,¹³ és a próféták által hittel hirdetett Istenre hagyatkozás – vezetett végül az ország végső bukásához, mely egyben a szent közösség válságát is jelentette.¹⁴ A csekély létszámú helyben maradtak talán visszatértek a korábbi teokratikus rendhez,¹⁵ a fogságban lévők azonban egy mindenre kiterjedően kodifikált kultuszi vallásgyakorlat felé hajlottak, melyet a visszatérés után tudtak csak igazán gyakorolni.

Ez a második nagy *pillanat* is tartogat kanonikus értékeket a szent közösség mibenlétéről. Egyrészt a szervezett felépítmény rendszerességét és következetességét követelt a tagoktól, melyet a „hivatalosok” hivatottak és kötelesek ellenőrizni, esetenként betartani, ugyanakkor a hivatalosok szintén meghatározott keretek között végez-

hetik szolgálatukat, mellyel a közösség és Isten előtt kötelesek elszámolni. Másrészt éppen a rend és a keretek miatt fennáll annak a veszélye, hogy vannak olyanok, akik magukat a rend és a keretek fölé helyezik: s ilyenkor lép be a képbe a közösség élő lelkiismerete, a próféta, aki tűzön-vízen át hirdeti a megkapott igazságot. A problémát azonban minden esetben a prófétai lét és tekintély elismertetése jelentette – jelenti ma is.

IV.

A történelem nem ismétli önmagát – vagy mégis? A fogság utáni kor szent közösségének teológiáját nevezhetnénk megújult Exodus teológiának. A kegyelmes Isten, ismét megszabadította, ill. kiváltotta népét annak fogságából, melyre válaszul a megszabadítottak Isten Törvényének megtartásával válaszolnak. Most a szent közösség jelenti a profán közösséget is egyben, hiszen nincsen politikai autonómia, hanem a vallási intézményrendszer tölti be a polgári adminisztráció szerepét is. Azaz, ismét egyfajta teokrácia korát éljük Izraelben, melyben visszazorul a próféták szerepe, ám megmarad, sőt tovább erősödik a kodifikált vallási rend, amit inentől a *Tóra szelleme szerint* – némi túlzással – törvényvallásnak is nevezhetünk. Az egyén és közösség számára adott az út, amin járni kell, bár a keretek mindig értelmezés tárgyát képezik, hiszen a leírt szövegnek különböző olvasatai léteznek. Így lehetséges az, hogy kialakulnak önálló értelmezési iskolák, melyek későbbi kegyességi irányzatokká válhattak. Ennek ellenére, itt és így kanonizálódik magának a szent közösségnek a fogalma, mely tehát tartalmazza, bár redukált formában, az előző két *pillanat* formáit és eszményeit. Ezt a nyomvonalat követi az Újszövetség is, természetesen megjelenítve a maga sajátos értelmezését is.

Izráellel kapcsolatosan azért itt megjegyzendő az is, hogy amikor a szent közösség alapvető jogai sérülnek, kilép a politika színpadára, s hirtelen ismét profán közösséggé (is) válik (Makkabeus felkelés – Hasmoneus királyság), mely kettőséget megtartja még az Újszövetség korában is (Heródesz dinasztia).

V.

Láthatjuk, hogy a szent közösség alapelvei az idők forgatagában, a fejlődés vagy folyamat ellenére, ha némi módosulással is, de változatlanok. Van tehát kanonikus vagy kanonizálható – e két szó messze nem ugyanazt jelenti – közösségfogalom az Ószövetségben, ugyanakkor elmondható az is, hogy a történelem folyamán változott a szent közösség meghatározása és jelentése. Ezen túlmenően láthatjuk azt is, hogy a szent közösség jellegét mennyire meghatározhatja a közegét jelentő profán közösség, sőt ebből következően azt is, hogy egy szent közösség vagy annak egy része miként válhat egyik pillanatról a másikra profán közösséggé.

Vizsgálódásunk összefoglalásaként elmondható, a.) hogy a szent közösséget az egyének és Isten kapcsolata teszi azzá, ami. Isten üzenete vagy az egyént, vagy Izraelt mint egészet szólítja meg. Következésképpen a szent közösség a tagok miatt, mindnyájuk miatt jön létre, s tőlük lesz – vagy talán inkább lehet – szent. b.) Mégis láthatóan

szükségszerű a közösség szervezett irányítása, melynek különböző pozícióit a közösség által elfogadott tagok töltik be. Ez a pont a legkényesebb a közösség léte és sorsa szempontjából. Nem véletlen hát, hogy őket – legyenek bírúk, papok, királyok vagy próféták – Isten különös figyelemben részesíti, s ha arra érdemesek megkapják erejét, támogatását, ha nem, akkor megrovó intését, esetleg büntetését. c.) Harmadik sommás gondolatként a közösség működéséhez szükséges alapelvek mindenki által elfogadott rendszerét kell megnevezni, s ezen a működés mind fizikai mind lelki szempontjai értendők. Azaz elengedhetetlen egy szervezeti (jogi) és hitelvi szabályozás megléte. Természetesen mondhatjuk azt, hogy ha Izráel számára ott volt a Tóra, majd végül az egész Ószövetség, akkor nekünk miért nem elég a Biblia? Éppen a közösség szent közösség mivolta miatt.

Martin Buber úgy jellemezte a júdaizmust, mint „egy olyan szobát, amiben sok tárgy található, melyből mindenki azt választja, ami neki tetszik.” Ma Magyar Református Egyházunk nagyjából ezen a ponton áll. Itt is mindenki azt tartja meg, veti el vagy hangsúlyozza a Biblia vagy az egyház tanításaiból, amit akar, s attól még az egyházban marad, a lényeg, hogy Krisztust megváltónak tartsa. Vagy hogy hasonlatával éljek, a szobából ne lépjen ki. Mert azért vannak keretek, melyeket átlépve a zsidóságból és a keresztyénségből is ki lehet kerülni,¹⁶ ám e kereteket meg is kell határozni.*

Zsengellér József

Jegyzetek

1. Vö. módszertani bevezetőjét és az egyes könyvek feldolgozásának technikáját. Childs, B.S., 1979. *Introduction to the Old Testament as Scripture*, London, SCM Press. – 2. Nem történelmi elemzést kap tehát az olvasó, mégha esetleg annak tűnne is bizonyos értelemben, hanem biblia-teológiai áttekintést. A történelmi megközelítéshez érdemes elolvasni Hanson, P. D., 1986. *The People Called: The Growth*

of Community in the Bible. San Francisco, könyvvet. – 3. A keresztyén hangzik: ki számít ma izráelinek vagy zsidónak? Az, aki egy népcsoport tagjaként születik vagy az, aki az adott népcsoport speciális vallását felveszi? A mai modern Izráel szociológiai problémája. de az európai és amerikai társadalom kérdése is ez. Vö. az erről szóló fejezetet in de Lange, P., 1996. *A zsidó világ atlasza*, Helikon. – 4. Vö. Wildengren, G., 1969. *Religionsphänomenologie*, Berlin, W. de Gruyter, 594-595. old. – 5. i.m. 595-599. old. Lásd még Block, D.I., 1981. *The Foundations of National Identity*. – 6. Ezen a ponton mindenképpen utalni kell a Biblia és a történelem viszonyára. A bibliai történetírás egyik jellegzetességeként említhetjük, hogy alkalmazott történelmet alkot, tehát csupán a számára fontos eseményekről, részletekről, nézőpontokról tudósít. – 7. Barth, F., 1969 *Ethnic Groups and Boundaries* Bergen, 3-38. old. A felsorolt pontok között nem mindenütt vonhatók éles határok, azért a különbségek részletesebb magyarázat nélkül is érzékelhetőek. – 8. Cohen, E., 1977. „Recent Anthropological Studies on Middle Eastern Communities and Ethnic Groups” *Annual Review of Anthropology* 6 315-347. old. – 9. Ez a megállapítás 1988/89-ben hangzott el az ELTE-n egy ókori keleti történeti előadáson. A gondolathoz lásd még Gottwald, N. K., 1979. *The Tribes of Yahweh: A Sociology of the Religion of Liberated Israel, 1250-150 B. C. E.*, Maryknoll, 228-341. old. és Lemche, N.P., 1985. *Early Israel: Anthropological and Historical Studies on the Israelite Society Before the Monarchy*, Leiden, Brill, 202-285. old. – 10. A sztlé magyar fordítása in Harmatta, I., 1965. (szerk.) *Ókori keleti történeti Chrestomatia*, Budapest. Tankönyvkiadó, 50-53. old. (fordította Kákossy L.). – 11. Lásd e témához Gottwald, 1979. and Lemche, 1985. – 12. A 32. vers vezeti ezt be: „Nem olyan szövetséget, amilyent őseikkel kötöttem, amikor kézen fogva vezettem ki őket Egyiptom földjéről. De ezt a szövetséget megszegték, pedig én voltam az Uruk – így szól az ÚR.” – 13. Ez a gondolat korábban Ézsaiás próféciájában jelent meg, s csupán később vált a nemzeti párt részben politikai szlogenjévé. – 14. Érdemes megjegyezni, hogy ugyanez a teológiai-politikai ellentétpár jelentkezik az északi országárszben, Izráelben közel 200 évvel korábban, Illés és Acháb idejében. Akkor azonban éppen fordított a helyzet, a próféta hirdet egyfajta nemzeti elkötelezettséget Jahve mellett, míg a király képviseli a nemzetközi politikai viszonyokat figyelembe vevő, ám Istenhez, – legalábbis névleg – hű másik oldalt. Ehhez lásd Komoróczy G., 1992. „Bezárkózás a nemzeti hagyományba. Illés próféta és Izráel politikája az i.e. 9. században”, in Komoróczy G., *Bezárkózás a nemzeti hagyományba*, Budapest, Osiris, 168-181. old. – 15. Vö. Jer 41,4-5. – 16. Erre a következtetésre jutottam egy másik tanulmány végén is, melyet a zsidó és keresztyén ösztövétség-értelmezés témakörében írtam (megjelenés alatt – Protestáns Szemle).

A keresztyén ember és a politika

1. Bevezetés

Napjainkban olyan helyzetbe hoztak minden felelősen gondolkodó embert, hogy a körülöttünk egyre gyorsuló ütemben megjelenő, egyre nyomasztóbban tornyosuló közéleti, politikai eseményekkel kapcsolatos állásfoglalását elkerülhetetlenné teszi. Különösen áll ez a keresztyén emberekre, akiknek lelkiismeretét Isten érzékenyebbé tette, felelősségtudatukat üdvtörténeti távlatúvá szélesítette. Mégis azt tapasztaljuk, hogy a hívő emberek, és a hívő emberek közösségei is igyekeznek távol tartani magukat ettől a területtől, úgy hiszik, hogy ez nem tartozik illetőségi körükbe, kívül esik az Istentől kapott megbízatás, a Krisztusról való tanúságtétel feladatkörén, a Lélek világot formáló munkamezején. Így egyre nagyobb lesz a bizonytalanság, a tájékozatlanság és hitünk és akaratunk ellenére megnő az

eseményekkel való sodródás veszélye, a lehetséges beavatkozások elmulasztott alkalmainak terhe. Érezzük pedig, hogy ezek az események döntésekre sürgetnek, cselekednünk kellene, és ugyanakkor a jelenségeket Krisztus szerint szeretnénk látni, és az Őelőtte való felelősséggel dönteni.

Az itt leírtak egy keresztyén ember Isten előtti válszkeresései, elmélkedései, korántsem végleges formába öntött igazságok, hanem közös gondolkodásra ösztönző probléma-felvetések.

Mondanivalómat lényegében két részre lehet osztani. Az első a nemzeti léttel kapcsolatos témakört próbálja körüljárni, a másik pedig a közélet, más szóval a politikai élet, a keresztyén ember kapcsolatának problémáit igyekszik megvizsgálni.

2. A nemzeti lét

Az ember Isten képére teremtett és így mindnyájan alapvetően egyenlő értékűek vagyunk, egyformán érvényes reánk a bűnbeesés tragédiája és a Krisztusban

* (Köszönetet mondok mindazoknak, akik életemnek egy igen nehéz szakaszában e téma kidolgozását inspirálták és annak idején meghallgatták.)

megjelent megváltó újjászületés lehetősége. De ezen belül a világot formáló Isten akaratából a világ egy meghatározott helyén születünk meg, egyetlen nyelv lett az anyanyelvünk, akaratunktól függetlenül tagjai lettünk egy népnek, nemzetnek. Ha valamelyik vallási közösséghez tartozó családban születünk meg, akkor először öntudatlanul egy szertartás alkalmával, majd később esetleg tudatosan, önkéntes döntéssel, illetve Isten különös ajándékeként kapott megtérés, megvilágosodás, újjászületés útján magunk is részesei lehetünk egy vallási közösségnek, jelen esetben az egyetemes keresztyén anyaszentegyháznak. Mondhatjuk tehát világnézetünkől függően, hogy mi egyszerűen csak emberek vagyunk, ennek minden értékét beleértve, mondhatjuk, hogy ezen belül még magyar emberek is vagyunk, és ennek is értéket tulajdonítunk és mondhatjuk azt is, hogy keresztyén magyar emberek vagyunk, ha életünkben Isten is elfoglalta az Őt megillető helyet.

Az előbbiek alapján személyünk mivoltát illetően a mindennapi életben három tipikus alapfelfogással találkozunk, természetesen legtöbbször keveredve és egymással sokféle változatban ütközve, mindegyik esetben mérsékelt és szélsőséges formát is öltve.

A szabadelvűnek mondható felfogás szerint ember vagyok, aki a másik emberrel kölcsönös érdekeinket elismerően, közös emberi értékeinket ápolva, konfrontáció nélkül és lehetőleg jó életszínvonalon akarok élni. A nemzeti, népi hovatartozás csak másodlagos jelentőségű, hangoztatása, fontosnak tartása elmaradottság, anakronizmus; világpolgárok vagyunk. Hiszünk egy általános világrendben, de az értékes emberi élet Isten és Krisztus feltételezése nélkül megélhető, az ezekben való hit emberi méltóságunkat csorbítaná. Nincs szükség a küldetéstudat, hivatástudat fogalmakra.

A nemzeti létet hangsúlyosnak tartó felfogás szerint elsősorban magyarok vagyunk, magyar voltunk, kultúránk, életünk alapelemeihez tartozik, a nemzet szent, nemzeti voltunk fenyegetettsége egyben egész emberségünk megmaradását veszélyezteti. Szélsőséges megnyilvánulása a nacionalizmus, amikor ez az érzés addig fokozódik, fájul el, hogy valaki népét különbnek, magasabbrendűnek tartja a másiktól, csak a saját életlehetősége a fontos, szükség esetén erőszakkal is biztosítják förlényüket, sőt más népeket is uralmuk alá vonnak.

A keresztyén ember természetesen Istenhez, Krisztushoz tartozását tekinti élete alapjának, legnagyobb értékének. Ennek a felfogásnak is van azonban szélsőséges formája, amikor azt mondjuk, hogy csak Isten országának vagyunk a polgárai és emellett teljesen másodlagos, hogy melyik nemzethez tartozunk, zokszó nélkül tőrünk kell a nemzeti létünket esetleg érő megaláztatásokat, elviselnünk bármiféle alávetettséget, elmenve végső esetben a nemzeti lét megszűnésének elfogadásáig is.

A világ jelenlegi egységesülési, az emberiség úgynevezett globalizálódási folyamatában, de ugyanakkor a nemzetek saját értékeiket újra felfedező és megélni, a sok helyen fennálló elnyomás alól felszabadítani akaró időszakában mi lehet a helyes látás, a helyes magatartás a keresztyén ember számára a nemzeti lét kérdésében? Ha eltűnik egy nyelv, egy nép a világtörténelem menetében, akár szándékos beavatkozás nélkül, akár erőszakos közreműködés következtében, akkor csak egy természetes

folyamat zajlott le, amit józan belátással tudomásul lehet venni, vagy pedig a világrend sérült meg ezáltal, tehát az Isten előtt felelős embereknek védekezniük kellene?

Isten teremtő munkájának eredményeképpen és szüntelen folyamatában az egész élővilág csodálatos harmóniája alakult ki. Az egyes tudományágak újabb és újabb felfedezései nyomán megdőbbsent csodálatunk lépésről lépésre fokozódik, amikor meg kell látnunk, hogy mennyi feltételnek kellett pontosan teljesülnie ahhoz, hogy a csillagok felfoghatatlan számú halmazának egy kicsi, Földnek nevezett darabján, annak is néhány km-nyi sávjában az élet kialakulhatott, és ennek az egyensúlynak csak parányi megbomlása is előidézné ennek az évmilliárdok alatt kiformalódott életrendnek akár egy egészen rövid idő alatt bekövetkező összeomlását. Csak a legutóbbi két évtizedben vált lassanként világossá az emberiség számára, hogy ezt az egyensúlyt éppen az emberi tevékenység kezdte el aggasztóan megzavarni és gyorsan kifejlődött az ezt felismerő emberek körében a környezetvédelem mozgalma és talán tudományága is. Felismerték, hogy milyen veszélyeket idéz elő a növényfajok és állatfajok egyre gyorsuló kihalása, külön úgynevezett „Vörös könyv”-et is kiadtak ezek jegyzékéről. Minden fának, növénynek és állatnak megvan a sajátos rendeltetése, feladata ebben a világrendben. Ha tudatlanul beleavatkoznak ebbe a megismerhetetlen tökéletes-ségű folyamatba, akkor ennek visszafordíthatatlan, katasztrofális következményei bontakoznak majd ki.

Világkonferencia is foglalkozott már a biológiai sokféleség védelmével (ENSZ, Rio de Janeiro, 1992.). Az itt elfogadott Egyezmény rámutat arra, hogy a biológiai sokféleség jelentősége nagy a bioszféra életfenntartó rendszerének megtartásában, a biológiai sokféleség megőrzése az emberiség közös ügye, az Államok felelősek biológiai sokféleségük megőrzéséért és biológiai erőforrásaik fenntartható módon történő használatáért, a biológiai sokféleség jelentősen csökken bizonyos emberi tevékenységek miatt. A biológiai sokféleség megőrzéséhez alapvető követelmény az ökológiai rendszerek és természetes élőhelyek in situ védelme és a fajok életképes populációinak fenntartása és helyreállítása természetes környezetükben, és hogy végső soron a biológiai sokféleség megőrzése az Államok közötti baráti viszonyt fogja erősíteni és hozzá fog járulni az emberiség békéjéhez.

Az már kevésbé vált nyilvánvalóvá, hogy Isten teremtési rendjében minden egyes ember olyan sajátosság, egyedi értékeket hordoz, amik csak az ő személyiségében jelentek meg mindenki mástól különbözően, így azt a feladatot, amit Isten éppen az ő megalkotásával, rajta keresztül akar megvalósítani, senki más nem végezheti el helyette, ezért pótolhatatlan minden egyes emberi élet és ezért olyan nagy bűn az emberi élet erőszakos kioltása, mert minden ember hivatása betöltése idejét egyedül Isten tudja csak.

Ehhez hasonlóan egy-egy népet, népcsoportot is Isten a hozzájuk tartozó sajátos hivatás betöltésére engedett létrejönni, teremtett meg, mindegyik nép nyelvében, kultúrájában olyan értékeket hordoz, földrajzi, történelmi helyén olyan „életművet” alkot meg, melyet semmilyen más közösség helyette megvalósítani nem tud. A népek kialakulása és léte nem véletlenszerű, Isten folyamatos teremtő munkájának részesei, Isten történelmet formáló akaratá-

nak megvalósítói. Nyelvük, helyük mesterséges megváltoztatása, kultúrájuk létfeltételeinek felszámolása, sajátos hivatásuk betöltésének ellehetetlenítése, fizikai megsemmisítésük nélkül is Isten teremtési rendjének bűnös megsértése, Isten teremtett világának megszegényítése, az életrend egyensúlyának megbontása, és ez is kiszámíthatatlan következményekhez vezet. Ilyen értelemben a népcsoportok szabad életlehetőségeinek biztosítása nemcsak politikai, és nemcsak erkölcsi kérdés, hanem a világ megőrizhetőségének feladatkörébe is tartozik, amivel újabban már a környezetvédelmi világkonferenciák foglalkoznak. A Riói konferencia egyezményeinek pontjai éppen csak az emberi nemzetségekre ne vonatkoznának és ne lennének érvényesek? Az egész világ, ezen belül egy-egy kisebb térség (régio) életfolyamata csak úgy lehet egészséges, töretlenül fejlődőképes, ha az Isten által arra a helyre teremtett népek saját életkörülményeik között, sajátos életformájukban élhetnek, így tudnak hivatásuknak megfelelni, a bennük rejlő sajátos kincseket egymás számára gyümölcsöztetni. Következésképpen az egész térség, az ott együtt élő népcsoportok is csak így tudják minden életmegnyilvánulásukban, még gazdasági téren is a legtöbbet nyújtani, Istentől rendelt feladatukat elvégezni, ha egymás ilyen módon értelmezett értékeit zavartalanul fejlődni, kibontakozni engedik.

Az előzőekből az is következik, hogy ha egy népet vagy népcsoportot az Istentől alkotott életformájának megélésében erőszakkal meg akarnak akadályozni és ez ellen lelke legbensőbb indíttatásából védekeznek, akkor ez nem nacionalizmus, (irredentizmus, sovinizmus, rasszizmus, és más egyéb, ahogy az utóbbi évtizedekben a zavart lelkiismeretű politikások nevezték és még ma is ilyen jelzőkkel illetik) nem minden eszközzel letörni jogos felforgató ellenségeskedés, nem megvetendő, hiányolható maradiság, a felvilágosult, haladó emberhez méltatlan magatartás, hanem az Isten rendjéhez való alkalmazkodás, Isten teremtő munkájában való részvételre, hivatásuk betöltésére való törekvés.

Felfogások sokasága jelent már meg abban a témakörben, hogy mi a nép, nemzet, nemzetiség, ország. Látásom szerint az egy nyelvet beszélő emberek közössége, a nép azáltal válik igazán nemzetté, ha ezt az Istentől rendelt hivatását felismeri, ennek megvalósítója és az ennek megfelelő életrendben él. Kultúrája, művészete, nyelvének gazdagsága, történelmi tudata, erkölcsi értékrendje ennek kifejezői.

A keresztyén ember számára csak egyetlen asszimiláció megtörténeése vitathatatlan szükségszerűség, a Krisztussal történő azonosulásunk végbemenetele, és pedig minél rövidebb idő alatt és minél teljesebben. Ez a Krisztushoz történő odafordulás és a vele történő azonosulás azonban csak kényszer nélkül mehet végbe, Isten lehetővé teszi számunkra, de nem erőlteti ránk. A világban nagyon sokféle asszimiláció történik, népcsoportok között is, de csak az lesz maradandó, csak az lesz beláthatatlan következményű feszültségektől mentes, amelyik Isten teremtési rendjébe illően, természetes folyamatként megy végbe. Ha az egymás mellé került nemzetek kultúrája minden hatalmi beavatkozás nélkül hat egymásra, akkor hosszú folyamatként alakul ki belől valami új, amivel Istennek van célja építő munkájában. Van olyan eset, amikor egy népcsoport bevándorol egy

be nem töltött területre, nagyobb közösség közé és van olyan, amikor erőszak, (betelepítés, háborús hódítás) következtében szorul kisebbségbe. A két eset között nagy a különbség, de mindegyikre érvényes, hogy a népcsoportok nyelvét, kultúráját nem szabad mesterségesen elnyomni, az Isten terve által formálódó folyamatot megsérteni, a kialakult egyensúlyt bizonytalanná tenni, értékét rontani. A hosszú idő alatt kimerülődött, a népcsoport környezet és történelme által meghatározott kultúra úgyszólván hosszú ideig túléli a nyelv esetleges kényszerű megváltozását.

Feladatunk a nyelvükben, kultúrájukban fenyegetett népek természetes életrendjének segítése, kaphassanak erre lehetőséget a Föld bármelyik részén élő népek, népcsoportok akár önálló állam formájában, ha egy tömbben élnek, amíg egyáltalán létezni fognak államok, akár teljes jogú kisebbségekként.

Ez a felelősség a világ bármely helyén élő keresztyénekre vonatkozik a bárhol élő elnyomottak iránt, a zavartalan körülmények között élőknek is meg kellene értenniük a nemzetiségi problémák valóságos értelmét és súlyát. A bajok keletkezésének megelőzésére kellene elsősorban törekedni, nem a bekövetkezett tragédiák áldozatait segíyezni utólag a lelkiismeret valamelyes megnyugtására. A menekültek százezreiért látványosan mozdulnak meg a segélyszervezetek, és talán világrésztől nyilvánul meg az ártatlanul elpusztultak iránt, de az előreláthatóan kibontakozó tragédiák meggátolásához nem jön létre a hatékony cselekvés, legtöbbször a tiltakozó szót sem hallani.

Az emberiséget mindig foglalkoztatta a világegység gondolata. Úgy hisszük, hogy kezdetben egy nemzetség voltunk, egy nyelvet beszélünk, egyformán hittünk Istentben. Azután mindez elromlott, megváltozott, de a végső cél felé haladva meg fog valósulni a világállam, egyetlen világnyelv lesz és egyetlen világvallás. Ma egyre többet beszélünk a világ egységesüléséről, a globalizálódásról, a technika fejlődése új perspektívákkal kápráztat el bennünket.

A jelek azt mutatják, hogy valóban valamilyen világállam felé haladunk, természetesen először csak kisebb-nagyobb régiókra kiterjedően. A népesség növekedése, a véges készletekkel való gazdálkodás kényszere, a távol-ságok lecsökkenése, az egyenlőtlenségek miatti feszültség, a közös fenyegetettség a ma még külön gondolkodó, külön politikát folytató, magukat „szuverénnek” hirdető államokat közös intézkedések felé szorítják. A gazdasági élet új formái, a kereskedelem egyre bonyolódó szövevénye, az óriás vállalatok, a nagy bankok tevékenysége túlnyúlik a határokon, folyamatosan szaporodnak a nemzetközi szervezetek, intézmények, a határaikat szigorúan őrző nemzetállamok kora átalakulóban, lejáráóban van.

Miközben azonban a világállam szervezete kezd kibontakozni, ezzel egyidőben egy ellentétesnek látszó folyamat is gyorsan tör előre: a nemzetek felfedezik önmagukat (pl. az ír, kurd, baszk nép, sőt svájci német népcsoport, dél afrikai öntudat feléledése, stb.), egyre jobban ragaszkodnak saját kultúrájukhoz, nemzeti értékeikhez. Tehát nem olyan világállam felé haladunk, amelyik egyszínű, uniformizált nemzetek együttese lesz, hanem amelyikben minden nemzet, az eddig elnyomot-

tak is, megélhetik Istentől teremtett életformájukat és mindegyik a maga sajátos értékeivel, adottságaival járul hozzá a fenyegetővé vált világproblémák megoldásához. Végül is Isten országát minden nemzet a maga adottságai szerint építi, Isten dicsősége sok szín együttesében fog felragyogni.

Sokan úgy gondolják, hogy az egységesülés folyamatába tartozik az egységes világnyelv kialakulása is, ami látszólag a keresztyén hittel is összevág, helyre fog állni a nyelvek Babel tornya építésekor összezavarodott egysége. Hitem szerint azonban a nyelvek sokfélesége is Isten teremtési rendjében alakult ki, és minden nyelv a maga sajátos szépségével, kifejezéseinek, hangzásának, változatosságával, a csak a saját nyelvet ismerők előtt feltároló rejtett értékeivel Isten dicsőségét hirdeti. Ha megpróbáljuk elképzelni, hogy valamilyen formában, valamilyen módon mégis létrejöhetne egyszer egy világnyelv, bizonyos, hogy nem sokáig maradna egységes, az egyes vidékeken élők különböző életmódja, földrajzi környezete hamarosan kialakítaná az egyre jobban eltérő nyelvjárásokat, amiknek egymástól való eltávolodását semmilyen rendelettel nem lehetne ismét egységbe terelni. Még egy kisebb országon belül is természetes úton kialakulnak az egymástól kisebb vagy nagyobb mértékben különböző nyelvjárások.

A pünkösdkor útjára induló aszszentegyháznak, az emberi mértékkel nem mérhető módon folyamatosan épülő világegyháznak missziói munkája, Krisztusról való tanúságtétele is a sokféle nemzet meglétének közegében megy végbe. Krisztus ugyan mindig és a világ minden pontján ugyanaz, de az egymástól nagy mértékben eltérő kultúrájú nemzetek nem egyforma módon dicsőítik. Környezetük sajátosságai átszínezik éneküket, liturgiájukat, gyülekezeti életük módját, sőt még hitvallásuk formába öntését, megformálását is. Nem lehet az európai sajátosságokat – bármennyire ragaszkodunk is ezekhez, mint a számunkra legértékesebbekhez – ráerőltetni az afrikai, ázsiai keresztyénekre, úgy lesznek legegyszerűsebben Krisztuséi, ha saját misszionáriusaik tudnak nekik Krisztusról tanúskodni. A többi keresztyénekkel szorosan kiépült és állandóan élő kapcsolatok jelenthetik a védelmet a tévedések ellen és ugyanakkor a kölcsönös gazdagodást is lehetővé teszik.

Eddig a nemzeti lét kérdéskörét általánosságban keresztyén szemszögből vizsgáltuk, most még vegyük szemügyre néhány vonatkozásában magyar szempontból is, mivel magyar keresztyének vagyunk.

Először is meg kell állapítanunk, hogy nemzeti létünk súlyos veszélyben van és nemcsak külső, hanem belső okok miatt is. A problémát néhányan, akik nemzetünkért igazi felelősséget éreznek, többször és széles terjedelemben feldolgozták és elkiáltották, eddig majdnem teljesen pusztába kiáltott szavakként. Ezért csak néhány vonásra szeretnék rámutatni témánk keretében, a gazdasági területet teljesen mellőzve.

A legtöbbet tárgyalt és legsúlyosabb veszély népünk egyre gyorsuló fogyása. Részletezni itt nem kívánom, mindnyájunkat, magyarokat és elsősorban bennünket, keresztyéneket óriási felelősség terhel. Ha nemzeti létünket Isten teremtési rendjébe tartozónak tartjuk – ahogy erről részletesen szó volt – ennek az értéknek az eltékozolása, értéktelenség tekintése menthetetlen mulasztás.

Nemzeti létünkhöz tartozó kincsünk a nyelvünk. Romlása az utóbbi néhány évben aggasztó méreteket öltött és döbbenetesen felgyorsult. Az idegen, most az angol szavak teljesen elárasztották az országot és behatolásuk ellen jóformán semmi ellenállás sem tapasztalható. Ahogy mondani szoktam, a magyarban már nincs is pl. „i” betű, csak „áj”. Majdnem teljesen elveszett az igeekötők helyes használata iránti érzék, újságokban, rádióban, tv-ben, politikusok, sőt már irodalmárok szájából is naponta sokszor olvasom, hallom a szinte elviselhetetlenül hamis szóhasználatot. Ők ezt is úgy mondanák: ez a helyzet már nem elviselhető (nem viselhető el, vagy az elviselhetetlen helyett). Nem idevaló a veszély részletesebb taglalása, nyelvész sem vagyok, hogy teljes szakszerűséggel tudnám a jelenséget elemezni, csak gyelmüket kívántam felhívni az ezen is fennálló, az előbbihez hasonló jellegű felelősségünkre, iskoláink nagy lehetőségeire és feladataira.

További ilyen nagy baj nemzeti történelmünk nagyon fogyatékos, vagy ami még rosszabb: hamis ismerete. Különösen vonatkozik ez a legújabb kor, az utóbbi 70-80 év, sőt 100-120 év történelmének helyes látására. Még az idős (60 év feletti) korosztály ismeretei is kiegészítésre szorulnak, a fiatalabb korosztályok megnyilatkozásai azonban megdöbbentő példák sorozatával tesznek tanúságot a magyarság helyzetének veszélyesen torz látásáról. A történelemtanulás nemcsak a királyok, háborúk és évszámok ismeretéből áll, hanem ennél hasonlíthatatlanul mélyebb, és napi politikai szélsőségektől mentes felismeréseket követel meg. Nagyon hiányos a határon túli magyarság és a szomszéd népek történelmének ismerete. Ugyanezek vonatkoznak az irodalomtörténetre is. Nemcsak, hogy nem élünk közelmúltunk kimagasló példaképeinek kincseivel, iránymutatásával, a valóságot igazán feltáró látásaival, hanem még csak nem is ismerjük őket, sokan nem is tudnak róla. A határokon túli írónkról, művészeinkről, egy-két kivételtől eltekintve alig tudunk valamit. Mindnyájunk és esetünkben egyházi iskoláink feladata és felelőssége óriási.

Közelmúltunk igaz egyháztörténetének feldolgozásával és megismertetésével is adószak vagyunk, megújulásunkhoz pedig ez a munka is elengedhetetlen.

Nemzeti tudatunk az utóbbi négy évtizedben szintén megdöbbentő mértékben elhalványult, beszélgetések alkalmával a szomorú példák hosszú sorát tapasztaltam. Ennek ébresztését is szinte elemi fokról kell kezdeni, bár hiszem, hogy itt olyan tulajdonságról van szó, amit kioltani nem lehet és a valóságra ébredéskor, a veszélyre való rádöbbenéskor nemzeti tudatunk ismét gyorsan életerőssé válhat.

Súlyos fogyatékoságok alakultak ki a határon túl élő magyarság iránti felelősségérzetben. Teljes mértékben át kellene élnünk, hogy az őket érő sérelmek Isten teremtett világának megszegényítését jelentik, ha nem élhetnek az Isten által teremtett életformájukban, nemcsak ők veszítenek és velük együtt az egész magyarság, hanem Isten teremtési rendje is sérül. A nyelvhasználat erősza- kos szűkítése, az anyanyelvi oktatásból való kirekesztés, a kultúra megélésének veszélyeztetése, a mesterséges népszerűség-mozgató minden olyan súlyú veszélyeztetések, amik ellen nemcsak mint magyaroknak, hanem mint keresztyéneknek is fel kell emelnünk a szavunkat.

3. Politikai élet

A politika szó fogalma az emberi társadalom alakulásának utóbbi időszakában elszakadt eredeti egyszerű jelentésétől és önálló életet kezdett élni, mintha valami veszedelmes, bonyolult tudomány lenne, amit csak kiváltságosak művelhetnek és az átlagember, különösen, ha Krisztushoz tartozónak tartja magát, jobb, ha távol marad tőle. Pedig a politika elnevezés egyszerűen a város szóból ered és azt jelentené, hogy mindenki, aki a városban, azaz valamilyen kisebb-nagyobb közösségben él (család, város, nemzet, földrész, régió), ha akarja, ha nem egyszerűen létezésénél fogva, kénytelen közösségének dolgaival foglalkozni, azaz politikusként lenni. Hogy aztán ezt valaki mennyire tudatosan, mekkora területet áttekintően, milyen indíttatásból, milyen felelősséggel, és milyen áldozatvállalással cselekszi, attól függően válhat közösségének előrehaladását munkáló alkotó tagjává, hivatott vezetőjévé, igazi politikussá vagy csak egyszerűen az eseményeket átélő marad, anélkül, hogy azokba beleszólni kívánna, észrevénné a reáharuló feladatokat, magára venné a befolyásolás munkáját és terhét.

Keresztyén hitünk szerint Isten reánk, emberekre bízta már teremtésünkkor az addig megalkotott világát, hogy az Ő hasonlatosságára teremtett lényünk képességeivel megajándékozottan igazgassuk, „kertünket műveljük”. Isten azóta is folyó teremtő munkáját, terveit a mindenkori emberek által akarja megvalósítani, mi vagyunk a világban akaratának megvalósítói, Krisztus megjelenése után, akik benne hiszünk, tanúi. Mindenkori életrendünket nekünk, embereknek kell Isten vezetésével kialakítanunk és fenn tartanunk, a veszélyeket, rontó hatásokat felismernünk és őrálóként élnünk. Krisztus főpapi imájában nem azt kérte, hogy Isten vegye ki népét a világból, hanem hogy mindenkiben őrizze meg őket a gonosztól.

A politika ilyen természetes értelmezése tehát eltér a köznapi felfogástól, hogy politika alatt a pártok csatározásait kellene értenünk, ha politizálunk, akkor feltétlenül valamelyik éppen jelenleg létező párt kereteink belül tehetnénk csak. A pártéletben látszólag világnézetek, valójában hatalmi, anyagi érdekek ütköznek, nem pártprogramok, a pártok határai sok területen összemosódnak, a különböző világnézetek és természetesen az érdekek sem határolódnak el élesen. Másrésztől egy párton belül is különböző nézetek és érdekek húzódnak meg névleg egy zászló alatt. A pártélettel kapcsolatosan egyébként is megfigyelhető, hogy az kezd egyre inkább anakronizmussá válni, az emberek egyre kevésbé gondolkodnak pártokhoz kapcsolódóan, egyre kevesebb értelme van bármiféle jobboldali vagy baloldali megkülönböztetésnek, az előrenyomuló nemzeti- és világproblémák, főleg gazdasági jelenségek másféle összefogásokat igényelnek, a kor követelményeinek megfelelő újfajta szerveződések. Mivel a keresztyén ember a Biblia Krisztust tükröző világnézetének alapján áll, egyéni érdekeit pedig hajlandó önként a közösség magasabb rendű céljainak alárendelni, nem tud igazán pártot választani, ugyanakkor szükséges, hogy teljes felelősséggel vegyen részt környezete életének eseményeiben, problémáinak megoldásában a ráeső részt áldozatosan elvállalva. Szükséges tehát a közéleti részvétel társadalmi életünk minden területén, kinek-kinek Istentől ka-

pott helyén és tehetsége szerint. A bibliaolvasó ember végiggondolhatja, hogy az így értelmezett politikai élet végigvonul az egész Oszövetségen, tovább halad az Újszövetségben és az egyháztörténelem minden szakaszán folyamatosan jelen van. Mózes Istentől kapta az akkori világ legmagasabb rendű „alkotmányát” és a nemzeté vált nép eszerint élt, nem is volt szükség más politikai, társadalmi programra.

Az ároni papi rend a nép minden ügyes-bajos dolgának elrendezője is volt egyben az Isten előtt való közbenjárás fő hivatása mellett. A királyság belépésével ugyan változott az „államforma”, de változatlan maradt a mózesi törvények érvénye, iránytszabó tekintélye.

A próféták tulajdonképpen olyan vezető „politikuskok” voltak, akik Istennel közösségben élve a közösség életének igazi rendjét mindenkinél világosabban látták és az igazságot akár életük árán is kimondták.

Ezsdrás és Nehémiás Isten színe előtt állva küzdöttek népük talpra állításáért, megmaradásáért a legszorongatóbb helyzetekben, papokként és kiváló politikuskokként.

Keresztelő János Krisztus előhírnökeként az Ő „ütkészítője” volt az Újszövetség hajnalán és a lelkek megújulásának szükségességét hirdette, de a külső világ, az akkori társadalmi élet kereteit adottnak tekintette. Hirdette, hogy elközelített Istennek országa, de azt nem mondta, hogy ezután már nem lesznek katonák, katonaság, hanem azt, hogy a katonák ne garázdálkodjanak, hanem elégedjenek meg zsoldjaikkal, nem azt mondta, hogy nem lesznek vámszedők (pénzvilág), hanem azt, hogy ne követeljenek többet a megszabottnál, nem azt mondta, hogy nem lehet magántulajdon (közgazdaság, szocializmus), hanem, hogy akinek két ruhája van, az egyiket adja oda annak, akinek nincsen.

És elérkezett a világtörténelem, az üdvtörténet fordulópontja, megjelent Krisztus, és elérkezett pünkösöd, a Lélek kitöltése, elindult útjára az egyház. Milyen változást hozott ez a közéletben, a politikai életben? Általános szokás komolyan hívó keresztyének körében valamilyen probléma felmerülésekor úgy keresni a választ, hogy mit tenne ebben a helyzetben Krisztus? És témánkkal kapcsolatban legtöbbször gyorsan, egyszerűen és kategorikusan meg is érkezik a válasz, hogy a keresztyén ember nem vállalhat részt a politikai életben, mert Krisztus sem politizált. Ez a leegyszerűsített látásmód azonban nem állja meg a helyét. Krisztus közénk, emberek közé jött, mindenben azonosult velünk, de földi megbízatása mégis egyedi, minden emberétől különböző volt, Isten Fiaként megváltásunkra jött, ő volt a „Megváltó”. Hivatása betöltésének három évében egyedül ez volt az Istentől rendelt, számunkra felfoghatatlanul magasrendű és felbecsülhetetlen értékű munkája. Király volt, de az országa nem ebből a világból való volt. Nem lehetett az országok vitáit elrendező hadvezér, gazdasági csodarendet alkotó közigazdász, mindennapi földi terheinktől megszabadító feltaláló. Jézus megváltói tetteivel mindenek a lehetőségét hozta el a mindenkori emberek társadalmak számára, vele megjelent a benne hívók számára a szeretet által vezérelt, Lélek-központú politizálás lehetősége. A szemet szemért szemlélet után belépett a világba annak a társadalmi rendnek az elindító feltétele, amelyik nem a megtorlással él, hanem a felszabadítással. Ilyen értelemben a legnagyobb politikai tettet

is véghezvitte, lelkekbe írva az Újszövetség örök érvényű „alkotmányát”.

A világ külső, a társadalmi életben érvényesülő rendje Krisztus megjelenésével sem változott, azt nekünk, mindenkori embereknek kell ezután is felépítenünk, kimunkálnunk, hogy most már a Krisztus lelkétől vezérelt emberek egyre növekvő taborának áldozatos fáradozásával abban az irányban haladjon, ahogy azt Isten eredetileg megteremtette és jónak találta.

Krisztus minden problémánkban közöttünk volt, megváltói tiszténél fogva tételes politikai szerepvállalás nélkül, de a legmagasabb rendű, újjáformáló erővel és világossággal vett részt az akkori közéletben. Élete feláldozásával állt ki minden igazságtalanság ellen. Ő se azt mondta, hogy ezután ne legyen kereskedelmi, pénzügyi élet, szünjön meg az adópénz, ezután ne foglalkozzon ezzel senki, hanem Isten előtt járva éljünk ezekkel, adjuk meg, ami ebből Istennek jár (Máté 22,21), és adjuk vissza annak, akitől igazságtalanul vettük el (Luk 19,8), legyünk megtért emberek ezeken a területeken. Ő ugyan nem vállalta a földi igazságosztó bíró szerepét, (ki tett engem bírává és osztóvá? Luk 12,14), de nem mondta, hogy ezután nem lesznek már földi bíróságok, és példát adott a legmagasabb rendű igazságszolgáltatásra is (hol vannak a te vádlói? Ján 8,10). Nem azt mondta ő sem, hogy ezután már nem lesz a világon fegyver, katonaság, hanem azt, hogy aki ezzel él, szintén fegyverrel fogja szembetalálni magát (Mt 26,52).

Ha a földi igazságszolgáltatásról és az önvédelemről van szó ismét azzal a módszerrel keresve az eligazodást, hogy mit tenne Jézus, akkor a Hegyi Beszéd igéi kerülnek elő az arcul ütés és a ruhánktól való megfosztás eltűréséről (Lk 6,29, Mt 5,39-40). De Krisztus itt sem a világi rendfenntartásra ad rendelkezést, mintha azt elutasítaná, hanem az új lelkület tulajdonságaira tanít. Szavait, itt is mint nagyon sok más helyen (pl. vágd le a karod, vájd ki a szemed), szimbolikusan, nem szó szerint kell értenünk, bizonyára nem úgy, hogy engedjük meg a szabad rablást, a gonosz támadásokat, hagyjuk jóvá a bűnt mintha még biztatást is adnánk ezekhez, és szükségtelennek kellene tekintenünk a földi rendfenntartó intézményeket.

Az apostoli időkben Pál apostol munkásságában láthatjuk sok jelét annak, hogy az evangélium hirdetése, a hit ügyének mindenek felett való szolgálata mellett mennyire törődött a reá bízott gyülekezetek, közösségek mindennapi gondjaival is. Nagyon sok gyakorlati kérdéssel kellett szembenéznie, és ezekben határozottan állást foglalt, intézkedett. Csak felsorolás szerűen említtek néhány igehelyet, amikről érdemes ilyen szempontból elgondolkodnunk: Róm 13,1-7: az Istentől rendelt állami felsőbbbségről, adóról, vámról; 1Kor 6,1-8: a pereskedésről; 1Kor 7: a házasság kérdéseiről, rendjéről; 1Kor 10: a pogányokkal való „társasági” viselkedésmódról; 1Kor 16,1-9; 2Kor 8,9: a szociális gondoskodásról és annak szervezéséről; 1Tim 6,17-20: a gazdagok intéséről; Filemon levél: úr és rabszolga ügyeiről. Jakab és Péter apostol leveleiben is találkozhatunk a szorosan vett gyülekezeti életen kívüli területekre vonatkozó intésekkel.

Az egyház további történetének szinte minden szakaszában elkerülhetetlen volt a világi, közéleti kérdésekben való állásfoglalás, annak felismerése, sőt sok esetben gya-

korlati megélése, hogy a keresztyén ember részvétele szükséges a társadalmi élet menetének folyamataiban.

Álljunk meg rövid időre néhány fontos történelmi esemény időszakába helyezkedve és vessünk pillantást arra, hogyan jelentkezett a közéletiséggel kapcsolatos állásfoglalás az adott kor követelményei között.

Döntő események időszaka volt a reformáció megjelenése. Az egyház és a közélet kérdéseivel részletesen foglalkozott Kálvin az „Institutio” népszerűen rövidítve ismert című főművében és egész élete munkássága során. Az Institutio végén fejtegeti a polgári igazgatásra vonatkozó nézeteit.

Itt azt írja, hogy helytelen az a felfogás, amelyik olyan világot képzel el, „ahol nincsenek ítéletek, sem törvények, sem felsőségek”. Isten országának és a polgári társadalomnak a megkülönböztetésével nem azt akarja mondani, hogy „az egész állami és polgári életet valami olyan fertőzött dolognak tartjuk, amely a keresztyén emberekre nem tartozik. Vannak ugyan olyan fanatikusok, akik úgy kérkednek: miután Krisztus által a világ elemeinek meghaltunk... nem illik hozzánk... olyan világi és tisztátalan dolgokkal győtrődnünk, amelyek a keresztyén emberre nézve idegen dolgok körül forognak. Mire valók – mondják – a törvények, ítéletek, törvényszékek?” A két országolás egymással nem ellenkezik. „Amíg az emberek között élünk, életünket az emberek társaságának megfelelően rendezzük, eljárásainkat a polgári törvényekhez alkalmazzuk.” Amíg a földön zarándokolunk, szükségünk van ilyen védelemre. Az emberek társaságában nem találkozhatunk olyan tökéletességgel, amik a törvény szigorát és a gonosz tettek elleni erőhatalmat mellőzhetővé tennék, „ezek eltűrésére csak gondolni is szörnyű barbárság”. Külön foglalkozik még az államforma kérdésével is, erről a mai időkre is figyelemreméltó tanulsággal – a következőket írja: „A királyságból könnyű zsarnokságba esni, de nem sokkal nehezebb a legkiválóbbak által kezelt hatalomból keveseknek párturalmába, s legkönnyebb a népuralomból lázongásba jutni”. Tovább „az isteni gondviselés nem ok nélkül rendezte azt úgy, hogy a különböző országok különböző kormányforma szerint kormányoztasanak”. Részletesen foglalkozik a felsőség törvénykezésének szükségességével, arról, hogy az ország nyugalmanak megvédése érdekében végső kényszerben néha szükséges fegyvert fogni is. Mindezekből nyilvánvaló, hogy a keresztyén emberek részvételét a közügyekben az Isten országával semmiképpen nem ütközőnek, egészen természetesnek tartotta, Isten mindenekelőtt való felsőbbbségét szüntelenül szem előtt tartva.

Ez a szellemiség Kálvin után is olyan erősen hatott, hogy az akkori világ nagy részén átalakította, formálta sok elemében maig hatóan a társadalmi, sőt a gazdasági és kulturális életet is.

Egy másik, jóval későbbi kritikus történelmi időszak volt a II. világháború kora, annak előzetes és utólagos eseményeivel. Ekkor is elkerülhetetlen volt a keresztyének állásfoglalása a minden oldalról szorongató totális államhatalmak halálos fenyegetettsége között élve. Az egyház vezetői és általában a hívő keresztyén emberek is világosan látták, hogy a minden állampolgárra erőszakkal ráerőltetett egységes világnézet megkövetelése összeütkö-

zésekhez fog vezetni és a hitvalló keresztyénekre az üldözés időszaka vár, sőt az egész nemzetet nagy megrázkódatással járó súlyos veszélyek fenyegetik.

A közös fenyegetettség megmozgatta az egyház és a nemzet jövőjéért leginkább felelősséget érző erőit, nyilvánvaló volt, hogy nem lehet az egyház védőbástyái mögé húzódni, a most már nem is csak egyszerűen közéleti, hiszen életmentő felelősség elől kitérni. Ennek kézzelfogható példája volt az 1942. évi és különösen az 1943. évi Szárszói Konferencia, ahol a református egyház Soli Deo Gloria (SDG) egyesületének telephelyén együtt keresték a kiutakat az egyház hívő résztvevői és a magyar szellemi életnek azok a vezető személyiségei, akik a nemzet sorsáért érzett felelősségüket a fenyegetettség között is vállalták.

Sajnos, a katasztrófák bekövetkeztek, az egyházak megalkudni nem akaró vezetőit elhallgattatták, a keresztyén emberek alkotó, keresztyén szellemiségű közéleti részvétele lehetetlenné vált.

Ez a kerekén négy évtizedes elnyomatás oda vezetett, hogy bár az egyház hitét megtörni nem tudta, és mindenhol maradtak kisebb-nagyobb közösségek, melyeken keresztül sohasem hallgatott el az evangélium üzenete, az mégis bekövetkezett, hogy teljesen meggyengült a közéleti felelősség iránti érzék. Kialakult az a tudat, hogy a közügyekbe úgysem lehet szinte semmilyen formában beleszólni, hacsak valamilyen módon nem illeszkedne bele az egyedül érvényes ideológia irányvonalába és lassanként odajutottunk vissza, hogy a hívő keresztyén ember élettere csak a templom falai között van. Ezt a nézetet az elnyomatás alatt kialakított, bár az egyház életében nem új, téves teológiai értelmezések is erősítették.

Így érkeztünk el napjainkhoz, amikor a totalitárius eszmék uralma alól felszabadulva az egyház ismét halalthatta szavát, de a közéleti felelősséget illetően az előbbi okok miatt nagyon bizonytalan hangon szólt. Szinte újdonságként hangzott a régi kérdés, hogy politizálhat-e a keresztyén ember? Az utóbbi 1-2 évben felerősödött a felelet, hogy igen. Azok a próbálkozások, tervek, melyekkel nemzetünk több évtizedes késés után a világgazdaság természetes folyamatába visszakapcsolódni, a tényleges fejlődést lehetővé tevő erkölcsi alapokhoz visszatérni igyekezett, napjainkig nem vezettek eredményre, a kibontakozáshoz elengedhetetlenül szükséges egységes nézetek alapelemeinek kialakításáig sem sikerült eljutni, így olyan mély válságba kerültünk, amelynek létünket fenyegető veszélyeire egyre többen döbbennek rá és érzik át a cselekvés kényszerét. A keresztyén emberek között is sokan így élik ezt meg és így már több esetben az egyházak is állásfoglalásokat dolgoztak ki a társadalmat érintő időszerű és fontos kérdésekben. Mindemellert azonban a közéletben még nagyon kis mértékű a keresztyén emberek részvétele nemzetünk és a világ mai problémáinak nagyságához és a megmaradásunkat fenyegető veszélyekhez képest.

Mit tegyünk tehát, hogyan viselkedjék a keresztyén ember a politika, a közélet kétségekkel teljes, folyamatosan új problémákat felvető, de kikerülhetetlenül bennünket is szereplővé avató területén? Isten előtti felelősséggel vállalnunk kell állásfoglalásunk kialakítását minden olyan közéleti, társadalmi, környezetünk életét befolyásoló jelentős kérdésben, aminek jó vagy rossz irányban való ki-

menetele közös erőfeszítésünk eredményességétől függ. kinek-kinek helyzetétől, munkaterületétől, lehetőségétől, képességeitől függően. Vannak olyan általános társadalmi problémák, amelyek akarva-akaratlanul mindenkire kihatnak, mindenkit többé-kevésbé foglalkoztatnak és így elvárható a legszélesebb körű véleményalkotás kimunkálása és kinyilvánítása. Vannak azután olyan, az egyes szakterületekre vonatkozó problémák, amikkel az ott munkálkodók lehetősége és feladata elsősorban foglalkozni és véleményt alkotni, ilyenek pl. az igazságügy, a közjog, az oktatásügy, a pénzügyek, a szociális ügyek, a különböző iparágak feladatai, az agrárgazdaság, a honvédelem. Nem elég, ha mindenki becsületesen, szorgalmasan végzi a maga munkáját a saját területén, ha közvetlenül csak maga elé néz és nem gondolkodik a jövőn, a fejlődés irányán, az akadályok elhárításának helyi és országos feltételeinek kidolgozásán, közéleti érvényűvé szélesítve munkásságát. A keresztyén ember legyen ilyen értelemben is aktív, éljen a beleszólás jogával, a kibontakozás alakításának minden lehetőségével. Válgjon ismertté, hogy kik azok az emberek, akik Istentől kapott tehetségükkel Isten és a nép iránti felelősséget vállalva, a véleményformálás és kinyilvánítás nehéz munkáját vállalva élnek, akiknek áldozatos együttlémmunkálkodásával lehetőség nyílik a válságból való kibontakozásra. Szükség esetén vállaljon az ilyen keresztyén ember közéleti feladatot is. Kiknek kellene a nemzet sorsát hordozniuk, a nehézségeket vállalniuk, ha nem Isten mai embereinek, a szó legbensőbb értelmében mai prófétáknak? Ha csak esetenként szűkebb, kisebb területeken is, de ezzel a lelkiülettel, Isten akaratának közvetítőjeként. Mindig súlyos következményekkel jár bármilyen közösség részére, ha kibúvik az órállás, a jelenségek elemzésének és az állásfoglalás kialakításának a felelőssége alól. Fel kell ismernünk annak a kornak a társadalmi törvényszerűségeit, amelyikben élünk, a kor követelményeinek fel nem ismerése, a teendők könnyelműségből, vagy kényelemből el nem vállalása, a jó és a rossz közötti különbségtétel érzékének eltompulása mindig az adott közösség, ország, társadalom életének súlyos eltorzulásához, sokszor katasztrófák bekövetkezéséhez vezetett. Szenvedő népünk és világunk ma is sóvárogva várja az Isten fiainak megjelenését, akiken keresztül Isten szava nemcsak az egyházban, hanem az élet minden területén érvényesülhet, akik elvégzik az Isten országának épülésében a mai korban reájuk bízottakat.

Eddig jutottam elmélkedéseimben a keresztyén ember Isten akaratára szerinti helyét keresve napjaink problémái között. A tájékozódás nem könnyű, sok a tévedés lehetősége, lehet, hogy volt több olyan gondolat is fejtegetéseimben, amik esetleg nem állnak meg Krisztus mindenén áthatoló tekintete előtt. De hiszem, hogy több volt olyanokból, amik egyeznek Isten akaratával, csak eddig nem nagyon mertük vagy nem tudtuk kimondani. A ma kérdéseivel való szembenézést semmiképpen sem kerülhetjük el és vigyáznunk kell arra, hogy haszontalan szolgáljunk ne bizonnyuljunk.

*Balogh Ernő
gépészmérnök
(a Tatabánya-Bánhidai
Ref. Egyházközség gondnoka)*

(Tatabánya, 1995-1996.)

Kulturális antropológia az Újszövetség magyarázatában: néhány példa Bruce J. Malina könyvéből

A kulturális antropológia és az Újszövetség

1997 májusában Prágában tartotta rendes konferenciáját a *Context Group of Biblical Scholars* nevű nemzetközi kutatócsoport, amely a kulturális antropológia eredményeit igyekszik felhasználni a bibliai exegézisben. Ez az esemény talán azt is jelenti, hogy az irodalmi és szociológiai hermeneutikai irányzatok után a kulturális antropológia módszerei is létjogosultságot nyernek az európai exegetikai gyakorlatban. A fent említett kutatócsoport tagja Bruce J. Malina, az omahai *Creighton University* professzora, akinek *The New Testament World: Insights from Cultural Anthropology* (Az Újszövetség világa: Vizsgálódások a kulturális antropológia szemszögéből, Loiusville, 1993) című könyve a témában leggyakrabban idézett munkák közé tartozik.

Mi, akik Magyarországon többnyire egyházi keretek között foglalkozunk bibliai írásmagyarázattal, néha talán hajlamosak vagyunk meglepedkezni arról, hogy a Szentírást értelmező teológusok minden korban felhasználták valamely „szekuláris” tudomány módszereit. Az ókorban a retorika, a középkorban a filozófia volt a „teológia szolgáltatója”, míg a reformatori exegézisben a filológia, a felvilágosodást követően pedig a történettudomány határozta meg a teológiai diskurzust. Századunkban az irodalomtudomány előbb a formakritikán, majd a tipológiai és narratív exegézisen keresztül adott az írásmagyarázatnak jelentős impulzusokat. De ugyanitt említhetjük a nyelvészet, a pszichológia és a szociológia hatását is. Milyen új eredményeket hozhat az exegézisben a kulturális antropológia alkalmazása?

A kulturális antropológia sem módszerében, sem szemléletében nem egységes tudomány. Sokkal inkább egy nagy ernyő, „hipertudomány”, melynek égisze alatt sokféle megközelítés és értelmezés megfér, amelyeket néhány közös törekvés tart össze. Legnagyobb hagyománya a tradicionális törzsi közösségek kutatásában van, de ma már éppen úgy foglalkozik az európai vagy amerikai kultúrával, mint kisebb társadalmi csoportokkal, sőt egyes emberekkel. Problematikáját legegyszerűbben így lehetne megfogalmazni: „Mi a közös, és mi az egyedi bennünk?” Ami minden emberben közös, az természetétől fogva adott; ami teljesen különböző, azt a személyiség, az egyéni életút és tapasztalatok szintjén találjuk. Amiben viszont egy közösség tagjai megegyeznek, ám más közösségek tagjaitól különböznek, azt kultúrának nevezzük. Minden kultúrában megtalálhatók azok az érzelmet, viselkedést, hitet, vonzalmat és irányultságot meghatározó minták, amelyek az élet különböző helyzeteiben eligazítanak – anélkül, hogy erről tudomást vennénk. Hogy ezek miért térnek el az egyes kultúrákban, arra a kulturális antropológia különböző irányzatai evolucionista, materialista, vagy éppen idealista magyarázatokat adnak. Számunkra az a fontos, hogy ezeknek a kulturális különbségeknek tudatában legyünk, és a bibliai szöveg olvasásakor szem előtt tartsuk őket. Ez önmagában véve nem új szempont, hiszen a

bibliai kortól való távolságunk hangsúlyozása a történetkritikai exegézis alaptétele (és talán zsákutcája is). Malin és társai megközelítését éppen ezért „új történeti iskolaként” is emlegetik. A történettudomány, a szociológia vagy a szociálpszichológia eredményei egyaránt helyet kaphatnak ebben a keretben. Fontos azonban, hogy nem a történelem, az (össz- vagy helyi) társadalom folyamatait vagy egy konkrét csoport belső dinamikáját vizsgálják, hanem az adott kultúrában egyetemes (konkrét történeti és társadalmi helyzettől független), tanult és továbbadott „játékszabályokat”.

Lássunk egy általános példát. A Jn 5,1-9-ről, a harmincnégy éves beteg ember meggyógyításáról szinte kötelezően pszichologizáló ígehirdetéseket szoktak mondani. „Mire gondolt és mit érzett az a tehetetlen nyomorult, amikor megpezsdült a víz, és a csonkabonkák sokasága csúszott-mászott keservesen a medence felé, hogy elsőnek érjen oda. A reménytelenség és nyomorúság micsoda gyűjtőhelye volt ez az oszlopcsarok...” és így tovább. De nemcsak ebben a történetben keressük (és színezzük) az érzelmeket és lelki motívumokat, hanem Jézus viselkedésében is. A szelíd szemű, a haragos, a kesergő Jézus – mind megannyi szentimentális toposza ígehirdetésünknek. A nehézség azonban ott van, hogy az evangéliumok – összhangban az antikvitás irodalmi hagyományával – nem foglalkoznak a személyiség átvilágításával, a lelki tusák elemzésével. A tettekből és szavakból természetesen kiolvashatunk lelki folyamatokat – legalábbis mi, modern olvasók – de kérdés, hogy ez mennyiben legitim próbálkozás. Vajon az evangélisták felületességének tudható be, hogy nem elemzik kellő részletességgel a cselekvések belső motívumait? Vajon nem lett volna csemege az evangélista számára Péter vagy Júdás összetett lelkivilágának elemzése, Péter tagadásának vagy Júdás árulásának lélektani analízise? Az előbb már említettük, hogy az antik irodalomból általában hiányoznak az ilyen szempontok. A szereplők inkább „laposak”, nem plasztikus, és főleg nem dinamikus személyiségek. A kulturális antropológia válasza az, hogy ez nemcsak az irodalomban, hanem a való életben is így működött. Az első századi mediterrán ember nem individuumként, hanem közössége reprezentánsaként viselkedett. Nem individualista, hanem „dyadikus” (a görög *dyo* számnévből), kollektív beállítottságú személyiség volt; és ami még fontosabb, mások viselkedését is ekként értelmezte. Ebből az is következik, hogy az első századi mediterrán emberünk nem volt a mai értelemben véve jó emberismerő. Erre egyszerűen nem voltak kulturális mintái. Ezért nem találunk az evangéliumokban dosztojevszkiji (vagy augusztinuszi) lélekelemzést, és ezért irreleváns, ha ezt a rendelkezésünkre álló kevés információ alapján magunk akarjuk elvégezni. És még egy lépéssel tovább mehetünk ennek a példának a kapcsán: ha a cselekvések rugóit nem a lélek rejtelmeiben keressük (amelyekbe a Biblia szerint csak Isten lát bele), akkor azokért egy másik személyt kell okolnunk. Júdásba „belement a Sátán” (Lk 22,3; Jn

13,2), Anániás szívét szintén a „Sátán szállta meg” (eplérisen, ApCsel 5,5). Egy esemény magyarázata nem mechanikus-természettudományos, hanem mindig személyes: egy másik ember, angyal, Isten vagy éppen a Sátán áll mögötte.

Tekintély és szűgyen

Pillantsunk bele ezek után Malina könyvének öt fő fejezetébe, amelyekben az első századi mediterrán társadalomról alkotott nézeteit ismerteti. Fontos, hogy a fejezetek nagyobb részében nem kizárólagosan palesztinai-izraeli jelenségekről van szó. Az „első századi mediterrán társadalom” kifejezés mutatja, hogy a könyvben tárgyalt kulturális minták Jézus korában többé-kevésbé a Földközi-tenger egész medencéjében jellemzőek voltak. Malina talán legfontosabb fogalma a „tekintély”. A tekintély az első századi mediterrán társadalom mérceje, ez határozza meg az emberek helyét a világban – valahogy úgy, ahogy a mai nyugati civilizációban az anyagi gyarapodás. A tekintélynek három összetevője, értékelési szempontja van: a hatalom, a nem és a vallás.

(1) *A hatalom* azt mutatja, hogy valakinek mennyire engedelmeskednek mások. Semmiképpen sem fizikai erőről vagy kényszerítésről van szó, hanem sokkal inkább arról, hogy valakire hallgatnak-e, adnak-e a szavára (ld. a görög *hypakuó* igét!). Egy apa elveszíti tekintélyét, ha leánya egy férfival megszökik, mert nem volt rá hatalma, hogy megakadályozza.

(2) *A nemi hovatartozás* egyértelműen kijelöli valakinek a társadalmi szerepét. (a) *A férfi dolga* az, hogy a család tekintélyét növelje. A tekintély gyűjtőhelye a család, a ház (*oikos*). A férfi innen mindig kifelé tekint, és másokkal érintkezve igyekszik tekintélyt szerezni. Erre az ún. „kihívás-válasz” játék ad lehetőséget, amelyet jól szemléltetnek az evangéliumokban a Jézus és ellenségei közötti konfliktusok. Vegyük példának a Mt 21,23-27-ben leírt esetet, a főpapok és vének kérdését Jézus hatalmáról. Amikor a főpapok és a vének odamennek Jézushoz, kihívást intéznek felé. Ezzel beismerik, hogy Jézust egyenlő partnernek tekintik, mert kihívás-válasz játék csak egyenlő partnerek között volt lehetséges: a nagyobb tekintélye nem növekszik a kisebb legyőzésével, a kisebb viszont nem kockáztatja tekintélye elvesztését. Jézus elfogadhatja vagy visszautasíthatja a kihívást. A „negatív elutasítás” (meghárítás) a kihívók győzelmét, és Jézus tekintély-vesztését jelentené. Ha elfogadja a kihívást, akkor vitába száll ellenfeleivel, ahogy azt pl. a Mt 15-ben teszi. Ebben az esetben azonban inkább „pozitív visszautasításról” van szó. A visszakérdés ismert rabbinikus módszerével tulajdonképpen válaszadás nélkül meghárításra kényszeríti ellenfeleit. (b) *A nő feladata*, hogy a tekintélyt őrizze. A háztartásban a nő arca mindig befelé fordul, a tekintély női összetevőjét ezért Malina „szűgyennek” nevezi. Ez nem a tekintély hiányát, vagy megszűgyenítettséget jelent, hanem jó értelemben vett „szűgyenlősségnek” lehetne nevezni.

(3) *A vallás* az Isten által szabott rendbe való beilleszkedést jelenti. Aki ezt a rendet tagadja, az „bolond” (Zsolt 14,1). Hogy azután ezen kritériumok alapján valakinek mekkora a tekintélye, azt a közösség ítéli meg. A tekintély tehát szorosan összefügg a „dyadikus sze-

mélyiséggel”, hiszen a tekintélyt csak a közösségen belül lehet értelmezni. De erről szól a következő fejezet.

A dyadikus személyiség

„A dyadikus személy alapvetően csoportba beágyazott és csoport-orientált személy... Az ilyen csoportba beágyazott, dyadikus személyiségnek egyszerűen állandóan szüksége van egy másik személyre, hogy tudja, valójában kicsoda. Az ilyen személyek belülről megélik és magukévá teszik, amit mások velük kapcsolatban mondanak, tesznek és gondolnak, mert ember voltukból fakadóan szükségesnek gondolják, hogy mások elvárásai szerint éljenek. Az ilyen személyek mindig a másokkal való kapcsolatban gondolkoznak magukról, miközben mind vízszintesen, mind függőlegesen egy meghatározott társadalmi helyzetet foglalnak el. Ezeknek a személyeknek állandóan értékelni kell kapcsolataikat, figyelmük ezért mindig kifelé fordul, azok igényei és elvárásai felé, akik az elismerést adhatják vagy megvonhatják” (Malina i.m., 67. old.).

Az előbbiekben már láttunk egy példát arra, hogyan korrigálhatja bibliai látásunk a dyadikus személyiség jellemzőinek figyelembe vétele. Egy másik érdekes példa a lelkiismeret kérdése. Gyakran a modern ember „lelkiismeret” fogalmával próbáljuk megközelíteni pl. Szókratész daimonion-ját, vagy Pál apostol önéletrajzi vallomásait: „Azt a törvényt találok tehát magamban, hogy – miközben a jót akarom tenni – csak a rosszat tudom cselekedni” (Róm 7,21). Vajon kritikus önvizsgálatról, büntudatról, lelkiismeret-furdalásról van itt szó? Augustinus vagy Luther – mondja Malina – legalábbis így értelmezték Pált. Az igazság azonban az, hogy a lelkiismeret Pál és kortársai számára *syneidésis*, *conscientia*, azaz másokkal együtt tudás; önvizsgálat helyett sokkal inkább a mások véleményének figyelembevételét jelenti. A dyadikus személyiségnek nem önmagával kell összhangba hozni a cselekedeteit (ahogyan azt az individualista gondolja), hanem a közösséggel. Ennek kifejezése a mózesi törvény, és ilyen közösség-orientált szemlélet jut kifejezésre az újszövetségi etikai szövegekben is.

Korlátozott javak

A közösség-orientált személyiségnek, a tekintély körüli éberségnek és a körülötte kialakult kifinomult „játékszabályoknak” gazdasági-társadalmi alapja (ha úgy tetszik: vetülete) is van. A nyugati fogyasztói társadalom egységesen osztja azt a népszerű meggyőződést, hogy a javakból végtelenül sok van. Ha tehát én valamivel gyarapodok, azzal senki sem lesz szegényebb. Ezt a meggyőződést ugyan sok kritika éri (és Európa szegényebbik felében talán még nem is olyan természetes!), mégis a nyugati fogyasztói kultúra egyik axiómája. Az első századi mediterrán ember ezzel szemben úgy tapasztalta, hogy mindenből csak egy korlátozott mennyiség áll rendelkezésre. A gazdálkodási módszerek nem tettek lehetővé jelentős gyarapodást, Palesztina nagy népsűrűségét külön is hangsúlyozza a szociológiai kutatás (Galilea földterületének 97 százalékát művelték, ld. B. Colomb és Y. Kedar, *Ancient Agriculture in the Galilee Mountains*, IEJ 1971, 136-140. old., idézi G.

Theißen, *Soziologie der Jesusbewegung*, München, 1977, 42. old.).

Az embereknek ez a tapasztalata alapvetően meghatározta a társadalmi érintkezésről alkotott nézeteiket is. Az előrelépés, a gyarapodás, a feltörekvés mindig gyanús volt, hiszen csak úgy lehetett valakinek több – gondolták –, ha közben valaki másnak kevesebb lett. Az ilyen ember az egész közösségre veszélyt jelentett. Jól látható ez a kereskedők és vámszedők negatív megítélésében. A státuszszimbólumok fitogtatása, a vagyónvédelmi szolgálattal és emberevő kutyákkal őrzött villa tehát célszerűtlen stratégiák lettek volna. Jellemző volt viszont, hogy a ház, a műhely a jóindulat jeléül nyitva állt a szaladgáló gyerekek előtt, akik a szomszédok között mintegy társadalmi kapcsolatot jelentettek. Jézusnak mindig „kéznél van” egy kisgyerek (Mt 18,2; Mk 9,36; Lk 9,47). De nemcsak a gyerekek mehettek be egy idegen házba: a Mk 2,2 szerint egész tömeg szorongott a házban, ahol Jézus volt (Jézus házában?); a Mk 7,24 szerint Jézus útközben „bement egy házba”, a leprás Simon házába természetes módon beszélgetett „egy asszony” (Mt 26,7). A magánéletnek ez a nyitottsága az volt hivatva bizonyítani, hogy az illetőnek nincs mit takargatnia, tisztességes ember, nem jelent veszélyt a közösségre nézve. Ide nyúlhatnak vissza a ma is olyan eleven mediterrán vendégszeretet társadalmi gyökerei. Az egyén és a család jövőjét a mediterrán társadalomban nem az anyagi felhalmozás biztosította – amit Isten bolondságnak nevez (Lk 12,20, a bolondság értelmét fentebb tárgyaltuk) – hanem a megfelelő kapcsolatok kialakítása.

Az egyenlőkkel ún. dyadikus szerződések, a más társadalmi státuszúakkal ún. patrónus-kliens szövetségek alakultak ki. Az előbbihez tartozott például a normális üzleti viszony, mondjuk egy kézműves és vevőköreinek kapcsolata. Ezért élhettek például az egy mesterséget űzők egy utcában vagy városnegyedben: a „szabad verseny” helyett sokkal inkább az „élni és élni hagyni” szemlélete érvényesült. A *patrónus-kliens* szerződés lényege, hogy a patrónus a másik fél számára amúgy elérhetetlen anyagi, társadalmi, jogi szolgáltatást nyújt, amelyért a kliens cserébe erkölcsi támogatását, a patrónus jó hírének (tekintélyének) növelését kínálja. Ilyen patrónus helyzetben van például a kapernaumi százados (Lk 7,1-10), aki zsinagógát épített a zsidóknak, akik nem is mulasztják el hirdetni ezt a jócselekedetét. Végző soron ilyen patrónus-kliens viszony áll fenn Isten (az istenek) és az ember között. Jól tükrözik ezt a kapcsolatot a zsoltárok ehhez hasonló fordulatai: „Hirdessétek velem az Úr nagyságát, magasztaljuk együtt az ő nevét! Az Úrhoz folyamodtam és ő meghallgatott, megmentett mindattól, amitől rettegetem” (Zsolt 34,4-5). Antik szociológiai metaforával élve Isten a legfőbb patrónus.

A család

A rokonság egyértelműen a mediterrán társadalom legfontosabb intézménye. A kulturális-antropológiai kutatók különösen sokat foglalkoznak a különböző kultúrák családmódelljeivel. A család a tekintély „gyűjtőhelye”, amelyből részesedik az, aki a családba születik. Érthető tehát, ha ebben a társadalomban a házasság nem magánügy (mint ahogy valójában semmi sem az). A házasság nem megbontja, hanem erősíti a család egységét, és más családokkal való kapcsolatát. A házaspárok *patrilokálisan*

telepednek le, azaz a férj családjához tartoznak. A házastársak közötti viszonyt nemcsak a házasság „szertt” volta határozza meg, hanem az a tény is, hogy a férj kapcsolata saját családjával (letelepedési helyüknél fogva is) igen erős marad. A szülők érdeke tehát az, hogy leánygyermeküket az apai ágon minél közelebbi rokonhoz adják férjhez, mert a család így lojális vóket nyer. Ideális vőlegények az apai ágról származó unokatestvérek: ezt nevezzük *mediterrán endogámiának*.

Korábban láttuk, hogyan oszlik meg a nők és férfiak szerepe a család tekintélyének megőrzésében illetve gyarapításában. A házasság előtti nemi kapcsolat vagy a házasságtörés éppen ezért a leány vagy asszony családjának tekintélye ellen irányul, és közvetve az apa vagy a férj tekintélye ellen elkövetett támadás. Ugyanakkor igen enyhe elbírálás alá esik a másik férfi szolgálójával való nemi kapcsolat (Lev 19,20): ebben az esetben nem történt a másik tekintélye elleni támadás, csupán a tulajdona „károsodott”. A pátriárka-történetekben találjuk meg annak a szokásnak a nyomát, hogy a férjnek joga volt „politikai célból” másoknak odaadni feleségét, vagy az apának (vejeinek jelenlétében!) leányait (Gen 12,1-10; 19,12-16.31-38; 20,2-18). Nyilvánvaló tehát, hogy nem szabad a család, házasság és rokonság huszadik századi nyugati modelljeit a bibliai szövegbe visszavolvasni, és ennek alapján moralizáló értelmezéseket alkotni.

A kultikus tisztaság és a társadalom tagolódása

Az előbbieken hangsúlyoztuk a család és a rokonság szerepét az első századi mediterrán társadalomban. Nem meglepő, ha ezek a tényezők nagyban meghatározzák az izraeli társadalom tagolódását is. A Jézus korabeli izraeli társadalom nem gazdasági szempontok alapján tagolódik – a kortárs szemlélet legalábbis nem ez a szempont érdekl. Mint már említettük, az anyagi gyarapodás nem tartozott a fontos életcélok közé, sőt a társadalom negatívan ítélte meg. A társadalom nem szegényekre és gazdagokra volt osztva, hanem tisztákra és tisztátalanokra. A rituális tisztaság határozta meg az emberek (és állatok!) helyét a világban. A világ középpontjában a templom állott a szentek szentjével, és a rituális tisztaság az egyének a szentek szentjéhez való közelségét jelentette. Ezt a távolságot pedig a család és rokonság viszonyai határozzák meg, nevezetesen: a származás és az utódok biztosításának képessége. Ezen ismervek alapján bármely ember öt csoport valamelyikébe tartozik:

(1) Az első csoport „az igaz Izrael”, ide tartoznak (koncentrikus körben) a papok, a lévíták és a többi teljes értékű izraelita. Ők megfelelő származással rendelkeznek és képesek utódokat biztosítani, a gyülekezet teljes jogú tagjaként részt vehetnek a templomi kultuszban, és egymás között szabadon házasodhatnak.

(2) A második csoportba tartoznak a papoknak tiltott házasságból (özvegyekkel, elváltakal stb., vö. Lev 21,7) származó gyermekei és a prozeliták. Láthatjuk, hogy itt a származás nem tökéletes, de még megfelelő (a prozelitáknál „rituális származásról” van szó). Ezek az emberek még Izraelhez tartoznak, és a papok kivételével mindenkivel házasodhatnak.

(3) A harmadik csoportba tartoznak a törvénytelen születésűek, a talált gyerekek és a nem születésüktől fogva eunuchok. Ezeknél az embereknél hiányzik vagy a szár-

mazás, vagy az utódok biztosításának képessége. Ők nem teljes jogú tagjai a szövetségnek, csak egymással vagy prozelitákkal házasodhatnak. Az eddigi három csoport (valamilyen szinten) még mind Izraelhez tartozik.

(4) A negyedik csoportba tartoznak a születésüktől fogva eunuchok, vagy más nemi deformációval születettek. Mivel nem képesek nemi kapcsolatra, nem örökíthetik tovább izraelita voltukat. Tehát nem tartoznak Izraelhez.

(5) Az ötödik csoportba tartoznak a pogányok: ők egyszerűen rá sem férnek a tisztasági skálára, mindeztől fogva tisztátalanok.

Ez tehát az a tisztasági rendszer, amely a korabeli izraeli társadalom szerkezetét, az emberek egymással való érintkezésének szabályait meghatározta. Malina (Mary Douglas nyomán) kimutatja, hogy az állatok besorolása is ezt a mintát követi. Nagy kérdés, hogy vajon Jézus és tanítványai mennyire tértek el ettől a rendtől: Péter mindenesetre egyaránt tartózkodott a tisztátalan állatokkal és emberekkel való érintkezéstől (ApCsel 13,13.28). Az egyházban először a pogánykeresztyének csatlakozása kérdőjelezi meg alapjaiban ezt a rendszert, de bizonyos mértékig öröklődik a rituális tisztaság kritériuma az egyház és „e világ” közötti különbségtételben.

Két kritikai megjegyzés

Malina megközelítése meglehetősen „önéletrajzi” jellegű. Az első századi mediterrán „másságát” hangsúlyozó kijelentései valójában gyakran az amerikai társadalom betegségeiről szólnak. Amikor a dyadikus sze-

mélyiségről beszél, akkor a nyugati individualizmusra kell gondolni, amikor a javak korlátozottságáról, akkor a pazarló túlfogyasztásra, amikor a család szerepéről, akkor az amerikai „egytagú családmoddellre”, amikor a tekintély értékmérő szerepéről, akkor az anyagiasságra, amikor a rituális tisztaságról, akkor a mindent profanizáló olcsó pragmatizmusra. A szerző javára legyen írva, hogy néha tudatosan meg is teszi ezeket a megkülönböztetéseket. De sok esetben talán nem kell az első századba visszamennünk, hogy ezeket a kulturális mintákat megtaláljuk: sok részlet ráillik a hagyományos európai paraszti közösségekre, vagy akár a polgári társadalomra is. Kulturális másságunk hangsúlyozása mellett a kulturális kontinuitás tudata is segíthet a bibliai szöveg megértésében. A kulturális antropológia ehhez is szolgáltat támpontokat.

Malina sok jó megfigyelése nem áll össze módszerre. Ő maga is bevallja, hogy a legkülönbözőbb szemléletű munkákból merített. Könyve így inkább adalékokkal szolgál, mint módszertani segítséggel. A mű legjobb és a szakmai körökben is legnagyobb elismerést kiváltó fejezetei kétségtelenül azok, amelyekben a tekintély modellt, a dyadikus személyiség és a patrónus-kliens szerződés jelenségét valóban logikus módszertani egységben tárgyalja. A kulturális antropológia mindenesetre tudatosíthatja bennünk, hogy az Újszövetség hivatásos magyarázóinak nemcsak nyelvi és történelmi ismeretekre van szükségük, hanem a Jézus korabeli társadalom kulturális mintáinak mélyebb megismerésére is.

Czachesz István

A magyar protestáns vallási néprajzi kutatások tizenöt éve

Rövid tanulmányomban vázlatos áttekintést szeretnék adni a hazai protestáns vallási néprajzi kutatásokról. A szemle a Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Munkacsoportja tevékenységének, a Vallási Néprajzi köteteknek illetőleg az OTKA és az OKTK kereteiben folytatott kutatások értékelésére vonatkozik. Áttekintésem nem lehet teljes már a terjedelmi megkötöttségek miatt sem. Lehet, hogy mások máshová helyeznék a hangsúlyokat. De ez természetes is, hiszen mindannyian másként, más oldalról közelítünk a kutatásokhoz, másként használjuk eredményeiket, másként ítéljük meg törekvéseit.

Az értékelésnek három szempontját választottam: 1. az elvégzett munka összevetését a kitűzött célokkal, 2. az elért eredmények viszonyát az eddigi kutatások történetéhez és történetében, 3. valamint a magyarországi vallási néprajzi kutatások mai összefüggéseiben.

1.) A Doktorok Kollégiuma Egyháztörténeti Szakosztályának *Egyházi Néprajzi Szekciója* 1980-ban kezdte meg működését, amelynek gerincét a tagok öntevékeny kutatásairól képet nyújtó tavaszi és nyári konferenciákkal, szekcióülésekkel jelentették és jelentik. Jórészt ezek előadásanyagából jelentették meg 1985-ben a *Vallási Néprajz* című kiadványsorozat első kötetét, amelynek előszavát *Voigt Vilmos* írta. Célként elsősorban a református, más protestáns, valamint harmadsorban egyéb felekezetek hagyományainak teljességre törekvő feltárását tűzte ki. A megjelent hét kötet tanulmányainak áttekintése hamarosan megmutatja, hogy mennyire sikerült ezt megvalósítani.

Voigt Vilmos beköszöntőjét kiegészíti ugyanabban a kötetben az *Egyházi Néprajzi Szekció* vezetőjének és szervezőjének, *Molnár Ambrusnak* beszámolója, amely az Egyházi Néprajzi Szekció konferenciáival, a konferenciasorozat célkitűzéseivel, s az 5 év alatt már elért eredményeinek áttekintésével foglalkozik. Pontokba szedve *Molnár Ambrus* a következő célokat sorolja fel: 1. református egyházi néprajzi bibliográfia összeállítása, 2. kérdőívek megszerkesztése, 3. tavaszi konferenciák, továbbképzések szervezése világi néprajzkutatók részvételével, 4. pályázatok kiírása a gyűjtő és feldolgozó munkára, 5. kutatás-és tudománytörténet művelése.

Az értékelés itt gyors és rövid lehet: 1. nem készült el a református vallási néprajzi bibliográfia, 2. kérdőívek készültek ugyan, meg is jelent egy-kettő, de sok hiányzik még, s terjesztésük, valamint felgyűjtetésük nem megszervezett, 3. a konferenciák rendszeresen, jól szervezeten folynak, jó részt előadásaik alkotják alapját a most már rendszeresen megjelenő *Vallási Néprajz* köteteknek. 4. Pályázatokat tudtommal nem írt ki az Egyházi Néprajzi Szekció. 5. A vallási néprajzi kutatások jeles református művelőinek bemutatása eleinte folyamatosabb, rendszeresebb volt, a későbbi kiadványokban azonban nem találkozunk velük.

Az eredmény tehát felemás: megvalósított célok, félbemaradt tervek. Ez minden folyamatos kutatásnál így van. Ezért viszont szükséges és érdemes időről-időre

áttekinteni a végzett munkát, s a célkitűzéseket a lehetőségekhez, a körülményekhez igazítani.

2.) A már említett bevezetőjében *Voigt Vilmos* kutatási előzményként mindössze három nevet említ: *Bálint Sándor*, *Scheiber Sándor* és *Erdélyi Zsuzsanna* nevét. Hármójuk közül Erdélyi Zsuzsanna máig aktív részese a református kutatásoknak, a másik két tudós már rég halott. Ha hármójuk teljesítményéhez viszonyítom az elvégzett munkát, azt mondhatom, hogy van még tennivaló főleg a módszeresség, s a kutatói színvonal tekintetében.

A protestáns vallási néprajzi kutatások áttekintésére nem ez az első próbálkozás. Időrendi sorrendben haladva az 1930-1940-es évek összefoglaló, utat kijelölő munkáit kell említeni először, azaz *Gunda Bélának* a református, *Márkus Mihálynak* (Michal Markuš) az evangélikus, s *Bálint Sándornak* a katolikus tudománytörténeti áttekintéseit, majd hosszú évtizedek kihagyása után ismét *Gunda Béla*, *Tüskés Gábor*, *Molnár Ambrus* és *Kósa László* írásait. Ezek a munkák azok, amelyek már korábban, egymástól is eltérően akár, de kijelölték a protestáns vallási néprajzi ill. egyházi néprajzi kutatások kereteit, a célokat és az irányokat is megszabták.

Az említett kutatástörténeti áttekintések a részletekről jól tájékoztatnak. Az elmúlt évtizedekből most csak egy-két kutatót szeretnék kiemelni: *Illyés Endre* munkáit, *Újszászy Kálmán* és *Szabó Zoltán* munkásságát, a *Faluszeminárium* tevékenységét – amelynek anyagát máig nem használtuk fel kellőképpen. Közvetétele szép feladat lenne. Egy-egy további kimagasló teljesítményre, életműre a felsorolt szerzők is rámutattak.

Ez volt az az előzmény tehát, amelyre az 1980-as években a Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi szekciója alapozhatott.

3.) Végül pedig szeretném a Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szakosztályának, a Vallási Néprajz kiadványsorozatának, valamint a két pályázati kutatásnak (OTKA, OKTK) eredményeit elhelyezni a vallási néprajzi kutatások mai hazai mezőnyében, törekvései között.

Lássuk tehát a vázlatos, de számszerűsíthető áttekintést!

Ennek gerincét a *Vallási Néprajz* című kiadványsorozat jelenti, amelynek megjelentetésében a Doktorok Kollégiuma mellett az ELTE Folklór Tanszéke, s esetenként más intézmények (Teleki László Alapítvány, KLTE Néprajzi Tanszéke) is közreműködött.

A sorozatnak eddig hét kötete jelent meg, a 8. most van sajtó alatt.

A hét kötetben a szerkesztők több mint 100 tanulmányt, közleményt publikáltak. A sorozat főleg a protestáns, ezen belül is a református kutatások fórumának indult, nyitottsággal más felekezetek életéről szóló írások iránt is. Egy kis statisztika is ezt mutatja:

a több, mint 100 írásból

reformátusokkal foglalkozik	59
evangélikusokkal	5
unitáriusokkal	7
adventistákkal	4
nazarénusokkal	2
általában szabadegyházakkal	2
szombatosokkal	1
római katolikusokkal	13
görög katolikusokkal	3
zsidókkal	1

Azaz a tanulmányok több mint fele reformátusokról, kb. egy ötöde általában protestánsokról, s valamivel több, mint egy tizede a katolikusokról szól.

A tartalom szerinti áttekintés alapjául először a nemzetközi néprajzi bibliográfia tematikai beosztását próbáltam alapul venni, ám ez merev kategóriái miatt nem bizonyult elég használhatónak. Ezért *Kósa László* protestáns vallási néprajzi áttekintésének tematikai rendjét vettem alapul a *Vallási Néprajz* kötetiben megjelent írások besorolásához. Az egyes tanulmányok besorolása valamelyik kategóriába természetesen így sem gond nélküli, hiszen tárgyánál fogva sok közlemény több helyre is azonos joggal beiktatható lehetne. Vállalva a besorolás bizonyos szubjektív voltát, nézzük meg, hogyan tükröződik a Vallási Néprajz hét kötetében a hazai református illetve protestáns népelet iránti érdeklődés, mi valósult meg a kitűzött célokból? Vannak-e preferált témák? Vannak-e elhanyagolt területek? S mindezeket milyen szemlélettel, milyen módszerrel és kik kutatják?

Az első nagyobb tematikai kört az *egyháztörténeti* és *művelődéstörténeti* írások alkotják. Számításom szerint 10 közlemény sorolható ide. Egy tizede tehát az összes tanulmányoknak. Ezek különösen az 5. és a 7. kötetben vannak hangsúlyosan képviselve. Az egyháztörténet, gyülekezet-történet, a gyülekezetek művelődéstörténeti emlékei főleg a határainkon kívüli közösségekre vonatkozó írásokat jellemzik. Tematikailag sokszínűek, változatosak, ezért akár több csoportba is besorolhatók lehetnek.

A második nagyobb tematikai egységbe a *vallás, etnikum, identitás* kérdéseivel foglalkozó írásokat soroltam. Ide 11 közlemény volt beosztható. A vallás és az etnikus azonosságtudat hangsúlyos volt a múltban általában is a reformátusság/protestantizmus története során. De az ma is, és méghozzá több szempontból:

1.) a tanulmányok megmutatják, hogy egy elvállastalanodott világban mi a vallás helye, szerepe az egyén és a közösség életében, az egyéni és a közösségi azonosságtudat szerkezetében.

2.) A másik ok a magyarság 20. századi történetének, helyzetének sajátos (szomorú) alakulása, mintegy harmadának szülőföldjén kisebbségbe kerülése. A kisebbségi helyzetben pedig a vallás, az identitás, az etnikum és a kultúra sajátos összefüggései.

E problémakörök a fenti összefüggéseken kívül még földrajzi tagolódást is jelentenek, s szintén a határainkon kívüli gyülekezeteket jellemzik. Főleg kisebbségben, elsősorban nemzeti és ezzel párhuzamosan vallási kisebbségben, szórvány helyzetben vetődik fel hangsúlyosan a vallásnak, az etnikumnak és az önazonosságtudatnak különböző minőségű összekapcsolódása, kapcsolata. E csoportban ezért található észak-amerikai és svájci magyarokkal foglalkozó írás éppúgy, mint Dél-Bánságról (aldunai székelyek), vagy Kórogyról szóló. Szinte a teljes 4. s részben a 7. kötet megemlíthető itt, amelyeknek tanulmányi a határon túli magyar közösségek vallásos életével foglalkoznak, s az írások többségében látenszen jelen van a vallás és a nemzeti identitás kapcsolata, vagy éppen ezzel foglalkoznak.

A harmadik nagyobb tematikai csoportban a *vallásgyakorlás, a paraliturgia, az egyházközség működése* kérdéseivel foglalkozó 7 tanulmány áll. Ezek az írások arról szólnak, hogyan éli meg vallásosságát a vallásos egyén és

közösség. Vannak preferált, kedvelt témák: ilyenek a konfirmáció, az úrasztala szerepe, az egyházfegyelem és az eklézsiakövetés múltbeli gyakorlata, a református egyházon belüli ébredései mozgalmak hatásai, s a népi vallásosság alakulása a második világháború utáni években.

Szorosan összefügg a fentiekkel a *vallásgyakorlás tárgyainak, helyszíneinek* elemzésével foglalkozó tanulmányoknak a köre. Ide ugyancsak 7 tanulmányt tudtam sorolni. Figyelemre méltó, hogy közöttük nagyon hangsúlyosan jelentkeznek a harangokkal foglalkozó írások. Okát nem tudom. Egy másik kedvelt, s hagyományos téma a református templomok ülérendje. Találunk a katolikus környezetet szakrális tárgyaival foglalkozó írást is.

A vallásgyakorlás *ünnepi alkalmait*, az egyéni és közösségi ünneplést elemzi a tanulmányoknak egy népszerű tematikai csoportja. Ide 13 írást soroltam. Ezen belül nagyon hangsúlyos – általában a protestáns kutatások keretein belül – a temetőkultúra, a halál és temetés szertartásainak (pl. virasztás), szokásainak, s szimbolikus tárgyainak (főleg fejfák, sírjelek) vizsgálata. Ez utóbbinak már hagyományosan. A 13 írásból 7 e témakörrel kapcsolatos. Felekezetiileg a domináns református tematika mellett unitárius, római és görög katolikus szertartások és szokások is felfedezhetők itt.

Ebben a hagyományos folklorisztikai szokáskutatás mai népszerűsége, s egyúttal korlátai is megmutatkoznak. A tanulmányok többsége leíró jellegű, csak kevés vállalkozik valamilyen szempontú, elemző bemutatásra.

Külön tematikai egységbe soroltam a *vallásos élet szervező egyéniségeivel, s a társulatokkal* foglalkozó írásokat. Az itt említhető 5 tanulmány kevésnek tűnik, de figyelemre méltó kérdéseket említ. Itt értesülünk pl. a funérátor személyéről, a még alig ismert énekiktálóról, vagy a „szent emberek és szent asszonyok” társulatáról, a temetkezési és más célokat követő egyházi egyesületekről. E tanulmányok egy része másutt is napvilágot látott.

A társulatszerveződéssel rokon, hiszen a közösségi önszerveződés kereteit és új formáit jelenti a *szekták, a kiségyházak, szabadegyházak* szerveződése. Azért is van szoros kapcsolódás előző tematikai csoportunkkal, mert hiszen egy-egy szekta, kiségyház elindulása egy-egy szervező egyéniség tevékenységéhez is köthető. Itt olvashatunk szombatosokról, nazarénusokról, s ebbe a csoportba soroltam Küllös Imola Borku Mariskáját, a kárpátjai „lett szövetség” írásba foglalóját. Összesen 6 tanulmány került ide.

A *vallásos szövegekhez, költészet*hez kapcsolódik újabb tematikai csoportunk, mintegy 7 tanulmány. Változatos csoport, amelyben a sírfeliratoktól kezdve, ének-szövegek, dallamok (szombatos dallamok), imádságok, az „öreg Szikszai”, mondák, példázatok, prédikációk, látomások szerepelnek. Az énekiktálói kapcsán is felbukkannak szövegek. A legtöbb írás azonban csupán szövegközlés, a szövegek bármilyen szempontú elemzésének hiányával.

Szikszai György munkássága kapcsán kell utalnunk arra, hogy több tanulmány foglalkozik a református egyház *jeles lelkészeivel*, olyanokkal is, akik a vallásos népeletet kutatták, azaz e kutatások elődei közé számíthatók.

A tanulmányok egészében kevésnek tűnik az *elméleti és módszertani kérdésekkel, kutatástörténettel* foglalkozó néhány (6) írás. Bár az egyes kötetekhez illesztett

elő- és utószavak (Voigt Vilmos, Küllös Imola, Újváry Zoltán), illetőleg Molnár Ambrus írása (a DK-ról VN 1.) bizonyos tekintetben irányokat is jelző, irányokat és témákat kijelölő közleményeknek igazában csak Gunda Béla első kötetbeli írása tekinthető. Ilyeneknek általában híjával vagyunk Magyarországon.

Bár a tanulmányok egy része, főleg egy-egy gyülekezet életét bemutatók tematikailag sokszínűek, mégis feltűnően hiányzik jó néhány fontos kérdés. A Biblia szerepének és funkciójának a vizsgálata például alig kapott helyet a hét kötet tematikai rendjében, jöllehet Huley Alfréd elemzése módosíthatott közhelyeszerű megállapításokat. Az az észrevétele számomra legalábbis meglepő volt, hogy a Békés megyei reformátusok és evangélikusok körében sokkal kevesebb családban találta meg a Bibliát, mint várta, s e helyeknek is csak 2 (!)-30 %-a olvassa több-kevesebb rendszerességgel. A hétköznapok, a mindennapok vallásossága is hiányzik a tanulmányokból. Az életfordulók, vagy az egyházi év szokásainak vizsgálatából is hiányoznak az ünnepkutatás szempontjai. Kevésnek tűnik a vallásos közösség életének elemzése, a presbitériumoknak, s főleg a 20. század vallási-felekezeti alapon megszervezett egyesületeinek vizsgálata. Nincs nyoma a mai kérdések elemző felvetésének: ökumenizmus, s mindaz, ami ezzel összefügg (szentségek, szenttiszelet – előítéletek, sztereotípiák stb.).

A témák után pár szóban hadd utaljak a szerzőkre!

A másfél évtized alatt egyfajta generációváltásnak is tanúi lehetünk a 7 kötet szerzői listájának áttekintése alapján. A legidősebb korosztály mellé, amely a Néprajzi Múzeum és a Néprajzi Társaság önkéntes gyűjtőpályázatain szerzett bizonyos szakmai jártasságot, felkészültséget, szemléletet, felnőtt egy fiatalabb korosztály is. Főleg a határainkon túl. Ez talán azt is jelzi, hogy ott a vallás és a nemzeti illetve kulturális identitás jobban összetartozó, egymást (legtöbbször) erősítő tényezők. Ezért is fordulhatnak fiatal vagy fiatalabb református lelkészek a vallásos népelet kutatása felé. A magyarországi szerzők közül kevesebb a fiatal.

A hozzávetőleges statisztika szerint a 7 kötetben 58 tanulmánnyal szerepelnek a lelkészek, főleg reformátusok, egy-két esetben evangélikusok, unitáriusok, adventisták (egy-egy szerző akár több írással is: pl. *Molnár Ambrus, Szigeti Jenő*), néprajzkutatók 32 közleményt írtak, míg tanárok s más foglalkozásúak 12-t. Ez véleményem szerint szintén beszédes adatsor. Persze néprajzkutatók közül sem 32 vett és vesz részt a vallási néprajzi kutatásokban, hanem kevesebben, de az a néhány fő nagyobb rendszerességgel. A fontos az, hogy kialakult, kialakulóban van egy nagyobb létszámú, lelkészekből, tanárokból álló amatőr kutatói gárda, akiknek tevékenysége a szükséges társadalmi háttérét is megadja a protestáns vallási néprajzi kutatásoknak.

A lelkész és néprajzkutató szerzők írásai között nem mindig vannak jelentős színvonalbeli különbségek. Természetesen a cél az volna, hogy módszertanilag, szemléletében, s az alkalmazott kutatói technikákban minél képzetesebb emberek végezzék a munkát.

Komoly színvonal-emelkedést jelentett, amikor 1985-ben az ELTE Folklor Tanszéke csatlakozott a Doktorok Kollégiumának már korábban elindított tevékenységéhez, s a közös munkálkodás eredményeképpen elindult a

Vallási Néprajz kiadványsorozata. Ennek szerkesztésében azóta folyamatosan nagy részt vállalt *Küllös Imola*. E sorozat legtöbb kötetét a Folklór Tanszék támogatta, egyet-egyet pedig a Teleki László Alapítvány, valamint a KLTE Néprajzi Tanszéke. A kiadványok tanulmányai főleg a Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciójának évente két ízben is megrendezett konferencia előadásaiból származnak.

Az 1. és 2. értékelő szempontra összességében tehát pozitív válasz adható. A teljesíthetetlen, teljesíthetetlen részfeladatok, célkitűzések mellett az Egyházi Néprajzi munkacsoport jelentősen gazdagította ismereteinket a protestáns, főleg a református vallásos népeletről.

Vessünk egy pillantást a mai helyzetre, milyenek azok a körülmények, amelyek között e munkacsoport kutatásait végzi.

Egy 10-15 évvel korábbi helyzethez képest alapvető változás az, hogy az elmúlt 5-6 év Magyarországon volt egyfajta felfutása a vallási néprajzi kutatásoknak, s ma több központtal működnek mind a református (általában a protestáns), mind pedig a katolikus kutatások. Jellemző még az is, talán épp az előzőből kifolyólag, hogy a kutatások nem összehangoltak, sokszor nem eléggé átgondoltak, vagy éppen spontánok, néha dilettánsok. Egy alakuló, formálódó időszakról van tehát szó.

Az elmúlt években a vallási néprajz változó hangsúllyal ugyan, de megjelent a felsőoktatásban is. Legkorábban az ELTE Folklór Tanszékén. Az előadások keretében az európai vallási néprajz oktatása zajlik, azaz elsősorban a keresztény vallásos élet bemutatása. Egy-egy félévi előadás esetében erre van példa mind a debreceni, mind a szegedi néprajzi tanszéken is. Szegeden az elmúlt évben vallástudományi bevezető stúdium volt, s volt illetve van ilyen az ELTE Folklór Tanszékén is. A pécsi egyetemen vallásantropológiát tanítanak. Az egyetemekkel szemben a református kollégiumok ma nem főszerzők a vallási néprajzi kutatásoknak, jóllehet mind Debrecenben, mind Sárospatakon komoly hagyományai és mai kutatói vannak a professzori karban. Ugyanakkor a Károli Gáspár Református Egyetemen is megjelent a néprajzi, még ha nem is vallási néprajzi hangsúllyal.

A protestánsok mellett a katolikus papnevelőket is meg kell említenünk. Ezekben ma nem folyik vallási néprajzi képzés és kutatás, jóllehet némelyikben komoly múltja volt ennek: Esztergom, Központi Szeminárium. Ezekről még a Vallási Néprajz (*Tomisa Ilona*) is hírt adott. Természetesen egy-egy ritka kivétel akad. Példa a pécsi egyházmegye r.k. szemináriuma, ahol *Lantosné Imre Mária* tart rendszeresen órákat e tárgykörben. Máshol is lehetnek pozitív példák, csak én nem tudok róla. A pár éve Mátraházán elképzelt, s közös erővel előkészített képzés megindulásáról, ill. a karok közti áthallgatásról nincs tudomásom.

Am azt elmondhatjuk, hogy sehol sem működik egy „vallási néprajzi kutatóintézet”, sem bölcsészkarok, sem teológiai karok keretében, jóllehet a terület immár Magyarországon is jól elkülönült, sajátos tárgya, tematikája, szemlélete és módszere, különösen erős tudományközi jellege ezt megkövetelné. Amíg ilyen nincs, addig nagyon nagy szükség van a Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciójának eddigiekhez hasonló működésére. Szeretném, ha egy ilyen „vallási néprajzi kutatóintézet” a sze-

gedi Néprajzi Tanszék mellett megalakulna. Megfelelő kidvány-háttérrel, amely összefoghatja a kutatásokat, megfelelő magyar és idegen nyelvű könyvtárral, hangsúlyos oktatással. A jelenleg akkreditáció alatt lévő doktori programnak van egy elkülönült vallási néprajzi alprogramja, ez az utánpótlás képzésnek lehet alkalmas kerete.

Rendszeresen megjelenő vallási néprajzi kiadványa – ugyanazon néven – azonban csak az ELTE Folklór Tanszékének s a Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciójának van. A debreceni egyetemen alkalmanként jelennek meg önálló vallási néprajzi kötetek, illetve periodikákban tanulmányok. Szegeden 1994-ben indult a *Devotio Hungarorum* című vallási néprajzi forráskiadvány sorozat, amely nyitott minden keresztény felekezet számára, s előkészítés alatt áll a konferencia-tanulmányok, monográfiák könyvsorozata, valamint egy idegen nyelvű vallási néprajzi periodica *Religio – Cultura – Societas* címmel, amelynek a hivatalos bejegyzése már megtörtént.

A keresztény vallásos élet kutatásának azonban nemcsak a Doktorok Kollégiumának Egyházi Néprajzi Szekciója a színtere. A felekezeti tagoltság mellett, s azon belül több kutatói műhely, vagy jelentősebb egyéni teljesítmény érdemel figyelmet. Protestáns vonatkozásban is több műhely figyelhetünk meg. Ezek a résztvevőiken keresztül kapcsolódhatnak egymáshoz, vagy pedig függetlenek egymástól. A legrégebb és legnépesebb munkacsoport s egyben centrum a tiszántúli csapat, *Molnár Ambrus* vezetésével. Ennek irányításában fontos szerepe van *Küllös Imolának* és *Szigeti Jenőnek*, aki gyakran egyedül képviseli a nem-református protestánsokat mind a konferenciákon, mind pedig a kiadványokban.

A Doktorok Kollégiuma konferenciái mellett más konferencia-sorozatok is léteznek. Legnépesebb a dunántúli, páratlan években megrendezett, s a határon túli kutatókat, amatőröket is összefogó tanácskozás sorozat. Ennek fő szervezője *Lackovits Emőke* (Veszprém), illetőleg *Lantosné Imre Mária* (Pécs). E csoporthoz kapcsolódik erősebben *Kósa László*, az ELTE Művelődéstörténeti Tanszékének tanára, aki szinte maga, s tanszéke is egy újabb kristályosodási pontját jelentik a protestáns történeti néprajzi, vallási néprajzi kutatásoknak. Elmondható, hogy a szélesebb kitekintésű történeti és teoretikus vonatkozású írásoknak főleg ő a szerzője. Ő egy személyes kutatóközpontként működik. Itt kell megemlíteni a páros naptári években megrendezett tematikus szegedi vallási néprajzi konferenciákat, amelyek nem felekezethez kötöttek, hanem egy-egy problémát szeretnének sokoldalúan, sok tudományterület képviselőinek közreműködésével körüljárni. A vallásos élet szervező egyéniségei, a Mária-tisztelet után az idén a szenttiszelet kérdései kerülnek szóba. Bizonyos megszorítással itt említhetünk egy harmadik konferencia sorozatot is, amelyet *Pócs Éva* és *Küllös Imola*, az MTA NKI és a Néprajzi Társaság Folklór Szakosztálya közösen szervez. Ez is érint, esetenként nagyon is hangsúlyosan vallási néprajzi kérdéseket, problémákat.

Föntes helyszínek még a református egyházkerületi múzeumok, könyvtárak (pl. Sárospatak, Debrecen, Budapest), amelyekben nagyon sok fontos anyagot összegyűjtöttek, s egy részüket apródonként publikálják is (pl. úrasztali terítők és kendők). A nagyon lendületes indulás

után ma bizonytalan állapotban van az esztergomi Népi Vallásosság Gyűjtemény. Újabb tervek viszont vannak másutt: Debrecenben, Szegeden. S felzárkóznak a vidéki múzeumok is egy-egy kiállítással, konferenciával. Legutóbbi példaként Balassagyarmatot említhetjük, ahol *Limbacher Gábor és Lengyel Ágnes* rendezett kiállítást, majd konferenciát „Szent és profán” címmel. Most folyik a miskolci múzeumban a Kelet-szlovákiai Múzeum Mária-kiállításának adaptációja. Ez vándorolni fog: Szegedre, Budapestre.

E keretek egy része korábban is adott volt.

Két társintézményt szeretnék még közülük megemlíteni. Az egyik a római katolikus *Országos Lelkipásztori Intézet* (OLI), amelynek keretében *Vallásszociológiai Intézet* működik, vezetője, működtetője *Tomka Miklós*. Kiadványai ma már nélkülözhetetlenek. Ennek párja a jezsuiták által fenntartott és működtetett, ma már részben budapesti, részben bécsi központú, s szintén elsősorban a katolikusokkal foglalkozó *Magyar Egyházzsociológiai Intézet*, amelynek vezetője *András Imre* jezsuita. Ha ilyen intézményt nem is lehet egyik napról a másikra létrehozni, de ilyen jellegű kutatásokat el kellene indítani a protestáns egyházak, gyülekezetek körében is, hiszen az OLI-intézet elsősorban a katolikusokkal, s bizonyos általános vallásszociológiai problémákkal foglalkozik.

Az általános problémákat megemlítve egy újabb kívánságot szeretnék megemlíteni. Egyre inkább szükségesnek látszik majd a kutatások felekezethez kötöttségét nem feladva, vagy attól teljesen el nem szakadva, Magyarországon is megindítani az ún. vallástudományi kutatásokat. Ezekben elsősorban a vallásos jelenséggel foglalkoznak, nem felekezethez kötötten, s vizsgálják a speciális elemeket is. Számomra úgy tűnik, hogy ezen az alapon lehetnek közelíteni egymáshoz a hazai vallási néprajzi kutatások műhelyeit (ha vannak ilyenek), különböző formájú intézményeit, s e keretben lehetne fórumot, lehetőséget teremteni az elméleti, vagy általánosabb jellegű kérdések kutatásához. Egy ilyen jellegű fél-éves előadás (szeminárium) volt az 1994-1995-ös tanévben a szegedi tanszéken, s jelenleg is létezik (működik) egy ilyen program a Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán *Máthé Tóth András* vezetésével.

A teoretikus kérdések tisztázása természetesen nem pusztán fölösleges elméletieskedés. Hiszen már amögött is lényeges szemléleti különbségek húzódnak meg, hogy kutatásunkat „vallási” vagy „egyházi néprajznak” nevezzük. S ez csak az egyik kiindulási kérdés. Ezekre alapulnak a módszertani kérdések, ezek alapján minősíthetünk egy-egy kérdéskört aktuálisnak, vagy kevésbé érdekesnek, ezek tehát a kutatási prioritásokat is meghatározhatják. Érdemes ezért figyelemmel kísérnünk az *MTA Filozófiai Intézetében* folyó, hol nekilendülő, hol alábbhagyatoló vallástudományi kutatásokat, amelyeknek publikációs fóruma a Vallástudományi Kiskönyvtár kiadványosozata. Szerkesztője *Horváth Pál*.

Jóllehet, már eddig is sok elvégzendő feladatról, kitűzendő célról beszéltem, végezetül ezek sorát szeretném még gyarapítani.

Az elméleti problémák folyamatos felszínén tartása mellett természetesen legfontosabbak az empirikus kutatások. Ezeket ösztönözni, irányítani, szervezni és vezetni kell kutatási segédletekkel, mint pl. a kérdőívek, vagy pá-

lyázatokkal, vagy éppen konferenciák, tematikus tanulmánykötetek szervezésével. E feladata alól nem bújhat ki a Doktorok Kollégiuma sem. Ennek – véleményem szerint – egyik legfontosabb területét már fel is vállalta, s a Vallási Néprajz utóbbi két számában, valamint korábban a 4. kötetében ennek már jelét adta: ez pedig a határainkon túl élő magyarság vallási élete, a vallás – etnikum – nemzeti azonosságtudat kapcsolata és egymást erősítő szerepe. Ez létkérdésünk napjainkban, s viszonylag egyértelmű válaszok adhatók rá pl. Erdélyben, vagy a Délvidéken, hiszen ott a többségi, s az elnyomó nemzet más vallású, ortodox. Ám mi a helyzet ott is a szórvány vidéken, ahol az így-úgy megszervezett szórványgondozás nem képes megállítani sem a vallásvesztést, sem a nyelvvesztést. Egészen speciális helyzet van Kelet-Szlovákiában, ahol történetileg is létezik egy maroknyi szlovák anyanyelvű reformátusság, s rájuk is építve, s részben evangélikus közegben folyik magyar gyülekezetek (nem feltétlenül szórványok!) elszlovákosítása a református egyház aktív közreműködésével. Itt természetesen magának az egyháznak is tisztázni kell, mit tart fontosnak: a magyarság és a református hit egyidejű, egymást erősítő megőrzését, vagy ha ezen jelenségek szoros kapcsolata már meglazult – s meglazult mindenfelé az erős laicizálódási, szekularizálódási folyamatokban –, akkor a keresztény hit terjesztését, az Evangélium hirdetését, s teljesen mindegy, milyen nyelven. S ezek az Egyház számára is fontos kérdések, működésének, önmagáról, mint emberi intézményről alkotott jövőképek is kérdése. Úgy tűnik, a határon túli magyarság, most elsősorban a protestáns, református magyarság kutatása nagyon előtérben áll. *Molnár Ambrus és Küllös Imola* elnyert, végzett és éppen a közelmúltra befejezett, OTKA és OKTK által finanszírozott kutatásai a legjobb példák rá. Ezt mindenképpen folytatni kell és érdemes.

Ám ugyanilyen fontos volna nagyon intenzív hazai kutatások végzése is, különösen az 1989/1990-es fordulat következményeként előállott új helyzetben. Mind a vallásosság, mind pedig a vallás intézményi kereteinek helyreállításához, azaz az egyház, egyházak hatékonyabb működéséhez ismerni kellene a valóságot. Azaz nagyon erős társadalomtudományi (szociológiai, néprajzi, pszichológiai stb.) kutatásokat kellene végezni, indítani. Hiszen most jönnek létre (most kellene aktívan létrehozni) mindazokat az intézményeket, szimbolikus formákat, amelyek az egyházak társadalmi háttérét alkotják. Ezeket bizonyára pályázati pénzekből lehetne finanszírozni. Ezzel párhuzamosan természetesen nem szabad a legjobban futó, s legjobban kimunkált módszerű egyháztörténeti kutatásokat sem hanyagolni. Sőt, végre meg kellene kezdeni a történeti források következetes és módszeres feltárását és közzétételét. Mindezekbe a kutatásokba – visszautalva most a vallási néprajznak a felsőoktatásban való megjelenésére – be lehetne vonni az egyetemi hallgatók, teológus fiatalok szélesebb körét, akik volnának, hogy csak az ELTE e félévi kurzusára utaljak, amelyet *Küllös Imola* vezetett, vagy saját szakkolgozóimra Szegeden, akik közül többen is választottak vallási néprajzi szakkolgozati témát. S vannak már újabban és régebben végzett kutatók is, akiknek figyelmében mind fontosabb szerepet kap a vallásos élet vizsgálata, őket érdemes volna kötni a Doktorok Kollégiumához. Ilyen kutatókra gondolok, mint a balassagyarmati *Limbacher házaspár*. *Limbacherné Lengyel Ágnes*nek a

szakdolgozata (ELTE Folklór Tanszék) a felekezeti ve-
gyes Terény imaéletéről mindmáig példa nélküli a magyar
szakirodalomban. Könyv formájában való közzététele
nagy nyereség volna. Többek között kiderül belőle az is,
hogy a protestánsok mikor, miért, mit és hogyan imádkoz-
nak napjainkban. Nagyon fontos munkát végez kárpátaljai
görög katolikusok körében *Pusztai Bertalan* egyetemi
hallgató Debrecenből, Erdélyi Zsuzsanna és az én tanítvá-

nyom a Láthatatlan Kollégiumban, vagy *Magyari Márta*
muzeológus a debreceni Déri Múzeumban, aki a nyírségi
görög katolikusokkal foglalkozik. Rájuk, s a kikerülő
frissen végzett hallgatókra alapozva lehetne a jövőt ter-
vezni. A Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szak-
osztályának újabb évtizedeit, s a Vallási Néprajz újabb
köteteit is.

Barna Gábor

Karl Schwarz: A magyarországi protestantizmus helyzete és fejlődése a 19. században

A magyarok és a szlovákok közötti egyházi konfliktus
különösen a neoabszolútizmus korában

I. Bevezetés

1861-ben jelent meg Nördlingenben a C. H. Beck
kiadónál egy fiatal szlovák teológus, Johannes (Ján
Rodolub) Borbis (1832-1913) könyve, mely a német
nyelvű olvasóközönséget kívánta tájékoztatni a ma-
gyarországi lutheranizmus történetéről.¹ Christoph
Ernst Luthardt lipcsei teológiaprofesszor (1823-1902),
kinek a szerző 1861-ben hallgatója volt, lelkes előszó-
val látta el a kötetet és hangsúlyozottan dicsérte a lu-
theránus Borbis kimondottan konfesszionális célkitű-
zését. Többek között leszögezte, hogy „az egyházi és a
politikai szféra összemosása” régóta kísértette a ma-
gyarországi evangélikusokat, ám ez a kísértés most
„ténnyé lett”. Arra készülnek ugyanis, hogy „felál-
dozzák az egyházat a politika oltárán, s elsőszülöttségi
jogát egy tál lencséért eladják”. Tiporják az Úr szőlő-
jét, s „az egyházi autonómia nevében a legbomlasztóbb
anarchiának adják át az uralmat”, továbbá „a
szent helyeken politikai pártok pusztító szenvedélye
dúl”.² A lipcsei professzor részletes elemzése az
arisztokráciához és a lelkészekhez intézett felhívással
zárul, hogy „szabaduljanak meg a nemzeti kérdés bál-
ványától, s térjenek vissza atyáik hitéhez”. Enélkül az
eszmélődés nélkül ugyanis az egyház tönkremegy,
bármiféle egyházi autonómia csak „a sirját segít ásní”.

Borbis, aki 1856 és 1862 között Bécsben, Berlinben,
Rostockban, Erlangenben és Lipcsében tanult, munkájával
elsősorban nem egyetemi babérokat kívánt szerezni bár
1862-ben Lipcsében teológiai licenciátust kapott, hanem a
magyarországi lutheranizmusról kívánt olyan felekezeti-
leg megbízható információkat nyújtani, melyeket nem homá-
lyosít el a „magyar szemüveg”. Efféle kozmetikázott hí-
rekben akkortájt nem volt hiány, s bevezetőleg Luthardt is
említett egy ilyen forrást: egy névtelenül megjelent ma-
gyar egyháztörténetet, mely 8 évvel korábban, 1854-ben
jött ki Berlinben a Wiegandt und Grieben kiadónál.³ En-
nek a könyvnek is kiváló ajánlója volt, Jean-Henri Merle
d’Aubigné genfi teológiai tanár (1794-1872), akinek neve
a címlapon áll, mint az előszó szerzőjéé, úgyhogy a köny-
vet gyakran az ő neve alatt is idézték, ha nem mindjárt ép-
pen mint református kiadványt: a lipcsei professzor szem-
ében mindenestre nem tűnt felekezeti-
leg elég megbízhatónak. A valódi szerző már régóta ismert, Mária

Dorotya nádorné udvari prédikátora, a budai lutheránus
lelkész, Georg Bauhofer (1806-1864),⁴ aki egyháztörté-
nésként és politikai publicistaként jelentékeny nevet
szerzett magának.⁵ Vele ez a tanulmány még részleteseb-
ben fog foglalkozni.

Borbis is jelentkezett újabb könyvvel, mely már címé-
ben is nyilvánvalóvá tette a szerző szándékát, hisz
az „evangélikus szlovákok mártiregyszázáról” szól.⁶
A Mecklenburg-Schwerinben megjelenő *Theologische
Zeitschrift*-ben további teológiai és egyházpolitikai írások
is találhatóak a szlovák teológus tollából, aki joggal nevez-
hető a legjelentősebb publicisztikai kapocsnak a szlovák
és a frank, ill. alsó-szászországi lutheranizmus között.⁷
A szlovákok ezen sajtóoffenzívája természetesen csak a
németek erős magyarofiliájának hátterén érthető: a két nép
liberális mozgalmi közötti kapcsolat ápolására a magyar
fél külön folyóiratot adott ki Lipcsében, ez volt a
Vierteljahresschrift aus und für Ungarn. A német olvasók-
közönség ebből „Kossuth, Zay és Pulszky ideáljainak
szellemében” tájékozódhatott. Míg a magyarok főleg a
német liberális értelmiségnél számíthattak jelentős szim-
pátiára, addig a szlovák Borbis, valamint idősebb kollé-
gája, József Miloslav Hurban (1817-1888) a frank, lipcsei
és mecklenburgi neolutheránus körökkel való egyházi
kapcsolatokat használta ki, hogy felhívja a figyelmet a
szlovákság súlyos politikai helyzetére.⁸

Jelen tanulmány a magyarországi evangélikus egyhá-
zon belüli konfliktussal foglalkozik: ez az egyház szlo-
vákokat, németeket és magyarokat fogott egybe. Úgy-
szólván a Habsburg monarchia nemzetiségi konfliktusá-
nak egyháztörténeti párhuzamát látjuk magunk előtt.⁹

*Kitérő: A bécsi Protestáns Teológiai Fakultás – az
egész monarchia integrációjának eszköze*

Mindkét említett szerző, Bauhofer és Borbis a bécsi
Protestáns Teológiai Fakultáson tanultak jelentős idő-
különbséggel (1826-ban, ill. 1856-ban iratkoztak be).
Célravezető lehet e ponton röviden bemutatni ezt az in-
tézmenyt, mely 1821 áprilisában nyitotta meg kapuit
mint Protestáns Teológiai Tanintézet. A karlsbadi hatá-
rozatok közvetett eredményeként született meg, mert
alapításával a német egyetemek szabadgondolkodásának
behozatalát igyekeztek meggátolni.¹⁰ Az intézet – mint a
külföldi tanulmányok tilalmának gyümölcse – születésé-
nek rossz fényét nemigen tudta valaha magáról lerázni.

Ezen a tanterv sem változtatott, mely ugyanazon egyetemek példáját követte, melyeknek éppen kerülésére kellett volna buzdítania.

Természetesen szerény tanoda volt ez, melyet a Hofburgtheater közelében helyeztek el egy bérházban. Tobias Gottfried Schröer, pozsonyi tanár és író (1791-1850) a magyarországi oktatásügyről írott leveleiben sokat gúnyolódott e szegényes körülményeken.¹¹

Míg a magyarországi líceumokról, pl. a pozsonyiról úgy beszéltek, mint „kis Jenáról” vagy „a protestáns egyetemek kihelyezett tagozataról”, addig egy kiemelkedő jenai diák, ha sarkítottan is, de mindenképp félreérthetetlenül azt fogalmazta meg, hogy a bécsi intézmény semmiképp nem pótolhatja a tiltott külföldi tanulmányokat, „Jenává biztosan nem lesz”. Ján Kollár (1793-1852) mondta ki 1820-ban ezt a negatív prognózist, hozzátéve, hogy a Béctől eredő tanulmányi tilalom, az egyetemi szabadság fájó korlátozása egész Magyarországot felháborította.¹²

A tanoda 1821-ben kezdte meg működését két professzorral és 39 diákkal: ezek főleg Magyarországról voltak (26), illetve Erdélyből (12) és Sziléziából (1). Az osztrák örökös tartományokból nem akadt hallgató. Ezek mindig is kisebbségben maradtak: 1850-ig csak 24 osztrák iratkozott be, tehát évi átlagban egy személy. Ugyanez alatt az idő alatt 423 diák jött Magyarországról, 203 Erdélyből, 90 Cseh- és Morvaországból, 58 Sziléziából, 13 Galiciából, egy-egy pedig Bukovinából és a tengerpartról. Ebből a szempontból a bécsi tanintézet hat professzorával, s átlag ötven hallgatójával nagyjából megfelelt a monarchia részletes felekezeti statisztikájának. Természetesen a protestantizmus nyelvi-etnikai tagoltsága csak megközelítően tükröződött a tanárok összetételében. Mivel az előadási nyelv német volt, s csak a reformátusok tárgyai (exegézis és rendszeres teológia a helvét hitvallásúak számára) voltak latinul, a diákoknak, bárholnan jöttek is, nyelvi tekintetben áldozatot kellett hozniuk.

A hat szervezetenként elkülönült protestáns egyházban sok nyelven hangzott a prédikáció: a Magyar Helvét Hitvallású Evangélikus (Református) Egyházban szinte kizárólag magyarul (csupán a Bácskában volt egy német esperesség¹³), és ez volt a birodalom legnagyobb reformátori egyháza, mint a függetlenségi kitérő; míg a Magyarországi Ágostai Hitvallású Evangélikus (Lutheránus) Egyházban magyarul, németül és korábban a kralicai cseh bibliafordítás nyelvén, majd később szlovákul; az erdélyi szászok evangélikus egyháza (Ecclesia Dei nationis Saxonicae) ezzel szemben nyelvi és etnikailag majdnem homogén volt.¹⁴

Egész más képet nyújt a „Lajtáninnyi Türelmi Egyház” Ausztriában, Cseh- és Morvaországban, Sziléziában¹⁵, Galiciában és Bukovinában: ezekre terjedt ki az evangélikus és református bécsi konzisztóriumok hatásköre, melyek 1859-ig katolikus elnök vezetése alatt álltak.¹⁶ Szigorúan véve, csak azok az akatolikusok élveztek türelmet, akik a feltételek megléte esetén evangélikus vagy református türelmi gyülekezetekben egyesültek, melyek aztán 8 szuperintendenciát alkottak: 5 evangélikust és 3 reformátust. A reformátusoknál a csehiek voltak túlsúlyban, csupán Bécsben és Triesztben volt német az istentiszteleti nyelv; az evangélikusoknál

többnyire németül prédikáltak, ám voltak cseh nyelvű gyülekezetek is, valamint Sziléziában slonszakok és Galiciában lengyelek. A teljesség kedvéért említem itt a nyugat-csehországi As független evangélikus egyházát, melynek patrónusai, a Zedtwitz birodalmi grófok helyzetéből kifolyólag más volt a jogállása;¹⁷ továbbá az erdélyi unitárius, valamint református egyházát.

A bécsi tanintézet nemcsak a Lajtán innen lelkészi utánpótlását volt hivatott biztosítani, hanem a Lajtántúl akadémiáinak és kollégiumainak tanulmányi kínálatát is ki kellett egészítenie, sőt konkurálnia is azokkal. Az evangélikusok Pozsonyban, Sopronban és Eperjesen,¹⁸ a reformátusok Debrecenben, Pápán, Sárospatakon és Nagyenyeden¹⁹ tartottak fenn lelkészképzőket, az utóbbi a 19. század végén Kolozsvárra költözött.

2. Unió az ágostai és a helvét hitvallásúak között

Ezen egyházak a 19. században jelentős változásokon mentek keresztül, melyeket a racionalizmus, pietizmus, liberalizmus és ébredés fogalmakkal jellemezhetünk. Ezzel máris jeleztük azt a teológiai dinamikát, melyhez politikai vonzataival az unió kérdése társult. Cseh földön feléledt a huszita hagyomány, s ezen az alapon igyekeztek létrehozni a reformátusok és evangélikusok közötti uniót, mely az első világháború után meg is valósult. A vizsgált időszakban azonban minden ilyen erőfeszítés kudarcot vallott.²⁰

Egy másik nagy próbálkozás a magyar oldalon zajlott a 19. század negyvenes éveiben. A meghatározó személyiség ebben az evangélikusok egyetemes felügyelője, tehát legfelső világi vezetője, csömöri Zay Károly (1797-1871) volt. Azt a nézetet képviselte, hogy a pánszlávizmussal szemben, mely azzal fenyeget, hogy a protestantizmus felmorzsolódik a katolicizmus és az ortodoxia között, a protestantizmusnak csak a „magyarizmusban” van túlélési esélye. A reformkorban (1825 után) az egyházi kollégiumokban is²¹ terjedt az a gondolat, hogy a soknemzetiségű Magyarországon a magyar legyen a hivatalos nyelv. Amikor a magyar végül valóban felváltotta a latint, ez nemcsak az iskolák tanítási nyelvére volt következménnyel, hanem az egyházi életet is befolyásolta egészen az anyakönyvek vezetéséig, úgyhogy a szlovákok már 1841-ben szükségét látták, hogy panasszal forduljanak a bécsi udvarhoz – természetesen eredménytelenül.²² Ám ez a magyarizmus is csak reakció volt arra a kísérletre, hogy a németet vezessék be hivatalos nyelvként. Ez a jozefinizmus (1780-1790) próbálkozása volt. A soknemzetiségű Magyarország borulékony belső egyensúlyában a nyelvkérdés döntő jelentőségű kulcsprobléma volt. Hadd emlékeztessenek itt az erdélyi teológusra és pedagógusra, Stephan Ludwig Rothra (1796-1849), nemcsak azért, mert az elmúlt november 24-én ünnepeltük 200. születésnapját, hanem azért, mert írásában: *Der Sprachkampf in Siebenbürgen* (A nyelvek harca Erdélyben, 1842) megfogalmazza az összes Erdélyben beszélt nyelvek – így a románok is! – az egyenjogúságát.

A 18. század vége óta, főleg az Óporosz unió mintájára propagált unió gondolata mindenestre a magyarosítás eszközüvé vált, hisz ennek következtében az evangélikus szlovákokkal (1850 körül kb. 450 ezer) és németekkel (kb. 200 ezer) szemben a magyarok (180 ezer

evangélikus és 1,6 millió református) többségbe kerültek volna, s ez gyorsította volna az evangélikus egyház magyarosodását. Így az unió ürügyén a magyarosítás teológiailag lett volna legitimálható és felértékelhető. Szlovák oldalról ezért nemcsak politikai ellenállás, hanem teológiai kritika is jelentkezett, melyet a szlovákok „hitvallási küzdelmének” neveztek.²³

Kölcsönös félelemlről volt szó: a magyarok a szlávok túlsúlyától féltek a birodalmon belül, különösen pedig a pánszlávizmustól, míg a szlovákok a magyarosítástól. Mindkét élethalálharcba torkolló félelem alapja – mint a probléma egyik legjobb ismerője, Ludwig von Gogolák (1910-1987) megfogalmazta – „a középosztály vezető csoportjai által hordozott államnemzeti vagy nyelvnemzeti hatalmi gondolat”.²⁴

Különösen izgalmas az unió ellentétes megítélését a két korábban említett egyháztörténeti munka alapján bemutatni. Bauhofer pozitíve értékelt az unió gondolatát, mégha észre is vette a politikai implikációkat: „A nemzeti gondolatot a már adott törvények keretei között kialakítani, s az unióval az ország minden protestáns lakosát összefogni, hogy így egy nemzetileg-erkölcsileg szilárdabb hazá legyen a trón támasza kifelé, s egy benső szövetségre lépett egyház álljon szemben a római katolikusok vég nélküli támadásaival befelé – ez és nem más volt gróf Zay célja.”²⁵ A szlovák gyülekezetekkel szemben támasztott túlzott követelések és „a magyarok és szlávok közötti máig örökített nemzeti gyűlölet” mégis pánszláv szövetkezéseket hoztak létre, melyeken megfeneklett az unió gondolata. Egy másik helyen az unió kudarcát Bauhofer lényegében két okkal magyarázza: a debreceni egyházkerület rendkívül tartózkodó magatartásával és azzal a félelemmel, hogy az uniált egyház elveszíti az ágostai és a helvét hitvallásúak törvényileg garantált védelmét. A viták nem annyira dogmatikai jellegűek voltak, hisz a dogmatikai kérdéseket eleve félretették, hogy egy új, kevésbé konfesszionális teológusnemzedék képzésével gyülekezeti szinten is felépíthessék az uniót. E célt elsősorban az 1855-ben Pesten felállított,²⁶ kifejezetten uniált főiskola szolgálta, mely egy évtizedig működött ebben a szellemben, hogy aztán 1865-ben helyet adjon a református Ráday Kollégiumnak.

Az unió kérdését Borbis besorolja „az evangélikus szlovákok magyarizmus alatti mártírúmának”²⁷ a körébe. Számára a magyarosítás és az unió „alapjában egy és ugyanaz”, a második csupán az első eszköze. A szlovákok ezért kezdettől fogva polemizáltak a pesti főiskola szellemével,²⁸ mely „uniált”, azaz hitvallástalan volt a szemükben.²⁹ Úgy tekintették, mint a harmincas évek óta propagált, Genf és Wittenberg közötti „magyar unió” eszközét – hogy a mai Budapesttől kölcsönözsek földrajzi metaforát: a Kálvin tér és a Deák tér (akkor: Kohlmarkt) közti unió eszközét. Mivel az unió gondolatát a lelkesképzés volt hivatott terjeszteni, ezért az unió ellenfelei, főleg a szlovákok és a debreceni konfesszionalisták hevesen támadták a pesti intézményt. Szlovák részről a már említett Hurban volt az, aki alig 31 évesen Unia c. iratával (1846) az antiunionisták élére állt.³⁰ Küzdelmét azonban szélesebb értelemben a racionalizmus és liberalizmus elleni teológiai támadásnak kell felfognunk.³¹ Ő lett a neolutheránizmus magyarországi propagandistája.

Még egyszer: a Bécsi Protestáns Tanintézet

Vegyük újra szemügyre a bécsi tanodát, mely alapításakor ugyancsak az evangélikusokat és reformátusokat összekötő szálakat, az osztrák protestantizmusra jellemző „A. und H.B.”-t hangsúlyozta. Mégha itt kezdetben nemcsak a dogmatika és a szimbolika, hanem a biblikus tárgyak is felekezeti bontásban adtak elő,³² ez nem sokáig maradt így. A felekezetek elkülönülése még a 19. század első felében eltűnt. Egy katolikus megfigyelő ezt nemcsak a racionalizmus diadalmenetére vezette vissza, hanem egy kifejezetten antikatólikus beállítottságra.³³ „Nem csoda, ha az itt képzett lelkészek és tanítók körében a racionalizmus egyre elharpódzott, s a protestantizmus sokak szemében nem volt más, mint a katolikus egyház ellenpólusa.”

Ez az antikatólicizmus még ma is egyháztörténetünk örökségéhez tartozik, s megterheli az identitását kereső egyházat: a történeti háttérrel azonban érthetővé válik. Ezt a háttérrel sűrítve találjuk a konkordátum korának egyik prominens katolikus politikusa frappáns megfogalmazásában: Alexander Bach belügyminiszter (1813-1893) a Lajtán inneni és túli protestantizmus helyzetét a következően jellemezte: „Az osztrák örökös tartományokban a protestantizmus egyáltalán nem veszélyes, kihalasztásának feladatát ráhagyhatjuk a püspökökre: az új törvények, a egyes házasságok szabályozása, stb. megteszik a magukét. Más a helyzet Magyarországon, a protestantizmus ott hatalom, sőt született ellenzék. Itt nem elegendő a római és a görög katolikusok ellensúlya, az államnak magának kell beavatkoznia, bár jól tudom, hogy a szívós, öreg, mélyen a talajba gyökerezett fa nem dönthető ki egy csapással.”³⁴

A magyarországi protestantizmusnak mint a Béccsel szembeni „született ellenzéknek” a jellemzése arra a lelkes támogatásra reagált, mellyel a magyar protestánsok, valamint a cipszerek a forradalmat fogadták. Velük szemben az erdélyi szászok és a szlovákok az osztrák uralkodóház oldalára álltak. Néhány katolikus arisztokrata emlékiratot szerkesztett, melyben a forradalmat protestáns találmányként állította be, hisz a forradalmi elemek mindig a protestánsokhoz húztak.³⁵ A függetlenségi nyilatkozat és a Habsburgok trónfosztása, melyet 1849. április 14-én a debreceni református templomban hirdettek ki, kétségkívül ezen folyamat csúcspontja volt.

3. A neoabszolutista állam

Bach volt a neoabszolutista korszak (1849-1860/67) egyik mértékadó politikusa, amikor a magyar forradalomra a gátlástalan elnyomás, a katonai közigazgatás és „Magyarországnak a birodalomba való betagolása” következett, azaz az osztrák centralizmusnak való teljes alávetése. Annak ürügyén, hogy az alkotmányban meghirdették „minden nemzetiség és nyelv egyenlőségét”, a szlovákok benyújtották a számlát lojális magatartásukért, azaz élharcosaik, Hurban, Ludovít Stúr (1815-1856) és Michal Miloslav Hodza (1811-1872)³⁶ azt remélték, hogy vezető szerephez jutnak „a magyar befolyástól megtisztított Szlovákiában”.³⁷ Reményeik azonban meghiúsultak, sőt örülhettek, ha megtarthatták addigi állásaikat. Csupán tanácsadóiknak, Kollárnak és Kuzmányynak sikerült Bécsben professzúrát szereznie. Kollár szlavista lett a bölcsészkaron, Karol Kuzmány (1806-1866) pedig a teológiai fakultásra került.

Amit az imént a Protestáns Teológiai Tanintézet integrációs törekvéseiről általában mondtam, az fokozottan vonatkozik a forradalom utáni korszakra, hisz Leo Thun-Hohenstein (1811-1888) egyetemi reformja folytán lett az intézmény állami fakultás. A kultuszminiszter tervei szerint ennek kellett a birodalomban élő protestánsok lelkészképző központjává lennie.

A kultuszminiszter a 43 éves beszercebányai lelkésznek, Karok Kuzmánynak a gyakorlati tanszékre történő beiktatását (1849. október 8.)³⁸ használta arra, hogy megfogalmazza programját az intézménnyel kapcsolatban: az intézet „az összes az osztrák monarchiához tartozó protestánsé, beszélnék németül, szlávul vagy magyarul”, ezért a professzorok kinevezésekor a nemzetiségek egyenjogúsága alapján kell eljárni. Amit a szlovákok a politikában hiába igyekeztek elérni, az a bécsi egyetemen az övék lett: a gyakorlati tanszékét rendszerint ők (és a csehek) töltötték be.³⁹

A fakultás látogatottsága eddigre 30-40 hallgatóra süllyedt, a magyarok gyakorlatilag bojkottálták,⁴⁰ s az erdélyi szászok is kritikával illették ezt a furcsa fakultást, mely ekkor még nem kapcsolódott az egyetemhez.⁴¹ A miniszter ezért kezdeményezte, hogy nemcsak a homiletikai gyakorlatok folyjanak anyanyelven, hanem kiegészítésül szlovák és magyar előadásokat is hirdessenek meg.

A református dogmatika és szimbolika tanszékére egy „elszánt, ám kormányhű magyart” kívántak megnyerni, ami nem volt egyszerű. Szeremlei Gábor (1807-1867) csak 1851-ben szánta rá magát, hogy eljőjön Sárospatakról, ám néhány év után hazatért, s tanszékét sokáig nem tudták betölteni.⁴²

Könnyebb dolga volt a miniszternek az újonnan alapított gyakorlati teológiai tanszékkel: idetartozott az egyetemes és osztrák egyházjog,⁴³ a poimenika, a liturgia, a homiletika, a katechetika, s professzora vezette a homiletikai és katechetikai gyakorlatokat a monarchia különböző nyelvein, ezért Karol Kuzmány beszercebányai lelkész tűnt a legalkalmasabb jelöltnek. Ezenkívül – tette hozzá Thun Leó – mint nemzeti közírónak és „eltökélten politikai jellemnek” akkora a híre és népszerűsége a szlovákok körében, hogy bécsi kinevezése igen nagy ösztönzést jelent majd szláv hitestvérei számára.

A kinevezés politikai indítékai nyilvánvalóak. A professzorok közül ő volt a legfőbb támasza ennek a neoabszolútizmusba hajló centralista államnak. Joggal volt tőle elvárható, hogy hallgatóit a praktikus teológia és az egyházjog területén a Habsburg-monarchia egységének szellemében tanítsa. Ez lehetett annak is az oka, hogy az egyházjog, melyet addig az egyháztörténész Friedrich Daniel Schimko (1796-1864) adott elő, most a schleiermacheri kübertetika értelmében a gyakorlati teológiába olvadt. Schimko ugyanis mint az alkotmányosság és az államtól elválasztott egyház elvének harcosa 1849 után egyházjogásként teljesen lehetetlenné tette magát. A császár azonnal jóváhagyta a kultuszminiszter javaslatát, úgyhogy Kuzmány még 1849 őszen elfoglalhatta tanszékét.⁴⁴

4. Kollár és Kuzmány, a két egyházpolitikai tanácsadó

Már utaltam rá, hogy a beszercebányai lelkész, aki 1849 áprilisától már Bécsben tartózkodott, pontosan megfelelt az új tanszék kívánalmainak – mégpedig ép-

pen az osztrák állam iránt tanúsított hűsége miatt. Ján Kollárral együtt a márciusi alkotmány (1849) alapján a magyarországi protestantizmus strukturális reformjának esélyeit mérlegelte,⁴⁵ s egy emlékiratot is készített a császári biztos, Karl von Geringer báró (1806-1889) számára.⁴⁶ Ebben Kollárhoz hasonlóan abból indult ki, „hogy a monarchia egész evangélikussága egyesítendő, s közigazgatási és egyházjogi szempontból egy bécsi főkonzisztóriumban koncentrálandó, mely közvetlenül a Belügyminisztérium alá tartozna.” Kuzmány a monarchia birodalmi egyházának koncepcióját vázolta föl, olyan államegyházi programot, melynek célja az volt, hogy a nemzetiségek egyenjogúságát a protestáns egyházakban is biztosítsa. Kollár és Kuzmány ezt csak úgy látták megvalósíthatónak, hogy szorosan kapcsolódnak a centralista államszervezethez; ez az államegyház világos kontúrokkal rajzolódik ki Julius von Haynau tábornagy 1850. februári rendeletében, melyet kétségkívül ők ketten inspiráltak.⁴⁷

De nemcsak az keltett megütközést, hogy az egyház így az állami politika eszközüvé vált, a koncepció teológiai tartalma is homlokegyenest ellentmondott a hagyományos egyházi önértelmezésnek: Kuzmány pl. az egyház belső rendje kérdésben a konzisztoriális és episzkopális tradícióhoz csatlakozott, melyek a Lajtán innen voltak otthon. Az egyházi alkotmány sarokkövének a püspöki tisztelet tekintette, s ezt igyekezett mindennél megerősíteni. A zsinati elemeket mint a politikai ellenzék nyilvánvaló betörési pontjait, különösen pedig az egyházmegyei, egyházkerületi és egyetemes gyűléseket tudatosan kikapcsolta, minthogy ezek „a szenvedélyek küzdőterévé” lettek. Meg kívánta törni a magyar nemességnek az egyházban, „az egyházi alkotmányosságban” játszott meghatározó szerepét.⁴⁸

Az általa elképzelt központi szerv, a bécsi főkonzisztórium a már létező bécsi konzisztóriumokból jött volna létre, csupán néhány magyarországi és erdélyi taggal kellett volna ezeket kibővíteni.⁴⁹ Ezen testület első feladata lett volna Kuzmány szerint az egyházi törvénykönyv kidolgozása, melyet az uralkodó kényszerített volna az egyházra, amíg egy később egybehívandó birodalmi zsinat meg nem tárgyalja. De mivel ez a törvénykönyv már önmagában is kényes ügy, nem szólva a különböző nemzetiségekről és helyi szokásokról, s kidolgozása „a legnagyobb körültekintést” kívánja, ezért az új tanácsosoknak nemcsak kiemelkedő tehetségeknek, megfontolt és tapasztalt férfiaknak kell lenniük, hanem olyanoknak is, akik a közvélemény szemében garantálják a nemzetiségek egyenjogúságát.” Hogy az egyik ilyen tehetség ő maga volna, magától értetődik. A tanácskozásokban valóban jelentős szerepet vitt, ő volt Bécsben a szlovákok egyik mértékadó és befolyásos bizalmi embere.⁵⁰

Kuzmány és Kollár politikai kategóriákban gondolkodtak, egyházi reformprogramjukat alávetették a politikai előfeltételeknek – s ugyanez áll ellenfeleikre is. „Félreismerjük a világ egységét, ha a politikát és a vallást alapjában különböző dolgoknak tartjuk, melyeknek nincs közük egymáshoz... A valóságban csak köntöst cserélnek... s a világ egésze az, ami megszólal, amikor egyikük a másik nyelvét beszéli”.⁵¹ Thomas Mann mély felismerése egyházjogi kérdésekre is vo-

natkozhat, hisz az egyházak is ebben a világban élnek, s törvénykezésükben „mint közlekedőedények” állnak kapcsolatban és állandó kölcsönhatásban a kor szellemi-politikai képzetével.

5. A magyarok ellenállása

A magyarok ellenállása először politikai eredetű volt, s a Habsburg „önkényuralom” ellen irányult.⁵² Az egyházi autonómiáért, s ennek megsértése ellen folytatott küzdelemben, kezdve a már említett 1850. február 10-i rendeletről az 1859. szeptember 1-i Protestáns Pátensig főleg a magyar nemesség próbált kilépni a marginalizálódott helyzetéből.⁵³ Ezekhez a politikai és szociológiai motívumokhoz azonban teológiai és egyházjogi érvek is társultak, melyeket később a debreceni Révész Imre (1826-1881) fejtett ki.⁵⁴

A két szlovák tanácsadó, Kollár és Kuzmány intenciója volt, hogy a magyarországi protestantizmust gyors intézkedésekkel szervezzék újjá egy törvénykönyv rájuk erőltetésével, mely hamarosan összeállt és nyomdába is került.

A már említett budai lelkész, Bauhofer György értesült erről, 1850. januárjában, ugyanis eljutott hozzá egy kivonat a „provizórikus törvényből” (Provisorisches Gesetz über die Ordnung und Verwaltung der Kirchen- und Schulangelegenheiten der evangelischen Glaubensgenossen in Oesterreich).⁵⁵ Így pesti kollégájával, Székács Józseffel együtt elébe mehetett a bécsi terveknek. Mária Dorottya nádorné udvari prédikátora tehát már jól informált volt, mikor pár héttel később Haynau hírhedt rendelete „pacifikálni” próbálta a magyarországi protestáns egyházakat, nem riadva vissza az egyház autonómia durva megsértésétől sem:

Nemcsak a világi tisztségviselők tevékenységét függesztette fel a magasabb szinteken, tehát megszüntette a magyar nemesek által betöltött egyetemes és egyházkerületi felügyelői/főgondnoki hivatalokat, hanem egy sor evangélikus szuperintendens is megfosztott tisztségétől a forradalom idején tanúsított rokonszenv-nyilvánításuk miatt, így a győri Haubner Mátét (1794-1880, az eperjesi Pákh Mihályt (1795-1858) és a pozsonyi Stromszky Sámuelét (1792-1861), a szuperintendens-választásokat érvénytelennek nyilvánítva helyükre adminisztrátorokat nevezett ki: Johann Leopold Wohlmuthot (1795-1862) Rohoncon, Ján Chalupkát (1791-1871) Breznóbányán és Reusz Sámuelét (1783-1852) Nagyrócén.

A magyarországi protestánsok ellenállása egy Mária Dorottya-hoz intézett – kétségkívül Bauhofertől származó – kérelemben artikulálódott (1850. június 1.),⁵⁶ hogy „lépjen fel a királynál és az udvarnál Haynau ellen a protestánsok jogainak helyreállítása érdekében”. A kegyes württembergi hercegnő közbenjárását valóban sikerült megnyerni, így a két protestáns egyházat fenyegető birodalmi egyházi koncepció egyelőre lekerült a napirendről.⁵⁷

Az ausztriai protestánsok viszont éppen egy ilyen megoldástól reméltek felekezeti emancipációjukat a mindenható katolicizmussal szemben, míg a szlovákok szintén emancipációban, nevezetesen a magyar nemesség egyházi uralmától (küriarchia) való megszabadulásban reménykedtek.

6. A birodalmi egyház gondolatától a Protestáns Pátensig (1859)

A magyar oldal heves ellenállása megbuktatta a birodalmi egyház tervét. A magyarországi protestantizmus problémáját így külön kellett megoldani. A konkordátummal közvetlenül egyidőben (ezt a császár születésnapján, 1855. augusztus 18-án kötötték meg) a törvényes kidolgozással megbízott minisztériumi hivatalnok Bécsbe hívta magyarországi teológusok három nyelvű csoportját, hogy ezen „bizalmi emberekkel” tanácskozza meg a jövődó egyházi törvények alapvonalait. A kultuszminiszter már 1849-ben, amikor a vallás- és Oktatásügyi Minisztériumhoz került, a protestáns törvények kidolgozására egyházjogi szakembert hívott Bécsbe, mégpedig a nagyszebeni jogakadémia professzorát, Josef Andreas Zimmermann (1810-1897).⁵⁸ A Zimmermann által összehívott „bizalmi emberek” között egyetlen világi sem akadt, így a tanácskozás eredménye már ezen hiányosság, a világi elem tudatos kapcsolása miatt sem találkozhatott egyetértéssel.

7. A Protestáns Pátens (1859)

Am a módosított változat, az 1859-es Protestáns Pátens is egy éven belül (1860. május 15.) lényegében megbukott. Ez a zsinat-presbiteri elemeket konzisztoriális és episzkopális elemekkel próbálta összekapcsolni, hogy így korlátozza a nemesség 1791 óta fennálló befolyását az egyházban (küriarchia).⁵⁹ Azon kívül az új egyházkerületi beosztásnál figyelembe vette az etnikai határokat, azzal, hogy egy német szuperintendenciát hozott létre délen és egy szlovákot északon. Az utóbbi került heves támadások kereszttüzébe. A gyülekezeteknek és az egyházmegyéknek ugyanis most a Pátens szerint kellett együttműködniük. A magyarok teljesen elutasították a Pátent, s megpróbálták megőrizni a hagyományos egyházkerületek integritását. A szlovákok viszont az új pozsonyi pátenszuperintendenciában egy önálló szlovák evangélikus egyház csíráját látták. A bécsi professzort, Kuzmányt választották főpásztorukul, aki megpróbálta a szlovák gyülekezeteket a Pátens alapján összefogni, azonban a magyarok akadályozták ezt, a Pátensben az egyházi autonómia durva megsértését látva. Míg Kuzmány a császárnak jogot biztosított az evangélikus egyház anyagi ügyeibe való beleszólásra, noha az katolikus volt, addig a magyar egyházjogászok elszántan küzdöttek az ilyen tartományúri egyházkormányzat ellen. Az autonomisták és a pátensesek közötti küzdelmet Bécs hamarosan más útra terelte. Az 1860. május 15-i császári rendelet a gyülekezetekre bízta, hogy a Pátens szerint szerveződnek vagy nem, csupán azt kötötte ki, hogy a pátenskövető gyülekezeteket nem szabad megakadályozni az egymással való együttműködésben. Míg a német szuperintendencia ennek következtében visszatért a Bányakerület kebelébe, addig a pozsonyi pátenszuperintendencia (székhelye: Túrócszentmárton)⁶⁰ gyülekezeteiért megindult a harcra is fájuló kampány. Bár ez az egyházkerület tekintettel vezetője, Kuzmány érdemeire Bécs támogatását élvezte, folyamatos zsugorodását mégsem lehetett

megakadályozni. Végül hét gyülekezet maradt Kuzmány pástorsága alatt,⁶¹ hogy aztán halála után 1867-ben újra a Bányakerülethez csatlakozzanak.

8. A német nyelvű lutheránusok magatartása a szlovák-magyar konfliktusban

Ha most befejezésül a német lutheranizmus állásfoglalását vizsgáljuk az autonomisták és pátenssek közötti küzdelemben, jellemző különbségekre lehetünk figyelmesek. A bácskai, szerémségi és bánáti német gyülekezetek (43 gyülekezet 2 esperességben, kb. 70 ezer lélek) elfogadták a Pátenszt, s ennek alapján alakították meg a német újverbászi egyházkerületet. Már említettem, hogy ez hamarosan feloszlott. A Felső Vasi és a Felső Soproni egyházmegyék gyülekezetei is átmenetileg követték a Pátenszt⁶² és engedelmeskedtek Leopold Wohlmuth rohonci adminisztrátornak,⁶³ míg a soproni gyülekezet – lelkesével, Moritz Kolbenheyerrel (1810-1884) ellentétben⁶⁴ – eltökélten szembeszállt a Pátenssel. Mit sem használt, hogy Kolbenheyer prédikációban (1859) és nyílt levelében (1860) a Protestáns Pátens mellett érvelt,⁶⁵ a soproni németek szolidaritása a magyarokkal, s ami a lényeg: a politikai ellenállás a bécsi kormány abszolutisztikus irányával és a bécsi katolikus udvarral szemben erősebb volt. Hasonló volt a helyzet a szepességi szászoknál is, akik a késmárki egyházkerületi gyűlésen 1859 szeptemberében határozatot hoztak, hogy a Pátensben foglalt egyházi és iskolai rendtartást mindentől elutasítják. A gyűlés szóvivőinek egyike, Zsedényi Ede egyházkerületi felügyelő (1804-1879) még börtönbe is jutott kiállításáért.

Bauhofer György budai lelkész viszont érdekes fejlődést tanúsított. Jóllehet 1850-ben nem habozott, hogy úrnője segítségével kivívja az udvarnál a birodalmi egyház tervének ejtését, a Pátens megjelenésével azonban a pátenssek táborába állt,⁶⁶ s nyílt levelében az autonomistákat igyekezett a Pátens őszinte szándékáról meggyőzni, s annak elfogadására buzdítani. 1850-ben nem hallgatott – írja a nyílt levelében⁶⁷ –, „amikor veszélyben láttam egyházunkat... most ismét szölok hozzászólások, mert egyházunkat ismét veszélyben látom, mégpedig nagyobbban, mint valaha.”

Bauhofer természetesen nem tudta meggyőzni az autonomistákat, még a német nyelvűeket sem. Árnyalt véleménye, ingadozása a merev autonomizmus, s annak ellenlábasai, a pátenssek között, akik a harcban végül fölmorzsolódtak, egyáltalán nem volt jellemző a magyarországi németiség magatartására. A budai prédikátor mégis példa számomra: az identitásáért küzdő egyházat példázza, mely a politikai és hazafias kötelesség Scyllája és az etnikai asszimiláció Charybdise között lavírozik, mely nem akarja elherdálni az evangélium kincsét, sőt éppen ezt akarja megvédeni a katolikus uralkodóház igényeivel szemben. A pánszlávizmussal szemben a magyarokkal való szolidaritásra tett, s végül ahhoz segítette hozzá a magyar evangélikusokat, hogy az egyházat a magyarosítás eszközévé tegyék, azon politika székertőlőjává, mely Szent István országának teljes népességét magyarrá próbálta tenni.⁶⁸ Hogy a budai lelkész fia magát következetesen Bánhelyi Istvánnak nevezte (1832-1906) – 1854. október 5-én még Stephan Bauhoferként iratkozott be a bé-

csi fakultásra – és mint lelkész-tanár, végül a nyíregyházi gimnázium igazgatója (1866-1896) beolvadt a magyarságba, nem különösebb csattanó, csupán családtörténeti szempontból támasztja alá a mondottakat.

Függelék⁶⁹

A Habsburg birodalom protestáns egyházai 1849-1860

1. Protestáns „Türelmi” Egyház a Német-Szláv Koronatarományokban („Lajtáninnen”): az evangélikus és református konzisztóriumok székhelye Bécs. Ev.: 170 417 + ref. 90 263 = 260 680 lélek.
 - 1.1 Belső- és Alsóausztria. Ev. (Bécs): 33 415 lélek.
 - 1.2 Felsőausztria. Ev. (Thening): 15 683 lélek.
 - 1.3 Csehország. Ev. (Opatovice): 14 232 lélek.
 - 1.4 Morvaország-Szilézia. Ev. (Brünn-Bielitz): 79 827 lélek.
 - 1.5 Belső- és Alsóausztria. Ref. (Bécs): 4 520 lélek.
 - 1.6 Csehország. Ref. (Ksely): 51 204 lélek.
 - 1.7 Morvaország. Ref. (Vanovice): 32 663 lélek.
 - 1.8 Galícia-Bukovina. (Lemberg): 27 491 ev. + 1 876 ref.
2. Aschi Evangélikus Egyház (három gyülekezet: Asch, Neuberg, Roßbach): kb. 20 000 lélek.
3. Magyarországi Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyház: 827 800 + 14 586 (határőrvidék) = 842 386 lélek.
 - 3.1 Dunáninneri Egyházkerület (Pozsony)
 - 3.2 Dunántúli Egyházkerület (Győr).
 - 3.3 Bányakerület (Selmecbánya).
 - 3.4 Tiszai Egyházkerület (Eperjes).
 - 3.5 Pozsonyi [Pátens-]Szuperintendencia (Túróc-szentmárton).
 - 3.6 Újverbászi [Pátens-]Szuperintendencia (Újverbász).
4. Magyarországi Helvét Hitvallású Evangélikus Egyház: 1 655 600 + 31 053 (határőrvidék) = 1 686 653 lélek.
5. Erdélyi Helvét Hitvallású Evangélikus Egyház: 358 000 lélek, több esperesség, szuperintendensi székhely: Nagyenyed, 1854-től Kolozsvár, ahol a konzisztórium is székel.
6. Erdélyi Szász Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyház: 220 400 lélek. főkonzisztórium: Hermannstadt/Nagyszeben, püspök: BIRTHALM-/BERETHALOM, 1867-től Nagyszeben, 10 körzet:
 - 6.1 Mediasch/Medgyes.
 - 6.2 Hermannstadt/Nagyszeben.
 - 6.3 Kronstadt/Brassó.
 - 6.4 Bistritz/Beszterce.
 - 6.5 Mühlbach/Szászsebes.
 - 6.6 Schäßburg/Segesvár.
 - 6.7 Schelk/Nagyselyk.
 - 6.8 Schenk/Nagysink.
 - 6.9 Repts/Kőhalom
 - 6.10 Sächsisch-Reen/Szászrégen.
7. Erdélyi Unitárius Egyház: 44 600 + 4 341 (határőrvidék). Főkonzisztórium: Kolozsvár, 8 esperesség.

1. Johannes Borbis: Die evangelisch-lutherische Kirche Ungarns in ihrer geschichtlichen Entwicklung nebst einem Anhang über die Geschichte der protestant. Kirchen in den deutsch-slawischen Ländern und in Siebenbürgen... mit einer Vorrede von Chr. Ernst Luthardt. Nördlingen, 1861. – 2. Luthardt előszava IX. sk. – 3. Geschichte der evangelischen Kirche in Ungarn vom Anfange der Reformation bis 1850 mit Rücksicht auf Siebenbürgen. Mit einer Einleitung von Merle d'Aubigné. Berlin, 1854. – 4. Tibor Fabiny: Bewährte Hoffnung. Die Evangelisch-Lutherische Kirche Ungarns in vier Jahrhunderten. Erlangen, 1984. 50. Uő: Bauhofer György élete és szolgálata. In: *Lelkipásztor* 33 (1957) 3/4: 15-20. Uő: Staat und Kirche in Geschichte und Gegenwart des ungarischen Luthertums. In: *Kirche in Osten* 21/22 (1978/79) 196-206, 201. – 5. Hadd utaljak a következő kéziratra: A magyar protestantizmus az abszolutizmus idején (kb. 1849-1860). Szerk. Karner Károly. Gépirat. Sopron, 1929. *Evangelikus Teológiai Akadémia Könyvtára. Jelzet: A 3043.* A másolatért hálás vagyok Szatmári Judit levéltárosnak. Bauhofer hagyatékában (EOL Budapest IIe 15,22) van még egy érdekes egyháztörténeti kézirat: Kurze Darstellung der gegenwärtigen Verfassung und inneren Verhältnisse der Protestantischen Kirche A.C. in Ungarn. – 6. Johannes Borbis: Die Märtyrerkirche der evangelisch-lutherischen Slovaken, im Jahre des 1000 jährigen Jubiläums ihrer Gründung historisch geschildert. Erlangen, 1863. Uő: Zur Sache der lutherischen Kirche in Ungarn. In: *Theologische Zeitschrift* 3 (1862) 119-123. Uő: Die Unternehmungen der sogenannten Autonomen in Ungarn gegen die ev.-luth. Slovaken. Uo. 4 (1863) 121-146. Uő: Die traurige Lage der evangelisch-lutherischen Kirche Ungarns. In: *Evangelische Kirchen-Zeitung* 70 (1863) 321-330, 337-344. – 7. Hans Beyer: Franken und der Bekenntniskampf der slowakischen Lutheraner 1858-1866. In: *Zeitschrift für bayrische Kirchengeschichte* 24 (1955) 89-104, 92. Uő: Johannes Borbis. In: *Jahrbuch der Gesellschaft für niedersächsische Kirchengeschichte* 53 (1955) 127-137. – 8. Hans Beyer: Zur Grundproblematik der lutherischen Kirchengeschichte Ungarns zwischen 1839 und 1868. In: *Südostdeutsche Heimatblätter* 1956, 57-64. Adalbert Hudak: Jozef Miloslav Hurban und seine Beziehungen zu Deutschland. In: *Slowakei. Zeitschrift des Matus Cernák Instituts Köln* 11/12 (1973/74) 25-37. – 9. Irodalom gyanánt hadd utaljak egy áttekintésre és egy részlettanulmányra: Friedrich Gottas: Die Geschichte des Protestantismus in der Habsburgermonarchie. In: Adam Wandruszka/Peter Urbanitsch (edd.): *Die Habsburgermonarchie IV. Die Konfessionen.* Wien, 1985. 489-595. Uő: Die Frage der Protestanten in Ungarn in der Ära des Neoabsolutismus. Das ungarische Protestantenpatent vom 1. September 1859. *Buchreihe der Südostdeutschen Historischen Kommission* 14. München, 1965. Uő: Der Protestantismus in Österreich und Ungarn vom Ende des 18. Jahrhunderts (1781) bis zum Anfang des 20. Jahrhunderts (1918) – Parallelen und Unterschiede. In: *Jahrbuch für die Geschichte des Protestantismus in Österreich* 109 (0993) 5-36. A magyar egyháztörténet újabb német nyelvű áttekintése az elhunyt Bucsay Mihály tollából származik: *Der Protestantismus in Ungarn 1521-1978.* Wien-Köln-Graz, 1977-79. A nemzetiségi konfliktus klasszikus feldolgozása Robert Kanntól ered: *Das Nationalitätenproblem der Habsburgermonarchie.* 2. kiad. Graz-Köln, 1964. – 10. Karl Reinhart Trauner: „... jeder möglichen Beirung der Gemüter vorbeugen!“ Die Metternich'sche Repressionspolitik an den Universitäten am Beispiel der „k.k. Protestantisch-Theologischen Lehranstalt in Wien“. In: *Archiv für Hochschul- und Studentengeschichte* 3 (1996) 41-57. – 11. Über Erziehung und Unterricht in Ungarn. In *Briefen an den Grafen Széchényi von Pius Desiderius.* Leipzig, 1833. 53. sk. Hasonlóan kritikus még 1855-ben is „Theophilus“ anonym cikke: Die evangelisch theologische Fakultät in Wien. In: *Protestantische Jahrbücher für Österreich* 2 (1855) 575-579. „Pius Desiderius“ személyéhez ld. Robert Zilchert: Tobias Gottfried Schröder (Chr. Oeser). Ein Beitrag zur Geschichte des deutschen Protestantismus in Ungarn. (Prag, 1918) Diss. Wien, 1919. 186. sk. Legutóbb: Viera Glosíková: *Handbuch der deutschsprachigen Schriftsteller aus dem Gebiet der Slowakei* (17-20. Jahrhundert). Wien, 1995. 131-133. – 12. Karl Schwarz: Von Budapest nach Wien. Streiflichter zur Biographie Ján Kollárs. In: Peter F. Barton (ed.): *Kirche im Wandel.* Festschrift für Bischof Oskar Sakrausky z. 80. Geburtstag. Wien, é.n. (1994) 101-118. 103. Karl-Reinhart Trauner: Die eine Fakultät und die vielen Völker. In: *Gustav Reingrabner/Karl Schwarz/Falk Wagner* (edd.):

Zeitenwechsel und Beständigkeit. Festschrift der Evangelisch-Theologischen Fakultät. Wien, 1997. – 13. Karl Sterlemann: *Studien zur Kirchengeschichte der Reformierten Christlichen Kirche in Jugoslawien, Kroatien und Südungarn* (von der Ansiedlungszeit bis 1944). Bad Nauheim, 1988. – 14. Friedrich Gottas: *Konfession und Nation. Aufgezeigt am Beispiel der evangelisch. lutherischen Siebenbürger Sachsen.* In: Peter F. Barton (ed.): *Kirche im Wandel* (12.j.). 119-128. – 15. Herbert Patzelt: *Geschichte der evangelischen Kirche in Österreichisch-Schlesien.* Schriften der Stiftung Haus Oberschleien 5. Dülmen, 1989. Oskar Wagner: *Mutterkirche vieler Länder. Geschichte der Evangelischen Kirche im Herzogtum Teschen 1545-1918/20.* Wien-Köln-Graz, 1978. – 16. Gustav Reingrabner: *Protestanten in Österreich.* Wien-Köln-Graz, 1981. 213. – 17. Erich Bernhard: *Die rechtliche Organisation der Evangelischen in Böhmen seit dem Beginn ihrer Geschichte.* Halle, 1939. 13. 34 skk. – 18. Euard Schmidgä: *Die höheren Lehranstalten der ev. Kirche A. C. in Ungarn.* In: *Jahrbuch für die Geschichte des Protestantismus in Österreich* 13 (1881) 86-95. – 19. Bucsay II. 119 sk. – 20. Paves Filippi: *Die Jahre 1848 bis 1938.* In: *Tschechischer Ökumenismus.* Prag, 1977. 199-243. – 21. László Révész: *Das Junge Ungarn 1825-1848.* In: *Südostforschungen* 25 (1966) 72-119. – 22. Libusa Franková: *Evangelische Gebildete und die slowakische nationale Wiedergeburt* 1848. In: *Karl Schwarz/Peter Svors* (edd.): *Die Reformation und ihre Wirkungsgeschichte in der Slowakei.* Wien, 1966. 137-152, 149. – 23. Werner Elert: *Morphologie des Luthertums.* 2. München, 1932. 196 skk. – 24. Ludwig von Gogolák: *Beiträge zur Geschichte des slowakischen Volkes II. Die slowakische nationale Frage in der Reformepoche Ungarns (1790-1848).* München, 1969. 24. – 25. Bauhofer (3.j.) 587. – 26. Borbis: *Die ev.-lutherische Kirche Ungarns.* 255. Emeric Révész/Stephen Kováts/Ladislav Ravasz: *Hungarian Protestantism.* Budapest, 1927. 54. Bucsay II. 74-76. – 27. Borbis: *Martyrerkirche 95 skk.* Ld. továbbá Dusan Ondrejovic: *Über die Union in der Slowakei.* In: *Schwarz/Svors* (22.j.) 153-158. – 28. Borbis: *Die ev.-lutherische Kirche Ungarns.* 255. *Jegyzetben közli, hogy az alapítás az 1855. 6.29-i döntés alapján történt, az engedély csupán a reformátusokra vonatkozik, „mégis kezdettől fogva uniált jelleget adtak az intézménynek”.* – 29. Borbis uo. 411 skk. Uő: *Martyrerkirche 126.* – 30. Ondrejovic (27.j.) 155 skk. – 31. Jozef Miloslav Hurban: *Die Kirchenparteien und die Kirche.* In: *Zeitschrift für die gesamte lutherische Theologie und Kirche* 22 (1861) 59-108. – 32. Georg Sauer: *Die Erstbesetzung der exegetischen Lehrkanzeln an der im Jahre 1821 eröffneten (akatholischen) Protestantisch-Theologischen Lehranstalt in Wien* (1984). *Utánnomás in: Schwarz/Wagner* (12.j.) 227-246. – 33. Joseph von Helfert: *Die confessionale Frage in Österreich 1848.* In: *Österreichisches Jahrbuch* 6 (1882) 86 skk, 116 sk. – 34. Walter Rogge: *Österreich von Világos bis zur Gegenwart.* I. Leipzig, 1872. 358. *Idézi Gottas* (9.j.) 498. – 35. István Deák: *Die rechtmäßige Revolution.* Lajos Kossuth und die Ungarn 1848-1849. Wien-Köln-Graz, 1989. 211. – 36. Ivan Chaluppecky: *Zur Entwicklung der slowakischen Intelligenz im 19. Jahrhundert.* In: *Anzeiger der philhistorischen Klasse der Österreichischen Akademie der Wissenschaften* 115 (1978) 275-294, 277 skk. – 37. Daniel Rapant: *Slovenské povstanie roku 1888/84-49* (Az 1848/49-es szlovák felkelés). V/1. Bratislava, 1967. 297. – 38. *Österreichisches Staatsarchiv HHStA M.R.Z.* 3862/849, K.Z. 3294/849, Präs. 26.10.1849. – 39. Karl Schwarz: *Von Kollár bis Kvacala: Die Wiener Evangelisch-theologische Lehranstalt/Fakultät und ihre Beziehungen zur Slowakei.* In: *Der Donauraum* 34 (1994) 3/4. 90-104. – 40. Fabiny: *Staat und Kirche* (4.j.) 200. – 41. Ld. Georg Daniel Teutsch kemény bírálatát: *Walter Roth: Der Ausbau des deutsch-evangelischen Schulwesens durch Georg Daniel Teutsch.* In: *Walter König* (ed.): *Beiträge zur Siebenbürgischen Schulgeschichte.* Siebenbürgisches Archiv 32. Köln-Weimar-Wien, 1996. 257-272, 258. – 42. Peter Karner: *Der reformierte Lehrstuhl der ev-theologischen Fakultät.* In: Uő: *Die evangelische Gemeinde H.B. in Wien.* Wien, 1986. 177-187, 181 sk. – 43. Karl Schwarz: *Theologische Kirchenrechtslehre in Wien.* In: *Kirche, Recht und Wissenschaft.* Festschrift für Albert Stein zum 70. Geburtstag. Neuwied, 1995. 231-259, 240 skk. – 44. Carolus Kuzmany: *Recitatio publica, qua professionem Theologiae practicae in Caes. Reg. Academia Evange. Theologica Viennensi capessivit...* die 3. dec. 1849. Viennae, 1850. *Rövid önéletrajza után (németországi tanulmányok, zólyomi és besztecerbányai szolgálat) Kuzmány nyomtatékosan állást foglal a Zay Károly által propagált evangélikus-református unió ellen, mégpedig a nemzetiségek konfliktusára hivatkozva: „Praeterea sunt unionis illius obstacula adhuc longe alia maioraque et vix, certe*

aevo nostro vix ac ne vix quidem superabilia, ut nationalitatis in provincia mea, ut ambitionis et vanitatis intra, ut invidiarum extra muros illiacos.” I. m. 12. – 45. Rapant (37.j.) 285. Ján Kollár műveit Josef Karásek már 1903-ban kiadta Prágában: Kollárova dobrozdání a nástin zivotopisny z roku 1849. Vö. Karl Schwarz: Ján Kollárs Denkschrift zur ungarischen Kirchenfrage (1849). In: Österreichische Osthefte 21 (1979) 105 skk. Uő: Eine „protestantische Gesamtkirche Österreichs... ist rathsam”. Ján Kollár als kirchenpolitischer Vordenker (1849). Megjelenik az 1994-es pozsonyi konferencia (Dei slawische Idee und Ján Kollár – Genese des Nationalismus in Mitteleuropa) kötetében. Fabiny Tibor: Ján Kollár – magyar szemmel. In: Lelkipásztor 69 (1993) 256-260. – 46. Karl Kuzmány Geringer bárónak Bécs, 1849. július 6. Ein unterthäniges Promemoria in Angelegenheit der protest. Kirche, insbesondere der im Kronlande Ungarn. MOL Absolutizmuskori Levéltár D 55 (1859-53), res. Geringer Nr. 522/1849. Az adatért és a másolatért Fabiny Tibor professzor úrnak tartozom köszönettel. – 47. Friedrich Gottas/Karl Schwarz: „Patentisten” contra „Autonomisten”. Das Protestantenpatent von 1859 im Widerstreit der Meinungen. In: Schwarz/Svorce (22.j.) 159-182, 161 skk. – 48. Kempen báró rendőrminiszter naplójában található az a találó feljegyzés (1856.4.8.), hogy a bécsi protestáns konzisztóriumok „Kanzleidirektora” bejelentkezett nála, hogy óvja őt „a protestáns egyházak autonómiájától”, mert ennek Magyarországon pusztító következményei lehetnek. – Josef Karl Mayr (ed): Das Tagebuch des Polizeiministers Kempen von 1848 bis 1859. Wien-Leipzig, 1931. 392. A magyar oldalon viszont rendkívül hevesen támadták a protestantizmusban oly szokatlan hierarchiát: „Sajnálatos, hogy – bizonyos bizalmi emberekkel az élen (ez kétségtelenül Kollárra és Kuzmányra vonatkozik) – a szláv evangélikus lelkészek között párt alakult, mely a számunkra ismeretlen hierarchiára törekszik, mely szétrombolja az eddigi protestáns gyakorlatot, és magához igyekszik ragadni az egyház vezetését, mintha csak lelkészekből állna az egyház”. Wanderer. Nr. 508./26.10.1850. – 49. A kinevezési javaslatban (HHStA Wien, Nachlaß Thun D 97. Megjelent: Csohány János: A magyarországi protestánsok abszolutizmuskori bécsi kormányiratok tükrében. Bp. 1979. 202) lutheránus részről Kuzmány mellett Georg Paul Binder erdélyi szuperintendens, ennek bécsi kollégája, Ernst Pauer, Spissák György sajógömöri esperes, s mint világi a budai Helytartótanács korábbi ágense, Georg Procopius szerepelnek. A reformátusokat három szuperintendens képviseli: Polgár Mihály Kecskemétről, Nagy Sámuel Vanovicérol és Gottfried Franz Bécsből. – 50. Vladimir Mayer: Prispevek ke korespondenci Karla Kuzmányho Lvu Thunovi. In: Sbornik pedagogické fakulty v Ústi nad Labem. Praha, 1967. 37 skk. Karl Rajnoch: Wien im Geistesleben der Slowaken. Einflüsse Wiens auf die Nationswerdung der Slowaken. Gépirat. Habil. Geisteswiss. Wien, 1986. 296 skk, 305. – 51. Joseph der Ernäher. Frankfurt/M., 1964. 1023. Idézi: Christoph Link: Freiheit und Ordnung in der Kirche – 75 Jahre Bremische Kirchenverfassung. In: Zeitschrift für evangelisches Kirchenrecht 41 (1996) 1-18, 3. – 52. Csohány János: A Habsburg-önkényuralom változásai. In: Confessio 1979/3.65-77. – 53. Ifj. Révész Imre: Fejezetek a Bach-korszak egyházpolitikájából. Bp. 1957. Vö. Balázs Németh JGPÖ 76 (1960) 127

skk. Freidrich Gotta: Die Frage der Protestanten (9.j.) 168 skk. – 54. Csohány János: Révész Imre a polgárosodásért az önkényuralom idején. In: Forradalom után – kiegyezés előtt. Bp. 1988. 391-403, 608 skk. Vö. Egyébként Klaus Appel. In: BBKL VIII, 107. Furcsa megállapítás, hogy a Protestáns Pátenis „elvette a protestáns egyházak szinte minden istentiszteleti jogát.” – 55. EOL Budapest, Bauhofer hagyaték IIIa 9,16. Oktroy. Kirchenverfassung. A XXI. fasc. melléklete. – 56. EOL Budapest, Ive 15. Böröcz Enikő: Az Evangélikus Országos Levéltár (Budapest) kéziratkatalógusa. Bp. 1993. 76. Bauhofer: A magyar protestantizmus (5.j.) 6 skk. – 57. Bauhofer (3.j.) 617. Itt található a Mária Dorottyának (1850.6.1.) címzett (638-643), valamint a császárhoz (1851.5.5) intézett levél (645-654) Bauhofer: A magyar protestantizmus (5.j.) 9 skk. – 58. Franz Zimmermann: Das Ministerium Thun für die Evangelischen im Gesamtstaate Österreich 1849 bis 1860. Wien, 1926. Otto Folberth: Minister Thun und die Siebenbürger Sachsen. In: JGPÖ 80 (1964) 47-65. Harald Zimmermann: Berühmte Siebenbürger Sachsen in Wien (1993.) Utányomás: Uő: Siebenbürger und seine Hospites Theutonici. Vorträge und Forschungen zur südostdeutschen Geschichte. Köln-Weimar-Wien, 1996. 294-299. – 59. Béla von Zsedényi: Hierarchie und Kyriarchie in der Verfassungsentwicklung der ungarländischen ev. Kirche A.B. In: uő. (ed): Gedenkbuch anlässlich der 400-jährigen Jahreswende der Confessio Augustana. Leipzig, 1930. 541-676 – 60. Kuzmány először Besztercebányán telepedett le (MOL Budapest, D 4, fasc. 47, B 9. Ministerium des Cultus und Unterrichts Nr. 11741/438, 1860, 12799/475, 1860), ám ez a gyülekezet határozottan elutasította a Pátenst és a patenciális szuperintendens macskazenével fogadta. A továbbiakban megpróbálta egyházkerületét Bécsből irányítani, de ezt a rezidenciális kényszer ugyancsak tiltotta, ezért aztán Türocszentmártonba költözött. – 61. Ivan Tóth: Banner auf dem Zion. Eine kirchliche Zeitschrift allen Angelegenheiten der Evangelischen Kirche A.B. gewidmet. In: Schwarz/Svorce (22.j.) 183-194, 187. – 62. Karl Fiedler: Die Reaktion der burgenländischen ev. Pfarrgemeinden A.B. auf den ungarischen Freiheitskampf und die Maßnahmen der darauffolgenden Aera Bach-Thun (1848-1860) In: JGPÖ 78/79 (1963) 17-45. – 63. Vö. Gustav Reingrabner: König, Vaterland, Volk – der Patriotismus der Westungarischen Evangelischen im Revolutionsjahr. In: Rudolf Kropf (ed.): Die Revolution von 1848/49 im österreichisch-ungarischen Grenzraum. Eisenstadt, 1996. 45-56, 53. – 64. Hans Joachim Beyer: Moritz Kolbenheyer und die ungarländische Deutschtumsfrage. In: Südostforschungen 7 (1942) 574-593. – 65. Vö: Gotta/Schwarz (22.j.) 174 skk. – 66. Georg Bauhofer: Ansichten und Zeugnisse hervorragender Männer über die alte Verfassung und Verwaltung der protestantischen Kirche in Ungarn... Pest, 1860. – 67. Idézi Gotta/Schwarz (22.j.) 172. – 68. Ludwig Binder: Deutschtum und Protestantismus in Ungarn im 19. Jahrhundert. In: Südostdeutsches Archiv 30/31 (1987/88) 11-28. – 69. A lajtáninenni számok a konzisztórium adataira támaszkodnak (Archiv des Ev. OKR Wien. Präsidialakten, Bericht des Konsistorial-Präses von Werner an das Ministerium für Cultus und Unterricht, Wien 6.9. 1849, ZI. 100/C.P.) a lajtántúli számok Friedrich Gotta idézett könyvéből származnak (Die Frage der Protestanten 46).

A karizmák bibliai alapja és jelentősége

Egy-két évtizeddel ezelőtt a történelmi egyházak is szembe találták magukat a világ valamennyi kontinensét elérő, a személyes lelki és kegyességi életet megeleveníítő mozgalommal, a karizmatikus mozgalommal. Ha ennek a spirituális áramlatnak a kiindulási helyét akarjuk megjelölni, akkor az önmagában is sokszínű pünkösdiszizmura kell gondolnunk. Elsősorban az angol nyelvterületen kezdte térhódítását, de rövidesen túllépte a felekezeti és nyelvi határokat, és mindenütt érdeklődést ébresztett; sokan szimpátiával fogadták, sokan elutasító kritikával. Nincs olyan történelmi egyház, melyben ne lennének „karizmatikus közösségek”, és ugyanakkor ne lennének olyanok, akik azt állítják, hogy az újkori karizmatikus mozgalmaknak semmi közük azokhoz a lelki

ajándékokhoz, melyekről az újszövetségi apostoli iratokban olvashatunk.

A nemzetközi bibliai teológiai irodalom fokozott figyelemmel fordult a karizmák felé, és igyekszik feltárni azok bibliai hátterét és ekkleziológiai jelentőségét. Nem csupán a karizmatikus mozgalmak fenomenológiájáról olvashatunk már, hanem azok teológiájáról. Nemzetközi konferenciákon századunk harmadik harmadában az érdeklődés és kutatás előterébe került a pneumatológia, a Szentlélekről szóló tanítás. A Magyarországi Református Egyház Zsinata jó tíz évvel ezelőtt tanulmányt jelentetett meg a karizmákról.

Ahol keresztyén gyülekezet alakult az I. században, az Isten Szentlelkének a munkája eredménye volt. Bár

elenyésző kisebbségben éltek a keresztyének az akkori városokban, mégis „másságukkal” kitűntek, „látványossága lettek a világnak” (1Kor 4,9). Ez pedig a lelki ajándékoknak köszönhető, melyeket kaptak, és melyekkel szolgáltak e világban. Az élő Jézus Krisztus ezek által a lelki ajándékok, karizmák által végzi tovább munkáját e világban. „A Lélekből, mint erőforrásokból különböző energiák, aktivitások erednek. Számuk és tevékenységük végtelen sok, de valamennyi egy abban, hogy egy helyről jön, és a közösség, a gyülekezet javát szolgálja. Majdnem azt lehetne mondani: ahány egyháztag, annyifajta Lélek-megnyilvánulás. Ki ezzel, ki azzal szolgál, de mindenfajta szolgálat az egy Krisztus diakóniájának a gyümölcse. Ő van jelen az egyes szolgálatokban” (Jub. Komm).

Mivel a keresztyénség első századában olyan nagy jelentőségű volt a karizma szerepe az egyház életében, és a mi nemzedékünk is tanúja a karizmatikus mozgalmak feléledésének, időszerű a lelki ajándékok bibliai gyökerének és kibontakozásának vizsgálata.

I. Az ószövetségi háttér

Jóllehet a karizma tipikusan páli kifejezés, és a lelki ajándékokról részletesen az 1Kor 12-14-ben olvashatunk, azonban Pál különösen az 1Kor-ban olvasható polemikus tanításában a héber gondolkodás továbbfejlesztője. A Szentlélek ajándékainak a kiáradása és munkálkodása a pünkösd utáni időkre jellemző, de ekkor is az ószövetségi ígéretek beteljesedése történt, és így értelmezték ezt az apostolok is. Szükséges tehát az ószövetségi ígéretek tekintetbe vétele.

A „charizma” szó az Ószövetség görög fordításában egyetlen egyszer fordul elő a „chesed” megfelelője (Zsolt 33,22-ben), de ezt sem a LXX fordítja így, hanem egy másik változat. Egy apokrif iratban (Jezus Sirach 7,33) a halottakkal szemben gyakorolt irgalmasság – a „charis” megnyilvánulása a karizma. A „Charis” szó a LXX-ban leggyakrabban a „chén” fordítására szolgál. Zak 12,10-ben olvassuk ezt a szókapcsolatot: „ruach chén” – a könyörület lelke. A „chén” – a könyörület – mindig a magasabbnak, Istennek, a királynak az alacsonyabbhoz való jóindulatú odahajlását jelenti, hogy az meggazdagodjon, éljen, épüljön.

Izrael népe kiválasztásában szemlélhetjük Istennek ilyen aláhajlását, amikor szövetséget kötött velük, és ezt megpecsételte az egyiptomi szabadítással. Ebben a szabadításban mindnyájan részesedtek, a szabadítás kegyelmi ajándéka mindnyájuk közös kincse volt. Ezért már az ószövetségi választott nép papok birodalma (Ex 19,6). Így már az egész nép karizmatikus népek nevezhető, hisz részese a sokszor megtapasztalt kegyelmi aláhajlásnak.

Az egész nép karizmatikus volta azonban nem színtelenítette el vagy tette feleslegessé a speciális karizmákkal felruházottak szolgálatát. Ha a nép sokszor el is felejtkezett Isten szabadításáról, Isten mindig előhozott olyan személyeket, akiknek élete, munkája, szolgálata kiemelkedő volt a nép életében. Gerhard von Rad ezeket karizmatikusoknak nevezi. Ilyenek voltak a bírák korában élő kiemelkedő személyek, ide sorolhatók a próféták. Ilyen karizmatikusnak jövendőli meg Ézs 22,2-8 az Eljövendő Felkentet. A karizmatikusok tehát Isten „meg-

hosszabbított karja”, az Úr munkálkodásának eszközei, akik azért lehettek ilyenek, mert a Szentlélek uralma alatt voltak (Bír 13,25; 1Sám 10,6). Jóel ítéletet hirdet az Istentől eltávolodott népek, melynek csúcsa ez: „kitöltöm majd lelkeket minden emberre. Fiaitok és leányaitok prófétálm fognak, véneitek álmokat álmodnak, ifjaitok látomásokat látnak” (3,1). Tehát minden népek szóló ígélet ez. Péter is így értelmezi ezt pünkösd predikációjában, amikor ezt mondja: „... megkapjátok a Szentlélek ajándékát. Mert tiétek ez az ígélet és gyermekeiteké, sőt mindazoké is, akik távol vannak, akiket csak elhív magának az Úr, a mi Istenünk” (ApCsel 2,38k).

II. Az újszövetségi alap

1.) A „charizma” szó nem fordul elő az evangéliumokban (sőt maga a „charis” szó sem fordul elő sem Máténál, sem Márknál, tehát éppen a Jézus anyanyelvéhez legközelebb álló evangéliumokban). De nyilvánvaló az, hogy ha egyáltalán egy sorba állítható Jézus a karizmatikusokkal, az Isten eszközeivel, akik eddig munkálkodtak – de hisz Zsid 1,1-2 is ezt teszi, és maga Jézus is beállt ezek sorába, és erről többször is bizonyosságot tett (Mt 3,13kk; 23,37, stb.) –, akkor Jézus volt a legtökéletesebb karizmatikus. Ő volt az, akiben megjelent Isten üdvözítő kegyelme minden embernek (Tit 2,11) a legteljesebben. A megváltói munkáját elindító názareti predikációjában úgy szól, mint senki más előtte vagy utána: „Az Úrnak lelke van én rajtam, mivel felkent engem, hogy evangéliumot hirdessek a szegényeknek; azért küldött el, hogy a szabadulást hirdessek a foglyoknak, és a vakoknak szemük megnyílását, hogy szabadon bocsássam a megkínzottakat, és hirdessek az Úr kedves esztendejét” (Luk 4,18-19). Benne és általa jött el Isten királyi uralma, és kezdett munkálkodni. Amikor Isten megbocsátó szeretetét hirdette, és gyógyításokkal, csodákkal pecsételte meg azt, az újjáteremtésnek, a kegyelem erővel való áradásának a jelenlétét, a valóságát mutatta meg. Döntő ütközetet kezdett a bűnnel, az ördög minden gonoszságával, és győzelemre vitte, elvégezte azt.

Jézus nemcsak megkísérelte legyőzni a bűnt, a gonoszt, hanem le is győzte, és királyi Uralma elindult győzelmes útjára. A tanítványokat is ezért választotta, és bár jól ismerte emberi gyengeségeiket, de ígerte nekik, hogy mennyei erővel ruházza fel őket, hogy folytassák Isten királyi uralma győzelmes szolgálatát. Olyan ajándékok birtokosai lesznek, amikkel ő is szolgált, és amikkel mennyei erőket mutatott meg és szabadított fel e földön az újjáteremtésre. „Azokat pedig, akik hisznek, ezek a jelek követik: az én nevemben ördögöket űznek ki, új nyelveken szólnak, kígyókat vesznek fel, és ha valami halálost isznak, nem árt nekik, betegre teszik rá kezüket, és azok meggyógyulnak” (Mk 16,17-18). Sőt ezt is mondja: „Bizony, bizony mondom nektek: aki hisz énbennem, azokat a cselekedeteket, melyeket én teszek, szintén megteszi, sőt ezeknél nagyobbakat is tesz” (Jn 14,12). Az evangéliumok összeállításakor már gyülekezetszerte ismertek voltak azok a jelek és csodák, amiket Jézus nevében tettek az apostolok, amikről az ApCsel olykor részletesen, olykor csak egy-egy összegező mondatban számol be (ApCsel 3,1-10; 5,1kk; ApCsel 5,12; stb.).

2.) A „charizma” szó legtöbbször a kétségtelenül páli eredetű levelekben fordul elő. Az ószövetségi értelme-

zést vezet tovább Pál és fejt ki a szentek, az Isten népe, a gyülekezet életére és munkájára vonatkoztatva, melynek lényege ez: a karizma a „*charis*” manifesztációja. Munkálója a Lélek. Mivel a Léleknek ez a „minden testre” való újszerű kiáradása az eschatológikus idők jele (ApCsel 2,17a), és az üdvösség közlője, a páli karizma eschatológikusan, pneumatikusan és soteriológikusan meghatározott.

A hit és a karizma összetartozik. Ezt az evangéliumokban, Jézus ígéreteiben is így látjuk. És nem általánosságban vett hitről, nem is az általános istenhitről van szó. Nagyon határozottan a Jézus Krisztusban való hitel, a názáreti Jézust Úrnak vallásával kapcsolatos a kegyelmi ajándékokban való részesedés. Ez hangsúlyos az 1Kor 12,3-ban is, erről van szó Róm 10,9-ben is (vö. Róm 6,23). Aki hisz, és aki vallást tesz erről a hitről, az keresztyén, azaz Krisztushoz tartozó ember, és így javainak részese. A Heid. Káté 55. fejeletében így olvasuk ezt: „minden egyes hívő, mint tag, az Úr Jézus Krisztusnak, minden ő javainak és ajándékainak osztályrészese.” A karizma tehát „nem csupán egy különleges cselekvés végrehajtásához adott különleges ajándék, hanem a hívő egzisztencia alapvető meghatározója” (Hans Küng). Nincs tehát keresztyén ember karizma nélkül (1Kor 7,7; 12,7; 14,26; 1Pt 4,10). Ez azt jelenti, hogy az egyháznak, a keresztyén gyülekezetnek alapvetően karizmatikus struktúrája van. Käsemann ezt így fogalmazza meg: „Karizma birtokosának lenni... az életben, a kegyelemben, a Lélekben való részesedést jelenti, miután a karizma az a sajátos rész, amivel az egyes hívő Krisztus uraságából részesedik”.

Nem valami új dolog tehát a karizma, amit a mostani idők karizmatikus mozgalmak hoztak, vagy ami megvolt az I-II. században, de azóta eltűnt, és most újra előjött. Ahol keresztyén egyház van, ahol Krisztusban hívő emberek élnek, ott mindig is volt és van karizma. Akkor is, ha erről nem beszéltek, vagy ha ezt a szót nem használták. De az feltétlen figyelemreméltó, ahogyan a karizmatikus mozgalmak tudatosan mernek élni és szolgálni a karizmákkal. Legyünk készen arra, hogy éljünk az elkészített kegyelmi ajándékokkal, amiket Krisztus adott és ad, és ne hagyjuk kihasználatlanul azokat, amiket szolgálatra adott Urunk.

3.) Pál nyomtatékosan tanít arról, – és erre nagy oka volt, és nekünk is nagy okunk van erre figyelni –, hogy a karizmákat mindig is a Krisztus-testtel való összefüggésben találjuk. Nincs magános karizmatikus, mivel a keresztyén egzisztencia lényege szerint nem magános, hanem Krisztusban – a többi részesedővel együtt – részesedő egzisztencia (1Kor 1,9; Gal 2,20; vö. 1Jn 1,3). A Heidelbergi Káté iménti idézete erre a kérdésre válasz: „Mit értesz a »szentek egységén«”, – és az, hogy minden hívő részese Krisztus ajándékainak, így folytatódik: „hogy ki-ki kötelességének ismerje, hogy Istentől nyert ajándékait készséggel és örömmel a többi tag javára és üdvösségére fordítsa”. Pál mind az 1Kor levélben, mind az Efezusi levélben úgy tanít a lelki ajándékokról, hogy azt hozzáköti az egyházzal, mint Krisztus egy testéről szóló tanításához (1Kor 12,12kk; Ef 4).

Mindkét sákramentum ezt a „részesedést”, a „közösséget” van hivatva kifejezni és erősíteni. És ez a részesedés éppúgy jelenti mind a Krisztussal, mint fővel, mind egymással, mint tagokkal való közösségünket.

Az is figyelemreméltó, hogy Pál együtt beszél az Ef 4-ben a keresztségről és a különböző lelki ajándékokról (valamint a Róma 6-ban is!), az 1Kor 10-11-12-ben pedig az úrvacsoráról és a lelki ajándékokról. Pálnál a keresztség nem csupán és nem elsősorban a bűntől való megmosattatást szimbolizálja, hanem a Krisztus halálában és feltámadásában való részesedést pecsételi meg (Róm 6,5b.11). A keresztség nem magános üdvöt közvetít egymástól elszigetelt egyéneknek. Beiktatja, beoltja az embert egy közösségbe, az anyaszentegyházba. Az úrvacsorára is azért van szükség rendszeresen, hogy az egy test valóságát, a keresztyéneknek Krisztusban való összetartozását újra és újra megerősítse, szinte újra létrehozza (1Kor 10,17; 11,24-27).

4.) Az úrvacsora sákramentuma ráirányítja figyelmünket arra a szolgálatra, amire a karizmák is adtak. Egyházunkban az úrvacsorai tanításban az új (1985-ben megjelent) liturgiás könyv egyértelműen hangsúlyozza, hogy az úrvacsora a szolgálat sákramentuma. Mivel abban Krisztusban egyesülünk, így nemcsak jótéteményeit nyerjük el, hanem szolgálatában is részesülünk. Az úrvacsorában tehát először Krisztus nekünk szolgált azért, hogy azután az ő szolgálatában részt vegyünk, és tovább végezzük azt a gyülekezetben és azon túl is. Ennek a szolgálatnak az eszközeivé válnak a karizmák is. Így minden karizma egyszerre ajándék és feladat. A Krisztusban való élet kiváltság is, küldetés is, melynek munkálója a Lélek. Käsemann írja: „Mi csak akkor részesedhetünk Krisztus ajándékában, ha ő birtokba vett bennünket... Csak olyan mértékben lehetünk a karizma birtokosai, amennyiben Ő megragadott bennünket, amennyiben Krisztusnak a Szentlélek működésében megmutatkozó urasága bennünket az Ő szolgálatának fogságába hozott... Nincs isteni ajándék, mely egyúttal ne jelentene feladatot. Nincs kegyelem, mely ne indítana cselekvésre. A szolgálat nem csupán következménye, hanem külső megjelenési formája annak, hogy kegyelmet nyertünk.”

Az 1Kor 12-ben és 14-ben Pál apostol a karizmákkal való élés helyes szabályáról beszél, és az ebben foglalható össze: használni, építeni, szolgálni azokkal. A gnosztikusok önző entuziazmusával szembeállítja a krisztusi szolgálatot. De nemcsak gnosztikus kísértés volt ez (erről még lesz szó), hanem a júdaista kegyesség kísértése is, amit annak legkomolyabb rétege után így is nevezünk: farizeizmus. Egyszerűen mindenkori emberi kísértés ez: az óember elöretörése. Az evangéliumokban, Jézus tanítványai lelkületében is kiütözik ez. És éppen akkor, amikor már belekóstoltak Isten királyi uralma ajándékaiba Jézus mellett, és azt a maguk javára akarták fordítani – mások ellenére és rovására. Gondoljunk pl. a Zebedeus-fiak kérésére: övék legyen az első hely Jézus mellett; vagy amikor bizonytalansággal a legkülönbözőbb emberi-kegyességi kválításokat mérlegelve arról vitatkoztak, hogy ki a nagyobb közöttük. Ilyenkor Jézus nagyon határozottan Isten királyi uralma normáját, az új normát, mértékét állította eléjük: „ti közöttetek nem ez a rend; hanem aki nagygyá akar lenni közöttetek, az legyen szolgátok, és aki közöttetek első akar lenni, az legyen rabszolgátok. Mint ahogy az Emberfia nem azért jött, hogy szolgáljanak neki, hanem hogy ő szolgáljon” (Mt 20,26kk).

Minden karizma az építés, a szolgálat közös hasznára adatik (2Kor 12,7). Az 1Kor 12,4-6 versekben Pál a Szent-

háromság analógiájára beszél a „charizma”, „diakónia” és az „energéma” összetartozásáról: e három egymástól megkülönböztetendő, de el nem választható. Hamis karizma az, tehát nem a Szentháromság Isten ajándéka, amely nem szolgál, vagy amelyben erők nem mutatkoznak meg, – de nem emberi bölcsesség erői, hanem Isten ereje (1Kor 2,4).

5.) Az apostoli levelek dokumentálják azt, hogy az első keresztyén gyülekezetekben gazdagon áradt Isten Szentlelke, és ennek jelei voltak a karizmák. A karizmák sokfélesége egyenes arányban volt a Krisztus evangéliuma szolgálatának buzgóságával, – és ez fordítva is igaz volt. Három páli levélben is találunk olyan részeket, melyek a karizmák felsorolását tartalmazzák, összesen négy helyen. Az 1Kor 12-ben két helyen, a Róm és Ef levélben 1-1 helyen. Lássuk, hogy milyen karizmákról beszélnek ezek a levélrészletek:

1Kor 12,8-11

logos sophias	– bölcsesség igéje
logos gnóseós	– ismeret igéje
pistis	– hit
iamata	– gyógyítások
energéma dymeón	– erők munkái
prophéteia	– prófétálás
diakrizis pneumatón	– lelkek megítélése
gené glóssón	– nyelveken szólás
herméneia glóssón	– nyelvek magyarázata

1Kor 12,28

apostoloi	– apostolok
prophétai	– próféták
didaskaloi	– tanítók
dymeois	– csodatevő erők
iamata	– gyógyítások
antilémpseis	– irgalmasság gyakorlásai (Károli: gyámolok)
kybernéseis	– kormányzás ajándékai
gené glóssón	– nyelveken szólás
herméneia glóssón	– nyelvek magyarázása (vö. 30.v)

Róm 12,6-8

prophéteia	– prófétálás
diakónia	– diakónia
didaskalia	– tanítás
paraklézis	– buzdítás (intés, igehirdetés)
metadidous	– adakozás (közlés- részesedés-jótekonyság)
proistamenos	– előljáró, vezető
eleón	– könyörülő (kedvességet mutató, segítő)

Ef 4,11

apostoloi	– apostolok
prophétai	– próféták
euaggelistai	– evangélisták
poimenes	– pásztorok
didaskaloi	– tanítók

Ezek a karizma-listák nyitottak mind a számukat, mind a tartalmukat, mind a sorrendjüket tekintve. (Nem olyanok tehát, mint a sákramentumok). Nem sorolnak fel

minden lelki ajándékot, csak azokat, amelyek az adott helyzetben szükségesek vagy vitatottak voltak. Mind-egyik lista említ két karizmat, ill. azok hordozóit: a prófétálást és tanítást, ill. a prófétát és tanítót. Ez nyilván ezeknek a feladatoknak rendkívüli fontosságára utal. Ezeket a karizmákat Käsemann három csoportba osztja: 1. az igehirdetéssel (apostol, tanító, evangélista, intő), 2. a diakóniával (adakozó, gyógyító, irgalmasságot cselekvő, könyörülő), és 3. az egyházkormányzással (előljáró, kormányzó, pásztor) kapcsolatos lelki ajándékok. De e három csoport nem különíthető el egymástól éles határvonallal. Ugyanis minden diakónia Krisztus-hirdetés; minden prédikálás egyházkormányzói tevékenység; az egyházkormányzás pedig éppen annyira pneumatikus dolog, az egész test organikus egységére és munkájára felügyelés (episkopé), mint a prédikálás, stb.

6.) Külön szólunk a nyelveken szólás kegyelmi ajándékáról; nem azért, mert ez annyira fontos, hanem mert annyira problematikusá vált. A Korinthusi levélben is erről van szó legrészletesebben; nem azért, mert annyira fontos volt, hanem mert annyira problematikusá vált.

A hellenista Korinthusban, és így a keresztyén korinthusi gyülekezetben is nagyon erősen érvényesült a gnoszticizmus hatása. A gyülekezetben is „gnosztikus karizmatikusok” tűntek fel. Ők is lelki dolgokról („pneumatika”) beszéltek, mint az apostolok. Azt tanították, hogy ezeknek a lelki dolgoknak a csúcsa az eksztatikus beszéd, a nyelveken szólás. És szinte verseny alakult ki abban, hogy ki tud jobban és többet nyelveken szólani, és ez a keresztyén karizmák listáján is szereplő ajándék elnyomott és kiszorított minden más lelki ajándékot a gyülekezeti életből és istentiszteletből, liturgiából. Ezért volt szükség arra, hogy Pál apostol részletesen foglalkozzék ezzel az ajándékkal, és rámutasson arra, hogy ez is, mint minden más karizma a Szentlélek ajándéka, és így a Krisztustest tevékenysége, és annak építésére adott. Ha nem ezt szolgálja, bármilyen látványos, entuziasztikus vagy „lelki” legyen is az, haszontalan, sőt káros (1Kor 14,23).

Nemcsak arról volt szó azonban, hogy egyik karizma, mely nem is az elsőrendű fontosságúak között volt (a Római levélben és az Efézusi levélben található listán nem is szerepel), kiszorította a többit és szinte kizárólagos bizonyítékává kezdett lenni, hogy valaki lelki vagy nem lelki. Ha ugyan egy szót használt is a gnoszticizmus és a keresztyénség a lelki dolgokra (pneumatika), mégis egészen más lélekkel volt telítve az egyik, mint a másik. A gnoszticizmusban az emberi lélek megnyilvánulása volt a fontos, a keresztyénségben az isteni léleké, a Szentléleké. A páli levelekben bőven találunk utalásokat arra, hogy milyen sok hamis tanítás, sőt tisztátalan cselekedet, főleg a testi kívánságokkal kapcsolatos, tisztátalan szexuális magatartás burjánzott el a gnoszticizmus hatására.

A gnoszticizmus fő jellegzetessége az az erőteljes kozmológiai és antropológiai dualizmus, mely szerint az anyag, a matéria természeténél fogva rossz, bűnös; a nem-anyag, az immateriális, a „lelki” pedig természeténél fogva jó, tiszta. A gnózis szerint a megváltás a testtől és a testitől való szabadulás. Mindahhoz, ami testi, nem lehet és nem lesz köze a megváltott embernek. Így nem lesz „halottak feltámadása”, testi feltámadás (1Kor 15,12); sőt a feltámadás már lelki módon megtörtént (2Tim 2,18). Voltak, akik azt tanították, hogy az úrva-

csorára nincs szükség, mert az testi dolog (1Kor 11,20). A testnek ez a megvetése egymással két ellentétes, de e szemléletből logikusan következő eredményre is vezetett: egyeseket kicsapongásba is vitt: a test nem számít, csinálhat, amit akar, úgyszólván, csak a lélek a fontos. A lélek túléléséhez pedig a testnek nincs köze: ehét, ihat vagy paráználkodhat kedvére (1Kor 11,21; 5,1). Mások viszont megvetve a testet és annak minden kívánságát, aszkézisba menekültek, tiltották a házasságot is, és a különféle ételek fogyasztását bűnnek tartották, vagy betegség esetén a gyógyszert sem fogadták el (vö. 1Tim 4,3.8; és 5,23). Szinte mindmáig megtalálható a keresztyén kegyességben, az evilági dolgok szemléletében és a szexuális élet megítélésében a gnosztikus hatás.

Mindezzel szemben hangsúlyozza Pál, hogy a test és lélek együvé tartozik. Az 1Kor 12-13-14. fejezetekkel már a 10-11. fejezet is egységet alkot, ahol az úrvacsoráról van szó, amelyben szükség van a kenyérre is, a borra is, mint Jézus megtört testének jeleire. A 12. fejezetben is erőtelesen hangsúlyozza Pál a test szót – a „sóma”-t használja itt: az egyház – akkor ezen ezt értették: a gyülekezet – Krisztus teste (1Kor 12,13kk). Amikor a testtel való visszaélésekről szól a korinthusiaknak, mint a gnosztikus tévelygés nyilvánvaló jeléről, határozottan mondja – nemcsak az egyházzal általában, hanem az egyes egyháztagról is: „Vagy nem tudjátok, hogy a testetek a benetek levő Szentlélek temploma, amit Istentől kaptatok, és ezért nem a magatokéi vagytok? ... dicsőítsetek tehát az Istent testetekben is” (1Kor 6,19k). Amit a jánosi prólógusban tömören így olvasunk: „Az Ige testté lett” (1,14), itt Pál feloldja, gyakorlativá teszi, annak ekkleziológiai és szoterológiai hasznát felmutatja: ez a Lélek testet alkotott, Krisztus testét, az egyházat (1Kor 12,13), és testben lakozik (1Kor 6,19), és az egyes gyülekezeti tag megszentelését munkálja.

Visszatérve tehát a nyelveken szóláshoz: a gyülekezeti szükségétől elforduló, másokról tudomást venni nem kívánó, a világot megvető magatartás nem keresztyén, nem Isten Lelkétől való. A korinthusi nyelveken szólásban pedig jelen volt, a gnoszticizmusban is, és más pogány vallásokban is ismert és gyakorolt eksztatikus megnyilvánulás, mely túllépett az egymás építésszabályon. A Szentléleknek is megvan a nyelveken szólás ajándéka. De éppen a korinthusi állapot miatt ezt Pál nem tiltani akarja, hanem visszaszorítani, a helyére tenni, a gyülekezet rendjébe beilleszteni. Az 1Kor 14-ben háromszor is kimondja, hogy ha valaki nyelveken szól, magyarázza is meg. A 27-28. verseket, mint istentiszteleti szabályrendeletet tekinthetjük: „Ha nyelveken szól is valaki, legfeljebb ketten vagy hárman szóljanak, mégpedig egymás után; egy valaki pedig magyarázza meg. Ha pedig nincs magyarázó, hallgasson a gyülekezetben, csak önmagához szóljon és az Istenhez”.

7.) A korinthusi visszás helyzettel foglalkozva szól Pál a lelkek megítélésének a karizmájáról. Ez ugyan a prófétálásra vonatkozik itt: „A próféták pedig ketten vagy hárman szóljanak, a többiek pedig ítélik meg” (1Kor 14,29), de a lelkek megítélésének szükségessége már az 1Kor 12,1-3-ból is kiténik (ugyanígy a Zsid 5,14-ből, ahol ez a nagykorúság jele). A tipikusan pluralista világban mindenütt szükség volt

arra a gyülekezetben, hogy megvizsgálják és megítélik, hogy bizonyos tanítás vagy cselekedet Isten Lelkétől van-e vagy nem. Az 1Thessz 2-ben is arról olvasunk, hogy a gyülekezetnek ébernek kell lennie, és meg kell győződnie arról, hogy a tanítók Istentől küldöttek-e, vagy pedig igehirdetésük tévelygésből ered, és tisztátalan és álnok lelkeket van mögötte (3.v). A tévtanításoknak és tévelygéseknek nagy ideje volt az I. század, a keresztyénség elterjedésének ideje és helye. A lelki ajándékok között több is volt olyan, amit gyakoroltak azelőtt is, pogány vallásokban is (nyelveken szólás, gyógyítások, tanítás, prófétálás, csodatevő erők), ezért maga a karizmatikus jelenség nem biztosította azt, hogy az a Szentlélektől van. Az ApCsel is tudósít – példaként arról, hogy meg akarták venni a jeleket és csodákat tevő képességet (Simon mágus – ApCsel 8,13kk). Szükség volt azért a lelkek megítélésének karizmájára és annak gyakorlására. (Az ApCsel 5-ben, Ananiás és Szafira esetében is ennek radikális gyakorlása történt).

Erre a karizmára nekünk is szükségünk van, ezt nekünk is el kell kérnünk Urunktól, amikor imádkozunk a Szentlélekért, és látjuk a gyülekezeteket meglevevítő mozgásokat. Szükség van e karizmára, hogy egyrészt meg ne oltuk a Szentlélek munkáját, másrészt idegen léleknek ne engedjünk helyet az egyházban, keresztyén életünkben és gondolkodásunkban.

Összegzés

A karizma megjelenése pünkösöd után, a Szentlélek ajándékaiként mindenki számára nyilvánvalóvá vált, és meghatározta a megalakuló gyülekezetek sajátos tevékenységét. Arra adták a karizma, hogy „felkészítse a szenteket a szolgálat végzésére, a Krisztus testének építésére” (Ef 4,12).

Mint Isten sok más ajándéka, kezünkben és használatunkban ezek az ajándékok kísértést is jelentenek. Hajlamosak vagyunk emberi mértékkel mérni azokat, eredményük szerint értékelni, vagy hatásuk szerint rangsorolni. Különbösek van ugyan a karizmákban, bár az apostolok tartózkodtak attól, hogy fontossági sorrendet állapítsanak meg, mégha bizonyos rangsorolást észlelünk is az apostoli levelekben található karizma-listákban. Amikor az 1Kor 12,4-ben azt olvassuk: „különbségek vannak ugyan a kegyelmi ajándékokban”, ez a „*diarisis*” ezt is jelenti: szétosztás, részelés. Tehát ajándék az, amit kapunk, és nem saját képességünk terméke. Éppen itt van a gyökere a kísértésnek: valaki magának tulajdonítja azt, ami pedig csak ajándék, szolgálatra szóló ajándék. Emlékezzünk a talentumokról szóló példázatra: ott nem az számít, hogy valaki öt, vagy kettő vagy egy talentumot kapott, hanem az, hogy használta-e azt vagy nem.

A karizma szó legális újszövetségi szó. Az a buzdítás és serkentés sem vesztette el érvényét, hogy „Igyekeztek azokra”, „kívánjátok azokat” (1Kor 12,31; 14,1). De ne feledjük azt sem, hogy az mindig ajándék, célajándék. Isten adja, és az általa meghatározott célra adja. Nem az valaki, aki kapta, hanem aki adta, és nem az a fontos, aki kapta, hanem azok, akiknek építésére adta azokat az Úr.

Benke György

Protestáns egyházi belpolitika

IV. Iskolapolitika

1. Az a tény, hogy hazai protestáns egyházaink egész történelme iskoláik ügyével szervesen összeforrt, aligha szorul bármiféle bizonyításra. A világban szervezkedő egyház szemléletében templom és iskola kezdetől fogva természetes szimbiózist formált. Világos és tévedhetetlen volt a felismerés, hogy „iskolák nélkül az egyház félszárnyú madár, egyház és iskola szerves és egymásra utalt egység.”¹

E most említett körülmény két *történelmi* alkalommal vált elevenbe ható tényezővé. Elsőrenden akkor, midőn a monolitikus sztálinista államszervezet elvette iskoláinkat, másodízben, mikor Isten kaput nyitott, hogy ismét birtokba vehessük őket. Egyik aktus sem járt megrázkódtatások nélkül. Amikor az iskolák megszűntek egyházi oktatási intézmények lenni, az eddig természetes – mintegy magától értetődő – adottságként kezelt iskolákról kiderült, mekkora értékek kapcsolódnak hozzájuk. Itt is beigazolódtott, hogy „egy mindeddig közömbös tárgy egyszerre mérhetetlen értéket nyer a szemünkben annál a pusztta ténynél fogva, hogy hatalmunkból visszavonhatatlanul más valakinek a birtokába jutott.”²

De hasonlóképpen felkészületlenséget és ehhez képest bizonyos megrázkódtatást okozva hatott egyházainkra az iskolák visszaszerzésének lehetősége. Holott egyház és iskola szimbiózisa évszázadok gyakorlatával megalapozott történelmi tény volt, amelyet elfeledni nem lehetett és amelynek újra eljöveteleért már csak azért is imádkozni kellett, mert „az igazán fontos történelmi esemény arról ismerszik meg, hogy folytatása van.”³

A nem számított folytatás a kezdeti időkben bizonyos zavart, meg nem értést, sőt olyan bizarr helyzetet is kiváltott, hogy pl. református egyházunk zsinatának tagjai között többen akadtak, akik kijelentették: „nem kell sem egyetem, sem főiskola, egyáltalában nem kell annyi iskola.”⁴

A helyzet azóta – hála a Gondviselésnek – gyökeresen megváltozott. Ma már egyetem, főiskolák, gimnáziumok, szakiskolák, általános iskolák és óvodák tanúsítják, hogy protestáns egyházaink az oktatási intézmények világában is megtalálták a helyes utat és iskolapolitikájuk az iskola-rendszer egészét átölelve méltó módon illeszkedik be a sokszázados történelmi fejlődés vonalába.

2. A protestáns iskolapolitika *alapkoncepcióját* az egyházak akkor ismerik fel helyesen, ha a feladatot egyetememes vonatkozásban kezelik és szolgálják. Ez azt jelenti – amit egyébként a máig kialakult gyakorlat is ékesen demonstrál – hogy ebbeli tevékenységük az oktatási intézmények valamennyi faktorát – óvodától az egyetemig – egyaránt felöleli. Kettős októl vezetettve. Egyrészt abból a felismerésből kiindulva, hogy „Aki sokat hoz, az hoz mindenkinek / Holmi egyéni kis útravallót.”⁵ Másrészt azt is szorgosan szem előtt tartva, hogy a protestáns szellemű iskolakultúra csak akkor szolgálja igazán és a legjobb eredményekkel kecsegtetően a protestáns életfelfogás kialakítását, ha ez utóbbin kezdetől, tehát az óvodába lépéstől az egyetemi diploma megszerzéséig folyamatosan munkálkodik. A felnövekvő ember, az alakuló protestáns lélek és szellem csak akkor bont-

hatja ki életre szóló teljességét, ha az evangélium sugárzása egész életútján végigkíséri. Ilyen koncepció nélkül az iskolapolitika csupán egy-egy részlet – egyébként kifogástalan – megmunkálására szorítkozhatik. Sikerét és eredményességét a töredékes szétszórtság eleve kétségesse teszi, mert a megművelt területek mellett „fehér foltokat” hagy maga után.

Ugyanakkor arról sem szabad megfeledkezni, hogy ennek az egységre alapozott iskolapolitikai koncepciónak semmiképpen sem szabad öncélúvá válnia. Tehát tudnia kell, hogy csak olyan értékeket termelhet, amelyek mind a protestáns egyháztársadalom, mind az ezt körülvevő nemzeti társadalom egészébe beépülhetnek. A protestáns szellemiségű oktatás és tanulás valamennyi értékének, eredményének a kettős társadalom mindegyikében szükségképpen helye kell, hogy legyen, különben a tevékenység értelmetlenné, esetleg ártalmassá is válhatik. Mégoly nagyszerű és pompásan kialakított ismeret- és tudományanyag, ha sem az egyházi, sem a nemzeti társadalomban nem talál talajra, szükségtelenül terheli az iskolapolitikát és kialakíthatja azt a helyzetet, amelyben az ilyként feleslegessé váló ismeretanyag „egy helyben állva erjedni, pocsolódni kezd, bűzt szül és szellemi járványokat terjeszt.”⁶ Ettől minden, de különösen az egyházi iskolapolitikának messzemenően óvakodnia kell. 3. A teljességet szolgáló koncepció persze mind szellemi, mind anyagi vonatkozásban óriási erőfeszítéseket kíván. Egy útemben igényli a protestáns szellemiségű oktatási gárdát és azt az anyági (pénzügyi) fedezetet, amellyel az iskolahálózat egésze életben tartható. Ebből következik az iskolapolitika *mozgásának kettős irányultsága*: szellemi, ugyanakkor anyagi bázisok kialakítása és fenntartása.

a) Az egykor teljes létszámú oktatási kart a monolitikus-sztálinista negyven esztendő alaposan megritkította. Nem pusztán a négy évtized természetes személyiségcserejével, de azzal a rendszeres és módszeres igyekezettel is, amellyel az államvezetés mindent elkövetett, hogy a bármilyen formában hitéletet élő, vagy e vonatkozásban „gyanús” pedagógusokat a tanterületekből eltávolítsa. Vagy elbocsátással, vagy lelki, lelkiismereti renegátóságba kényszerítve az érintetteket. Az újra megnyitott egyházi iskolák katedráit (tanszékeit) viszont be kellett tölteni.

A protestáns egyházi iskolapolitika jellegzetes kényszerhelyzetbe került. Egyfelől helyet kínált mindazoknak, akik a „régidárból” – bár már öszülő fejjel – hajlandók voltak ismét csatasorba állni és egyházhoz kapcsolódó korábbi hűségüket ismét bizonyítani. Másfelől kezet kellett nyújtania azoknak is, akiket a bukott rendszer idejében tanúsított magatartásuk egyfajta „szimpatizáns”-ként minősíthetett. Végül attól sem zárkózhatott el, hogy tanerőként azokat is igénybe vegye, akiknek egyházhoz kapcsolódását ugyan semmi sem igazolja, viszont magatartásuk, életfelfogásuk alapot szolgáltat arra, hogy pedagógusi tevékenységük semmilyen vonatkozásban sem kerül szembe az egyházzal, az egyházi iskolák érdekeivel.

Egyházi iskolapolitikánkhoz ehhez az alaphelyzethez kell igazodnia. Egyelőre jó néhány évet felölelve, tehát

„rövid távon” mindenesetre. „Közép” vagy „hosszú” távon viszont sajátos politikai „cseregazdálkodást” kell folytatnia. Ez azt jelenti, hogy az egyházi egyetemről, főiskoláról folyamatosan kikerülő, végzett hallgatókat – még esetleges anyagi áldozatok árán is – meg kell nyerni, hogy egyházi tanintézetekben helyezkedjenek el. Ide kell kapcsolni azokat is, akik világi egyetemek vagy főiskolák diplomái mellett életvitelükkel azt is tanúsítják, hogy egyházaink tagjai és akiket egyetemi, főiskolai bibliakörök vagy gyülekezetek, mind ezt követően egy-egy egyházköziség is mint hűséges tagjait tartja nyilván. Ily módon alkalom nyílik a „közömbös” pedagógusok fokozatos „kiváltására” és ezzel annak a helyzetnek a teljes körű kialakítására, hogy az egyházi iskolák tan-személyzete – az egyház törvényekben írottaknak megfelelően – valóban egyházainkhoz hű egyháztagokból verbuválódva szolgálhassa az egyház oktatásügyét.

b) Köztudomású, hogy az egyházi – így a protestáns egyházi – iskolák fenntartásához az állam bizonyos, törvényben meghatározott összeggel rendszeresen hozzájárul. Ugyanakkor az is tény, hogy ez a támogatás a tanintézetek működéséhez korántsem elegendő. A hiányzó összegeket az egyházaknak kell pótolniuk.

E feladat ellátásánál a protestáns iskolapolitika nincs abban a helyzetben, hogy egyetlen egységes forrásra támaszkodhassék. Az egyházi költségvetések tartalmazzak ugyan erre a célra elkülönített összegeket, ám ezek az itt mutatkozó szükségleteket korántsem fedezik. Alapítványok, az egyháztagok önkéntes adományai, olykor még gazdasági vállalkozásai is, valamint külföldi prot. egyházak nyújtotta segélyösszegek biztosítanak évről-évre megújuló lehetőséget ahhoz, hogy az egyház oktatási intézményei megfelelő – nem egyszer a lét-nemlét határán bukdácsoló – módon rendeltetésüknek eleget tehesenek.

Ezek, az oktatás területén mutatkozó anyagi bizonytalanságok protestáns egyházaink iskolapolitikáját e körülmények rendezésére kell, hogy ösztönözzék. Mind „rövid”, mind „hosszú távon” egyaránt. Főként két tényező motiválja ezt. Egyik az a felismerés, hogy átgondolt, következetesen megvalósított oktatási munka állandó pénzügyi bizonytalanság légkörében eredményesen – tehát az iskolapolitika kívánalmainak eleget teendő – nem folytatható. A kezdeti átmenet éveiben még igen, de valamiféle állandósultság légkörében semmiképpen nem. Az adományok, segélyek, külföldi pénzösszegek esetlegessége olyan függőséget teremt, amely magát az oktatást teheti bizonytalanná, tervezhetetlenné. A másik – egyre közeledő – tényező pedig az állami hozzájárulás hovatovább bekövetkező teljes elmaradása. Nyugat egyházai, köztük a protestáns egyházak ilyen támogatást nem élveznek. Ez nem tendencia, hanem állapot. Azonos szituáció kialakítására az egyházakat illetően közömbös – nem egyszer inkább ellenséges – hazai állampolitikánkat nyilvánvalóan ösztönözni fogja. Erre viszont a protestáns egyházpolitikának fel kell készülnie.

A teendők nem csak az iskolapolitikát, hanem egyházaink evilági létét általában érintik, illetve anyagi (pénzügyi) síkon egészében átfogják. Ezért az itt szükséges lépések, politikai magatartások vázolásával tanulmányunknak a pénzügyi politikát taglaló VI. részében kívánunk foglalkozni.

4. Minden iskolapolitikának tevékenysége megalapozásánál, majd ehhez igazodó kifejtésénél tisztázni kell, milyen célok elérését kívánja szolgálni? Közelebről: vajon csak a valamennyi iskolapolitikát jellemző tömegképzéssel, a társadalom egészét átfogó, ám pusztán alapismeretek elsajátítását munkáló tevékenységgel foglalkozik-e, vagy céljai között egy magasabb képzést biztosító szándékok is meghúzódnak? Ide értve egyfajta elitképzés gondolatát is. A modern állami iskolapolitika ezt a hármas tagozódást megfelelően átfogja, köréin belül legfeljebb arról lehet szó, hogy a népoktatás általános feladata mellett a magasabb, illetve elitképzés mekkora nyomatókkal, milyen fontossággal vesz részt ebben a munkában?

Kérdés: hogyan vonatkozik mindez protestáns egyházaink iskolapolitikájára?

Ha abból – az előbbieket során már érintett – igényből és erre alapozott adottságokból indulunk ki, hogy a hazai protestáns egyházak az oktatási lehetőségek – óvodától egyetemig terjedő – teljességével dolgoznak, a válasz nagyjában-egészében az állami képlettel azonos megoldást mutathat. Ez nyilvánvalóan következik abból a sokoldalú igényből, amellyel az egyházak saját társadalmuk építésén – amint ezt korábban kifejtettük – szükség szerűen munkálkodnak. Egyfajta többlettel és ehhez igazodó súlyeltolódással azonban az egyházi iskolapolitikának számolnia kell. Ez a középosztály, az egyház-társadalmi középosztály sajátos képzése, támogatása.

„Nem tagadható a történelmi tény: a középosztály a közösség megtartásának legfontosabb funkcionáriusa a 20. században. Ma már látjuk: amelyik nemzetnek nincs jól művelt középosztálya, az nem képes sem képviselni, sem továbbfejleszteni a maga kultúráját.”⁶

Ami áll világi viszonylatokra, ugyanígy érvényes az egyházpolitika, közelebről: az egyház-társadalmat építő politika adottságaira is. Szükség van tehát egyházi *középosztályra*, pontosabban: jól művelt egyházi középosztályra. Ebből következik, hogy szükség van olyan iskolapolitikára, amely ezt a törekvést különös súllyal és fontossággal kezeli. Felismerésében és szolgálatában jó eredményekkel támaszkodhatik azokra a történelmi adottságokra, amelyek ezt a vélt négyszáz esztendőn át a protestáns iskolák, főként a nagyrészt ma is működő kollégiumok munkásságában és valóságos eredményeiben ékesen demonstrálják.

A középosztály itt említett különös kezelése vezethet el az egyházi iskolapolitika *elitképzési* törekvéseihez. Erre két okból van szükség. Egyrészt az egyházi iskolapolitika „húzóerejének” biztosítására, amely mint motorikus erő példát mutat és ütemet diktál. Másrészt, hogy kifelé, a világ felé tanúsítsa az egyházi iskolák, tanintézetek „kagyló” mivoltát, ahol a szellemi és lelki „gyöngyszemek” kemény és szorgos munkájában a protestáns szellemiség nagy egyéniségei formálódnak.

5. Mióta az egyházi iskolák léteznek és működnek, az állam és társadalom keretei között voltaképpen kettős oktatási rendszer érvényesül: világi és egyházi. A négyszázéves történelmi tabló jellegzetesen mutatja, hogy e két típus párhuzamos létében a többségi és a domináns szerepet a világi iskolarendszer tartja kezében. Ami természetes is, hiszen az egyházakat magába záró állam a polgáraitra kötelező iskolapolitikát szuverén módon maga határozza meg. Ehhez az egyházi iskolapoliti-

kának már csak azért is alkalmazkodnia kell, mert elképzelhetetlen és államilag megengedhetetlen, hogy polgárai – akik adott esetekben egyháztagok is – két, esetleg többféle oktatási koncepció módozatai szerint sajátítsák el az életvitelhez szükséges ismereteket. Az eltérést a szellemiség különböző volta adja. Az a többlet, ami az egyházi iskolák – és az ezt átfogó iskola-politika – oldalán az egyház tanításaiban, étoszában, egész életszemléletében, végső soron az evangélium szellemiségében és sugárzásában testesül meg.

Ennek a többletnek élő valóságnak kell lennie. Ellenkező esetben a különállás indokolt volta válik kétséges-sé. Hogy ez a többlet gyakorlatilag is megjelenhessék, annak legcélravezetőbb eszköze az állami és egyházi iskolák *minőségi versenye*. Nemcsak az oktatás szellemiségében, módszereiben és eredményességében, hanem az iskolákból kikerülő állampolgárok, egyháztagok életvitelében is. Ez a verseny persze alapvetően és szükségképpen kölcsönösséget kíván mind a világi, mind az egyházi iskolák erre irányuló készítésében, ösztönzésében formálódva.⁷ Nyomában mind a világi, mind az egyházi társadalom szellemi gazdagodása remélhető.

V. Kultúrpolitika

1. A kultúrpolitika témakörében kívánatos eligazodáshoz – más témakörökhöz hasonlóan – legcélszerűbb az a megoldás, amely mindjárt a kezdet kezdetén a *fogalmi* viszonyokat igyekszik tisztázni. Közelebbről tehát: mi a kultúra, mi a politika?

A kultúrát illetően a válaszadás meglehetősen bonyolult. Egyfelől azért, mert a témával foglalkozó könyvtárak betöltő tudományos – vagy kevésbé tudományos – „kásahegy” átrágásának feladata rémítgeti. De másfelől azért is, mert ha e beláthatatlan tömeggel vitézül megküzde ugyan, ám a példátlan erőfeszítések eredménye aligha lesz alkalmas arra, hogy a kérdésre világos és egyértelmű választ kaphasson. Egyszerűen azért, mert mind a szellemi, mind az anyagi kultúra annyira szerteágazó, hogy bármiféle egységre törekvő képlet megalkotásának természetes jelleggel ellenáll, a felvázolt kereteket szétfeszíti.

Mindez szükségképpen arra utal, hogy a megoldást elvi síkon próbáljuk megtalálni, ott tehát, ahol a kutató tájékozódás a realitásoktól elvonatkoztatva, azokon felülemelkedve próbál valamiféle kapaszkodókra szert tenni. Két megközelítés szolgálhat segítségül. Egyik az élet általános nézőpontját ragadja meg, míg a másik – ezzel éppen ellentétesen – az egyén belső világában keres támaszpontokat. Előbbi szerint „a kultúra nem tudás, nem művészeti produkció, hanem valami életet szabályozó elv, amely egy embercsoport minden tagjának belső mágnese, irányítója.”⁸ Az utóbbi viszont azt vallja, hogy „a kultúra saját belső éniünk megszervezése és fegyelme, saját személyiségünk birtokbavétele, olyan magasabb fokú öntudat megszerzése, amelynek révén képessé válunk történelmi jelentőségünk megértésére.”⁹ Erdemes megfigyelni: bár e két meghatározás ellentétes pólusokról indul, gondolataik végső kicsengése a személyiséget ragadja meg. És még valami, ami feltűnő lehet. Az előbbi gondolat megformálójá egy magyar polgári író-zseni, a másik gondolat viszont egy szocialista eszmevilágban élő nagy elme briliáns meglátását tükrözi.

A kultúra fogalmának tisztázásához még valami hozzátartozik: az a módozat, ahogyan az ember bármiféle kultúra kialakításához egyáltalában eljutott. Ez a módozat a kérdező, személyileg pedig a kérdező ember. Utóbbit a világ megismerésének jellegzetes szándéka sarkallja. Evégett állandóan kérdez, mert „semmiféle adottat, meglévőt nem tart sem magától értetődőnek, sem pedig végzetszerűnek. Ez a kérdező, a kapott válaszkra újra csak rákérdező ember alkotta meg és alkotja ma is a kultúrát.”¹⁰

A politika fogalmát korábbi fejtegetéseink rendjén tisztáztuk. Eszerint a politika azoknak az eszközöknek és módozatoknak összessége, amelyek alkalmazásával az állam céljai a legeredményesebben közelíthetők és valósíthatók meg.¹¹ Hogy aztán ezek az eszközök és módok milyen tényezőkkel dolgoznak, milyen célokat követve válnak alkalmassá vagy alkalmatlanná, és hogy felhasználásuk mennyiben felel meg – ha egyáltalában megfelel – valamiféle erkölcsi értékrendnek, azt a mindenkorai politika és a mindenkorai politikusok megnyilatkozásain lehet lemérni.

A kultúra és politika illetően egymás mellé állításából értelemszerűen lehet következtetni a kultúrpolitika lényegére. Utóbbi nyilvánvalóan nem lehet más, mint azoknak az eszközöknek és módozatoknak együttese, amelynek alkalmazásával egy – meghatározott célok szolgálatába állított, ezt követendőnek és elfogadandónak deklarált – állami kulturális szándék megvalósítható. Kezdve az írás-olvasás elsajátításától fel egészen a legmagasabb és legelvontabb tudományos tevékenység kifejlesztéséig és kiszolgálásáig. Mindez ugyanakkor nem pusztán a szellem régióiban, hanem mind ott, ahol az emberi gondolat a tárgyi világ tényezőiben a legtágabb értelemben vett technikai kivitelezésben manifesztálódik.

Azt, hogy egy állam kultúrpolitikája milyen elgondolásokra alapított, milyen célokat, mi több: milyen eszmeiséget követ, az állam berendezkedése, belső és külső hatalmi törekvéseinek irányultsága határozza meg. Politika és kultúrpolitika egymásrautaltságával, ám mindenestre úgy, hogy e kapcsolatban a kultúrpolitika mindig csak a második helyet tudhatja magáénak. Utóbbi a politikát csak szolgálhatja, az állami élet uralkodó tényezőjévé sohasem válhat.

Bár a kultúrpolitika távolabbi törekvése mindig a népben-nemzetben gondolkodásra utal – hiszen az általa kiszolgált állami politika ezt kívánja tőle – ám ugyanakkor mindig az embert, az egyént ragadja meg. Más nem is tehet. Mert a kultúra – amint az előzőekben kimutattuk – az egyedi ember valamiféle formálódása, alakulása és alakítása. Ebből két dolog következik. Egyik az, hogy állami (népi-nemzeti) kultúra kialakítása csak az egyedi ember kultúráját át lehetséges. A másik, hogy bármiféle kultúrpolitikának, ha sikerre akar számítani, ehhez a felismeréshez kell igazodnia. Mindkét gondolat különös szerephez jut akkor, midőn – a továbbiakban – az egyház és kultúra, az egyház által követendő kultúrpolitika kérdései kerülnek terítékre.

2. Az egyház és a kultúra kapcsolatát vizsgálva rendkívül egyszerű tényekkel találkozhatunk. Elsőrendben mindjárt azzal a felismeréssel, hogy az evilági – látható – egyház maga is kultúrtényező. Nem pusztán azért, mert világi szervezetként jelenik meg, hanem mert esz-

meisége egyfajta sajátos, mások által sehol nem hirdetett gondolatot: az embert szerető Istent és az Istent szerető embert hirdeti. E kettős pólus – Isten és ember – eleve meghatározza azt a kört, amelyen belül az egyházhoz tartozó ember magatartása kialakul és amely – mint sajátos determináltság – eleve feltételez bizonyos kultúráltságot. Közelebbről: az Ige kultúráját, tehát azt az állapotot, amelyben a teremtmény-ember a teremtő-Isten rendelkezéseire alkalmazkodik, azt igyekszik betartani, amit az Ige – a testté lett Ige – számára közvetít. Lényegében kettős megnyilatkozással: egyfelől a hitélet követelményeit szolgálva, másfelől a világ számára megformálva azt a magatartást, amelyben az ún. „keresztény kultúra” tükröződhetik.

Egyház és kultúra viszonyának ebből az „alapállásból” további kétirányú – mert egyházra és tagjaira egyaránt kiterjedő – következmények származnak. Mindkettőt az a tény motiválja, hogy mind az egyház, mind annak tagja abban a világban él és működik, amelyben feladatának ellátásra Istentől elhivatott. Közelebbről: egyház is és egyén is tagja és részese az adott világi kultúrkörnek és mint ilyen, maga is részt vesz annak formálásában, alakításában. Szükségképpen és elháríthatatlanul.

„Az egyház csak akkor egyház, ha másokért létezik (für andere da ist).”¹² Ez a „másokért létezés” nemcsak a tagjaival kapcsolatos munkát demonstrálja, hanem szükségképpen kaput nyit és kiterjed arra a területre is, amely – az egyház aspektusából szemlélve – az „evilágot” jelenti. Egyfelől a világ dolgaiban állást foglal,¹³ másfelől e dolgok alakításában tevékenyen is részt vesz. Mert „az egyház eredeti küldetéséből fakad, hogy állást foglaljon azokban az életkérdésekben, amelyek a kortársakat érintik.”¹⁴ Viszont „ha az egyház tudatában van, hogy Isten szabad kegyelmét kell hirdetnie minden népnek, akkor csak azon a módon végezheti megbízatását, hogy része saját népe történetének, alakítja és formálja azt.”¹⁵ Teszi ezt az egyház mint látható intézmény és teszik ezt a tagjai is, akiket hitük az egyházhoz, evilági kapcsolataik pedig az adott társadalomhoz fűznek.

3. Az eddig előadottak szükségképpen felvetik a kérdést, hogy ha egyház és kultúra viszonyát az elmondott sajátosságok jellemzik, az így inaugurált kultúra voltaképpen mitől protestáns? Mert aligha kétséges, hogy nem mindenki protestáns, aki protestál, tehát tiltakozik. Ahhoz tehát, hogy az egyházi kultúrpolitika protestáns lehessen, két tényezőnek együttes jelenléte szükséges. Tárgyi és szellemi jellegűnek egyaránt. *Tárgyinak* annyiban, hogy a kultúrpolitika a protestáns egyházaktól származzék, ahol törekvéseire, gyakorlatára támaszkodják. *Szellemi* sikon pedig úgy, hogy észlelhetővé, tapinthatóvá tegye ennek a politikának sajátos lelkületét, szellemiségét.

Ez a szellemiség és lelkület mindenekelőtt abban mérhető el, hogy a kultúrpolitikát ma folytató egyház félreismerhetetlenül és tudatosan *vallja és vállalja saját történeti fejlődésének valamennyi tényezőjét*. Eredményeit és sikereit Isten iránti hálával, tévedéseit pedig bűnbánattal. Ugyanakkor legyen ez a kultúrpolitika *nyitott*, tehát bármely oldalról jövő olyan szándékot megértéssel fogadó, amely az Evangélium mérlegén pozitív tényezőként minősülhet. Ebből következik továbbá a *kulturális párbeszéd* vállalása, ami adott esetben az *együttélés* megvalósításához vezethet. De bizonyos –

kellő határokat ismerő – *kompromisszumkészség* is jellemezheti azt a protestáns lelkiséget, amely természetes jelleggel illeszkedik be az egyre növekvő *ökumenecitás* gondolatába.

E most említett pozitívumok mellé szükségképpen felsorakozik az a *negatív* adottság is, amely határozottan és alkuat nem ismervé szembeszáll minden olyan kultúrtörekvéssel, amely az Igével, az Evangéliummal, tehát az egyház lényegével és feladatával ellenkezik.

Végül a protestáns kultúrpolitika számol azzal is, hogy ez irányú tevékenységét mind az állam, mind a társadalom, mind pedig más egyházak kultúrpolitikájával *összhangban*, bizonyos – az egyház érdekeit mindig szem előtt tartó – *munkamegosztás* nyomán gyakorolja. E két tényező együttese nyújthat emberi biztosítékot arra, hogy a szóban forgó kultúrpolitika Isten dicsőségéért és az ember, a társadalom javát egyaránt szolgálhassa.

4. Bár a kultúra az élet közösségi és egyéni területeit szükségképpen átfogja és ebből következőleg az egyház kulturális tevékenysége is az evilági lét teljességére kiterjedhet, mégis szükségesnek látszik röviden betekinteni azokat a *mozgástereket, feladatokat és lehetőségeket*, ahol ez a cselekvőség elsősorban és legfőképpen megvalósul.

Ha abból indulunk ki, hogy a kultúrpolitika azoknak az eszközöknek és módzatoknak összessége, amelyekkel az egyház céljai elérhetők vagy megközelíthetők, akkor ennek a politikának befelé, az egyház területén, tehát magában az egyházban is helye van. Ez a politika voltaképpen az *Ige politikája*, az Ige tiszta szolgálata. Nem akárhogyan. Egyfelől pozitív töltéseket hordozva, másfelől negatív módon viszonyulva bizonyos veszélyhelyzetekhez.

A pozitív jelleg itt elsősorban azt jelenti, hogy az igehirdetésnek *élő hitre, hitbeli meggyőződésre* kell támaszkodnia. Mert „beszélni csak az tud, aki hisz és építeni akar. Meggyőzni csak az tud, akinek van meggyőződése.”¹⁶ Az igehirdető – a tanító – egyház az evangélium üzenetét közvetíti, lényegében tehát gondolatokat közöl. E tevékenysége során szem előtt kell tartania, hogy „a gondolat ereje nem az, amit mond, hanem amit ad.”¹⁷ De a tanító egyháznak azt sem szabad elfelejtenie, hogy „a tanítás nem azt jelenti, hogy megtöltünk egy vödört, hanem azt, hogy felszítunk egy tüzet.”¹⁸ Az élő hit, az életet formáló hit tüzét.

Ami viszont e belső Ige-politika negatív oldalát illeti, az – sok egyéb mellett – három irányú tartózkodásban körvonalazható. Állandó távolságtartás az üres retorikától, a minden szóbeli közlés értékét fenyegető svádától, valamint az unalomtól. Mindhárom a gondolat ellenesége, megölője. Már pedig ha az igehirdetésben, a templomban „nem az isteni gondolat jelenik meg emberi szavakban, népbütítés folyik, semmi más. Ha nálunk az igazi Ige nem szólítja meg az igazi embert... a pokol előszobája lett az Isten házának nevezett hely.”¹⁹ Mindez az Ige-politika teljes csődjével egyértelmű.

Az egyház *külső*, tehát a világ felé forduló kultúrpolitikáját mindenekelőtt a feladat mérlegelése határozza meg. Ez azt jelenti, hogy az egyháznak – mielőtt ez irányú tevékenységét megkezdi – önmaga számára tisztáznia kell, vajon a világi kultúrának melyek azok a részei, amelyek mellé maga is kiállhat és melyek azok, amelyeket elutasít, mert el kell utasítania. A döntést kiérlelő mérleg egyedül az Ige, az Evangélium lehet. Fényénél első pillanatra és

teljes bizonyossággal kiderül, mi az, ami az evilági egyház számára is érték, mert céljának megközelítését és megvalósítását szolgálja, és mi az értéktelen – „kár és szemét” –²⁰ amitől szükségképpen tartózkodnia kell.

A döntést követő kultúrpolitikai mozgásokra két főirányban nyílik lehetőség: *bekapcsolódás a nemzeti kultúrába* és részvétel a *világ protestáns kultúrájának* alakításában.

Magyarországi protestáns egyházaink nemzeti kultúránk megformálásában kezdettől fogva részt vettek. Biblia-fordítás, zsolnárt- és énekkultúra, iskolák és irodalom jelzik azokat a „fővonalakat”, amelyeken az egyház sajátos kultúrtevékenysége mindmáig végighaladt. Letörölhetetlen „stigmákkal” bizonyítva, hogy „a kultúra nem egy nemzedék műve... a kultúra sok generációnak keserves munkája, mélyen megszántott talaj, egyszóval tradíció.”²¹ Ugyanakkor szolgálva azt a felismerést is, hogy „a közös kultúra, a közösen átélt emberi értékek tarthatják csak össze a sokfelé szétszórt magyart.”²²

Ahogy ezek az egyházak a nemzeti kultúra formálásával kezdettől fogva eljegyezték magukat, ugyanígy „ab ovo” részesei a világ, közelebből Európa kultúrtevékenységének is. „Hogy egy nemzet Európához tartozik-e vagy nem s mióta tartozik oda, azt ilyesféle kérdések döntenek el: részt vettél a keresztesháborúban? A reformációban? Voltak jakobinusaid?”²³ De ügyszóval jelentősége van annak is, vajon képes-e az egyház annak a kultúrkörnek tényezőivel vitát is folytatni, amelyben tevékenykedik. Nem csak azzal polemizálva „aki és ami éppen sorra kerül – ember, könyv vagy kép – hanem ugyanakkor odaszól Szent Ágostonnak, Descartes-nek is, ezek a vitapartnerek mindig körülötte vannak.”²⁴

5. Kulturális tevékenységet az egyház is azoknak az *eszközöknek* felhasználásával fejtheti ki és gyakorolhat, amelyek a világi kultúra rendelkezésére állanak. Legtöbb esetben a hang, a szó és a kép, illetve ezek felbontása nyomán igénybe vehető részeszközök, mint irodalom és művészet útján, míg technikai bontásban: a nyomtatott és a sugárzott emberi gondolatok megjelenítésével.

Ez a – voltaképpen teljesnek mondható – eszköztár napjaink világi adottságai között jól megfigyelhető infemális tényezők szolgálatában áll. Irodalom, művészet egy része, a nyomtatott és az elektronikus sajtó „veszélyes circulus vitiosusba lépett a kor hibáival: a dolce viták leleplezik az ifjúság kicsapongásait, de kedvet csinálnak hozzá, börtönbe juttatják a vasút-rablót, de még furfangosabb tervek gyártására készítenek a fantáziát, elszörnyednek a kegyetlenségben, de nem az elszörnyedést, a kegyetlenséget adják tovább; az életundort, az elidegenedést ábrázolják, de ugyanakkor fokozzák is s mint hamis címkéjű dugárut viszik az emberek szívébe a cinizmust s a tehetetlenséget.”²⁵

A kihívások tehát világosak, nemkülönben a teendők is. Ebből következik, hogy az egyháznak hallatnia kell a szavát. A néma egyház helyett a beszélő egyháznak²⁶ kell társadalmunk valamennyi kulturális területén megjelennie. Közvetett és közvetlen módon egyaránt. Hogy mikor, melyikkel, azt az eset összes körülményei gondos mérlegelésének kell motiválni. Ám minden körülmények között akkor és úgy, hogy a társadalmi és kulturális élet valamennyi számottevő jelenségéről az egyháznak legyen határozott véleménye és ez utóbbinak rendszeresen adjon is hangot. Mércé és mérték: az Ige „kéznél” van.

Csak alkalmazni kell „alkalmas és alkalmatlan időben” egyaránt. Az Ige-szolgálat és a társadalom kulturális szolgálata így lesz, így lehet cselekvő egységgé.

VI. Pénzügyi politika

1. Köztudott tény, hogy szervezetek, intézmények működéséhez anyagi (vagyon, pénzügyi) erők, adottságok szükségesek. Ez az evidencia maradéktalanul érvényes a látható egyházra is. Létezése és működése bizonyos anyagi javakat feltételez, amelyek előteremtése és a velük való gazdálkodás az egyház evilági feladatai között kiemelkedő helyet foglal el. Elvi megalapozottságát és erre támaszkodó gyakorlati megvalósítását az egyház pénzügyi politikája hivatott felvázolni.

Hazai protestáns egyházaink pénzügyi politikájának fókuszában a *források* felmérése áll. Egyfajta látélet, amely arról tájékoztat, hogy a működéshez és létfenntartáshoz szükséges anyagiak hol, milyen mértékben állnak rendelkezésre. Három tényező jöhet számításba: az egyház saját bevételei, az állami hozzájárulás és a külföldi protestáns egyházak adományai.

A pénzügyi politika másik sarkpontja: a források *felhasználásának* tisztázása. Közelebből: azoknak az elvi vonalaknak a megrajzolása, amelyek a forrásokban rendelkezésre álló anyagiakat az egyház különféle feladatai között elosztják. Azzal a prioritással, amely a feladatok között nyilvánvalóan fennáll. Mert az egyházra háruló feladatok korántsem azonos súlyúak, amiből a pénzügyi politika számára értelemszerűen következik egyfajta „sortartás” alkalmazása.

Ebben a szemléletben első helyre kerül az *Igeszolgálat* valamennyi személyi és tárgyi szükségletre. Ennek kielégítését és rendezését az egyház lényege és evilági feladata helyezi minden más igény elé. Második helyre az *iskolák* fenntartásának költségei sorakoznak azzal a feladattal indokoltan, amelyek az egyház életében – köztudomás szerint – betöltenek. Csak ezt követően jelentkezhetik igényeivel a *diakónia*, amely ezúttal a szeretetszolgálat valamennyi ágát és módját felöleli.

A pénzügyi politikának ez a prioritást rendező elvi elgondolása természetesen súlytalanná válik abban az esetben, amikor az egyház rendelkezésére álló anyagi erők valamennyi egyházi feladat megvalósítására elegendőnek mutatkoznak. Ám mai viszonyaink között ez az optimális állapot még megközelítőleg sem adott valóság. Ellenkezőleg: minden jel ennek távolodására, egyre bizonytalanabb jellegére utal.

2. A fokozatosan beszűkülő források nyomán a távlatokra is tekintő pénzügyi politikának elháríthatatlanul foglalkoznia kell a *pénzügyi jövőkép* kialakításával. Mind közép-, mind hosszútávon.

Kiindulópontként az a jól felismerhető tendencia szolgálhat, amely az egyházat egyre inkább az *önfenntartás* felé irányítja. Két körülménynek lehet itt különös fontossága. Egyik az állami hozzájárulás jelentős megapadása, a másik a külföldi egyházak segélyező tevékenységében várható bizonyos módosulás.

Ami az *államot* illeti, aligha tagadható, hogy a jelenlegi és a jövőbeli államvezetés az egyházak támogatása terén a teljes visszavonulás, tehát a támogatás teljes beszüntetésének elvi szempontjai irányítják. Alapul szolgálhat erre

az állam és egyház teljes szétválásának gondolata, valamint az a tény, hogy a Nyugat protestáns egyházai ilyen támogatást általában nem ismernek. Az állami politikának ez az iránya azonban kellő és következetes egyházpolitikával elhárítható, semlegesíthető. Megalapozottsága mellett adott tények beszélnek. Iskolák fenntartása és a társadalom feletti szociális gondoskodás kizárólagos állami feladat. Ha ebben az egyház részt vállal, tehát iskolákat tart fenn, valamint szociális intézményeket működtet, evidenciális jelleggel kívánható, hogy ebben a munkában őt az állam anyagilag támogassa. Ebből értelemszerűleg következik, hogy az egyházaknak nyújtandó állami támogatás – ha volumenében csökkenhet is – bizonyos, arányos mértékig változatlanul fennmarad.

A *külföldi testvéregyházak* segélyező jóindulata bizonyára nem fog megszűnni. Ezt történelmi tényezők – mintegy hagyományként – alapozhatják, valamint „az egymás terhét hordozzátok” evangéliumi parancsa biztosíthatja. Ugyanakkor hazai protestáns egyházainknak azal is szembe kell nézniük, hogy ennek a külföldi segélyezésnek – az idők haladtával – egyre kevésbé lehet bármiféle határozottságot tulajdonítani. Mert amíg a rendszer-váltást követő években az egyházak, egyházi intézmények újraszerveződése – figyelemmel az ország leromlott anyagi viszonyaira is – ezt a külföldi segítséget evangéliumi alapokon indokolhatta, bizonyos idő elteltével az indokok elapadnak, súlytalanná válhatnak, ami végső soron a segélyek folyósításában változást okozhat. Utóbbi viszont arra figyelmeztet, hogy a külföldi források pénzügyi bázisait csak bizonyos megközelítő jelleggel és csupán hozzávetőleges számszerűséggel lehet és szabad az egyházak költségvetésébe beállítani.

Marad tehát – legszélesebb alapként – az önfenntartás.

3. Ahhoz, hogy az „ultima ratio”-ként felett önfenntartás az egyházi pénzügyek legszilárdabb és csaknem kizárólagos bázisaként működhessek, többirányú egyházpolitikai tevékenységre van szükség. Ki kell munkálni egyfajta *elvi alapot*, amely az önfenntartás gondolatát, közelebbről: működésének rendjét több oldalról megtámasztja és a gyakorlatba átülteti. Ugyanakkor az egyháztagságot *mozgósítani* kell, hogy az elvi alap új rendjét megértse és elfogadja. Végül fel kell vázolni azokat a *közép- és hosszú távú terveket*, amelyeknek nyomán a most megjelölt pénzügyi politika ténylegesen valóra válhassék.

a.) Az önfenntartás *elvi alapjaként* bizonyos rendszerbeli tájékozódásra és döntésre van szükség. Annak előrebocsátásával, hogy az itt számba jöhető változatok többféle lehetősége kínálnak és annak kimondásával, hogy az itt kifejtettek semmiképpen sem támaszkodnak bármiféle csatlakozhatatlanságra, kétarcú megoldás látszik a legcélravezetőbbnek. Egyrészt az, amely az Ige-szolgálat személyi és tárgyi feltételeinek finanszírozását az egyházközségre hárítja, másrészt az, amely minden más egyházi feladatot központosítva lát el a szükséges anyagiakkal.

Az *Ige-szolgálat* legszélesebb és legtermészetesebb területe alapvetően az egyházközség. Gyülekezet és egyháztag itt találkozik lelkipásztorával és a hitélet egészét ebben a kapcsolatban éli meg a maga teljességével. Választja lelkészét és gondoskodik annak anyagi létfeltételeiről. Mindez szemléltetően megalapozza azt a gondolatot, hogy ennek a gondoskodásnak terheit az egyházközség viselje és ha erre anyagi körülményei nem, vagy nem telje-

sen nyújtanak lehetőséget, a magasabb, tehát központi segítséget csak ebben az esetben vegye igénybe.

Iskolák és diakónia, valamint az *egyházszervezet* működéséhez szükséges, közelebbről: az egyházmegyék, egyházkerületek és az országos egyházi testületek tevékenységét szolgáló *adminisztráció* finanszírozását *központi, központosított* forrásokból lehet megvalósítani.

Ez a központosított rendszer a *begyűjtő és elosztó elv* szerint működne. Ide folynának be az egyházközségek hozzájárulásai, az állami dotációk, a külföldi segélyek, a bárhonnan jövő adományok, valamint az egyház esetleges gazdálkodásának, nemkülönben az elnyert állami pályázatok pénzügyi jövedelmei. Az elosztás pedig – az adott lehetőségek keretei között – a szükségleteknek megfelelően történnék.

Mindehhez természetesen gondos és körültekintő *felmérés* szolgáltatna alapot. Egyfelől az egyházközségek valódi – *nem elkendőzött* – teljesítőképességének tisztázásával, másrészt a valóságos – és *nem felnagyított* – szükségletek rögzítésével.

Az egész rendszert pedig átfogná az egyház lényegéhez igazodó *szerepnység és takarékság*.

b.) Aligha szorul bármiféle indokolásra, hogy az önfenntartást szolgáló ilyen vagy effajta pénzügyi politika megvalósítása tekintélyes erőfeszítéseket, számos akadály, ellenállás leküzdését igényli. Közöttük protestáns egyházi társadalmunk gondolkodásmódjának átállítását és mindezekfelett általános és széleskörű *mozgósítást* az új és hovatovább elkerülhetetlen új rend elfogadása érdekében. Ennek – az előző fejtegetéseink rendjén bemutatott – egyházi társadalomnak meg kell barátkoznia az „egymás terhét hordozzátok” evangéliumi parancs szélesebb értelmezésével, azzal, hogy útmutatása nem csupán a másik egyháztagot, vagy a konkrét egyházközséget jelöli támogatandóként, hanem az egész evilági egyházat. Minden elzárkózás, minden szűklátókörűség ezt az egyházat veszélyezteti, viszont minden áldozatvállalás ezt erősíti.

Az egyháztársadalom meggyőzését mind az igehirdetés, mind az egyházi sajtó, mind pedig a legkülönbélebb konferenciák, tanácskozások egyaránt napirenden tarthatják. Semmiképpen nem bármiféle fenyegetés tónusával, sokkal inkább a meg nem szűnő imádság erejébe vetett bizakodással. És még talán azzal is, hogy a protestáns gondolkodást – többé vagy kevésbé, de – mindig jellemezte a „semper reformari debet” útmutatása. Utóbbi az egyháztörténelem számos kritikus pontján mind helyzetfelismeréssel, mind a követendő magatartás kialakításával szolgálta a meg-megújuló egyház építő törekvéseit.

c.) A vázolt pénzügyi politika megvalósítására – természetesen – nem márol-holnapra kerülhet sor. És nem bármiféle – ellentmondást nem tűrő – rendelkezések kiadásával. Ellenkezőleg: a téma egésze és részletei *általános és széleskörű megbeszélés* után, a vélemények sokoldalú fürdőjén átvezetve kerülhet csak olyan állapotba, hogy realizálásához az első – ám határozott – lépéseket meg lehessen tenni. Mindehhez *közép- és hosszú távú terv* készítése szükséges.

A *középtávú tervezésnek* ki kell térnie a pénzügyi reformpolitika általános ismertetésére, a rendszer elvi és gyakorlati körvonalainak felvázolására, az egyháztársadalom mozgósításának részleteire, majd az életbeléptetés meghatározott időre szóló elrendelésére.

A hosszú távú terv a rövidtávú tervezés és megvalósítás tapasztalataira építkezik, utóbbiak között szelektál és vég-ső formába önti az egyház korszerűsített – mert evilági működését fenntartani hivatott – pénzügyi rendjét.

Dr. Novák István

Jegyzetek

1. *Novák István dr.*: Egyházpolitikai gondolatok – iskolánk ürügyén. Sárospataki Ref. Lapok 1991/1. sz. 11-13. old. – 2. *Aldous Huxley*: A lángész és az istennő. Bp. 1964. 58. old. – 3. *Fernand Brandel in Kertész Imre*: Hamburgi beszéd az évszázadról. Magyar Lettre Internationale 1995/Nyár 9. old. – 4. *Takaró Tamás* esperes lelkészkonferenciát megnyitó beszéde. Közli a Reformáció c. folyóirat 1996/3-4. sz. 34. old. – 5. *Goethe*: Faust. Előjáték Bp. 1959. 11. old. – 6. *Glatz Ferenc*: Európaiság, nyitottság, nemzeti kultúra. Historia 1996/7. sz. 22. old. – 7. L! ezt részletesebben *Hegedűs Loránt*: Keresztység társadalom, demokrácia c. cikkét. Confessio 1996/3. sz. 8. old. – 8. *Németh László*: Molnár Albert zsolttárai és ritmikájuk.

Az én katedrám c. kötetben Bp. 1969. 88. old. – 9. 2000 pagine di Gramsci. Milano 1964. 189. old. In *Rózsa Zoltán*: Antonio Gramsci írásaiból. Valóság 1964/4. sz. 81. old. – 10. *Vályi Nagy Ervin*: Minden idők peremén. Basel/Budapest 1993. 327. old. – 14. Rövid betekintést nyújt e problémakörbe *Novák István dr.*: Egyházpolitikánk alapvonalai c. tanulmánya. Sárospataki Ref. Lapok 1994/2. sz. 5-8. old. – 12. *Bonhoeffer*. In Vályi Nagy Ervin id.m. 267. old. – 13. L! erről részletesen *Novák István dr.*: Néma egyház – beszélő egyház c. cikkét. Sárospataki Ref. Lapok 1993/23-3. sz. 18-19. old. – 14. *Bölcskei Gusztáv dr.*: Népegyház vagy/és hitvalló egyház? Reformátusok Lapja 1995/44. sz. 3. old. – 15. *Bölcskei Gusztáv dr.*: Hitelesség, küldetés, felelősség? Reformátusok Lapja 1995/45. sz. 3. old. – 16. *Ravasz László*: A beszéd mint műalkotás. – Legyen világgóság Bp. 1938. III. 32-42. old. – 17. *Németh László*: Kisebbségben. Sorskérdések. Bp. 1989. 476. old. – 18. *Hérakleitosz*. – 19. *Hegedűs Loránt dr.*: Templom és társadalom. Confessio 1995/3. sz. 62-63. old. – 20. Fil 3,7-8 – 21. *Fülep Lajos* – 22. *Szerb Antal*: Magyar irodalomtörténet Bp. 1936. 7. old. – 23. *Illyés Gyula*: Petőfi Sándor. Bp. 1963. 191. old. – 24. *Márai Sándor*: Napló 1958-1967. Bp. é. n. 84. old. – 25. *Németh László*: Megmentett gondolatok Bp. 1975. 541. old. – 26. *Novák István*: Néma egyház – beszélő egyház. Sárospataki Ref. Lapok 1993/2-3. sz. 18-19. old.

Egy ökumenikus évszázad végén mi választ még el bennünket egymástól?

Mérlegelési kísérlet evangéliumi szempontból

Olyan évszázad vége felé közeledünk, amelyet joggal lehet ökumenikusnak nevezni. A legutóbbi három nemzedéken át egyházainkban és egyházaink között olyan kezdeményezéseknek voltunk tanúi és egyben munkálói is, amelyekkel közelebb hozott Isten bennünket egymáshoz, mint valaha is, kereszténységünk csaknem kétezer éves történetének nagyobb és kisebb egyházszakadásai óta. Tavasz megmozdulás támadt ezzel egy csaknem teljes dermedtségbe merevedett egyházközi és kontroverz-teológiai helyzetben. A huszadik század ökumenikus fejleményei és eseményei odavezettek, hogy ma már nem megfelelőek az egyházaknak egymásról alkotott régi képei és ítéletei, amelyek igen gyakran előítéletek voltak. Új tájékozódásra van szükségünk. Újból kell írunk tankönyveinket.

Ökumenikus őstapasztalat

Nagyon jól emlékszem még az első ilyen jellegű élményemre. A hatvanas évek közepén jártunk. Eppen befejeződött a Római Katolikus Egyház Vatikáni Zsinata. Engem Buenos Airesnek, ennek a braziliai metropolisznak a peremén lévő José CC. Paz kis Evangélikus Teológiai Főiskolájára hívtak meg. Ez az intézet Magyarországról származó rektorának, Dr. Leskó Bélának a vezetésével arra készült, hogy az Evangélikus Egyház jövődől lelkipásztorait képezze ki a spanyol nyelvű Latin-Amerika déli részében. A vezérlő gondolat ebben az volt, hogy Latin-Amerikába telepítsük a reformációt, ahogy akkor mondták: egy olyan földrészt körülményei közé, amely nem élte át a reformációt; hogy segítse megoldani e földrészt egyházi és társadalmi problémáit. Ezt mi, külföldről jött docensek, nagyszerű kihívásnak fogtuk fel.

A dogmatika alapjairól szóló előadásomban beszéltem a katolikus egyházzal és annak teológiai alapelveiről is. Ebben természetesen németországi teológiai tanárai-

mat és az idevágó katolikus forrásgyűjteményeket követtem. Amikor a szomszéd városkában, San Miguelben a jezsuita filozófiai és teológiai Colegio Maximo-beli kollégám azt kérte tőlem, hogy ökumenikus érdeklődésből beletekinthessen előadásom kéziratába, minden további nélkül adtam a kezébe. Nemsokára visszajött. Természetesen feszülten vártam a reakcióját.

Valóban ismerjük a másik egyházat?

Két megjegyzése még mindig nagyon elevenen él bennem. Nyilván mélyen érintettek. Ezt mondta: „Az olyan katolicizmusban, amilyenek Ön ábrázolja, a legjobb akarattal sem érzem otthon magam”. S mikor azt vettem ellene, hogy hiszen a zsinatok hiteles dokumentumaira és a pápai tanítói iratok hivatalos kiadványaira támaszkodtam, azt felelte, hogy azokat újonnan kellene kiadni és teljesen másképpen értelmezni, mert a megélt katolicizmus valami egészen más. Bevallom, hogy akkor ez nagyon felingerelt. De ez szükséges és üdvös nyugtalanság volt. Ökumenikus őstapasztalat.

A másik megjegyzését sem titkolom el. Barátom, egyébként szintén magyar, Jálcos Ferenc nevezetű, 1956 után jött Argentínába s itt később, 1976 után, a katonai diktatúra idején, letartóztatták és megkínózták, úgyhogy el kellett hagynia az országot. Ő úgy vélte, benyomása szerint az én egyetlen teológiai ellenfelem nyilván a katolikus egyház. Majd tréfásan, de komolyan gondolva kérdezte meg, hogy a katolikus egyházon kívül nem látok-e más olyan istenellenes eretnekséget, amely ellen a lutheránusoknak hadba kell szállniuk.

Párbeszéd és nem polémikus teológia

Egy csapásra és fájdalmasan vált tudatossá bennem, hogy az evangélikus egyházban mi mennyire a római katolicizmussal szembeni ellentétből élünk, hogy teoló-

giai öntudatunkban milyen kritikusan fordultunk szembe vele. Ennek természetesen történelmi okai vannak. De még ma is csak a XVI. századbéli reformációból, annak történelmi tapasztalataiból és teológiai döntéseiből táplálkozunk. Nehezen szabadulunk meg tőlük. Bizonyos, hogy ez az oka azoknak a konfrontációknak, keserűségeknek és fájdalomnak, amelyeket a következő évszázadokban éltünk át egymással és tapasztaltunk egymástól. Mind a mai napig ezek szabják meg egyházaink egymáshoz való viszonyát. Mindkettőnknek megvannak a saját hitbeli hőseink és mártírjaink, akikre büszkék vagyunk. Önazonosságunkat részben ők szolgáltatják. Hogy valójában még korántsem elég az, ami ebben a vége felé közeledő évszázadban történt az egyházak között, az könnyen kiderülhet az előbbieken vázolt személyes élményemből. Ezt röviden a következőkben foglalhatom össze:

1. A tankönyv ma már nem elégséges; találkozunk kell egymással és meg kell ismernünk egymást.

2. Evangéliumi teológiánk egy ellentétből született és végeredményben mindig polemikus jellegű maradt; de képeseknek kell lennünk arra, hogy reformatori meggyőződésünket párbeszédben mondjuk el.

3. Lehet, hogy még nem oldódtak meg teljesen az egyházak közötti problémák, de ma már egészen más teológiai és egyházi jellegű kihívásokkal állunk szemben, amelyek az elszakadt egyházak új, lehetőleg közös választást teszik szükségessé.

Egy szóval: Abba kell hagynunk, hogy újból és újból felélesszük a múlt villongásait.

Ökumenikus jubileumok a 2000 felé vezető úton

Évszázadunk vége felé egy sor ökumenikus jubileumot ünnepelhetünk meg. Ezek tudatosíthatják bennünk, hogy az egyházak új, ökumenikus korszakába léptünk be. Alkalmul szolgálnak arra, hogy megóvjuk magunkat a feledékenységtől. Megbizonyosodásunkat szolgálják és segíthetnek a mérleg megvonásában. A következőkre gondolok:

- 1995 – százéves a Keresztyén Diákok Világszövetsége, 1895 óta;
- 1996 – százötven az Evangéliumi Világszövetség, 1846 óta;
- 1997 – ötvenéves a Lutheránus Világszövetség, 1947 óta;
- 1999 – negyven éve, hogy XXIII. János pápa meghirdette a zsinatot, 1959. január 25-én;
- 2000 – kétezer éve, hogy megszületett Urunk és Megváltónk.

Merészség megvonni ökumenikus évszázadunk mérlegét. Ezt mindenki a maga módján kísérli meg s fel kell készülnie a megrovásra és a kritikára. De mégis merni kell. Nemcsak magunkért, hogy világossá tegyük hol is tartunk tulajdonképpen az egyház egysége felé vezető úton, (amely egység még nincs meg), és hol vannak valójában a problémák, hanem legfőképpen Istenért, aki arra hívott el bennünket, hogy egyek legyünk a hitben és az imádságban, a bizonyágtételben és a szolgálatban, hogy valóban együtt legyünk. Nem szabad megmaradnunk az örökölt konfesszionális ellentétekben, sőt még a pusztá egymásmellettiségben sem.

Szükséges ökumenikus tájékozódás

Meg kell ünnepelnünk az ökumenikus jubileumokat, hogy ne váljunk hanyaggá vagy feledékennyé az egységre való elhivatásunkban, éppen most, az európai politikai fordulat utáni új időszakban. A világhelyzet ezáltal nemcsak politikailag, társadalmilag és katonailag, hanem pszichológiailag, egyházi és ökumenikus vonatkozásban is megváltozott. Kétségtelen, hogy új keretek és új feltételek adódtak az Ökumené számára. Közben azonban ismét időszerűvé váltak régen túlhaladottak vagy megoldottnak vélt egyházközi kérdések. Bizonyos tekintetben megint valaminek a kezdetén állunk, noha közösen már mennyire jutottunk. Úgy látszik, újból kell tanulnunk az ökumenikus ÁBC-t, amelyről azt hittük, hogy már jól megtanultuk. S mindezt Istenért kell tennünk! Hiszen hisszük és valljuk, hogy Szentlelkével Ő munkálkodik századunk ökumenikus mozgalmában. Az ugyanis nem pusztán evilági okokból és indítékokból kezdett emberi vállalkozás. Kétségtelenül belejátszottak ilyen motívumok is. De hisszük, hogy itt Istenrel, az Ő akaratával és ígéréteivel kell számolnunk.

Kísérlet a mérleg megvonására

Megkísérlem, hogy néhány előre jelzett címszó alapján megvonjam a mérleget:

1. Búcsú az ökumenikus előrehaladás gondolatától
2. A valódi, de még nem teljes közösség
3. A „közös egyháziság” (Mit-Kirchlichkeit) felfedezése
4. A katolikus egyház ökumenikus együttműködése
5. Közös gondolkodás a megigazulástanban
6. Az egyházértelmezés központi kérdése.

Napjainkban alig hallunk jó híreket. Inkább csak panaszok és bírálatok hangzanak. Igen figyelemre méltó, hogy a jót nem halljuk meg és nem hisszük el, nem vesszük komolyan és nem cselekedünk; valószínűleg ezért van olyan kevés esélye. S ez érvényes az ökumenikus mozgalomra is, arra is csak panaszkodunk. Sok szó esik itt a stagnálásról és az egy helyben topogásról, a dinamizmusnak és egymás elfogadásának az elvesztéséről, a visszaesésről és az ellenáramlatokról. Nagyon lassan, vagy egyáltalán nem halad előre.

1. *Búcsú az ökumenikus előrehaladás gondolatától.* Ezeket a panaszokat én nem fogadom el, bármennyi igazság lehet is bennük. Először is, nem akarok résztvenni a hibáztatásban, mivel minduntalan kísért bennünket az, hogy a felmerült nehézségekért és a fennakadásokért másokat okoljunk, mintha mi készek lennénk az előrehaladásra, de ők nem, mintha ők elzárkóznának, miközben mi nyitottak vagyunk. Nem hiszem, hogy a dolog ilyen egyszerű, s hogy ez a teljes igazság. S itt nemcsak Jézusnak arra a mondására gondolok, hogy olyan könnyen látjuk meg mások szemében a szálkát, miközben a magunkéban a gerendát sem vesszük észre. Inkább úgy vélem, hogy búcsút kell mondanunk annak az illúzióknak, amelyet az ökumenikus előrehaladás gondolatának neveznék; mintha az ökumenikus mozgalom gyors léptekben és tervszerűen haladna egyenes irányban, állandóan kiteljesedve, egyik sikerről a másikra. A történelem – mint általában – nem ezt mutatja. Ahol ismeretlen célok felé vagyunk útban, mindenütt kerülökkel, mellékutakkal és zsákutcákkal ta-

lélközünk. Meg kell állnunk, hogy magunkba nézzünk és elgondolkozzunk a kívánt irányba teendő helyes lépések felől. Talán most is a homály és a bizonytalanság ilyen közbenső fázisában vagyunk az egész ökumenikus mozgalomban. Időt kell hagynunk arra, hogy új világosságot nyerjünk és Isten tétesse meg velünk a további lépéseket.

Új kapcsolatok az egyházak között

Egy dolgot azonban csodálattal és hálaadással állapíthatunk meg, azt, hogy ebben az évszázadban valóban alapvető változás történt egyházaink egymáshoz való viszonyában. Az ismeretlenség, a bizalmatlanság helyét a jobb megértés és a váratlan bizalom foglalta el. A kölcsönös elzárkózás, sőt az általános ellenségeskedés olyan kétoldalú részvételnek adott helyet, amely atyáink és nagyatyáink nemzedéke számára még ismeretlen volt.

Gondolok a templomok újjáépítéséhez és az anyagi ínség enyhítéséhez nyújtott ama segítségre, amelyet oly nagy mértékben tapasztalhattunk meg Európában a második világháború után az ökumenikus segítségnyújtók részéről. Most már évtizedek óta magunk is juttathatunk ilyen segítséget minden régi nemzeti és konfesszionális korlát ellenére a világ számos országába, az egyházakat elválasztó vonalakon át beszélgethetünk egymással és azt tapasztaljuk, hogy teológiailag teljesen megérthetjük egymást és megértethetjük magunkat pl. a megigazulástanban, ebben az *articulus stantis et cadentis ecclesiae*-ben (abban a cikkelyben, amelyen áll vagy bukik az egyház), amely a reformáció korában elválasztotta egymástól a lelkeket.

A XX. század végén el kell ismernünk, hogy történtek olyan ökumenikus előrelépések az egyházak között, amelyek ámulatba ejtették volna az előttünk élt nemzedékeket. Az én Német Evangéliumi Egyházam (EKD) területén a lutheránus és a református hagyomány között az úrvacsoratanról folyó vitának az 1956-os Arnoldshaini Tétételekben történt eloszlására gondolok; továbbá az 1973-i Leuenbergi Konkordiára, amely alapot képez egy most már teológiailag igazolt egyházi közösség számára a reformáció egyházai között Európában és Európán kívül is. Nemrégiben hivatalosan csatlakoztak ehhez a metodisták is.

Bámulatba ejtő jelek mutatnak olyan lehetséges további előhaladásra, amelyet ma még nem tartunk elérhetőnek, de amely unokáink számára talán már magától értetődő lesz.

2. *Valódi, de még nem teljes közösség.* Próbálkozunk olyan lépésekkel, amelyekre Isten a teológiai párbeszéd és a személyes találkozások, valamint az egymásról szerzett lelki tapasztalataink révén hatalmaz fel bennünket, s amelyeket azután valóban meg is tehetünk. Ismét a saját hazám egyházának a területén az EKD és a németországi Ó-katolikus Püspökség közötti 1985-i megállapodásra gondolok az eucharistiára (az úrvacsorába) való kölcsönös meghívásról és az azon való kölcsönös részvételről, valamint az Anglikán Egyház meg az EKD 1988-i „Közös missziói nyilatkozat”-ára: „Útban a látható egység felé”, az egyházi tisztség kölcsönös elismeréséről (ami természetesen még nem foglalja magában a kölcsönös „kicsereílhetőség”-et is), s eme közösségnek minden szinten való tényleges gyakorlására. Újabban

sokat ígérő megértés tapasztalható a Lutheránus Világszövetség és a mennoniták között.

Míndez persze még nem látványos eredmény. Normálisnak fogható fel és nagyon is idejénvalónak tekinthető. De az évszázados megnemértés, kölcsönös előítéletek és üldözések után korántsem magától értetődő. Bár ökumenikus mérlegünk a XX. század végén nem ad okot a túlzott lelkesedésre, de negatívnak, pesszimizmusra vallónak vagy akár elkedvetlenítőnek sem hathat. Nem szabad elfelejtenünk, hogy tudjunk csodálkozni.

Az évszázad vége felé elért ökumenikus állapot legjobb összefoglalása abban a „Helyi és egyetemes egyház” című tanulmányi dokumentumban található, amely a Római Katolikus Egyház és az Egyházak Világtanácsa közös munkacsoportjának 1990-i hatodik jelentése függelékeként olvasható:

„Az ökumenikus mozgalomban aktívan résztvevő valamennyi egyház egyetért abban, hogy a közösség bizonyos formái még itt is fellelhetők, ahol az egyházak még nem jutottak el az úrvacsorai és a teljes egyházi közösségre. Az egyházak már nem élnek elszigetelten egymástól. Megtanulták, hogy megértsék és tiszteljék egymást. Együtt imádkoznak, megosztják egymással lelki tapasztalataikat és teológiai felismeréseiket. Együtt munkálkodnak ott, ahol az ínségeseken kell segíteni. Két- és többoldalú párbeszédük révén figyelemreméltó megegyezésekre jutottak a tan és az egyházalkotmány vitás kérdéseiben. Különböző mértékben osztoznak egymással a közösség alapvető elemeiben. Ezért lehet valamilyen valóban meglévő, noha még nem teljes egyházi közösségről beszélni – bár az ilyen közösség mértéke és kifejeződési formája az egyes egyházak közötti kapcsolatok szerint különböző lehet.

Az ilyen meglévő, ha még nem is teljes közösségnek a felismerése az ökumenikus fáradozások jelentős eredménye és teljesen új elem a XX. század egyháztörténetében...”

3. *A közös egyháziság felfedezése.* Az ökumenikus mozgalomnak ezt a gyümölcsét én a „közös egyháziság” felfedezésének nevezném. Egyházaink az egymással való érintkezés új formáira találtak. Nemcsak személyes alapon és alkalmyszerűen léptek kapcsolatba egymással, mint eddig, hanem egyházakként és elkötelező módon: az egyházak ökumenikus tanácsain keresztül, egyházi konferenciákon és munkaközösségekben, helyi szinten is egy-egy országon vagy földrészben belül meg világvizsgonylatban is. Ezzel akarják kifejezni, hogy nem kívánnak továbbra is önmagukban és önmagukért lenni egyházak, hanem egyház-létüket egymással együtt szeretnék megélni. Ma már csak együtt lehetünk egyházak. Ezt akarom ezzel a szokatlan „Mit-Kirchlichkeit” (közös egyháziság) szóval kifejezni: csak akkor vagyunk egyházak, ha egymással együtt (mint „Mit-Kirchen”) vagyunk egyházak. Egyháznak lenni a többi egyházzal való együttlétet jelenti. A többi egyházzal pedig csak a közös egyháziságban lehetünk együtt.

Ez természetesen nem elismert teológiai fogalom. Dogmatikailag és egyházjogilag vitatható és darabokra is szaggatható. De milyen közös nevezőre hozzuk, amely az egyházainkon belül és ökumenikusan az egyházaink között is elfogadható? Teológiailag még nem – hangsúlyozom: még nem találtunk rá megfelelő formát. Talán nem merjük még, vagy nem is akarjuk igazán.

Mindenesetre, még nincs meg a megfelelő szavunk rá. Ezért gyártottam én a magamét és ezért beszélek én a „közös egyháziság” új minőségéről. Ezzel nemcsak valamilyen külső tényállást írok le, nevezetesen azt, hogy ebben az évszázadban létrejött az egyházközi kapcsolatoknak olyan hálózata, olyan teológiai párbeszéd, kölcsönös segítségnyújtás és egymásra-figyelés, amelyen korábban nem volt; hanem olyan ekkleziológiai tény, olyan egyházi akaratot is kifejezek vele, amely az egyházak megváltozott önértelmezését eredményezi. Azt értem rajta, hogy mi szorosan véve tulajdonképpen nem is *csak* egyházak, hanem „együttes egyházak” (Mít-Kirchen) vagyunk, egymás felé fordult közös étellel. Ahogy mi emberek eleve embertársak vagyunk: társadalmi lények, másokkal együtt élő emberek, úgyhogy csak embertársakként lehetünk igazán emberek; ugyanúgy a keresztyének és az egyházak is csak más keresztyénekkal együtt lehetnek keresztyének és más egyházakkal együtt egyházak. Ahogy nincs emberség a nélkül, hogy ne lenne egyúttal embertársi mivolt, úgy nincs keresztyénség és nincs egyháziság sem a nélkül, hogy ne lenne azonnal közösségben a többiekkel, hogy közvetlenül ne a közös egyháziságban fejeződnék ki.

A közös egyháziság felfedezése mutatja meg, hogy mit nyert a keresztyén egyházak gondolkodása, cselekvése és élete századunk ökumenikus mozgalma által. Hogy ennek a közös egyháziságnak csak most kellett tudatosulnia bennünk és most kell teológiai megfogalmazásra találnia, mivel még nincs rá szavunk és szokatlan fogalmak képzésére vagyunk utalva, az jellemző helyzetünk egyedülálló, páratlan voltára, de nem szól ellene. Nem a fogalom az elsődleges, hanem az a lelki tapasztalat, amelyet az egyházak az egymással való ökumenikus találkozásból és egymástól nyernek. Idővel megszületik majd a fogalom is.

Ez a „közös egyháziság” leírható úgy is, hogy mi a többi egyházakkal együtt úti közösségben tartunk egy közös cél felé, közösségben keresve azt a célt és közösségben remélve az elérését; hogy tudatára ébredünk önmagunk kiegészülése szükségének s ezt nem szégyelljük ebben az úti közösségben, hanem be is valljuk egymásnak; hogy többé már nem annyira tanítóknak fogjuk fel magunkat, hanem sokkal inkább egymásra hallgatóknak és egymástól elfogadóknak; hogy félelem nélkül nyílunk meg kérdéseink és a testvéregyházak által elérhető meggazdagodásunk előtt s mint megkérdezettek visszük el az egyházi-teológiai tapasztalatainkból nyert válaszokat az összegyeházi közösségbe.

4. *A Katolikus Egyház együttműködése.* Évszázadunk nem várt tapasztalatai közé tartozik az is, hogy a Római Katolikus Egyház megnyílt ez előtt az úti közösség előtt és csatlakozott hozzá. Bár mindig erőteljesen képviselte azt a teológiai elvet, hogy csak egyetlen egyház van, de oszthatatlan egyetemességének a saját körén belül adott világos szervezeti kifejezést. Évszázadunk elején még elzárkózott az ökumenikus mozgalomtól. XI. Pius pápa 1928-i „Mortalium animos” kezdetű enciklikájában bár elvileg ígért mondott az egységtörekvésre, határozottan elutasította a kezdődő, túlnyomórészt protestáns ökumenikus mozgalom általa „pán-keresztyének”-nek nevezett képviselőinek akkori fáradozásait. Szerinte azok teológiai, sőt vallásközi szinkretizmusra törekedtek. Így a

Római Katolikus Egyház annak ellenére, hogy szintén kapott meghívót az Egyházak Világtanácsa megalapítására 1948-ban, távol maradt a mozgalomtól. A II. Vatikáni Zsinattal azonban a Katolikus Egyház visszavonhatatlanul teljes súlyával állt az ökumenikus mozgalom mellé, még ha az EVT-tagságra nyilván jól megfontolt okokból nem határozta is el magát. De hivatalosan is közreműködik annak néhány bizottságában, pl. a Hit és Egyházalkotmány Bizottságban.

II. János Pál pápa fenntartás nélkül elkötelezte magát az ökumenikus törekvések mellett. Az 1995. május 25-én az Ökumené melletti sikraszállásról kiadott „Ut unum sint” kezdetű igen személyes hangú enciklikájában ezek a figyelemreméltó szavak olvashatók:

„A Katolikus Egyház a II. Vatikáni Zsinattal visszavonhatatlanul elkötelezte magát arra, hogy rálép az Ökumené keresésének az útjára, hogy ezzel meghallja az Úr Lelkének szavát, aki megtanít bennünket arra, hogy figyelemmel kísérjük az idők jeleit. Azok az élmények, amelyeket ezekben az években az egység keresésében éltünk át és élünk át továbbra is, még jobban megvilágosították egyházunkat önazonossága és történelmi küldetése felől. A Katolikus Egyház látja *gyermekeinek gyöngességét* és be is vallja azt abban a tudatban, hogy az ő bűneik szintén a hűség megszegését jelentik és akadályozzák a Megváltó szándékának megvalósulását. Mivel egyházunk állandóan érzi elkötelezettségét az evangélium szerinti megújulásra, nem szűnik meg bűnbánatot tartani. Ugyanakkor azonban felismeri és még inkább magasztalja az *Úr hatalmát*, aki a szentség ajándékaival halmozta el, vonja magához és teszi az egyházat hasonlatossá a maga szenvedéseire és feltámadásához” (3. sz.).

Hogyan lehet ezt jobban kifejezni? Feltétlen elkötelezettség az Ökumené mellett; saját bűneik megvallása; készség a megújulásra; bizakodás az Úr mindenek felett való hatalmában. A Római Katolikus Egyház tett az egyházak közül elsőnek vallást a többiekkel szemben elkövetett vétségeiről, kérte bocsánatukat s ehhez kifejezte a maga készségét a megbocsátásra. Ezt VI. Pál pápa tette meg 1963-ban a II. Vatikáni Zsinat második ülészakánának kezdetén a nem-katolikus megfigyelők előtt. Vajon nem bizonyíték-e ez arra, amit „közös egyháziság”-nak neveztem?

A Lutheránus Világszövetség erre 1970-i eviani nagygyűlésén válaszolt. De ez olyan aktus volt, amely alig vált ismeretessé az egyházi és ökumenikus nyilvánosság előtt, nem is szólva arról, hogy hatása is lett volna. Még nincsenek elfogadott egyházközi módszereink arra, hogy hogyan hajtható végre az ilyen bűnvallás és megbocsátás és hogyan fejtheti ki gyógyító erejét. Vajon 2000 nem lehetne-e olyan alkalom egyházaink számára, hogy megtaláljuk, vagy legalább előkészítsük az egymással való megbékélés ilyen formáját? Különben hogyan léphetnénk a keresztyénség bűneinek és megoszlásának kétezeréves története után az evangélium üzenetével és az Ökumené mellett tett hitvallásunkkal hitelre méltóan a harmadik évezredbe?

5. *Közös gondolkodás a megigazulástanban.* A végéhez közeledő huszadik század ökumenikus mérlegéhez igen valószínűleg – és remélhetőleg – hozzátartozik, hogy a világ lutheránussága és a római katolicizmus a megigazulástan közös értelmezésében egyezik meg. Né-

hány éve dolgoznak már egy idevágó „Közös nyilatkozat”-on, amely bizonyára el is készül az elkövetkező években. Reménykedtünk, hogy lutheránus részről már a Lutheránus Világszövetségnek 1997 nyarán Hongkongban tartandó ötvenéves jubileumán hivatalosan kiadható lesz. De egyes tárgyi vonatkozások további tisztázása által okozott késlekedésből és a tárgyalófelek belső szavazása következtében (különösen a lutheránus egyházak nagy száma miatt) még egy évvel elhalasztódik. Hasznos a haladék – szoktuk mondani – az ügy fontossága meg a helybenhagyásának belső bizonyossága miatt valóban jobb várni még egy ideig, mint bizonyos jubileumi határidőkhöz ragaszkodni. De 1997-ben lesz 450 éve annak, hogy a Tridenti Zsinat hatodik ülésén 1547. január 13-án kiadta dekrétumát a megigazulástánról. Ebben eretnek tanításként ítélték el a reformatori tanítást. Az evangéliumi egyházak legalábbis így értették a következő mondatokat, s azokat valóban így is gondolták:

„Aki azt állítja, hogy a bűnös ember egyedül hit által igazul meg, s ezen azt érti, hogy semmi más nem szükséges a megigazítás kegyelmének elnyeréséhez, s hogy semmiképpen sem kell erre akarati tevékenységünkkel felkészülni és azt előkészíteni, az legyen kiátkozva”.

„Aki azt állítja, hogy az emberek pusztán Krisztus igazságának beszámításával, vagy pusztán a bűnök elengedésével igazulnak meg annak a kegyelemnek és szeretetnek a kizárásával, amelyet a Szentlélek olt a szívükbe, s amely beléjük rögződik, vagy hogy az a kegyelem, mely által megigazulnak, csupán Isten kedvezése, az legyen kiátkozott”.

„Aki azt állítja, hogy a megigazító kegyelem semmi más, mint bizalom abban az isteni irgalmasságban, amely Krisztusért elengedi a bűnöket, vagy hogy egyedül e bizalom által igazulunk meg, az legyen kiátkozott”.

Most azonban mindkét részről hivatalos egyházi nyilatkozattal állapítandó meg, hogy lutheránusok és katolikusok ez évszázad teológiai párbeszédeiben alapvető egyetértésre jutottak „a megigazulástán hittartalmát” illetően. Ki lehet mondani, hogy ennek az elért alapvető konszenzusnak a fényében ismét összeegyeztethetők a megigazulás értelmezése kibontakoztatásában támadt tartós különbségek és ellentétek; hogy ezáltal a tanítások kölcsönös elítélései új megvilágításba kerültek, s ezek az ítéletek már nem érvényesek a mai felekre és tanításukra.

A tanítás elítélései – már nem választják el az egyházakat?

Ha létrejönne egy ilyen közös nyilatkozat, az igen nagyjelentőségű lépés lenne. Mert ez teológiai alapot szolgáltatna annak megállapításához, hogy a tanítás egykori kölcsönös elítélései már nem választják el egymástól az egyházakat. Erre a meggyőződésre jutott el egy magas rangú egyházi vezetőkől és teológusokból álló bizottság, amely 1980-ban a pápa első németországi látogatása után alakult meg mindkét fél részéről s a Vatikán részvételével. Az ilyen megállapítás megtételére vonatkozó ajánlásukat, amely már nemcsak dogmatikus, hanem egyházi jogi jellegű is, magáévá tette az EKD Tanácsa, valamint annak tag egyházai is. Mivel ilyen „kánoni” döntés nem hozható meg csupán bilaterálisan, két helyi egyház között, hanem annak egyetemes egyhá-

zi szinten kell megtörténnie, amihez még nincsenek begyakorolt módszereink, ezért gondosan kell keresnünk a megfelelő formát és meg kell vizsgálnunk, mennyire lehetne kötelező és eredményes. Itt ugyanis nemcsak a teológiai tanítások értelméről lenne szó, hanem az egyházi közösség helyreállítására teendő lépésekről is, nem utolsósorban az úrvacsora megünneplésének kérdésében.

6. *Az egyházértelmezés központi kérdése.* Itt mutatkozik meg, hogy a megigazulástánról teológiai egyetértéssel még nem tettük meg a végső döntő lépést az egyházszakadás legyőzésére. Nyitva maradnak még az egyházértelmezés kérdései. Hogy az ekkleziológia a központi ökumenikus téma, az egyre világosabbá vált az utóbbi években az EVT egyházai közötti tárgyalásokon, de főként a Hit és Egyházalkotmány Bizottságban. Az a reményteljes „limai” folyamat, amely 1982-ben a „Kereszttség, úrvacsora és egyházi tisztség” kérdéséről adott konvergencia-nyilatkozatokkal indult el, főként azért veszített a dinamikájából, mert valamennyi egyház a maga egyházértelmezése felől közelít ezekhez a szövegekhez, elsősorban az „egyházi tisztség”-ről szólóhoz, és ennek megfelelően dicséri azokat, vagy kifogásolja hiányosságukat. Ki kell munkálnunk egy közös egyházértelmezést. Az ekkleziológiában végeredményben az igazán komoly próbát az ökumenikus kísérlet eredményessége vagy eredménytelensége jelzi. A megigazulástánról javasolt „közös nyilatkozat”-ban is valószínűleg utalást látunk arra, hogy az elért alapvető teológiai konszenzusnak az ekkleziológiai és sakramentális területre való alkalmazása olyan kérdéseket fog felvetni, amelyek külön tisztázásra szorulnak.

A három alapvető ekkleziológiai típus

Általában három alapvető ekkleziológiai típust lehet megkülönböztetni. Először is a keleti ortodox típust, amely végső soron istentiszteleti és doxológiai orientált: ott az egyház abban az isteni liturgiában mutatkozik meg, amely az Istentől ajándékozott üdvözítést a még meg nem osztott ősegyház első hét zsinata teológiai és kánoni egyetértésének a mértéke szerint teszi jelenvalóvá. Ez az isteni liturgia kapcsolja egybe az önálló „autokephal” helyi egyházakat, amelyek nemzeti egyházak lévén, semmilyen felülről elrendelt egyházi jogi szervezetet nem ismernek el, s az ilyet határozottan vissza is utasítják.

Másodszor, itt van a római katolikus világegyház, az egész földön egységes és központi alkotmánnyal, egyetlen, mindenki számára kötelező egyházzal, amely az egyetemes igazságszolgáltatás alapja, s amelyet végső soron Rómából irányítanak. Róma püspöke, mint az egész egyház pápája, nemcsak a hit és az erkölcs kérdéseiben gyakorolja a primátust, hanem az egyházi törvényhozásban és igazságszolgáltatásban is. Itt olyan dogmatikai és jogi meghatározottságú ekkleziológiával állunk szemben, amely képességével mindmáig hatásosan – s ugyanakkor félelmetesen tudja megőrizni az egyház egységét és lehetővé tenni annak kötelező erejét.

A protestáns elgondolás az egyház felől

Végül a reformatori protestáns egyháztípus, amely minden változata ellenére is arra az egyetlen teológiai

alapelve vezethető vissza, hogy az egyház „Isten Igéjének a teremtménye” („creatura verbi”). Ez világosan kifejezésre jut a sokat idézett hetedik cikkelyében az 1530-i Ágostai Hitvallásnak, amely nemcsak a lutheránusságnak, hanem az egész protestantizmusnak klasszikus hitvallása. Saját szavaimmal kifejezve, azt mondja ez, hogy az egyház a krisztushívők gyülekezete („est autem ecclesia congregatio sanctorum”), ahol hiteles formában hirdetik a megigazulásról szóló üzenet („in qua evangelium pure docetur”) és az Írás szerint szolgáltatják ki a Krisztus által szerzett szentségeket („et recte administrantur sacramenta”). A különböző helyi és nemzeti egyházak közötti egyházközösséghez nem szükségesek az egységes liturgiai és teológiai, jogi és szervezeti formák vagy formulák („nec necesse est ubique similes esse traditiones humanas seu ritus aut ceremonias ab hominibus institutas”). Elégséges – egyedül (!) – az evangélium hirdetésében és a sákramentumok kiszolgáltatásában megnyilvánuló egyetértés („Et ad veram unitatem ecclesiae satis est consentire de doctrina evangelii et de administratione sacramentorum”).

A protestáns reformáció ezzel az ekkleziológiát határozottan a helyi gyülekezetekben az istentiszteleteken végzett lelkészi szolgálatra összpontosította, amely által Isten maga nyeri meg az embereket az üdvösségre, amennyiben az igehirdetés által és a sákramentumokban való részvétellel teremt hitet bennük. Így olvassuk ezt ugyancsak az Ágostai Hitvallásnak az ötödik cikkelyében, amely nélkül nem is lehet helyesen érteni a hetedik cikkelynek az egyházzal mondott kijelentéseit („Ut hanc fidem consequamur, institutum est ministerium docendi evangelii et porrigendi sacramenta. Nam per verbum et sacramenta tamquam per instrumenta donatur spiritus sanctus, qui fidem efficit, ubi et quando visum est Deo, in his qui audiunt evangelium”).

Az ígérek szerinti tájékozódás szüksége

Itt nincs az egyháznak sem hivatalos (azaz történelmileg örökölt hierarchikus egyházi tisztség által biztosított), sem jogi (azaz valamilyen csatlakozhatatlan vezetőség által biztosított) egysége és az üdvösségnek ezekre támaszkodó bizonyossága. Végso soron minden az Igén és a hiten múlik. Természetesen fontos és soha el nem felejtendő, hogy itt nem az úgynevezett „tisza tan” ígéiről van szó, hanem Isten üdvígéréte az ígéréről, ahogyan az a gyónáskor a feloldozás lelkigondozói ígéréjében, vagy az istentiszteleti prédikáció megszólító ígéréjében hangzik el és kíván hitet. A reformátori ekkleziológia Isten Igéjére épül annak az ígéretnek az értelmében, hogy az istentiszteleti összegyülekezésben és a sákramentumokon keresztül a Szentlélek ereje hívja el az üdvözítőt hitet.

Luther Márton Kis Kátéjában klasszikusan fejezi ki ezt a reformátori egyházértelmezést, amikor ezt mondja: „A Szentlélek engem a (hirdetett) evangéliummal hívott el, adományaival világosított meg, az igaz hitben szentelt és tartott meg ugyanúgy, ahogy a föld egész keresztyénségét hívja el, gyűjti össze, világosítja meg, szenteli és tartja meg Jézus Krisztus mellett az igaz hitben”.

Természetesen fennforog itt az egyházértelmezés öszszesugorodásának vagy teljes elpárolgásának a veszélye akár valamilyen individualista keresztyénség értel-

mében, amely elegendőnek tartja a pusztán személyes hitet az egyházi közösség nélkül, akár valamilyen kongregacionalista felfogás értelmében, amely szerint az egyház csupán az a helyi gyülekezet, amelyben a hívek az istentiszteletre összegyűlnek, vagy végül az olyan egyetemes papság értelmében, amelyben már nincs helye a felszentelt lelkészi tisztnek. A protestantizmus eme veszélyeivel szemben, sajnos, éppen úgy nem voltunk felvértezve, mint a feldarabolódás notórius tendenciájával szemben sem. A reformátori teológia semmi esetre sem kívánt kedvezni az ilyen fejleményeknek.

A közös egyházértelmezés szüksége

Akárhogy van is, az ökumenikus mozgalomban most az a feladat vár ránk, hogy kialakítsuk az egyház közös értelmezését, ha felül akarunk emelkedni a közöttünk „már meglévő, valóságos, de még nem teljes közösség” állapotán. Itt persze nem lehet arról szó, hogy az egyik egyházcsalád átveszi, vagy át kell hogy vegye egy másiknak a mindenkori egyházértelmezését, hanem inkább arról, hogy kritikusan kérdéseket teszünk fel egymásnak és önkritikusan engedjük, hogy mások kérdezzenek meg bennünket; hogy komolyan vesszük más egyháztörténeti tapasztalatok lelki felismeréseit és valóságos egymásra hallgatással tanulunk egymástól.

Az azonban egyelőre nem dönthető el, hogy eljutunk-e közös álláspontra a protestáns és ortodox részről teológiai- és kánonilag egyaránt vitatott papaság kérdésében, mint ahogy ez már sikerülni látszik a megigazulástanra nézve. De semmi esetre sem zárható ki. Emlékezzünk csak arra, hogy milyen megjegyzéssel írta alá Philipp Melanchthon az 1537-i schmalkaldeni tételeket, amelyek „igazi Antikrisztus”-ként ítélték el a pápát: „Én, Philipp Melanchthon, helyesnek és keresztyénnek tartom a fenti tételeket; a pápáról azonban úgy vélem, hogy ha elfogadná az evangéliumot, a békesség kedvéért és azokkal a keresztyénnel való egység kedvéért, akik már is és a jövőben még alá tartoznak, a mi részünkről is el kellene ismerni a püspökök feletti felsőbb-ségét, amelyet de jure birtokol”.

A pápa felkérése a párbeszédre

A pápai primátus gyakorlásáról folytatott párbeszédre való azt a meghívást sem lenne szabad elhallgatnunk, vagy meg sem hallanunk, amelyet II. János Pál már említett „Ut unum sint” kezdetű enciklikájában fejezett ki. Ott ezt mondja:

„Ami az összes keresztyén közösségek egységét illeti, az természetesen nem a primátus gondjai közé tartozik. Mint Róma püspöke, nagyon jól tudom... hogy Krisztusnak forró óhaja mindama közösségek teljes és látható egysége, amelyekben Isten hűségénél fogva az Ő Lelke lakozik. Meg vagyok győződve arról, hogy ebben a vonatkozásban különleges felelősséget hordozok, főként ha megállapítom, a legtöbb keresztyén közösség ökumenikus kívánságát és meghallom azt a hozzám intézett kérést, hogy a primátus gyakorlásának olyan formáját találjam meg, amely bár semmiképpen sem mond le a küldetés lényegéről, de nyitottá válik az új helyzet előtt... Öszszesége I. Dimitrios ökumenikus pátriárkához szólva, azt mondtam neki, hogy tudatában vagyok annak, hogy »igen különböző okokból, egyesek

és mások akarata ellenére, egészen más megvilágításban látszhatik az, ami pedig szolgálat kell, hogy legyen. De... abból a kívánságból, hogy valóban Krisztus akaratának engedelmességeként, mint Róma püspöke arra hivatottnak látom magam, hogy végezzem ezt a szolgálatot. ... A Szentlélek adjon nekünk világosságot és világítsa meg egyházaink valamennyi püspökét és teológusát, hogy egymás iránti teljes nyíltsággal megtalálhassuk azokat a formákat, amelyek között ez a szolgálat mindkét fél részéről elismerten a szeretet szolgálataként valósulhat meg.«

Óriási feladat ez, amelyet nem utasíthatunk el s amelyet én egyedül nem vihetek véghez. Nem indíthatná-e a közöttünk már valóban meglévő közösség, még ha nem tökéletes is az, az egyházi felelősöket és az egyház teológusait arra, hogy türelmes testvéri párbeszédet kezdjenek velem, amelyben a gyümölcstelen polémiákon túl meghallgathatók egymást s egyedül csak Krisztusnak az Ő egyházával kapcsolatos akaratát tartanók szem előtt s áthatna bennünket az Ő főpapi imája: »...hogyan legyenek, hogy elhiggye a világ, hogy te küldtél engem« (Jn 17,21)» (95-96).

Az ekkleziológia, mint maradandó téma

Szerintem ennek az ökumenikus XX. századnak a végén két dolog állapítható meg. Először is az, hogy a megosztott egyházak közötti teljes közösség valódi helyreállítása eddig lényegében csak a protestáns egyházak körén belül valósult meg, e nagy egyházcsalád határaink túl még nem; hogy egy közös ekkleziológia, vagy legalábbis „keretfeltételeinek” a megléte a teljes egyházi közösség elérésének előfeltétele. Másodszor pedig az, hogy az egyházzal szóló tanítás és az ennek megfelelő egyházi öntudat választ el bennünket egymástól és akadályozza mindmáig egymáshoz való közeledésünket. Ezért szerepel az ekkleziológia problémája az új évszázad felé tartó ökumenikus mozgalomnak még mindig a napirendjén. Isten segítsen bennünket az új évszázadban előbbre jutni ezen a nehéz területen!

*Heinz Joachim Held
(Fordította: Fűkő Dezső)*

KITEKINTÉS

Az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetemről

Az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem 1997. május 3-10. között Siófokon tartotta Közgyűlését. Tematikus munkájában a magyarországi történelmi egyházak egyik központi kérdéskörével, az egyházak oktatásban betöltendő szerepével foglalkozott.

E szervezet szellemi műhelyt kíván biztosítani mindazoknak, akik különös figyelmet fordítanak a tipikusan protestáns hagyományokra és értékekre. Az eredetileg az emigráció protestáns gondolkodóit közösségre hívó szervezet a 90-es évek elejétől egyre rendszeresebben foglalkozik közvetlenül is a magyarországi egyházi-társadalmi kérdésekkel.

Ez is indokoltá teszi, hogy közelebbről is megismerjük a Szabadegyetemet – ezt szolgálja Balla Bálint cikke –, valamint bepillantást nyerjünk a Siófoki Konferencia témájába Csorba Péter előadása által.

(Szerk.)

Mint legújabb kori történelmünk oly sok eseménye, a Szabadegyetem megalakulása sem volna elképzelhető az 1956-os forradalmunk nélkül. A Szabadegyetem a forradalom után Nyugat-Európába menekült protestáns lelkészek és diákok által az ötvenes évek végén alapított Evangéliumi Ifjúsági Konferenciából (később Európai Magyar EIK) bontakozott ki. Az EIK ugyanis tisztán ifjúsági konferencia kívánt maradni és ez elkerülhetetlenné tette többek kiválását. Ez az EIK 1969. – évi Bolzano/Bozen-i éves konferenciáján egy új szervezet alakulásához vezetett, – Cs. Szabó László, időközben ugyancsak elhunyt későbbi első elnökünk, a genfi nemzetközi jogász Tóth János, Szépfalusi István és alulírott kezdeményezésére. Alapító, a Bolzanótól hivatalos okok miatt távol maradni kényszerült Szöllősy Pál is, aki a különválás egyik kezdeményezője, az EPMSZ-nek kezdetől fogva szervezője és kétszer is elnöke volt, illetve jelenleg is az. – Így Bolzano a Szabadegyetem első konferenciájának is tekinthető, mely azóta minden évben sorra kerül: 1971-ben a svájci Sionban (Sitten) volt a Szabadegyetem tulajdonképpeni első éves találkozója. Itt került elfogadásra első, ideigle-

nes alapszabályunk, mely végleges formájában azután 1972-ben, a következő akadémiai hetünkön, az ausztriai St. Georgen am Längssee-ben lépett életbe. Ezekben az években jön össze az alapító tagok kis csoportja, élükön a máig is igen eredményesen működő *Bárczay* Gyulával, *Kovács* Andorral és *Szöllősy* Árpáddal.

1972 óta vagyunk egyesület, mely mint az EPMSZ Baráti Társasága a Svájci Polgári Törvénykönyv előírásai szerint Bern, majd Bazel székhellyel működik. Azért lettünk „svájciak”, mert alapító tagjaink javarésze akkor Svájcban élt és a kezdetektől fogva a mai napig igen jelentős szerepet visz közösségünkben. Az pedig, hogy Svájcban, a svájci demokrácia és szabadságjogok szabályai és szelleme szerint működünk, ugyancsak javára válik a Szabadegyetemnek. Ez is hozzájárul ahhoz, hogy betartsuk alapszabályunk következő rendelkezését: „A Társaság mindennemű politikai párttól, csoportosulástól vagy szervezettől független és napi politikával nem foglalkozik, tagjai a demokrácia alapelveit vallják.”

Mi végből alakult a Szabadegyetem? Ezt is rögzíti alapszabályunk, mely ugyan az évtizedek folyamán né-

hány kisebb változtatást nyert – elsősorban az Európában és a Kárpát-medencében időközben végbement korszakos események miatt –, alapjaiban azonban marandó alkotásnak bizonyult. A céljainkról 1972-ben írottak az 1995-ben módosított változat szerint ma is érvényesek, magatartásunk és tevékenységünk zsinórmértékét képezik: „A Társaság célja a magyar kultúra és a magyarság szellemi kincseinek ápolása Európa különböző országaiban élő magyar vagy magyar származású értelmiségiek körében, a magyarságot érintő kérdések tanulmányozása, különös tekintettel a magyar protestantizmus szellemi értékeire és az ökumenikus gondolat fejlesztésére.” Indulástól fogva lényeges volt számunkra, hogy ne csak magunkkal, számos nyugat-európai országban szétszórta élő menekültekkel foglalkozunk, hanem hogy a Nyugat és Kelet közötti szakadék fölött átvezető kis hidak építésén is munkálkodjunk. Ezért beszéltünk mindig – az egész – Európáról és az – egész – magyarságról és ezért nem kényszerültünk 1989 után sem munkánk alapelveinek megváltoztatására.

Céljainkat két fő tevékenységünkkel, éves találkozók-inkkal és könyvkiadásunkkal szolgáljuk. – Minden tavaszszal egyhetes Akadémiai Napokat rendezünk. Konferenciánk középpontjában általában a magyarság sorskérdései állnak, de volt a reformációt tárgyaló konferenciánk Luther Márton születésének ötszázadik évfordulója évében, a lengyel-magyar történelmi kapcsolatokat tárgyaló akadémiai hetünk a Szolidaritás-mozgalom szorongatottsága idején és a számítógépes forradalommal foglalkozó konferenciánk is. A keretmát neves szakemberek előadásai, viták és kerekasztal-megbeszélések dolgozzák fel. A műsort nyitó és záró protestáns és ökumenikus istentisztelet, reggeli áhítatok, valamint hangversenyek és irodalmi műsorok egészítik ki, de jut idő jelentős színhelyekre elvezető kirándulásra és barátságokat elmélyítő estékre is. – Mint működésünkkel általában, így éves találkozók-inkkal is az ökumené szellemét és az ökumenikus mozgalmat is kívánjuk szolgálni. A hontalanság különösen jó tanítómester, mert megtanít arra is, hogy különbözőségeinket jobban megismerve és tisztelve megbecsüljük és erősítsük mindazt, ami katolikus testvéreinkkel összeköt. Protestáns közösség vagyunk, de kezdettől fogva együttműködünk a Katolikus Magyar Értelmiségi Mozgalommal. Így éves találkozóinkat is négy-öt évenként velük közösen, ökumenikus konferenciaként rendezzük és találkozóinkon vendégszolgát is rendszeresen vannak katolikus előadók is. De ezen túlmenően is nyitottságra törekszünk, együttműködünk zsidókkal és nem hívőkkel is. Így már első, 1971-es sioni ökumenikus konferenciánknak is előadója volt *dr. Teichman* Jakab magyar származású zürichi zsidó főrabbi és e hagyományt azóta is igyekszünk ápolni.

Találkozóinkon viszont ugyancsak nehéz volt a Soprontól keletebbre élő magyarság képviselőivel nyíltan együttműködni, az említett hidak építésén fáradozni. Bár 1970-ben sikerült az akkor még aránylag liberális nemzetiségi politikát folytató Jugoszláviában személygépkocsikkal vándorkonferenciát szervezni az ország magyarlakta részeiben Lendva, Eszék, az időközben elpusztított Kórógy, Szabadka és Újvidék között, de ilyesmi csak Jugoszláviában volt lehetséges és ez a kivételes lehetőség később ott sem adatott meg. Maradtak a konferenciákon és egyéb alkalmakkor szervezett egyéni, többé-kevésbé

titkos találkozások, egyéni utazások és hírvivések. Főleg pedig maradt olyan kiváló romániai magyar íróknak és költőknek, mint Kányádi Sándor és Sütő András konferenciái – és egyéb alkalmakkal szervezett – szereplése, akik egy akkor magát még szabadelvűnek hirdető román nemzetiségi kirakatpolitika jóvoltából felkereshették a nyugat-európai magyar közösségeket. Amikor pedig a Ceausescu-féle román politika irányváltottsága miatt a hetvenes évek végén szinte lehetetlenné vált erdélyi kapcsolataink nyílt fenntartása, kezdett változni a kádári Magyarország velünk kapcsolatos magatartása: A nyolcvanas években felhagytak az ellenünk addig következetesen, de kevés eredménnyel folytatott elszigetelési politikával és nem akadályozták már meg, hogy konferenciánkon helyt adjunk olyan magyarországi írók, művészek és tudósok szereplésének, akiket mi és nem ők választottak ki. Így tehát valamilyen módon mindig voltak kapcsolatok köztünk és a Kárpát-medencében élő honfitársaink között, tudtunk róluk és számon tartottuk őket, ahogyan lehetett, igyekeztünk segíteni őket.

Másik fő tevékenységünk, a könyvkiadás lassabban alakult ki és vált hídépítő szándékok eszközévé. Fennállásunk első évtizedében éves konferenciáink anyagát adtuk ki egy füzet sorozatban, mígnem felismertük, hogy saját munkánk ismertetésén túl sokkal fontosabb feladataink is vannak, nevezetesen az, hogy egyrészt javítsunk a nyugati magyar irodalom mostoha kiadási és terjesztési körülményein és másrészt nyilvánosságot adjunk a Magyarországon és attól keletebbre elhallgatott, felejtésre ítélt szerzőknek és tabuizált témáknak. Úgy is mondhatjuk: hidakat kellett építeni nemcsak Kelet és Nyugat, hanem kultúránk közelmúltja és jelene között is: számos kallódó és betemetett érték várt nyilvánosságra és befogadásra. E feladatot kívánta szolgálni 1977-ben megindult könyvkiadásunk, mégpedig eleinte kellő anyagi erőforrás hiányában *Szóllósy* Árpád kezdeményezésére az Erdélyi Szépművészeti Céh mintájára, az előfizetési alapon működő EPMSz Könyvbaráti Köre keretében. Félszázánál több kiadványunk közül itt csak néhány említhető meg. Az elsőként megnevezett feladatkörben utalnék *Cs. Szabó* László és *Szabó* Zoltán nálunk megjelent műveire, a nyugati magyar alkotók munkásságát válogatásban bemutató költői, szépprózai, esszé- és tanulmányírói antológiáinkra, valamint *Borbándi* Gyula „A magyar emigráció életrajza (1945-1985)” című művére és az 1956-ot követő „Harminc Év” társadalmi elemzésével foglalkozó tanulmánykötetere. – A másik témakörben a legfontosabb *Bibó* István „Összegyűjtött munkái”-nak kiadása négy kötetben, mert úgy tűnik, hogy e mű – ha nem is volt otthon szabadon hozzáférhető – már csak létezése hírével is elősegítette századunk e nagy gondolkodójának lassú hazai recepcióját. Hasonlóképpen az otthoni (újra-) elismertetés, célját – is – szolgálta *Ordass* Lajos és *Ravasz* László válogatott írásainak, *Hamvas* Béla „Öt géniusz”-ának és *Vályi Nagy* Ervin posztumusz tanulmánykötetének megjelentetése. Hasonlóképpen szívügyünk volt a kisebbségi sorsról szóló hozzáférhetetlen munkák kiadása, lásd *Janics* Kálmán (A hontalanság éve), *Tamási* Áron (A „Szülőföldem” – csonkítatlanul), *Mikó* Imre (Huszonkét év) és *Bíró* Sándor (Kisebbségben és többségben) művének publikálását.

Ami a Szabadegyetem szervezeti felépítését és vezetését illeti, legfőbb szervünk a Baráti Társaság tagjainak

hatévenkénti közgyűlése. A központi ügyvezető, előkészítő és végrehajtó munkát pedig a közgyűlés által választott, tizenöt tagú elnökség intézi. A közgyűlés az elnökségbe három tanácsadó lelkeszt is választ.

A szovjet rendszer összeomlása, hazánk szabaddá válása nálunk is saját további létünkre vonatkozó elvi és gyakorlati vitákat hozott, de végül is teljes volt közöttünk az egyetértés, hogy folytatjuk munkánkat, immár az egész Európa magyarságának *nyílt* szolgálatával. Döntésünkkel különösen fontos volt számunkra az a tapasztalatunk, hogy a magyarországi és az utódállamokban élő magyarok természetesnek tartják és elvárják további munkánkat, az immár és nyílt fáradozást egy protestáns ihletésű európai magyar kultúráért.

Mi változott munkánkban? Ami konferenciáinkat illeti, regionális súlypontunk Kelet felé tolódott. Míg azelőtt Nyugat-Európa országait jártuk végig, újabban jóval gyakrabban vagyunk a tulajdonképpeni helyszínen, a Kárpát-medencében. Már 1989-ben a határmenti, ausztriai Felsőőrött konferenciáztunk, sok-sok keletebbre élő magyar immár nem titkolt részvétele mellett. 1991-ben Nagyváradon tartottunk bemutatkozó hétvégi összejövetelt, 1992-ben Balatonkenesén, 1993-ban Szovátán, 1994-ben Lendván, 1995-ben Gyulán – ökumenikus alapon –, az idén pedig Siófokon tartottuk éves tanulmányi hetünket. Ezen kívül hétvégi találkozóink voltak Kaposvárott, Kolozsvárott, Marosvásárhelyen és a szlovákiai Komáromban, *Szöllősy Pál* pedig tapasztalatszerző és bemutatkozó utazást tett Kárpátalján. Konferenciáink kerettémái is módosulnak, jelesül azzal, hogy az Európába „visszatérő”, az Európai Unióba törekvő magyarság feladatait, lehetőségeit és gondjait veszik tekintetbe, lásd például 1995-ben a „Magyar jelenlét Európában”, az idén meg a „Magyar iskola – európai iskola?” keretcímet. Természetesen kibővült a találkozók előadói gárdája is, hiszen most már nem csak Nyugatról, hanem keletebből is akadálytalanul hívhatjuk meg találkozóink közreműködőit. Végül változott éves találkozóink közönségének összetétele is: Sokkal többen, mert nemcsak nyugatiak jönnek, hanem egyre növekvő arányban a Kárpát-medence minden országából.

Könyvkiadásunkat két tekintetben is érintették a változások: Egyrészt most jóval szélesebb körben terjeszthetjük műveinket, mert Könyvbaráti Körünk sok új, Soprontól keletre élő előfizetővel gyarapodott és mert a hazai könyvpiacra is jelen vagyunk. Másrészt viszont erősen csökkent a számunkra szóbajövő kiadványok száma: Nyugati magyar írók már odahaza is publikálhatnak, a tabuizált témák megszűntek, a felejtésre ítélt művek és szerzők száma örvendetesen fogy, a kiadók pedig gomba módra elszaporodtak. De még mindig vannak kiadást kívánó jeles munkák mindkét kiadói profilunkban. Ezért kevesebb könyvvel ugyan, de folytatjuk kiadói tevékenységünket. Hadd említsem meg kiadói lehetőségeink példaként a legutóbb megjelent három kiadványunkat: *Bonkáló Sándor: A rutének (Ruszinok)*, Basel-Budapest 1996 (Budapest 1940), – *Borbándi Gyula: Emigráció és*

Magyarország, – Nyugati magyarok a változások éveiben 1985-1995, Basel-Budapest, 1996, – Bibó Nyugatról – éltében, holtában, – Külhoni magyarok írásai Bibó Istvánról, szerk. *Kende Péter*, Basel-Budapest 1997.

Szervezési változások is voltak az utóbbi években. A Szabadegyetem Baráti Társaságának újabban számos kelet-közép-európai tagja is van, akik szervezetünk vezetésében is felelősséget vállalnak: az elnökség munkájában néhány éve magyarországi és erdélyi tag is részt vesz. Munkánk súlypontjának a Kárpát-medence felé való eltolódása azonban még egy igen fontos lépéshez is vezetett: szervezési tekintetben a legfőbb változás az, hogy tavaly februárban Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem Egyesület névvel, budapesti székhellyel „leányvállalatot” létesítettünk. Kelet-nyugati hidépítési szándékunkat azzal is kifejezésre kívánjuk juttatni, hogy immár nemcsak Európa nyugati részén, hanem a Kárpát-medencében, a számunkra mindennél fontosabb helyszínen is jelen vagyunk, mint szervezet is.

E beszámoló azonban nem volna teljes, ha nem esne szó két fő gondunkról is. Az egyik a már esedékes nemzedékváltás kérdése. A Szabadegyetemnek Nyugaton sajnos igen csekély a lehetősége vezetői gárdája megfiatalítására, a nyugati magyarságnak magának sincsen az 1956 utáni menekültekhez fogható utánpótlása, sem a számarányokat sem pedig a magyar kultúra ápolásának készségét illetően. Annál örvendetesebb, hogy a Kárpát-medencében mennyi tehetséges és lelkes fiatal értelmiségi hívünk és új munkatársunk van. Vezetői és szervezői gárdánk tagjainak a jövőben tehát zömmel az ott élők közül kell kikerülniük. Ennek személyi előfeltételei igen biztatóak, de az anyagi alapokat még meg kell teremtenünk. Ez vezet másik fő gondunkhoz. Nagy földrajzi hatósugarú konferenciák rendezése és igényes könyvek kiadása már 1989 előtt sem volt nyereséges vállalkozásként lehetséges. Konferenciáinkon a résztvevők létszáma megkétszereződött és közülük sokan költségeiknek csak egy részét képesek fedezni, ugyanakkor a ráfizetést vállaló nyugati résztvevők száma erősen csökkent. Könyveinket Magyarországon és a környező országokban önköltségi áron alul értékesítjük és számos könyvtárnak, tanintézetnek, magyar kisebbségi intézménynek díjtalanul bocsátjuk rendelkezésre. Bízunk azonban abban, hogy Isten továbbra is megsegít munkánkban. Tavalyi éves konferenciánkon meghirdettük a Szabadegyetemi Donátori Alapot, melynek célja anyagi alapjaink hosszabbtávú biztosítása. Erre már eddig igen jelentős befizetések érkeztek.

Minden nehézség ellenére ez is annak a jele, hogy eddigi munkánk nem volt hiábavaló és arra ösztönöz, hogy feladatainkat érdemes és szükséges folytatni, hiszen „az aratnivaló sok.” Bármilyen történések, mi hiszünk abban, hogy a mi közösségünk sorsát is Ő irányítja a maga végtelen szeretetével és bölcsességével, aki a mustármagot és a kovászt is növeli és minden életnek forrása.

(*Berlin, 1997. június*)

Balla Bálint

Lehet-e nevelni erkölcsre, etikára, hitre?

(EPMSZ 1997. május 9.)

Az ismeretelméleti rezignáció helyett, először, bevezetőként szeretném elmondani, hogy háromféle előadói stílus létezik. Az elsónél az előadó úgy áll meg a hallgatóság előtt – itt a Balaton mellett egyértelműen kívánczik a kép –, mint egy tiszta, mély víztükör előtt és kődarabokat dobál a víztükörrre, s az információival koncentrikus köröket rajzol így a hallgatók szívére. Ezzel a kommunikációs stílussal tiszta, világos fogalmak adhatók át, amelyek a hallgatókban a legkülönfélébb érzelmeket, indulatokat indukálhatnak és nagyszerű közös beszélgetés alakul ki utána. A másodiknál a mély vizű tó előtt állva az előadó játékos kedvvel, mint kisgyerek, kődarabokkal kacszázik a víztükörön, ugrál egyik témáról a másikra, nagyszerű előadást tart, de így nem indukálható közös munkálkodás. Ez élvezetes előadói stílus, de eredménye nem sok van – az is csak az előadó sikerérzete. A harmadiknál az állóvízbe egy hatalmas kődarabot hajít az előadó, mindent felforgat, indulatokat gerjeszt, sokkol és szembenállást alakít ki a hallgatóságban.

A téma lefedetlensége és körüljáratlansága miatt egyszerű lenne most nekem egy nagy kődarabot belehajítani a figyelők közé, s csak annyit mondani, hogy „lehet-e erkölcsre, etikára, hitre nevelni?” Igen, de csak Magyarországtól Keletre. Itt a választóvonal. Tőlünk nyugatra, ahonnan legtöbben érkeztek, ez ma felesleges erőpocsékolás. A nyugati társadalmak túl vannak azon, hogy bennük szuverén, szabadon gondolkodó, s cselekedetei súlyával számoló embereket lehessen nevelni. Oly mértékű a pénzügyi, gazdasági, kommunikációs hatalmak ereje és társadalmi súlya, hogy ezek értékrendjével szemben ma semmi sem adható át. Szociológiai és pszichológiai felmérések eredményeire, és egy-két még önállóan gondolkodó emberre hivatkozva innen úgy látszik, hogy ott már csak értékeiben dehumanizált, szellemiségében degradált és minden szempontból kiszolgáltatott ember nevelhető és nevelődik – mondom keserves magyarsággal. Rettenetesen látszik innen a nyugati tőkés társadalmak jövőkép nélkülsége, és szomorúnak, hogy határainkon nem látszik megállíthatónak az innen áramló kultúrmocsok és össztársadalmi manipuláció (gyermekpornó, kábítószer, bűnözés, maffiaháború, teljes elidegenedés a másik embertől, a kultúra teljes devalválódása, egyházak társadalmi szerepének visszaszorulása...).

A második előadói stílusban mozgok otthonosan, gondolati struktúrámat a szabad asszociáció határozza meg, de a hallgatók iránti megbecsülésem jeleként inkább csak apró kavicsokat hajigálok a vízbe.

Az első kavics: szükség van egy koordinátarendszerre. Az etika alapkérdései például: micsoda a jó, a szép, az igaz. De ugyanígy a hit alapkérdései: mi az emberi élet értelme, magamat kell kihúzni Münchhausen-báróként nyomorúságaimból, vagy egy koordinátarendszert, értékrendszert betartva jogosult leszek az etikus, hívő életre? A világ globalitása megkérdőjelez minden eszerint szerveződő gondolatrendszert, hisz ami nekem jó, abból a világ másik felén irtózatossá katasztrófa származhat. A világ egyik részén éltek a technika vívmányaival, a másik oldalon emiatt kilyukad az ózonréteg.

Szükségem van ipari úton előállított termékekre, de ezzel iszonyatos pusztítást viszek végbe az ökoszférában.

Második kavics: a posztmodern kor paradigmaváltása egész más módon indít. Lejárt a nyelvjátékok kora, a világ megismerésébe és fejlődésébe vetett naiv bizalom ideje. A tudományos frazeológiával rendelkező sajátos nyelvjátékkal bíró definíciók legitimitációja mára elveszett!

Egy nyelvjáték, a tudományos szocializmus, vagy a biogenetika, vagy bármelyiket mondhatom a tudományosnak hitt diszciplínák közül, ma nem vindikálhatja magának a világ megismerésének és leképezésének egyedül üdvözítő módját. A világ másképpen (is) megismerhető, s ma ezekről lemondani, vagy nem tudomást venni, már bűn. Tudománytörténeti és humánantropológiai szempontból. Kétségtelen ugyan, hogy a korábbi „modern” kor gondolkodási struktúrája miatt kísértett egy darabig – legalábbis határon belül – az etikának, vagy a vallásnak nyelvjátékként való tanítása. Itt is van külön sajátos nyelv – a kánaáni nyelv –, s csak az mozog otthonosan benne, aki elsajátítja e nyelvjáték szabályait, frazeológiáját. Egyetemi oktatásunkban is jelen van még ez a hagyományosnak mondott megismerési forma: egy „tudományosnak” gondolt nyelvet, egy nyelvjátékot kell megtanulni, hogy a tudományosan gondolkodó, cselekvő szerepkört megszerezhessem. Így a prédikáció erkölcsprédikációvá silányul, és elhibázott jellegűvé a vallástanítás, mert a herbartizmus jegyében fogalmakat tanít. Érdekes módon ez az ismeretátadási módszer a fundamentalizmusban teljesedik ki, legyen az politikai, vagy akár vallási fundamentalizmus. Egy frazeológiát kell megtanulni, részt venni egy nyelvjátékban, ami éppen attól tudományos, hogy saját nyelve van. Belterjes. Magabiztos és hiú. Fanatikus.

Harmadik kavics: a posztmodern kor bevett legitimitációja nem egy nyelvjáték ismerete többé, hanem az ismeret átadásának módja: én is úgy kaptam! A legitimitációt a világ megismerésére egyedül ez is adhatja: így adták át nekem! Hangsúlyozni szeretném a mindenki által ismert tényt, hogy a hagyományos magyar társadalom működésrendszere ugyanezt a kódot használta. Erről árulkodik a magyar díszítőművészet: festett tulipános ládáink őrizték az átadott és megélt tudást: mit kell tenni egy lánynak, ha asszony lesz. Hogyan viselkedjék terhessége alatt, mit csináljon, ha egyedül marad a szülés közben, hogyan nevelje gyermekeit, hogyan éljen párban a férjével. Vagy a gyönyörű írottas himzéseink: egy világképletet kínálnak, hogyan értelmezendő a világ, mi az ember feladata ebben, milyen relációi vannak, s ezek hogyan élhetők meg? De sorolhatnám a református templomok festett kazettáit, vagy a korábbi római templomok freskóit. A posztmodern legitimitáció itt, itthon nem idegen! Határainkon túl...?

Negyedik kavicsként a posztmodern tudás: történetet ad tovább. Egyedül azért, mert maga is úgy kapta. Nincs szüksége többé eddig tudományosnak gondolt, nyelvjáték szintű legitimitációra. A világ másképpen írható és képezhető le; valamint adható tovább az ismeret. Ma, ha van valaminek létjogosultsága, akkor az egyedül, a nem teremtési rendként megismert, definiált: egyház. Isten népe. Krisztus teste. Ezen a közegen belül történhet például az etika tanítás a

szituációs etika felhasználásával az ifjúsági munkában témacentrikus beszélgetések formájában. Az iskolai vallás-oktatásban például a drámapedagógia segítségével hívásával a történetek dramatizálásával. Hitet átadni, hitre nevelni csak így lehet. Az Őszövetség nagy része történet. Jézus, amikor a verbális kommunikációval él az evangéliumok bizony-ságtétele szerint, akkor legtöbbször történetet mond (példázatok!). Óriási veszélyként leselkedik ránk az elmúlt években, hogy a „hittanból” egy nyelvjáték megtanítását ragadjuk meg. Tanítsuk meg a tudományos kategóriáinkat: bűn, kegyelem, üdvösség... Nem lehet ez a ma református vallásoktatásának az útja! Ugyanígy nagy veszély mindmáig a nyugatról felénk áradó vallási szinkretizmus. A már említett fundamentalizmus, szekták, ekkleziológák. Az eddigiek alapján nagyon könnyen érthető a különbségtétel: működésmechanizmusuk, hogy az egyént a saját kis mikrovilágából egy saját játéknyelvet beszélő, de ugyanígy mikrovilágba vezesse át. Az egyház, hitre és erkölcsre nevelésével az egyént a mikrovilágából egy makrovilágba vezeti át, egy közösségbe. Abba a közösségbe, amelyiknek van hite és erkölcs s ezt kongruens módon kínálja. Történetet mond – tanulva tanít, tanítva tanul! A Trianon előtti határokon belül, minden romlás ellenére megmaradt az a közeg, amelyik képes átadni erkölcsét, hitét mert van. Mert ő is úgy kapta. Igaz, a modernnek mondott egykori tudomány igyekezett ezt mindenképpen neveltségessé tenni, de ez nyugaton sokkal jobban sikerült, ahol pedig nem volt ateista diktatúra! Az egykori határokon belül a helyzet nem reménytelen!

Ötödik kavics: Heller Ágnes nagyszerű Általános etikája szerint a mindenkor etika alapkérdése, egy kicsit megbővítve: „Jó személyek léteznek – hogy lehetséges ez most”? Magyarországi aktualitása sarkítottan így hangzik: a legnagyobb fokú erkölcsi fejlődés felé haladunk, a ránk kényszerített tehetetlenségi nyomaték miatt, vagy a legtótálisabb leépülés felé? A gyanúm egyértelműen az utóbbi. A kérdés maga csak helyhez kötött megoldást kínál. A filozófiához méltatlannak tűnik az önkorlátozás. Így az örökkévalóság horizontján keres tájolódnak az etika és a hit átadhatóságának kérdése. Csak a transzcendensben ragadható meg (ami nem mérhető), de ez az egyház titka. Erre értem a helyhez kötött választ. Ami inkább Krisztushoz kötött válasz.

Végül csak információs értékkel a határon belül megoldásokat és lehetőségeket szeretném röviden összefoglalni. A tanítóképző főiskolák egy parlamenti döntéssel 4 éves képzésre álltak át, az eddigi 3 éves képzés helyett. Az 1-4 osztály általános tanítói képesítése mellett az 5-6. osztályban tanításra kapnak egy műveltségterületi képzést, így ennek tárgyait taníthatják a felsőbb osztályokban. A képzés két éve indult el, s a következő évre várható a NAT bevezetése. A NAT az iskolák kimeneti szabályozásaként az elvárt ismeretanyag 50 %-át írja elő, a másik fele a helyi önkormányzati, egyházi vagy alapítványi iskola kompetenciájába tartozik. A tíz kijelölt műveltségterület közül az egyik az „ember és társadalom” műveltségterület. E műveltségterület az emberrel nemcsak mint társadalmi lényvel, hanem mint egyénnel, önálló személyiséggel foglalkozik. Nemcsak a társadalmi ismeretek, és történelmi ismeretek tartoznak ide, hanem az emberismeret. Az emberismeret tárgy betekintést ad az ember fő biológiai, lélektani, szociológiai jellemzőibe, az embernek önmagával, társaival, a társadalommal, a természettel és a

szellemi szférával való bonyolult viszonyába. Mindezzel elsősorban a felnövekvő ifjúság önismeretének és erkölcsiségének alakításához kíván hozzájárulni.

A már elkészült etikakönyvek, emberismeret könyvek *Kamarás István*, egykori olvasásszociológus, és munkatársi köre munkájával készültek el. Az iskolákon múlik, hogy pedagógiai programjaik szerint hogyan oktatják majd az etika tárgyat. Könyvei nagyszerűek.

A magyarországi vallásoktatás általános helyzete, különös tekintettel a református egyház vallásoktatói gyakorlatára: A misszió egyedül áldott eszköze volt az elmúlt öt évben. Amikor minden leépült Magyarországon – prédává privatizált gazdaság, kirabolt egészségügy, finanszírozás nélkül léggömbbé vált társadalombiztosítás, a mezőgazdaságban mint sütőben a szilva aszalódik a termékszerkezet, Extasy-tablettákkal komplex értelemben kezelt iskolaügy – két kategória mutatott szemmel látható növekedést: a bankrendszer és a vallásoktatás.

Prognosztizációm, hogy az iskolai vallásoktatással egy demográfiai robbanást provokál egyházunk. Az általam ismert adatok alapján áll ez elsősorban a Tiszántúli Egyházkerületre, de ennek konzekvenciáit az egész Magyarországi Református Egyház számára le kellene vonni. A befejeződött iskolai évben több mint 50.000 gyermek járt általános iskolai vallásoktatásra ebben a kerületben, s ez több, mint a fele az egész egyházban beiratkozott gyermekek számának. A vallásoktatás igazi színtere a homogén református falvak önkormányzati iskolája, ahol délelőtti órarendben, heti két alkalommal biztosítják az oktatás tárgyi feltételeit. Ezekben a református vallásoktatás 100 %-os. Az évente bejelentett mintegy 10.000 kereszteselés a kerületben azt jelzi, hogy „felmenő” rendszerben még nem értük el a lehetőségeink határát, s ezt erősíti az évi 5000 körüli konfirmációs hitvallás kerületi szinten.

A vallásoktatás célja, hogy a gyermekek otthont és Megváltót találjanak a gyülekezetben. A vallásoktatás hűséggel való végzése esetén tíz éven belül az ifjúság egyháza lehetünk! Ha Urához való szívbeli bizodalommal és hűséggel tudja végezni egyházunk az elmúlt években a legtöbb áldást kapó vallásoktatást, belátható időn belül a legmobilabb korosztály juthat meghatározó szerephez elsősorban a tiszántúli egyházkerület gyülekezeteiben. A tét óriási, s a feladat is, hogy Megváltójának engedelmessé, a kereszteselés kényszerével mellett a tanítás kapjon dominanciát.

Az Istennek való engedelmség csodájának és az Ő útjainak felismerését látom abban most is, hogy a rendszerváltó évekre éppen megjelent a sajtóosztály kiadásában a gyülekezeti vallásoktatás korcsoportjait lefedő vallástankönyv készlet. Ennek a folyamatnak előkészítői és résztvevői sem gondolhatták akkor még, hogy könyveik egy egészen más jellegű, de országos igényt elégítenek majd ki: a varázstsítésre a föld alól – Isten akaratából – előbújó általános iskolai vallásoktatásra jelentkező gyermekek éhségét a hitre s a könyvre. A lelkészek komoly hányada, ha nem is a tantestület tagjaként, de a gyülekezet, a helyi lakosok természetes elvárásaként lett az általános iskolai munka részese. Csodálatos élmény volt ez mindazoknak a lelkészeknek és lelkésznőknek, akik mindig érezték elhivatást a gyermekek közötti szolgálatra.

A teológiai akadémia felismerve a vallásoktatásban rejlő nagy kihívást és a megnövekedett lelkesítő munka időigényességét, levelező oktatási formában elkezdtek a

katechéta képzést. De már 1991-re látszott, hogy az iskolai vallásoktatás a gyülekezetek jó részében – idő és erő híján – elvlik a lelkesítő munkától és erre kiképzett tanító-hitoktató szakos feladattá válik. A tanítói diplomával rendelkező hitoktató a helyi tantestület teljes jogú tagjaként, a helyi gyülekezet megbízásából, az állam által elkülönített pénzalapból finanszírozva végzi órarendbe beiktatott időben a vallásoktatást. A korábbi évtizedek gyakorlatához képest a legnagyobb változás lesz ez egyházunkban: a lelkesnek államilag elismert és fizetett munkatársa lehet.

A vallásoktatás gyümölcse a hálára indítóan megsza-
porodott ifjúsági csoportok számának növekedése. Itt

mérhető igazán a vallásoktatás haszna! Az életkori sajátosságok alapján szerveződő ifjúsági csoportok ráépülnek a hitvallástétellel záródó általános iskolai vallásoktatásra és egymást segítik az oktatás középső szinterein (szak- és középiskolák, szakmunkásképzők) folyó vallásoktatói munkával. Így lehetünk – élve mindazokkal a lehetőségekkel, melyeket hitünk szerint Isten adott – egy nemcsak hitében megújuló, hanem életkori összetételében is megváltozott boldog egyház, az Isten népe.

(Debrecen)

Dr. Csorba Péter
főiskolai adjunktus

VILÁGKERESZTYÉNSÉG

A Második Európai Ökumenikus Nagygyűlés

(Graz, 1997. június 22-29.)

Az Európai Egyházak Konferenciája és a Püspöki Konferenciák Európai Tanácsa 1997. június 23-29. között közösen rendezte meg Grazban a II. Európai Ökumenikus Nagygyűlést, melynek fő témája így hangzott: Megbékélés – Isten ajándéka, és az új élet forrása.

A magyarországi egyházakat mintegy 30 fő képviselte hivatalosan, de örvendetes módon a tízezres nagyságrendű résztvevők között mintegy 300-ra tehető azoknak a száma, akik hazánkból hosszabb vagy rövidebb időt e konferencián töltöttek.

Az alábbiakban megismerhetjük a konferencia közleményét és ajánlásait. A következő számban tervezzük közölni a főbb előadásokat, s azzal egyidőben hírt adunk e nagygyűléshez tematikájában szervesen kapcsolódó Európai Egyházak Konferenciája XI. Közgyűléséről is.

(Szerk.)

ÜZENET

I. Tapasztalat

1. Nyolc év telt el azóta, hogy Baselben megtartottuk az I. Európai Ökumenikus Nagygyűlést, amely első volt a maga nemében és örvendetes előíze volt az Európában készülő nagyjelentőségű változásoknak, a szabadság széleskörű kiterjedésének a hidegháború megszűntével. Mire 1997 júniusában egybegyűltünk Grazban a II. Európai Ökumenikus Nagygyűlésre, ez az eufória elpárolgott. Beigazolódott az a baseli meghatározás az „Igazságos béke”-ről, hogy „Európa olyan egymásba fonódó problémák felgyülemlett halmazával áll szemben, amelyek veszélyeztetik az emberiség életben maradását”, sőt Európa azelőtt sohasem látott háborús kegyetlenkedések színtere lett.

2. „A megbékélés Isten ajándéka és az új élet forrása” téma ihletésével és kihívásaival jöttünk Grazba Európa számos egyházából, keletről és nyugatról, északról és délről. Voltak közöttünk a világ egyéb területeiről más vallások képviselői is. Mint még mindig megszokott egyházakban élő keresztyének, ugyanazokat a félelmeket, feszültségeket, problémákat és korlátokat tapasztaljuk és éljük meg, mint a többi európaiak, sőt mint minden ember. De szívünkben erős a reménység, hogy tehetünk és teszünk is lépéseket a megbékélés felé.

3. Azért jöttünk el a II. Európai Ökumenikus Nagygyűlésre, mert Hívők vagyunk és Istennek a megbékélési

ajándékából kívánunk élni. Azzal az alázatos reménységgel jöttünk, hogy ha ez az isteni ajándék vezérel bennünket mindennapi életünkben, egyházaink és földrészünk életében, akkor erősíthetjük az Egyház és az emberiség egységét.

4. Isten bőségesen megáldott minket ezekben a napokban. Közös imádságunkban újból megtapasztaltuk, hogy egy mennyei Atyánk van, aki irgalmas és hűséges, akiben mindnyájan gyermekeiként hihetünk. Isten Igéjén elgondolkodva megérezte az evangélium erejét, amely megváltoztatja gondolkodásunkat és új életet ad nekünk, amikor az egy Úr köré gyűjt össze bennünket. Az „életet adó” Szentlélek a bizalom és az együttműködés olyan légkörét teremtette meg, amelyben megnyílhatott lelkünk és szívünk egymás felé. De átértéztük azoknak a tartós megosztásoknak a fájalmát is, amelyek hangsulyossá teszik, hogy milyen nehéz valóban megélni azt a megbékélést, amelyet hirdettünk. Gyakorlati szeretetre volt szükség egy olyan nagy összejövétel lebonyolításához, amelyben igen változatos szellemi háttérrel több mint 150 egyháznak és több mint 10.000 főnyi népességnek a küldöttei és egyházi vezetői vettek részt. Megtapasztaltuk, hogy milyen kemény munkát kíván meg egy ilyen ökumenikus találkozó, de tapasztaltuk a kibontakozó egység örömét is. Valóban, maga az ökumenikus mozgalom is már a megbékélés egyik formája.

II. Reflexió

5. Grazban megpillanthattunk valamit a Krisztusban való megbékélés valóságából és azokból az áldásokból, amelyek már a feléje vezető úton is érezhetők a hit zsidó gyökereire való emlékezésnek (Róm 11,16-18), felebarátunk újrafelfedezésének, a mindnyájunkat megváltoztató barátság és kölcsönös bizalom visszaszerzésének az áldását. Mindez lehetővé tette, hogy együtt növekedjünk és így építsük közös jövőnket. Olyan Európáról nyertünk látomást, amelyben nincsenek első és másodosztályú egyházak, állampolgárok, államok és fajok, ahol mind szóhoz jutnak az egy európai család tagjai; olyan Európáról, amely tudatában van az egész világért viselt felelősségének és nyitott is az egész világ felé. Ha valamennyi egyház újból és határozottan elkötelezné magát, hogy Jézus főpapi imája eme kérésének a valóra váltásán munkálkodik: „Hogy mindnyájan egyek legyenek úgy, ahogy te, Atyám, énbennem, és én tebenned, hogy ők is bennünk legyenek” (Jn 17,21-22), az bizonyosan hozzájárulna egy valóban egységes Európa kialakulásához. Hisszük, hogy ez olyan látomás, amely minden emberhez szól, s amelynek valóra váltására mi, mint keresztyének, elkötelezzük magunkat.

6. Nem csupán azért jöttünk el erre az ökumenikus gyűlésre, hogy kicseréljük gondolatainkat és megosszuk egymással tapasztalatainkat, hanem hogy a szavakon túl konkrét lépéseket is tegyünk, tudván, hogy megosztlásaink és ellenségeskedéseink további konfliktusokat váltanak ki és komoly akadályt jelentenek a megbékélés ajándékának láthatóvá tételében. Fájdalmasan látjuk, hogy ezek a megosztlások nemcsak egyházaink között vannak meg, hanem az egyházon belül nők és férfiak között is. Mivel ezek a nehézségek bennünk egyénileg és egyházainkban találhatóak meg, a megbékéltetésnek azzal kell kezdenie, hogy Isten Lelke a Krisztusban változtassa meg szívünket és elménket.

7. Miközben felismerjük a globalizálódásban rejlő lehetőségeket, tudatában vagyunk annak is, hogy ellenőrizhetetlen gazdasági érdekek és döntések áldozataivá teheti az embereket. Egyre tágul a szakadék a szegények és gazdagok között világszerte, meg Európa számos területén is. A visszaszerelhetetlen erőforrások lelkiismeretlen kizsákmányolása, a környezet szennyezése és az élővilág rendszerének felbomlása óriási károkat okoz már, s veszélyezteti a jövő nemzedékek jólétét, sőt az egész teremtett világ életét.

III. Kihívások

8. Mi, európai keresztyének és egyházak, gyöngeségünket és megosztlásaink botránjának a tudatában nézünk szembe ezekkel a kihívásokkal. Egyszerű megoldásokat nem tudunk ajánlatni, de van keresztyén látomásunk a megbékélésről. A Krisztusban való megbékélés ajándéka arra ösztönöz minket, hogy elkötelezzük magunkat

- a látható egység felé való lankadatlan törekvésre;
- egy olyan folyamat kezdeményezésére, amellyel gyógyíthatók a múlt rossz emlékei;
- az együttműködés erősítésére minden téren, a misszió és a nyílt párbeszéd terén is, miközben kölcsönösen tiszteltetben tartjuk a lelkiismereti szabadságot és elkerüljük a versengés szellemét;

- a helyi szövetségek, intézmények és európai testületek bátorítására békéltető munkájukban;
- a komoly egyházközi párbeszéd folytatására;
- ökumenikus találkozók szervezésére helyi és regionális szinten, hogy továbbplántáljuk grazi tapasztalatainkat.

Az egyházak elkötelezik magukat az emberi jogok félreérthetetlen meghirdetésére és védelmére azzal, hogy

- közreműködnek az erőszak, különösen a nők és gyermekek ellen elkövetett erőszak minden formájának az elítélésében;
- minden téren, hivatalokban és a döntéshozatalban is, segítik a nők státusának és egyenjogúságának biztosítását;
- nyilvánvalóvá teszik, hogy elkötelezettek a társadalmi igazságosságra és az e téren tapasztalt igazságtalanság áldozataival való szolidaritásra;
- elleneznek minden olyan gazdasági rendszert, amely a globalizálódás negatív hatásait váltja ki.

A békéltetésre való elkötelezettségünknel fogva arra ösztönözzük a politikai döntéshozókat, hogy

- fáradozzanak az ember méltóságának és az emberi élet szentségének megvalósításán;
- állítsák helyre, vagy tartsák fenn az emberi személyiség elsőbbségét a gazdasági érdekekkel szemben, pl. a munkanélküliség elleni harccal, különösen a fiatalok esetében;
- szálljanak síkra a menekültek méltóságáért és azért a jogukért, hogy visszatérhessenek hazájukba;
- bátorítsák a leszerelést és a konfliktusok erőszakmentes rendezését s támogassák az atomstop egyezményeket;
- a jubileum bibliai szellemében töröljék el 2000-re a legszegényebb államok kifizethetetlen adósságait, ezzel biztosítva azt, hogy az egyszerű emberek legyenek a legfőbb kedvezményezettek;
- tegyék meg a szükséges intézkedéseket annak a jelenlegi tendenciának a visszafordítására, amely ökológiai pusztulást okoz és a világ erőforrásainak a kimerülését eredményezi, s teremtsék meg az élet lehetőségét minden teremtmény számára.

9. Igen határozottan adunk hangot annak a meggyőződésünknek, hogy az igazságosság etikája elengedhetetlen a politikában, a közgazdaságban, a technikában és a tömegtájékoztató eszközök tevékenységében ahhoz, hogy a megbékélés minden ember életében megvalósulhasson.

10. A megbékélés, mint Isten ajándéka és az új élet forrása, arra ösztönöz bennünket, hogy együttműködjünk üldözött és a fajok, nemük, etnikai származásuk, koruk, vagy vallásuk miatt félreállított testvéreinkkel és így építsünk ki igazi emberi közösséget. A megbékélés lelkiülete szembe fordul az önző individualizmussal, mivel felismeri, hogy a különbözőségekből olyan ajándék van, amely lehetővé teszi, hogy felfedezzük Isten páratlan világának sokféleségét.

11. Mint európai keresztyének és egyházak, kötelességünknek érezzük, hogy még határozottabban vállaljunk szolidaritást az ínségesekkel, a félreállítottakkal és a megvetettekkel ebben a világban, amelyben élünk. Minden ember a testvérünk, akiért szintén meghalt Jézus Krisztus. Minden egyes ember a Szentháromság Isten képe, mása.

(Fordította: Fűkő Dezső)

A Második Európai Ökumenikus Nagygyűlés

AJÁNLÁSAI

Ajánlások az 1. témával kapcsolatos akciókra: Törekvés látható egységre az egyházak között

1.1 Ajánljuk az egyházaknak, hogy a 2000-ik évben azzal tegyék láthatóvá közösségüket, hogy közösen készítsenek elő szimbolikus, liturgiai és lelkipásztori (pásztorális) akciókat és kezdeményezéseket. De mindezek mellett arra kellene törekedniük, hogy az új évezredben biztosítsák a húsvét együttes megünneplését és igyekezzenek elérni, hogy valamennyi keresztyén egyház kölcsönösen ismerje el a másikat történt keresztelest.

Indokolás: Egyes egyházakban már folynak az előkészületek a millenniumra. Kívánatosnak tartjuk az ilyen fáradozások koordinálását. Jó lenne, ha az egyházak közös bizonyosságtétellel tudnák felhívni a közvélemény figyelmét 2000-ben az ökumenikus tudatra. Erre már vannak is minták, mint pl. a Nők Világméretű Imanapja, de az alkotó képzelet természetesen teljesen új kezdeményezéseket is elindíthat.

1.2. Ajánljuk, hogy az egyházak dolgozzanak ki egy közös dokumentumot az alapvető ökumenikus köteleességekről és jogokról. Ebből az ökumenikus irányelvek, szabályok és kritériumok egész sora születhet meg, melyek segíthetik az egyházakat, felelős vezetőiket és tagjaikat abban, hogy különbséget tegyenek a prozelitizmus meg a keresztyén bizonyosságtétel között, valamint az igazi hithűség és – nem utolsósorban – a többségi és kisebbségi egyházak közötti viszony ökumenikus szellemben történő alakítása között.

Indokolás: Az a nehéz helyzet, amelyben különböző tényezők miatt van jelenleg az ökumenikus közösség, tudatos ellenstratégiákat kíván meg. Szükségesnek látszik az együttélés és együttműködés ökumenikus kultúrájának az ápolása s ehhez a kötelező alap megteremtése.

1.3. Ajánljuk az egyházaknak, hogy minden erejükkel kezdjék bátorítani az ökumenikus nevelést. Különösen közös bibliatanulmányokat kellene szervezniük, történelmük közös szemléletére törekedniük és minden alkalmat megragadni arra, hogy jobban megismerjék egymást és közös élményeket és tapasztalatokat szerezzenek.

Indokolás: Az egyház ökumenikus elkötelezettsége nem maradhat az egyházi élet peremén, hatással kell lennie a keresztyén hívők és egyházak szellemére, valamint társadalmi és politikai magatartására. Ez csak úgy lehetséges, ha meghatározó elvvé válik az egyházi élet minden területén s ezzel neveli és alakítja is az embereket.

Ajánlások a 2. témával kapcsolatos akciókra: Párbeszéd más vallásokkal és kultúrákkal

2.1. Ajánljuk az egyházaknak, hogy minden megfelelő módon járuljanak hozzá annak biztosításához, hogy a vallásszabadság és az emberi jogok védve legyenek, s így biztosítsák minden ember méltósága és identitása.

Indokolás: A modern világban a vallások együttélésének legfontosabb alapja az egyetemes emberi jogok kölcsönös tisztelete. Ez egyúttal védelmet nyújt a különféle meggyőződéseknek és életstílusoknak is.

2.2. Ajánljuk az egyházaknak, hogy támogassák a vallásközi párbeszéd folytatására alakult csoportokat. Ezek pedig használják fel az itt nyert tapasztalatokat és felismeréseket, elsősorban azért, hogy így pontos tájékoztatást nyújthassanak a nevelés és a kiképzés terén és legyőzhessék az előítéleteket.

Indokolás: A különböző vallású és ideológiai meggyőződésű emberek és embercsoportok békés egymással mellett éléséhez feltétlenül szükséges, hogy megismerjék és megtanulják értékelni egymást. Ez hosszú és türelmes munkát igényel.

2.3. Ajánljuk az egyházaknak, hogy kövessék az Olaszországi Római Katolikus Egyház példáját és tűzzenek ki egy napot a zsidósággal való párbeszédre és az élő zsidó hittel való találkozásra. Hasonlóképpen más napokat kellene találni a többi vallásokkal való kapcsolatok megteremtésére és ápolására.

Indokolás: Az emberek közötti találkozás nemcsak szellemi (intellektuális) síkon történik, elmélyítéséhez és tartóssá tételéhez szükség van spirituális és szimbolikus elemekre is.

Ajánlások a 3. témával kapcsolatos akciókra: Megbékélés, mint a társadalmi igazságosság munkálása, különösképpen a szegénység, a társadalmi kirekesztettség és a diszkrimináció egyéb formáinak a legyőzése

3.1. Ajánljuk az egyházaknak, hogy kezdeményezzenek konzultációkat gazdasági és társadalmi kérdésekről. Hozzá kellene járulniuk a gazdasági életben való részvétel emberi jogának biztosításához.

Indokolás: A piacok nemzetközi és világméretű integrációja könnyen meggyöngítheti a társadalmi igazságosság európai hagyományait. A szinte minden országban jelentkező tömeges munkanélküliség kihívást jelent az egyházak számára. Különös figyelmet kell szentelniük azoknak a csoportoknak, amelyeket ez legfőképpen érint – mint a fiatalok és a nők – és munkálkodniuk kell a szociális biztonság igazságos rendszerének megteremtésén.

3.2. Ajánljuk az egyházaknak, hogy munkálkodjanak a kivándoroltakkal, különösen a háború elől menekülővel és menedéket keresőkkel való igazságos és emberséges bánásmód megvalósításán. Tiszteletben kell tartani és tovább kell fejleszteni a menedéket és a bevándorlást szabályozó nemzetközi egyezményeket.

Indokolás: Gondot okoz nekünk, hogy országaink nem fogadják elég szívesen az új otthon keresőket. A rasszizmus és az idegengyűlölet minden formája a keresztyén etika elleni vétség. Hiszen a keresztyének Jézusban hisznek, aki pedig testvéreinkké teszi az idegeneket és aki legyőzött minden etnikai korlátot.

3.3. Ajánljuk az egyházaknak, hogy minden szinten és minden rendelkezésükre álló eszközzel küzdjenek a nők diszkriminációja ellen s keressék azokat a módokat, amelyekkel nagyobb igazságot lehetne biztosítani

szamukra, főként a gazdasági és közéletben, minden szexista gyakorlat megszüntetésével.

Indokolás: A nők számos országban a társadalmi átalakulás áldozatai. Sokféleképpen fenyegeti őket az erőszak és a kizsákmányolás, különösen szexuális téren. Egyházainknak fel kell ismerniük ezeket a veszélyeket, néven kell nevezni azokat és hozzájárulni az elhárításukhoz. A szeretetszolgálat, a nevelés, a köztudat felkeltése és a segítség sajátos programjai sokat tehetnek ennek érdekében.

3.4. Ajánljuk az egyházaknak, hogy fokozzák a családok védelme és támogatása érdekében tett lépéseket és mérjék fel különösen a fiatalok és az öregek sajátos helyzetét.

Indokolás: A családok, mint a tartós és megbocsátó szeretet otthonai, társadalmunk jövőjét szolgálják. A demográfiai fejlemények különösképpen megkívánják az öregek helyzetének figyelembevételét. Az egyházak a családok nevelése és támogatása, az óvodák, iskolák, egyetemek, kórházak és öregotthonok révén sokat tehetnek az öregek és a fiatalok megsegítésében s világos jelt adhatják a keresztyén felebaráti szeretetnek.

Ajánlások a 4. témával kapcsolatos akciókra:

Elkötelezettség a népek és nemzetek közötti békéltetésre s a konfliktus megoldása erőszakmentes formáinak elősegítése

4.1. Ajánljuk az egyházaknak, hogy az európai politikaiban vegyenek részt a fejlesztési folyamatokról folytatott vitákban, teremtsék meg a közös akció eszközeit, és erősítsék a már meglévő eszközöket.

Indokolás: Az európai intézmények (EBESZ, Európa Tanács, Európai Unió) Európa számára az intézményes újjászervezés motorjai. Hogy az egyházak ne maradjanak ki ebből a folyamatból, ahhoz közös kezdeményezésekre, folyamatos tapasztalatcserére és az európai fejlemények állandó elemzésére van szükség. Az európai egyházaknak azzal is hozzá kellene járulniuk a megbékéléshez, hogy támogatják a fegyverkereskedelem korlátozására tett erőfeszítéseket (pl. a fegyverszállítások *European Code of Conduct*-jának – a magatartás európai kódexe – támogatásával) és hogy állást foglalnak a taposó aknáknak gyártásával, továbbításával és használatával szemben.

4.2. Arra szeretnők kérni az egyházakat, hogy vállaljanak tevékeny és kitaró szerepet a konfliktusok békés megoldásában (pl. Észak-Írországban és Cipruson), valamint a konfliktusok után a béke és a megbékélés megszilárdításában (mint pl. Boszniában, Horvátországban, Szerbiában és Csecseniában, stb.).

Indokolás: Az egyházaknak támogatniuk kellene a béke- és megbékélési kezdeményezéseket a társadalomban, bátorítaniuk a közvetítést és a konfliktusok megelőzését és hozzájárulniuk annak biztosításához, hogy a menekültek meg a kitelepítettek hazatértükkor emberséges életfeltételeket találhassanak vagy teremthessenek meg maguknak.

4.3. Ajánljuk az Európai Egyházak Konferenciájának (EEK) és a Római Katolikus Egyház Európai Püspöki Konferenciái Tanácsának (CCEE), valamint tagegyházaiknak, a béke és megbékélés érdekében bátorítsák a tapasztalatcserét az egyes kezdeményezések, intézmények, világi akadémiák, kiképző központok és gyülekezetek között.

Indokolás: Az erőszakmentesség gyakorlatának fejlesztéséhez szükség van a helyi és a nemzetközi tapasztalatokat

együtt feldolgozó és felhasználó nevelésre. Az ilyen kiképző programokba vonják be különösen a fiatalokat, de a katonákat és a mindkét nembeli politikusokat is.

4.4. Ajánljuk az EEK-nak és a CCEE-nek, hogy létesítsenek egy állandó bizottságot a konfliktusok elemzésére és feloldására, valamint a békéltetés bátorítására. E bizottságnak meg kellene vizsgálnia, milyen lehetőségek vannak olyan szakszemélyzet kiképzésére, amely európai szinten békéltethetné meg a polgárháborús feleket.

Indokolás: Mind nemzeti, mind világviszonylatban folyóknak már tárgyalások a polgárháborúk intézményes megoldásának terveiről. Az európai egyházaknak erőteljesen kellene részt venniük az ilyen megbeszélésekben s világosan ki kellene fejtenuk a saját álláspontjukat. Ilyen kiképzési központok létesítésével lehetne eleget tenni a sálom-szolgálatok megteremtésére vállalt baseli elkötelezettségnek.

Ajánlások az 5. témával kapcsolatos akciókra: Az ökológiai felelősség új gyakorlata, most és a jövőendő nemzedékekre tekintettel

5.1. Ajánljuk az EEK-nak és a CCEE-nek, hogy egyházi életük valamennyi szintjén vegyék fontolóra a teremtett mindenség megóvását és erre bátorítsanak is.

Indokolás: A teremtett mindenség megóvása minden egyházi munka körébe vágó feladat, s nem csupán olyan területe a munkának, amelyet elhanyagolhatnak az egyházak. Egy példa: az EEK és a CCEE felhívással fordulhatna a tagegyházakhoz és a püspöki konferenciákhoz, hogy ők is vezessék be a „Teremtés Napjá”-t, amelyet az Ökumenikus Patriarchátus már megünnepel.

5.2. Ajánljuk az EEK-nak és a CCEE-nek, hogy segítsék elő olyan életstílus kialakítását, amely a társadalmi (szociális) igazságosságra és a társadalom fenntarthatóságára irányul.

Indokolás: Sok ajánlás hangzik el az életstílus megváltoztatásáról. Sok ajánlás hangzik el az életstílus megváltoztatásáról. Sok ajánlás hangzik el az életstílus megváltoztatásáról. Sok ajánlás hangzik el az életstílus megváltoztatásáról. Sok ajánlás hangzik el az életstílus megváltoztatásáról.

5.3. Ajánljuk az EEK-nak és a CCEE-nek, hogy vegyenek részt a gazdasági élet fenntarthatóságára irányuló erőfeszítésekben.

Indokolás: Az alacsony árak okozzák leginkább az energia elfecsérelését. Ha nem tesszük drágábbá az energiát, akkor nem maradhat fenn a társadalom, s folytatódik (különösen) a föld felmelegedése.

5.4. Ajánljuk az EEK-nak és a CCEE-nek, hogy hozzanak létre egy hálózatot olyan személyekből, akik felelősséget viselnek a természeti környezetért.

Indokolás: Hogy az egyházi életben tudatossá váljék a teremtett mindenség megóvásának parancsa, ahhoz specialistákra van szükség. Kérjük a tagegyházakat és a püspöki konferenciákat, hogy – ha még nem tették meg – nevezzenek ki a környezetvédelemért felelős személyeket. Ezek támogathatnák az életstílus megváltoztatását célzó szükséges politikai és gazdasági lépéseket. Az EEK és a CCEE lehetővé tehetnék és támogathatnák a környezetvédelemért felelős személyek hálózatának létrehozását s partnerüknek ismerhetnék el ezt a hálózatot.

5.5. Ajánljuk az EEK-nak és a CCEE-nek az *Agenda 21* folyamatának támogatását.

Indokolás: Az *Agenda 21* az akció nemzetközileg elfogadott alapjának tekinthető: ez az Igazságért, Békéért és a Teremtett Míndenség Sérthetlenségéért létesített zsinati folyamatnak a megfelelője. Valóra váltását helyi, regionális, nemzeti és nemzetközi szinten egyaránt támogatni kellene.

Ajánlások a 6. témával kapcsolatos akciókra: Igazságos osztozás a világ többi régióival

6.1. *Jubileum és adósválság.* Ajánljuk az európai egyházaknak, hogy a jubileum szellemében indítsanak és vezessenek mozgalmat a legszegényebb országok kifizethetlenné halmozódott adósságainak eltörlésére, mint ami az új évezred megünneplésének illő módja lenne.

Az egyházaknak más partnerekkel együtt azon kellene fáradozniuk, hogy biztosítsák az európai kormányok együttes fellépését a Nemzetközi Pénzalap és a Világbank keretében reális és megvalósítható megoldások elérésére. 1984 óta az afrikai kormányok 150 billió dollárt utaltak át a gazdag északi hitelezőknek.

E kampánynak biztosítania kellene, hogy

- az adósságok ne ismétlődjenek, és
- az adósságcsökkentés segítse a legszegényebb és legebbezhetőbb, de nem korrupt elitet.

Ezek az ügyek első renden szerepelnek majd a G7 találkozók napirendjén 1998 júniusában Birminghamben s 1999-ben Berlinben.

6.2. *Segély, kereskedelem és kizsákmányolás.* Felszólítjuk egyházainkat, hogy újból kérjenek fejlesztési segélyeket az iparosodott országoktól.

Az egyházaknak

- fáradozniuk kellene azon, hogy az össz-nemzeti termelés (Gross National Product, GNP) 7 %-át fejlesztési segélyre, az egyházi és egyéni bevétel 2 %-át pedig az igazságosság elősegítésére fordítsák;
- elő kellene segíteniük olyan szimbolikus szervezetek megalakulását, mint amilyenek a tisztességes kereskedelmi szervezetek;
- kampányt kellene indítaniuk az olyan gazdasági kizsákmányolás ellen, mint amilyenek a gyermekek dolgoztatása, a túl alacsony bérek, a nem biztonságos és a környezetre ártalmas munkakörülmények, a szexturizmus és a nőkkel való kereskedelem.

6.3. *Ökumenikus nevelés az Észak és Dél közötti megbeszélésre.* Ajánljuk az egyházaknak, hogy segítsék elő azoknak a kulturális, szellemi és anyagi erőforrásoknak a másokkal való megosztását, amelyekkel Isten ajándékozta meg világunkat.

Az Észak és Dél közötti megbékélés megkívánja

- a vagyon újraelosztását és a szegények életlehetőségeinek növelését;
- a népi kisebbségek, bevándoroltak és menekültek szíves befogadását közösségeinkbe;
- megfelelő és minden korosztályra kiterjedő ökumenikus nevelést, valamint Észak és Dél között a személyzeti cserét...
- fenntartható életstílus kialakítását és a gazdagok részéről önkéntes lemondást a felesleges javakról.

(Fordította: Fűkő Dezső)

SZEMLE

C. G. Jung, Gondolatok a vallásról és a keresztyénségről

(Fordította Bodrog Miklós, Kossuth 1996, 89. o.).

Jung, a híres bécsi iskolák sorában, bár nem tartozik oda, neves helyet szerzett magának, hiszen a Freud, Jung, Adler hármassal szinte mindent elmondott a pszichológiáról, amit alapként ma már elfogadnak és amire mint szilárd alapra építenek. Ezt a művet folytatja tovább Viktor E. Frankl, akinek könyvei mostanában sorozatszerűen jelennek meg. E neves tudós-arcépcsarnokból a protestáns teológia különösen is sokat köszönhet Jungnak, hiszen az emberi lélek feltérképezésében elérhetetlen érdemeket szerzett. Kiderül azonban, hogy nem lehet ezzel megelégednünk, amikor a jungi életművet méltatni akarjuk, hanem figyelni kell arra is amit ez a tudós a vallásról és az egyházról, pontosabban a keresztyénségről elmondott. A könyv bevezetésében Franz Alt ezt a mondatot kockáztatja meg: „Sok egyház azért olyan unalmas, mert nem keresi Istent, hanem azt hiszi, hogy Ő a birtokában van”. Ez önmagában is elgondolkodtató lenne, ámde az író ezzel folytatja tovább: „Erőszakmentesség és bizalom minden vallás alapja... Ezzel az új tudással találtam az utóbbi

években mélyebb kapcsolat a Názáreti Jézussal. Belső forrásom nem C. G. Jung, de ő tette számomra hozzáférhetővé újlag belső forrásomat, Jézus Krisztust. A nagy lélekgyógyász segített nekem, hogy ismét fölfakadjon számomra veszélyesen eldugult forrásomból az élő víz. Mélylélektan és modern lelkigondozás képezhetne egy nagy koalíciót politikai és magánbetegségeink gyógyítására” (6-7). Ha az előszót író tudós ennyit köszönhet Jungnak, bizonyára ez a könyvecske számunkra is tartogat újat, melynek megismerése fontos lehet keresztyénségünk újra átgondolásában.

A könyv első része a vallásról (9-45) második része a keresztyénségről szól (45-89). Mielőtt a részletes ismertetésre rátérnénk meg kell említeni, hogy a könyvnek az a gyengéje, hogy Jung műveiből apró részleteket közöl, melyeknek egymással csak laza a kapcsolata. Sokszor az lenne a kérdésünk, hogy eredetileg vajon milyen összefüggésben szerepelnek ezek a rövid vagy hosszabb fejtegetések. De a mű így is rendkívül figyelemreméltó.

Mindjárt a kiindulópont elgondolkoztató: „Az emberi szellem már évezredek óta fáradozik a lélek szenvedéseinek enyhítésén, talán a testi szenvedésekkel való törődést megelőzően... *A vallások lélekgyógyító rendszerek* a szó legsajátosabb értelmében s a legnagyobb mértékben... Nem igaz, hogy csupán *a ratióval*, az értelemmel és az akarattal el tudnánk boldogulni. Sőt éppen ellenkezőleg állandóan olyan zavaró hatalmak befolyásának vagyunk kitéve, amelyek keresztetik az értelem és az akarat útját, lévén erősebbek náluk... Amit az ember magánál erősebbnek érez vagy talál, azt hajdan is mindenkor isteninek, illetve démoninak nevezte. Isten: a benne lakó Erősebb. Ennek a lélektani Isten-meghatározásnak vajmi kevés köze van a keresztyén dogmatikumhoz; leírja viszont azt a gyakran igencsak hátforgató élményt, amikor szembe találja magát az ember egy félelmetes Valakivel – s ez megdöbbenően olyan, mint a történelmi „istenélmények”(12).

Jung ezzel a mondással a követ bedobta a vízbe és a gyűrűk nem maradhatnak el. Jung ugyanis amikor a vallásról és a keresztyénségről beszél, nem arról az Istenről beszél, akit mi teológiánk alapjaként meghatározunk. Messze van a klasszikus Isten definíciótól, különösen attól, amit a barthi teológiában megtaláltunk. Ez mutatja, hogy az egész könyv szinte ütközéseket ígér és vitára hív. Ez nem azt jelenti, hogy a kétféle meghatározás közül az egyik mellett kell majd döntenünk, hanem meg kell kísérelnünk annak a másságnak az elfogadását, ami a jungi szemléletet jelenti.

Jung a kinyilatkoztatást nem annak klasszikus értelmében keresi. Ezt írja: „A vallási szimbólumok származási helye nem a fej, hanem valami más, talán a szív, mindenestre valami pszichikus mélyréteg, amely nemigen hasonlít a tudatra, mely mindig csak felszín. Ezért is van a vallási szimbólumoknak kimondottan „kinyilatkoztatás jellegük” (12). Továbbmegy ezen a vonalon, amikor így szól: „Mindenképpen azt bizonyítja a tapasztalat, hogy a vallások semmi esetre sem tudatos kiagyalt szüleményei, hanem a tudatalan lélek természetes életéből fakadnak, s azt valamiképpen híven ki is fejezik. Ebből magyarázható ugyanis általános elterjedtségük s az emberiségre gyakorolt óriási történelmi hatásuk, mely érthetetlen volna, ha a vallási szimbólumok legalábbis *lélektani természeti igazságok* nem volnának”. Jung szerint tehát az emberi lélekben megtalálható szimbólumok kijelentést hordoznak Istenről, melyre oda kell figyelni. Lehet, hogy ez a megállapítás nekünk olyannak tűnik, amit, mint természeti kijelentést Barth alapján elvetettünk, ha azonban ezt ahhoz mérjük, amit Freud mond, mindjárt más előjelet kap. Freud ugyanis azt állítja, hogy az ember tudatalatti világában lévő vallási képzetek teremtik meg magát az Istent, aki ezen kívül, mint objektív valóság nem is létezik. Jung viszont éppen fordítva látja: ezek a tudatalatti mélységekben lévő szimbólumok, más megfogalmazásban archetípusok, egy magasabb isteni világ kijelentései. Jung tehát abban a vitában, amelyet korábban éppen Freuddal is folytat pozitív értelemben beszél a vallásról, ezek szimbólumairól, mert Istenre utaló és magától Istentől érkező jeleket lát bennünk.

Megállapítja, hogy a vallási élményeknek tisztelet dukál, mert bennük a *numinóztás* jelentkezik. Jung szerint a religio a latin *religere* szóból ered és nem a *religare*

(visszaköt) igéből. Az elsőnek a jelentése szerinte ez: „gondosan tekintetbe vesz, megfigyel”. A szavakban és utánpótlásban kimerülő felületesség helyett ez a levezetés a religiónak igazi empirikus bázist ad, nevezetesen, a vallásos életfolytatást. Ebben is komoly eltérés mutatkozik szemléletünkkel, hiszen mi – a szótárak is erre utalnak – a religare igére hivatkoztunk, mely ebben az értelemben szerepel: újra összeköt. A vallást olyan igyekezetnek látjuk, ahol az ember próbálja világát az Isten világával újra összekötni, de ez a kísérlete kudarcba fullad. A krisztusi kijelentéshez mérve hiábavaló igyekezet a vallás, hiszen Krisztusban nyílt meg fölöttünk az ég, és Isten benne adta magát nekünk, de Krisztuson kívül Istennek ez a közvetlen kijelentése nem élhető át. Jung ellenben a szónak és a jelenségnek pozitív értéket tulajdonít, hiszen szerinte olyan valóságot figyelhetünk meg a vallásban, mely égi hatásokat közvetít és átalakít. Hol van az igazság, kérdezhetnénk? A válaszra még várjunk, a könyv további gondolatára figyelve.

Jung azt vallja, hogy számára az Isten tapasztalati tény és nem metafizikai realitás, mint a teológusoknál. Mint tapasztalati szakember ismeri azokat a képeket, amelyek a tudattalanból álltak elő. Ezek a képek nem egyszerűen az emberben képződnek, hanem maga az istenség alkotja ezeket az emberben, hogy ezen keresztül adjon jelet önmagáról és teremtsen kapcsolatot az emberrel. A megragadhatón túli világ, valóság, tapasztalati tény. Ezt a merész megállapítást teszi: „nekem nincs szükségem arra, hogy Istenben higgyek, minthogy én őt „tudom”... nekem is van olyan élményem, amit Istennek nevezek... Kitűnő név s igazán nagyon találó. Ki állíthatná komolyan, hogy sorsa és élete csakis tudatos terveiből adódóan lett olyan, amilyen” (16-17). De ennél még továbbmegy amikor azt mondja: „Az Isten általános élmény, megtapasztalás, amit csak valami ostoba racionalizmus és ennek megfelelő teológia homályosított el”. „Ehhez az embernek önnön, belső transzcendens megtapasztalásának evidenciájára van szükség, mely egyedül képes megóvni a különben elkerülhetlent, hogy lecsússzék az eltömegesedésbe” (21). Jung tehát azt vallja, hogy az ember úgy lesz személy, hogy a transzcendens valóságot magát Isten átéli. Erre pedig van lehetősége, mert az ember lélek, és Isten és a lélek egymásra vannak teremtve. A teológia ezt a kontinuitást nem így érti és azt vallja, hogy közvetítőre van szükség Isten és a lélek kapcsolatában és ez a közvetítő Krisztus. Jung viszont Krisztus nélkül érti ezt a közösséget. Isten és a lélek közvetlen találkozhat és ez Isten szuverén joga, hogy a lélekben magát felfedje és kijelentse. Ezt a kapcsolatot Jung olyan óriási értékűnek tartja, hogy azt vallja: a vallás nagy élménye egyenlő értékű a természettudomány bármely igazságával, mert az ember amikor ráérez Isten képére, Istenre teremtett létére, már ember voltának gyökeréhez ér el. Ez vallási igazság, megtapasztalás, élmény, nem pedig nézet. A vallás abszolút élmény. Így folytatja tovább: „A természettudomány sehol sem fedez föl valami Istent, az ismeretkritika megbizonyítja az ismeret lehetetlenségét, a lélek azonban azzal az állítással hozakodik elő, hogy megtapasztalta Istent. *Az Isten közvetlenül átélhető lelki tény* (23). Míg Barth azt állítja és vele a protestáns teológia, hogy közvetlen kijelentés és Isten-valóság átélése csak Krisztusban le-

het, belép Jung, aki tagad és állít, és ezt a teológiának fel kell dolgoznia. A véleményalkotást tehát ne siessük el. Jung szerint ugyanis van közvetítő és ez a tudatalatti. Ehhez hozzátesszi: „Ezzel semmiképpen nem mondjuk azt, hogy amit tudattalannak nevezünk az úgyszólván azonos Istennel vagy Isten helyére kerül. A közvetítő ez, amiből, úgy látszik a vallási élmény fakad számunkra.” (24). A leckét ezzel a teológiának feladta, hiszen az ütközést maga fogalmazza meg a saját nézete és a keresztyén nézet között, amikor így fogalmaz: „A mi keresztyén teológiánk nyilván *nem* a „totális vallási élményre” támaszkodik... Minthogy a hit alapján nyugszik, alig nyúlik vissza a közvetlen archetipus élményre... A jelenkori emberiség jó része beéri az egyházzal és az egyházi hittel. Más része azonban „a meggyőző őselményt óhajtja... Az őselményt nem érdeklik a történelmi keresztyén előfeltételek, hanem egy közvetlen istenélményen veti meg a lábát” (26). Azt írja továbbá, hogy az egyház egyesenes mentsvárat és menedéket jelent azoknak, akik az isteni jelenlét tűzét nem képesek elviselni (27).

A következő fejezet ezt a címet viseli: A bennünk lakó Isten. Itt még inkább az ütközéseket érezzük a keresztyén teológia kijelentés fogalmával, de tapasztalatával is. Nézzük azonban mit mond Jung. „Isten a szívben a tudattalanban lakik. Ott van a forrása a kimondhatatlanul Rémitő keltette szorongásnak s a rémületnek ellenállni képes Erőnek is” (28). „Sajnálatos tévedés, ha valaki úgy akarja felfogni megfigyeléseimet, mintha azok istenbizonyítékfélék volnának. Azok csak az istenség egy archetipikus képének meglétét bizonyítják, s úgy vélem, ez minden amit lélektanilag kijelenthetünk Istenről. Minthogy azonban egy archetipus nagy jelentőségű és befolyása erős, viszonylag gyakori felbukkanása figyelemreméltó ténynek látszik minden *theologia naturalis* (természeti alapú hittudomány) javára. Mivel ennek az archetipusnak az átélése a numinózus fenség erejével ható, mégpedig nemegyszer hatalmas mértékben, kijár neki a vallási élmény rangja” (29). Ebben a megállapításban az a figyelemreméltó, hogy Jung a természeti teológia oldalán látja magát, mert Istennek az emberi lélekben való jelentkezése és megnyilatkozása átélhető tény és tapasztalat. A közvetlen istenélményrel számoló jungi pszichológia tehát a teológia naturális át-gondolására kell hogy késztesse. Erre egyébként a thanatológiától is erőteljes ösztönzéseket kapunk körünkben.

Jung meg is indokolja megállapítását, amikor így szól: „Amint a szem megfelel a Napnak, úgy felel meg a lélek Istennek. Tudatunk nem foglalja magában a lelket, így aztán egyszerűen nevetséges, ha leereszkedőleg vagy kicsinyítő hangnemben beszélünk a lélek dolgairól. Még a hívő keresztyén sem ismeri Isten rejtett útjait... Blaszfémia volna azt állítani, hogy Isten mindenütt kinyilatkoztatja magát, csak éppen az emberi lélekben nem. Igen: Isten és a lélek közötti bensőséges kapcsolat eleve kizárja a lélek bárminemű leértékelését. Talán túl messzire megyünk, ha rokoni visszanyúlásról beszélünk, ám mindenképpen kell, hogy legyen a léleknek valami benne rejlő kapcsolati lehetősége, azaz ráirányultsága Isten lényére, különben összefüggés soha létre nem jöhetne. Ez az irányulásmegfelelés lélektani megfogalmazásban *az Isten-kép archetipusa* (30).

Nem lehet tagadni ezeknek a mondatoknak a súlyát és igazságtartalmát és hallatlan pozitív jelentőségét a vallás létének, alapjának a megfogalmazásában. Reménységet nyújt ez minden agnosztikus és ateista megnyilatkozással szemben és olyan bizonyosságot, mely derűvel kellene hogy eltöltsön. Vannak azonban itt kérdőjelek, melyeket későbbiek folyamán fel kell tennünk. Jung ugyanis úgy érzi, hogy a keresztyén ember és a keresztyén teológia éppen akadály ennek a közvetlen átélésnek az útjában. Jung ezt azzal magyarázza, hogy a keresztyén azért fejletlen lelke legbensőbbében, mert egész Istene „kint” van és lelkében nem tapasztalja meg (31). Jung ugyanis a következő oldalon ezt a merész állítást teszi: A Selbst, az ember középpontja, mely tulajdonképpen legmélyebb és legbensőbb valóságában én magam vagyok, nem más, mint „a bennünk lakozó Isten, hanem a rajtunk kívül lévő Isten, és mivel nem ismeri el és nem ismeri fel a teológia a lelket, a selbst-lényegét, mint a bennünk lakozó Istent, ezért nem éli át Isten és a lélek közvetlen találkozását.

Amikor érzi, hogy ezzel túl messzire ment, nyomban korrigálja magát és azt mondja: „Félreértetek, akik olyasmivel vádolnak, hogy ezzel valami „immanes istent” s egyben „istenpótlékot” alkottam... „Ez a mélymag soha de soha nem áll Isten helyén, hanem talán az isteni kegyelem *edénye*” (35).

Ez már egy szelíd megállapítás ahhoz képest, hogy maga az Isten, mert más az, hogy a lélek az Istent hordozó vagy hordozható edény vagy Isten is. Utána ismét nehezen tud dönteni a két megállapítás között, amikor azt mondja: „feltételezzük, hogy Isten a lélek mélyét érinti és mozgatja, vagy éppenséggel ő a lélek mélye” (35). Merész megállapítást tesz amikor azt mondja: „a mélymag... ez a teológiai *Christus in nobis*” (Krisztus bennünk)” (35). Nyilván, hogy ezt a teológia nem fogadhatja el, akármilyen jó szándék is vezet ebben Jungot, mert itt egy világot ugrunk át, ha ezt az azonosítást meg tesszük. Éppen ezen a ponton érezzük, hogy más fogalmakkal dolgozunk és egymás megértéséhez hidat kell építeni. Az azonban a fáradozást mindenképpen megéri, mert a jungi igazság mellett nem mehetünk el érzéketlenül, anélkül, hogy az előbb említett blaszfémiaát magunkon ne éreznénk.

Jung maga rámutat arra, hogy a teológia és az ő szemlélete között hol húzódik az átléphetetlen határ. Ha valaki nem óhajt egy felekezethez a tagja lenni, akkor ennek nem az az oka – hangoztatja –, hogy keresztyén-ellenes magatartása van, az, hogy ráeszmélt arra: Isten országa az ember szívében lakik (37). Itt pedig a Lukács 17,21 versére hivatkozik, melynek értelmét és fordítását nagyon jól ismerjük és Krisztus-hitünkben kifolyólag ezt másképpen értelmezzük. Éppen ezen a ponton látszik az Istenről és a lélekről alkotott más és sajátosan jungi szemlélet lényege, melynek teológiai értékelése lesz a feladatunk, vagyis a hid megépítése a vallásnak keresztyén értékelése és jungi értékelés között.

Tegyünk egy kísérletet erre. Jungnak van valami igazsága, amiről az egyház nem tud és az egyháznak van valami igazsága, amiről Jung nem tud. Ezt kell megtalálni és egymás mellé tenni. Formailag tekintve Jung igazsága így szól: „A tudomány keresi az igazságot, mert nem érzi magát annak birtokában. Az egyház birtokolja

az igazságot, s ezért nem keresi... minden hívő a maga saját és különleges igazságát hirdeti. Mondaná inkább azt: nekem személy szerint úgy tűnik, ehelyett azonban azt nyilatkozza: ez pedig így van, aminek értelmében persze mindenki más téved” (41). Tartalmilag pedig így fogalmazható az ő igazsága: Jung szellemi nagyhatalomként ismeri a lelket, mely önálló valóság, adottság, nem csupán teremtett ajándék, hanem annál több: magának Istennek léte az emberben vagy legalábbis edénye az isteni kegyelemnek, Krisztus-kép, mely úgy funkcionál, mint a „Krisztus bennünk” teológumenon. A tudat ezt a fölöttes „egész-séget” numinózumként éli meg. Istennek tehát része vagy mindenképpen hídfőállása a lélek, mely lehetőség arra, hogy Isten magát megjelentse, sőt Isten par excellence itt jelenti meg magát és nem máshol. Isten az emberlétnek ezt a mélyét, mint amely „otthona” Istennek, mozgatja, érinti és folyamatos a kapcsolat, töretlen a közösség ezen a réven Isten és az ember között. Van kontinuitás, van kapcsolópont így Isten és az ember világa között. Isten így és itt ad jelt önmagáról, és az emberi lélek ezeket a jeleket fel tudja fogni. Nemcsak az igaz, hogy Isten mérhetetlen és elérhetetlen, hangoztatja Jung, hanem az is igaz, hogy van Istennek közvetlensége és közelsége, elérhetősége és felfoghatósága az emberi lélek által. Isten így lesz az ember számára megtapasztalható, hiszen valósnak csak azt ismerhetem meg, ami rám hat. Isten így lesz hatásában átélhető, tapasztalatként felfogható. Az Isten-kép archetipusa az a megfelelés, egymásra irányulás, mely Isten és a lélek között olyan, mint a szem és a Nap között. A Napot szem nélkül nem foghatom fel, vagyis nem a szem teremti a Napot, hanem a Nap a szem révén lesz felfoghatóvá és átélhetővé. Szerinte a teológia nem ismeri Istennek ezeket a rejtett útjait, ezért szegény, illetve így magát szegényíti meg.

Ezután fel kell tenni a kérdést, hogy vajon az az Isten, akiről Jung beszél, azonos azzal az Istennel, akiről a két szövetség szól? Nyilván Pál apostol tud arról, hogy Isten a maga dicsőséges megnyilatkozásában az ember számára valami módon látható és felfogható. Ezt írja: „Mert ami megismerhető az Istentől, az nyilvánvaló előttünk, mivel Isten nyilvánvalóvá tette számukra. Ami ugyanis nem látható belőle; az ő örök hatalma és istensége, az a világ teremtésénél fogva alkotásainak értelmes vizsgálata révén meglátható” (Róm 1, 19-20). Ez a páli gondolat azonban nem Isten és az ember közösségéről, találkozásáról beszél, hanem Isten észrevehetőségéről, és ez a kettő nem azonos. Az Isten-közösséget a Biblia Isten lehajlása, önmegtagadása, szövetsége révén látja elérhetőnek, vagyis ez nem automatikusan az emberi lélek révén van biztosítva, hanem Isten ajándékaként, sajátos kijelentéseként jön létre. Még tovább megy az Újszövetség, mely a szövetséget, azaz Isten-közösséget Krisztus vére által látja elérhetőnek, sőt még a keresztes és a feltámadás üdveseménye sem volt elég ehhez, hanem az üdveseménynek külön aktusaként Isten Szentlelkét küldte el, és csak így éri-érheti el az emberi lelket, így közölheti magát Krisztusban a Lélek által, és így jön létre egy csodálatos Isten-közösség, mely par excellence az unio mystica cum Christo teológumenonjában jut kifejezésre. Egy szóval azt mondhatjuk, hogy arra a gondolatra: Az Isten országa bennetek van, és itt az emberi lelket

érti Jung, mely maga az Isten országa, illetve hordozója az Isten országának, mely így bennünk van, az Írás azt feleli, hogy az Isten országa közöttetek van, azaz Jézusban jött el és Isten benne, egyedül hozott létre egy olyan örökséget, mely nem a lélek síkján valósul meg, hanem a Szentlélek síkján. Ennek a kettőnek olykor antagonisztikus ellentétét fogalmazza meg Pál, például az 1Kor 2,14-ben, ahol a lelki ember és a szellemi ember ellentétét szövegezte meg, amelyet a magyar bibliafordításban sem tudunk eléggé kifejezésre juttatni. Vagyis nem a psziché, hanem a pneuma hordozza az Isten-közösség titkát, amiről az Újszövetség beszél és ami az új szövetség egyedülálló titka (Zsid 8,6-13).

Ezzel a megállapítással azonban még semmit sem oldottunk meg, mert a Jung igazságára még nem reflektáltunk pozitíve. Hidat kell építeni elutasítás helyett a két igazság között és erre éppen Jung mutat egy lehetséges utat. Ezt írja: „Mindenkori állhatatosan kitart álláspontja mellett, azt képzelvén, hogy birtokosa az egyedüli igazságnak: Ennek okáért javaslok én szerénységet, illetve hajlandóságot annak föltételezésére, hogy Isten különböző nyelveken fejezheti ki magát. Ám a teológusok, akik minden lehetséges változatban a Jóistent akadályozzák: elő akarják írni neki, hogy felfogásuk szerint milyennek is kell lennie... Valóban nem könnyű szót érteni a teológusokkal: nem hallják a másik embert (aki eleve téved), csak önmagukat (s ezt Isten Igéjének nevezik)... Szívesen csevegek olyan teológusokkal, akik értik és érteni akarják, amiről beszélek” (42). Úgy érzem olyan teológus szeretnék lenni, akivel Jung beszélhet és úgy érzem mindennek ellenére amit leírtam fentebb, és amit fenntartok, mégis igazat kell adnom Jungnak, mert tud valamiről, amit tagadni vétek lenne. Istennek szuverén joga közvetlenül jeleket adni magáról, és akik nem ismerik a szövetség Istent, Isten azokkal is beszélhet. El kell ismernünk, hogy az emberi lélek nagyobb hatalom és valóság annál, ahogyan hittük. Az emberi lélekben Isten elrejtette magát, mert így képe az ember Istennek, mert a szem és a Nap egymásnak való megfelelése letagadhatatlan Isten és a lélek vonatkozásában is. Az általános kegyelem vagy általános kijelentés, mely Istent a lélek, a természet és a történelem összefüggésében vizsgálja, nagyobb figyelmet érdemel, par excellence ha a lélekről beszélünk. Itt ugyanis Istennek egy sajátos világa van jelen. Bár nem ez az Isten országa, de Isten nemcsak Krisztusban, hanem Krisztuson kívül is hatalmasan munkálkodik, erről beszélnek a vallások a maguk évezredes történetében. A vallások igazságát elvitatni nem lehet és magát a vallást sem abban az összefüggésben, ahogyan ezt Jung érti. Nem sértjük meg Barth teológiáját, ha Jungot is magunkhoz öleljük és felfedezzük.

Ezt annál inkább meg kell tenni, mert Jung, amikor a vallás jogát helyreállítja, ezzel egyúttal leszámol Freud, Feuerbach és Marx nézeteivel, akik szerint a lélek és a tudatalatti szubjektív vetület objektív valóság nélkül, míg Jung szerint ez az objektív valóság (Isten) szubjektív vetülete. Jung a lelket transzcendens valóságnak veszi, és így a lélektant a materialista alapról szellemi alapra helyezi és isteni összefüggésben vizsgálja az ember lelki kérdéseit. Ha a Jung által képviselt nézetet a vallás értelmezéséről elvetnék, akkor az ember súlyos lelki kárt szenvedne és a lélektan, valamint a pásztorális pszichológia alapnékülívé válna. Így viszont az ember

lelki kérdései közvetlenül Istennel vannak összefüggésben és a megoldás erről az oldalról születhet meg, csakis Istentől kiindulva lehet a lelki krízisekre választ keresni. Ha pedig ezeket a gyakorlati konzekvenciákat levonjuk és ezekre igent mondunk, nem mondhatunk nemet a megállapítások elvi hátterére sem. A hidat tehát a magunk részéről meg kell építeni a jungi vallásértelmezés és a keresztyén teológiai vallásértelmezés között és ezt mindenkinek magának kell elvégezni. Ami itt le van írva, az csupán egy kísérlet erre. Ezt lehet tagadni, lehet kiegyesíteni, de a kérdést tárgytalanná tenni nem lehet.

A könyv második fele már nem olyan izgalmas, bár ugyanolyan figyelemreméltó. Ez a rész a keresztyénségről szól és első címe: Krisztus. A mottó, amivel indul, így hangzik: „Tökéletességünk azonban Krisztus, mivel ő jelenti a tökéletes istenképet” (47). Megállapítja, hogy az antróposz ösképe éppen rá, egy csaknem ismeretlen zsidó prófétára csapódott le. Az antik embereszmének a hőse az Emberfia volt, az Isten Fia, aki szemben áll az „isteni Augustussal” a jelen uralkodójával. A Messiás zsidó problémáját ez tette az egész világ ügyévé. Úgy lett Jézus a világ megváltójává, hogy korának törekvését tökéletesen ki tudta fejezni és megjeleníteni. Krisztus alakjában az isteni és az emberi elem úgy van jelen, hogy a kettő egy és ugyanaz. Krisztust mítosztalanítani éppen ezért nem lehet, mert lényegétől fosztanánk meg s nem maradna sem Isten Fia, mi több emberré vált Isten (50-51). Tipikusan jungi megfogalmazás az, amit tovább olvasunk: „Krisztus szemlélteti mélymagunk archetipusát. Az isteni vagy mennyei jelleg teljességét jeleníti meg, azt a megdicsőült embert, Isten Fiát, aki bűn nélkül való... Krisztus az *igazi imago Dei*: Isten képmása, akinek hasonlóságára lett teremtve a mi belső emberünk láthatatlanul, testetlenül és hallhatatlanul” (51-52). Jung szerint az istenember képe mindannyiunkban él, ez a Jézus nevű emberben testet öltött és így az emberek saját belső emberüket ismerhetik meg: mélymagukat (52). Helyesen látja, hogy mindez akkor lehet valóság, ha Krisztus halála és feltámadása az én halálom és feltámadásom is lesz (53).

A következő fejezet címe: A hanyatló keresztyénség. Megállapítja, hogy a keresztyénség jelentős helyet biztosított az ember számára, hiszen azt hangoztatta, hogy Isten lett valóságos emberré. „Ezt az elismerést a világ egyetlen pszichológiája sem szármalhatja túl” (58-59). Majd így folytatja: „Ezzel akkora jelentőséget tulajdonít az ember mély-önmagává formálódásának, hogy annak messzemenő jelentőségét nem is lehet igazán fölbecsülni” (59). A keresztyénség arra hív, hogy adjuk oda magunkat Istennek. Jung ezt így értékeli: „Félelmetes kaland odaadni magunkat Istennek... Aki ebbe teljesen bele meri vetni magát, azt veszi észre, hogy közvetlenül Isten kezében van... Az ilyen jellegű élmény mindig fenséges, mert a teljesség összes látószögét egyesíti” (59). Ezután egy kérdéshez érkezik el, a dogmákhoz.

Két ellentétesnek tűnő megjegyzést mond egyszerre: „A dogmák, a leggyönyörűbb pneumatikus struktúrák s bámulatra méltó az értelmük, aminek kihámozásáért a maga módján fáradoztam... Metafizikai „igazság” gyanánt teljesen hozzáférhetetlen maradt számomra s aligha tévedek, ha azt sejtem, hogy korántsem én vagyok az egyetlen, aki így járt” (60). Hangoztatja, hogy egyedül a lélek lehet az a szem, mely a fényt, a Napot meglátja. „Engem az a vád ért,

hogy „istenítem a lelket”. Azt nem én, hanem Isten istenítette... a lélek naturaliter religiosa” (61). Helyesen ismeri fel: „A keresztyénségnek *euangelionja* van: örömhír Istentől, és nem totális igényű dogmatika-tankönyve” (61). Azt hangoztatja, hogy a hit mindig élményre nyúlik vissza, de van olyan hit, mely már csak a hagyomány tekintélyére épül. Itt azonban az a veszély, hogy a hit valódi értelme veszendőbe megy és a hitnek így semmi hatása nincs az életre. Manapság ez a helyzet áll fenn, állapítja meg (63). A hagyományos keresztyénség veszélye abban van, hogy Isten Igéjét arra használja fel, hogy megvédje magát Isten akaratával szemben (63). A keresztyénség veszélyét helyesen látja abban, hogy az irracionális krisztusi üzenet és az emberi értelem között a nyugati szellemre jellemző frigy születik, mely egyre kevesebb helyet hagy a természetes és irracionális embernek (65). A keresztyén kultúra csak külső maradt és az ember magát nem alakította át belülről, azaz Krisztus nem hatotta át a hívő saját lelkét, hanem ott még a sötét pogányság uralkodik (66-67).

Az utolsó előtti fejezet címe: Tanulni Kelettől. Ehhez a mottó így szól: „Az ember számára így hangzik a döntő kérdés: Vállalod-e a végtelent vagy sem? Ez életének kriteriuma” (68). Megvilágítja, hogy konfliktus áll fenn a speciális nyugati értékek és a Kelet introvertált mentalitása között. Helyes megoldás, ha belülről jutunk el a keleti értékekhez s nem kívülről, vagyis ha magunkban keressük azokat a tudattalanban (69). India szemében a világ látszat és a belsőt keresi, az értékeket a lélekhez kapcsolja. Ezt állapítja meg: „Mi vallásos épülésről és fölemelkedésről beszélünk, Isten számunkra a világmindenség Ura, a felebaráti szeretet a mi vallásunk, *magasra* törő templominkban fölmagaslik a főoltár; India viszont *dhyánáról*: meditációról és elmélyülésről beszél, az istenség mindendolgoz bensejében lakozik, mindenekelőtt pedig az emberben, elfordulnak a külsőtől a bensőhöz (70). A nyugati szemléletben legbensőbb önmagunk értéke a nullára süllyedt, és ennek a jele a lélek általános lebecsülése. „Aki a lélek fontosságáról beszél, azt mindjárt pszichologizmussal vádolják... Ami pszichikus az csak természet, abból semmi vallási nem származhat...” (72).

„A Nyugat mindig fennköltseget keres, a Kelet viszont alászállást és elmélyülést... Ezért iparkodik az előbbi fölébe emelkedni a világnak, utóbbi viszont inkább visszahúzódik a természet anyai mélységeibe” (74).

Az utolsó fejezet címe: Alapvetően újat kezdeni. A mottó így hangzik: „Az alkotó misztikus hajdanán is keresztyén volt az egyháznak. De ezeknek az embereknek köszönheti az emberiség saját legjavát” (77). Igen figyelemreméltó a következő megállapítása is: „A nagy szentek, mint ismeretes, nem ritkán nagy eretnekek voltak, s akinek közvetlen istenélménye volt, alighanem azért volt legalább egy kissé kívül azon a renden, amelyet egyháznak neveznek” (77). A jelen kultúra patológiájáról beszélve megállapítja azt, hogy Európa (1952-ben hangzik el) nagymértékben elkeresztényietlenedett, sőt: talán antikrisztianizálódott. A tudattalan modern lélektanának fáradozásai ennél fogva s ennek fényében az európai lélek célszerű gyógyreakcióinak tűnnek, melyekkel az a tudattalan tudatosítása révén megkísérel visszatérni elvesztett gyökereihez... E cél érdekében elengedhetetlen az archetipusok ismerete” (81). Jung azt a merész gondolatot fogalmazza meg: „A keresztyénségnek szükségképpen újra előlről

kellene kezdődnie” (82). Mit ért ezalatt? Ameddig a vallás nem más, mint valaminek csupán az elhívése vagy csak külső forma és nem saját lelkünk megtapasztalása addig semmi alapvető nem történik és nem történhetik. Meg kell érteni, hogy a *mysterium magnum* (nagy titok) nemcsak önmagában létezik, hanem kiváltképpen az emberi lélekből lelkedzik. De nehogy az történjen, hangoztatja Jung „hogy amikor ezt az elmélyülést akarom éppen a teológia állja utamat és pszichologizmussal gyanúsít (83). Ez azonban nem csupán elméleti megállapítás, mert hozzáteszi, éppen a papokból hiányzik sokszor annak megtapasztalása, hogy mi hordozza őt és mi az, ami szétzúzhatatlan alapot adhat saját maga elviseléséhez. Pácienseim közül sokan éppen a papok közül kerültek ki, hangoztatja

Jung, akik sárgult levélként hullottak le az egyház nagy fájáról és most kezelésre érkeztek hozzám, nem pedig a teológusokhoz (85). A könyv utolsó mondatai szinte hitvallásszerűen hangzanak: „... keresztyénnek tartom magamat, ugyanakkor viszont meg vagyok győződve arról, hogy a mai keresztyénség nem jeleníti meg a végső valóságot; ez korunk kaotikus helyzetét bizonyítja... Véleményem szerint a tudattalan pszichológiájának felismeréseit okvetlen tekintetbe kellene venni” (87).

Nem lehet ezt a könyvet letenni anélkül, hogy a vallást és a keresztyénséget ne kellene újra alapjaiban átgondolni, és nem éreznénk annak a szükségét, hogy valamit elmulasztottunk, amit pótolni kell.

Dr. Szathmáry Sándor

Gerd Theissen: Zeichensprache des Glaubens

(Chancen der Predigt heute)

Gerd Theissen heidelbergi professzor napjaink egyik nemcsak ismert, hanem egyre inkább elismert újsz-i szaktekinétye. Nevét elsősorban nem gondolatébresztő, eredeti prédikációi és bibliamagyarázatai, hanem újsz-i tudományos dolgozatai teszik értékessé és érdekessé napjaink teológiájában. Az újsz-i tudományok e neves képviselője 1994-ben egy impulzív *homiletikával* ajándékozott meg bennünket a fenti címmel, illetve alcímmel, a güterslohi Kaiser kiadó gondozásában. A könyv anyaga – amint az előszóból kiderül – abból a négy előadásából nőtt ki, melyeket a szerző 1993 márciusában Freiburgban, a teológiai továbbképző keretében, az exegézis és a homiletika viszonyáról tartott. Ezekben az előadásokban úgy mond: „megpróbáltam tudatossá tenni saját prédikációim implicit homiletikáját.” Az előadások előbb francia, majd később német nyelven jelentek meg. Szerzőnk nem kívánt olyan homiletikát írni, melyben minden probléma megvitatásra kerül, hanem csak olyat, amely saját tapasztalatai és a napi szakirodalom figyelembevételével a mai prédikálás lehetőségeit mutatja fel. Ezzel motiválni kívánja a prédikációt. Először is a prédikáció hallgatói, a gyülekezetek miatt, akik mindig megérzik, milyen motiváció van a prédikáció mögött, a kijelentés, avagy csak a hivatali kötelesség kényszere-e? Másodszor a prédikátorok miatt, mert úgy mond: „A prédikációra való előkészület a protestáns teológus életében a spiritualitás központja.” A könyv címe szokatlan, mert hiszen a „hit jelbeszéde” a liturgia is, a sákramentum is, a templomépítészet is, az egyházzene is. Mégis a protestáns tradícióban a *predikáció a keresztyén hit jelbeszédének centruma*. Az egész könyv alapja az a felismerés, hogy a *Biblia olyan jelbeszéd bázisa, ami mai lehetőséget nyújt az embernek ahhoz, hogy dialógusba kezdjen a legvégső Valósággal*. A prédikáció feladata ezt a jelbeszédet megeleveníteni a lehetőség realizálása céljából. A prédikáció minden lehetősége között ez a legfontosabb. A könyv bevezetése a prédikáció dimenzióira (históriai, exegetikai, teológiai, egzisztenciális és kommunikatív) hívja fel a figyelmet. Az exegézis feltárja a textus értelmét, a prédikáció ezt az értelmet kívánja a mai magatartás motívumává tenni.

A prédikáció történelmi hermeneutikus dimenziója

A prédikáció a bibliai jelképvilág aktualizálásának lehetősége. Ezért kell elsősorban a prédikáció történelmi hermeneutikus feladatát tisztázni. Azért, mert a prédikáció feladta a múlt és a jelen közötti távolság áthidalása. Ehhez az áthidaláshoz nyújtanak segítséget a bibliai alapmotívumok s nem a mondanivaló konkrét, gyakran mitologikus vagy legendáris megfogalmazásai. A bibliai hit alapmotívumai a prédikáció generatív bázisai. Ezek az alapmotívumok Theissen szerint a következők: 1. a teremtésmotívum, 2. a bölcsességmotívum, 3. a csodamotívum, 4. a reménységmotívum, 5. a megtérésmotívum, 6. az exodusmotívum, 7. a hitmotívum, 8. az inkarnációmotívum, 9. helyettesítési motívum, 10. pozícióváltási motívum, 11. agapé motívum, 12. az önstigmatizációs motívum, 13. az ítéletmotívum, 14. a distanciamotívum 15. a megigazitásmotívum. Ezekből az alapmotívumokból eredően lehetséges hidat verni – írja – a mi modern világunkhoz. A mai ember öntudatában ugyanis érdekes analógiái fedezhetők fel a bibliai alapmotívumoknak (bölcsességmotívum: a világ szabályszerűsége: a csodamotívum: indeterminizmus; megtérésmotívum: magatartásváltozás stb.). Az alapvető különbség az, hogy a bibliai motívumok mind Istenre vonatkoznak. A konkrét textusok ezen a bázisstruktúrán nyugszanak, de mindig többet jelentenek, mint a bázis. Ahogyan példának okáért a francia irodalom több mint a francia grammatika. Ugyanígy a Biblia „nyelvénél” is. A prédikáció anyagát a konkrét bibliai textusok adják. Milyen konzekvenciák adódnak az elmondottakból a prédikáció alakjára nézve, teszi fel a kérdést szerzőnk. Így felel: a bibliai textusok a prédikáció variációs talaja. Azaz, a prédikációnak szigorúan a bibliai szöveghez, illetve képekhez kell kötődnie. Ez a kötés azonban egy kreatív folyamatnak az alapja. Azaz, a bibliai textusokban előforduló „elemek” a mélyben fekvő bázismotívumok alapján újra rendezhetők, variálhatók. A lehetséges variációk a következők: 1. Metafora-variációk („A megtérés gyümölcsei”, amikor is a „gyümölcs” nem szó szerint veendő). 2. Szimbólum-variációk (megát-

kozott fűgefá – Jeruzsálem vezetők, akik nem hozták a Jézus várta „gyümölcsöket”). 3. Szerepvariációk (tipikus szerepet játszanak a hősök, ellenfelek, kísérők, statiszták, akik különböző perspektívából nézhetők, mégpedig: a mindentudó elbeszélő perspektívájából, a megfigyelő perspektívájából stb.). 4. Cselekvés-variációk: „mi lett volna ha...” (pl. ha Pilátus nem ítéli el Jézust, – vagy ha a tékozló fiú nem tékozolja el vagyonát, stb.). 5. Szerző és címzett-variációk. Minden bibliai textusnak van szerzője és címzettje. (Ki mondja pl. és kinek: Szeressétek ellenségeiteket.) A lényeg tehát, a prédikáció történelmi-hermeneutikus feladata a lehetséges „jelentések” felmutatása. Ezért nem szabad soha egyetlen scopussal megelégedni! Nemcsak a konkrét textust magát, hanem a textus világát is élővé kell tenni a hallgatóság szabadsága érdekében. Alternatívákat kell a hallgatók elé tárni. Találja meg ő a scopust. Amit mi magunk választunk, mélyebben gyökerezik az életünkben – fejtegeti Theissen – mint amit alternatívák nélkül sajátítunk el. A bibliai textus variálása a bibliai szöveg liberális kezelésének a kifejezése. A prédikátor szabad a Biblia betűivel szemben. Mindez a Biblia Lelke miatt hangsúlyozandó. E Lélekből kell megérteni a konkrét textust, mint szabad döntésre segítő motívumot a prédikátornál is, a hallgatóknál is. A Biblia Lelke szabadságot ad a Biblia betűinek kritizálására.

A prédikáció exegetikai-hermeneutikai dimenziója

A prédikáció lehetőség a „nyílt textus” mondanivalójának kifejtésére. Szerzőnk igazán itt van elemében. Imponáló jártassággal vezet be a mai újsz-i exegézis legfontosabb szempontjainak, problémáinak ismeretébe. Kiindulásul leszögezi, hogy a prédikáció kommunikációs, retorikai jellegének előtérbe nyomulása nem relativizálhatja a prédikáció exegetikai-hermeneutikai dimenzióját. „Amíg a prédikációk bibliai textusokra épülnek – írja – addig az írásmagyarázatnak a prédikáció számára regulatív funkciója van” (48. lap). De ugyanakkor mint másik alaptételt hangsúlyozza, hogy véleménye szerint ma már nincsen „una sancta interpretatio” (49. lap). Nincs egyetlen scopus! Nem az exegézis primátusától kell tehát búcsút venni, hanem a bibliai textus eleve adott scopus primátusának a nézetétől, mivelhogy a Biblia nyitott textus! Éspedig 1. szintaktikus dimenziója miatt (több felosztás lehetséges), 2. szemantikus dimenziója miatt (lehet vizualizálni, historizálni, pszichologizálni), 3. pragmatikus dimenziója miatt (a textus hatással van az olvasóra, a történetknél valakivel mindig azonos az olvasó). A posztmodern hermeneutikák az egyetlen meghatározott értelmű interpretációtól akarnak megszabadítani. A Szerző a maga hermeneutikáját „analitikus hermeneutikának” nevezi. Lényege: az interpretációk, módszerek pluralitására van szükség a szöveg megértéséhez. A megértés feltétele, szemben az egzisztenciális és hástörténelmi hermeneutika uralkodó véleményével, nem az „azonosulás”. Lehet a textust megérteni és nem azonosulni vele. A fontos az, hogy a textusnak potenciálisan transzformáló hatalma van. Meg tud változtatni embereket. Melyek a textus megértésének módszerei, kérdezi

szerzőnk, s így felel: 1. a tudományos módszer – subtilitas intelligendi (strukturális, irodalomtudományi módszer, szociáltörténelmi exegézis, pszichológiai írásmagyarázat). 2. Elkötelezett olvasási formák – subtilitas applicandi (bibliaolvasás reménységben, hitben, szeretetben). 3. Gyakorlati közvetítő formák – subtilitas explicandi (a téma közelhozatala, megvilágosítása). Újra felteszi a kérdést, milyen konzekvenciák adódnak az elmondottakból a prédikáció formájára nézve? Így felel: 1. A textus homiletikai kommentálása. Azaz a prédikáció a textus nyelvi világát használja, a textusról beszél. A prédikáció kommentálja a textust. A homiletikai kommentáció azonban nem tudományos exegézis. A homiletikai kommentáció azt mutatja meg, hogy a textussal kapcsolatos argumentumok milyen életfolyamatokba vannak ágyazva. A homiletikai kommentár a prédikáció textusát rekontextualizálja a jelen keretében (egyik lehetőség: a különböző exegéták véleményének, a textus többféle értelmezésének a felmutatása). „... a téma homiletikai variálása: a textusnak az élettextusában mindig új jelentősége van. A prédikáció alaptémája sokféle variációban ragyoghat fel.

A prédikáció teológiai dimenziója

A prédikáció az Istennel folytatható dialógus lehetősége, ez a prédikáció teológiai dimenziója. Ebben a fejezetben szerzőnk első kérdése: kivel akar a prédikáció dialógust folytatni? Mit értünk mi „Isten” név alatt? Nos, Isten a Lét és Értelem ama Egysége, aki az életünkben Indicativus és Imperativus, akit deus absconditusnak és deus revelatusnak tapasztalunk meg. A prédikáció akkor teljesíti feladatát, ha a Lét és Értelem tapasztalatát nyitva hagyja és lehetővé teszi egyrészt a diszkrepancia tapasztalás által a panasz és a vád dialógusát, másrészt a konzonanciatapasztalás által a hálaadást és dicséretet. Isten anonim módon van jelen abban a dialógusban, amit magunkkal folytatunk, amikor magyarázni akarjuk életünk eseményeit (Próba? Kihívás? Feladat?). A vallásos hit értelemdadás az eseményeknek. Az ember a maga belső dialógusában önmagát is igazolni akarja (egodiczea) lelkiismereti konfliktusaiban. Azaz keressük „az eleve adott programot” – az istenképűséget, a létezés és az értelem egységét. Prédikálni annyit, mint bekapcsolódni ebbe a belső dialógusba. A prédikáció ott lesz „Isten ígéje”, ahol ezt az ember által keresett, de nem talált egységét a létezésnek és az értelemnek megvilágítja, azaz felszínre hozza a valóságban rejtett „üzenetet”. Ily módon Isten anonim jelenlétéből az ember belső dialógusában tudatos jelenlét lesz. A prédikáció alakjára nézve ebből négy konzekvencia adódik: 1. a prédikációnak speciális homiletikai népszerűsége van szüksége, mert csak képes beszédben lehet szólni a létezésről és az értelemről. A képek és jelképek a prédikációban nem díszítmények, hanem a prédikáció lényegéhez tartoznak. A képszerűtelen prédikáció nem teljesíti feladatát. 2. A prédikációnak homiletikai elbeszélés-struktúrára van szüksége, mert így mutatható be a feszültség a létezés és az értelem, az indicativus és az imperativus között, a Deus absconditus és a Deus revelatus között. 3. A prédikációnak homiletikai feszültségre van szüksége, ami adódik a létezés és az értelem

feszültségéből. 4. A prédikációnak homiletikai dialógusra van szüksége, az embert meg kell szólítani.

A prédikáció egzisztenciális dimenziója

Könyvünk negyedik fejezete a prédikáció egzisztenciális dimenzióját mutatja be „predikáció mint az életorientálás közvetítésének lehetősége” címmel. A fejezet lényegét jól foglalják össze az első mondatok: „A prédikáció a világról, a társadalomról és a személyes életről szóló dialógusba avatkozik be azért, hogy Isten jelenlétét (részvételét a dialógusban) érzékeltesse. Életnyereség a célja, azaz az élet orientálása és megváltoztatása. Az Újsz. szerint az élet legnagyobb nyeresége az örökélet (Jn 17,3). „A prédikáció azt akarja tehát, hogy egzisztenciánkat mozgató gondolkodásunk, élményvilágunk és magatartásunk harmóniában legyen a Valósággal. Ezért fel kell mutatassa a bibliai jelképvilág kozmikus, szociális és személyes dimenzióit. Lehetővé teszi tehát újra a természet valóságos-teológiai megértését. Ezért be kell mutatassa a bibliai textusok társadalmi Sitz im Lebenjét, a keresztyén identitás kialakítását, a bibliai emberek modelljellegét (ecce homo). Meg kell mutatassa, hogy Isten jelen van minden egzisztenciális dimenzióban. Ezért a bibliai textusokat nem lehet uniformizált hermeneutika segítségével olvasni, hanem csak az evolúciós, a szociáltörténeti és textuspszichológiai hermeneutika fényében. Mindebből a prédikáció alakjára nézve következik, hogy: 1. Többdimenziós prédikációra van szükség, olyanra, amelyik: 1.1 megszólítja az embert, 1.2 a társadalmat, 1.3 sőt felmutatja a hit kozmikus dimenzióját is. 2. Kognitív átstrukturáló prédikációra van szükség. Ebben nagy segítséget nyújthatnak a képek és az elbeszélések.

A prédikáció kommunikatív dimenziója

A prédikációról, mint a prédikátor és a gyülekezet közötti kommunikáció lehetőségéről beszél könyvünk utolsó fejezetében szerzőnk. A kommunikáció sikerének feltételei 1. érthetőség, 2. autenticitás, 3. felebaráti figyelmesség, 4. felelősség. Ezekben a vonásokban látja szerzőnk kifejezhetőnek a kommunikáció „etikáját”. Az általános kommunikáció e négy általános alapkövetelményét Szerző a maga részéről kiegészíti egy ötödik követelménnyel is, ti. a tárgyi igazságért fáradozás követelményével. Az érthetőség feltétele a nyugodt beszédtempó, a szabad előadás (ne felolvasás!), a kánaáni nyelv és az akadémikus stílus lehető kerülése. Igen fontos a követhető „felépítés”! A prédikáció felépítése a fi-

gyelemfokozás eszköze. A jó prédikáció kiemeli a központi üzenetet. A jó prédikáció egységes kell legyen. Sok prédikáció „corpus permixtum” három prédikációból. A főtémának mindig vissza kell térnie éspedig az egyes részek végén, mint refrain. A várakozást a formális tételezéssel lehet felbreszteni. Az érthetőséget szolgálja a prédikáció szemléletessége is. Alapszabály: nincsen prédikáció kép, avagy elbeszélés nélkül. Ugyancsak az érthetőség szempontjából fontos rámutatni a prédikáció elbeszélő jellegének fontosságára. Arra, hogy legyen a prédikáció vigasztalás, bátorítás, követelmény. Az „önök” megszólítás távolságot tart és teremt, a „te”, „ti” közelséget. A hitelesség (autenticitás) követelménye azt jelenti, hogy a hallgatóság vegye észre a prédikáció Sitz im Lebenjét a prédikátor életében! Ne csak a tradícióban. Természetesen a prédikáció nem önfeltárás. A prédikátor minden problémáját nem kell ráönteni a gyülekezetre, csak érzékeltetni a küzdelmet, ami folyt, pl. a történelmi-kritikai kutatás és a tradicionális dogmatika között. A felebaráti figyelem követelménye azt jelenti, hogy a prédikáció empátiát is fejezzen ki. Különösen a kényes kérdéseket illetően (halálfelelem, szeretetvágy stb.). A prédikációnak meg kell teremteni az akceptálás légkörét. Az akceptálás a lelkessel (predikátorral) kapcsolatos elvárások akceptálását is jelenti. Azaz legyen a lelkész: 1. szakmailag kompetens (A Biblia és a teológia szakértője), 2. a hit reprezentánsa, 3. kegyelmi ajándék birtokosa is. A felelősség követelménye azt jelenti, hogy a prédikátor felel szavaiért. Nemcsak a Szentlélek és nemcsak a hallgatók felelősek a prédikáció eredményességéért. Felelősen prédikálni annyit jelent, mint meggondolni hatásunkat és határainkat. A sikeres kommunikáció feltétele végül is az igazságért való fáradozás. Szükséges-e felvilágosítani a gyülekezetet a történelmi-kritikai kutatás eredményeiről? Theissen azt feleli, lehetséges, módjával, de nem szükséges! A kerygma független a historicitástól. A modern társadalomban a keresztyén jelrendszert újból ki kell szabadítani az ossztársadalom életébe magától értetődően történő beágyazástól. A teológiának és az egyháznak meg kell őriznie a maga autonómiáját. A speciális igazságigény minden prédikációval szemben az, hogy nemcsak pedagógiai, pszichoterápiái és szociális feladati vannak. Ezek is lehetnek. De a prédikáció a maga dinamikáját tárgyból nyeri. A prédikáció célja dialógust teremteni Istennel, aki beleszól az ember önmagával folytatott dialógusába. Csak így lesz a prédikáció a hit jelbeszédévé.

Dr. Boross Géza

Egyház és iskola

(Fürj Zoltán új könyve)

Gazdag tartalmú, szép kötet jelent meg 1996-ban Debrecenben. Szerzője a református iskolák ismert kutatója a Tiszántúlon. Fürj Zoltán számtalan tanulmányában foglalkozott már az egyház és iskola kapcsolatával. Most megjelent kötetében összegezte kutatásai eredményét az 1944-45-ös évekre vonatkozóan.

A kötet szerzője a *bevezetőben* arra utal, hogy az egyháznak újra meg újra meg kell újulnia, illetve az egyházat szüntelenül meg kell újítani – szól a reformátusok ősi elvárása, ami a megújulás alapeszméjét az evangélium tiszta hirdetésének követelményét fogalmazza meg. A változó történelmi korok, társadalmi berendez-

kedések sokszor próbára tették a protestáns egyházakat. Minden kor megfogalmazta a maga kihívását, kísértését, s az örök kérdést: hogyan lehet a tiszta evangéliumot hirdetni, kiállni érte úgy, hogy az ősi reformátori elv ne sérüljön, a szinkronitás megmaradjon.

A református egyház életét áthatotta ez a szellem és ez a szemlélet, valamennyi intézményében jelen volt az évszázadok folyamán és jelen van ma is – így az iskolában is megtalálható.

Az egyház az igei parancsot megfogadta: „Tegyetek tanítványokká minden népeket” (Mt 28,19) terjesztette a maga tanítását.

Az 1944-45 fordulóján bekövetkezett fejlemények, az eddig csak epizód szerepet játszó új hatalmi rend, az új politikai elit jelenlétével valószínűsítette, hogy az a szerves fejlődés, ami egyház és társadalom egyház és politika, egyház és iskola között kialakult, rövid időn belül megbomlik. Amit az egyház 400 éven át épített, azt nem egészen 4 év alatt lerombolta a totalitás jegyeit mutató állam. Az egyházvezetés becsapottan, kiraboltan, megaláztatottan tudomásul vette a megmásíthatatlan tényt s nem vállalkozott arra, hogy aktív politikai harcot folytasson az állammal.

A könyvben azt a helyzetet szeretnék bemutatni, amibe 1944-45 fordulóján a tiszántúli egyházkerület gyűlekezetei és vezetői voltak, jelezve ezzel azt a küzdelmet, amit az egyházi iskolák fennmaradásáért folytattak. Teszik ezt úgy, hogy néhány, általuk fontosnak tartott forrást, újságcikket is közzé tesznek.

A szerző a kötet első részében a *templom és iskola* jelentőségét hangsúlyozza. A reformáció óta a templom és iskola szorosan összefonódott egymással. Az iskolaügy, a tanügy a világi és egyházi hatásokat hivatalosan foglalkoztató gondná vált. Luther hitte és vallotta: „Krisztusnak és a világnak ügye fordul meg azon, hogyha mi az ifjúságon segítünk és lendítünk. Édes uraim – szólította meg a nemességet – mennyit költünk évenként puskára, utakra, hidakra, gátakra és sok más hasonló dolgokra, hogyne kellene ugyanannyit költenünk a szegény elhagyott ifjúságra is.” Máshol úgy érvelt: „Ha a török elleni háborúra egy forintot adunk, akkor az ifjúság nevelésének ügyére legalább száz forintot kell adnunk.”

Az ígéhirdetői és a tanítói tiszta, a szószék és a katedra szinte azonos funkciót töltött be. S csak ebben az összefüggésben érthető. Méliusz Juhász Péter szenvedélyes állásfoglalása az iskolák mellett: „Csináljatok iskolákat a templomokból.” A reformáció szellemében új elemként jelentkezett, hogy az iskolát, a tanítást, egyáltalán a munkát az istentisztelet rangjára emelte. A református egyház a XVI. századtól fokozatosan alakította, a változó történelmi korok lehetőségeinek megfelelően formálta a maga, a csak rá jellemző iskola- és oktatáspolitikáját. A református iskolák alapító atyái, patrónusai között a települések önkormányzata mellett számos nemzeti származású egyént is találunk, de az iskolák döntő többségét mégis a szegénysorban élő nép építette, tartotta fenn.

Miért fontos az iskola? Gönczi Béla szerint: a református iskolákra azért van szükség, mert vallásosságunk nem volt és nem is akar soha szektajellegűvé válni. Ennélfogva mindig a kor kultúrájának ezüstjével összeötöződvé kell megjelenie az általa hordozott örök evan-

gélium arányával, s ez az ötvöződés nem történhetik meg másutt, mint a néki megfelelő iskolatípusban.

Az egyház évszázadok során kiépített iskolahálózata a népiskolától a felsőfokú oktatásig, a lelkészek képzéséig terjedt. A református *iskolapolitika és nevelési koncepció* centrumában az elemi népiskolák, illetve kollégiumok álltak. A cél ezek számának növelése volt. A református kollégiumok és azok partikulái mindig és mindenkor a magyarság megmaradásának, felemelkedésének fellegvárai voltak.

A *református egyház művelődéspolitikájának* alaptételeit Imre Sándor gyűjtötte össze. Megállapítható, hogy Imre Sándor olyan református iskolapolitikában gondolkodott, amely tiszteletben tartja az egyház múltját, megbecsüli az elődök erőfeszítéséből származó alkotásokat, féltőn óvja, fejleszti iskolarendszerét. Teszi mindezt a szükségletek és a lehetőségek egyensúlyában.

A kötet második részében *helyzetképet* olvashatunk *1944-45 fordulójáról*. A történelmi út mérlege azt sugallja, hogy az állam és egyházak összefonódásának negatív következményei nyilvánvalókká váltak. Az államhoz fűződő kapcsolatokat egyre több részről érte bírálat. Az egyházvezetést ért támadások, ellenvélemények és az elégedetlenség hatására Ravasz László a politikai élet általános értékelését adta, amely felölelte a háborúba való belépést, a lelkészek politikai szerepvállalását, az egyház életlehetőségeinek, feladatainak egész rendszerét. *Révész Imre szerepvállalása*, tevékenysége iskolai kérdésekben nemcsak azért fontos, mert ő a tiszántúli kerület felvigyázó pásztor, az egyetemes egyház zsinatának lelkészi alelnöke. Kereste, kutatta az új egyházi és iskolai modell kialakításának lehetőségét. Döntöttek arról, „hogy az egyes iskolafajták tekintet nélkül addigi jellegükre, közösen működjenek. Az iskolafenntartók, valamint a tanári, illetve tanítói karok felekezeti különbség nélkül, a lehető legteljesebben együtt dolgozzanak. Az iskolába a gyermekek felekezeti különbség nélkül járjanak”.

A *közoktatás újjászervezése a Tiszántúlon* abban az akusztikában történt, amikor Magyarország történelmében az egyik legválságosabb periódus végét jelentette a felszabadulás – megszállás folyamata, ami számtalan ítéletet és számos ígéretet hozott magával, de önmagában még nem zárta le a háború előtti fejlődési szakaszt. Az oktatásban fennmaradt ugyan a régi intézményhálózat, az iskolafenntartók joga a törvénykezés szintjén nem csorbult, azonban a szintérré lépett új erők, néptömegek aktív hatásának következtében az oktatást új elemekkel gazdagították, a tanított tananyag szerkezetében és tartalmában módosult.

A *Bizalmas utasítást* Révész Imre adta ki 1944. december 1-jén. A Bizalmas utasítás azzal, hogy a Tiszántúli református püspöke bocsátotta közre, lényegesen túlnőtt az iskola keretén. Politikai magatartási normát közvetített és jelentett, a mihez tartás fontos dokumentumává vált.

Nemcsak egy-egy tantárgy elhagyása, az oktatási anyag módosításának igénye fogalmazódik meg benne, hanem merőben új szemléletváltást követel, megkezdni a leszámolást a régi oktatási szellemmel, új értékrendet sugall.

Megismerhetjük a kötetben a *baloldali elképzeléseket az iskolák jellegének megváltoztatására*. A direktóriumok felléptek az oktatás jellegének megváltoztatására

ért. a vallástanítás megtiltását, az iskolafenntartók jogának csorbítását az oktatás struktúrájának radikális átalakítását tűzték ki célul. A református egyház vezetése a Tiszántúlon, továbbá az ország más részein is, az iskolában a szolgálatnak olyan lehetőségét látta, amit politikai célok érdekében semmiképpen sem akartak felhasználni. Minden eszközzel óvni, védeni igyekeztek intézményeiket, s felléptek az olyan intézkedések ellen, amelyek az egyházi iskolák sérelmére történtek. Tették ezt már csak azért is, mert a két világháború között is ezt a magatartást tanúsították.

A korszak által felvetett központi kérdés az egyházak számára így a református egyház számára is az volt, hogy élni, de hogyan, mi módon? A válaszuk csak az lehetett: végzik szolgálatukat az adott feltételek között.

A háború okozta általános elszegényedés, az államszervezet széthullása megakadályozta mind az egyházadók, mind az államsegélyek folyósítását. Így az iskolák működésének szinte egyetlen alapja a földingatlanból származó bevétel volt, illetve a gyülekezeti tagok önkéntes adakozása maradt.

Államosításra ugyan nem vállalkozott a kormány, de 1945 augusztusában a 6650/1945. M.E. számú rendeletével az általános iskolák felállításáról döntött, ami az egyházakat új kihívás elé állította.

Révész püspök megfogalmazta a legfontosabb konzekvenciákat: „Be kell vinni a gyülekezetek köztudatába, hogy csak olyan református iskolákért érdemes áldo-

zatot vállalnunk, amelyben minden emberi biztosíték megvan a református szellem uralmára.” Szükségesnek tartotta annak az alapelvnek a hangsúlyozását és tudatosítását, ami az egyház törvényében megfogalmazódik: „az iskolák mindenestől az egyház testéhez tartoznak.” S talán legfőbb mondanivalója: új viszonyok között nem lehet hagyományos módon gondolkodni.

Érdekes a kötet dokumentumgyűjteménye is. Ebben megtalálható: új szellem a közoktatásban; az egyház és állam (Révész püspök nyilatkozata az egyház állásfoglalásáról az új magyar életben) „a hitleri Németország sodort le bennünket a nemzeti becsület útjáról”, egységes köznevelést, beszélgetés gróf Teleki Gézával a tanügyi reformokról; a tanító, a legmagyarabb magyar; vállvetett munkával népünk lelki megújulásáért – a katolikus és protestáns lelkészek közös nyilatkozata; földreform és az iskolák; a magyar oktatást új alapokra kell fektetni, demokrácia és nevelés; Faragó László igazgató iskolai reformtervezet; a békéssámsoni református iskola autonómiájának sérelme; az iskolák jövője. Figyelemreméltó a témára vonatkozó bőséges bibliográfia is.

Gazdag könyvvel gyarapodott a szakirodalom Fürj Zoltán e művével. A szép nyomdai kiállítású, sikeres kivitelű kötetet a Debreceni Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola adta ki az OTKA témapályázat keretében.

*Nanszákne dr. Cserfalvi Ilona
főiskolai tanár*

Az egyházak és a klímaváltozás

A „The Ecumenical Review”, az Egyházak Világtanácsának negyedévi folyóirata idei 2. (49.) számában hét tanulmány foglalkozik az üvegházhatás növekedésével, Földünk éghajlatának megváltozásával, ennek következményeivel és az egyházak magatartásával. Marlin VanElderen szerkesztői bevezetőjében arra figyelmeztet, hogy ez nem csak a tudósok ügye, hanem az egyházaké is. Sok mással van szoros kapcsolatban, és a nemzetközi ökumené problémája is. Az evangélium szerint Jézus megfeddte korának vallási vezetőit, akik ismerték az ég (az időjárás) jeleit, az idők jeleit azonban nem (Mt 15,1-3). Ma már látszik, hogy a kettő milyen szoros kapcsolatban van (130. o.).

David C. Hallmann (Kanada) Ecumenical Responses to Climate Change – A Summary of the History and Dynamics of Ecumenical Involvement in the Issue of Climate change c. bevezető tanulmányában az EVT Klímaváltozás Programjának ügyvivőjeként összefoglalja az üggyel kapcsolatos tevékenységet. A „fenntarthatóságról” már 1974-ben Bukarestben beszéltek, amikor a Római Klubnak „A növekedés határai” c. jelentését vitatták meg. Az 1975-ös nairobi nagygyűlésen meghirdették az „igazságos, résztvevő és fenntartható társadalom” (JPSS) programját (132. o.).

A VI., vancouveri nagygyűlésen elindították a „Béke, igazságosság, teremtett világ megőrzése” programot (JPIC), először „konciliáris folyamatként”. A cím arra is utal, hogy az első kettő hiánya milyen veszélyes a teremtett világra. Igaz, hogy az 1990-es szöuli nagygyűlé-

sén olyan hangok is hallatszottak, hogy a környezeti gondok hangsúlyozása elterelő hadművelet a fejlett Észak részéről (uo.).

Az EVT 1992-es riói konferenciáját az ENSZ Környezet és Fejlődés csúcstalálkozójával egyidőben tartották, hogy minél jobban figyelmeztethessék a döntéshozókat.

Az egyházak, különösen is a két Németországban a 80-as években kezdtek intenzíven foglalkoznia a klímaváltozással, így a baseli I. Európai Ökumenikus Gyűlésen is szóba került a téma. Fordulópontot az 1991 januárjában a svájci Gwattban tartott konferencia jelentett (ezen maga is részt vettem). Itt az iparosodott országok felelősségének hangsúlyozása mellett évi 3 %-os csökkentést ajánlottak (134-135. o.). 1993-ban a hollandiai Driebergenben elfogadtak egy programot „Felgyorsult klímaváltozás – a veszély jele, a hit próbája” címmel. – Az 1995-ös berlini klíma-világkonferencián az EVT népes delegációja ismét felhívta a figyelmet az etikai alapokra (137. o.).

A II. driebergeni konferenciára 1996 novemberében került sor. Bíralták a „fenntartható fejlődés” fogalmát, hiszen ezzel valójában csak az uralkodó gazdasági rendszert próbálják elviselhetővé tenni. Az igazi kérdés: Miért az áruk és a szolgáltatások mennyiségét akarják környezetileg fenntartható feltételek között növelni a személyek és a természet többi részének egészsége helyett lakóhelyük, illetve életterük közösségében (139.o.).

Három fő témakörben hangzottak el előadások, ezek egy része a lapban:

1. A fenntartható fejlődés – Lukas Vischer: *Climate Change, Sustainability and Christian Witness* 142-161. o.
2. Esettanulmányok – Suliana Siwatibau: *Impacts, Issues and Dimensions of Climate Change: A Pacific Islander Viewpoint* (162-167. o.).
Nafisa Goga D'Souza: *Climate Change and sustainability in Indian Context* (168-177. o.).
Zlinszky János: *Climate Change and Countries in Transition: The Churches' Role in Central and Eastern Europe* (178-184. o.).
3. Teológiai megfontolások – Sallie McFague: *The Loving Eye is the Arrogant Eye: Christian Critique of the Western Gaze on Nature and the Third World* (185-193. o.).
Angelos Vallianatos: *Creation, Koinonia, Sustainability and Climate Change* (194-202. o.).

Lukas Vischer kérdése: találhatóunk-e kritériumokat a fenntarthatóság keresztyén értékeléséhez? (143.o.). A tudományos kutatás egyre jobban alátámasztja, hogy az ember felelős a változásokért. A hatások részben jelezhetők, részben kiszámíthatatlanok. A klímaváltozás nem egy kérdés, a többi között, hanem a teljes ökológiai válságot reprezentálja, hiszen szorosan összefügg minden más ilyen problémával (144. o.).

A jövőendő nemzedékek iránti gondoskodás és aggodalom az ENSZ Környezet és Fejlődés Világbizottságának (vezetőjéről, Go Harlem Brundtland volt norvég miniszterelnökről Brundtland-bizottság néven ismerik) „Közös jövőnk” (1987) c. jelentéséből származik. Egyetlen nemzedéknek sincs joga úgy megváltoztatni a Föld arculatát, hogy a következőket ellehetetlenítse. Elvben ezt senki sem vitatja. Konfliktus esetén azonban a ma élők érdekei győznek (uo.).

A Brundtland-jelentés *közös jövőről* beszél. A felelősség azonban nemcsak saját leszármazottainkra, hanem *minden népre* vonatkozik. Mindazokra, akikkel az emberiség évente gyarapszik, akik által csökken az erőforrások egy főre jutó mennyisége. Csak a legszélesebb felelősség elismerésével beszélhetünk közös jövőről (145. o.).

Az emberi lét sebezhető, betegségek, katasztrófák, balesetek miatt. A technikai „második világ” egyeseket kiküszöböl, de közben újakat teremt. Ma már világosan látható, hogy a biztosítótársaságok nem tudják majd viselni a klímaváltozás következményeit, erre az érintetteknek egyre inkább fel kell készülniük. Addig is a kockázatokat összefüggéseikben kell látnunk, gondolnunk kell arra, hogy a megelőzés a környezeti kockázatok esetében is olcsóbb. A kockázatcsökkentésnek is vannak azonban költségei és hátrányai. A legszélesebb értelemben vett fennmaradásnak, túlélésnek kell elsőbbséget biztosítani. A lehetséges vagy valószínű emberi áldozatok kérdése a keresztyén lelkiismeret próbája. Nem mindegy, hogy valaki maga vállalja-e a kockázatot, a veszélyt, vagy másokra hárítja (147-148. o.).

Felteszi a furcsának ható kérdést, hogy vannak-e jogai a teremtettnek. Csak az embert és szükségleteit kell szolgálnia, vagy pedig önmagában is megvan-e az „élethez való joga”? A további lépések nagymértékben függenek a választól, amely ha nem is kifejezetten, de a sorok között igyennek tűnik (149-150. o.).

Bár az energia-felhasználás hatékonyságát a többszörösére lehet(ne) növelni, ez nem jelenti azt, hogy az iparosodott országok életmódja változatlanul fenntartható, erre példa a légi közlekedés (151. o.). „Amit számítógépes szimulációk nem vehetnek tekintetbe, azok: a háborúk, konfliktusok, vagy irracionális viselkedés a gazdasági verseny gyilkos nyomása alatt...”¹

A fenntartható társadalom megvalósítása valamiféle lelki megtérést követel, tehát a tudósok szerepe korlátozott. Az egyházaknak bátran kell hangsúlyozniuk lelki, erkölcsi álláspontjukat a vitában, és leleplezniük a tudományosnak álcázott ideológiai szempontokat (155-156. o.).

A teológia a természettudományok hatására egyre jobban visszavonult az igazán sajátjának tartott területre: az emberi egzisztencia értelmezésében, és a teremtettségben csak az Isten és ember közötti dráma színpadát látta, célját alig. Másrészt a teológia korábban sokat foglalkozott az emberi szabadsággal, a felszabadítással, de a teremtettség-re való tekintet nélkül – jelentős kivétel a feminista teológia (156-157. o.). Mivel azonban Isten országa a szabadság forrása, ennek várása megszabadít a növekedés és haladás ideológiájának kényszerétől (159. o.).

Vischer tanulmányának végén azt is megállapítja, hogy az elmúlt két évtizedben sok változás történt. Teljes erővel folyik a teológiai munka a teremtésről, ill. a teremtettségéről. Az egyházak általában elfogadják IMóz 1,26 újfajta értelmezését. (Azaz, hogy az uralkodás nem pusztítás, kizsákmányolást jelent.) Vannak azonban bizonyos aggodalmak, hogy az egyházak ez irányú tevékenységét összekeverhetik a New Age-mozgalmakéval. Mindenesetre az EVT-nél fontos program a teremtett világ megőrzése, a fenntartható földi élet (160-161. o.).

Sulivana Siwatibau (Vanuatu) a kis szigeteken és az alacsony partmenti területeken élők kiszolgáltatottságára figyelmeztet. Ha az átlaghőmérséklet csak kismértékben változik, már ez is az időjárási szélsőségek gyakoribbá válásával jár (163. o.). Az elvándorlás őket érinti elsőként. A tudomány és a technika által okozott károk enyhítésére nekik kell leginkább igénybe venniük ezek eredményeit – a természeti erőforrások megőrzésére, jobb kihasználására, az ökoturizmus fejlesztésére (164-165. o.). A klímaváltozás nem egyszerűen Észak-Dél-probléma, hanem azoké, akiknek Északon is, Délen is hátrányuk van a jelenlegi kizsákmányoló rendszerekből (166-167. o.).

Nafisa Goga D'Souza arra figyelmeztet, hogy Indiát és a szomszédos Bangladesht különösen is érzékenyen érinti a klímaváltozás – a szárazság és az évtizedenként 1 cm-es tengerszint-növekedés. A lakosság száma az ezredfordulóra eléri az egymilliárdot. A gazdasági növekedés évi 6 %, ami növekvő energiafogyasztással jár, és háromszorosan meghaladja a népszaporulatot. De az átlag-amerikaira ugyanannyi széndioxid-kibocsátás jut, mint 8.150 indiaira! (169-170. o.). 1990-ben a lakosság a világnépesség 16.2 %-át tette ki, a széndioxid-kibocsátás azonban csak a 6 %-át. Ha India nem is a fő veszélyeztetők az ország erőforrásainak gyors ütemű csökkenése aggodalomra ad okot. Az eredeti erdőknek már csak 10 %-a van meg. A bányászat sok népcsoport ősi földjét teszi tönkre. India adósságválsággal küszködik, nettó tőkeexportőr; ez is oka a pusztításnak. 1995-ben az autógyártás 23 %-kal növekedett, de számos falu ma is csak gyalogosan közelíthető meg (172-173. o.).

Arara Pradesh államban egy duzzasztógát építése miatt 250 ezer embert kellett kitelepíteni, és az egyik leggazdagabb erdős vidék elpusztul – azt mondják, nemzeti érdekből. De ki határozza meg a nemzeti érdeket, kérdezi (174. o.), és kérdezhetjük mi is vele együtt.

Fokozott érdeklődéssel – és aggodalommal – olvashatjuk Zlinszky Jánosnak, a szentendrei Regionális Környezeti Központ munkatársának előadását. Magyarországon az elmúlt száz évben 0,3-0,6 °C-kal nőtt az átlaghőmérséklet, és 1991-95 között évről-évre emelkedett. 1995-ben tapasztaltuk az első „igazi, klasszikus” tornádót, Somogyban. Ismerjük már a négyhónapos szárazságot is. Ugyanakkor egyre valószínűbb, hogy a korábban csak százévenként egyszer bekövetkező nagy árvizek gyakoribbá válnak (178. o.). Az egykori szovjet tömb államainak részesevé a széndioxid-kibocsátásból 20 %, az iparilag fejlett országok 64, és a fejlődő országok 16 %-ával szemben. Az egy főre jutó kibocsátás tehát utoléri a Nyugatot – „hála” a korábbi erőszakos, energiafálgó iparosításnak – „csak” éppen a jövedelem sokkal kevesebb. A kormányok tűzoltást folytatnak, „csak” az a kérdés, hogy melyik tűzzel kezdjük (179. o.). Ezt két fő szempont határozza meg: az Európai Unió felé menetelés és a saját újraválasztásuk. A környezetvédelmet is nagyrészt ez határozza meg: csökkentsék azokat a hatásokat, amelyek a Nyugatot (is) veszélyeztetik... (180. o.).

A „Föld barátai” nemzetközi szervezet „a fenntartható Európáért” folytatott kampányában évi 1,7 tonnára szeretné csökkenteni az egy főre jutó kibocsátást. Ez az EU-ban 76, a volt szovjet tömbben 80-88 %-os csökkentést jelentene. Bár ez 50 év alatt is hihetetlennek tűnik, egyes szakértők már 2010-re lehetségesnek tartják (181. o.). Hadd tegyem hozzá: ha...

De a törvények áthágása, az adó (akár kicsi, akár nagy) elkerülése, a vagyon halmozása dicséretesnek számít. Az egyházaknak a környezet iránti felelősségüket is világosan meg kell fogalmazniuk. A „környezetvédelmi bűnvalás” valahogy így hangzana: „Gyónom nektek, testvéreim, hogy elvettem a szegények környezetét, mert autóztam villamosozás helyett, pazaroltam az ivóvizet, égve hagytam a villanyt,... új-zélandi almát vásároltam. Bármilyen furcsán is hangzik, mondja, ez is hozzátartozna a mai „níniveiek” megtéréséhez. – Itt hadd vessem közbe, hogy a júniusi new yorki csúcskonferencián szinte semmi hajlandóságot sem mutatott Clinton elnök az USA 4 % lakossággal szemben 23 %-os széndioxid-kibocsátásának csökkentésére. Erre is igaz Luther megállapítása: „amire szívedet hagyod és bízod, valójában az a te istened”.² Ha valaki ezt nem veszi komolyan, akkor az új-zélandi almát sem „gyónja meg”.

Jó környezetkímélő megoldásokkal ma már gyakran találkozunk Nyugat-Európában az egyházak, lelkészek között, és a jó példa Közép- és Kelet-Európában is bizonyára hatna. Az egyházak itt is hívják fel a figyelmet, tanácsolja, mind a globális, mind – ha lehet, ez még fontosabb – a helyi problémákra (182-183. o.).

Sallie McFague, a Tennessee-i Vanderbilt Egyetem teológia-professzora a szerető és az arrogáns szemet hasonlítja össze. A természet és a szegények elleni erőszak együtt figyelmeztet a nyugati kultúra betegségére. Egy szegény, lehetőleg színes bőrű nő lehetne a XXI. században az emberiség és a természet egészségének „barométere” (185. o.).

Az arrogáns szem mind a természetben, mind az emberben csak valaminek a tárgyát látja, számára a más(ik) csak objektum lehet. Leonardo Boffra hivatkozik, aki szerint „új udvariasságra van szükségünk a teremttség iránt”. Erre figyelmeztet fehér, nyugati, feminista teológusként. A szubjektum-szubjektum-modell a nagy parancsolatban is benne van: szeresd... személyében (186-187. o.).

A Genézisben azt olvassuk: Isten hétszer állapította meg a teremtésről, hogy jó, míg az uralkodás csak egyszer szerepel. A Genézis üzenete tehát sokkal inkább a megbecsülés, a csodálat, mint az uralom (187. o.).

A dualizmus háromféleképpen érvényesül: a kölcsönös függőség tagadásával, kis különbségek abszolutizálásával – kényelmetlen a dualisztikus gondolkodás számára, hogy a csimpánzok génjei legalább 98 %-ban megegyeznek a mieinkkel. Itt hadd jegyezzem meg: nem ő az egyetlen, aki időnként túllő a célon: az egész Szentírásban világos, hogy csak az ember imago Dei, a Teremtő számára a másfél-két százalék, minőségi különbség. – Továbbá: az eltérések hiányként való magyarázatával, például: szegény az, akinek nincs pénze (188. o.).

Költői kérdése: akarunk-e olyan bőséges életet, amely nem tartalmaz más életet? – annál jogosabb. Az antropocentrikus gazdálkodást fel kell váltania a biocentrikus gondolkodásnak, mondja (190. o.).

Had idézzek Korten sok-sok megszüvelendő gondolatából:

„Az üzlet uralta média nem arra tanít bennünket, hogy úgy juthatunk el a beteljesüléshez, ha a családdal, a közösséggel, a természettel... való kapcsolatokon keresztül a legteljesebb mértékben megtapasztaljuk az élet gazdagságát. Ehelyett azt a hamis ígéretet sulykolja a fejekbe, hogy bármi legyen is a vágyunk, a piac az a hely, amin keresztül a vágy azonnal kielégíthető. A célunk a fogyasztás – vásárlásra születünk.”³

Angelosz Vallianatosz athéni teológiai tanár is figyelmeztet, hogy a teológia és az egyház nem hagyhatja szó nélkül az Isten adományait – a teremtett világgal való visszaélést. Eközben a teológiának nem kell új terminológiát, dogmákat kitalálnia. Sokkal inkább az ökológia eredeti jelentéséből kell kiindulnia: oikosz – a ház(unk), otthon(unk) (195. o.).

A bűnbeesés, mondja, bár nem részletezi, a világirodalom első beszámolója egy ökológiai katasztrófáról (nyilván 1Móz 3,17-18). Pedig Isten a világot „igen jónak” teremtette, és szeretetével arra hívja az embert, hogy vegye kézbe és vezesse a halhatatlanság felé. Az eredendő bűnnek protestáns fül számára sajátságos magyarázatát adja: az Isten által biztosított szabadság ajándékaival való visszaélés, és nem annyira az ember engedetlensége, vagy hübrisze. (Nem inkább az engedetlenség, illetve a hübrisz következménye a visszaélés?) Mind Ádám, mind Éva azt hitte, hogy egymaga lesz „az isten”, tehát sem a másik, sem a természet. Isten az „ego” része lett, és minden és mindenki rossz, aki az egotól különbözik (195-196. o.).

Ha a dualizmus a bajok gyökere, akár a „nem ego” tárgyiasítása, akár a test, az anyag megvetése, akkor a megoldás csak a szintézis lehet. Hiszen Isten szeretete mindenkire vonatkozik. Esőt ad mind az igazaknak, mind a hamisaknak, az emberi egoizmus ezt savas esővé változtatja (198. o.).

A kérdés tehát nem az, hogy a teológia mit ajánl az ökológiának, hanem az, hogy a teológia hogyan terezné, hangolná át a világot a halál legyőzése felé (200. o.). „A teológia feladata, hogy Isten országa jövőendő lakóinak jelezze: ha szekuláris életükben nem ízlelték meg az életet Isten dicsőítéseként, szeretetének hívására adott válaszként, vagy ha tisztán és érintetlenül tartották magukat a földi dolgoktól, nem lesznek képesek rá, nem lesz kultúrájuk ahhoz, hogy megértsék Teremtőjük szeretetét” (201. o.).

A részben igen konkrét, részben nehezen érthető előadások mind arra figyelmeztetnek, hogy az ember önzésével, felelőtlenségével feláldozza a földi élet, és benne a saját jövőjét. De befejezésül itt is hadd utaljak arra,

amire az Ökumenikus Tanulmányi Füzetek vonatkozó részének végén: bármennyire is úgy látszik, hogy az ember „ráségít”, a vég egyedül Isten kezében van.⁴

Dr. Szentpétery Péter

JEGYZETEK

1. Itt idézi: E. U. von Weizsäcker, A Lovins, L. H. Lovins: Faktor Vier: Doppelter Wohlstand – Halbierter Naturverbrauch, München, 1995 21f (151. o. és 8. jegyzet, 161. o.). – 2. A Nagykátéből az első parancsolat magyarázata első bekezdésének végén. – 3. David C. Korten: Tőkés társaságok világuralma (Szerk. Kindler József), Kapu, Budapest 1996² (1995) 324. o. – 4. A kétezredik esztendő – jubileum vagy világvége? Ökumenikus Tanulmányi Füzetek 13. (1996) 34. o.

CONTENTS OF NO. 1997/5

LORD, SPEAK TO US!

Erzsébet *Csernák*: Sanctification Turns Ignominy Away from God's People

LORD, TEACH US!

József *Zsengellér*: Community in the Old Testament

Ernő *Balogh*: The Christian and Politics

István *Czachesz*: Cultural Anthropology in the Exegesis of the New Testament: A Few Examples from the Book by Bruce J. Malina

Gábor *Barna*: Fifteen Years of Research in Hungarian Religious Folklore

Karl *Schwarz*: Development in the Situation of Hungarian Protestantism in the 19th Century

György *Benke*: The Biblical Foundation and Significance of Charismas

István *Novák*: Internal Policy of the Protestant Churches

Heinz Joachim *Held*: What Is That Which Still Separates Us from One Another at the End of an Ecumenical Century?

OUTLOOK

Bálint *Balla*: On the European Protestant Free University

Péter *Csorba*: Is It Possible To Bring Up to Morality, Ethics and Faith?

WORLD CHRISTENDOM

The Second Ecumenical Assembly in Europe – Message and Recommendations

REVIEW

C.G. Jung: Thoughts on Religion and Christianity (Sándor *Szathmáry*)

Gerd Theissen: Zeichensprache des Glaubens (Géza *Boross*)

Zoltán Fürj: Church and School (*Mrs. Ilona Nanszák, née Cserfalvi*)

The Churches and the Change of Climate – The Ecumenical Review 2/97 (Péter *Szentpéteri*)

INHALT DER NUMMER 1997/5

REDE UNS AN, HERR!

Erzsébet *Csernák*: Heiligung wendet vom Volke Gottes die Schande ab

LEHRE UNS, HERR!

József *Zsengellér*: Gemeinschaft im Alten Testament

Ernő *Balogh*: Der Christ und die Politik

István *Czachesz*: Kulturelle Anthropologie in der Exegese des Neuen Testaments: einige Beispiele aus dem Buch von Bruce J. Malina

Gábor *Barna*: Fünfzehn Jahre der Forschungen im ungarisch-protestantischen religiösen Folklore

Karl *Schwarz*: Entwicklung in der Lage des ungarischen Protestantismus im 19-ten Jahrhundert

AUSSCHAU

Bálint *Balla*: Über die Europäische Protestantische Freie Universität

Péter *Csorba*: Kann man zur Moral, Ethik und zum Glauben erziehen?

WELTCHRISTENTUM

Die zweite ökumenische Versammlung in Europa – Botschaft und Empfehlungen

RUNDSCHAU

C.G. Jung: Gedanken über Religion und Christenheit (Sándor *Szathmáry*)

Gerd Theissen: Zeichensprache des Glaubens (Géza *Boross*)

Zoltán Fürj: Kirche und Schule (*Frau Ilona Nanszák, geb. Cserfalvi*)

Die Kirchen und die Klimaveränderung – The Ecumenical Review 2/97 (Péter *Szentpéteri*)

A BAPTISTA KIADÓ AJÁNLATA

Baptista kiskönyvtár

Győri Kornél: A reformáció harmadik ága; A hitvallás és a baptisták	50 Ft
Baptista hitvallás	55 Ft
Győri Kornél: „Vizsgáljuk meg útjainkat!”	40 Ft
Dr.Somogyi I. Kié a hatalom a gyülekezetben?	30 Ft

Évenként megjelenő kiadványok

Múlt, jelen, jövő 1995	280 Ft
------------------------------	--------

Emlékkönyvek baptista történelmünkről

Emlékkönyv	35 Ft
Emléklapok 3.	35 Ft
Emléklapok 4.	40 Ft
A bővelkedő kegyelem	35 Ft

Segédkönyvek

Dr.Almási Tibor: Máté evangéliuma ...	400 Ft
Dr.Almási Tibor: Bibliai kérdések és válaszok	185 Ft
Győri Kornél: Gyülekezeti élt I.	65 Ft
W.L.Heindrich: Teológia gyermekeknek	200 Ft
Dr.Almási Mihály: Az úrvacsora mint szolgálat	595 Ft

Hitvallásos irodalom

Dr.Almási Mihály: És továbbment az ő útján örömmel	130 Ft
Dr.Udvarnok Béla: Új élet Krisztusban	155 Ft
J.F.MacArthur: Karizmatikus káosz ...	290 Ft.

Spurgeon könyvek

C.H.Speurgeon: Engem keressetek! ...	180 Ft
C.H.Speurgeon: A kapu előtt	55 Ft

Billy Graham könyvei

Dr.B.Graham: Békesség Istennel – füzve	50 Ft
– kötve	85 Ft
Dr.B.Graham: A Szentlélek – füzve ...	50 Ft
– kötve	85 Ft
Dr.B.Graham: Közelgő lódobogás	135 Ft
Dr.B.Graham: Szemeimet a hegyekre emelem (elmélkedés az év minden napjára)	150 Ft

Versek, elbeszélések, biznyságtételek

Lukátsi Vilma: Egy csipet só	110 Ft
Dr.Judson: Judson Adoniram élete	180 Ft
Gerzsenyi Sándor: Eldólt a szívemben	105 Ft
Venyersán L.: Legyőzött honfoglalók	110 Ft
Mustármagok – Szerk.: Dr.Somogyi Barnabás	320 Ft
Itt az aratás: – Szerk.:Pálinkás Ibolya ..	100 Ft

Ének-zene

Evangéliumi karénekek	330 Ft
Jézus az Úr – Jesus is Lord!	110 Ft
A hit hangjai	480 Ft
A hit hangjai II.	70 Ft
Bibliaköri énekek kísérete	200 Ft
Zeng az ének 1.	120 Ft
Beharka P.: Gyülekezeti harmónium (orgona-) játék	350 Ft
Beharka P.: – Gyülekezeti orgonajáték II.	350 Ft

Hanglemezek és kazetták

„Zengd Jézus nevét!”	120 Ft
„Jertek és lássátok!”	120 Ft
Evangéliumi karénekek 1.2.3. Darabonként	330 Ft

Tanulmányi anyagok

Dr.Komesz M.: Kertet ültetett Isten (Hittankönyv I.)	
Oktatókönyv	300 Ft
Olvasókönyv	270 Ft
Dr.Komesz M.: Ki vagy te, Uram? (Hittankönyv II.)	
Oktatókönyv	345 Ft
Olvasókönyv	325 Ft
Sunders: Egyéni evangélizáció (füzetekkel együtt)	600 Ft
AKI GYŐZ – Hat hasznos lecke a győzelmes hívó életről	40 Ft
Neighbour: Útravaló a lelki növekedéshez	220 Ft

Játék

Bibliai és művelődéstörténeti játék	155 Ft
--	--------

Evangélizációs traktásusok

VÁLASZ – Keresztalakú hívogató prospektus	10 Ft
JÉZUS – Aki felel minden kérdésre .	1 Ft
ISTENnek terve van veled!	1 Ft
Döntöttem Jézus Krisztus mellett – Hogyan tovább?	1 Ft

A fenti kiadványok megvásárolhatók, megrendelhetők a Baptista Kiadó könyvesboltjában.

A könyvesbolt nyitvatartási ideje:

Hétfőn: 9-18,
Kedd-Csütörtök: 9-16,
Péntek: 9-13

Címe:

Budapest – 1062 Aradi u. 48.
Tel.: 332-79-85

A bolt vezetője: Gaál Attila

THEOLOGIAI SZEMLE

A MAGYARORSZÁGI EGYHÁZAK ÖKUMENIKUS TANÁCSÁNAK FOLYÓIRATA

ALAPÍTVÁ 1925

A TARTALOMBÓL

Ilyeneké az Isten országa

Bevezetés Eszter könyvéhez

Feltámadás és filozófia

Bartha Mór a hazafi, az egyház és
nemzetépítő

A megismerés határai

Száz éve született Hegyi Sándor

Bibliatársulatok találkozója Bukarestben

A Református Világszövetség Nagygyűlése

Könyvszemle

Hírek

ÚJ FOLYAM (XL)

1997
6

THEOLOGIAI SZEMLE

1997. november-december

Felelős kiadó:

Magyarországi Egyházak
Ökumenikus Tanácsa

Szerkesztőség:

Ökumenikus Tanács Irodája
1026 Budapest, Bimbó út 127.
Telefon: 176-4847

Kiadóhivatal: Kálvin Kiadó

1113 Budapest, Bocskai út 35.
Telefon: 186-8267, 186-8277

Index: 26 842

HU ISSN 0133 – 7599

Felelős szerkesztő:

dr. Bóna Zoltán

Szerkesztő bizottság

elnöke: Horváth Barna
tagjai: dr. Berki Feriz
dr. Bolyki János
dr. Cserhádi Sándor
Lukács Tamás
dr. Reuss András
Szuhánszky Gábor

Olvasószerkesztő:

Tegez Lajos

Nyomás: *Ráday Nyomda*

Felelős vezető: Demeter Levente

Szedés, tördelés:

Tószegi László
stúdióvezető
Telefon/Fax
140-9388

Számítástechnikai Stúdió

Terjeszti a Kálvin János Kiadó.
Előfizethető a kiadóhivatalban,
vagy postautalványon, vagy átuta-
lással a Kálvin János Kiadó – Bu-
dapest OTP 11714006-22098038
csekkszámlájára.

Árusítja:

Református könyvárúsítás:

Budapest, XIV., Abonyi u. 21.

Protestáns Könyvesbolt:

Budapest, IX., Ráday u. 1.

Református Könyvesbolt:

Debrecen, Piac u. 4-6.

Előfizetési díj egy évre: 1560,-Ft

Egyes szám ára: 260,-Ft

Előfizetés külföldre:

27 DM vagy 17 USD

Egyes szám ára:

5 DM vagy 3 USD

Megjelenik kéthavonként

TARTALOM

SZÓLJ, URAM!

L. MURAI TERÉZ KATALIN: „Ilyeneké az Isten országa” .. 325

TANÍTS MINKET, URUNK!

FODOR FERENC: Kis bevezetéstán Eszter könyvéhez 326

VARGA ISTVÁN: Feltámadás és filozófia 331

GACSÁLYI GÁBOR id.: Bartha Mór, a hazafi, az egyház-
és nemzetépítő 333

P. TÓTH BÉLA: A megismerés határai 336

EMLÉKEZZETEK MEG...

RÁCZ LAJOS: Száz éve született Hegyi Sándor a Soli Deo
Gloria Szövetség egyik alapító tagja 340

VILÁGKERESZTYÉNSÉG

Bibliatársulatok találkozója – A Romániai Felekezeti
Bibliatársulat és a Magyar Bibliatársulat találkozója
Bukarestben 346

A Református Világszövetség 23. Nagygyűlése Debrecenben

– Elnöki jelentés 355

– Főtitkári jelentés 360

– W. Brueggeman: Isten ajándéka a felebaráti jövő 368

– A pápa köszöntő levele – Cassidy kardinális köszöntője 373

SZEMLE

Küng búcsúja – W.Jens- K.J. Kuschel: Dialog mit Hans
Küng (*Szénási Sándor*) 374

Az önmaboló neurózis – E.Ringel: Selbstschädigung durch
Neurose (*Bodrog Miklós*) 377

HÍREK

EEK hírek 383

EVT esszé pályázat 383

KÉZIRAT NYOMDÁBA ADÁSÁNAK IDEJE: 1997. XII. 11.

A szerkesztőség közleménye

Kérjük kedves munkatársainkat, hogy kézírataikat egy példányban, író-
gép betűkkel (erre minden szövegszerkesztő átállítható; oldalanként 30 sor,
soronként 60 leütés) a Bimbó úti címre küldjék. Az írás közzétele nem jelenti
azt, hogy a szerkesztőség a szerzővel mindenben egyetért. Az aláírt kézira-
tok tartalmáért minden szerző maga vállalja a felelősséget. Kéziratok meg-
őrzését, visszaküldését mi sem tudjuk vállalni.

Ilyeneké az Isten országa

*„Engedjétek hozzám jönni a kisgyermeket,
és ne tiltsátok el tőlem őket,
mert ilyeneké az Isten országa”
(Mk 10,13–16).*

Jézus három evangéliumban (Mt, Mk, Lk) szól hasonló szavakkal a tanítványokhoz, háromszor olvashatjuk ezt: „engedjétek hozzám jönni a kisgyermeket”. Ez az ige azt fejezi ki, a gyermekek jönni szeretnének, engedjétek őket! Jézus nem azt mondja, küldjétek hozzám őket, Ő tudja, hogy a gyermekek szívében ott ég a vágy, ők találkozni szeretnének vele, jönni szeretnének, Jézus ezért mondja, „engedjétek hozzám jönni őket”. Máté és Lukács evangéliumában Jézus így folytatja: „... és ne akadályozzátok, őket”, Márk evangéliumában: „ne tiltsátok el tőlem őket!” (Mt 19,14; Lk 18,16; Mk 10,14).

Mindhárom evangéliumban megtaláljuk ezt a magyarázatot is: „mert ilyeneké az Isten országa”. Ezt a gondolatot Jézus más szavakkal még tovább mélyíti: „Bizony mondom néktek, ha meg nem tértek, és olyanok nem lesztek, mint a kisgyermek, nem mentek be a mennyek országába” (Mt 18,3). Márk és Lukács evangéliumában ez így hangzik: „... aki nem úgy fogadja az Isten országát, mint egy kisgyermek, semmiképpen sem megy be abba” (Mk 10,15; Lk 18,17). Ez a magyarázat, hogy „ilyeneké az Isten országa”, egyben ígéret és biztatás is, hogy ti is legyetek ilyenek, de Jézus figyelmeztet is: „ha olyanok nem lesztek, mint a kisgyermek, nem mentek be a mennyek országába” (Mt 18,3).

Remete Ézsaiás, a IV. században élt szent, Péter nevű tanítványához intézett beszédében részletesen kifejti, milyenek is a gyermekek, a gyemeki dolgok: „A gyermek, amikor megbüntetik, sír, az örvendezőkkel együtt örvendezik; ha megfeddik, nem lobban haragra; a dicséretektől nem bízza el magát; ha egy társát elébe helyezik, nem járja át a féltékenység...; nem vitatkozik, nem gyűlöl senkit az emberek közül. A gyermek, ha szegénységben él, nem bánkódik emiatt; a kedvtelések és az aggodalmaskodás nem jellemzik; nem ítél meg senkit, nem uralkodik senki felett, nem irigykedik senkire, nem érez gyűlöletet senki iránt; nem képmutató; nem keresi a világi elismerést, nem gyűjt vagyont, nem pénzsóvár, nem erőszakos...; nem fél az éhségtől, sem a gonosztevőktől, sem a vadállatoktól, sem a háborútól, sem az üldözésektől. Ilyeneknek kell lenniük azoknak, akiknek a mi Urunk Jézus Krisztus ezt mondta: „... a olyanok nem lesztek, mint a kisgyermek, nem mentek be a mennyek országába” (Mt 18,3). Jézus Krisztusnak ezek a szavai beláthatatlan távlatokat is nyitnak előttünk. Hiszen ha olyan gyermekekké válunk, amelyenkről Remete Ézsaiás is írt, akkor már nem egyszerűen csak gyermekek, hanem Isten gyermekei leszünk.

Tyihon Zadonszkij, XVIII. századi orosz lelki író, a „Lelki kincsek” c. írásában a gyermekekről ezeket mond-

ja: „Ebből ered a keresztyének vigasztalása és öröme: Milyen szoros szövetségük és őszinte közösségük van a keresztyéneknek Istennel! Olyan, mint a gyermeké az apával: »... a mi közösségünk pedig közösség az Atyával és az ő Fiával, a Jézus Krisztussal«, mondja az Apostol» (1Jn 1,3. Vagy: »Lássátok még, milyen nagy szeretetet tanúsított irántunk az Atya: Isten gyermekeinek neveznek minket, és azok is vagyunk. Azért nem ismer minket a világ, mert nem ismerte meg Őt« (1Jn 3,1). Ha pedig a keresztyének Isten gyermekei, akkor micsoda dicsőségbe öltöznek majd, amikor nyilvánvalóvá lesz, hogy Isten gyermekei! A földi királyok is szép és fényes ruhába öltöztetik gyermekeiket, mennyivel szebb és fényesebb ruhába öltöznek majd Isten gyermekei! »... az ő dicsőséges testéhez hasonlóvá változtatja a mi gyarló testünket...« (Fil 3,21). »Szeretteim, – írja János apostol, – most Isten gyermekei vagyunk, de még nem lett nyilvánvaló, hogy mivé leszünk. Tudjuk, hogy amikor ez nyilvánvaló lesz, hasonlóvá leszünk hozzá, és olyannak fogjuk őt látni, amilyen valójában« (1Jn 3,2).”

Dosztojevszkij Krisztust követő hősei – Miskin herceg és Aljosa Karamazov – példát állítanak eléünk, miként kell szeretni, terelgetni, óvni, a keresztyén szeretet megélésére tanítani gyermekeinket. Dosztojevszkij a Karamazov testvérek záró fejezetében – mintegy összegzésül – leírja Aljosa csodálatos szavait, amelyeket a kisgyermekhez intéz Iljusa nevű társuk halála után: „Akármilyen fontos dolgokkal foglalkozunk, – mondja Aljosa, – akármilyen tisztségbe jutunk, vagy nagy csapás ér – sose feledjék, milyen jó volt mindnyájunknak, amikor ilyen szép és jó érzés egyesített bennünket, s ez az érzés, amíg a szegény kisfiút szerettük, talán bennünket is jobba tett, mint amilyenek valójában vagyunk... Kedves gyermekeim..., tudják meg, hogy nincs magasabb, erősebb, egészségesebb és hasznosabb dolog az életben, mint valami szép emlék, amely még a gyerekkorból, a szülői házból származik... Egy ilyen gyerekkorunkból megőrzött szép, szent emlék talán a legjobb nevelés. Ha sok ilyen emléket visz magával az életbe, egész életére meg van mentve az ember. De ha csak egy ilyen emlék marad meg a szívünkben, valamikor talán az is menekvéstül szolgálhat.”

Adja Isten nekünk, hogy legalább egy ilyen szép emlékre vissza tudjunk emlékezni, és adjon erőt ahhoz, hogy a közelünkben lévő gyermekeknek ilyen lélekmentő gyermekkori emlékeket tudjunk adni.

L. Murai Teréz Katalin

Kis bevezetéstán Eszter könyvéhez

Eszter könyve a fogság után Babilonban maradt zsidóknak és leszármazottaiknak a sorsát mutatja be. A cselekmény színhelye Susa, a perzsa birodalom metropolisza,¹ mely egyben a keleti diaszpóra zsidóság központja is volt. Az 1,1 megadja a történelmi keretet is, amiben a történet játszódik, midőn Ahasvérus nevét említi, aki I. Xerxésszel (Kr. e. 486–465) azonos, az achaemenida dinasztia nagy hódítójának, Dáriusnak és feleségének Atossa királynénak, Círus leányának volt a gyermeke. Ezáltal lesz a történet egészen emberközeli. Az idői behatárolás által válik Isten idő fölötti akarat a történelem részévé. A könyv sajátos módon ábrázolja az izraelita lélek nehéz körülmények között is élni akaró, a körülményekhez alkalmazkodó, de eredetiségét és identitását minden körülmények között megőrző tulajdonságát. *Josephus* is úgy emlegeti Esztert, mint a zsidó nép megmentőjét.² Talán ebből, a körülményből érthető, hogy a zsidó írásmagyarázók oly sokszor fordultak Eszter könyvéhez, egyes részleteit kiszínezve, tovább értelmezve. Megjegyzendő azonban, hogy a kánonba való felvétele eleinte a zsidóság körében is kérdéses volt, általános elfogadásra mégis hamar szert tett, annyira, hogy megítélése szinte a Torával egyenértékű lett.³ Ez a körülmény nyilvánvalóan összefügg a *purim* ünnep megalapozásával. Keresztyén írásmagyarázók az egyháztörténelem során ezzel szemben jóval kevesebb érdeklődést tanúsítottak iránta. Valószínűleg túlságosan speciális, a korhoz kötött mondanivalón nehezen felül-emelkedő, etikai szempontból nehezen feloldható üzenetet véltek benne, az egyház számára használható örök mondanivaló rovására. *Luther* és *Kálvin* sem írt Eszter könyvéhez kommentárt. A zsidóság számára Eszter könyve erőforrást jelentett. A keresztyénség azonban a maga univerzális üzenetével szeretne népek és nemzetek felett állni, ezért a könyv keresztyéni szempontok szerinti megítélése nem lehet azonos a zsidósággal. *Luther* azt írja Eszter könyvéről: „*annyira ellensége vagyok ama könyvnek (=Makkabeusok második könyvének) és Eszter könyvének, hogy leginkább akarnám, ha ezek egyáltalán nem is léteznének. Túlságosan zsidóznak és sok rossz pogány szokást tartalmaznak.*”⁴ *Luthernél* ezzel ellentétes állásfoglalás is megtalálható Eszter könyvével kapcsolatban, miszerint Eszter és Mordokaj⁵ kortársaik példaszerű megmentői s mint ilyenek egy sorba vannak állítva más ószövetségi személyekkel, sőt magával Krisztussal is.⁶ Érdekességként megjegyezzük, hogy magyar szerző – *Bogáti Fazekas Miklós* – 1577-ben Kolozsvárt jelentette meg „Ester dolga” című könyvecskéjét, melyben a bibliai Eszter könyve történetét parafrazisszerű versekben dolgozta fel. Az Öt tekeres könyvei közé sorolt műnek első renden nem a történelmi értéke⁸ méltó említésre, hanem a *purim* ünnep háttérül szolgáló elbeszélés.

A 2. Makk. 15,36–37 arra emlékezik, hogy Makkabeus Júdás Nikanor feletti fényes győzelme után ünnepet

tartott, mely „*Mordokaj napját megelőzi*”, azaz Adár hónap tizenharmadik napján történt. Eszter 9,21 összefüggésében világos, hogy Eszter könyvének eseményére történik utalás. A Makkabeusok könyvének említett eseménye Kr. e. 161 táján történt s ehhez képest az Eszter könyve jóval korábban íródhatott. A könyvben rögzített események és ezek írásba foglalója nem tudnak a IV. Antiochos Epiphanes által bevezetett vallási megszorításokból következett feszültségekről.

A LXX számos bővítést tartalmaz a masszoréta szöveghez képest. E betoldások közül hat terjedelmére nézve is egészen jelentős. *Hieronymus* ezeket kivette és külön összegyűjtve a könyv végéhez csatolta.⁹ *Luther* pedig az apokrifusokhoz illesztette. A görög szövegű betoldásoknak többféle oka lehetett. Egyfelől a leírt események történetiségét hangsúlyozták (pl. a 3,13 és 8,12 után következő betoldott versek), másfelől feloldani igyekeztek azt a feszültséget, ami a masszoréta szövegben Isten nevének említése s egyáltalán az Isten – ember közötti történés leírásának hiányából adódik (4,17 utáni imádságok). A LXX szövegével így kiegészített történetben Eszter a törvénytisztelő kegyes zsidó asszony példaképe. Mordokaj álma az 1,1 elé van helyezve s az álom értelmezése az apokaliptikus irodalom része.

A könyv megírásának indítékai

Izrael ünnepei eredetüket tekintve természeti ünnepek, a Deuteronomium óta azonban történelmileg megalapozott ünnepek voltak. Ezek voltak a *páska* (Deut 16,1–8; Ex 12,1–27), a *szombat* (Deut 5,15; Ex 20,11), a *hetek ünnepe* (Deut 16,12 kk.), és a *lombsátor ünnep* (Lev 23,42 kk.). Hozzájuk jött még a Kr. e. II. évszázadban a *purim ünnep*, melynek elrendelése nem található meg a Torában. Az ünnep történelmi háttérét éppen Eszter könyve festi meg. A történelmi háttérrel e könyvben a többi ószövetségi iratokhoz képest egészen egyedülálló módon az ember és ember között lejátszódó események szolgáltatják, hiányzik belőle a vertikális elem. Az ember – ember történésében mégis felfedezhető egy az eseményeket bölcsen irányító isteni kéz, mely egyéni életeteket és közösségi sorsokat egyaránt formál. A 722-ben, majd 586-ban történt katasztrófa következtében Izrael vallásos életrendjében a speciálisan helyi kultuszi sajátosságok megszűntek s csak azok maradhattak meg, amelyeket a fogság törvényi restaurációs irodalma életben tartott. Így újonnan bevezetett ünnepek is gazdagították a kultuszt. Csak azok jöhettek szóba és maradhattak meg, amelyek a Jahve-kultusszal voltak összefüggésben, s amelyeket az egész nép, az egész kultuszi közösség ünnepelt. Az idegen istenségek tiszteletével összefüggő kultuszok – amelyek a fogság előtt az óizraelita ember vallásos gondolkodásában jelentős szerepet játszottak – gyengültek, majd elhaltak (Ezs 1,29 kk.; Ez 8,17 stb.). Eszter könyve megírásának indítékai a

9. fejezetben keresendők, ahol egy Eszter nevéhez kötődő, az egész népre kiterjedő szabadító cselekmény egy ünnepnek – a *purimnak* – az alapjait veti meg.

Keletkezésének kora és ideje

Az elbeszélés keletkezésének helyeként a keleti diaszpóra zsidóság tartózkodási helyét fogadhatjuk el, ami abból is eléggé nyilvánvaló, hogy a történet elbeszélője érezhetően jól ismerte a perzsa birodalom és királyi udvar viszonyait, feltehető tehát, hogy Babilonban élt. A keleti zsidó diaszpóra, mint keletkezési hely abból is következtethető, hogy a szerző a történet elbeszélésének kezdetén nem utal arra, hogy a cselekmény egy távoli és idegen országban játszódna, ami természetes lenne egy Palesztinában írott mű esetében. Olybá tűnik tehát, mintha a történet leírójának a hazája már Babilon lenne s ezt természetesen is venné, de identitását ott is ápolni akarná. Jól ismeri az achaemenida udvar szokásait, adminisztrációját, a közeli szemtanú jártasságával beszél róla.

A könyv keletkezési idejének a pontos megállapítása szempontjából az iménti megfontolások kiindulópontot jelenthetnek, de kétségtelen, hogy az idői meghatározás nehézségekkel jár. A Kr. e. 190 körül íródott Sírak könyve 44–49. fejezetei az „Atyák dicsérete” összefoglaló címet viseli s az itt megemlített huszonnégy történeti személy között nem említődik Eszter könyve egyetlen szereplője sem. Az 50 táján írt Makkabeusok második könyve (15,36–37) azonban már megemlíti „Mordokaj napját”. *Eißfeld* az Eszter könyve keletkezésének idejét a perzsa kor végére teszi,¹⁰ *Tóth Kálmán* úgyszintén,¹¹ tehát a IV. sz. közepére.

Vannak, akik a makkabeusi harcok idejére gondolnak a könyv keletkezésével kapcsolatban, mégpedig elsősorban Eszter és Mordokaj hősiek helytállására alapozva. *Gerleman* azonban meggyőzően és világosan utal rá, hogy a perzsa uralkodói ház, az udvar és az ott élő diaszpóra zsidóság között a könyv alapján nem mutatható ki olyan elkeseredett és gyűlöletes ellentét, aminek modelljeként a makkabeusi küzdelmek szolgálhatnának.¹² A történet szerint a perzsa király és a zsidók között nem érezhető ilyen ellentét. Mordokaj a perzsa udvarban él, fontosnak tartja királya megmentését s ezért magas elismerésben részesül. Eszter királyné lesz, s miután titkolt származására is fény derül, királyné marad. A nagyszámú perzsa lakosság kiirtása sem egy a két nép közötti ellentét végkifejleteként van ábrázolva. *Gerleman* ehhez hozzáfűzi, hogy a sok idegen bosszúból fakadó meggyilkolásának motívuma nagy valószínűséggel az exodus-történet elemeinek irodalmi kölcsönzéseként értékelhető. A kölcsönös ellenségeskedés csak Mordokaj és Hámán között mutatható ki. Hámánt több helyen is a „zsidók ellenségének” (3,10; 8,1; 9,10) nevezi a szerző. Ebben a relációban azonban Hámán nem a perzsa nép megszemélyesítője, hanem hangsúlyozottan „*Agágbelinek*” (Károlí), „*agági(tá)nak*”¹³ (3,1; 8,3) van ábrázolva, azaz Ex 17,8 kk.-re emlékezve Izráel régi ellenségének leszármazottjaként. Nem a perzsák és zsidók ellentétéről van tehát szó, hanem a gyűlölt amálekíták leszármazottjáról. A perzsa udvar, az idegen környezet csupán kerete és színterévé válik egy régi ellenségeskedésnek, amit Hámán ki akar használni arra, hogy amálekita mivoltának megfelelhessen.

Mordokaj Hámánról alkotott képében és ítéletében benne van az óizrálita ember sajátos, a miénktől eltérő gondolkodása. Az óizrálita ember számára a fogalmak nem egyes dolgokból vagy egyes jelenségekből levezetett absztrakciók, hanem reális egységek, amelyek az egyedi dolgokat magukba foglalják. Gondolkodását az általános fogalom határozza meg. *Boman* a héber kollektív fogalmak elemzése során a מִוֹצֵאֵי ill. מוֹצֵאֵי szavakat emelte ki és vizsgálta.¹⁴ Megállapítása természetesen nemcsak ezekre, hanem a többi gyűjtő fogalmakra, így az amáleki fogalomra is érvényes. Amikor az óizrálita ember a moábitára gondolt, nem egy konkrét személyt képzelt el, aki más individuális vonások mellett hordozta azt is, hogy ő Moábtól származott. A jellemző moábita tulajdonságok egy típust formáltak, a moábita jellemvonások összességét. Ezt a típust nevezte Moábnak s az egyes moábita ennek a megtestesítője. Eszerint az egyes individuum csak megjelenítő formája az egész, a mindeket meghatározó típusnak. Az egyes moábita nem egy moábita individuumokból álló tömeg kimetszett bélyege, hanem a „moábitaság” kijelentése vagy teljes értékű megjelenési formája.

Mordokaj számára Hámán egyetlen személyben magában hordozta az egykor testvérnép (Gen 356,12) összes, megterhelt történelmi örökségét. Hámán személyében kiabrázolódtott ama „egész”, az amálekíták népe, amint a honfoglaló Izraelt akadályozzák az Ígérte Földje elfoglalásában (Num 14,25; Ex 17,8 kk.), az az ellenséges nép, melyről a Deuteronomiumban azt a parancsot vették az izraeliek, hogy kíméletlenül irtsák ki őket (25,17 kk.). Terhes történelmi örökség hordozója Mordokaj ugyanúgy, mint Hámán. Ehhez a terhes történelmi örökséghez azonban semmi köze nincsen a perzsa udvarnak, a perzsa népnek, ezért a könyv makkabeusi korból való eredetét elvethetjük.

Eszter könyvének vallástörténeti összefüggései

Különös és bizonyára nem véletlenszerű hasonlóság Eszter könyve szereplőinek neve és az elámi istenek között. Human – Hámán, Másti – Vásti, Marduk – Mordokaj,¹⁵ Istár – Eszter. A Hámán névvel szimbolizált káoszt legyőzi a Mordokaj névvel jelzett teremtő isten (Marduk). *Eißfeld* ezzel kapcsolatban azonban azt mondja, hogy Mordokaj istennévként nem szerepel, ezért mítoszról nem lehet szó, hanem meséről, novelláról vagy esetleg mondáról.¹⁶ *Jirku* a könyvben előforduló neveket akkor gyakorta előforduló személyneveknek mondja,¹⁷ így a mitológiai elemekhez semmi köze nincs. Van olyan magyarázat is, hogy mivel Vástit Eszter, Hámánt Mordokaj mozdítja ki a pozíciójából, az egész cselekménysorozat egy mítoszhoz nyúlik vissza, ami arról beszél, hogy Susában az elámita isteneket és kultuszukat babiloni istenek és kultuszuk szorították ki. Gyakran történik utalás Hérodotosznak egy feljegyzésére (III. 68–79), ahol egy nép kiirtásáról van szó, majd egy királynő közbeavatkozásáról. Az eseményt később évenként megünnepelték, hasonlóan, ahogy Eszter könyvében olvassuk.¹⁸ Perzsa rokonságot feltételeztek, akik a purim előképeinek vélték a perzsa újév és minden lelkek ünnepét, a *Favargidán* ünnepet.¹⁹ *Varga Zsigmond* a nevek vizsgálata során arra utal, hogy Mordokaj és Eszter neve a babiloni Marduk és

Istár istenek neveivel lehet összefüggésben, akik közül az első a tavaszi napot s vele együtt a kezdődő újévet reprezentálja. Feltételezi, hogy Hámán és Vásti nevei az előbbiekkal szemben a téli időszakot jelenítik meg. Az utóbbiak elbuknak, mert a tavasz és a nyár diadalmasodik felettük.²⁰ Nem gondolom, hogy ilyen direkt polémiáról lenne szó, a könyvben leírt *események* nem utalnak mitikus eredetre, a fenti elképzelések csupán a *nevek* értelmezéséből születtek. Ugyanakkor a neveknek a vallástörténeti környezetbe illő hasonlósága pusztán véletlennek mégsem fogható fel. Véleményem szerint arról van szó, hogy az Eszter könyve írója polemizál az elámi istenekkel oly módon, hogy az istenek történéseit a földre helyezi és megfosztja őket isteni karakterüktől. Mitológiátlanítja az istennevekhez kötődő eseményeket és egy sajátosan földi környezetbe illeszti, Izrael történetének részévé teszi őket. Ezzel – jóllehet nevét az egész könyv meg sem említi – az Úr mindenhatóságát és más istenekkel szembeni kizárólagosságát hirdeti. Ami amott – pogány környezetben – a transzcendens része, emitt a néptörténet része. Izrael történeti személyeire van bízva az, amit más népek az isteneiktől várnak.

Más bibliai helyek és Eszter könyve egymásra hatása

Számos bibliai hely hatása érződik Eszter könyvében. A József-történetek némelyike nyilvánvalóan, de Dániel könyve egyes epizódjainak hangvételeitől sem áll távol, ha pl. a mindenség Istenén kívül más előtt térdet hajtani nem akaró hősré és az ebből adódó konfliktusra gondolunk.

Dániel könyve Eszterénél későbbi leírásakor – a IV. Antiochos Epiphanes rémuralma után – egy, mint akkor már bizonyára ismert mű, a hűségéről és állhatatosságáról legendássá lett személy példája s a róla szóló híradás kész formulákat, szófordulatokat szolgáltatott. Dániel, mint történeti személy a babiloni fogságba hurcolt zsidók között élt, a róla szóló történeteket azonban évszázadokkal később IV. Antiochos Epiphanes hírhedt valóságdöntései aktualizálták, hívták elő a nép emlékezetéből és színezték ki. Eszter története tehát a fogság után, de Dániel könyve írásba foglalása előtt játszódott, így az egymásrahatás feltételezhető.

Wolff is utal rá,²¹ de kellő részletességgel és bizonyítással Gerleman hívja fel figyelmünket, hogy ha az Eszter-történetet annak alapvető elbeszélő vázára szűkítjük, a következő kép marad meg: Egy zsidó ember idegen uralkodó udvarában nagy veszélyeket él át, melyek őt magát és népét egyaránt végveszélybe sodorják.²² Honfitársainak drámai körülmények között történt megszabadítása, az idegen és ellenséges többségi nép gyűlölsége, majd a fenyegető veszély elmúlása után az isteni kéztől vezérelt szabadulást évenként hagyományosan megünneplik. Az Izrael legnagyobb hitelményét jelentő, az őt néppé formáló Vörös-tengeri csoda legjellemzőbb színei felfedezhetők egy évszázadokkal későbbi esemény-sorozatban, hogy Izrael megértse: mindenkor pusztán jelenléte csoda, sorsát ugyanaz az isteni kéz irányítja szüntelen, mely egykor az egyiptomi rabszolgaságból való szabaduláskor jövedőt készített számára. A Babilonban maradt és hazatelepedni nem is szándékozó zsidóság helyzete bizonyos értelemben hasonlít az egyiptomi rabszolgasághoz.

További hasonlóság, hogy Mózes és Eszter mindketten adoptált gyermekek. Az Exodus-történetben Mózes lép a fáraó elé, hogy népe számára szabadulást szerezzen, emitt Eszter Ahasvérus elé. Mózes vonakodik az isteni megbízatás elfogadásától (Ex 3,11; 4,10 stb.), Eszter szintén nem akar a király elé járulni, mert egy királyi rendeletre hivatkozik miszerint az uralkodó elé hívás vagy bejelentés nélkül érkezőnek meg kell halni (bár nem valószínű, hogy egy királyné esetében is ilyen következménye lett volna a bejelentkezés elmulasztásának). A 4.14 az egyetlen olyan igehely Eszter könyvében, ahol valami halvány utalás történik Isten személyére, midőn ezt olvassuk: „*de ha te ebben az időben néma tudsz maradni, más helyről támad életterik és szabadulásuk a zsidóknak.*” A »hely« itt ugyanazzal a *mákóm* szóval van kifejezve, mint Ex 3,5-ben, amelyen Mózes a csipkebokor előtt megállott s kulcsfontossága ugyanúgy megvan ott is, mint emitt. A 4.14-ben a *mákóm* Isten személyével szoros összefüggésben szerepel, ami nem egyedüli az Ószövetségben. Ex 24,10-ben ezt olvassuk: „*és látták az Izrael Istenét...*”, amit a LXX megtold a következő kiegészítéssel: *kai eidon ton topon eistikei ekei ho theos tou.* Az egyiptomi szabadulás történetével való hasonlóságnak fogható fel az is, hogy az előbbiben Mózes a kevés beszédű, a „nehéz ajkú” (Ex 4,10), Áron adatik néki száj gyanánt (Ex 4,16). Az Eszter történetben Mordokaj alig lép a nyilvánosság elé, egyetlen helyen történik említés arra nézve, hogy beszélt (4,13), de ott is tulajdonképpen tüntet valaki által. Ezzel szemben Eszter – hasonlóképp, mint Áron – mindig a nyilvánosság előtt szereplésben mégsem csupán egyéni rátermettsége van, hanem háttérként mindig ott van Mordokaj, mint Áron mögött Mózes. Eszter nem. ti hovatarozása titokban marad. Mózes is „egyipton nak” (Ex 2,19) számít egészen addig, míg a gyilkosság következtében menekülésre nem kényszerül (Ex 2,11 kk.). Mordokaj, a „férfiú” (9,4) nagy volt a király palotájában Mózes, a „férfiú” szintén nagy volt Egyiptomban (Ex 11,3). Mindkét elbeszélésben félelem és halál fenyegeti az elnyomottakat (8,17; Ex 12,38). A perzsa király fő emberei segítenek a veszedelemben lévő zsidóknak (9,3), ugyanígy a fáraó alattvalói közül is (Ex 12,35–36). Mindkét elbeszélés egy-egy ünnepbe csúcsosodik ki; az Eszter könyve a purim ünnepben, az Exodus elbeszélés a páskában.

Amiképpen Isten akkor csodálatos módon szabadítást készített, úgy ő most is kész megszabadítani és utat készíteni népének egy egészen másfajta természetű fenyegetettségéből. Az exodus Istene szabadító tetteinek applikációja az Eszter történet. Isten nevét meg sem említve, az Izrael számára legnagyobb hitelményt jelentő exodus eseményt szóba sem hozva tesz bizonyosságot Eszter könyve elbeszélője Istenről, aki a Vörös-tenger mellett a legképtelenebb helyzetben népének szabadítójává lett, s aki a képtelen helyzeteket, a legrettenetesebb fenyegetettségeket is legyőzve, népek és egyéni emberi sorsok irányítása által az övéi javát és megmaradását munkálja. Amott nyilvánvalóan, itt látenszen-nyilvánvalóan.

A purim ünnep

Az eddigiekből nyilvánvaló, hogy a könyv fontossága, az Ószövetség népe előtti népszerűsége azzal függ össze, hogy a purim ünnep számára nyújtott népszerű történelmi

háteret. Nem vallásos karakterű ünnep, hanem profán.²³ A *púr* etimológiája és jelentése s ezzel együtt az ünnep eredete teljes mélységében még bizonyára nincs feltárva. Az akkád *púru* jelentése sors, kocka.²⁴ A szó a héber *górál*²⁵ szinonimájaként említődik (3,7; 9,24), ami *sorsot* jelent. A *púr* és a *górál* között egyenlőséget tenni nem lehet, mert a *púr* tágabb értelmű a *górál*-nál; a sorsvetést és az ehhez szükséges eszközt egyszerre jelenti. A Hámán sorsvetéséhez fűzött megjegyzés („... *purt*, azaz *sorsot* [!] vetettek Hámán előtt...” 3,7) *Gerleman* szerint egy ad hoc módon kitalált szükségintézkedés.²⁶ A szónak kettős funkciója mögött voltaképpen erős jelentéstani folyamat húzódik, mely szerint *efficiens* és *effectum* azonosnak fogható fel. Ennél fogva egyfelől jelenti a sorsvetést, illetve az ehhez szükséges eszközt, másfelől a sorsvetés által, illetve annak eszköze által meghatározottat. *Gerleman* szerint a „részek”, „adagok” szavak a *purim* ünnep leginkább észszerű jellemzői. Az ünnep legkiemelkedőbb ismertető jegy-e az ajándékok vagy „porciók” kölcsönös küldése volt. A csereajándékok jelölésére szolgáló héber szó itt is – mint Neh 8,10. 12-ben-, ahol ugyanaz a gyakorlat fordul elő –, a *mánót* (9,19.22).²⁷ A *purim* ünnep lényeges vonását annyira az ajándékok kölcsönös cseréje képezte, hogy nevét is ebből kapta. A könyv írója azonban a *púr*-t *efficiens*ként a sorsvetés eszközeként vagy sorsvetésnek értelmezte és ezt Hámán sorsvetésének említésével kifejezésre is juttatta, sőt meg is erősítette. Ezzel azonban az *effectum*, vagyis maga az ünnep kissé háttérbe szorult.

A 3,7 szerint Hámán a *púr* által határozta meg a zsidók kiirtásának napját. 9,20 kk. annak a napnak a zsidók által történő megünneplését arra alapozza, hogy a *pur* által a zsidók kiirtását meghatározó nap, ellenségeik kiirtásának napjává változott. Az ünnep és elnevezése azonban némelyek szerint valószínűleg más, ma már ismeretlen és nem is izraelita eredetű hagyományanyagon alapszik. Ez abból vélhető, hogy maga a sorsvetés cselekménye nem hangsúlyos mozzanata Eszter könyvének s különös módon az ünnep elnevezése és eredeztetése mégis ehhez a mozzanathoz kötődik. *Gerleman* cáfolja az ünnep idegen eredetét, ugyanakkor elismeri, hogy maga a *púr* szó az akkád *púrúból* (sors, kocka) származik. Az ünnep idegen eredetét azzal cáfolja, hogy a könyvben a *púr* többes számát találjuk (*púrím*), ami az ajándékok kölcsönös cseréjéből érthető is. Ha idegen eredetű ünnep lenne, egyes számot használna az Eszter könyve írója. Szerinte sajátosan zsidó ünnep, mégpedig a diaszpóra zsidóság ünnepe ez, mert a kölcsönös megajándékozásban a diaszpóra szituáció kifejezése és egy különleges szolidaritás manifesztációja ábrázolódik ki.²⁸

Az ünnep népszerűségéről és középkori szokásairól ezt írja *Chaim Potok*, a zsidó történetíró: „... vidám mennyegzők, összejövetelek tarkították (a középkori zsidóság) napjait. A zsidók különösen a szombatnapi sétákat élvezték... A legnagyobb boldogságot a *Púrím* jelentette, ami nagy zsvajjal, ajándékozással, erős italok hörpintgetésével járt.”²⁹

A csodás menekülés emléke ma is él a zsidóság szívében. Bölcsék meghatározták az ünnep tartalmát, mi kell tenni, mely imádságokat és mely szentírási részeket kell felolvasni.³⁰ Az örömmünnepet adár hó 13-án Eszter böjtje előzi meg annak emlékére, hogy a királyné ezekben a válságos napokban három napon át Susa város

egész zsidó lakosságával együtt böjtölt. A böjtöt követő estén és *purim* reggelén Eszter könyvét szokták olvasni. Ünnepi szokás ma is, hogy ajándékokat küldenek egymásnak, főleg süteményféléket. Megajándékozzák a szegényeket és jelmezölt szoktak rendezni.³¹

Eszter könyvének jelentősége a keresztyén egyház számára

A fentiekből látszik, hogy Eszter könyve megítélése az ószövetségi kánonba való felvétele óta igen sok el-entmondással teljes. Isten neve nem szerepel benne, az egyetlen halvány utalástól (4,14) eltekintve. Csak összehasonlításként ehhez egy másik számadat: a király összesen 187 (!) ízben említődik. A keresztyén kommentárírók némelyike *Luther* és *Kálvin* óta is egyszerűen kihagyja, mintha nem is lenne. Nagy átfogó dogmatikai művében *Barth* nem hivatkozik rá, *Weber* és mások szintén nem Szószékeinken manapság is legfeljebb elvétve fordul Eszter könyve alapján elő egy-egy igehirdetés. Híveink bibliaolvasó rendjében is általában akkor kerül elő, ha valamilyen előírt vagy ajánlott *lectio continua* ezt fontosnak tartja. A római katolikus mise-rendben is évente egyszer, nagyböjt első hetének csütörtökén, a 4. fejezet néhány válogatott versét írják elő, a zsolozsma pedig október végén szintén néhány válogatott verset. Reformátoraink Eszter könyvétől való tartózkodása ma is hat protestáns egyházainkban.

Isten kijelentését elképzelhetjük egy ellipszisként, melynek egyik fókuszában Isten *korhoz kötött mondanivalója* van, másik fókuszában pedig az *örök mondanivaló*. E kettőnek a kölcsönhatásaiból adódik az igehirdető feladata: meg kell fogalmazni a mára szóló üzenetet. Tény, hogy Eszter könyvének több a korhoz kötött mondanivalója, mint ami a korhoz kötöttség korlátait átlépi.

Eszter könyve az egyháznak ugyanazt jelenti, mint amit a festészetnek Rembrandt, a zenében Beethoven művés-zete. Mindegyikre jellemző bizonyos értelemben a rejtettség, a titokzatosság, az *inkognitó*. Beethoven a titokzatos, az elrejtett, abban a megközelítésben, hogy nem mindig számítható ki, mi következik. Jellemző rá a váratlanság, a kontrasztok; viharos dühkitörések, majd lágy pi-anissimók. Megvan nála a bevett szonátaforma, a műfaj él, de a formát mégis egészen átdolgozza. Rembrandt mű-vészetében találjuk ezt a kettősséget, hogy műveit kis mé-retük ellenére is a monumentalitás jellemzi. A súlyosnak ható formák ábrázolása még kemény, a képek fő tónusa zöldes-szürke és az ábrázolás életteliségét erőteljes fény-árnyék ellentét fokozza. Rembrandt az, aki képeiben egy-szerre kinyilatkoztat és elrejt. Ezt a végletes paradoxont kétféle eszközzel jelenítette meg. Először is azzal, hogy a *fényt és a sötétet* ebben a sajátos formában ő festette meg először. Ez tehát az ő inkognitós művészetének a *technikai* oldala. Másfelől pedig a *szimbólumok* által, melyeket kellő bibliai, zsidó műveltség nélkül megérteni sem lehet.³² Ez az ő elrejtettségének *eszmei* oldala.

Nos, Eszter könyvére is ez az elrejtettség jellemző. Annak az Istennek a munkája látszik benne, akinek nevét nem is találjuk a könyvben. Amint azonban az esemé-nyek végső szálait kezében tartja, látjuk őt még akkor is, ha neve nincsen megemlítve és kijelentését nem halljuk megszólalni. Íme Isten, aki az események irá-

nyitásban jelenti ki magát. Ő maga a hallgatás árnya mögé rejtezik, de cselekedeteinek világossága kijelenti őt. E tíz fejezet kicsinyiségében akkora monumentalitás van, amit igazán csak a kiválasztás és a váltság titka felől érthetünk teljes komolyságában. Isten inkognitója nemcsak a 4,14 verse, hanem az a tény is, hogy Eszter és Susa város zsidó lakosságának a *bójtja* az Isten előtt való csendes imádságnak egy különleges formája. Imádságukra válasz érkezik hamar. Ezt mutatják a következő események. Fény és árnyék sajátos játéka ez. Isten a kijelentés fátyolának árnya mögé húzódik, de megmutatni engedi magát mégis abban, hogy a perzsi zsidó diaszpóra sorsának minden rezdülése ismeretes előtte. Olyan az Eszter könyve, mint nagypéntek és nagyszombat misztériuma. Mintha semmi sem történné a keresztre feszítés után, mintha semmi válasz nem lenne a kereszten elmondott kérdésre: „*Én Istenem, én Istenem, miért hagytál el engemet?*” (Mt 27,46). Az Atya válasza akkor rejtetten, de hűsvétkor teljes világosságában hangzott angyala által: „*Mit keresitek a holtak között az élőit?*” (Lk 24,5). Árny és fény. Szenvedés és erő. Nagypéntek és húsvét. Halál és feltámadás. Örök ritmus, de a végső szó az utóbbié.

(Nagykőrös)

Dr. Fodor Ferenc

Jegyzetek

1. O. Eißfeld: Einleitung in das Alte Testament (4. Aufl.). J. C. B. Mohr (Paul Siebeck) Tübingen. 1976. 689. – 2. Josephus Flavius: A zsidók története XI, 6 (ford.: Révay József) Európa Budapest, 1982. – 3. Ld. J. A. Loader. Das Buch Ester ATD. 16/2. Vandenhoeck & Ruprecht in Göttingen, 1992., 204. – 4. O. Eißfeld: Einleitung, 693. lapján idézi, amely Luther nyelvén a következőképp szól: „*Ich bin dem Buch (II. Makk.) und Esther so feind, daß ich wollte, sie Wären gar nicht vorhanden... denn sie judenzen und haben viel heidnische Unart.*” Egy bibliai könyv „zsidózása”, melyben a zsidó nép megmentéséről van szó, magától értetődik. Luther felkiáltása: „*Oh, mennyire szeretik Eszter könyvét!*” (Von den Juden und ihren Lügen [1543], WA 53, 433:7; J. A. Loader: Das Buch Ester ATD 16/2. 203. lapján) arra utal, ahogyan zsidó közösségek szerették és értékelték Eszter könyvét. – 5. A név kiejtése az új fordítású Biblia szerint. – 6. A Római levélről mondott előadás (1515–1516), WA 56, 516:11–12, J. A. Loader: Das Buch Ester, 203. lapján idézi. – 7. Dán Róbert: Humanizmus, reformáció, antitrinitarizmus és a héber nyelv Magyarországon, Akadémia Kiadó Budapest, 1973. 147. kk. lapján tesz említést róla. – 8. H. Ringgren: Israelitische Religion, Verlag W. Kohlhammer Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz, 1982. 12. – 9. Hieronymus a következő szöveggel vezeti be: „*Ez áll a közhasználatban lévő kiadás elején, de sem a héberben, sem más kiadásban nem található.*” Az 1973. évi római katolikus kiadású Biblia (A Biblia ószövetségi és újszövetségi Szentírás, Szent István Társulat, Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 1973.) 531. lapján a jegyzetekben közli. – 10. O. Eißfeld: Einleitung, 691. – 11. Dr. Tóth Kálmán: Ószövetségi bevezetés, Budapesti Református Teológiai Akadémia Kurzustára, Budapest, 1990. 188. – 12. G. Gerleman: Esther, Neukirchener Verlag, Neukirchen-Vluyn (Biblischer Kommentar Altes Testament,

Bd. XXI.), 1973. 38. – 13. Az elnevezés Agág amálekita király nevéből származik. 1Sám 15,8–9 szerint Sámuel maga vágja darabokra az Úr előtt (33). Num 24,7-ben is szó vagy egy ugyanilyen nevű királyról, a kettő azonban nem lehet azonos. Felvetik annak a lehetőségét is, hogy az Agág név az amálekita királyok hivatali címe lehetett. Ez azonban nem bizonyított. Buhl szerint Num 24,20 figyelembevételével Amálek a „*népek között az első*”, ami a parallelizmus alapján a nép magas korára vonatkozatható, azaz régóta lakta azt a földet (in: Realencyklopädie für protestantische Theologie und Kirche I. J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung Leipzig, 1896. 431. 45–46). – 14. Th. Boman: Das hebräische Denken im Vergleich mit dem griechischen, Vandenhoeck & Ruprecht Göttingen (6. Aufl.), 1977. 56. k.–15. Ebben az összefüggésben theofor személynévek kell értenünk Mordokaj nevét. Eszter királyné neve pedig a perzsa „csillag” szóval van összefüggésben és bizonyára gyakori női név lehetett. – 16. O. Eißfeld: Einleitung, 688. – 17. A. Jirku: Altorientalischer Kommentar zum Alten Testament, A. Deichertsche Verlagsbuchhandlung Dr. Werner Scholl Leipzig – Erlangen, 1923. 240. Ld. még: Gunkel: Esterbuch, in: RGG (2. Aufl.), II. 380. – 18. Gunkel: Estherbuch, in: RGG (2. Aufl.) 1928. II. 380. – 19. O. Eißfeld: Einleitung, 690. – 20. Varga Zsigmond: Bibliai vallástörténet, Szerző saját kiadása, Debrecen, 1938. 402. – 21. Hans Walter Wolff: Bibel Das Alte Testament (Themen der Theologie hrsg. H. J. Schultz Bd. 7.), Kreuz Verlag Stuttgart, Berlin, 1970. 142–143. – 22. G. Gerleman: Esther, 11. – 23. R. de Vaux: Izrael vallásos életrendje (Szerk.: Palotay Sándor, összeállította: ifj. Dr. Bartha Tibor), A SZET Lelkészsképzőjének Tanulmányi Füzetei 2. szám, Budapest 1974. 176. – 24. G. Gerleman: Esther, 26. – 25. L. Koehler & W. Baumgartner: Lexicon in Veteris Testamenti libros, Brill Liden, 1958. 176. lapján a *góral* magyarázata kapcsán a következőt írja: kövek, melyeket egy döntés meghozataláért vetnek. – 26. G. Gerleman: Esther, 25. – 27. G. Gerleman: Esther, 26. 28. G. Gerleman: Esther, 26–27. – 29. Chaim Potok: Vándorlások, Az idő nép története, Kulturtrade Kiadó Kft. Budapest, 1994. 235. – 30. Dr. József Károly: Zsidó hitéleti kislexikon, a Magyar Izraeliták Országos Képviselői kiadása, Budapest 1985. 180. kk. – 31. Babits Antal: Zsidó ünnepek, Babits Antal, Porscht Frigyes, ? 1989. 106. – 32. Csak egyetlen festményét vegyük alapul, az egyik legismertebbet: a *Hazatérést*. A fiát visszafogadó atya arcának egyik felét letakarva, egy markáns férfi arcot találunk, mert igaz, amit a zsol-táros mond: „*amilyen irgalmas az apa fiaihoz, olyan irgalmas az Úr az istenfélőkhöz*” (103,15). Az atyát ábrázoló alak arcának másik fele egy törekeny női arcot mutat, mert az elébbi íge igazságát nem csorbítja Tritó-Ezsaiás gondolata: „*ahogyan az anya vigasztalja fiát, úgy vigasztallak én titeket*” (66,13). Az arcot a maga egészében szemlélve mégis tökéletes az összehatás. Isten személyében együtt van, amit mi atyai szeretetként és édesanyai vigasztalásként tapasztalunk. A férfi alak egyik keze egy markáns férfi kéz, míg a másik egy törekeny női kéz. A visszatérő fiú fejét az atya ölére hajtva fogja át. Merészség-e az ószövetségi פרוץ főnévi (anyaméh) és ígei (irgalmazni) formájára gondolnunk, amikor a visszatérő gyermek atyja (és anyja!) ölére (!) hajtja a fejét? A visszatérő fiú feje, haja olyan pihés, mint egy újszülött gyermeké. Lábáról le van esve a szandál. Németalföldön a halál beállta után lehúzták az illető lábbelijét. A leesett lábbeli a tékozló fiú meghalását, atyanéklültségét jelenti, egy szóval az ömberbit. Az újszülött gyermekére emlékeztető haj pedig az újjászületését. stb. Az atya (és anyja) ölébe hajtott fej az isteni irgalmasságra utal Rembrandtnál, egészen Ezsaiás 49,15 értelmében.

Feltámadás és filozófia*

„... mert én élek és ti is élni fogtok.” János 14,19/b

Napjainkban az általános értékválság jelenségének lehetünk tanúi. Ami fontos, értékes volt atyáinknak, megkérdőjeleződött mára. Az izmosodó érdektelenség következményeit, kiüresedő templomainkban is kénytelenek vagyunk elszenvedni. Az egyház csak bizonyos „fáziskéséssel” tudja nyomon követni a modern ember problémavilágát. Divatos filozófiák, vallások, mágikus praktikák és pszichológiák szíréhangjai csábítják ideges és elfáradt kortársainkat.

A címben felvázolt téma célja: – szem előtt tartva az idői és területi korlátokat – segítsen újra fogalmazni a lelképásztornak a filozófiához való viszonyát. Jól tudom milyen averzióval (ellenérzéssel) kezeljük mi ezt a kérdést. Legtöbbünk reakciója a filozófia szó hallatán az, hogy meddő, hiábavaló időtöltés, ami nemhogy segítene, de még inkább eltávolít az élő Istentől. Ha most mégis megpróbálok bizonyos alapfogalmakat tisztázni, az csak azért van, mert: 1.) nem nyugodhatunk bele abban, hogy bizonyos fontos kérdéseket – ilyen a filozófia és a lelképásztornak viszonya – egy kézlegyintéssel intézzünk el (ez prédikátor elődeinkre sohasem volt jellemző); 2.) némi kis „agytorna” mindannyiunk gondolkodását felfrissítheti; 3.) szerintem nem rossz dolog látni egy mai filozófiai eszmefuttatást a címben megjelölt témával kapcsolatban.

A lelképásztornak a filozófiához való viszonyát a Biblia szabályozza. Hiszen a filozófia igen régi tudomány, úgyhogy legtágabb értelemben az emberi gondolkodással azonos. Az ember problematikusán látó létező, ő az, aki a létet nem fogadja el kész és megváltoztathatatlan adottságnak. A lelképásztornak sem lehet „nemgondolkodó” lény. Nem hunyhatja le szemét a világ problematikája előtt. neki látnia kell a világot a legnagyobb dimenziókban: ő a transzcendens világ látója, Isten országának hirdetője, a feltámadás hívő tanúja, ugyanakkor látója az egész közeli életnek, anyagi, erkölcsi, szellemi gondok között vergődő híveinek. Nem lekicsinyelendő haszna a filozófiai iskolázottságnak a gondolatokkal bánni tudás, a tiszta okfejtés és a kifejezésbeli szabadság. Megannyi igen fontos kellék az igehirdetésnél, amelyek bennünket visszatarthatnak attól, hogy csak üres szövirágok színes, de szervetlenül egymás mellé illesztett képeivel operáljunk.

Más oldalról sajnos éppen a magára hagyott, a kanti kategorikus imperatívuszok nélküli gondolkodás gyermeke az elkéseredett ateizmus, az „Isten meghalt” szomorú és reménytelen Nietzsche-i víziója.

Ez a másik véglet. Látjuk tehát az eredményét, amikor a filozófia jótékony támogatását mellőzzük (üres, tartalom nélküli szövirágok). Más oldalról, ha a filozófia csak magára van hagyva: elfajul, *ateizmussá* válik. Maga a Szentírás is ambivalens módon szemléli a bölcselkedést. Amíg a Prédikátor könyve azt állítja: „És eszembe vevém Isten minden dolgai felől, hogy az ember nem mehet végére e világon való dolgoknak. Sőt inkább, ha azt mondja is a bölcs ember, hogy azon vagy, hogy

végére menjen, mindazonáltal nem mehet végére” (Préd 9,1–2), addig a Példabeszédek könyve így folytatja: „... A bölcsességnek tudása édes legyen a te lelkednek, ha azt megtalálsz lésszen néked jutalmad és a te reménységed nem vész el” (Péld 24,14).

Mivel ennek a dolgozatnak nem célja a filozófia apológiája, ezért csak annyit állapítok meg, hogy a *hitetlen gondolkodás értéktelen* („bolondság”-Páli értelemben), a *keresztényen hívő gondolkodásnak alfája és ómegája a remény és megváltást adó Istenben való személyes hit*.

Mindezek után rátérek a filozófia és a feltámadás kérdésének mai, számunkra is izgalmas kérdéseire. Mielőtt elkezdeném, leszögezem, hogy nem lehet célokom a különböző filozófiai iskolák ismertetése, mert az meghaladná a dolgozat kereteit. A különböző érdekes új irányzatok (Fenomenológia, hermeneutika, nyelvfilozófia, logika stb.) eredményeit itt nem tárgyalhatom. Ugyanakkor kikerülök a „Feltámadás és Halhatatlanság” különbségének fogalmi és tartalmi tisztázását is. Most csak kizárólag a feltámadás filozófiai megközelítését szeretném mindannyiunk figyelmébe ajánlani. Ebben a legnagyobb segítségemre volt dr. Szathmáry Sándor professzornak: „A reménység etikája”¹ című alapvető műve, ami egyszerre foglalja össze a kérdés legújabb teológiai és – bizonyos szempontból – filozófiai aspektusait. Ezután a cím egy elképzelt filozófus gondolatainak ábrázolása, amit így lehetne összefoglalni: „Egy teista filozófus gondolatai a feltámadásról”. A kérdés három részre tagolható:

- I. Mit jelent egyáltalán a feltámadás?
- II. Miként kell megítélni a feltámadás mellett szóló újszövetségi tanúbizonyságokat?
- III. Elégséges alapot szolgáltatnak-e ezek ahhoz, hogy Jézus feltámadásába vetett hitünket megalapozzák?

Mit jelent egyáltalán a feltámadás?

Mindenekelőtt nyomatékosan ki kell jelenteni, hogy amikor Jézus feltámadt a halálból, nem egy halott tért vissza egyszerűen az evilági életbe, mint ahogy pl. a naini ifjú feltámasztása alkalmával történt (Lk 7,11–17). Az evangéliumok tanúsága és a páli levelek szerint Jézus feltámadása nem csupán holttestének megelevenedése, hanem eschatológiai esemény. Vagyis Jézus feltámadásával már beköszöntöttek a Vég eseményei, a feltámadt Jézusban már megkezdődött az „új teremtés”. Jézus feltámadása a holtak általános feltámadásának első lépése. Ha tovább gondolkodunk azok a kijelentésen, amely szerint a feltámadás ebben az értelemben eschatológiai esemény, akkor erre a következtetésre jutunk: A feltámadás lefolyása nem tartozik a mi tapasztalati, térbe és időbe zárt világunkba, következésképpen nem lehet minden további nélkül térben és időben rögzíteni. Jézus feltámadása révén az Atyánál van. A feltámadottaknak nincs átmeneti állapotuk. Ha a Feltámadott megjelenik tanítványainak, akkor már a „mennből” jelenik meg. A „mennyet” azonban nem szabad egyértelműen csillagsátoznak vagy mitikusan égbolto-

* Elhangzott 1997. március 14-én a borsodi lelkészértekezleten

zának tekinteni, hanem a Feltámadotthoz igazodó dimenzióknak, ami nem mérhető a mi tér-idő világunk egységeivel. A mennyről azt kell látni, hogy ott nincsenek többé órák. Vagyis ott már nem, létezik a mi földi időnk, ezért megengedhetetlen Krisztus feltámadása, megdicsőülése és paruziája közé földi időegységet iktatni, a Feltámadott idejét a mi időnkkel párhuzamba állítani. Ha majd egyszer halálunkkal átszakítjuk az időhatárt, és eljutunk Krisztushoz, lehetséges, hogy nemcsak a már feltámadott, hanem az éppen feltámadó Krisztussal is találkozunk. A feltámadás tehát nem egyszerűen olyan tény, amely a múlthoz tartozik, hanem a jelenben van, és szétfeszíti a történelem elgondolható határait. Figyeljétek meg, hogy miközben a végső események térbeli „mitosztalanítását” már régen elfogadtuk (leszámoltunk azzal, hogy a menny a Tejút mögött van valahol), az a felismerés viszont még nem tudott érvényre jutni, hogy a mennyei valóságot az időbeliség oldaláról sem foghatjuk fel primitíven. A különbség élesen mutatja magát: a feltámadás és ama folyamatok között, amelyekben a feltámadás megnyilvánult. A különbségtétel azért nagyon fontos, mert csakis a Feltámadott megnyilvánulásai (vagyis a megjelenések és az üres sír) alkotják részét a mi tapasztalati, tér-idő világunknak, s így csak ezek közelíthetők meg történelmi és gondolati módszerrel. Maga a feltámadás viszont kisiklik a filozófus kezéből. Ha tehát a filozófus azt állítja, hogy Jézus feltámadása nem történelmi tény, akkor nem szabad összerenzenünk, hanem előbb meg kell kérdeznünk, mi ennek a kijelentésnek a pontos értelme? Ha az illető filozófus azt állítja, hogy a feltámadás egyáltalán nem történt meg, akkor még mindig van időnk aggodalomra és tiltakozásra. Ha viszont azt állítja, hogy a feltámadás, eschatológiai és transzcendens történésként, nem alkothatja pl. a filozófia vagy a történettudomány közvetlen tárgyát, akkor igaza van.

II. Hogyan kell filozófiailag megítélni az Újszövetség tanúbizonyosságait a feltámadásról?

Mindenekelőtt le kell szögeznünk, hogy az Újszövetség feltámadási elbeszélései nem a modern történetírás értelmében vett történelmi tudósítások. Ez persze nem akadályozhat meg bennünket abban, hogy a húsvéti események külső történelmi lefolyása után is érdeklődjünk. A kérdés elsősorban az üres sírra vonatkozik, majd pedig a megjelenésekre. Az üres sír megtalálásáról szóló legkorábbi elbeszélés a Márk 16,1–8. Az, hogy mennyire nem csupán hitvédelmi és pusztán teológiai apológiát találhatunk az események leírásában – hanem történelmi hitelességű tapasztalatot –, bizonyítják a következő érvek: 1. A halálból való feltámadás a korabeli zsidók szemében szükségképpen a test feltámadását jelentette. A tanítványi közösség tehát egyáltalán nem hirdethette volna Jézus feltámadását, ha nem tudta volna, hogy sírja ténylegesen üres. Márpedig ők széles nyilvánosság előtt hirdették, hogy feltámadt a halálból.

2. Ha az üres sír megtalálásáról szóló elbeszélés legenda lett volna, amit a tanítványok találtak ki, akkor nagyon nehéz belátni, hogy miért éppen asszonyokkal találták meg az üres sírt. Az elképzelhető legrosszabb tanúkat állították volna ugyanis, mert a zsidó törvények szerint az asszonyok egyáltalán nem voltak jogosultak a tanúskodásra.

3. Az üres sírral kapcsolatos zsidó polémia sohasem vitatta az üres sírbolt tényét, csupán másként értelmezte (pl. ellopták).

4. A megjelenésről Pál az 1Kor 15,3–8-ban azt írja, hogy megjelent egyszerre több mint ötszáz testvér előtt. Aki ezt a megjelenést tisztán pszichológiai módon akarja megmagyarázni, csak akkor jut dűlőre, ha kölcsönös szuggesziót vagy pedig hatásos tömeghipnózist tételez fel. De ha valaki kész is volna arra, hogy ilyen messzire menjen, – hogyan magyarázná meg Pál élményét, akinél kizárt volt a többi keresztyén részéről jövő szuggesztió esete, akinek egyáltalán nem állt érdekében, hogy Krisztus ügye tovább éljen! Ellenkezőleg: Pál üldözte a keresztyéneket.

Mindezek után leszűrhető, hogy Jézus feltámadását még a megjelenések oldaláról sem lehet pusztán történelmi módszerrel bizonyítani. Nem lehet olyan lépésről lépésre haladó levezetést kidolgozni, amelynek végén ez a mondat állna: „Tehát Jézus feltámadt”: Másrészt viszont az is igaz, hogy ugyanez a pusztán történelmi módszer nem tud felsorakoztatni bizonyítékokat Jézus feltámadása ellen sem, hanem – annyiban őszinte és önkritikus – belátja, hogy az üres sír és a megjelenések ténye történelmi, vagy filozófiai módszerrel megmagyarázhatatlan jelenségek.

III. Meg tudják-e alapozni hitünket Jézus feltámadásában az Újszövetség tanúbizonyosságai?

Láttuk tehát, hogy Jézus feltámadását nem lehet történelmileg bizonyítani. Ha manapság „bizonyítékokról” beszélünk, e fogalom a erősen belejátszik a matematikai-természettudományos szemléletet.

A természettudomány ismerettárgyait dolgokként – éppen tiszta objektumként tudja kezelni. A megismerésnek ez az elemző távolságot tartó formája azonban elégtelen akkor, ha a személyes valóság megismeréséről van szó. Az igaz, hogy ismerettárggyá lehet tenni az embert és lehet elemezni is, s alá lehet vetni a tisztán természet-tudományos szemléletmódnak. Ami azonban lényege, vagyis személyes léte, az kívül marad a látómezőben. A valódi személyes ismerethez mindaddig nem lehet eljutni, ameddig a megismerő távolságot tart, ameddig semlegesen viselkedik, ameddig társát elemezni akarja. Más szóval a személyes megismerés csak akkor lehetséges, ha *kockázattal* jár.

Mivel e nélkül nincsen személyes megismerés és mivel a feltámadt Krisztus is személyes valóság, azért Őt csak akkor lehet megismerni, ha a megismerőben megvan a készség arra, hogy megnyíljk a feltámadás üzenete előtt, és ennek alapján vállalja azt a kockázatot, hogy életét ez az üzenet határozza meg. Ősi szavunk van a nyíltság, a készség és a kockázat együttesének kifejezésére, nevezetesen: a *hit*. Jézus feltámadása megismerésének valójában mindig a hitben kell megtörténnie. Ha valaki tehát Jézus feltámadását valóban meg akarja ismerni, annak nincs más választása, mint a hit. A Feltámadotthoz más út nem vezet.

Összegezve: Ha Jézus feltámadását nem lehet bizonyítani és kikutatni, hanem csak mellette tanúskodni és benne hinni, akkor ez nem Isten részéről elkövetett sajnálatos hiba. Ellenkezőleg, olyan pozitívum, amellyel

mindig találkozunk, ha a személyes valóság megismeréséről van szó. Be kell látnunk végre, hogy az egzakt természettudomány bizonyítási módszereivel a valóságnak csupán egy egészen kis szelete ismerhető meg. (Mikor volt a hűség vagy a szeretet valaha is mérhető?) Aki kívánja, hogy Jézus feltámadását egzakt módon bebizonyítsák neki (akkor azután majd hisz a Feltámadottban), ugyanezt a tragikus hibát követi el. Túl kell jutnunk Wittgenstein Tractatus-ának jól hangzó mondatán: „Amit egyáltalán meg lehet mondani, azt meg lehet mondani világosan, amiről pedig nem lehet beszélni, arról hallgatni kell” (Tractatus – Akadémiai Kiadó Bp. 1989. 7. old.)² Láttuk, hogy a történelmi adatok nyitva állnak a feltámadás felé, sőt azt is, hogy további értelmezést követelnek meg. Végezetül azonban még egyszer hangsúlyozni kell: A filozófus nem tud nyújtani ilyen értelmezést – de még a történész sem. A Jézus halála után bekövetkező események valódi magyarázatára csak az talál rá, aki hittel fogadja el a feltámadás üzenetét...

„...Ezeket hirdetjük is, de nem emberi bölcsességből tanult szavakkal, hanem a Lélektől jött tanítással, a lelki dolgokat a lelki embereknek magyarázva” (1Kor 2,13).

Exkurzus

A dolgozathoz valóban csak mellékletként, de mégis fontos kiegészítésként érdemes néhány gondolatot írni, mai krisztológiai irányzatokról.³ Mivel ez egy meglehetősen széles témakör, ezért –meglehetősen önkényességgel – most kiemelem Wolfhart Pannenberg krisztológiáját ill. ezen belül a feltámadás tanát. A halál utáni élet fogalmának kétféle megfogalmazása ismert: 1. a halhatatlanság, 2. a feltámadás.

Mivel a halhatatlanság fogalmával a modern ember nemigen tud mit kezdeni, marad a másik alternatíva, a feltámadás. Ezt azonban a mai fogalmi kategóriák számára is elfogadhatóvá kell tenni. Ezért szükség van a teológiai alapok tisztá, következetes kifejtésére.

Filozófiai szempontból Pannenberg – úgy tűnik – mára nemcsak a rendkívül divatos heideggeri egzisztencializmus befolyásának enged, hanem újból „felfedezi” a

hegeli eszmerendszert. Nagyszabású krisztológiai művében⁴ kifejti, hogy a történelem az az egyetemes keret, ahol az ember élete és kultúrája kiteljesedik. A vizsgálódó elme számára azonban az egyetemes történelem értelme rejtve marad. Csak a történelem beteljesedésével válik érthetővé a lét és a cselekvés. Isten a történelemben munkálkodó, és önmagát az Ószövetségben közvetetten kijelentő szubsztancia. Különböző, mindig új, váratlan eseményekben jelenti ki magát népe történetében. Kijelentése sohasem végleges, mindig tovább bontakozik. Csak az ószövetség vége felé szélesedik ki a horizont. A halottak feltámadásának apokaliptikus víziója az emberi élet értelmének kiteljesedését is jelenti. Ezt egészíti ki, illetve teszi teljessé Jézus feltámadásának egyetemes jelentősége is. Az ő feltámadása a történelem végére és értelmére mutat. Őn. „alulról épülő” teológiát alkot. Ez azt jelenti, hogy ő a „történelmi eseményből” indul ki (Jézus születése és munkássága), és jut el a hitvalláshoz, vagyis a Szentháromság Isten titkához. (Egyébként Moltmann meglehetősen kritizálta ezt a nézetet. A halottak feltámadásának hite azt jelenti, hogy „az eleven emberlét lényéhez hozzátartozik, hogy a halál után reménykedjen.”⁵ Az egész emberre kiterjedő, tehát teljes választ a halál utáni életre csak a feltámadás fogalmának tisztázása tud adni (szemben a csak részket nyújtó halhatatlanság eszméjével). Pannenberg a ma emberének igyekszik tehát megnyugtató választ adni létének perspektivikus jövőjét illetően. Ezt úgy nyújtja az olvasónak, hogy közben modern alapokra helyezi a Krisztus esemény eschatológiai távlatait azzal, hogy a feltámadást történelmi ténynek tekinti, mely a történetkutatás eszközeivel hozzáférhető a mai ember számára is.

Varga István

Jegyzetek

1. Dr. Szathmáry Sándor: A reménység etikája Bp. 1990. – 2. Ludwig Wittgenstein: Logikai-filozófiai értekezés Bp. Akadémiai kiadó 1989. 7. old. – 3. Szathmáry S. Új irányzatok a krisztológiában, különös tekintettel az ekleziológiai aspektusokra II. Theológiai Szemle 1978. 9–10. – 4. Wolfhart Pannenberg: Grundzüge der Christologie. Gütersloh 1964. – 5. Dr. Sz. S.: A Reménység etikája im. 158. old.

Bartha Mór

a hazafi, az egyház- és nemzetépítő

Nyolcvanegy év gazdag, sokirányú építő tevékenységét szinte lehetetlen egy dolgozat keretében érzékeltetni, mégis megkíséreltem tanulságos lelkipásztori életét három szempontból értékelni.

A fehérgyarmati születésű (1831) Bartha Mór kora fiatalságával tizennyolc évesen részt vesz az 1848–49-es szabadságharcban. Teológiai tanulmányai befejezése után (1860-tól) gyülekezeti lelkipásztorként példamutatóan munkálkodik Szatmárban négy kis gyülekezet szellemi-anyagi felvirágoztatásán. Irodalmi tevékenységével, politikai publikációival az önálló, demokratikus Magyarország megvalósulásáért küzd.¹

1. Bartha Mór – a hazafi –, a magyar szabadságharcban tüntette ki magát, bizonyította lángoló hazaszeretetét és olt-

hatatlan szabadságvágyát. Életének ezt a szakaszát ötszáz oldalas memoárjában örökítette meg.² A Habsburg-ház több százéves politikai, protestánsellenes, kulturális, gazdasági elnyomása elleni szabadságküzdelmét 1848–49-ben nem támadó, hanem védekező harcnak minősíti. Hazafisága egész szellemi, politikai, sőt egyházi tevékenységére meghatározó jelentőségűvé vált. A Bach-korszak erőszakpolitikája és az 1867-es kiegyezést követő évtizedek megalakuló simulékonysága fokozott szellemi küzdelemre sarkallta. Szószéken és magánbeszélgetéseiben; szóban és publikációiban; kis szatmári falvakban és a „Debreczen” szerkesztői cikkeiben a Monarchiát kiszorító kormánypártok nemzetellenes tevékenységét ostorozta. Különösen a Bánffy és Széll kabinet, valamint Tisza Kálmán – Andrassy

Gyula vezette kormányhatalmi erőcsoporthoz tartozó támadta intenzíven a „Debreczen” hasábjain. Meggyőződése, hogy nemzeti érdek helyett a „pártönzés” dominál, ezért nem méltók a bizalomra, bukásra érettek és „bukniuk kell!”³

A 48-as Függetlenségi Párt debreceni szócsöveként nem csak a kormánypártok negatív politikai megnyilvánulásait ostromozta, hanem Kossuth Lajos nemzetépítő gondolatainak harcos kommentátora is volt. A kormánypártok számbeli fölényével szemben akkor is küzd, ha a századforduló utolsó éveiben – sokak megítélése szerint – az eszme túlhaladott, a harc időszerűtlen és kilátástalan.

Egész életében a teljes magyar függetlenség és a demokrácia elkötelezettje és fáradhatatlan építője. A történelmi események kontinuitását – hazánkat tekintve – abban látja, hogy az 1867-es kiegyezést folytatni kell a teljes függetlenség kivívásáig. Az egyházak közálladalmi támogatását – főképpen a közoktatásra tekintve – az 1848. XX. tc. végrehajtását minden áron ki kell harcolni. Egyházunk problémáinak gyökeres megoldását ebben látja. A Magyarországot átalakító konstruktív reformmozgalom gyakorlati megvalósítói sorában kívánt dolgozni. a szűkre szabott lehetőségek között is. A magyar nép szellemi, anyagi, lelki felemelkedésének munkálója és a demokratikus Magyarország megvalósulásának tántoríthatatlan építőjének vallotta magát. E kettőben összegezhető hazafiságának lényege.

2. Egyházépítő munkájának középpontjában (1860–1895) gyülekezeti szinten alulról építkező, életformáló tevékenysége áll. Prédikációin túl egész élete a gyakorlati lelkipásztorkodást tükrözi.⁴ A mezőgazdasági termelés korszerűsítése, takarékmagtári tőkealap megteremtése, takarékszövetkezeti pénzgazdálkodás bevezetése, az agrikultúra eszközfejlesztése – vaseke, vetőgép – gyakorlati alkalmazása, az erdőgazdaság korszerűsítése, árvíz-mentesítési terv készítése, lelkipásztori teendőinek ellátása mellett, teljes szellemi kapacitását igénybe vette.⁵ Látta a megoldatlan problémákat, kereste és megtalálta a megoldást. A nép gondjait ismerte, nem a gyülekezet fölött, hanem abban élt. A szabadságharc bukása miatt búsuló magyar helyett, a tevékeny, építő magyar református lelkipásztor példáját állítja gyülekezetek elé. Az elmaradott szatmári falvakban küzd népe anyagi, egyházi, erkölcsi, szellemi felemelkedéséért. Tevékenysége nem frázis, hanem naponként vívott harc a maradisággal, az iskolázatlansággal, az alkoholizmussal és az ebből fakadó tétlenséggel szemben. Élete programja: Cum marte et arte pro populo Satramiensibus.

Ennek folytatása és kiemelkedő részlete a kis szatmár-megyei Fülesd községben végzett munkája. Harcot indított az alkohol romboló hatásával szemben,⁶ munkaalkalmakat szervezett a dolgozni akaró, gyógyuló férfiaknak. A tanácsát követő emelkedő életszínvonal, a bővített újratermelés, a munka értelmének és örömeinek részesei lettek.

A szamosmenti almatermelés megszervezése Szamos-sályiban 1870–80- között, az első kísérlet református példamutatás nyomán, a mai szamosmenti kis- és nagyüzemi gyümölcsösök megvalósítása felé.⁷

Az esztelen erdőirtásokat 1880–95 között Apa, Mikola községekben (ma Erdélyhez tartozik) telepítéssel, mezőgazdasági hasznosítással állította meg. A Túr folyó szabályozása, az évenkénti árvíz pusztításának megakadályozása a földbirtokosok ellenállásán meghiúsult.⁸

A műemlékvédelem területén a renoválás helyett Apa és Gacsály egyházközségekben a restaurálást szorgalmazta.⁹ A templomok eredeti szépségének helyreállítása az anyagiak hiányában nem valósulhatott meg. Különösen Gacsályban tetes-letes emésztő küzdelmet vívott több mint hat éven keresztül az ékes és szép rend visszaállításáért. Egyházközségi közgyűlések, presbiteri jegyzőkönyvek sokasága tanúskodik a szegénységgel, némelykor az egyházi felsőbbbséggel vívott harc áldatlan küzdelmeiről. A XVI. századbeli templomot végül renoválással hozták rendbe és a sors különös ironiája, hogy 1912-ben a templomszentelés örömeiben – halála miatt – nem vehetett részt. Munkája gyümölcsét viszont a gyülekezet nemzedékei élvezték 1960-ig. Színvonalas értéktételezőnek köszönhető, hogy a templom ma is ékeskedő kazettái a műemlékvédelem jóvoltából megmaradtak.

Munkája nyomán a fejlődés kézzelfogható jelei mellett megjelent a földbirtokosok szűkkeblű, egyházellenes, félfeudális gondolkodásának hatása. A reformáció kezdetén bomlásnak indult, de később felerősödött nagybirtokrendszerrel szemben, Bartha Mór törekvése a gyülekezetek anyagi erejének (önfenntartásának) megerősítése volt. A földbirtokos osztálynak kiszolgáltatott magyar földműves nép anyagi függetlenségét munkálta, mert abban látta a családok és az egyház fenntartásának létalapját. Kisnemesi származása is ezt az elvet diktálta. A földműves-lelkipásztorral szemben a földbirtokosi gőg, a többé-kevésbé rejtett féltékenység, az irigység, a passzív rezisztencia lelket ölő fölénye, az alattomos áskálódás 1895-ben „nyugdíjba” kényszerítette.¹⁰ Fiához Sárospatakra, majd Debrecenbe költözik, ahol már a politikus Bartha Mórral találkozunk.

3. Szerkesztői munkássága 1895–1900-ig.¹¹ Politikai tevékenységét nem országgyűlési képviselőként, hanem mint pártvezér folytatta, hanem a Debreczen című 48-as függetlenségi politikai napilap főszerkesztője. Érdekes a Függetlenségi Párt közlönyében publikált szerkesztői programja. Mint egyetlen politikai cél: „A Magyar Állam önállóságának és megszilárdításának végkibontakoztatására és megszilárdítására törekvés.” Igen figyelemreméltó tervében a sajtómorál helyreállítása és a 99 évvel ezelőtti politikai gondolatainak időszerűsége. Betekintést nyújt a korabeli Debreczenben működő Nemzeti Párt, a Néppárt és a Függetlenségi Párt életébe. Ez utóbbi a Kossuth-párt vagy 48-as párt, mint ellenzék nem alkuszik, törekvése félreérthetetlen: Önálló magyar állam, jogállamiság megeremtése tartozékaival, úgymint pénz- és hadügy, küldiplomácia, független nemzetgazdaság. Véleménye szerint ezek béklyója a 67-es kiegyezés, ezért halaszthatatlan annak megújítása. Az Osztrák-Magyar Birodalom súlypontja Magyarország, tehát időszerű Magyarország és Ausztria (nem fordítva) perszonáluniója. „A közös ügy” helyébe az egymásrautaltságnak kell lépnie. A Függetlenségi Párt feladata: A modern Magyar Állam megeremtése, megszilárdítása és a liberalizmus elősegítése. Ezek a mondatok úgy hangzanak, mintha kormányprogram lenne.

Ezúttal nem marad el a kormány bírálata sem.¹² Bartha Mór úgy véli, a parlamentarizmus üres szólam, a kormány csupán uralkodó párthatalmi rendszer. Tagjai a hasznos üzletek gyors megvalósítói és kézbe tartói. Jellemző a bürokrácia burjánzása, az értelmiség önálló

gondolkodásának és cselekvőkészségének visszazorítása, akarátának szavazógéppé degradálása. A hatalmi nagyravágyás következménye a gátlástalan vagyonszerzési hajsza, a koncessziók elnyerése és szemérmetlen áruba bocsátása, végül a korrupció gomba módra történő szaporodása. A hatalom birtokosait tisztségük megtartása érdekében a törvényes keretek átlépésére csábítja. Ilyen az 1890-es évek gyorsfényképe a független ellenzék politikai lencséjének exponálásában. A Debreczen szerkesztője úgy látja, hogy a szabad államban a törvényes rend fenntartása erélyes intézkedést igényel, arra viszont inti a végrehajtó hatalom képviselőit, hogy ne váljanak zsarnokká.

Az egyház helyzetét mérlegelve megállapítja,¹³ hogy az állam részéről a teljes viszonyosság gyakorlati végrehajtása hiányzik, pedig léte az állam ércalapja. Hiányzik a közerkölcs és az értelem kellő köznevelési terjesztése. A Corpus Christi társadalmi képződmény. Az 1848. XX. tc. még megvalósításra vár, a bevett egyházak anyagi támogatása egyenlőtlen. A reformtörvények a szegényebb vallásfelekezeteket kiszolgáltatják az erősebbeknek. A református egyház tiszta tanai nem képeznek olyan társadalmi erőt, amely az adóteher alatt a kitérés csábításának ellenállhatnak. Az 1868. LIII. tc. 12. §-ában foglalt állami reformtörvények a gyermekek vallásának meghatározásánál, a viszonyosság elvét törölte. A reverzális a lelkiismereti szabadság felháborító megsértése. A felekezeten kívüliség szükségtelen szabadelvűség írja Bartha Mór, ami csak ateista államban engedhető meg. „Az egyház – nézete szerint – olyan valláserkölcsei társadalom, amely kinek-kinek megengedi, hogy üdvösségét önmaga munkálja, tehát józan hitelvű. Az értelem felvilágosítását gerjesztő, a meggyőződés szabadságát nem gátló, nem fanatikus. A Magyar Államot nem csak elismeri, hanem minden tevékenységét őszintén és készséggel alá is rendeli.” Úgy tűnik, mintha hitvallásos könyveink ismeretlenek lennének.

A közoktatásról.¹⁴ A felekezeti iskolákban az általános tudnivalók mennyisége elmarad a hangsúlyosabb vallásitanítás mögött. Ennek okát a szegénységben és túlterheltségben látja. Megoldásként az 1848. XX. tc. érvényesítését ajánlja. „Ha az állam átvénné a közoktatás szükségleteinek súlyos terhét, a közoktatás egységesebbé, az állameszmének megfelelőbbé válnék.” Az állami iskolákban a felekezeti rivalizálódás megszűnne, a valláserkölcsei nevelés hatékonyabbá válnék. Az államosításig a tanítók államsegélyével járulna hozzá az oktatásügy a felekezeti iskolák fenntartásához. A tanítók szigorúbb ellenőrzése, a magasabb követelmény érvényesítése növelné az oktatás hatékonyságát. A nemzetiségi iskolákban legyen fő szempont a magyar állameszményhez fűződő hűség, kiemelt a magyar nyelvi elsajátítása, a helyesírás és a magyar alkotmány ismerete. A századforduló utolsó éveiben így fest a felekezeti iskolák helyzetének megítélése és a megoldás keresése a liberális szemlélet tükrében.

A közigazdaság 1867 után leromlott, ami szembetűnően látható az iparban és a mezőgazdaságban. A dualizmus politikai struktúrája rombolását nálunk legszembetűnőbben a mezőgazdaságban szemlélhetjük. A veszélyt az agrárszocialista mozgalmak jelentik. A megoldás mégis agrárszocialista lehet, vagyis a nagybirtokok örökbérletbe adása a kisgazdák kezébe, akik népes családtagjaikkal

művelik az így kapott földet. Bartha Mór az agrárszocializmus és az örökbérlet című munkájában részletesen kifejti a keresztyén alapokra helyezett kollektivizálást.¹⁵

Teológiai gondolkodása liberális.¹⁶ A feltámadott és élő Krisztus, igehirdetésében hűsvétkor fordul elő, akkor is a jézusi tulajdonságokat emeli ki, mint erény, tisztaság, igazság, igérszeretet, barátság, erkölcs, lelki nyugalom stb. Szellemi struktúrája a humanizmus erkölcsi értékeit hordozza. Jézus Krisztust a Golgota szent hősvé avatja, az egyszeri és tökéletes áldozat a nagypéntek eseményévé zsugorodik. Debreczenben id. Révész Imre ébresztő teológiájának hallgatója volt mégsem a pietás mélységét, hanem a nép valláserkölcsei nevelését helyezi igehirdetése centrumába. Inkább Jakab etikája, mint Pál krisztocentricitása áll igehirdetése, cselekedetei homlokterében. Ennek megfelelően a tanügy fejlesztésénél a gyakorlati földműves továbbképzést, a tanítóképzés színvonalának emelését, a gyermekek gyakorlókerti oktatását, a mintagazdaság demonstratív módszerét helyezi oktatási koncepciója középpontjába. A középiskola továbbfejlesztése, a református tanítónőképző megnyitása, Debreczen egyetemi várossá emelése áll kiemelten cikksorozatában, ahol már a városi tanügy fejlesztésével foglalkozik.

Lelkipásztori szolgálatának kezdetén (1859. IV. 17.) fülesdi bemutatkozó beszédében kijelenti: „A cél az, hogy üdvösségre jussak és másokat is oda vezéreljek.” Etikája vallásos meggyőződéséből fakad, a Prédikátorral elmondhatta: „Nagyszerű dolgokat alkottam: házakat építettem, szőlőket ültettem, kerteket és ligeteket létesítettem és beültettem azokat mindenféle gyümölcsfákkal” (Préd 2,4k.). Gyülekezete anyagi-szellemi gyarapodását mintagazdaság létesítésével, példaértékű gazdálkodásával igyekezett elősegíteni. Pedagógiai alapelve a *nevelés és tanítás* szoros egysége, amiben a nemzeti-liberális politika megvalósítása erős hangsúlyt kap. Nézete szerint a belmisszió célja a kálvinista öntudat erősítése, a szórvány magyarok összetartása, a gyülekezetek anyagi, lelki, szellemi társadalmi összefogása, különösen a román többségű lakosság körében. A „lesztek nékem tanúim” megbízatás helyett a magyar öntudat ébrentartását érti missziói tevékenység alatt. Nyilvánvaló az uralkodó korszellem érvényesülése kora atmoszférájában.

Az erősen szaporodó nemzetiségekkel szemben a magyar népesség számarányának növelését szorgalmazza a Monarchián belül. Hat gyermekük elfogadásával példát mutat környezetében. Fájó szívvel és tettekész lélekkel emlékezik a székely leányok bukaresti kivándorlásáról és mértéken felüli beolvadásáról.¹⁷ Vészkiáltásként hangzik a századfordulón az amerikai kivándorlók után a kormány politikai nemtörődömségének kártoztatása. Cikkei a nemzetmentés szorongató érzésének tükröződése, de szava pusztába elhaló kiáltás.

Publicisztikája a szellemi erőtér fokozását szolgálja, a közjogi ellenzék keretén belül, a kormánypárt téves politikájával szemben.

Címszavakban fogalmazva éles kirohanással tiltakozik – „a korrupció, párthatalom, hivatali packázás, jogtalan vagyonszerzés, a külföldi vállalkozók beözönlése, földek, bányák, gyárak külföldi tulajdonba adása, állami értékek párttulajdonba süllyesztése, a vásári sajtómorál, a bírhatatlan adóteher és a hitelhiénák garázdálkodása” – ellen.¹⁸

A posztforradalmi időszak történelmi velejárájával találkozunk 1848 után a dualizmus korában is. Ma, nem elgondolkodtató?

A szabadságeszme és a demokrácia erősítését egész életében küldeteshordozóként vállalta. Jelleme, következetessége sok ütközési forrásává vált egyházon belül és kívül. Tévedéseit, emberi gyarlóságait nem leplezte, adottságait nem hallgatta el. Világszemlélete globális, optimista, tettekre ösztönző. „Ma pesszimista világban élünk, optimistákra van szükség” – írja 1895-ben. Gondolatai ismerősek ma is.¹⁹

Időszerűsége a társadalomban bontakozó demokratikus gondolatok megvalósításában, a demokrácia építésének folytatásában, nemzeti függetlenségünk megóvásának szükségszerűségében összegezhető.²⁰

Irodalmi munkásságát tekintve évszázadokban gondolkodó, magyar református lelkipásztor volt.²¹

id. Gacsályi Gábor

A megismerés határai*

Tisztelt Hallgatóság!

Örömmel teszek eleget a Társulat szíves meghívásának, hogy a fizika tanárainak országos konferenciáján a *megismerés határainak* problémájáról beszéljek, és pedig mintegy kakukk-tojási minőségben. A programból kiteszően a szakmai előadások sorában témámra s meghívásomra a „témakörök változatossá tételének” szándékával került sor, amely elvárásnak, ígérem meg fogok felelni: megszólaltatom Önök, a *természettudomány* emberei között azt a hangot, amely hitemből fakad, s mely a valóságnak arra a rendkívül figyelemre méltó *természetére* vonatkozik, amely sem méréssel, sem kísérlettel nem operacionálizálható ugyan, de amely mégis realitás, sőt – a magam élményei szerint – a valóság igazán reális természete.

El kell mondjam, hogy nem vagyok *teljesen* kakukk-tojás az Önök körében: gyermekkoromban, mióta az eszemet tudtam, fizikusnak készültem, s végül is csak az érettségi előtti évben változtattam irányt, amikor egy bibliai mondat (2Tim 4.2) elhívása mai pályámra állított. Kisgyermekként, amikor még olvasni sem tudtam, a nagyapám könyvtárában egy szép piros kötésű csillagászati albumot találtam, s az abban lévő bolygók, galaxisok és csillagködök indították meg gyermeki fantáziámat a nagyobb, a teljesebb, az *egész* iránt: ezért csillagász akartam lenni, s mivel azt mondták, ehhez az kell, a reál tárgyakba vettem bele magamat. Hosszú éveken át csak fizikával, matematikával és kémiával foglalkoztam, amik valóban vonzották is érdeklődésemet: jó verseny-eredményeim is voltak.

Amikor aztán figyelmem az említett módon teológiai irányt vett, a mélyben változatlanul megmaradt a tudomány iránti megbecsülésem, úgyhogy ma, gyakorló lelkipásztorként, amatőr csillagászokodom is: óriási élmény megpillantani már egy viszonylag kis távcsőben is például az Androméda-köd halvány fehér foltját, ami szabad szemmel egy apró, negyedrendű fényességű csillag, éppen a láthatóság határán – s arra gondolni, hogy ami parányi

1. A miskolci egyháztörténeti szaktanfolyamon elhangzott előadás 1997. június 18-án. – 2. Bartha Mór: *Önéletírata*. Gacsály, 1912. Kézirat 1–134.-1. TREL. – 3. Debreczen, 1898. XXX/279. – 4. Bartha Mór: *Önéletírata* 145 (119). – 5. Bartha Mór: *Önéletírata* 151 (125) – 6. Bartha Mór: *Önéletírata* 146 (120). – 7. id. Gacsályi Gábor: *Bartha Mór élete és kora*. Doktori értekezés. Debreczen, 1997. 75. o. – 8. Bartha Mór: *Önéletírata* 165 (139). – 9. id. Gacsályi Gábor: *A hétszázharminc éves Gacsály, 1264–1994*. Kézirat. – 10. id. Gacsályi Gábor: *Bartha Mór élete és kora* 79. o. – 11. id. Gacsályi Gábor: *Bartha Mór élete és kora* 92–94. o. – 12. id. Gacsályi Gábor: *Bartha Mór élete és kora* 102–153. o. – 13. id. Gacsályi Gábor: *Bartha Mór élete és kora* 228–250. o. – 14. id. Gacsályi Gábor: *Bartha Mór élete és kora* 228–250. o. – 14. id. Gacsályi Gábor: *Bartha Mór élete és kora* 251–256. o. – 15. id. Gacsályi Gábor: *Bartha Mór élete és kora* 190–202. o. – 16. id. Gacsályi Gábor: *Bartha Mór élete és kora* 228–250. o. – 17. id. Gacsályi Gábor: *Bartha Mór élete és kora* 127. o. – 18. id. Gacsályi Gábor: *Bartha Mór élete és kora*. Politikai mozaikok 102–053. – 19. id. Gacsályi Gábor: *Bartha Mór élete és kora* 261. o. – 20. Bartha M. cikke a Debreczen 1899. XXXI/202. o. – 13. XXXII/49. számában: *Vihar előtt*. – 21. Bartha Mór élete és kora 183. o. id. Gacsályi G. : *Ady Endre Bartha Mór a Debreczen szerkesztőségében*.

fehér folt a távcsőben, az valójában éppúgy egy százmilliárd csillagot magába foglaló galaxis, mint a mi Tejútrendszerünk, ahol Földünk is van, s hogy maga az Univerzum is további százmilliárd ilyen galaxisból áll – s azon gondolkodni, hogy mi is van *azon* túl. Később, már végzett teológusként elvégeztem az ELTE Pszichológiai Szakán is, hogy szorgalmasan utána járjak, mit tud mondani a *tudomány* az emberről, s ma is foglalkozom a tudomány-nyal, ezzel összefüggően az ELTE-n is tanítok – tehát azt mondhatom magamról, hogy „kettős állampolgár” vagyok, aki minduntalan kimerészkedem a hit és a tudomány közötti „senki földjére”. Az igazat megvallva ez cseppet sem veszélytelen vállalkozás: mindkét oldalról lelőhetnek.

A magam részéről nem hiszem, hogy bármit is *jobban* tudnék, mint hallgatóim – az viszont elképzelhető, hogy vannak dolgok, amiket *másként* tudok. Most éppen ezekről kell beszélnem. Amit tehetek, az annyi, hogy feltárom a viszonylagos egységet, amit magamban sikerült személyesen megteremtennem a hit és a tudomány között, s ha ez valakire tartozik, az maga is ismerősként üdvözli majd szempontjaimat.

Huszonöt évembe telt, amíg ledolgoztam magamban az egyoldalúan anyagi, tárgyi, mechanisztikus világkép nyomasztó súlyát egyfelől, másfelől pedig a materialist lebecsülő, egyoldalúan szellemi szemléletet, ezért életfeladatomnak tekintem, hogy öntelt hívők közt a *tudomány* igazságát védjem, a túl magabiztos tudományos emberek közt pedig a tudományon *túli* dolgok realitására figyelmeztessenek. Mint tudjuk, mindnyájunknak két agyféltekénk van: az egyik a racionális, verbális, logikus, az ezgakt megfogalmazásokra kész, mondjuk így „reál” féltekénk, s a másik, amely egészenlezen, holisztikusan közelít a valósághoz, mint a művészet és a valóság: s ez *mind a kettő* mi vagyunk.

Aquinói Szent Tamás számára – Arisztotelész logikája nyomán – a valóság még szépen elrendezhető, átlátható rendszer volt: ő egy *ilyen* valóságot látott, ebben hitt és ebben gyönyörködött. Ma azonban, egyebek közt éppen a 20. századi fizika eredményei következtében, nem tartható

* Előadás az Eötvös Lóránd Fizikai Társulat XXI. Országos Ankétján Eger, 1997. június 26.

már maga az arisztotelészi logika sem, hogy ti. valami vagy azonos valamivel, vagy nem, s harmadik lehetőség nincsen. (Formalizálva: $a=a$, de „a” nem egyenlő „b”-vel, csak akkor, ha „b” valójában „a”. Terium non datur). Gondoljunk a fényhullám- és korpuszkula-természetére, a „kettős természet” ellentmondása nem helyezhető el az arisztotelészi logika keretei között.

Ugyanígy járunk, ha a történelem 20. századi tényeit vesszük számba. Ott még inkább az az érzésünk, hogy a valóság, ahogy számunkra megjelenik, egy sötét, abszurd és irracionális rendszer, amibe az emberi értelem világít bele úgy-ahogy, de transzparenciájáról aztán igazán nem beszélhetünk. Részletektől és bizonyítékoktól itt nyugodtan eltekinthetünk.: szétesett az egykor harmonikusan összerendezett valóság. Weöres Sándornak tettem fel, amikor még személyesen beszélgethettünk, azt az óvatlan kérdést, hogy fordulópontnak tekinti-e a 20. századot az emberiség történelmében, s a válasza ez volt: „Nem fordulópontnak, hanem felfordulópontnak.” Ehhez azt hiszem, nincs mit hozzátenni.

Ma úgy állunk, hogy vannak különböző matematikai nyelvek és lehetséges logikák, vannak a történelemnek különböző olvasatai és pszichológiai irányzatok, vannak egymással összeegyeztethetetlen fizikai elméletek az Univerzum keletkezéséről, vannak antropológiák, metafizikák és teológiák – de az egységet mindenkinek magának, *személyesen* kell megtalálnia és hozzá – még *megvalósítania* is: élehető, vállalható léletté, követhető példává emelni, ami önmagában káosz és átláthatatlan kuszaság.

Az igazán nagy hasadás európai kultúránkban – Descartes óta – az anyag és a szellem, a „res extensa” és a „res cogitans” között van. A világ szétesett egy *nyers*, kézzelfogható valóság-részre, és egy másik, bennünk emberekben is reprezentált, sejtetően azonban egyetemlegesen is meglévő láthatatlan, szellemi, *transzcendens* komponensre. A nyers rész könnyen megközelíthető, pontosabban: bele is ütközünk, mint az asztalba, ha nem vesszük tekintetbe, a transzcendens valóság azonban csak sejthető. A nyers valóság törvényeit nem lehet büntetlenül áthágni, mert azonnal visszarúgnak, a transzcendens, láthatatlan rész törvényei azonban – rövid távon legalábbis – minden további nélkül mellőzhetőnek tűnnek. Raszkolnyikov lelkiismeretének utólagos fellázadása viszont azt mutatja, hogy vannak olyan törvények (Jób 38,2; 42,3), és pedig a szívünkbe írottan is, amelyeket legfeljebb rövid távon lehet büntetlenül semmibe venni.

Mégis, a transzcendencia közvetlenül sem meg nem közelíthető, sem ki nem ábrázolható: mindig valami másban jelenik meg.

*„Magszóal a kimondhatatlan
de nem mondhatja ki önmagát
Cselekszik a kezetlen
de csak a te kezeddél
Megindul a lábatlan
de csak a te lábaddal...
imádkozik az imátlan
de csak a te imáddal
fényes lesz a fénytelen
de csak a te fényeddél
Magszóal a kimondhatatlan
de csak a te szívedben
(Weöres Sándor: Négy korál. részlet)*

A kézzelfogható *nyers* és megfoghatatlan transzcendens közé kultúránkban harmadikként a „szimbolikus” ékelődött, az *értékek* világa. Az ember az a lény, aki létmódot teremt magának, hozzátesz a meglévőhöz, a természetéhez, és éppen a szimbolikus „metaszinten”, az *értékek* terén jelenik meg legjobban életének láthatatlan, szellemi arculata. A transzcendens, amely mindig valami másban jelenik meg, vagy a szimbolikus, vagy magát a nyers felhasználva mutatkozik meg számunkra.

Itt a modernitás végén, a posztmodernben viszont éppen az összes érték megkérdőjeleződésének, relativizálódásának vagyunk tanúi: minden érték viszonylagossá lett. Menjünk csak be egy mai tárlatra: ritkaság, ha katarzissal, emelkedett lélekkel s nem elkedvetlenedve jövünk ki onnan. Mert az „egyed” nem találjuk, a sokban pedig senki nem teremt rendet és egységet helyettünk. El kell fogadnunk, hogy a világ nem egyrétű (*K. Popper*). Sőt, vannak dolgok, amikről még beszélni sem lehet, s azokról meg, mint mondják, hallgatni kell (*L. Wittgenstein*).

Mi mégis abban a helyzetben vagyunk, hogy beszél-nünk kell – ezt vállaltuk, s ez elől nem térhetünk ki sem mint a fizika tanárai, sem a „megismerés határaitól” szólást vállaló előadó.

Mint említettem, nyomasztott, hogy a valóságot egyoldalúan pusztán anyagnak fogadjam el, vagyis, hogy a fizikában tanultakat kiterjesszem az *egész* valóságra, és a világban található művészi, erkölcsi, vallási tényekről és értékekről elfogadjam, hogy azok csupán másodrendű derivátumok. Nem elégitett ki egy pusztán tudományos valóságkép.

Ugyanakkor elfogadhatatlan volt számomra az is, hogy a hit annyi lenne, mint bizonyos elvek, tanok, dogmák elfogadása és önmagának azokkal való azonosítása. Rádöbbsentem, hogy a hit sokkal inkább valami félelmetes repesztő erő – ezt láttam azoknál, akiknél igazán megvolt – és pedig egy sajátos érzékenységből, megszólíthatóság-ból következően: úgy is fogalmazhatnék, hogy egy gyermeki bizalom révén, amiből aztán félre nem ismerhető tartás és emberség következik. A hitrejutás ennek megfelelően nem az ideológia, nem a nyelvezet, hanem az alap-állás megváltozása, amiből semmiképpen nem a valóság egy részének tagadása, pl. az értelem homokba dugása következik (ilyenek láttam bizonyos hívő emberek tudomány-ellenességét), hanem éppen ellenkezőleg, kiéle-sedett és *elmélyült valóság-érzékelés*, amely helyet ad mindannak, ami racionálisan egyáltalán megközelíthető, de annak is, ami már meghaladja racionalitásunkat, túl van annak lehetőségein, transzcendálja azt, s mégis hozzá tartozik a valósághoz. Így jutottam el oda belső meggyőző-désemben, hogy az igazi valóság alapjaiban és a maga *egészében* is transzcendens természetű.

Több segítséget is kaptam ehhez, mind a fizikától, mind a teológiától. A fizikától nagy segítség volt számomra, hogy megérttem: a tudomány eljutott oda, hogy a természet végtelen. Ez világossá tette számomra, hogy a természetnek így mind a végső oka, mind a végső célja a végtelenben van, vagyis, hogy az „Alfa” és az „Omega” (Jel 1,7–8) nem a „Big Bang” és nem a hőhalál. Ezek evilági, profán, immans dolgok. A természet végső okára és céljára vonatkozó kérdés tudományos módon fel sem tehető, ezt nem is ott kell keresnem: e kérdéseimre a válasz kívül esik a tudomány kompetenciáján, és pedig annak módszerei következtében.

Ugyanigy nagy emancipációt hozott számomra a 20. századi fizika mondanivalója az *anyag* természetéről. Az, hogy nem tömör golyóként, végső és oszthatatlan „atomosz”-ként kell felfogni az anyag építőköveit, az elemi részecskéket, hanem sokkal inkább megformált, alaklakk ellátott energiakvantumokként, amik sokkal inkább hasonlítanak egy dallamra vagy egy versre, mint egy tehetetlen, kifelé teljesen passzív, tömör golyóra – ahogyan az anyagról általában gondolkozni szokás. (Az embernek mindjárt a *beton* jut az eszébe, ez a nehéz, rideg, szürke, szellemtelen és ellenszenves, valami itt a 20. században.)

Éppen ellenkezőleg: az anyag, mint megformált energia igazából *fénytermészetű*. Így már egészen más volt az anyagról gondolkoznom, Megelégedéssel töltött el, hogy a legprofánabb anyagi valóság is „alacsonyabb hőfokú” fénynek tekinthető – s hogy akkor még nem is szóltunk az információ jellegű, ha úgy tetszik „szellemi” komponensről, a fénysebesség négyzetéről, ami az ismert képletben ($E=mc^2$) az anyag és az energia közti forgalom váltószáma, és konstansként, rendet és formát alkotó szellemi *abszolútumként* jelenik meg az anyag és energia összefüggéseiben.

Míndez felbontotta bennem az előzőekben éppen alapszintű fizikai tanulmányaimból származó s a valóság *egészére* kiterjesztett mechanisztikus szemlélet nyomasztó zárttságát, kinyitotta számomra a valóságot az anyagon és energián túli szellemi valóságok iránt, sőt az azon túli, a még azt is transzcendáló irányába.

A teológiától is kaptam azonban emancipáló indításokat: annak bátor és egyértelmű 20. századi kimondását, hogy az az isten, aki a világ egy darabja, az tényleg nincsen. Ha ugyanis eleve a *világot* vesszük végső valóságnak, s abban próbáljuk meg elhelyezni, akkor szükségképpen önellentmondáshoz érkezünk. Nem Isten van a világban, hanem a „világ van őbenne” (ApCsel 17,28), amint azt Platón a „Timaios”-ban szép mitológiai képekkel megrajzolja, s ez a „bennfoglalás” szemantikai értelemben is ilyen irányú. Ha megpróbáljuk elhelyezni egy *eleve* nélküle való nyelvi térben, akkor abszurd helyzethez érkezünk. Bizonyára erre vonatkozik az Isten-név kimondásának tilalma a Tízparancsolatban: „Az Úrnak, a te Istenednek nevét hiába fel ne vedd, mert nem hagyja azt az Úr büntetlen, aki az ő nevét hiába felveszi” (2Móz 20,7). Ezt mindenekelőtt hívő embereknek kell megszívlelnünk: nem beszélhetünk a végső, transzcendens valóságról úgy, mintha a zsebünkben lenne, hanem csak „félelemmel és remegéssel” (Fil 2,12; ld. ehhez S. Kierkegaard hasonló című művét). Ugyanakkor viszont a valóságnak még az immanens, profán része is komolyan veendő, hiszen az is a transzcendencia üzeneteit hordozza, ha „chiffrirozva” is (K. Jaspers): ezért amit a tudomány mond a valóság általa megközelíthető részéről, az sem vehető semmibe. Igaz, *abszolútizálni* sem tanácsos, amint azt a szcientifizmus zsákutácsja mutatja.

Ezek alapján hit és tudomány összefüggéseiben a következő hármast programot tűztem ki magamnak, s ezt ma is életfeladatommak tekintem:

1. Elismerni azt a sajátos *többletet*, amivel a mindenkor „másik oldal” hozzájárul a valóság megismeréséhez és feltáráshoz. Ilyen többlet mindig, mindkét oldalon van. Önmaga jogán, külön kell művelni mindkét területet: a hit legyen igazi hit, a tudomány legyen igazi tudomány.

2. Törekedni arra, hogy mind a hit, mind a tudomány világából *integráljuk*, egységben lássuk azt, ami összetartozik, vagyis számoljuk fel európai kulturális skizofréniáinkból mind azt, ami felszámolható (pl., hogy magunkat nem-hívó embernek tartjuk, de gyermekünket elküldjük hittanra; vagy hogy hívő emberként legyintünk a tudomány dolgaira, netán gyanakvással szemléljük fáradozásait, azonosítva karikatúrájával, a szcientifizmussal).

3. Megőrizni e két feladat *különállását*: ami nem elegíthető, azt nem elegíteni egymással (örizkedni a dilettantizmustól). Mind a hitet, mind a tudományt rangjának és funkciójának megfelelően szemlélni.

Mínd ennek, természetesen, messzemenő következményei vannak a *megismerés határaitra* nézve. Ezek a határok (tudásunk és megismerő lehetőségeink határai) egyrészt becsületesen tiszteletben tartandók, hiszen amihez nem épült ki belső megismerő apparátusunk, amihez nincs megfelelő tudományos, filozófiai, művészeti, vagy vallási „érzékszervünk”, annak megismerése nem is lehetséges számunkra. Másrészt ezek a határok állandóan tágíthatók és tágítandók is, ez az alapvető emberi feladat (1Móz 1,28). Végül is azonban kizárólag a személyesen megküzdött egzisztenciális hitelesség mércéjével határozható meg, hogy kinek hol húzódnak valójában ezek a határok. Sosem absztrakt, elvileg lefektetett, vagy ideológia által definiált határokról van szó, hanem az élet valóságában személyesen érzékelt, személyesen tágitott, és személyesen tiszteletben tartott határokról.

A *tudomány* arra törekszik, hogy lehetőleg minden egyéni szubjektivitástól megtisztítsa valóság-képünket, és a tényeket a maguk pöre valóságában mutassa meg nekünk. Ezzel szemben a 20. századi *hermeneutikai filozófia* azt mondja, hogy bár erre valóban helyes törekedni, de illúzió lenne bármikor is tökéletesen elértnek gondolni (H. G. Gadamer): a „valóság” mindig tartalmaz értelmezési elemeket is. (Például egy adott statisztika nagyon is objektívnek tűnik mind addig, amíg fel nem tesszük azt a kérdést, hogy miért éppen *azokkal* az adatokkal foglalkozik, és miért *hallgat* másokról.) A hermeneutikai filozófia szerint valóságképünk mindig tényekből és *értelmezésekből* áll, noha az értelmezések, amint a fenti példa is mutatja, esetleg csupán *hallgatólagon* vannak jelen.

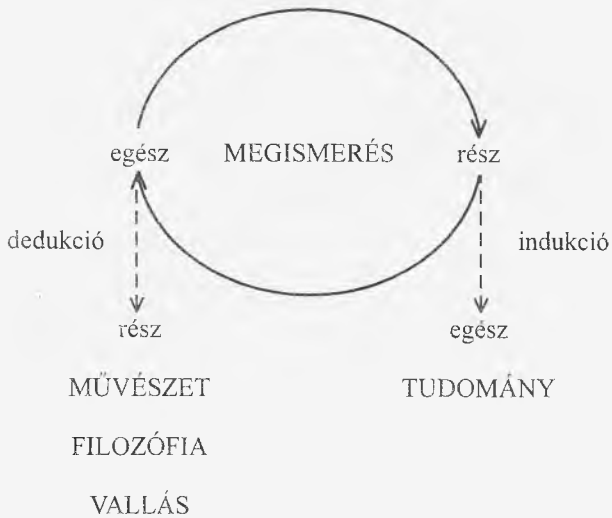
TUDOMÁNY: HERMENEUTIKAI FILOZÓFIA:
tények = valóság tények + értelmezések = valóságkép

Látjuk, hogy az utóbbi árnyaltabban, cizelláltabban és reálisabban látja a valósághoz való viszonyunkat: nem téveszti össze a *tudomány* az általa ismert, korlátozott számú tény a valóság *egészével*, azon kívül számol az emberi tényező, az értelmezés mindenkori, kiiktathatatlannal jelenlétével.

Ennek jegyében tovább haladva jó, ha világosan látjuk a hermeneutikai módszer lényegét. Eszerint a megismerés *egyaránt* kell építkeznie a rész felől az egész irányába, s az egész felől a rész felé. Ezt szokás „hermeneutikai kör”-nek is nevezni. Egyfelől a részismeretekből épül az egészről való tudás, másfelől viszont az egész valamilyen ismerete nélkül a rész nem kerülhet a maga megfelelő helyére. A tudománynak az a módszere, hogy szétszed, analizál, a részeket vizsgálja, s azokból utólag, mint puzzle-darabokból próbálja összerakni az egészséges képet. Ezt szokás *indukciónak* nevezni.

A művészet, a filozófia és a vallás viszont a másik utat járja: a valóságról gondolatai, felismerései, élete élményei révén szerzett egészes képet fejezi ki alkotásaiban, s erről vall bennük, amit *dedukciónak* szokás nevezni.

HERMENEUTIKAI KÖR:

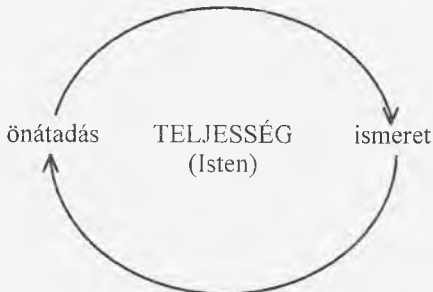

1. ábra

A hermeneutikai filozófia megfontolásai szerint a valóság megismeréséhez *egyaránt* szükséges mind az indukció, mind dedukció, amiből *H. G. Gadamer* szerint az következik, hogy a tudomány mellett a művészeti, filozófiai és vallási megismerési modalitásokat is el kell fogadnunk egyenrangú valóság-megismerési módozatoknak. Ezeknek más ugyan a módszere, de ugyanannak a valóságnak élményéből táplálkoznak.

A hermeneutikai kör párhuzamára felrajzolható a „teológiai kör” is, amely szerint a teljesség, vagyis Isten nem ismerhető meg pusztán a kívülálló ismeretszerző módszereivel, hanem csak önátadással és egygyéválással. Az „ismerni” szó bibliai héber megfelelője (*jádáh*) erre utal, amely a férfi-nő egygyéválás szava is: „Azután ismeré Ádám az ő feleségét, Évát, aki fogad vala méhében és szüli vala Káint” (1Móz 4,1). Ebben a megismerésben az embernek nemcsak racionalitása, hanem *egész lénye* jelen van, s így ez mélyebb és teljesebb megismerési mód, mint a kísérletezés és az ún. objektív megfigyelés. A teológiai tudást az ember a maga életének és szellemének párbeszédében, egész lényével szerzi, s nemcsak intellektusával.

TEOLÓGIAI KÖR:

2. ábra

Ebben a paradigmában Isten nevének már említett, s megfontolandó óvatos használatával állunk szemben (2Móz 20,7), ahol a *teljesség* „szinonímája” a *kimondhatatlan nevé*. Nem önhatalmú az eljárás. A bibliai hagyomány szerint a Név kimondása túl van profán megnevező képességünk lehetőségein. Amikor Mózes az égő csipkebokorban a neki megjelenő nevét tudakolta, a válasza így hangzott: „VAGYOK, AKI VAGYOK. Ezt mondjad: a VAGYOK küldött engem ti hozzátok” (2Móz 3,14). Nem a titkolózás és nem a rejtőzködés hangja ez, hanem éppen ellenkezőleg a *kijelentés*, a megmutatkozás hangja. Az eredeti bibliai szöveg jelentése itt az, hogy „az vagyok, aki *tényleg van*”, a „létezőként létező”. A *tényleges valóság* beszél most veled, a hatványozott lét. Aki majd a történelem során, a maga idejében, a *valóság* révén igazolja igazságát, de a tárgyi világban megszokott „kézbentartó” megismerésmódnak saját magával kapcsolatban (mágia) ellenáll, sőt még pusztán *megnevezése* is szentségtörés. A hit megkerülhetetlen. (Éppen úgy, mint az egyéni boldogságkeresés útján, ahol a valóban jelentős kérdésekben – ki legyen a párom, mi a hivatásom, mi a hitem – bármely döntés tarthatatlan *előlegezett bizalom, hit* nélkül.)

A kimondhatatlan nevé mindnyájunkat foglalkoztat. Egyszerre vonz és egyszerre megremegtet, még a hozzá gondolatban való közeledés is, hiszen a „das ganz Anderes”, az *egészen más*, a transzcendencia jelenik meg benne. Olyasmi, mint a százhuszezer volt, amivel nem ildomos játszani. A vallástudomány „numinosum”-nak hívja, erővel teli, félelmetes borzalomnak, amiben numen, azaz fenségesség van. Kányádi Sándor idei könyvhétre megjelent kötetének címadó verse pontosan körülírja azt a kettősséget, amivel mi emberek egyáltalán gondolni tudunk erre:

... valaki jár a fák hegyén
mondják úr minden porszemen
mondják, hogy maga a remény
mondják, maga a félelem.”

(Kányádi Sándor: Valaki jár a fák hegyén, részlet)

A magam részéről arra jutottam, hogy a valóság a maga mélyében mindenestől fogva ilyen transzcendens természetű. Már az élettelen világgal szemben is egészen természetellenes eredményhez vezet a dolgok teljesen tárgyi, mechanisztikus felfogása: gondoljunk a környezet 20. századi tönkretetésére. De eszünkbe juthat az a furcsa tény is, hogy az elemi részecskék is mintegy „viselkednek”, amikor vizsgálják őket, vagyis amikor egészen közelről meg akarjuk nézni, hogy mi is az, ami „van”, akkor már befolyásoljuk is azt, ami van. Amikor méreik, egyszersemind változtatok is. A dolgokhoz való *viszonyunk* benne van a dolgokról szereshető valóságképben.

Ez az elvontnak tűnő gondolat végtelenül komoly gyakorlati következményeket hordoz magában. Ha az élettelen világ vizsgálatától elmozdulunk az élet, az érző lények világa felé, eljutunk oda, hogy a *szeretet általi megismerés* az egyetlen reális lehetőség: az emberi térben, az iskolában, a szerelemben, a társadalomban az a tapasztalat, hogy a megismerni akart „vizsgált valóság” szeretet hiányában bezárul előttünk. Szeretet nélkül sem kutatni, sem tanítani nem lehet. Ha egy tanár úgy indul be az osztályba, hogy nem szereti azokat a diákokat, akiket tanítani akar,

...ban teszi. ha be se megy az órára – csak rombolni fog. (A szeretet ebben az összefüggésben természetesen nem csupán spontán emóció, hanem rendezett szellemi művelet, tudatos akarati döntés is.)

A pedagógia alapelveinek tekinthetjük Pestalozzi megállapítását: „megváltoztatni csak azt lehet, akit előbb szerettünk.” Számomra a „megremegtető” transzcendencia éppen ennek a szeretnek a forrása. A „kimondhatatlan nevű”-nek ez a felénk forduló arca, *igazi természete*: a teljes és önmagát adó szeretet (1Jn 4,16). Ez a szeretet mindenkinek hozzáférhető, bár kétségtelen, hogy profán állapotunkban (Mt 7,13–14) nem vagyunk rá maradéktalanul képesek.

A tanári pályán, amely minden létező pálya közül talán az egyik legszebb és legígéretesebb, ott a lehetőség a fiatalok között, ha többre nem, *egy érintésre*. Életpéldával, komolysággal, munkaszeretettel életre szóló indítások ad-

hatók – egyetlen érintés révén is. Szabad hinnünk ennek az érintésnek mindig aktuális lehetőségében: nekem magamnak mindenesetre életre szólóan fontos, hogy fogékony ifjúként nagyszerű emberek voltak a fizika tanárain.

Hadd fejezzem be Rilkének azzal a pár sorával, ami mindezt számomra összefoglalja:

„Nem nyugözött le görög sztéléken: az emberi gesztus mennyire lágy? Szerelem s búcsú nem olyan puha-röpkén ült meg a vállon, mintha talán másféle anyagból volna, mint a miénk? A kéz, az szinte lebeg csak súlytalan – emlékezz – noha telve erővel a törzsek. Égi hatalmak alatt, ők tudták ezzel: idáig érünk, ennyi miénk: ez az érintés; ha erősebb kéz nyom: az isteneké. De az – Isten dolga is egyben.”

(R. M. Rilke: Második elégia, részlet)

Dr. P. Tóth Béla

EMLÉKEZZETEK MEG...

100 éve született Hegyi Sándor, a Soli Deo Gloria Szövetség egyik alapító tagja

(Tata 1897. június 15. – 1948. április 1. Nagykőrös)

Életrajzi adatok

A tatai református egyházközség keresztelési anyakönyve IX. kötete 182. oldalán 58. sorszámon a következő feljegyzés található: „Hegyi Sándor született 1897. június 15-én, megkeresztelték 1897. június 20. napján. Apja Hegyi Sándor napszámos, anyja Szőke Karolin héregi születésű, református. Keresztszülők: Kocsis József, Szőke Eszter; Boros Károly, Maraskó Mária. Keresztelő lelkész: Dózsa József ref. lelkész. Bába: Szabó Júlia.”

Középiskolai tanulmányai idején útkaparónak írják édesapja foglalkozását. Bizonyára szegény családból való származása annak indítója, hogy egész életében szociális módon gondolkodott és tevélegesen vett részt mindig a szegények segítésében.

Tatán (Komárom megye), a Kegyesrendi Főgimnáziumban tett érettségi vizsgát 1916. június hó 14-én (háborús érettségi), „érett” eredménnyel, a harctérről hazajöve. Kitüntetései: I. oszt. ezüst vitézségi érem, II. oszt. ezüst vitézségi érem, Bronz vitézségi érem, Károly csapatkereszt és sebesülési érem.

1917–1918. – 1918–1919. tanévet a Pápai Teológiai Akadémián, 1919–1920. és az 1920–1921. tanévet a Budapesti Teológián végezte el.

Nevével az egyházi sajtóban a Kálvinista Szemle 1920. május 9-i számában a 4. oldalon találkozunk először a következő híradásban: „Sorozatos prédikációk. A budapesti református teológia hallgatói május hó 13-tól kezdve május hó 22-ig bezárólag *sorozatos prédikációkat* tartanak a *fasori* református templomban naponta du. 5 órakor a következő tárgyakról és sorrendben: A keresztyénség és a

magyarság, 13-án Bak. László teol. szenior, 14-én Csonotos Béla I. éves, 15-én Mészáros Gyula II. éves, 16-án Sulacsik Zoltán II. éves és 19-én Töltéssy Zoltán II. éves teológusok. Pünkösdre előkészítenek: 20-án Hegyi Sándor III. éves, 21-én Gulácsy István III. éves és 22-én Kolumbán Gábor II. éves teológusok.”

A budapesti teológiai internátus I. emelet 5. számú szobájában együtt lakott Csonotos Bélával, Komáromy Jánossal és Töltéssy Zoltánnal. Naponta csendesórát tartottak a hozzájuk csatlakozó teológusokkal együtt. Sebestyén Jenő professzor indításából tőlünk indult ki a kezdeményezés a Soli Deo Gloria Szövetség megalakítására. Erre az Országos Református Teológus Szövetség 1921. július 6–11-ig tartott konferenciáján került sor. Maga Hegyi Sándor: A kálvinizmus, mint világnézet címmel tartott előadást. Kimutatta ebben azt, hogy ez a gondolkodásmód és életprogram a legmagasabb célt, a legnemesebb eszményt állítja elénk és Isten munkatársaivá emel fel minket. 29 társával együtt aláírta az Alapító Okiratot és részletes beszámolót írt a Kálvinista Szemle 1921. július 21-i számában, ismertetve az elhangzott kilenc előadást is és a vele kapcsolatos eszmélkedést. A 2Tim 2,3 volt a konferencia vezérigéje és ez lett a Szövetség jelmondatává is: „Te azért a munkának terhet hordozzad, mint a Jézus Krisztus jó vitéze.” Ez a konferencia a Szentlélek Isten toborzó szavára határozott igennel felelt és a résztvevők a református keresztyénség hitvallásában testvérekké váltak.

Hegyi Sándor az első lelkészképesítő vizsgát a „Dunamelléki Egyházkerület lelkészképesítő vizsgabizottsága” előtt 1921. szeptember 15-én jó eredménnyel,

a második lelkészképesítő vizsgát pedig ugyanott 1923. október 4. napján jeles eredménnyel tette le.

Szolgálati helyei:

1921. szept. 18. – 1922. okt. 25. hitoktató s. lelkész Gödöllőn;

1922. okt. 27. – 1923. júl. 12. s. lelkész és vallásoktató Cegléden;

1923. júl. 12. – 1923. okt. 1-ig püspöki engedéllyel szabadságon.

1923. okt. 12. – 1925. márc. 28. tanulmányok folytatása végett egyetemen Utrechtben;

1925. ápr. 1. – 1925. jún. 30. s. lelkész Nagykőrösön;

1925. júl. 1. – 1927. aug. 25. s. lelkész Budapest – Kálvin téren;

1927. szept. 1. – 1928. ápr. 30. önálló állami vallásoktató lelkész Cegléden;

1928. ápr. 30. – 1928. szept. 1. s. lelkész Budapest – Kálvin téren;

1928. szept. 1. – 1929. szept. 15. önálló állami vallásoktató lelkész Cegléden;

1929. okt. 9. – 1935. szept. 1. rendes lelkész, Carteret N. J. USA;

1935. szept. 8. – 1948. ápr. 1. vallásanár a Nagykőrösi Arany János Gimnáziumban és a Nagykőrösi Polgári Fiúiskolában.

1930-tól egyházmegyei tanácsbíró a Független Amerikai Magyar Református Egyházban. Tudományos fokozata: vallásanári oklevél.

Lelkészsé Carteretben, N. J. (USA) szentelték 1929. dec. 4-én.

Működése az SDG-ben

Életéhez hozzátartozott a Soli Deo Gloria Szövetségben való önzetlen munkálkodás a református ébredés és az új reformáció jegyében. 1924. aug. 27. – 1925. nov. 9. a Szövetség elnöke. 1925. november 9-től 1926. augusztus 24-ig a Szövetség főtitkára.

Jelentős állomás volt a SDG Szövetség életében az 1924. június 26-tól 29-ig tartott konferencia. Eredetileg teológusok baráti Szövetségeként indult ez a mozgalom. De nem tudott ez maradni. Tagjai csakhamar észrevették, hogy a Soli Deo Gloria gondolata többre rendeltett. Hiszen ezzel a gondolattal, ha át tudták vinni az életbe, világtörténelmet írtak. Ennek a gondolatnak expanzív ereje van. Nemcsak teológusoknak, hanem minden foglalkozásban élőknek életprogramot ajánl és ezért sor került a más fakultásbeliek hívogatására is. A 140 ifjú azzal a reménnyel gyűlt össze a *gödöllői konferenciára*, hogy ott látásokat látnak majd jövődönkről. És nem csalódtak. Szó volt a predestinációról, a világnézet választásának fontosságáról, a munkásokról, az európai kálvinizmus szervezkedő állomásairól. Id. Szabó Aladár kijelentette: „Akkor is hiszek, ha senki nem hisz.” Hegyi Sándor „A kálvinizmus hatása a társadalmi életre” címmel tartott előadást, azt hangsúlyozva, hogy ennek a hatásnak a széthordozására csak egy szükséges: lelkipásztor, lelkipásztor, lelkipásztor.

Sebestyén Jenő a Kálvinista Szemle 1924. június 14-én megjelent számának vezércikkében már előre felhívta a figyelmet erre a konferenciára. „A kálvinista diákság öntudatra ébredése” címmel. Megállapítja, hogy örven-

detes jelek mutatkoznak ifjúságunk egy részének életében a keresztyén hitre és rajta keresztül a református öntudatra is. Aki pedig igazán református öntudatú, az egyben keresztyén is, de nem minden keresztyén egyben református is. Az akkoriban ébredező református ifjúság az öntudatosodás útján sokkal gyorsabban haladt előre, mint a régiek. Boldogan üdvözölte azért a Soli Deo Gloria Szövetségbe tömörülő ifjúságot, mivel az diákságunk református öntudatra neveléséért dolgozik.

A Kálvinista Szemlének ugyanezen számában külön felhívás is olvasható: „A református diákmunka érdekében”. A kérés az, hogy aki csak teheti, anyagiakkal is támogassa a gödöllői konferenciát, mert aki ezt teszi, a református ébredést támogatja.

A Szövetség 1924. szeptember 25-én a *Bethesdában* látta vendégül az iskolai év elején a budapesti református teológiai akadémia hallgatóit és az egyetemi hallgatókat. A tanév-eleji összejövetel bensőséges és áldásos hatással volt a nagyszámban megjelent ifjúságra. Záborszky János imádsága és bibliaolvasása után Hegyi Sándor szövetségi elnök üdvözölte a megjelenteket, majd dr. Kovács J. István teológiai igazgató, B. Pap István, dr. Pruzsinszky Pál és dr. Sebestyén Jenő tanárok, Budai Gergely és Veress Jenő magántanárok és Csűrös István vallásanár szólottak az ifjúsághoz. Az ifjúság nevében dr. Varga Sándor egyetemi hallgató reflektált az ifjúsághoz intézett gazdag tartalmú beszédekre. Végül Szűcs Ernő középiskolai tanár bibliamagyarázata zárta be az összejövetelt – írja a Kálvinista Szemle 1924. okt. 4-i száma 325. oldalán. Így tudatosodott egyre szélesebb területen az, hogy a Soli Deo Gloria Szövetség olyan hitvallásos alapon álló diákszövetség, mely a Biblia és a konfessziók tanulmányozása által a diákságot Krisztusnak és református egyházunknak megnyerje.

Hegyi Sándor 1925 augusztusának végén a *budapesti teológiára* hívta össze a Soli Deo Gloria munkáskonferenciáját. Négy évvel azelőtt onnan indult ki az azóta nagy arányokban kiszélesedett munka, ide tért vissza új terveinek kibontására. Egyszerre volt hangsúlyos a Szövetség életében az újjászületés és a szervezés. Ekkor is ez volt a jellemző. Személyi kérdésekben is döntöttek. Záborszky János lett az elnök, Hegyi Sándor a főtitkár, aki 11 titkár segítségével folytatja majd a szervezést. A titkárok között ott vannak: Pap Géza, Szőke Imre, Töltéssy Zoltán, Nagy Erzsébet leánytitkár, Prohászka Gizella. Debreceni titkárok: Varga László, Tomay Dezső, Patay Mária, Szabó Irén.

Záborszky János 1925 októberében indult el külföldi útjára, hogy tanulmányait az *utrecht*i egyetemen folytassa. Távollétében Hegyi Sándor főtitkár helyettesítette.

1925 nyarán három konferencia volt az SDG rendezésében. A *Bethesdában* 35 középiskolás leány meghitt körben nagy áldásokban részesült. Megtárgyalt előadások: A lelki élet forrása. A lelki élet halála. Miért van szükség személyes Megváltóra? Uralkodás – szolgálat. A kálvinizmus lényege. A zárógyűlésen a nagy elhatározások, a fel-feltörő zokogások beszéltek arról, hogy itt volt az Úr és nagy dolgokat cselekedett.

A *zánkai konferencián* 150 diák és diáklány vett részt. A reggeli áhítatokon a lélek megfürdött az újjászületés fürdőjében. A Szövetség vezetősége: Hegyi Sándor, Töltéssy Zoltán, Csontos Béla, Szőke Imre, Záborszky

János. Sajó Margit, Prohászka Gizella, Szabó Irén ott forgolódtak a főiskolás résztvevők között. Témák: Ady, Móricz Zsigmond. A vasárnap szentsége. A magyar fizikum pusztulása. A keresztyén élet higiénája. A család, a magántulajdon és a politika témáját is megtárgyalták. Szó volt a modern valláspótlékokról is: spiritizmus, teozófia, coeizmus.

A kápolnásnyéki konferenciáról a jelen volt mintegy 150 diák közül az egyik így számol be a Református Diákmozgalom 1925. szeptemberi számában: „Sohasem gondoltam, hogy a mi egyszerű, fehérfalú református templomunk milyen élményeket tartogat számomra. Jézus Krisztus mintha valósággal megjelent volna a beszédbeli „mozivásznón”; éreztem, hogy most megfogtam életem nagy problémáját. Erre vágytam és drága, boldog pillanat eljöttél. Sokan felálltunk... azután imádkoztunk. Egy fiú a karzaton imádkozott és hallottuk, amint lecsúszott a padról, hogy letérdepeljen. „Testvér, ne szégyellj magad... Isten előtt nem szégyen térdepelni.” A hold már akkor bevilágított az ablakon és lehetett háromnegyed tíz. A Szövetség emberei közül Árokhaty Béla, Hegyi Sándor, Józán László, Komáromy János, Kováts Tibor, Pap Géza, Szalonmás János, Szóke Imre, Töltéssy Zoltán, Záborszky János tevékenykedtek itt.

Ezek voltak a legnagyobb református diákkonferenciák eddig. Ezeken a konferenciákon résztvevő diákok új látomással indultak el a szervezkedő kálvinizmus harcába.

A kápolnásnyéki konferencián Nagykőrösön 28, Budapestről 27, Sárospatakról 20, Egerből 13, Kecskemétről 12, Debrecenből 7, Kispestről 6, Kiskunhalasról 6, Székesfehérvárról 6, Szegedről 4 résztvevő volt. Mi a magyarázata annak, hogy a legtöbb résztvevő Nagykőrösön érkezett? Az, hogy Hegyi Sándor 1925. ápr. 1-től 1925. jún. 1-ig Nagykőrösön szolgált és eredményes SDG munkát fejtett ki a Református Tanítóképzőben és az Arany János Református Gimnáziumban.

Hegyi Sándor ott van a Szövetség életének sok jelentős mozzanatánál. Pl. az 1924–1925-ös tanév első felében Budapesten, a Múzeum krt. 10. II. 12. sz. alatt előadást tartott a hétfő délutáni sorozatban: „Miért van szükség a református diákmozgalomra?” címmel. 1925. okt. 22-én, hétfőn este biblíamagyarázatot tartott. Csontos Bélát és a keszthelyi gyülekezetet köszöntötte a Szövetség nevében beiktatása alkalmával 1926. febr. 21-én. Szabó Dezsőnek az akkor megjelent „A magyar protestantizmus problémáiról” című röpiratáról tartott előadást 1926 őszén a hétfő esték sorozatban.

A Cegléden 1928. január 29–31-ig sorra kerülő konferenciát a Református Diákmozgalom című lap Hegyi Sándor ceglédi vallásoktató lelkészi idején harangozta be. Így az előkészítés és rendezés munkájából az oroszlánrészt ő vette ki Pap Gézával, Szóke Imrével, az akkori főtítkárral és Töltéssy Zoltánnal együtt. A kálvinizmus üzenete hangzott el ott 5 előadásban a magyar diáksághoz. A Bibliát „Aki voltam”, „Akivé lehetek” témában tanulmányozták. Az irodalmi estélyen Móricz Zsigmond, Sebestyén Jenő és Enyedy Andor egymást váltották az előadó-emelvénye. Móricz Zsigmond „A magyar ifjúság a magyar termőfa” címen tartott előadást. Hegyi Sándor megírta vele kapcsolatban, hogy őt először a „Nyugat” 25 éves jubileumán látta. Másodszor pedig akkor, amikor a Várház-körúton egy

utcai virágárustól egy forró nyári napon virágot vásárolt. Azután még látta egyszer-kétszer. Könyvei közül 27 darab fekszik nála. És most Cegléden látta. „Tíz év óta nem foglalkoztam egyházam dolgaival annyit, mint ma” – mondotta és az éjféltől csöndben csendesen baktató bérkocsival ment ki Móricz Zsigmond a ceglédi vasútállomásra, három fiatal református lelkész között szorongva. Az SDG-sek életük egyik legszebb napját köszönték Móricz Zsigmondnak.

Erre a ceglédi konferenciára 372 résztvevő jelentkezett, de helyszüke miatt ebből 65-t vissza kellett utasítani. Előadó és művész 21 vett részt. Így az egész létszám: 328. Legtöbben voltak a következő helyekről: Budapest 97, Cegléd 37, Szeged 31, Debrecen 31, Nagykőrös 31, Szentes 19, Szolnok 17, Kistújszállás 12.

Dorogi Etelka tanítónővel, aki Ákoson, Szilágy megyében született 1897. december 13-án, 1927. október 30-án kötött házasságot. Így már életének következő korszakát feleségével töltötte együtt.

Hogyan fogadták Carteretben a gyülekezet tagjai? Erről így számol be a „Magyar Egyház” című lap nyomán a Kálvinista Szemle 1929. december 21-i számában: „A gyülekezet vett egy hálószeretettel érkező új pásztorának. Csak virágra gyűjtöttek a gyerekek több, mint 30 dollárt. Sok és elszámíthatatlan ajándékkal kedveskedtek ezen kívül a lelképásztor feleségének: konyhafelszereléstől a villanyvasalóig és állólámpáig. Pár nap múlva az ifjúsági egyesület két csokor gyönyörű rózsában és 25 dolláros arannyal mutatta meg előlegezett szeretetét új lelképásztorának.”

Ugyancsak a Kálvinista Szemle híradásából tudjuk, hogy Hegyi Sándor 1930-ban részt vett pünkösöd utáni vasárnap a Független Amerikai Magyar Református Egyház keleti egyházmegyéjének az ifjúsági konferenciáján Perth Amboyban és ott előadást is tartott: „Mivel járult hozzá a magyarság az emberiség boldogulásához” címmel. Ugyancsak előadást tartott ott Vincze Károly perth amboyi esperes-lelkész „A református vallás a többi keresztyén vallások között” címmel. Köztudott, hogy Vincze Károly Hegyi Sándorral együtt alapító tagja volt a Soli Deo Gloria Szövetségnek és „Isten angyalai” című dolgozatával teológiai doktori fokozatot szerzett.

Az amerikai cartereti magyar református ifjúság az égő szíves jelvényvel című fényképet a Kálvinista Szemle 1931. évi száma közli a 294. oldalon. Középen Hegyi Sándorral, az ő vezetőjükkkel 25 fiatal ábrázol a fénykép. Ez a csoport volt az első amerikai SDG alakulat. Hegyi Sándor mindig és mindenhol Soli Deo Gloriásként munkálkodott.

Vallástanár a Nagykőrösi Arany János Református Gimnáziumban

„Kineveztelek nagykőrösi vallástanárnak.” Így szólta a távirat Dunamellék püspökétől. Ugyanis a vallástanári állást az egyházkerület tartotta fenn. Hat évi cartereti lelkészség után hazatért hazájába. Visszahozta honvágya és egyedül hagyott édesanyja iránti szeretete. Nagykőrös nagyon sokat nyert vele. Hamarosan az egész tanári kar meghatározó személyiségévé lett. Isten Szentlelkétől elhívott munkása volt vallástanári feladatainak. Hamarosan meg tudta értetni tanártársaival is azt, hogy a református

iskola szellemének, lelkületének kialakítása nemcsak a vallástanár feladata, hanem az egész tanári testületé. Így különösen Bánóczy Endre igazgató, Horváth Zoltán és Kecskés István, továbbá Körmöczy László dr. és Törös László dr. együtt munkálkodott vele csendes napok rendezése, SDG kollégiumok kialakítása területén, továbbá az igazgató-tanács és a presbitérium elnöksége is. Tanártársai nagyrabecsülték, diákjai szerették. Egyik diákja így emlékezik rá: Mindnyájan szerettük. A másik így nyilatkozik: Sohasem felejttem el amerikai életéről szóló beszámolóit. A harmadik: Sokszor énekeltük óráján a lendületes éneket: Fel barátim drága Jézus zászlaja alatt. Ő maga beszélgetés közben egy alkalommal megnevezett két diákot, név szerint: Barkó Ambrust és Patonay Eleket. E két diákért érdemes volt Nagykőrösre jönni!

Az ősmagyar talajból nőtt ki. Ez formálta és határozta meg hazaszeretét. Kemény, erős jellem volt. Szava szent. A szótartáson mérte le az emberek jellemét. Bátor, szókimondó volt feletteseivel szemben is. Az ifjúságot szeretve formálta lelküket, korholta „hibáikat”. Édesanyjához gyengéd, mindig szeretettel közeledett felé, de édesanyjához is csak őszinte tudott lenni. Társaságban sokszor felhangzott egészséges, harsogó nevetése. Egyik tanártársa leányának keresztapja volt. Számos alkalommal büszkélkedett ezzel. Keresztapja volt egyik, az SDG-t szintén az alapításától kezdve segítő lelkész-társa fiának is. Ez a keresztfia nemrégiben teljesen felújította Hegyi Sándor sírját. Keresztlányát sok gyengédséggel babusgatta, mint kislányt.

Vallásórán egyéniségének hangulatteremtő ereje volt. Tanítványai óráin Isten országa rendjét és örömét érezték. Az ismereteket élménybe igyekezett beágyazni, az élményeket ismeretekhez kötötte. Lelkisége nyitott volt és nagyvonalúságra ösztönzött. Egyéniségének közösségteremtő hatása sugárzott csendesen.

A csendesnapok szervezője. Itt jegyzem meg, hogy helyettes vallástanár a nagykőrösi református gimnáziumban 1935. szeptember 1-től. Az egyházkerület azzal a feltétellel alkalmazta, hogy 1935. február 1-ig vallástanári oklevelet kell szereznie. Ezt megtette már 1935. decemberében. Így az egyházkerület 1936. március 25-én rendes tanárrá léptette elő 1936. szeptember elsejei hatállyal. Ezt a VKM. tudomásul vette.

Az első csendesnapokat 1936. március 20–21-én rendezte. Megtárgyalt témák és előadók:

- Kisdiáklány a fiúk között. – Nagy Karolina
- Fiúk és leányok viszonya a modern életben. – Balogh József
- Kis bűnök, nagy következmények. – Torma Gábor
- Református kegyesség a múltban és a jelenben. Jézus és én. – Incze Gábor
- Református keresztyénség és önévelés. – Hegyi Sándor
- A munka mint átok és mint áldás. – Szabó Kálmán
- Újjászületés tanban és életben. A református diáklány feladata családban, egyházban, nemzetben. – Czákó Jenő
- Tisztaság gondolatban, beszédben, testben, lélekben. – Hegyi Sándor és Zita testvér
- Diákbecsület, osztálybecsület, iskolabecsület, becsület. – Hegyi Sándor és Zita testvér
- A római katolicizmus, pagánizmus, szekták és kálvinizmus. – Paczolay István.
- A mi úri szent vacsoránk. – Karácsony Sándor
- Áhítatot tartott Göde Lajos, Paczolay György, (utóbbi 1936. május 5-én iktatták be nagykőrösi állásába) és Hegyi Sándor.

600 diák vett részt a csendesnapon. A tanítóképző, a gimnázium, a polgári leány- és polgári fiúiskola kapcsolódott be. 22 csoportban tanulmányozták a Bibliát. A lelkész-tanítói tanfolyam hallgatói is bibliakört vezettek.

Az 1936–1937. tanévben 1937. április 23–24-én voltak a csendesnapok.

Megtárgyalt előadások és előadók:

Mi lakik egy diákszívben. – Torma Gábor

Az üdvösség útja. – Fónyad Dezső

Egyházunk megújíthatósága és az új tanítótípus. – Paczolay György

A kis diáklány kísértései és azok legyőzése. – Mária testvér

Tisztaság, krisztusi szeretet, boldogság. – Ewa Gabriella.

Egyházunk szervezete és lelke. – Morvay István

Üdvösségünk az Atya tanácsában. – Czákó Jenő

Nevelési rendszerek és az evangélium. – Fónyad Dezső

Játékaim, szórakozásaim, örömeim az Ige mérlegén. – Horváth Zoltán.

Modern református leányéletideál. – Kovács Teréz, Juhász Ilona

Hogyan születik és hogyan nő nagyra a bűn? – Burján László

Ifjúság, irodalom, ponyvairodalom. – Nánási Miklós

Választottságunk formai fokozatai. – Kovács István

Akaratunk nevelése aszkézis által. – Dr. Körmöczy László

Ösztön, erkölcsi törvény, vagy váltság? – Burján László

A mi úrvacsoránk. – Barcza Gedeon

Így mentek ezek a hálókivetések évről évre. Eredmények abban mutatkoztak, hogy a nagykőrösi diákság egyre határozottabban lépett Isten dicsőségének szolgálatába.

Az SDG kollégiumi munka

Az előzmények között megemlítjük azt, hogy „Református Konfirmált Ifjak Egyesülete Nagykőrösön” címmel ír Göde Lajos VIII. osztályú tanuló, titkár már az 1902–1903. évről. „Cél: a vallásos érzés nevelése a kálvinizmus erősítése, a Szentírás közelebbi ismertetése. Célunkat a vallásos önképzés útján munkáljuk. Pályadíjat is tűztek ki vallásos költeményekre.” A régi református gyülekezetszerű diákélet hagyományaiból sejthetünk valamit, amikor így ír: „November 16-án testületileg felvettük a szüret áldásainak megköszönésére osztott úri szent vacsorát” (Ébresztő III. 85–86. o.).

A Nagykőrösi Református Arany János Gimnázium 1928–1929. évről szóló Értesítője 21. oldalán pedig a következőket olvashatjuk: „Református Diákok Missziós Köre. Fennállásának 25. évében a folyó iskolai évben nevet cserélt az ifjúság vallás-erkölcsi nevelésének negyedszázada működő szerve s a zsinati törvénytervezet elvének megfelelően missziói körre alakult át... Az önként vállalt intézmény eredményesen egészítette ki a rendes vallásórák munkáját s mindinkább értékes tényezővé válik a tanulók evangéliumi pásztoralásának.”

Az SDG Kollégiumi munka olyan református keresztyén középiskolások közössége, akik az iskolai élet minden területén Jézus Krisztus elveit és mértékeit akarják érvényesíteni, akik bizonyosságtevő és munkás tagjai egyházunknak. A Kollégium jelszava: Tisztaság, Mértékletesség, Becsületesség. – Tisztaság. Hűség. Szolgálat (leány). Lukács 2,52 alapján arányos fejlődésre törekszük a Kollégium: 1. Okosabb fej. 2. Jobb egészség. 3. Gazdagabb lélek. 4. Eredményesebb szolgálat. Szervezés során kis körből halad a nagyobb felé. Hetenként, de legalább

kéthetenként gyűléseket tart a Kollégium. Minden gyűlésen egyformán elmaradhatatlan mind a Biblia tanulmányozása, mind egy életkérdés megbeszélése. A Kollégium tagjai az Országos Központtal kapcsolatot tartanak és igyekeznek résztvenni az országos konferenciákon.

Az 1935–1936. tanévben szervezte meg Nagykorösi Hegyi Sándor az első SDG Kollégiumokat. A fiúk a Filó Lajos, a leányok a Márta Kollégiumban munkálkodtak. Alsós tag 53, felsős tag 67, összes tag 120. A tagok száma minden évben növekedett. A fiúk szombaton, a leányok csütörtökön tartották összejöveteleiket. Tavaszi szeretetvendégségen 36 kecskeméti diáklány és diáklány vett részt vendégként, három tanár vezetésével. A budapesti virágvasárnapi konferencián 10 nagykorösi diák vett részt.

Az 1936–1937. tanévben a karácsonyi ünnepeken két sokgyermekes család kapott bőséges élelmiszer-, ruhaajándék mellett 5–5 pengő adományt. Meglátogatták két alkalommal is a városi szeretetházat. Minden ott lakó gondozottnak vittek ajándékot.

Az SDG tagok szüleiik számára szeretetvendégséget rendeztek. Ezen Tóth István VIII. o.t. beszámolt a virágvasárnapi konferenciáról. Pánczél Zoltán VII. o.t. pedig: „Mit látott egy református diák a katolikus Olaszországban?” címmel számolt be olaszországi útjáról. A szeretetvendégséget Dobó László budapesti titkár vezette. Balogh Sándor, Barkó Antal, Farkas József, Kiss Károly, a lelkesztanítói tanfolyam hallgatói egész évben hűséges segítői voltak Hegyi Sándornak ebben a munkában. Új tag lett 47 diák. Így a tagok száma 167-re emelkedett.

Az 1937–1938. tanévben a tagok száma majdnem elérte már a 200-at. Ezért most már minden osztály külön Kollégiumot alkotott. Bárány István, Kovács Gyula és Tresz Dezső kollégisták igehirdetési szolgálatot végeztek ifjúsági istentiszteleten. A Központnak tagdíj fejében 129 pengőt küldtek el. Két SDG-s diák részt vett a faluszeminárium január 30–31-én rendezett gyűlésén. Ónodi Szabó Lajos SDG főtitkár május 9-én avatta fel az új tagokat, a polgári fiúiskolából való tagokkal együtt. A kis sereg 113 példányban rendelte meg az égő szíves kálvini jelvényt, hogy szíve fölé tűzve külsőleg is elkötelezze magát Isten dicsőségének szolgálatára családban, egyházban, társadalomban, nemzetben. Főleg az volt a hangsúlyos, hogy Krisztus Urunk királlyá legyen az anyaszentegyházban.

Az 1938–1939. tanévben az egész tantestület összeforrt abban a törekvésben, hogy az Arany János Gimnázium ne csak nevében legyen *hitvallásos*, hanem munkájában is vallja meg hitét és érvényesítse meggyőződését. Minden tanár készséggel olvasta a napi munka kezdetén az órája keretében olvasandó bibliai részt és imádsággal kezdte, s hálaadással fejezte be a napi munkát is. Az élet református keresztyénné formálását a törtenelmi kálvinizmus virágzó múltjából kapott eszközökkel igyekeztek eredményessé tenni. A teljes Szentírás, a Zsoltároskönyv, a Heidelbergi Káté és a II. Helvét Hitvallás voltak a legelsők ezen eszközök között.

A felsős fiúk közötti SDG kollégiumi munkát ebben a tanévben Kiss János, Lipcsei Gábor, Rác Lajos és Tóth János vezették, az alsós kollégiumokat négy felsős gimnazista vezette Hegyi Sándor irányításával. A leánykollégiumokat a VIII. osztály három leánynövendéke vezette a vallástanár segítségével. Szigethy Katalin előző évben érettségizett tanuló pedig három társával a polgári

leányiskola kollégiumait vezette. 44 új tagot avatott fel a Központ küldötte: Dr. Soós Géza bírósági gyakornok.

Nagy eseménye volt ennek a tanévben március 20-án Mr. T. Z. Koo és felesége Nagykorörsre érkezése. Ők a kínai keresztyénség mély lelkét szóltatták meg angol nyelvű bizonyágtételben, Hegyi Sándor tolmácsolásában.

A leánykollégium erre az évre „kis rokon”-ul fogadta Korom Máriát, a bonyhádi árvaház kis lakóját. Ruhában, játékban, édességben és pénzadományban sok szeretetet éreztek a nagykorösi diáklányok vele.

Hasonló módon mentek végbe a további évek is a nagykorösi Soli Deo Gloria munkában. A református diáksajtónak szorgalmas olvasói voltak az SDG-sek. A Református Diákmozgalomra és a Mi Utunk-ra gondolunk elsősorban, továbbá a VIII. osztályosok között a Magyar Út című folyóiratra. Olvasgatták az Ifjú Erdély-t és a Szeretetszövetség lapját is.

Részvettek a tanyamisszióban lelkesedéssel és vezető szereppel. A felsőjárás iskolában 75 kötetes vándorkönyvtárat tartottak. Korom Mária bonyhádi árvaházi növendéket tovább is gondozták.

Az utolsó évek

A II. világháború kiszélesedése során többször behívták katonai szolgálatra. Ennek során e sorok írója látta el vallástanári és SDG-és szolgálatát. Szovjetunióbeli fogsága idején súlyos beteg lett. Emlegette is a hazatérést követően, hogy Isten gondviselő kegyelme mellett annak köszönhető életben maradását, hogy egy nagykorösi orvos vérátömlesztést alkalmazott nála. Fogsága végén, 1947 október 6-án Debreceni öl táviratozott. Másnap már itthon volt. Néhány hetes pihenés után folytatta szolgálatát. 1948. április 1-jén azzal a jó hírrel ment be a tanári szobába, hogy tegnap volt a szakorvosnál: nincs a tüdejének semmi baja. Azután bement a tanórára. Előadása közben egy mondatnál elakadt a szava, leesett a katedréről. Diákjai először a tanári szobába vitték be, majd azt követően gyorsan a szomszédban lévő szanatóriumba. Ott hirtelen halállal befejezte földi életét. *Gyászjelentése:* A nagykorösi Református Arany János Gimnázium és Általános Iskolák tanári kara s ifjúsága a fenntartó református egyház és intézményei, valamint édesanyja és özvegye nevében is megrendült lélekkel tudatja, hogy

Hegyi Sándor vallástanár

életének 51. évében 1948. április 1-én elhunyt.

Hivatásérzete vitte a lelkeszi és vallástanári pályára. Hollandia egyeteme s az Újvilág növelte látókörét. Ifjan alapító tagja lett a Soli Deo Gloria Szövetségnek s erenyedetlenül munkálkodott az ifjúság vallásos életének megújításán. Hat évi amerikai lelkeszség után 1935-ben állott intézetünk szolgálatába.

Búcsúztatója a templomban volt. Göde Lajos hirdette az Igét. Dr. Jánossy Sándor igazgatóhelyettes a gimnázium, Váczy Ferenc a többi iskola, a temetőben Varga László a Vöröskereszt, Pánczél Tivadar gimn. VIII. o. tanuló az ifjúság nevében vett végső búcsút.

Tükör, szerszám és zarándok volt Isten dicsőségének szolgálatában. Élete csúcán érkezett Urához, Krisztusához. Sírja temetőnk N. táblájában az I. sor 47–48. számú.

Utóbb édesanyját, majd később özvegyét is oda tették. Rajta a felirat:

SOLI DEO GLORIA!

Felesége, Dorogi Etelka éveken át a leányok felügyelője volt a gimnáziumban és munkása a Soli Deo Gloria Szövetségnek.

Hegyi Sándor teológiai, neveléstanilag és lélektanilag is egyaránt felkészült volt. Figyelemmel kísérte tanítványai életét és minden segítségre kész volt irántuk. Adatokat gyűjtött diákjaitól ilyen kérdésekkel: 1. Szeretem-e a vallásórát? 2. Milyen legyen a vallásóra? 3. Valláskönyvem milyennek szeretném látni? 4. Mi hiányzik vallástani tanulmányaimból? 5. Mit változtatnék? 6. Mit jelent életemben a református keresztyénség és a predestináció? Ez utóbbi kérdést VIII. osztályos tanulónak szánta.

Tagja volt a Nagykőrösi Arany János Társaságnak, főtítkára a nagykőrösi Református Nőegyletnek, tagja a Vöröskereszt nagykőrösi választmányának, emléklapos hadnagy.

Emléke: a budapesti Ráday Kollégiumban van az emléktáblája a következő szöveggel:

„1921. július 11-én
a balatonkiliti konferencián
a hazai négy református teológia
30 hallgatója

DR. SEBESTYÉN JENŐ
professzor indításából

CSONTOS BÉLA, HEGYI SÁNDOR,
KOMÁROMY JÁNOS, TÖLTÉSSY ZOLTÁN

budapesti teológusok kezdeményezésére
megalapította a

SOLI DEO GLORIA SZÖVETSÉGET. Szolgálatuk
anyaszentegyházunkat
építette. II. Tim. 2,3

Állították a hozzátartozók és a Szövetség
tagjai 1991-ben.”

Hegyi Sándor publikációi

A Református Diákmozgalomban:

1925.

Isten pólyája. (Az egyház) február, első szám.
Hódító öntudat. Május. Vezércikk.

1926.

Látogatás Dr. Szász Károlynál. Február, budapesti presbiter, a Ház volt elnöke.

Az amicitia-nak. Societas Studiorum Reformatorum. Március.

A számadók igénye. Zsid 13,17. Szeptember.

Szabó Dezső röpiratára: A magyar protestantizmus problémáiról. Előadás. November.

Apácai Csere útján c. rovatban: Az ámulások városán át. (Párizson át utazott Hollandiába.)

1927.

Könyvismertetés. Tenger és temető. Szabó Dezső legújabb könyve. Február.

Shokás és divat. Vezércikk. Április.

Csend rovatban: De megtudd. Prédikátor 12,1.

Új név, régi program. Vezércikk. Október. (Hegyi Sándor a Református Diákmozgalom új szerkesztője.)

Csend rovatban: Gondolattörések. Mőzestől Jézusig. 5Mőz 6,20–24. Október.

Mivel menjek az Úr elejibe, Mik 6,6–8. November.

Könyvismertetés. Forgács Gyula szerk.: Belmissziói útmutató. November. II. cikk: Az intelligens református diák jelleme. December.

1928.

Könyvismertetés. Vass Vince: A keresztyénség világnézete. Január.

Vezércikk: Excelsior. Február.

II. cikk: A kálvinizmus és a politika. Február.

Könyvismertetés: Rugonfalvi Kiss István: Az erdélyi fejedelmek nemzeti politikája. Bethlen Könyvtár 12. sz. 105. o. A Bethlen Rt. kiadása.

Simándi Pál: A magyar kálvinizmus útja. 40. o. Kultúra kiadás. Losonc.

Örök diákok rovatában. A templom karzatától a képviselőház alelnöki székéig. Látogatás Pufy Endrénél. III. hó.

Móricz Zsigmond Cegléden. IV. hó.

A Lélek emberei sorozatban: Kuyper Ábrahám. A lágszívű gránitember. V. hó.

Könyvismertetés: Ifj. Dr. Szabó Aladár: Szikszai György élete és munkássága. Arcképpel. Különlönyomat a Teol. Szemléből 99. o. V. hó.

Emlékkönyv Cegléd reformációjának 400. évfordulóján. Összeállította: Sárkány József gimn. tanár. 138. o. V. hó.

A Nemzeti Bank alelnökénél: Bemáth Istvánnál. VI. hó.

A Lélek olimpikonjai. Vezércikk. IX. hó.

Beküldött könyvek: Makkai Sándor: Elátkozott óriások. 8. előadás.

Kolozsvár. Minerva irodalmi és nyomdai intézet, 98. o. X. hó.

Czeglédy Emánuel: Testnek lámpása Bpest, Entres F. és Felród kiadása. 96. o. X. hó.

Dr. Varga Sándor: A német diákság munkája. A szegedi Bethlen Gábor Kör kiadása. Szerk. Buday György 17. o. X. hó.

Viszonyunk a katolicizmushoz. II. cikk. XI. hó.

1800 pengős adomány az SDG-nek. XII. hó (Még a nyáron adta egy szenior tag névtelenül.)

1929.

Válasz az ERŐ-nek. I. hó.

Ami a mi dolgunk lenne. 125 éves a Brit és Külföldi Bibliatársulat. 100 év elteltén 378 különböző nyelven 186 millió Bibliát, az ezt követő 25 év alatt 613 nyelven 200 millió Bibliát terjesztettek el. 1000 különböző nyelv van. A Bibliát magyar földön magyar társaság terjessze. Vezércikk. IV. hó.

Könyvismertetés. Beküldött könyvek: Keble Sámuel – Incze Gábor: A Szentírás szociális tanításai. Szabó Imre előszavával. V. hó

Dr. Muzsnai László: A Lélek rejtelmes világa. 122. o. A témát 3 fő részben tárgyalja: 1. A tudatalatti és az ismeretelmélet. 2. A tudatalatti és a mentális evolúció. 3. A tudatalatti és a valláspszichológia. V. hó.

Dr. Szeberényi Lajos: Luther, vagy Loyola. 349. o. Protestáns Kulturkönyvtár 1. száma. V. hó

Csizmadia Lajos: Nehezebb szentírási helyek magyarázatai. 108. o.

Képekkel térképekkel. Sylvester bibliai kézikönyv VI., befejező kötete. 108. o. V. hó

Felsorolja még a következő beküldött könyveket: Forgács Gyula szerk.: Belmissziói útmutató, Dr. Hegyaljai Kiss Géza: Kossuth, B. B.: Karikás János csodálatos kalandjai, Karácsony Sándor: Csucsai front, Fehér Gábor: Der Harmincjährlige Krieg, Bogdán Gyula: Mit tehet a református egyház a munkásokért? Makkai Sándor: Gyöngyvirág, Szalonnás János: A református fiú, Májusi szám 154–155. o. A Lélek olimpikonjai. II. Thesszalónikai levél. Csend rovat. Júniusi szám.

1921.
Teológuskonferencia Kilitiben. Július 24. szám 248. o.
1924.
Az SDG Szövetség konferenciája Gödöllőn. Július 5. sz. 206–207. o.
Konferenciái toborzó. Dec. 20. szám. 426–427. o.
1925.
Az Úr színe előtt rovatban. A mi szabadságunk. Jn 8,32. Márc. hó 92. o.
Elfogyhatatlan kincs. Lk 12,34. A szív. Ápr. 18. 145. o.
Önismeret. Zsolt 51,5. Nov. 7. 454. o.
1926.
A magyar reformátusság barátja. Beszélgetés Colijn Henrik volt holland miniszterelnökkel. Szept. 25. 317–318. o.
Szegények lelkipásztora. 1929. aug. 3. 255–256. o.
- További írásai:
Levél Amerikából. Mezőtúr. 1931. Török ny. 16. oldal (Csendes esték 9.)
A díszközgyűlés. Megjelent az Emlékkönyv Cegléd reformációjának 400. évfordulójára. Összeállította: Sár-

kány József. Kiadta a Ceglédi Református Egyház. Cegléd, 1928. *Magyar szemmel Amerikában. Naplótöredék az amerikai életről.* A Nagykőrösi Arany János Társaság Évkönyvében 12. (1936–1937) Nagykőrös, 1937. 54–63. pp. *A református diák predestináció hite.* In: Kálvin. Szerkesztette: Draskóczy István, Iványos Lajos, Virág Sándor. Bp. 1940. Református Traktatus Sorozat. (Képek a keresztyénség múltjából 5.) *Református írások* 6.) Hármastagolásban adja elő mondanivalóját a predestinációval kapcsolatban: 1. A predestináló Isten. 2. Az én predestináltságom. 3. Embertársaim predestináltsága.

1929 októberétől munkatársa az amerikai „Magyar Egyház” című folyóiratnak. Cikkei jelentek meg a Nagykőrösi Híradóban és a Komárom-Esztergom című hetilapban.

Irodalom: Rácz Lajos: Hegyi Sándor, az SDG egyik alapítója. Református Egyház 1982. aug. 185–187. pp. Ugyanő: Fejezetek a Nagykőrösi Református Egyházközség történetéből. Nagykőrös, 172–174. pp. 1988. Ugyanő: Új Nagykőrösi Athenás. I. (A nagykőrösi temetőkből nyugvó híres emberek) Nagykőrös, 1994. 65–67. pp.

Rácz Lajos

VILÁGKERESZTYÉNSÉG

Bibliatársulatok találkozója

A Romániai Felekezeti Bibliatársulat és a Magyar Bibliatársulat találkozója Bukarestben (1997. június 9–13.)

A Román Ortodox Egyházat és kilenc más romániai egyházat (köztük a magyar nyelvű egyházakat) egybefogó Romániai Felekezeti Bibliatársulat és a Magyar Bibliatársulat – amelynek tizenkét protestáns és ortodox taggyháza van, valamint munkájában megfigyelőként részt vesz a magyar Római Katolikus Egyház – négynapos tudományos tanácskozássra és tapasztalatcserére találkozott ez esztendőben Bukarestben. Mindkét fél részéről előadások, ill. korreferátumok hangzottak el három témakörben: 1. A román és magyar bibliafordítások története, 2. A Szentírás olvasása egyházainkban, 3. A hirdetett igétől az írott igéig. Ezen túlmenően tájékoztatták egymást a két bibliatársulat képviselői a bibliafordítás, bibliakiadás és bibliaterjesztés mai feladatairól országainkban. Megállapítást nyert, hogy a magyarországi tapasztalatok szerint a Romániában kiadott cigány nyelvű bibliai szövegek nálunk nem érthetőek, így a Magyar Bibliatársulatnak továbbra is fáradoznia kell az autentikus, Magyarországon használható cigány nyelvű Bibliáért. Ugyanakkor örömmel állapították meg, hogy a romániai magyar ajkú hívők Bibliával való ellátása folyamatos és valódi igények szerinti. A két bibliatársulat képviselői ellátogattak Brassóba, ahol a magyar református, evangélikus, unitárius, katolikus, ortodox esperességek képviselőivel találkoztak, továbbá több romániai ortodox kolostort kerestek fel. A Magyar Bibliatársulat küldöttségét fogadta Teocist pátriárka is, ahol felvetődött egy román-magyar nyelvű Újszövetség közös kiadásának gondolata. Reménység szerint a jövő esztendőben ismét Budapesten találkozik a két bibliatársulat, amikor is a középponti téma a Biblia és a katekézis lesz. (Szerk.)

A magyar nyelvű bibliafordítások története és eredményei a XX. században

1. A reformáció előtt

Az első magyar nyelvű vallásos nyelvemlékek, amelyekben már nem latinul, hanem magyarul idézik a Biblia néhány versét, az ún. „Halotti beszéd” és az „Ómagyar Mária-siralom”, a XI. ill. XIII. századból

származnak. Az Esztergomi Zsinat 1114-ben elrendelte, hogy „minden vasárnapon a nagy egyházakban evangélium, levelek és hittételek magyaráztassanak a népnek.” Valójában tehát létezniök kellett fordításoknak, amelyeket vasárnaponként magyarázni kellett, de ezek a történelem viszontagságai között elvesztek.

Az első magyar nyelvű bibliai szövegek a XV. századból maradtak ránk a Bécsi-, a Münchener-, és Apor-kódexben. Ezekben a kódexekben már hosszabb össze-

függő szövegek maradtak fenn az Ószövetségből, az Újszövetségből és a deuterokanonikus iratokból. Szalkai Balázs ferences rendi főnök krónikájából világossá lesz ezeknek eredete. A fordítások amelyek hasonló stílusban íródtak, két magyar huszita paptól származnak, akik ellen Jacobus de Marchia inkvizítort küldtek ki 1536-ban. De a fordítók az inkvizíció elől Moldvába menekülnek, ahol 1539-ben fejezik be munkájukat. A két pap neve Tamás és Bálint, akiknek mestere Balázs pap volt, aki 1515-ben tért haza Prágából Pannóniába.

Az ún. Huszita-Biblia után számos magyar kódex tartalmaz kisebb-nagyobb bibliai szöveget vagy éppen bibliai könyvekből válogatott szöveggyűjteményt. Közük legnagyobb és legjelentősebb nyelvemlék a XVI. század elejéről a Jordánszky Kódex (1516–1519), amelynek szövege a dél-dunántúli nyelvjárást tükrözi. A XV. század végén és a XVI. század elején részben az előreformációs mozgalmak, részben a humanizmus hatására szinte minden szerzetesrend igyekszik saját magyar nyelvű bibliai szövegek birtoklására.

2. A reformáció korának magyar nyelvű bibliafordításai

A kézzel írott, kódexekben megőrzött Biblia-töredékek után a reformáció kora megtermi az első nyomtatott újszövetségi szövegeket, majd a század végén az első teljes magyar nyelvű Bibliát. Ezek előfutára: *Komjáti Benedek*: „*Az Szent Pál levelei magyar nyelven*” c. még régies nyelven készült fordítása. A könyv különben az első magyar nyelvű nyomtatvány, ill. könyv. Szerzője 1529-ben Bécs török ostroma elől menekül az észak-magyarországi főnemes család, a Perényiek birtokára, ahol a Mohácsnál elesett Perényi Gábor felesége, Frangepán Katalin, a reformáció nagy pártfogója ösztönzi a bibliafordítás munkájára. A művet 1533-ban nyomtatták ki Krakkóban. A híres Victoris nyomda szép munkát végzett. Minden levél előtt egy lap metszet, első, ill. hátsó lapján a Perényi és a Frangepán családok címere.

1536-ban megjelenik az első teljes magyar nyelvű Újszövetség-fordítás: *Pesti Gábor*: „*Új Testamentum magyar nyelven*.” A szerző előzőleg a még akkor meglévő Mátyás király „*Corvina*” könyvtárának munkása. Pesti Gábor nyelvezete friss és szemléletes. A fordításon érzik humanista, klasszikus műveltsége, másrészt szép magyarsága. Gondolkodásában látja a bibliafordítás nagy távlatait, amikor ezt írja: „Bárcsak az Újszövetség minden nyelvre le volna fordítva, hogy még a törökök és szaracénok is olvashatnák.”

1541-ben jelenik meg Újszigeten, azaz Sárváron *Sylvester János*: „*Újtestamentum magyar nyelven*” c. fordítása, amely a korszaknak több szempontból is a legértékesebb könyve. Sylvester igen tudatos nyelvművelő. Wittenbergi magister, Bécsben a héber és a görög nyelv professzora, magyar nyelvtan szerzője. Újszövetség-fordításának előszava az első magyar nyelvű klasszikus görög-latin versforma. Értekezést ír a Biblia szemléletes ábrázolásmódjáról. Nála is felmerül az a jellegzetes humanista, majd reformátori gondolat, hogy minden népnek a nyelvére le kell fordítani a Szentírást, hogy megismerje Istent.

Említést érdemel *Heltai Gáspár* kolozsvári főlelkész és munkatársai bibliafordítása (1551–1561). Eredetileg

az egész Szentírást lefordítását tervezték, de végül is csonka maradt. Talán ezért sem terjedt el a különben kiváló fordítás, amelynek nagy érdeme, hogy a protestáns Biblia helyesírását egységesítette. *Méliusz Juhász Péternek* 1567-ben Szegeden jelent meg az Újszövetség-fordítása. Debreceni Ember Pál a XVIII. század nagy egyháztörténésze még látta a könyvet a szatmári iskola könyvtárában. Méliusznak Debrecen nagy reformátora utódjának Félegyházi Tamásnak 1586-ban jelent meg az Újszövetség-fordítása, amelynek egyetlen csonka példányát a budapesti Ráday Kollégium könyvtára őrzi.

Az első teljes magyar bibliafordítás pálmáját *Károli Gáspár*, püspöki jogú esperes, Gönc mezőváros református lelképásztora vitt el, akinek a művét először 1590-ben nyomtatták ki Vizsolyban. Károli Gáspár korának legkiválóbb magyar nyelvésze és teológusa. Fordításának alapja az eredeti héber és görög szöveg, de figyelembe veszi a Septuagintát és a Vulgátát is. *Károli prófétái és irodalmi ihletettséggel fordított Bibliája lett a következő századokban a magyar protestánsok Bibliája*, amely 400 éves története alatt több, mint 300 kiadást ért meg, kb. 4 millió példányban. A magyar könyvek statisztikája vallja, hogy mind máig Károli Gáspár a legolvasottabb magyar író. A Károli-Biblia olyan hatást gyakorolt a magyar nyelvre, mint Luther fordítása a németre.

Mivel Habsburg-rendelet tiltotta Magyarországon a protestáns Biblia kiadását, ezért 1608 és 1794 között a Károli Biblia kiadásai is Németországban, Hollandiában vagy Svájcban jelennek meg. Ezek közül kiemelkedő *Szenczi Molnár Albert*, Károli-tanítvány és nagy humanista tudós és író által kiadott *Hanau-Biblia* (1608), amely egyben az első revízió is. Mivel ez négy év alatt elfogyott, 1612-ben Szenczi Molnár Albert *Oppenheimban* kiadja újra a Hanau-Bibliát, de úgy, hogy hozzáfűzi a genfi dallamokra írt 150 zsoltárt, és a Heidelbergi Kátét. Így a Szentírást, a gyülekezeti éneklés és a tanítás egy könyvben kerülhet a hívő kezébe. A Károli-Biblia legszebb kiadása a kor híres teológus-nyomdása által Amsterdamban 1685-ben megjelent „aranyos” Biblia. Tótfalusi Kis Miklós, Erdély szülőtte, Hollandiában saját maga által feltalált, máig is használt szép betűtípusait és arany szegélyt, „zsebkiadásban” és röviden jelentette meg művét. A külföldön megjelent Károli-kiadások között egyetlen kivétel a Váradai Biblia (1660), amely az erdélyi fejedelmek védelme és támogatása alatt jelent meg.

1809 és 1947 között a Brit és Külföldi Bibliatársulat támogatásával jelentek meg a magyar standard Biblia, a Károli-fordítás kiadásai. Hosszú előkészület és többek közreműködésével jelent meg az 1908-as revízió, amely mind ez ideig az újra és újra kiadott Károli Biblia alap-szövege. Jóllehet az eredetihez képest sok változtatás történt rajta, nyelvében és jellegében ma is az első, 1590-es kiadás ízét hordozza magán.

Századunk közepén a Brit és Külföldi Bibliatársulat új revíziót készített elő. Ezzel két kiváló tudóst bíztak meg, a református Czeglédy Sándor professzort és az evangélikus Raffay Sándor püspököt. 1938-ban megjelent az elkészített szöveg, ami azonban még további javításokra szorult volna. Közben a két tudós meghalt, a szöveggondozás munkáját egy bizottság vette át, amelyik azonban már a Magyar Bibliatanács Ószövetségi és Újszövetségi Bizottsága volt, mivel a Brit és Külföldi

Bibliatársulat 1949-ben átadta a magyar Biblia kiadásának jogát a Magyar Bibliatanácsnak. Ezzel új fejezet kezdődött a magyar nyelvű protestáns bibliafordítás és bibliakiadás történetében. Az Újszövetségi Bizottság két évvel később, 1951-ben kiadta revíziójának szövegét. Ekkor azonban nyilvánvaló lett, hogy a Károli Bibliát nem lehet többé revidálni sajátos jellegének elveszése nélkül. A régi fordítást 1908-as változatában meghagyva, egy új, modern fordításra van szükség.

Az új magyar protestáns bibliafordítás (1949–1974)

Mintegy 25 esztendő munkájának eredményeképpen 1974-ben a Magyar Bibliatanács kiadta az új magyar protestáns-ökumenikus fordítást. Az ó- és újszövetségi bizottság tagjai a református és evangélikus egyház szaktudósaiból kerültek ki. Mindkét bizottság általában 3–5 taggal, mindig csoportmunkában dolgozott. A fordítás munkájában összesen 22 teológus és 4 nyelvész vett részt. Ezek közül sokan nem érték meg a fordítás megjelenését. Nem kevés áldozatot jelentett, hogy a fordítóknak saját lelképásztori vagy professzori munkájuk végzése mellett havonként egy, olykor két hetet is távol kellett tölteni családjuktól és munkahelyüktől. Sokszor szinte legyőzhetetlennek látszó feladatok álltak a kiadók előtt is, hogy megfelelő nyomdagépeket és papírt találjanak a kiadásra. Így az új fordításnak nemcsak diadala, de szenvedéstörténete is van. A kiadó a Magyar Bibliatanács volt, a kiadás munkáját a Magyar Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya végezte.

Igen nagy viták folytak a fordítói elvek körül. Az első bizottságok hármast fordítói módszerben állapodtak meg: 1. Szövegűség. 2. Magyar nyelvhelyesség. 3. Gyülekezetszerűség. Időközben jelentős változások mentek végbe a bibliafordítás tudományában. Fordítóbizottságaink tagjai több külföldi bibliafordító szemináriumon vettek részt, majd az UBS fordítói osztályának munkatársai Eugen Nida professzorral az élükön 1970 őszén, a fordítás revíziója és szuperrevíziója előtt rendeztek Budapesten Nemzetközi Bibliafordítói Konzultációt, amelyre a legkiválóbb magyar nyelvészek is meghívást kaptak. Sajnos, ebben az időben a megszéd országok magyar nyelvű református egyházaiból nem volt lehetséges szakértőket meghívni.

A fenti alapelvekhez, mint fontos fordítási módszer az ún. „dinamikus korrespondencia vagy ekvivalencia”, azaz a dinamikus egyenértékűség járult, ami azt jelentette, hogy az eredeti nyelv nem annyira a szavait, hanem a gondolatait, az üzenetét kell a fogadó nyelvnek tolmácsolnia az olvasók számára. Ezt az elvet a „Good News for Modern Man” angol nyelvű bibliakiadás képviseli radikális formában. Tekintettel arra, hogy egy a magyar protestáns egyházak számára kiadandó standard Biblia kiadására törekedtünk, ezt az elvet, amely sok helyen a Biblia szövegéből parafrázist csinál, csak „cum grano salis” érvényesíthettük. Végül is az új fordítás a mai magyar köznyelven készült, amely emelkedettségében az irodalmi nyelvhez közelít. Továbbá a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetének munkatársai segítségével

igyekeztünk minden hebraizmust, grecizmust és latinizmust kiküszöbölni, ami a régi fordításban és revízióiban megmaradt. Fordításunk a mai magyar mondatszerkesztés szabályai szerint készült. A Károli fordításból csak annyit vettünk át, amennyit a mai élő nyelv is meghagyott.

Az új bibliafordítást az Evangélikus Egyház és a Református Egyház hivatalos szöveggé elfogadta, azzal a különbséggel, hogy a református zsinat az 1908-as Károli-revizíót is érvényben hagyta.

A Károli-Biblia megjelenésének 400 éves jubileumára, 1990-re elkészült az új fordítás revíziója is. Több ezer javaslat érkezett a változtatásra. Végül is a revíziót készítő bizottság, amely református, evangélikus és baptista teológiai tanárokból állott, mintegy 5300 helyen változtatott az 1974-ben kiadott fordításon. A kezdetben idegenkedéssel fogadott új fordítás ma már általánosan elfogadottá vált.

A magyar protestáns bibliafordítás sokféle formában áll rendelkezésre. Van képes Biblia, megjelent a vakok és a gyengénlátók Bibliája, van zsebkiadású, közepes nagyságú és családi Biblia, vannak magyar-német, magyar-angol bilingvis Bibliák, magyar színopszis-Biblia és CD-ROM Biblia.

A XX. század második felének magyar protestáns bibliafordítása és a Magyar Biblia Tanács, immár Bibliatársulat munkájának megkoronázásaként megjelent az első magyar protestáns magyarázatos Biblia: *Biblia, magyarázó jegyzetekkel*, Budapest, 1996. Minden bibliai könyv elején összefoglalás található, majd alapos és lényegbevágó szövegmagyarázat. A bibliai szöveg az új fordítás, a magyarázatot pedig a Deutsche Bibelgesellschaft licenccel az 1992-ben megjelent Stuttgarter Erklärungs-Bibelből vetettük át. Az első kiadás 10000 kötete már lényegében elfogyott. Ez a tény jelzi az igényt a Biblia megértésére.

Más bibliafordítások

Röviden meg kell emlékeznünk még a Károli-fordítás után megjelent fontosabb önálló protestáns fordításokról és a katolikus bibliafordítás munkájáról. *Komáromi Csipkés György* debreceni professzor 1675-ben elkészült Biblia-fordítása 1718-ban, Leydenben jelent meg. *Kámory Sámuel* pozsonyi evangélikus professzor fordítása 1870-ben jelent meg. E két teljes fordítás mellett több újszövetségi fordítás is készült. Mindkét új fordítás igen nagy értékű tudományos munka, de a Károli-fordítás mellett nem tudott elterjedni.

A magyar római katolikusok *Káldy György* 1626-ban megjelent fordítását és ennek revízióit (Szent Biblia) használták évszázadokon át. *Káldy* a római felfogás szerint nem is kívánt olyan hatást elérni, mint Károli. Előszavában azt írja, hogy Isten minden embert üdvözíteni akar, de nem kívánja, hogy mindenki olvassa a Bibliát, elegendő az igaz tanítók magyarázata. Az új magyar katolikus bibliafordítás 1973-ban készült el, a Szent István társulat kiadásában, szintén egy fordítói bizottság munkájaként, magyarázatokkal együtt. Ez a fordítás az eredeti szöveghez képest szabadabb, mint a protestánsoké.

Dr. Kocsis Elemér

A román nyelvű Biblia

Hazánk földjén a keresztyénség apostoli eredetű. Ezen területeken – Scitia Minor – prédikált András apostol, Dacia területének elfoglalása után pedig a rómaiak, katonákat és telepéseket hoztak, akik között keresztyének is voltak. Azonkívül, a Román Fejedelemségek közel estek azon területekhez, amelyeken Pál apostol keresztyén gyülekezeteket alapított, és Bizánc is, ahonnan a keresztyén misszionáriusok a nagyvilágban elindultak; ezen területeken tehát a keresztyén egyház létrejött és fejlődése a legrégebbi időkből való.

Így természetes, hogy a Szentírás, vagy annak egy része – itt a legfontosabb könyvekre gondolunk – lett fordítva a legrégebbi időktől a helyi lakók nyelvére.

De az idők viszontagságos változásaiban, amelyek ezen a területen történtek, azt eredményezték, hogy írásbeli dokumentumok csak a XV. századtól léteznek. Ezek a dokumentumok azonban, amint a vizsgálati eredményekből kivehető, nyelvezetükben átírások, amelyeket névtelen fordítók végeztek a legrégebbi időkben. A legismertebb példa a „rotációs” elnevezés (a latin nyelvben az N átírása R betűre), ezek jelen vannak a világi használatban már a XV. században és még azelőtt is.

Az írásbeli bizonylatok, amikre hivatkozunk, a következők: Voroneci kánonok (amelyek az Újszövetség egyes könyveit foglalják magukban, ApCsel egyes fejezetei, Jakab levele és Péter levelei) és a Zsoltárok, három változatban (Scheiai, Voroneci és Hurmuzachi) ezek nagyon értékesek a későbbi fordítások rendjén.

Az első és legjelentősebb teljes román nyelvű bibliafordítást Nicolae Milescu, konstantinápolyi udvari tanácsos végezte; ez revideálva lett később egy püspöki bizottság által, melynek tagjai: Ghermano de Nisa, a husi Mitrofan és Radu és Stefan Grecescu testvérek; kinyomtatva Bukarestben 1688-ban; Serban Cantacuzino fejedelem által, akinek egyben közeli rokona és támogatója volt a humanista, a későbbi fejedelem Constantin Brîncoveanu. A fordítás nagyon fontos a szakkifejezéseket illetően, és a bibliai nyelvhasználat miatt, amit a későbbiekben felhasználtak.

Ezen kiadást követte a fogarasi Ioan Bob püspök 1795-ben Balázsfalván történt fordítása, amit nagy részben Samuel Micunak köszönhetünk.

Következtek: a buzăui Filotei püspök 5 kötetes Bibliája 1854–1856, és az Andrei Saguna Bibliája Nagyszébenben 1856–1858.

De ezek a kiadások különösen az egyházi felsőbb körökben voltak használatosak; míg 1914-ben megjelent Bukarestben a szent zsinat által jóváhagyott Biblia, amit egyetemesen az egész ortodox egyházban használtak.

Ez a folyamat megismétlődött 1936-ban, 1938-ban és 1939-ben, amikor is a fordítást – Nicodim moldvai metropolita, a későbbi pátriárka, és a teológiai professzorok: Vasile Radu és Grigore Psculescu (Gala Galaction író), – végezték.

Összehasonlítva az előző kiadásokkal, a fordítás nyelvezete olvasmányosabb és szépségesebb.

Ezért 1968-ban, 1975-ben és 1982-ben újra napvilágot látott a Szentírás, Justinian és Justin pátriárkák ajánló سراival, a szent zsinat jóváhagyásával; amelyeknek az alapja az 1936-ban megjelent Biblia volt, de revideálva.

A fenti kiadásokon kívül még megjelentek más kiadások is az Angol Bibliatársulat részéről, alapul szolgáltak 1906-ban Nitzulescu professzor, majd 1921-ben D. Cornilescu fordításai.

Többször megjelent eddig az Újszövetség. A sor kezdődik a Bălgrad-i Újtestamentummal (Gyulafehérvár) 1648-ból. Megjegyzendő, amint az előszóból kitűnik, hogy azon szavak találhatók itt meg, amelyek a románok körében a legismertebbek.

Ezt követi újabb 71 kiadás, melyből 31 a Brit és Külföldi Bibliatársulat kiadása.

Sok esetben az újszövetségi kiadásokhoz a zsoltárokat is csatolták. A Zsoltárok külön könyv formájában 167-szer jelentek meg. Két kiadás versformában is megjelent: a Dosofteje, kinyomtatva Uniebben (Lengyelország) 1673-ban és a Vasile Militarue 1933-ban Bukarestben.

Nyomtatásra kerültek azután az újszövetségi perikópák, melyeket a liturgiában használtak, mint apostoli- és evangéliumi szövegeket.

Az elmondottak alapján megállapítható, hogy nem tévedünk, amikor azt mondjuk, hogy a Szentírás volt a legolvasottabb és legelterjedtebb könyve a román népnek. Olvasva volt a liturgiális szolgálaton és az emberek mindennapjaiban a lélek nevelésére. Ez azzal magyarázható, hogy az Ortodox Egyház többszörösen hangsúlyozta, hogy a Szentírást a nép nyelvére kell elfordítani, hogy a nép is olvashassa, de az Ige alapos magyarázása a lelkipásztorok vezetésével történjék.

Másodsorban, a szent szöveg az egész román nép által lakott területen elterjedve, hozzájárult az irodalmi nyelv fejlesztéséhez és műveléséhez, valamint a román nép egységéhez.

*Dr. Constantin Cornilescu
(Fordította: Bányai László)*

Az Evangélium: a szájhagyománytól az írott Igéig

Úgy tűnik, hogy az „evangélium” szó, mint egyes szám első személyben lévő főnév használata, nagyon hosszú időre nyúlik vissza, a kezdeti keresztyénség korára. Eredete visszavezethető a hellén társadalmi élet köreire, amelyekről tudomásunk van (ApCsel 6.rész). A görög szövegben használatos az „eyaggelizesthai” kifejezés, a bizonyágtételben viszont a 80-as évekig a „ta eyaggélia” többes számban lévő főnév volt használatban, ami megfelel az angol nyelvhasználatban a *news* vagy a *good news*-nak. Az első személy főneves formája először a nem biblikus szövegekben fordult elő, a Pál apostolt követő nemzedékeknel, a császárkultusszal kapcsolatosan. Természetesen lehetséges, hogy a főnevet az ígei bizonyágtételben, vagy esetleg az elveszett szövegekben használták a keresztyénség létrejötte előtt, de ezt nem tudjuk bebizonyítani.

Az evangélium (to eyaggelion) kifejezést Pál apostol egy pontos meghatározásban használja: „Krisztus éretünk meghalt és feltámadott”. Így írja le Pál apostol az evangéliumot az 1Kor 15,2–5-ben. Ez az evangélium a legfontosabb tudósítást foglalja magában. Ennek az elfogadása a hit, ami nincs alávetve semmi feltételnek. Az evangélium elfogadása üdvözít. Ezért Pál apostol harcol azok ellen, akik „egy más” evangéliumot hirdetnek, amely evangélium feltételekhez van kötve, mely

feltételek teljesítése kötelező. Más evangélium nincs, mondja az apostol a Galata 1,6–7-ben.

Mindezekből kitűnik, hogy Pál apostol értelmezése szerint, az evangélium az a mag, amiből kinő a keresztyén bizonyoságtétel. Minden bizonyoságtétel a Krisztus érettünk történt halálára kell, hogy rámutasson.

Ezen nagyon világos megfogalmazástól, az Evangélium létrejöttéig, mely Jézus tetteit, beszédeit és szenvedését rögzíti, nem túl hosszú az út. Márk evangélista ismeri azon kifejezési formát, amelyben Jézusról, mint Megfeszítettéről beszél, és ezért használja az evangélium kifejezést a Jézus szenvedéstörténeti leírásában Mk 14,9. Az ő könyve még nem egy teljes „evangélium”, hanem az „evangélium kezdete”, és nem a befejezése, mert az a Jézus szenvedéstörténetének az elmondása, mint Isten Fiának érettünk történt halála és a halálból való feltámadása.

A többi evangélista nem használja könyvének megnevezésére az evangélium szót. Lukács egyenesen kerüli e kifejezést, pusztán az „evangelisasthai” igét használja. De a Didacheben a 12 apostolnál említés történik a Máté Könyvéről, mint evangéliumról; ezek szerint például azt mondhatjuk, hogy az Úr az evangéliumban (6,9) megparancsolta, hogy az „Úri imádságot” a Máté evangéliuma szerint imádkozzuk. Észrevehetjük tehát, hogy az evangélium szó használata a Jézus beszédei és cselekedetei hagyományának a leírásában, nagyon korán behatol a keresztyén szóhasználatba. És ezen nincs mit csodálkoznunk, mert a keresztyének számára, amit a második századtól tudunk Jézus életéről és szenvedéséről, azok mind jóhírek és örömmondások, amik szükségesek a keresztyéni igaz éléhez.

Ezen néhány észrevétel után, az evangélium szót illetően szeretnék rátérni a mai témánkra, a „jóhír” tekintetében, a Jézus bizonyoságtételéről szólóan, az Ő életét illetően, a négy Evangéliumban.

Mindnyájan tudjuk, hogy Jézus nem írt, hanem beszélt. Nem állunk meg ezen kérdésnél, hogy tudott-e írni, vagy sem; mert ez a gondolat más irányba vezet, de hangsúlyozzuk, hogy Jézus cselekedeteit azok mondták el, akik csodálták: a tanítványok és a keresztyének. Beszédei sem voltak leírva, nem is tanulták meg. Tanításaiból, amelyek több órán át tartottak, amint az evangéliumokból kitűnik, a hallgatóság három dolgot jegyzett meg:

- a.) Általános gondolat: Isten országának eljövetele.
- b.) Példázatok, mint hosszabb elbeszélések.
- c.) Különös tanítások, amik eddig ismeretlenek voltak.

Így beszélhetünk a mai napig is érvényben lévő tanításokról. Valószínű, hogy még egy pár hosszadalmas igei, tanítói beszéd is ismeretes volt, amit a tanítványoknak mondott Jézus. Gondolom, hogy egy ilyen egységhez tartozott az aggodalmaskodásról szóló tanítás is Mt 6,25–33.

Ezen szóbeli tanításokat meghallgatták a tanítványok és a Jézust követő emberek és átadták a missziók alkalmával a szomszédoknak, ismerősöknek. Jézus prédikációi, beszédei először szájhagyomány útján terjedtek, emlékezetből, nagy lelkesedéssel mondták el, mint amit eddig nem hallottak és nem láttak az emberek. Ezen lelkesedéssel előadott tanúbizonyosságok alkották egyben az első kommentárokat. Ebből arra következtethetünk, hogy a Jézus által elmondott hosszabb beszédekből, példázatokból, tanításokból élménybeszámoló született, kisebb magyarázatokkal, nagyhatású megjegyzésekkel, mint például: hallod, hogy mit mondott...

Jézus halála és feltámadása után ezeket a tanításokat és példázatokat összegyűjtötték. Természetesen a tanítványok tudták, hogy mit prédikálnak. De egyesek jobban emlékeztek egy-egy tanításra, mások pedig más dolgokra. Összehasonlítást végezve, rájövünk arra, hogy Máté több hagyományt ismert, mint Márk és Lukács, de észrevehetjük, hogy ezen hagyományok nem mindig egyezők. Ezért ma feltételezhetjük, hogy Jézus tanítványai, Jézus tanítását tematika szerint gyűjtötték egybe. A keresztyén ember életére vonatkozóan egybeszerkesztett tanítást megtaláljuk Jézus mezei prédikációjában. Lk 6,20–19-ben, a Lk 10 és a Mt 10 része a missziót tárgyalja, a Lk 7,18–35 és a Mt 11,2–19 pedig Keresztelő Jánossal foglalkozik. A Lukács evangéliumának speciális részei a bűnösök létezését, a pénz használatát hangsúlyozzák; így megállapítható, hogy egy külön gyülekezetben keletkezett, lehet éppen Jeruzsálemben. A Máté által leírt példázatok külön tematikát alkotnak, ami arra enged következtetni, hogy egy keresztyén gyülekezet gyűjteménye, valószínű azoké, akik Jézus tanítását a Genezáret tó környékén hallgathatták.

Jézus szenvedéstörténetének elmondása, amit minden Evangéliumban megtalálunk, valószínűleg, hogy az első leírt szöveg volt, lehet még a 40-es évekből. Feltételezhető, hogy pénteki napra, vagy az év nagypéntekére írt, felolvasásra szánt liturgikus szöveg. Úgy gondolom, hogy a leírt szöveg címe: „Jézus evangéliuma” lehetett, ezáltal magyarázva a nagyon rövid hagyománybeli megállapítást: „Krisztus érettünk meghalt és feltámadott”, ami egyben az evangélium középpontja.

Azon gondolat, hogy egy könyvet írjon Jézus életéről, Márknak tulajdonítható. Úgy gondolom, hogy sok éven át dolgozott, amíg bevégezhetette könyvét, hisz nagy veszélyt jelentett a zsidó háború, de egyben a szájhagyomány is kezdett megkopni, a keresztyének pedig szétszéledtek; egy olyan korban, amikor már a nagy apostolok, mint Péter és Pál már halottak voltak. Márk a hagyomány szerint, Péter apostol prédikációjának a tolmácsa volt. Különösen kiemeli a hagyomány, hogy Márk jól ismerte a görög nyelvet. Mondatszerkesztéséből következtethetünk arra is, hogy összegezhette az eredeti héber szövegeket, és azokat felhasználta. Észrevehetjük, hogy Márk könyvében részletesebben elmagyarázza Jézus halálának az okát, mint a másik három evangélista. Jobban megőrizte az evangélium lényegét: Krisztus érettünk meghalt és feltámadott!

A szóbeli evangéliumtól, a leírt könyvek evangéliumáig, egy hosszú út vezetett, mely időben a kis igei részeket valaki egybeszerkesztette, hogy az igehirdetők és tanítók felhasználhassák a gyülekezetekben ezeket. A végső megszövegezés nem történt máról holnapra. Ezért mondhatta Papianus a második században azt, hogy az „igazi és eredeti” evangélium az, ami prédikálva, elmondva volt és nem az, ami „leíratott”.

Ez a felfogás a mában is időszerű. Mert a hit terjedése kevés esetben történt a Szentírás olvasása által, leggyakrabban a prédikált, hirdetett, az igehirdetők által elmondott bizonyoságtétel által. A hitben való elmélyedés a Szentírás olvasásából adódik. Ahhoz, hogy meggyőzz egy embert, meggyőzően kell beszélned; de nemcsak szóban, hanem cselekedetben is. Így kezdődött meg a Jézusról szóló bizonyoságtétel, Jézus élete lévén a meggyőző erő. És ez érvényben marad. A mi életünk, az ige-

hirdetőké, Jézus életének ma is igazi kommentárja, a hirdetett Ige pedig az Egyház fő erőssége!

A szóbeli evangélium ma, a már leírt Evangéliumból ered, több hangnemben rögzítve, megadván nekünk azon lehetőséget, hogy többszólalmóságában halljuk; és hogy ezáltal a mi hangunkat is hallassuk azon csodálatos kórusban, amelynek tagjai a mennyek országának eljövételén munkálkodnak.

Hans Klein
(Fordította: Bányai László)

A Szentírás olvasása egyházainkban

A Szentírás, a Szentírás olvasása elsődleges feladat a romániai neoprotestáns egyházakban. A hívők közösségének többsége hangsúlyozza, és egyben meg van győződve Pál tanításáról, amikor is így tanít az apostol: „A teljes írás Istentől ihletett és hasznos a tanításra, a feddésre, a megjobbításra, az igazságban való nevelésre. Hogy tökéletes legyen az Isten embere, minden jó cselekedetre felkészített” 2Tim 3,16–17. A 700.000 Romániában élő neoprotestáns, több mint 5000 gyülekezetben gyakorolja a Biblia rendszeres olvasását; mind a családban, mind a vasárnaponkénti, vagy más alkalombeli templomi szolgálatokon.

I. Központi irányítás a Szentírás olvasására

Minden egyes szabad, keresztyén gyülekezet, vagy egyesület életében megmutatkozik a Szentírás olvasása. Kis stilisztikai eltéréssel, de a legtöbb szabad evangéliumi egyesületben (baptista, pünkösdista, szabadkeresztyén, adventista stb.), a statumukban, az egyházi működési programjukban, ezen szövegek olvashatók: „Fő feladatunk... a Szentírás megismerése, prédikálása... egy Isten akarata szerinti élet megvalósítása”.

A Szentírás tanulmányozása a szakkönyvek kiadásával, a felekezeti naptárak, kalendáriumok évi megjelenítésével, magukban hordozzák a napi Igét, vagy bibliai tárgyú írásokat, aranymondásokat, a vasárnapi iskoláknak (vagy a szombatva vonatkozóan, a szombatistáknak). Egyes naptárak, különösen a napi ige-hű magyarizációk (sok esetben könyv formájában), bibliai tanulmányokat foglalnak magukban, vagy 1–2 bibliai vers napi megtanulását szolgálják.

Hangsúlyozni szeretném, hogy sokan azon kalendáriumokat használják, amelyek a Szentírás folytatólagos olvasását adják (világviszonylatban elkészített listák, vagy hazai egyházak szerint) –így egy év alatt elolvashatják az egész Szentírást. Ezért az utóbbi években minden felekezet sok ilyen nyomtatott ki, hogy szisztematikusan olvashassák a Biblia könyveit (pld. Pünkösdista és Baptista egyházak, 1995- és 1996-ban stb.).

II. A Szentírás olvasása a gyülekezetekben

A neoprotestáns egyházakban (baptista, pünkösdista, szabadkeresztyén, adventista stb.), a Szentírást a szószékről olvassák minden istentiszteleten, a bibliaórákon, az evangelizációs alkalmakon, az ifjúsági órán, valamint a hétköznapi estéli bibliatanácskozásokon.

Egyes egyházakban (a bukaresti baptista egyháznál például a templomban hetente olvasásra kerül egy-egy

bibliai rész, mely után a legközelebbi istentiszteleten erről prédikálnak, így alkalmat adva az igetanulmányozásra. A bukaresti pünkösdista egyháznál volt egy időszak, amikor vasárnap reggelenként az imaóra után, a Szentírás egyes fejezeteit olvasták fel, a gyülekezeti tagok elkötelezték magukat a prédikátor felkérésére, hogy ott-hon is olvasni fogják a Bibliát, fejezetről fejezetre.

A Rosiori de Vede baptista egyházban megvan azon szokás, hogy minden egyháztag hetente 6–12 fejezetet olvas a Szentírásból, hogy azután megbeszélésre kerüljenek ezen fejezetek a gyülekezetben.

Hasonlóan, az imatermekben vasárnap reggelenként mintegy 2 órán át a gyermekeket 2–3 csoportban oktatják a Szentírásra, ezt a munkát az oktatók végzik. A gyermekek és szülők a templomban, fejből elmondanak olyan bibliai igéket, amelyek a prédikációhoz tartoznak.

III. A Szentírás olvasása a családban

Úgy hiszem, hogy a hívő családok nagy részének jut ideje naponta Bibliát olvasni, amit vallásosságuk hoz maga után. Ez megvalósítható általában este, vagy sok esetben reggel is, különösen a nyugdíjasok esetében. Majdnem minden családban van felekezeti falinaptár, ahonnan veszik a napi Igét a Bibliából. A keresztyén ember ma már sok esetben Isten Igéjét is elviszi a családokhoz, látogatása alkalmával; a statisztikai adatok és kimutatások szerint ez igen gyakori eset.

A Szentírás olvasása az evangéliumi rádióműsorokban

Az 1989-es romániai események után a társadalomban megnyílt a lehetőség a vallási műsorok sugároztatására. Az egyik legjelentősebb eredmény ezen a téren az, hogy egy szakcsoport, bibliai szövegeket vett fel 28 kazettára; minden kazettafelvétel 1 órai terjedelmű. 1993-ban létrejött a keresztyén rádióleadó „Evangéliumi Szó” címen, amely adóállomás 10–12 perces terjedelemben bibliai szövegeket sugároz.

Bibliai tárgyú versenyek

A keresztyén folyóiratok, rádióleadók, gyülekezetek által, bibliai tárgyú versenyeket hirdettek meg; elősegítve ezáltal a Szentírás olvasását és tanulmányozását. Sok ilyen rendezvény felekezeti, vagy ökumenikus.

A Biblia-egyesület romániai fiókjá 1994-ben létesült, amely Egyesület által 250.000 Szentírás látott napvilágot a neoprotestáns egyházakban (ez a Cornilescu-féle fordítás). A programban nemcsak a Szentírás kiadása szerepel, hanem a Szentírás terjesztése, evangelizációs műsorok rendezése is. Hasonlóképpen a Biblia-egyesület, akárcsak az egyházi testületek, foglalkozik az árvaházak, aggmenházak, gyermekotthonok, vagy utca-gyermekek gondozásával; ifjúsági Bibliákat oszt szét, sokszor ifjúsági csoportokat lát vendégül istentiszteleti alkalmakon; ahol a résztvevők kapcsolatba kerülnek a Szentírással.

Tehát elmondható, hogy Romániában a neoprotestáns egyházakban és családokban, a Szentírás olvasása elsődleges feladat.

Ha 1990 előtt kevés családban volt Biblia, és ez nagy nehézségek árán volt beszerezhető, ma minden családnak legkevesebb egy Bibliája van és sok más hasznos vallásos könyve. Mégis, minden lelki gazdagodás ellenére is, a helyzet nem sokkal jobb, mint azelőtt, ezért imádkozunk kell az Úrhoz, hogy teljesíthessük az Ő tanítását: „Az igének pedig megtartói legyetek, és ne csak hallgatói, megcsalván magatokat” (Jak 1,22).

*Cristian Vasile Roske
(Fordította: Bányai László)*

A Biblia olvasásának és használatának tradíciója protestáns gyülekezeteinkben

A Biblia történetében vízválasztó volt a reformáció időszaka, amikor is reformátoraink felismerték a Szentírás tanulmányozásának alapvető fontosságát, összekapcsolva ezt a nemzeti nyelv használatával. A Luther-féle bibliafordítás magyar párja a Vizsolyi Biblia, Károli Gáspár fordítása, mely 1590-ben készült el. Károli munkássága rendkívüli jelentőségű, hiszen művét ma is használjuk, veretes nyelvezetében ma is gyönyörködhetünk. Az elmúlt 400 év alatt, mintegy 4 millió példány jutott el belőle a magyar olvasókhöz. Íróink, költőink ezen nőttek fel, Arany ezen tanult meg olvasni, Ady mindig magával vitte egy kisméretű példányát. Németh László úgy jellemezte Károlit, hogy neki sikerült először „átrepülni” a Biblia óceánját.

A Biblia mai közkinccsé válásáig azonban még hosszú és nehéz út vezetett. A 17. században még Misztótfalusi Kis Miklós saját költségén nyomtatta ki az első példányokat. A XIX. századtól a Brit és Külföldi Bibliatársulat, majd 1949 után a Magyar Bibliatanács vette kézbe a kiadás és terjesztés ügyét. Elkészült egy újabb fordítás és ennek revideált változata is, és megjelent a Magyarázatos Biblia.

A Szentírás bármely nyelven és fordításban is örök: Isten beszéde. Minden korban szól minden emberhez: keretet és irányt ad az ember életének. Történelmi kincs, irodalmi gyönyörűség és a mindennapok iránytűje.

A reformátorok és a bibliafordítók fő célja volt az olvasott bibliai szöveg jó megértése abban a reménységben, hogy nemcsak a prédikátorok, hanem az egyszerű hívők is olvasni fogják, és a Biblia majd népkönyv lesz. Az egykori célkitűzés annyiban mégis teljesült, hogy a századok folyamán a Biblia a protestáns magyarság körében valóban népkönyv lett, minden valamire való családban ott volt és olvasták is több-kevesebb szorgalommal.

Protestáns hitvalló értelmezésünk szerint: Isten Igéjének az olvasása lelki táplálék, amely nélkül lelkünk éhen halna. Nem növekednénk a hitben, ha nem olvasnánk rendszeresen és imádkozva a Szentírást. Isten a Szentírás olvasása közben feltárja Önmagát, értelmet és bölcsességet ad a dolgok megértéséhez. A hit az a kulcs – mondja Luther –, amivel megnyílnak előttünk a Szentírás titkai, és Isten így betekintést enged nekünk az Ő „országába”, Fia és Szentlelke által.

A mi istentiszteleteink két alkalommal is olvasunk a Szentírásból. A lekción tulajdonképpen a textus előkészítése. Az ige hirdető a felvett ígét magyarázza, prédikálja. Első rendű követelmény, hogy a prédikáció biblikus, textusszerű, nyelvezete egyszerű legyen, mindenki

által érthető. Mutasson rá Isten megváltói munkájára Jézus Krisztus által. Itt kell megemlítenünk azon tételt, amit a reformátorok előszeretettel hangsúlyoztak: A Szentírás magyarázza önmagát.

Csak a Biblia nem veszt el időszerűségét. A világ minden hatalma igyekezett már, hogy megsemmisítse. Megtagadták, kigúnyolták, neveltségessé tették, elégették. Ha egymásra tennék a könyveket, amelyek idáig a Bibliát kritizálták, magas tornyot kapnánk. A Biblia azonban kiállt minden támadást. Ma többen olvassák, mint valaha. A Biblia nem antik, nem is modern, hanem örök.

Protestáns egyházaink a gyermekkeresztséget gyakorolják. A kisgyermek istentisztelet formájában már megkereszteltetésekor találkozunk a Biblia olvasásával és gyakorlatával, hisz felfogásunk szerint a keresztséget Jézus missziói parancsa alapján hajtjuk végre: „És hozzájuk menvén Jézus, szóla nekik, mondván: Nékem adatott minden hatalom mennyen és földön. Elmenvén azért, te gyetek tanítványokká minden népeket, megkeresztelvén őket az Atyának, a Fiúnak és a Szentléleknek nevében. Tanítván őket, hogy megtartsák mindazt, amit én parancsoltam néktek: és ímé én tiveletek vagyok minden napon a világ végezetéig” (Mt 28,18–20). A reformátusok által használt Heidelbergi Káté a gyermekkeresztséget a 74. kérdés-feleletében így magyarázza: Kérdés: Meg kell-e keresztelni a kisgyermeket? Felelet: Meg, mert miután ők is éppúgy Isten szövetségéhez és az Anyaszentegyházhoz tartoznak, mint a felnőttek, s mivel Isten Krisztus vére által a bűnöktől való váltságot és a hitet munkáló Szentlelket nekik is éppúgy ígéri, mint a felnőtteknek: ennél fogva a keresztség mint a szövetség jegye által őket is szükséges beoltani Isten Anyaszentegyházába, és megkülönböztetni a hitetlenek gyermekeitől úgy, amint az Ószövetségben is történt a körülmétkedés által, melynek helyébe Krisztus az Újszövetségben a keresztséget szerezte.

Protestáns egyházainknak egyik legfontosabb feladata: az ifjúság hitben való nevelése; a Szentírás olvasása, és annak megismerése. A vasárnapi iskolák rendszeres megtartása, vallásórák, kateórák és a különböző ifjúsági egyesületek létrehozása (IKE, stb.) nagyon fontos. Mint kiemelkedő eseményt említhetjük a konfirmációt, amikor is a 13–14 éves ifjaink mintegy „érettségi vizsgát” tesznek Isten és a gyülekezet színe előtt hitükről. Így hát felvetődik a kérdés: Mi a konfirmáció? A konfirmáció hitvallás és fogadalomtétel. Miről teszünk hitet konfirmációkor? Konfirmáláskor miután megismertem keresztyén hitem alapjait, arról teszek hitet, hogy az Atya, Fiú, Szentlélek, teljes Szentháromság, egy, örök, igaz Isten énnékem, Teremtőm, Megváltóm és Gondviselőm. Hitet teszek arról, hogy Jézus Krisztus evangéliuma Istennek hatalma minden hívőnek üdvösségére, hogy Jézus Krisztus az egyetlen Közbenjáró Isten és az emberek között, és egyedül a belé vetett hit által igazulunk meg Isten ingyen kegyelméből. Hitet teszünk arról, hogy ismerjük és elfogadjuk az egyetemes keresztyén egyház hitvallását, az apostoli hitvallást, a Hiszekegyet, és egyházam hitvallását, a Heidelbergi Kátét. Miről teszünk fogadalmat a konfirmáláskor? Konfirmáláskor megfogadjuk, hogy Jézus Krisztusnak igaz követője, anyaszentegyházunknak holtig hűséges, engedelmes és áldozatra kész hívei leszünk. Mit fogadunk még meg kon-

fírmáláskor? Azt fogadjuk meg, hogy szüleinknek a kereszttségben vállalt kötelezettségét hitünk megvallása által önként magunkra vesszük. Mit jelent az, hogy kereszttyén vagy? Az én kereszttyénségem azt jelenti, hogy elfogadom Jézus Krisztust Megváltómnak, és minden igyekezetemmel azon vagyok, hogy az Ő parancsolatai szerint hitben és szeretetben igyekszem élni.

A fentiek tükrében például elmondhatom, hogy az én gyülekezetemben négy ifjú konfirmált az idén, és az előkészítő órákon a Szentírást olvastuk, tanulmányoztuk.

Érdemes külön megemlíteni a családlátogatás alkalmát, ahol lelkipásztor és egy presbíter a meglátogatott családnál Bibliát olvas és imádkozik. A kórházi, aggmenházi, börtön- és kaszárnyabeli látogatások alkalmával Bibliát olvasunk, istentiszteletet tartunk.

Legyünk hálásak Istennek a bibliaolvasás lehetőségeiért. A hálás szív megtermi a maga gyümölcsét. Ha szeretjük az Urat, az Ige is napról napra kedvesebb lesz számunkra, hiszen Róla szól az. Az Úrhoz való helyes viszonyunk határozza meg a Bibliához való kapcsolatunkat is.

Adja Isten, hogy mindenkori bibliaolvasásunk alkalmával mi is megtapasztaljuk azt, amit Jeremiás próféta mond: „Ha szavaidat hallattad, én élveztem azokat; a te szavaid öröömre váltak nékem és szívemnek vígasságára” (Jer 15,16).

Bányai László

A Szentírás olvasása az ortodox egyházban

(Program, statisztika, lelki értékelés)

Az ősatyák hagyományainak értelmében, az ortodox egyházban, különösen a IV. századtól a X. századig, szinte a teljes Szentírás szövege be volt dolgozva a liturgiai szolgálat szövegébe. Az Ószövetség könyvei Jézus Krisztusra mutatnak, az újszövetségi könyvek pedig megismertetnek Jézus Krisztussal. A Megváltó Jézus tanította, hogy kutassuk az írásokat; Ő az a kulcs, amellyel ezen írások megnyílnak előttünk, amint mondotta tanítványainak: „Annak okáért minden írástudó, aki a mennyeknek országa felől megtanított, hasonlatos az olyan gazdához, aki őt és újat hoz elő az ő éléstárból” (Mt 13,52). Az evangélium rejtve van az ő törvényben és az ő törvény megnyitható az új törvénnyel, amint Ágoston egyházatyja értelmezte. Isten akaratának kijelentése, a szív megszentelésére és az élet világosságára vonatkozóan, az Úr Jézus Krisztusban, olyan, mint „a szántóföldbe elrejtett kincs” (Mt 13,44), mint az ő törvényének betöltése Jézus által, amit szimbolikusan a Mára-beli víz beédesítése jelképez, egy fa által. A leírt Ige tükrében, Isten Jézusban kijelenti magát. Origenész mondja, hogy a Szentírás Újszövetsége, egy „folytatólagos testetöltése az Úrnak, és hogy Krisztus az Írás szövegében megtalálható”.

Így, a világ Megváltójának világosságában, a Szentírás többé nem „a betű, ami megöl”, hanem a „lélek, ami megelevenít”, amint Pál apostol mondja: „A teljes írás Istentől ihletett és hasznos a tanításra, a fedésre, a megjobbításra, az igazságban való nevelésre. Hogy tökéletes legyen az Isten embere, minden jó cselekedetre felkészített”. A Szentírás így az élet igazsága Krisztusban, az Ő feltámadása által és a Szentlélek munkája által, amely a pünkösdben, mint egy isteni vigasztalás; megmutatta a tanítványoknak az egyházban, Jézus aka-

ratát, Isten kijelentésében. Ezek az események jelentették a szívben való megszentelődést, Isten akaratára szert, mint igazság, világossága az életnek, és az örök dicsőségre való elhívást. Ezen lelki ajándékok a Megváltó áldozatában rejlenek, aki ezt mondotta: „Én magamat áldozom érettök”; „Szenteld meg őket a Te igazsággal, mert a Te Igéd igazság.” Tehát a Szentírás függvénye a Megváltó áldozatának és általa nyer értelmet. A liturgiális szolgálat első felében, a Szentírás felmutatása, a Megváltó felmutatását jelenti, az Ő áldozatát, miáltal az evangélium képviselve van egy égő gyertyával, azon jelentéssel, hogy Ő több, mint egy könyv, jelképezve a Megváltó életét, mintegy példát adva a tanításra, minthogy a Megváltó azt tanította, amit maga is beteljesített, amit a próféták előre megjövendöltek. Ez indította Pál apostolt ezen megállapításra: „Isten ígéretei, amit megjövendöltek a próféták, Krisztusban teljesedtek be”. Ezt a tényt fejezi ki a szolgálatot végző lelkipásztor is, amidőn hozzálat a liturgia szolgálatához: „Tündökölj szívünkben: Emberszerető Urunk. Isteni megromolhatatlan világossággal, és nyisd fel szemünket a Te Igéd hirdetésére és meglátására. Add nekünk a Te boldog üzenetedet, hogy mi legyőzhessük világi indulatunkat, lelki életet élhessünk, kutathassuk és megtalálhassuk szent akaratod cselekvését”.

A megtérés útja a Szentírás világosságánál, a „testetöltés és a bűnért való áldozat, mint életünk megszentelődése, a liturgiális szolgálat végén olvasandó: „Láttam az igazi világosságot, elnyertem az égi Szentlelket, megtaláltam az igazi hitet, a Szentháromság oszthatatlan dicsőségét, ami megvált minket”. A hitvallástétel és a Krisztusról szóló bizonyágtétel a liturgiában, a kereszttyén atyák részére többet jelentett, mint az ökumenikus zsinatok léte. Az utóbbi jelentette a Krisztus egyetemes erősségét és megingathatatlan voltát a heretikussal való hitvitában; míg a liturgiában, a hitvallástétel gyönyörűsége, az apostoli hitvallás és az „egyház völegénye” mint tan volt ismeretes. Ezért elmondható, hogy az egész ortodox istentisztelet nemcsak egy imádság, hanem a Szentírás magyarázása és bizonyágtétel a Szentlélek jelenlétéről az egyházban. Így, a Szentírás üzenete az egyházban Krisztus testetöltése, ami axióma, és azt jelenti, hogy az egész több, mint részegységek összessége.

A liturgiális programok sokszínűsége végtelen. Bemutatunk egy pár vasárnapi és ünnepnapos programot, Krisztus születése és feltámadása előtről, valamint az úrvacsora előtti szolgálatból.

Az évközi vasárnapi liturgiális evangéliumok. A Megváltó munkássága a Szentírásban a Szentlélek alászállásával veszi kezdetét, ami felnyitotta az emberek szemét Krisztus meglátására, mint az örök élet elnyerésére, a feltámadás által (2Kor 5,16), hogy megértsük az Ő üdvözítő munkásságát, a szív megerősítésére, az elme megtisztulására, ahogy Dávid is kérte: „Tiszta szívet teremts bennem, óh Isten, és az erős lelket újítsd meg bennem” (51. Zsolt 12. v). A Megváltó munkássága, jelenléte és élete, nem egy könyv megírása volt, hanem az ember üdvösségre hozása a kárhoztából, a halálból, úgy amilyenek Isten teremtetten. A Megváltó munkájának elvégzésével, kijelentette: „A megbízást amit nékem adtál bevégeztem”.

A pünkösöd utáni liturgiális evangéliumok az apostolok elhívásával kezdődnek, a Máté evangéliuma szerint

– ami a pünkösd utáni második vasárnap –, az első az összes szentekről emlékezünk meg, mint a Szentlélek gyümölcseről az egyházban. Az apostolok elhívásának vasárnapja után, a tanításról emlékezünk meg a Mt 6,22–33 szerint. A tanítás és az események közötti viszony, a hit megerősödését és a szív megjobbulását szolgálja, az „áldás az áldásban” jelleggel, elnyervén az Őt követők, ahogy a kenyér megszaportításában áll előttünk: öt kenyér a felerősödére és két hal a bölcsesség elnyerésére. Ez a folyamat tapasztalható a többi evangéliumok esetében is, úgy mind pld. a Lukács evangéliumában a 18. vasárnapra, a hívogatás, a 19-en pedig a tanítás. A nagyböjti első vasárnapon, az elhívás a János evangéliuma szerint történik, míg a tanítás a Máté ev. szerint, a következő vasárnapon.

Pál apostol szerint: „Akiket pedig eleve elrendelt, azokat el is hívta; és akiket elhívott, azokat meg is igazította; akiket pedig megigazított, azokat meg is dicsőítette” (Róm 8,30). A 4–11. vasárnapi lekción a pünkösd után, az apostolok oktatását hivatottak szolgálni, mint lelki ház, ami ellenáll a viharoknak, szeleknek; hegyen épített város, aminek alkotója, építője az Úr; Isten békessége, ami uralja a szíveket és betölti az elmét, békesség és öröm a Szentlélek által; megnyugvás az ígért földjén, hogy azok az Ő Fia ábrázatahoz hasonlatosak legyenek (Róm 8,29). A fent jelzettek, a következő evangéliumok: A százados szolgájának a meggyógyítása (Mt 8,5–11), mint a hitre való jutás; két ördögös meggyógyítása (Mt 8,28–34), mint a gonosz lelkek kiűzése és a lélek megtisztulása; a gutaütött meggyógyítása (Mt 9,1–4), mint a világos cselekedet bemutatása, két vak meg egy néma meggyógyítása (Mt 9,27–34), mint az igazi világosság felmutatása; ötezer férfi megvendéglése (Mt 14,13–21), mint szimbólum, Keresztelő János halála után, az egyház megalakítására; a tengeren való járás (Mt 14,22–33), mint akinek hatalom adatott az egyházban; a kórságos meggyógyítása (Mt 17,14–23), mint Isten segítségnyújtása a kételkedőknek; példázat az adós szolgáról (Mt 18,21–35), mint Isten szerinti életre való hívás.

A fent említett Máté evangéliumi lekción kívül szeptember második felében kezdetét veszi a Lukács evangéliuma szerinti ígerészek felolvasása: A magvető példázata (21. vas.), a naini ifjú feltámasztása (20. vas.), ördögös meggyógyítása (23. vas.). A Lukács evangéliuma szerinti lekción egyben előkészítik az Úr születésének az ünnepét, különösen a példázatokban, mint útkészítők, a kereszthalálra, a feltámadás bizonyosságai; hívogatni azokat, akik kételkedtek a kőszívűségük miatt. A karácsonyt megelőző böjti evangéliumi részek a következők: A gazdag és Lázár története (22. vas.), Jairus leányának a feltámasztása (24. vas.), az irgalmas samaritánus példázata (25. vas.), a gazdagról szóló példázat (26. vas.), a gazdag ifjúról (30. vas.), a vér folyásos asszony meggyógyítása (27. vas.), a nagy vacsora példázata (30. vas.). A fenti perikópák azokat mutatják be, akik nem az Úrnak szolgáltak, hanem a világi kapzsiság hívei voltak. Ezzel ellentétben, az Úr születése előtti vasárnapi igeolvasás ismerteti a Megváltó nemzetségtáblázatát, azokat, akik hitben éltek.

Az Úr megkeresztelése után, a feltámadás előtti tizedik vasárnaptól kezdve, hiterősítő perikópai igék kerülnek felolvasásra: A tíz bélpoklos meggyógyítása (29.

vas.); a jerikói vak meggyógyítása (31. vas.); Zákheus megtérése (32. vas.); egy pogány asszony lányának a meggyógyítása (17. vas.).

A húsvét előtti hatodik vasárnaptól, négy vasárnapi perikópa ige azt mutatja be, hogy Isten mit vár el az embertől: Az igazi imádság (a farizeus és publikánus vasárnapja); bűnbánat az Isten felé fordulásban (a tékozló fiú vas.); a lélek gyümölcsei a jócselekedetek megítélésében (az ítélet vas.); felhívás a megbékélésre, böjt és jócselekedet az elveszett paradicsom visszaszerzésére (Ádám Paradicsomkertből való kiűzetésének a vasárnapja).

A kimondott páskaünnepet előkészítő vasárnapok: A tanítványok elhívása (Jn 1,43–51); a kapernaumi gutaütött meggyógyítása (Mk 2,1–12); a keresztről szóló tan (Mk 8,34–38); az ördögös meggyógyítása (Mk 9,17–32); az Úr szenvedésének hirdetése az Ő követésében (Mk 15,19–39); Jézus jeruzsálemi bevonulása (Jn 12,12–19).

A húsvétot követő két vasárnapon a feltámadás tanúiról szól a felolvasás: Tamás vas. és a Jézust követő asszonyok vas.; ezt követően három vasárnapon át olyan bibliai ígéket olvasunk fel, amelyek bemutatják a tanítványok életét, a feltámadott Úr által, ismertette a Megváltó életét halála előtt és a halálon túl is, az örökkévalóságban (Zsid 9,24; vagy 2Kor 5,16) „Azért mi ezentúl senkit sem ismerünk test szerint; sőt ha ismertünk is Krisztust test szerint, de már többé nem ismerjük”. Egy olyan léleképítő perikópai ígerésről van szó, amelyben Jézus úgy beszélt magáról, mint a gyógyulás forrásáról: a 38 esztendeig beteg meggyógyítása, az élet vize – Krisztus beszélgetése a samaritánus nővel –, vagy mint a „világ világossága”; a vakon született meggyógyítása.

Minden ortodox egyházi szolgálatnál, a liturgiális felolvasásoknál, az evangéliumi szöveg után, az apostolok levelei következnek, különösen Pál apostol leveleiből olvasunk fel, a következők szerint: Húsvéttól pünkösdig az Apostolok Cselekedeteiből, pünkösd után pedig a páli levelek perikópai következnek (kivéve a Filemonhoz intézett levelet, amelyből csak egyszer olvasunk fel, Filemon napján, november 22-én) és a pásztori levelekből. A „levelekbeli” felolvasások mindig összefüggést alkotnak az evangéliumi perikópákkal

Minden egyes ünnepnapon, amely Jézus életével kapcsolatos, más-más perikópai ígerést olvasunk fel az evangéliumokból. Az Ószövetségből a messianisztikus ígeréseket olvassuk fel, különösen a hét „Laudáció” alkalmával. Sok ószövetségi prófétai könyv, a nagyböjt alkalmával kerül felolvasásra. A legtöbb ószövetségi ígerés a zsoltárokból van és Ézsaiás könyvéből, melynek tanítói és kateketikai jellege van.

A sákramentális szolgálatokon kívül a „megszentelői” szolgálatokon olvassuk fel legtöbb igei részt. Az olaj megszentelésénél, az imádságot követően hét perikópai részt olvasunk fel az apostolok leveleiből és az evangéliumokból. Azon tárgyak megszentelésénél, amivel az ember kapcsolatba kerül, mind ó- mind újszövetségi ígéket felolvasunk.

Az újszövetségi könyvek közül csak a Jelenések könyvéből nem olvasunk a templomi szolgálatokon, valamint az alábbi ószövetségi könyvekből: Ruth, 2Kir, Eszter, Esdrás, Nehémiás, Abdiás, Náhúm, Aggeus liturgiális szolgálat állandó tartozéka. Minden bibliai igei olvasás, imádsághoz és énekhez kötődik. Ma a

„teljes szöveg” nincs minden alkalommal felolvasva, pusztán csak a kolostorokban. A bibliai igékből formálódott az ortodox egyházban az énekgyakorlat és a kanonikus liturgia, ami létrejött még a X. században.

Irodalom

1. Liturgiális szolgálati könyvek – 2. Vasile Coman: A Szentírás jelentősége és a hagyomány az ortodox egyház-

ban. 1980. – 3. Damianos Daikos: Tade legesi Kyrios. Tesszalonika. 1984. – 4. Georg Galitis: Az Ótestamentum magyarázata az öskeresztyéni korban. Genf 1988. – 5. Sergius Heitz: Mystérium der Anbetung. Göttliche Liturgie und Stundengebet der Orotodoxen Kirche. Köln. 1986. – 6. Dumitru Stăniloae: Krisztussal az úton. A Megváltó, a sákramentumok és ünnepek az ortodox egyházban. 1976.

Ion Garaza

(Fordította: Bányai László)

A Református Világszövetség 23. Nagygyűlése

(Debrecen, 1997. augusztus 7-19.)

„Törjétek szét az igazságtalanság bilincseit!”

Ézs 58,1-6.

Amint azt az egyházi és világi sajtóból tudjuk, a Református Világszövetség Debrecenben tartotta nagygyűlését. A nagygyűlés főtémája az Ézsaiás 58,1-6 versei alapján a fentebb idézett jelmondat volt. A résztvevők külön figyelmet szenteltek a kisebbség helyzetének, azon belül a külföldön élő magyar kisebbség sorsának is. Az alábbiakban közöljük Jane Dempsey Douglas elnök, és Milan Opocenský főtítkárr beszédét, W. Brueggeman előadását, VI. János Pál pápa köszöntését. (Szerk.)

Elnöki jelentés

1. Szöültől Debrecenig

1. A ma reggeli nyitó istentiszteletre igyekezvén, jelképesen Szöültől Debrecenig vonultunk. A koreai, majd pedig a magyar delegációval az élen együtt és hivatalosan léptünk be találkozóhelyünkre, a debreceni Nagytemplomba.

2. *Történelmi utazás.* Az imént említett bevonulás mindenekelőtt az idő múlását jelképezi, jelesül azt a nyolc évet, amely világformáló és történelmi eseményekkel van tele. A mögöttünk hagyott nyolc esztendő során a hidegháború véget ért, Dél-Afrikában az apartheid rendszert megbuktatták és létrehozták a minden faj által élvezhető demokráciát, az El Salvadorban, Guatemalában, Írországban, Libanonban, valamint a volt Jugoszláviában vívott hosszantartó háborúkat tűzszünetekkel váltották fel, Malawi és Kongó diktátorait pedig megfosztották hatalmuktól. Mindezek a vívmányok természetesen csak a kezdetét jelzik egy olyan hosszú társadalmi újjáépítési folyamatnak, amelyre azért van szükség, hogy az igazság virágozzon.

3. A nyolc év egy olyan korszakot is magában foglal, amely alatt Észak sok demokráciája kezdett el zsugorodni, vagy pedig kibontani azokat a szociális biztonsági hálókat, amelyek előzőleg a szegényeket, s különösen azok gyermekeit védték. Ebben a periódusban kiélestedt a gazdaság globalizációja, ennek következtében a verseny kegyetlenné vált, a világ szegényei és gazdagjai között tátongó szakadék kiszélesedett, s végre-valahára, valamint minden kétséget kizárva világossá vált, hogy az emberi tevékenység miatt beállt földi éghajlatzavar valószínűség. Olyan időszak ez, amikor is az egész világon a

közösség és a közjó értékeinek ellenében az individualizmus és a privatizáció utáni hajszát tapasztaljuk. Olyan periódus ez, amelyben az egyik etnikai csoportnak a másik ellen elkövetett erőszakcselekményei több földrészen romboltak le emberi közösségeket. Szöültől Debrecenig tartó utazásunk során egy olyan új világhelyzethez érkezünk el, amely egyházainkat a Jézus Krisztusról szóló bizonyosságtételre szólítja fel.

4. *A Református Világszövetség útja.* A Szöültől Debrecenbe vívó menet jelképesen a Református Világszövetség nyolc évi tevékenységén visz minket keresztül. A Végrehajtó Bizottság felelősséggel tartozik Önöknek azért a sáfárságukért, amelynek tárgya a Református Világszövetség szülői nagygyűlésén a kilencvenes évekre hozott világos és ambiciózus határozatok végrehajtása. Szöulban a küldötteknek egy olyan erőteljes látása volt, amelynek valóra váltása akkor majdnem lehetetlennek tűnt, ez a látás viszont energikus munkára ösztökélt minket. Remélem, hogy Önök el tudták olvasni tevékenységünknek a „Szöültől Debrecenig” című jelentésben foglalt összegzését. Munkánk a Református Világszövetség történelmi hagyományának folytatódása, olyan teológiai és gyakorlati együttműködés, amelyet a református egyházak a reformátusság és az egész keresztyén egyház magasabb egységéért, az Evangélium melletti intenzívebb közös bizonyosságtételért, az emberi jogok szilárdabb támogatásáért, valamint az egész teremtett világ számára szolgáltatandó igazságért végeznek. A nyolc esztendő a genfi hivatal személyzete számának, s a programoknak tekintetében a példa nélküli növekedés korszaka volt. A főtítkárr mellé egy olyan szárnysegédet rendeltünk, akinek feladatai a

következőket ölelik fel: a Társas Alap (Partnership Fund) és a Közép- és Kelet-Európai Alap (Central and Eastern European Fund), a sajtóorgánuk, valamint a könyvkiadás területén dolgozó végrehajtó személyzet, nők és férfiak partneri viszonya (PACT), ifjúsági munka. A mögöttünk lévő nyolc évet a pénzügyi stabilizáció, a tagegyházakkal való kapcsolatok rendszeresebb látogatások, és írott kommunikációs módok általi szélesítése és elmélyítése, a Református Világszövetség latin-amerikai és északkelet-ázsiai regionális karjának további fejlesztése, valamint a Közép-Keleti Evangéliumi Egyházak közösségével (Fellowship of Middle East Evangelical Churches) való szorosabb együttműködés jellemzik.

5. *Utazás Délről Északra.* A Szöulból Debrecenbe vezető menet azonban ezeknél sokkal többet szimbolizál: nevezetesen a Dél egyházaiból Észak egyházaihoz való mozgást is. A Református Világszövetség tevékenysége többé már nem a megszokott Észak-Dél irányban halad, hanem van egy ezzel ellentétes, Délről Északra való mozgás is, ahogyan ez a Szöulból Debrecenbe tartó menetelésben nyilvánvaló. Dél tagegyházai számban tovább növekednek, úgyszintén ezen egyházak aránya, amely a Református Világszövetség tagságának körülbelül háromnegyedét alkotja. Szívesen fogadjuk ezt az ellentétes irányú fejleményt, s arra törekszünk, hogy erősítsük azt. Meg kell említenünk, hogy hasonló irányváltás megy végbe a Református Világszövetségen túli egyházakban is. Miközben egy évszázaddal ezelőtt a missziói munka Északról Délre tartott, eközben napjainkban Dél egyházai is küldenek misszionáriusokat mind Északra, mind pedig Délre.

6. *Teológiai utazás.* A Szöulból Debrecenbe történő vonulás egy teológiai mozgalmat is jelképez. Szöulban a „Ti kinek mondotok engem?” (Márk 8,29) téma révén a Jézus Krisztusról szóló hitvallásra összpontosítottunk. A református keresztyének tudatában vannak annak, hogy Jézus Krisztust Úrnak vallani annyit jelent, mint Jézus Krisztusnak minden élet, legyen az személyes, vagy közösségi, szakrális, vagy szekuláris, feletti uralmát elismerni. A debreceni nagygyűlés tárgyának segítségével, amely a „Törjétek szét az igazságtalanság láncait” (Ézsaiás 58,6) címet viseli, ennek a hitvallásnak az egyik módját fogjuk hűségesen feltárni.

7. Hogyan merészelhetünk kitérni egy ilyen témát, miközben mi magunk olyan mélyre hatolunk az igazságtalanságban? A református keresztyének tisztában vannak azzal, hogy Isten erkölcsi törvényének való engedelmisségünk azért való hálaadás, hogy Jézus Krisztus megbékéltetett minket Istennel. Bűnösök vagyunk, de olyan bűnbocsánatot nyert bűnösök, akik tudják, hogy csak a Jézus Krisztusban megnyilvánult isteni kegyelem menthet meg minket. A hálaadás szellemében dolgozunk azért, hogy Jézus Krisztus földi uralkodását, a béke és az igazság uralmát, valamint minden emberi korlát leomlását láthatóvá tegyük. Ez a munka a Jézus Krisztust Úrnak valló hitvallásunknak, s istentiszteletünknek integráns részét képezi. Közös tanítónk, Kálvin János, a Jézus Krisztus születésekor sereglő angyalok énekéről szóló prédikációjában a következőképpen írja le az említett hálaadást: „Tanuljuk meg a módját annak, hogy semmilyen holt, sem tétlen hitünk ne legyen, hanem inkább buzduljunk fel Isten nevének áldására, s

hálaadásra akkor, amikor látjuk, hogy Isten így mutatta meg irántunk való kegyelmének nagy kincsét. Végezze a szája a maga kötelességét, ezután pedig egész életünk válaszoljon, mivel az igazi énekekben mindenki Isten szolgálatára szánja oda magát, tudván, hogy mivel Isten ilyen drága áron váltott ki minket, ezért teljességgel kívánatos és helyes, hogy minden gondolatunk és tevékenységünk e szolgálatra irányuljon azért, hogy Isten neve áldassék” (Ioannis Calvini Opera quae supersunt omnia, Baum, Cunitz, Reuss kiadása, Braunschweig, 1891, 46. kötet, 965. oszlop).

8. A hálaadó istentisztelet és szolgálat szellemében emeljük magasra Ézsaiás próféta szavait, s igyekszünk megtudni Isten emberi életre irányuló akaratát. Az Ézsaiás próféta könyvének 58. fejezetében található témaadó Igében Isten azt nyilvánítja ki, hogy az istentisztelet felületes végzésében és az igazságtalanság láncainak széttörése iránti isteni parancs figyelmen kívül hagyásában megmutatkozó hamis kegyesség teljességgel elfogadhatatlan. Magunk körül, abban a világban, amelyben bizonyosságát kell tennünk, az igazságtalanság láncait látjuk: rasszizmust, a női nem hátrányos megkülönböztetését, gazdasági kizsákmányolást, etnikai ellenségeskedést, a megfelelő táplálkozásban, oktatásban, biztonságos lakókörülményekben és orvosi ellátásban való egyenlőtlen részesedést, a társadalom legsebezhetőbb rétegeinek védtelenségét, a vallás- és véleményszabadság hiányát, valamint közös otthonunk, a Föld kietlenedését. Istennek Ézsaiásban keresztül mondott szavai megragadnak minket, és arra hívnak föl, hogy keresztyén emberekként az igazságtalanság ellen küzdjünk, tudván, hogy a rossz, az igazságtalanság, és a szenvedés bármilyen megnyilvánulásának legyőzése érdekében az egyház misszióját Jézus Krisztus missziójának hasonlóságára kell formálnunk.

9. Ahhoz, hogy ez a misszió így valósuljon meg, az egyháznak arra kell törekednie, hogy a világ számára Istennek azt az új megbékélési közösségét formázza ki, amelyben az emberi teremtettségű akadályokkal való dacolásként mindazok, akik Jézus Krisztust Úrnak vallják és a keresztség által Krisztus testét alkotják, a be- és elfogadottság testvéri állapotában, szeretetben, igazságban és keresztyén szabadságban élnek együtt. Komoly erőfeszítéseink ellenére azonban bizonyágtételünket az egyházon belül igazságtalanság szűrki be. Nekünk, akik hisszük, hogy az egyháznak mindig reformációra van szüksége, imádkoznunk kell azért, hogy Isten kegyelme a Szentlélek által széttörje saját láncainkat, s elvezessen minket egy isteni jövő felé.

II. Debreceni együttműködésünk

10. Együttlétünk alatt, istentisztelet és bibliaóra segítségével megkíséreljük majd megérteni az egyházi és világi igazságtalansági láncok széttörésére felszólító isteni hívést. Ugyanakkor Istentől erőt, bátorságot, és bölcseséget fogunk kérni azért, hogy válaszolni tudjunk. Hit által képesek vagyunk úgy bízni és remélni, ahogyan a hívők bízna és remélnek, nevezetesen abban, hogy Isten úgy dolgozik a világban, és úgy diadalmaskodik az igazságtalanság, bűn és halál felett, ahogyan a kovász működik a kenyérben, s a mustármag növekszik hatal-

mas növényé. Szükségünk van azonban a hit ama látására, amely által megpillanthatjuk Isten királyságának jeleit és saját feladatainkat is. Szükségünk van még az Isten és egymás iránti szeretet lobogó lángjára is annak érdekében, hogy szívünk és akarunk a Jézus Krisztus nevében való örömteli szolgálatra melegedjen át.

11. Az istentiszteletekbe, a Biblia, és az egyéb előkészítő dokumentumok tanulmányozásába életünk és munkánk különböző élethelyzeteit fogjuk bevinni. Mindannyian felelősek leszünk azért, hogy az itt megszólaló minden hang és vélemény tiszteletteljes meghallgatásra találjon. Isten úgy osztotta szét gyermekei között kegyelmi ajándékait, s magát a kegyelmét is, hogy szükségünk van egymásra. A reformátusok mindig megkísérelték ezt a meglátást egyházkormányzásukba foglalni. Itteni együttlétünkön kiemelkedő alkalom kínálkozik arra, hogy világiak, presbiterek, diakónusok, lelkészek, nők és férfiak, fiatalok és idősebbek, egyszerűen mindenféle területről és kultúrából jövő keresztyének megosszák egymással élményeiket és meglátásaikat. Olyan ökumenikus küldöttek is vannak közöttünk, akik a tágabb értelmű keresztyénséghez, valamint a judaizmus-hoz fűző szálainkra emlékeztetnek minket. Gyakran lesznek majd szenvedéllyel teli beszédek, s kell, hogy legyen együtt érző és türelmes figyelés is, amennyiben egymást jól akarjuk megérteni. Ezekből a beszélgetésekből fognak eredni azok a közös elkötelezettségek, amelyek abban fognak nekünk segíteni, hogy együtt határozzuk meg a tagegyházak munkaprioritásait, amelyek a következő nagygyűlésig a Református Világszövetség munkáját fogják alakítani.

III. Debrecenből a XXI. századba

12. A Református Világszövetség munkaszemélyzete, valamint a Végrehajtó Bizottság választott tagjai azért dolgoztak és dolgoznak együtt, hogy az Önök gondolatait a Református Világszövetség jövőbeli munkaprioritásaival kapcsolatban serkentsék, s egy dokumentumot hozzanak létre „A Református Világszövetség 1997. után” címmel. Azáltal, hogy a partnerséget helyezem a középpontba, szeretnék néhány ilyen prioritást kiemelni.

13. A velünk Debrecenben ütköző olyan nagyságú és globális jellegű problémákat, mint a református önazonosság, keresztyén misszió, keresztyén egység, az emberiség és a teremtés számára nyújtandó igazság, a nők és férfiak közti együttműködés, nem tárgyalhatják önmagukban sem egyes keresztyének, sem pedig egyes egyházak. Bizonyoságunk erősítéséért, valamint egyre erősebb partnerségek építéséért az egész keresztyén család szolidaritására van szükségünk. Ami az emberi jogokat és az egész teremtés számára nyújtandó igazságot illeti, ebben a viszonylatban készen kell állnunk arra, hogy minden olyan jóakarató emberrel együtt dolgozzunk, aki osztja aggodalmainkat.

14. Amikor a „partnerség” szót használom, akkor nem csupán egymástól való függésünkre utalok. A kölcsönös függés keretein belül sokféle kapcsolat jöhet létre, egészséges és egészségtelen is. A „partnerség” szóval olyan munkakapcsolatokat jelölök, amelyeket kölcsönös tisztelet, igazság és viszonzás jellemez, s amelyekben mindenki ad és kap valamit. Ezek az össze-

kötő szálak a Jézus Krisztusban való új teremtés jelei lehetnek, s ezek kelljenek nekünk ahhoz, hogy a Református Világszövetség tovább növekedjen, s erősíteni tudjuk egymás bizonyoságtételét.

15. *A tagegyházaknak egymással és a Református Világszövetséggel való társas viszonya.* A Református Világszövetség olyan református gyökerű egyházak önkéntes társulása, amely egyházak tudatosan igénylik egymást. A Református Világszövetség 120 éven át, első nagygyűlése óta azért virágzik, mert Isten az ő kegyelme által köztünk működik, s időnkénti nézeteltéréseink ellenére az egyház egységének, valamint az emberiség szolidaritásának olyan képét teremtette és teremti újjá, amely folyamatosan egyesít minket a közös feladat terén. Az egykor szétvált, s mára ismét egyesült tagegyházak számának évről-évre való lendületes növekedése szomorú emlékeztetője elkülönüléseinknek, de egyben Istennek azt a folyamatos békéltető munkáját is bizonyítja, amely nagy örömet hoz nekünk. Nemcsak a gyakorlati szükség, hanem az egyházzal alkotott teológiai látás is társakká kovácsolja egyházainkat a Református Világszövetségben belül.

16. Kálvinista etikánk Református Világszövetségként alakítja életmódunkat: eszerint szerényen és bürokráciamentesen élünk. A tizenhárom tagból álló, végrehajtó és kisegítő genfi munkacsoportunk kisebb, mint sok nagy gyülekezeté. Területi munkatársaink többsége rész munkaidőben dolgozik, közülük néhányan önkéntes alapon. Egy ilyen egyszerű intézményi életstílus nagy részben függ az egész tagság elkötelezettségétől.

17. Amikor 1990 tavaszán a jelenleg hivatalban lévő tisztségviselők először találkoztak a genfi munkacsoporttal az előttünk álló munka megtervezésének céljából, akkor mi amellet köteleztük el magunkat, hogy megpróbálunk az alsó szinttől a felsőig haladva dolgozni, s először a tagegyházak szükségleteire figyelni. Ennek az elkötelezettségnek a megvalósítása nem volt könnyű, mivel a tagegyházakkal való, postai úton történő kapcsolatteremtés nem mindig eredményes.

18. Mivel sok egyházat nem ismertünk jól, ezért az eltelt nyolc évben a Végrehajtó Bizottság öt kontinensen gyűlt össze azért, hogy megismerje azokat az egymástól eltérő körülményeket, amelyekben egyházaink élnek, valamint ezeknek az egyházaknak a vezetőit, azok élet- és munkastílusát, szükségleteiket és örömeiket. A genfi stáb és a választott tagok általában csoportokban, s helyben, vagy pedig a gyűlések előtt, vagy után utazási útvonalainkon látogatták a tagegyházakat. A munkaszemélyzettel együtt a választott tagok is részt vettek a máskor szükséges speciális lelkesítő látogatásokban. Ezeket az erőfeszítéseket megértésünk szempontjából nagyon építőnek, munkánk szempontjából pedig lényegesnek találtunk.

19. A Végrehajtó Bizottság a református egyházak azon területi szövetségeinek fejlesztését is támogatta, amelyek a régiók kezdeményezésére, és azokkal a területi testületekkel párhuzamosan jöttek létre, amelyek a Református Világszövetség megalakulása óta léteznek Európában és Észak-Amerikában. Hisszük, hogy ezek a szövetségek olyan módon lehetnek hasznosak, hogy a Református Világszövetséget közelebb hozzák a tagegyházakhoz és a szomszédos, hasonló helyzetű egyházak

közi társas viszonyt erősítik. Az előbb említett szövetségek egyedülálló módon segítenék elő a Református Világszövetség új tagegyházainak az adott térségből kiinduló táplálását. Mindazonáltal nagyfokú óvatosságot kell gyakorolni azért, hogy a regionális testületek közel maradjanak a Végrehajtó Bizottsághoz, s a különböző területek közötti kommunikáció és együttműködés ne gyengüljön.

20. Reméljük, hogy a tagegyházak növekvő módon fogják a Református Világszövetség tudomására hozni a közös munkára irányuló javaslataikat, a Végrehajtó Bizottság indítványaira való válaszukat, munkájukról és érdeklődési területükről szóló híradásaikat, valamint támogatási szándékukat, amelyek a közös munkát tudják segíteni. Tudatában vagyunk annak, hogy a jelenlegi nehéz időkben sok egyház találja lehetetlennek a várt anyagi hozzájárulás megtételét, néhány azonban kreatív módon találja meg a támogatás egyéb útjait. A Végrehajtó Bizottság olyan speciális „gesztusértékű” adományok regisztrálására kérte meg a genfi stábot, mint konzultációk rendezése, vagy más egyházak számára szóló írott anyag fordítása, valamint a Református Világszövetség általános költségvetésébe befizetett adomány.

21. Önökön, e nagygyűlés tagjain van a súlyos felelősség, hogy az Önök egyházai és a Református Világszövetség közi társas kapcsolat erősítésének kreatív és eredményes módjait megtalálják. Ez a feladat akkor fog komolyan elkezdődni, amikor majd Önök Debrecenből saját egyházaikhoz visszatérnek. Ebben a viszonylatban számítunk az Önök együttműködésére.

22. *A Református Világszövetség munkaszemélyzetének választott vezetőikkel való partnersége.* A Végrehajtó Bizottság nevében szeretném mos mély hálámat kifejezni a főtitkár és munkacsapatának Genfben és máshol végzett hűséges és erőteljes munkájáért. Az egész végrehajtó munkacsoport hatalmas mennyiségű adminisztratív munka, teológiai munka, beszéd és írás, tagegyházi látogatások, tanácskozások, személyes, telefonos és postai lelkigondozás terhét hordozza, és nagy mértékben érdekli a többi tagegyház, mint a keresztyén család része. A kisegítő munkacsoporton is óriási felelősség nyugszik, hiszen e csoport munkatársai gyakran utaznak a Végrehajtó Bizottság gyűléseire, valamint konzultációkra, s hosszú órákon át nehéz körülmények között dolgoznak. Ők is fontos lelkesítői szolgálatot végeznek. Nemcsak ők, hanem a 23. Nagygyűlés rendkívüli koordinátora, valamint annak szárnysegédje is minden tőlük telhetőt megtette azért, hogy ez a nagygyűlés létrejöhesse. Minél közelebbi viszonyban dolgozunk mi, választott vezetők a genfi stábbal, annál jobban megértjük, hogy milyen fárasztó, kihívásokat támaztó, s ugyanakkor jutalmat is nyújtó az ő munkájuk. A munkaszemélyzet azon családtagjainak is köszönet jár, akik különböző utakon-módokon részesednek az örömeiből és a munka nehézségeiből.

23. Annak elismeréséül, hogy az új vagy kiterjesztett programterületek nem nyerték el a Végrehajtó Bizottság egyik osztályának támogatását úgy, mint a Teológiai, Együttműködés és Bizonyoságtétel, Pénzügy elnevezésű programok, a Végrehajtó Bizottság a kommunikáció, ifjúsági munka, valamint a nők és férfiak partnersége (PACT) terén speciális bizottságokat nevezett ki azért, hogy e programokat fejlessze, és segítse a genfi stáb tagjait. Ilyen egyedülálló bizottságokat rendeltek a főtit-

kár szárnysegédje mellé, hogy ezáltal könnyítsék a Társas Alap és a Közép- és Kelet-Európai Alap területén való tevékenységét.

24. A szülői nagygyűlés óta a munkaszemélyzet kibővült, s ennek megfelelően szélesedett ki a Református Világszövetség lelkesítői szolgálat. Egészen világos, hogy ez a kibővített lelkesítői szolgálat szükséges és produktív. Ugyanígy az is nyilvánvaló, hogy amennyiben a stáb jelenlegi szinten való tartásához nem sikerül kellő mennyiségű pénzt biztosítani, úgy a Református Világszövetség munkáját komolyan kell korlátozni. Kiterjesztett lelkesítői szolgálatunk ezekben az években a Pénzügyi Osztály kiemelkedő munkája által elért finansziális stabilitásnak köszönhető. A jelen körülmények között az anyagi támogatás mostani szintjének jövőbeli folytatódását nem lehet természetesnek venni, hanem inkább az új Végrehajtó Bizottságnak mindent meg kell tennie annak érdekében, hogy ez a szint továbbra is fennmaradjon, amennyiben a munkatársak létszámát a mostani szinten akarjuk hagyni.

25. Szeretnék meleg köszönetet mondani annak a Végrehajtó Bizottságnak, amelynek tisztségviselőit és huszonöt tagját a nagygyűlés választotta meg. Ez a bizottság azért felel, hogy meghatározza a nagygyűlésen hozott döntések végrehajtásának stratégiáját, felügyelje a Református Világszövetség munkáját, új stábtagegységeket alkalmazzon, s a nagygyűlések közötti időszakban a Református Világszövetséget képviselje. Mint említettük, az elmúlt nagygyűlés óta mind a világ, mind pedig az egyház jelentősen megváltozott, s ezért friss munkastratégiát kívánnak tőlünk. A Végrehajtó Bizottság tagjai rendkívüli hűséggel vettek részt gyűléseinken, hozták közénk változatos tehetségüket és szakértelmüket, ilyen szellemben képviselték a tagegyházak problémáit, nagyon intenzíven és pozitívan dolgoztak, valamint építették és oktatták egymást. Örömmel vállaltak olyan új feladatokat, mint a Református Világszövetség ökumenikus találkozókra való képviselése, tagegyházak látogatása, a Végrehajtó Bizottság gyűléseinek, vagy egyéb tanácskozásoknak hazájukban való megrendezése, a Református Világszövetség tevékenységének írásban és szóban való magyarázata, értelmezése, valamint a nagygyűlés előkészítése. Mély elkötelezettséggel ők a Református Világszövetség lelkesítői szolgálatának, s szervezeteink felelőssége az ő mozgalmas szakmai életük felelőssége is. Közülük sokan szolgálják a Református Világszövetséget valóságos és személyes áldozatok árán. A stábbal való együttműködésünknek köszönhetően köztük és köztünk erős baráti szálak szövődtek.

26. Olyannyira tudatosult bennünk a Végrehajtó Bizottság és a genfi munkaszemélyzet közötti partnerség erősítésének jövőbeli szükségessége, hogy a jelölő bizottságnak néhány irányelvet javasoltunk. Reménység szerint Önök olvastak ezekről a „Református Világszövetség 1997. után” című munkában, s figyelembe is veszik majd őket az új vezetőség kiválasztásakor.

27. *Észak és Dél egyházainak társas kapcsolata.* A Református Világszövetség egyik fontos funkciója az, hogy partnerekként hozza össze Észak és Dél ama egyházait, amelyek egykor „anya- és leányegyházak” voltak. A Református Világszövetségnek továbbra is a missziói egyházakkal kell együttműköznie – bárhol is legyenek az

említett egyházak –, azért, hogy az igazságra és kölcsönös tiszteletra alapozott „társaság” továbbfejlődését gátló paternalista csökevényeken győzelmet arasson. Egyre inkább halljuk azt, hogy az igazságtalansággal átitott kapcsolatok a független, nem nagyegyházi vezetőség által irányított gyülekezeti misszió következtében állnak elő. Arra kell kérnünk tegegyházainkat, hogy felelősséggel tanítsák és építsék gyülekezeteiknek a partnerség mibenlétét.

28. Miközben Debrecenben olyan globális problémákkal nézünk szembe, mint a gazdasági igazságtalanság, eközben fontos, hogy Észak és Dél egyházai együtt éljenek az alkalommal, társakként értsék meg egymás helyzetét, valamint e helyzetek kölcsönös összefüggéseit, együtt elemezzék az őket is megláncoló igazságtalanság bajait, s közösen alakítsák ki a láncok széttörésének menetét.

29. A református egyházaknak felelősséggel kell kiállniuk azok mellett, akiket a világunkban végbemenő globalizáció kizsákmányol és szenvedésbe taszít. A globalizáció légkörében mindazok a dolgozók, akik sem az iparosodott Északon, sem pedig Délen nem tudnak továbbköltözni, képtelenek maguknak jó fizetést és egészséges munkakörülményeket kialakítani. A globalizáció akadályozza Észak és Dél kormányainak azt a törekvését, hogy „védőhálószertű” társadalombiztosítást juttassanak a társadalom legsebzettebb rétegeinek. Ezen kívül meg kell említeni példaként azt is, hogy a morálisan visszataszító globalizáció Észak néhány egyházának fogyasztóit is konfrontálja, akik pedig tudatára ébrednek annak, hogy a számukra elérhető, gyakran luxusáron eladott, elismert gyártók által előállított ruhák nagy részét olyan déli országokban gyártották, ahol a munkások képtelenek annyit keresni, hogy családjukat megfelelően táplálják, s egészségüket munkakörülményeik tönkreteszik. Bár mindnyájunkat érinti a globalizáció, a legnagyobb szenvedés mégis Dél még szegényebbé váló szegényeinek körében tapasztalható.

30. Itt, Debrecenben Észak és Dél közös bajait együtt kell megragadnunk. Hogyan vagyunk képesek együtt megalkotni az igazság cselekvésére szólító isteni hívásról szóló, minden tagegyházat megerősítő bizonyágtételünket, miközben mindannyian elfogadjuk és felvállaljuk a környezetünkben létrehozandó szükséges változásért való egyéni felelősségünket? Természeténél fogva az egyház egyike azon kevés intézményeknek, amelyekben az ilyen jellegű „társasságot” jelenleg a nemzeti hovatartozás, társadalmi-gazdasági osztály, faj, életkor és nem elválasztó vonalainak átvágásával lehet megteremteni. Istené a hála a feladatért, s megvalósítás ajándékáért is.

31. *Nők és férfiak partnersége az egyházi és társadalmi misszióban.* A Végrehajtó Bizottság buzgón dolgozik azon a szülői döntésen, hogy egy ilyen jellegű programot kell kifejleszteni. Remélem, hogy mindnyájan elolvasták a PACT-programról szóló jelentést, amelynek lényege az, hogy mind az egyházban, mind a társadalomban ki kell emelnie és kihívások útján átalakítani a nők és férfiak kapcsolatát. Engem kértek arra, hogy a stábbal együttműködő női-férfi bizottságot vezesse, s feladatomat nagy örömmel teljesítem.

32. Korábban úgy döntöttünk, hogy tevékenységünket területi szinten indítjuk, s tettük ezt azért, mert egyházaink arról számoltak be, hogy a nők és férfiak teljes „társasságának” fő akadályai nem is annyira teológiaiak, hanem inkább kulturálisak és gyakorlatiak voltak.

A különböző régiók férfiainak és nőinek arra volt szükségük, hogy az Evangélium fényében boncolgassák helyzetüket, szabják meg a változáshoz vezető utat, s építsenek ki hálózatokat a folyamatos együttműködés érdekében. Az Afrikáért, Ázsiáért, Csendes-óceáni térségért, valamint az Európáért, Közép-Keletért, Latin-Amerikáért, a Karib-térségért és Észak-Amerikáért a PACT-program végrehajtó titkára által szervezett tanácskozásokat pozitívan fogadta minden férfi és női résztvevő. Én személy szerint mindegyiken ott voltam. Az egyháznak minden földrészben bele kell szólnia a nők és férfiak közti viszonyban fellelhető igazságtalanságokba. Minden kontinensen vannak olyan nők és férfiak, akik elkötelezettjei e kapcsolat evangéliumi szellemű átformálásának. A Biblia tanulmányozásán alapuló teológiai munka képezi e program fundamentumát, s lelkesíti is a résztvevőket. Megtanuljuk azt, hogy először az egyházra, mint széles egészre kell tekintenünk, s föltennünk a kérdést, hogy milyen módon tudnak az egyházak férfiak és nők számára kölcsönös tisztelettel áthatott igazságot teremteni attól függetlenül, hogy szentelnek-e nőket lelkésszé, vagy nem. Csak e kontextus mentén lehet továbbhaladni a nők lelkésszé váló szentelése felé.

33. A Református Világszövetség hivatalosan 1954 óta támogatja a nők lelkésszentesítését. A szülői nagygyűlés idején az egyházaknak csak alig több, mint a fele gyakorolta ezt, ma pedig valószínűleg kétharmadnál is többen végzik. Ezen a téren ütemes és egyenletes haladás történik. Mindezek ellenére megtanultuk, hogy a feladat még nagyobb annál, mint aminek képzeltük és vártuk. Az új Végrehajtó Bizottságnak szilárdan kell támogatnia azt a PACT-programot, amely kezdeti szakaszában olyan ígéretes volt.

34. *Lelkészek, presbiterek, diakónusok és világiak partnersége.* Az igazságtalanság láncai szétzúzásával való szembesülés közepette egészen nyilvánvaló az, hogy a „társaság” érzetét olyan teológiailag képzett egyházi férfiak és nők között kell táplálnunk, akiknek ezen kívül a közgazdaság, jog, szociális munka, mezőgazdaság és egyéb tudományok terén van képzettségük és tapasztalatuk. Mindenki valami fontos tanít embertársának. Itt nyílik alkalom arra, hogy ismét megerősítsük és alázózzuk az egyház minden tagjának elhivatásáról szóló református tanítást, s mozgósítsuk mind a világiakat, mind a lelkészeket az igazságtalanság elleni harcra.

35. *Ökumenikus partnerség a református egyházakban és azokon kívül.* Szöul óta az egyházlátogatások és az Egységes Misszió (Mission in Unity) elnevezésű program segítségével új erőfeszítéseket teszünk annak érdekében, hogy a reformátusok családjának szétszórta részeit egységes bizonyágtétellel egyesítsük. Néhány tagegyházunk például Chilében, Brazíliában, Dél-Afrikában és Koreában örömteli haladást ért el, s ezeket a törekvéseket folytatni kell. Most van a pillanata annak, hogy tovább folytassuk a Református Világszövetségen jelenleg kívül álló református csoportokkal valamint a Református Ökumenikus Tanáccsal (Reformed Ecumenical Council) való komoly megbeszéléseket új társas viszonyok kialakításának reményében. A John Knox Nemzetközi Református Központ (John Knox International Reformed Centre) által jelenleg végzett, új globális református egyházakalógussal kapcsolatos kutatás az előttünk álló mérhetetlen kihívást dokumentálja.

36. Ismét meg kell erősítenünk és aláhúznunk azirányú elkötelezettségünket, hogy más tradíciókhoz tartozó egyházakkal dolgozzunk Jézus Krisztus egyházának egységért. Hisszük, hogy egyetlen Úr van, s ugyanígy egyetlen hit és egyetlen keresztség. Bár bizonyos kétoldalú konzultációknak folytatódniuk kell, mégis a többoldalú tárgyalásokra mutató új alkalmak fejlődnek és bontakoznak ki. Az efféle ökumenikus törekvésekhez változatlanul föl kell ajánlanunk vezetésünket, amelyben lelki ajándék-ként van jelen református tradíciónk gazdagsága. Ki kell nyílnunk mások gazdag lelki ajándékai felé, s partnereinket nemcsak őszinteséggel és becsületességgel kell megközelítenünk, hanem Jézus Krisztus békítő hatalmába vetett reményteljes várakozással is.

IV. Néhány személyes köszönő szó

37. Végezetül azért a meghívásért és elhívásért szeretnék köszönetet mondani, mely olyan váratlanul, 1990-ben ért el engem, hogy az Önök elnökeként szolgáljak: Hálás vagyok azokért a kiemelkedő lehetőségekért, amelyek megengedték nekem, hogy megismerjem a református egyházakat. Volt olyan idő, amikor az elnök remélhette, hogy felkereshet minden tagegyházat. Sajnos többé ez már nem lehetséges, különösen nem egy olyan elnök számára, aki teológiai professzor is. Mégis huszonhat ország tagegyházaival jutottam el: Latin-Amerikában hat országba, Európában hét országba, Afrikában öt országba, Ázsiában négy országba, Észak-Amerikában két országba, a csendes-óceán térségében pedig két országban tettem látogatást. Egy-egy látogatásom többnyire egynél több tagegyházat foglalt magában, s volt olyan is, hogy néhány államba azok egyéni szükségletei miatt egynél több alkalommal utaztam. A következő három regionális testület gyűlésein vettem részt: Karib-tengeri és Észak-Amerikai területi tanács (Caribbean and North American Area Council), a latin-amerikai AIPRAL, Európai Területi Tanács (European Area Council). A látogatások, területi gyűlések, és a hat területi PACT-konzultáció révén közel minden tagegyházunk képviselőivel találkoztam.

38. A Jézus Krisztus egyházának csodáját mutatta az, hogy mindenhol meleg vendégszeretettel és családtagként fogadtak. Megtiszteltetés volt számomra az, hogy egyszerűen azért bíztak bennem, mert Jézus Krisztusban való nőtestvérként, a Református Világszövetség nevében jöttem. Az Önök vezetőivel együtt ültem és hallgattam, amint Önök

azért küzdöttek, hogy a kemény elnyomás idején megtalálják az Evangéliumról szóló bizonyágtétel felé vezető utat. Megtisztelő volt számomra az is, hogy régi sebeket gyógyíthattam, s megbékélhettem az Önök felebarátaival abból a célból, hogy együtt haladjunk a magasabb szintű keresztyén egység felé. Ugyancsak megtiszteltetés volt az Önök bizalmával, Önökkel együtt meglátogatni kormányaik vezetőit akkor, amikor baj volt, s a békét, esetleg megosztott egyházak egyesülését ünnepelni. Még akkor is, ha az Önök egyháza még nem szentel lelkésszé nőket, Önök megnyitották előttem szószekeiket és szemináriumi előadótermeiket, összegyűjtötték férfi és női vezetőiket, hogy velem a nők egyházi helyzetéről beszéljessenek, s meghívtak, hogy presbitereikkel együtt segédkezzem az Úrvaosra kiosztásában. Örömtől sugárzó, vagy síró asszonyok öleltek meg, s kijelentették, hogy reménységük szerint egyszer majd talán presbiterek és lelkipásztorok lesznek. Karácsonykor és Húsvétkor Önök levélformában imádkoztak lelkési szolgálatomért, s tájékoztattak a dolgok állásáról. Megmutatták nekem nagyszerű, abba a Jézus Krisztusba vetett hitüket, aki egyesít minket, ezenkívül felmutatták a Református Világszövetséggel való szolidaritásukat, valamint a reformátusok iránti szeretetüket. Megtisztelő feladata számomra a reformátusok családjának képviselése.

39. Mindig nagy öröm számomra, hogy a hűen hirdetett Igét hallhatom, a minden körülményben kiszolgáltatót és sokféle kultúrát tükröző sákramentumokat láthatom és érezhetem, nehézségek idején egyházaink bátor tetteit tapasztalhatom, kis egyházak kicsinységükhöz képest aránytalanul nagy befolyására és erkölcsi erejére nézhetek fel, s a halál e világában az egyház élő Jézus Krisztusra irányuló hitének erejét érezhetem, mély hitű és elkötelezettségű, rendkívül nagylelkű keresztyénnel találkozhatom, s az emberi akadályok és elválasztó falak leomlásának közepette az egész világ egyházának valóságát ismerhetem.

Önök a reménységnek ama egészen új értelmére tanítottak meg engem, amelyhez hazatéréseimkor megújult hit és munkaelkötelezettség járult.

40. Köszönöm, hogy Önök partnerekként vesznek részt a Református Világszövetség munkájában, s kérem, hogy továbbra is maradjanak annak a stábnak, az új elnöknek, és az új Végrehajtó Bizottságnak a társai, akiket itt, Debrecenben fognak megválasztani.

*Jane Dempsey Douglass
elnök*

(Fordította: Karla Tamás)

Főtitkári jelentés

A történelmi körülmények

1. Szeretettel köszöntöm Önöket a debreceni Nagytemplom eme történelmi épületében. Mintegy százötven évvel ezelőtt, 1849. április 14-én e templom falai között hirdette ki Kossuth Lajos magyar vezető, a református egyház fia Magyarországnak a Habsburg háztól való függetlenségét, és a szabadságot. A szabadság rövid életű volt ugyan, de ez a nagyszerű hagyomány tovább élt, ma is létezik és inspirál minket. Igen hálásak va-

gyunk a Magyarországi Református Egyháznak azért, hogy a 23. Nagygyűlést Debrecenbe hívták össze. Megtiszteltetéssel tölt el minket az, hogy e meghívásnak köszönhetően ezt a jelentős gyűlést abban a térségben tartathatjuk, amely a XVI. századi reformáció óta a református hit bástyája. Debrecen nem véletlenül hívták „református Rómának”, hiszen ebben a városban bizonyágtévők és vértanúk fellege vesz minket körül. Ez a templom, valamint a közeli Kollégium a református hit erejét, kitartását és vitalitását bizonyítja és jelképezi. Itt

ismét az jut eszünkbe, hogy az egyház és a nemzet történelme gyakran esik egybe, találkozik egymással, fedi egymást, és hat egymásra. E szöszék alatt mégis arra nyerünk emlékeztetést, hogy önazonosságunk Jézus Krisztusban van, s végső hűségünk is Hozzá kötődik. Jézus Krisztus arra szólít fel minket, hogy eredetiek legyünk, s kinyilvánítsuk nemzeti és kulturális identitásunkat. Jézus Krisztus szeretete viszont arra is kötelez, hogy meghaladjunk mindenféle emberi önazonosságot és lojalitást.

2. Amikor százhusz évvel ezelőtt, 1877. július 3-án Edinburghban megkezdődött az első nagygyűlés, akkor a két esztendővel korábban Londonban képviselt huszonkét egyházon kívül huszonhét egyház fejezte ki a Református Világszövetséghez való csatlakozási szándékát. A Magyarországi Református Egyház, a Csehországi Református Egyház, a Morvaországi Református Egyház, valamint az Oroszországi Református Egyház e huszonhét felekezet közt volt. A Református Világszövetség egész történelmén át összekötetésben van a világ e tájával. Százhusz év elmúltával mégis csak most tartunk első alkalommal nagygyűlést Közép- vagy Kelet Európában.

Közép-Európa

3. Növekvő mértékben fordítunk egyre több figyelmet arra a kultúrára és környezetre, amelyben bizonyágtételünket és missziókat folytatjuk. Magyarország Közép-Európában található. Kelet-Magyarországon szinte a bizánci (keleti) tradíciót a rómaiától (nyugati) elválasztó vonalon találjuk magunkat. E két hagyomány egyszerre kapcsolódik egymáshoz, valamint különbözik egymástól. A köztük fennálló különbség adja Közép-Európa és Kelet-Európa egymástól való eltéréseinek kulcsát. Kulturális szempontból Európa központja Nyugaton van, amelynek megvan a maga kultúrája, s amelynek egységét számításba kell vennünk. Közép-Európa a Németország és Oroszország között elterülő kisebb országok régiója. Ezen a területen lengyelek, csehek, szlovákok, magyarok, délen pedig horvátok, szlovének és szerbek élnek. Ez mindig is egy háborúkkal sújtott és rendkívül törekeny vidék volt. A IX. században Kyrill és Method görög misszionáriusok kereszteltek itt, hamarosan azonban a nyugati keresztyénség hatása került túlsúlyba. Az előreformációként számon tartott huszita mozgalmat, valamint a Luther Márton és Kálvin János neve által jelzett reformációt lelkesedve fogadták. Az erre következő ellenreformáció azonban megtizedelte a Közép-Európában terjedő protestantizmust. A XIX. században a nemzeti identitásért és függetlenségért folytatott harc, a protestánsoknak a társadalmi és politikai életben saját maguk elismerésért vívott küzdelme, a XIX. század végi haladás és stabilitás illúziója, a I. és II. világháborúban elesettek véráldozata, valamint a II. világháború következményeként előállt, hosszan tartó kommunista uralom mély nyomot hagyott az ezen a területen élő népeken.

4. E vázlatos leírás alapján nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy Közép-Európára nagy mértékben hatott annak a zsidóságnak a jelenléte, amely e térség társadalmi és kulturális életének egyedülálló dimenzióját alkotta. Közép-Európa megható, s néha tragikus történetének részét képezi az, hogy a Holocaust

idején csaknem az egész zsidóságot megsemmisítették. Hálás vagyok azért, hogy egy olyan ember, mint a közeli Máramaroszigetről (Erdély) származó Elie Wiesel megmenekült, s írásaiban viszi tovább bámulatra méltó módon a régió zsidó hagyományát. Sok tekintetben egy összeomlott világ romjain élünk: itt nemcsak a kommunizmus összeomlásáról van szó, hanem annak a nyugati civilizációnak mély válságáról is, amely a XVIII. és XIX. századba nyúlik vissza. Olyan tudományos-technikai vívmányok ellenére, mint a Marsra küldött Pathfinder, a tegnap álmai és nagyszerű tervei nem váltak valóra. Eszközeink és kifinomultságunk dacára az emberi élet még sekélyesebbé, és felületesebbé vált. Az emberi társadalom nem igazságos. Földünk számos részén az emberek elképzelhetetlen szenvedéseknek és szegénységnek vannak alávetve. Pablo Picasso „Guernica”-ja, amely egy spanyol város nácik által való bombázásának állít emléket, napjainkban is az emberi helyzet ellentmondásosságát jelképezi. Az igazságtalanság sok láncát kell még széttörni.

A Második Világ pusztulása

5. Nem sokkal a 22. Nagygyűlés után fontos változások mentek végbe: néhány hónap leforgása alatt a Második Világ szétmorzsolódott, végül pedig szétesett. Az úgynevezett Második Világ a szovjet érdekszférába tartozó államok gyűjtőneve. A mostani fejlemények korszakalkotóak. Azért is jöttünk ide, hogy demonstráljuk az ebben a térségben élőkkel való szolidaritásunkat. Kérdezzük meg: mi az elmúlt ötven esztendő öröksége? Milyen élmények voltak tapasztalhatók az utóbbi nyolc évben?

6. Most pedig az összeomlás néhány okáról szeretnék említést tenni. A sztálinista modell nagymennyiségű hatalmi koncentrációt adott egy kis elit kezébe. Az ellenzéket, valamint a demokratikus sajtót és tömegkommunikációs eszközöket eltörölték, a gazdasági életet pedig paranccsal felülről irányították. A hadiipari komplexum egy önmagát túlélő, és örökmozgó gépezetté vált. A rendőrállami struktúrát a félelem és a konformizmus légköre lengte körül, a bürokrácia pedig túlzó és elnyomó volt. A bíróságokon gyakorta történtek túlkapások, a személyi szabadságot korlátozták, az emberi jogokat pedig megsértették. A Második Világ alapvető sikertelensége és bukása abból állt, hogy a rendszert a kapitalizmus lenyűgözte és elvakította, s ennek következtében e társadalmak fokozatosan feladták saját elveik szerint való önfejlesztésüket.

7. Teológiai kritikám, amellyel e rendszert illetem, pontosan ahhoz a filozófiai emberértelmezéshez kapcsolódik, amelyre az illető társadalmak épültek. Mi a hatalom fogalma? Hogyan értékeljük a rosszat, s mindazokat a gonosz és pusztító hatalmakat, amelyek befolyást gyakorolnak ránk? Működhet-e egy társadalom hosszútávon a szeretet, megbocsátás, és megbékélés dimenziói nélkül? Alá kell húznunk ugyanakkor azt, hogy mivel a bibliai és teológiai emberértelmezés az embert individuumként és társadalmi lényként definiálja, ezért az individuális és társadalmi jogok egymással elválaszthatatlanul egyek. A jövőben minden társadalomkoncepciónak magában kell foglalnia azokat a szabadelvű és szocialista elemeket, amelyeket bizonyos fokig a társadalmi piacgazdaság és jóléti állam kísérelt meg magáévá tenni.

8. A volt Második Világról beszélve nem elég kiemelni annak pluralizmussal és liberalizmussal szembeni totalitárius valóságát. Sohasem hagyhatjuk figyelmen kívül a gazdasági mechanizmus és a társadalmi igazság kérdését. A tőke hatalmát nem lehet teljesen ellenőrizni, mivel az elkerül minden demokratikus kontrollt, s éppen ezért veszélyt és fenyegetettséget jelent a szabadságra, pluralizmusra, a környezetre, sőt az egész teremtésre nézve is. Azt mondják, hogy az állami totalitarizmust fölváltotta a totális piac. A politikai totalitarizmus hosszú távon társadalmi szempontból romboló, ugyanakkor a földünk számos helyszínén megvalósuló gazdasági kiakasztás is hasonlóképpen destruktív lehet.

9. Nem szeretném könnyedén venni a kommunista rezsimiek által sújtott emberek és népek szenvedését. mégis azt kell mondanom, hogy az a társadalompolitikai és gazdasági elképzelés, amelyet a kommunizmus bukása után az egyetlen életképes megoldásként mutattak be, nem tűnik megfelelő alternatívának. A „Törjétek szét az igazságtalanság láncait!” című téma egyre inkább a következő kérdést veti fel bennünk: milyen struktúrák tudnák megkönnyíteni a társadalmi igazság politikai megvalósítását? Egy utópia sikertelensége nem feltétlenül foglalja magában minden társadalmi utópia végét. A szenvedő emberek jajkiáltása manapság arra kényszerít minket, hogy olyan realiztikus utópiát dolgozzunk ki, amely nem szakad el a valóságtól, s amelyet a jelen valósága sem tesz gyümölcstelenné. Olyan társadalmi, ökológiailag felelős, és társadalmilag igazságos társadalmat keresünk, amely az embert sem zárja ki, sem nem részesíti hátrányos megkülönböztetésben, hanem inkább megöleli és magához vonja. Néhányan az utópia végéről beszélnek, én mégis ama utópisztikus gondolkodás mellett foglaltok állást, amely politikusokat, közgazdászokat és társadalomtudósokat inspirálna, valamint erősítene. Állítom, hogy olyan szolgálat ez, amelyet a keresztyének közössége, vagyis az egyház végezhet a pluralizmus, és posztmodernizmus korában. Nézzünk csak bele bátran s nyíltan a történelem szemébe. A szabadítás és reménység bibliai üzenete arra bátorít minket, hogy olyan társadalommodellért dolgozzunk, amely politikailag felelős, társadalmilag igazságos, valamint ökológiailag érző és érzékeny lenne.

Az egyetemes egyház számára leszűrendő tanulságok

10. Engedjék meg nekem, hogy most röviden a II. világháború utáni közép- és kelet-európai keresztyéniségről tegyek említést. A helyzet minden egyes országban más és más volt, éppen ezért nehéz lenne közös nevezőt találni. A keresztyén közösségeket nem csak megpróbáltatásoknak és zaklatásoknak vetették alá, hanem új kihívásoknak is. Isten nem emigrált Nyugatra: az élet egyszerre volt ítélet alatt és isteni ígérettel teljes. Ezen okból mind a démonizáció, mind a dicséret zsákutcába vinne minket. Ezek helyett igazságos és józan vizsgálódás szükséges. Van-e egyáltalán valamilyen, az egyetemes egyház számára leszűrhető lecke, vagy tanulság? Ebben az összefüggésben néhány meglátásomat szeretném Önökkel megosztani.

11. Egy keresztyén közösség hatalom és előjogok nélkül is tud létezni, szekuláris társadalomban, sőt ellenséges kör-

nyezetben is fenn tud maradni. A keresztyének hatalomnélkülisége, valamint perifériára való taszítottsága gyakran lett a tekintély, hitelesség és egy újfajta bizalom forrása.

12. A Konstantin császár nevével jelzett, állammal való elegyedés hosszan tartó időszaka után megtisztító élmény volt az, hogy az egyház eltávolodott, és kizárta a hivatalos hatalmi struktúrákból. Ez a tény segítette az egyháznak abban, hogy a mindennapok közemberéhez közel legyen.

13. Az egyház gyakran jelenik meg olyan kicsiny nyájként, amely kisebbségben él. Még egy meghatározó fontosságú kisebbség is játszhat jelentős szerepet.

14. Az igazi keresztyén élet költséges tanítványság. Külső nyomás alatt, és belső küzdelem közepette, a keresztyén felebarátok támogatása nélkül az élet csaknem lehetetlen lenne. Ha valaki az árral szemben kíván úszni, valamilyen közösséghez kell tartoznia. A cenzúra és a megfigyelés világában ez a közösség a szabad szólás és másként gondolkodás szigetévé válhat.

15. Közép- és Kelet-Európa egyházai, valamint más, hasonló helyzetű egyházak is marxista társadalmi környezetbe kerültek. Feladatuk az volt, s ma is az, hogy Jézus Krisztusról tegyenek bizonyosságot. E feladat vállalásával ezek az egyházak az egész keresztyén közösség nevében, önfeláldozó módon küzdöttek és tettek tanúbizonyságot. Egy ilyen szituációban a keresztyén bizonyágtétel és misszió nem feltétlenül függ a társadalmi rendszertől, de a külső védő tényezőktől sem. Barátságtalan légkör a keresztyén hitet le nem rombolhatja. A keresztyének szüntelenül az előtt a kihívás előtt állnak, hogy lelki erejüket vizsgálat alá vessék, s lelki alapjaikat megújítsák. Szükséges, hogy a keresztyén ember nap, mint nap integritásért és új erőért harcoljon. Rájöttünk arra, hogy a keresztyén egyház még a hatalom csatornához való közvetlen hozzáférés nélkül is releváns politikai értelemben. Megértettük azt is, hogy minden ígéret, valamint bibliaóra egyben politikai tett is, s a feltámadás az ember mindennapi életének valósága.

Globalizáció és a jelenlegi nehéz helyzet

16. Az az új helyzet, amelyben a közép- és kelet-európai egyházak az 1989–1990-ben bekövetkezett radikális változások után találták magukat, barátságosabbnak és nyitottabbnak látszik a keresztyén bizonyágtétel és keresztyén jelenlét irányában. Erőfeszítéseik ellenére sem voltak az egyházak abban a helyzetben, hogy betöltsék az ideológiai vákuumot. Talán elszalasztották az arra kínálkozó értékes alkalmat, hogy a tájékozódás és az értelem központjává váljanak. Néhol még háttérbe fordították az ökumenikus mozgalomnak, s most egyfajta új elszigeteltség fenyegeti őket. Komoly bukás következne be, ha az egyházak opportunista lennének, elítélnék a múltat, s öntelten fordulnának mind a jelen, mind pedig a jövő felé. A neoliberalizmus korszakában új kísértéseket és csábításokat kell azonosítani és megnevezni. A keresztyéneknek minden időben meg kell tanulniuk különbséget tenni a Biblia Istene, valamint a régi és új bálványok között. A keresztyének nyomtatékosan helyeslik a demokratikus eljárásokat, a gyülekezési, szólás- és sajtószabadságot. A szabadságot azonban nem lehet az igazság iránti vágyakozástól elidegeníteni. Ép-

pen ezért nem lehet a gazdasági igazságosság, kirekesztés, perifériára szorulás, munkanélküliség, kizsákmányolás, erőszak és éhségnek, Észak társadalmában és az egész világon jelentkező ügyét imáinkból, valamint az egyházi teendők napirendi pontjaiból kiiktatnunk.

17. Most pedig forduljunk a szélesebb értelemben vett világban jelentkező egyik jelenség felé, amely mindannyiunkra hatással van: nevezetesen a gazdasági globalizáció folyamatáról van szó. Ezt a jelenséget a következő tényezők fokozzák: a fejlődő hírközlési technológia, a közlekedési eszközök, valamint a tömegkommunikációs eszközök használata. A *kifinomult technológia példátlan sebességével* megkönnyíti pénzügyi szerződések kötését. A kultúrák piacokká alakulnak át, az autonóm ember pedig fogyasztóvá válik. A transznacionális gazdasági társaságok túllépik a nemzeti- és országhatárokat, s a kultúrákat is. A hírközlő eszközök arról igyekeznek minket meggyőzni, hogy ezeknek a vállalatoknak a jóléte fontosabb, mint Isten háztartásáé. Kereskedelmi egyezmények korlátozzák a kormányzóknak állampolgáraik érdekében tett lépéseit. A globalizáció eredménye egy tömeges, számos fejlődő országot érintő adósságválság lett. Néhány szakértő még azt is előrevetíti, hogy bizonyos területek, valamint a világnépesség bizonyos hányada fölláldozható. A hirdetés globalizációja a fogyasztói szemlélet, valamint a csillapíthatatlan és kielégíthetetlen vágy monokultúráját teremti meg: ezt a folyamatot joggal hívják a tudat gyarmatosításának. Bibliái hasonlatot keresve azt kell mondanunk, hogy ez a helyzet a Moloch nevű bálvány körüli felforduláshoz hasonlítható (1Kir 11,7; ApCsel 7,43).

18. A gazdasági globalizáció nem pusztán az ipari országok gazdasági struktúráinak és jólétének a déli féltekére való ártatlan kiterjesztése: a világ több táján e folyamat végkimenetele kirekesztés, igazságtalanság és halál. Egyszerűen mindez Isten áldásának tagadása. Isten arra szólít föl minket, hogy ellenálljunk annak a mechanizmusnak, amely mindenek előtt a Mammon szolgálja, s mind emberi, mind pedig környezeti áldozatot követel. Az 1995. októberi Kitwe-i tanácskozásról szóló jelentésből idézek: „Arra a fájdalmas végkövetkezésre jutottunk, hogy az igazságtalan gazdasági világrend által okozott afrikai szegénység immár túllépett az etikai probléma körén, s olyannyira teológiai probléma lett, hogy Status Confessionist hív életre. Manapság a globális gazdaság gépezetének működése következtében a szegényeknek szóló evangélium forog kockán”.

19. Ilyen háttéresemények közepette vagyunk itt a 23. Nagygyűlésen, amelynek témája és mottója a következő: „Törjétek szét az igazságtalanság láncait!” Hisszük, hogy ez a prófétai Ige válasz sok tagegyháznak reményére és váradalmaira, valamint az egész emberiség vágyódására. A Róma 8,22 szerint az egész teremtet világ fájdalomtól nyög. Igazság iránti szenvedélyünk, békéért való harcunk, s a teremtés felé érzett tiszteletünk összeköt minket sokmillió emberrel, hívőkkel és nemhívőkkel egyaránt. Örömteli alkalom ez. A tanulmányi szövegek és egyéb anyagok az elmúlt nyolc évben végzett munkánkból és konzultációinkból erednek. Sokan váltak részévé ennek a folyamatnak, s mi most Önöket tesszük ennek az eseménynek a részeseivé. Szeretnénk, ha az itt, Debrecenben eltöltött idő ünneplés, tapasztalatcsere és

döntéshozatal lenne. Remélem, hogy ennek a nagygyűlésnek a befejezésekor elkötelezhetjük magunkat amellett, hogy a Debrecenben hozott határozatokat tagegyházainkhoz juttatjuk, s komoly vitát indítunk ülészakok, egyházmegyéék, zsinatok és nagygyűlések szintjén. Tekintsünk erre a nagygyűlésre úgy, mint egy olyan folyamat kezdetére, amely a következő nagygyűlésig, a XXI. század első éveinek valamelyikéig tart.

Confessio semper reformanda

20. A jelenlegi fejlemények, valamint a politikai és társadalmi világhelyzet fényében Önökkel együtt szeretném föltenni a következő alapvető teológiai kérdést: Kik vagyunk mi, reformátusok? Van még olyan közös alapunk, amelyre egész világot átfogó közösségünket építhetjük? Gyökereink más és más történelmi korokba nyúlnak vissza, s egyházi életünk különböző tradíciók része. Egyházaink abban a reformációban gyökereznek, amelyet szélesebb és átfogóbb módon kell értelmezni, sok délen létező egyház viszont a XIX. és XX. századi missziói tevékenység gyümölcse. A „Kik vagyunk mi?” kérdésre részleges választ úgy adhatunk, hogy segítségül hívjuk klasszikus hitvallásainkat, az Első és Második Helvét Hitvallást, a Heidelbergi Kátét, valamint a Westminsteri Hitvallást. Az 1934. évi Barmeni Teológiai nyilatkozatot akkor fogalmazták, amikor a németországi egyházat heretikus tendenciák veszélyeztették. Ma egy sor egyházban kísérlik meg jelenkori hitvallások megalakítását. Ez a tény arra a felismerésre enged következtetni, hogy a református egyházaknak egynél több hitvallásuk van, s ezek a hitvallások nem azonosak egymással.

21. A Református Világszövetség megalakulásától számított egy bizonyos ideig a tagegyházak arra törekedtek, hogy egyetlen közös hitvallást hozzanak létre, a tervet azonban törölték. Elődeink megértették, hogy a hitvallás elvben egy nyitott folyamat. A hitvallásra a következőt is mondhatjuk: *Confessio reformata et semper reformanda*. A hitvallás olyan kapaszkodó, fogódzkodó rúdhoz hasonlítható, amely mozgásunkban és a Szentírás megértésében segít. Szorgalmasan kell tanulmányoznunk a Szentírást. *Nulla dies sine linea!* Egyetlen napot sem a Biblia egy sora nélkül! De az ősi krédókat, valamint a reformáció hitvallásait, s azokat a jelenkori nyilatkozatokat is, amelyek sajátosan egzisztenciális helyzetekre való feleletként íródtak, azokat is forgatni kell.

22. A most említett hitvallások közül azt a Belhári Hitvallást szeretném kiemelni, amely a hit kiáltása és tiltakozása, ezen kívül hűsre és megtérésre hívó felszólítás volt. Ezt az állásfoglalást közvetlenül azután tették közzé, hogy az Ottawában rendezett, az apartheid dolgában Status Confessionist hirdető 21. Nagygyűlés cselekvésbe kezdett. A Belhári Hitvallás azért volt Status Confessionistra adott válasz, mert abban a helyzetben – Dél-Afrika 1982. évi fejleményéről van szó – az Evangélium hirdetése forgott kockán. A nyilatkozat világosan kijelenti, hogy az emberek faj és bőrszín alapján való erőszakos szétválasztása és elkülönítése magát az Evangélium szívet és lényegét sérti. A Belhári Hitvallás az Evangélium igazságának olyan nyilvánvaló választása, amelyet ugyan egy dél-afrikai keresztyén közösség adott ki, az mégis az összes egyházat hívja és kötelezi, hogy a

hitvallástétel szükségességében értsenek egyet. A Belhári Hitvallás arra tanít minket, hogy a történelem egy bizonyos pillanatában félre kell tenni minden megfontolást és számolgotást, s nagy sürgősségű ügyekben hitvallási állásfoglalást kell tenni.

23. Mondani sem kell, hogy a Református Világszövetség még mindig tartja magát ahhoz a Dél-Afrikáról és a rasszizmusról hozott 1982. évi ottawai döntéséhez, amely nem csupán a szituáció társadalmpolitikai felmérése volt, hanem egy olyan mélyreható teológiai deklaráció, amely egyáltalán nem vesztett sem komolyságából, sem pedig érvényéből. Remélem, hogy Dél-Afrika Holland Református Egyháza teljes mértékben egyet fog érteni ezzel a nyilatkozattal. A Belhári Hitvallásnak fontos szerepe van a dél-afrikai egyházak egyesítési folyamatában. Bár földünkön a rasszizmust még se nem győzték le, se nem küszöbölték ki, a társadalmi, kulturális és gazdasági szférában mégis léteznek olyan régi és új irányzatok, s tendenciák, amelyek egy az ottawai nyilatkozatot, valamint a Belhári Hitvallást kiváltó folyamathoz hasonló processzust hívnak életre. Belhárról az igazságtalanság láncai elleni küzdelem kapcsán kell beszélünk. Ez a példa arra emlékeztet minket, hogy a hitvallás olyan gyakorlati, megfogható és konkrét valami, amely mindennapjaink hűségével van összefüggésben.

24. Most pedig engedjék meg, hogy az önmegértésünkről és önértelmezésünkről szóló „Kik vagyunk mi?” kérdéshez térjek vissza. Van-e még közös alapunk? Az Evangélium igazságát nem birtokoljuk, mert Isten kegyelme és Igéje által jön hozzánk ez az igazság, s ragadja meg szívünket. Olyan utazó zarándokok vagyunk, akik a zsidó népről és a Názáreti Jézusról íródott történeteket hallgatjuk, az utóbbit pedig nem lehet teljesen megérteni az előbbi nélkül. Az Evangélium hatalma kihívás elé állítja és megvizsgálja szívünket.

25. Napjaink sürgős ügyei és problémái is hasonlóan kihívóak. Hitünk megpróbálása ama két szint, az Evangélium általi elhívás, és a társadalmi, valamint politikai aréna keresztesződésénél megy végbe. Miközben úton vagyunk, megtudjuk, hogy szükségünk van egymásra, a találkozások és szembesülések által nyújtott közösségre, lelkiségünk és kegyességünk megújítására. Kell, hogy tanuljunk egymástól, kicseréljük élményeinket, teológiai véleményeinket, az istentiszteleti innovációt. Olyan emberek közösségére van szükségünk, akik ugyanabban az irányban haladnak. Az Isten Jézus Krisztus Igéje nemcsak a hit közössége, hanem kortársaink reményei és aggodalmai felé is megnyit minket. Hit által ama jövő irányában maradunk nyitottak, amely hitünk alapján nem sötét és gonosz erőké, hanem egyedül Istené.

26. Nagygyűléseinken jegyzeteket cserélünk. A bibliaórai csoportokban, szekciókban és alszekciókban, bizottságokban és istentiszteleteken és személyes együttléteken találkozzva megosztjuk egymással élményeinket és látásunkat. Akkor segíthetünk egymásnak abban, hogy a református tanítás alapvető elveit tisztábban lássuk, ha egymásra, s a hangok variációjára figyelünk. Senki sem beatus possidens (igazságbirtokos), hanem hallgató és tanuló. Egy adott környezetben éljük életünket, s folytatjuk bizonyosságtételünket. Minden egyes szituáció egyenlőképpen számít. Le kell vetköznünk nyílt, vagy kifinomult paternalizmusunkat, valamint kultúrimerializmusunkat is, s fel kell öltöznünk az igazi partnerséget.

27. Tegyük rövid vizsgálat tárgyává néhány alapvető református tanítást, s hallgassuk meg a velük kapcsolatban feltett kérdéseket.

- a.) A református tradíció aláhúzza az Ó- és Újszövetség egységét. A Bibliában hallható hangok Isten hangjához vezetnek minket. Hogyan tudunk kifejezést adni a Szentírás tekintélyének, ha sok magyarázattal nézünk szembe? Hogyan kerülhetjük el a fundamentalizmus csapdájába való esést?
- b.) A református tanítás nyomatékosítja Isten másságát és különbözőségét, valamint kifejezi a Teremtő és a teremtés közti mérhetetlen és szakadékszerű különbséget. Hogyan tudjuk elfogadni a keresztyén feminista teológia ama igazolt kritikáját, amely szerint Isten s ember közel vannak egymáshoz?
- c.) Nem lennénk igazán hűek a református értelmezéshez, amennyiben nem beszélünk arról a kegyelemről, s arról a szövetségről, amelyek a református hit fundamentális pillérei. Jézus Krisztus Isten ama inkarnációja, aki állandóan az ember felé tart. Csodaszámba megy az, hogy „a végtelen minket, véges lényeket ölel meg”. A kegyelem ama amnesziájából élünk, amely minden értelmet felülmul. Hogyan lehet a szövetséget megfelelő módon értelmezni a kötelesség túlzott hangsúlyozása nélkül?
- d.) Hisszük, hogy az Evangélium az elsődleges, s csak annak fényében tudjuk teljesen és mélyen megragadni a Törvény értelmét. Az Evangélium befogadó, s nem kizáró. Hogyan vagyunk képesek elkerülni az öntelt törvényesedés veszélyét, valamint a világ fejedelmeinek való behódolást?
- e.) A Szentlélek nem más, mint az a tevékeny, három személyben egy Isten, aki közösségre vezet minket, s hidakat épít. A spiritualitás, valamint a lelki értékek iránti érdeklődés fokozódásával szembesülve meg tudjuk-e különböztetni Isten és az ember lelkét? Mit tanulhatunk a pünkösdistá egyházaktól? Mit tanulhatnak ők a református hagyománytól?
- f.) Bizonyoságtévő közösséggé kell lennünk. Bizonyoságot kell tennünk annak az Istennek a hűségéről, aki Jézus Krisztuson keresztül arra szólít fel minket, hogy a megbocsátás, a szeretet és a megbékélés jelei legyünk. Hogyan viszonyulunk idősebb testvérünkhöz, Izraelhez, valamint a többi valláshoz? Református egyházakként hogyan kommunikálunk egymással országos, regionális és nemzetközi szinten?
- g.) A református hit egyik alaptulajdonsága a szabadság. Az Evangélium lényege Isten szabadsága. Személyes szabadságunk nem tetszőleges. Addig vagyunk szabadok, míg úgy döntünk, hogy Isten szabadságának engedelmeskedve, s azzal való harmóniában élünk. Ha mindnyájan szabadságot kapunk, és szolgálatra hívatunk el, akkor az egyetemes papság elve mit tanít nekünk? Mit jelent ez az egyházi struktúrák, valamint az ökumenikus szervezetek szempontjából?
- h.) A református keresztyének sajátos módon vallják, hogy Istent politikai módon is lehet szolgálni. A politikai és társadalmi felelősség része a ke-

resztyén életnek. Egy keresztyén közösség tudja, hogy a világ és a templom liturgiája összhangban áll egymással. Az igazságot el kell mondani a hatalmi csoportoknak. Miként lehet a keresztyén ember próféta anélkül, hogy arrogáns lenne?

- i.) A keresztyén gyülekezet zárandokok közössége. Az eljövendő várost keressük, s hitben és reménységben éljük életünket. Az egyház nem építi Isten országát, hanem reményteljes tettei által annak útkészítője. Milyen módon tudjuk elkerülni a tétlenséget és a közönyt, ha túlzott hangsúlyt fektetünk zárandok- és átutazó mivoltunkra?

Az ökumenikus parancs

28. A református egyházak közösségeként egyetlen irányba megyünk-e, s hasonlóan értelmezzük-e a dolgokat? Missziókat olyan sajátos kultúrában és környezetben hajtjuk végre, amelynek lenyomata ott van azon a módon, ahogyan az Evangéliumot magyarázzuk. Éppen ezért közös alapról csak széles értelemben beszélhetünk. Hálások vagyunk azokért az új hangokért, amelyeket Afrika, Ázsia, Latin-Amerika, a Karib-tenger, a Közel-Kelet és a Csendes-óceán keresztyénei hallatnak. Minket, európaiakat és észak-amerikaiakat nagyban gazdágítanak az új látások és felfedezések. Rájövünk arra, hogy nagy mértékben kontextuális minden nyilatkozat, s ugyanilyen mértékben határoz meg mindannyiunkat az a kor, amelyben élünk, s az a hely is, ahol vagyunk. Egyenlő partnerekként lépünk már most létező egységet láthatóan kell kifejezésre juttatnunk. A világ más tájaink működő egyházak biznyságtétele táplál és fenntart minket. Az apostollal együtt mondhatjuk a következőt: „Mi azért élünk, mert ti szilárdan álltok az Úrban” (1Thessz 3.8). Keresztyén testvéreink hú biznyságtétele hordoz minket. A református egyházakhoz, valamint a szélesebb ökumenikus közösséghez való kapcsolódásunk azt jelenti, hogy tanulhatunk egymástól, támogatjuk egymást, feszült és nehéz helyzetekben kifejezhetjük szolidaritásunkat, s kihívások elé is állíthatjuk egymást. Nálunk van a kölcsönös szolidaritás és kihívás potenciálja. A szeretet és jótékonyág szellemében lelkiileg gazdagíthatjuk egymást, a társadalmi biznyságtétel területén pedig inspirálóan hathatunk egymásra.

29. Azzal a kísértéssel állunk szemben, hogy csak saját felekezetünk, és saját problémáink fognak érdekelni minket. Az elszigeteltségben való élet és munka létező lehetőség, s ez alól a keresztyén egyházak sem képeznek kivételt. Mi mégis egy globális faluban élünk, s nem élhetünk egyedül. Jézus Krisztusban kapcsolódunk egygő, s a Jézus Krisztusban már most létező egységet láthatóan kell kifejezésre juttatnunk. A világ más tájaink működő egyházak biznyságtétele táplál és fenntart minket. Az apostollal együtt mondhatjuk a következőt: „Mi azért élünk, mert ti szilárdan álltok az Úrban” (1Thessz 3.8). Keresztyén testvéreink hú biznyságtétele hordoz minket. A református egyházakhoz, valamint a szélesebb ökumenikus közösséghez való kapcsolódásunk azt jelenti, hogy tanulhatunk egymástól, támogatjuk egymást, feszült és nehéz helyzetekben kifejezhetjük szolidaritásunkat, s kihívások elé is állíthatjuk egymást. Nálunk van a kölcsönös szolidaritás és kihívás potenciálja. A szeretet és jótékonyág szellemében lelkiileg gazdagíthatjuk egymást, a társadalmi biznyságtétel területén pedig inspirálóan hathatunk egymásra.

30. Az ökumenikus mozgalom mögöttünk lévő hetven évének egyik jelentős felfedezése a rasszizmussal áll összefüggésben. A keresztyének körében létrejött racionális közmegegyezés szerint a fajelmélet bűn, s annak igazolása herezis. Egy analógia megvalósulásaképpen egy napon talán abban lesz részünk, hogy pénzzel és gazdasági ügyekkel kapcsolatos álláspontunk kihatással lesz a hit

integritására, s bizonyos helyzetek hitvallási állásfoglalást fognak szükségessé tenni. Létezik még Istennek az a nagyobb háztartása, a szélesebb ökumené, amelynek részeit alkotják a megújuló világvallások és kultúrák. Remélem, hogy ez a nagygyűlés arra fog bátorítani és motiválni minket, hogy a jelenkor sürgető problémáival foglalkozunk, jelesül az Evangéliumnak a különböző kultúrákban való hirdetésével, az ember saját önazonosságának és önértelmezésének keresésével, a nemek közötti igazsággal, a sokszínű etnikai csoportok feltűnésével és felemelkedésével, a globalizáció teremtette kihívással, az ökológiai felelősséggel, s a vallások közti párbeszéddel.

Egy láthatóbb közösség (koinónia) felé?

31. A Református Világszövetség ahhoz nyújt segítséget, hogy a református egyházak közös biznyságtétele kifejeződjön, s maga a szervezet annak eszköze is, hogy a tagegyházak információt cseréljenek. Néhány területen előrehaladt a református egyházakat összekötő együttműködés. Öt olyan regionális testületünk van, amely a Református Világszövetség és az egyes térségek közötti közvetítőként működik. A területi struktúrák túlfejlesztésével kellene viszont megakadályoznunk a szétforgácsolódást, valamint a szükségtelen zürzavart. Ebben a viszonylatban mindig a kellő egyensúlyra kell törekednünk. Olyan országokban, mint Korea, Nigéria, Chile és Mexikó, a presbiteriánus, vagy református egyházak tanácsát, vagy szövetségét hozták létre abból a célból, hogy a szorosabb kapcsolatot kialakítását megkönnyítsék. Mindezek a fejlemények igen dicséretesek, s éppen ezért örvendezünk a református egyházak növekvő együttműködésének láttán. A Református Világszövetségben belül olyan értékes és fontos hálózattal bírunk, amelyet létre kellene hozni, ha ez nem létezne.

32. Nincs meg ellenben a református egyházakat egyesítő mély közösségi (koinónia) tudat. Ennek egyik oka az lehet, hogy a református keresztyének gyakran nem értékelik kellően az isteni ajándékként megragadott és megfogalmazott egyházat, mint fogalmat. Nekünk mégis közösséggé kell válnunk. Végső soron közösségünk Jézus Krisztuson és a Szentlelken keresztül abban a közösségben gyökerezik, amely a Szentháromságban áll fenn. A református keresztyének és egyházak közössége olyan dolgokban fejeződik ki, mint az istentisztelet, biznyságtétel, gyakorlati szolgálat, és gazdasági-pénzügyi segítségnyújtás. Önök talán érzik, hogy mindezek már jelen vannak köztünk. Nézetem szerint tovább kell növekednünk a mélyebb értelmű és hatásos közösséggé való alakulásban.

33. Az Újszövetségben olvashatunk Jézus Krisztus és a Szentlelke koinóniájáról. Az úrvacsorában a Jézus Krisztus testének révén van koinóniánk. A sákramentumok Jézus Krisztus keresztségében és feltámadásában részeltetnek minket. Hitben és reménységben szembesülünk Isten Országának teljes közösségével. Azért lehet egymással teljes értelmű befogadó közösségünk és társas viszonyunk, mert Istennel való koinónia az elhívásunk. A koinónia lelki ajándékaink és anyagi javaink egymással való megosztásában nyilvánul meg. Istennel való közösségünk egy titokzatos, meg nem érdemelt és dicsőséges valami. Az egyes keresztyének és egyházak

Közösségének pontosan ezt a misztériumot és dicsőséget kell felszínre hozniuk és feltárniuk.

34. Remélem, hogy a különféle hitvallások és egyház-kormányzási testületek ellenére a jövő református egyházai mélyebben fogják átélni egységüket. Egymáshoz tartozunk, s kölcsönösen felelősek vagyunk egymás iránt. A túlzott individualizmus és elkülönülési magatartás bármilyen formája a keresztyén egyház alapjától való eltérést és eltávolodást jelent. A közösség nemcsak toleranciára szólít minket, hanem egyben teljes el- és befogadásra. Úgy kell egymást befogadnunk, ahogyan Jézus Krisztus fogadott be minket (Róma 15,7). A közösség tartalma nem más, mint egymás részletetése, valamint szükség esetén egymásért való szenvedés és áldozat. Minden helyi gyülekezet és felekezet az egyetemes egyház kifejeződése, ezért a helyi és egyetemes közti jobb megfelelést kell keresnünk.

35. Egy adott helyi, vagy területi szituációban az egész világegyházzal való egységünket kell meglátnunk. Méret, vagy pénzügyi potenciál okán működő fontosabb, vagy kevésbé fontos egyház többé nem létezik. Minden, a számok törvényei szerint kicsi vagy nagy egyház egyenlő, s egyelőképpen kell őket megítélnünk. Minden közösségnek és egyháznak az a feladat adatik, hogy saját környezetében tegyen bizonyosságot Jézus Krisztusról. A bizonyágtétel és szolgálat érdekében szívesen fogadjuk a református hagyomány többi közösségét és egyházát is. Helyi, országos és regionális viszonylatban a többi keresztyén tradícióval való békés közösséget kell keresnünk.

36. Földünk református egyházainak egyik jellemzője az egység hiánya. Nem szokatlan dolog egyetlen országban több református egyházat találni. A reformátusokban jelen van a szakadásokra és megosztottságra való hajlam. A világ református egyházainak átfogó listáját tartalmazó Református Egyházak Kézikönyvének (Handbook of Reformed Churches) előkészületei arról tanúskodnak, hogy több, mint kétszer annyi református egyház van a Református Világszövetségen kívül, mint azon belül. Az egyház református értelmezésének elégtelensége abból áll, hogy a gyakorlatban lekicsinyeljük Jézus Krisztusnak az egyházi közösségben való jelenlétét. Hajlamosak vagyunk elfelejteni azt, hogy mind a helyi, mind az univerzális egyház Jézus Krisztus testének kifejeződése. Mindnyájan egyetlen test tagjai vagyunk, s lelki ajándékaink vannak egymás gazdagítására és szolgálatára. Éppen ezért komoly bukás a református egyházakat elválasztó megosztottságok és elkülönülések elfogadása.

37. Arra szeretném sarkallni ezt a közgyűlést, hogy tegyen lépéseket a Református Világszövetségnek egy elkötelezettebb egyházközösséggé való átalakítása érdekében. Nem névváltozásról van szó, hanem egy olyan alkalomról és kihívásról, amely arra bír minket, hogy újragondoljuk a „Kik vagyunk mi?” és a „Mi az elhívatásunk?” alapvető fogalmakat. Egy ilyen eltolódásnak messzemenő következményei lennének abból a szempontból, hogy milyen módon értelmezzük egymáshoz való viszonyunkat és kölcsönös segítségnyújtásunkat szervezetünkön belül. A régítől eltérő új módon összeforrva jobban tudnánk a missziói munkában tapasztalható széthúzásról beszélni. Nem véletlen az, hogy a missziói tevékenységet gyakran azok a helyi gyülekezetek támogatják, akik jelenleg az önfenntartás és autonómia felé hajlanak. Ebben a viszonylatban a református

egyházakat átfogó nemzetközi kooperációt és koordinációt erősíteni kell. Azt kell szem előtt tartanunk, hogy a keresztyén egyház egyszerre helyi és egyetemes, s egyik aspektust sem lehet a másiktól elválasztani.

A szolgálat közössége

38. A Református Világszövetség olyan szolgálati közösség, amelyben a tagegyházak a szolidaritás és kölcsönös kihívás szellemében szolgálják egymást. Mind genfi központunk, mind regionális struktúráink elérhetőek a tagok számára. A tagegyházak, valamint egyének is fordulnak hozzánk információért, útbaigazításért, írott anyagért és pénzügyi segítségért is. A Református Világszövetség sokféleképpen lehet mások szolgálatára és segítségére: könnyítheti az információcserét, elmélyítheti az együttműködést. A következő példa jól szemlélteti mindezt: az egyházak figyelmét a Nagy Tavak vidékének menekültjeire irányítottuk, mostanában pedig arra tettünk felhívást, hogy az éhínségtől és áruhiánytól szenvedő Észak-Korea lakosságának megsegítése megszerveződjön.

39. Az Újszövetség lapjain megjelenő diakónia (szolgálat) szó eredeti értelme az Úr Asztalánál való szolgálat. Az úrvacsora központi helyet foglal el közösségünkben. Az úrvacsorában való részvételt követően azért megyünk ki a világba, hogy bizonyosságot tegyünk és szolgáljunk. Az ősegyházban ez azt jelentette, hogy az őskeresztyének gondozták a rászorulókat, s érdekelte őket azok élete és jóléte. Az Úr Asztalától távozva saját közösségünket, s az általános értelemben vett emberi közösséget is szolgáljuk.

Szolgálatunk gyakran teológiai és intellektuális, ugyanakkor nagyon konkrét, k és gyakorlatinak kell lennie. Jézus Krisztus megmosta tanítványai lábát, s ez a férfi által végrehajtott tett példa nélküli, meglepő és megdöbbentő volt. Az az elhívatásunk, hogy Jézus Krisztus nyomdokaiban haladva alázattal szolgáljunk. A szolgálatból már részesedtünk, ezért most szolgálunk kell. A keresztyén közösségbe számos szükség, a nagy emberi közösségben pedig sok vérző seb tátong. A szolgálatnak több aspektusa és dimenziója van. Szolgálatunknak nincsenek határai. Keresztyén testvéreink és az emberiség adósai vagyunk. Adósai vagyunk ugyanígy a természetnek és az egész teremtetésnek.

40. Önök talán azt mondják, hogy mindezek még mindig nagyon elvont és filozófiai megállapítások. Akkor hadd legyen konkrét és megfogható. Nem szeretném idő előtt megítélni ennek a nagygyűlésnek a végkimenetelét, a következő nagygyűlésig terjedő időszak prioritásait illetően. Engedjék meg mégis, hogy felvázoljam a Református Világszövetségnek az elkövetkező években végzendő szolgálatát.

- a.) A református teológusokkal, világiakkal, beleértve a nőket és a fiatalokat is, közösen kell gondolkodnunk a református hit fő hangsúlyairól.
- b.) Azonosítanunk kell a tudományos és társadalmi élet égető gondjait, s teológiailag kell rájuk reflektálnunk.
- c.) Folytatnunk kell a többi keresztyén közösséggel való kétoldalú dialógust.
- d.) A tagegyházakat látogatnunk kell, s velük különösen akkor kell személyes kapcsolatba lépni, amikor nehézségeik vannak, vagy stressznek vannak kitéve.

- e.) Támogatnunk kell a nők és férfiak be- és elfogadó közösségét, s el kell távolítanunk az igazságtalanság minden láncát.
- f.) Küzdenünk kell az emberi jogokért, le kell lepleznünk minden igazságtalan és elnyomással teli helyzetet, dolgoznunk kell a gazdasági igazságért, a konfliktusok békés megoldásáért, föl kell emelnünk szavunkat az erőszak, valamint a faji megkülönböztetés ellen.
- g.) Ápolnunk kell az élet iránti tiszteletünket, az igazságot az egész teremtés számára elő kell mozdítanunk. A szakértők véleménye szerint mindössze ötven év maradt hátra ahhoz, hogy az ökológiailag romboló fejlesztési beruházásoknak új irányt szabjanak.
- h.) A misszió területén tapasztalható egyfajta félreértésről és zűrzavarról is beszélnünk kell. Mit tehetünk a széthúzás és a koordináció hiánya ellen?
- i.) Tovább kell keresnünk annak érdekében, hogy világos képet nyerjünk a református egyházaknak az ökumenikus mozgalomhoz való egyedülálló hozzájárulásáról. A Református Világszövetség azt javasolta, hogy a XXI. században, az első adandó alkalommal legyen közös nagygyűlése a Református Világszövetségnek, az Egyházak Világtanácsnak, valamint a Lutheránus Világszövetségnek.
- j.) Nyitottá kell válnunk a többi vallás iránt, el kell kezdenünk a velük való párbeszédet és gyakorlati együttműködést az olyan, több vallást érintő helyzetekben, amelyek több tagegyházunkra rányomják bélyegüket.

41. Megítélésem szerint a nagygyűlés helyeselheti e prioritásokat, és hozzájuk is tehet. Lelki ajándékaink mértéke szerint fogjuk folytatni tevékenységünket. Nagy szükségünk van az Önök imáira, közbenjárására. Kérem, hogy vegyék imáikba a Református Világszövetséget, annak stábját és területi munkáját. Szerdai genfi meditációinkon gyakran idézzük Önöket emlékezetünkbe. Kérjük, hogy továbbra is viseljének minket szívükön, és imádkozzanak értünk.

42. Végezetül, de nem utolsó sorban arra kérem Önöket, hogy a kijelölt prioritásoknak eleget teendő, legyenek szívesek újra fontolóra venni, hogy mennyit fognak éves pénzügyi hozzájárulásként befizetni a Református Világszövetség pénztárába. Feladatainknak nem tudunk eleget tenni, sem látásainkat valóra váltani, ha bevételünk szintjét nem sikerül sem fönntartani, sem emelni. Bevételünk egyébként csökken. Ha nem találunk gyorsan ható gyógyírt erre a bajra, akkor kénytelenek leszünk stábunk néhány tagját elbocsátani, s ennek eredményeképpen össz munkánk fog akadályba ütközni. Sürgősen kérem Önöket, hogy gondosan vizsgálják meg ezt a kérdést, s gondoskodjanak arról, hogy anyagi hozzájárulásuk összhangban legyen egyházunk méretével. Közösségünkben az anyagi eszközök hiánya nem elsődlegesen gazdasági gond, hanem olyan kérdés, amely teológiánkhoz, lelki életünkhöz, s ahhoz a kérdéshez kapcsolódik, hogy egymást közeli egyházakként látjuk-e.

43. Végül köszönetet mondok mind a kísérítő stábjában, mint a végrehajtó munkacsoportban dolgozó kollégáinknak az évek során bizonyított együttműködésükért és odaadásukért. Nagyon hálás vagyok mindnyájuknak. Külön köszönet a nagygyűlést rendező Koordinációs Hivatal munkatársainak.

44. Köszönet részemről az Elnök Asszonynak, a tisztviselőknél, s a Végrehajtó Bizottság minden tagjának a Református Világszövetség munkájához való hozzájárulásukért, s azért, hogy szervezetüket a szívükön viselik. Az évek során a bizalom és barátság légkörét teremtettük meg, amely olyan fontos munkánkra nézve. Biztosítani kívánom Önöket, hogy öröm volt Önökkel dolgozni. Mély hálával tartozom Önöknek.

45. Köszönet részemről azoknak a tagegyházaknak is, amelyek fönntartották a Református Világszövetség genfi irodájával való kapcsolatukat, s különféleképpen segítették munkánkat.

46. Köszönet a nagygyűlés hivatalos küldötteinek is. Szeretném, ha azt éreznék, hogy az Önök küldetése nem ér véget e nagygyűlés záróistentiszteletével. Szeretnénk, ha Önök Debrecen után is megőriznék a Református Világszövetséghez fűződő közeli kapcsolatukat. Önök ezután is postacímeink jegyzékén fognak szerepelni, s kapni fogják az UP-DATE-et. A tisztét most elfoglaló Végrehajtó Bizottságnak egyedi feladatai lesznek. A nagygyűlés minden delegátusa segítheti azonban a Református Világszövetséget azáltal, hogy annak tevékenységét tagegyházában interpretálja. Azt kívánjuk, hogy Önök a Református Világszövetséget alkotók szélesebb körét teremtsék meg, amelyre támaszkodhatunk. Csak így tudunk megbirkózni az előttünk álló látásokkal és álmokkal. Remélem, hogy Önök sokáig fognak emlékezni erre az együttléltünkre, amely nem szabad, hogy csak komoly reflexió maradjon, hanem kell, hogy ünneplés, öröm, részletetés és személyes találkozások sora is legyen.

47. A jövő évezred küszöbén imádságos szívvel kívánom, hogy a Református Világszövetség prófétái közönség legyen. A „prófétai” szó itt annyit jelent, mint arrogancia nélkülség és együttérzés. Bárcsak Isten egész népe prófétákból állna, és Isten kiöntené rájuk Lelkét (4Móz 11,29)! Ezt nemcsak a Mózes idején élt Izrael népére kell érteni, mert itt olyan ígéret hangzik, amely mindazoké, akik a hit nemzedékről nemzedékre tartó folyamatosságában élnek. Ne legyünk konformisták, sem opportunisták, hanem legyünk olyan egyház és nemzetközi közösség, amely próféta módon és hűségesen figyel városaink és társadalmaink falainál. A három személyben Egy Isten adjon nekünk bátorságot, kitartást, és a fontos dolgok látását. Bárcsak Isten egész népe prófétákból állna!

Milan Opočenský
(Fordította: Karla Tamás)

Isten ajándéka a felebaráti jövő

Mai témánk az igazságszolgáltatás a világban és az igazságtalanság bilincseinek összetörése. Mottóadó textusunk lesz a vezérfonal:

*„Nekem az olyan bőjt tetszik,
amikor leoldod a bűnösen fölrakott bilincseket,
kibontod a járom köteleit,
szabadon bocsátod az elnyomottakat,
és összetörsz minden jármot!”*

Az Ézsaiás 58 költői hangja a hit legalapvetőbb állítását tudatja:

az igaz hit a felebaráttal való törődés;
az igaz hit önmagával szemben nem elnéző istentisztelet;
az igaz hit igazságot szolgáltat a lelkisebbeknek is;
az igaz hit a környező világ figyelmének a felebarátra történő irányítása.

Ez Isten Igéje! Ez csengett Izráel fülében a júdaizmushoz vezető úton: az igaz hit a környező világ figyelmének a felebarátra történő irányítása!

Ez a kérdés annyira kitartóan szól a júdaizmus számára is, hogy törödniük kell a világgal, amíg Jézus ajkáról is elhangzik végül. Ő ezt mondja:

A második ez: *„szeresd felebarátodat mint magadat.”*
Nincsen ennél nagyobb parancsolat (Lk 10,27).
Hallgatói pedig ezt kérdezték Tőle: *„De ki a felebarátom?”* (Lk 10,29).

A válasz így hangzott:

Az, aki könyörületre indul (Lk 10,37).
Az, aki könyörületre szorul.
Azok felebarátai egymásnak, akik a könyörületben válnak azzá.

A szó Jézus ajkáról szól, és ott cseng az Egyház fülében még a mai nap is. Szól a többi között a reformátusokhoz is, akik tapasztalatból ismerhetik a felebaráti szeretetet és az igazságtalanságot, valamint az elnyomásból, éhségből, hajléktalanságból, szegénységből és mezítelenségből való szabadulást. Szól a többi között a reformátusokhoz is, akik kényelmesek, önelégültek, vagy szűkölködnek, és emlékeztetnek minket az igaz hitre és igaz életre. Az Ézsaiás 58 óta megszólaló hang követelés, ami Istentől ered... ettől a felebarát Istentől hozzánk emberekhez, ehhez a felebarát néphez.

De az Ézsaiás 58 nem egy légtüres térben megszólaló kozmikus kijelentés. Hanem *konkrét felszólítás a szükség idején*. Úgy gondolom ezen az alkalmon a legjobb szolgálatot azzal teszem, ha kiemelem azt a szükség-helyzetet, amiben ezt a megütő de egyben gyógyító, minket azonosító szót kaptuk. Négy részre bontom mondanivalómat:

mindannak *összeomlása*, ami régi,
az új *víziója*,
vita a jövőről,
tettek az újért.

Ezt a négy témát (összeomlás, vízió, vita, tett) fogjuk megbeszélni, és úgy érzem, mindegyik körülvesz bennünket, úgyannyira, hogy az akkori felszólítás most hozzánk szól.

I. A kijelentés az ókori világban

Először is Istennek ezt az élő szavát ókori kijelentésében kell megértenünk.

A) Az összeomlás

Istennek élő szava a felebarát sorsát radikális társadalmi összeomlás helyzetében bízva ránk, amikor az ismert világ részeire esik szét. Ez az összeomlás különböző képekben jelenik meg. Az összeomlás először is akkor jön, amikor 587-ben Jeruzsálemet elpusztítják. A templom porig égett és Izráel hitének nagy bizonyossága már nem volt olyan biztos. Anyáik és apáik gyökereit kiszaggatták, messzire kerültek otthonuktól, messze idegenbe. Keserű könnyeket hullattak az elvesztett biztos világról.

De az összeomlás egy egészen más formában újra jelentkezett. Babilonba, egy valóban idegen országba kerültek, amelyik hatalmas volt és arrogáns szuperhatalom. Babilon, amely kizsákmányolt, elnyomott és meggyalázott, úgy tűnt örökké fennáll. Am végül egy szempillantás alatt *eltűnt*. A világ szétesett. Minden lehetséggé vált, ugyanakkor minden bizonytalanná lett. A zsidók rendkívül zavartak és csalódottak voltak, mert most elvesztették azt a szuperhatalmat, ami irányt, rendet követelt, de kivívta az ellenállást és az alternatívák lehetőségét. És most ennek is vége, s nem látják jövőjüket Istennel.

Láthatjuk ezt a közösséget, aminek nincsenek fix tájékozódási pontjai, még biztos ellensége sem, semmilyen világi viszony, ahol hittudatuk megnyilvánulhatna. Az alapokig kerültek vissza, hitük alapvető állításaihoz, nem voltak már intézményes formák, de nem tartott már össze az ellenállás sem.

B) A vízió

Megdöbbenő, hogy a fogságnak ebben az összeomlásában és ellehetetlenülésében egy Isten Lelkétől megérintett költő jelenik meg. A fogság költőt terem. S itt elmondhatjuk immár másodszor, hogy Isten élő szava a felebarát sorsát bízva ránk. Mindez egy *radikális hétköznapi vízió* kontextusában jelenik meg.

A vízió az Ézsaiás 40–55 költőjének ajkáról hangzik el. Ennek a költőnek a különlegessége az, hogy reményessége nem a körülményekből fakad. Ismeri az adott körülményeket, de valamilyen rejtélyes módon Isten Lelke megpihen rajta és békességet, a jövő reményességének képzetét adja ennek a kétségbeesett közösségnek, hogy jövőt varázsoljon a fogság reménytelenségébe, hogy elősegítse a hatalmas és dicsőséges hazatérést, amikor,

*„emelkedjék föl minden völgy,
süllyedjen le minden hegy és halom...
Mert megjelenik az Úr dicsősége,
látni fogja minden ember egyaránt.
– Az Úr maga mondja ezt!”*

(Ézs 40,4–5)

A költő szava megkérdőjelezi az összeomlás kétségbeesését és megmozgatja a szíveket és életeteket, és a népet egy új otthon, egy új béke (*salom*), egy új Jeru-

zsálem felé fordítja. Ő az a költő, aki így hallotta szól-
ni az Istent:

*„Vigasztaljátok, vigasztaljátok népemet!
– mondja Istenetek.
Szóljatok Jeruzsálem szívéhez,
és hirdessétek neki,
hogy letelt rabsága,
megbűnhődött bűneiért,
hiszen kétszeresen sújtotta
az Úr keze minden vétkéért.”*

(Ézs 40, 1–2)

Ez a költő így hallotta szólni Istent:

*„Ne félj mert megváltottalak,
neveden szólítottalak enyém vagy!
Ha vízen kelsz át én veled vagyok,
és ha folyókon, azok nem sodornak el.”*

(Ézs 43, 1–2)

Ez a költő így hallotta szólni Istent:

*„Ne a régi dolgokat emlegetsetek,
ne a múltakon tűnődjete! Mert én újat cselekszem,
most kezd kibontakozni,
majd megtudjátok!”*

(Ézs 43, 18–19)

Már nem számítottak semmi újra. Csupán arra gondoltak, hogy a már soha többé nem létező hit utáni *nosztalgia* és a valószínűtlennek tűnő hit miatti kétségbeesés között választhatnak.

A költő azonban összetöri a múltba tekintők ragaszkodását. A kijelentésnek ebben a pillanatában megfordulnak szívükben és lelkükben, egy másik Jeruzsálemet képzelnek el, mely többé már nem moeskos és szégyenletes, már nem tisztátalan és alantas, már nem tartozik a hatalom nélküliek és kizsákmányoltak közé.

A költő a látóhatár széle felé tekint és látja az új árnyékát:

*„Ez az én szolgálóm, aki támogatok,
az én választottam, akiben
gyönyörködöm.
Lelkemmel ajándékoztam meg,
törvényt hirdet a népnek...
igazán hirdeti a törvényt.
Nem alszik ki, és nem törik össze,
míg a törvénynek érvényt nem szerez a földön;
tanítására várnak a szigetek.”*

(Ézs 42, 1–4)

Az eljövendőt érintő kérdés az igazság, az igazság, s harmadszor is az igazság. Igazság a megrepedt nádszálnak, igazság a pislogó gyertyabélnek, mivel a szigetek várják a Tórárt, aminek most már engedelmeskedni fognak.

A költőnek az új látomáshoz, az új társadalmi lehetőségekhez, új szavakat is kell találnia, ezért használja most első alkalommal az evangélium, az örömhír kifejezést.

*„... kiált erős hangon,
ki örömhírt viszel Jeruzsálemnek!
Kialts, ne félj!”*

(Ézs 40, 9)

*„... örömhírt hoz,
szabadulást hirdet.
Azt mondja Sionnak:
Istened uralkodik!”*

(Ézs 52, 7)

A látomás megváltozott kormányzást, megváltozott hűséget és megváltozott társadalmi lehetőséget jelent. *A költő feladata, hogy felhívja a hűségeseket, hagyják el a babiloni nyomorúságot az evangélium lehetőségért.* Ez Exodus, a fáraót és a társadalmi valóság összes konvencióit kell elhagyni, hogy megragadhasák Isten felebaráti valóságát. Ahhoz, hogy bejuthassanak ebbe az új viszonyba el kell hagyniuk valamit:

*„Távozzatok, távozzatok,
vonuljatok ki onnan...
De nem kell sietve vonulnotok,
nem kell futva mennetek...”*

(Ézs 52, 11)

*„Bizony örömmel jöttök ki,
és békességben vezetnek benneteket.”*

(Ézs 55, 12)

A látomás annak a népnek szól, mely úton van Isten országának új világa felé.

C) A vita

Ezután hazaérkeznek Jeruzsálembe. A perzsák elengedték őket. Miután a régi szuperhatalom elbukott és megérkeznek, a háború romjainak valóságával kell szembenéznük. Jeruzsálem még mindig az a romhalmaz, amit a babiloniak maguk mögött hagytak. A fogságban élő Ézsaiás részéről a látomás kissé túlzónak tűnik. Most a helyszínen kellett valódi döntéseket hozni. S ahogyan az gyakran megesik, amikor egyházi bizottságok konkrét tervekét készítenek, mellette és ellene is akad vélemény.

S most harmadszor azt kell mondanom, hogy a felebaráti sorsot ránk szabó Isten Igéje mély válságban és viták között szólal meg. Hiszen volt érv itt arról, hogy kié legyen az ellenőrzés a jövőben, ki birtokolja az állami ortodoxia tekintélyét, ki mondhasa meg mi a helyes, és mi a lehetséges. A korai júdaizmus rendkívül széttagolt közösség volt, melyet görcsös érzésekkel, behatárolt gondolkodással és kedvetlen hangulattal rendelkező kicsiny frakciók és pártok alkottak. Ez az egyházi viták ódivatú előképe, s a vita talán az egyik legrégebbi jellemzője magának az egyháznak, régebbi, mint az egyetemesség (katolicitás) vagy az apostoli mivolt.

A kissé a helyes tan (ortodoxia) és helyes életvitel (ortopraxis), reformáció és ellenreformáció ellentétpárokra hasonlító vita a közösségről, annak jellegéről és kiterjedéséről szólt. Egyik lehetőségnek mutatkozott a *tiszta közösség* megalkotása, melynek lényegét és határait óvni kell, biztos tagsággal kell rendelkeznie, szigorú tanokat kell követnie, pontosnak kell lennie az etikai kérdésekben, biztosnak istentiszteleti gyakorlatában, világosnak, rendezettnak és megkérdőjelezhetetlennek.

A korai júdaizmusban ez határozott igényként jelentkezett, melynek befolyásos és meggyőző támogatói voltak. De volt egy másik lehetőség is, melynek mi vagyunk az örökösei. Ezt adja elénk az Ézs 56–66 merész szerzője, aki nem szenvedhette szörszálhasogató kortársait. Szerinte a hűséges jövő látomásának problémája abban rejlik, hogy befelé fordult és túlzottan önmagával foglalkozik. Ez a szerző kezdettől fogva úgy értelmezi a Jahvéba vetett komoly hitet, mint ami nyitott és figyel a világ jólétére. A vitának ez a vonala egy egészen más közösséget, s annak egészen más feladatot képzel el. Az 56,1-ben így kezdi mondandóját:

*Tartsátok meg a törvényt,
cselekedjétek igazságosan,
mert hamarosan eljön szabadításom!”*

Ennek az alternatív látomásnak, mely mellett elköteleztük magunkat, a mellékterméke az igazság. Ez nem a megtorlás igazsága. Ez a közösségi együttérzés megújító igazsága, melyben az erős és a gyenge a közös jövő által kapcsolódik össze, ahol az erősnek tudnia kell feladni és tudnia kell lemondani a gyenge javára, mivel mindnyájan egymás tagjai vagyunk. Ez az igazság vezet el Pál Jézusról tett dicsőséges vallomásához:

„... gazdag létére szegénnyé lett értetek, hogy ti az Ő szegénysége által meggazdagodjatok.” (2Kor 8,9)

A gazdagság és szegénység, hatalom és gyengeség, lehetőség és lehetetlenség általános kérdése kerül itt terítékre. A próféta szájából hangzanak, Isten szívében jelen vannak, Jézus magatartásában központi helyet foglalnak el. Népeink pedig figyelnie kell az útmutatásra.

Ebben az Ézs 40–55 nagy látomását követő konfliktushelyzetben a közösség mindig azt vitatja, ki az, aki beletartozik a látomásba és ki az, aki nem. Az ősi Tóra tanításában Mózes kizárta az idegeneket a közösségből. Mindazokat kirekesztette, akik vér szerint nem tartoztak oda (5Móz 23,1–8). Most azonban a konfliktusra rámutatva azt mondja a próféta, eljött az idő, hogy túllépjünk a mózesi Tórán:

*„Ha a herélték megtartják szombatjaimat,
azt választják, ami nekem kedves,
és ragaszkodnak szövetségemhez...”*
(Ézs 56,4)

Szívesen látom őket!

*„Az idegeneket, akik csatlakoznak
az Úrhoz, és őt szolgálják,
akik szeretik az Úr nevét...
mindazokat, akik vigyáznak,
hogy meg ne sértsék a szombatot,
és ragaszkodnak szövetségemhez...”*
(Ézs 56,6)

Szívesen látom őket!

És ezután, a végső bizottsági ülésen, melyen a helyes istentisztelet és liturgiai megújulás kérdését vitatták meg ez a felszabadult próféta meri azt mondani, hogy:

Ti akartok kegyességről, vallási tanítványokról, önfeláldozásról és komoly lelkiségről beszélni? Nem az-e a helyes böjt, a tanítványi magatartás kulcsa, a vallási kötelességek lényege, hogy a szenvedéssel, az igazságtalansággal, az elnyomó tettekkel, a hatalom rendelkezéseivel, az adóbeszédessel, a tartozás elrendezéssel, a piaci manipulációkkal és monopóliumokkal foglalkozunk. Hiszen mindezek okozzák az éhezést, a nyomort, a meztelenséget, a hajléktalanságot stb. És nem véletlenszerűen, hanem mint amik ennek a politikának a biztos és határozott velejárói. Erről szól a hit. És magunkra maradunk ezzel az igaz hittel, felebaráttal és az emberiség evilági jövőjével kapcsolatos ősi és sürgető konfliktussal, ami most is megszólít minket. S a sürgetés egyre erőteljesebb!

D) Végül a tett

Az összeomlás, a látomás, és a vita után végül jön a tett. A születő júdaizmusban Ezsdrás és Nehémiás konkrét politikai döntéseiben valósult ez meg. Isten élő szava a felebarát sorsát bízza ránk. Végeredményben azokban a

politikai tettekben válik megfoghatóvá és elérhetővé, melyek a nyilvános politikát, a közhatalmat, s a különböző feladatokra (melyek nem osztják meg az erőt és gyengét, gazdagot és szegényt) felhasználható közpénzeket érintik. Az új politika lehetővé teszi gazdagnak és szegénynek, hogy *felebarátai legyenek egymásnak*. Ezsdrás és Nehémiás határozottak és szigorúak. A vízió felélesztésén munkálkodnak. Úgy vélik, hogy a teológiai eszmecsere-nek nincsen sok értelme, ha a gyakorlatban nem valósul meg. Három ilyen tettüket érdemes megemlíteni.

1. Újra felfedezték a sabbatot.

„Ha az ország lakossága árút vagy bármilyen gabonát hoz be eladásra a nyugalom napján, nem vásárolunk tőlük a nyugalom napján vagy más ünnepnapokon. A hetedik évben bevetetlenül hagyjuk a földet, és elengedünk minden tartozást” (Neh 10,32).

„Ebben az időben azt láttam Júdában, hogy a nyugalom napján szőlőt taposnak, gabonát hordanak, a szamarakra terhet raknak, és bort, szőlőt, fűgét és mindenféle terhet hordanak Jeruzsálemba a nyugalom napján. Ezért figyelmeztettem őket, hogy ezen a napon ne áruljanak eleséget... Ezért megszidtam a júdai nemeseket és azt mondtam nekik: Miért követtek el ilyen gonoszságot, hogy megszenteltelintitek a nyugalom napját?! Hiszen ugyanezt követték el ősitek, ezért hozta ránk és városunkra Istenünk ezt a sok bajt! Ti pedig még növelitek Isten haragját Izráel ellen azzal, hogy megszenteltelintitek a nyugalom napját” (Neh 13,15–18).

A sabbat nem csupán egy kegyes egyházi nap. Ez a pihenőnap. Ez egy olyan nap, amikor a gépek termelése leáll. Ez egy olyan nap, amikor a fogyasztói étvágyat megzabolázzák. Ez egy olyan nap, amikor a Tóra és a kereszt sokkal fontosabb jelképpé válik, mint a Coca-Cola, vagy a Nike. Ez a lelassítás, kikapcsolás napja, amikor a felebarátok sokkal fontosabbá válnak, mint az árucikkek. Ez az az idő, amikor szabadon lehet élni a pénzvilág gyilkos követelésétől.

2. Nehémiás bevezeti a legkülönösebb gazdasági reformot, amit az Ézs 40–55 alapozott meg és az Ézs 56, illetve 58 megerősített. A gond itt a kizsákmányoló adópolitika volt, melynek révén a szegényeket elevenen fogyasztotta el a gazdasági szerződés:

„Voltak, akik ezt mondták: Zálogba kell adnunk mezőinket is, szőlőinket is, házainkat is, hogy gabonát tudjunk venni az éhínségben. Voltak olyanok is, akik ezt mondták: Mezőnkre és szőlőnkre pénzt kellett kölcsönvennünk, hogy adót fizethessünk a királynak. És bár a mi testünk éppen olyan, mint honfitársaink teste és a mi fiaink éppen olyanok, mint az ő fiaik, mégis rabszolgáknak kell eladnunk fiainkat és leányainkat” (Neh 5,4–5).

Nehémiás, aki ismeri az igazságot és a felebarát fogalmát, nagyon mérges lett. Azt mondta a kizsákmányolóknak:

„Ti kiuzsorázzátok honfitársaitokat! Azután nagy gyűlést tartottam ügyükben, ahol ezt mondtam nekik: Mi tehetségünk szerint visszavásároltuk júdai honfitársainkat, akik eladták magukat a pogány népeknek. Ti pedig eladjátok honfitársaitokat, mert ők kénytelenek eladni magukat. Azok pedig hall-

gattak, és nem találtak szavakat. Akkor ezt mondtam: Nem helyes, amit műveltek. Hát nem akartok Istenünk félelmében élni, hogy ne gyalázzanak bennünket a pogány népek, a mi ellenségeink!? Hiszen én, rokonaim, és legényeim is kölcsönöztünk nektek pénzt és gabonát. Mi elengedjük nektek ezt a tartozást. Ti pedig adjátok vissza nektek még ma mezeiket, szőlőiket, olajfakertjeiket és házaikat, sőt a kölcsönadott pénznek, gabonának, bornak és olajnak a kamatát is!” (Neh 5–7–11).

Ők pedig így válaszoltak:

„Visszaadjuk, nem követelünk tőlük semmit! Úgy teszünk, ahogyan te kívánod” (Neh 5,12).

A hit a gazdasági szerződésekből szövetségi gyülekezetet formált. A keménység, harag és határozottság politikájával lépett fel. Mélyen bevésődött az emlékekbe és rendkívüli kitartást szült.

3. A legradikálisabb cselekedet a Neh 11,1–2.

Sorsot vetettek és a népből, minden tizedik ember a fővárosba telepedett el, hogy gondozzák, hogy osztozzanak a bukott város sorsában, hogy jelen legyenek a szegényekkel és a szegényekért. És valami új történhetett!

Az események menete számomra egészen világos:

Szeresd felebarátodat... a bukás után.

Szeresd felebarátodat... az új látomás szabadságában.

Szeresd felebarátodat... a komoly vita során.

Szeresd felebarátodat... a konkrét politikai tettekben.

Összeomlás, látomás, vita, tett! És mindez a felebarátról szól, akiről a nagy parancsolat is beszél.

II. A kijelentés a mai világban

Természetesen tudom, hogy mindnyájan ismeritek már ezt az Ézsaiás és Nehémiás által formált folyamatot. Egyrészt azért mondom el ismét, mivel újra és újra vissza kell térnünk ezekhez a szövegekhez, amiben anyáink és apáink megtalálták hitükhöz az erőt. De sokkal inkább azért, mert úgy gondolom e szövegek ismételt olvasata hatalmas erőforrássá válik számunkra a mában.

A) Az összeomlás

Oly korban élünk, amikor a felebarát sorsa éppolyan drámai összeomlások során ismerhető fel, mint a szeretett Jeruzsálem vagy a gyűlölt Babilon összeomlása volt. Testvérek, mi, vagy legalábbis a nyugati országokban lakók átélünk egy összeomlást amikor kiderül a korábbi meggyőződések, kiváltságok és hatalmi elképzelések hamis volta. Az ok, amiért ezek a szövegek megszólítanak minket az, hogy a mi korunk az a kor.

Mi itt a nyugaton végignézzük, ahogyan régi szeretett városaink összeomlanak. Végignézzük, hogy egyházaink majdnem eltűnnek és az elvadulásban valahol a helyes utáni nosztalgia és a lehetetlen miatti kétségbeesés között találjuk magunkat. A nyugati egyház korábbi előnye teljesen eltűnt és már legalább aggódunk.

De nemcsak a mi szeretett Jeruzsálemünk. Végignézzük a régi szuperhatalmi rendszer agóniáját, az egyik szuperhatalom hirtelen eltűnik, pedig mi azt hittük öröké jelen lesz. A másik még mindig elég erős, de egyre inkább befelé fordul, kapzsi, bizonytalan, megbízhatatlan saját emberi problémáit illetően, ami oly mellbevá-

gó, hogy megdöbbenünk. És a mi jó öreg nyugati dominanciánk, amire számítottunk, hogy örökre ezt fogja diktálni a világ menetét, most lám, összezavarodott. De ha erre a hegemoniára számítottunk, az olyan, mintha Babilonra számítottunk túl hosszán. Úgy gondoltuk örökké tart, de nem hordoz olyan tekintélyt, ahol a valódi emberi kérdéseket fel lehetne tenni.

Így találja szembe magát a valósággal a református ember, s azt kell mondja, hogy a régi hatalmi felállás már a múlté és használhatatlan. Most, meglátva az összeomlást, egy új világ után kutatunk, s az Ige ami megszólal, a felebarát sorsra mutat. Lehet, hogy az összeomlás nyomán a felebarát sürgetőbb lesz, mint valaha.

B) A látomás

A hatalom régi gyakorlatának és jellegének összeomlása érzékelhető. De a fogság olyan prófétákat támaszt, akik a jelen szituáción túli világ képét rajzolják meg. Ahogyan a zsidó fogság terméke az Ézs 40–55, feltehető, hogy a mi korunk is a látomás korszaka, melyben vannak közöttünk olyanok, akik szavukkal és szívükkel látnak és reménykednek túl ezen, egy másik útról, amit Isten most készít. Lesz néhány költő, aki csodálkozásunk közepette mondja meg: „Hát nem értitek?” A látomást a legközönségesebb helyeken kell keresni, ahol az emberek szenvednek, de nem félnek, elnyomottak, de nem legyőzöttek:

megkínzottak, de nem törtek össze,

zavarban vannak, de nem estek kétségbe,

üldözöttek, de nem elhagyottak

lesújtottak, de nem leromboltak.

Minden nemzeti egyház meg tud nevezni egy-egy ilyen megszólaló látomást... Mandela, King, Berrigan, Stringfellow..., akik nem voltak hajlandók feladni, pedig hallották a skandalást: „jólét, kényelem”. Csak néhányat neveztem meg, de bizonyára mindnyájan tudnátok ilyen neveket mondani saját környezetekből.

A pislogó gyertyabél és a megrepedt nád igazsága, rendkívüli érzékenységgel fordulni az új dolog felé.

Az ilyen költő kérdez, méghozzá türelmetlenül kérdez és reménységgel:

Nem látod?

Nem tudnád elképzelni?

Nem tudod elfogadni Isten újdonságait, melyek utat mutatnak a világban?

Az ilyen látomások nem csupán a mi legmerészebb és leginkább látható költőinktől származnak, akik kiállnak az igazságért és mocskolódásnak, erőszakosságnak teszik ki magukat. Az ilyen látomások egészen sajátos módon jelennek meg azok között, akik nem adják be a derekukat, hanem teljességgel bíznak az ígéretekben, jobban mint a körülményekben, s nem félnek. A református embertől nem idegen a látomás. Mi Isten Igéjére tettül fel életünket és Isten Igéje sosem tér vissza üresen. Saját útján halad, s van saját útja, teszi, amit kell. Így jön közeink a látomás akkor is, amikor a világ ajándékként kapja a felebaráti létet. Kétségtelen, hogy a mi időnk, hasonlóan Jeruzsálem elbukásához, az összeomlás pillanata. De legalább ennyire bizonyos, hogy a látomás pillanat is.

C) A vita

A látomás nyomán komoly vita alakul ki. Tőlünk reformátusoktól nem idegen a küzdelem. Néhányan úgy is gon-

dolják, hogy mi ezt tudjuk a legjobban csinálni. Jó reménységgel küzdünk hát imádságban, nyíltságban és várakozásban. Abban a református egyházban, ahol én élek, a kérdés összetett és élet a vita. S láthatóan ilyen a ti egyházatokban is. A papi szórszálhasogatás és tisztaság hangjai igen erőteljesek, legalább annyira, mint amennyire félnek.

Mi azonban kénytelenek vagyunk más módot képviselni és más helyet elfoglalni ebben a vitában, mivel vissza egészen Mózesig és előre Jézusig Isten Igéje cseng a fülünkbe: „felebarát, felebarát, felebarát.” E szövegek gyermekei vagyunk és ezeknek a látomásoknak az örökösei, és így veszünk részt Krisztus egyházának jövőjéért folytatott vitában.

A küzdelem egyházi konfliktus. De az egyház maga is egy küzdelemmel teli világon él. Ma már világos, hogy az egyetemes kapitalizmus (azaz, a világ pénzügyi kormányzása) célja, hogy minden természeti kincset birtokoljon, hogy elpusztítsa a földet, hogy semmibe vegye a szegényeket, hogy a gyengéket és erőtlenekeket eltüntesse. Vitánk végül is nem csupán egyházi testvérekkel folyik, hanem a gazdaság isteneivel, akik meg akarják szüntetni a felebarát kérdést, a kevesek gazdagsága és befolyása érdekében.

S amikor valaki a visszautasítások közepette szövetségesek után kutat, az egyházon kívül nem talál más láthatót. Feladatunk keresztségünk következtében az, hogy mások legyünk. Feladatunk az ellenállás, ahogyan mindig is az volt. Feladatunk a kritikai kiállítás, mely leleplezi az édeskés, kegyeskedő egyéni vallást, amit a gyalázatos közzgazdászok kreáltak. Természetesen az egyháznak az egész világon igen kevés embere van erre a feladatra. De az élet ereje mindig csekélynek tűnik a halál hatalmával szemben. Ez mindig is így volt, s most is így van. De ez a böjt, amire most összegyűltünk, az éhezők, a szegények, a hajléktalanok és a mezítelenek érdekében folytatott böjt *húsvéti böjt*. Ennek erejét az önátadó isteni szeretet adja és minket is önátadásra szólít, ahogyan azt Krisztus is tette, aki engedelmes volt mindhalálig.

Kétségtelen, hogy számos stratégia és elképzelés létezik és ezek helyenként és nemzetenként is változnak. De a meghatározó kérdés egészen világos és egyértelmű. A próféta biztatása indít minket is vitára. A megfeszített ismétlődő szavai miatt törődünk az igazsággal és a piacgazdaság igazságtalanságával. Ma a gazdaság világában élünk, mely megsemmisíti a szegény felebarátot, valahogy úgy, ahogyan a „végső megoldás” során.

A református ember kész és hajlandó a vitára. Tudom, hogy ez veszélyes. Tudom, hogy az egyházi vezetők nem mehetnek túl messze ezen az úton az egyháztagok nélkül. Ezért rendkívül fontos a tanító hivatalunk, hogy a megkereszteltek gyülekezete újra bemerüljön a hit természetébe, a látomás erejébe a parancsolat komolyságába.

D) Végül a tett

Az *összeomlás* menetében ahol láthatjuk, hogy egy világ közeledik, a *látomás* menetében, ahol érezhetjük Isten újítását, a *vitamenetében* ahogy harcolunk az újért, ami áttöri a régi formákat, eljutunk az új negyedik eleméhez, a *tetthez*.

Minden ami eddig történt a tette való felkészülés volt. A tette, ami

olyan, mint a szombatnap nyugalomért folytatott harc,

olyan, mint a gazdasági reform, ami összeköti a hitelezőt az adóssal felebarát mivoltukban, olyan, mint a szorító szükségben történő újjászületés.

Így az evangélium az engedelmességre vezet. Átgondolt cselekvést kíván, hogy összetörhesse az igazságtalanság bilincseit. És ez a mi feladatunk a megkereszteltek gyülekezetében.

Jézus megkérdezték, mi is a nagy parancsolat, Ő pedig azt felelte: „Szeresd Istent teljesen.” De mielőtt még belevághattak volna, folytatta: „A másik hasonlatos ehhez, szeresd felebarátodat.” Ők azt mondták: »Csak egy parancsot akartunk hallani, csak a legnagyobbat.« Ő pedig azt mondta: »Nincsen egy, mindig csak kettő. Isten szeretete és a felebarát szeretete:«

„A szeretetben nincs félelem, sőt a teljes szeretet kiűzi a félelmet; mert a félelem gyötrellemmel jár, aki pedig fél, nem lett tökéletessé a szeretetben. Mi tehát azért szeretünk, mert ő előbb szeretett minket. Ha valaki azt mondja: »Szeretem az Istent« a testvérét viszont gyűlöli, az hazug, mert aki nem szereti a testvérét, akit lát, nem szeretheti Istent, akit nem lát. Azt a parancsolatot is kaptuk tőle, hogy aki szereti Istent, szeresse a testvérét is” (1Jn 4,18–21)

De ez az Isten-szeretet nem üres kegyesség. Ez komoly elhatározás, ami behatol a világba. A felebarát szeretete nem érzégs romantizmus. Ez nyilvános tett, hogy Isten gazdag áldásává legyenek a társadalmi javak, melyeket Isten ajándékozott az embernek, s mi nem tartatunk vissza. Az igaz gazdaság így működik:

„Aki sokat szedett annak nem lett többje, és aki keveset, annak nem lett kevesebbje” (2Kor 8,15)

Isten hozott református testvér az összeomlásba, a bukott városba, a bukott birodalomba;

Isten hozott református testvér a látomásba, a lehetőségeken túli evangéliumba;

Isten hozott református testvér a vitába, ami Isten szeretetét valósággá, a felebarát szeretetén alapuló politikává teszi;

Isten hozott református testvér a tettebe, ami szétöri az igazságtalanságot és lehetővé teszi az örömteli bőséget.

Kérdés, hogy nem ez-e a böjt? Ez olyan kérdés, ami gyakran nekünk szegezett kérdés, melyre válaszolni kell. A válasz pedig „igen”. Ez a böjt. Olyan böjt, mely szétöri az igazságtalanság rendszerét, a jó hír böjtje, mely kinyújtja kezét az éhezők felé, a mezítelenek felé, a hajléktalanok és szegények felé.

Jézus azt mondta atyáinknak és anyáinknak:

„Ne aggódjatok életetekért, hogy mit egyetek és mit igyatok, se testetekért, hogy mivel ruházkodjatok. Nem több-e az élet a tápláléknál, és a test a ruháznál?” (Mt 6,25)

A mi válaszuk pedig: „igen, igen, ámen és igen.”

Walter Brueggemann

(Columbia Theological Seminary)

(Fordította: ifj. Zsengellér József)

A pápa köszöntő levele

Dr. Jane Dempsey Douglessnek, a Református Világszövetség elnökének.

Nagy örömmre szolgál, hogy Edward I. Cassidy kardinális, a Kereszténység egységét elősegítő pápai tanács (Pontifical Council for Promoting Christian Unity) elnöke révén, aki részt vesz a Református Világszövetség Központi Bizottságának augusztus 8–23 között Debrecenben megrendezésre kerülő 23. nagygyűlésén, lehetőségem nyílik, hogy elküldjem szívből jövő jókívánásaimat Önöknek és mindazoknak, akik részt vesznek e fontos gyűlésen, melynek témája: *Törjétek össze az igazságtalanság bilincseit*.

A II. Vatikáni Zsinat után a Református Világszövetség és a Katolikus Egyház kétoldalú nemzetközi párbeszédet kezdett, melynek célja, hogy áthidalják a tanbeli különbségeket, melyek még mindig megakadályoznak minket abban, hogy megvalósítsuk a látható egységet, melyre Krisztus felszólította tanítványait. Más fontos kapcsolatok is segítenek, hogy egymást egyre jobban megértsük. A Katolikus Egyház elkötelezett e párbeszéd folytatása mellett, hogy ki tudjuk szélesíteni a már megtalált közös teret, és igyekszünk megoldani a még közöttünk álló problémákat, hogy együtt tudjuk imádni a mi Urunk Jézus Krisztust, Isten és az ember közötti egyetlen közbenjárót (1Tim 2,5).

Az elmúlt években lehetőségem nyílt arra, hogy meglátogassam azokat a kelet-európai országokat, ahol évszázadokkal ezelőtt a katolikus és református keresztyének gyakran harcoltak egymással. Jól emlékszem 1991-es debreceni látogatásomra, ahol részt vettem a református templomban egy ökumenikus istentiszteleten, s azután felferestem a vallásháború protestáns áldozatainak ott emelt emlékművét. Ez is arra figyelmeztetett, hogy a katolikusoknak és reformátusoknak továbbra is azon kell fáradozniuk, hogy begyógyítsák a múlt sebeit, ami részét képezi az egység felé vezető zárandokútnak. Minden keresztyén közösségnek vannak hitvalló mártírjai (vö. *Ut Unum Sint*, 83) és gyakran az események mögött húzódó tragédia az, hogy az evangéliumi szeretet, mely kellene, hogy mindenkit áthasson, nem volt elég erős ahhoz, hogy legalább az egymás elfogadásáig eljussanak.

Az Önök Központi Bizottsága csupán néhány évvel a 2000. nagy évforduló előtt találkozik, amikor a keresztyénség Isten fiának, a mi egyetlen világosságunknak és reménységünknek megtestesüléséről emlékezik majd meg. Imádkozom érte, hogy ezt az évfordulót valóban hálás szívvel várjuk, köszönetet mondva azért, hogy az elmúlt években Isten kegyelméből elkezdjük a múlt megosztottságának feloldását. Az Úr segítsen minket abban, hogy továbbra is közösen tudjunk felelni az Ő tanítványainak adott felszólításra: „*hogy mindnyájan egyek legyének... hogy elhiggye a világ...*” (Jn 17,21).

Ezekkel a gondolatokkal kérem Isten áldását gyűlésükre: „*Kegyelem néktek és békeség Istentől a mi Atyánktól és az Úr Jézus Krisztustól*” (Róm 1,7).

Vatikán, 1997. július 30.

II. János Pál sk.

(Fordította: ifj. Zsengellér József)

Cassidy kardinális köszöntője

Református Világszövetség 23. Nagygyűlése, Debrecen, Magyarország 1997.

Tisztelt Douglass elnök asszony, kedves barátaim!

Nagy megtiszteltetés számomra, hogy jelen lehetek itt, a Református Világszövetség 23. nagygyűlésén és tolmácsolhatom a Keresztyénség egységét elősegítő pápai tanács szívélyes üdvözlését.

A II. Vatikáni Zsinata óta a Világszövetség és a Keresztyénség egységét elősegítő pápai tanács partneri viszonyban áll, azzal a céllal, hogy régóta megosztott közösségeinket kibékítsük. A párbeszéd és más kapcsolatok révén felismertük, hogy nagyon sok mindenben azonos nézetet vagyunk mint keresztyének, akik imádják és dicsőítik Istent és hiszik, hogy Jézus Krisztus az egyetlen közbenjáró Isten és az emberek között (vö. 1Tim 2,5–6). Egy megértőbb korszak során egyetértésre jutottunk abban, hogy nem vagyunk idegenek egymás számára, és különösen nem vagyunk ellenségei egymásnak, hanem testvérek az Egy ÚR Jézus Krisztusban, hiszen mindnyájan ebben az egy testbe keresztelkedtünk meg. Sőt, ma már sokkal inkább tudjuk közösen megvallani az apostoli hitvallást is.

És már tudjuk azt is, hogy még hosszú út áll előttünk, amin együtt kell haladnunk amíg majd együtt ki tudjuk mondani: *Egy az Úr, egy a hit, egy a keresztség* (Ef 4,5). Vannak eltérések közöttünk, fontos különbségek, például a Krisztus által alapított Egyház természetét illetően. A Pápai tanács eltökélt szándéka, hogy együtt dolgozzon a Világszövetséggel azért, hogy a hitnek ezt a veletek közös útját folytassuk. Arra törekszünk, hogy a már meglévő partneri viszonyt még jobban elmélyítsük.

Az elmúlt harminc év során számos alkalommal vontuk be egymást református és római katolikus „családjaink” életének nagy eseményeibe. Ez is jelzi azt, hogy évszázados ellenségeskedés után közösségeink életében most valódi, bár még nem tökéletes közösséget tapasztalhatunk meg. Ezért most is nagyon hálás vagyok, hogy meghívást kaptunk a nagygyűlésre, mely a Világszövetség legfontosabb szerve. Nagyra értékelem azt a lehetőséget, hogy rövid itt tartózkodásom alatt közvetlenül is láthatom az itt zajló tanácskozást. Hiszen tudom, hogy minden kérdésnek, ami itt előkerül, végső célja Isten dicsőítése.

Végül, hadd köszöntsem önöket a 2Péter 1,2 szavaival: „*kegyelem és békeség adassék néktek bőségesen az Istennek és a mi Urunknak, Jézusnak megismerésében.*”

Edward Idris Cassidy

kardinális

a keresztyénség egységét elősegítő pápai tanács elnöke

(Fordította: ifj. Zsengellér József)

Küng búcsúja

(Walter Jens – Karl-Josef Kuschel: Dialog mit Hans Küng – Piper Verlag, München-Zürich, 1996. 153 l.)

Közhely ugyan, hogy mindenki megöregszik, mégis hihetetlennek tűnik, hogy Küng professzor is, az igazság szenvedélyes, rettenthetetlen és mindvégig ifjú szívű harcosa, immár – 68 éves korában – nyugalomba vonult. E könyv azokat az előadásokat tartalmazza, amelyek a tübingi egyetemen hangzottak el 1996 februárjában. Kettő közülük tudóstársak méltatása, egy pedig az ő búcsú-előadássorozatának utolsó darabja.

Kuschel professzor (1948. Oberhausen), a tübingi egyetem római katolikus teológiai karának tanára, Küng teológiájának alapdimenzióiról tartotta előadását „Teológia szabadságban” címmel.

Honnét is jött Küng? – teszi föl a kérdést, s Küng saját „éles elméjű” megfogalmazásában adja a feleletet: „A középkori-ellenreformációs-antimodernista Paradigma” világából. Két jelenettel illusztrálja ezt az előadó: Küng születése évében (1928) jelent meg *XI. Piusz* új enciklikája, a „mortalium animos”, amelynek kiváltó oka a világprotestantizmusban kivirágzó és sok katolikust is vonzó – ökumenikus mozgalom. Az enciklika kifejti: nincs más mód az egységre, mint „az egyedül üdvözítő egyházba” való visszatérés. A másik jelenet: 1954-ben a 26 éves ifjú tudósnak is le kellett tennie római fölszentelése alkalmából a *X. Piusz* által (1910) előírt „antimodernista eskü”-t. Küng olyan teológusgenerációnak lett – ily előzmények után – a reprezentánsa, amelynek a római tradicionalizmus „erődítményeinek” lerombolását kellett tervbe vennie – mondja Kuschel –, hogy így a katolikus teológiát igazi katolicitásra szabadítsa föl. S ezek még mindig nem elmúlt idők! – teszi hozzá. 1989-ben „A kiskorúságban tartás ellen” az ún. Kölni Nyilatkozatot 160 teológiai professzor írta alá a németnyelvű országokból és Hollandiából, majd csatlakoztak hozzájuk más nyugati országokból is.

Küng 1957-ben svájci honfitársáról, Barth Károlyról írta disszertációját, s nemcsak magáévá tette a kegyelemből való megigazulás tanát, hanem a kegyelmes Istenben való radikális bizalmat következtette belőle. Az istentelen megigazítása üzenetéből ered – Kuschel szerint – a küngi teológia öt alapdimenziója:

1. *A keresztyén ember a világban.* Küng vezéralakja Morus Tamás, a lelkiismeret vértanúja. Róla szól egy korai írása (1964). Általában az emberlétet a siker, a látszat és a jövedelem szerint értékeli, pedig az ember Isten előtt több, mint teljesítményei. „Keresztyénnek lenni” c. műve (1974) a modern, teljesítményközpontú társadalom kritikai analízise. Ez folytatódik később a „Világetosz tervezet”-ben (1990). Az Egyház nélkülözhetetlen szerepe – tanítja Küng –, hogy tükröt tartson a társadalom elé: egyéni gazdagodásának vágya a közjó kárára érvényesül. Az istenhitben megalapozott etosz: szabadabbá lenni a felebarát iránti felelősségre; az ideálokhoz való kötődésre; a közjóért való áldozatkészségre. Küng szívesen citálja

Gandhi szavát: „A jogok Gangeszből a kötelességek Himálájára ered.”

2. *A keresztyén önazonosság a történeti-kritikai tudat fényében.* A liberális protestantizmus történetkritikai exegezise nyomán fölvetődött a téma: az egyház eredeti alakja, mint kritikai mérce. Küng már „Az Egyház” c. könyvében (1967) taglalja ezt, majd eljut „A keresztyén-ség” c. mű (1994) paradigma-analíziséig. Eredménye: a keresztyénség nem azonos valamely örök eszmével, dogmával vagy erkölcsi elvvel, hanem egy konkrét történelmi személlyel. Ő nem egyszerűen a rekonstruált „történeti Jézus” Küng számára, hanem ugyanakkor a Lélek által mindenütt jelen lévő Úr: Jézus, a zsidó, Aki mint a zsidók Messiása és a világ Kyriosa hirdették.

Mi lenne, ha újra eljönne? – kérdezi Kuschel, és Küng egyik könyvéből folytatja a kérdéseket: „Úgy foglalna-e állást kérdésekben, mint a római és német egyházfejedelmek? Ő, Aki attól óvta a farizeusokat, hogy ne rakjanak az emberek vállára elhordozhatatlan terheket, halálos bűnnek mondaná-e a fogamzástátlást? Ő, Aki éppen a csöben levőket hívta asztalához, eltiltaná-e örökre attól az elváltakat? Ő, Akinek kíséretében ott voltak a – róla gondoskodó – nők, s akinek apostolai (Pál kivételével) nős férfiak voltak, megtiltaná-e a fölszentelt férfiaknak a házasságot, az asszonyoknak pedig a fölszentelést? Ő, Aki védelmébe vette a házasságtörő nőket és a bűnösöket, kibocsátana-e oly kemény verdiktet, oly kényes – és bizonyára differenciáltan-kritikailag megítélendő – kérdésekben, mint a házasság előtti nemi élet, a homoszexualitás és a művi vetelés? Azt sem tudom elgondolni, hogy Ő, ha ma visszajönne, egyetértene-e azzal, amikor ökumenikus vonalon a felekezeti különbséget házassági akadálnak tartják; amikor vitatják a protestáns lelkészek fölszentelésének és úrvacsora-ünneplésének érvényességét; akadályozná-e a közös úrvacsora-ünneplést, a templomok közös használatát és az ökumenikus hitoktatást?”

3. *A katolikus mívolt felszabadítása az igazi katolicitásra.* Kuschel visszaemlékezik: egyetemista korában milyen feledhetetlen olvasmány-élménye volt „Az Egyház” c. műben „Az Egyház és a zsidók” és „Az Egyház és az eretnekek” c. fejezet. Itt többek közt az áll: „Lehetetlenség, hogy a »tisztá tan« érdekében tetemeken át gázoljunk. Az ortodoxiától csak egy kis lépés van a vak fanatizmusig, amely valamennyi inkvizíció lelke. Az Egyház abban a pillanatban elszakad az evangéliumtól, amikor kísérletet tesz ellenzéke fizikai vagy lelki gyilkossággal való likvidálására: a szeretet közösségéből a hóhérok vallásává lesz.”

Fölemlíti Kuschel azt a mindmáig jóvá nem tett jogtalanságot, amit Küngnek el kellett szenvednie: a tübingi katolikus teológiai fakultásról való kizárását és

hivatalvesztését. Közli, hogy neves teológusok 1993-ban 930 oldalas „munkakönyv”-ben elemzik Küng teológiáját, és felszólítják a Rottenburg-Stuttgart-i püspököt az 1979-es eltávolítás felülvizsgálására és megszüntetésére. Csatlakozott ehhez „örvendetes módon” a tübingai róm. kat. teológiai fakultás is.

Küng szerint – folytatja Kuschel –, az *I. Vatikán*um dogmáit (pápai primátus és csatlakozhatatlanság) felül kell vizsgálni teológiai szempontból, mivel ezekkel Róma a többi egyháztól izolálta magát, és fölösleges akadályokat gördített az egyházak teljes egysége elé. Küng kritikája mindkét felet érinti: Rómának el kell búcsúznia attól az illúziótól, hogy az egység más egyházaknak hozzá való visszatérése révén érhető el. A protestantizmusnak pedig el kell búcsúznia attól az önelégültségtől, amely elhanyagolja az egyházi tisztség és a sákramentumok jelentőségét.

4. *Ökumenikus kiengesztelődés a keresztyén egyházak között*. Küng „egyház történelmi botrány”-nak nevezi azt a tényt, hogy a 2. évezred végén még mindig érvényben van Róma és a reformáció hívei közt az exkommunikáció. A II. Vatikáni Zsinat nyomán ugyan sok minden másként alakult. 1960-ban Barth Károly kijelentette: Küng könyve merész mű. Szinte Őszentsége orra előtt elemezte végig Egyházi Dogmatikámat... Megkérdeztem: akkor is ezeket mondaná, ha ő volna a pápa? – hiszen még fiatal ember. Úgy vélte: igen. Az evangélium ott is hatalmas.” Barth hozzáfűzte: „Vannak katolikus teológusok, akikkel szívesebben társalgok, mint némely protestáns teológussal.”

Ezen „előlegezett ökumené” feledhetetlen kifejezésre talált, – emlékezik Kuschel –, amikor Käsemann Ernő Küng „Az Egyház” c. könyvének ismertetése után nyilvánosan kijelentette: „Az egyházszakadás közte és Küng között már véget ért.” Barth pedig: „Milyen kár, hogy Ön katolikus, különben Ön lehetne az utódom!”

5. *Dialógikus egzisztencia a nemkeresztyén vallásokkal*. Küng kiindulópontja: a keresztyén teológia ma már nem igazolhatja magát az igazság igényében vele konkuráló világvallásokkal való párbeszéd nélkül. Az őket kárhözatra rendelő, tradicionalista teológia helyébe Isten univerzális üdvakarátának kell jönnie. Küng elismeri azt a veszélyt, hogy a hívő keresztyén a világvallások óceánján el is veszhet. Másfelől megállapítja: Jézus Krisztus személyének és ügyének nem kell félnie az összehasonlításoktól. A nagy vallásalapítók egymással való összevetése a Názáreti összecserélhetetlenségét mutatja. Kuschel idézi Sölle Dorottya professzorasszony kis költeményét: „Vesd össze nyugodtan más nagyokkal: / Szókratészszel, / Luxemburg Rózával, / Gandhival, / kibírja azt. / Jobban mindenesetre, / mintha magaddal / veted Őt össze.” *A Deus semper maior* elvéből következik, hogy a keresztyének sem igényelhetik maguknak azt, hogy ők a felfoghatatlan és kikutathatatlan Istent felfogták, hanem Pállal vallják, hogy ismeretünk rész szerint való, „tükör által, homályosan”. Hisz milyen rejtélyes kijelentés az is, hogy az eschatonban „maga a Fiú is aláveti magát Annak, Aki alávetett neki mindent, hogy Isten legyen minden mindenkben” (1Kor 15,28).

Előadása végén Kuschel egyik személyes élményét eleveníti föl. „Az 1969/70. tanév téli szemeszterén Küng meghívott bennünket, egyetemistákat a lakására.

A »Csalatkozhatatlan?« kézirata a fiókjában hevert, s az est során nem tudott ellenállni a kísértésnek, hogy az előző egy részét föl ne olvassa nekünk. A katolikus teológusoknak eladdig minden könyv számára meg kellett szerezniük az *Imprimatur*-t. Mit tett Küng? Azt írta: Az *Imprimatur*-ról e könyvben lemondhatok. Nem azért, mintha e könyv nem akarna katolikus lenni, hanem azért, mert *Imprimatur* nélkül is katolikus.” Ő maga nevetett legjobban e sikerült csínyen: a svájci polgár Tell Vilmos-i ellenállása csendül meg itt. Az a remény, hogy sikerül a katolikus teológia gondok alá való helyezését legyűrnie.” Ez a harcos humor – fejezi be Kuschel –, „a páli *parrhésia* (beszédben való nyíltság) küngi variánsa; a rezignáció és cinizmus rossz szellemeinek elűzése.

A második előadás, amelyen Jens Valter (1923 Hamburg, a tübingai egyetem retorika tanára) tartott, még több személyes élménnyel van telítve. Hosszasan leírja Küng egykori tübingai szálláskeresését 1960-ban. Nem volt könnyű – szerinte – a „gasztronómiával eljegyzett, protestáns-fukar, Neckarmenti *faluban* megszoknia (ti. Strauss Frigyes Dávid és Vischer Frigyes Tivadar, Tübinga múlt századbeli híres tanárai, titulálták falunak az egyetem székhelyét). Tübinga neveltje Kepler János és Hegel Frigyes is, de volt itt – Jens szerint – sok „dühödött pietista atyafi is, ráadásul teológusok, akiknek a Szentlélek nem galamb, hanem holló alakjában jelent meg.”

Küng első éveiben előszeretettel tartott szemináriumot *Barth* Dogmatikájáról, *Kálvin* Intitúciójáról, a *Mystici Corporis* enciklikáról. 1962 elején fölkérték, hogy *Leiprecht* püspök zsinati tanácsadója és kísérője legyen.

Küng életműve Jens megfogalmazásában: Krisztus felragyogtatása a maga fölcserélhetetlenségében. Olyan ökumenikus egyéniség ő, aki – *Lessing* módján – nem szűkkeblű keresztyén, vagy – ha *Kierkegaard*-ra gondolunk –, ő nem azonosul a politikailag szankcionált, dogmába merevedett keresztyénséggel. Ez azért nagy dolog, mert Rómában még 1988-ban is a „*Mulieris dignitatem*” apostoli irat ilyen korlátoltan beszél: „Ha Krisztus csak férfiakat hívott el apostolokul, teljesen szabadon és jogosan döntött így.”

Jens óhaja: szeretné, ha Küng – az iszlámról szóló könyve befejezése után – „emlékezve feledhetetlen együttműködésünkre a tübingai *Studium Generale* keretében”, még egyszer a művészet, a zene, az irodalom és a festészet felé forduljon. Egyébként – szerinte – Küng tudósokat és tanulatlanokat egyaránt tanítva, oly művészetet produkált, amelyet még *Schiller* is megtapsolt volna. Ő annak idején (1787) ezt írta *Körner* Gottfriednek: „Hallottam *Herdert* prédikálni, a textus a hamis sáfár volt. Az egész prédikáció diszkurzushoz hasonlított... *Herder* prédikációja nekem jobban tetszett, mint bárki másé, noha nekem nem szokott tetszeni egy prédikáció sem.” Jens szerint, ha *Schiller* Küngöt hallotta volna, ítélete egészen másként hangzott volna.

Hála Küngnek – fejeződik be a méltatás – „bennünket, tübingaiakat, irigyelnek az egész világon és az irodalom Panteonjában is, ahol *Schiller* és *Herder* vitatkozó egyetértésben átölelik egymást és letekintenek ránk.”

A könyv harmadik harmadában Küng búcsúelőadásorozatának („Egy élet témái. Teológia a 3. évezred küszöbén”) egy részlete olvasható: a zsidóság és az iszlám problémájáról.

Svájcban, gyermekkorában semmi ellenszenvet nem tapasztalt a zsidók iránt: nagyapja barátja és kártyapartnere is egy zsidó textiltereskedő volt. A II. világháború idején „A csónak megtelt” jelszóval és Hitler megtorlásától rettegvé, sok ezret visszautasítottak a svájci határról, sok ezret viszont, köztük világhíres írókat, művészeket, megmentettek. A pápai Gregorián egyetemen szinte semmit sem hallott e kérdéstről. Csak *Barth* Dogmatikája „nyitotta fel szemét” a téma teológiai „robbanóanyag voltára, valamint a zsinagóga és az Egyház tagadhatatlan dialektikájára”. Elmarasztalja *XII. Piusz* háború alatti némaságát, s azt a konokságát, hogy a fiatal Izrael államot haláláig (1958) sem ismerte el.

XXIII. János, a „feledhetetlen ökumenikus pápa”, hozott változást, amikor a nagypénteki imádságból törölte a „pro perfidus Judaeis” (= a hitetlen zsidókért) kitételt. Küng is munkása volt az új zsinati állásfoglalásnak. Ám a kúriai patkányok („Wühlmäuse”) meg akarták torpedózni a nyilatkozatot, s *VI. Pál* engedett a kúriai nyomásnak. 1964. október 9-én *Bea* bíboros közölte velük, hogy a pápa „egy speciális bizottság elé” tette át a nyilatkozat szövegezését. Küng rögvést a világ leghíresebb újságait informálta „a gyalázatos esemény”-ről, s másnap azok címdalukon hozták a botrányt. Ugyanakkor – Küng kezdeményezésére – több bíboros is összeült, és egy „Magno cum dolore” (= Nagy fájdalommal) kezdetű levelet küldtek a pápának. Így megmentették a korszakos jelentőségű nyilatkozatot.

„Az Egyház” c. könyve számára Küng behatóan tanulmányozta „a zsidóság története a keresztyénségben” témát. Keményen megfogalmazta: „a náci antiszemitizmus lehetetlen lett volna a keresztyén Egyház évszázadokon át tartó antijudaizmus nélkül!” (Meg is dorgálta ez állításáért *Döpfner* Gyula müncheni bíboros, a német Püspöki Konferencia elnöke.) – 1967-ben jutott ki Küng a Szentföldre, „ahol a zsidó Názáreti Jézus élt, harcolt és szenvedett”. Élményei következménye: „Lehetetlen, hogy a János Evangéliuma módján a »zsidókat« – akár csak az akkoriakat is –, tegyük felelőssé a Jézus haláláért.” (E témáról több dialógus-előadást tartott Küng *Lapide* Fineás zsidó hittudóssal.)

Küng szerint a zsidóságot nem partikuláris-nacionalista jellegűnek kell tekintenünk, hanem az Ősz univerzális horizontjáról kell néznünk. E szerint a zsidóság hagyatéka az emberiségre: 1. Isten nem törzsi istenség, hanem ég és Föld teremtője, minden ember és nemzet alkotója; 2. az első ember nem az első zsidó, hanem Ádám = „az” ember; 3. az első szövetség a vízözön után Noéval és az egész emberiséggel kötött, s az ábrahám-i szövetség az ábrahám-ita emberiséggel és csak a Sínai szövetség Izrael népével.

Napjainkban küzd egymással a zsidóságon belül a fundamentalista ortodoxia és a radikális szekularizmus. Egyik győzelem sem volna jó – állítja Küng –, mert az első győzelme középkori ggettót, a második pedig modern vákuumot jelentene, a zsidóság feloldódását. A kettőnek nem egymást kizárnia kell, hanem kommunikálnia és konvergálnia.

Az *iszlám* a régi Európában nem volt téma. A Gregorián egyetemen is csak leértékelő mondatok hangzottak el: Jézust pusztá profétává fokozzák le. Amikor utolsó tanulmányi évében (1955) Küng eljutott Tunéziába és Algé-

riába, a karthágói (*Cyprianus és Ágoston* egykori kedves városa) katedrális tetején még társaloghatott a fehér atyák tartományfőnökével a mohamedánok közti misszió nehézségeiről. Amikor 40 év múltán visszatért Karthágóba, a gótikus katedrálisból állami múzeum lett, s a keresztyén missziónak a nyoma is eltűnt.

Az *iszlám* egyébként nem az a „monolitikus nagyság”, aminek sok aggódó elgondolja. Óriási különbségek vannak, pl. Indonéziában toleráns, Szaúd-Arábiában, Iránban szigorúan ortodox. A II. világháború óta tombol az *iszlám*ban a modernizálás és a reiszlamizálás közti harc.

A II. *Vatikáni Zsinat* hozta az áttörést a keresztyénség és az *iszlám* közti megterés terén – fejtegeti Küng. Egyfelől kiemelte az *alapvető közösséget*: az egyedüli Istent imádják, az irgalmast és mindenhatót, az ég és Föld teremtőjét, Aki szól az emberekhez. Szívesen hivatkoznak Ábrahámra. Ugyanakkor óvatosan a *főkülönbséget* is megfogalmazta: Jézust, noha nem ismerik el Istennek, szintén tisztelik, mint profétát, úgyszintén Szűz Máriát is. Várják az ítélet napját. Ezért súlyt helyeznek az erkölcsi magatartásra, és Istent imádsággal, alamizsnálkodással és böjtöléssel tisztelik.

Az abszolút tekintély nem Mohamed, hanem a *Korán*. Küng elámul rajta, hogy a világvárosokban is milyen tisztelettel fogadják a minaretekről zengő imafelhívásokat és *Korán*-verseket. „Élő könyvről van szó, amely nem a sarokban hever házi Bibliaként.” Küng elismeri, hogy az *iszlám* a tagjai számára az üdvösség útja lehet; a *Korán* Isten szava számukra; Mohamed – népe számára – igaz proféta.

Itt is sorskérdés: a nagy, 1400 éves vallás és kultúra hogyan folytatódik? Az ortodox tradicionalisták győznek-e, akik a *Korán* előírásainak szó szerinti alkalmazását követik a modern gazdasági és társadalmi életben is, vagy azok az innovátorok, akik az *iszlám* üzenet mára való lefordítását követelik? Kell-e ragaszkodni a *Korán* 78 000 szava feltétlen isteni voltahoz, vagy szabad – mint a Biblia esetében –, a kijelentés kortörténeti jellegét komolyan venni? Azaz: a betű vagy a Lélek szerinti magyarázat-e a döntő?

Küng befejezésül hangsúlyozza kedvenc és komolyan veendő tételét: Világbéke a vallások dialógusa és a világetosz révén! Nem lesz béke a nemzetek közt, a vallások közötti béke nélkül. Nem lesz új világetosz világetosz nélkül. Ezért nagyjelentőségű a *Nyilatkozat a világetoszról*, amit a világvallások parlamentje 1993. szeptember 4-én Chicagóban elfogadott.

Életútjára való visszatekintéssel zárta Küng utolsó előadását. 1965. december 2-án magánkihallgatáson fogadta *VI. Pál*. A svájci gárdisták, mint földijüket, nagy örömmel üdvözölték. Ám a pápa pár hízelgő szó után „leforrázta”: ha áttekinti Küng írásait, szívesebben venné, ha semmit sem írt volna! Majd így folytatta: „Mennyi jót tudna Ön írni, ha nagy adományait az Egyház szolgálatába állítaná!”

Küng azon töpreng: „Vajon elpasszoltam az élet nagy lehetőségét?” Mindenesetre *VI. Pál* azt írta aktájára: „Procedere con carita!” (= szeretettel járni el!) „Becsületére legyen mondva.” (Nem így második utóda, *II. János Pál*.)

„E pápai kihallgatás után, 1965-ben tudtam: ha továbbra is teológiával foglalkozom, nem a pápa, hanem sokkal inkább az emberekért teszem majd. Ez lett az én

utam. Gyakran idéztem évek során egy régi film címét, benne Bing Crosby egy fiatal, szintén nem könnyen illeszkedő káplánt alakít: »Going my way«.

A *Credo* mintájára Küng Spero-t fogalmaz:

Remélem az egyházak egységét.

Remélem a vallások közti békét.

Remélem a nemzetek igaz közösségét.

Az egyházak egységének minden áhítója hálát adhat Istennek az immár nyugdíjba – de nem téltlenségbe – vonuló nagy tanítóért. Noha a pápa annak idején megvonta tőle a tanítás jogát, ő, amint az állami egyetem ökumenikus kutatási intézetének igazgatója és professzora tovább folytatta, s előadásaira nemcsak teológusok, hanem valamennyi fakultás érdeklődő hallgatói sereglettek. Ennek a magvetésnek áldott aratására számíthatunk. Öneki pedig hadd kívánjunk sok, örömteli alkotó évet (Zsolt 92,15k). Küngre gondolva a Dánieli ígéret jut eszünkbe: „Az okosok fényleni fognak, mint a fénylő égbolt, és akik sokakat igazságra vezettek, mint a csillagok, mindörökké” (12,3).

Szénási Sándor

Az önromboló neurózis

(Erwin Ringel fenti című, először 1973-ban megjelent könyvének elejéről néhány részletet adunk most közre alaptájékoztatásul, némi rövidítéssel, kiemeléssel. A hívó r.k. szerző Adler tanítványa, de ez az írása általános horizontú. Az eredeti mű: Erwin Ringel, *Selbstschädigung durch Neurose*. Psychotherapeutische Wege zur Selbstverwirklichung. Herder Verlag, Wien 1982° B.M.)

A költő mondja: „Mindenki előtt ott áll annak a képe, amivé válnia kell” – és ezzel egzisztenciánk legfontosabb feladatát jelzi. Egyrészt semmi az ember, aki az évezredek folyamán számtalan sokszor ismétlődő esemény látszólag teljesen jelentéktelenné aláz, aki azonban másrészt hatalmas. Hiszen őt egyedisége, fölcserélhetetlensége, formálódó, önmagán és fejlődésén is elgondolkozó képessége arra indítja, hogy felelősséget vállaljon tetteiért. Ez az egyik legerősebb érv amellett, hogy dimenziója túlterjed földi behatároltságán.

Szüntelen döntenünk kell: megvalósítjuk-e önmagunkat, vagy elhibázzuk. Fejlődési folyamatunk bizonyos szakaszaiban közel van egymáshoz ez a két lehetőség. Aztán lépésről lépésre kirajzolódik az irányt is sejtető vonal. Ez járulékosan saját dinamikát hoz létre, mert a sikerek új erőfeszítésekre bátorítanak, a csalódások pedig azzal fenyegetnek, hogy fokozódó rezignációba taszítanak. A sikertelenségek kedvét szeghetik az embernek – ilyenkor aztán nagy veszély, hogy feladja a reményt és mind fokozottabban elhibázza önmagát. Edward Albee mondja: „Egyes emberek nagyon későn jönnek rá, hogy egy életen át szinte nem is éltek – s ez valami borzasztó felismerés.” Annál szükségesebb megakadályozni, hogy a dolgok ennyire elgörbüljenek, vagy legalábbis addig jusson belátásra az ember, ameddig még nincs végképpen késő.

Ebbe a folyamatba pedig döntően új bepillantást köszönhetünk a mélylélektanak, annak a tudománynak, amely Freudnak és tanítványainak felfedezésére nyúlik vissza.

Ez először is forradalmi emberképváltozást hozott azzal, hogy demisztifikálta a sorsfogalmat. Bármilyen nagy is a befolyása az öröklődésnek, környezetnek és társadalmi struktúrának, mélylélektani ismeretek szerint az embereknek elég lehetősége van arra, hogy változzék tudatának bővítése és új magatartásmódon rendszeres gyakorlása révén. Így kitörhet a pusztán automatikus reagálási mintából, mert nem végzettszerű kényszer megmaradni a régi cselekvési módnál. Amióta ismertté lettek a mélypszichológia tanai, bajosan nyilváníthatja magát az ember a mostoha sors áldozatának, ha elhibázta önmagát.

Másodszor: a mélylélektan persze fölfedezte a *tudattalan hatalmát* is. Megmutatta, hogy a torzulások aggasztóan nagy mértékben neurózisok következményei. Ezek miatt látszólag érett, felnőtt emberek gyermekekkoruk megoldatlan konfliktusainak uralma alatt állnak. Ez szorítja rá őket arra, hogy elhibázzák önmagukat, önkínzásba, saját maguk szabotálásába-rombolásába gubancolódnak. Kimutatták, hogy értelem és akarat bevetésével nem lehet megtörni a tudattalannak ezt a pusztító hatalmát. Ugyanakkor viszont bebizonyították azt is, hogy a tudat a vissza lehet vezetni azt, amit korábban lefojtottak a tudattalanba, s ezáltal véget lehet vetni az onnan ható zsarnoki-kényszeres befolyásnak. Most már azon fordul meg a dolog, hogy *idejében* felismerjék a neurotikus önelhibázás és életrontás jeleit. Nemcsak az megrázó, hogy annyi neurotikus van e kerek világon, és hogy számuk egyre nő, hanem az is, hogy megbetegedésük tényéről és jellegéről gyakran sejtelmünk sincs.

E könyv főként azt a célt szolgálja, hogy megtanítson átlátni a személyiségfejlődés ilyen kisiklásának különféle maskjain: hiszen már épp elég az elkerülhetetlen (Freud kifejezésével: „köznap”) nyomorúság, több, semmint hogy ennek tetejébe megengedhetnének magunknak az abszolút elkerülhető neurotikus nyomor luxusát. Különösen égetővé válik ez a kötelesség, ha meggondoljuk, hogy nemcsak maga a neurotikus szenved értelmetlenül, hanem ugyancsak rejtélyes és ezáltal még keservesebbnek érzett módon szenvedést okoz mindazoknak is, akikkel közelebbi kapcsolatba kerül. Végül pedig az sem csekély súllyal esik latba, hogy a neurotikus önelhibázás ráteheti a kezét minden területre, a legalacsonyabbtól a legmagasabbig, világnézetet és hitet sem kímélve. Más szavakkal: van *neurotikus hittorzítás* is, amit nem veszthetünk szem elől. Ha a továbbiakban a neurózisról és pszichoterápiáról írva ismételtelen arról is szó esik, hogy e kettő hogyan hat vallási téren, az tehát csak annak a tudományos alap-beállítottságnak felel meg, amely a lehető legátfogóbb realitás-megragadásra kötelez, és mint „univerzalisztikus szemléletmód” egyre több elismerésre talál éppen a mélylélektan területén.

A neurotikus önelhibázás folyamatát azért oly igen fontos idejekorán felfedezni, mert a mélypszichológia a lélekgyógyászati technikák kidolgozásával már megmutatta a neurózis gyógyításának útjait. Így e könyvnek az is feladata, hogy legalább részben megismertessen a pszichoterapeuta munkájával, amely napjainkban az egyik legnehezebb és legfelelősségteljesebb feladat. Mert hiszen itt nem kevesebbről van szó, mint arról a váltóállítási kísérletről, amellyel sikerülhet egy szakadék felé robogó vonatot más vágányra átirányítani. Eközben persze minden hibának súlyos következményei lehetnek, annál szebb

viszont a kecsesítő siker. Mert ugyan mi lehet fölemlőbb, mint – J. Prévert egyik kijelentését átfogalmazva – egy embert képessé tenni arra, hogy „az eddigi balsors táblájára a boldogság arculatát rajzolja fel”.

Korunkat többszörösen „neurotikus”-nak nevezték, s ezzel azt akarták kifejezni, hogy a neurózisok száma gyorsan növekedett. Még ha figyelembe vesszük is, hogy ennek a betegségnek a fölfedezése századunkra maradt, s így most sok olyan neurózisesetet lehet megfigyelni, melyek azelőtt észrevétlenek maradtak volna, akkor is el kell ismerni, hogy nyilvánvalóan megszapordtak a neurotikus megbetegedések: ez pedig bármi, csak nem véletlen, okaira még többször visszatérünk. A neurózis komoly megbetegedés, mely sokrétűen érinti az illetőt és környezetét. Jellegzetes ismertetőjelek és tünetek árulkodnak erről a betegségről, s ezért csak ott lehet neurózisról beszélni, ahol ezeket kétségtelenül bebizonyították. A „neurózis” világosan meghatározott betegségfogalmából több konzekvencia adódik. Először is abszolút megengedhetetlen, hogy minden lelki feszültséget, mondjuk problémák és konfliktusok meglétét, amitől senki sem lehet mentes, a neurózis bizonyítékának tekintsenek. Továbbá föl kell végre hagynunk azzal, hogy számunkra ellenszenves embereket, akiket ezért kisebbiteni akarunk, a „neurotikus” címkével, sőt gúnynévvel láttunk el. Másrészt pedig, ha valaki tényleg neurózisban szenved, nem járja, hogy betegségét bagatellizáljuk, mintha az nem is lenne betegség. Gyakran hallani azt a mondatot, amely elárulja, hogy az illető nem ismeri a neurózis és a mindennapos lelki nehézségek közötti különbséget: „Ilyesmin nekem is volt, csak énvelem nem csináltak ekkora felhajást!”

Ha tömör definícióban akarnánk meghatározni a neurózis lényegét, akkor azt mondhatnánk, hogy azt az emberben ható *tudatos és tudattalan tendenciák lelken belüli konfliktusa* jellemzi. Már ez a mondat eléggé utal arra, hogy a neurózisnak semmi köze az idegek organikus struktúrájához és állapotához anatómiai és fiziológiai értelemben, mint ahogy azt sajnos ma is szelvényhosszában hiszik (bár meg kell adni, hogy a tisztán nyelvi szempontból helytelen „neurózis” elnevezés segíti ezt a tévedést). Neurózis nem az agynak vagy az idegeknek valamiféle patológikus elváltozásai miatt támad, hanem sokkal inkább olyan tudattalan lelki tendenciák miatt, amelyeken az egyén nem tud úrrá lenni.

Mondottuk, hogy tudatos és tudattalan tendenciák közötti konfliktusról van szó. Ezért elkerülhetetlen, hogy először is tisztázzuk a leglényegesebbet, a tudattalan fogalmát. Ha életünk mögöttünk lévő szakaszára gondolunk, rögtön kiderül, hogy senki sem képes mindazt megőrizni emlékezetében, ami vele történt, amit tapasztalt. Már az is ki van zárva, hogy akár egyetlen hét élményeit hézagtalanul felsoroljuk; sőt ha csupán egyetlen napot kísérelnénk meg pontosan rekonstruálni, az sem sikerülne, legbuzgóbb fáradozásunk ellenére sem. Ez tehát azt jelenti, hogy nagyon sokat felejtünk. Kedvező körülmény azonban hozzásegíthet – mondjuk ha találkozzunk egy régi baráttal –, hogy visszajusson emlékezetünkbe az „elmerült” esemény. „Tudattalanná” válnak tehát számunkra azok a dolgok, amelyeket ugyan átélünk, és bizonyára benyomást is szerezünk róluk, de mégsem jelenvalóak számunkra, nem rendelkezhetünk

velük tetszés szerint. Már egymagukban az idézett példák bizonyítják, hogy van tudattalan az emberben, és csodálkozunk kell azon, hogy bizonyos (pl. katolikus) körökben újra meg újra megpróbálják tagadni a tudattalan létezését. Az ilyen magatartásra az adhat valamelyest magyarázatot, hogy a tudattalannal az ember életében olyan tényező bukkant fel, amely legalábbis első próbálkozásra nem engedelmeskedik nekünk – márpedig katolikus álláspont szerint életünk egész irányításának kulcsa az, hogy rendelkezhetünk magunkkal és szabadon dönthetünk akaratumk révén. A tudattalan fölfedezése – úgy tűnt – mindezt kétségbe vonta, az ember felelősségét jelentősen korlátozta, ha ugyan fel nem függesztette. Ezért akadtak némelyek, akik éppen erkölcsi-vallási szempontból kétségbevonták az új felfedezést. Problémákat azonban nem lehet úgy megoldani, hogy tudományosan bizonyított tényeket tagadunk – az efféle kétes kísérlet a túl könnyű utat választaná. Csak komoly munkával, a dolgok mélyére hatolva oldhatók meg helyesen az olyan problémák, mint amilyen például a vallás és a tudomány viszonya.

A mélylélektani felismerésekben nincs semmi olyasmi, ami megrázkódtathatná a keresztény emberképet, amennyiben utóbbi az őskereszténység alapelvein nyugszik s attól nem távolodott el. Szent Ágostonnak például nemcsak hogy már ismerős volt a tudattalan területe, de annak nagy jelentőségét is felismerte, amint az a következő idézetből kiderül: „Megérkezem emlékezetem térségeihez és ágas-bogas sátoráborárhoz, ahol számlálhatatlanul sok kép kince rejtezik... Itt bújik-lappang gondolatunk, amellyel megnyitjuk, szűkebbre szabjuk, vagy valamiképpen átalakítjuk az érzéseinkkel megtapasztalt dolgokat. Lapul itt sol más egyéb is... el nem temette őket a feledés.” (Vallomások, X. 8.)

Most térjünk vissza a tudattalanhoz. Sok mindent véletlenül felejtünk el abból, amire nem emlékszünk, egyszerűen azért, mert nem vagyunk képesek mindent megtartani emlékezetünkben. Egyet-mást azonban *szándékosan*, úgyszólván irányítottan felejtünk el, mert az összeegyeztethetetlen felfogásunkkal, elképzeléseinkkel, életünk biztonságával, főként azonban önbecsülésünkkel, mert nem volna nyugtunk, ha azt el nem „felejtettük” volna. Nos, az irányított felejtés e folyamatára alkotta meg a mélylélektan az *elfojtás* kifejezést. Fontos utalunk arra, hogy neurózisok sosem származhatnak olyasmitől, amit véletlenül felejtettek el, hanem mindig és csakis irányítottan elfelejtett, tehát „elfojtott” élményanyagból. Ha azt kérdezzük, mi fojtódik el életünk folyamán, akkor az eddig elmondottak alapján nem nehéz válaszolni: olyasmi, ami kellemetlen és tilos. Bárki ellenőrizheti saját élete alapján azt a tényt, hogy kellemetlen, negatív dolog könnyen kerül elfojtásba. Ahogy elmúlt időkre gondolunk vissza, sokkal hamarabb jut eszünkbe kellemes, mint hátrányos dolog; nem utolsósorban ez a mechanizmus hozza létre ismételt az emberiség történetében „a régi szép időkről” szóló mesét. De még inkább esnek az elfojtás áldozatául azok a tendenciák, amelyek magának az embernek is kínos és kellemetlen ösztönvágyakat tartalmaznak. Ezt már *Nietzsche* így fogalmazta meg: „Ezt tettem, mondja a lelkiismeretem; ezt én nem tettem, mondja a büszkeségem – és a büszkeségem győz.” Így egyszerre sok olyan dolog fojtódik el, amely nagyon negatív fényt

vetne ránk, tettek éppúgy, mint pusztá kívánságok. Számolhatunk azzal az ellenvetéssel, hogy valóban tudatlanná válhatnak-e ezek a tendenciák, nem tud-e róluk nagyon is az illető, csak éppen nem akarja önmagának bevallani? Természetesen van ilyen helyzet is, csak ekkor még nem lehet elfojtásról beszélni. Elfojtás csakis ott áll fenn, ahol az illetőnek már valóban *sejtelve sincs* arról, hogy milyen tendenciák lapulnak benne. Ez a jelenség azonban gyakran előfordul az embernél, és *döntően képes befolyásolni* magatartását – ezt ma már számtalan analízis bizonyította, úgyannyira, hogy ebben már senki sem kétkedhet.

Most példaként ismertetünk egy ilyen elfojtást és az abból eredő jellemző beteges tüneteket. Azonban szeretnénk felhívni a figyelmet arra, hogy didaktikus meg gondolásból először egy felnőtt személy elfojtásos esetét mutatjuk be. Ha felnőtt „old meg” elfojtással aktuális konfliktusokat, akkor abból úgynevezett „*neurotikus reakciók*” származnak (melyeket aktuálneurózisoknak is neveznek), miközben a tulajdonképpeni neurózisok mindig olyan elfojtásokra nyúlnak vissza, amelyek már a gyermekkorban megtörténtek. Neurózisok és neurotikus reakciók tehát először is az elfojtás időpontja tekintetében különböznek, az elfojtásból eredő alaptünetekben azonban bizonyos közös vonásokat mutatnak. A következőkben leírandó neurotikus reakciókból tehát a neurotikus magatartás egyes törvényszerűségeit is levezethetjük.

Egy 35 éves nőről van szó, aki már 12 éve házasságban él, ám mindvégig megtagadta férjétől a házassági együttléte. Amikor az esküvő után az első közösülésnek kellett volna következnie, heves félelemmel utasított vissza minden közeledési kísérletet. A férfi azt remélte, hogy ez csak kezdeti félnétség, de nem annak bizonyult; a szorongás a továbbiakban is tartotta magát. Hogy mitől is fél, arra eleinte nem tudott magyarázatot adni. Később azzal indokolta magatartását: páni félelem fogja el, hogy terhes lesz. Fiatalkorától kezdve többször is halotta, hogy a szülés életveszélyes esemény, egyik unokanővére első gyermeke szülésekor meghalt; mindez oly erős hatást tett rá, hogy képtelen kitenni magát a terhesség veszélyének. A férfi sokáig bírta türelemmel, és remélte, hogy ez a magatartás megváltozik. Az utóbbi időben sürgetőbbé kezdtek válni követelései, de minél jobban szorongatta a páciens, annak elutasító viselkedése annál erősebbé vált, ugyanakkor azonban szorongása és nyugtalansága is fokozódott. Amikor már csaknem elviselhetetlen vitákra került sor, ideg orvoshoz mentek. – A pácienshez intézett kérdések főként házassági kapcsolataira vonatkoztak. Ő kitartóan bizonykodott, hogy házasságuk, eltekintve a szóban forgó nehézségtől, nagyon jó, egészen kitűnő összhangban van férjével, tulajdonképpen semmi ok egyenetlenségre. – A páciens fel-táró pszichoterápiának vetették alá. Ennek folyamán a férjével szembeni, tudatlanná fojtott agressziók tértek vissza lassankint tudatába. Téves volna azt feltételeznünk, hogy a páciens hazudott, amikor házasságát jónak mondta; hiszen ő csak azt mondta, amit tudott, ami számára tudatos volt, s azt hitte, hogy azzal a teljes igazságot mondja. (Ezért egyes szerzők a „tudatlan” helyett a „nem tudott” kifejezést használják.) Természetesen vannak olyan emberek, akik – különösen az első beszélgetés alkalmával szándékosan nem nyílnak meg (még); ez

nem elfojtás, hanem tudatos rejtés. A fenti esetben azonban elfojtással van dolgunk, az agressziók csak hosszú idő múltán mutatkoztak meg, mégpedig igencsak lassacskán. S mire vonatkoztak? A dolog azzal kezdődött, hogy tulajdonképpen a szülei „keresték ki” a páciensnek a férjét, miközben főként az a szempont vezette őket, hogy olyat találjanak, aki később majd egyedül képes tovább vezetni a szülők tulajdonában lévő üzletet. Ez a férfi pedig kezdettől fogva ugyancsak kiábrándítóan hatott páciensünkre, nemcsak külsejével, amely nem felelt meg a nő régóta táplált vágyfantáziáinak, hanem sokkal inkább azzal, hogy sosem tanúsított férfias önállóságot, hanem minden döntéséből az tűnt ki, hogy az anyjától függ. Továbbá olyan ember volt, aki nem látszott képesnek arra, hogy annyi melegséget és érezhető szeretetet árásson, amennyit felesége elvárt volna tőle. Végül azt is mind jobban be kellett látnia, hogy férjét bensőség csaknem kizárólag a foglalkozása töltötte el, s úgy látott: életében a felesége csupán mellékszerepet játszik. Ez a helyzet a páciensben *konfliktust* támasztott lelkiismerete és egy agresszív ösztöntendencia között: egyrészt szüleinek jó leánya akart lenni, követve nyomatékos tanácsukat, hogy ehhez a férfihoz menjen feleségül, másrészt ellenérzéssel viseltetett mind férje, mind szülei iránt. Megoldani úgy próbálta ezt a konfliktust, hogy elfojtotta elutasító érzését, és bebeszélte magának, hogy márpedig ő szereti ezt a férfit: végül is ebben a meggyőződésben ment hozzá feleségül. Érdekes módon soha még meg sem próbálta megmondani a férjének, hogy nem tetszenek neki az említett dolgok, szüleinek sem szólt egy árva szót sem, hanem inkább mindent magába nyelt, s végül úgy tért mindezek fölött napirendre, mintha mi sem történt volna. Ámde rögtön a házasságkötés után jelentkezett a különös magatartás: kifejlődött a közösülési félelem, amely a terápia időpontjáig megakadályozta a házassági kontaktust.

Ebből a röviden bemutatott esetből nagyon sokat tanulhatunk a *neurotikus mechanizmusokról*.

1. A férfi tulajdonságai jócskán kiábrándították a páciens, mert más volt az elképzelése leendő partneréről. E csalódás következtében agressziók ébredtek benne a férfi ellen, amit meg nem engedettnek vagy tilosnak érzett, lelkiismeretével össze nem egyeztethetőnek. Az így támadt konfliktust azzal „oldotta meg”, hogy elfojtotta. Így aztán egyszerre elfelejtette mindazt, amit kifogásolt rajta, s az ezen az alapon ellene kifejlődött agresszióra is fátyol borult. Feszültségeivel nem nézett szembe, ehelyett hitt abban, hogy kiegyensúlyozottan és osztatlanul vonzódik a férfihoz. Valójában azonban belső hasadás uralma alá került. a tudati odaadással, amelybe túlkompensálással vitte bele magát, szembeszegült a tudatlanságba leszorított elutasítás.

A negatív érzelmek elfojtásának ezt a döntő primer következményét nevezzük *ambivalenciának*, ami ennek megfelelően minden neurotikus képződménynek egyik alaptünete. – A leírt tudatlan elutasítás ezután helyettesítő, szimbolikus kifejezést keresett magának a hirtelen fellépő közösülési félelemben – mintegy a páciens tudatos akarata ellenére (hiszen ismételtlen emlegette, milyen szívesen odaadná magát férjének, csak ne volna az a félelem, ami ezt számára lehetetlenné teszi).

Ez további alapelvek megállapítására ad alkalmat. Ha az ember olyan tendenciával küzd, amelyet a lelkiismerete

tilt. akkor alapvetően három lehetősége van: 1. Engedhet a tendenciának, s megteheti azt, ami tilos. Ezt általában büntudat követi, ami korántsem beteges, sőt természetes. 2. Minden ereje latbavetésével legyőzheti a meg nem engedett kívánságot (miközben szüntelen tudatában van vágyának). 3. Elfojthatja a tiltott tendenciát, tehát odébbcsúszthatja, elfelejtetheti, s önmaga előtt is letagadhatja. Ebben az összefüggésben nem lehet elég nyomtatékosan figyelmeztetni arra, hogy *mekkora a különbség a legyőzés és az elfojtás között!* Különösképpen a nevelőnek kell ezzel tisztában lennie, meg a lelkigondozónak is, mert mindketten fokozott mértékben hajlamosak arra, hogy a maguk szemszögéből nézve egyaránt „kedvezőnek” tartsák a legyőzést és az elfojtást, mert gondozottjuk egyik esetben sem engedett a tiltott tendenciának. Minden rendű és rangú *lelki vezetőnél* gyakran figyelhető meg az az attitűd, amelynek alapelve körülbelül így hangzanék: „Hogy tényleg legyőzték, vagy csupán elfojtották, az nekem mindegy; fő, hogy nem történt semmi.” Az efféle nézet orvos-lélektani szempontból merő tévedés. Ezekből az elfojtásokból ugyanis neurotikus magatartásmódok származnak, amelyek aztán később az egész életet megnyomorítják, a vallásosait is.

Ebben az értelemben vegyük szemügyre még egyszer az előbb ismertetett esetet. A nő elfojtotta agresszióit, nem volt bátorsága megbirkózni velük. Ebben itt-ott szerepet játszik egy bizonyos fajta nevelés is, amely azt próbálja elérni, hogy a tilosnak még a gondolata se mérülhessen föl. Amikor az asszonyban felébredtek az agressziók, megrémült a fölfedezéstől: lelkiismeretileg még azt sem érezte vállalhatónak, hogy tárgyalni vitatkozni kezdjen velük. Így a küzdve győzés útja elzáródott előtte, s nem maradt más, mint az elfojtásba menekülés. Most viszont látjuk már, mi támad az elfojtásból: a tudomásul nem vett tendencia a páciens *akarata ellenére* nyilatkozik meg beteges neurotikus tünetben, amely jelképesen és igen világosan fejezi ki az elutasítást, vagyis a férfival szembeni agressziót. Igen drága árat kell tehát fizetnie az elfojtásért, mert úgy látszik, most veszélybe került egész családi élete, s aligha kell túl élénk fantázia annak elképzeléséhez, hogy neurotikus reakciója és az abból eredő tünet (félelem a házastársi egyesüléstől) a továbbiakban milyen rombolóan befolyásolhatja élete folyását, talán vallásos életét is. A leírt esetből adódó első tanulságot így foglalhatjuk össze: az elfojtások csupán olyan *látszattmegoldást* jelentenek, amely kínokkal rakott neurotikus szimptomatika komoly veszélyét idézi fel. Remek hasonlattal szemléltette ezt Freud. *A jó tanár* az osztály bajkeverő diákjával addig gyözködik odaadón, amíg nyílt küzdelemben zöld ágra nem vergődik vele. *A rossz tanár* kiteszi a szűrét a békebontónak (az utóbbi eljárás lenne azonosítható az elfojtással). Nos, feltételezzük: a tanár elfelejtette, hogy „kiküszöbölte” a nebulót – különben hol volna az elfojtás? – a mákvirág viszont kívülről kopogásos jelzésekkel meg más betyárkodással kezdi zavarni az osztályt, és persze nyugtalanítja a tanárt, mivel az nem tudja, honnan jön a zaj és ugyan mit jelenthet (ha értené az összefüggéseket, rögtön megkönnyebbülne). Ez a helyzet párhuzamos azzal, amely akkor áll elő, amikor az elfojtott tendencia helyén fellép a neurotikus tünet, és az illető számára ez teljesen rejtélyes és hátborzongató.

Mindezekből egyszersmind az is következik, hogy az igazi és komoly lelkiismeretvizsgálat és az a magatartásmód alkalmas neurotikus reakciók megelőzésére, amelynek van bátorsága olyannak ismerni meg magát, amilyen valójában. Igen sajnálatos és gyakran előfordul, hogy lelkivezetők igyekeznek távortartani a rájuk bízottakat a problémáikkal való nyílt küzdelemtől, kudarcától féltvén őket. Ez aztán végzetesen „nagyobb stílu elfojtásokat” idéz elő, amit ezek a vezetők támogatnak, sőt még előrehaladásnak is tartanak, holott ez a kitérés a szembenézés elől súlyos veszélyhelyzeteket okoz, amint *Rudin* fogalmazta meg rendkívül tömören.

Ezzel máris jeleztük mélylélektani eszmecsereink alapkérdését. Először is nem annyira arról van szó, hogy mi is a helyzet *Freud, Adler, Jung* és mások felfedezéseinek részletei körül, hanem az *alapvető* kérdésről: Olyan magatartás mellett kell-e kardoskodni, amely az ember különféle nehézségeivel *nyíltan szembenéz*. Kész ezekkel megküzdeni, amennyire képes erre a gyöngye emberi akarat, *vagy mesterséges látni-nem-akarást és elfojtást hívni gyámolul*, s olyan életstílust segíteni elő, amely kifelé ugyan rendben lévőnek tűnik, és nem ad okot botránkozásra, ám ezzel szemben az ember bensejében a legkeservesebb következményeket érleli? Valahol ennek a két lehetőségnek a háttérében, persze egészen más síkon, ott áll a nyíltság-képmutatás ellentétpár. – Mindenesetre ugyancsak indokoltnak látszik ebben az összefüggésében attól is óvni, hogy nyaklól nélkül analizáljuk magunkat, amiről *Morgenstern*, a költő azt mondta, hogy könnyen „magasabbrendű semmittevéssé” válhat. Ha mértéktelenül akarunk „a dolgok mélyére látni” (akár saját személyünkben is), az orvopszichológiai szemszögéből éppoly végzetes, mint vallásilag. Az „analitikus szempontok” illetően elfajzása ugyanis, amint az egyes különösen haladónak számítani akaró embereknél divatozik (lásd a pszichoanalízissel történő visszaéléseket az Egyesült Államokban), orvosiilag már egymagában betegségként értékelhető. A gátlástalan analízálás és magát megismerni akarás vallási veszélyeire annak idején XII. Pius is utalt, akinek idevágó intelméhez orvosi szempontból csak csatlakozni lehet. Amennyire szükséges, hogy az ember éljen a csupán számára lehetséges önreflexió lehetőségével (mily sok szerencsétlenséget lehetett volna elkerülni kritikai alkalmazásával a történelem folyamán!), éppoly igaz az is, hogy az ilyen jellegű túlzás annak a spontán természetességnek elvesztéséhez vezetne, amiből sok nagy alkotó tevékenység született.

2. Minden neurotikus képződmény azzal kezdődik, hogy összeütközik egymással az ösztönszféra és a lelkiismeret (Freud az elsőt „Es”-nek nevezi, amit magyarul értelemszerűen ösztön-énnek vagy ősvalaminek fordítanunk, a másik pedig freudi szóhasználatban a „fölöttes én”). Ezt a konfliktust a személyiség sokszor bizony csak úgy tudja megoldani, hogy elfojtja az ösztönkívánságot. Az előbb ismertetett esetben ez így néz ki: A nő elutasítja a férfit, mert az nem felel meg rég kialakult vágyképzeteinek; ebből aztán agressziók fejlődnek ki a férfi ellen, de a szülők ellen is, akik a férjét „kikeresték” neki, és most azt akarják, hogy menjen hozzá feleségül. Másrészt azonban azt követeli a lelkiismerete, hogy engedelmeskedjék a szülői óhajnak. Már

láttuk, hogyan jut el a konfliktus látszattmegoldásához az agresszió elfojtásával. Most azonban azt kell kidomborítanunk, hogy minden neurotikus tünet, amely elfojtással „kiküszöbölt” konfliktus alapján áll elő, megpróbálja egyidejűleg kielégíteni mindkét tendenciát: a lelkiismeret és az ösztön-követelést. Ebből születik meg minden neurotikus szimptomatika Janus-arca: egyrészt az ösztönőhaj pótlékszerű kielégítése – esetünkben a férj érzelmi elutasítását fejezi ki „helyettesként” az, hogy a közösülést gyakorlatilag megtagadta a feleség – másrészt a lelkiismeretet is kielégíti minden neurotikus tünet, mert a tünetet kinnal éli meg az ember, olyan kinnal, amely a lelkiismeretnek bűnhődésül kínálkozik fel. Kiderül ugyanis, hogy minden elfojtásnak tudattalanul marad bűnösségi érzés a következménye, és ez a bűnösségi érzés büntetés formájában történő bűnhődésre szorít: a neurotikus tünetek rendszere akkor legalábbis részben úgy értendő, mint ennek a tudattalan bűnhődni akarásnak a beteljesedése, vagyis önbüntetés gyanánt. A neurotikus szimptomatika ilyenformán egyidejű kielégítésükkel közös nevezőre hozza azt a két énkomponenst, az ösztönt és a lelkiismeretet, amelyek elmentését nem tudta elviselni az illető, és csak elfojtásos megoldásukon fáradozott. Rendkívül érdekes tanulság következik mindezekből: hogy minden elfojtáshoz bűnösségi érzés kapcsolódik, ámbar közben semmi konkrétan tiltott dolog nem történik, hiszen az ember nem enged az ösztönvágynak. Az elfojtási folyamat azonban nem tartalmazza bizonyos ösztönkívánságok valódi elutasítását vagy éppen legyőzését, hanem csupán az odébbcsúsztatásukat-eltolását – s ez olyan kitérés, amelyet az ember nyilvánvalóan úgy él meg tudattalanában, mint bűnös tartozást. (Itt olyan magatartással van dolgunk, amely a gyermekével párhuzamos, mikor az egynek veszi a gondolatot és a tettet.)

S hogy újra visszatérjünk minden neurotikus szimptomá Janus-arc jellegére: a tapasztalt gyógyász már a „tünetcsokor” jellegéből következtetni tud – természetesen kellő óvatossággal és mértéktartással – az alapul szolgáló konfliktus tartalmára: nőbetegünk esetében a tünetek társulása-színezete azt sejteti (még mielőtt az analízis ezt megerősítené), hogy tudattalanul elutasítja férjét, ezt az elutasítást helyettesítően a közösülés lehetlenné tételével fejezi ki, s mindjárt meg is bünteti magát ezért azokkal a kínokkal, amelyeket tünetei okoznak.

3. Nyomatékosan utalnunk kell arra, hogy minden elfojtás a lelkiismeret hatására jön létre. Csak olyan tendenciák fojtódnak el, amelyek ütköznek a lelkiismerettel. Emiatt a lelkiismeret struktúrája (beállítottsága, vezérlő elvei) döntő a neurózis keletkezésében: például minél szigorúbb és merevebb a lelkiismeret, annál nagyobb a neurotizálódási veszély. Konkrét esetünkben: ha ennek a nőnek olyan lelkiismerete lett volna, amely mintegy ezt mondja neki: „Igaz, tiszteld atyádat és anyádat, de a partnered megválasztása a te dolgod, ehhez szüleidnek nincs joguk”, akkor nem került volna abba a konfliktusba, amelyet aztán csak elfojtással vélt megoldhatónak. Magától értetődik, hogy ezzel nem a lelkiismeret felszámolását propagáljuk, hanem csupán olyan lelkiismereti elemek elhárítását, amelyeknek a tartalma téves és beteges, lévén, hogy a neurózis szállás-csinálóinak bizonyulnak.

Ezzel sarkalatos pontját érintjük a neurozistannak, és általában a lelki egészségben is.

4. Esetünk nagyon világosan mutatja: a neurotikus tünet alapján „irracionalis” –, hogy a szakkifejezést alkalmazzuk. A feleség csak úgy egyszerűen megtagadja magát férjétől; hogy miért teszi ezt – vagy mondjuk pontosabban: miért kénytelen ezt tenni – az kezdetben rejtély, neki magának is. Ez is azt bizonyítja, hogy a neurotikus magatartásnak semmi köze az észhez. A tünetről rejtélyessége csak akkor foszlott le, amikor a nő rájött, hogy az a férje elleni tudattalan érzelmeinek (agresszióinak) a kifejezése. Mivel azonban (az elfojtás következtében) mit sem tud ezekről az indulatokról, így éli meg helyzetét: „Nagyon szeretem a férjemet, szeretném is teljesen odaadni magam neki, de ezt rejtélyes okok miatt nem vagyok képes megtenni.” Konfliktusát: „Akarom, és mégsem akarom”, átváltoztatta így: „Hiszen akarnám, de nem tudom” – ami nagyon is jellemző a neurózisra, Nos hát, az efféle „alaptalan” magatartást aligha bírja sokáig az ember, kénytelen rá okot találni, és ha a ténylegeset nem fedezheti föl (ez pedig lehetetlen addig, ameddig az agressziók elfojtásban maradnak), akkor valami mást fog keresni, és ezt tekinti majd magatartása okának. Más szóval: irracionalis tünetét ésszerűen fogja megmagyarázni s így „racionalizálni”. Látjuk, hogyan csinálta ezt páciensünk: mivel a valós ok rejtve maradt előtte, másikat fedezett föl, mármint a szüléstől való félelmet. Könnyen felismerhetők azok a veszélyek, amelyeket egy efféle racionalizálás hoz magával: tévútra vezet a beteget, ám közelebbi környezetét is, amennyiben az nem ismeri a neurotikus magatartás törvényszerűségeit. Az asszony most a szülés gondjával kezd nyüglődni, noha egészen mással van megakadva; környezete pedig megpróbálja enyhíteni szülési félelmét. Számtalan asszonyt emlegetnek, akik minden komplikáció nélkül szültek – s a hozzátartozók eközben azt remélik, hogy diadalra segíthetik a jobb belátást. Majd csak rá kell ébrednie egy napon – gondolják –, hogy aggodalma jogosulatlan és mértéktelenül eltűnt. Így aztán mindenki olyasmiben szorgoskodik, aminek alapján véve semmi köze a páciens valódi problémájához, s ezzel Don Quijote-ként szélmalomokkal csatázik reménytelenül.

Az efféle racionalizálások igen veszélyesek, mert oly logikusan hangozhatnak, hogy szinte megvesztegetik azt, aki nem lát át a szitán – csakhogy akkor kilátástalan, se vége, se hossza bajlódásba bonyolódik az ember. A gyakorlat arra tanít, hogy még nagyon tapasztalt szakemberek is áldozatául eshetnek az ilyesféle racionalizálásoknak.

5. Az ismertetett eset meggyőzően bizonyítja, hogy a neurotikus magatartásmódok teljesen kivonják magukat az emberi akarat hatása alól. Mint már bevezetőben említettük, nem utolsósorban emiatt fogadták egyes körökben a neurozistant kezdetől fogva bizalmatlanul és szkeptikusan – a tények azonban annyira beszédesek, hogy azt nem engedhetjük el a fülünk mellett. Ha még annyira igyekszik és erőlködik is a páciens, akkor sem tud fölébe kerekedni annak, amit megél: hogy abszolút képtelen közösülni férjével, sőt épp ellenkezőleg, minél jobban erőlteti, érthetően annál jobban „begörcsöl”. Mert a tudatos akarás aktivizálásával természetesen a tudattalan ellenjátéka (a nem akarás) is fölerősödik. El-

méletileg biztos tetszetősen hangzik, ha unos-untalan arra hivatkoznak, hogy az emberi akarat szabad minden élethelyzetben (ámbar éppen teológiai részről ismételtén óvtak az akarat szabadságának túlhangsúlyozásától – bármennyire előtérbe állították is az indeterminista álláspontot). Ám ezzel az elméleti kijelentéssel sok gyakorlati esetben aligha lehet büszkélkedni. Minél tapasztaltabb egy *lelkipásztor*, annál jobban ismeri éppen ezeket a nehézségeket, amelyek révén fogékonyabb lehet az ember a neurózistán iránt. Az ilyen kudarcok mélylélektani megvilágításban megmagyarázhatónak bizonyulnak, sőt gyógyíthatónak is – ami igen lényeges.

Mondanunk sem kell, hogy semmiképp sem minősíthető minden akarati kudarc neurotikusnak. Az emberi törekvések a legcsekélyebb neurotikus zavar nélkül is megghiúsulhatnak, mert – klasszikus szólást idézve – „a lélek ugyan kész, de a test erőtlén”. Ilyen esetekben az akarat javítására kell majd törekedni; ott azonban, ahol neurotikus magatartás lépett színre, az akaratra hivatkozni nemcsak értelmetlen, hanem ezen felül még kétségbe is ejti az illetőt, hiszen fokozott nyomás alá kerül, anélkül, hogy a megkívánt módon tudna viselkedni.

6. Végül a *pszichoterápia problematikájára* utal az eset. Ennek alapvető feladata az, hogy a tudattalant ismét tudatosítsa, és ezzel elhárítsa a neurózist. Példánkban tehát: a nő tudatára kell ébredjen férje és szülei ellen irányuló bőséges agresszióinak, s akkor aztán megismerheti azt a valós okot, amely visszatartja attól, hogy teljes házassági közösségben éljen. Kétségtelen persze, hogy ez az újrafelfedezés megterheléseket is jelent. A nőben világossá válnak a házastársa elleni indulatai, kezdi felismerni, hogy mennyire rákényszerítették a férfit, az milyen más, mint az ő partner-ideálja, és hogy férje személyében is kiábrándította. Más szóval: ha sikerül fölfedni a tudattalan tényezőket, akkor a pszichoterápia *nehéz kérdés elé állítja a páciens* – hogy fenn tudja-e tartani a házassági közösséget, ha ilyen érzelmei vannak férjével szemben. Jusson csak eszünkben, hogy az elfojtásnak csak kellemetlen, kínos dolog esik áldozatául, ezért mindenféle elfojtásnak a feltárását csak kellemetlennek és kínosnak érezheti az ember. Sőt azt mondhatjuk: ha nem fáj, akkor érteke sincs, mert nyilván nem fedeztek föl semmi érdemlegeset. És ennek tetejébe még újfent ugyanazon döntés elé kerül az ember, amely elől eredetileg elfojtással akart kitérni. Vagyis: a feltáró pszichoterápiás kezelés többféleképpen megterheli a páciens. Ezért magától értetődik: egyetlen komolyan vehető pszichoterapeutának sem juthat eszébe feltáró analízisbe fogni nyomós orvosi okok nélkül, vagyis neurózisra valló jellegzetes tünetek híján. (Ebben az értelemben megint csak nem lehet eléggé óvni attól, hogy könnyelműen nyilvánítsanak indokoltnak analízist. (Másképp azonban ott, ahol bizonyított a neurózis vagy a neurotikus reakció, orvosilag abszolút indokolt és ezzel jogosult a feltáró pszichoterápia, sőt ez az egyetlen eszköz, amellyel meg lehet szüntetni a neurózist, mely a beteg életútját, életének kialakítását olyannyira zavarja, és még környezetét is szenvedésbe taszítja.)

Ami mármost páciensünk házasságát illeti, az a férj elleni agressziók fölfedése következtében végérvényesen megbukhat. Az is lehet azonban, hogy a tisztázódás jóvoltából megújul, jobban mondva most kezd csak iga-

zán funkcionálni (hiszen eddig csak külsőlegesen utáztat volt); utóbbi lehetőség terápia nélkül semmiképp sem áll fenn. Páciensünk tehát újra fölfedezte férje elleni keserű indulatait; most aztán megoldási lehetőség után kell néznie. Talán oda lyukad ki, hogy férjéről alkotott ítélete túl kemény volt, vagy ő maga, a páciens volt túlértékény. Talán azt fogja megállapítani, hogy mégiscsak lehet beszélni a férje fejével, s hogy annak személyét illetően nem hangzott még el az utolsó szó, hogy legalábbis bizonyos határok között ő is megváltoztatható, mint minden ember. Meglehet: arra jön rá, hogy férje személyének elutasítása egyáltalán nem is neki szól, hanem saját szüleinek, akik őt rátkmálták, vagyis hogy az elutasítás voltaképpen „átvetítődött” a férfira. Az sincs kizárva, hogy reménytelen zsákutcának ítéli meg a helyzetet, aminek konzekvenciáját válásban vonja le. Bár-hogy legyen is, le kell szögeznünk a páciens jövőbeni magatartására nézve: ő maga illetékes dönteni, neki kell levonnia a következtetést. Így vagy amúgy, s hogy ezt a *reá eső felelősséget senki át nem veheti*, különösképpen nem a terapeuta. Csak az a fontos, hogy az valóban az ő *döntése* legyen, s hogy ezt sem manipuláció, se újabb elfojtás ne befolyásolja, mert mindkét esetben újabb neurotikus tünetekkel kellene számolni.

7. Most hát pszichoterápiás kezelésben részesül ez a nő. De igazságos lenne őt ezért úgy megvetni, ahogy az itt is, amott is sajnos még mindig megcsúsz, ha megtudják, hogy...? Ez a nő nem szimuláns, aki megjátszott betegséggel próbál előnyökre szert tenni, sem pedig valami „szegény örül”, akit automatikusan csökken értékének lehetne minősíteni. Ha ma valaki idegorvoshoz megy, az semmiképp sem jelenti azt, hogy elmebeteg. Freud fölfedezései óta a pszichiátria a „csupán” lelki zavarokkal is foglalkozik, főként a neurózissal, sőt mi több: túlnyomórészt ezekkel. (Ezzel kapcsolatban: nem ugyanily igazságtalan lebecsülni és megbélyegezni a pszichózisban szenvedő valódi elmebeteg? Nem sújthatja hasonló sors kivétel nélkül bármelyikünket akár már holnap is? – Az emberi hübrisz egyik legkomiszabb formája azt képzelni, hogy immunisak volnánk ilyen veszályl szemben, s az éppen ránk nem semmi, de semmi körülmények között sem csaphatna le.)

Lássuk hát reálsan ezt az asszonyt, mint olyan embert, aki egyedül nem tudta megoldani konfliktusait, aki tüneteivel által fennhangon kiált segítségért, s aki ezt a segítséget éppúgy az illetékes specialistánál kaphatja meg, mint minden más beteg, s ez az ő esetében a „lelki orvos”. Támogassuk ezt a terápiás fáradozást azzal, hogy lehetőleg kedvező, megértő pszichikus légkört igyekszünk neki biztosítani szűkebb és tágabb körben egyaránt.

A bemutatott eset kapcsán meglehetősen betekintettünk a neurotikus konfliktus és az abból eredő magatartás lényegébe. Már bevezetőül hangsúlyoztuk azonban, hogy amiről itt szó volt, az csupán *neurotikus reakció egy aktuális nehézségre* (és pedig a férj miatti kiábrándultságra). A *neurózis* azért jóval bonyolultabb, mert az már a *gyermekkorra nyúlik vissza*. Minden emberben kifejlődhet olyasféle neurotikus reakció, amelyet itt leírtunk, ha valamilyen nehézségen elfojtás segítségével próbál úrrá lenni. Neurózist viszont csak az kaphat, akiben már gyermekkorában neurotikus konfliktus fejlődött ki.

(Fordította: dr. Bodrog Miklós)

EEK hírek

Az EEK 11. Nagygyűlése moderátorainak levele a tagegyházakhoz

Mindjárt a Második Európai Ökumenikus Nagygyűlés után, amely megállapodott egy az egyházakhoz szóló üzenet kiküldéséről, valamint más fontos és közérdekű dokumentumok elkészítéséről, tartotta az Európai Egyházak Konferenciája június 30-tól július 4-ig 11. nagygyűlését az ausztriai Grazban. Az EEK nagygyűlése elfogadta a Sürgősségi Ügyek Bizottságának jelentését, amely körvonalazza az 1998–2003 közötti időszak legfontosabb programjait. Elhatározták, hogy a nagygyűlés moderátorai, Walter Klaiber metodista püspök Németországból, Daniel ortodox metropolita Romániából és Sylvia Raulo asszony a Finn Evangélikus Egyházból, levelet intéznek a nagygyűlésről az EEK 123 tagegyházához, amelyben kifejezik gondolataikat és észvéseiket ezzel az eseménnyel kapcsolatban.

Üzenetük szövege a következő:

A Megbékélés Szolgálói

Kedves Testvéreink a Krisztusban!

Az Európai Egyházak Konferenciájának az ausztriai Grazban 1997. június 29-től július 4-ig tartott nagygyűlése végén szeretnők megosztani Önökkel a legutóbbi nagygyűlés (Prága, 1992) után öt évvel tartott találkozáson reménysegeit a változó Európa mindama eseményei ellenére, amelyek közepette folyt le a grazi nagygyűlés.

A bennünk ma élő reménység nagy mértékben annak a szellemnek köszönhető, amelyet a közvetlenül a mi nagygyűlésünk előtt tartott Második Európai Ökumenikus Nagygyűlés (EEA 2) sugárzott ki, s amely nagygyűlésen az Önök legtöbb delegátusa is részt vett. Az EEA 2 főtémája, „Megbékélés, mint Isten ajándéka és az új élet forrása”, kihívást jelentett ama konfliktusok és megosztások láttán, amelyek – sajnos – nemcsak az európai nemzetek, hanem az európai egyházak közötti kapcsolatokat is jellemzik. Ennek ellenére a résztvevők, ahogy együtt imádkoztak, énekeltek és elmélkedtek Isten Igéjéről – de ahogy félelmeiket és reményeiket is kicserélték egymás között – megérezhették Isten áldásának az ajándékát. Közülük sokan, akiknek volt bátorságuk, hogy teljes egyszerűséggel megtegyék a kölcsönös megbékélés cselekedeteit, megtapasztalták, hogy megnyílt előttük egy út, amelyen való közös menetelre hívja őket az Isten.

Az Európai Egyházak Konferenciájának nagygyűlése elkötelezte magát a megbékélésnek erre az útjára. S tette ezt úgy, hogy közben nem rejtette el az úton támadt akadályok okozta nehézségeket: az elszigetelődésre való kísértést; némelyeknek a prozelitizmusát, akik kihasználják a számukra előnyös gazdasági erőegyensúlyt; olykor a kisebbségi egyházak iránti tisztelet hiányát.

De nem engedttük, hogy erőt vegyenek rajtunk a csüggedés és a kilátástalanság érzései. Ellenkezőleg, e

nagygyűlés után meg akarjuk osztani Önökkel azt a hálát és boldogságot, amelyet félelmeink és rossz előérzeteink ellenére – megtapasztaltunk, s amely máris eggyé tesz bennünket. Egymást bátorítva, hogy olvassuk el újból egyházaink jelentéseit, arra a szilárd meggyőződésre jutottunk, hogy ami azelőtt a megosztások okainak látszott, az most a Szentháromság Isten megbékéltető munkájának fényében a kölcsönös meggazdagodás forrásának látszhatik. Szeretnők elvinni korunk embereihez annak a megbékélésnek a híret, amelyet megtapasztaltunk. Amikor elkötelezzük magunkat arra a megbékélésre, amely el kell hogy kísérjen bennünket a harmadik évezredbe, bizonyoságot teszünk arról, hogy nem engedjük demoralizáltatni magunkat mindannak az állandó jelenvalóságától, ami megoszt bennünket. Felbátorodva az Ökumenikus Nagygyűlésen résztvevő fiatalok nagy számán, el akarjuk mondani egyházaink fiataljainak, hogy ők az ökumenikus reménység fáklyavivői, s mi velük együtt keressük az igazságosabb, békésebb és a teremtést jobban tisztelő világot.

Mivel „Isten a Krisztusban megbékéltette magát a világot” (2Kor 5,21), közösen kell vállalnunk a felelősséget azokért az emberkért, akik ebben az önmagát kereső Európában élnek. Különösen azokra gondolunk, akik szenvednek egy olyan társadalomtól, amelyben az erőszak győzedelmeskedik a párbeszéd és a másik ember tisztelet felett az emberi kapcsolatokban, s ahol a gazdasági nehézségek súlya egyre többeket – köztük főként fiatalokat és nőket is – kényszerít az élet peremére, vagy zár ki az emberi közösségből. Európában, amelyet nemzeti és társadalmi konfliktusok szakítanak ketté, a gazdagok és a szegények közötti ellentét oszt meg, az egyházak a megbékéltetés, a szolidaritás és mindabban való osztozás szolgálatára hivatottak, ami rájuk bízott. Szolgálniuk kell mindenütt, ahol az emberi méltóság és az emberi jogok veszélyben forognak. Ebben az Európában, amelyet az önmaga ellen való fordulás kísért meg, az egyházaknak alkalmas és alkalmatlan időben fel kell szólítaniok a felelős politikusokat, hogy segítsék elő a nemzetek közötti egységet, biztosítsák a békét és világméretben igyekezzenek megteremteni egy olyan gazdasági, társadalmi és környezeti rendet, amelyben több gondot fordítanak a szolidaritásra s a javaknak a jelen meg a jövő nemzedékek közötti igazságos elosztására.

Ilyen körülmények között a megbékélés drága ajándéka az egész teremtett világ számára az élet forrásává kell hogy váljék.

A Nagygyűlés nevében:

Graz, 1997. július 4-én.

*Walter Klaiber püspök (Németország)
moderátor,*

*Daniel metropolita (Románia), Sylvia Raulo asszony (Finnország)
helyettes moderátorok*

(Fordította: Fűkő Dezső)

Az EEK új Központi Bizottsága

Az Európai Egyházak Konferenciájának (EEK) 11. nagygyűlésén, amely 1997. június 30-tól július 4-ig folyt le Grazban, megállapodtak a Központi Bizottságnak, a nagygyűlések között a kormányzó testületnek létszáma 40 főre emelésében. Ebből a 40 személyből választják meg az EEK elnökét, és alelnökeit, majd meg a Végrehajtó Bizottság elnökségét. Az új Központi Bizottság első teljes ülését november 11-től 19-ig tartja Genf mellett.

Megválasztása után a Központi Bizottság egy rövid ülésen megválasztotta a három személyből álló ideiglenes Végrehajtó Bizottságot, hogy az új elnökség megválasztásáig irányítsa a szervezet tevékenységét és segítse a nagygyűlés előkészítését. A következőket választották meg: Alexandros Papaderos ortodox professzort az Ökumenikus Patriarchátustól; John Arnold anglikán dékánt az Egyesült Királyságból (a volt elnököt); és Ruth Rohrandt evangélikus lelkésznőt Németországból. Rohrandt lelkész az ideiglenes Végrehajtó Bizottság moderátora.

A Központi Bizottság tagjai a következők:

Dr. Hilarion Alfejev lelkész, ortodox, Oroszország
Renata Ambrazevichiene asszony, evangélikus, Litvánia
John Arnold dékán, anglikán, Egyesült Királyság (Nagy-Britannia)

Chrysostomos metropolita, ortodox, Görögország
Daniel metropolita, ortodox, Románia
Elfriede Dörr asszony, evangélikus, Románia,
Dr. Alison Elliot, református, Nagy-Britannia
Karsten Fledelius professzor, evangélikus, Dánia
Maria Gasparová lelkész, evangélikus, Szlovák Köztársaság

Garentina Gramo kisasszony, ortodox, Albánia
Antje Heider-Rottwilm egyházi főtanácsos, evangélikus, Németország

Walter Herrenbrück szuperintendens, református, Németország

Pauline Huggan lelkész, protestáns, Nagy-Britannia
Irenej (Bulovic) püspök, ortodox, Jugoszlávia
Margarethe Isberg asszony, lelkész, evangélikus, Svédország

Vosskan Kalpakian érsek, ortodox, Örményország
Vasilios Karayiannis püspök, ortodox, Ciprus
Birgit Klement gyülekezeti előadónő, metodista, Németország

Krámer György lelkész, evangélikus, Magyarország

Gregorios Larentzakis professzor, ortodox, Ökumenikus Patriarchátus

V. Longin (Talypin) érsek, ortodox Oroszország
Alexandros Papaderos professzor, ortodox, Ökumenikus Patriarchátus

Stephen Plant lelkész, metodista, Nagy-Britannia,
Jean-Marc Prieur professzor, református, Franciaország,
Veikko Purmonen lelkész, ortodox, Finnország
Sylvia Raulo asszony, evangélikus, Finnország
Ploni Robbers van Berkel asszony, református, Hollandia
Ruth Rohrandt egyházi főtanácsos, evangélikus, Németország

Heinrich Rusterholz lelkész, református, Svájc
Giovanna Sciclone lelkész, református, Olaszország

Dr. Roland Siegrist, metodista Ausztria
Hana Skorepová asszony, huszita, Cseh Köztársaság
Fernando Soares püspök, anglikán, Portugália
Elena Speranskaya asszony, ortodox, Oroszország

Adrian Suter úr, ó-katolikus, Svájc
Marin Varbanov úr, ortodox, Bulgária
Finn Wagle püspök, evangélikus, Norvégia
Nikolaj Zverev lelkész, baptista, Oroszország

(Fordította: Fűkő Dezső)

Tanulmányíró verseny

Az Egyházak Világtanácsa kiadója, a WCC Publications tanulmányíró versenyt hirdet fiatalok részére, az EVT-nek a zimbabwei Hararében, 1998 decemberében tartandó 8. Nagygyűlése alkalmából.

Témája

A jóbél év (Jubileum); egy bibliai téma ökumenikus jelentősége a mai egyház számára

A 8. Nagygyűlés az EVT megalakulásának 50. évfordulóját jelzi. Manapság a jubileum szót gyakran használjuk valamilyen 50. évforduló megjelölésére. A kifejezés eredete a 3Mózes 25-ben leírt minden 50. év megünneplésére vonatkozó parancsra megy vissza, melynek során a föld visszakerült eredeti tulajdonosához, a rabszolgákat pedig szabadon bocsátották. Izrael prófétái irodalmában ezt a felszabadító motívumot Isten kegyelmes esztendejének meghirdetésével kötötték össze (Ézs 61,2), amire Jézus is utalt názáreti prédikációja során (Lk 4,18–19).

Feltételek:

A verseny nyitott minden 1964. január 1. után született férfi és nő számára, aki nem tagja az EVT munkatársi gárdájának, a Központi Bizottságnak vagy a nagygyűlés szervező bizottságának.

Általános elvárások:

1. A tanulmányt 3000–5000 szó közötti terjedelemben, angolul, franciául, németül vagy spanyolul, dupla sortávolsággal egy oldalas A4-es formátumban gépelve, alul felül és oldalt 2,5 cm-es margóval kell beadni.

2. A tanulmány nem lehet korábban már megjelent írás (korábbi munkákból átvett rövid idézetek csak a hivatkozási hely pontos megjelölésével lehetséges). Azok, akiknek a fent felsorolt nyelvek nem az anyanyelvük, fordítót alkalmazhatnak, akinek nevét szintén fel kell tüntetni a tanulmányban.

3. A szerző neve, címe, telefonja és faxszáma és e-mail címe, valamint rövid életrajzi utalása (életkor és anyanyelv) csatolandó a pályázati anyaghoz egy külön papíron. A szerző nevét nem kell ráírni a tanulmányra. A pályázóknak meg kell jelölnie az 1998. július 1. utáni levelezési címét, amennyiben az eltér a jelenlegitől.

4. A pályázatokat levélben vagy faxon 1998. május 1-ig kell beküldeni a lenti címre.

Elbírálás

1. A tanulmányokat a világos stílus, eredetiség és ökumenikus látásmód alapján bírálják el.

2. Az elbírálók egy nyertes tanulmányt választanak, de még 10 díjat kiosztanak. Ezek a pályázatok megjelennek az Ecumenical Review számaiban vagy egy EVT kötetben.

3. Minden pályázati munka az EVT tulajdonába megy át és nem küldik vissza a pályázónak. Ezért mindenki *örizzen meg egy saját példányt!*

4. Megjegyezzük, hogy a zsűri döntését nem tesszük vita tárgyává.

Díjak

A győztes tanulmány írója meghívást kap az EVT-nek a zimbabwei Hararéban, 1998 decemberében megrendezésre kerülő 8. Nagygyűlésére. Minden költségét, a

Hararéba történő utazást, szállást és tartózkodást a nagygyűlés idejére fedezik. A többi díj teológiai könyvek vásárlására jogosító ajándékszelvények formájában kerül kiosztásra.

Levelezési cím:

WCC Publications
Assembly Essay Competition
Post Office Box 2100
1211 Geneva 2, Switzerland
Telefax: +41 (22) 798-1346

(Fordította: ifj. Zsengellér József)

CONTENTS OF NO 1997/6

LORD, SPEAK TO US!

Teréz Katalin L. Murai: „For of Such is the Kingdom of God”

LORD, TEACH US!

Ferenc Fodor: A Little Introduction to the Book of Esther

István Varga: Resurrection and Philosophy

Gábor Gacsályi Sen.: Mór Bartha the Patriot, the Church- and Nationbuilder

Béla P. Tóth: The Limits of the Recognition

REMEMBER!

Lajos Rácz: Hundred Years ago was Sándor Hegyi born, the Foundation-Member of SDG Alliance

WORLDCHRISTENDOM

The Meeting of the Bible-Society

The 23rd General Council of the WARC in Debrecen

REVIEW

The Farewell of the Professor Küng (Jens-Kuschel: Dialog mit Hans Küng; Sándor Szénási)

The Selfdestructive Neurosis (E.Ringel: Selbstbeschädigung durch Neurose; Miklós Bodrog)

NEWS

CEC News

An Essay-Competition

INHALT DER NUMMER 1997/6

REDE UNS AN, HERR!

Teréz Katalin L. Murai: „Solcher ist das Reich Gottes”

LEHRE UNS, HERR!

Ferenc Fodor: Eine kleine Einführung zum Buch Esther

István Varga: Auferstehung und Philosophie

Gábor Gacsályi Sen.: Mór Bartha der Patriot, der Kirche- und Nationbauer

Béla P. Tóth: Die Grenze der Erkenntnis

ERINNERT EUCH!

Lajos Rácz: Vor hundert Jahren ist Sándor Hegyi geboren, der eine Gründer der SDG Allianz

WELTCHRISTENTUM

Das Treffen der Bibelvereine

Die 23ste Generalversammlung der RWA in Debrecen

RUNDSCHAU

Der Abschied des Professors Küng (W. Jens-K.J.Kuschel: Dialog mit Hans Küng; Sándor Szénási)

Die selbstvernichtende Neurose (E.Ringel: Selbstbeschädigung durch Neurose; Miklós Bodrog)

NACHRICHTEN

KEK Nachrichten

Eine Essay-Preisausschreibung

A BAPTISTA KIADÓ AJÁNLATA

Baptista kiskönyvtár

Győri Kornél: A reformáció harmadik ága; A hitvallás és a baptisták	50 Ft
Baptista hitvallás	55 Ft
Győri Kornél: „Vizsgáljuk meg útjainkat!”	40Ft
Dr.Somogyi I. Kié a hatalom a gyülekezetben?	30 Ft

Évenként megjelenő kiadványok

Múlt, jelen, jövő 1995	280Ft
------------------------------	-------

Emlékkönyvek baptista történelmünkről

Emlékkönyv	35 Ft
Emléklapok 3.	35 Ft
Emléklapok 4.	40 Ft
A bővelkedő kegyelem	35 Ft

Segédkönyvek

Dr.Almási Tibor: Máté evangéliuma ...	400 Ft
Dr.Almási Tibor: Bibliai kérdések és válaszok	185 Ft
Győri Kornél: Gyülekezeti élet I.	65 Ft
W.L.Heindrich: Teológia gyermekeknek	200 Ft
Dr.Almási Mihály: Az úrvacsora mint szolgálat	595 Ft

Hitvallásos irodalom

Dr.Almási Mihály: És továbbment az ő útján örömmel	130 Ft
Dr.Udvarnok Béla: Új élet Krisztusban	155 Ft
J.F.MacArthur: Karizmatikus káosz ...	290 Ft.

Spurgeon könyvek

C.H.Speurgeon: Engem keressetek! ...	180 Ft
C.H.Speurgeon: A kapu előtt	55 Ft

Billy Graham könyvei

Dr.B.Graham: Békesség Istennel – füzve	50 Ft
– kötve	85 Ft
Dr.B.Graham: A Szentlélek – füzve ...	50 Ft
– kötve	85 Ft
Dr.B.Graham: Közelgő lódobogás	135 Ft
Dr.B.Graham: Szemeimet a hegyekre emelem (elmélkedés az év minden napjára)	150 Ft

Versek, elbeszélések, bizonyágtételek

Lukátsi Vilma: Egy csipet só	110 Ft
Dr.Judson: Judson Adoniram élete ...	180 Ft
Gerzsenyi Sándor: Eldólt a szívemben	105 Ft
Venyercsán L.: Legyőzött honfoglalók	110 Ft
Mustármagok – Szerk.: Dr.Somogyi Barnabás	320 Ft
Itt az aratás: – Szerk.:Pálinkás Ibolya ..	100 Ft

Ének-zene

Evangéliumi karénekek	330 Ft
Jézus az Úr – Jesus is Lord!	110 Ft
A hit hangjai	480 Ft
A hit hangjai II.	70 Ft
Bibliaköri énekek kísérete	200 Ft
Zeng az ének 1.	120 Ft
Beharka P.: Gyülekezeti harmónium (orgona-) játék	350 Ft
Beharka P.: – Gyülekezeti orgonajáték II.	350 Ft

Hanglemezek és kazetták

„Zengd Jézus nevét!”	120 Ft
„Jertek és lássátok!”	120 Ft
Evangéliumi karénekek 1.2.3. Darabonként	330 Ft

Tanulmányi anyagok

Dr.Komesz M.: Kertet ültetett Isten (Hittankönyv I.) Oktatókönyv	300 Ft
Olvasókönyv	270 Ft
Dr.Komesz M.: Ki vagy te, Uram? (Hittankönyv II.) Oktatókönyv	345 Ft
Olvasókönyv	325 Ft
Sunders: Egyéni evangélizáció (füzetekkel együtt)	600 Ft
AKI GYŐZ – Hat hasznos lecke a győzelmes hívő életről	40 Ft
Neighbour: Útravaló a lelki növekedéshez	220 Ft

Játék

Bibliai és művelődéstörténeti játék	155 Ft
--	--------

Evangélizációs traktátusok

VÁLASZ – Keresztalakú hívogató prospektus	10 Ft
JÉZUS – Aki felel minden kérdéssedre .	1 Ft
ISTENnek terve van veled!	1 Ft
Döntöttem Jézus Krisztus mellett – Hogyan tovább?	1 Ft

A fenti kiadványok megvásárolhatók, megrendelhetők a Baptista Kiadó könyvesboltjában.

A könyvesbolt nyitvatartási ideje:

Hétfőn: 9-18,
Kedd-Csütörtök: 9-16,
Péntek: 9-13

Címe:

Budapest – 1062 Aradi u. 48.
Tel.: 332-79-85

A bolt vezetője: Gaál Attila